

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი
دانشگاه بین المللی قفقاز

საქართველოსა და ირანის ურთიერთობის
სამეცნიერო-ანალიტიკური ცენტრი
مرکز علمی-تحلیلی روابط ایران و گرجستان

رایزنی فرهنگی سفارت جمهوری اسلامی ایران
کرجستان
ირანის ისლამური რესპუბლიკის
საელჩოს კულტურის განყოფილება

საქართველო-ირანის პოლიტიკური, ეკონომიკური და
კულტურული ურთიერთობებისადმი მიძღვნილი
მეოთხე და მეხუთე საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციების

შრომები

مجموعه مقالات

چهارمین و پنجمین کنفرانس
بین المللی علمی روابط سیاسی، اقتصادی و
فرهنگی ایران و گرجستان

თბილისი, 2021 წელი

تفلیس ۲۰۲۱

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი
Caucasus International University

საქართველოში ირანის ისლამური რესპუბლიკის საელჩოს
კულტურის განყოფილება

Cultural Consulate of The Embassy of The Islamic Republic of Iran
in Georgia

საქართველო-ირანის პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული
ურთიერთობებისადმი მიძღვნილი მეოთხე და მეხუთე საერთაშორისო
სამეცნიერო კონფერენციების

შრომები

The Proceedings

of the Fourth and Fifth International Scientific Conferences on
Georgia-Iran Political, Economic and Cultural Relations

თბილისი, 2021 წელი
Tbilisi 2021

კრებული გამოდის კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტისა და საქართველოში ირანის ისლამური რესპუბლიკის საელჩოს კულტურის განყოფილების ერთობლივი მხარდაჭერით.

این مجموعه با حمایت رایزنی فرهنگی سفارت جمهوری اسلامی ایران در گرجستان و همکاری دانشگاه بین المللی قفقاز منتشر گردیده است.

The proceedings will be published by mutual support of Caucasus International University and Cultural Section of Embassy of Islamic Republic of Iran.

რედაქტორები: მაია კაპანაძე, სოფიო გაბუნია

ویراستاران: مايا كاپانادزه ، صوفيا گابونيا

Editors: Maia Kapanadze, Sopia Gabunia

საქართველოსა და ირანის პოლიტიკური, ეკონომიკური და
კულტურული ურთიერთობებისადმი მიძღვნილი მეოთხე
საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის შრომები

مجموعه مقالات

چهارمین کنفرانس بین المللی علمی روابط سیاسی، اقتصادی و
فرهنگی ایران و گرجستان

თბილისი 2018

تفلیس ۲۰۱۸

სარჩევი CONTENTS

პოლიტიკა და უსაფრთხოება Politics and Security

მაია კაპანაძე.....	11
Maia Kapanadze ირანის გეოპოლიტიკური ინტერესები სამხრეთ კავკასიაში Geopolitical interests of Iran in South-Caucasus	
ელაჰე ქულაი, შივა ალიზადე.....	25
Elaheh Koolae, Shiva Alizadeh საერთაშორისო სატრანზიტო კორიდორის როლი ირანსა და საქართველოს შორის ხელშემწყობ კავშირებში The Role of International Transit Corridors in Bolstering Ties between Iran and Georgia	
იური სულაბერიძე	33
Iuri Sulaberidze რუსეთისა და ირანის გეოპოლიტიკური ინტერესები კავკასიაში The Caucasus in the Geopolitical Space of the Interest of Russia and Iran	
ჰალიმე ჰოსეინფანაჰი, რაჰიმ ბაიზიდი.....	40
Halime Hosseinpanahi, Rahim Baizidi უცხოური ძალების გავლენა ირან-საქართველოს ურთიერთობებზე: რუსეთისა და აშშ-ს შედარებითი კვლევა The impact of Foreign Powers on Iran-Georgia Relations: A Comparative Study of Russia and the USA	
ვალერი მოდებაძე.....	52
Valeri Modebadze საუდის არაბეთსა და ირანს შორის დაპირისპირება ახლო აღმოსავლეთში ჰეგემონობისათვის Controversy between Saudi Arabia and Iran for the Hegemony in the Middle East	
ამირ ჰუშანგ მირქუშეში	58
Amir Hooshang Mirkooshesh უსაფრთხოების კომპლექსური სირთულე ირანისა და სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებისათვის Security Complex of Iran and South Caucasus countries	

თამარ კიკნაძე	73
Tamar Kiknadze რუსეთი და სირიის კონფლიქტი Syrian conflict and Russia	
სეიედ მოჰსენ მირჰოსეინი, ირაჯ რაჰიმპურასლი.....	81
Seyed Mohsen Mirhosseini, Iraj Rahimpourasl საქართველოს სტრატეგიული ორიენტაცია, მეგობრული თუ მტრული Georgia's Strategic Orientation, Amity or Enmity	
ბესიკ ალადაშვილი.....	88
Besik Aladashvili საქართველო-ირანის ურთიერთობების თავისებურებანი თანამედროვე ეტაპზე The Specificities of Georgia-Iran Relations in Modern Times	
ბეჰნაზ ასადიკია.....	92
Behnaz Asadikia საქართველო და ირანი პროექტში „აზიური საუკუნე“; მომავლის ხედვა Georgia and Iran in the Asian Century; A look at the Future	
ნიკა ჩიტაძე, ქეთევან ჯებისაშვილი.....	106
Nika Chitadze, Ketevan Jebisashvili „ისლამური სახელმწიფო“, როგორც საერთაშორისო ტერორიზმის ახალი გამოვლინება და მისი როლი ენერგეტიკულ პოლიტიკაში “Islamic State” as a new manifestation of international terrorism and its role in energy policy	
ჰადი აჯილი, მოჰდე ბათვანი.....	114
Hadi Ajili, Mozhdeh Batvani ირანის ისლამური რესპუბლიკის სახალხო დიპლომატიის განხორციელება საქართველოში Implementing Public Diplomacy of Islamic Republic of Iran in Georgia	
ვახტანგ მაისაია	125
Vakhtang Maisaia “მეოთხე ომის თაობის სტრატეგია” და ირანის ისლამური რესპუბლიკის სამხედრო დოქტრინის რეალური მიდგომები სირიის სამხედრო კამპანიაში (2014-2019 წლები) “The Fourth War Generation” Strategy and the Real Approaches to the Military Doctrine of the Islamic Republic of Iran in the Syrian Military Campaign (2014-2019)	
სიმონ გურეშიძე	132
Simon Gureshidze „არაბული გაზაფხული“ სირიაში ჰაფეზიდან, ბაშარ ალ-ასადამდე „Arab Spring” in Syria from Hafez to Bashar Al-Assad	

მარიამ გურეშიძე.....	141
Mariam Gureshidze	
კადირიას სუფიური ორდენის ფაქტორი პოსტსაბჭოთა ჩეჩნეთში	
Kadriya's Sufi Order Factor in the post-Soviet Chechnya	
მაია წურწუმია.....	147
Maia Tsurtsumia	
ქალის სოციალური და პოლიტიკური როლი ისლამში	
The Social and Political Role of Women in Islam	
ალიკა გუჩუა	153
Alika Guchua	
ბირთვული იარაღის როლი გლობალურ პოლიტიკაში და ირან-აშშ-ს თანამედროვე	
პოლიტიკური ურთიერთობები	
The Role of Nuclear Weapon in Global Politics and Iran-US Modern Political Relations	
ემზარ მაკარაძე	160
Emzar Makaradze	
თურქეთის საგარეო პოლიტიკის პრობლემები და “თურანიზმის” საკითხი	
Turkish Foreign Policy and the Issue of “Turanism”	
ეჰსან ჯაფარი ფარი	167
Ehsan Jafari far	
რუსეთისა და აშშ-ს გავლენა საქართველოსა და ირანის ურთიერთობებზე	
Influence of Russia and the USA on Georgia-Iran Relations	
მაჯიდ აბასი.....	180
Majid Abbasi	
პოლიტიკური ურთიერთობების თავისებურებები ირანის ისლამურ	
რესპუბლიკასა და საქართველოს შორის (2000-2017)	
Pacularity of Political Relations between the Islamic Republic of Iran and Georgia	
(2000-2017)	

ეკონომიკა
Economics

როქსანა ნიქნამი	190
Roxana Niknami	
ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმების შეჯამება და მისი	
გავლენა ირან-საქართველოს ეკონომიკურ ურთიერთობებზე	
Concluding a Deep and Comprehensive Free Trade Agreement and it's Impact on Iran-	
Georgia Economic Relations	

აბას ვალი, რაჰმათოლა სართიფზადე	206
Abbas Vali, Rahmatollah Sartipzadeh	
კულტურული, სავაჭრო და პოლიტიკური ურთიერთობები ირან-საქართველოს შორის ირანის ისლამური რესპუბლიკის მე-9-10-ე საპრეზიდენტო არჩევნების პერიოდში (2005-2013)	
Cultural , Trade and Political Relations between Iran and Georgia during the 9th, 10th presidential election period of Islamic Republic of Iran (2005-2013)	

კულტურა და ისტორია Culture and History

სეიედ მოჰამად ჯავად ყორბი, ალი აქბარ ჯაფარი	231
Seyyed Mohammad Javad Ghorbi, Ali Akbar Jafari	
ირანისტიკის ცენტრის და სპარსული ლიტერატურისა და ენის შესწავლის როლი კულტურულ კოოპერაციაში ირანსა და საქართველოს შორის; SWOT ანალიზის საშუალებით	
The Role of Iranian Studies Centers and Persion Literature and Language Studies in cultural cooperation between Iran and Georgia; with SWOT analysis approach	
ამინ ყეზელბაშანი	258
Amin Ghezelbashan	
სპარსულ ტექსტებში ქართველი მმართველების სახელების სხვადასხვა ვერსიების გამოკვლევა	
Investigating Different Versions of the Name of a Georgian Ruler in Persian Texts	
ნიგარ გოზალოვა	266
Nigar Gozalova	
რუსეთ-ირანის მეორე ომი (1826-1828) და დიდი ბრიტანეთის პოზიცია	
The Second Russian-Iranian War (1826-1828) and the Position of the Great Britain	
აკრამ ბაგიროვი	275
Akram Baghirov	
„თაშქირ-ნავვაბ“-ის მნიშვნელოვანი ცოდნა XIX საუკუნის ყარაბაღის ლიტერატურული გარემოს შესახებ	
“Tazkireyi-Navvab” Significant Knowledge of the XIX Century Garabakh Literary Environment	
თამარ გასიტაშვილი	285
Tamar Gasitashvili	
ჭურჭლის აღმნიშვნელი ზოგიერთი აღმოსავლური ნასესხობის შესახებ „რუსუდან-ნიანში“	
About some of the borrowed eastern dishes in “Rusudanian”	

გულიკო მამულაშვილი	290
Guliko Mamulashvili	
შუა საუკუნეების სპარსული თეატრი	
Medieval Persian Theatre	
ნომადი ბართაია	303
Nomadi Bartaia	
„ვეფხისტყაოსნის“ ლექსიკიდან „ნირი“ თუ „ნიხრი“	
From the Vocabulary of “Vepkhistkaosani” (“The Knight in the Panther's Skin”) “Niri” or	
“Nikhri”	
მაია სახოკია	307
Maia Sakhokia	
რიტორიკული კოდები და პარადიგმები: გამეორების ხერხი აქემენიდურ ტექსტებსა	
და ფირდოუსის “შაჰნამეში”	
Rhetorical codes and paradigms: Repetition Way in Old Persian and “Shahnameh”	

პოლიტიკა და უსაფრთხოება

Politics and Security

მანია კაპანაძე

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი
საქართველოსა და ირანის ურთიერთობების
სამეცნიერო-ანალიტიკური ცენტრი

ირანის გეოპოლიტიკური ინტერესები სამხრეთ კავკასიაში

ირანი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი რეგიონული ძალაა სამხრეთ კავკასიაში. საქართველოსთან ირანი მხოლოდ ეკონომიკურ დონეზე თანამშრომლობს. ირან-სომხეთის დამოკიდებულებაზე დიდ გავლენას ახდენს ორივე ამ ქვეყნის ურთიერთობა აზერბაიჯანთან. ირანსა და აზერბაიჯანს უკვე აქვთ კარგი ეკონომიკური ურთიერთობა. თუმცა, მათი პოლიტიკური ურთიერთობა კონფლიქტებითაა განპირობებული. საკუთარ ქვეყანაში 20 მილიონამდე აზერბაიჯანელის გათვალისწინებით, ირანი აზერბაიჯანულ ნაციონალიზმსა და ირედენტისმს უფრთხის. ირანი ცდილობს ხელში ეჭიროს ინსტრუმენტები, რათა აზერბაიჯანის სუვერენიტეტსა და უსაფრთხოებას შიგნიდან შეურყიოს საფუძველი. საკუთარი პოზიციის გამყარებას ბაქო ისრაელთან და აშშ-სთან დაახლოებით ცდილობს.

ირანი სამხრეთ კავკასიაში პოლიტიკურად და ეკონომიკურად არ იყო იმდენად ძლიერი, რომ თურქეთისა და აშშ-სთვის გაეწია მეტოქეობა. ამავდროულად იმის საფრთხეც არსებობდა, რომ იგი რუსეთთან, თავის უმნიშვნელოვანეს სტრატეგიულ პარტნიორთან, შესულიყო კონკურენციაში. ამის მიუხედავად, როლი, რომელიც ირანის ისლამურმა სახელმწიფომ ითამაშა სომხეთისა და აზერბაიჯანის, - რომელთანაც ირანს საერთო საზღვარი აკავშირებს, - და, ასევე, საქართველოს განვითარებაში უკანასკნელი 20 წლის განმავლობაში, უმნიშვნელო არ ყოფილა (1).

ირანის მიზანია ასევე საკუთარი გავლენის სფეროს დაუქვემდებაროს სამხრეთ კავკასია და უფრო მეტად გაზარდოს ამ რეგიონში მისი პოლიტიკური და ეკონომიკური გავლენა. განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა თეირანის დამოკიდებულება მეზობელ სახელმწიფო აზერბაიჯანთან. ამას თავისი სტრატეგიული, ეკონომიკური, და ეთნოსოციალური საფუძვლები აქვს. ირანი დაახლოებით 20 მილიონი ეთნიკურად აზერბაიჯანელის სამშობლოა, რომლებიც ძირითადად ქვეყნის ჩრდილოეთით, ირანის აზერბაიჯანად ან სამხრეთ აზერბაიჯანად წოდებულ ირანის ტერიტორიაზე ცხოვრობენ. აღსანიშნავია, რომ აზერბაიჯანი ნავთობით მდიდარი ქვეყანაა, რომელსაც კარგი ურთიერთობები აქვს მნიშვნელოვან დასავლურ სახელმწიფოებთან. ავღნიშნავთ, რომ როდესაც 1990-იან წლებში ბაქომ, სხვებთან ერთად აშშ-სგანაც, არსებითი ეკონომიკური და პოლი-

ტიკური მხარდაჭერის მოთხოვნა დაიწყო, თეირანში ამან დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია. ირანისათვის ბაქოს მეგობრული ურთიერთობა თურქეთთან ასევე არასასურველია. იგივე ეხება ბოლო წლებში სულ უფრო ახლო თანამშრომლობას აზერბაიჯანსა და ისრაელს შორის ენერგეტიკისა და უსაფრთხოების საკითხებში.

თუმცა თეირანიც ფლობს ინსტრუმენტებს, რომლებითაც მას, მისი ჩრდილოელი მეზობლის საშინაო და საგარეო პოლიტიკაზე შეუძლია გავლენის მოხდენა. 1992-1994 წლებში ირანი დე ფაქტო მხარს უჭერდა ქრისტიანულ სომხეთს ერთმორწმუნე შიიტურ აზერბაიჯანთან ომში (2). ამას გარდა, თეირანი მრავალგზის ცდილობდა, ექვეყნე დაეყენებინა აზერბაიჯანის პრეტენზიები კასპიის ზღვის სამხრეთ-დასავლეთით არსებულ ნავთობისა და გაზის საბადოებზე (3). ამასთანავე, თეირანი სულ უფრო ხშირად ცდილობს შიიტური კარტის გათამაშებას. დაძაბულობის მიუხედავად, ბაქოს და თეირანს ეკონომიკური თანამშრომლობის სურვილი არ დაუკარგავთ, რაც განსაკუთრებით თვალნათლად ენერგოსექტორში ჩანს.

ირანის სტრატეგიულმა ინტერესებმა აზერბაიჯანში და ასევე აზერბაიჯანის მხარდმა ურთიერთობამ მოსკოვთან მრავალ რეგიონულ თუ სხვა საკითხებში, მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა ირანის ისლამური სახელმწიფოს პოლიტიკაზე აზერბაიჯანთან მიმართებაში ასევე რუსეთის ფაქტორმა იმოქმედა თავისი მეორე მეზობლის, სომხეთის მიმართ ირანის ურთიერთიერთობაზე.

ყურადღება უნდა მივაქციოთ ირანისა და აზერბაიჯანის ურთიერთობების იმ ასპექტს, რომელიც უსაფრთხოების პოლიტიკას შეეხება და კასპიის ზღვის შეღვის გაყოფას უკავშირდება (4). ასევე, უნდა დავაკვირდეთ მოსაზღვრე ქვეყნების მილიტარიზაციას, რამაც საკმაოდ დაძაბა ვითარება ირანსა და აზერბაიჯანს შორის (5). გარდა ამისა, პოლიტიკურ-გეოგრაფიული პრობლემები და კასპიის ზღვაში არსებული ტერიტორიული კონფლიქტის სამართლებრივი საკითხები ოც წელზე მეტია უარყოფითად „მოქმედებდა ირანისა და აზერბაიჯანის ურთიერთობებზე (6).

მნიშვნელობა შეიძინა ენერჯისა და ენერგოუსაფრთხოების თემებმა და საკითხებმა, როგორცაა ენერგო-ეკონომიკური თანამშრომლობა ბაქოსა და თეირანს შორის (7) აზერბაიჯანის საშინაო პოლიტიკაში ირანის ირიბ ჩარევას შიიტურ სასულიერო წრეებთან (8) კონტაქტისა და მათი მხარდაჭერის მეშვეობით, დიდი ხნის განმავლობაში არასათანადო ყურადღება ეთმობოდა. ასევე, ცოტა კვლევა არსებობს იმის შესახებ, ერევა თუ არა ირანის უშიშროების სამსახური აზერბაიჯანის საშინაო პრობლემებში; მაგალითად, არის თუ არა მისი წვლილი ბაქოში ისრაელის საელჩოზე განხორციელებულ ინსცენირებულ თავდასხმაში, ანდა აზერბაიჯანელი წამყვანი სეკულარისტის და ანტიირანელი ინტელექტუალის მკვლელობაში 9) გამოუკვლეველია ასევე ირანის სავარაუდო ძალისხმევა, გაწეული სირიის სამოქალაქო ომში მონაწილეობის მისაღებად აზერბაიჯანელი ნაციონალისტების რეკრუტირებისთვის (10).

რაც შეეხება სომხეთს, გარკვეულწილად არსებითად, მოსკოვსა და თეირანს შორის ორმხრივი კავშირები განსაზღვრავს ირანისა და სომხეთის ურთიერთობებს. ირან-საქართველოს ურთიერთობები. ისინი მართლაც ძალიან შეზღუდულ ეკონომიკურ კავშირებში გამოიხატება, რომლებიც მხოლოდ ირიბად ეხება კასპიური ნავთობისა და ბუნებრივი აირის უცხოურ ბაზრებზე ტრანსპორტირების საკითხებს (11).

ირანისა და სომხეთის ორი ქვეყნის პოლიტიკური სიახლოვე, ისევე როგორც ვაჭრობა და ენერგოსექტორში თანამშრომლობა, წლიდან წლამდე იზრდება. გეოპოლიტიკური მოსაზრებებიდან გამომდინარე, ირანი ცდილობს ვაშინგტონითელავივი-ბაქოს ალიანსს საკუთარი - თეირანი-ერევანი-მოსკოვის კოალიცია დაუპირისპიროს (12).

კასპიის ზღვის სტატუსთან დაკავშირებით, ირანი დიდი ხნის განმავლობაში უჭერდა მხარს რუსეთის პოზიციას ამ საზღვაო ტერიტორიის განაწილებასთან დაკავშირებით, რომელიც იმ სტატუსს ითვალისწინებს, რაც საბჭოთა კავშირსა და ირანის ისლამურ სახელმწიფოს შორის არსებობდა. ირანი განზრახ ართულებდა აზერბაიჯანის შესაძლებლობებს, ეწარმოებინა გაზომვითი და ბურღვითი სამუშაოები კასპიის ზღვის სადავო ტერიტორიებზე (აზერბაიჯანული ნავთობისა და გაზის მარაგის 90 პროცენტი კასპიის ზღვაშია). ამით ირანი დიდი ხნის განმავლობაში აფერხებდა აზერბაიჯანის ეკონომიკასა და მის ურთიერთობას დასავლეთთან, რომელიც ძირითადად ენერგორესურსების მოპოვებაზე, დამუშავებასა და ექსპორტზეა დამყარებული.

ამას გარდა, ბოლო წლებში ადგილი ჰქონდა, აშკარად ირანის მიერ გამოწვეულ დამაბულობებს, როდესაც ეს უკანასკნელი აზერბაიჯანის საჰაერო სივრცეს არღვევდა. უკანასკნელი სერიოზული შემთხვევა 2012 წელს მოხდა, როდესაც ირანული ვერტმფრენი აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე შეიჭრა, საბაჟოს თავზე იტრიალა და მოსახლეობაში პანიკა გამოიწვია.

ამ ყველაფრის მიუხედავად, ეკონომიკური ურთიერთობა დიდი ხნის განმავლობაში, წმინდად პრაგმატული ხასიათის იყო. აზერბაიჯანი მნიშვნელოვანი სავაჭრო პარტნიორი და შუამავალია დასავლურ და მსოფლიო ბაზრებზე. განსაკუთრებით კარგად გამოჩნდა აზერბაიჯანის საბანკო სისტემის მნიშვნელობა მას შემდეგ, რაც ირანს შეუწყდა წვდომა მსოფლიო საბანკო სისტემა SWIFT-ზე (13). ამავე დროს, უკანასკნელ წლებში აზერბაიჯანი იბრძვის ირანელების მიერ ფულის გათეთრების წინააღმდეგ. აზერბაიჯანულმა RoyalBank-მა ყველა ტრანზაქცია და ოპერაცია კი შეწყვიტა, რომლებიც ირანელ ბიზნესმენებთან იყო დაკავშირებული და განაცხადა, რომ ყველა მათგანი ფულის გათეთრებით იყო დაკავებული. საბოლოოდ, ბანკს, რომლის დიდი წილიც ირანული წარმომომობის ამერიკელს, ალი ჯამს ეკუთვნის, აზერბაიჯანის ცენტრალურმა ბანკმა ლიცენზია ჩამოართვა (14).

ირანელი სასულიერო პირები ცდილობენ აზერბაიჯანულ მეჩეთებში გავლენის მოპოვებას, თავიანთი იდეოლოგიის გავრცელებას და შიიტურ ისლამზე ორიენტირებული ისეთი პოლიტიკური ჯგუფების ხელშეწყობას, როგორცაა აზერბაიჯანის ისლამური პარტია (15). ამ პარტიას დიდი ხნის განმავლობაში ჰქონდა პრეტენზია ანტიამერიკანიზმზე, ანტისიონიზმსა და ანტიევროპელობაზე და საკუთარ თავს ამჟამინდელი მმართველი ალიევის დინასტიის საწინააღმდეგო პოლუსად მიიჩნევდა. პარტია მისი დაარსების დღიდან ფინანსდებოდა ირანისგან. ეს კი სულაც არ მოსდიოდა თვალში აზერბაიჯანულ რეჟიმს და მან პარტია თანდათანობით დაშალა, მისი წევრების წინააღმდეგ კი დევნა წამოიწყო. ირანისა და აზერბაიჯანის ურთიერთობებში ცალკე თემას შეადგენს შპიონაჟის საკითხი. საქმიანი, პოლიტიკური და სამხედრო კავშირები აზერბაიჯანსა და ისრაელს შორის ირანს საზრუნავს უჩენს. აზერბაიჯანის ტერიტორია ირანული და ებრაული საიდუმლო სამსახურების ბრძოლის ველადაა ქცეული. 2012 წლის დასაწყისში

ბაქოში ისრაელის საელჩოზე და ადგილობრივი ებრაული სათვისტომოს რამდენიმე წევრზე ტერორისტული თავდასხმის განზრახვა გამოაშკარავდა. აზერბაიჯანის ოფიციალურმა პირებმა თავდასხმის დაგეგმვაში, დაფინანსებასა და მართვაში მაშინვე ირანულ საიდუმლო სამსახურს დასდეს ბრალი. ამავდროულად, გავრცელდა მოსაზრება, რომ თავდასხმის გამოაშკარავების უკან ისრაელის საიდუმლო სამსახური მოსადი იდგა და ამით, ფაქტობრივად, დასტურდებოდა მისი ყოფნა და მოქმედება აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე (16). მხოლოდ ორი თვის შემდეგ გამოაცხადა აზერბაიჯანის ეროვნული უშიშროების მინისტრმა 22 პირის დაკავების შესახებ, რომლებსაც ბრალად ღალატი და ირანის რევოლუციური გვარდიის სასარგებლოდ შპიონაჟში ედებოდათ ბრალი. სამინისტროს განცხადებით, დაჯგუფების (რომელიც სავარაუდოდ 1990-წლების ბოლოდან მოქმედებდა აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე) მიზანი იყო საბოტაჟისა და ტერორისტული აქტების მომზადება და განხორციელება შეერთებული შტატების, ისრაელისა და სხვა დასავლური ქვეყნების საელჩოებისა და ორგანიზაციების წინააღმდეგ (17).

2015 წლის თებერვალში აზერბაიჯანის ერთ-ერთმა სასამართლომ „ირანის დაზვერვის სამინისტროს ორ მუშაკს“ 27 წლიანი პატიმრობა მიუსაჯა (18). მათ ბრალად ედებოდათ ფოტო და ვიდეო მასალის გადაღება, საიდუმლო ინფორმაციის შეგროვება რიგი სამხედრო დაწესებულებებისა და თურქეთის საკონსულოს შესახებ და მათი ირანისთვის გადაცემა. მართალია, არ არსებობს უტყუარი მტკიცებულებები იმისა, რომ ირანის საიდუმლო სამსახური სისტემატურად ერევა აზერბაიჯანის საშინაო საქმეებში, ისლამური რესპუბლიკა ცდილობს „მოისყიდოს“ კორუმპირებული პოლიტიკოსები ბაქოში და აზერბაიჯანულ საზოგადოებაში შეაღწიოს.

თუმცა საიდუმლო სამსახურები მეორე მხარესაც აქტიურობენ. ირანის აზერბაიჯანის მოსახლეობას შორის ღიად არის საუბარი ჩრდილოელ აზერბაიჯანელთა მიერ ადგილობრივების რეგულარულ რეკრუტირებაზე უცხო ქვეყნის საიდუმლო სამსახურებისთვის. მათი დავალებაა არა მხოლოდ ინფორმაციის მოპოვება, არამედ პარტიზანული ოპერაციების, რეჟიმის საწინააღმდეგო დემონსტრაციებისა და ბირთვული ფიზიკის სპეციალისტებზე თავდასხმების ორგანიზებაც კი. ამ ყველაფრის რეალური მტკიცებულება არ არსებობს, თუმცა ირანის აზერბაიჯანის პროვინციის მოსახლეობას შორის ეს საყოველთაოდ ცნობილია (19).

მთლიანობაში, ურთიერთობები ორ ქვეყანას შორის, ირანის პრეზიდენტის, ჰასან როუჰანის მოსვლის შემდეგ, გაუმჯობესდა. 2015 წლის აპრილში ირანმა და აზერბაიჯანმა მოულოდნელად მიიღეს გადაწყვეტილება თავდაცვის საერთო საბჭოს ჩამოყალიბების შესახებ. 20 აპრილს ოფიციალური ვიზიტისას ირანის თავდაცვის მინისტრმა ჰოსეინ დეჰყანმა აზერბაიჯანს იარაღის მიყიდვა შესთავაზა. აზერბაიჯანის პრეზიდენტი ილჰამ ალიევი ასევე მიიჩნევს, რომ ორ ქვეყანას შორის სამხედრო კოოპერაცია უნდა გაუმჯობესდეს (20). ეკონომიკურ დონეზეც ირანი დაუახლოვდა აზერბაიჯანს. 2015 წლის მაისში, ირანის ნავთობის მინისტრმა ბიჯან ნამდარ ზანგანემ განაცხადა, რომ მისი ქვეყანა აზერბაიჯანის ნავთობისა და გაზის პროექტებში მიიღებდა მონაწილეობას. მანამდე, ირანის ელჩმა აზერბაიჯანში, მოჰსენ ფაკ აიენმა, საზოგადოებას ამცნო თავისი ქვეყნის ტრანსნაციონალურ გაზსადენის პროექტში (TANAP) მონაწილეობა, რომლითაც აზერბაიჯანული გაზი ევროპულ ბაზარზე უნდა შევიდეს(21). დღესდღეობით, ირანისთვის დასავლური

სანქციების მოხსნამ ორი ქვეყნის ურთიერთობა შესაძლოა კიდევ უფრო გააუმჯობესოს.

რაც შეეხება, ქრისტიანულ სომხეთსა და შიიტურ ირანს, ეს ორი ქვეყანა რეგიონში სტრატეგიული პარტნიორია. მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტისას ირანი იდგა არა თავისი შიიტი ერთმორწმუნის მხარეს, არამედ აზერბაიჯანის ქრისტიან მტერს უწყობდა ხელს რუსეთისგან და სომხური დიასპორისგან იარაღის მიღების საქმეში.

ეს სომხურ-ირანული ალიანსი დღემდე არსებობს. რუსეთისა და სომხეთის, რუსეთისა და ირანის, ისევე როგორც სომხეთისა და ირანის სიახლოვის გათვალისწინებით, მოსკოვი-ერევანი-თეირანის კოალიციაზე იყო საუბარი, რომელიც პოლიტიკური და ეკონომიკური დინამიკის განმსაზღვრელია კავკასიაში. ამავე დროს, კიდევ უფრო ხელს უწყობს ორმხრივ ურთიერთობებს ძლიერი სომხური დიასპორა ირანში, რომელიც ერთ-ერთი უდიდესი და უძველესი ქრისტიანული სათვისტომოა ირანში. ეს უდიდესი ქრისტიანული თემია ირანში და განსხვავებით სხვა უმცირესობებისგან, სომხები არ ითვლებიან პრობლემატურ უმცირესობად.

ვუსალ გასიძლი, ზაურ შირიევი და ზულფია ვალიევა თავიანთ საფუძვლიან კვლევებში სომხურ-ირანულ ურთიერთობებს სამ ფაზად ჰყოფენ (22); პირველი მოიცავს 1991-2001 წლებს. მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტმა და ირანის ურთიერთობამ რუსეთთან და დასავლეთთან არსებითად განსაზღვრეს სომხეთისა და ირანის ურთიერთობა ამ პერიოდში. ირანი ამავე დროს, სამხრეთ კავკასიასა და მისი ენერგორესურსების მიმართ დასავლეთის ინტერესს საკუთარი ეროვნული უსაფრთხოებისთვის სახიფათოდ მიიჩნევდა.

მეორე ფაზა მოიცავს 2001-2008 წლებს, როგორც რეაქცია დასავლეთის მზარდ ინტერესზე სამხრეთ კავკასიაში, ტერორიზმთან ბრძოლის კონტექსტის გათვალისწინებით. ირანის საგარეო პოლიტიკა მიმართული იყო რეგიონის საქმეებში უცხოური ინტერვენციის წინააღმდეგ. როდესაც 2002 წელს აშშ-მა ქიმიური იარაღის ირანისთვის მიყიდვის ბრალდებით სომხეთის წინააღმდეგ სანქციები დააწესა, სომხეთმა მაშინვე უკან დაიხია და ამით საფრთხე შეუქმნა ირანთან კარგ ურთიერთობას. თუმცა ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენის ამუშავებამ ორივე ქვეყანა კვლავ დაახლოვა ერთმანეთს. სომხეთის პრემიერმინისტრი ანდრანიკ მარგარიანი მაშინ იმაზე საუბრობდა, რომ ამ ენერგოპროექტით რეგიონში ძალაუფლების ბალანსი მთლიანად დაირღვა. 2008 წლის შემდეგ დაწყებული მესამე ფაზა მთლიანად რუსეთ-საქართველოს ომის ჩრდილ ქვეშ დადგა. ომის შემდეგ საქართველოზე გამავალი რუსეთის კარი სომხეთისთვის დაიხურა და ერევანი იძულებული გახდა ორიენტაცია ირანზე აეღო, რათა ეკონომიკა გაეძლიერებინა. ირანმა სომხეთს პოლიტიკურად და ეკონომიკურად მხარი დაუჭირა.

ეკონომიკური ურთიერთობები სომხურ-ირანული ურთიერთობების ხერხემალია. ირან-სომხეთის გაზსადენი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პროექტია, რომელიც ამ ქვეყნებს აკავშირებს. 1,1 მილიარდი კუბური მეტრი ბუნებრივი აირის გამტარობით ის ყველაზე უფრო მასშტაბური საერთო პროექტია (23). აზერბაიჯანსა და თურქეთს შორის იზოლაციაში მოქცეული სომხეთი კარგი პარტნიორია სანქციებდაკისრებული ირანისთვის. ირანის პრეზიდენტის პირველმა მოადგილემ, 2014 წელს განაცხადა, რომ ირანი ჰიდროელექტროსადგურის მშენებლობას გეგმავს

სომხურ მხარეს, მდინარე არაქსზე, რათა გაზარდოს მოწოდებული ელექტროენერჯის მოცულობა ბუნებრივი აირის სანაცვლოდ, რასაც ითვალისწინებს კიდეც 2009 წელს ორ ქვეყანას შორის გაფორმებული ხელშეკრულება. ამასთანავე, ირანისა და სომხეთის ენერჯეტიკის მინისტრებმა მიიღეს გადაწყვეტილება ახალი ელექტროგადამცემი ხაზის მშენებლობის შესახებ, რომლითაც ორ ქვეყანას შორის ენერგოკავშირი კიდეც უფრო გაუმჯობესდება (24).

2015 წლის იანვარში ირანის საგარეო საქმეთა მინისტრის, ჯავად ზარიფის ვიზიტისას სომხეთში, განსაკუთრებულად გამოიყო ურთიერთთანამშრომლობის კიდეც ორი სფერო: ტრანსპორტი და ვაჭრობა. სომხეთი და ირანი საგანგებოდ მიუთითებდნენ, რომ ხელი უნდა შეწყობოდა სამხრეთ სომხეთის რკინიგზის მშენებლობის პროექტს, რომელიც ორ ქვეყანას უკეთესად დააკავშირებდა. სომხეთის პრემიერმინისტრი აბრაჰამიანი დარწმუნებული იყო, რომ ირანი და სომხეთი ამ რკინიგზის პროექტის მეშვეობით, „საერთო სასოფლო სამეურნეო პროდუქტების შექმნას და მათ ევრაზიაში ექსპორტს მოახერხებენ“. ვაჭრობასთან დაკავშირებით ზარიფმა შეაქო რუსეთის მიერ დაარსებულ, ევრაზიულ ეკონომიკურ კავშირში (EAWU) სომხეთის შესვლა და შეაფასა ეს როგორც წინ გადადგმული ნაბიჯი ირანისთვის (25).

სომხეთსა და ირანს შორის ასევე მნიშვნელოვანი პუნქტია ტურიზმი. ერევანი, ერთ-ერთი საყვარელი ტურისტული ადგილია ახალგაზრდა და შეძლებული ირანელებისთვის (რაც არ უნდა გასაკვირი იყოს, ასევე ირანელი აზერბაიჯანელებისთვისაც), რომლებსაც კავკასიური სტუმართმოყვარეობა იზიდავთ. უპირველეს ყოვლისა, ირანელებისთვის მარტივად ხელმისაწვდომი და იაფი ალკოჰოლია მიმზიდველი. როგორც წესი, სომხეთში ირანელი ტურისტები უყვართ, რადგან ისინი ბევრ ფულს ხარჯავენ და მეგობრულად არიან განწყობილნი. ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ სომხეთს ძირითადად ლიბერალურად განწყობილი ირანელები სტუმრობენ და არა ფანატიკოსები, რომელთაც თავიანთი რელიგიის გავრცელება სწადიათ. მიუხედავად ამისა, სომხეთში გახშირდა ხმები, რომლებიც მუსლიმური ინფილტრაციის გამო ჩივიან და ირანელი ტურისტების რიცხვის შემცირებას ითხოვენ. საერთო ჯამში, სომხებსა და ირანელებს შორის დამოკიდებულება მართლაც მეგობრულია და თავისუფალი ყოველგვარი ისეთი წინასწარი ანტიპათიისგან, რომელსაც სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობის დაზარალება შეეძლებოდა (26).

ბოლო წლებში ირანი შეეცადა თავი მნიშვნელოვან რეგიონულ მოთამაშედ წარმოეჩინა და თავის ენერგომატარებლებზე მეზობლების დამოკიდებულება გაეზარდა. ირანისათვის ნავთობი და ბუნებრივი აირი ზეწოლის ყველასთვის ცნობილი ინსტრუმენტებია, მაგრამ მისი ელექტროენერჯის წარმოების სექტორის გაფართოება შედარებით ახალი ფენომენია. ირანი ანხორციელებს ელექტროენერჯის ექსპორტს პაკისტანსა და ინდოეთში, ასევე ავღანეთში, სომხეთში, ერაყში, სირიასა და თურქეთში. ეს პოლიტიკა აძლიერებს ირანის როლს რეგიონში და მას ევროპულ ენერგოპროექტებზე ნაკლებად დამოკიდებულს ხდის (26).

მაგრამ ჯერჯერობით ირანი არ თამაშობს სერიოზულ როლს სამხრეთ კავკასიის ენერჯეტიკის სფეროში. აზერბაიჯანმა შეძლო ირანის მნიშვნელოვანი მეტოქე გამხდარიყო რეგიონში. ირანს მხოლოდ სომხეთთან აქვს „სტაბილური ურთიერთობები“. სამხრეთ კავკასია-ირანის ურთიერთობებსა და მათ ფორმი-

რებაზე გავლენას ახდენს რუსეთ-ირანის, აშშ-ირანის, ევროპა-ირანის ურთიერთობები. ამიტომაცაა, რომ ირანის სტრატეგია სამხრეთ კავკასიაში ჯერჯერობით უფრო თავდაცვითი და თანამშრომლობითი ხასიათისაა, ვიდრე დამამინებელი და კონფრონტაციული.

ხაზი უნდა გაესვას თეირანის ძალიან პრაგმატულ პოლიტიკას რეგიონში, რომელიც განსხვავდება ირანის ხელისუფლების რელიგიური და რადიკალური რიტორიკისგან.

არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ აშშ-ის „გადატვირთვის“ პოლიტიკა რუსეთთან და აშშ-ის სტრატეგიული ინტერესების გადანაცვლება მსოფლიოს სხვა რეგიონებისაკენ სამხრეთ კავკასიის პატარა სახელმწიფოებს, განსაკუთრებით საქართველოს (მისი მკაფიო პროდასავლური პოზიციის გამო), უბიძგებს იფიქროს ორმხრივი ურთიერთობის უფრო გააქტიურებაზე მეზობელთან, კერძოდ კი – ირანთან. 2008 წელს ირან-საქართველოს ურთიერთობებში ინციდენტი მოხდა, როდესაც საქართველომ ირანელი მოქალაქე დააკავა და აშშ-ს გადასცა. თეირანმა ეს შეურაცხყოფად და ანტიირანულ ქმედებად მიიღო. შედეგად, ირანმა ორ წელიწადზე მეტი ხნით ფაქტობრივად გაყინა ურთიერთობა თბილისთან. ვითარება შეიცვალა და ორმხრივი ურთიერთობები გაუმჯობესდა მხოლოდ საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრის ირანში ვიზიტის შემდეგ, 2010 წლის იანვარში.

საქართველომ სცადა პოზიტიური ნაბიჯების გადადგმა ირანის მიმართულებით; ძირითადად ამისთვის იქნა შემოღებული ირანთან უვიზო მიმოსვლა, ასევე ბათუმში გაიხსნა ირანის საკონსულო.

2010 წლიდან, როდესაც საქართველომ ირანელებისთვის უვიზო რეჟიმი შემოიღო, ირანული ვაჭრობის და ტურიზმის მაჩვენებელი საქართველოში გეომეტრიული პროგრესით გაიზარდა.

საქართველოში ირანული ბიზნესის სწრაფი ზრდაც აღინიშნებოდა მაგრამ 2012 წელს ირანული ინვესტიციები საქართველოში მხოლოდ ნახევარი მილიონი აშშ დოლარი იყო.

მკაცრი საერთაშორისო სანქციების პირობებში ირანი სულ უფრო მეტ ყურადღებას აქცევდა სამხრეთ კავკასიელ მეზობლებს, ბოლო წლებში კი – საქართველოს. 2010–2013 წლებში ირანმა გააფართოვა ეკონომიკური აქტივობა საქართველოში, რამაც ვაშინგტონის შეშფოთება გამოიწვია.

ზოგან, მედიაში, გამოჩნდა თბილისსა და თეირანს შორის ეკონომიკური ურთიერთობების გადაჭარბებული შეფასებები. აბსოლუტური ციფრების მიხედვით, ირანის ეკონომიკური აქტივობა საქართველოში მაინც უმნიშვნელო დარჩა იმ პერიოდი (2012-13 წლებში) ხოლო ირანის საერთო ზეგავლენა საქართველოს ეკონომიკაზე მინიმალურია.

საქართველომ, რომელსაც შეერთებული შტატები ყველაზე მნიშვნელოვან დასავლელ პარტნიორად და უმსხვილეს უცხოელ დონორად მიაჩნია, ირანისგან დისტანცირების ნაბიჯები გადადგა. კერძოდ, 2013 წლის 1 ივლისიდან ირანელი მოქალაქეებისთვის გაუქმდა უვიზო მიმოსვლა, მოხდა საქართველოდან ირანელი ბიზნესმენების გასვლა ბევრი ირანული ანგარიში გაყინულია საქართველოს ბანკებში, დაიხურა ბევრი ერთობლივი ქართულ-ირანული პროექტიც. ამაზე ირა-

ნის რეაქცია უარყოფითი იყო და მან საქართველო დასავლეთის, განსაკუთრებით აშშ-სა და ისრაელის მამებლობაში დაადანაშაულა.

თბილისსა და თეირანს შორის ურთიერთობა ნაკლებად ინტენსიური და ამავდროს მრავლისმომცველია. საქართველო და ირანი კონკურენციას უწევდნენ ერთმანეთს ცენტრალური ნავთობსადენის მშენებლობის საქმეში კასპიის ზღვის აზერბაიჯანული სექტორიდან, რომელსაც ნავთობი გარე ბაზარზე უნდა გაეტანა. ირანი მხარს უჭერდა ნავთობსადენის ირანის ტერიტორიაზე გაყვანას, მაშინ როცა დასავლელი პარტნიორები, განსაკუთრებით კი ვაშინგტონი, იმ მარშრუტს ლობივდებდნენ, რომელიც ირანს და რუსეთს გვერდს აუვლიდა. საბოლოო ჯამში ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენის მშენებლობა 2000-იანი წლების შუაში დასრულდა, რითიც „გეოპოლიტიკურ“ შეჯიბრს ირანსა და საქართველოს შორის კარგა ხნით მოეღო ბოლო.

2008 წლის ომის შემდგომ, თბილისმა კიდევ ერთხელ სცადა ახალი ეკონომიკური კავშირების დამყარება მახლობელ რეგიონებსა თუ ოკეანის გაღმა, რათა მოეპოვებინა ახალი ბაზარი თავისი პროდუქტისთვის, რომელიც რუსულ ბაზარზე აღარ დაიშვებოდა (27). ირანულ ბაზარზე არსებობდა მოთხოვნა სასოფლო სამეურნეო პროდუქციაზე და ის დაკარგული რუსული ბაზრის სასურველ შემცვლელად მიიჩნეოდა. მას შემდეგ საქართველოსა და ირანს შორის სავაჭრო ბრუნვა წელიწადში 200 მილიონი დოლარის ფარგლებშია. საქართველო ირანის არანავთობპროდუქტების იმპორტიორ ქვეყანათა პირველ 30-ეულში შედის. ირანი, ძირითადად, ცემენტის, გუდრონის, შუშისა და კირის ექსპორტსა და სხვადასხვა სასოფლო სამეურნეო პროდუქტის იმპორტს ახდენდა (30). ირანელმა ბიზნესმენებმა, უმეტეს წილად, მანქანათმშენებლობაში, სამშენებლო ინდუსტრიაში და ტურიზმში განახორციელეს ინვესტიციები, თუმცა ამის შესახებ ზუსტი ციფრები არ მოიპოვება.

ირანის მთავრობამ, ასევე გამოხატა დაინტერესება შავი ზღვის ქართული ნავსადგურის, ბათუმის მიმართ საკუთარი პროდუქციის დასავლურ ბაზარზე გასატანად საერთო ჯამში, ირანისა და ირანელი ბიზნესმენების წილი ქართულ ეკონომიკაში საგრძნობლად ჩამორჩება თურქეთისა და თურქი ბიზნესმენების წილს. მიუხედავად ორმხრივი მოლოდინებისა, ირანული ნავთობისა და ბუნებრივი აირის იმპორტიც მცირეა, რადგან ქართულ ენერგობაზარზე აზერბაიჯანი დომინირებს.

2015 წლის ივლისში ჟენევაში ირანსა და 6 სახელმწიფოს შორის მიღწეულ იქნა შეთანხმება ირანის ბირთვულ პროგრამასთან დაკავშირებით, რის შედეგადაც 2016 წლის იანვრიდან თანდათანობით მოხდა ირანისათვის სანქციების მოხსნა. ამით მას მიეცა საშუალება პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობა გაეფართოვებინა მთელი მსოფლიოს მასშტაბით და მათ შორის სამხრეთ კავკასიასთან.

ირანმა დაამყარა მჭიდრო ურთიერთობა 2016 წლის დასაწყისიდანვე მეზობელ ქვეყნებთან სხვადასხვა სფეროებში. აქვე შევნიშნავთ, რომ ირანსა და დასავლეთს შორის ირანის ბირთვული პროგრამის გამო დამაბულმა ურთიერთობამ საკმაოდ უარყოფითი ასახვა ჰპოვა მასსა და სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ურთიერთობებზე.

2016 წლის 25 თებერვალს საქართველომ ირანთან უვიზო რეჟიმი აღადგინა, რომელიც 2018 წელს კვლავ გაუქმდა. თეირანში იმავე თვეში ოფიციალური

ვიზიტით იმყოფებოდა საქართველოს ენერგეტიკის მინისტრი, სადაც შეთანხმდნენ მჭიდრო თანამშრომლობაზე ენერგეტიკის სფეროში. საქართველოს ენერგეტიკის მინისტრი ირანში შეხვდა ენერგეტიკულ კომპანიებს და ინვესტორებს. საქართველოში ბიზნესის დაწყებისაკენ მოუწოდა მათ (28).

იმავე წელს აზერბაიჯანის პრეზიდენტის ილჰამ ალიევის ირანში ვიზიტისას მან და ირანის პრეზიდენტმა ჰასან როუჰანიმ სხვა შეთანხმებებთან ერთად საბანკო სფეროში თანამშრომლობის, ინფრასტრუქტურული და სოციალური პროექტების განვითარების პერსპექტივებზე იმსჯელეს.

2016 წელს მოხდა ყარაბაღის კონფლიქტის კვლავ გააქტიურება. საბრძოლო ოპერაციებსაც ჰქონდა ადგილი სომხეთსა და აზერბაიჯანს შორის. ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე პოლიტიკური კრიზისის ფონზე, მეზობელ სამხრეთ კავკასიის რეგიონში პოლიტიკური ვითარების დაძაბვა ირანისათვის არასასურველი იყო. ამიტომაცაა, რომ ირანის პრეზიდენტი ჰასან როუჰანი გამოვიდა ინიციატივით, სომხეთის პრეზიდენტს სერჟ სარქისიანსა და აზერბაიჯანის პრეზიდენტ ილჰამ ალიევს შორის შუამავლობის როლის შესასრულებლად. ამით კარგად ჩანს სამხრეთ კავკასიაში მშვიდობის შენარჩუნების დიდი მნიშვნელობა ირანისათვის. იმ პერიოდში მეზობელ თურქეთშიდაც არასტაბილური პოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე, ირანის ისლამური რესპუბლიკისათვის ჩვენს რეგიონსი სტაბილური ვითარების შენარჩუნება აუცილებლობას წარმოადგენდა.

არაბული გაზაფხულის შედეგად მიმდინარე რევოლუციური რყევები რეგიონში ისევ გრძელდება. ამას ზედ დაერთო ტერორისტული ორგანიზაცია „ისლამური სახალიფოს“ წინააღმდეგ ბრძოლა, რამაც უფრო გაართულა რეგიონში სტაბილურობის არამცთუ შენარჩუნება, არამედ იქ მიმდინარე რთული პოლიტიკური პროცესის შეჩერება. მიუხედავად ასეთი რთული ვითარებისა, ირანი ცდილობს თავისი აქტიური საგარეო კურსი სამხრეთ კავკასიაში კი არ შეანელოს, არამედ გაააქტიუროს კიდევ. ბუნებრივია მას ანგარიშის გაწევა უხდება ჩვენს რეგიონში მთავარი გეოპოლიტიკური მოთამაშეების - რუსეთის, თურქეთი, აშშ-სთვისაც.

ირანი ცდილობს საქართველოს შავი ზღვის პორტის გამოყენებას, რის სანაცვლოდაც საქართველოს სპარსეთის ყურისა და ომანის ზღვის გამოყენებას სთავაზობს. აღნიშნული პროექტის განხორციელება საკმაოდ შორეული პერსპექტივაა.

მსოფლიოში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესებიდან გამომდინარე, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სამხრეთ კავკასიის რეგიონის მომავალი დამოკიდებულია ორ სტრატეგიულ პროექტზე, ერთის მხრივ ესაა „ახალი აბრეშუმის გზის“ დასავლური პროექტი, რომლის მეშვეობითაც დასავლეთი ცდილობს კონტროლი მოიპოვოს ცენტრალური აზიის ენერგორესურსებზე, რუსეთისა და ჩინეთის გვერდის ავლით, ხოლო მეორეს მხრივ კი რუსეთმა შექმნა ევრაზიული კავშირი (29).

თანამედროვე პერიოდში ირანის ქმედებები სამხრეთ კავკასიაში საკმაოდ ფრთხილია, რაც ასევე აისახება სხვადასხვა პროექტების განხორციელებაში. იმისდაგამო, რომ ყარაბაღის კონფლიქტში ირანმა დაიჭირა ნეიტრალური მხარე, გამოიწვია აზერბაიჯანის აგრესია და ნეგატიური განწყობა მის მიმართ. აზერბაიჯანმა თანამშრომლობისთვის თურქეთს მიმართა, რითაც რეგიონში ჩამოყალიბდა მათ შორის მეგობრული კავშირი. ირანმა კი სომხეთთან დაიწყო სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირების გამყარება, თუმცა რაიმე მასშტაბური პროექტისგან ის მაინც თავს იკავებს. 2016 წლის 21 დეკემბერს ერევანს სამუშაო ვიზიტით

ესტუმრა ირანის პრეზიდენტი ჰასან როუჰანი. ამ ვიზიტმა ერევანში გააჩინა დიდი იმედი იმისა, რომ მათ მიერ წარდგენილი პროექტი, სატრანსპორტო კორიდორი „სპარსეთის ყურე - შავი ზღვა“ ირანის მხრიდან დაინტერესებას გამოიწვევდა და გამოითქმეოდა სურვილი მისი განხორციელების. სომხეთისთვის ეს პროექტი საკმაოდ მნიშვნელოვანია, რადგან ეს მას მისცემდა საშუალებას განემუხტა თურქეთ-აზერბაიჯანის ბლოკადისგან გამოწვეული დამაბულობა ქვეყანაში. იმის მიუხედავად, რომ ირანისთვისაც საკმაოდ მომგებიანი იქნება ზემოთხსენებული სატრანსპორტო კორიდორი, მაინც თავს იკავებს მსგავსი მკვეთრი ნაბიჯების გადადგმისაგან, რადგან არ უნდა ისედაც დამაბულობი სიტუაციის კიდევ უფრო გამძაფრება აზერბაიჯანთან და თურქეთთან მიმართებაში (30).

რაც შეეხება ირანისა და სამხრეთკავკასიის ქვეყნებს შორის სამხედრო-სტრატეგიული თანამშრომლობის საკითხებს, პრიორიტეტი აქ ეკუთვნის აშშ-ს და დასავლეთს (საქართველო), რუსეთს (სომხეთი) და თურქეთს (აზერბაიჯანი). თურქეთთან სამხედრო სფეროში თანამშრომლობის გაფართოებით, აზერბაიჯანი და საქართველო ცდილობენ კიდევ უფრო დაუახლოვდნენ NATO-ს. ამ შემთხვევაში, კავკასიის ნავთობის პროექტები მოქცეულია დასავლეთის უსაფრთხოების სისტემის დაცვის ქვეშ. ალტერნატიული სატრანსპორტო მარშრუტების გაყვანით, ირანი, რუსეთი და სომხეთი ცდილობენ შექმნან გარკვეული საპირწონე, რათა შეაჩერონ სამხრეთ კავკასიაში „NATO-ს ექსპანსია“ (31).

ვფიქრობ არალოგიკური იქნება თუკი წარმოვიდგენ, რომ ირანს თანაბარი პოლიტიკა აქვს მთლიანი რეგიონის მიმართ. ეს არის უფრო მეტად ფრაგმენტული პოლიტიკა, სადაც არსებობს განსხვავებული მიდგომები რეგიონის ქვეყნების მიმართ. ირანი სამხრეთ კავკასიას განიხილავს, როგორც ერთ დროს სპარსეთის იმპერიის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილს, რომელზეც მას ჰქონდა უზარმაზარი კულტურული გავლენა.

ირანი თავის დროზე ძალიან მიმზიდველი იყო რეგიონის ქვეყნებისათვის, რადგან ის იყო ძლიერი იმპერია, ჰქონდა განვითარებული ტექნოლოგიები და კულტურა. ამჯერად კავკასიის ქვეყნებს სხვა პრიორიტეტები აქვთ, რადგან არიან სხვა ქვეყნები, რომლებიც მათთვის უფრო მეტად მიმზიდველია ვიდრე ირანი.

კასპიის ზღვა, რომლის აუზსაც ეკუთვნის თითქმის მთელი სამხრეთ კავკასია (დასავლეთ საქართველოს გარდა), ჩაკეტილი წყალსატევია, ფაქტობრივად, დიდი ტბაა. 1991 წლიდან მასზე გადის ხუთი სახელმწიფო (ირანი, აზერბაიჯანი, რუსეთი, თურქმენეთი, ყაზახეთი). მანამდე კი მას თითქმის სამი საუკუნის განმავლობაში აკონტროლებდნენ მხოლოდ რუსეთი (საბჭოთა კავშირი) და ირანი. სსრკ-ს დაშლის შემდგომ ამ წყალსატევის გაყოფა უნდა მოხდეს ხუთ ქვეყანას შორის, განსხვავებით ღია ზღვებისაგან, სადაც უნივერსალური საერთაშორისო ნორმები მოქმედებს, კასპიის ზღვის გაყოფა უნდა დადგინდეს მის ნაპირზე მდებარე ქვეყნების ურთიერთშეთანხმებით. რაკილა, მის ფსკერქვეშ ნავთობისა და გაზის დიდი მარაგია, მთავარ პრობლემად ამ ქვეყნებს შორის ფსკერის გაყოფა იქცა. ირანი, რომლის სანაპიროს მიმდებარე ზონაში ნავთობი არ არის, თავიდან ამჯობინებდა კასპიის გაყოფას არა სექტორების მიხედვით, არამედ კონდომინიუმის პრინციპით (რაც გულისხმობს, ზღვისა და მისი ფსკერის კოლექტიურ ფლობას და ექსპლუატაციას). ეს მიუღებელი აღმოჩნდა დანარჩენი ოთხი ქვეყნისათვის. ამ პრობლემასთან დაკავშირებით რამდენიმე კონფერენცია გაიმართა, მაგრამ 20 წელ-

ზე მეტი ხნის განმავლობაში კასპიის ზღვის ქვეყნებს შორის შეთანხმების მიღწევა ვერ მოხერხდა (32).

2018 წლის 12 აგვისტოს კი ყაზახეთში გამართულ სამიტზე ხელი მოეწერა კონვენციას კასპიის სამართლებრივი სტატუსის შესახებ, რომელსაც მხარეები 20-ზე მეტი წლის განმავლობაში-1996 წლიდან ათანხმებდნენ. დოკუმენტის თანახმად, ხელმომწერი ქვეყნები- რუსეთი, ირანი, აზერბაიჯანი, ყაზახეთი და თურქმენეთი კასპიის ზღვაში ნებისმიერი სხვა ქვეყნის სამხედრო წარმომადგენლობას ზღუდავენ. დოკუმენტის პუნქტების რეალიზაცია კასპიისპირა რეგიონის ეკონომიკური განვითარების სტიმულირებაზეა მიმართული.

კასპიისპირა სახელმწიფოების რიგით მე-5 სამიტში ყაზახეთის მაშინდელმა ლიდერმა ნურსულთან ნაზარბაევმა, მისმა აზერბაიჯანელმა კოლეგამ ილჰამ ალიევი, ირანის პრეზიდენტმა ჰასან როუჰანიმ, რუსეთის პრეზიდენტმა ვლადიმერ პუტინმა და თურქმენეთის ლიდერმა გურმაგული ბერდიმუჰამედოვმა მიიღეს მონაწილეობა.

„კონვენციის ეფექტური ინპლემენტაციის მიზნით, საგარეო საქმეთა სამინისტროები ვქმნით ხუთმხრივი შეხვედრების სპეციალურ მექანიზმს, რომლის ფარგლებშიც რეგულარულად განიხილება ყველა აქტუალური საკითხი“- განაცხადა აქტაუმი გამართულ სამიტზე ყაზახეთის მაშინდელმა პრეზიდენტმა ნურსულთან ნაზარბაევმა (32).

მიუხედავად იმისა, რომ დოკუმენტს ხუთივე სახელმწიფომ მოაწერა ხელი, ბოლომდე მაინც არ გადაჭრილა კასპიის ზღვის გარშემო არსებული პრობლემური საკითხები. როგორც ირანის ისლამური რესპუბლიკის პრეზიდენტმა, ჰასან როუჰანიმ განაცხადა, საზღვაო საზღვრების დელიმიტაცია ირანისათვის კვლავ პრობლემად რჩება. მან ასევე განაცხადა, რომ საჭიროა განისაზღვროს, თუ რა მოვალეობები აქვთ კასპიის ზღვისპირა ქვეყნებს გარემოს დაცვის უზრუნველსაყოფად.

კასპიის სტატუსის შესახებ კონვენციის ხელმოწერა მოხსნის ბევრ იმ პრობლემას, რომელიც მონაწილე ქვეყნებსა და პოტენციურ უცხოელ ინვესტორებს სხვადასხვა პროექტების განხორციელებისათვის ხელს უშლიდათ. თუმცა იმის გათვალისწინებით, რამხელა რესურსებზეა საუბარი, წყალსაცავისა და მისი რესურსების გადანაწილების კუთხით ყველა დავის დასრულებას ისინი მაინც არ ელიან, უბრალოდ კონვენცია ერთგვარი გასაღებია სადავო საკითხების გადასაჭრელად. ეს დოკუმენტი მთავარ სამოქმედო პრინციპებს განსაზღვრავს (33).

რაც შეეხება სომხეთს, ფაშინიანის ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ ვარაუდობდნენ, რომ სომხეთ-ირანის ურთიერთობაში შესაძლოა მომხდარიყო ცვლილებები-მათი ურთიერთობა „ძველებურად თბილი“ თითქოს ვეღარ იქნებოდა, მაგრამ ამ ორი ქვეყნის ურთიერთობაში რაიმე მნიშვნელოვანი ცვლილება არ შეინიშნება.

2018 წელს აშშ-მ ირანს კვლავ დაუწესა სანქციები. მანამდე კი მან დატოვა 2015 წლის ჟენევის შეთანხმება. აშშ-ს პრეზიდენტის ამ ქმედებამ შესაბამისად უარყოფითი ასახვა ჰპოვა ირანის ეკონომიკაზე. ეს გადაწყვეტილება ასევე არასახარბიელოდ აისახა ირან-საქართველოს ეკონომიკურ ურთიერთობებზეც. ბევრ ირანელ ბიზნესმენს და ასევე რიგით მოქალაქეს, რომლებიც საქართველოში იყვნენ, დაატოვებინეს ქვეყანა. რაც შეეხება აზერბაიჯანსა და სომხეთს, მათთან ურთი-

ერთობაში აშშ-ს მიერ ირანისათვის კვლავ დაწესებული საქეცეების შედეგად რაიმე მნიშვნელოვანი ცვლილება არ მომხდარა.

ბიბლიოგრაფია

1. Svante E. Cornell: Iran and the Caucasus, in: Middle East Policy, 5/1998. – Emil Souleimanov, OndrejDitrych: Iran and Azerbaijan. A Contested Neighborhood, in: Middle East Policy Council, 2/2007, გვ. 101–116. – EvanthiaBalla: Turkish and Iranian Interests and Policies in the South Caucasus, in: NOREF Policy Brief, April 2013.
2. Emil Souleimanov: Dealing with Azerbaijan. The Policies of Turkey and Iran toward the Karabakh War (1991–1994), in: MERIA 28.10.2011, <<http://rubincenter.org/2011/10/dealing-with-azerbaijan-the-policies-of-turkey-and-iran-toward-the-karabakh-war-1991-1994/>>.
3. Joshua Kucera: Iran, Azerbaijan in Tense Caspian Standoff. Cables Show, Eurasia.net, 2011, <<http://eurasianet.org/node/64268>>. – GaliaLindenstrauss, IftahCelniker: Azerbaijan and Iran. Hostile Approach But Limited Rivalry, INSS Insight 366/2012, <<http://inss.org.il/>>.
4. Josef Kraus, Emil Souleimanov: Postsovětský Ázerbájdžán a militarizaceKaspického moře, in: Almanach, 2/2011, <<http://fmv.euba.sk/RePEc/brv/almnch/A2011-2.pdf>>.
5. Kaveh Afrasiabi, Abbas Maleki: Iran's Foreign Policy after 11 September, in: The Brown Journal of World Affairs, 2/2003, გვ. 263–264. – MarlèneLaruelle, SébastienPeyrouse: The Militarization of the Caspian Sea: „Great Games“ and „Small Games“ Over the Caspian Fleets, in: China and Eurasia Forum Quarterly, 2/2009, გვ. 17–35.
6. Shannon O'Lear: Resources and Conflict in the Caspian Sea, in: Geopolitics, 1/2004, S. 161–186. – KamyarMehdiyoun: Ownership of Oil and Gas Resources in the Caspian Sea, in: The American Journal of International Law, 1/2000, გვ. 179–189. – PirouzMojtahed-Zadeha, Mohammad Reza Hafeznia: Perspectives on the Caspian Sea Dilemma. An Iranian Construct, in: Eurasian Geography and Economics, 8/2003, გვ. 607–616. – GawdatBahgat: Pipeline Diplomacy. The Geopolitics of the Caspian Sea Region, in: International Studies Perspectives, 3/2002, გვ. 310–327.
7. Emil Souleimanov, Maya Ehrmann, HuseynAliyev: Focused on Iran? Exploring the rationale behind the strategic relationship between Azerbaijan and Israel, in: Southeast European and Black Sea Studies, 4/2014, გვ. 471–488. – Josef Kraus, Emil Souleimanov, MayaEhrmann: O triângulo Irã-Israel-Azerbaijão. Implicações para a segurança regional, in: Revistaestudos politicos, 6/2013, გვ. 200–214. – ShamkhalAbilov: The Azerbaijan-Israel Relations. A Non- Diplomatic, but Strategic Partnership, in: USAK Yearbook of International Politics and Law, 3/2010, გვ. 317–331.

8. Emil Souleimanov, Maya Ehrmann: The Rise of Militant Salafism in Azerbaijan and Its Regional Implications, in: Middle East Policy, 3/2013, გვ. 111–120.
9. Robert M. Cutler: Facing Growing Iranian Threats, Azerbaijan Deepens Ties to Israel, in: CACI Analyst, 5.15.2013, <<http://cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12730-facing-growing-iranian-ties-azerbaijan-deepens-ties-to-israel.html>>
10. Emil Souleimanov: Azerbaijanis Volunteer in Syria Conflict, in: CACI Analyst, 5.2.2014, <<http://cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12908-azerbaijanis-volunteer-in-syria-conflict.html>>.
11. Emmanuel Karagiannis: The Turkish-Georgian Partnership and the Pipeline Factor, in: Journal of Southern Europe and the Balkans, 1/2004, გვ. 13–26.
12. Claud Moniquet, William Racimora (Hg.): The Armenia-Iran Relationship. Strategic implication for security in the South Caucasus Region. European Strategic Intelligence & Security Center, 2013 <<http://esisc.org/upload/publications/analyses/the-armenian-iran-relationship/Armenian-Iran%20relationship.pdf>>.
13. Iran’s banks to be blocked from global banking system. BBC 15.3.2012, <<http://bbc.co.uk/news/business-17390456>>.
14. Central Bank of Azerbaijan annulled the license of Royal Bank. Contacts.az, 13.7.2012, <<http://contact.az/>>.
15. Emil Souleimanov, Ondrej Ditrych: Iran and Azerbaijan. A contested neighborhood, in: Middle East Policy, 2/2007, გვ. 101–116.
16. Emil Souleimanov: Is Azerbaijan Becoming Area of Confrontation Between Iran and Israel? CACI Analyst, 8.2.2012, <<http://cacianalyst.org/?q=node/5711>>.
17. CNN, 14.3.2012, <<http://edition.cnn.com/2012/03/14/world/asia/azerbaijan-spy-arrests/>>.
18. Republic of Azerbaijan: Jail sentence for 2 Iranian Intelligence spies. People’s Mojahedin Organization of Iran, 8.2.2015, <<http://mojahedin.org/newsen/33010/Republic-of-Azerbaijan-Jail-sentence-for-2-Iranian-Intelligence-spies>>.
19. ავტორთა ინტერვიუები ირანის აზერბაიჯანის პროვინციაში.
20. Giorgi Lomsadze: Iran Offers Guns and Friendship to Azerbaijan. Eurasia.net, <<http://eurasianet.org/node/73071>>.
21. Iran eyeing participation in Azerbaijan’s energy projects. Azernews, 7.5.2015, <http://.azernews.az/oil_and_gas/81709.html>.
22. Vusal Gasimli, Zaur Shiriyev, Zulfiyya Valiyeva: Iranian-Armenian Relations. Geopolitical reality versus political statements. Baku 2011.
23. Vladimir Socor: Iran-Armenia Gas Pipeline. Far More than Meets the Eye. Eurasia Daily Monitor, 21.3.2007.

24. Iran, Armenia Form Commission to Boost Trade. Asbarez, 20.10.2014, <<http://asbarez.com/128025/iran-armenia-form-commission-to-boost-trade/>>.
25. Alex Vatanka: Looking at Armenian-Iranian Relations Through a Russian Lens,<<http://eurasianet.org/node/71921>>.
26. რონდელი ა . - ირანი და საქართველო-ურთიერთობების დაახლოების პერსპექტივები . თბილისი 2014
27. ИраниГрузиярасширяютмеждугосударственноесотрудничество. EurAsiaDaily, 19.5.2015,<<https://eadaily.com/news/2015/05/19/iran-i-gruziya-rasshiryayut-mezhgosudarstvennoe>>
28. <http://isari.gesotrudnichestvo>>.
29. rus.azattyyp.org/a/landmark-caspian-agreement/29425324.html
30. www.ekhokavkaza.com
31. www.sheppardsoftware.com
32. გაჩეჩილაძე რ . ახლო აღმოსავლეთი. თბილისი 2019
- 33.<https://commercant.ge/ge/post/istoriuli-gadawyvetileba-migebulia-kaspiis-zgvis-statusi-gairkva>

Maia Kapanadze

Caucasus International University
Scientific Analytic Centre for Georgia-Iranian Relations

Geopolitical interests of Iran in South-Caucasus

Abstract

The issue related to Geopolitical interests of Iran in South-Caucasus has been discussed in the article in the recent decades.

On the amid of sanction against Iran we did focus in our paper on the political and economic interests towards Georgia, Armenia and Azerbaijan. While at the same time an important place is dedicated to the relations that have been activated in political and economic way in Southern Caucasus countries after removal the sanctions on Iran through Geneva treaty.

It's worth noting after imposing the sanction on Iran by the USA has been reflected on Iran Politics in relation to Southern Caucasus countries.

We do highlight here on the differences of Iran geopolitics interests as well as Georgia, Azerbaijan and Armenia.

The importance of the treaty gained about Caspian Sea has been discussed as well.

The Role of International Transport Corridors in Bolstering Ties Between Iran and Georgia

Introduction

Geography has provided Iran and Georgia with a unique opportunity to connect lubricant markets of various parts of the world to each other. Persian Gulf and Black Sea can hardly be ignored by any plan or initiative which is designed to increase trade across the planet. Developing transport infrastructures to shorten the route from Persian Gulf to Black Sea will have positive consequences not only for Iran and South Caucasian countries but also for industrial centres and energy hubs of Asia and Europe. Thus, Iran and Georgia may ensure invulnerability of bilateral relationship in long-term by prioritizing the fulfillment of their transport capacities and participating in joint economic corridors. In the following article authors will discuss the potential role of developing transport corridors in bolstering bilateral ties after a brief look at the short history of the two countries' relationship since the collapse of the Soviet Union.

A Brief Review of Bilateral Relationship

Islamic Republic of Iran's attitude towards the South Caucasus has been pragmatic and stability-oriented, and has culminated in maintaining good working relations with Caucasian republics since 1991 (Weiss & Zabanova, 2017). However, Iran's relations with its Caucasian neighbours has not been consistent with geopolitical considerations and geographical, historical and cultural realities over these years (Atai, 2012: 133 & 134). There has been a mismatch between the opportunities and achievements of Iran's foreign policy in this region.

Georgia and Iran established diplomatic relations in 1992, and since 1994 a Georgian embassy has been functioning in Tehran. Unlike two other Caucasian countries Georgia is not Iran's immediate neighbor. U.S. and Israel have always been wary of the expansion of cooperation between Tehran and Tbilisi and have expressed concerns about deepening ties between Iran and Georgia from time to time. However, Georgia's strong pro-Western foreign policy orientation and its close relationship with the U.S. have not necessarily led to strained relationship with Iran unlike some expectations.

2003, when Rose Revolution happened, the Islamic Republic of Iran emphasized on its support for Georgians' desire to democratize their country and condemned any foreign intervention in Georgian domestic affairs (ISNA, 11/1/2003). After war of August 2008 Georgians came to understand that they cannot rely on West's support to ensure the country's security. Since then Georgian government paid more attention to bolstering ties

with regional powers (Nodia, 2011). By the end of the Bush era, the U.S. started to distance itself from Georgia, and after the beginning of the Obama administration, relations between Tbilisi and Washington was affected by Obama's efforts to improve the U.S.'s relationship with Russia. As Dmitry Shlapentokh pointed out during the Five-day War the Georgians were quite disappointed about the absence of direct U.S. support when Russian troops were near the gates of Tbilisi (Shlapentokh, 2012).

Following the 2008 Russo-Georgian War in South Ossetia, Tbilisi had to diversify economic ties with regional and overseas countries in order to find markets for Georgian products that were not allowed to enter the Russian market anymore. Iran could be a substitute to the Russian market (Kraus & Souleimanov, 2016: 458). Unlike what Georgia expected, Iran did not recognize the independence of South Ossetia and Abkhazia. In November 2010, Saakashvili had a conversation with Iran's Foreign Minister and thanked Iran for its support of Georgia's territorial integrity (Shlapentokh, 2012).

Georgia has faced many problems in securing its fuel needs since the collapse of the Soviet Union. Cooperation in energy has been a major aspect of the shared interests of Iran and Georgia. Strengthening economic ties with Tehran seems to be beneficial to Georgia. In 2006, Moscow blocked gas deliveries to Georgia and Iran provided Georgia with gas. Since then Tehran continued to imply that it was ready to provide Georgia with fossil fuels (Shlapentokh, 2012). The export of 30 million cubic meters of Iranian gas to Georgia in the winter of 2006 following Russian gas being cut off, which led to the loss of 90 percent of the country's gas and disruption of its power plants, shows Iran's importance in Georgia's foreign relations. Georgia was reported to be very interested in joining the Iranian-Armenian energy cooperation. The Iran-Armenia pipeline was opened on 19 March 2007 by the Iranian President Mahmud Ahmadinejad (Koolae & Hafezian, 2010: 406).

Georgian-Iranian economic ties began developing after the 2003 Rose Revolution, especially as Tbilisi's relations with Russia soured. Trade turnover between Georgia and Iran rose from \$10.4 million in 2003 to \$176.8 million in 2013; in 2016, it stood at \$131 million. Currently, the main Georgian export good with relative potential for growth is live sheep, whereas Georgia imports construction materials from Iran. But trade with Iran is unlikely to become a major driver of economic growth any time soon due to its structure and low volumes. Georgia could attract many Iranian companies during the sanctions period, especially in the agriculture, food, and construction industries because of its liberal business climate, lax residency requirements, and geographic closeness. In official data, Iranian FDI has never exceeded \$1.8 million, although these figures do not account for investments coming from expatriate Iranians. When Georgia lifted visa requirements in January 2011, many Iranians relocated to Tbilisi, registering companies in the Poti Free Zone on the Black Sea (Weiss & Zabanova, 2017).

With all this, generally speaking, since the collapse of the Soviet Union expanding and deepening ties between Iran and Georgia has been impeded by a number of factors such as: underdeveloped infrastructure; Georgia's economic problems; and third parties' opposition to Iran's involvement in regional energy projects. For these reasons even in

spite of the JCPOA, Georgia preferred to cooperate with the republic of Azerbaijan as its long-term energy partner.

In 2015 Iran represented only a small part of Georgia's trade as it occupies only 1.3 percent, while countries like Turkey, Bulgaria or Republic of Azerbaijan vary from 8.3 to 9 percent. The biggest opportunity to increase Iran's trade turnover with Georgia could be provided by the latter's energy market, which is now mainly supplied by the Republic of Azerbaijan. Thus, little trade dependency between Georgia and Iran can be found right now (Gaudešius, 2017: 45). Since 2008 the trade balance between Georgia and Iran has oscillated around \$200 million. Overall, Iran's involvement in the Georgian economy lags significantly behind that of Turkey (Kraus & Souleimanov, 2016: 458).

JCPOA was a relief to Islamic Republic's neighbours in the South Caucasus which were expecting an increase in Iran's trade and investment activities in the region. However, the anticipated benefits were slow in coming (Weiss & Zabanova, 2017). With a population of approximately 80 million and the 18th largest economy in the world, as well as large oil reserves and the world's second largest proven reserves of natural gas, Iran certainly seems like a potential source of economic opportunity. As mentioned earlier, Iran has been discussed as a means of diversifying Georgia's energy supply, a market for Georgian exports and a source of tourists and foreign investment (Jijelava, 2017: 14). However, Donald Trump's withdrawal from nuclear deal and reimposing sanctions against Iran have once again tarnished prospects of a more prominent regional role for Iran. Washington makes relentless efforts to isolate Tehran more and more by maximizing the costs of doing trade with Iran. However, coping with such an unpleasant atmosphere requires putting more emphasis on regional cooperation. Iran and South Caucasian republics should acknowledge that sticking to joint regional economic plans will consolidate their sovereignty and facilitate the process of economic development.

Advantages of Developing Transport Corridors

A transport corridor is a collection of routes constructed from the transport networks of adjoining countries and bounded by gateways. Economic corridors develop out of transport corridors, connecting economic agents along a defined geography, linking economic nodes or hubs, in which large amount of economic resources and actors are concentrated. By doing so, they link the supply and demand sides of markets (Dossani, 2016: 60). Transport corridors can contribute to stability and security, increase employment and speed up economic development of participating countries. In other words, once developed, transport corridors can bring about prosperity and peace.

Economic corridors are meant to attract investment and generate economic activities within a region, on the foundation of an efficient transportation system. The economic corridor integrates infrastructure development with the trade, investment, and other economic potentials of a set of specific geographical areas, while at the same time undertaking efforts to address social, environmental, and other potentially adverse impacts of increased connectivity. Establishing an economic corridor, then, is a holistic strategy that improves and enhances investments in transport, energy, and

telecommunications in the region. A highly efficient transport system means goods and people move around the region without excessive cost or delay. This improvement promotes further economic growth and regional development, thus contributing to poverty reduction (Brookings, 2013). To accomplish sustainable development, corridor initiatives will need to display a level of long-term thinking, creative design and multi-dimensional approaches to implementation. Whereas economic corridors imply multiple dimensions of economic development, transport corridors are a primary area of focus in infrastructure development and trade (Dossani, 2016: 59). If a country has the potential to become a transit country thanks to its geographic location and wants to use this potential to enhance its international standing, it should create the appropriate legal framework and political environment and set up the proper physical infrastructure (Amirahmadian, 2017/11/10).

Iran and Georgia as Components of an International Transport Corridor

The South Caucasus region is capable of using its geographic position to transform itself into a transport corridor for flows of goods and energy resources between Iran and Europe (Weiss & Zabanova, 2017). The transit potential of the countries along with the energy factor has become the focus of interest of regional and global actors in the Caucasus (Ordabayev, 2016: 6). Iran's geographical and strategic position has also provided it with immense potential for cargo and energy transfer and also made it a viable choice as the pipeline route for Caspian oil and gas exports and as the potential transit route connecting Persian Gulf and Black Sea. The Iranian domestic infrastructure for oil and gas transfer is, in its current condition, relatively developed and can be much more efficient by renovation and expansion (Kazemzadeh, 2017).

Transport and energy infrastructures have always played a key role in the formulation of foreign strategies of Armenia, Georgia and Republic of Azerbaijan (Davtyan, 2014: 22). Despite all the difficulties and challenges it is highly possible that Iran remain an important potential energy supplier in Europe's future plans. As a leading actor on the geopolitical energy scene of the Caspian Sea and the Caucasus, Iran is moving in a direction that would force all players to acknowledge it as the connecting factor between the Caspian Sea and the Persian Gulf (Kazemzadeh, 2017: 5). Georgia might benefit from Iranian oil and gas resources in different ways such as diversifying its own supply of oil and gas, acting as a transit hub or serving as a location to produce value-added exports. Georgia could also benefit as a transit country for Iranian gas heading for Europe (Jijelava, 2017: 14).

Iran is planning to launch a new transport route running from the Persian Gulf to the Black Sea. Business people in Tehran hope Iran can become a new conduit in the Middle East thanks to its location, high levels of security, diverse economy and educated workforce (HuffPost, 7/13/2016). The Persian Gulf-Black Sea corridor will connect Persian Gulf countries and their Eastern neighbours such as India to Western Europe via territories of Iran, Armenia, Republic of Azerbaijan, Georgia, Bulgaria and Romania (ISNA, 28/2/2017).

The benefits of cooperation between Iran and Georgia in the fields of energy and transportation will be remarkable enough to be valued by both states. Georgia needs foreign investment and energy security to ensure its economic growth. Iran is concerned about losing its capacity as a transit country due to the development of those corridors which are designed to bypass Iran. Constant access to Western energy markets is another encouraging goal for Iran which finally will result in reinforcing its stability and security.

Iran and Georgia, although not sharing a border, geographically are very close to each other. Iranian minister of foreign affairs has noted that geographical positions of the two countries is the reason to deepen mutual ties between Iran and Georgia. The minister also said that plans to cooperate in energy, transition of goods and transport sectors are underway. Iran has promised Georgia to invest in hydropower engineering and agriculture and also to discuss the potential of supplying natural gas to Georgia. The desire to integrate into Georgia's energy sector was reiterated in 2015, as news agencies reported that Iran plans to launch two power plants in Georgia. In 2016, it was affirmed by both countries' energy ministers, as the framework for building the Hydro power plants is already on the way. In the last few years both countries have signed memorandums of understanding to expand bilateral cooperation in different fields of economy, especially in the energy sector (Gaudešius, 2017: 43).

However, there are several obstacles which slow down the realization of any transport corridor involving Iran and Georgia. Armenia has never developed its transportation relations with Iran, partly because of Russian pressures. The Russians have prevented Armenia from developing a gas pipeline or even railroad access to Iran (Ordabayev, 2016: 23). In addition, corridors which have been planned by Western actors until now have been aimed at bypassing not only Russia but also Iran. In addition, Republic of Azerbaijan is Georgia's first energy partner at the moment and well-developed energy transport infrastructure (oil and gas pipelines and railroads) connects the two Caucasian neighbours. Thus, investing in new projects to transport energy may sound irrational from pure economic point of view. Completing the construction of Qazvin-Astara railroad seems to be the fastest option on the table to increase transit capacity of Iran and bolster relations with its South Caucasian neighbours. Developing a land route consisting of railroads and highways to Republic of Azerbaijan does not face strong opposition of international or regional actors. Construction of more developed transit infrastructure to cut the costs and increase the capacity of transporting goods and energy between Iran and Armenia is another necessary step to realize the significant potential of Iran and Georgia as parts of a bridge connecting East and West.

Conclusion

Participation of the Islamic Republic of Iran in developing international transport corridors can pay a contribution to the consolidation of its national security and stability, because other participant countries can benefit from peace and security in Iran. Therefore, Islamic Republic of Iran must prioritize investing in transport corridors to take advantage of its own economic capacities and geographical location. International transport corridors such as "Persian Gulf-Black Sea" bind Iran's interests to those of neighbouring regions and

countries especially in the South Caucasus and maximize the negative consequences of isolating this country. As a result, anti-Iran policies of transregional powers can be neutralized more easily. Georgia offers one of the shortest routes to European markets. Unique geographical position of Georgia as the only non-landlocked country in the South Caucasus makes it remarkably relevant for realizing goals and interests of an energy-rich Iran. From all this, we can come to the conclusion that Iran and Georgia are not automatically at odds with one another in terms of planning regional economic projects. The two countries have almost no conflicting interest. However, aspirations of some regional and transregional actors as third parties are among the most important obstacles hindering expansion of bilateral ties. Hence, Islamic Republic of Iran must increase its investment in transit infrastructure to facilitate access to South Caucasian countries. East Asian and South Asian countries may also be willing to develop such corridors in order to cut the costs of exporting goods and importing energy. Connecting Persian Gulf to Black Sea via Iran and South Caucasus region is economically and politically beneficial to Georgia. Activating such a transport corridor will create new jobs, speed up economic growth and reinforce social and political stability in all participating countries.

Bibliography:

- 1- Amirahmadian, Bahram (2017), "Persian Gulf-Black Sea Corridor: A Major Change in Iran's Geopolitical Position", IRAS, <http://www.iras.ir/en/doc/note/3408/persian-gulf-black-sea-corridor-a-major-change-in-iran-s-geopolitical-position> (accessed on: Aug. 2018).
- 2- Brookings (2013), "Economic Corridors", <https://www.brookings.edu/research/economic-corridors/> (accessed on: June 2018).
- 3- Davtyan, Erik (2014), "The Role of Infrastructure in International Relations: the Case of South Caucasus", *International Journal of Social Sciences*, Vol. 3, No. 4, pp. 22-38.
- 4- Dossani, Rafiq (2016), *Promoting the Sustainable Development of Transport and Economic Corridors Under the Belt and Road Initiative*, China Center for International Economic Exchanges.
- 5- Gaudešius, Lukas (2017), *Iran and Turkey in the South Caucasus: The Struggle for Influence*, Vytautas Magnus University.
- 6- HuffPost (7/13/2016), "Iran to Launch Black Sea-Persian Gulf Corridor With 'Trade Hub' Ambitions", https://www.huffingtonpost.com/asiatoday/iran-to-launch-black-sea_b_10957184.html (accessed on: June 2018).
- 7- ISNA(11/1/2003), <https://www.isna.ir/news/8210-09553> (accessed on: Aug. 2018).
- 8- ISNA(28/2/2017), <https://www.isna.ir/news/95120905627>(accessed on: June 2018).
- 9- Jijelava, David (2017), "The Unfreezing of Iran: Economic Opportunities for Georgia", *Caucasus Analytical Digest*, No. 92.

- 10- Kazemzadeh, Hamed (2017), "Iran and Energy Cooperation in the South Caucasus:Prospects for the Post-Sanctions Era",Caucasus Analytical Digest, No. 92.
- 11- Koolaee, Elaheh & Mohammad Hossein Hafezian (2010), "The Islamic Republic of Iran and the South Caucasus Republics", Iranian Studies, Vol. 43, No. 3, pp. 391 — 409.
- 12- Kraus, Josef & Emil Souleimanov (2016) A Failed Comeback? Understanding Iranian Policies in the South Caucasus", Journal of Balkan and Near Eastern Studies, Vol.18, No. 5, pp. 448-464.
- 13-Nodia, Ghia (2011), "Dilemmas in Georgia's New Regional Policy", ChathamHouse, <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/160211summary.pdf>, (accessed on: June 2018)
- 14- Ordabayev, Asset (2016), Transport Corridors of South Asia and Caucasus, Almaty: The Institute of World Economics and Politics under the Foundation of the First President of Kazakhstan Leader of the Nation.
- 15- Shlapentokh, Dmitry (2012), "Georgia's Flirtation with Iran and its Geopolitical Implications",The Caucasus & Globalization, Vol. 6, No. 3, pp. 15-28.
- 16- Weiss, Andrea & Yana Zabanova (2017), "The South Caucasus and Iran in thePost-Sanctions Era", <http://www.css.ethz.ch/en/services/digital-library/articles/article.html/a548925c-f077-4551-a74a-cc1510043ca0/pdf> (accessed on: Aug. 2018).

The Role of International Transport Corridors in Bolstering Ties Between Iran and Georgia

Abstract

Since the collapse of the Soviet Union expanding and deepening ties between Iran and Georgia has been impeded by a number of factors such as underdeveloped infrastructure and third parties' opposition to Iran's involvement in regional projects. For these reasons even in the post-JCPOA period, signs of Iran's active engagement with Georgia were difficult to find. Unlike two other Caucasian countries Georgia is not Iran's immediate neighbor and relations between the two countries have not been expanded remarkably even comparing to Iran's modest ties with Armenia and Republic of Azerbaijan. However, such static nature of bilateral relationship can be transformed into a more dynamic and less fragile one. Various factors can motivate policymakers to make a positive change in terms of regional cooperation. Geographical position, economic preoccupations and trade and energy-related issues have provided Iran and Georgia with such an opportunity. Nowadays countries of various regions of the world- specially those in dire need of fueling the process of economic development-are desperate for getting involved in international transport corridors. These transport corridors can effectively mitigate unemployment, increase national revenues, strengthen security and improve infrastructures of participating countries. In this article we will discuss the potential role of transport corridors involving Iran and Georgia (of which Persian Gulf- Black Sea is the newest one) in leading bilateral ties to a less susceptible level. The authors hold that Iran and Georgia until recently have developed few economically attractive joint projects and as a result have found enough reasons for engaging with alternative partners. However, their participation in transport corridors may pave the way for closer cooperation due to remarkable economic and security advantages.

Кавказ в геополитическом пространстве интересов России и Ирана.

(обзор российской аналитики)

В начале XXI века в геополитическом противоборстве Запада и Востока наметились тенденции, которые на протяжении всего века будут определять мировую политику. Это связано, прежде всего, с потерей ведущей сверхдержавой США гегемонии на доминирование в мировой политике.

Первая треть XXI века обозначила основные противоречия и на Большом Ближнем Востоке(ББВ), куда входит и Кавказ, по которому прошли радикальные линии разделения политических и идеологических ориентаций, политических блоков и экономических организаций.

Кризис 2008 года («малая грузино-российская война») еще резче обозначил расстановку сил на Кавказе, обремененного после распада СССР затяжными этническими конфликтами, разрушением прежних политических и экономических структур и формированием независимых государств, переживающих этап постколониального развития.

Кавказ стал средоточием борьбы геополитических интересов не только России, но и Запада, США, Китая. С конца XX века, и в первой трети XXI века резко возросла роль на Кавказе Турции и Ирана, которые стали активно претендовать на восстановление исторических позиций, национальных интересов региональных игроков.

Затронем некоторые причины активизации сотрудничества Ирана и России в последние годы, как это все освещается в СМИ и научной среде России.

Как отмечают аналитики, эксперты российско-иранских отношений(Дунаева Е., М, Сажин В., Ушаков В, Мамедова Н., Арешев А., и др.) активность внешнеполитических ведомств Ирана и России в значительной степени обусловлена потерей США, Западом доминирования в регионе ББВ, стремлением вернуть утраченные позиции и проникнуть в Каспийский регион, усилением позиций Китая в этом регионе (1).

1 марта 2018 года выступая в Москве президент России В.Путин заявил о создании новейших систем вооружения, способных ответить на угрозы США, НАТО. Президент России дал ясно понять Вашингтону и НАТО, что монополия Запада на упреждающий ядерный удар утеряна. На Западе недовольны не только «самоуправством» России, успехами в инкорпорации Крыма и разгромом ИГИЛА в Сирии, но и тем, что Иран смог удачно выйти из режима санкций, и стабильно развиваться. Иран сыграл ведущую роль в спасении режима Асада в Сирии, превратился в ведущего геополитического игрока в ББВ, что явно не входит в интересы США, Израиля, Саудовской Аравии.

Совместная тонкая восточная игра российской и иранской дипломатии привела к расколу альянса Саудовской Аравии и Катара, главных спонсоров ИГИЛ. Иран долгое время находившийся в режиме санкций Запада, предлагает России, которая переживает новую волну санкций Запада, необходимость взаимно «создавать подходы, лежащими за пределами западной системы». Об этом заявил посол Ирана в России Мехди Санаи в интервью ТАСС. Это откровенный призыв к созданию новой системы ценностей, нового миропорядка в международных отношениях.

Геополитические изменения на БВВ предрекают усиление координаций России и Ирана не только в этом регионе, стратегическое партнерство имеет динамику не только на углубление сотрудничества, но и на возможное союзничество в ближайшей перспективе по линии экономического, но военно-политического сотрудничества.

Кавказ в общеполитическом пространстве интересов России и Ирана

Движение России к Каспийскому морю в XVIII веке совпало с завязыванием отношений с Ираном. На Каспийском море Россия создавала в планах «врата в Азию». Петр Великий намеревался перенести на Каспий свою столицу. В начале XVIII века завязывалась новая архитектура отношений имперской России с Кавказом, с правителем Картли Вахтангом VI и армянским католикосом. Россия вступала в противостояние с Османской Турцией, Крымским ханством, намеревалась поддерживать «дружеское согласие» с Сефевидским Ираном. Это было продолжением политики «расширение границ», начавшееся в XVI веке, когда возникшая Россия («Ак-Орда» в представлении соседей) выходила из орбиты Золотой Орды, и претендовала на ее наследство. Идеологическим оружием Московии была не только борьба за византийское наследство (теория – «Москва- третий Рим»), но и золотоордынское наследство- выход к Каспийскому морю, к Ирану, и дальше к Индии, к торговым мировым путям.

Как подчеркивают историки, для России продвижение на Восток было жизненно необходимым для развития собственно государства, евразийского по своей природе. Для России проникновение на Каспий открывало дорогу для общения с древнейшей восточной персидской цивилизацией, общение с которой имело стратегически-цивилизационное значение. Иран являлся и линией обороны с Западом, ускорившем экспансию на территорию, открытой реформами Петра.

Некоторые современные российские историки, придерживающиеся евразийской концепции в духе известного геополитика А.Дугина, заявляют, что Иран должен стать военным союзником России, так как Россию и Иран сближают глубокие исторические связи, географическая близость, духовная природа, связь двух цивилизационных систем христианства и мусульманства, границами которых являются Россия и Иран. Они противопоставлены Западу, поэтому им предстоит создание многоуровневой системы безопасности, стремление недопущения в регион Кавказа третьих сил, внерегиональных игроков. В этой связи подчеркивается, что Каспий должен оставаться внутренним морем прибрежных государств. Указывая на существующую проблему- разногласия в вопросе правового определения линии разграничения Каспия, аналитики отмечают единство позиций России и Ирана к проблеме милитаризации Каспийского моря, недопущения создания там военных

баз НАТО. Это было отмечено в «Конвенции о правовом статусе Каспия»(август 2018 г.) («Конституция Каспия»).

Аналитики отмечают, что подписание Конвенции президентами пяти прикаспийских государств открывает новые возможности экономического и гуманитарного сотрудничества, которые еще недостаточно используются, в то время, как «в регионе живут народы с богатыми традиционными культурами».

Иран представляет самый короткий и самый логичный маршрут региона к свободным морям. Если Россия лишится защиты вдоль своих южных границ, то есть на протяжении линии северных границ кавказских республик, Каспийского моря и севера Казахстана, то безопасность ее не будет обеспечена. Эту линию можно представить, как «северный щит XXI века»(2).

В российской аналитике подчеркивается, что Иран является ценным геополитическим партнером не только на Кавказе, но также в Центральной Азии в деле сдерживания и подавления ваххабитов и ваххабистского исламизма. Российские аналитики соглашаются с ведущими геополитиками США(Р.Каплан), что Иран является ключевым «осевым государством региона «Евразийских Балкан» (З.Бжезинский), выполняющего функции «самобытного универсального соединения Ближнего Востока». Это выражается не только в возможности контролировать Персидский Залив и непосредственно связывать Ближний Восток с Центральной Азией, но и распространять влияние среди мусульманского населения сопредельных регионов».

Кавказ в этом отношении занимает второстепенную роль. С Кавказом связаны два императива стратегии и внешней политики Ирана: создание региональной безопасности от потенциальных угроз извне региона, которые могут представить другие крупные силы(США, Израиль, Саудовская Аравия), и контроль над различными религиозными и этническими элементами.

В этом особое внимание уделяется развитию динамики, взаимодействию трех основных региональных игроков- Ирана, Турции и России. Кавказ является точкой соприкосновения всех трех геополитических игроков. Их взаимодействие в решении конфликта в Сирии в рамках саммита Астаны может создать почву для разрешения этноконфликтов на Кавказе. Такие перспективы могут проявиться, несмотря на наличие весомых противоречий, интересов между основными игроками на Кавказе.

Аналитики отмечают, что в 90 годах XX столетия Россия в своей концепции безопасности небольшое место придавала Большому Ближнему Востоку, отношениям с Ираном. Однако, с начала XXI века появилось стремление России вернуться на Ближний Восток, оказывать непосредственное влияние на ситуацию в Каспийском, Кавказском и Центральноазиатском регионах, предоставляющим вход в Персидский залив. Все это подтолкнуло руководство России к переоценке роли Ирана в связи с его особым геостратегическим положением. Визит президента Ирана М.Хатами в Россию в марте 2001 года открыл новую страницу в истории взаимоотношений двух стран региона. Был подписан «Договор об основах взаимоотношений и принципах сотрудничества между РФ и ИРИ». Москва стала рассматривать Тегеран как возможного партнера по стратегическому диалогу. Россия и Иран активно выступали и выступают против любых попыток исключить их из процесса сотрудничества на Кавказе. Хорошие отношения ИРИ с Арменией, сотрудничество по проблеме

разрешения конфликта в Нагорном Карабахе, поддержание контактов с Азербайджаном, позволяет Тегерану в определенной степени оказывать влияние на урегулирование конфликта. МИД ИРИ активно продвигает формулу разрешения конфликта в Нагорном Карабахе в рамках трех кавказских государств- Армении, Азербайджана, Грузии и трех ближайших соседей – региональных лидеров – Ирана, России, Турции. Пока Россия не готова к такому формату в разрешении конфликтов на Кавказе. Иран проявил готовность выступить с посреднической миссией в период обострения отношений между Россией и Грузией. В августе 2008 года в время конфликта в Южной Осетии Тегеран, сохраняя хорошие отношения с Тбилиси, но обеспокоенный перспективой вступления Грузии в НАТО, занял осторожную позицию, и не стал поддерживать или обвинять какую-либо сторону конфликта. На саммите Шанхайской организации сотрудничества (ШОС) в августе 2008 года президент ИРИ обвинил западные страны и Израиль в попытке изолировать его страну(3).

Иран выстраивает прагматические отношения с Россией, называть их союзническими сложно. Скорее всего, их можно именовать, как партнерские. Л.Савин высказывает предположение, что Тегеран по возможности, пытается снизить роль России в регионе, хотя активно сотрудничает с Россией в различных областях - экономической, военно-технической, политической. Тем не менее, существует геополитическая ось- «Россия-Армения-Иран» (4).

Иран стремится играть активную роль в недопущении в регион нерегиональных игроков, прежде всего, США, Израиля и Саудовской Аравии.

Администрация Д.Трампа вынашивает планы создания «Арабского НАТО», направленного против Ирана.

В Тегеране считают, что в планах Саудовской Аравии и Запада ставятся задачи «ливанизации» Азербайджана, с привлечением в периферийную зону значительного числа внешних сил, нацеленных на противостояние с Ираном.

Это может превратить Кавказ в новое поле противостояния, в котором будут включены Саудовская Аравия, Иран, Россия, США, Израиль, Турция. Все это служит цели ослабления влияния Ирана в регионе Ближнего Большого Востока, ревизии успехов России, Ирана и Турции в ходе разгрома ИГИЛ.

Наметилось усиление давления на Кавказ, участие Запада в разрешении конфликта в Нагорном Карабахе, чтобы ослабить влияние России и Ирана в кавказском регионе. Кавказ является самой слабой точкой Ирана.

В этом контексте вынашиваются планы придания «религиозной войны» этническому конфликту в Нагорном Карабахе, обострение которого может взорвать многоэтническое и конфессиональное пространство всего Кавказа.

Иран как региональная держава не заинтересована в усилении напряженности на Кавказе, тем более война в Сирии далека от завершения, а конфликтность ББВ весьма высока. Диапазон противостояния может расширяться. И Кавказ в этом отношении в силу сохраняющихся этнополитических конфликтов и слабости политических режимов представляет зону нестабильности. Как заявляют эксперты, события в Армении могут отразиться на Иране, если «цветная революция» в этой бедной кавказской республике приведет к выводу российской военной базы, то будут созданы условия для войны США, Израиля и Саудовской Аравии против Ирана (5).

Новая конфигурация политических игроков может появиться в регионе Кавказа в связи с осуществлением глобальных транснациональных проектов, в частности, в рамках проекта «Север-Юг», строительства железнодорожной линии, соединяющей Россию, Азербайджан, Иран. Комментируя встречу в Баку лидеров Ирана, России и Азербайджана в 2016 году, иранский политолог Хади Дехкан Базарафшан утверждает, что «сотрудничество Ирана и России имеет огромное значение для противостояния западным санкциям, а также для изменения международной политической системы в регионе» (6).

Российский аналитик А.Арешев подчеркивает, что осуществлению экономических проектов Ирана на Южном Кавказе всячески мешают США. В частности, это касается Грузии. В этой связи он приводит мнение американского политолога Джеффри Манкоффа: «В зависимости от того, как будут развиваться американо-иранские отношения, Южный Кавказ также может оказаться более важным для Вашингтона в контексте попыток сдерживания Ирана в регионе» (7).

В контексте «Каспийской конституции» намечаются тенденции, которые могут изменить политический расклад в регионе Большого Кавказа. У правящих кругов Ирана и Азербайджана появилось стремление получения статуса наблюдателя в Организации договора коллективной безопасности (ОДКБ). Еще в мае 2018 года между ИРИ и ЕАЭС было заключено соглашение о зоне свободной торговли. Но Тегерану недостает внешних гарантий безопасности, двухсторонних и многонациональных соглашений об обеспечении коллективной безопасности в случае агрессии против Ирана. Россия же предлагает промежуточный статус наблюдателя в ОДКБ. В ИРИ достаточно противников такого соглашения, так как неизменно отмечают самодостаточность государства. Но в Кремле подчеркивают, что и такая «мягкая форма статуса» может обеспечить безопасность в регионе Большого Кавказа (8).

Это необходимо рассматривать с общей стратегией безопасности в отношении узловых стратегических координат-Восточное Средиземноморье, Суэцкий канал, Персидский залив, Индийский океан, где Иран играет одну из центральных ролей.

В русскоязычной прессе настойчиво проводится идея, что ИРИ является самым стабильным сторонником России, не сателлитом, а дружественной страной. Диапазон отношений к Ирану в начале 21 века менялся от «напряженного партнерства» до возможного «стратегического партнерства». Политика Ирана в отношении России строится на основе сотрудничества и мирной ядерной программе - это альфа и омега этих отношений. Стратегические интересы Ирана на Кавказе заключаются в том, чтобы здесь не происходило военных конфликтов. Иран заинтересован в том, чтобы на Северном Кавказе не было очагов терроризма, понимая, что террористическая деятельность во многом продиктована интересами местных клановых бизнес-элит. В Иране есть понимание того, что этнические конфликты на Южном Кавказе губительны, прежде всего, для народов Кавказа, поэтому он выступает за мирное их разрешение. Примером этого является толерантное отношение в Иране к представителям различных конфессий. Иран не вмешивается в дела России на Кавказе, выступая за поиск консенсуса, а не конфронтацию. Дестабилизация на Кавказе выгодна только внерегиональным игрокам большой политики. В Иране

хорошо знают Кавказ, менталитет и культуру народов, не навязывают своих идей, и заинтересованы в стабильности и развитии Кавказа (9).

Подводя итоги экспертного анализа, данного российскими специалистами (русскоязычной аналитике), можно сделать ряд заключений:

1. Россия и Иран являются дружественными, но не союзными странами, поддерживающие доктрину многополярного мира.

2. Во взаимодействии друг с другом они видят гарантии стабильности на Кавказе и регионе Большого Ближнего Востока.

3. Россия и Иран выступают против продвижения НАТО на Восток, и создание военных баз альянса на Кавказе.

4. Россия и Иран выступают против «цветных революций» на Кавказе, вмешательства внерегиональных сил во внутренние дела стран Южного Кавказа.

5. Между Россией и Ираном существует согласие по осуществлению совместных геоэкономических проектов на Кавказе.

Одновременно существуют определенные разногласия:

1. Между Россией и Ираном существуют различные подходы в урегулировании конфликтных проблем на Кавказе.

2. Между Ираном и Россией сохраняются разногласия по проблеме разграничения на Каспии.

Общий вывод: все эти факты делают возможным и необходимым расширение стратегического партнерства между Россией и Ираном, так как геополитические и геостратегические интересы их на Кавказе во многом совпадают.

Таким образом, в российской аналитике затрагиваются многие вопросы, касающиеся темы - «Интересы Ирана и России на Кавказе». Они высвечивают определенные подходы Ирана, регионального лидера к разрешению актуальных проблем Кавказа. Они представляют интерес с точки зрения восприятия позиции России в вопросе о месте Ирана во внешнеполитической стратегии России.

Библиография:

1. См.: Иллюк А. Развитие российско-иранских отношений на рубеже XX-XXI вв. М.:2004; Мамедова Н. Взаимные интересы России и Ирана и их эволюция// Восток. Афро-Азиатские общества: история и современность, 2007, №4, с.129-135; Каменева М. Россия и Иран// Восток. Афро-Азиатские общества: история и современность, 2009, №4, с.157-164. Особый интерес представляют материалы международной конференции, состоявшейся 3 марта 2014 года в Москве. В сборнике, изданном после конференции, помещены выступления посла ИРИ в России Мехди Санаи, и тезисы выступлений ведущих иранистов России.- Дунаева Е., Сажин В. Российско-иранские отношения: проблемы и перспективы. М.: Институт востоковедения РАН, 2015, 260 с.
2. Али-Аскар Сахариз. ЦА и крупные державы: изменение северного щита// Аму-Дарья, 2004, №16, с.111.

3. Дунаева Е. Иран и Россия в современной геополитике// Восток: история и современность, 2012.
- 4.Савин Л. Роль и интересы Ирана на Кавказе// communitarian.ru/publicacii/kavkaz/rol_i_interesy_irana_na_kavkaze_23.07.2013.
5. Нефедов Дм. Саудовская Аравия прицеливается на Иран через Азербайджан// Иран.ру, 23.03.2018.
6. Россия, Азербайджан и Иран конструируют новую геополитику региона// dlmn.info/ru jn. 20.08. 2016.
7. Аршев А.Экономические отношения Ирана с государствами Южного Кавказа в условиях частичного ослабления санкций// Российско-иранские отношения:проблемы и перспективы. М.: 2015, с.107.
- 8.<http://vzglad.mirtesen.ru/blog/4341762688> – 2.04. 2018.
- 9.Кеворкова Н. Какой Кавказ нужен Ирану- [http://armenia-am. livejournal.com.167257.html](http://armenia-am.livejournal.com.167257.html).

Yuri Sulaberidze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

The Caucasus in the geopolitical space of the interests of the Iran and Russia

Abstract

The article analyzes the main trends, associated with the geopolitical interests of Iran and Russia in Caucasus.

Russian analytics emphasize the special role of Iran in the region of the Greater Middle East, and in particular, the Caucasus. Russian analytics noted the geographical proximity of Russia and Iran, the deep historical ties that bind them, the spiritual proximity of Christianity and Islam. They are opposed to the West. Russia and Iran are interested in creating a multi level system of collective security in the Caucasus and preventing extra-regional political forces from it.

This was reflected in the signing by the Caspian states of the «Concept on the legal status of the Caspian Sea».(August 2018 y.) Tehran also proposed a formula for resolving ethnic conflicts in the Caucasus, participating in negotiations between three Caucasian republics and three regional leaders-Iran, Turkey and Russia. The Caucasus is a secondary region for Iran, but very important for security. Moscow offers Tehran the conclusion of bilateral and multilateral agreements that could enhance security in the Caucasus. Relations between Russia and Iran considered in Russian analytics from «tense partnership» to strategic partnership.

تاثیرپذیری روابط ایران و گرجستان از قدرت های خارجی:

بررسی مقایسه ای روسیه و آمریکا (1991-2018)

1. مقدمه

گرچه ایران و گرجستان روابط تاریخی گسترده ای با هم داشته که عمدتاً مبتنی بر روابط همسایگی و فرهنگی بوده، اما روابط دو کشور به عنوان دولت های مستقل عمدتاً از 1991 آغاز شده است. با وجود تمایل هر دو کشور ایران و گرجستان به گسترش روابط در دوران جدید، متغیرهای سیستمی در سطح تحلیل کلان، از جمله رویکردهای قدرت های خارجی باعث تغییر در روابط بین ایران و گرجستان شده و فراز و نشیب فراوانی به آن داده است. در این مقاله با تاکید بر سطح تحلیل سیستمی تلاش می شود تا تاثیرپذیری روابط بین ایران و گرجستان از قدرت های بزرگ از جمله آمریکا و روسیه در چهار دوره مختلف از روابط بین ایران و گرجستان مورد بررسی و مقایسه قرار گیرد.

2. روند تاریخی روابط ایران و گرجستان (1991-2018)

آغاز روابط رسمی بین دولت های ایران و گرجستان را باید به زمان پس از فروپاشی شوروی نسبت داد. فروپاشی شوروی در سال 1991، خلأ قدرت مهمی را در کشورهای تازه به استقلال رسیده از جمله گرجستان ایجاد کرد و لذا فرصتی برای سایر کشورها فراهم شد تا روابط خود را با کشورهای تازه به استقلال رسیده مدیریت کنند. ایران از جمله اولین کشورهایی بود که تلاش داشت تا روابط سیاسی و اقتصادی خود را با گرجستان افزایش دهد. از آن زمان، روابط ایران و گرجستان با تاثیرپذیری از متغیرهای متعدد خرد و سیستمی چهار دوره مختلف را طی کرده است:

1-2. دوره اول: شروع روابط سیاسی (1991-1995)

اولین مرحله از روابط ایران و گرجستان را می توان به دوره پس از به استقلال رسیدن گرجستان نسبت داد. جمهوری اسلامی ایران از اولین کشورهایی بود که پس از فروپاشی شوروی و اعلام استقلال گرجستان، این کشور را به رسمیت شناخته و اقدام به برقراری روابط سیاسی و دیپلماتیک با آن نمود. اولین کاردار ایران در سال 1993 به تفلیس اعزام شده و سپس روابط دو کشور به سطح سفیر افزایش پیدا کرد. از طرفی دیگر، گرجستان نیز در سال 1994 سفارت خود در تهران را افتتاح کرد که نقش مهمی در گسترش روابط دوطرفه داشت.

در دوره اول، سطح روابط بین ایران و گرجستان به شکل قابل توجهی گسترش پیدا کرد. این دوره مصادف بود با ریاست جمهوری هاشمی رفسنجانی در ایران و همچنین ریاست ادوارد شوارنادزه بر شورای عالی گرجستان. رویکرد ایران در این دوره بر این اساس استوار بود که کشورهای منطقه همچون گرجستان که از

سابقه روابط سیاسی و فرهنگی زیادی با ایران برخوردارند، می توانند فضا را برای گسترش بازیگری ایران در سطح جهانی فراهم کنند. دولت گرجستان نیز تلاش داشت با گسترش فعالیت های سیاسی خود در سطح جهان و منطقه، بیش از پیش مورد شناسایی و توجه جهان قرار گیرد .

در همین راستا بود که ابتدا ایران به صورت رسمی از آقای ادوارد شوارنادزه دعوت به عمل آورد و وی نیز در سال 1994 به ایران سفر کرد. متقابلاً گرجستان نیز از رئیس جمهور ایران دعوت کرده و آقای هاشمی رفسنجانی در سال 1995 به این کشور سفر کرد. بعد از این دیدارها، سفرهای متعدد دیگری توسط مقامات دو کشور انجام شد که منجر به گسترش روابط بین دو کشور شد.

2-2. دوره دوم: افزایش نقش آمریکا و کاهش روابط با ایران (1995-2003)

تا سال 1995 ادوارد شوارنادزه ریاست شورای عالی را بر عهده داشت، ولی انتخابات این کشور در سال 1995 و کسب 75 درصد آرا توسط شوارنادزه منجر به تمدید ریاست وی به عنوان رئیس جمهوری مشروع و منتخب این کشور شد. در این دوره که روسیه دوران گذار خود از نظام سوسیالیستی به سرمایه داری را طی می کرد، آمریکا تلاش کرد، خلأ موجود را پر کرده و بر همین اساس روابط خود را با گرجستان افزایش داد. در این دوره فشارهای آمریکا بر گرجستان و همچنین نیاز گرجستان به آمریکا سبب شد تا سطح روابط ایران و گرجستان از سال 1995 روندی نزولی به خود بگیرد. روند مذکور با انتخاب مجدد شوارنادزه در سال 2000 تداوم یافت و تا سال 2003 تغییری اساسی در روابط بین دو کشور ایجاد نشد.

در واقع دوره دوم را می توان دوره گسترش نفوذ آمریکا و همچنین تضعیف بیش از پیش روسیه در این کشور ارزیابی کرد. اگر در دوره اول، ایران و گرجستان رأساً در مورد گسترش روابط با همدیگر تصمیم گیر بودند، در دوره دوم، آمریکا به عنوان یک متغیر مهم مطرح شد که بر روابط دو کشور اثرگذار بود.

2-3. دوره سوم: گرایش بیشتر گرجستان به غرب (2004-2013)

قبل از برگزاری انتخابات سال 2003 در گرجستان، کارشناسان روابط ایران و گرجستان، به دو دسته تقسیم شدند؛ برخی اعتقاد داشتند که با توجه به گرایش ساکاشویلی به غرب و همچنین شانس بالای موفقیت وی در انتخابات؛ روابط ایران و گرجستان کاهش خواهد یافت. اکثر کارشناسان در آن مقطع زمانی، در این گروه قرار داشتند. اما در مقابل برخی دیگر نیز اعتقاد داشتند که در سال 2003 سطح روابط بین ایران و گرجستان به پایین ترین سطح خود نزول کرده و لذا امکان بدتر شدن آن وجود ندارد.

در نهایت وقوع انقلاب گل سرخ که به پیروزی مخالفین به رهبری ساکاشویلی و برکناری شوارنادزه در نوامبر 2003 منجر شد، به نقطه عطفی در روابط ایران و گرجستان تبدیل شد. برخلاف عمده پیش بینی ها که کاهش سطح روابط بین ایران و گرجستان را پیش بینی کرده بودند، جمهوری اسلامی ایران از هیات حاکمه جدید حمایت کرد و بدین ترتیب شرایط را برای گسترش روابط در آینده بیش از پیش فراهم کرد. در همین راستا گروهی بلندمرتبه به سرپرستی وزیر امور اقتصادی و دارایی عازم گرجستان شده و در مراسم تحلیف ریاست جمهوری آقای ساکاشویلی در سال 2004 شرکت کردند.

نکته مهم اینکه در آن مقطع زمانی، دولتمردان گرجستان نیز بر گسترش روابط با کشورهای منطقه و همسایه تاکید داشتند. بارزترین نمود افزایش سطح روابط در دوره دوم را می توان در سفر ساکاشویلی و هیئت همراه به ایران در سال 2004 و امضای چند سند همکاری بین دو کشور مشاهده کرد. در این دوره قرارداد بازرگانی، برنامه مبادلات فرهنگی، پروتکل الحاقی به قرار داد حمل و نقل هوایی و توافقنامه کمک توسعه‌ای جمهوری اسلامی ایران به گرجستان به امضا رسیدند. پس از این سفر، در بعد اقتصادی نیز روابط دو کشور به شکل قابل توجهی افزایش یافت .

2-4. دوره چهارم: ثبات روابط ایران و گرجستان (2013-2018)

مرحله جدید از روابط بین ایران و گرجستان از سال 2013 و با انتخاب گیورگی مارگولاشویلی به ریاست جمهوری این کشور آغاز شد. مارگولاشویلی که جناح مخالف ساکاشویلی محسوب می شود، تلاش کرده ضمن بهبود روابط با ایران، رویکردش را در قبال روسیه نیز تغییر دهد. در دوره چهارم، روابط بین ایران و گرجستان به شکل قابل توجهی بهبود پیدا کرد که بخش زیادی از آن تحت تاثیر امضای برجام توسط ایران و قدرت های جهانی فراهم شد. از جمله مهمترین تحولات در این زمان، حذف روایت برای شهروندان دو کشور بود که تاثیر بسزایی بر گسترش ارتباطات فرهنگی و اقتصادی بین دو کشور داشته است. همچنین در دوره جدید هم ایران و هم گرجستان تلاش دارند روابط خود را در حوزه های اقتصادی و به خصوص بخش انرژی و ترانزیت بین المللی افزایش دهند. این دروه همچنین متأثر از خروج آمریکا از برجام بوده است.

3. تاثیر قدرت های بزرگ بر روابط ایران و گرجستان

با توجه به موضوع این مقاله مبنی بر اثرگذاری قدرت های بزرگ بر روابط بین ایران و گرجستان، سطح تحلیل سیستمی انتخاب شده است. بر این اساس ساختار نظام بین الملل و محدودیت های سیستمی آن را به عنوان متغیر مستقل در نظر گرفته و همچنین روابط بین ایران و گرجستان به عنوان متغیری وابسته به آن در نظر گرفته شده است. با توجه به این مسئله، در ادامه به کنشگری و مداخله قدرت های بزرگ از جمله روسیه و آمریکا و تاثیر آن بر افزایش یا کاهش سطح روابط بین ایران و گرجستان پرداخته می شود.

3-1. تاثیر آمریکا بر روابط ایران و گرجستان

گرجستان پس از اعلام استقلال عمدتا راهبرد نگاه به غرب را در سیاست خارجی خود دنبال کرده است. پیوستن به نهادهای غربی، به ویژه ناتو و اتحادیه اروپا هدف مهمی برای بسیاری از سیاستمداران گرجستان بوده است. دولتمردان گرجستان در مقاطع مهمی از تاریخ برای دستیابی به برخی از مهمترین اهداف سیاست خارجی خود از جمله ایجاد موازنه با روسیه، حفظ تمامیت ارضی و بازگرداندن جمهوری های جدایی طلب آبخازیا و اوستیای جنوبی به سمت غرب و به خصوص آمریکا متمایل بوده اند. این مسئله با توجه به سطح بالای تخاصم در روابط بین آمریکا و ایران و همچنین روابط گسترده ایران با روسیه، عمدتا به عنوان یکی از عوامل کاهش دهنده روابط ایران و گرجستان عمل کرده است.

آمریکا نیز همواره در تلاش بوده برای دستیابی به اهداف مختلف از جمله محاصره ژئوپلیتیکی روسیه، به کنترل در آوردن ترانزیت انرژی، توسعه ناتو به شرق، محدود کردن قدرت ایران، جلوگیری از تشکیل قطب مخالف، به حضور و نفوذ خود در گرجستان بیافزاید .

پس از فروپاشی شوروی، آمریکا به شدت در تلاش بود تا نه تنها مانع از نفوذ روسیه در گرجستان شود، بلکه خود حضور پررنگی در این کشور داشته باشد. به عبارتی دیگر آمریکا استدلال می کرد که نظم جهانی از نظام دوقطبی به سمت نظام تک قطبی به رهبری آمریکا در حرکت است و لذا این کشور دامنه نفوذ خود را به کشورهای پیرامونی روسیه گسترش داد.

یکی از مهمترین تاثیراتی که حضور آمریکا در گرجستان به دنبال داشت، تلاش این کشور برای اعمال فشار بر دولت گرجستان برای کاهش سطح روابط با ایران بود. تاثیرگذاری آمریکا بر کاهش سطح روابط بین ایران و گرجستان به خصوص در دوره دوم بسیار مشهود بود تا جایی که فشار آمریکا به شوارنادزه و مقامات این کشور مانع از دیدار و سفر مجدد آنها به ایران شد. در این دوره با توجه به ضعف اقتصادی روسیه و همچنین نیاز شدید گرجستان به کمک های مالی خارجی، این کشور تن به پذیرش برخی از خواسته های آمریکا داد تا در مقابل، از مزایای اقتصادی کمک های مالی و نظامی آمریکا منتفع شود. در تداوم چنین سیاستی بود که با وجود فراهم شدن تمامی مقدمات لازم برای سفر شوارنادزه به تهران در سال 1375، وی چندین بار و در آخرین لحظات، سفر خود به ایران را لغو کرد. تاثیرگذاری آمریکا بر دیدارهای سیاسی بین مقامات گرجستانی و ایرانی تا جایی پیش رفت که حت برخی دیگر از مقامات این کشور از جمله دبیر شورای امنیت ملی گرجستان نیز مجبور شدند تا سفر خود به ایران را لغو کنند .

در دوران ریاست جمهوری ساکاشویلی رویکرد گرجستان دچار تحولات اساسی شده و برقراری روابط راهبردی با غرب و به خصوص آمریکا به یکی از خواسته های دولت این کشور تبدیل شد. در این راستا نیز تلاش های بسیاری توسط ساکاشویلی و کابینه وی انجام گرفت. لذا بسیاری از کارشناسان روابط بین الملل، نتیجه پیروزی انقلاب گل سرخ در گرجستان و افزایش روابط بین آمریکا و گرجستان را در کاهش احتمالی روابط این کشور با ایران پیش بینی کرده بودند؛ اما در نهایت با توجه به اینکه در ایران نیز سیاست تنش زدایی پیگیری می شد، با وجود کاهش سطح روابط، اما تنش زیادی بین ایران و گرجستان ایجاد نشده و روابط بین دو کشور، کم و بیش پابرجا بود.

این وضعیت اما به زودی تغییر پیدا کرد و به محض ایجاد تحولات در عرصه سیاسی ایران و به قدرت رسیدن احمدی نژاد که اعتقادی به تنش زدایی در سیاست خارجی ایران نداشت، سطح روابط ایران و گرجستان نیز کاهش یافت. این دوره که مصادف بود با گسترش روابط بین گرجستان و آمریکا، تاثیر قابل توجهی بر کاهش همکاری های اقتصادی ایران و گرجستان گذاشت تا جایی که حتی برخی از پروژه های مهم اقتصادی را نیز تحت تاثیر قرار داده است که از جمله می توان به پروژه ساخت خط لوله تاناپ-نابوکو اشاره کرد که ایران فرصت سرمایه گذاری در آن را از دست داده است. به عبارتی دیگر قدرت های غربی و به خصوص آمریکا تلاش کرده اند تا مسیر خط لوله مذکور را به شکلی تغییر دهند که از مسیر ایران گذشته و بلکه از مسیر گرجستان عبور کند که البته هم مسیر آن طولانی تر خواهد شد و هم هزینه های آن بیشتر .

حضور نظامی آمریکا در گرجستان و آموزش نیروهای گرجی نیز از جمله مهمترین زمینه های همکاری بین دو کشور بود که تاثیر قابل توجهی بر روابط ایران و گرجستان داشت. تنها در سال 2007 به تعداد دو هزار نیروی گرجستانی در عراق حضور داشتند که همه آنها توسط نیروهای آمریکایی آموزش دیده بودند. علاوه بر این آمریکا کمک های نظامی قابل توجهی هم به این کشور ارائه می داد. همچنین برنامه هایی نیز برای استقرار سامانه های پدافند هوایی آمریکا در گرجستان مطرح شده که تاثیر بسزایی بر مقابله با توان موشکی ایران و روسیه خواهد داشت .

در سال 2012 و با اوج گرفتن برنامه هسته ای ایران، بسیاری از پایگاه های نظامی آمریکا در منطقه خاورمیانه و حتی قفقاز دچار تغییراتی شدند که آنها را برای حمله احتمالی آماده تر می کرد. از جمله در این چارچوب می توان به تغییرات ایجاد شده در فرودگاه های نظامی «وازیانی» و «مارنیئولی» و همچنین نوسازی بنادر پوتی و باتومی اشاره کرد. تغییرات ایجاد شده در مراکز فوق نشان دهنده تلاش آمریکا برای استفاده از گرجستان به عنوان مرکز تدارکات در حمله احتمالی به ایران بوده است .

گسترش همکاری های بین گرجستان و ناتو نیز که در قالب طرح «روند برنامه ریزی و بازنگری» از سال 1999 آغاز شد، تاثیر بسیاری بر بازنگری سیاستمداران دو کشور در روابط دوجانبه داشت. از این سال تلاش های بسیاری برای افزایش هماهنگی بین نیروهای گرجی و ناتو شکل گرفت. به عنوان مثال در این زمینه می توان به مشارکت نیروهای گرجی در عملیات حفظ صلح در کوزوو از سال 1999 تا 2008 اشاره کرد. این همکاری ها همچنان ادامه داشته و گرجستان در عملیات های مختلف ناتو مشارکت داشته است. در مقابل با توجه به نزدیکی جغرافیایی گرجستان به ایران، حضور ناتو در این کشور و گسترش هرچه بیشتر آن به سمت شرق، از جانب ایران به عنوان یک تهدید تلقی می شد .

عامل مهم دیگری که تاثیرگذاری آمریکا بر روابط ایران و گرجستان تلقی می شود، استرداد یک شهروند ایرانی در گرجستان به آمریکا به اتهام قاچاق و پولشویی بود. این اتفاق تاثیر بسیاری بر نگاه ایران نسبت به روابطش با گرجستان داشت.

با اعلام خروج آمریکا از برجام و همچنین اعمال تحریم های جدید، گرجستان نیز اعلام کرد که در صورت ماندن اروپا در برجام، در این توافقنامه خواهد ماند و همچنان تجارت با ایران را ادامه خواهد داد. این مسئله نشان دهنده این است که گرجستان تاثیرپذیری بالایی از اروپا دارد که با توجه به افزایش سطح تجارت بین گرجستان و اروپا در مقایسه با آمریکا منطقی به نظر می رسد.

3-2. تاثیر روسیه بر روابط ایران و گرجستان

روسیه نیز به دلایل متعددی از جمله نزدیکی جغرافیایی و موقعیت استراتژیک گرجستان، اهمیت بسیاری برای این کشور قائل است و در عمل آن را حیاط خلوت خود می داند. همچنین با توجه به روابط تاریخی و اینکه سالیان طولانی، گرجستان به عنوان بخشی از روسیه بوده، این کشور وابستگی بسیاری در حوزه اقتصادی و حتی تامین نیازهای اولیه به روسیه دارد. در حوزه تجاری نیز روسیه را می توان اولین شریک تجاری گرجستان دانست که حدود 16 درصد از کل تجارت این کشور را شامل می شود. این در حالی است

که تنها 5.2 درصد تجارت گرجستان با آمریکا بوده و همچنین 2.5 درصد تجارت آن نیز با ایران است. این حجم از تجارت نشان دهنده اهمیت روسیه در روابط اقتصادی گرجستان با جهان است .

بر اساس آنچه گفته شد، روسیه را می توان از مهمترین بازیگران موثر بر عرصه داخلی و خارجی گرجستان دانست و این تاثیر به وضوح در روابط بین ایران و گرجستان نیز مشهود است. البته با وجود نزدیکی مواضع سیاسی ایران و روسیه در عرصه بین المللی، نگاه روسیه به حضور و گسترش روابط بین ایران و گرجستان بیشتر رقابتی است تا همکاری جویانه. این مسئله باعث شده تا روسیه محدودیت های بسیاری را در زمینه گسترش روابط ایران با گرجستان ایجاد کند. نبود مرز مشترک بین ایران و گرجستان و در عین حال مرزهای طولانی بین روسیه و گرجستان، از توان عملیاتی ایران برای گسترش روابط مستقلانه با گرجستان کاسته است.

در این زمینه نمونه بارز اثرگذاری روسیه بر روابط ایران و گرجستان را می توان در مخالفت با تلاش های ایران برای صدور گاز به گرجستان در مقاطع زمانی مختلف مشاهده کرد. از نمونه های بارز چنین وضعیتی می توان به تلاش های ایران برای صدور گاز به گرجستان در سال های 2003 و 2006 اشاره کرد. در سال 2003 و در پی انفجار خط لوله گاز روسیه، ایران در تلاش بود تا با صادرات گاز به این کشور، به وضعیت بحرانی آن خاتمه دهد که با فشارهای زیادی از جانب روسیه مواجه شد. به عبارتی دیگر روسیه تلاش داشت مانع از نفوذ ایران یا سایر کشورهای خارجی در گرجستان شده و همچنان انحصار خود را در زمینه تامین انرژی گرجستان حفظ کرده و این کشور را به لحاظ اقتصادی و انرژی به خود وابسته نگه دارد .

نمودی دیگر از چنین سیاستی را می توان در سال 2006 مشاهده کرد که در آن مقطع، بحرانی اساسی در روابط بین روسیه و گرجستان شکل گرفته بود. دولت روسیه نیز برای تنبیه گرجستان فشارهای بسیاری را بر این کشور وارد کرده و علاوه بر دو برابر کردن نرخ گاز صادراتی خود به این کشور، تحریم های شدیدی را نیز علیه آن وضع کرد. ایران نیز در آن مقطع زمانی تلاش کرد تا حدودی کمبود گاز در گرجستان را جبران کند که این بار موفق بود .

اما یکی از مهمترین رویدادها در تاریخ چند سال اخیر گرجستان، تهاجم نظامی روسیه در تاریخ 8 اوت 2008 به آبخازیا و اوستیای جنوبی بود. تا این زمان دولت گرجستان حساب ویژه ای روی حمایت های سیاسی و نظامی غرب و به خصوص آمریکا باز کرده بود، با این وجود عدم حمایت کافی و عملی این کشورها در مسئله تهاجم روسیه، باعث تغییرات اساسی در رویکرد دولتمردان گرجستان به روابط با غرب و گرایش بیشتر به کشورهای منطقه و ایران شد. از دیگر علل مهم گرایش گرجستان به افزایش سطح ارتباطات، به رسمیت نشناختن استقلال مناطق جدایی طلب از گرجستان توسط ایران بود. این تحولات در نهایت باعث شد تا گرجستان سطح روابط خود را با کشورهای منطقه و به خصوص ایران افزایش دهد که آثار آن در لغو روابط بین دو کشور مشهود است .

در سال های اخیر مهمترین تحولی که به نظر می رسد در روابط روسیه، ایران و گرجستان رخ داده، تلاش برای ایجاد کریدور ترانزیت بین المللی شمال - جنوب با همکاری آذربایجان است. این کریدور اقتصادی

علاوه بر اینکه روسیه را به ایران وصل می کند، شرایطی را برای ایران فراهم می کند تا از طریق آذربایجان و گرجستان به بازارهای اروپای شرقی نیز دسترسی داشته باشد. اهمیت این پروژه برای ایران و روسیه به حدی است که در اجلاس سه جانبه ایران، آذربایجان و روسیه در نوامبر 2017 در تهران هر سه رئیس جمهور بر تکمیل این پروژه تاکید داشتند .

کریدور ترانزیت بین المللی شمال - جنوب، حدود 7200 کیلومتر طول داشته و ایران را از طریق آذربایجان به بنادر گرجستان و کشورهای اروپای شرقی و همچنین غرب روسیه متصل می کند. این کریدور از شهر گنجه جمهوری آذربایجان عبور می کند و شبه قاره هند و کشورهای حوزه خلیج فارس را از طریق بندرعباس به آذربایجان و از آنجا به روسیه و اروپای شمالی و شرقی متصل می کند. نکته مهم این که مسیر ایران-آذربایجان یک میانبر برای حمل بار محسوب می شود. این کریدور، که به عنوان مسیر جنوب غرب شناخته می شود یک مسیر حمل و نقل بسیار مهم است که همه کشورهای در طول مسیر را از لحاظ اقتصادی و تجاری به یکدیگر متصل می کند. در این حوزه نقش ایران و گرجستان بسیار پررنگ بوده که نشان دهنده کاهش حساسیت روسیه در زمینه گسترش روابط اقتصادی بین ایران و گرجستان در دوره جدید است. بهره برداری از این طرح طبعاً روابط تجاری و اقتصادی ایران و گرجستان را افزایش داده و انتظار می رود که در آینده نیز منجر بهبود روابط سیاسی بین دو کشور شود .

4. تحلیل مقایسه ای اثرگذاری قدرت های بزرگ بر روابط ایران و گرجستان

همانطور که پیشتر نیز گفتیم، به طور کلی روابط بین ایران و گرجستان از سال 1991، چهار دوره مختلف را طی کرده است. در هر کدام از دوره های تاریخی، با توجه به شرایط داخلی حاکم بر ایران و گرجستان و همچنین تحولات بین المللی در سطح منطقه و جهان، روابط ایران و گرجستان به درجات متفاوتی، از قدرت های بزرگ متاثر بوده است.

در این زمینه مهمترین مسئله ای که باید به آن توجه داشت انتخاب سطح تحلیل است. اهمیت سطح تحلیل به خصوص در روابط بین قدرت های کوچک و قدرت های متوسط بسیار مهم است. قدرت های کوچک با توجه به ضعف ساختاری که در شاخص های قدرت دارند، معمولاً تاثیرپذیری بیشتری از قدرت های خارجی دارند. بنابراین به هر میزان کشوری از مولفه های قدرت بیشتری برخوردار باشد، استقلال عمل بیشتری نیز در حوزه روابط و سیاست خارجی خواهد شد. در این زمینه گرجستان را می توان یک قدرت کوچک در نظام بین الملل در نظر گرفت که تاثیرپذیری بسیاری از قدرت های جهانی همچون روسیه و آمریکا دارد. بنابراین تحلیل روابط و سیاست خارجی گرجستان بدون توجه به سطح تحلیل کلان و یا سیستمی امکان پذیر نبوده و گویای واقعیات روابط بین الملل نخواهد بود.

در طرف مقابل ایران نیز یک قدرت متوسط و منطقه ای محسوب می شود که عمده تمرکز خود را روی منطقه خاورمیانه گذاشته و لذا تاکید کمتری بر گسترش حوزه نفوذ خود در منطقه قفقاز دارد. با این وجود ایران نیز با محدودیت های ساختاری قابل توجهی در سطح کلان مواجه است که اجازه بازیگری مستقل در منطقه قفقاز را به آن نداده و یا حداقل آن را محدود می سازد. در رابطه با ایران نیز مهمترین قدرت های

تأثیرگذار بر روابطش با گرجستان، آمریکا و روسیه هستند. لذا در ارتباط با ایران نیز استفاده از سطح تحلیل کلان سازگاری بیشتری با واقعیات روابطش با گرجستان دارد.

بر اساس آنچه گفته شد، با استفاده از سطح تحلیل سیستمی به تحلیل مقایسه ای روابط بین ایران و گرجستان در چهار دوره مختلف تاریخی پرداخته می شود. در این چارچوب اولین دوره از روابط ایران و گرجستان را می توان در عین حال مهمترین و بزرگترین فرصت برای دو کشور دانست چرا که قدرت های جهانی تأثیرگذاری کمتری بر معادلات سیاسی در روابط بین ایران و گرجستان داشتند. در این دوره متأثر از فضای پساجنگ سرد، روسیه از توان و اراده کمی برای مداخله در امور گرجستان برخوردار بوده و بیشتر درگیر فرایند انتقال و ادغام خود در نظم جدید بین المللی بود. آمریکا نیز تحت تأثیر فضای پساجنگ سرد و همچنین تمرکز بر مناطق مهم تر از جمله خاورمیانه، تأکید کمتری بر منطقه قفقاز و به خصوص گرجستان داشت، تا حساسیت کمتری در قبال روسیه از خود نشان داده باشد.

بنابراین دوره اول را می توان مطلوب ترین دوره برای ایران و گرجستان ارزیابی کرد که با توجه به درگیری های بین المللی دو کشور آمریکا و روسیه، می توانستند روابط خود را به سطح مطلوب تری ارتقا دهند. با وجود فرصت پیش آمده، یکی از مهمترین موانع گسترش روابط بین ایران و گرجستان، ساختار ضعیف و شکل نیافته دولت در داخل گرجستان بود که به تازگی از یک جمهوری وابسته به شوروری به یک دولت مستقل تبدیل شده بود. لذا در این دوره با وجود تلاش های ایران، سطح روابط همچنان در حالت عادی باقی مانده و به سطح مطلوب خود ارتقا پیدا نکرد.

فرصت پیش آمده در دوره اول برای گسترش روابط بین ایران و گرجستان در سال 1995 به پایان رسید و از این سال به بعد روز به روز سطح روابط بین گرجستان و آمریکا افزایش یافت که با توجه به سطح بالای تخاصم در روابط بین آمریکا و ایران، بر روابط بین ایران و گرجستان نیز تأثیر گذاشت. از سال 1995 تا سال 2003، دولت آمریکا نفوذ خود را در ساختار سیاسی و اقتصادی گرجستان افزایش داده و توانسته بود مانع از گسترش روابطش با ایران شود. در این دوره روسیه همچنان درگیر دوران گذار و انتقال خود از نظام سوسیالیستی به سرمایه داری بود.

دوره سوم نیز از مهمترین دوره ها در روابط بین ایران و گرجستان بود. در این دوره یک دولت طرفدار آمریکا در گرجستان به رهبری ساکاشویلی به قدرت رسیده و در تلاش بود تا با عضویت در اتحادیه اروپا و ناتو، به موازنه با روسیه اقدام کند. در این دوره گرچه پیش بینی می شد که سطح روابط ایران و گرجستان تحت تأثیر به قدرت رسیدن ساکاشویلی کاهش یابد، اما سیاست تنش زدایی ایران در اوایل این دوره مانع از کاهش چشمگیر روابط بین ایران و گرجستان شد. در این مقطع تاریخی، تحولاتی نیز در داخل روسیه اتفاق افتاده بود که از جمله می توان به ریاست جمهوری ولادیمیر پوتین اشاره کرد که در مقایسه با بوریس یلتسین شخصیتی اقتدارگراتر و ضدغربی تر داشت. بنابراین روسیه در قرن 21 نیز تلاش می کرد بازیگری خود را در عرصه بین المللی افزایش دهد که نمود بارز آن را می توان در اعمال فشارهای متعدد بر گرجستان مشاهده کرد. در نهایت تهاجم دولت مرکزی گرجستان به برخی مناطق خودمختار از قبیل آبخازیا و اوستیای جنوبی، باعث شد تا روسیه به طور مستقیم وارد یک عملیات نظامی در گرجستان شده و از استقلال این دو

منطقه حمایت به عمل آورد. عدم به رسمیت شناختن استقلال مناطق فوق و همچنین تامین انرژی مورد نیاز گرجستان در برخی مقاطع زمانی، باعث شد تا رویکرد گرجستان نسبت به روابطش با ایران تغییر کرده و زمینه افزایش همکاری ها فراهم شود. البته بخشی از بهبود روابط ایران و گرجستان نیز به دلیل عدم حمایت کافی آمریکا و اتحادیه اروپا از گرجستان در زمینه تهاجم روسیه بود.

دوره چهارم که دوره فعلی است را می توان دوره ثبات در روابط بین ایران و گرجستان ارزیابی کرد. در این دوره تحت تاثیر امضای برجام، زمینه های لازم برای افزایش همکاری ها فراهم شد که مهمترین نمود آن در حذف روادید بین دو کشور قابل مشاهده است. ثبات در روابط بین ایران و گرجستان در شرایط فعلی به حدی افزایش یافته که حتی خروج آمریکا از برجام و بازگشت تحریم های ثانویه نیز نتوانسته سطح روابط را به شکل قابل توجهی کاهش دهد. در حوزه اقتصادی نیز سطح تجارت بین آمریکا و گرجستان کاهش یافته و در مقابل نقش روسیه، چین و اتحادیه اروپا بسیار پررنگ تر است. این مسئله باعث شده تا گرجستان در فضای جدید، گرایش بیشتری به اروپا و کشورهای منطقه از جمله ایران داشته باشد.

نتیجه گیری

گرچه سابقه روابط سیاسی بین ایران و گرجستان در تاریخ معاصر هنوز به سه دهه نرسیده، اما فراز و نشیب های فراوانی را پیموده است. با توجه به وزن کم گرجستان در معادلات جهانی و همچنین عدم برخورداری آن از شاخص های مهم قدرت، این کشور تاثیرپذیری بیشتری از مواضع قدرت های جهانی به خصوص آمریکا و روسیه دارد. گرایش سیاست خارجی ایران نیز بیش از اینکه به سوی مناطقی از قبیل قفقاز باشد، بر منطقه خاورمیانه متمرکز شده است. این مسئله باعث شده تا بازیگران مهم نظام بین الملل همچون آمریکا و روسیه از تعیین کنندگی بالایی در روابط بین ایران و گرجستان برخوردار باشند. با توجه به این مسئله بود که در پژوهش حاضر سطح تحلیل کلان برای پاسخ به مسئله اصلی مقاله انتخاب شد. در چارچوب سطح تحلیل کلان، هم ایران و هم گرجستان با محدودیت های ساختاری متعددی از جانب قدرت های رقیب در منطقه قفقاز مواجهند.

در این مقاله با استفاده از روش مقایسه ای به تاثیرگذاری آمریکا و روسیه بر روابط بین ایران و گرجستان در چهار دوره تاریخی بین سال های 1991 تا 2018 پرداخته شده و در نهایت این نتیجه حاصل شد که متغیرهای سیستمی و از جمله مواضع قدرت های خارجی از قبیل آمریکا و روسیه از مهمترین عوامل تاثیرگذار بر افزایش یا کاهش سطح روابط بین ایران و گرجستان بوده اند. در این چارچوب رویکرد تخصصی آمریکا نسبت به ایران و همچنین رویکرد رقابت جویانه روسیه نسبت به حضور و گسترش ارتباط بین ایران و گرجستان، باعث ایجاد محدودیت هایی در روابط بین دو کشور شده است. برخی دیگر از موانع غیرسیستمی همچون گرایش بیشتر دولت گرجستان به سمت آمریکا، نبود مرز مشترک بین ایران و گرجستان و در نهایت توجه بیشتر ایران بر فعالیت در منطقه غرب آسیا باعث شده تا سطح روابط بین دو کشور به سطوح عالی تر ارتقا نیابد.

فهرست منابع:

منابع فارسی:

- حیدری، علی محمد (1387) گرجستان در چشم انداز سیاست همسایگی اتحادیه اروپا، مطالعات اوراسیای مرکزی، سال اول، شماره 2، تابستان و پاییز.
- راه‌نجات، میترا؛ کبیری، حسن (1397) عوامل موثر بر واگرایی روابط ایران و گرجستان (2000-2016)، فصلنامه سیاست جهانی، دوره هفتم، شماره اول، صص 159-162.
- عسگری، حسن (1391) فهم روابط ایران و گرجستان از زمان اعلام استقلال بر اساس نظریه های روابط بین الملل، مطالعات اوراسیای مرکزی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، سال پنجم، شماره 10، ص 7.
- کولایی، الهه و رضایی، مسعود (1396) عوامل خارجی مؤثر بر توسعه نیافتگی روابط ایران و گرجستان، فصلنامه پژوهش های جغرافیای انسانی، دوره 94، شماره 9، صص 935-950.
- کولایی، الهه و رضایی، مسعود (1396) عوامل خارجی مؤثر بر توسعه نیافتگی روابط ایران و گرجستان، فصلنامه پژوهش های جغرافیای انسانی، دوره 94، شماره 9، صص 935-950.
- ملکوتیان، م و حسینی (1391) موقعیت راهبردی گرجستان و تأثیر آن بر روابط با روسیه، فصلنامه سیاست، 3، 161.
- واعظی، محمود (1388)، (میانجیگری در آسیای مرکزی و قفقاز: تجربه جمهوری اسلامی ایران، تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت خارجه. ص 62.

منابع لاتین:

Azernews (2017) 'Protocol signed on development of South-West Route'. Available at: <https://www.azernews.az/business/118702.html>

Chitadze, N., 2012, Geopolitical Interests of Iran in South Caucasus and Georgian-Iranian Relations, Journal of Social Sciences, Vol. 2, No. 1, PP. 1- 7.

Kornely, K. Kakachia(2011), "Iran and Georgia: Genuine Partnership or Marriage of Convenience?", Ponars Eurasia policy, No. 186, Available at: <http://www.gwu.edu>.

Kramer, M. 2009. "The Myth Of A No-NATO-Enlargement Pledge To Russia". Washington Quarterly, 32(2), 39-61.

Nodia, Gh.,2011, Dilemmas in Georgia's New Regional Policy, Chatham House, 16 February, available in: <http://www.chathamhouse.org.uk>.

Shahbazov, F. (2018) 'Baku Pushes New Azerbaijan-Iran-Turkey-Georgia Grouping to Enhance Intra-Regional Cooperation', Eurasia Daily Monitor, Volume: 15 Issue: 46.

Available at: <https://jamestown.org/program/baku-pushes-new-azerbaijan-iran-turkey-georgia-grouping-enhance-intraregional-cooperation/>

Trend (2017) 'Azerbaijan, Ukraine, Iran, Georgia, Poland to continue co-op on South-West

route'. Available at: <https://en.trend.az/business/economy/2794097.html>

Trend (2017) 'Trilateral summit of Azerbaijan, Iran and Russia held in Tehran'. Available at:

<https://en.trend.az/azerbaijan/politics/2815748.html>.

Welt, C., 2010, How Strategic is the US-Georgia Strategic Partnership? The Elliott School of International Affairs, George Washington University.

Workman, Daniel (2018) Georgia's Top Trading Partners, Available at: <http://www.worldstopexports.com/georgias-top-15-import-partners/>

Halime Hosseinpanahi
Rahim Baizidi
University of Tehran

The impact of Foreign Powers on Iran-Georgia Relations: A Comparative Study of Russia and the USA

Abstract

During centuries and before the formation of new states in the Caucasus region, relations between Iranians and Georgians have always been based on neighborly relations. In the early twentieth century, a fundamental change in relations was formed, most notably the invasion of Georgia by the Red Army in 1921 and the transformation of Georgia into one of the Soviet republics. During this period, Iran-Georgia relations were affected by the rivalry between the Soviet-American leadership of the East and West bloc. But the most significant development that occurred in the late 20th century in the history of Georgia and its relations with Iran was the collapse of the Soviet Union and, eventually, the independence of the country. This event initiated a new chapter in the relationship between Iran and Georgia. In the post-Cold War era, the United States and other NATO members were trying to use the weakness of Russia to fill the vacuum of power created by the collapse of the Soviet Union. These developments made Georgia, at the beginning of the 21st century, one of the most important areas of geopolitical competition between the United States and Russia. Naturally, in this context, relations with Iran were also affected.

Nevertheless, the main questions that is raised is the quantity and quality of the impact of foreign powers on Iran-Georgia relations. To answer this question, an attempt has been made to use the comparative method to examine the impact of relations between Iran and Georgia from Russia and the United States. The preliminary hypothesis of this paper is that over the past three decades, the relationship between Iran and Georgia as a dependent variable has been heavily influenced by the positions of major powers, including Russia and the United States, as an independent variable.

**საუდის არაბეთსა და ირანს შორის დაპირისპირება ახლო
აღმოსავლეთში ჰეგემონობისათვის**

ახლო აღმოსავლეთში ჰეგემონობისათვის ბრძოლა ახალ მიმართულებას იძენს. ორი უძლიერესი სახელმწიფო ირანი და საუდის არაბეთი ამ რეგიონში ჰეგემონობისათვის ერთმანეთს აშკარად უპირისპირდება. ამ დაპირისპირებამ თავი იჩინა ახლო აღმოსავლეთის სხვადასხვა ქვეყნებში - ლიბანსა და ერაყში, სირიასა და იემენში, სადაც საუდის არაბეთს და ირანს ურთიერთსაწინააღმდეგო სამხედრო, ეკონომიკური და გეოპოლიტიკური ინტერესები გააჩნიათ.

სუნიტური საუდის არაბეთის მიზანია შემცირდეს შიიტური ირანის გავლენა ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებში, მათ შორის ლიბანში, სადაც ირანს მოკავშირე სამხედრო-პოლიტიკური ორგანიზაცია „ჰეზბოლა“ გააჩნია და შიიტი მოსახლეობის მხარდაჭერით სარგებლობს. „ჰეზბოლა“ უკვე დიდი ხანია ლიბანში შიიტებით დასახლებულ რეგიონებს აკონტროლებს და თავისი წარმომადგენლობა ჰყავს ქვეყნის საკანონმდებლო ორგანოში. შიიტები ლიბანის მოსახლეობის დაახლოებით 40%-ს შეადგენენ. საუდის არაბეთის ხელისუფლება მიიჩნევს, რომ ლიბანის ყოფილი პრემიერ-მინისტრი საად ჰარირი, რომელიც მისი მოკავშირე იყო, „ჰეზბოლასაგან“ განხორციელებული ზეწოლის შედეგად გადადგა და დატოვა პრემიერ-მინისტრის თანამდებობა. 2017 წლის 4 ნოემბერს საუდის არაბეთში სატელევიზიო გამოსვლისას ჰარირიმ გადადგომის შესახებ განცხადება გააკეთა. გადადგომის მიზეზად „ჰეზბოლა“ და მისი მკვლელობის მცდელობა დაასახელა. ამ განცხადების შემდეგ ჰარირი აღარ დაბრუნებულა ლიბანში. საუდის არაბეთის მთავრობა ლიბანის ყოფილი პრემიერ-მინისტრის, საად ჰარირის გადადგომას სწორედ „ჰეზბოლასაგან“ განხორციელებულ ზეწოლას უკავშირებს. ამ პოზიციას არ იზიარებს ირანი, რომელიც თვლის, რომ ჰარირის გადადგომა იყო საუდის არაბეთის მიერ განხორციელებული პროვოკაცია, რომლის მიზანია დამაბულობის გაზრდა ახლო აღმოსავლეთში. ლიბანის არმიის და სადაზვერვო სააგენტოს განცხადებიდანაც ვლინდება, რომ ლიბანის პრემიერის ლიკვიდაციის არანაირი გეგმა არ არსებობდა (5).

ლიბანი, სირია, იემენი, ერაყი - ეს ის ქვეყნებია, სადაც საუდის არაბეთისა და ირანის გეოპოლიტიკური ინტერესები ერთმანეთს ეჯახება. ოთხივე ქვეყანაში მათ თავიანთი მოკავშირეები ჰყავთ. ირანსა და საუდის არაბეთს შორის ურთიერთობა განსაკუთრებით ბოლო წლებში დაიძაბა, როდესაც საუდის არაბეთმა ყატარის დასჯა და მისი დიპლომატიურ იზოლაციაში მოქცევა გადაწყვიტა. ექვსმა არაბულმა სახელმწიფომ საუდის არაბეთის ინიციატივით ირანთან არსებული ურთიერთობების გამო ყატარი დიპლომატიურ იზოლაციაში მოაქცია. მათ ყატარიდან თავიანთი ელჩები გაიწვიეს და მასთან სავაჭრო აკრძალვები შემოიღეს. საუდის არაბეთმა, არაბთა გაერთიანებულმა საემიროებმა, ბაჰრეინმა, მავრიტანიამ,

ეგვიპტემ და იემენმა ყატართან დიპლომატიური, ეკონომიკური და კომერციული კავშირები 2017 წლის 5 ივნისს გაწყვიტეს, როცა ყატარის მთავრობა ირანთან კავშირებში და „ტერორიზმის“ მხარდაჭერაში დაადანაშაულეს. ყატარმა ბრალდებები უარყო და დაგმო მეზობელი სახლმწიფოების მიერ განხორციელებული ქმედებები. საუდის არაბეთმა და მისმა მოკავშირეებმა ყატარს მოსთხოვეს ირანთან კავშირების გაწყვეტა და ტელეკომპანია „ალ-ჯაზირას“ დახურვა, რაზეც ყატარმა ცივი უარი განაცხადა. 2017 წლის 24 აგვისტოს ყატარმა განაცხადა, რომ ის ირანთან სრულ დიპლომატიურ ურთიერთობას აღადგენს.

საუდის არაბეთსა და ირანს შორის დაპირისპირება ირანის ისლამური რევოლუციის შემდეგ იღებს სათავეს. დროთა განმავლობაში საუდის არაბეთი ამერიკის შეერთებული შტატების ახლო მოკავშირე და სტრატეგიული პარტნიორი გახდა. ირანსა და აშშ-ს შორის ურთიერთობები კი 1979 წლის შემდეგ საგრძნობლად გაუარესდა და დაიძაბა. დღეს ერ-რიადსა და თეირანს შორის დიპლომატიური კავშირი გაწყვეტილია. ორ ქვეყანას შორის დიპლომატიური ურთიერთობები მაშინ შეწყდა, როდესაც 2016 წლის იანვარში საუდის არაბეთმა 47 შიიტი სიკვდილით დასაჯა. თეირანმა საუდის არაბეთს რელიგიური ნიშნით შიიტი მუსლიმების დევნაში დასდო ბრალი. ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობა ძალიან დაიძაბა, როდესაც საუდის არაბეთში 47 შიიტი სიკვდილით დასაჯეს, მათ შორის იყო შიიტი სასულიერო პირიც - ნიმრ ბაქრ ალ-ნამირი სიკვდილით დასაჯეს. ალ-ნამირი შიიტების უფლებებს იცავდა საუდის არაბეთში და აპროტესტებდა შიიტების დევნას და შევიწროებას საუდის არაბეთის ხელისუფლების მიერ. შიიტები საუდის არაბეთში უმცირესობაში არიან და მოსახლეობის 15 %-ს შეადგენენ. შიიტი სასულიერო პირის, ნიმრ ბაქრ ალ-ნამირის სიკვდილით დასაჯას ირანში საპროტესტო აქციები მოჰყვა. ირანელებმა გააპროტესტეს შიიტების დისკრიმინაცია და შევიწროება საუდის არაბეთში და თეირანში საუდის არაბეთის საელჩოს შენობის დაწვა სცადეს. ვითარება იმ დონეზე დაიძაბა, რომ საუდის არაბეთმა გადაწყვიტა საკუთარი დიპლომატების ირანიდან ევაკუირება.

საუდის არაბეთი და ირანი რეგიონული, პოლიტიკური და რელიგიური ჰეგემონობისათვის გააფთრებით უპირისპირდებიან ერთმანეთს ახლო აღმოსავლეთში. 2003 წლის ერაყის ომის შემდეგ საუდის არაბეთი და ირანი ერაყში ერთმანეთის წინააღმდეგ იბრძვიან და რელიგიურ კონფლიქტში არიან ჩართულნი. სუნიტებსა და შიიტებს შორის დაპირისპირება ერაყში ისევ გრძელდება. ორივე ქვეყანა ცდილობს ერაყში საკუთარი გავლენის გაზრდას. ირანი ამ რელიგიურ ომში შიიტებს უწევს ფინანსურ და მორალურ დახმარებას, ხოლო საუდის არაბეთი ერაყის სუნიტი მოსახლეობის მხარეს იკავებს და მათ იარაღით ამარაგებს. ერაყის სუნიტი მოსახლეობა ისტორიულად ყოველთვის ეწეოდა შიიტების დისკრიმინაციას და მათ თითქმის ყველა სფეროში ჩაგრავდა. სწორედ ამიტომ არაბი ერაყელი შიიტები ირანს უჭერენ მხარს, მაშინ როდესაც სუნიტებს საუდის არაბეთი მფარველობს.

მას შემდეგ, რაც სირიაში სამოქალაქო ომი დაიწყო, მტრობა საუდის არაბეთსა და ირანს შორის კიდევ უფრო გამძაფრდა. სირიის კონფლიქტში ირანი ბაშარ ალ-ასადის რეჟიმს უჭერს მხარს. მას იარაღით ამარაგებს, ფინანსურად ეხმარება, ასევე საკუთარ სამხედროებს აგზავნის სირიის არმიის მიმართ. საუდის არაბეთი კი ოპოზიციას

უწევს მორალურ, ფინანსურ და ეკონომიკურ მხარდაჭერას და ყოველმხრივ ცდილობს დაამხოს ასადის რეჟიმი სირიაში. იკვეთება ასევე ირანისა და საუდის არაბეთის ურთიერთსაწინააღმდეგო გეოპოლიტიკური ინტერესები სირიაში. გეოპოლიტიკური თავლსაზრისით სირია ძალზე მნიშვნელოვანი და სტრატეგიული ქვეყანაა. ის არის ხიდი, რომელიც დასავლეთს ახლო აღმოსავლეთის ნავთობით მდიდარ ქვეყნებთან აკავშირებს. სირიას შეუძლია სატრანზიტო დერეფნის ფუნქცია შეასრულოს ევროპასა და არაბულ ქვეყნებს შორის. სირიის გავლით შესაძლებელია ენერგო რესურსებით მდიდარ არაბულ სამყაროსთან დაკავშირება. დასავლეთს სურს რუსეთზე ენერგოდამოკიდებულების შემცირება, ენერგოკორიდორების დივერსიფიკაცია და ამიტომაც დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს სირიის ტერიტორიის გავლით არაბული ქვეყნების ენერგორესურსების ტრანსპორტირებას ევროპაში (2). ევროპა მოიხმარს რუსული კომპანია „გაზპრომის“ მიერ ნაწარმოები თხევადი აირის 80 %-ს. კრემლის მიზანს წარმოადგენს, რომ რუსეთმა შეინარჩუნოს დომინანტური პოზიცია ევროპულ ბაზარზე და იყოს ევროპისათვის თხევადი აირის მთავარი მიმწოდებელი, მაშინ, როდესაც დასავლეთის ქვეყნებს სურთ შეამცირონ რუსეთზე ენერგოდა-მოკიდებულება, რადგან რუსეთი ხშირად ენერგორესურსებს, როგორც პოლიტიკურ იარაღს, ისე იყენებს. უკრაინაში დაწყებული კონფლიქტის შემდეგ აშშ-ს პრეზიდენტმა ბარაკ ობამამ ღიად მოუწოდა ევროპას შეემცირებინა რუსეთის გაზზე დამოკიდებულება და ეზრუნა ენერგორესურსების დივერსიფიკაციაზე (3). არაბულ ქვეყნებს ჰქონდათ გეგმა, რომ ახალი გაზსადენები გაეყვანათ საუდის არაბეთის, იროდანის და სირიის ტერიტორიაზე და ამ ტერიტორიის გავლით მიეწოდებინათ ენერგორესურსები დასავლეთისათვის, მაგრამ ბაშარ ალ-ასადმა დაბლოკა ეს პროექტი, რომლის განხორციელება არ შედიოდა რუსეთის და ირანის ინტერესებში. ირანი და რუსეთი ბაშარ ალ-ასადის სტრატეგიული პარტნიორები არიან, ამიტომაც ის შეეწინააღმდეგა ისეთი ენერგეტიკული პროექტების განხორციელებას, რომლებიც ირანსა და რუსეთს დააზარალებდა. არაბულ ქვეყნებთან კავშირების განმტკიცებას, მან ამჯობინა ირანთან ხელშეკრულების გაფორმება. სირია რჩება ერთადერთი არაბული სახელმწიფო ახლო აღმოსავლეთში, რომელიც ინარჩუნებს მჭიდრო კავშირებს ირანის ხელისუფლებასთან, რაც საუდის არაბეთის გაღიზიანებას იწვევს. სწორედ ამიტომ სურს საუდის არაბეთს, რომ სირიის ხელისუფლებას ჩამოაშოროს შიიტური (ალავიტური) უმცირესობა და ამ ქვეყნის ხელისუფლების სათავეში მოიყვანოს სუნიტური უმრავლესობის წარმომადგენლები, რომლებიც უფრო ლიბერალური იქნებიან სპარსეთის ყურის წამყვანი ქვეყნების მიმართ (2).

კონფლიქტი ახლო აღმოსავლეთის ორ უძლიერეს სახელმწიფოს, საუდის არაბეთსა და ირანს შორის კიდევ უფრო გამძაფრდა იემენში სამოქალაქო ომის დაწყების შემდეგ. საუდის არაბეთი ფინანსურ მხარდაჭერას უწევს იემენის სუნიტურ მთავრობას, რომლის სათავეში იყო პრეზიდენტი აბდ რაბუჰ მანსურ ალ-ჰადი. საუდის არაბეთი ძალისხმევას არ იშურებს, რომ ირანის გავლენა არ გავრცელდეს არაბეთის ნახევარკუნძულზე. ირანს იემენში მოკავშირე ჰყავს ჰუთების სახით, რომლებმაც ყველაფერი გააკეთეს იმისათვის, რომ საუდის არაბეთის მოკავშირე აბდ რაბუჰ მანსურ ალ-ჰადი გადაეყენებინათ და მისი რეჟიმი დაემხოთ იემენში. 2015 წლის 22 იანვარს ჰუთიებმა აიძულეს ალ-ჰადი გადამდგარიყო. მათ ალ-ჰადი დაატყვევეს და იძულებით დაატოვებინეს პრეზიდენტის

სასახლე. ერთი თვის შემდეგ აბდ რაბუჰ მანსურ ალ-ჰადი მშობლიურ ქალაქ ადენში გაიქცა, საიდანაც მან დაგმო ჰუთიების მიერ განხორციელებული გადატრიალება და მას ანტიკონსტიტუციური ქმედება უწოდა. 2015 წლიდან დაიწყო სამოქალაქო ომი იემენში პრეზიდენტ სალეჰის და ალ-ჰადის მომხრეებს შორის. სალეჰს მხარს ჰუთიები უჭერენ, რომლებიც აკონტროლებენ იემენის დედაქალაქ სანაას და სხვა მსხვილ ქალაქებს - ალ-ჰუდარდაფის (წითელ ზღვაზე ყველაზე დიდ საპორტო ქალაქს), ტარიუს (სიდიდით მესამე ქალაქი) და ადენის ნაწილს (სიდიდით მეორე ქალაქი). მათ კონტროლ ქვეშაა სტრატეგიული ტერიტორიები, მნიშვნელოვანი ქალაქები, ასევე სამხედრო ობიექტები. სუნიტების კონტროლის არეალი კი ვრცელდება ძირითადად უდაბნოს ტერიტორიაზე, იემენის აღმოსავლეთ ნაწილზე. გაეროს მონაცემებით 2015 წლის მარტიდან მოყოლებული 2017 წლის დეკემბრამდე დაახლოებით 8670 - 13.600 ადამიანი დაიღუპა იემენში, მათ შორის 5.100 სამოქალაქო პირი. ირანსა და საუდის არაბეთს შორის ურთიერთობა განსაკუთრებით მაშინ დაიძაბა, როდესაც მოხდა ჰუთიების მიერ საუდის არაბეთის ერთ-ერთ ყველაზე დიდ საავიაციო ბაზაზე სარაკეტო იერიშის განხორციელება საბჭოთა წარმოების ბალისტიკური რაკეტით. სარაკეტო იერიშის შედეგად განადგურდა 17 ბომბდამშენი F16 და 9 ვერტმფრენი „Apache“, დაიღუპა 66 და დაიჭრა 300-მდე საუდელი სამხედრო. იემენში დაწყებული სამოქალაქო ომი არის კონფესიური დაპირისპირება შიიტებსა და სუნიტებს შორის, რომელიც ასევე წარმოადგენს დაპირისპირებას ირანსა და საუდის არაბეთს შორის(5).

საუდის არაბეთს ყოველთვის ჰქონდა პრეტენზია, რომ ყოფილიყო ისლამური სამყაროს ლიდერი, მაგრამ 1979 წლის შემდეგ მას ახალი კონკურენტი გაუჩნდა ირანის სახით, რომელიც თეოკრატიული რეჟიმი გახდა და ასევე გაუჩნდა სურვილი თავისი გავლენა გაეზარდა ისლამურ ქვეყნებში. 1979 წლის ისლამური რევოლუციის შემდეგ ირანი ცდილობს გახდეს ლიდერი სახელმწიფო ახლო აღმოსავლეთში, რაც საუდის არაბეთის გაღიზიანებას იწვევს, რომელსაც ასევე პრეტენზია აქვს ჰეგემონობაზე ახლო აღმოსავლეთში. საუდის არაბეთი ცდილობს შესასუსტოს ირანის პოზიციები და არ მისცეს მას შესძლებლობა, თავისი პოზიციები გააძლიეროს არაბულ სამყაროში. ირანსა და საუდის არაბეთს შორის არსებული დაპირისპირება შეიძლება შევადაროთ ცივი ომის დროს აშშ-სა და საბჭოთა კავშირს შორის არსებულ დაპირისპირებას. როგორც აშშ-სა და საბჭოთა კავშირი თავს არიდებდნენ ერთმანეთთან უშუალო კონფლიქტში შესვლას, ასევე საუდის არაბეთი და ირანი ერიდებიან ერთმანეთისათვის ომის გამოცხადებას, თუმცა დღეს ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე ომში ისინი სხვადასხვა ბანაკებს უჭერენ მხარს და არაპირდაპირი გზებით ებრძვიან ერთმანეთს. განსხვავებით საბჭოთა კავშირისა და აშშ-საგან, რომლებიც მსოფლიო ჰეგემონობისათვის უპირისპირდებოდნენ ერთმანეთს, არც ირანი და არც საუდის არაბეთი ზესახელმწიფოს არ წარმოდგენს და მათ შესაბამისად არ გააჩნიათ პრეტენზია მსოფლიო ბატონობაზე. ისინი მხოლოდ ახლო აღმოსავლეთში ბატონობისათვის ებრძვიან ერთმანეთს (1).

ირანსა და საუდის არაბეთს შორის არსებული კონფლიქტის შედეგები გავლენას იქონიებს მათი მოკავშირეების სტატუსზე და პოზიციაზე ახლო აღმოსავლეთში. თუ ირანი შესძლებს საუდის არაბეთის დამარცხებას ამ

კონფლიქტში, აშშ-ს პოზიციებიც შესუსტდება ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში. თუ პირიქით მოხდება, მაშინ აშშ შესძლებს პოზიციების კიდევ უფრო გამყარებას ახლო აღმოსავლეთში (4).

ამრიგად, ახლო აღმოსავლეთის საჭადრაკო დაფაზე მსოფლიო ძალები უპირისპირდებიან ერთმანეთს, რომლებსაც თავიანთი გეოპოლიტიკური ინტერესები გააჩნიათ ენერგორესურსებით მდიდარ რეგიონში. სავარაუდოდ, ირანსა და საუდის არაბეთს შორის დაპირისპირება დიდხანს გაგრძელდება და სავსებით შესაძლებელია, მათ შორის კონფლიქტი ღია ომშიც გადაიზარდოს. ყველაფერი დამოკიდებული იქნება იმაზე, თუ რას მოიმოქმედებენ და გადაწყვეტენ მსოფლიოს დომინანტი სახელმწიფოები.

ბიბლიოგრაფია:

1. მსოფლიო (2017) იზოლირებული ყატარი გაზის წარმოების ზრდას აპირებს, <https://www.amerikiskhma.com/a/qatar-projects-to-increase-gas-production/3927709.html>
2. Sputnik (2016) ექსპერტი: სიტუაცია ახლო აღმოსავლეთში შესაძლოა უფრო გამწვავდეს, <https://sputnik-georgia.com/analytics/20160111/229747483.html>
3. Charis Chang (2015) Is the fight over a gas pipeline fuelling the world's bloodiest conflict?, <http://www.news.com.au/world/middle-east/is-the-fight-over-a-gas-pipeline-fuelling-the-worlds-bloodiest-conflict/news-story/74efc9554c10bd35e280b63a9afb74>
4. ახალი თაობა (2018) ირანი vs საუდის არაბეთი – მსოფლიო ძალების შეჯახება ახლო აღმოსავლეთის საჭადრაკო დაფაზე, <http://akhalitaoba.ge/2018/02/%E1%83%98%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%98-vs-%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A3%E1%83%93%E1%83%98%E1%83%A1-%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%91%E1%83%94%E1%83%97%E1%83%98-%E1%83%9B%E1%83%A1%E1%83%9D/>
5. ტაბულა (2017) ლიბანის პრემიერმინისტრი გადადგომის მიზეზად მისი მკვლელობის მცდელობას ასახელებს, <http://www.tabula.ge/ge/story/126203-libanis-premierministri-gadadgomis-mizezad-misi-mkvlelobis-mcdelobas-asaxelebs>

Valeri Modebadze

Caucasus International University,
Saint Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia

Controversy between Saudi Arabia and Iran for the hegemony in the Middle East

Abstract

The struggle for hegemony in the Middle East is getting a new direction. The two strongest states of the Middle East - Iran and Saudi Arabia are obviously opposing each other for obtaining the status of hegemony. The confrontation between Saudi Arabia and Iran dates back to the Islamic Revolution of Iran. Saudi Arabia always had a claim that he was the leader of the Islamic world, but after 1979 Iran became a new rival as a theocratic regime, and also had a desire to increase its influence in the Islamic World. After the Islamic Revolution of 1979, Iran has been trying to become a leader in the Middle East, causing irritation in Saudi Arabia. Saudi Arabia is trying to weaken Iran's positions and prevent it to strengthen its positions in the Arab world. Lebanon, Syria, Yemen, Iraq - these are the countries where the geopolitical interests of Saudi Arabia and Iran collide with each other. In all four countries they have their own allies and they provide them with financial, moral and military support.

دکتر امیر هوشنگ میرکوشش

دکترای روابط بین الملل و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد ،

ایران، سمنان، واحد شاهرود

مجموعه امنیتی ایران و کشورهای قفقاز جنوبی

مقدمه

مجموعه امنیتی منطقه ای « مفهوم 1 برای نخستین بار توسط باری بوزان 2 در کتاب " مردم، دولتها و هراسی " مطرح گردید وی به عنوان بنیانگذار مکتب مطالعات امنیتی کپنهاگ ضمن ارائه مفهومی نو از امنیت و اینکه امنیت مسئله ای بین ذهنی است که مبتنی بر تصمیم بازیگران می باشد، ابعاد چند گانه ای از امنیت در حوزه های نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی را بسط و گسترش داده است. همچنین در این مکتب مطالعه دولت و فرد در مسائل امنیتی مورد توجه قرار گرفته است. دولت دیگر تنها مرجع امنیت نیست و فرد نیز در امنیت و نگرش امنیتی مورد توجه است. در تعریف بوزان از مجموعه امنیتی منطقه ای شاخص هایی شامل مجاورت ، الگو های دوستی و دشمنی، وابستگی متقابل امنیتی ، استقلال نسبی ، وجود بازیگران ، فرهنگ ، نژاد، قومیت و اقتصاد مطرح شده است.

این پژوهش با استفاده از چهار چوب نظری فوق مجموعه امنیتی ایران و کشورهای قفقاز جنوبی شامل گرجستان

، آذربایجان و ارمنستان را با استفاده از این شاخص ها و ابعاد مورد بررسی قرار داده و به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که آیا شکل گیری مجموعه امنیتی ایران و کشورهای قفقاز جنوبی با توجه به نظریه مجموعه امنیتی منطقه ای باری بوزان امکان پذیر است؟ برای پاسخگویی به این سؤال و اثبات فرضیه پژوهش منافع و تهدیدات مشترک میان ایران به عنوان محور ایجاد این مجموعه و سایر بازیگران مجموعه امنیتی را با توجه به مشترکات زبانی، قومی، فرهنگی در حوزه های سیاسی و امنیتی ، اقتصادی و فرهنگی مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و ابعاد دیگری از روابط این کشورها و منافع مشترک آنان را مورد اشاره قرار داده و بر اساس روش پژوهش کیفی فرضیه پژوهش را اثبات می کنیم.

چارچوب تئوریک

امنیت از دیدگاه مکتب کپنهاک²

یک سال بعد از ظهور مطالعات امنیتی انتقادی باری بوزان، اولی ویور³ و جاب دو وایلد⁴ کتاب "امنیت: چارچوب

¹ People, States and Fear

² Copenhagen School

³ Ole Waever

⁴ Jaap De wilde

جدیدی برای تحلیل را در سال 1998 منتشر نمودند. این کتاب توصیف جامعی از مطالعات امنیتی یا مکتب

کپنهاک ارائه می دهد. باری بوزان بنیانگذار مکتب مطالعات امنیتی کپنهاک با انتقاد از آنچه آنرا برداشت ساده

انگارانه از مفهوم امنیتی مینامد، اظهار میدارد که بر خلاف اعتقاد رئالیست ها به کسب امنیت از طریق کسب قدرت و یا اعتقاد آرمانگرایان به تامین امنیت از طریق صلح، اکنون نیاز به ارائه یک دیدگاه میانه که هر دو مفهوم قدرت و صلح را در خود جای دهد به عنوان بهترین تعریف برای مفهوم امنیت ضروری میباشد. وی ابعاد امنیت را در پنج بعد نظامی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و زیست محیطی گسترش میدهد. مکتب کپنهاک را میتوان واکنشی نسبت به دیدگاه رئالیست ها و لیبرالیست ها نسبت به امنیت دانست. در حالیکه رئالیست ها در بحث امنیت محوریت را به قدرت نظامی میدادند، لیبرال ها با خوش خیالی تامین امنیت را در دستیابی به صلح میدانستند. در واقع چهارچوب تنگ و محدود دامنه امنیت در دیدگاه آنان در مکتب کپنهاک اصلاح گردیده است. بوزان بر خلاف دیدگاه رویکردهای پیشین امنیت را مسئله ای بین ذهنی می داند که مبتنی بر تصمیم بازیگران خواهد بود. بدین ترتیب ممکن است برداشت و ادراکات امنیتی مختلف و متفاوتی از سوی بازیگران مختلف حتی در مورد موضوعی خاص، روی دهد. از سوی دیگر برداشت و ارزیابی دیگران در مورد امنیتی ساختن یک موضوع توسط یک بازیگر اهمیت مییابد زیرا این برداشت و ارزیابی آنها در نهایت بر نحوه تصمیم گیری و پاسخهای آنها تاثیر گذار خواهد بود.

بوزان با انتقاد از نگاه حداقلی به مسئله امنیت در دیدگاه سنتی در مورد مطالعات مربوط به قدرت و نظامی محوری، امنیت را در ابعاد پنج گانه نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی گسترش داده است. مکتب کپنهاک کاملاً بر مطالعات امنیتی استوار گشته است. بوزان و همکارانش مطالعات امنیتی را که از ویژگی های دوران بعد از جنگ سرد است از حوزه مطالعات راهبردی دوران جنگ سرد تفکیک کرده و آن را ذیل روابط بین الملل و مطالعات راهبردی را ذیل مطالعات امنیتی قرار دادند. این کار بوزان و همکاران نشان می دهد که آن ها مسائل امنیتی را از دایره تنگ نظامی خارج می نمایند.

مبانی هستی شناسی

در این مکتب اهمیت مطالعه دولت و فرد در مسائل امنیتی مورد توجه قرار گرفته است. دولت دیگر تنها موضوع و مرجع امنیت نیست و فرد نیز در امنیت و نگرش امنیتی مورد توجه است. بوزان و ویور معتقدند که رویکرد فرد محور قادر به توضیح امنیتی ساختن نیست و جمع محوری نیز دارای محدودیت است. نگاه تاریخی مکتب کپنهاک به پدیده های اجتماعی و تاکید بر نقش هنجارها، قواعد و فرهنگ از مباحث دیگر هستی شناسی آن می باشد. آنها معتقدند امنیت و هویت با توجه به موضوع هنجار رابطه ای دو سویه دارند. مکتب کپنهاک معتقد است که زبان، تاریخ، فرهنگ و حتی نژاد و مرزهای سیاسی در تعیین هویت و سپس امنیت مهم هستند. بوزان اعتقاد دارد که امنیت اجتماعی با امنیت دولت تعریف می شود و به عبارتی امنیت

ملی با امنیت اجتماعی به عنوان یک موضوع هستی‌شناسی گره خورده است. بوزان و ویور معتقدند که دو واژه حاکمیت و هویت نقش مهمی را در تعریف "تهدید وجودی" بازی می‌کنند. برای دولت حاکمیت یک تعریف وجودی است زیرا دولت بدون حاکمیت دیگر دولت نیست و هویت نیز برای اجتماع همین نقش را بازی می‌کند و اجتماع بدون هویت تعریف وجودی ندارد.

بنابراین می‌توان گفت که مکتب کپنهاک با تأکیدی که بر هنجارها، هویت و امنیت اجتماعی دارد واجد نوعی هستی‌شناسی سازه‌انگارانه است و با وجود تأکید بر دولت به عنوان کنشگر اصلی، سایر کنشگران را نیز در نظر می‌گیرد.

مبانی شناخت شناسی

تأکید این مکتب بر نگاه تاریخی به پدیده‌های اجتماعی و ابعاد هنجاری در کنار ابعاد توصیفی و تحلیلی معرف شناخت شناسی آن می‌باشد. نگاه این مکتب در تحلیل امنیت بین‌المللی تاریخی و تفسیری است. این مکتب تجربه‌گرایی از نوع مشاهداتی را تنها روش شناخت نمی‌داند و اصولاً بسیاری از امور را مشاهده‌ناپذیر می‌داند. بنابر این دیدگاه مکتب کپنهاک بیشتر تاریخی و تفسیری است که همراه با تأکید بر ابعاد فرهنگی، هویتی و اجتماعی مطالعات امنیتی است که با هستی‌شناسی آن سازگاری دارد.

بوزان اظهار می‌دارد که طرح مکتب کپنهاک برای سیاستمداران در مواجهه با تهدیدات آن است که به جای بحث در مورد تهدیدات امنیتی به شناسایی فرآیندی توجه نمایند که در نتیجه آن تهدید امنیتی شکل می‌گیرد. بدین ترتیب که امنیت پدیده‌ای است که در بستر یک فرایند شکل می‌گیرد. بدین صورت پیشنهاد بوزان برای سیاستمداران این است که به جای اینکه بیشترین تلاش و تمرکز خود را برای مقابله با آن صرف کنند، بهتر است که به شناسایی فرآیندی بپردازند که باعث به وجود آمدن تهدیدات امنیتی گردیده است. در باور بوزان از این طریق می‌توان مانع از بوجود آمدن زمینه‌های شکل‌گیری تهدیدات امنیتی گردید.

امنیتی ساختن نیز یکی از مباحث مهم در مکتب کپنهاک می‌باشد. امنیتی ساختن به فرآیندی گفته می‌شود که منجر به قرار دادن برخی موضوعات در چارچوب امنیتی می‌گردد، درحالی که قبلاً در این حوزه قرار نداشتند. امنیتی ساختن در سطح تحلیل به فرد یا گروه و دولت نسبت داده می‌شود و عملی اجتماعی است که رابطه مهمی با هویت آن اجتماع دارد. مکتب کپنهاک امنیت را چند بعدی می‌داند و علاوه بر بعد نظامی، ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی امنیت را مطرح می‌کند. این مکتب امنیت ملی را مرکز ثقل امنیت می‌داند و معتقد است امنیت در سطح دولت شکل می‌گیرد. بنابراین مکتب کپنهاک با توجه به دولت محوری بعد امنیت ملی را مهم‌ترین ابعاد شناخت امنیتی خود در سطوح بین‌المللی، منطقه‌ای، دولتی و اجتماعی ذکر می‌کند.

امنیت منطقه‌ای و مکتب کپنهاک

مفهوم مجموعه امنیتی منطقه ای برای نخستین بار توسط باری بوزان در کتاب " مردم، دولتها و هراس " مطرح

گردید. وی بر این باور است که از آنجا که سطوح تحلیلی ملی و بین المللی نمی توانند برای تجزیه و تحلیل مسایل مربوط به مناطق مناسب باشند، بنا بر این وجود یک سطح تحلیل میانه برای این منظور ضروری خواهد بود. خود وی منظور از ارئه سطح تحلیل میانه را تلاشی در جهت پر نمودن شکاف میان سطح دولت و سیستم (نظام بین الملل) می داند. مجموعه امنیتی منطقه ای مجموعه ای از واحدها می باشند که در آن فرآیندهای اصلی امنیت، عدم امنیت یا هر دو به گونه ای با یکدیگر مرتبط هستند به طوری که مسائل امنیتی را نمی توان به صورت منطقی جدای از یکدیگر مورد تجزیه و تحلیل قرار داد و یا حل و فصل نمود. از نظر این مکتب امنیت منطقه ای یک نظام امنیتی است که کشور های واقع در آن اولاً دغدغه های امنیتی مشابهی دارند، ثانیاً از نظر تاریخی، جغرافیایی و فرهنگی دارای خاطرات یا سرنوشت نسبتاً مشترکی می باشند و واحدهای تشکیل دهنده آن بر حسب نگرانی ها و درک و برداشت یکسان از تهدیدات، به منظور حفظ خود تن به قواعد و ساز و کار های مشخص می دهند.

ویژگی های مجموعه امنیتی منطقه ای

بوزان برای تعریف و مشخص نمودن مجموعه امنیتی منطقه ای ویژگی هایی را برای آن بر می شمارد. مجاورت:

از لحاظ امنیتی منطقه به معنای شبه سیستم مشخص و مشهوری از روابط امنیتی بین مجموعه ای از دولت هاست که از لحاظ جغرافیایی نزدیک یکدیگر باشند. مجموعه امنیتی از دولت هایی که در مجاورت یکدیگر قرار دارند و از جزء به کل یا از درون به بیرون شکل می گیرد.

1. الگو های دوستی و دشمنی : منظور از دوستی بیان این مطلب است که در روابط میان دولت ها طیف وسیعی از دوستی واقعی تا انتظار حمایت و حفاظت را شامل می گردد و منظور از دشمنی اشاره به روابطی میان واحدهاست که در آن سوءظن و ترس حاکم می باشد. الگوی دوستی و دشمنی با توازن قوا تفاوت دارد. این الگو می تواند از اختلافات مرزی و ارضی، تمایلات قومی یک واحد نسبت به واحد دیگر تا اختلافات یا اشتراکات ایدئولوژیک و ارتباطات مثبت یا منفی تاریخی را شامل شود.

2. وابستگی متقابل امنیتی : با وجود آنارشی در نظام بین الملل دولت ها دریافته اند که امنیت ملی همه کشور ها در ارتباط با امنیت دیگران خواهد بود، بنابراین این سعی دارند که امنیت سایر بازیگران را به رسمیت بشناسند. تغییر و تحولات امنیتی در هر یک از واحدهای مجموعه بر دیگر واحدها نیز تاثیر می گذارد. به عبارت دیگر نامنی در یک واحد از مجموعه باعث نامنی در دیگر واحدهای مجموعه خواهد گردید و از طرف دیگر از دیاد قدرت در یک واحد بر امنیت واحدهای دیگر نیز تاثیر مثبت بر جای می گذارد.

3. استقلال نسبی : مجموعه در جایی ایجاد می شود که گروهی از کشور ها را از سایرین جدا کرده و به یکدیگر پیوند زده است و این روابط باید بر کنش و واکنش های درونی شدید امنیتی و کنش و واکنش های محدود و ضعیف خارجی حاکم باشد، بنا بر این کشورهای تشکیل دهنده مجموعه امنیتی منطقه ای باید از استقلال نسبی برخوردار باشند.

4. وجود حداقل دو بازیگر موثر: مجموعه امنیتی منطقه ای حداقل به دو بازیگر قدرتمند و موثر نیاز دارد. بنابر این مجموعه امنیتی منطقه ای نمی تواند توسط تعدادی از کشور های ضعیف شکل گیرد، اما با حداقل دو قدرت منطقه ای موثر و چندین کشور ضعیف تر امکان پذیر است.

5. بوزان فرهنگ، نژاد، قومیت و اقتصاد را نیز به عنوان ملاک های قابل بررسی و تامل در خصوص هستی شناسی مجموعه های امنیتی منطقه ای مطرح می کند. ویژگی های فرهنگی، نژادی و قومی باعث توجه بیشتر کشور ها به یکدیگر می شود و نقش مهمی در ایجاد سازمان های منطقه ای ایفا می کند و در تعیین شکل و ساختار مجموعه امنیتی نیز موثر است. بوزان در مورد معیار اقتصادی معتقد است که عامل اقتصاد در ثبات و انسجام داخلی کشور ها نقش دارد و در نتیجه می تواند بر مجموعه امنیتی منطقه تاثیر گذارد.

تعریف منطقه از دیدگاه مکتب کپنهاک به عوامل ذهنی و سایر عوامل دیگر مثل فرهنگ، تاریخ، هویت، اقتصاد و سرنوشت مشترک اشاره می کند. ایجاد الگو های امنیتی ویژه هر منطقه باید نیازمندی آن منطقه به نیروی نظامی و سیاست نظامی خارجی را به حداقل رساند و نوعی مشروعیت دو طرفه میان مردم و دولت ها با توجه به هویت، تاریخ و فرهنگ و الگو های حاکم بر منطقه بر قرار نماید.

مجموعه امنیتی منطقه ای که ریشه در مبانی نظری مکتب کپنهاک دارد ترکیبی از رهیافت مادی گرایانه و سازه انگارانه است. زمانی که ایده های مربوط به وضعیت سرزمینی یک کشور ونحوه توزیع قدرت مورد توجه قرار می گیرد به رهیافت نو واقعگرایانه نزدیک می شود و آن هنگام که به فرآیند امنیتی شدن به عنوان برآیند تعامل بین الذهانی کنشگران توجه می کند، رهیافت های سازه انگارانه پر رنگ می شود.

مجموعه امنیتی منطقه ای قفقاز جنوبی

چهار کشور ایران، گرجستان، آذربایجان و ارمنستان دارای قابلیت ها و شاخص های مورد نظر تشکیل مجموعه امنیتی منطقه ای می باشند. در این جا با بررسی شرایط و ویژگی های این کشور ها و برخی مقایسه ها با ایران از منظر شاخص های مجموعه های امنیتی منطقه ای، مجموعه امنیتی منطقه ای ایران و کشور های فوق را با عنوان مجموعه امنیتی قفقاز جنوبی ارائه می دهیم. با شرح مختصری از موقعیت ژئوپلیتیک ایران به کشور های مجاور و غیر مجاور ایران که برای تشکیل مجموعه امنیتی منطقه ای شرق مناسب هستند می پردازیم.

کشور ایران با سابقه ای طولانی در حوزه تمدنی ماورالنهر و بینالنهرین در قلب فلات ایران جزء هجدهمین کشور جهان از نظر وسعت است و مساحت آن $1/648/195$ کیلو متر مربع است که همواره به عنوان پل ارتباطی شرق و غرب مورد توجه بوده است.⁵ ایران با 80 میلیون نفر جمعیت دارای ذخیره بزرگی از نیروی انسانی تحصیلکرده و جوان میباشد. ویژگیهای منحصر به فرد آب و هوایی و اختلاف دما از یک نقطه تا نقطه دیگر باعث ایجاد 4 فصل در این سرزمین گردیده است. از نظر تعداد همسایگان، ایران با 7 کشور در سه طرف خود و با سه دریای مهم، دریای خزر، خلیج فارس و دریای عمان همسایه میباشد که نقش ترانزیتی و

⁵ www.hamshahrionline.ir/news-45054

کریدوری خاصی در بین کشور های جهان به ایران میبخشد. از نظر ترکیب جمعیتی کشور ایران دارای 51 درصد فارس، 24 درصد آذری، 8 درصد گیلک و مازنی، 7 درصد کرد، 2 درصد لر، 3 درصد عرب، 2 درصد بلوچ، 2 درصد ترکمن و 1 درصد بقیه قومیتها هستند که 98 درصد مسلمان و 2 درصد اقلیتهای مذهبی میباشند. زبان رسمی کشور فارسی است.

1. روابط ایران و گرجستان

روابط متقابل ایران و گرجستان تاریخ چند صد ساله دارد. این دو کشور قرن ها با یکدیگر در حال مبارزه بوده اند. با آغاز قرن نوزدهم و در پی تشدید نفوذ روسیه تزاری در گرجستان، ایران نفوذ خود را در این کشور از دست می دهد. با آغاز قرن بیستم و تحت فشار قرار گرفتن ایران از ناحیه قوای روسیه تزاری، جنبش های آزادی بخش در ایران بروز و ظهور یافتند. با شرایط جدید مردم ایران و گرجستان به یکدیگر نزدیکتر شدند زیرا هر دو کشور تحت قوای اشغاک روسی بودند. همکاری ها و خصومت ها در طول چندین قرن مردم این دو کشور را نسبتا به یکدیگر نزدیک نموده است. در ایران در منطقه فریدن اصفهان گرجیانی وجود دارند که در قرن 17 میلادی از گرجستان کوچ نموده اند.

تعامل چند صد ساله میان ایران و گرجستان باعث تاثیر پذیری دو کشور از یکدیگر گردیده است. به عنوان مثال در زبان گرجی کلمات و واژه های فارسی بسیاری مشاهده می شود و ادبیات ایران نیز از ادبیات گرجی تاثیر پذیرفته است. پس از فروپاشی اتحاد شوروی ساختار منطقه ای موازنه قوا دچار تغییر و تحول شد و کشور ها به دنبال ترتیبات امنیتی منطقه ای بر آمدند و در این راستا گرجستان نیز به دنبال تعامل با همسایگان تاریخی خود بر آمد. در این راستا روابط دیپلماتیک میان ایران و گرجستان در این مقطع بر قرار شد. دولت ایران در 25 دسامبر 1991 استقلال گرجستان را به رسمیت شناخت و سفارت خانه های دو کشور در سال های 1993 و 1994 گشایش یافت. زمینه های همکاری میان ایران و گرجستان متنوع و فراوان است از جمله: در زمینه صدور حامل های انرژی از طرف ایران به گرجستان؛ در زمینه حمل و نقل، همکاری های فرهنگی و دانشگاهی؛ همکاری در چارچوب سازمان های بین المللی.

گرجستان به عنوان متوازن کننده روابط کشور های قفقاز جنوبی

گرجستان با هر دو کشور دیگر قفقاز جنوبی، آذربایجان و ارمنستان همسایه است و روابط نزدیکی دارد. گرجستان در حوزه اقتصادی و ترانزیتی عامل اتصال ارمنستان و آذربایجان به دریای سیاه، شرق اروپا و آب های آزاد بین المللی است. گرجستان زمینه اتصال باکو در ساحل دریای خزر به بندر باتومی، مرکز جمهوری خود مختار آجاریا در ساحل دریای سیاه است و نقش مهمی در ترانزیت محور شرقی غربی از آسیای مرکزی به قفقاز و اروپا دارد. وجود پیوند های قومی و فرهنگی گرجستان با ارمنستان و آذربایجان در مجاورت مرز های این دو کشور بر اهمیت این کشور افزوده است. عبور خطوط متعدد انتقال انرژی از خاک گرجستان نیز اهمیت راهبردی گرجستان در معادلات قفقاز جنوبی را مضاعف نموده است.

از طرف دیگر مجاورت ایران با کشور های آذربایجان و ارمنستان بر اهمیت روابط ایران و گرجستان می افزاید و از ایسن منظر روابط ایران و گرجستان فقط جنبه دو جانبه ندارد و در کلیت سیاست خارجی ایران در منطقه قفقاز جنوبی تاثیر گذار خواهد بود. تعریف رویکردی متوازن میان ایران با ارمنستان و آذربایجان بدون در نظر گرفتن نقش و جایگاه گرجستان امکان پذیر نخواهد بود. روابط دیپلماتیک ایران با هر سه کشور قفقاز جنوبی امکان تعریف مکانیسم های چند جانبه میان این کشور ها را فراهم می کند.

2. روابط ایران و آذربایجان

دو کشور ایران و آذربایجان به لحاظ ژئو پولیتیکی، دینی، قومی، زبانی، فرهنگی و تاریخی اشتراکات زیادی دارند. از این رو گسترش روابط اقتصادی، سیاسی و فرهنگی میان دو کشور از جایگاه ویژه ای برخوردار است. روابط ایران با آذربایجان به عنوان بزرگ ترین کشور قفقاز جنوبی از اهمیت زیادی برخوردار است. پس از فروپاشی اتحاد شوروی روابط ایران و آذربایجان گسترش یافت. ایران در 25 دسامبر 1991 استقلال آذربایجان را به رسمیت شناخت و روابط دیپلماتیک میان دو کشور در 12 مارس 1992 برقرار شد. روابط اقتصادی ایران و آذربایجان در چارچوب سازمان همکاری اقتصادی (اگو) نیز شکل گرفت. وجود خطوط ارتباطی مناسب میان دو کشور می تواند در توسعه روابط اقتصادی و تجاری دو کشور تاثیر گذار باشد. وجود خطوط حمل و نقل دریایی و زمینی و هوایی میان دو کشور در توسعه روابط تاثیر بسزایی دارد. آذربایجان در سال 2005 به کریدور حمل و نقل شمال و جنوب پیوست. این کریدور از لحاظ راهبردی مزیت های زیادی دارد و گزینه ترانزیتی مناسبی برای دو کشور محسوب می شود که هنوز پس از 12 سال مسیر کریدور میان دو کشور احداث آن به پایان نرسیده است. کریدور حمل و نقل شمال-جنوب برای حمل کالا از هندوستان و جنوب شرقی آسیا از طریق بندر عباس در ایران به آذربایجان شرایط لازم را فراهم خواهد آورد. برقراری و توسعه روابط علمی و فرهنگی میان ایران و آذربایجان و در شهر های مختلف دو کشور می تواند به توسعه روابط دو کشور کمک نماید. روابط سیاسی دو کشور متاثر از ارزش های تاریخی، ملی و معنوی مشترک میان دو کشور است. وجود اشتراکات قومی، دینی و زبانی و فرهنگی و نیز آداب و رسوم تاریخی میان مردم ایران و آذربایجان می تواند در روابط سیاسی میان دو کشور نقش ویژه ای ایفا نماید که در جهت منافع هر دو کشور خواهد بود. جمهوری آذربایجان در همسایگی ایران و گرجستان است و می تواند پل ارتباطی میان ایران و گرجستان باشد.

3. روابط ایران و ارمنستان

ارمنی ها و ایرانی ها به عنوان همسایگان دیرین دارای تاریخی هزار ساله از مناسبات و روابط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی هستند. مرز دو کشور از کهن ترین مرز هایی است که میان دو کشور شکل گرفته است. از زمان به رسمیت شناخته شدن جمهوری ارمنستان از سوی ایران در 25 دسامبر 1991 و برقراری

روابط دیپلماتیک میان دو کشور در فوریه 1991، بیش از 80 سند دو جانبه بین دو کشور به امضا رسیده است. روابط دو کشور به تدریج در حوزه های مختلف در حال توسعه است. زمینه ها و شرایط بسیار مناسبی برای شکل گیری یک مکانیسم سه جانبه میان ایران، ارمنستان و گرجستان وجود دارد. مهم ترین ضرورت شکل گیری چنین مکانیسمی ترانزیت و حمل و نقل کالا است. اتصال بنادر ایران در دریای عمان و خلیج فارس به بندر باتومی گرجستان و از طریق گرجستان به ارمنستان در جهت منافع هر سه کشور است. همچنین کریدور جاده ای شمال-جنوب در دستور کار قرار دارد که بازسازی جاده زمینی ایران-ارمنستان-گرجستان و نیز خط آهن ارمنستان-ایران به خط آهن گرجستان در کانون این برنامه قرار دارد. این پروژه در صورت اجرا تحول بسیار مهمی را در حوزه ترانزیت و خطوط ارتباطی ایران، ارمنستان و گرجستان و در نهایت مجموعه منطقه قفقاز جنوبی به وجود خواهد آورد. حضور تاریخی ارمنه در ایران و نیز ارمنه ایرانی در ارمنستان نقش مهمی در تبادلات فرهنگی و پیوستگی و پیوند های تاریخی میان دو کشور دارد. ظرفیت های همکاری میان دو کشور با توجه به قرابت های فرهنگی می تواند در تعمیق روابط میان دو کشور و نیز در تاسیس مجموعه امنیتی قفقاز جنوبی تاثیر گذار باشد.

4. روابط تجاری و اقتصادی ایران و کشور های قفقاز جنوبی

قفقاز جنوبی منطقه ای جغرافیایی در همسایگی شمال غربی ایران است و از بدو استقلال در سال 1991 روابط اقتصادی نزدیکی با ایران داشته اند که این روابط با توجه به شرایط منطقه در سال های بعدی دچار نوساناتی گردید. شاخص های عمده اقتصادی قفقاز جنوبی می تواند در درک بهتر از شرایط اقتصادی این کشور ها مفید باشد.

تولید ناخالص داخلی آذربایجان در سال 2014، 75 / 2 میلیارد دلار، گرجستان 15 / 7 و ارمنستان 5 / 7 میلیارد دلار بوده است که نشان دهنده وضعیت بهتر آذربایجان نسبت به دو کشور دیگر می باشد. در آمد سرانه تولید ناخالص داخلی آذربایجان در سال 2014 معادل 7886، گرجستان 4435 و ارمنستان 3873 دلار بوده است. نرخ تورم در کشور های قفقاز جنوبی به ترتیب آذربایجان 2 / 4 درصد، گرجستان 4 درصد و ارمنستان 3 / 7 درصد در سال 2014 بوده است. حجم تجارت خارجی جمهوری های قفقاز جنوبی در سال 2015 معادل 40 / 4 میلیارد دلار بوده است. روابط اقتصادی ایران با کشور های قفقاز جنوبی پس از فروپاشی اتحاد شوروی و برقراری روابط دیپلماتیک میان ایران و این کشور ها آغاز شد. احداث پل دوستی میان ایران و ارمنستان در سال 1995 از اولین اقدامات اقتصادی میان این دو کشور بود. احداث خط لوله های متعدد انتقال نفت و گاز در منطقه باعث ایجاد تحولات اقتصادی مثبتی در منطقه گردیده است. خط لوله انتقال نفت دریای خزر به بازار های بین المللی به نام سوپسا، خط لوله انتقال نفت دریای خزر به نام باکو-تفلیس-جیهان، خط لوله انتقال نفت گاز آذربایجان به نام باکو-تفلیس-ارزروم، خط لوله انتقال گاز ایران به ارمنستان از خطوطی هستند که در رونق اقتصادی و تجاری منطقه نقش مهمی ایفا می کنند. خط آهن باکو-تفلیس-قارص تحولی مهم در ارتباطات منطقه ای است.

بین سال های 2000 تا 2010 ، آذربایجان بیشترین رشد اقتصادی را در میان کشور های جهان تجربه کرده است. ایران روایت با آذربایجان را از سال 1391 به طور یک جانبه لغو نموده است. ایران و ارمنستان از سال 1395 روایت را لغو نموده اند. میان ایران و گرجستان نیز از سال 1394 روایت لغو شده است. لغو روایت موجب گسترش گردشگری میان طرفین شده است.

بررسی روابط تجاری ایران با منطقه قفقاز جنوبی نشان می دهد که از سال 1372 تا 1394 ، میزان مبادلات تجاری و اقتصادی پیشرفت زیادی نداشته است که بیشتر به دلیل تحریم های اقتصادی ایران بوده است. به نظر می رسد با لغو تحریم های ایران روابط اقتصادی میان ایران و قفقاز جنوبی رو به گسترش است و در آینده این منطقه می تواند به قطب اقتصادی تبدیل شود. مهم ترین بخش روابط اقتصادی ایران با قفقاز جنوبی بخش تجارت خارجی است. به دلیل حضور رقبای قدرتمندی مثل روسیه، ترکیه و اتحادیه اروپا در منطقه ، تلاش ایران باید روی همگرایی منطقه ای میان این چهار کشور بر اساس مجموعه امنیتی منطقه ای متمرکز گردد.

مجموعه امنیتی ایران و کشور های قفقاز جنوبی

منطقه قفقاز جنوبی دارای ویژگی های منحصر به فرد ساختاری و درونی است که آن را مستعد شکل گیری و تداوم شرایط ناپایدار امنیتی ساخته است. چالش ها و بحران های داخلی و ساختاری در این منطقه نظیر چالش های هویتی و قومی، مرز بندی های تحمیلی و ادعا های ارضی ، رویکرد های امنیتی متفاوت کشور های منطقه موجب حاکم شدن شرایط ناپایدار و شکننده امنیتی در این منطقه گردیده است. وجود جنگ های داخلی میان گرجستان و مناطق جدایی طلب آبخازیا و اوستیای جنوبی و روسیه، جنگ میان آذربایجان و ارمنستان بر سر منطقه ناگورنو قره باغ و دخالت قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای به روشنی شکنندگی امنیتی در منطقه قفقاز جنوبی را نشان می دهد. تامل در روند و ماهیت تحولات منطقه این پرسش را مطرح می کند که چرا هنوز با گذشت 27 سال از فروپاشی اتحاد شوروی شاهد تداوم نا امنی و اختلافات میان واحد های ملی و فروملی در منطقه قفقاز جنوبی هستیم؟ چرا تا کنون هیچ گونه نظام امنیتی دسته جمعی یا پیمان امنیت مشترک در این منطقه شکل نگرفته است؟ نگارنده این مقاله معتقد است برای رسیدن به پاسخ نیازمند یک رهیافت نظری است و برای این منظور رهیافت مجموعه های امنیتی منطقه ای را برای تبیین و تحلیل مناسبات و نیز حل مشکلات منطقه مفید می داند. نگارنده معتقد است تشکیل مجموعه امنیتی قفقاز جنوبی میان کشور های منطقه و نیز با مشارکت ایران می تواند امنیت را در این منطقه نهادینه نماید.

با وجود برخی از مولفه های موجود در منطقه که با این نظریه هماهنگی کمتری دارند و نیز کاستی های نظریه در تبیین منطقه، اما باید در نظر گرفت که در کاربست نظریه مجموعه امنیتی منطقه ای نباید کمال مطلوب در نظریه را با واقعیات نظریه اشتباه کرد، زیرا نظریه همیشه نمی تواند واقعیت را در تمامی ابعاد و پیچیدگی آن بیان کند. دخالت عنصر ذهنی در نظریه پردازي عامل اصلی اختلاف نظر ها و نظریه های گوناگون است. از این رو عدم انطباق برخی از متغیر های نظریه مجموعه امنیتی منطقه ای با تحولات منطقه قفقاز جنوبی نباید به معنی ناتوانی نظریه و نیز نقض پارادایم اصلی نظریه انگاشت. نظریه مجموعه امنیتی

منطقه ای نیز مانند هر نظریه دیگری، عین واقعیات را بیان نمی کند و تنها چارچوبی انتزاعی است که با استفاده از آن می توان واقعیات گوناگون و پیچیده را تبیین و روابط میان متغیرها را تحلیل نمود و در جایی که نظریه قادر به تبیین کامل موضوعی نیست می توان با استنباط از واقعیات موجود و بدون خروج از چارچوب کلی نظریه کاستی های پیش روی را جبران نمود.

ویژگی های مجموعه امنیتی قفقاز جنوبی

الگو های دوستی و دشمنی

الگوی دوستی و دشمنی به عنوان عنصری کلیدی در مجموعه امنیتی منطقه ای محسوب می شود. منظور از دوستی در روابط میان دولت ها طیفی از دوستی واقعی تا انتظار حمایت و حفاظت است و منظور از دشمنی روابطی است که در آن سوءظن و هراس حاکم می باشد. نمودار زیر الگوی دوستی و دشمنی در نظریه مجموعه امنیتی منطقه ای است (کرمی، 1380: 57):⁶

این الگو می تواند از اختلافات مرزی و ارضی، تمایلات قومی یک واحد نسبت به واحد دیگر تا اختلافات یا اشتراکات ایدئولوژیک و ارتباطات مثبت یا منفی تاریخی را شامل شود.

الگوی دشمنی شکل گرفته میان آذربایجان و ارمنستان مبتنی بر اختلافات تاریخی، و ارضی و مرزی، ریشه در تحولات ابتدایی قرن بیستم دارد. تقسیمات سیاسی نادرست اتحاد شوروی و قرار دادن مناطق آرامنه نشین قره باغ در قلمرو آذربایجان موجب زمینه ای رو یارویی و برخورد میان آذری ها و آرامنه را فراهم نمود. درگیری ها پراکنده و نظامی میان آرامنه و

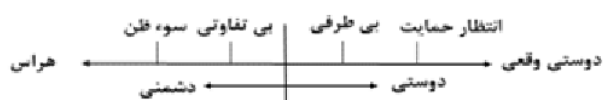
آذری ها از اوایل سال

و به تداوم بحران میان این

چند دهه انجامید. وقوع جنگ

میان دو کشور و حمایت قدرت های منطقه ای از یکی از طرفین باعث ادامه بحران و حاکم شدن وضعیت نه جنگ نه صلح تا کنون گردیده است. پایه و اساس این الگوی دوستی و دشمنی مسائل قومی و هویتی است. تاثیر این الگوی دشمنی بر محیط امنیتی قفقاز جنوبی موجب شکل گیری الگو های دوستی از سوی سایر بازیگران منطقه شده است. الگو هایی که طیفی از دوستی واقعی تا انتظار حمایت یا حفاظت را در بر می گیرد.

روابط گرجستان و آذربایجان پس از استقلال مبتنی بر گسترش روابط اقتصادی بوده است و حتی تا روابط مشترک نظامی نیز پیش رفته است. ترکیه در این پیوند میان دو کشور نقشی اساسی ایفا می کند. روابط

⁶ کرمی، جهانگیر (1380، بهار)، تاثیر محیط امنیتی منطقه ای بر سیاست دفاعی ما، مجله سیاست دفاعی، (24)

همسایگی و هم مرز بودن دو کشور و نیز روابط تاریخی و فرهنگی باعث بنا نمودن روابط بر اساس الگوی دوستی گردیده است.

ارمنستان و گرجستان دارای تاریخ طولانی روابط فرهنگی و سیاسی بوده اند. تعامل این روابط در قرون وسطی زمانی که گفتگوی فرهنگی باروری علیه امپراتور همسایه خود به عمل آوردند نمایان گشت. ازدواجهای پرشماری خانوادههای مشهور و سلطنتی ارمنی و گرجی و نیز میان خانوادههای چندین نواحی مرزی صورت گرفته است. روابط ارمنیها و گرجیها همیشه ماهیتی واقعی داشته ولی آنها حتی این روابط را در سالهای استقلال پس از شوروی رسماً بیان نمودند. دولت‌های ارمنستان و گرجستان کلاً با هم دارای روابط مثبتی هستند ولی برخی مشکلات در این اواخر هم وجود داشته است. شمار ارامنه‌ای که در گرجستان ساکنند بیش از شمار گرجی‌هایی است که در ارمنستان زندگی میکنند. روابط گرجستان و ارمنستان نیز با توجه به سابقه تاریخی سکونت ارامنه در گرجستان و نیز روابط حسن هم جواری به روابطی استراتژیک تبدیل شده و بر اساس الگوی دوستی تعریف شده است.

نقش ایران در الگوی دوستی و دشمنی قفقاز جنوبی

ایران با توجه به سابقه فرهنگی و تاریخی در این منطقه می تواند به عنوان تسهیل کننده روابط بر اساس الگوی دوستی میان کشور های منطقه عمل نماید. ایران با دو کشور ارمنستان و آذربایجان دارای مرز مشترک است و از طریق این دو کشور و بر اساس کریدور های تعریف شده و نیز از طریق دریای عمان و دریای سیاه می تواند با گرجستان ارتباط داشته باشد. با وجودی که ایران در سال های گذشته از گسترش روابط با سه کشور قفقاز جنوبی غفلت نموده و بازی را به رقبای خود واگذار نموده است، اما در سال های اخیر روابط اقتصادی و سیاسی با سه کشور قفقاز جنوبی را گسترش داده است. ایران در درگیری های نظامی میان ترکیه و ارمنستان میانجی گری نمود و در درگیری های روسیه و گرجستان بی طرفی خود را حفظ نمود و از به رسمیت شناختن جمهوری های آبخازیا و اوستیای جنوبی خود داری نمود. با وجودی که در مجموعه امنیتی منطقه ای یکی از ویژگی ها مجاورت است، ایران می تواند با ارتباط از راه های زمینی ارمنستان و آذربایجان با کشور گرجستان این نقصان را بر طرف نماید و خود نیز جزئی از مجموعه امنیتی قفقاز جنوبی باشد.

مجاورت: از لحاظ امنیتی منطقه به معنای شبه سیستم مشخص و مشهوری از روابط امنیتی بین مجموعه ای از دولت هاست که از لحاظ جغرافیایی نزدیک یکدیگر باشند. مجموعه امنیتی از دولت هایی که در مجاورت یکدیگر قرار دارند و از جزء به کل یا از درون به بیرون شکل می گیرد. مجموعه امنیتی قفقاز نیز این ویژگی را دارد و کشورهای گرجستان، آذربایجان و ارمنستان در همسایگی و مجاورت یکدیگر هستند.

پیوستگی جغرافیایی واحد های سیاسی منطقه با تنوع قومی ، مذهبی و زبانی خود می تواند از عوامل تشدید چالش های امنیتی در منطقه قفقاز جنوبی به شمار رود . وضعیت جغرافیایی سه کشور منطقه قفقاز جنوبی از بعد فاصله و پهنه جغرافیایی به گونه ای است که آسیب پذیری دفاعی این کشور ها را فراهم ساخته است . پیامد این امر تشدید فضای ناامنی است و نیازمند وابستگی متقابل امنیتی است . ایران نیز با واسطه دو کشور ارمنستان و آذربایجان به گرجستان متصل است . این کاستی و نقص با تشکیل این مجموعه با حضور ایران بر طرف خواهد گردید .

وابستگی متقابل امنیتی : با وجود آنارشی در نظام بین الملل دولت ها دریافته اند که امنیت ملی همه کشور ها در ارتباط با امنیت دیگران خواهد بود، بنابر این سعی دارند که امنیت سایر بازیگران را به رسمیت بشناسند . تغییر و تحولات امنیتی در هر یک از واحد های مجموعه بر دیگر واحدها نیز تاثیر می گذارد . به عبارت دیگر ناامنی در یک واحد از مجموعه باعث ناامنی در دیگر واحد های مجموعه خواهد گردید و از طرف دیگر ازدیاد قدرت در یک واحد بر امنیت واحد های دیگر نیز تاثیر مثبت بر جای می گذارد .

منطقه قفقاز جنوبی به دلیل میراث دوران شوروی سابق و شرایط ایجاد شده پس از استقلال مفهوم وابستگی منطقه ای امنیتی میان واحد های آن صادق است . شکل و ماهیت روند ها و چالش های امنیتی در منطقه به ویژه مسائل هویتی و قومی ، شرایط ژئوپلیتیک ، ژئواستراتژیک و ژئواکونومیکی به گونه ای است که واحد های تشکیل دهنده آن از نظر امنیتی به هم وابستگی دارند . گسترش ناسیونالیسم قومی و پیوند های زبانی و قومی در حالی که می تواند عامل پیوند و هم بستگی باشد در صورت عدم مدیریت می تواند در تشدید مناقشات نیز تاثیر گذار باشد . ازدیاد قدرت یکی از واحد ها و نیز رقابت تسلیحاتی می تواند از عوامل بروز نا امنی گردد . مجموعه کنش ها و واکنش های کشورهای منطقه قفقاز جنوبی به تحركات نظامی یکدیگر . حضور قدرت های فرا منطقه ای نشان از وابستگی متقابل امنیتی منفی میان کشورهای منطقه دارد که می تواند با تاکید بر روی اشتراکات و پایان دادن به سوءظن ها و هراس از یکدیگر به وابستگی متقابل امنیتی مثبت تغییر نماید . امنیت کشورهای منطقه قفقاز جنوبی با امنیت ایران نیز به دلایل سوابق طولانی تاریخی ، قومی و هویتی و مجاورت پیوند دارد و هر گونه ناامنی در این منطقه بر امنیت ایران نیز تاثیر منفی خواهد گذاشت . بنا بر این روابط کشورهای منطقه قفقاز جنوبی در قالب مجموعه امنیتی و با مشارکت ایران می تواند عاملی در تحقق وابستگی متقابل امنیتی مثبت تلقی گردد .

استقلال نسبی : معیار های شناسایی یک مجموعه امنیتی وجود حداقل دو بازیگر موثر و قدرتمند است . بنابر این مجموعه امنیتی منطقه ای نمی تواند توسط تعدادی از کشورهای ضعیف شکل گیرد ، اما با حداقل یک یا دو قدرت منطقه ای موثر و چندین کشور ضعیف تر امکان پذیر است . هر سه کشور آذربایجان ، گرجستان و ارمنستان را می توان با توجه به هم سطح بودن نسبی قدرت سیاسی ، نظامی و اقتصادی به عنوان بازیگران موثر منطقه قفقاز جنوبی به شمار آورد . ایران به عنوان یک کشور قدرتمند در منطقه می تواند با این مجموعه و در چارچوب مجموعه امنیتی همکاری نماید . کشورهای منطقه قفقاز جنوبی پس از فروپاشی اتحاد شوروی از استقلال نسبی برخوردار شدند و این ویژگی مجموعه های امنیتی را دارا می باشند .

بوزان فرهنگ، نژاد، قومیت و اقتصاد را نیز به عنوان ملاک های قابل بررسی و تامل در خصوص هستی شناسی مجموعه های امنیتی منطقه ای مطرح می کند. ویژگی های فرهنگی، نژادی و قومی باعث توجه بیشتر کشور ها به یکدیگر می شود و نقش مهمی در ایجاد سازمان های منطقه ای ایفا می کند و در تعیین شکل و ساختار مجموعه امنیتی نیز موثر است. بوزان در مورد معیار اقتصادی معتقد است که عامل اقتصاد در ثبات و انسجام داخلی کشور ها نقش دارد و در نتیجه می تواند بر مجموعه امنیتی منطقه تاثیر گذارد. کشور های منطقه قفقاز جنوبی و ایران از نظر فرهنگی، نژاد و قومیت دارای نقاط مشترک بسیاری می باشند و می توانند با اتکا بر این مشترکات مجموعه را تشکیل دهند. وضعیت انرژی منطقه و نیز کریدور های شمال و جنوب و راه های ارتباطی میان کشور های منطقه قفقاز جنوبی می تواند این کشور ها را در تعامل با یکدیگر و بر اساس مجموعه های امنیتی به هاب اقتصادی منطقه تبدیل کند و نقش ایران در این مراودات و ارتباطات اقتصادی و تجاری با کشور های قفقاز جنوبی نقشی بی بدیل و بسیار تاثیر گذار است.

نتیجه گیری

کشور های منطقه قفقاز جنوبی به دلیل سابقه طولانی تاریخی، فرهنگی به همراه ایران می توانند مجموعه امنیتی قفقاز جنوبی را شکل دهند. سه کشور آذربایجان، ارمنستان و گرجستان تمامی ویژگی های مورد نظر مجموعه امنیتی را دارا می باشند و برای تشکیل چنین مجموعه ای نیازمند تغییر رویکرد در روابط فی مابین می باشند. کشور ایران می تواند با ورود و همکاری به این مجموعه در شکل گیری و پایداری چنین مجموعه ای تاثیر گذار باشد. البته در منطقه کشور ترکیه نیز از پتانسیل پیوستن به چنین مجموعه ای برخوردار است که می تواند در مرحله بعدی شکل گیری به این مجموعه بپیوندد. کشور های منطقه قفقاز جنوبی دارای الگو های دوستی و دشمنی، مجاورت، استقلال نسبی، وابستگی متقابل امنیتی و نیز اشتراکات فرهنگی، هویتی، قومی و نیز پتانسیل ایجاد روابط اقتصادی و تجاری با یکدیگر می باشند. در این پژوهش تلاش گردید تا مبانی اصلی نظریه مجموعه امنیتی منطقه ای در چارچوب پژوهش کیفی با استفاده از محیط امنیتی منطقه قفقاز جنوبی و با حضور ایران مورد سنجش قرار گیرد و میزان انطباق مولفه های انتزاعی آن با واقعیت های عینی منطقه مورد آزمون قرار گیرد. پژوهش با استفاده از چارچوب نظری، کشور های گرجستان، آذربایجان، ارمنستان و نیز ایران را برای تاسیس این مجموعه امنیتی بنا بر شاخص های مجموعه امنیتی منطقه ای مناسب می داند و به توصیف ویژگی ها و شرایط هر کدام از این کشور ها پرداخته است. کشور های عضو مجموعه بیشتر شاخص های اصلی و فرعی مجموعه های امنیتی منطقه ای را دارا می باشند. از شاخص های مطرح شده توسط بوزان مجاورت و حوزه جغرافیایی مشترک، الگو های دوستی و دشمنی، وابستگی متقابل امنیتی و ویژگی های مشترک فرهنگی، قومی و نژادی و مزیت های تجاری و اقتصادی در همگرایی منطقه ای و تشکیل این مجموعه نقشی کلیدی و اساسی دارند. پژوهش با توصیف تهدیدات و منافع مشترک میان کشور های مجموعه به نتایج زیر مطابق با فرضیه پژوهش دست یافت:

1. کشور های مطرح شده در مجموعه دارای جغرافیای بسیط و مشترکی هستند بنابر این، این ژئوپلیتیک بسیط و حساس ، اعضای مجموعه را در ارتباط و تعامل قابل توجه و مهمی با یکدیگر قرار داده است.
 2. تهدیدات مشترک :کشور های عضو مجموعه از تهدیدات و آسیب پذیری های مشابهی تاثیر می پذیرند. مرز های کشور های منطقه در معرض آسیب و تهدید گروه های تروریستی ، قاچاقچیان مواد مخدر و بحران های داخلی است . کلیه کشور های عضو مجموعه از تهدیدات و مخاطرات مشترکی رنج می برند.
 3. منافع مشترک :کشور های عضو مجموعه دارای منافع اقتصادی مشترکی می باشند. منابع عظیم نفت و گاز، معادن ، راه های ترانزیتی مناسب، تکنولوژی های نرم افزاری و سخت افزاری، پتانسیل عظیم صنعتی و کشاورزی کشور های عضو مجموعه را با مزیت های نسبی متفاوت از منافع مشترکی برخوردار نموده است . تامین منافع هر عضو به منزله تامین منافع اعضای دیگر است . این منافع می تواند در حوزه های سیاسی، امنیتی و فرهنگی نیز تعریف شوند . کشور های عضو مجموعه در حوزه های فرهنگی و تاریخی، زبانی، دینی و طبیعی نیز دارای اشتراکات فراوانی می باشند.
- ایران با ژئوپلیتیک منحصر به فرد، منابع عظیم نفت و گاز، دسترسی به آب های آزاد، و نیروی انسانی کارآمد می تواند نقشی محوری در مجموعه ایفا نماید.

فهرست منابع

- ابراهیمی، نبی اله (1386). "تاملی بر مبانی و فرهنگ مکتب کپنهاک"، فصلنامه سیاست خارجی. (21)2.
- امیر احمدیان، بهرام ((1387، مرداد و شهریور) ، ابعاد بین المللی بحران گرجستان و آثار آن بر منافع ملی ایران، اطلاعات سیاسی - اقتصادی (11-12)22، صص 58-73
- بوزان، باری(1379). "آشنایی با مکتب کپنهاک در حوزه مطالعات امنیتی"، گفتگوی علمی با پژوهشکده مطالعات راهبردی). فصلنامه مطالعات راهبردی. (3)3.
- بوزان، بار(1378 ، پاییز)، مردم، دولتها و هراس، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی .تهران :پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- عبداله خانی، علی(1383). نظریه های امنیت: مقدمه ای بر طرح ریزی دکترین امنیت ملی(1)، تهران، ابرار معاصر.
- کوزه گر کالجی ، ولی (1396)، مجموعه امنیتی قفقاز جنوبی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- کوزه گر کالجی، ولی (1396)، ایران و جمهوری های قفقاز جنوبی، تهران، موسسه مطالعات ایران و اوراسیا.
- نصری، قدیر (1384، پاییز). "تاملی روش شناختی بر مکتب بافتار منطقه ای امنیت"، مطالعات راهبردی، 29

- Buzan, B & Waver, o. (1997). *Slippery? Contradictory? Sociological Untenable? The Copenhagen School Replies?* Review of International Studies, 88(3).
- Buzan, B et al, (1998). *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder, Co: Lynne Rienner.
- Buzan, B et al, (1998). *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder, Co: Lynne Rienner.
- Buzan, B, (1991). *People, State and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post Cold War Era*, London, Harvester Wheatsheaf Publications.
- Collins, A. (2010). *Contemporary Security Studies*, New York: Oxford University Press.
- Sedivy, J. (2004). *Book Review of "Regions and Powers: The Structure of International Security by Barry"*
- Smith, S. (1996). *International Theory: Positivism Beyond*, New York, Cambridge University Press.
- Waver, O. (1989, June). *Security, the Speech Act – Analysing the Politics of a word* (2nd draft) Paper presented at the Research Training Seminar, Sostrup Manor, Revised, Jerusalem/Tel Aviv June 25-26,
- Waver, Ole, (1995), *Securitization and Desecuritization*, New York, Security Studies.

Amir Hooshang Mirkooshesh
Islamic Azad University of Iran

Security Complex of Iran and South Caucasus countries

Abstract

Patterns of friendship and hostility interdependence cultural and ethnic proximity and economy are among the indicators of regional security complex. Iran and the countries of the South Caucasus including Georgia, Azerbaijan and Armenia have the potential to form such a set given that these indicators and economic benefits are most significant. The regional security complex is rooted in theoretical foundations of the Copenhagen School which extends security beyond the traditional military-centric viewpoint and extends security to five dimensions of military, political, economic, social and environmental. Due to their relatively similar historical and cultural backgrounds the countries of the region can work together to form the security group of the South Caucasus. With its geopolitical position and its economic political and cultural advantages Iran can be recognized as the centerpiece of this complex and provide the necessary means to form it.

This research using the proposed theoretical framework examines the security complex of Iran and the South Caucasus countries using these indicators and dimensions and seeks to answer the question that how is it possible the formation of security complex of Iran and South Caucasus countries in the context of the Barry Buzan regional security complex theory? In order to answer this question and to prove the research hypothesis the common interests and interests of Iran as the axis of creating this collection and other actors analyzed the security complex with regard to the linguistic, ethnic and cultural commonalities in the political, economic and cultural spheres. Another aspect of the relationship between these countries and their common interests is mentioned and based on the qualitative research method try to prove the research hypothesis.

რუსეთი და სირიის კონფლიქტი

საბჭოთა კავშირი არაბულ სამყაროსთან მჭიდრო ურთიერთობებით გამოირჩეოდა. 1944 წელს საბჭოთა კავშირმა დაამყარა დიპლომატიური ურთიერთობები სირიასთან, რომელმაც დამოუკიდებლობა მიიღო. ცივი ომის დროს სირიის არაბთა რესპუბლიკა ახლო აღმოსავლეთში საბჭოთა კავშირის ერთ-ერთი ძირითადი მოკავშირე გახდა.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, რუსეთის საგარეო პოლიტიკაში ახლო აღმოსავლეთის მიმართულებას სათანადო ყურადღება არ ექცეოდა. 21-ე საუკუნის დასაწყისში რუსეთმა ამ მიმართულებით გააქტიურა თავისი მცდელობა და შეეცადა აღედგინა პოლიტიკური, ეკონომიკური და სამხედრო თანამშრომლობა. ამ ტენდენციამ რუსეთ-სირიის ურთიერთობებს ახალი იმპულსი შესძინა. 2005-2015 წლებში სირიის პრეზიდენტი ბაშარ ასადი რუსეთში 4-ჯერ იმყოფებოდა, ხოლო 2010 წელს დიმიტრი მედვედევი სირიას ოფიციალური ვიზიტით ეწვია. სირია რუსეთის მეგობარ და სტრატეგიულ პარტნიორ ქვეყნად იქცა.

სირიის სტაბილურობა და სატელიტობა რუსეთისთვის მნიშვნელოვანი ფაქტორია, რადგანაც უპირველეს ყოვლისა, ეს მისი სამხრეთ საზღვრების უსაფრთხოებასთან არის დაკავშირებული. გასათვალისწინებელია ის ფაქტიც, რომ რუსეთში ისლამი მეორე რელიგიაა მორწმუნეთა რაოდენობის მიხედვით. საფრთხეს წარმოადგენს რუსეთისათვის საომარ მოქმედებებში მონაწილეობისთვის მისი მოქალაქეების გადაბირება (ძირითადად მუსლიმების). სხვადასხვა მონაცემებით „ისლამური სახელმწიფო“ რიგებში რუსეთის რამდენიმე ათასი მოქალაქე იბრძოდა. ამის შედეგად კი, როგორც პრეზიდენტმა პუტინმა აღნიშნა: „ისლამური სახელმწიფოს“ რიგებში მებრძოლმა რუსეთის და დსთ-ს მოქალაქეებმა, რომლებმაც საბრძოლო მომზადება გაიარეს, შეიძლება რუსეთის ტერიტორიაზეც იმოქმედონ“, ამიტომაც რუსეთის პრეზიდენტმა სირიის მიძღვნილ გამოსვლაში აღნიშნა: „ჩვენი მეომრები სირიისადმი ტერორიზმს ებრძვიან და, ამ მხრივ, სირიელი ხალხის ინტერესებს იცავენ, მაგრამ არა მხოლოდ მათ ინტერესებს. პირველ რიგში ისინი რუსი ხალხის ინტერესებს იცავენ (3).

რუსეთი დაინტერესებულია აგრეთვე არაბულ ქვეყნებთან, მათ შორის სირიასთან, ეკონომიკური კავშირების აღდგენით და განმტკიცებით. იგი თვლის, რომ ამისთვის არსებობს ობიექტური პირობები და არაბულ ქვეყნებთან ურთიერთობის მრავალწლიანი გამოცდილება, ამ ქვეყნების ბაზრის მოთხოვნილება და რუსეთის ეკონომიკური პოტენციალი (4).

რუსეთსა და სირიას შორის ურთიერთობების შემდგომი განვითარების აუცილებლობა განპირობებულია, აგრეთვე, ორი ქვეყნის ინტერესით, მოახდინონ თავისი საგარეო პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობების დივერსიფიცირება. სირია რუსეთის მნიშვნელოვანი სავაჭრო პარტნიორია. ახლო აღმოსავლეთში ეს ქვეყანა მეორე ადგილზეა რუსული შეიარაღების შესყიდვით, ხოლო

მსოფლიოში მეშვიდეზე იმ ქვეყნებს შორის, რომლებიც რუსული იარაღის შესყიდვას აწარმოებენ (5).

კონფლიქტის დაწყებისთანავე, მოსკოვმა დასავლეთის ქვეყნებს და მათ მოკავშირეებს წინააღმდეგობა გაუწია სირიის რეჟიმის დელეგატიმაციის და ბაშარ ასადის ხელისუფლებიდან ჩამოშორების მცდელობაში. 2014 წელს სირიის საპრეზიდენტო არჩევნებში მოქმედმა პრეზიდენტმა ბაშარ ალ-ასადმა ამომრჩეველთა 88,7% მიიღო, ხოლო 2016 წლის საპარლამენტო არჩევნებში მმართველმა ბაასის პარტიამ 80% (6). ირანმა და ჩინეთმა გაიზიარა რუსეთის მოსაზრება და აღიარა სირიელი ხალხის არჩევანი. არჩევნები არ სცნო ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა. მას მხარი დაუჭირა საფრანგეთმა, დიდმა ბრიტანეთმა, ყატარმა, საუდის არაბეთმა, თურქეთმა, იორდანამ და მათ მიერ მხარდაჭერილი სირიული ოპოზიციის ზოგიერთმა ჯგუფებმა.

რუსეთი აშშ-ს და მისი მოკავშირეების საჯარო კრიტიკის პარალელურად აქტიურ დიპლომატიურ მუშაობას ეწეოდა, რათა 1973 წლის „ლიბიური სცენარი“ არ განმეორებულიყო, რომელიც უპილოტო ზონის დამყარებას და ფაქტობრივად მასშტაბური უცხოური სამხედრო ინტერვენციის განხორციელებას და რეჟიმის ძალისმიერი ცვლილებებს ითვალისწინებდა (7). რუსეთმა არაერთხელ გამოიყენა ვეტოს უფლება გაეროს უსაფრთხოების საბჭოში სირიის რეზოლუციების პროექტების კენჭისყრისას. მას მუდმივად მხარს უჭერდა ჩინეთი. მაგალითად, 2011 წელს მოსკოვმა და პეკინმა უარი თქვეს რეზოლუციის პროექტზე, რომელიც სირიის წინააღმდეგ სანქციების დაწესებას გულისხმობდა, თუ ქვეყნის ხელისუფლება ოპოზიციის გამოსვლებს ჩაახშობდა. 2012 წელს მათ ვეტო დაადეს რეზოლუციის ორ პროექტს, რომელიც სირიაში სისხლისღვრაზე პასუხისმგებლობას მოქმედ ხელისუფლებას აკისრებდა და პრეზიდენტობიდან ბაშარ ასადის გადაყენებას და სანქციების შემოღებას ითვალისწინებდა. 2013 წელს მოსკოვმა და პეკინმა დაბლოკეს სირიის კონფლიქტში პირდაპირ სამხედრო ჩარევის რეზოლუციის პროექტი. სცენარის ამგვარად განვითარებას ვარაუდობდნენ საუდის არაბეთი, ყურის სხვა მონარქიები, დასავლეთის სახელმწიფოები და, პირველ რიგში, ამერიკის შეერთებული შტატები მას შემდეგ, რაც დამასკოს გარეუბანში ქიმიური იარაღი იქნა გამოყენებული. თუმცა ცნობილი არ იყო, რომელმა მხარემ გამოიყენა აკრძალული იარაღი. რუსეთი გამოვიდა ინიციატივით კონფლიქტის მშვიდობიანი დარეგულირების და საერთაშორისო კონტროლის ქვეშ სირიიდან ქიმიური იარაღის გატანის შესახებ. ამ გეგმას მხარი დაუჭირა დამასკომ და ვაშინგტონმა. შესაბამისი რეზოლუცია გაეროს უშიშროების საბჭოს მიერ 2013 წელს ერთხმად იქნა მიღებული. 2014 წელს დაბლოკილ იქნა რეზოლუცია, რომელიც ითვალისწინებდა საერთაშორისო სისხლის სამართლის სასამართლოში სირიაში შესაძლო სამხედრო დანაშაულების შესახებ დოსიეს გადაცემას (8).

გარდა ამისა, რუსეთი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა სირიის პრობლემისადმი მიძღვნილ საერთაშორისო კონფერენციებში, კონფლიქტში ჩართული ყველა მხარის მოლაპარაკებებში. ამ შეხვედრების მიზანი იყო აზრთა გაცვლა, სიტუაციის უკეთესად აღქმა და მშვიდობიანი დიალოგის ეფექტური სტრატეგიის შემუშავება.

2012 წელს შედგა კონფერენცია „ჟენევა - 1“, რომლის მონაწილეებიც შეთანხმდნენ გარდამავალი მთავრობის შექმნის თაობაზე, ხანგრძლივი მზადების

შემდეგ ჩატარდა „ჟენევა-2“. თუმცა ამ კონფერენციებზე მიღებული არ იქნა რაიმე მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებები, რადგანაც ვაშინგტონის მოთხოვნით, სირიის ოპოზიციას წარმოადგენდა რევოლუციური ძალების ეროვნული კოალიცია (9) რომელიც „პოპულარობით არ სარგებლობდა სირიელებს შორის და ნაკლებად იყო გათვითცნობიერებული ქვეყნის პრობლემებში“ (10). 2016 წლის 15 მარტს მოლაპარაკებები განახლდა უკვე კონფლიქტის ყველა დაინტერესებული მხარის მონაწილეობით.

2015 წელს მოლაპარაკებების მორიგი სერია ჩატარდა ვენაში, რომელშიც მონაწილეობა მიიღეს რუსეთმა, საუდის არაბეთმა და თურქეთმა. მოსკოვი ინიციატივით გამოვიდა, მოლაპარაკებებში მოეწვიათ „ის ქვეყნები, რომლებსაც შეეძლოთ თავიანთი წვლილი შეეტანათ სიტუაციის ნორმალიზაციაში, მათ შორის რეგიონული (ეგვიპტე, იორდანია, ერაყი, ყატარი, ლიბანი, ომანი, არაბთა გაერთიანებული ემირატები) და გარე მოთამაშეები (გაერო, ევროკავშირი, დიდი ბრიტანეთი, გერმანია, საფრანგეთი, იტალია, ჩინეთი), ჯამში 20 ქვეყანა (11).

ამ მრავალმხრივი შეხვედრების შედეგად, მონაწილე ქვეყნებმა სირიის აღდგენის გეგმა შეიმუშავეს, რომელიც წელიწად ნახევარზე იყო გათვლილი. პოლიტიკური პროცესის ჩარჩოში, რომელშიც მონაწილეობას მიიღებდნენ ოფიციალური დამასკო და ოპოზიცია, გათვალისწინებული იყო ახალი კონსტიტუციის მომზადება და არჩევნების ჩატარება. მაგრამ მხარეებს არ ქონდათ საერთო აზრი ბაშარ ასადის მომავალი ბედის თაობაზე. რუსეთის პოზიცია ამ საკითხზე, როგორც საგარეო საქმეთა მინისტრმა სერგეი ლავროვმა აღნიშნა ურყევი იყო, რომ - ასადი უნდა დარჩენილიყო (12).

პირველი კონტაქტები სირიის ოპოზიციასთან რუსეთმა ჯერ კიდევ 2011 წელს დაამყარა. მოსკოვში ჩავიდა სახალხო ფრონტი თავისუფლებისა და ცვლილებებისთვის, ხოლო 2012 წელს ეროვნული საკოორდინაციო კომიტეტი. 2013-2014 წლებში ოპოზიციის წარმომადგენლები რეგულარულად სტუმრობდნენ მოსკოვს. 2015 წელს რუსეთის დედაქალაქში სირიის პრეზიდენტი ბაშარ ასადი ჩავიდა. ვლადიმერ პუტინთან შეხვედრისას საკითხების ფართო სპექტრი იქნა განხილული, რომელიც არა მარტო სამხედრო ოპერაციას, არამედ ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემის მოგვარების საკითხებს ეხებოდა. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა პოლიტიკური ვითარების დარეგულირების საკითხებს. დღის წესრიგში იყო, აგრეთვე „კონტაქტის დამყარება მათთან, ვისაც კავშირი არ ქონდა ტერორიზმთან და ექსტრემიზმთან“ (13). პარალელურად, რუსეთი პერმანენტულად აფიქსირებდა თავის დამოკიდებულებას, რომ არ დაუშვებდა ბაშარ ასადის ხელისუფლების დამხობას მოლაპარაკებების წინ, რომელიც 2016 წლის მარტში დაიწყო. ამასთან რუსეთის ხელისუფლებამ მიიღო გადაწყვეტილება, სირიიდან ძირითადი სამხედრო ძალების გაყვანის შესახებ (14).

რუსეთი დეკლარირებდა, რომ მას არ ქონდა გათვალისწინებული გავლენა მოეხდინა სირიის არჩევნებზე და აცხადებდა, რომ მოესალმებოდა მხარეთა შორის დიალოგსა და კომპრომისს, ხოლო დარჩენილი რუსული სამხედრო კონტიგენტი კონტროლს გაუწევდა სამშვიდობო პროცესს და ანტიტერორისტულ მისიას შეასრულებდა.

სამხედრო ოპერაციამ სირიაში უზრუნველყო რუსეთის, როგორც გავლენიანი საერთაშორისო მოთამაშის დაფიქსირება და გაამყარა მისი პოზიციები სირიასა და რეგიონში (15).

აშშ და მისი მოკავშირეები, რომლებიც ახლო წარსულში უკომპრომისოდ თვლიდნენ, რომ ბაშარ ასადი უნდა წასულიყო პრეზიდენტის პოსტიდან, კონსტრუქციული დიალოგის რეჟიმში გადავიდნენ. აშშ-ს სახელმწიფო მდივნმა ჯონ ქერიმ განაცხადა, რომ აშშ-ს მიზანი იყო „არა ასადის ჩამოშორება ხელისუფლებიდან, არამედ ტერორიზმზე გამარჯვება“ (16).

ჟენევის მოლაპარაკებებთან ერთად, რუსეთმა მოახდინა ასტანის პლატფორმის ინიცირება. 2016 წლის 14 დეკემბერს რუსეთის და თურქეთის პრეზიდენტები - ვლადიმერ პუტინი და რეჯეპ ტაიპ ერდოღანი შეთანხმდნენ კონფლიქტის მხარეებისთვის ჟენევის ფორმატთან ერთად, შეეთავებინათ სამშვიდობო მოლაპარაკებების გაგრძელება და ამისთვის ასტანის ახალი ფორმატის ფორმირება. რუსეთის შეთავაზებას მხარი დაუჭირა ყაზახეთის პრეზიდენტმა ნურსულთან ნაზარბაევმა.

2016 წლის 20 დეკემბერს მოსკოვის მოლაპარაკების შედეგად ირანის, რუსეთის და თურქეთის საგარეო საქმეთა მინისტრებმა მიიღეს განცხადება ერთობლივი ზომების გატარების შესახებ, რომლის მიზანიც იყო სირიის კონფლიქტის შეწყვეტა და პოლიტიკური პროცესის განახლება. მხარეებმა გამოთქვეს მზადყოფნა სირიის ხელისუფლებასა და ოპოზიციას შორის მომავალი შეთანხმების შემუშავების თაობაზე.

ასტანის მოლაპარაკებები მიმართული იყო 2016 წლის 29 დეკემბრს ხელმოწერილი ხელშეკრულების პირობების შესრულების - მოქმედი რეჟიმის მხარდაჭერის, ცეცხლის შეწყვეტის და სირიის ხელისუფლებასა და ოპოზიციას შორის პირდაპირი დიალოგისთვის მომავალი პირობების შექმნისაკენ.

2017 წლის 23-24 ინავარს ჩატარდა ასტანის მოლაპარაკებების პირველი რაუნდი, რომელსაც სირიის სამთავრობო დელეგაციისა და ოპოზიციის შეიარაღებული დაჯგუფებების ბლოკთან ერთად, ესწრებოდნენ რუსეთის, თურქეთის და ირანის - შეთანხმებისა და ცეცხლის შეწყვეტის გარანტი ქვეყნების და გაეროს წარმომადგენლები.

ჟენევის კონსულტაციისაგან განსხვავებით, ასტანის შეხვედრაში როგორც უკვე ავღნიშნეთ, მონაწილეობას იღებდნენ სირიის ოპოზიციის შეიარაღებული დაჯგუფებების წარმომადგენლები, რომლებიც უშუალოდ აწარმოებდნენ საომარ მოქმედებებს. შვეიცარიაში კი, ძირითადად, მხოლოდ პოლიტიკურად დაპირისპირებული მხარეები იკრიბებოდნენ.

მოლაპარაკებების ერთე-რთი მთავარი შედეგი იყო რუსეთის, ირანის და თურქეთის, როგორც გარანტი ქვეყნების მიერ, სირიაში ცეცხლის შეწყვეტის სამმხრივი მექანიზმის შექმნა და კონფლიქტის მხარეთა დაშორებისათვის ჩატარებული მუშაობა. დაიწყო პროცესი ტერორისტული ორგანიზაცია „ჯაბჰატ ან-ნუსრას“ დისლოკაციის ადგილის განსასაზღვრად. რუსეთის მხარემ სირიის ოპოზიციას მიაწოდა მოსაზრებები ქვეყნის კონსტიტუციის შესახებ. ამ ნაბიჯით, როგორც რუსეთის საგარეო საქმეთა მინისტრმა განაცხადა, დაიწყო დისკუსია ძირითადი კონონის შინაარსის განსაზღვრისთვის.

კონფლიქტის დარეგულირების მეორე რაუნდი ასტანაში 2017 წლის 15-16 თებერვალს გაიმართა. მასში მონაწილეობა მიიღეს გაერომ, გარანტი ქვეყნების - რუსეთის, ირანის, და თურქეთის დელეგაციებმა, დელეგაციამ დამასკოდან გაეროში სირიის წარმომადგენლის ბაშარ ალ-ჯააფარის ხელმძღვანელობით და ოპოზიციამ ცხრა კაცის შემადგენლობით, დაჯგუფება „ჯაიშ ალ-ისლამის“ წარმომადგენლის მეთაურობით. დამკვირვებლად მოწვეულნი იყვნენ იორდანისა და აშშ-ს წარმომადგენლები.

მოლაპარაკებები დახურულ რეჟიმში წარიმართა. შეხვედრის მთავარი შედეგი იყო სირიაში მხარეთა შერიგების მონიტორინგის ჯგუფის შექმნა ირანის, რუსეთის და თურქეთის მონაწილეობით. რუსეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროში შეხვედრას წარმატებული უწოდეს, ხოლო სირიის შეარაღებული ოპოზიციის წარმომადგენლებმა მას პესიმისტური შეფასება მისცეს, მაგრამ დათანხმდნენ შერიგების კომისიის შექმნას.

ასტანის მოლაპარაკებების პროცესს მნიშვნელოვანი ბიძგი მისცა გაერომ, რომელიც მანამდე, 10 თვეზე მეტი ხნის განმავლობაში პასიური პოზიციას იკავებდა და სამშვიდობო პროცესს აჭიანურებდა.

მოლაპარაკებების მეოთხე რაუნდი ჟენევაში 2017 წლის 23 თებერვლიდან - 3 მარტამდე ჩატარდა. ექსპერტების აზრით, ამ რაუნდის ძირითადი წარმატება იყო ოთხი პუნქტისაგან შემდგარი დღის წესრიგის შეთანხმება. ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემა, რაც ამ შეხვედრაზე დაისვა იყო, ოპოზიციის გაერთიანების საკითხი (1).

ასტანის მოლაპარაკებების მორიგი რაუნდი 2017 წლის 14-15 მარტში შეიარაღებული ოპოზიციის მონაწილეობა გარეშე გაიმართა. მხარეებმა განიხილეს და შეათანხმეს საკითხი ტყვეების განთავისუფლების სამუშაო ჯგუფის შექმნის და ზომიერი ოპოზიციის ტერორისტული ჯგუფებისაგან დაშორიშორების შესახებ. დაიწყო, აგრეთვე, საკმაოდ რთული საკითხის განხილვა საკონსტიტუციო სამართლის შექმნის შესახებ, წამოჭრილ იქნა სრულიად ახალი თემა, სირიის უძველესი დანგრეული ძეგლების, ლეგენდარული პალმირას აღდგენის თაობაზე.

სირიის კონფლიქტისადმი მიძღვნილი ჟენევის მეხუთე რაუნდი 2017 წლის 23-31 მარტს მიმდინარეობდა. უფრო წარმატებული აღმოჩნდა ასტანის 2017 წლის 3-4 მარტს ჩატარებული მოლაპარაკებების მეოთხე რაუნდი. მოლაპარაკებებში გაეროს, გარანტი ქვეყნების - რუსეთის, ირანის და თურქეთის, აშშ-ს, სირიის სამთავრობო და ოპოზიციური ძალები იღებდნენ მონაწილეობას. მოლაპარაკებების მეორე დღეს ხელმოწერილ იქნა ერთ-ერთი ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი დოკუმენტი - მემორანდუმი „უსაფრთხოების ოთხი ზონის“ შექმნის შესახებ, მათ შორის იდლიბის პრევენციის, მეზობელ ლატაკიას, ალეპოსა და ჰამში, ჰომსის პროვინციის ჩრდილოეთში, აღმოსავლეთ გუთში, აგრეთვე „სირიის სამხრეთის გარკვეულ რაიონებში, დერაას და ქუნეიტრას პროვინციებში“ (2).

2017 წლის 4-5 ივლისს ასტანაში ჩატარდა ამ მოლაპარაკებების მეხუთე რაუნდი, მას წინ უსწრებდა მთელი რიგი შეხვედრები ექსპერტების დონეზე. მოლაპარაკებების ძირითად თემად იქცა დეესკალაციის ზონების განსაზღვრა.

2017 წლის 10-14 ივლისის ჟენევის სამშვიდობო მოლაპარაკებები რაიმე სერიოზული გარღვევის გარეშე დამთავრდა. გაეროს სპეც. წარმომადგენელმა სტეფან

დემისტურამ აღნიშნა, რომ ასტანაში ჩატარებულ შეხვედრებზე მიღწეული პროგრესი ხელს უწყობდა ჟენევის მოლაპარაკებების წარმატებას.

ასტანის შეხვედრის მორიგი რაუნდისას 2017 წლის 14-16 სექტემბერს, მოლაპარაკების შედეგად, გამოცხადდა დეესკალაციის ზონების შექმნის გადაწყვეტილება ჰომისის ჩრდილოეთით, დამასკოს გარეუბანში - აღმოსავლეთ გუტის რაიონში, სირია-იორდანის საზღვარზე - დერაას, ასევე იდლიბის პროვინციაში. გარდა ამისა, მიღებულ იქნა უსაფრთხოების ზოლების ფუნქციონირების წესების საკონტროლო და სამეთვალყურეო პუნქტების, დეესკალაციის ძალების განლაგების და ირან-რუსეთ-თურქეთის ერთობლივი საკოორდინაციო ცენტრის დებულების დოკუმენტების პაკეტი.

ასტანის 2017 წლის 31 ოქტომბრის შეხვედრის მონაწილეებმა განიხილეს რუსეთის წინადადება, სოჭში სირიის ეროვნული დიალოგის კონგრესის ჩატარების შესახებ, რომელიც „ვალდაის“ ფორუმზე პრეზიდენტმა პუტინმა გააჟღერა.

ასტანის ფორმატის მერვე შეხვედრაზე, (2017 წლის 21-22 დეკემბერი) მიღებულ იქნა რუსეთის, ირანის და თურქეთის ერთობლივი განცხადება და ორი მნიშვნელოვანი დოკუმენტი - სირიაში ჰუმანიტარული დახმარების გაგზავნისა და მძევლების განთავისუფლების შესახებ. გარანტმა ქვეყნებმა კიდევ ერთხელ გამოხატეს თავიანთი მხარდაჭერა ცეცხლის შეწყვეტის, სირიის ტერიტორიული მთლიანობისა და, დამოუკიდებლობისადმი. მათ გამოხატეს კმაყოფილება 2017 წლის 4 მაისის მემორანდუმის რეალიზების პროცესით - დეესკალაციის ზონების შექმნით, კიდევ ერთხელ დაადასტურეს „ისლამური სახელმწიფოს“ „ჯაფხატ ან ნუსრას“ და სხვა ტერორისტული ორგანიზაციების გასანადგურებლად, თანამშრომლობის სურვილი. მათ აგრეთვე აღნიშნეს, რომ საჭიროა გადაიდგას 2254 რეზოლუციის დებულებების შესაბამისად, ენერგიული და გადაუდებელი საერთაშორისო ნაბიჯები სირიის ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის, კრიზისის პოლიტიკური გზით მოგვარების, კონსტიტუციის მიღების და გაეროს დამკვირვებლობით თავისუფალი არჩევნების ჩატარებისთვის.

ფორუმის მსვლელობისას განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო სირიის ეროვნული ძალების დიალოგის კონგრესის ჩატარების საკითხს, რომელიც 2018 წლის 29-30 იანვარს სოჭში იყო დაგეგმილი.

2018 წლის 25-26 იანვარს ვენაში შედგა სირიის საკითხებზე კონსულტაციების მეცხრე რაუნდი გაეროს გენერალური მდივნის სპეც. წარმომადგენლის შტეფან დემისტურას შუამდგომლობით, სირიის ხელისუფლების და სირიის ოპოზიციური კომიტეტის წარმომადგენლების მონაწილეობით, რომლის დროსაც გაგრძელდა მსჯელობა გაეროს უშიშროების საბჭოს 2254-ე რეზოლუციის ფარგლებში სირიის კონფლიქტის პოლიტიკური გზით მოგვარების და სოჭში სირიის ეროვნული დიალოგის კონგრესის ჩატარების შესახებ.

სირიის ეროვნული დიალოგის კონგრესი ჩატარდა მოსკოვში 2018 წლის 30-31 იანვარს და მასში მონაწილეობა მიიღო გაეროს სპეც. წარმომადგენელმა შტეფან დემისტურამ და კონგრესის ინიციატორმა და გარანტმა სამმა სახელმწიფომ - რუსეთმა, ირანმა და თურქეთმა. კონგრესზე მოწვეულ იქნენ გაეროს უშიშროების საბჭოს ყველა ქვეყნის წარმომადგენლები, რუსეთის რიგი რეგიონული და საერთაშორისო პარტნიორები.

რუსეთის საგარეო საქმეთა მინისტრის ს. ლავროვის აზრით, აღნიშნული კონგრესი იძლეოდა 2254-ე რეზოლუციის პრაქტიკულად განხორციელების საშუალებას და საზოგადოებრივი თანხმობის და კონსენსუსის მიღწევის შესაძლებლობას სირიის სახელმწიფოს მომავალი განვითარების შესასახებ. კონგრესზე მოწონებულ იქნა შემაჯამებელი გამცხადება სირიის შემდგომი სახელმწიფოებრივი მოწყობის და საკონსტიტუციო კომიტეტის შექმნის ინიციატივის შესახებ.

თუ რეტროსპექტულად გავაანალიზებთ მთელ ამ პროცესებს, შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა, რომ თავისი ქმედებებით რუსეთმა თავი წარმოაჩინა როგორც ძირითადად რეგიონულმა მოთამაშემ ახლო აღმოსავლეთში. სირიის მთავრობისადმი აღმოჩენილმა სამხედრო-პოლიტიკურმა მხარდაჭერამ განაპირობა სამხედრო კამპანიის თავიდან აცილება და კრიზისის პოლიტიკური გზით დარეგულირების გზების ძიება. ამასთან, ნებისმიერი წარმატება მსგავს არასტაბილურ გარემოსა და მრავალრიცხოვანი მოთამაშეების არსებობის პირობებში შემდგომ სერიოზულ შეთანხმებებს მოითხოვს. რუსეთის საბოლოო მიზანი - მოაგვაროს კონფლიქტი სირიის ტერიტორიული მთლიანობის და სუვერენიტეტის შენარჩუნებით, კონსტიტუციური რეფორმის და გაეროს ეგიდით თავისუფალი არჩევნების ჩატარების გზით, (როგორც ეს 2254-ე რეზოლუციით არის გათვალისწინებული), მნიშვნელოვან სამხედრო და დიპლომატიურ ძალისხმევასთან არის დაკავშირებული.

ბიბლიოგრაფია:

1. Подщеров А.Б. Россия и Арабский Мир, М. 2015, გვ.118
2. РИА Новости. 16.04.2015. URL: <http://ria.ru/world/20150416/1058950813.html#ixzz3gPsC3VgE> , 15.09.2014
3. ვ.ვ. პუტინის გამოსვლა გაეროს გენერალური ასამბლეის 70-ე სესიაზე. რუსეთის პრეზიდენტი (ოფიციალური საიტი) . 28.09.2015. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/50385> (дата обращения: 29.10.2015).
4. Федорченко А.В. Трансформационные процессы на Ближнем Востоке и в Северной Африке и национальные интересы России. М., 2015, გვ.34
5. იქვე
6. ბაასი (არაბულიდან, «აღორძინება») — არაბული სოციალიზმის აღორძინების პარტია. პარტია ბაასი ხელისუფლებაში 1963 წლიდან იმყოფება, ხოლო მისი გენერალური მდივანია ბაშარ ალ-ასადი
7. Примаков Е.М. Конфиденциально. Ближний Восток на сцене и за кулисами. М., 2012. С. 390.
8. Гулиева Э. Роль России в урегулировании вооруженного конфликта в Сирии // ТАСС. 06.04.2015. URL: <http://tass.ru/info/889036> , 23.04.2015
9. აშშ-ს ხელშეწყობით 2012 წელს შეიქმნა „ოპოზიციური და რევოლუციური ძალების ეროვნული კოალიცია“, რომელიც აერთიანებდა გარეშე ოპოზიციის

ძირითად ძალებს. სირიის ოპოზიციის ამ ნაწილს დასავლეთის ქვეყნები სირიის ოფიციალურ წარმომადგენლებად მიიჩნევენ, თუმცა ეს კოალიცია ემიგრანტებისაგან შედგება და საზღვარგარეთიდან ფინანსდება.

10. Ходынская-Голенищева М.С. Кризис в Сирии // Азия и Африка сегодня. 2015. № 6. გვ.13-20
11. Переговоры по Сирии в Вене // РИА Новости. 14.10.2015. URL: http://ria.ru/trend/syria_negotiations_14112015/#ixzz3rULGbFKv , 14.10.2015.
12. В Вене договорились о сроках проведения выборов в Сирии // Lenta.ru. 15.10.2015. URL: <http://lenta.ru/news/2015/11/14/election/> 15.10.2015).
13. Песков: Путин и Асад обсуждали силы, не имеющие отношения к терроризму // РИА Новости. 27.10.2015. URL: http://ria.ru/syria_chronicle/20151027/1309181351.html#ixzz3pwhqLIqC / 29.10.2015
14. MacFarquhar N., Barnard A. First Russian Jets Leave Syria After Putin's Withdrawal Order // The New York Times. 15.03.2016. URL: https://www.nytimes.com/2016/03/16/world/europe/russia-syria.html?_r=0
15. Geraint A.H. Syria and the Perils of Proxy War // Small Wars & Insurgencies. 2014. Vol. 25. Issue 3. P. 522-538
16. Khalaf R., Fielding-Smith A. How Qatar Seized Control of the Syrian Revolution // Financial Times. 17.05.2013. URL: <https://www.ft.com/content/f2d-9bbc8-bdbc-11e2-890a-00144feab7de>

Tamar Kiknadze

Caucasus International University,
Institute for Political Studies

Syrian conflict and Russia

Abstract

In this article we tried to discuss Russia's role in Syrian conflict resolution. If we retrospectively analyze all these processes, we can conclude that in its actions Russia has emerged as a major regional player in the Middle East. Military and political support for the Syrian government has led to the avoidance of a military campaign and the search for ways to resolve the crisis politically. However, any success under such a volatile environment and the presence of multiple players will require further serious agreements. Russia's ultimate goal - to resolve the conflict by preserving Syria's territorial integrity and sovereignty, by conducting constitutional reform and holding free elections under the auspices of the United Nations (as enshrined in Resolution 2254) is linked to further significant military and diplomatic efforts.

Georgia's Strategic Orientation, Amity or Enmity

Introduction

With the break-up of the Soviet Union at the end of the Cold War, three republics in the South Caucasus – Armenia, Azerbaijan and Georgia – achieved independence for the second time during the twentieth century (Kamrava, 2016: 3; Bishku, 2009: 295), Georgia is also the only state in the region having formal diplomatic ties with all its immediate and near neighbors and political links with Iran and Israel (Bishku, 2009: 296), however, it is one of very few countries in the world that has been able to avoid choosing sides And inaugurated formal diplomatic relations with Iran shortly (Kamrava, 2016: 113; Maza, 2014), after declaring independence from the Soviet Union in 1991 (De waal, 2010: 7; Kamrava, 2016: 113; Peimani, 2009: 273; Cordesman, 2013: 46; Elgie and Moestrup, 2016: 120). Without any doubts, development of constructive relations with the Islamic Republic of Iran is one of priorities of the Georgian Government (Chakhvashvili, 2015: 5-6). Partly due to its proximity, the Islamic Republic has remained Georgia's reliable trading partner ever since (Peimani, 2009: 45; Cordesman, 2013: IX), moreover, a visa-free travel agreement between Georgia and Iran went into effect (Kamrava, 2016: 23). As a result, the number of business transactions between the two countries has skyrocketed. According to a Wall Street Journal report, which sparked concern among analysts, Iranian businesses registered in Georgia rose from just 84 to 1,489 (Faucon, Solomon and Fassihi, 2013). Georgia is the only South Caucasus state that has both an Iranian embassy and consulate and the country is an extremely popular holiday destination for Iranians. There are also many economic ties: While Iran does not enter Georgia's top ten of trade partners, Georgia's access to Western markets across the Black Sea makes it an attractive market for Iranian investors (Paul, 2015: 57-58). In spite of the fact that Georgia is too remote and focused on Russia to take an activist approach toward Iran (Cordesman, 2013: 91), but both have an interest in preventing Russian domination of the South Caucasus, nonetheless, Georgia has not espoused any substantive role regarding Iran. And the US-Georgia-Iran triangle does not feature prominently in public pronouncement by Tbilisi or Washington (Cordesman, 2013: 91), and What has struck the majority of international observers as most bizarre is the fact that this new era was presided over by the government of former President Mikhail Saakashvili (Peimani, 2009: 285). This seemingly incoherent policy was driven in part by a desire to reduce Georgia's energy dependence on Russia (Simão, 2018: 129; De Waal, 2010: 137), following the war of August 2008 over South Ossetia, the Georgian government considers Iran an ideal alternative supplier of energy as it is the second largest supplier of gas worldwide (Maza, 2014). Iran's gas exports to Georgia have been a major pivot in bilateral economic relations (Sarıkaya, 2011: 13) so

that in early January 2006 Georgia signed a preliminary agreement with Iran to import gas (Mafinezam and Mehrabi, 2008: 53-54; Hunter, 2010: 183), The United States had downgraded its security ties with Georgia after initiating its “reset” policy with Russia, making this key U.S. foreign policy accomplishment a mixed blessing for Georgia at best. (Kakachia, 2011: 2). Although Tbilisi’s outreach to Tehran was reasonable given the political climate and Georgia’s need to diversify its field of cooperation by engaging its larger neighbors, Saakashvili’s UNM appeared to embrace realism with an unbounded enthusiasm that did surprise most, the Georgian Dream, which came to power after the parliamentary elections in October 2012 and then solidified its hegemony over the government in the presidential elections in October 2013, did little to damage the connections Saakashvili had so carefully cultivated with Iran (Gelashvili and Coalson, 2012; Maza, 2014). While the United States claims to be monitoring the possibility of Iranian businessmen who are avoiding sanctions by investing in the South Caucasus, their activities don’t appear to have gone beyond monitoring and blacklisting specific institutions, Meanwhile, an intergovernmental Joint Economic Commission continues to function between Georgia and Iran (Maza, 2014). In July 2013 the Georgian government tightened visa rules for Iranian citizens, who had been able to travel to Georgia visa free since early 2011. But even these new visa rules are far from stringent, and the new restrictions didn’t stop Tbilisi from hosting an Iranian business forum shortly thereafter (DFwatch staff, 2013).

Georgia-Israel relations

Georgia-Iran Bilateral relationships are overshadowed by economic aspects, and these ties are not such relations have frequently caused US and Israeli nervousness (Sarikaya, 2011: 12; Koolae and Hafezian, 2010: 405). Georgia places a special emphasis on further development of relations with Israel, particularly with regard to economy, tourism and culture (Ryan, 2011:40; Schindler, 2017). Throughout the years, Israel engaged in extensive military cooperation with Georgia, sending Special Forces and private contractors to train Georgian troops, and selling the small nation both armored vehicles and small arms (Zinger and Greenberg, 2008). Between 2000 and 2008, Israel sold hundreds of millions of dollars in arms and combat training to Georgia, including guns, ammunition, shells, tactical missile systems, anti-aircraft systems, and turrets for armored vehicles, electronic equipment and remotely piloted aircrafts (Abunimah, 2008). Unlike Georgia-Iran relations, however, Georgia-Israel ties were strained under the UNM. Israel despite maintaining good relations with Russia at the time, openly supported Georgia’s territorial integrity in the wake of the 2008 war with Russia (Maza, 2014), but in a desperate move to entice Russia not to provide Iran with arms, Israeli halted arms sales to Georgia following the conflict (Stratfor, 2008). Israel provided Russia with the codes to some of the drones it had sold to Georgia, allowing Russian forces to use remote technology to send the drones hurtling to the ground (De Waal, 2010: 209). Despite an overindulgence of such incidents which might have caused permanent estrangement between less valued allies, the Georgians and Israelis always managed to bounce back into each other’s arms pretty quickly. The motives behind many of these brief bouts of discord are indicative of the complex economic and cultural ties between the two nations.

Tension in relation with Israel

Archil (Abesalom) Kekelia, was appointed immediately after some incidents (Israeli businessmen case , Israeli company, Elbit case and the ownership of an Israeli-based monastery), and charged with the task of mending Georgia's strained relationship with Israel, Saakashvili eventually saw the light in two first cases consequently, the litigation was ignored. And about last case Georgian government entered into talks with both the Greek patriarch and Israeli officials in an attempt to win it back, after all, the Israeli government has washed its hands of the matter (Hasson, 2012).

On November 17, 2013, Georgian and Israeli officials signed an agreement to lift visa requirements and also stressed that the Association Agreement that they plan to sign with the European Union will open doors to deeper economic integration with Europe, thus making Georgia a more attractive trading partner for Israel, too (Cordesman, 2013: IX).

Georgia-Iran relations

Georgia is the only South Caucasian country, which has no border with Iran (Valiyev, 2016; Sarikaya, 2011: 12), nevertheless, Georgia maintained excellent relations with Iran, on a historic basis, and became a conduit for Iranian–western communication (Rayfield, 2012: 389; Simão, 2018: 130; Kamrava, 2016: 23). On the other hand, Iran is the best available regional gas supplier to help Georgia achieve that objective by diversifying its sources of imported energy. On many occasions since 2006, Iran and Georgia have discussed further cooperation on energy that is, large exports from Iran to Georgia (Peimani, 2009: 74). Gazprom with its emergence in Georgia initiates a new geopolitical game this time involving Iranian gas transit to the EU (Jervalidze, 2006: 33), “within which, there is a big temptation for Georgia's current political leadership to get involved in Gazprom's drive to secure the Iranian gas transit project” (Jervalidze, 2006: 38), and both sides are interested in common projects related to education, tourism, transport and, most importantly, the energy sector (Valiyev, 2016). South Caucasus-Iranian relations are influenced and shaped not only by the regional context but also by Russian-Iranian, US-Iranian and European-Iranian relations (Rondeli, 2014: 5), but Many Georgian experts and scholars have also argued that a strategic partnership with the United States should not exclude reasonable relations with Iran (Hunter, 2010: 183). Iran regards The South Caucasus as both an opportunity and a threat (Kamrava, 2016: 23; Herzig, 2000), and spillover instability of the South Caucasus into its own territory, is one of major concerns (Simão, 2018: 11). In spite of the fact that has just been mentioned, Iran has four main interests in the South Caucasus that include: -reducing the influence of outside powers; -continuing to neutralize possible security threats; -obtaining a bigger economic and cultural foothold; and setting the legal regime of the Caspian Sea (Kamrava, 2016: 23; Ryan, 2011: 218), but Iran has restricted its role in the South Caucasus, by Its policy in the region which is determined by four occasionally contradicting elements: A desire to expand its influence without directly challenging Turkey or Russia, -A desire to maintain its role regarding natural resource exports, Concern over US and Israeli penetration of the region, and a fear of minority unrest in Iran. These forces, whose impact is in constant flux, have so far left Iran unable to articulate a clear policy toward the South Caucasus

(Cordesman, 2013: 48). Moreover, Georgian integration with the West, and more specifically its intention to join NATO , has made Iran very nervous (Valiyev, 2016).

Conclusion

Realism argues that foreign policy is in a condition of permanent conflict between States without any possibility of evolution or progress, but Georgia mastered the frangible diplomacy, and it was able to orchestrate such astute diplomatic maneuvers. It is one of very few countries in the world that has been able to avoid choosing sides, which caused Georgia enjoy comfortable relationship with Iran, and it has not deterred Israel from considering Georgia a close ally.

All of this against the backdrop of successive Georgian governments demonstrating a stark pragmatism, courting foreign direct investment wherever possible and building alliances on every side of the dividing line. Thus Iran may consider Georgia's strategic orientation, as an amity action. Although, Georgia may be more pressed than ever to make the tough decision between Iran and the West, as it remains unclear whether Georgia will be able to maintain its close connections with Tehran in light of growing efforts to seek membership with both the European Union and NATO.

Bibliography:

1. Chufirin, G., (2001). The security of the Caspian Sea region, Oxford-New York: Oxford University Press.
2. De Waal, Th., (2010). The CAUCASUS an introduction, Oxford-New York: Oxford University Press.
3. Elgie, R., Moestrup, S., (2016). Semi-Presidentialism in the Caucasus and Central Asia, London: Springer Nature.
4. Jervalidze, L., (2006). Georgia: Russian foreign energy policy and implications for Georgia's energy security, London: GMB.
5. Hunter, T., Sh., (2010). Iran's foreign policy in the post-Soviet Era: resisting the new international order, London: Praeger.
6. Herzig, E., (1999). The new Caucasus Armenia, Azerbaijan and Georgia. Chatham House papers. Royal Institute of International Affairs. Cassell.
7. Kamrava, M., (2016). The great game in West Asia Iran, Turkey and the South Caucasus, Oxford-New York: Oxford University Press.
8. Mafinezam, A., Mehrabi A., 2008: Iran and its place among nations, London: Praeger.

9. Peimani, H., (2009). *Conflict and security in central Asia and the Caucasus*, California, ABC-CLIO, LLC.
10. Ryan, C., B. (2011). *The Caucasus Region: Economic and Political Developments*, New York: Nova Science Publishers.
11. Rayfield, D., (2012). *Edge of empires a history of Georgia*, London, reaktion books.
12. Simão, L. (2018). *The EU's neighborhood policy towards the south Caucasus expanding the European security community*, Cham: Springer Nature.

E-book

13. Cordesman, H., A., et al., (2013). *U.S. and Iranian Strategic competition Turkey and the South Caucasus*, CSIS, available at: <https://www.csis.org/analysis/us-and-iranian-strategic-competition-turkey-and-south-caucasus>, accessed: 14 August. 2018.

Online papers

14. Bishku, M., B., (2009). *The South Caucasus republics and Israel*, *Middle Eastern studies*, Vol. 45, No. 2, pp.295–314, available at: https://www.jstor.org/stable/40262663?seq=1#page_scan_tab_contents, 30 August. 2018.
15. Chakhvashvili, H., E., I., 2015: *An envoy's note: Georgia and Iran are in close relations for centuries*, *Iran scop*, No., 61, pp.5-6, available at: [http://mfa.gov.ge/getattachment/ამბასადორიალო/2015/ელჩები/1-\(2\).pdf.aspx](http://mfa.gov.ge/getattachment/ამბასადორიალო/2015/ელჩები/1-(2).pdf.aspx), accessed: 18 August. 2018.
16. Gelashvili, N., Coalson, R., (2012). *From Georgian dream to Georgian reality*, available at: www.rferl.org/a/georgian-dream-to-reality/24729401.html, accessed: 14 August. 2018.
17. Kakachia, K., K., (2011). *Iran and Georgia: genuine partnership or marriage of convenience?* Available at: <http://www.ponarseurasia.org/memo/iran-and-georgia-genuine-partnership-or-marriage-convenience>, accessed: 17 August. 2018.
18. Koolae, E., Hafezian, H., M., (2010). *The Islamic Republic of Iran and the South Caucasus Republics*, *Iranian Studies*, volume 43, number 3, pp.391-409, available at: <http://www.tandfonline.com/loi/cist20>, accessed: 25 August. 2018.
19. Paul, A., (2015). *Iran's policy in the South Caucasus Between pragmatism and realpolitik*, *The South Caucasus Between integration and fragmentation*, available at: http://www.epc.eu/pub_details.php?cat_id=1&pub_id=5598, accessed: 23 August. 2018.
20. Rondeli, A., (2014). *Iran and Georgia relations could be closer*, *Georgian foundation for strategic and international studies*, available at: <https://www.gfsis.org/library/view-opinion-paper/18>, accessed: 16. August. 2018.
21. Sarıkaya, Y., (2011). *Georgian foreign policy after the August 2008 war*, *Southeast European and Black Sea Studies*, Volume 31, Issue 31, Pages 1-16, available at:

http://www.karam.org.tr/Makaleler/1469888613_002_sarikaya.pdf, accessed: 17. August. 2018.

22. Valiyev, G., (2016). "Impact of the Iranian Nuclear Deal on Geopolitics of the South Caucasus", available at: <http://www.lai.lv/viedokli/impact-of-the-iranian-nuclear-deal-on-geopolitics-of-the-south-caucasus-510>, accessed: 16. August. 2018.

Online News

23. Abunimah, A., (2008). Tel Aviv to Tbilisi: Israel's role in the Russia-Georgia war, available at: <http://electronicintifada.net/content/tel-aviv-tbilisi-israels-role-russia-georgia-war/7664>, accessed: 20 August. 2018.

24. DFwatch Staff, (2013). Georgia has canceled visa free rules for Iranian citizens, while Georgian citizens can still visit and stay in Iran for 45 days without a visa, available at: <http://dfwatch.net/georgia-cancels-visa-free-rules-for-iranian-citizens-63210-21069>, accessed: 18 August. 2018.

25. Faucon, B., Solomon, J., and Fassihi, F., (2013). As Sanctions Bite, Iranians Invest Big in Georgia, available at: <http://online.wsj.com/news/articles/SB10001424127887323864304578320754133982778>, accessed: 15 August. 2018.

26. Hasson, N., (2012). Georgia's New Ambassador to Israel Bears a Heavy Cross, available at: <https://www.haaretz.com/1.5211279>, accessed: 16 August. 2018.

27. Maza, C. (2012). Between Israel and Iran: Georgia's Delicate Diplomacy, available at: <http://balkanist.net/israel-iran-georgias-delicate-diplomatic-balancing-act/>, accessed: 17 August. 2018.

28. Rukhadze, V., (2014). Georgia is reeling after President Obama's NATO statement, Eurasia Daily Monitor, Vol., 11 Issue, 69, available at: <https://jamestown.org/program/georgia-is-reeling-after-president-obamas-nato-statement/>, accessed 21.August.2018.

29. Schindler, M., (2017). Georgia supports Israel despite growing trade ties with Iran, available at: <https://www.jpost.com/Middle-East/Georgia-supports-Israel-despite-growing-trade-ties-with-Iran-520024>, accessed: 19. August. 2018.

30. Stratfor.com, (2008). Israel, Georgia: Israel to halt arms sales to Georgia, available at: <https://worldview.stratfor.com/situation-report/israel-georgia-israel-halt-arms-sales-georgia>, accessed: 31 August. 2018.

31. Zinger, Z., Greenberg, H., (2008). War in Georgia: The Israeli connection, available at: www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3580136,00.html, accessed: 15 August. 2018.

Georgia's Strategic Orientation, Amity or Enmity

Abstract

Georgia and other thirteen republics with little or no experience of modern independent statehood were born after collapse of the Soviet Union. Georgia was confronted with the first issue of survival and national security and later with the choice of strategic orientation. Georgia, had struggled to define its strategic orientation and foreign policy priorities in Caucasus region. Political realism is so vital for Georgia, which has found itself not part of the globalized and pluralistic world, but instead in the post-Soviet Union era, still dominated by principles of nationalism and even aggressive militarism. Today it is really difficult to imagine two enemies worse than Israel and Iran. The depth of these divisions are evident in both countries' rhetoric. The objective of study is to point out which "side" Georgia's leadership loyalties trend to determine its strategic choices. The Study is to examine whether Georgia's political orientation is realistic and sustainable or it is based on political idealism and lack of sufficient strategic experience? The hypothesis of study is; "Georgia's political orientation is a sustainable strategic choice and regarding to its national interest and national security. This study is taking Georgia's relationship with Iran and Israel into consideration which have inaugurated formal diplomatic relations with both of them approximately shortly after declaration of independence, and Partly due to its proximity, Iran has remained Georgia's reliable trading partner ever since, and Georgia's closed relationship with Iran has not deterred Israel from considering Georgia as a closed ally. Findings of study indicate that; Georgia's foreign policy seeks to avoid choosing only one sides. Currently, nationals of both Israel and Iran easily can enter Georgia.

ბენიკ ალადაშვილი

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი,
სპეცსამსახურების საქმიანობაზე საზოგადოებრივი
კონტროლის საქართველოს ცენტრი

საქართველო-ირანის ურთიერთობების თავისებურებანი თანამედროვე ეტაპზე

ქვეყნებს შორის ეროვნულ ინტერესთა ღია და ფარული კონფლიქტები უკანასკნელ პერიოდში მსოფლიოში მიმდინარე მოვლენებმა დაამტკიცა, რომ XXI საუკუნის დასაწყისში არსებული “მსოფლიო წესრიგი” მხოლოდ მირაჟი იყო. რეალურად კი, მიმდინარეობდა და მიმდინარეობს სხვადასხვა ქვეყნების ეროვნული ინტერესების ღია და ფარული დაპირისპირების მზარდი პროცესი.

2008 წლის “ავგისტოს ომისა” და უკრაინაში მიმდინარე საომარი მოქმედებების ანალიზის შემდეგ უკვე საკამათო არ არის, რომ XXI საუკუნის დამდეგს რუსეთის მიერ ღია და ფარული მეთოდებით პროვოცირებულმა მოვლენებმა, ისეთი ისტორიული მნიშვნელობის გეოპოლიტიკური რყევები გამოიწვია, რომ მსოფლიო ახალი “ცივი ომის” საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა. აქედან გამომდინარე, ამჟამად ეროვნული უსაფრთხოების დასაცავად საკმარისი არ არის მხოლოდ ერთი მოცემული ქვეყნის ინტერესების გამოკვეთა და შემდეგ შესაბამისი ღონისძიებების განხორციელება, აუცილებელია სხვა ქვეყნების გეოსტრატეგიული და ლოკალური ინტერესების (ხშირად ფარულის) დადგენა, ორმხრივი მიზნებისა და ინტერესების შესაძლო კონფლიქტის პროგნოზირება და აქედან წარმოშობილი პრობლემების და საფრთხეების განეიტრალება. მსოფლიო გლობალიზაციის პროცესების თანამდევი პრობლემა ქვეყნებს შორის ეროვნულ ინტერესთა ღია და ფარული კონფლიქტი, რის დასაძლევადაც ქვეყნებს ხშირად მნიშვნელოვან კომპრომისებზეც კი უხდებათ წასვლა. დღევანდელ გლობალურ მსოფლიოში რომელიმე სახელმწიფოს არამდგრადობა გამოწვეულია ქვემოთ ჩამოთვლილი ძირითადი გეოპოლიტიკური მახასიათებლების ცვლილებით:

1. ეკონომიკური განვითარება,
2. შინაგანი სოციალური პოლიტიკა,
3. საგარეო ვაჭრობა და საერთაშორისო ეკონომიკური კავშირები,
4. დიპლომატია,
5. სამხედრო ბლოკებში მონაწილეობა,
6. სტრატეგიული რესურსების ფლობა,
7. ეკოლოგიური სიტუაცია,
8. იდეოლოგიის სფერო,
9. მეცნერებისა და კულტურის სფერო,
10. დემოკრატიული ინსტიტუტების განვითარება.

საქართველო - ირანი: გლობალურ ინტერესთა ასიმეტრიულობა

საქართველო სამ დიდ სახელმწიფოს: თურქეთს, ირანსა და რუსეთს შორის იმ გეოპოლიტიკურ სივრცეშია, სადაც ისტორიულად სამივე მეზობელს პირველობის ამბიციები ჰქონდათ და აქვთ. ამავე დროს საქართველოს სტრატეგიული პარტნიორები არიან: ევროკავშირისა და ნატო-ს წევრი ქვეყნები, რომელთაც საკუთარი გეოსტრატეგიული მიზნები გააჩნიათ სამხრეთ კავკასიის რეგიონში. ზემოაღნიშნული დიდი პოტენციური საფრთხის მატარებელია, რაც პერიოდულად საქართველოს ტერიტორიაზე ამ ორი ძალის ღია და ფარულ დაპირისპირებაში გამოიხატება; მიუხედავად, ტერიტორიული სიახლოვისა, საქართველოში ნაკლებად აქვთ რეალური ინფორმაცია ირანში მიმდინარე პროცესების შესახებ და ირანშიც ცოტა თუ იციან საქართველოს შესახებ. საქართველოსა და ირანს შორის ამ ეტაპზე არსებული ოფიციალური ურთიერთობები, რომელიც სავაჭრო - ეკონომიკურსა და კულტარულ-ჰუმანიტარულ ფარგლებს არ სცილდება და ეს ქვეყნები ერთმანეთს პირდაპირ საფრთხესაც არ უქმნიან.

ამჟამად საქართველოსა და ირანს შორის ეკონომიკური ურთიერთობის ძირითად სფეროა ტურიზმი. თუმცა, ამ შემთხვევაში, მდგომარეობა დაუბალანსებელია: ძირითადად ირანელები სტუმრობენ საქართველოს. მათ განსაკუთრებით იზიდავთ თბილისი და ბათუმი და იქ არსებული ირანელებისთვის ფინანსურად ხელმისაწვდომი ცხოვრებისა და გართობის პირობები. ამავდროულად სახეზეა ორი ქვეყნის გლობალური ეროვნული ინტერესების მნიშვნელოვანი ასიმეტრიულობა. ირანის მთავარ მოწინააღმდეგეებს (აშშ და ისრაელი) საქართველოს სტრატეგიული პარტნიორი და მეგობარი ქვეყნების სტატუსი აქვთ. ირანს ისტორიულად გააჩნია თავისი მუდმივი გეოსტრატეგიული ინტერესები კავკასიაში, რაც რუსეთის, თურქეთის, აშშ-ს, დასავლეთის ქვეყნების და ისრაელის ინტერესებს უპირისპირდება. „მოსკოვი-ერევანი-თეირანის“ კოალიცია მნიშვნელოვნად მოქმედებს სამხრეთ კავკასიაში მიმდინარე სამხედრო-პოლიტიკურ და ეკონომიკურ პროცესებზე. ირანი რუსეთის სტრატეგიულ პარტნიორია და მათი სამხედრო-პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესების ოფიციალურად გაცხადებული თანხვედრა ფიქსირდება. რუსეთ-ირან-სომხეთის კოალიცია ხშირად გამოდის დასავლური ინიციატივებისა და განსაკუთრებით, აშშ-სა და ნატოს წინააღმდეგ. ირანი და რუსეთი აქტიურად თანამშრომლობენ ბირთვულ საკითხებში, რაც თავის მხრივ დიდ უკმაყოფილებას იწვევს შეერთებულ შტატებში, ისრაელსა და ევროკავშირში.

საქართველო აქტიურად მიისწრაფვის ჩრდილო-ატლანტიკურ ინსტიტუტებში ინტეგრაციისკენ და დასაშვებია, რომ საქართველო ირანის მიერ უკვე მოიაზრებოდეს მის მტრების მეგობრად. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ირანი სხვადასხვა მეთოდებით კიდევ უფრო გააძლიერებს თავის აქტიურობას სამხრეთ კავკასიაში, კერძოდ კი საქართველოში. უკანასკნელ პერიოდში საქართველოში მიზანმიმართულად ყალიბდება საზოგადოებრივი აზრი, რომ მეზობელი ქვეყნის მიზანია ისლამის გავრცელება, ქართული მიწების ხელში ჩაგდება და ა.შ., რაც ისტორიულად ქართველებისათვის უალრესად მტკივნეულ საკითხს წარმოადგენს. ზოგიერთი პოლიტიკური ძალები ირანელი ტურისტების რიცხვის შემცირებას ითხოვენ. არაა გამორიცხული, რომ ეს პროცესები გარედან მართული პროვოკაციები იყოს. საქართველოს ეროვნულ ინტერესების ზეაქტუალური საკითხია

სეპარატისტული რეგიონების არაღიარების პოლიტიკაში ირანის სტაბილური მხარდაჭერა. არსებული ინფორმაციით ირანელ დიპლომატებს რუსეთის შუამდგომლობით ჰქონდათ არაოფიციალური კონტაქტები სოხუმის ხელისუფლების პირველ პირებთან, აფხაზეთში ირანული ინვესტიციების შესვლასთან დაკავშირებით, თუმცა რაიმე კონკრეტული შედეგი მიღწეული არ ყოფილა.

ირანის ხელისუფლება აღნიშნავს, რომ მიუხედავად საგარეო-პოლიტიკური ფაქტორებისა, ირანი საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის მხარდამჭერია. მწელად მოსალოდნელია, რომ ირანი ამ საკითხში მოექცეს რუსეთის გავლენის ქვეშ და შეცვალოს პოლიტიკა; ირანის ეროვნულ ინტერესების სფეროშია საქართველოს სატრანზიტო ინფრასტრუქტურის საშუალებით (რკინიგზა და პორტები) ექსპორტ-იმპორტის გაზრდა შავი ზღვის მიმართულებით ევროპისკენ. ასევე ირანისთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია საქართველოს სივრცე: თუნდაც, მისი სპეცსამსახურებისთვის - ინფორმაციის მოსაპოვებლად. 2010 წლის დასაწყისში საქართველო და ირანი შეთანხმდნენ, გაეუქმებინათ სავიზო რეჟიმი. ჩემი აზრით ეს იყო საქართველოს მაშინდელი ხელისუფლების „ჩუმი პროტესტი“ ობამას ადმინისტრაციის მიერ სააკაშვილის მთავრობის იგნორირებისა და „დისტანცირების პოლიტიკის“ საპასუხოდ. საქართველოს მთავრობამ 2013 წელს ცალმხრივად დააწესა ირანის მოქალაქეებისთვის სავიზო რეჟიმი, რომელიც 2016 წელს ისევ გააუქმა. ასევე დაიწყო პირდაპირი საჭაერო მიმოსვლა. საქართველო-ირანს შორის სავაჭრო ბრუნვა წელიწადში 150-200 მილიონი დოლარის ფარგლებშია. რა მოხდება 2018 წლის ნოემბრის დასაწყისში აშშ-ის სანქციების ამოქმედების შემდეგ? აშშ-ის განახლებულმა სანქციებმა და მასზე საქართველოს ხელისუფლების იძულებითმა რეაქციამ, შეიძლება ირანულ ინვესტიციებს საქართველოში საფრთხე შეუქმნას. ვაშინგტონის პოლიტიკა ირანის იზოლაციას ისახავს მიზნად, ამერიკის მთავრობა პარტნიორებს აფრთხილებს, რომ ირანთან ურთიერთობისგან თავი შეიკავონ. გაურკვეველია ტრამპის ადმინისტრაციის ზეგავლენით საქართველოს ხელისუფლების პოლიტიკა როგორ შეიცვლება და ხომ არ მოხდება ირანული ბიზნესების და საქმიანობის შეზღუდვა?!

საქართველოს ხელისუფლება მუდმივად „დიპლომატიურ რევერანსებს“ აკეთებს და აცხადებს, რომ თეირანისა და თბილისის ურთიერთობების დათბობა, თბილისისა და ვაშინგტონის სტრატეგიულ პარტნიორობაზე არ იმოქმედებს. საქართველოს არ უნდა მიიღოს საყვედური, რომ ის ირანის წინააღმდეგ აშშ-ის მიერ დაწესებული სანქციების იგნორირებას აკეთებს. დღემდე ირანსა და საქართველოს შორის ურთიერთობის სინონიმებია: „ცივი კეთილმეზობლობა“ და „დელიკატური დაახლოება.“

აშშ-ს არ სურს ისეთი ვითარება შეიქმნას, როდესაც ირანული კომპანიები ან ირანელები, რომლებზეც სანქციები ვრცელდება, საქართველოს ტერიტორიას გამოიყენებენ აშშ-ს სანქციებისთვის თავიდან ასარიდებლად. საქართველოსა და ირანის დაახლოებით შეშფოთებულია ჩვენი ქვეყნის მნიშვნელოვანი სამხედრო პარტნიორი, ისრაელიც. თბილისი-თეირანის დაახლოებას ის მტკივნეულად აღიქვამს. ისრაელის პრემიერ-მინისტრის, ბენიამინ ნეთანიაჰუს განცხადებით ისრაელი იქნება იქ, სადაც ირანის აქტოვობას დააფიქსირებს. აღნიშნული ქმნის რეალურ საფრთხეს, რომ საქართველო ამ ორი ქვეყნის დაპირისპირების არენად გადაიქცეს. საქართველო ირანიდან 200 მლნ კუბური მეტრი გაზის იმპორტზე

მოლაპარაკებებს აწარმოებდა, თუმცა, ამ შემთხვევაში საქართველომ უნდა მიიღოს სომხეთში ბუნებრივი აირის ტრანზიტის ლიცენზია, რაც გაზპრომისგან, ანუ რუსეთის ხელისუფლებისგან პირდაპირი დამოკიდებულების ტოლფასი იქნება და ეს მიუღებელია.

ირანი შეშფოთებულია იმითაც, რომ აშშ-ს მხრიდან ანტიირანული მოქმედებების შემთხვევაში არ მოხდეს საქართველოს ტერიტორიის გამოყენება. უკანასკნელ პერიოდში ირანი საქართველოს აკრიტიკებს თბილისის აეროპორტში ირანელი ქალებისადმი მკაცრი მოპყრობის გამო. კერძოდ, ირანის მხარის აზრით, „თბილისის აეროპორტის უსაფრთხოების სამსახურის მხრიდან სათანადო პატივისცემა არ იყო გამოხატული ისფაჰანიდან ჩამოფრენილი რამდენიმე ირანელი მგზავრის მიმართ, ისლამურ თავსაბურავთან დაკავშირებით“.

უნდა აღინიშნოს, რომ თბილისის აეროპორტში, ისევე, როგორც მსოფლიოს ნებისმიერ აეროპორტში, ფრენის უსაფრთხოების მოთხოვნის პროცედურები იდენტურია, რაც ითვალისწინებს მგზავრის შესახებ მაქსიმალური ინფორმაციის მიღებას და მის იდენტიფიცირებას მათი რელიგიური და პიროვნული უფლებების შეუღახავად.

Besik Aladashvili

Caucasus International University;
Georgian Centre for Public Control of Intelligence
and Security Service;

The Specificities of Georgia-Iran Relations in Modern Times

Abstract

The article concerns the idiosyncrasies of modern Georgia-Iran relations, discussing open and covert conflicts between the states in general as well as their geopolitical dimensions, during the globalization era. The asymmetry of global and national interests of both Georgia and Iran, their causes and probable outcomes are comprehensively analyzed.

همکاری گرجستان و ایران در قرن آسیایی؛ نگاهی به آینده

مقدمه

قرن بیست و یکم با مشخصه‌های کاملاً متفاوت با قرن بیستم آغاز شد. حادثه 11 سپتامبر در اولین سال این قرن، نشانگر شروع قرنی متفاوت بود. با تغییر ساختار نظام جهانی در اواخر قرن بیستم و پایان جنگ سرد، تحولات در عرصه فناوری و ارتباطات و شبکه‌های پیچیده اطلاعاتی همراه با سیستم جهانی چندقطبی نامتوازن، ورود بازیگران متعدد فراملی و فراملی در کنار بازیگران اصلی سیستم بین‌المللی، وقوع رویدادهایی خارج از انتظار قابل پیش‌بینی بود.

تغییر ساختار نظام بین‌الملل، معادلات سیاسی کاملاً متفاوتی را رقم زد. اگر قرن نوزدهم را قرن اروپایی و قرن بیستم را قرن امریکایی بنامیم، قرن بیست و یکم مسلماً قرن آسیایی است. شناخت واقعیات موجود و درک صحیح پدیده‌ها، موجب دقت و صحت پیش‌بینی رویدادها می‌شود. هرچند مشخصه‌های خاص قرن بیست و یکم پیچیدگی‌ها و تعدد و تداخل متغیرهای تحلیلی آن را مشکل و حتی غیر ممکن نموده است.

تغییر نظام دوقطبی سلسله مراتبی به نظام چندقطبی نامتوازن، سیستم باثباتی را که به ویژه در طول دوران جنگ سرد مستقر بود، از حالت تعادل خارج نمود. ظهور بازیگران جدید ضمن اینکه بازی حاصل جمع صفر را به بازی برد-برد تغییر داد، منافع متداخل و متضادی را برای قدرتهای منطقه‌ای و جهانی تعریف نمود.

در این میان، منطقه اوراسیا که در نظریه‌های مهم ژئوپلیتیکی قرن بیستم: ریملند و هارتلند، جایگاه محوری و استراتژیک دارد، و موقعیت جغرافیایی و مکانی آن، استراتژی نظامی امریکا را تحت تاثیر قرار داده و در سیاستهای روسیه نیز در خارج نزدیک، وزنه امنیتی مهمی به شمار می‌رود، همچنان در این قرن، جایگاه و اهمیت ژئوپلیتیکی خود را حفظ کرده است. ظهور چین به عنوان قدرت بزرگ منطقه‌ای و جهانی و تعریف استراتژی توسعه‌ای این کشور از جمله نقشه راه ابریشم، همچنان منطقه اوراسیا را به عنوان یک منطقه مهم جهانی مطرح می‌کند.

تنش‌ها و اختلافات میان کشورها به نظر می‌رسد به راحتی و به زودی حل و فصل نخواهد شد؛ اما درک کشورها بر لزوم توسعه و یافتن راه‌حل‌های همکاری به جای جنگ و ویرانی، در حال افزایش است. با توجه به این واقعیت که رواج خشونت و افراطی‌گری و اقدامات تروریستی لکه سیاه قرن 21 باقی خواهد ماند، روابط این کشورها را نمی‌توان جدا از لزوم استقرار صلح در قفقاز و منطقه تعریف نمود.

این مقاله درصدد است با نگاه به آینده و وجود واقعیات ژئوپلیتیکی و جهانی، از جمله ساختار متفاوت نظام بین‌الملل؛ بهم پیوستگی و ارتباطات متداخل و پیچیده نظام جهانی؛ پایان قرن ایدئولوژی و شروع قرن منافع، روابط کشورهای منطقه قفقاز جنوبی و قدرتهای پیرامونی را بر اساس روابط منفعت‌محور بررسی کند و بر

این فرضیه تمرکز کند که هرچند تحولات قرن حاضر، پیش‌بینی وقایع نظام بین‌الملل را مشکل‌تر نموده، اما با توجه به واقعیات ژئوپلیتیکی منطقه و با توجه به تحولات نظام بین‌الملل؛ کشورهای منطقه مبتنی بر اصل موازنه منافع به دنبال تأمین منافع خود به همکاری و تعامل هرچه بیشتر با یکدیگر روی می‌آورند.

راندل شوئیپر از دیدگاهی نوکلاسیک در مقابل دو بحث موازنه تهدید و موازنه قدرت واقع‌گرایان، نظریه "موازنه منافع" را مطرح می‌کند و همکاری در قالب اتحادها را نه پاسخی به تهدیدات، بلکه به فرصت‌ها می‌داند و یک نظریه بدیل برای کنشگری بازیگران در ایجاد اتحاد و ائتلاف ارائه می‌دهد. وی اولویت را به تأمین منافع کشورها می‌دهد تا به امنیت آنها (Schweller, 1994: 99). وی انگیزه گروه بندی واحدهای سیاسی را در راستای تأمین منافع کشورها تحلیل می‌کند و در مفهوم بندی آن به هزینه‌هایی اشاره می‌کند که دولت‌ها حاضرند در دفاع و گسترش ارزشهای خود بپردازند (Gangale, 2003: 15).

به نظر می‌رسد تأکید بر منافع واحدهای سیاسی در این نظریه بتواند چارچوب مناسبی برای تحلیل و تنظیم روابط کشورهای منطقه قفقاز و پیرامونی از جمله دو کشور ژئوپلیتیکی مهم این منطقه، گرجستان و ایران در راستای منافع بلندمدت دو کشور ارائه دهد.

1. ویژگی و الزامات قرن آسیایی

قرن آسیایی به قرنی اطلاق می‌شود که با توجه به روندهای سیاسی و جمعیتی، انتظار می‌رود آسیا که در نیمه یک تحول تاریخی قرار دارد، به لحاظ سیاسی و فرهنگی دارای برتری شود و به دلیل رشد اقتصادی و افزایش ثروت طبقه متوسط از جمله رشد چین و هند از دهه 1980 به بعد، نقش مهمی در روند اقتصاد جهانی ایفا کند. گزارش بانک توسعه آسیایی در اوت 2011 مبنی بر رشد مستمر و بالای آسیا پیش‌بینی می‌کند که سهم آسیا از تولید ناخالص داخلی جهانی تا سال 2050 به بیش از 50 درصد کل جهان بالغ شود. به عبارتی از 17 تریلیارد دلار در سال 2010 به 174 تریلیارد دلار در 2050 خواهد رسید .

هرچند شرایط کشورهای آسیایی با یکدیگر متفاوت است، اما همه کشورهای آسیا در حرکت به سوی قرن آسیایی بایستی تغییرات اساسی در سه بعد ملی، منطقه‌ای و جهانی ایجاد کنند: در بعد اقدامات سیاسی و استراتژی کلی؛ در بعد اقدامات منطقه‌ای دسته‌جمعی برای متصل کردن دستور کار ملی با جهانی؛ و در بعد تعاملات آسیا با جامعه جهانی. (شکل شماره یک)

شکل شماره یک (ADB, 2011: 40)

قرن آسیایی سوالات مهم و اساسی را هم برای دولتمردان و سیاسیون و هم برای تحلیلگران حوزه روابط بین‌الملل مطرح می‌کند، از جمله اینکه ویژگی‌های این قرن کدام است؟ الزامات ورود به این قرن چیست؟ در راستای تأمین منافع ملی، کشورها می‌بایستی چگونه رویکرد و رفتاری را در پیش بگیرند؟ پیش‌بینی‌های سیاسی و ژئوپلیتیکی این قرن کدام است؟ در ساختار چندقطبی، نوع همکاری کشورهای مهم منطقه‌ای چگونه است؟

با توجه به تعاریف و چارچوبی که تمایز ساختاری و رفتاری در نظام بین‌الملل در قرن بیست‌ویکم را مشخص می‌کند، می‌توان به سه ویژگی خاص و کلی در دهه‌های پیش رو اشاره نمود:

الف) ادامه روند شکل‌گیری و استقرار ساختار نظام چندقطبی جهانی؛

ب) شبکه اتصالات و به هم پیوستگی جهانی.

پ) استراتژی توسعه و صلح سرد؛

الف) ادامه روند شکل‌گیری ساختار نظام چندقطبی

نظام بین‌الملل فعلی یک نظام انتقالی، در حال گذار و سیال است و برخی تحولات از جمله تحولات مادی و تکنولوژی، تحولات رفتاری، شکل‌گیری قدرت‌های جدید در سطح بین‌المللی و سازمان‌های بین‌المللی به عنوان عوامل تاثیرگذار بر تغییر نظام بین‌الملل تاثیر دارند. ظهور قدرت‌های جدید و تعدد بازیگران بین‌المللی در جهت رقابت و کسب منافع منجر به تغییر و تحول عمده در ساختارهای جهانی شده است. ساختار نظام جهانی از دوقطبی سلسله‌مراتبی به چندقطبی نامتقارن تبدیل شده و به سوی یک نظام جهانی متوازن پیش

می‌رود. بازی جهان به حالت برد _ برد درآمده و در یک تصویر بزرگتر از سیستم جهانی، کشورها به دنبال تأمین منافع خود هستند .

قدرت‌های نوظهور تلاش دارند در دایره قدرت جهانی نقش اول را ایفا کنند و با استقرار نظام بین‌الملل جدید که به جای یک یا دو قطب قدرت، چند مرکز قدرت وجود خواهد داشت، در آینده‌ای نه چندان دور در هسته قدرت جهانی جای گیرند .

قرن آسیایی سیستمی بزرگتر از چین را دربر می‌گیرد. شکل‌گیری سیستم جدید آسیایی یک نظم تمدنی است که از عربستان سعودی تا ژاپن، و از روسیه تا استرالیا- پنج میلیارد نفر را از طریق شبکه‌های تجاری مالی زیرساختی به هم متصل می‌کند که روی هم ۴۰ درصد تولید ناخالص داخلی جهانی را ارائه می‌دهند. درست است که چین در ساخت راه ابریشم جدید در آسیا پیشگام است، اما در این کار تنها نیست. چین تلاش دارد با تبدیل شدن به قدرتی اقتصادی و در فرآیندی مسالمت‌آمیز، در جریان افول ساختار قبلی و ظهور ساختار جدید شکل بگیرد.

در عوض، آسیا به نظم چندقطبی پایدار که مدتها قبل از استعمار اروپایی و سلطه آمریکا بود، باز می‌گردد. هند و آسیای جنوب شرقی به عنوان قطب‌های استراتژیک داخل این نظم هستند. جوامع بزرگ، اما خاموش مثل ایران تا اندونزی با جمعیت جوان و شهری و کارافین و مولد به تدریج در حال ظهورند. در حالی که جوامعی از عربستان تا ویتنام، خصوصی‌سازی موج جدیدی از رشد اقتصادی را در راه دارد. بازارهای بزرگ آسیا و تاثیر آن بر اقتصاد جامعه و حکومت جهانی نقش مهمی دارند (Khanna, 2016)

ب) شبکه اتصالات جهانی و به هم پیوستگی

با تصور جدیدی از حیات روی کره زمین، شبکه اتصالات و ارتباطات جهانی بهتر درک می‌شود. چنانچه کره زمین را که روی آن ساکنیم، مانند اندام بدن فرض کنیم، اسکلت آن سیستم حمل‌ونقل مرکب از جاده‌ها و راه‌آهن، پل‌ها و تونل‌ها، بنادر دریایی و هوایی است که انسان را قادر می‌کند از قاره‌ها بگذرد. سیستم عروقی و شریانها که به این اندام توان می‌دهد، خطوط لوله نفت و گاز و شبکه‌های برق است که انرژی را توزیع می‌کند. و سیستم اعصاب، همان سیستم‌های ارتباطاتی شامل کابل‌های اینترنت، ماهواره و شبکه‌های تلفن همراه و مراکز دیتاست که به کل جهانیان اجازه می‌دهد، اطلاعات را با هم سهیم شوند.

در حالی که مرزهای بین‌المللی که جداکننده کشورهاست، کمتر از 500 هزار کیلومتر می‌باشد، اما این ماتریس زیرساختی شامل 64 میلیون کیلومتر جاده، 4 میلیون کیلومتر راه آهن، 2 میلیون کیلومتر خط لوله و یک میلیون کیلومتر کابل اینترنتی است. انقلابی که در اتصالات ایجاد شده، در همه اشکال خود - حمل و نقل، انرژی و ارتباطات - مثل یک جهش کوانتومی موجب حرکت مردم، کالا، منابع و دانش شده و جغرافیا را کمرنگ کرده است.

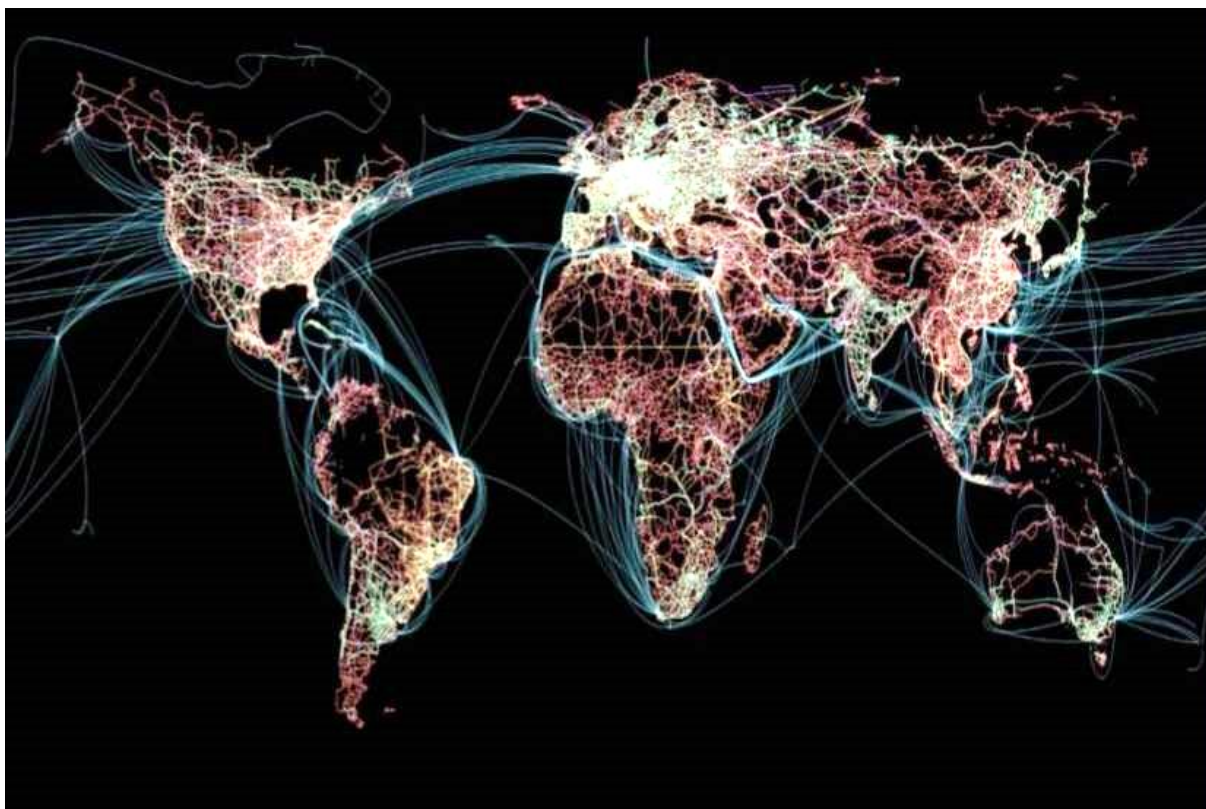
انقلاب اتصالات جهانی باعث جریان یافتن حرکت مردم و ایده‌ها و منابع می‌شود و در عین حال یک تکامل جهانی از جغرافیای سیاسی است که به طور قانونی ما جهان را تقسیم کرده‌ایم، به جغرافیای کارکردی که به استفاده عملی ما از جهان بر می‌گردد از ملتها و مرزها به زیرساخت‌ها و زنجیره‌های عرضه.

سیستم جهانی ما در حال تکامل است، از امپراطوری‌های عمودی قرن 19 شروع می‌شود تا به طور افقی به کشورهای مستقل قرن 20 می‌رسد، و سپس در قرن 21 در داخل یک تمدن شبکه‌ای جهانی تعریف می‌شود.

در قرن بیست‌ویکم، بحث شهروند جهانی مطرح است. دیگر مرزهای جغرافیایی به عنوان مرزهای کشورها کم‌رنگ شده و با فضای مجازی شهروندان می‌توانند از مرزها عبور کنند. مفهوم شهروند جهانی در روابط دولت‌ها، ملتها و ساختار بین‌الملل می‌تواند تاثیرگذار باشد. پیشرفت در تکنولوژی و گسترش فضای مجازی و سایبری نیز بر رفتار دولت‌ها تاثیرگذار بوده و این اصلی غیرقابل انکار است و دولت‌ها از این تکنولوژی در راستای تامین منافع سیاسی، اقتصادی و... خود استفاده می‌کنند.

ماتریس زیرساختی اندام سیاره‌ای زمین عبارت است از:

- سیستم اسکلتی: حمل و نقل: بزرگراه‌ها، راه‌آهن، پل‌ها، تونل‌ها، فرودگاه‌ها و بنادر دریایی
 - سیستم عروقی: انرژی: خطوط لوله نفت و گاز و پالایشگاه‌ها، شبکه‌های برق، نیروگاه‌ها
 - سیستم اعصاب: ارتباطات: کابل‌های اینترنتی، ماهواره‌ها و مراکز دیتا
- در قرن بیست‌ویکم، شاهد وقوع یک انقلاب اتصال جهانی هستیم. اتصالات گذرگاهی برای ایجاد ثبات است؛ از اتصالات به جهشی برای ساخت یک جهان بهتر می‌رسیم. اتصالات به رفاه مشترک، پیشرفت و صلح منجر می‌شود و در نهایت به منطقه‌گرایی، اتصال متقابل و همگرایی می‌رسد (Khanna, 2016).

(Khanna, 2016)

(ب) استراتژی توسعه و صلح سرد؛

بررسی روابط کشورها در منطقه و جهان به ویژه در دهه اخیر نشان می‌دهد دولت‌ها درصددند با انجام اختلافات خود، و دستیابی به صلحی هرچند سرد، با قرار گرفتن در مدار توسعه، از همتایان خود عقب نمانند، از جمله:

- ملاقات دو رهبر امریکا و روسیه در ژوئیه 2018 در هلسینکی، به عنوان "گام‌های اولیه برای بهبود روابط" علی‌رغم وجود موضوعات جدی تنش‌زا بین دو قدرت هسته‌ای است که نشانه اراده دو قدرت در تلاش برای برقراری و بهبود رابطه و نه انزوا و ادامه خصومت است .
- تغییر غیر منتظره استراتژی کره شمالی به برقراری رابطه دوستی با همسایگان و امریکا، پس از دوره‌ای طولانی تخاصم امنیتی با کشورهای منطقه و تشدید فعالیت هسته‌ای خود تا مرز تهدید جدی جهان، نشانه خواست این کشور در ورود به جامعه جهانی و اقتصاد جهانی است .
- برای چین نیز استقرار یک نظام آرام و صلح‌آمیز در منطقه، شرط اول تحقق استراتژی توسعه این کشور است. از ماه مارس 2018 تاکنون سه بار رهبران کره شمالی و چین با یکدیگر ملاقات کرده‌اند. هرچند چین بزرگترین شریک تجاری پیونگیانگ است و اهرمی قوی در مقابل کره شمالی در اختیار دارد، با این حال این کشور همواره از تهدید هسته‌ای و برهم خوردن ثبات منطقه از سوی اقدامات تهدیدآمیز کره

شمالی نگران بوده است. سیاست رسمی چین، توسعه یا ظهور صلح‌آمیز چین مبتنی بر تضمین به صلح‌آمیز بودن قدرت چین و عدم تهدید صلح و امنیت جهانیان است.

- همزمان با ملاقات مهم رهبران دو کره شمالی و جنوبی در 27 آوریل 2018، یک ملاقات غیر رسمی به فاصله یک روز بین رهبران هند و چین اتفاق افتاد که پیامدهای آن کم‌اهمیت‌تر از این رویداد نبود.

- چین و کره جنوبی نیز با انتشار بیانیه‌ای در اکتبر 2017، بر آمادگی دو کشور برای رفع اختلاف نظر و از سرگیری همکاری از جمله برقراری ارتباط در زمینه‌های نظامی عزم خود را جهت بهبود روابط دوجانبه نشان دادند.

- سیاست ترکیه نیز علی‌رغم وجود اختلافات با دیگر قدرتها و بازیگران منطقه، مبتنی بر تعامل با همسایگان در راستای منافع ملی و منطقه‌ای این کشور تعریف شده است. در سند چشم‌انداز 2023 تبدیل ترکیه به یکی از ده قدرت اقتصادی جهان پیش‌بینی می‌شود و یکی از اولویتهای سیاست خارجی ترکیه تلاش برای همگرایی منطقه‌ای، در قالب همکاری‌های امنیتی و اقتصادی عنوان می‌گردد .

- دیدار اخیر رهبر کره جنوبی از کره شمالی و آمادگی کره شمالی برای توقف برنامه هسته‌ای و موشکی و میزبانی مشترک مسابقات المپیک 2032 گامی صلح‌آمیز و با اراده ورود به جامعه جهانی محسوب می‌شود.

این واقعیت وجود دارد که با تغییر نظام دوقطبی جهانی و ظهور قدرتهای جدید در قرن بیست‌ویکم، ساختاری چندقطبی در عرصه نظام بین‌الملل در حال شکل‌گیری است. در این دوران گذار که توزیع قدرت، قطب‌های نامتوازی را در شبکه جهانی شکل می‌دهد، کشورهایی که داعیه قدرت جهانی و منطقه‌ای دارند، مترصد جاگیری در گردونه چندقطبی و تعریف نقش مناسب قدرت خود در سیاست‌های بین‌المللی هستند .

از طرفی تجربه تاریخی و منطق توسعه و پیشرفت، کشورها را به این نکته واقف نموده که در جنگ، تنش، التهاب و خصومت و در انزوا و طرد از جامعه جهانی، قادر به دستیابی به اهداف استراتژیک جهانی و منطقه‌ای خود نخواهند بود و بازیگری در نظام چندقطبی جهانی ممکن نمی‌باشد. کشورهای بزرگ منطقه، به ویژه در سال‌های اخیر با اتخاذ استراتژی توسعه و صلح، رویکردی رو به جلو در تعامل و سازش با سایر کشورها در پیش گرفته‌اند و علی‌رغم وجود اختلافات و تنش‌های موجود حل‌نشده، مترصد ایجاد فضایی صلح‌آمیز به دور از جنگ و منازعه و حتی‌الامکان نزدیک شدن به راه حل اختلافات و چالشهای فیما بین می‌باشند. (اسدی‌کیا، 1397)

این واقعیت وجود دارد که زدودن همه تنش‌های موجود، حل همه اختلافات دیرینه و عمیق، برطرف کردن همه تعارضات ایدئولوژیک و سیاسی، همپوشان کردن همه منافع متفاوت و بعضاً متضاد و متعارض میان کشورهای جهان؛ در نظامی که بازیگری در همه عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، نظامی و امنیتی به اوج خود رسیده، امری نه‌غیرممکن، اما بس دشوار و دور از دسترس است .

از طرفی، این واقعیت، نتیجه تجربه پرهزینه یک تاریخ طولانی از زندگی و جدال بشری است که در مقابل جنگ و خونریزی، عداوت و خصومت، دشمنی و تقابل؛ این الگوی تعامل و همکاری، گفتگو و مذاکره، و رابطه و آشتی است که به عنوان امری مسلم در استقرار نظامی صلح‌آمیز، پیش‌نیاز ضروری برای توسعه کشورهاست؛ واقعیتی که در قرن آسیایی توسط کشورهای درک شده که مترصد ایفای نقش در ردای قدرتی منطقه‌ای و جهانی هستند و درصددند با قرار گرفتن در مدار توسعه، در هسته چندقطبی نظام جهانی جایگاه مناسبی داشته باشند.

در شکل‌گیری ساختار چندقطبی جهانی، صلح و توسعه، اولویت کشورهای جهان برای بازیگری به عنوان قدرتهای منطقه‌ای و جهانی است. علی‌رغم وجود ناآرامی‌ها، خصومتها و برخوردهای منطقه‌ای و جنگهای داخلی در جهان، به نظر می‌رسد در قرن ۲۱، گرایش کلی روند جهانی با اولویت توسعه و شکوفایی اقتصادی، به سوی استقرار ثبات، امنیت و صلح در حال انجام است. همان طور که فردریک باستیا، اقتصاددان فرانسوی قرن ۱۸ به اقتضای قرن خود معتقد بود: "اگر کالاها از مرزها عبور نکنند، سربازان عبور خواهند کرد"

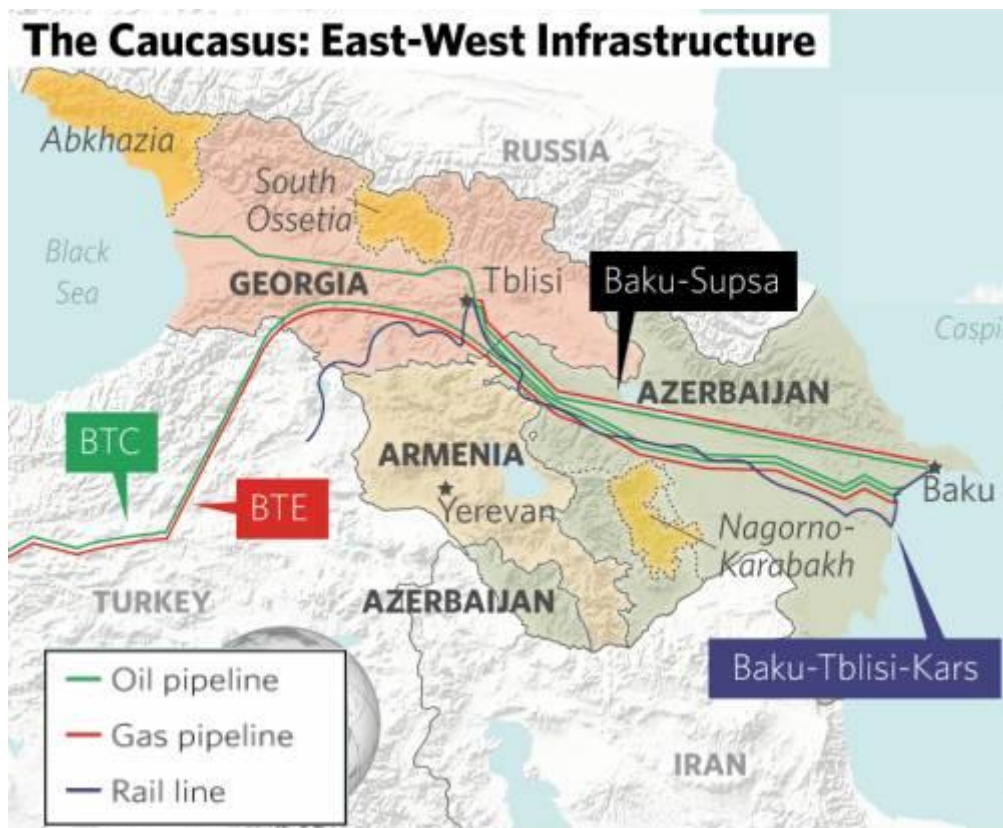
در قرن آسیایی و با ظهور قدرتهای آسیایی با اقتصادهای قوی و تاثیرگذار بر روند اقتصاد جهانی، کشورهای که در دایره قدرت جهانی و منطقه‌ای برای خود متصور ایفای نقشی تاثیرگذار هستند (Jong, 2017)، به دنبال ایجاد فضایی به دور از تنش و استقرار نوعی صلح سرد در محیط پیرامونی و منطقه‌ای خود می‌باشند. استراتژی کشورها در جاگیری در نظام بین‌الملل جدید، استراتژی مبتنی بر توسعه است که در اولویت آن حفظ ثبات سیاسی و تامین صلح در داخل و محیط پیرامونی است. از این رو کشورها به دنبال حل اختلافات دیرینه هستند تا بتوانند جایگاه مناسبی در نظام در حال ساخت جهانی برای خود به دست آورند.

2. روابط گرجستان و ایران در قرن آسیایی، مبتنی بر موازنه منافع

قرن آسیایی با انتقال قدرت از نیمکره شرقی به غربی و با توجه به اهمیت اوراسیا به عنوان قلب زمین بر طبق نظر ژئوپلیتیسین‌هایی چون مکیندر و اسپایکمن به ویژه برای کشورهای که موقعیت جغرافیایی‌شان، آنان را دارای وزن ژئوپلیتیکی غیرقابل انکاری نموده، قرن مهمی است که فرصت تاثیرگذاری، جهش رشد و توسعه در آن بیش از هر زمان دیگر مهیاست و شناخت و بهره‌گیری از این فرصت با تصمیمات عقلایی در سیاست خارجی و با اتخاذ رویکردی مناسب امکان‌پذیر است.

اهمیت اقتصادی منطقه قفقاز به دو دلیل بسیار مهم‌تر از اندازه این منطقه است: اول برای موقعیت آن، به عنوان پل استراتژیک سرزمینی فرا قاره‌ای که بازارهای بزرگ سه کشور از جمله روسیه در شمال، ایران در جنوب، ترکیه در غرب را با جمعیتی حدود 300 میلیون نفر و تولید ناخالص داخلی حدود 3 تریلیارد دلار به

هم متصل می‌کند. دومین عامل، مسئله انرژی است. اذربایجان تولیدکننده نفت و گاز، و ارمنستان و گرجستان به لحاظ کریدوری و ترانزیت انرژی بین کشورهای منطقه و اروپا عمل می‌کنند.

(Stratfor, 2018)

مسیرهای زیرساختی موجود در قفقاز عمدتاً در دو جهت شرق-غرب است. این مسیر که به دلیل جریان انرژی توسعه بیشتری یافته، شامل BTC خط لوله نفتی باکو-تفلیس-جیحان و خط لوله گازی باکو-تفلیس-ارزروم BTE و خط لوله نفتی باکو-سوپسا BS می‌باشد. این خطوط لوله جریان انرژی را از طریق کشورهای قفقاز به ترکیه و اروپا می‌برد. پروژه خط آهن باکو-تفلیس-کارس BTK نیز در مسیر شرق به غرب به طول 826 کیلومتر در اواخر 2016 شروع به کار کرد و سه کشور گرجستان، اذربایجان و ترکیه را به هم متصل می‌کند. برخورد های مرزی و سرزمینی در قفقاز مانع توسعه بیشتر اتصالات ترانزیتی و کریدوری منطقه شده است.

همان طور که مشاهده می‌شود، در خصوص شبکه اتصالات و پیوستگی خطوط ارتباطی در این منطقه، برخلاف مسیر شرق-غرب، مسیر شمال-جنوب توسعه نیافته است و هیچ خط آهنی گرجستان، روسیه و ایران را از طریق قفقاز به یکدیگر متصل نمی‌کند. تنها دو مسیر از شمال به جنوب وجود دارد: یکی از طریق دریای خزر و دیگری جاده صعب‌العبور ارتش گرجستان از جوارری در کوهستانهای قفقاز که در زمستان بسته است.

با این حال، ظرفیت توسعه زیرساختهای مرصصاتی در هر دو جهت وجود دارد: خط لوله ترانس اناتولی و ترانس ادرياتیک و پروژه‌ای که توسط روسیه دنبال می‌شود، کریدور بین‌المللی حمل‌ونقل شمال جنوب با 7200 کیلومتر جاده و شبکه ریلی از روسیه به اذربایجان و به ایران و سپس از طریق مسیر دریایی به هند، برای جابه‌جایی تا 10 میلیون تن کالا و بار، آینده‌ای از همکاری و بهم پیوستگی اقتصادی، و همکاری‌های بیشتر کشورهای منطقه، ادغام اقتصادی و افزایش حجم تجارت و بازرگانی و زمینه مناسبی برای همکاری کشورهای منطقه از جمله گرجستان و ایران در اتخاذ و پیشبرد استراتژی توسعه محسوب می‌شود. (Stratfor, 2018)

با توجه به ویژگی این قرن، کشورهای منطقه از جمله دو کشور گرجستان و ایران برای اینکه خود را در مدار توسعه قرن آسیایی قرار دهند، بایستی استراتژی توسعه خود را بر اساس رویکردهای زیر تنظیم نمایند:

- سیاستهای اقتصادی همگام با اقتصاد جهانی اتخاذ کنند .
 - در شبکه ارتباطات و اتصالات جهانی، نقش خود را در تعاملات جهانی تعریف کنند.
 - تنش‌ها و اختلافات موجود میان خود و همسایگان را مدیریت کرده و از تبدیل آن به بحران جلوگیری کنند و
 - با سیاست‌های تعامل‌گرایانه و همکاری با سایر کشورهای منطقه در راستای همگرایی و اتحادیه‌های منطقه‌ای قدم بردارند. به خصوص کشورهایی با موقعیت خاص ژئوپلیتیکی مانند ایران و گرجستان قادر به نقش‌آفرینی بیشتری در صحنه سیاست‌های منطقه‌ای و بین‌المللی می‌باشند.
- هر دو کشور گرجستان و ایران دارای موقعیت خاص جغرافیایی و وزن ژئوپلیتیکی تاثیرگذاری است که توجه قدرتهای منطقه و فرامنطقه را به خود جلب کرده است. گرجستان با در اختیار داشتن بنادر مهم در دریای سیاه و ایران با داشتن دو نوار ساحلی شمالی و جنوبی، گذرگاه اتصال و ترانزیت شرق به غرب و شمال به جنوب به شمار می‌روند.
- به عبارتی این روابط در واقع الزامی برای ایجاد و تقویت یک شبکه امن جهانی علیه ناامنی و عقب‌ماندگی‌های ناشی از بحران و جنگ‌های منطقه‌ای است. منطقه با توجه به رویکردهای سیاسی مختلف و با توجه به ملاحظات ژئوپلیتیکی و چالشهای بالقوه مبتنی بر موازنه منافع و بازی برد-برد تعریف می‌شود. جهانی شدن همراه با تحولات فناورانه در عرصه ارتباطات و شبکه‌ها موجب تداخل منافع و همپوشانی منافع و هم‌تکمیلی منافع کشورها می‌شود. شبکه روابط دوجانبه در منطقه قفقاز جنوبی و محیط پیرامونی با توجه به رویکردهای سیاسی مختلف و اختلافات ارضی بهتر موجب تامین امنیت می‌شود و قادر به ایجاد چارچوب نظم امنیتی می‌باشد .

نتیجه‌گیری و راهکارها

در شکل‌گیری ساختار چندقطبی جهانی، صلح و توسعه، اولویت کشورهای جهان برای بازیگری به عنوان قدرتهای منطقه‌ای و جهانی است. علی‌رغم وجود ناآرامی‌ها، خصومتها و برخوردهای منطقه‌ای و جنگهای داخلی در جهان، به نظر می‌رسد در قرن ۲۱، گرایش کلی روند جهانی با اولویت توسعه و شکوفایی اقتصادی، به سوی استقرار ثبات، امنیت و صلح در حال انجام است.

قرن بیست‌ویکم، قرن انزوا نیست. در ساختار چندقطبی نظام بین‌الملل، قدرتهای منطقه‌ای و جهانی هر یک به دنبال ایفای نقش‌های محوری و تثبیت جایگاه و تعمیق نفوذ منطقه‌ای و جهانی خود هستند. در این دوران حساس، کشوری که خود را در انزوا نگه دارد، بی‌تردید در ساختار نوین نظام جهانی جایگاهی نخواهد داشت و در بازی قدرت حذف خواهد شد.

درک این حقیقت که استراتژی در ذات خود ثابت نیست و اندیشه استراتژیک بایستی مبتنی بر واقعیتها و قواعد بازی تغییر کرده و تنظیم گردد. به عبارتی سیاست، استراتژی و رویکردهای خارجی کشورها، بایستی همگام با تحولات بین‌المللی، تغییرات نظام جهانی، واقعیات محیطی، منطقه‌ای و بین‌المللی؛ و مهم‌تر از همه در راستای تامین منافع ملی و اهداف کشورها تنظیم گردد. تغییرات ساختاری و تحولات سریع جهانی با جریان فناوری‌های پیشرفته و شبکه‌های ارتباطات و اطلاعات گسترده، منطق بازیگری و تعاملات بین‌المللی را تبدیل به ضرورتی پویا و عقلانی نموده است.

برخی تحولات ژئوپلیتیکی مستقیماً بر معادلات جهانی منطقه‌ای تاثیرات جدی و گسترده‌ای دارند. از این رو، تغییر رویکرد خارجی واحدهای سیاسی و اتخاذ سیاست خارجی تعامل‌گرا و توسعه‌گرا، الگوهای رفتاری کشورها را از تقابل به تعامل تغییر داده و به دنبال آن موازنه‌های منطقه‌ای و معادلات ژئوپلیتیکی جدیدی ایجاد خواهد شد که پیامدهای آن نه فقط منطقه که کل جهان را در بر می‌گیرد. (اسدی‌کیا، اردیبهشت 1397)

بی‌شک شکل‌گیری نظام چندقطبی جهانی فرصت‌های بیشتری را در اختیار کشورهای قرار می‌دهد که از ظرفیت‌های لازم برای نقش‌آفرینی منطقه‌ای برخوردارند. روابط دو کشور گرجستان و ایران را که هر یک در دو منطقه مهم ژئوپلیتیکی و استراتژیکی جهان قرار دارند، از ابعاد مختلف قابل بررسی است:

با نگاه به گذشته، پیشینه غنی از تعامل گرجیان با فرهنگ پارسی در نتیجه قرن‌ها ارتباط و حضور گرجیان خوشنام در تاریخ ایران زمین از منابع قدرت نرم در شکوفایی و الفت عمیق دو کشور محسوب می‌شود. و این گفته زیبا را به یاد می‌آورد: "تمدن‌ها در اطراف راه ابریشم مانند رشته‌ای به هم تنیده می‌شوند. آن نردبان ابریشمی که تیمور با آن قلعه تفلیس را گرفت، تبدیل به رشته ارتباط میان ملت‌های مسیر راه ابریشم، ماورای قفقاز و سواحل دریای عمان شد" (باستانی‌پاریزی، 1380)

روابط دو کشور در گذشته هرچند فراز و فرودهایی داشته، اما پیوندهای عمیق دوستی و فرهنگی از خود به جای گذاشته است. گرجیان همواره در ایران از منزلت والایی برخوردار بودند و تکیه بر همین نکات مثبت و پیوندهای عمیق تاریخی به عنوان مولفه‌های قدرت نرم در نزدیکی دو ملت فارس و گرجی و تقویت زمینه‌های همکاری بیشتر دو کشور قابل تامل است. (کولایی و اسدی‌کیا، 1395: 13-29)

در حال حاضر، شناخت ظرفیت‌ها و زمینه‌های همکاری و راه‌های توسعه روابط سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، هماهنگ‌سازی سیاست‌ها و رویکردهای خارجی گامی در جهت هم‌تکمیلی ظرفیت‌های دو کشور و در راستای تامین منافع دو طرف است. با ارتقای روابط دوجانبه و ایجاد شبکه روابط منطقه‌ای، ثبات سیاسی و اقتصادی بیشتری در پایداری صلح و توسعه در قفقاز و منطقه پیرامونی مستقر خواهد شد.

در نگاهی به آینده، درک شرایط و واقعیات بین‌المللی برای ورود به معادلات جدید منطقه‌ای و جهانی ضروری است. آمادگی و کسب توانایی و برنامه‌ریزی برای ورود به دهه‌های آینده، پیش‌بینی فرصت‌ها و آرایش سیاسی منطقه، این امکان را که کشورها بتوانند مناسب قدرت ژئوپلیتیکی و بنا به مختصات قدرت سیاسی سایر بازیگران نقش مهمی را در سیاست بین‌الملل ایفا کنند، تقویت می‌کند. در ساختار چندقطبی نامتوازن و قرن آسیایی، روابط کشورها بایستی بر مبنای موازنه منافع پیش می‌رود و در بستر پویایی‌های جهانی و انقلاب پیوستگی تنظیم شود. در این راستا دو کشور گرجستان و ایران با درک الزامات ژئوپلیتیکی و ورود بازیگران و قدرتهای جهانی بایستی استراتژی خود را مبتنی بر همگرایی و اتصالات و ساخت شریانه‌های ارتباطی و شبکه‌های تعاملاتی بنا کنند.

الزامات و مختصات ژئوپلیتیکی در منطقه فرصت‌سازی برای کشورهای منطقه است که با ایجاد شبکه‌های امنیتی و همگرایی بر مبنای موازنه منافع در واقع موجب هم‌تکمیلی کشورها می‌شود.

راهکارها

با توجه به مباحث گفته‌شده مبتنی بر سه مولفه اصلی توسعه، صلح و بهم پیوستگی و اتصالات؛ راهکارهای پیشنهادی برای دو کشور گرجستان و ایران در قرن آسیایی را می‌توان به شرح زیر عنوان نمود:

- اتخاذ استراتژی کلان توسعه
- اتخاذ سیاست خارجی تعامل‌گرا و توسعه‌گرا
- تعامل سازنده در راستای منافع ملی با سایر بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای
- اتخاذ رویکردی صلح محور از طریق:
 - o به حداقل رساندن اختلافات و تنش‌ها با کشورهای همجوار و همسایه
 - o افزایش سطح همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی به منظور کاهش درگیری‌های منطقه‌ای در جهت استقرار صلحی پایدار
- تبدیل شبکه نظم امنیتی موجود مبتنی بر روابط دوجانبه به ترتیبات امنیتی چندجانبه
- تعریف و مشارکت در پروژه‌های همگرایی منطقه‌ای

- افزایش سیاست‌های همگراییانه و کاهش اختلافات موجود تا حد ممکن
- تقویت اتصالات و ارتباطات در همه زمینه‌ها با کشورهای همسایه و منطقه، اعم از گسترش راه‌های مواصلاتی، جاده‌ای و ریلی، خطوط ترانزیتی، شبکه‌های ارتباطی و فضای مجازی
- ایجاد شبکه تعاملات در حوزه‌های مختلف علمی، فرهنگی، گردشگری، اقتصادی و سیاسی. از جمله ایجاد کرسی‌های مشترک گرجستان‌شناسی و قفقازشناسی و ایران‌شناسی؛ برپایی تورهای مطالعاتی علمی؛ بهره‌گیری از ظرفیت بالای گرجی‌های ایران در تقویت مراودات علمی و فرهنگی، ایجاد واحدهای ترجمه به منظور برگردان آثار ادبی دو کشور.

منابع فارسی:

1. اسدی‌کیا بهناز (اردیبهشت 1397)، "قدمهای ژئوپلیتیکی کره شمالی"، مرکز مطالعات بین‌المللی صلح .
<http://peace-ipsc.org>
2. اسدی‌کیا بهناز (مرداد 1397)، "قرن آسیایی: استراتژی توسعه و صلح سرد"، مرکز مطالعات بین‌المللی صلح
<http://peace-ipsc.org/>
3. باستانی پاریزی محمدابراهیم (1380) "نردبان ابریشم"، در تأثیرات متقابل تاریخی و فرهنگی ایران و گرجستان، مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه، 37-54
4. کولایی الهه و بهناز اسدی‌کیا (1395)، "مولفه قدرت نرم در روابط ایران و گرجستان"، در مجموعه مقالات رهاورد قفقاز، تهران: سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی. 13-29

منابع لاتین

1. Gangale Thomas (2003), Alliance Theory: Balancing, Bandwagoning, and Détente, San Francisco State University.
2. Jong-Wha Lee, (October 2017), Is This the Asian Century? doi.org/10.1142/10641
3. Khanna Parag, The Future is Asian, <https://www.paragkhanna.com/home/ourasianfuture>
4. Khanna Parag, (23 May 2016), How Megacities are Changing the Map of the World, London, Salini Impregilo Industrial Plan Presentation.
5. Ninikelashvili David (September 2015) Georgian Railway - Linking East with West, <http://georgiatoday.ge/news/1337/Georgian-Railway---Linking-East-with-West>
6. president.ir/fa/98890, 2017
7. Schweller L. Randall, (Summer, 1994), Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In, International Security, Vol. 19, No. 1, pp. 72-107, <http://www.jstor.org/stable/2539149>

8. Stratfor, (Feb 7, 2018), Competition Will Limit Cooperation
<https://www.stratfor.com/article/caucasus-competition-will-limit-cooperation> In the
Caucasus

Behnaz Asadikia

University of Tehran

Georgia and Iran in the Asian Century; A look at the Future

Abstract

The twenty-first century are characterized by its rapid technological advancement, the emerging global information network, the acceleration of political change, the new challenges and unexpected events, the complexity of government relations, and the influence of non-State actors on global politics. If in the 19th century, the world was Europeanized, and in 20th century was Americanized- as for the power transition process- in 21st century we have arrived to Asian century. The end of the Cold War and Changing the structure of the global system from bipolar to multipolar system, Has intensified Competitive Relationships among the regional and global powers to getting position and an influential role in the new world order. At the same time, it is provided an opportunity for other countries for securing their national interest. Although there are still clashes, tensions, civil and regional wars, and human violence around the world, but there can be no denying the existence of broad and growing interactions among countries, nations and cultures. The World trade, scientific programs, cultural and educational exchanges, free Internet, tourism and other relationships between nations and governments allow the world to cross religious prejudices and ethnic hatred and borders. Although current tensions between countries cannot be easily and quickly resolved, but has been increased the understanding of countries from the necessity for peace and stability and promotion of cooperation. This paper, looking forward to the future, poses this question that, in the multipolar system, what is the proper pattern of behavior for the countries of the South Caucasus and the other countries in the region? Given the developments of international system and the geopolitical realities of the region and the world, the Countries of the region, including Georgia and Iran, with the priority of peace and development, based on the neo realism principle of "balance of interests" and interactive foreign policy, should be in search for a powerful position in the Asian century.

ნიკა რიძაძე

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი,
შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტთან
არსებული საერთაშორისო სწავლების ცენტრი

ეთიკან ჯაბისაშვილი

შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტთან
არსებული საერთაშორისო სწავლების ცენტრი

„ისლამური სახელმწიფო“, როგორც საერთაშორისო ტერორიზმის ახალი გამოვლინება და მისი როლი ენერგეტიკულ პოლიტიკაში

შესავალი

როგორც ცნობილია, ერაყისა და ლევანტის ისლამური სახელმწიფო, ხშირად ერაყისა და შამის / სირიის ისლამური სახელმწიფო ან დაიში / დაეში 2014 წლის 30 ივნისიდან ოფიციალურად ისლამური სახელმწიფო სუნიტ ჯიჰადისტთა ტერორისტული ორგანიზაციაა ერაყსა და სირიაში. დროთა განმავლობაში ე.წ. ისლამური სახელმწიფო ერაყის, სირიისა და ლიბანის ნაწილს, ასევე მცირე ტერიტორიებს ლიბიაში, ნიგერიაში, ავღანეთსა და ჩრდილოეთ აფრიკაში აკონტროლებდა. ტერორისტების თავდაპირველ მიზანს მთლიანად ლევანტის, მათ შორის ლიბანის (4), ისრაელის, პალესტინის, იორდანის, სირიის, ერაყის, კვიპროსისა და სამხრეთ თურქეთის ტერიტორიებზე კონტროლის დამყარება წარმოადგენდა. 2014 წელს ისლამური სახელმწიფოს ლიდერმა აბუ ბაქრ ალ-ბაღდადიმ მსოფლიო ჯიჰადი და ისლამური სახალიფოს დაარსება გამოაცხადა. ორგანიზაციის რამდენიმე ლიდერმა განაცხადა, რომ 2003 წლის აშშ-ის ჯარების შეჭრამ ერაყში მიიყვანა ისინი ჯიჰადამდე ამერიკელების წინააღმდეგ, და ბიძგი მისცა მათ კონტროლი გაემყარებინათ არაბულ სახელმწიფოებზე (2).

საერთაშორისო თანამეგობრების ისლამურ სახელმწიფოს ტერორისტულ ორგანიზაციად მიიჩნევს.

აქ ჩნდება კითხვა, რა არის „ისლამური სახელმწიფოს“ შექმნისა და იმის მიზეზი, რომ რომ „ისლამურ სახელმწიფოს“ საკმაოდ ბევრი მხარდამჭერი აღმოაჩნდა?

რეაქცია „დასავლური იმპერიალიზმის მიერ მუსლიმების ჩაგვრაზე“, „დასავლური კულტურის გამხრწნელ გავლენაზე“, ისრაელ-პალესტინის გაუთავებელ კონფლიქტზე, რომელშიც არაბები ისრაელსა და აშშ-ს ადანაშაულებენ, აისახება პოლიტიკური ისლამის მხარდ როლზე. 2011 წელს დაწყებული „არაბული გაზაფხული“ მალე დაჰკნა. თუკი არაბულ ქვეყნებში დაიწყებოდა დემოკრატიზაცია, რისი ფუჭი იმედიც გაუჩნდათ დასავლეთელ ექსპერტებს, ის რეალურად ისლამზე იქნებოდა დაფუძნებული. მართლაც, ეგვიპტეში ჩატარებულმა თავისუფალმა არჩევნებმა ხელისუფლებაში ისლამისტი პრეზიდენტი და „მუსლიმური სამო“ მოიყვანა. ეგვიპტის გენერალიტეტმა მალევე მოახდინა კონტრრევოლუცია და ქვეყანას კვლავ სამხედროები მართავენ, ისე, როგორც პრეზიდენტ მუბარაქის

დროს. ასეთმა იმედგაცრუებამ ბევრ ისლამისტს „ისლამურ სახელმწიფოში“ წასვლისაკენ უბიძგა.

2003 წელს ერაყში დასავლეთის კოალიციის შეჭრას და სადამ ჰუსეინის დიქტატორული რეჟიმის დამხობას შედეგად მოჰყვა ქაოსი. მოხდა იქამდე მმართველი პარტიის „ბაას“-ის მრავალრიცხოვანი აქტივისტის მარგინალიზაცია. სუნიტური ელიტა შიიტურმა შეცვალა: ერაყის მოსახლეობის უმეტესობა შიიტია, რომელიც სადამის დროს იჩაგრებოდა. ახლა კი შიიტებმა დაიწყეს სუნიტების ჩაგვრა. ყოველ შემთხვევაში, სუნიტ ერაყელებს ასეთი აზრი გაუჩნდათ. სადამის დროინდელი ერაყის არმიის უმუშევრად დარჩენილი ოფიცრების ნაწილი „ისლამურ სახელმწიფოს“ მიემხრო.

2014 წლისათვის, ე.წ. ისლამური სახელმწიფოს რიგებში სხვადასხვა მონაცემების მიხედვით რამდენიმე ათეული ათასიდან 200 ათასამდე მეზრძოლი ირიცხებოდა (3). აღნიშნული, მსოფლიო ისტორიაში ალბათ ყველაზე სასტიკი და სისხლიანი ტერორისტულ დაჯგუფების მიერ სხვა პრიორიტეტებთან ერთად, საკუთარი ენერგეტიკული პროგრამაც კი იქნა შემუშავებული.

ისლამური სახელმწიფოს ენერგეტიკული სტრატეგია

ე.წ. „ისლამური სახელმწიფოს“ სანავთობო სტრატეგიის ჩამოყალიბება დაახლოებით 2012 – 2013 წლებში მოხდა. ერაყის ქალაქ მოსულის დაკავებამდე, ჯიჰადისტები მიხვდნენ, რომ ნავთობი გახდებოდა მნიშვნელოვანი საფუძველი ისლამური სახელმწიფოს შექმნისათვის. ისლამური სახელმწიფოს „შურამ“ („საბჭომ“) განაცხადა, რომ ნავთობს ისლამურ მოძრაობაში, მისი მისწრაფებების რეალიზაციის გზაზე, რომელიც ხალიფატის შექმნას ითვალისწინებს, უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება.

მოსულის აღების შემდეგ, 2013 წლიდან ჯიჰადისტებმა მთელს აღმოსავლეთ სირიაზე დაამყარეს კონტროლი. ერაყის ჩრდილოეთში ახალ რაიონებზე კონტროლის დამყარების შემდეგ კი „ისლამურმა სახელმწიფომ“ ერაყის ჩრდილო-აღმოსავლეთ პროვინციებში მდებარე აჯილისა და ალასის ნავთობსაბადოებზე დაამყარა კონტროლი. უკვე ნავთობგადამამუშავებელი საწარმოების დაკავების შემდეგ, ჯიჰადისტებმა ნავთობის საერთაშორისო ბაზარზე გატანის მიზნით ქარხნებში დაქირავებული ინჟინრები მიავლინეს.

შესაბამისად, ტერორისტებმა სპეციალური მომზადება გაიარეს. მათ თავიანთ რიგებში მოიზიდეს სპეციალისტები, რომლებიც საფინანსო ოპერაციებზე აგებდნენ პასუხს, თავის მხრივ, ტექნიკურ საკითხთა სპეციალისტები, საწვავის დატვირთვასა და მის შენახვაზე იყვნენ პასუხისმგებლები. მაგალითად, ტერორისტებმა ქირქუქიდან და მოსულიდან მათ მიერ კონტროლირებად საბადოებზე ასობით ავტოცისტერნა მოიზიდეს, ხოლო შემდეგ ნავთობის მოპოვება და მისი ექსპორტიც კი დაიწყეს. ისინი დღეში საშუალოდ 150-მდე ცისტერნის შევსებას უზრუნველყოფდნენ, ხოლო თითოეულში დაახლოებით 10 000 დოლარის ღირებულების საწვავი ინახებოდა (3).

თავისი ზეობის პერიოდში, ე.წ. ისლამური სახელმწიფო აკონტროლებდა უმსხვილეს სანავთობო ტერიტორიებს სირიაში, რომელთაგან შესაძლებელია ხუთი მთავარი საბადო ვახსენოთ: ალ-ტანაკი, სადაც დღეში 16 ათასი ბარელის მოპოვებაა შესაძლებელი, ალ-ომარი (11 ათასი ბარელი/დღე-ღამეში), ალ-ჯაბსენი

(2,5 ათასი ბარელი/დღე-ღამეში), ალ-ტაბხა (1,5 ათასი ბარელი/დღე-ღამეში), ალ-ხარატა (1 ათასი ბარელი/დღე-ღამეში). აღნიშნულ საბადოებზე ნავთობის მოპოვების საერთო მაჩვენებელი დღე-ღამეში 32 ათას ბარელს შეადგენდა. ამავე დროს, ე.წ. ისლამური სახელმწიფოს წევრები ნავთობის ფასს ბარელზე 20-დან 45 დოლარის ფარგლებში აფასებდნენ (3).

რაც შეეხება ერაყის ნავთობს, ამ ქვეყანაში 2015 წლის ოქტომბრის ბოლომდე ე.წ. ისლამური სახელმწიფოს კონტროლის ქვეშ იმყოფებოდნენ ნავთობსაბადოები ჰიმრინი, ნაჯმა, კიარა, აჯილი, ბალადი, აი-ზაპა და ბატმანი, რომლებზეც საერთო ჯამში დღეში 80 000 ბარელი მოიპოვებოდა, თუმცა სხვადასხვა შეფასებებით, მოპოვება 120 ათას ბარელსაც აღწევდა. ქალაქ თეჰრითის აღმოსავლეთით, ისლამური სახელმწიფო აჯილის ნავთობსაბადოს (მოპოვება: 25 ათასი ბარელი ნავთობი დღე-ღამეში და 150 მილიონი კუბური ფუთი გაზი) აკონტროლებდა, რომლის მეშვეობით ქალაქის ელექტროსადგური იკვებებოდა.

საერთო ჯამში, ერაყში ტერორისტების მიერ, დაახლოებით 28-30 ათასი ბარელი ნავთობის მოპოვება კონტროლდებოდა. შესაბამისად, ერთობლივად, სირიისა და ერაყის ტერიტორიაზე „ისლამური სახელმწიფოს“ მიერ დაახლოებით 60-65 ათასი ბარელი ნავთობის მოპოვება ხორციელდებოდა, რაც დღეში დაახლოებით 18-19 მილიონი დოლარის შემოსავალს იძლეოდა, რაც წელიწადში დაახლოებით 650 მილიონ დოლარს შეადგენდა (6).

უკვე 2015 წლიდან, ერაყის სამთავრობო ძალები, ნავთობსაბადოებზე და საერთო ჯამში, ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონებზე კონტროლის აღდგენის მიზნით, აქტიურ საბრძოლო მოქმედებებზე გადავიდნენ. მაგალითად, 2015 წლის ოქტომბრის ბოლოს, ერაყის ხელისუფლებამ, პროვინცია სალაჰ-ედ-დინის განთავისუფლებისა და ამ პროვინციაში სანავთობო ჭაბურღილებზე კონტროლის აღდგენის შესახებ განცხადება გააკეთა. თუმცა, მოგვიანებით, „ისლამური სახელმწიფოს“ მიერ განხორციელებული კონტრშეტევის შედეგად, საბადოებზე კონტროლი კვლავ ჯიჰადისტებმა დაამყარეს (6).

2017 წლის განმავლობაში, ერაყის არმიამ კვლავ დაამყარა კონტროლი აღნიშნულ ტერიტორიაზე, მაგრამ იმ ათი თვის განმავლობაში, სანამ ქალაქს ჯიჰადისტები აკონტროლებდნენ, ე.წ. „ისლამურმა სახელმწიფომ“ დაახლოებით 450 მილიონი დოლარი გამოიმუშავა.

„ისლამური სახელმწიფოს“ ენერგეტიკული პოლიტიკის ძირითადი თავისებურებანი „ალ-ყაიდასგან“ განსხვავებით, რომელიც ძირითადად უცხოელ მდიდარ სპონსორებზე ამყარებდა იმედს. „ისლამური სახელმწიფოს“ ფინანსური სიძლიერე მის მიერ კონტროლირებად ტერიტორიებზე ნავთობის მონოპოლიურ წარმოებაზე იყო დაფუძნებული. ნავთობის ექსპორტის გარეშეც, „ისლამურ სახელმწიფოს“ შეეძლო საკუთარი არსებობის შენარჩუნება, რადგანაც როგორც უკვე აღინიშნა სირიის და ერაყის ტერიტორიაზე იგი ნავთობის უზარმაზარ ბაზარს აკონტროლებდა, რომლის გამოყენებაც მას შიდა მოხმარებისთვისაც შეეძლო.

საინტერესოა, აღინიშნოს, რომ „ისლამური სახელმწიფოს“ კონტროლირებად ტერიტორიაზე წარმოებული ბენზინი და დიზელი სირიის ჩრდილოეთ ნაწილში იყიდებოდა, ანუ იმ რეგიონში რომელსაც სირიელი ამბოხებულები აკონტროლებენ. მთელი ეს რეგიონი ჯიჰადისტების სათაობით მარაგდებოდა. ადგილობრივი საავადმყოფოები, მაღაზიები, სასოფლიო - სამეურნეო ტექნიკა, რომელიც

მოსახლეობის სიცოცხლისუნარიანობას უზრუნველყოფდა, „ისლამური სახელმწიფოს“ მიერ წარმოებული ნავთობის შედეგად მარაგდებოდა. ერთ-ერთმა ტრეიდერმა Financial Times კორესპონდენტს განუცხადა, რომ ნავთობის შესყიდვის მიზნით, ის ყოველ კვირას მიემგზავრებოდა ალექსანდრიაში, რომელიც მუშაობის მიერ კონტროლდებოდა. მან ასევე განაცხადა, რომ ჯიჰადისტების ნავთობის გარეშე მუშაობითა არსებობაც შეუძლებელი იქნებოდა.

„ისლამური სახელმწიფოს“ სტრატეგია ფორმირებადი სახელმწიფოს იმიჯს ეფუძნებოდა. იგი ნავთობის სფეროს მართვის პროცესში ეროვნული სანავთობო კორპორაციების გამოცდილებას ითვალისწინებდა. იმ სირიელთა მტკიცებით, რომელთა გადაბირებასაც „ისლამური სახელმწიფო“ ცდილობდა, აღნიშნული ტერორისტული დაჯგუფება ეძებდა ინჟინრებს, ჰპირდებოდა მათ კარგ ანაზღაურებას და „ადამიანური რესურსების დეპარტამენტში“ განცხადებების შეტანას სთავაზობდა.

„ისლამური სახელმწიფოს“ სამუშაო ძალის მოძრავი ჯგუფი საბადოებს ამოწმებდა, კონტროლს და მონიტორინგს უწევდა ნავთობმოპოვების პროცესს და მუშების სამუშაო პირობებს იკვლევდა. ჯიჰადისტები „ემირებად“ სწორედ იმ ადამიანებს ნიშნავდნენ, რომლებიც ადრე საუდის არაბეთისა და თუ ახლო აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნების ნავთობკომპანიებში მუშაობდნენ. ეს ადამიანები ყველაზე მნიშვნელოვან ობიექტებს ხელმძღვანელობდნენ. „ისლამური სახელმწიფოს“ წარმომადგენლები ასევე აქტიურად ეწეოდნენ ტექნიკური სპეციალისტების დაქირავებას. ერთ-ერთი დაქირავებულის მიერ გადმოცემული ინფორმაციის თანახმად, აღნიშნული პიროვნება სირიის პროვინცია დეირ ეზ-ზორში ნავთობის სფეროში იყო დასაქმებული, ხოლო შემდეგ კი მუშაობითა მეთაურად გახდა. „ისლამური სახელმწიფოს“ ერთ-ერთი სამხედრო ემირი ერაყიდან მასზე WhatsApp -ის მეშვეობით გავიდა.

ენერგეტიკის სფეროს კიდევ ერთი სპეციალისტი კი თავის მხრივ ყვებოდა, რომ „ემირი მას ნებიერი თანამდებობას დაჰპირდა, რომელსაც იგი მოისურვებდა, ასევე მას მომვალშიც შეეძლო მოეთხოვა ის თანხა, რომელიც მისთვის მისაღები იქნებოდა“. მაგრამ, ეს ადამიანი „ისლამური სახელმწიფოს“ პროექტებს სკეპტიკურად ეკიდებოდა და ამიტომაც თურქეთში გაიქცა.

ამავე დროს, ისლამისტები თავიანთ მომხრეებს შორის თანამშრომლებს საზღვარგარეთაც ეძებდნენ. მოსულის ადების შემდეგ, „ისლამური სახელმწიფოს“ ლიდერი აბუ ბაქრ ალ-ბაღდადიმ ჯიჰადისტების რიგებში გაწევრიანება, არა მხოლოდ მებრძოლებს მოუწოდა, არამედ ინჟინრებს, ექიმებს და სხვა სპეციალისტებს. ასე მაგალითად, ერაყის ჩრდილოეთში, ქალაქ კაიარას ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნის ახალი მენეჯერი გახდა ეგვიპტური წარმოშობის შვედეთის მოქალაქე, რის შესახებაც ინფორმაცია მოსულში მომუშავე ერაყელმა ინჟინერმა გადმოსცა, რომელმაც ინკოგნიტოდ დარჩენა ისურვა. ნავთობის მნიშვნელოვანი როლის შესახებ ასევე მეტყველებს ენერგეტიკის სექტორის სტატუსი „სახელმწიფო სტრუქტურებში“.

ასე მაგალითად, ისლამისტებთან ტერიტორიების მართვა ძალზედ დეცენტრალიზებული გახლდათ: ტერიტორიული ერთეულების ხელმძღვანელებად „ვალი“-ები („გუბერნატორები“) გვევლინებოდნენ, რომლებიც „შურას“ („ცენტრალური საბჭოს“) მითითებების საფუძველზე მოქმედებდნენ. მაგრამ ნავთობის სფერო,

აგრეთვე სამხედრო ოპერაციები და მედიის აპარატი „უმალესი ცენტრალური ხელისუფლების“ დაქვემდებარებაში იმყოფებოდა. ამასთან დაკავშირებით, დასავლეთის სპეცსამსახურების მაღალჩინოსანმა განაცხადა: „ნავთობთან მიმართებაში ჯიჰადისტები ძალზედ ორგანიზებულად იქცევიან. იგი ე.წ. ცენტრალური ხელისუფლების დაქვემდებარებაშია და შესაბამისი დოკუმენტაციით მოქმედი წამყვანი დარგია, ენერგეტიკის სფეროს საქმიანობაში უშუალოდ შურაა ჩართული“ (4).

„ისლამური სახელმწიფოს“ ნავთობის ემირი გახლდათ თუნისელი აბუ საიაფი. პენტაგონის ინფორმაციით, იგი 2015 წლის მაისში იქნა ლიკვიდირებული. ოპერაციას ამერიკის სპეცდანიშნულების რაზმი ახორციელებდა. როგორც ამერიკული და ევროპული სპეცსამსახურების წარმომადგენლები იუწყებოდნენ, „ემირის“ ოფისში აღმოჩენილ იქნა დოკუმენტები, რომელიც ჯიჰადისტების სანავთობო სექტორს ეხებოდა. ამით დამტკიცდა, თუ რამდენად სკურპულოზურად ხორციელდებოდა თითოეული დოკუმენტაციის მომზადება. მასში ზუსტად იყო ასახული დანახარჯები და შემოსავლები, რომლებიც საბადოებიდან მიიღებოდა. ისინი ასევე ფასწარმოქმნის პოლიტიკის მიმართ „ისლამური სახელმწიფოს“ მიდგომაზე მეტყველებდნენ.

ნავთობჭაბურღილების ინსპექციას „ისლამური სახელმწიფოს“ საიდუმლო პოლიცია „ამნიათი“ ახორციელებდა. იგი აწარმოებდა შესაბამის დაკვირვებებს, რომ ნავთობიდან მიღებული შემოსავლები სწორი მიმართულებით ყოფილიყო წარმართული. აღნიშნული „ორგანიზაციის“ მცველები პატრულირებას უწევდნენ იმ საქაჩ სადგურებს, რომლებიც ნავთობის გადაქაჩვას მთელს პერიმეტრზე ახორციელებდნენ, ხოლო მოშორებით მდებარე საბადოები კი სპეციალური ქვიშის საყრელით იყო დაცული. თითოეული ტრედერი, რომელიც ნავთობის შესყიდვას აპირებდა, სპეციალურ კონტროლს ექვემდებარებოდა.

„ისლამური სახელმწიფოს“ განაწილების ქსელი სირიის ჩრდილო-აღმოსავლეთ პროვინციაში მდებარე ელ-ჰასაკას პროვინციაში მდებარე ნავთობსადენ ალ-ჯიბსაში ყოველდღიურად 2500-300 ბარელი ნავთობი მოიპოვებოდა, რაც საშუალებას იძლეოდა, რომ დღის განმავლობაში 75 ბარელის მოცულობის 30-40 ავტოცისტერნა ყოფილიყო ავსებული (5).

საერთო ჯამში, 2014-2015 წლებში „ისლამური სახელმწიფო“ ერაყისა და სირიის ტერიტორიების მნიშვნელოვან ნაწილს აკონტროლებდა და მის როგებში 31 000-მდე მებრძოლი (ტერორისტი) მოიაზრებოდა, რომელთაგან დაახლოებით 15 000 გახლდათ უცხო ქვეყნის მოქალაქე. ნავთობის საბადოებზე კონტროლის დაწესების შედეგად, იგი გახლდათ ყველაზე მდიდარი ტერორისტული ორგანიზაცია, რომლის შემოსავალი, 2014 წლის მონაცემებით, დღეში 2 მილიონ დოლარს უტოლდებოდა (6).

საერთაშორისო თანამეგობრობის მიერ გატარებული ღონისძიებების შედეგად, „ისლამურმა სახელმწიფომ“ ერაყისა და სირიის თითქმის მთელს ტერიტორიაზე, რა თქმა უნდა, ნავთობსაბადოების ჩათვლით კონტროლი დაკარგა (1).

მაგალითად, 2018 12 დეკემბერს, ამერიკის პრეზიდენტმა დონალდ ტრამპმა ქვეყნის სამხედრო ბიუჯეტის ხელმოწერისას განაცხადა, რომ აშშ-მა სირიასა და ერაყში "ისლამური სახელმწიფო" დაამარცხა. მანამდე, 9 დეკემბერს, ტერორისტულ ორგანიზაციაზე გამარჯვების შესახებ გამოაცხადა ერაყის ხელისუფლებამაც. მიუხედავად ამისა, ისლამისტების წინააღმდეგ ბრძოლები გრძელდება, შესაბა-

მისად, აღნიშნულ თემასთან დაკავშირებით გარკვეული კითხვები კვლავ არსებობს (5).

კერძოდ, ამ ეტაპზე "ისლამური სახელმწიფო", როგორც ორგანიზებული სტრუქტურა, აღარ არსებობს, ის მანამდე დაპყრობილი ტერიტორიების მხოლოდ 3%-ს აკონტროლებს. ტერორისტული დაჯგუფების ლიდერი მრავალრიცხოვანი ავიადარტყმების დროს ფიზიკურად იქნა ლიკვიდირებული. ყოველ შემთხვევაში, მისი ადგილსამყოფელის შესახებ ცნობილი არაფერია. ალ-ბადდადის შესაძლო მოკვლის შესახებ ცნობა, რომელიც რუსეთის თავდაცვის სამინისტრომ 2017 წლის ივნისში გაავრცელა, არავის დაუდასტურებია, მაგრამ არც უარუყვია.

ჩნდება კითხვა, ვინ დაამარცხა „ისლამური სახელმწიფო“? ბევრი ექსპერტის აზრით, აღნიშნული ტერორისტული დაჯგუფების დამარცხებაში მონაწილეობა მიიღო სირიამაც, ერაყმაც, რუსეთმაც და საერთაშორისო კოალიციამაც აშშ-ის ხელმძღვანელობით, ასევე ადგილობრივმა მოხალისეებმა ქურთების შეარაღებულ რაზმებთან ერთად. სირიის არმია რუსეთის ავიაციის და ექსპერტების მხარდაჭერით ებრძოდა არა მხოლოდ "ისლამურ სახელმწიფოს", არამედ სხვა ჯგუფებსაც, კერძოდ, ბაშარ ასადის მთავრობისადმი ოპოზიციურად განწყობილ დაჯგუფებებს. აშშ მხარს უჭერდა ეგრეთ წოდებულ ზომიერ ოპოზიციას, რომლის დახმარებითაც აიღეს რაყა. ერაყის არმია საკუთარ ტერიტორიაზე იბრძოდა კოალიციის თვითმფრინავების და ამერიკელების დაახლოებით ხუთიათას კაციანი კონტინგენტის მხარდაჭერით.

მაგრამ არსებობს ერთი დიდი პრობლემა, კერძოდ, "ისლამური სახელმწიფო" სირიაში ერთადერთი ისლამისტური ძალა არ არის. ქვეყანაში მოქმედებს დაჯგუფება "ტაჰრირ ალ-შამი", რომელსაც სირიულ "ალ-ქაიდას" უწოდებენ. ის შეიარაღებულ ოპოზიციასაც ებრძვის და "ისლამურ სახელმწიფოსაც". ამასთან, მას სირიის ტერიტორიაზე საკუთარი ისლამური სახელმწიფოს შექმნა უნდა. ზუსტი ცნობები ამ დაჯგუფების წევრთა რაოდენობაზე არ არის. ის, სავარაუდოდ, რამდენიმე ათასი მებრძოლისგან შედგება, რომლებიც ძირითადად იდლიბის პროვინციაში იბრძვიან.

რაც შეეხება ზოგად სიტუაციას სირიაში, იქ სახელმწიფოს მნიშვნელოვან ნაწილს აკონტროლებენ ბაშარ ასადის ძალები, რომლის გადადგომასაც, როგორც ჩანს, განსაკუთრებით აღარავინ ითხოვს. ჩრდილოეთის ტერიტორიები ეგრეთ წოდებულ "სირიულ ქურთისტანად", ან როჟავას რეგიონად გადაიქცა, რომელსაც ქურთულ-არაბული ალიანსი "სირიის დემოკრატიული ძალები" აკონტროლებენ. აშშ მხარს უჭერს ამ ავტონომიას, მეზობელი თურქეთი კი პირიქით, ქურთული რეგიონის შექმნის წინააღმდეგია, ბაშარ ასადს კი იმედი აქვს, რომ ოდესმე კონტროლს მთელ სირიაზე აღადგენს. მოკლედ, რეგიონში "ისლამური სახელმწიფო" დამარცხებულია, მაგრამ სირიაში მშვიდობაზე ლაპარაკი ძალიან ადრეა.

საერთო ჯამში, პენტაგონის მონაცემებით, დღეს სირიასა და ერაყში "ისლამური სახელმწიფოს" 3 ათასამდე წევრია დარჩენილი, რაც დაახლოებით ათჯერ ნაკლებია 2015 წლის მონაცემებზე, როდესაც "ისლამური სახელმწიფო" ვითარდებოდა და ახალ-ახალ ტერიტორიებს იპყრობდა. ბევრი მოკლულია. მაგალითად აშშ-ში აცხადებენ, რომ მოკლულია 60-70 ათასი ტერორისტი, უფრო მეტი კი თავის სამშობლოში დაბრუნდა. დაბრუნებულები ამტკიცებენ, რომ ისლამისტები თურქეთის გავლით ევროპაში მიემგზავრებიან და ტერორისტულ

საქმიანობას იქ განაგრძობენ. ამგვარად, "ისლამისტური სახელმწიფო" "ალ ქაიდას" ემსგავსება - ტერორისტულ ქსელს, რომელსაც კონკრეტული ცენტრი არ აქვს (5)."ისლამურ სახელმწიფოს" ტერიტორიების დაპყრობისა და ბრძოლების წარმოებისათვის რესურსი აღარ გააჩნია, მაგრამ ტერორისტებს ევროპულ და ამერიკულ ქალაქებში აფეთქებების და თავდასხმების მოწყობა, ასევე მსოფლიოს სხვადასხვა წერტილში იდეოლოგიური თანამოაზრეების გადაბირება შეუძლიათ.

ბიბლიოგრაფია:

- 1.ckburn, Patrick (2014). War with Isis: Islamic militants have army of 200,000, claims senior Kurdish leader. The Independent.
- 2.Freeman, C. (2015). Islamic State mints its own 'Islamic Dinar' coins. // The Telegraph,
- 3.Financial Times (2016). How oil feeds the jihadists terror. Retrieved from: <http://inosmi.ru/world/20151030/231100459.html>
- 4.Voprosnik.net (2015). Нефтянные доходы ИГИЛ. Retrieved from: <http://voprosik.net/neftyanye-doxody-igil/>
- 5.იმედი ნიუსი (2017). ისლამური სახელმწიფო აღარ არსებობს. ტერორისტები საბოლოოდ დამარცხდნენ? მასალა მოძიებულია საიტიდან: <https://imedinews.ge/ge/theme/161/islamuri-sakhelmtsipo-agar-arsebobs-terroristebi-sabolood-damartskhdnen>
- 6.ჭოჭუა, დ. (2015). განახლებული ხალიფატი: რატომ არ არის „ისლამური სახელმწიფო“ უნიკალური? საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა კვლევის ფონდი.

Nika Chitadze

Caucasus International University
Center for International Studies at International Black Sea University

Ketevan Jebisashvili

Center for International Studies at International Black Sea University

**“Islamic State” as a new manifestation of international terrorism
and its role in energy policy**

Abstract

The so called "Islamic State" Established its oil strategy in 2012 - 2013.

Before Jihadists took control over Iraqi city of Mosul, they realized that oil was an important basis for establishing an Islamic State.

"Shuram", the council of the so called “Islamic State”, noticed that in the way of creation a Caliphate, oil played an important role.

As for 2014, the total force size of ISIL has been estimated from 20 thousand to over 31 thousand terrorists. This “organization” perhaps is the most cruel and bloody terroristic group in the world history along with other priorities ISIL has even developed its own energy program.

Conversely from "Al-Qaeda", which had dependence on foreign sponsors, the financial strength of the "Islamic State" was based on oil monopoly production in the areas which it was controlled.

Without the oil export, the "Islamic State" could maintain its existence, as it has already been noted on the territory of Syria and Iraq, where it controlled a huge market of oil.

The purpose of the research is a detailed analysis of the main aspects of ISIL’s energy policy.

آسیب شناسی عملکرد دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران در گرجستان

مقدمه

ایران و گرجستان از دیرباز پیوند تاریخی و فرهنگی مستحکمی با یکدیگر داشته‌اند که آثار متقابل آن در تاریخ و فرهنگ اجتماعی دو کشور می‌توان به وضوح ملاحظه کرد. گرجستان به علت دارا بودن موقعیت خاص جغرافیایی-سیاسی خود در طی اعصار متمادی از معدود کشورهایی بوده است که ضمن حفظ هویت ملی و تاریخی خود، پیوسته در معرض داد و ستد فکری و فرهنگی شرق و غرب بوده است و به نظر می‌رسد بیشتر از شرق و ادبیات و هنر و علم و معماری آن الهام گرفته است، به نحوی که در زمینه‌ی فرهنگ و ادب و آیین به شدت از ایران تاثیر پذیرفته است (عامری، 1382). گرجستان و ایران هرچند در دوره‌هایی دارای تاریخ گسترده‌ای در قالب‌های یکسان سیاسی بوده‌اند اما بعد از جدایی قفقاز از ایران و سپس تسلط ترازها و کمونیست‌ها دو منطقه دارای تحولاتی نوین بوده‌اند در این بین با استقلال جمهوری گرجستان در دهه 1990 روابط فرهنگی 2 کشور با تحولاتی نوین روبرو بوده. ایران از اولین کشورهایی بود که استقلال گرجستان را بعد از فروپاشی شوروی سابق به رسمیت شناخت و روابط دیپلماتیک خود را با کشور گرجستان برقرار کرد هرچند روابط بین کشور محدود به بیست‌سال اخیر نیست و سابقه هزاران ساله داشته و نمی‌توان برای شروع رابطه دو کشور نقطه‌آغازی را ترسیم کرد. ولی ایران روابط دیپلماتیک به شیوه و سبک جدیدی فیما بین دو کشور را با گرجستان آغاز کرد. در این بین پیوندها و اشتراکات فرهنگی ایرانیان و گرجستان تا اندازه‌ای است که بتوان ادعا کرد جدایی فرهنگی بین دو ملت امکان پذیر نیست (خزاعی، 1391). پیوند دیرین گرجیان با ایرانیان، اشتراکات تاریخی، تمدنی و فرهنگی، تاثیرگذاری عمیق فرهنگ و زبان فارسی بر ادبیات و فرهنگ گرجی، تشابهات فرهنگ و سنن دو ملت، زمینه‌هایی است که می‌تواند دیپلماسی فرهنگی و عمومی ایران را در قبال گرجستان ارتقا بخشد. گرجستان مرز مشترکی با ایران ندارد و حداقل توسعه روابط با ایران را در میان کشورهای قفقاز جنوبی داشته است. ولی به دلیل برقراری رژیم لغو ویزا بین دو کشور در سال 2010 میلادی، این کشور مقصدی محبوب برای گردشگران ایرانی به شمار می‌رفت. جمهوری اسلامی ایران می‌تواند با تکیه بر پیوندهای تاریخی خود جایگاه خود را در این ارتقا بخشد. در این رهگذر، استفاده از رسانه‌های صوتی و تصویری و اینترنتی برای نفوذ بر افکار ملت‌ها، ارتقای تبادلات علمی و دانشجویی، برپایی نمایشگاه‌های فرهنگی در زمینه مردم شناسی، تئاتر، سینما، نقاشی و نیز تعامل هنرمندان کشورها با یکدیگر باعث ایجاد درک و شناخت متقابل می‌شود. تبادل

ایده ها، اطلاعات و هنر به منظور تقویت تفاهم متقابل، معرفی فرهنگ، جامعه و مردم به دیگران، جذاب ساختن ایدئال‌های سیاسی نزد افکار عمومی مخاطبان و به طور کلی استفاده از قدرت نرم، قابلیت تاثیرگذاری ایجابی بر افکار عمومی و اذهان احاد مردم را دارد. با توجه به برخورداری از عنصر جذابیت واقناع، دیپلماسی عمومی اعم از دیپلماسی فرهنگی، رسانه ای و مبادله‌ای به کشور اجازه می دهد کهبه طور مستقیم با مخاطبان خارجی و افکار عمومی جامعه هدف ارتباط برقرار کند، بر روی آنان نفوذ داشته باشد و بر آنان تاثیر بگذارد، از ابزارهای نوین ارتباطی برای معرفی و تبیین فرهنگ و تمدن خود استفاده کند، بنیاد اعتماد با مردم دیگر کشورها را ایجاد کند، ذهن و روان مردم و مسئولان کشورهای هدف را با استفاده از ابزار رسانه‌های جمعی و مجازی تحت تاثیر قرار دهد و در جهت هم سو کردن و سازگاری با اهداف و منافع سیاست خارجی خود، تولید اعتبار کند (دهشیری، 1396).

چارچوب مفهومی: دیپلماسی عمومی

توسعه و پیشرفت ارتباطات و اطلاعات در جامعه اطلاعاتی بین‌المللی و به تبع آن ظهور سیاست فرابین المللی، ایجاب کننده دیپلماسی نوینی است که بر شفافیت، باز بودن و همکاری با بازیگران جامعه مدنی و فروملی در حوزه همگانی استوار باشد. این نوع دیپلماسی که غالب دیپلماسی عمومی خوانده می شود، متضمن و مستلزم ارتباط با گروه‌های مرجع، رهبران احزاب سیاسی، گروه‌های ذی نفوذ، نخبگان سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، علمی، رسانه‌ای به عنوان سازندگان افکار عمومی و کلیه‌ی شهروندان برای شکل دهی به افکار و هماهنگ سازی اذهان آنان با اهداف سیاست خارجی است. همچنین اعمال و اجرای موفقیت آمیز دیپلماسی عمومی مستلزم به کارگیری بهینه فناوری و ابزارهای نوین اطلاعاتی و ارتباطی در چهارچوب دیپلماسی رسانه ای نیز می باشد. زیرا جوهر و شالوده‌ی دیپلماسی عمومی، اعمال و به کارگیری قدرت نرم برای مدیریت افکار عمومی جهانی است. عبارت "دیپلماسی عمومی" در حوزه‌ی مطالعات روابط بین الملل، عبارتی است که در دهه 1960، عمدتاً برای توصیف جنبه های جدید دیپلماسی بین المللی رایج شد که تعامل میان بازیگران جدید عرصه ای بین المللی را در کنار دولت‌ها دربرمی‌گرفت. دیپلماسی عمومی اولین بار در سال 1965، در آمریکا توسط الموند گولیون، رئیس مدرسه حقوق و دیپلماسی فلچر در دانشگاه تافتز به کار گرفته شد و عبارت بود از ارتباطات معطوف به منافع ملی یک کشور از طریق ارتباط با مردم خارج از مرزهای جغرافیایی. با این تعریف مسائلی از قبیل اعزام دانشجو به خارج، پذیرش بورس های تحصیلی، خبرنگاران اعزامی، فرایند ارتباط میان فرهنگی، برگزاری انواع جشنواره های هنری، همایش‌ها و سمینارهای فرهنگی و پخش برنامه های صوتی و تصویری و حتی ایجاد سایت های اینترنتی، همه و همه در حوزه‌ی دیپلماسی عمومی قابل بحث می باشد. (Rozen , Charles , 2004) تعریف‌های بسیار متعددی از زمان رایج شدن این عبارت ارائه شده است. از جمله دیپلماسی عمومی اقداماتی برای تعامل و ارتباط با دیگر ملل و اندیشه ها دانسته شده است که هدف از آن استقرار و استمرار روابط طولانی مدت فرهنگ، ارزش ها و سیاست‌های نظام مورد نظر به جوامع دیگر است و یا دیپلماسی عمومی به عنوان عملیات روانی تلقی شده که در واقع ابزاری برای نفوذ در دیگران است که موجب تقویت نفوذ یک کشور در میان مردم کشور دیگر (و نه حکومت). می شود (احدی، 1389). با این حال دیپلماسی عمومی بیشتر در

فضای سیاسی و دانشگاهی آمریکا مورد توجه قرار گرفته است. در فرهنگ واژگان اصطلاحات روابط بین الملل وزارت خارجه آمریکا مورد توجه قرار گرفته است. در فرهنگ واژگان اصطلاحات روابط بین الملل وزارت خارجه آمریکا در سال 1985، در تعریف دیپلماسی عمومی آورده شده است: "دیپلماسی عمومی به برنامه‌های تحت حمایت دولت اشاره دارد که هدف از آن‌ها اطلاع رسانی و با تحت تاثیر قرار دادن افکار عمومی در کشورهای دیگر است؛ ابزار اصلی آن نیز انتشار متن، تصاویر متحرک، مبادلات فرهنگی، رادیو و تلویزیون و اینترنت است." (همان، 1389) همچنین آژانس تبلیغات آمریکا، دیپلماسی عمومی را دیپلماسی از طریق درک توده‌های مردم بیگانه، دادن پیام برای آنان، فعالیت به منظور تاثیرگذاری بر آن‌ها و توسعه گفت و گو میان شهروندان و نهادهای آمریکایی از یک سو و نهادهای بیگانه از سوی دیگر می‌داند که باعث تقویت منافع ملی ایالات متحده می‌شود. شرایط جدید نظام بین الملل باعث شده است تا آمریکا نیاز بیشتری برای ارتباط با گروه‌های اجتماعی کشورهای هدف پیدا کند. مقام‌های آمریکایی تلاش دارند تا علاوه بر قدرت نظامی از ابزار دیگری همچون رسانه‌ها، ابزارهای ارتباطی و فعالیت‌های دانشگاهی برای پیشبرد اهداف سیاست خارجی خود بهره ببرند. یکی دیگر از ابعاد دیپلماسی عمومی، گسترش روابط پایدار با افراد کلیدی، طی سالیان طولانی از طریق اعطای بورسیه، تبادلات فرهنگی، دانشگاهی، آموزشی، برگزاری سمینارها و کنفرانس‌ها و دسترسی به کانال‌های ارتباطی است. این الگوی رفتاری را آمریکا طی سال‌های گذشته از طریق رسانه‌های عمومی، نهادهای فرهنگی، مراکز دانشگاهی و مبادلات پر دامنه سیاسی و اقتصادی پیگیری کرده است. بر این اساس برخی تحلیلگران دیپلماسی عمومی، بر ضرورت کنترل فرهنگ تاکید کرده‌اند (Epstein, 2006) چارلز کیگلی معتقد است، دیپلماسی عمومی در واقع شکل جدیدی از تبلیغات است که به معنای گسترش نظامند اطلاعات به منظور تاثیرگذاری بر افکار عمومی است. او ابزارهای نفوذ در یک کشور بر کشور دیگر را به دو دسته رسمی و غیر رسمی تقسیم می‌کند. از این رو دخالت آشکار نظامی را زیر بخش نفوذ رسمی و کمک اقتصادی، کمک نظامی، دخالت پنهان اطلاعاتی و در نهایت نفوذ آشکار یا دیپلماسی عمومی را زیر بخش نفوذ رسمی برشمرده است (آزادی، 1391).

رویکرد دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران در قفقاز جنوبی

دیپلماسی عمومی ایران به مثابه یکی از ابعاد و ابزارهای سیاست خارجی عبارت است از: تلاش و کوشش سازمان یافته برای تاثیرگذاری بر برداشت‌ها، نگاره‌ها، ایده‌آل‌ها، ارزش‌ها و باورهای دیگر ملت‌ها از طریق تبیین و اشاعه آموزه‌ها و هنجارهای اسلامی و انقلابی. جمهوری اسلامی ایران این هدف را با به کارگیری منابع فرصت ساز "قدرت نرم" خویش در چارچوب دیپلماسی عمومی پیگیری می‌کند. دیپلماسی عمومی جمهوری اسلامی ایران در منطقه قفقاز جنوبی، اگرچه به اهدافی مانند حمایت از استقلال کشورهای برآمده از فروپاشی شوروی و برقراری امنیت منطقه‌ای و توسعه روابط و همکاری‌های اقتصادی، سرمایه‌گذاری در بازارهای منطقه و تسهیل ترانزیت کالا به خلیج فارس نظر دارد، بیش از هر چیز الگوسازی ایرانی-اسلامی را برای این کشورها در نظر دارد. دو دسته از منابع، فرصت‌های فراوانی را برای ایران در این منطقه فراهم می‌کند: "منابع ایدئولوژیک" که منظور از آن پیوندهای مذهبی، زبانی، قومی و فرهنگی با بیشتر کشورهای منطقه است و "منابع ژئوپولیتیک" که بیشتر اشاره به جایگاه راهبردی ایران به مثابه پل ارتباطی شمال

و جنوب در این منطقه و پیوند دهنده مناطق اکو و شورای همکاری خلیج فارس دارد. اهمیت و اولویت منابع دسته اول، در کنار هدف ایران برای الگوسازی ایرانی-اسلامی از خود در منطقه، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را به در پیش گرفتن رویکردی فرهنگی به این منطقه سوق می دهد (نقیب زاده، 1384).

تاریخ مشترک

تا قبل از اینکه در دوره حکومت قاجار، روسیه تزاری بتواند کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز را از جمهوری های اسلامی جدا کند در طول تاریخ همواره بیشتر کشورهای منطقه جزئی از تمدن ایران و تحت حکومت مرکزی بوده اند. بر همین اساس در زمینه های مختلف تاریخی باهم پیوندهای فراوانی دارند. به صورت کلی ای منطقه جز هویت تاریخی ایران باستان به حساب می آید. همچنان نیز این نزدیکی های فرهنگی بین ایرانیان و مردمان منطقه کاملاً نمایان است (حق پناه و دیگران، 1393).

قومیت مشترک

وجود ایرانی های گرجی تبار در فریدونشهر (اصفهان) که از زمان صفویه به ایران انتقال داده شده اند بعد دیگری از پیوند میان ایرانیان و گرجی ها است. از زمان روی کار آمدن دولت ساکاشویلی تلاش زیادی شد تا از آن ها به عنوان اقلیت گرجی حمایت های خاص شود. این نزدیکی قومی این فرصت را فراهم می کند که بتوان با تاکید بر آن برای کاستن مسائل حساسیت زا در رابطه سیاسی و اقتصادی استفاده کرد.

تاثیر روایات ملی ایران بر منابع گرجستان

مهم ترین منبع تاریخی گرجستان یعنی کارتلیس تسخوریا را چندین مورخ گرجی در میان قرن هشتم تا چهاردهم میلادی در 13 بخش به رشته تحریر درآوردند. سه بخش نخست این کتاب تاریخ شاهان گرجستان، نینوی مقدس و زندگی، مطالب مهمی را درباره تاریخ ایران باستان دربردارند. در این میان اثر نخست یعنی تاریخ شاهان گرجستان را لئونتی مرولی نوشته است. نویسنده این اثر با آگاهی از ادبیات حماسی و روایات ملی ایران دست به قلم برده. در قرون 15 تا 18 که در تاریخ ادبیات گرجستان دوره احیا شناخته شده شاهنامه فردوسی به تدریج به صورت نظم و نثر به زبان گرجی برگردانده شد. علاوه بر این در زمینه تاثیر روایات ملی می توان به مواردی همچون: تاثیر خدای نامه های ایرانی در تاریخ نگاری گرجستان، بهره گیری از شیوه روایی اسطوره های ملی ایران در روایات اسطوره ای گرجی اشاره کرد. در واقع بهره گیری مورخان از سبق و سیاق رایج در روایات ملی ایرانیان در دوران باستان از نمودهای تاثیر فرهنگ ایرانی در قفقاز است (علی بابایی درمنی، 1391).

اسلام و مطالعات اسلام شناسی در گرجستان

در مور اسلام شناسی باید گفت که علی رغم اینکه تفلیس (پایتخت گرجستان) شهری مسیحی بوده و هست اما در احادیث و روایات اسلامی از آن بارها به نیکی یاد شده و همواره به عنوان یکی از مناطقی در سطح جهان شناخته شده که در آن ادیان و مختلف با یکدیگر همزیستی مسالمت آمیز داشته اند. هرچند تعدا اسلام شناسان گرجی اندک‌اند ولی اسلام شناسی در کنار مطالعات ایران شناسی همیشه مورد توجه محققین و پژوهشگران گرجی بوده. مطالعات اسلام شناسی پس از فروپاشی کمونیست و در دوره‌های اخیر وارد مرحله ی تازه ای شده و رشد قابل ملاحظه‌ای را در گرجستان پیدا کرد. قران کریم با چندین ترجمه کامل انتشار یافت و در کنار تحقیقات متعدد و تالیف مقالات علمی، حضور اسلام شناسان گرجی در همایش‌های مختلف اسلامی و تالیف کتب در زمینه معرفی اسلام از سوی اسلام شناسان گرجی قابل ملاحظه است (امیر احمدیان، عسگری، 1391).

همکاری های دانشگاهی و علمی

ایران شناسی در گرجستان در سطح دانشگاهی، از سال 1918 در دانشگاه دولتی تفلیس (ایوانه جاواخیشویلی) تدریس شده و متخصصان ایران شناسی را آموزش داده است. موسسه شرق شناسی گرجستان وابسته به دانشگاه دولتی "ایلیا" نیز از حدود نیم قرن پیش در حوزه ایران شناسی فعال بوده است. همچنین در مورد انستیتوی شرق شناسی گرجستان وابسته به دانشگاه دولتی ایلیا پی میبریم که این انستیتوی علمی بعد از پیش از نیم قرن تحقیق و پژوهش موفق به انجام اقدامات موثری در زمینه ایران شناسی شده که در مجموع این اقدامات باعث جلب توجه محافل معتبر ایران شناسی در سطح جهانی شده‌اند. سطح عالی روابط فرهنگی و تاریخی ایرانیان و گرجستان باعث شده تا متخصصین گرجی را به تحقیق در مورد مسائل ایران وادار و نسبت به به مسائل ایران شناسی توجه خاصی را مبذول نمایند به طوری که گرجی‌ها را می‌توان پیشگامان ترجمه فارسی یاد کرد. با این حال، عواملی مانند از میان رفتن ارتباط دانشگاهی میان جمهوری‌های پیشین شوروی پس از فروپاشی آن، کاهش حمایت دولت از مجموعه رشته‌های شرق شناسی و مسائلی از این دست، سبب شد که در دوره پس از استقلال گرجستان، وقفه‌ای در این زمینه ایجاد شود (خزاعی، 1392). در اواخر زمستان 2012، باحضور سفیر جمهوری اسلامی ایران، یادداشت تفاهم همکاری‌های علمی، آموزشی با هدف ارتقای همکاری‌های آتی دو جانبه از سوی رایزنی فرهنگی سفارت ایران با دانشگاه گرجستان امضا شد. این یادداشت تفاهم شامل همکاری در زمینه تدوین و تنظیم برنامه‌های تحصیلی رشته ایران شناسی، ارتقای دانشجویان رشته ایران شناسی از طریق زبان آموزی و دوره‌های دانش افزایی زبان و ادبیات فارسی و همچنین پرورش ایرانشناسان متخصص در سطوح عالی بود کولایی. حدود دو سال گذشته، فعالیت‌های ایران در زمینه همکاری‌های مبادلات دانشگاهی با گرجستان، شاهد تحرک بیشتری نسبت به گذشته بوده، در 28 نوامبر 2015، شماری از دانشگاه‌های ایران با "اتحادیه دانشگاه های قفقاز" تفاهم نامه همکاری امضا کردند. این تفاهم نامه به منظور گسترش همکاریهای علمی، پژوهشی و فرهنگی دو جانبه میان دانشگاه‌های جامع علمی-کاربردی، الزهرای تهران، علامه طباطبایی تهران، محقق اردبیلی، دانشگاه علوم پزشکی و آزاد اسلامی اردبیل و اتحادیه دانشگاه های

قفقاز در دانشگاه محقق اردبیلی به امضا رسید. در 14 اوت 2016، شماری از دانشجویان رشته‌های زبان و ادبیات فارسی و ایران شناسی در دانشگاه‌های گرجستان به مدت 10 روز برای شرکت در دوره‌ی دانش افزایی که در دانشگاه تبریز و با حضور دانشجویان از کشورهای ترکیه، آذربایجان و گرجستان برگزار می‌شد. به ایران اعزام شدند. روزهای 11 و 12 اوت 2016 نیز 21 تن از استادان و دانشجویان ایرانی، در چارچوب برنامه‌های آشنایی با کشور گرجستان، به تفلیس سفر کردند (کولایی، عزیزی، 1394).

همکاری های هنری

فیلم

در سال های اخیر، روابط سینمایی دو کشور جمهوری اسلامی ایران و جمهوری گرجستان گسترش یافته است. به نحوی که همکاری‌های متعدد در زمینه‌ی اکران و نیز تولیدات مشترک سینمایی بین دو کشور انجام شده، و آثار سینمایی دو کشور در جشنواره‌های بین‌المللی یکدیگر حضور داشته و جوایز متعددی را به خود اختصاص داده است. در سال 1387 به همت رایزنی فرهنگی ایران هفته‌ی فیلم‌های جمهوری اسلامی ایران در تفلیس برپا شد، و در آن فیلم‌هایی نظیر مهمان مامان، اتوبوس شب، هرشب تنه‌لی، درخت جان، انتخاب، آفتاب بر همه یکسان می‌تابد، بهشت جای دیگری است و ... به نمایش درآمدند. این هفته که از 18 تا 25 اسفند ادامه داشت با استقبال شایان توجهی از سوی ملت گرجی مواجه شد (اطبائی، 1387). بر این در سال 1388 نیز هفته‌ی فرهنگی ایران در کوتایسی گرجستان برگزار شد. در بخش نمایش فیلم‌های ایرانی که در محل تالار سبز دانشگاه دولتی کوتایسی و با حضور اساتید و دانشجویان رشته فیلم برپا شد، ابتدا فیلمی تحت عنوان معرفی ایران با ترجمه‌ی گرجی پخش شد و پس از آن دکتر خزاعی رایزن فرهنگی سفارت ایران در مورد تاریخچه‌ی سینمای ایران صحبت نموده و وضعیت سینمای ایران را در طی سال‌های اخیر مناسب توصیف کرد (آزادی، 1391). در سال 1388، جشنواره فیلم باتومی گرجستان با حضور فیلم‌ها و هنرمندان ایرانی از تاریخ 21 تا 28 سپتامبر در شهر بندری باتومی برگزار شد. در این جشنواره، فیلم کوتاهی تحت عنوان "فیلم اولی" ساخته‌ی پناهی در بخش مسابقه فیلم‌های کوتاه این جشنواره حضور یافت و فیلم بلندی تحت عنوان "بیست" به کارگردانی عبدالرضا کاهانی نیز در بخش مسابقه فیلم‌های بلند حضور داشت. گفتنی است در سال 1387 فیلمی با عنوان "ترانه‌هایی تهران" به کارگردانی سامان سالور جایزه ویژه باتومی را به خود اختصاص داد. این در حالی است که در سال 1388 به مناسبت بزرگداشت بیستمین سالگرد ارتحال امام خمینی در جمهوری گرجستان، به همت رایزنی فرهنگی ایران فیلمی مستند از زندگی حضرت امام به نمایش درآمد (فرهنگ و ارتباطات، 1388). در حال حاضر بین فیلم‌خانه‌های ملی دو کشور نظیر تله فیلم گرجستان و سیما فیلم جمهوری اسلامی ایران همکاری‌هایی وجود دارد و دو کشور از این امر استقبال شایان توجهی نموده و آن را بهترین راه کار در زمینه توسعه فعالیت‌های فرهنگی و هنری دانسته‌اند (کتاب سبز، 1388).

تئاتر

در سال 1389 جشنواره بین‌المللی تئاتر تفلیس در محل فیلامونی شهر تفلیس با حضور مقامات فرهنگی، هنرمندان و جمعی از دیپلمات‌های خارجی مقیم گرجستان رسماً افتتاح شد. این جشنواره با هدف ترویج و تعمیم تئاتر و فرهنگ گرجستان در بخش تئاتر گرجی و توسعه همکاری‌های هنری با سایر کشورهای اروپایی و آسیایی به ویژه ایران برپا گردید. جشنواره تئاتر تفلیس پس از برگزاری اولین دوره آن که در سال 2009 میلادی انجام شد، برای دومین بار در سال 2010 برپا گردید و در دو بخش داخلی و بین‌المللی اجرا شد. در بخش بین‌المللی، برنامه نمایش تئاتر ایرانی "رستم و سهراب" در سالن تئاتر مرجانشویلی که یکی از قدیمی‌ترین سالن‌های تئاتر در سطح کشور گرجستان است. در تاریخ‌های 19 و 20 مهر ماه طی دو نوبت اجرا شد. به دلیل علاقه وافری که گرجیان از دیرباز به ترجمه شاهنامه و اشعار فردوسی شناسان گرجی و نیز علاقه مندی بسیاری از مردم گرجستان برای آشنایی با هنر تئاتر در ایران، این نمایش با استقبال روبه‌رو شد. به طوری که بسیاری از علاقه‌مندان بسیاری از مردم گرجستان برای آشنایی با هنر تئاتر در ایران، این نمایش با استقبال رو به روشد، به طوری که بسیاری از علاقه‌مندان قبل از اجرای نمایش و طی تماس‌های مکرر، درخواست اعلام تاریخ و یا نحوه دیدن این نمایش را داشتند. (فصل نامه قلم 1390). در سال 1390 همزمان با برپایی جشن نوروز که با همکاری وزارت امور خارجه، شورای عالی ایرانیان خارج از کشور، رایزنی فرهنگی ایران و با حضور ایرانشناسان، اساتید و دانشجویان زبان فارسی و سایر رشته‌های شرق‌شناسی مرکز روابط فرهنگی ایران و گرجستان در دانشگاه آکاکی تسترلی شهر کوتایسی برگزار گردید. گروه نمایش ستاره با اجرای نمایشی شاد به معرفی شخصیت‌های نوروزی پرداختند (آزادی، 1391).

موسیقی

در سال 138، به همت رایزنی فرهنگی ایران هفته فرهنگی ایران در کوتایسی گرجستان برپا شد. در بخش اجرای موسیقی، گروهی هنرمند که نت‌های سرود تاریخی "ای ایران را در اختیار داشتند، به اجرای موسیقی به صورت زنده پرداختند و سرود یاد شده را به زیبایی اجرا نمودند (آزادی، 1391). افزون بر آن در سال 1389 نیز همزمان با برپایی مراسم جشن نوروز در شهر کوتایسی گرجستان، گروه موسیقی نای برنامه هنری خود را با نواختن سازهای سنتی موسیقی اصیل ایرانی و قطعاتی از تصنیف‌های قدیمی ایران را اجرا کردند. در این کنسرت قطعاتی از گذشته و حال موسیقی اصیل ایران زمیندر مایه نوا با آواهایی از محمد صادق اسحاقی روی اشعاری از خقانی شروانی و شفیع کدکنی، همچنین قطعاتی از علی بهرامی نوازنده سنتور و در نهایت سرود "ای ایران" اجرا شد (فرهنگ و ارتباطات 1389).

عوامل تضعیف دیپلماسی عمومی

نداشتن راهبرد مشخص

یکی دیگر از ضعف‌های دیپلماسی فرهنگی در ایران نداشتن راهبرد مشخص در این مورد است. اگرچه ممکن است سیاست‌هایی در مورد دیپلماسی رسانه‌ای یا دیپلماسی فرهنگی به صورت غیر مستقیمی وجود داشته باشد؛ اما از آنجایی که دیپلماسی فرهنگی ساختار و سازمان مشخصی ندارد و همچنین نسبت

به دیپلماسی فرهنگی نگاه همه جانبه‌ای وجود ندارد راهبرد مشخص در این رابطه تدوین نشده است (میرفخرایی، بندپی، 1396).

عدم برنامه ریزی های بلند مدت

در شرایطی که تلاش های فرهنگی، هنگامی موثر واقع می‌شوند که از پایداری برخوردار باشند و فعالیت‌های کوتاه مدت هرگز نمی‌توانند در جهت تقویت روابط فرهنگی م.ثر واقع شود. ایران از راهبرد دراز مدتی جهت توسعه‌ی تبادلات فرهنگی خویش با کشورهای منطقه برخوردار نبوده است. فعالیت‌های موازی و پراکنده و اکتفا نمودن به برگزاری کلیشه‌ای مراسم و ... فرصت‌های از دست رفته برای توسعه‌ی همه جانبه‌ی مناسبات فرهنگی را آشکار می‌سازد (سنایی 1387).

نقش قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای

آمریکا به عنوان یکی از بازیگران قدرتمند و با نفوذ از جمله از عوامل محدودیت‌ساز در روابط با ایران و گرجستان است. آمریکا در پی فروپاشی شوروی تلاش کرد کشورهای اقماری شوروی را به شکل های ممکن زیر نفوذ قدرت خود قرار دهد تا بتواند ساختار آتی نظام بین الملل را نظام تک قطبی با سلطه قدرت هژمون سازد. آسیای مرکزی و قفقاز از جمله مناطقی بودند که آمریکا با نفوذ خود به دنبال تامین منافع کوتاه مدت (منافع سیاسی، اقتصادی) و درازمدت (ثبت سلطه) خود بود. گرجستان بیشتر به دلایل استراتژیکی و ژئوپولیتیکی پیش از پیش مورد توجه آمریکا قرار گرفت (امیراحمدیان، عسگری، 1391). آمریکا و اروپا بیشتر با تبلیغات گسترده تلاش می‌کنند تا جمهوری اسلامی ایران را حامی تروریسم که خواستار براندازی نظام‌های غیر دینی منطقه قفقاز هستند. نشان دهند و ترس از صدور اسلام انقلابی را در میان دولت‌های منطقه گسترش دهند؛ پس از انقلاب رز در گرجستان، برنامه‌ی ارتقای دموکراسی واشنگتن در قفقاز جنوبی تمرکز بیشتری بر گرجستان کرد. از آن جمله می توان به حمایت از روند دموکراسی سازی در گرجستان اشاره کرد که یکی از شیوه‌های اعمال قدرت نرم آمریکا در این کشور بوده است. اما دولت‌هایی مانند ترکیه در به چالش کشیدن آنچه امروز از آن به عنوان فرهنگ مشترک با جمهوری اسلامی ایران یاد می‌شود، تلاش می‌کنند. آن‌ها با گسترش اندیشه‌ی پان ترکیسم تلاش می‌کنند تا اقوام ترک منطقه را از تاریخ و هویت مشترک با جمهوری اسلامی دور کنند. (adilgizi, 2013)

تمایل گرجستان به غرب

گرجستان بعد از اعلام استقلال همواره راهبرد نگاه به غرب را برای چشم انداز آتی خود به کار گرفته است. گرجستان مقابله با روسیه و پیوستن به یورو- آتلانتیک را در برقراری روابط راهبردی با آمریکا می‌بیند و این مهم با توجه به نوع نگاه و روابط میان ایران و گرجستان به یک عامل واگرا و محدود کننده روابط تبدیل شده است (امیر احمدیان، عسگری، 1391).

نتیجه گیری

با عنایت به آنچه گذشت می‌توان دریافت که وجود اشتراکات فرهنگی، تمدنی و مذهبی و تلاش‌های صورت گرفته در زمینه‌های مختلف فرهنگی و علمی و علقه‌های اجتماعی مردم گرجستان به فرهنگ و تمدن ایران بیانگر فراهم بودن بسترهای مناسب برای فعال کردن دیپلماسی عمومی ایران در گرجستان است. برخی موانع اجرایی و عدم سرمایه‌گذاری‌های بلند مدت، همزمان با نقش آفرینی بازیگران رقیب از جمله آمریکا و ترکیه موجب تلاش رقبا برای به حاشیه راندن جمهوری اسلامی ایران در معادلات فرهنگی گرجستان و تنگ شدن عرصه بر اعمال موثر دیپلماسی عمومی ایران شده است. به نحوی که فرصت‌های موجود برای دیپلماسی عمومی ایران در گرجستان به چالش کشیده شود. با این وجود زمینه‌ها و اشتراکات فرهنگی برای توسعه همکاری بین دو کشور ایران و گرجستان فراوان است و ما باید تلاش نماییم تا با تاکید بر مشترکات فرهنگی، روابط فرهنگی طرفین را صمیمانه‌تر نماییم. همچنین عزم مسئولین دو کشور زمینه مساعدی را فراهم کرده تا روابط فرهنگی دو کشور بیش از گذشته ارتقاء یابد.

منابع و مأخذ:

- احدی، افسانه (1389)، دیپلماسی عمومی: چارچوب مفهومی و نظری، پژوهشنامه دیپلماسی عمومی و سیاست خارجی
- اطبایی، محمد (1387)، حضورهای بین‌المللی سینمای ایران در سال 87
<http://www.rasekhoon.net/article/print-42428.aspx>
- امیراحمدیان، بهرام، حسن عسگری (1391)، فهم روابط ایران و گرجستان از زمان اعلام استقلال بر اساس نظریه‌های روابط بین‌الملل، مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره 5، شماره 10
- آزادی، سمیه (1391)، عملکرد دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و ترکیه در آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی، دانشکده علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلام تهران مرکزی
- حق پناه، جعفر، سیمین شیرازی موگویی و شیوا علیزاده (1393)، قدرت نرم ایران در آسیای مرکزی و قفقاز، تهران، موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران
- خزاعی، احسان (1391)، روابط فرهنگی ایران و گرجستان، پتانسیل‌ها و دورنما، مرکز بین‌المللی مطالعات صلح در آبان
- دهشیری، محمدرضا (1396)، دیپلماسی عمومی ایران در قفقاز جنوبی: الزامات و راهکارها، ایراس، اسفند
- عامری، حمید (1382)، زبان فارسی در گرجستان، فرهنگ و تمدن آسیا، شماره 15، فروردین

علی بابایی درمنی، علی (1391)، تاثیر روایات ملی ایران در تاریخ نگاری گرجستان هشتم تا نهم میلادی، نورمگز، شماره 5، بهار و تابستان

سنایی، مهدی (1387)، بررسی عملکرد سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در حوزه آسیای مرکزی و ارائه راهکار، طرح پژوهشی، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، وزارت امور خارجه

فرهنگ و ارتباطات (1388)، نیم نگاهی به فعالیت رایزنی‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، نشریه داخلی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی

فرهنگ و ارتباطات (1389)، آذربایجان، بزرگداشت پیروزی انقلاب اسلامی، نشریه داخلی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، خرداد

کولایی، الهه، حمیدرضا عزیزی (1396)، دیپلماسی ایران در روابط با گرجستان، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره 47، شماره 4، زمستان

میرفخرایی، سید حسن، مجید فیروز مندی بندپی (1395)، دیپلماسی فرهنگی ایران در آسیای مرکزی وقفاز: فرصت‌ها و چالش‌ها، مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره 10، شماره 2

نقیب زاده، احمد (1384)، ضرورت یک دیپلماسی فرهنگی، همشهری دیپلماتیک، شماره 8

. Charles Wolf, Jr. and Brian Rosen, Public Diplomacy How to Think. About and Improve It, The RAND, 2004, pp 3-4

. Susan B. Epstein, U.S. Public Diplomacy: Background and the 9/11 Commission Recommendations, CRS Report for Congress, May 1, 2006.

. Adilgizi, Lamiya (2013), "Turkic Council not Effective Due to Conflicting Interests",

. Available at: <http://www.todayszaman.com/news-323777-turkiccouncil-not-effective-due-toconflicting-interests.html>, (Accessed on: 25/7/2015).

Implementing Public Diplomacy of Islamic Republic of Iran in Georgia

Abstract

The present study is a study on the performance of the public diplomacy of the Islamic Republic of Iran in Georgia.

Given the cultural and cultural affinity between Iran and Georgia .The public diplomacy of the Islamic Republic of Iran in Georgia, through joint efforts in the field of cultural exhibitions in the fields of anthropology, theater, cinema, music, and the interaction of artists from the two countries and the development of academic cooperation and the promotion of academic and scholarly exchanges ... has The ability to model Iran in the context of cultural geography and cultural features.

This paper, by analytical-descriptive method, seeks to answer the question of what factors affect the functioning of Iran's public diplomacy in Georgia. The hypothesis in response to this question states that common actions in the fields of Academic, joint cinematic productions, and the exchange of ideas and common literary and historical material in order to enhance mutual understanding, reciprocate linguistic and cultural ties, and the two nations can enhance Iran's public diplomacy capacities And the weakness in planning and holding the stereotypical ceremony and the lack of long-term cultural investment and the influence of the soft power of regional and sub-regional actors and the West's tendencies in Georgia after the 2008 war weakened Iran's diplomacy performance.

„მეოთხე ომის თაობის სტრატეგია“ და ირანის ისლამური რესპუბლიკის სამხედრო დოქტრინის რეალური მიდგომები სირიის სამხედრო კამპანიაში (2014-2019 წლები)

ჰიბრიდული ომი წარმოადგენს ახალ ფენომენს და მისი რაობა უფრო ფართოდ წარმოჩინდა 21-ე საუკუნის საერთაშორისო უსაფრთხოების სისტემაში. მისი განზომილების სამხედრო ასპექტები უტოლდება მეოთხე თაობის ომების კონცეფციას, სადაც პრიორიტეტული მიმართულებები ენიჭება ბრძოლის წარმოებას ასიმეტრიული სამხედრო საფრთხეების ნეიტრალიზაციისთვის და მოწინააღმდეგის ნების დამარცხება და არა თვით მოწინააღმდეგის ფიზიკური განადგურება. ჰიბრიდული ომის კონკრეტულ გამოვლენად ამ ეპოქაში ითვლება რუსეთის ფედერაციის მიერ უკრაინის სუვერენული ტერიტორიის, ყირიმის ნახევარკუნძულის ოკუპაცია, რომელიც განხორციელდა სწრაფი რეაგირების სარდლობის ნაწილების მიერ და შემდეგ მისი ანექსია 2014 წელს მოხდა. ამას გარდა, ჰიბრიდული ომის პირობებში წარმოებული საომარი მოქმედებები შეინიშნება სირიის რეგიონულ ომში (1). კიბერსივრცეში განხორციელებული ვირტუალური ომის წარმოება ასევე წარმოადგენს ჰიბრიდული ომის ნაირსახეობას, რომელსაც ეწოდება "კიბერომი"(2). საერთო ჯამში, ჰიბრიდული ომის სამხედრო სტრატეგიული პარამეტრების ზოგადი მიმართულებები შეიძლება წარმოდგენილი იქნას შემდეგი სახით: მოწინააღმდეგის არა ფიზიკური, არამედ მორალური და პოლიტიკური დამარცხება, კომბინირებული საომარი ტაქტიკური ელემენტების გამოყენება, საინფორმაციო-პროპაგანდისტული ბრძოლის წარმოება, კიბერომი, კულტურული ექსპანსია, პარტიზანული ტიპის საომარი კამპანიის წარმოება. ამიტომაც ასეთი ტიპის ომის წარმოებისას უნდა ვივარაუდოთ, რომ მისი შედეგები არ იქნება ისეთი დამანგრეველი, როგორც ეს ხდებოდა წინა თაობების ომების პერიოდში, მაგრამ ექნება უფრო სერიოზული შედეგი მსოფლიო საზოგადოებისთვის. დღევანდელ დღეს აქტუალურია იმის გარკვევა, თუ რას წარმოადგენს ჰიბრიდული ომი. ამ კუთხით არ არსებობს ერთიანი დეფინიციოლოგიური მიდგომა და ჯერაც არ არის მომხდარი მისი რეალური იდენტიფიკაცია (3). ქართველ მკვლევარებს ამ მიმართულებით გადადგმული აქვთ გარკვეული სახის ნაბიჯები. მაგალითად, საქართველოში მოღვაწე ერთ-ერთი წამყვანი სპეციალისტი და მაღალი დონის ექსპერტი ეროვნული უსაფრთხოების საკითხებში, პროფესორი ბესო ალადაშვილი იძლევა ჰიბრიდული ომის საინტერესო დეფინიციას: „ჰიბრიდული ომი - ეს არის ომი მართვადი ქაოსის მეშვეობით, რომლის ერთ-ერთი მთავარი შემადგენელია საინფორმაციო ომი, მოწინააღმდეგის სრული დემორალიზების მიზნით“. სწორედ საინფორმაციო ომის კომპონენტის არსებობა წარმოადგენს ე.წ. „მეოთხე თაობის ომის“ კონცეფციის შემადგენელ ნაწილს. თავის მხრივ კი, საინფორმაციო ომის ერთ-ერთ ნაირსახეობას შეადგენს ფსიქოლოგიური ომის თეორია, რომელსაც აწარმოებენ სამხედრო მიზნების მისაღწევად. ამავე კონტექსტში შეიძლება განვიხილოთ პროპაგანდისტული კამპანიის წარმოება, როგორც ჰიბრიდული ომის აუცილებელი კომპონენტი,

რადგანაც პროპაგანდა წარმოადგენს ინფორმაციას, რომელიც ითვალისწინებს ადამიანის შეცდომაში შეყვანას. პროპაგანდა შეადგენს სამხედრო მოტყუების შემადგენელ კომპონენტს და წარმოადგენს ჰიბრიდული ომის უმნიშვნელოვანეს საშუალებას (4).

2009 წლის ირანის პრეზიდენტის არჩევნებმა საზოგადოების მასობრივი პროტესტი გამოიწვია. ამის მიზეზი საარჩევნო შედეგების ფალსიფიკაცია გახდა. მასიური სოციალური მედიის გამოყენებით, მათ შორის „Twitter“-იცა და „Facebook“-იც. პროტესტის ტალღის საპასუხოდ ირანის მთავრობამ ინტერნეტ-წვდომა შეასუსტა და სატელევიზიო არხები თითქმის გათიშა. ოპოზიციონერებმა კი მაინც იპოვეს ხერხები და მსოფლიოს ერთ-ერთი ყველაზე მასშტაბური „DDoS“ შეტევა მთავრობის და მთავრობის ლოიალური ორგანიზაციების და პარტიების გარე და შიდა კომპიუტერული სისტემების და ვებ-გვერდების საწინააღმდეგოდ განახორციელეს, რაც ზოგიერთი საინფორმაციო წყაროს მოსაზრებით გამოწვეული იყო ირანის ბირთვული პროგრამის განვითარების ხელშეშლის მიზნით. დიდი მასიური პროტესტის გამომწვევი ფაქტორი იყო ის, რომ ირანში მყოფმა ჰაკერებმა ისევ და ისევ გამოიყენეს სოციალური ქსელები და ჩაატარეს რეკრუტიზაცია ყველა მონდომებული კიბერშემტევის აღსაკვეთად (5).

ბუნებრივია, რომ სირიაში გადაიკვეთა ასევე ირანის გეოსტრატეგიული ინტერესებიც, რადგანაც თუკი ირანისთვის მოკავშირე ალავიტი მმართველი ასადის დინასტიური რეჟიმი დაეცემა, მას მოყვება სუნიტური ისლამური რადიკალური ჯგუფების გააქტიურება (ანუ გათამაშდება „ერაყული“ სცენარი, რაც გულისხმობს შიიტური მოსახლეობის უფლებების შეზღუდვას) (6). აშშ-ს მიერ მოხდა ირანის წინააღმდეგ ე.წ. „ანაკონდის“ სტრატეგიის ხელშეწყობა (აშშ-ს ხელისუფლება, განსაკუთრებით წინა ადმინისტრაცია, ცდილობდა ამ კონცეფციის „მარყუჟის“ გადმოსროლას სამხრეთ კავკასიის მიმართულებითაც). სირიაში შეიძლება მოვიდეს სათავეში პრო-ამერიკული ხელისუფლება, რაც ავტომატურად გამოიწვევს ირანისთვის სტრატეგიული მოკავშირის დაკარგვას ისრაელთან გეოპოლიტიკურ ბრძოლაში (აღნიშნული მიდგომა შეადგენს ირანის ისლამური რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის პრინციპს) (7). სირიაში ასადის რეჟიმის დაცემა გამოიწვევს ირანისთვის გეოპოლიტიკური პლაცდარმის დაკარგვას ახლო აღმოსავლეთის მთელ რეგიონში, განსაკუთრებით თეირანისთვის სასიცოცხლო მნიშვნელობას წარმოადგენს ლიბანისა და პალესტინის ავტონომიურ ერთეულში (განსაკუთრებით ღაზას სექტორში) რადიკალური ისლამისტური პოლიტიკური მოძრაობების „ჰამასისა“ და „ჰეზბოლას“-თვის სამხედრო-პოლიტიკური და ფინანსური მხარდაჭერა, რაც ხორციელდებოდა სირიის მეშვეობით (8).

მოკლედ, სირიაში არსებულმა სამხედრო-პოლიტიკურმა არეულობამ და კრიზისმა, ირანის ისლამური რესპუბლიკის ავტოკრატიულ-თეოკრატიულ რეჟიმს შეუქმნა საფრთხე. ბუნებრივია, ამას მოჰყვა ირანის მხრიდან კონკრეტული ნაბიჯების გადადგმა - ირანის რევოლუციური გუშაგთა კორპუსის შეზღუდული კონტიგენტის შეყვანა სირიაში, სირიის შიიტური მოსახლეობისათვის სამხედრო დახმარების აღმოჩენა და ტერიტორიული თავდაცვის რაზმების ჩამოყალიბებაში დახმარების გაწევა, სხვადასხვა ტიპის შეიარაღების მიწოდება ასადის რეჟიმისთვის და ა.შ. ბუნებრივია, სირიაში „ირანულმა“ ფარულმა ექსპანსიამ გამოიწვია პალესტინისა და ლიბანის ტერიტორიებზე „ჰამასისა“ და „ჰეზბოლას“ გააქტიუ-

რება ლიბანში და ისრაელის წინააღმდეგ სამხედრო რიტორიკისა და საქმიანობების ინტენსიურობის გაზრდა. ამასთან ერთად, ირანმა დაიწყო თავისი ბირთვული პროგრამის დაჩქარებული ტემპებით განვითარება და სათანადო სამხედრო ტექნოლოგიების გაუმჯობესება, მათ შორისაა დამრტყმელი სარაკეტო სისტემა (9). სხვადასხვა მოსაზრებებით და ინფორმაციებით, ირანი მალე დაასრულებს ახალი ტიპის ბალისტიკური რაკეტის შექმნის პროექტს და განახორციელებს მის გამოცდას. აღნიშნული ფაქტი კი რეალურ საფრთხეს უქმნის თვით ისრაელის არსებობასაც კი, რადგანაც თეირანის მიერ დაჩქარებული ტემპებით ბირთვული იარაღის და ახალი სარაკეტო ტექნოლოგიების შემუშავება, თანაც სირიაში არსებული არაპროგნოზირებადი სამხედრო-პოლიტიკური ვითარების ფონზე, კიდევ უფრო ამძიმებს ისრაელის გეოპოლიტიკურ მდგომარეობას. ამიტომაც ისრაელის სამხედრო-სტრატეგიული ხელმძღვანელობა ჩქარობს ასეთ ვითარებას დაასწროს და განახორციელოს პრევენციული დარტყმები ირანის ბირთვულ და სამხედრო-სამრეწველო იმ ობიექტებზე, სადაც სარაკეტო ტექნოლოგიების განვითარება ხორციელდება. ამ ფაქტორმა კიდევ უფრო გააუარესა ირან-აშშ-ს ურთიერთობები (10).

სირიაში განვითარებული რთული გეოპოლიტიკური პროცესების ფონზე, განსაკუთრებით აღმოსავლეთ გუტას რაიონში, ქალაქ დუმაში სირიის არმიის მიერ გამოყენებული სპეციალური ქიმიური იარაღის გამოყენება, რომლის მთავარი მიზანი იყო ამ ტერიტორიაზე მოქმედი საუდის არაბეთის მიერ მხარდაჭერილი სავარაუდოდ „ჯამ ალ ისლამის“ სამხედრო დაჯგუფების რაზმების წინააღმდეგ ბრძოლა, რომლებიც განთავსებული იყო აღმოსავლეთ გუტაში და მათი სამხედრო პოტენციალი შეადგენდა 8-10 ათასს ჯიჰადისტს. სწორედ ამ დაბომბვების შემდეგ მათ, თავიანთ ოჯახებთან ერთად დატოვეს რაიონი და გადავიდნენ იდლიბის კანტონში. სავარაუდოდ გროსტრატეგიის დონეზე, სირიის სამთავრობო და მათთან კოალიციაში მყოფი რუსულ და ირანულ სამხედრო ნაწილებს, რომლებსაც შეუერთდნენ ერაყელი შიიტური „ბასმაჯის“ რაზმებიც. მთლიანად დედაქალაქ დამასკოს ირგვლივ არსებული სივრცე გაწმინდეს ნებისმიერი სახის ჯიჰადისტური შენაერთებისაგან, როგორც რადიკალური, მაგალითად, „ისლამური სახალიფოს“, „ტაქვირ აშ შამის“, ასევე ზომიერი „ფათჰ აშ შამის“, „ჯამა ალ ისლამის“, და სხვა შენაერთებისაგან. რუს და ირანელ სამხედროებს ეხმარებოდა „ჰეზბოლაც“ და ამით სირიის სამთავრობო არმიის მიერ კონტროლირებადი ტერიტორია გაიზარდა 40-65%-მდე. ფაქტობრივად ოფიციალური თეირანი ცდილობს იმოქმედოს „ჰიბრიდული ომის“ სტრატეგიის გამოყენებით, ისევე როგორც ირანი მოქმედებდა ერაყში (10). საინტერესო ის არის, რომ ასადის არმიისა და მასთან კოალიციაში მყოფი ნაწილების ოპერატიულ-სტრატეგიული ტიპის სამხედრო ოპერაცია, დროსა და სივრცეში დაემთხვა თურქეთის არმიის და მისი სატელიტების მიერ დაწყებულ აფრინის, იდლიბის და ნაწილობრივ მანბიჯის რაიონებში დაწყებულ ოპერაციებს. ეს როგორც ჩანს შეთანხმებული იყო ანკარის 2018 წლის აპრილის სამიტზე შემდგარი სამმხრივი: რუსეთ-ირან-თურქეთის პრეზიდენტების მოლაპარაკებების დროს. სხვათაშორის ამ სამიტის ფარგლებში საბოლოოდ, ამ ეტაპზე, სულ მცირე, რუსეთ-თურქეთის სტრატეგიული ალიანსი, თუნდაც არაფორმალური, მაგრამ მაინც შედგა. ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს ის გარემოება, რომ თურქეთი აპირებს ამერიკული „ჯაველინების“ მაგივრად, რუსული ანტი-სატანკო სარაკეტო კომპლექს „კორნეტის“ შესყიდვას და სტრატე-

გიული დანიშნულების საზენიტო-სარაკეტო კომპლექსი C-400-ის შეძენას და რუსეთის მიერ ამ იარაღის თურქული მხარისთვის დაჩქარებული წესით გადაცემას, უკვე 2019 წლის ივნისში (11). ამავე დროს, თურქეთმა აიღო თავის თავზე მედიატორის როლი თეთრ სახლთან და კრემლთან ურთიერთობების განმუხტვისთვის. ფაქტობრივად ეს ფარული ახალი ტიპის გროსტრატეგიულ დონეზე შესრულებული ოპერაცია სამივე მხარის მხრიდან განხორციელებული მოიცავს რამოდენიმე ძირითადი გეოპოლიტიკური ამოცანების შესრულებას:

1) სირიაში გავლენის ზონების დაარსება: სირიის ტერიტორიის სამ-ნაწილად გაყოფა, ანუ სამი გავლენის ზონის შექმნა - უკვე ჰეგემონი რეგიონული სახელმწიფოების მხრიდან: თურქეთი, ირანის ისლამური რესპუბლიკა, რუსეთის ფედერაცია. ფაქტობრივად სირია დაიყო „დასავლეთის გავლენის ზონად“ - რუსეთის ფედერაციის ეგიდით, „ჩრდილოეთის გავლენის ზონად“ - თურქეთის ეგიდით და „სამხრეთის გავლენის ზონად“ - ირანის ეგიდით.

2) ქურთების გადმობირება და მათი „მოთოკვა“: თურქეთისთვის მნიშვნელოვანია ე.წ. „უსაფრთხოების ბალიშის“ შექმნა და სირიელი ქურთების აქტიურობის შეჩერება. განსაკუთრებით, „დემოკრატიული ძალების კავშირის“ მოქმედებების შეზღუდვა და ასევე სირიელი ქურთების პოლიტიკური ძალების განადგურება. რუსეთს და ირანს კი სჭირდებათ სირიელი ქურთების თავის მხარეზე „გადმობირება“ და მათი კონტროლის ქვეშ არსებული სასარგებლო წიაღისეულით მდიდარი რაიონების, მათ შორის ქვეყნის სამხრეთით, განსაკუთრებით ნავთობისა და გაზის ხელში ჩაგდება - ასეთი მისია ჰქონდა დერ-ერ-ზორის რაიონის განადგურებული რუსული დაქირავებული მებრძოლების ჯგუფსაც (ე.წ. „ვაგნერის“ ჯგუფი), რომელიც გაანადგურეს ამერიკელებმა. ასეთი კომბინაცია ძალიან აწყობს ამ არაფორმალური გავლენის დაჯგუფებას, რომელიც უკვე ჩამოყალიბდა კონკრეტულად ახლო აღმოსავლეთისა და კავკასიის მიმართულებით. ეს ფაქტია.

3) აშშ-ს გეოსტრატეგიული ინტერესების შესუსტება ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში: რა თქმა უნდა ახალი კოალიცია (მხედველობაშია თურქეთი-რუსეთი-ირანი), რომელიც დროებითია და შეიქმნა კონკრეტული გეოსტრატეგიული მოკლევადიანი ამოცანების შესასრულებლად, რამდენად პარადოქსულიც არ უნდა იყოს. ფაქტობრივად, ამ კოალიციამ აშშ-ს გეოსტრატეგიული ინტერესები საგრძნობლად დაასუსტა. ასეთი სავალალო სიტუაცია აშშ-ს არ ქონია კლასიკური „ცივი ომის“ დროსაც კი, როგორც შეიქმნა ამ ეტაპზე. ფაქტობრივად, რუსულ-ირანულმა კოალიციამ გახლიჩა ასევე პროამერიკული სპარსეთის ყურის თანამშრომლობის საბჭოში შემავალი ქვეყნები, რომლებიც თავის მხრივ წარმოადგენდნენ „ახლო აღმოსავლეთურ ნატოს“. სპარსეთის ყურის ქვეყნები დაიყო ორ ბანაკად. ამათი ნაწილი მხარს უჭერს ირანს, ნაწილი აშშ-ს. ამას ზედ დაემატა ისიც, იემენში მყოფი ფუთიები უკვე საუდის არაბეთის დაუძინებელი მტერია და მისთვის სერიოზული ზარალის მიმყენებელიცაა. ამის ფონზე ერთადერთ სერიოზულ დასაყრდენს აშშ-სთვის ამ ეტაპზე წარმოადგენს ისრაელი და იორდანია, რადგანაც შესუსტებული საუდის არაბეთი უკვე თითქმის „გამოეთიშა“ ამ „სიას“ და დანარჩენი სახელმწიფოები კი აწარმოებენ ჯერ კიდევ გაურკვეველ თამაშებს - აშშ-ს და რუსეთს შორის (მაგალითად, ეგვიპტის ხელმძღვანელობა). მოკლედ, აშშ-ს პოზიციები თანდათანობით რუსულ-ირანული, ახლა უკვე თურქეთის არაფორმალურად მიერთების სახით, გაძლიერდა. ამ კოალიციის წევრი ასევე გახდა ერაყის შიიტუ-

რი მთავრობაც, რომელიც ირანს და რუსეთს აძლევს ფაქტობრივად პირდაპირი კორიდორის საშუალებას, მისი ტერიტორიის სახით და ბაღდადში მოქმედებს ე.წ. „ოთხეულთა შტაბ-ბინა“ (რუსეთი, ერაყი, ირანი, ასადის რეჟიმი), სადაც რუსი მაღალი რანგის სამხედროები აქტიურად იკავებენ ლიდერის პოზიციებს.

ასეთი კონფიგურაციის ფონზე, გასაკვირი არ უნდა იყოს პრეზიდენტ ტრამპის მილიტარისტული განწყობა, თანაც იმ სიტუაციაში როდესაც დემონსტრაციულად იყო გამოყენებული ქიმიური იარაღი, აშშ-ს პოზიციების კიდევ უფრო შესასუსტებლად. ასევე აშშ-ს მოკავშირე, საუდის არაბეთსაც მიაყენეს დიდი დარტყმა. აქედან გამომდინარე, შემთხვევითი არ იყო ის, რომ სასწრაფოდ ვაშინგტონში ჩავიდა საუდის არაბეთის პრინცი და თავდაცვის მინისტრი მოჰამად ბინ სალმანი, რომელმაც თხოვა ტრამპს უშუალოდ ჩარეულიყო და დაესაჯა ქიმიური იარაღის გამოყენებლები. ეს ვითარება ძალიან არის მიახლოებული 1962 წლის კარიბის კრიზისის სიტუაციასთან, თუმცა მხარეებს შორის ბირთვული ომის დაწყება გამორიცხებულია. ადგილი შეიძლება ჰქონდეს ე.წ. „შეზღუდულ სამხედრო კონფლიქტს“, რომელიც ხელოვნურად გამოწვეული იყოს რუსეთის პრეზიდენტ ვლადიმერ პუტინის მხრიდან, რათა არ შეარჩინოს ამერიკელებს მისი პირადი გვარდიის „ვაგნერის“ ჯგუფის განადგურება და ელოდება გარკვეულ სიტუაციას, რომ დარტყმა მიაყენოს მანბიჯში მყოფ 2 ათასიან ამერიკულ სამხედრო კონტინგენტს, რომლებიც განთავსებულნი არიან ოც სამხედრო ბაზაზე (12). ამისთვის ირანში გადმოფრენილი იყო ტუ-22 ტიპის სტრატეგიული ბომბდამშენები, რომლებმაც „თავი გამოიჩინეს“ საქართველოს წინააღმდეგ წარმოებულ 2008 წლის აგვისტოს ომში. მათ მშვიდობიანი მოსახლეობაც არ დაინდეს. ამას ემატება აშშ-ს პრეზიდენტ ტრამპის მუქარა, დარტყმების მიყენების შესახებ, მათ შორის რუსულ ბაზებზე, სადაც სავარაუდოდ არის შენახული ქიმიური იარაღის კომპონენტები. ვფიქრობ, აშშ აპირებს ფაქტობრივად მისთვის მოწყობილი ე.წ. გეოპოლიტიკური „გორდიასის კვანძის“ გაჭრას, რათა თავისი გეოსტრატეგიული ინტერესები საბოლოოდ არ შეილახოს. ვნახოთ როგორ განვითარდება მოვლენები, იმედი ვიქონიოთ რომ ეს პრობლემა გადაიჭრება მშვიდობიანად და დამნაშავეები ამ საშინელი ტრაგედიისა, დასჯილნი იქნებიან.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, იკვეთება ის ტენდენცია, რომ ირანის ისლამურმა რესპუბლიკამ სირიის სამხედრო კამპანიის წარმოებისას შეიტანა ფუნდამენტური ცვლილებები და გაითვალისწინა მეოთხე ომისთვის დამახასიათებელი კომპონენტები, რომლებიც თავის მხრივ მოიცავენ შემდეგს: სამხედრო ასიმეტრიული ოპერაციების დაგეგმვა და განხორციელება, მცირე მობილური სამხედრო ძალების ოპერაციების წარმოება ოპერატიულ-სტრატეგიულ დონეზე სპეცდანიშნულების რაზმების მაღალი მობილიზაცია და მათი მაღალი ჩართულობა საბრძოლო ოპერაციებში, იდეოლოგიურ-პროპაგანდისტული ოპერაციების გაძლიერება, კიბერომის ეფექტური წარმოება, მოწინააღმდეგის საბრძოლო პოტენციალის დაძლევა მაღალი ტექნოლოგიური სამხედრო საშუალებებით (დრონები, დამრტყმელი საარტილერიო ზალპური სისტემები და ა.შ.).

ბიბლიოგრაფია:

1. ალადაშვილი ბ. “რუსეთის „ჰიბრიდული ომი“ საქართველოს წინააღმდეგ 1918-21 წლებში“, თბილისი, 2018 წელი, გვ.3-4
2. ახვლედიანი ა. „ჰიბრიდული ომი, როგორც ევრო-ატლანტიკური უსაფრთხოების ახალი გამოწვევა და ნატოს სტრატეგიული სარდლობა“, სამაგისტრო ნაშრომი შესრულებული კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის საერთაშორისო ურთიერთობების და საერთაშორისო უსაფრთხოების სამაგისტრო პროგრამის ფარგლებში, თბილისი, 2019 წელი, გვ.13-14
3. Hoffman, F.G Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars - Research Fellow, Center for Emerging Threats and Opportunities (CETO), p.7
4. ბესიკ ალადაშვილი, "რა არის "ჰიბრიდული ომი"?", არსენალი: სამხედრო-ანალიტიკური ჟურნალი, pp. 32-33, ივნისი 2016
5. “Hybrid Threats and Asymmetric Warfare: What to do?”, conference proceeding, the Swedish Defense University, based on conference materials hold in Stockholm on 14-15 November, 2017; Sweden, February 2018, pp.14-15
6. Rick McCormick “Hackers made Iran’s Nuclear computers blast AC/DC” published in “Venture Beat Newsletters” on August 6, 2014 at 9.08 p.m. see in detail: <https://venturebeat.com/2014/08/06/hackers-confused-iranian-scientist-by-blaring-acdc-in-nuke-lab/>
7. Stephen D. Biddle and Jeffrey A. Friedman “The 2006 Lebanon Campaign and the Future of Warfare: Implications for Army and Defense Policy” Carlisle PA, Strategic Studies Institute, 2008, pp.63-66
8. Hall Gardner “Averting Global War”, New York, Palgrave-Macmillan, 2010, Chapter 4
9. Bill Roggio “Coalition forces capture Hezbollah Bridges operative in Baghdad”, Long War Journal, July 31, 2008, see in detail: https://www.longwarjournal.org/archives/2008/07/coalition_forces_cap.php
10. “Russian Media Covers Russia-Iran-Turkey Summit”, news service, September 17, 2019, at 13:11, see in detail: <https://www.yenisafak.com/en/news/russian-media-covers-russia-iran-turkey-summit-3500828>
11. “US Military Convoy Attacked by pro-Turkish Militants in Syria: Report” in “The Levant” newspaper on 4 November, 2019, see in detail: <https://thelevantnews.com/en/2019/11/us-military-convoy-attacked-by-pro-turkish-militants-in-syria-report/>
12. Ben Hubbard, Carlota Gall, Patrick Kingsley and Anton Troianovski “In Syria, Russia Is Pleased to Fill an American Void” published in “The New York Times” on October 15, 2019

**"The Fourth War Generation" Strategy and the Real Approaches to the
Military Doctrine of the Islamic Republic of Iran in the Syrian Military
Campaign (2014-2019)**

Abstract

The popularity of new war theory in strategic studies, labeled as “hybrid war” is being determined by the importance of globalization effect on global security and contemporary international relations system. Hybrid war is primarily based on the ability to target distant objects and processes through non-traditional military means, particularly those critical to state and military functions. The hybrid war is considering as the Fourth War Generation creature and is very popular for elaboration by the states. Iran’s case is not an omission. The Islamic Republic of Iran extensively fulfills its own hybrid warfare strategy in its Syrian military campaign and with realization of the one reaches quite great successes. In 2014-2019 period of time, Iran has attained enormous military superiority not only in Syria, but also in Iraq and in Lebanon and by doing so, transformed itself as a key regional hegemon, including waging cyberwar as part of its hybrid warfare strategy. The strategy is also reflected in current Iranian military doctrine.

“არაბული გაზაფხულის” მიზეზები სირიაში ჰაფიზიდან, ბაშარ ალ-ასადამდე

იმისათვის, რომ კარგად გავიგოთ სირიაში “არაბული გაზაფხულით” გამოწვეული საპროტესტო აქციებისა და კონფლიქტის ხასიათი, საჭიროდ მიგვაჩნია, გავაანალიზოთ ქვეყანაში არსებული სიტუაცია სოციალიზმის, არაბული ნაციონალიზმის იდეოლოგიის მიმდევარი და სეკულარული ბაასის პარტიის მმართველობის დროს შექმნილი ვითარება. მას შემდეგ, რაც ქვეყნის სათავეში ჰაფიზ ალ-ასადი მოვიდა, ბაასის პარტიის რიგები ჩერქეზებით, გაარაბებული ქურთებით და სომხებით შეივსო, სუნიტურ უმრავლესობასთან მიმართებაში ბალანსის დამყარების მიზნით. პრეზიდენტმა ჰაფიზმა მმართველი პარტიის მხარდაჭერით, სირიის სახალხო ასამბლეასთან და საკანონმდებლო საბჭოსთან განხილვის შემდეგ, შემოიღო საგანგებო კანონი. მიღებული კანონის-სააღსრულებო დეკრეტის პირველი თავის პირველი მუხლის თანახმად, “ქვეყანაში საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადება შესაძლებელი ხდებოდა ომის, ან ომის დაწყების საფრთხის შემთხვევაში, ან მაშინ, როდესაც უსაფრთხოებას და სამოქალაქო წესრიგს მთლიანად რესპუბლიკაში, ან მის რომელიმე ნაწილში საფრთხე დაემუქებოდა ქვეყნის შიგნით დაწყებული აჯანყების, ან სამოქალაქო კატასტროფის დროს“. საგანგებო მდგომარეობა ვრცელდებოდა როგორც მთელი ქვეყნის ტერიტორიაზე, „ასევე მის ცალკეულ ნაწილზეც“ (4).

სირიის კონსტიტუციის 101-ე მუხლის მიხედვით კი “რესპუბლიკის პრეზიდენტს შეეძლო გამოეცხადებინა ან გაუქმებინა საგანგებო მდგომარეობა საგანგებო კანონით მინიჭებული უფლებების ფარგლებში” (5). აღნიშნული კანონი პრეზიდენტს, პრემიერ მინისტრსა და მის მოადგილეს ანიჭებდა კანონების შემოღების, გადავადების, ან გაუქმების უფლებას და არ საჭიროებდა როგორც სასამართლო, ასევე აღმასრულებელი ორგანოების თანხმობას.

კანონის მეოთხე მუხლის თანახმად, “სამხედრო გუბერნატორს შეეძლო გამოეცა წერილობითი დირექტივები ამა თუ იმ ქმედების განხორციელებისა და მასზე ზომების მიღების მიზნით და რაიმე დარღვევის გამოვლენის შემთხვევაში მიემართათ სამხედრო სასამართლოსთვის. ხელისუფლებას ეძლეოდა საშუალება, შეეზღუდა ცალკეული პირების თავისუფლება, შეკრების, გადაადგილების, საცხოვრებელი ადგილისა და სატრანსპორტო საშუალების ქონის უფლება და დაეკავებინათ ყველა ის პირი, ვინც ეჭვმიტანილი იქნებოდა ხალხისა და რეჟიმისთვის საფრთხის შექმნაში. ასევე ზემოთ ხსენებული მუხლის თანახმად, შესაძლებელი ხდებოდა ცალკეული პირების, ან ამა თუ იმ ადგილის მიმართ გამოძიების დაწყება ნებისმიერ დროს და მოქალაქეები ვალდებული იყვნენ შეესრულებინათ ხელისუფლების მხრიდან წამოსული ნებისმიერი დავალება. ხორციელდებოდა ყველა სახის წერილების, სატელეფონო ზარების, გაზეთების, ბიულეტენების, წიგნების, ნახატების, გამოცემების, მასობრივი მედიის საშუალებების მაუწყებლობის, ნები-

სმიერი სახის გამოხატვისა, პროპაგანდისა და სარეკლამო საშუალებების სრული მონიტორინგი. ხელისუფლების მხრიდან მოთხოვნის შემთხვევაში, ასეთი ტიპის მაღაზიები მეპატრონეებს უნდა დაეხურათ, ან სულაც შეეწყვიტათ თავიანთი საქმიანობა. ამ კანონმა ხელისუფლებას აბსოლუტური ძალაუფლება მიანიჭა, რომლის მეშვეობითაც ხალხს მთლიანად წაერთვა სიტყვის, აზრის გამოხატვისა და სხვა, ის ფუნდამენტალური უფლებები, რომლებიც ქვეყნის კონსტიტუციაში იყო ჩაწერილი და დაცული საერთაშორისო კონვენციებით. ყოველივე ზემოთ აღწერილის პარალელურად, შეიქმნა სახელმწიფო უსაფრთხოების სასამართლო, რომელიც ასევე შთამბეჭდავი ძალაუფლებით იყო აღჭურვილი (3.6).

ამის პარალელურად, ჯერ კიდევ დამოუკიდებლობის მოპოვების პერიოდისა, 1960-იან წლებამდე, ქვეყანაში მოქმედი სხვადასხვა პოლიტიკური დაჯგუფებებისთვის, დაზვერვის სამსახურები ხელისუფლებისთვის ბრძოლაში გამარჯვების მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს წარმოადგენდნენ, ვინაიდან ის ჯგუფები, რომლებიც ამ სამსახურებს აკონტროლებდნენ, დაუბრკოლებლად ანეიტრალებდნენ თავიანთ ოპონენტებს მასობრივი დაპატიმრებებისა და ტრიბუნალზე გადაცემის მეშვეობით. ჰაფიზ ალ-ასადის ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ, რეჟიმმა კიდევ უფრო გააძლიერა ამ სამსახურებზე კონტროლი, რამაც გამოიწვია სპეცსამსახურების სრული დომინირება სამხედრო და პოლიტიკურ ინსტიტუციებში. შესაბამისად, სპეცსამსახურების უშუალო მონაწილეობით მიმდინარეობდა ქვეყნის შიდა და საგარეო პოლიტიკის ფორმირება. სპეცსამსახურებისა და საიდუმლო პოლიციის აგენტები აკონტროლებდნენ ქვეყნის ყველა დაწესებულებას, მათი ინფორმატორები იყვნენ ჩანერგილი ყველა სკოლაში, უმაღლეს სასწავლებლებში, კაფეებში და ა.შ. „არ ჩაერიო პოლიტიკაში, თორემ მუხაბარათი აგიყვანს შენ“-აფრთხილებდა ყველა მშობელი თავიანთ შვილებს. ბაშარ ალ-ასადის ბაასისტურმა რეჟიმმა კიდევ დამატებითი რეგულაციები და დეკრეტები შემოიღო, რომლის თანახმადაც, პოლიციისა და სპეცსამსახურების ნებისმიერი თანამშრომლის მიერ, სამუშაოს შესრულების დროს ჩადენილი დანაშაულის შემთხვევაში არ უნდა დაწყებულიყო არავითარი სასამართლო საქმის წარმოება მანამ, სანამ მისი საქმე არ გადაეცემოდა შესაბამისი დეპარტამენტის დისციპლინარულ საბჭოს და სპეციალურ განკარგულებას არ გასცემდა ექვმიტანილი თანამშრომლის დირექტორი (7).

„მუსლიმი ძმების“ ჯანყმა თავისუფალი მოქმედების ყველანაირი პირობა შეუქმნა ჰაფიზ ალ-ასადს და დამატებითი რეგულაციები შემოიღო. ასეთმა განუზომელმა ძალაუფლებამ ჩამოაყალიბა ავტორიტარული რეჟიმი, რამაც ხელი შეუწყო სამოქალაქო საზოგადოების განუვითარებლობას და ოპოზიციური ძალების დასუსტება-დაქსაქსვას, რაც გრძელდებოდა 2011 წლის მარტამდე.

სირიაში „არაბული გაზაფხულის“ დასაწყისში, პროცესებში ჩართული მთავარი აქტორების ორი კატეგორია ჩამოყალიბდა, ორგანიზებული სირიის თავისუფალი არმია და თითქმის მთელი ქვეყნის მასშტაბით საპროტესტო აქციებზე გამოსული არაორგანიზებული ჯგუფები (1).

მმართველი რეჟიმის მთავარ საყრდენ ძალებს წარმოადგენდნენ შეიარაღებული ძალები და სპეცსამსახურები, საზოგადოებრივი სეგმენტი-ძირითადად რელიგიური უმცირესობები-ალავიტები და ქრისტიანები, ასევე ბიზნეს-კლასი რომლებიც ბაშარ ალ-ასადის ე.წ. ელიტურ გარემოცვად ითვლებოდნენ. რელიგი-

ური უმცირესობებისა და ბიზნესმენების არჩევანი ჯერ კიდევ ჰაფიზ ალ-ასადის დროს შექმნილმა სიტუაციამ განაპირობა. კერძოდ, უმცირესობების წარმომადგენელი ჯგუფების ხელისუფლებაში მოსვლამ და ბაასის პარტიის მიერ სეკულარიზმისა და სოციალიზმის იმპლემენტაციამ, სირიაში მცხოვრები არამუსლიმი მოქალაქეებისთვის ბევრად ხელსაყრელი ფინანსური გარემო შექმნა. 1970-იანი წლებიდან ხელისუფლება აქტიურ რეჟიმში უწყობდა ხელს ძირითადად ქრისტიანი და არაბული წამომავლობის არმქონე ქვეყნიდან გასული ბიზნესმენების, სხვადასხვა დარგის სპეციალისტებისა და მენეჯერების უკან დაბრუნებას და მაქსიმალურად ცდილობდა, მათთვის შეექმნა ყოველმხრივ სახარბიელო გარემო. ბუნებრივია, ზემოთ ჩამოთვლილი ჯგუფებისთვის ბაშარ ალ-ასადის ავტოკრატიული რეჟიმი გაცილებით მისაღები იყო, ვიდრე მისი დამხობის შემთხვევაში სუნიტური უმრავლესობის წარმომადგენელი მთავრობის, ან სულაც სალაფიტების მოსვლა ქვეყნის სათავეში (8).

მოყვანილი მსჯელობის ერთ-ერთ ყველაზე სრულყოფილ მაგალითს წარმოადგენს სირიელი სამხედროებისთვის შექმნილი სპეციალური საბინაო სისტემა, რამაც თავის მხრივ განაპირობა რეჟიმის დაცვა სამხედრო ელიტის უმრავლესობის მხრიდან და ბაშარ ალ-ასადის რეჟიმის სიცოცხლის უნარიანობა, დაპიეთ ალ-ასად ან „ასადის გარეუბანი“ მდებარეობს დამასკოდან ჩრდილო-აღმოსავლეთით და ქვეყნის უმსხვილესი სამხედრო საცხოვრებელი კომპლექსია, რაც თავის მხრივ ნათლად წარმოაჩენს, თუ როგორ მუშაობს ეს სისტემა. საცხოვრებელი კომპლექსი, სასაუბრო ენაზე დაპიად ცნობილი, ოფიცრებს საშუალებას აძლევს მათ საკუთრებაში იქონიონ უძრავი ქონება დამასკოში. მათი უმრავლესობა სირიის სოფლებიდან გამოსული ღარიბი ოჯახიდან არიან, რომელთაც ქალაქში საცხოვრებელი ადგილის შეძენის საშუალება არ გააჩნიათ. სამხედრო დასახლებამ მათ საშუალება მისცა სოციალური წინსვლისთვის, მაგრამ საზოგადოება, სადაც ოფიცრები ცხოვრობენ და მათი ოჯახები, აყალიბებს მკაფიო იდენტობას, რომელიც გამოყოფს მათ სირიის დანარჩენი საზოგადოებისგან და რჩებიან რეჟიმზე დამოკიდებულები.

ცხოვრების ყველა ატრიბუტი და გარანტირებული სოციალური რესპექტაბელობა უზრუნველყოფილია და დამოკიდებულია რეჟიმზე. 2000 წელს, როდესაც გარდაიცვალა ჰაფიზ ალ-ასადი, დაპიეთ-ში მცხოვრებმა მრავალმა ოფიცერმა საკუთარი ოჯახის წევრები უკან, სოფლებში დააბრუნეს და ელოდებოდნენ, თუ რა სახის გარემოებები და სიტუაცია შეიქმნებოდა ქვეყანაში. ისინი დაბრუნდნენ მას შემდეგ, რაც ბაშარ ალ-ასადი გახდა პრეზიდენტი. ოფიცრებიც და სხვა სამოქალაქო სახელმწიფო მოსამსახურეები აცნობიერებდნენ იმ ფაქტს, რომ მათი ცხოვრება დამასკოში დამოკიდებული იყო რეჟიმის არსებობასთან და არა მათ სტატუსზე.

სირიის სამხედრო საბინაო პროგრამები გაფართოვდა 1980-იანი წლებიდან მოყოლებული. შემდგომი ათწლეულების განმავლობაში არ აღუძრია სოლიდარობის გრძნობა ოფიცრების და სხვა კონფესიების წარმომადგენლებს, განსაკუთრებით ალავიტებსა და სუნიტებს შორის. თუმცა სამხედრო შეღავათები და საბინაო სარგებელი იყო ის რგოლი, რომელმაც შეაკავშირა ოფიცრები საკუთარი ფინანსური ინტერესების დაცვის მიზნით 2011 წლის დასაწყისში.

სირიაში არსებობს სამხედრო საცხოვრებლების ორი სისტემა. პირველი უზრუნველყოფს აქტიური მოსამსახურეების ცხოვრებას საკუთრების უფლების

გარეშე, ისეთ სამხედრო-საცხოვრებელ კომპლექსებში, როგორებიცაა ქატანა დამასკოში, რაიანი ჰომში და საიდა დერაში. მეორე სისტემის თანახმად კი, შესაძლებელია სპეციალური ფასდაკლების შედეგად სახლის შეძენა არმიისთვის განკუთვნილ ტერიტორიებზე, სახელმწიფოს მიერ სუბსიდირებული პროგრამის ფარგლებში. თეორიულად, ნებისმიერ სამხედრო მოსამსახურეს შეუძლია გააკეთოს განაცხადი საცხოვრებელზე, თუმცა თანხმობის მიღება დამოკიდებულია მათზე, ვისაც დე ფაქტო გააჩნია უფლება უძრავი ქონების გადაცემის, ან უარის თქმის. მსგავსი ტიპის დასახლებები არსებობს დეირ ეზ-ზორში, ალეპოსა და ტარტუზშიც. აღნიშნული დასახლებების მშენებლობას საფუძველი 1980-იანი წლებიდან ჩაეყარა, თავდაცვის მინისტრ მუსტაფა თლასის მიერ, სადაც ოფიცრებმა ჩასახლება 1990-იანი წლებიდან დაიწყეს და 2011 წლისთვის კომპლექსი მოიცავდა 250 ჰექტარს, 100 ათასი მაცხოვრებლით. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ დაჰია არ წარმოადგენს მაღალჩინოსანი ოფიცრების მდიდრულ საცხოვრებელ ტერიტორიას. იქ არ არსებობს სამოქალაქო მომსახურების გამართული სისტემა, ქუჩები კეთილმოუწყობელია, მაგრამ ხშირად ითიშებოდა ელექტრო ენერჯია და წყალი, დასახლების კიდევ ერთი პრობლემაა გარეუბანში არსებული ნაგავსაყრელიც, რომლისგან წამოსული ცეცხლის კვამლი და მაწანაწალა ძაღლები, ამ დასახლების ერთ-ერთ მთავარ პრობლემას წარმოადგენს. 2000-იანი წლებიდან დაჰიაში სამხედრო მოსამსახურეების გარდა დაიწყო სამოქალაქო პირების ნაკადის ზრდაც. 2011 წლისთვის დასახლებაში 60%-ს მოქმედი და გადამდგარი სამხედროები და ასევე სპეცსამსახურების თანამშრომლები შეადგენდნენ, დანარჩენ 40%-ს კი სამოქალაქო პირები. სამოქალაქო პირების რაოდენობის ზრდამ ისიც გამოიწვია, რომ აღნიშნულ რაიონში მაცხოვრებელმა ოფიცრებმა თავიანთი საკუთრება კიდევ უფრო მეტად აღიქვეს, როგორც თავიანთი ფინანსური აქტივი, რადგან იმავე წლის მონაცემებით, რაიონის შედარებით პრესტიჟულ ნაწილში საცხოვრებლების ფასი 30 მილიონ ლირამდე (600 ათასი დოლარი) გაიზარდა. მიუხედავად იმისა, რომ „არაბულ გაზაფხულამდე“ 5 წლის განმავლობაში ინტენსიურ რეჟიმში მიმდინარეობდა არასამხედრო პირების ჩასახლება დაჰიაში და სულ უფრო მეტად ემსგავსებოდა ის სამოქალაქო ტიპის დასახლებას, სამოქალაქო ომმა აჩვენა, რომ ეს რაიონი მაინც სამხედრო ტიპის დასახლებად დარჩა და სამხედროებისთვის არსებულმა ზემოთ აღწერილმა სარგებლებმა გამოიწვია ოფიცრების მტკიცე შეკავშირება. ფაქტია, რომ ბევრი ოფიცრისთვის დაჰია წარმოადგენდა სოციალური ზრდის სწრაფ საშუალებას.

იქ მცხოვრები ოფიცრების აბსოლუტური უმრავლესობა, განურჩევლად სუნიტებისა და შიიტი ალავიტებისა, საშუალოზე დაბალი სოციალური ფენის წარმომადგენელია, რომლებიც სოფლად ცხოვრობენ და ადგილზე არ გააჩნიათ ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების რეალური პერსპექტივები. ალავიტი ოფიცრები ჯაბლეჰის, ლატაკიისა და ტარტუზის სოფლებიდან არიან, სუნიტები კი ალეპოს, დერაასა და რა'ყას მსხვილი ურბანული ცენტრების სოფლებიდან. მათთვის სამხედრო სამსახური არის საშუალება, რომელიც მრავალ პერსპექტივას უქმნის ახალგაზრდებს. ესენია; შემოსავლის წყარო, დედაქალაქში საცხოვრებლის შეძენა (რაც სირიელი ახალგაზრდა სამხედროებისთვის პირადი წარმატების მწვერვალად ითვლება) და მრავალი მათგანისთვის თავიანთი შვილების დედაქალაქში გაზრდისა და განათლების მიცემის ერთადერთი რეალური საშუალებაა.

ასევე სამხედრო-საცხოვრებელ კომპლექსში მათ შეუძლიათ ისარგებლონ უფასო სამედიცინო მომსახურებითაც, ვინაიდან მთელ ქვეყანაში ყველაზე მოწინავე საავადმყოფო თიშრინი სწორედ ამ დასახლებაში მდებარეობს. რაიონის მაცხოვრებლები სარგებლობენ სპეციალური მაღაზიებითა და ფასდაკლებებით ნებისმიერ საყოფაცხოვრებო საგნებზე, საწვავზე და უფასოდ იღებენ სამთავრობო პრესის გამოცემებსაც. კიდევ ერთი ფაქტორი, რომელიც დაჰიაში მაცხოვრებელი სამხედროების ადგილზე დამაგრებას იწვევს, არის ის, რომ დედაქალაქის მკვიდრი მოსახლეობისთვის ისინი მაინც სოფლიდან ჩამოსულებად ითვლებიან, ხოლო სოფლად მაცხოვრებლებისთვის კი ქალაქელებად. დაჰიაში მაცხოვრებლების მისამართით არსებობს დამამცირებელი გამოთქმა „სანდლებიანი ჯარი“, ვინაიდან მათი აბსოლუტური უმრავლესობა მოსახლეობის დუხჭირი და გაუნათლებელი ფენებიდანაა გამოსული. შესაბამისად, ეს რაიონი რჩება ერთადერთ ადგილად, სადაც მისი მაცხოვრებლები თავს კომფორტულად გრძნობენ. 2011 წლის შემდეგ დაჰიელები სირიის მოსახლეობის უმრავლესობისთვის ავტომატურად ითვლებოდნენ რეჟიმის მხარდამჭერებად. ამ ფაქტორმაც დამატებითი როლი ითამაშა რაიონში მაცხოვრებელი ოფიცრების მტკიცე შეკავშირების საკითხში. „არაბული გაზაფხულის“ შემდეგ მართალია კიდევ უფრო გაღრმავდა დაპირსპირება სუნიტ და შიიტ ალავიტ ოფიცრებს შორის, მაგრამ კონკრეტულად, დაჰიაში მათმა უმრავლესობამ დაივიწყა კონფესიური განსხვავებულობა, რათა მყარი კავშირის მეშვეობით დაეცვათ საკუთარი თავი და საკუთრება გარე საფრთხეებისგან. იყო ისეთი შემთხვევებიც 2011 წლის დასაწყისში, როდესაც ოპოზიციონერების მიმართ სიმპათიებსა და პრეზიდენტის კრიტიკაში ბრალდებულმა ერთ-ერთმა სუნიტმა ოფიცრმა დაჰიიდან, ყველა ღონე იხმარა რეჟიმისადმი თავის ერთგულების დასამტკიცებლად და ამის დასტურად საკუთარი სახლის აივანზე ბაშარ ალ-ასადის დიდი სურათიც გამოკიდა. სტატიაში ხაზგასმულია ის ფრიად საყურადღებო ფაქტორიც, რომ თავად ალავიტებიც არ წარმოადგენდნენ მონოლითურ თემს სირიაში და მათ შორის ძირითადად სოციალურ ნიადაგზე დისკრიმინაციას ჰქონდა ადგილი. მაგალითად, დაჰიელი ალავიტები 2011 წლამდე აშ-ვარვარში მაცხოვრებელ ალავიტებს „საქონლებს და ბოშებს“ ეძახდნენ და თავს არიდებდნენ მათთან ყოველგვარ კონტაქტს. სურათი „არაბული გაზაფხულის“ შემდეგ შეიცვალა. მრავალი ალავიტის მეხსიერებაში კვლავ იყო შემორჩენილი “მუსლიმი ძმების” აჯანყების პერიპეტეები, რომლის დროსაც მათი თემის მრავალი წარმომადგენელი დაიღუპა და ამ ფაქტორმა შეაკავშირა ისინი მხოლოდ განცხადებების დონეზე. აშ-ვარვარის ალავიტებზე ოპოზიციონერების მხრიდან განხორციელებული თავდასხმების შემდეგ, დაჰიელი ალავიტები მხოლოდ სიტყვიერ თანადგომას გამოხატავდნენ მათ მიმართ.

სამოქალაქო დაპირსპირების გაღვივების გარიჟრაჟზე ქვეყანაში დადიოდა ხმები იმის შესახებ, რომ მეზობელი ოპოზიციურად განწყობილი რაიონებიდან გამოსულები იტაცებდნენ და კლავდნენ დაჰიის მაცხოვრებლებს. ასეთ ინფორმაციებს ავრცელებდა სამხედრო საჰაერო ძალების დაზვერვის სამსახურიც, რამაც დაჰიელები ნებით თუ უნებლიედ კიდევ უფრო შეაკავშირა და მათ თავიანთი რაიონის დაცვის გეგმაც შეადგინეს, მოსალოდნელი თავდასხმის მოგერიების მიზნით. საბოლოოდ რაიონი გადაიქცა მძლავრ სამხედრო ფორპოსტად, რომელიც არა მარტო თავდაცვის ფუნქციას ასრულებდა, არამედ მეზობელ რაიონებზე

ეფექტური შეტევის განხორციელების საშუალებასაც იძლეოდა. ოპოზიციური ძალების მხრიდან განხორციელებულმა პერმანენტულმა შეტევებმა და საპასუხოდ გატარებულმა კონტროლისძიებებმა, კერძოდ საკონტროლო-გამშვები პუნქტების მოწყობამ, ჯავშან-ტექნიკით და მძიმე შეიარაღებით ქუჩებში პატრულირებამ და ზოგადი უსაფრთხოების არ არსებობამ, დაჰიაში მაცხოვრებელი სამოქალაქო პირები (ძირითადად სუნიტები) იძულებული გახდა იქაურობა დაეტოვებინათ. სამხედროების ოჯახის წევრების განცხადებით, კი მათთვის სასიამოვნოც იყო ქვეყნის და არმიის წინააღმდეგ მოქმედ შეთქმულებთან ბრძოლის ეპიცენტრში ყოფნა (9).

ყოველივე ზემოთ თქმულს ერთვოდა კიდევ ერთი საგულისხმო ფაქტორი, 1963 წლის შემდეგ, როდესაც გადატრიალების შედეგად ქვეყნის სათავეში მოვიდა ბაასის პარტია, სახელმწიფოს განვითარებაზე მონოპოლია აიღო ხელისუფლებამ და მთავარი აქცენტი გადატანილი იყო მიწების რეფორმაზე. სირიის მაშინდელი ხელისუფლების ინსპირაციის მთავარ წყაროს გამალ აბდ ან-ნასირის მიერ გატარებული რეფორმები წარმოადგენდა, რამაც ქვეყანა სერიოზული წნეხის ქვეშ დააყენა, რადგან სახელმწიფომ მიზნად დაისახა უფასო განათლების და მსხვილი ინდუსტრიული პროექტების განხორციელება სახელმწიფოს მხრიდან ჩარევის მეშვეობით, რასაც თან ერთვოდა კორუფციის მაღალი დონე, არასაკმარისი ეკონომიკური წარმოება და მზარდ დემოგრაფიასთან ბრძოლის პრობლემები. თავის მხრივ, რეჟიმის მემკვიდრეობითმა (ნეოპატრიმონიალურმა) ხასიათმა განაპირობა კორუფციის ისეთი მაღალი მაჩვენებელი ქვეყნის მმართველ ისტებლიშმენტში, რომ 2010 წელს კორუფციის მაჩვენებლებით 178 ქვეყნიდან სირია 127-ე ადგილს იკავებდა. პარალელურად უცხოეთიდან იმპორტირებული საქონლის შიდა პროდუქტით ჩანაცვლების იდეა ბაზრის ლიბერალიზაციის მიზეზით იქნა უარყოფილი. 1970-იან და 80-იან წლებში ეკონომიკისგან სახელმწიფოს ჩამოშორების ორ ტალღას ჰქონდა ადგილი; პირველ შემთხვევაში აგრარული რეფორმები განხორციელდა, მეორეში კი მიწების პრივატიზაცია. 1980-იან წლებში ქვეყნის შიგნით გამოწვეული უკმაყოფილების შეჩერების და ეკონომიკის წახალისების მიზნით, ჰაფიზ ალ-ასადმა ქვეყანაში შეუშვა დიდი რაოდენობით უცხოური კაპიტალი (ძირითადად სპარსეთის ყურის ქვეყნებიდან) და გაათავისუფლა ეკონომიკა კონტროლისგან, ხოლო იმავე დროს შენარჩუნებული იყო ძლიერი ბიუროკრატიული აპარატი. 1980-იან წლებში სირიის დასაქმებულთა 20% საჯარო სამსახურში მუშაობდა. ასეთმა მიდგომებმა ჩამოაყალიბა ზემოთ ხსენებული არნახული კორუფციის დონე, ხოლო ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების კურსზე ბაასის პარტიის მხრიდან სრული მონოპოლიის აღებამ, შექმნა რეჟიმისადმი ლოიალურად განწყობილი კაპიტალისტების კლასი. ამის ერთ-ერთი ნათელი მაგალითია რამი მახლუფის, ბაშარ ალ-ასადის ბიძაშვილის ოჯახი, რომელიც ქვეყნის ეკონომიკის 60%-ს აკონტროლებდა (8).

რაიმონდ ჰინაზუშის მიხედვით, რომელიც ჩვენი აზრით ყველაზე ზუსტად აღწერს სირიაში მიმდინარე სამოქალაქო დაპირისპირებამდე არსებულ სიტუაციას და მის გამომწვევ მიზეზებს, ქვეყანაში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური ფონის შესახებ ამომწურავ ცნობებს გვაწვდის: “2000 წელს, როდესაც ქვეყნის ხელისუფლებაში ბაშარ ალ-ასადი მოვიდა, მიუხედავად იმისა რომ მას არავითარი გამოცდილება არ გააჩნდა პოლიტიკური საქმის სარბიელზე, საპრეზიდენტო

პოსტის მემკვიდრეობით გადაცემის პროცესი რეჟიმთან დაახლოებულმა პარტიულმა და სამხედრო ელიტამ უზრუნველჰყო. თავიანთი ჩაკეტილი წრით მათ მოახერხეს შიდა ელიტური დაპირისპირებების თავიდან აცილება და სიტუაციის სტაბილიზაცია. ბაასის პარტიის ერთ-ერთმა ხელმძღვანელმა და პირველმა ვიცე-პრეზიდენტმა აბდ ულ-ხალიმ ხადდამმა თავდაცვის მინისტრ მუსტაფა თლასთან ერთად გამოცემული დეკრეტებით ახალი პრეზიდენტი დამატებითი ძალაუფლებით აღჭურვეს. ახალგაზრდა პრეზიდენტმა ასევე მოახერხა ალავიტების დარწმუნება იმაში, რომ ისინი გააგრძელებდნენ უფროსი ასადის დატოვებული მემკვიდრეობის დაცვას, პოლიტიკაში გამოუცდელი ალავიტები საფრთხეს არ წარმოადგენდნენ რეჟიმთან დაახლოებული ელიტური ჯგუფებისთვის. შესაბამისად, ბაშარ ალ-ასადი ღებულობდა მათ მხარდაჭერას, ძალაუფლების განაწილების სანაცვლოდ. ბაშარ ალ-ასადი პოპულარული იყო სირიელ ახალგაზრდებშიც, ვინაიდან იმ პერიოდისთვის იგი ითვლებოდა არაკორუმპირებულ პირად და მის მიერ წარდგენილი დღის წესრიგი რეჟიმის რეფორმასაც ითვალისწინებდა. 2001 წლიდან კი სიტუაცია მცისიერად შეიცვალა. ოპოზიციური ძალები, რომელთა წახალისებასაც თავის დროზე თვით ბაშარი მიმართავდა, ვინაიდან მათ მოძრაობასა და მოთხოვნებს იგი იყენებდა თავისი გეგმებისა და რეფორმების განსახორციელებლად, იმავე დროს რეჟიმის მოწინააღმდეგეებადაც იქცნენ. პრეზიდენტმა გააცნობიერა ის ფაქტი, რომ მისი ძალაუფლების შენარჩუნების ერთადერთი გარანტია მმართველ პარტიასთან სიახლოვე იყო. შესაბამისად, ჰაფიზ ალ-ასადის გარდაცვალების შემდეგ დროებით შექმნილი ძალაუფლების ვაკუუმი, რომელსაც თავის დროზე მმართველი პარტია ავსებდა, ხელახლა აღორძინდა. პრეზიდენტის აპარატსა და მმართველ პარტიას შორის არსებულმა ძალთა ბალანსმა, რაც ორივე მხარეს ესაჭიროებოდა და იმავე დროს ზღუდავდა ერთმანეთის ძალაუფლებასაც, ახალი სიცოცხლე მიანიჭა სახელმწიფო ინსტიტუციების ფუნქციონირებას ჰაფიზ ალ-ასადის პერსონალური მმართველობის შემდეგ (2).

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ სირიის სამოქალაქო დაპირისპირების მრავალ მიზეზთა შორის იკვეთება ორი ძირითადი დეტალი: 1. ბაშარ ალ-ასადს გაცნობიერებული ჰქონდა მამის ძველი გვარდიის მმართველობითი სისტემის ნაკლოვანებები, რის წინააღმდეგაც ცდილობდა რეფორმების გატარებას. თუმცა მაშინდელმა ოპოზიციამ ნაჩქარევი ნაბიჯები გადადგა ახალგაზრდა პრეზიდენტის და მისი გუნდის საწინააღმდეგოდ, რითაც იგი ფაქტობრივად იძულებული გახადეს კვლავ დაახლოვებოდა ჰაფიზ ალ-ასადის დროინდელ კორუმპირებულ და მონოპოლისტ კლანებს, რის შედეგადაც კიდევ უფრო გაძლიერდა სირიის მოსახლეობაში დაგროვილი უკმაყოფილების მუხტი და მეტად გაიხლიჩა საზოგადოება. 2. სამხედრო და პოლიტიკურ ელიტაში არსებული კონფესიური დისბალანსით გამოწვეული ინტერესთა კონფლიქტი, რომელიც მოყვანილი მასალების ურთიერთშეჯერებისა და გაანალიზების შემდეგ გვიჩვენებს, რომ წარმოქმნილ განხეთქილებასა და ქაოსს უფრო მეტად მატერიალური ინტერესების დაცვის მოტივი გააჩნდა, ვიდრე რელიგიური (10).

ბიბლიოგრაფია:

1. გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეების ინსტიტუტი, ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო XI, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი 2018; გვ: 414-423.
2. RAYMOND HINNEBUSCH, Chapter Title: President and Party in Post-Ba'athist Syria From the Struggle for "Reform" to Regime Deconstruction. P: 26-27.
3. The Syrian Civil War: Four Concentric Forces of Tensions. By Rafizadeh Majid - A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy. Department of Government and international Affairs. College of Arts and Sciences University of South Florida.
4. <http://www.aljazeera.net/encyclopedia/events/2011/8/11/%D9%86%D8%B5-%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B7%D9%88%D8%A7%D8%B1%D8%A6-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%88%D8%B1%D9%8A-1962>
5. <http://emediatc.com/PublicFiles/File/%D8%AF%D8%B3%D8%AA%D9%88%D8%B1%20%D8%A7%D9%84%D8%AC%D9%85%D9%87%D9%88%D8%B1%D9%8A%D8%A9%20%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%A9%20%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%88%D8%B1%D9%8A%D8%A9%201973.pdf>
6. 1962/12/22 قانون حالة الطوارئ: المرسوم التشريعي ذو الرقم (51) تاريخ <http://www.cdf-sy.org/low/tawara.htm>
7. https://wikileaks.org/gifiles/docs/28/2825305_syria-break-down-of-emergency-laws-insyria-.html
8. <http://countrystudies.us/syria/20.htm>
9. <https://carnegie-mec.org/2015/11/04/assad-s-officer-ghetto-why-syrian-army-remains-loyal-pub-61449>
10. <http://countrystudies.us/syria/44.htm>

“Arab Spring” in Syria, from Hafez to Bashar Al-Assad

Abstract

In the report is analyzed main reasons of “Arab Spring” in Syria from the ruling of Hafez to Bashar al-assad. One of the main goal of the report is to discuss which ethnic minorities became members of the ruling Baath party and how it reshaped political balance in the country. What kind of influence had an emergency law in forced from 1963 till 2011 and “Muslim Brothers” revolt gave regime tremendous power to regulate all kinds of state institutions, individuals and political processes in Syria during decades.

Another topic of the report is to describe which factions were against the Assad regime after “Arab Spring” uprising and which forces supported government forces-Army and security apparatus. Also the focus is on one of the main pillars of regime – network of secular Baath party and non Muslim business class. At the end report includes large discussion of why the Syrian army officer corps has remained supporter of the Baath regime and president Bashar Al-Assad. Army officers access to a benefits system that linked every aspect of their professional and personal lives to the government.

კადრიას სუფიური ორდენის ფაქტორი პოსტსაბჭოთა ჩეჩნეთში

1980-იანი წლებში ე.წ გარდაქმნის პერიოდში საბჭოთა რესპუბლიკებში და მათ შორის ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ავტონომიურ ოლქში გააქტიურდა ნაციონალური მოძრაობა. 1991 წლის 1 ოქტომბერს დროებითი უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარის ჰუსეინ აჰმადოვის გადაწყვეტილებით გამოცხადდა ჩეჩნეთ-ინგუშეთის რესპუბლიკის გაყოფა ორ ნაწილად: ჩეჩნეთის დამოუკიდებელ რესპუბლიკად და ინგუშეთის ავტონომიურ რესპუბლიკად. აღნიშნული დროებითი უმაღლესი საბჭოს წევრების უმეტესობამ 4 დღის შემდეგ გააუქმა ეს გადაწყვეტილება.

1991 წლის 27 ოქტომბერს ჩატარდა არჩევნები, რის შედეგადაც პრეზიდენტად აირჩიეს ჯოჰარ დუდაევი (3). სახალხო დეპუტატების ყრილობაზე აღიარეს აღნიშნული არჩევნების უკანონობა. 1991 წლის 26 დეკემბერს საბჭოთა კავშირის დაშლის შედეგად მოხდა 15 დამოუკიდებელი რესპუბლიკის სრული და 4 თვითგამოცხადებული რესპუბლიკის ნაწილობრივი აღიარება.

1992 წელს რუსეთმა ჩეჩნეთს სატრანსპორტო ბლოკადა გამოუცხადა, რასაც მოჰყვა საჰაერო მიმოსვლის შეწყვეტაც. მნიშვნელოვნად შეფერხდა სარკინიგზო და საავტომობილო მიმოსვლა. 1993 წლის დასაწყისისთვის რუსეთის მხრიდან დაწყებული ეკონომიკურმა და ფინანსურმა ბლოკადამ მოსახლეობაში უკმაყოფილება გამოიწვია და ამ ფაქტმა ხელი შეუწყო პრეზიდენტ ჯოჰარ დუდაევის წინააღმდეგ ოპოზიციის წარმოშობას. სახელმწიფო და საზოგადო მოღვაწეები მწვავედ აკრიტიკებდნენ მას. ოპოზიციის წარმოქმნამ მნიშვნელოვნად შეასუსტა პრეზიდენტის ძალაუფლება. რუსეთის ხელისუფლებამ ოპოზიციას დაუჭირა მხარი, ამარაგებდა მას იარაღითა და ფულით. აღნიშნული ფაქტის მიუხედავად, მაინც ვერ მოხერხდა დუდაევის ხელისუფლების დამხობა და დაიწყო საომარი მოქმედებები.

1994 წლის 11 დეკემბერს რუსეთის არმიამ ჩეჩნეთში სამხედრო ინტერვენცია განახორციელა. დაიბომბა გროზნო. ჩაიკეტა საზღვრები. 1995 წლის თებერვალში რამდენიმე კვირიანი ბრძოლის შემდეგ რუსეთის ჯარებმა დაიკავეს გროზნო. დედაქალაქი თითქმის განადგურდა და მაცხოვრებლები იძულებულნი გახდნენ ქალაქი დაეტოვებინათ. 400.000 ადამიანი ლტოლვილად იქცა. 1995 წლის ივლისში ჩეჩენი სამხედრო მეთაური შამილ ბასაევი (7) 100 მეომრით სამხრეთ რუსეთში ქალაქ ბუდიონოვსკის საავდმყოფოში შეიჭრა და 1000 ადამიანი მძევლად აიყვანა. ბასაევის მოთხოვნა იყო, შეწყვეტილიყო ჩეჩნეთის დაბომბვა და რუსული არმია იქიდან გასულიყო. ვიქტორ ჩერნომირდინთან (რუსეთის პრემიერ მინისტრი 1992-1998 წწ.) მოლაპარაკებების შემდეგ დაიდო ზავი, თუმცა რუსეთმა იგი მალე დაარღვია და საომარი მოქმედებები კვლავ გაგრძელდა.

1997 წელს ჩეჩნეთის პრეზიდენტი ასლან მასხადოვი (3) გახდა. მან ვერ მოახერხა მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება, ომის შედეგად სრულად დანგრეული ინფრასტრუქტურის აღდგენა, მოშლილი კომუნიკაციების განახლება,

მძიმე კრიმინოგენული სიტუაციის აღმოფხვრა და რაც მთავარია, შამილ ბასაევის მეთაურობით ვაჰაბიზმის (2) გავრცელების შეჩერება. ვაჰაბიზმის გავრცელებამ ჩეჩნეთში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ორ ბანაკად გაყოფა გამოიწვია. ერთ მხარეზე აღმოჩნდნენ მუსლიმი ფუნდამენტალისტები, ხოლო მეორეზე ჩეჩენი ნაციონალისტები. 1999 წლის თებერვალში კი ასლან მასხადოვმა რადიკალი ისლამისტების მოთხოვნის საფუძველზე ჩეჩნეთში შარიათი (2) შემოიღო.

ალექსეი მალაშენკო აღნიშნავს, რომ “ვაჰაბიტებმა ორად გახლიჩეს არა მარტო ჩეჩნეთის საზოგადოება, არამედ ჩეჩნური წინააღმდეგობაც. გააკეთა რა გათვლა ვაჰაბიტურ ისლამზე და ისლამური სახელმწიფოს შექმნაზე შამილ ბასაევმა, მან ვერ შეაფასა სათანადოდ (ან გადაჭარბებულად შეაფასა, რაც ამ სიტუაციაში ერთი და იგივეა) რელიგიური ფაქტორი. 1999 წელს დაღესტანში მისი ოპერაციის ჩავარდნის შემდეგ, რომელსაც მხარი არ დაუჭირა ასლან მასხადოვმა, ბასაევმა დაკარგა წარმატებული რელიგიურ-პოლიტიკური ბელადის ძლევამოსილება, რომელსაც შეეძლო აეყოლიებინა მუსლიმები და ჩეჩნეთსა და დაღესტანში თავის სასარგებლოდ გარდაეტეხა სიტუაცია. ამის ნათელ მაგალითს წარმოადგენდა აჰმად კადიროვის მისგან განდგომა” (11.12).

2000 წლის მაისში გროზნოში შეიქმნა პრორუსული ორიენტაციის ხელისუფლება, რომელსაც სათავეში აჰმად კადიროვი ჩაუდგა.

2001 წელს რუსეთმა დაიწყო ანტიტერორისტული ოპერაცია, რომლის მიზანს ჩეჩენი მემბოხეების განადგურება წარმოადგენდა. ამ ოპერაციების დროს რუსულმა სპეცსამსახურებმა შეძლეს გაენადგურებინათ ცნობილი ლიდერები და საველე მეთაურები: იბნ ალ-ხატაბი, აბუ ალ-ვალიდი, სალმან რადუევი, რუსლან გელაევი და ასლან მასხადოვი. შამილ ბასაევის ლიკვიდაცია 2006 წლის 10 ივლისს სპეციალურად დაგეგმილი ოპერაციის განხორციელების შემდეგ მოხდა.

აჰმად კადიროვი ჩეჩნეთის სასულიერო და პოლიტიკური მოღვაწე იყო. მას იჩქერიის ყადის თანამდებობა ეკავა და რუსეთის ფედერაციაში შესული ჩეჩნეთის რესპუბლიკის პირველი პრეზიდენტი იყო. რაც შეეხება ჩეჩნეთის ამჟამინდელ პრეზიდენტს რამზან კადიროვს, იგი არის აჰმად-ჰაჯი კადიროვის შვილი. კადიროვები არიან შეიხ ქუნტა-ჰაჯის (4) ვირდის (1) აღმსარებლები, რომელიც სუფიზმის (5) კადირიის (2) ტარიკატს (2) მიეკუთვნება. ასევე ამ მიმდინარეობას 1992 წლიდან მიეკუთვნებიან ჩეჩნეთის მთელი უმაღლესი სასულიერო პირებიც.

1999 წლის შემოდგომაზე რამზანი მამასთან ერთად წინ აღუდგა 1996 წლიდან დაწყებულ ვაჰაბიზმის გავლენის ზრდას და ფედერალურ ხელისუფლებას მიემხრო. რამზან კადიროვის გაპრეზიდენტების შემდეგ უწინდელთან შედარებით, რეგიონში სიტუაცია დასტაბილურდა. თუმცა, ჩეჩნეთში ადამიანთა უფლებების დარღვევის ფაქტები გამოვლინდა და ამაში თავად კადიროვსაც კი ადანაშაულებენ. ჩეჩნეთის ანტიტერორისტული კომისიის მონაცემების მიხედვით, რომელსაც კადიროვი ხელმძღვანელობდა, 2007 წლისთვის რესპუბლიკაში ტერაქტების რაოდენობა 72,5%-ით შემცირდა. 2008 წლის აპრილში ევრო საბჭოს ადამიანის უფლებათა კომისარმა თომას ჰამაბერგმა აღნიშნა, რომ ჩეჩნეთში “ადამიანთა უფლებების კუთხით ბევრი რამ პოზიტიურად შეიცვალა” და მთლიანობაში, რესპუბლიკის აღდგენა “რეალურია და არა დეკლარირებული ხასიათის”. თუმცა აღსანიშნავია, რომ Human Rights Watch-ის მონაცემებით კადიროვი კოლექტიური დასჯის მეთოდების პრაქტიკასაც მიმართავდა.

რამზან კადროვის მმართველობის პერიოდში აღინიშნება ფართო მასშტაბიანი მშენებლობა და ჩეჩნეთის ინფრასტრუქტურის აღდგენა, რაც შესაძლებელი გახდა ფედერალური ბიუჯეტიდან გამოყოფილი თანხებით. 2011 წელს The New York Times-ში გამოქვეყნდა სტატია, სადაც აღნიშნული იყო, რომ რესპუბლიკის ბიუჯეტის 90% რუსეთის მხრიდან იყო გამოყოფილი. მისი მმართველობის ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანი გახდა ის, რომ იგი ხშირად მხარს უჭერს შარიათს, ან მისი ცალკეული წესების დაცვას. მისი მმართველობა იმითაც გამოირჩევა, რომ იგი ებრძვის სალაფიზმს (2) და ვაჰაბიზმს ჩეჩნეთში. აღსანიშნავია, რომ სალაფიზმს და ვაჰაბიზმს ხშირად სინონიმებად მოიხსენიებენ, მაგრამ ისლამის ამ ორ მიმდინარეობას შორის მნიშვნელოვანი განსხვავებაა.

რაც შეეხება სუფიებისა და სალაფიტების დაპირისპირებას კავკასიაში, რამზან კადროვის მრჩეველმა ინტერვიუში განაცხადა: “ჩვენთან სრული თავისუფლებაა აღმსარებლობის კუთხით, რომელიც არ არსებობდა, სანამ რესპუბლიკის მართვა არ დაიწყო კადროვების ოჯახმა. ჩვენ ვცხოვრობთ დემოკრატიულ საზოგადოებაში და რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუციის თანახმად, თითოეული მოქალაქე თავისუფალია რელიგიური არჩევანის კუთხით. ჩეჩნეთის (2010 წლის აღწერის მიხედვით) მოსახლეობის 95%-ზე მეტი მუსლიმია. ამასთან აუცილებელია, რომ ერთმა აღმსარებლობამ ზიანი არ მიაყენოს სხვა ხალხებს და სახელმწიფოს. ჩვენთვის ასევე ცნობილია, რომ არის სექტებიც, რომლებიც ცრუ გზაზე დგანან. მათ წევრებს არ აქვთ სათანადო რელიგიური ცოდნა, კითხულობენ ყურანისა და სუნას საეჭვო თარგმანებს. ისინი ზოგიერთ ციტატებს არასწორი ინტერპრეტაციით აღიქვამენ და რადიკალიზმში ვარდებიან. უხსოვარი დროიდან, ჩვენ ყოველთვის პატივს ვცემდით უზუცესებს, როგორც ცოცხლებს, ასევე გარდაცვლილებს. განსაკუთრებით ჩვენ პატივს ვცემთ წმინდანებს, რომ მათ ჩვენამდე მოეტანათ რელიგიის ჭეშმარიტება. დაღესტანსა და ინგუშეთში ღიად არსებობს ფსევდოსალაფიტური რადიკალური მოწოდებები (აღმსარებლობის პროპაგანდა). რუსეთის ფედერაციაში, ერთადერთ სუბიექტს წარმოადგენს ჩეჩნეთის რესპუბლიკა, სადაც მეჩეთებში არ ხდება ამგვარი მოწოდებები“ (17,18).

ისლამი ჩეჩნეთში დამკვიდრდა სუფიელი შაიხების მეშვეობით. რესპუბლიკაში არსებობს 24 ვირდი (ვირდი (სამძო) მაგალითად ერთ-ერთი ქუნტა ჰაჯი-ქიშიევის).

აღსანიშნავია, რომ ჩეჩნეთის ხელისუფლება ცდილობს ქუნტა ჰაჯის მოძღვრების პოპულარიზაციას შემდეგი მიზეზების გამო: ჰაჯის პილიგრიმობიდან დაბრუნების შემდეგ მის მიმდევრებზე ზეპირსიტყვიერებით გადაიცემა ჩეჩნებისადმი მიმართვა: „ჩვენი რაოდენობა სისტემატური ომებით კატასტროფულად მცირდება, მე არ მჯერა, რომ თურქეთიდან ჩვენ მივიღებთ დახმარებას, რომ თურქ ხონთქარს სურს ჩვენი თავისუფლება და გადარჩენა. ეს არ არის მართალი, რადგანაც თავად ხონთქარი არის ისეთივე დესპოტი, როგორც რუსეთის მეფე. დამიჯერეთ, რომ მე ეს ყველაფერი ჩემი თვალთშეუპყრობით მაქვს ნანახი, ისევე როგორც ნანახი მაქვს შარიათს ამოფარებული დესპოტი არაბები. შემდგომი ომი არ სურს ღმერთს. თუ თქვენ გეტყვიან, რომ წახვიდეთ ეკლესიაში, წადით, რადგანაც ეს მხოლოდ მდგომარეობის შეცვლაა. თუ გაიძულებენ ატაროთ ჯვრები, დაე ატარეთ, რადგანაც ეს მხოლოდ რკინის ნაჭრებია. თქვენ სულით და გულით მაინც მუსლიმები იქნებით. ხოლო თუ თქვენს ქალებს შეეხებიან, გაიძულებენ ენის, კულტურისა და წეს-ჩვეულებების დავიწყებას, შეეწინააღმდეგეთ და იბრძოლეთ

სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე! იარაღის მაგივრად ხელში აიღეთ კრიალოსანი და ყურანი“-მოუწოდებდა ქუნტა ჰაჯი (19) ჩეჩნებს იმამ შამილის იმამათის რუსეთთან ომის დროს (1817-1864). სავსებით ბუნებრივია, რომ იმამ შამილს ქუნტას მოწოდებები არ მოეწონა და თავად ჩეჩნებისთვისაც, რომლებიც გასასტიკებული იყვნენ ომისგან, უცნაური და გაუგებარი იყო შაიხის პაცეფისტური იდეები, მაგრამ ზიქრიზმი (2) ახლოს იყო ჩეჩნების სულიერ მდგომარეობასთან, ემოციური თვალსაზრისით და არ ეწინააღმდეგებოდა მათ ადათებს, რამაც გამოიწვია ჰაჯის ავტორიტეტისა და პოპულარობის მნიშვნელოვანი ზრდა. ამ ფაქტმა კი განაპირობა იმამ შამილის მხრიდან პირადი უკმაყოფილება. შამილის საბრძოლო ღაზავათისგან განსხვავებით, ქუნტა ჰაჯის ზიქრიზმი, წარმოადგენდა ჩიხიდან გამოსავალს. „ომი არის ველურობა. გაეცალეთ ყველაფერს, რაც ომს გახსენებთ, თუ მტერი არ არის იმ მიზნით მოსული, რომ წაგართვათ რწმენა და ღირსება თქვენი ძალაა-ჭკუა, მოთმინება და სამართლიანობა. მტერი წინ ვერ აღუდგება ამ ძალას და ადრე თუ გვიან აღიარებს თავის მარცხს. არავის ძალუძს მოგერიოთ თქვენ და თქვენს სიმართლეს, თუ თქვენ არ გადაუხვევთ რწმენის გზიდან“ (19).

დანაშაულებები რომ არ განმეორებულიყო, რესპუბლიკის ყველა 24 ვირდიდან (სამძოვებიდან), ამ შაიხების შვილიშვილები და მათი ნათესავები, მურიდები (2) (მიმდევრები), შეიკრიბნენ მეჩეთში და მიიღეს დეკლარაცია. დეკლარაციაში ნათქვამია, რომ ჩვენ, ჩეჩნეთის მუსლიმებმა, ნაყმბანდიდისა (2) და კადირიას ტარიკატის მიმდევრებმა ერთხმად მივიღეთ შემდეგი გადაწყვეტილება, თუ რომელიმე ჩვენთაგანი დაღესტანში, ინგუშეთში, მოსკოვში და დედამიწის ნებისმიერ წერტილში მიიღებს მონაწილეობას ფსევდოსალაფიტურ თათბირებსა და ღონისძიებებში, ვეღარ იქნება ჩვენი ტარიკატის მიმდევარი. ჩვენ ზურგს შევაქცევთ მას, რადგან მან კავშირი დაამყარა ადამიანებთან, რომლებიც ახალგაზრდებს რადიკალიზმისკენ მოუწოდებს, რომლის სწავლებაც ტერაქტებს და მკვლევლობებს, ომებს და მუსლიმების ურწმუნოებაში დადანაშაულებას იწვევს. ეს იყო მკაცრი, მაგრამ აუცილებელი ნაბიჯი ჩვენი მხრიდან, რათა გადაგვეწყვიტა სიტუაცია, რომელიც ამჟამად ინგუშეთსა და დაღესტანში არსებობს. ჩვენ უკვე განვიცადეთ მსგავსი ჩეჩნეთში და გავიღეთ ათასობით სიცოცხლე. ყველამ იცის, რომ ჩეჩნეთის მეორე სამხედრო კამპანიაში დამნაშავეები იყვნენ მცდარი სწავლების მიმდევრები-ვაჰაბიტები. მათ რიგებში იყვნენ ჩეჩნები, დაღესტნელები, შუა აზიის მცხოვრებლები, არაბები და ეს იყო სრული ტერორისტული ინტერნაციონალიზმი” (17).

2016 წლის 4 ოქტომბერს INTERFAX.RU-ში გამოქვეყნდა სტატია, სადაც აღნიშნულია, რომ ჩეჩნეთის მუფთი სალაჰ მეჩიევი თვლის, რომ ვაჰაბიზმი რუსეთში უკანონოდ უნდა გამოცხადდეს. “ამ იდეას მომავალი აქვს. ჩვენ მივიღეთ ფათვა (5) და შემაჯამებელი რეზოლუცია, ასევე მიმართვა რუსეთის პრეზიდენტის ვლადიმერ პუტინის მიმართ, რომ ამ დუკუმენტზე დაყრდნობით და ჩვენი საერთო შეთანხმების საფუძველზე ვაჰაბიტები გამოცხადდნენ სექტანტებად და აიკრძალონ საკანონმდებლო დონეზე” (19).

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ჩეჩნეთის რესპუბლიკის პირველმა და მეორე პრეზიდენტებმა ვერ მოახერხეს ვაჰაბიზმის გავრცელების, რუსეთის მაშინდელი (ელცინის მმართველობის პერიოდი) ფედერაციის და საერთაშორისო პოლიტიკური კონიუნქტურის შედეგად შექმნილი გამოწვევების დამარცხება. ასევე ამ გამოწვევებით წარმოქმნილი ქაოსის აღმოფხვრა. აღნიშნული ფაქტის გამო, რო-

გორც ნაციონალური მოძრაობის ლიდერებმა ვერ აიყოლიეს ხალხის მასები. მესამე და მეოთხე პრეზიდენტებმა (მამა-შვილმა კადროვებმა) მოახერხეს ქვეყნის კრიზისიდან გამოყვანა, რუსეთის ფედერაციის არსებითი და გადამწყვეტი დახმარების შედეგად. აღსანიშნავია, რომ ასევე გლობალური პოლიტიკისთვის მნიშვნელოვანი გახდა რეგიონში ქაოსის აღმოფხვრა და ვაკაბიზმის გაძლიერების შეჩერება. არსებითია, რომ ჩეჩნეთის დღევანდელი პრეზიდენტის რამზან კადროვის მოღვაწეობა კონტროლდება საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და მათი დამკვირვებლების მეთვალყურეობით.

ბიბლიოგრაფია:

1. КНЫШ А. Д. МУСУЛЬМАНСКИЙ МИСТИЦИЗМ КРАТКАЯ ИСТОРИЯ. Москва-Санкт-петербург "ДИЛЯ". 2004
2. Ислам. Энциклопедический словарь. Ответственный редактор С.М.Прозоров М.: Наука. ГРВЛ, 1991.
3. Bourdieu's Secret Admirer in the Caucasus: A World-System Biography By Georgi M. Derluguian The University of Chicago Press. Chicago and London. Published 2005.
4. Biographical Encyclopaedia of Sufis: Africa and Europe By N. Hanif. First Edition, 2002
5. Encyclopedia of Islam and the Muslim World. Edition 2004
6. Gammer, Moshe. The Lone Wolf and the Bear: Three Centuries of Chechen Defiance of Russian Rule. London 2006
7. The Caucasus Emirate Mujahedin: Global Jihadism in Russia's North Caucasus and Beyond. Gordon M. Hahn McFarland & Company, Inc., Publishers jefferson, NorthCarolina <https://books.google.ge/books?id=KXWuBAAAQBAJ&pg=PA316&lpg=PA316&dq=biografy+f+Shamil+basayev&source=bl&ots=OA->
8. The Insurgency in Chechnya and the North Caucasus: From Gazavat to Jihad
(https://books.google.ge/books?id=IGj4B1rdcu0C&pg=PA53&dq=russo+persion+war+1722+vainakh&hl=nl&sa=X&ei=tsibVKDgGoGVaunhgegH&redir_esc=y#v=onepage&q=russo%20persian%20war%201722%20vainakh&f=false)
9. <https://www.ca-c.org/journal/cac-09-2000/14.Kudriav.shtml>
10. <http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Chechnya>
11. <http://carnegieendowment.org/files/pub-35864.pdf>
12. http://carnegieendowment.org/files/12285Ramzan_Kadyrov.pdf
13. <http://nazaccent.ru/content/8129-kadyrov-v-chechne-prichiny-vahhabizma-vyrvany.html>
14. <https://www.interfax.ru/russia/531075>

15. <http://old.russ.ru/politics/20011227-mus.html>
16. <https://geohistory.today/islamic-conflict-chechnya/>
17. <https://lenta.ru/articles/2016/05/17/shahidov/>
18. <https://goloslama.com/news.php?id=21804>
19. <http://old.russ.ru/politics/20011227-mus.html>

Mariam gureshidze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Kadriya's Sufi Order Factor in the post-Soviet Chechnya

Abstract

Article has discussed the current situation in North Caucasus-Chechnya from the beginning dissolution of the Soviet Union (80s of XX century) till nowadays. Also is discussed the struggle for independence and stages of development. Particular attention is paid to the impact of the political situation prevailing in the post-Soviet space and the role of protagonists in the above events: Dzhokhar Dudayev, Aslan Maskhadov, Akhmad Kadyrov, Ramzan Kadyrov-Presidents of Republic. also the Warlords: Shamil Basayev, Salman Raduyev, Ibn al-Khattab, Abu al-walid, Ruslan Gelayev. The focus is on the reasons for the spread and strengthening of Wahhabism in Chechnya, results and phenomenon of influence on political events in the republic. In addition is a review of the role of the President of Chechnya, Ramzan Kadyrov, and the role of religious Figures in popularizing the teachings of Khunta Haji since 2001. In final part is discussed how the current President of Chechnya, Ramzan Kadyrov, began the peace process of recovery by supporting by followers of Naqshbandi and Qadiriyya Sufi order, after the world has come to the political will to stop chaos in the region and get rid of the threat of the spread of Wahhabism. Today, Ramzan Kadyrov and his supporters are under the control of the international community.

ქალის სოციალური და პოლიტიკური როლი ისლამში

საუკუნეების განმავლობაში ისმის შეკითხვები ისლამის ქალისადმი დამოკიდებულების შესახებ. ქალისა და მამაკაცის განსხვავებული სტატუსი და საზოგადოებაში მათი მნიშვნელობა მუდმივად განმეორებას და დაზუსტებას მოითხოვს. ისმის კითხვა რატომ? მაშინ, როცა ყურანში ნათქვამია: „ადამიანებო! შექველად ჩვენ თქვენ გაგაჩინეთ ერთი კაცისა და ერთი ქალისაგან და დაგყავით ერებად და გვარებად, რათა ერთმანეთი გაგეცნოთ, შექველად თქვენს შორის ალაჰის წინაშე საუკეთესოა ის ვინც უფრო ღვთისმოშიშია“ (1, 49.13).

ისლამში ქალთა პრობლემების შესწავლით დაინტერესებულ სპეციალისტთა უმრავლესობას მიაჩნია, რომ ყურანი, ჰადისები, და შუა საუკუნეების მუსლიმ თეოლოგთა და იურისტთა შრომები ქალთა მდგომარეობისა და სტატუსის შესახებ ყველაზე სრულ და ადექვატურ წარმოდგენას იძლევა.

სხვა მნიშვნელოვან წყაროებს ისლამში ქალთა მდგომარეობის რეტროსპექტული შესწავლისათვის წარმოადგენს ისტორიული ქრონიკები. მაგრამ ის, ვინც ამ ისტორიული წყაროების საფუძველზე მოინდომებს მუსლიმი ქალების სტატუსის დაზუსტებას, იმედგაცრუებული დარჩება. ასეთ ქრონიკებში ქალები გაცილებით უფრო იშვიათად მოიხსენიებიან, ვიდრე მამაკაცები. მათი საშუალებით შეგვიძლია გავიგოთ, ვინ იყო ესა თუ ის ქალი, რომელიც პოეზიას ან მეცნიერებას მისდევდა, ან პოლიტიკურ ინტრიგებში მონაწილეობდა, მაგრამ ქალთა საერთო მდგომარეობის შესახებ წარმოდგენა საკმაოდ ძნელი საქმეა.

ამ მხრივ საინტერესოა ევროპელ თვითმხილველთა - ელჩების, ვაჭრების, მოგზაურების ცნობები. მეცნიერები, რომლებიც უმეტესად ამ წყაროებით სარგებლობენ, ისინი უფრო ობიექტური სურათის მიღების საშუალებას იძლევიან. მიუხედავად ამისა, ევროპელებს, უმრავლეს შემთხვევაში, მაინც არ შეეძლოთ მუსლიმური ყოფის, კულტურის, ჩვეულებების, ტრადიციებისა და ფსიქოლოგიის სრულად გაგება და ხშირად მათი აღწერილობანი და აღქმა ობიექტური არ იყო (2). მაგალითისათვის გამოდგება სტამბულში ინგლისის ელჩის ცოლის ლედი მერი უორტლი მონტეგიუს გამონათქვამი. იგი 1917 წელს ევროპელებს იმისათვის ლანძღავდა, რომ ისინი „შფოთავენ თურქი ქალების უბედური მდგომარეობის გამო, რომლებიც შეიძლება ქვეყნად ყველა ქალზე უფრო თავისუფალნი არიან, დროს განუწყვეტელ სიამოვნებაში, სეირნობაში, ბანაობასა და გართობაში ატარებენ, ცხოვრობენ უზრუნველად და უდარდელად, ფულს უანგარიშოდ ფანტავენ ახალი ტანსაცმელის შესაძენად“ (3).

მეტად საყურადღებოა ამ საკითხისადმი იმ მკვლევართა მიდგომა, რომლებიც მუსლიმურ ქვეყნებში მიმდინარე სოციალურ-პოლიტიკურ პროცესებს კულტურულ-იდეოლოგიური კონფრონტაციისა და „ახალი მსოფლიო წესრიგისათვის“ ბრძოლის კონტექსტში განიხილავენ. დასავლურ მეცნიერულ ლიტერატურაში ისლამის ანალიზს მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა. ბოლო წლებში მას

განიხილავენ, როგორც ტრადიციულ ღირებულებათა სისტემას. ამიტომაცაა, რომ ისლამში „ქალთა საკითხმა“ განსაკუთრებული ყურადღება მიიპყრო „ტრადიციების მატარებლისა“ და „დიდი აღმზრდელობითი როლის“ გამო (4).

იმისთვის, რომ ვუპასუხოთ კითხვას, რა გავლენა მოახდინა ისლამმა ქალთა მდგომარეობაზე, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა დავაზუსტოთ - რას ვადარებთ მუსლიმ ქალთა მდგომარეობას - V-VII საუკუნეების ბედუინების ხანას, თუ XII-XIVსს. ბიზანტიურ ქალაქებში მათ ყოფას. აუცილებელია გვახსოვდეს, რომ თვით მუსლიმი ქალის ყოფა არ იყო უცვლელი. ყურანში ქალთა უფლებების ფიქსაცია კი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც პროგრესული მონაპოვარი ადრეფეოდალური საზოგადოებისათვის (3). ყურანი მოწმობს, რომ ჯაჰილიის პერიოდში (წინაისლამური პერიოდი) არსებობდა სისხლადრევითი ქორწინება, ახლადდაბადებული გოგონების მიწაში ჩაფვლის პრაქტიკა. ქალებს ჰყიდდნენ და ყიდულობდნენ, ჩუქნიდნენ, როგორც მონებს. ქალიშვილის კარგად გათხოვება კი სარფიან ხელშეკრულებასთან იყო გაიგივებული. ლამაზი გოგონების გათხოვება ადრეული ასაკიდან შეიძლებოდა. აღნიშნული ჩვეულება ყურანშიც დაფიქსირდა და ეს ტრადიცია მუსლიმურ ქვეყნებში დღემდე არის შემონახული, თუმცა სავალდებულო ხასიათს არ ატარებს (2). ქალის სახე და ღირსება საერთოდ დაკარგული იყო. ის კი არა, ზოგიერთები ქალის ადამიანურობაში ვერც კი დარწმუნებულიყვნენ და ის სატანისეულად მიაჩნდათ. ქალის მატერიალურ, თუ სულიერ უფლებებზე საუბარი ხომ ზედმეტი იყო. ქალი როგორც ნივთი ისე იყიდებოდა. პატრონს უფლება ჰქონდა გაექირავებინა, ან გაეჩუქებინა იგი სურვილისამებრ. ქალს არ ეკითხებოდნენ დაქორწინება - განქორწინების შესახებ არაფერს. ერთი სიტყვით, იგი მამაკაცის სრული მონა მორჩილი იყო. ამ საკითხში დიდად არ განსხვავდებოდა მსოფლიოს არც ერთი კუთხე და არც ერთი იმდროინდელი იმპერიები ერთმანეთისგან. ქალის ღირსება იმდენად გაუფასურებული იყო, რომ არაბეთის ტერიტორიაზე გოგო შვილის ყოლა უდიდეს სირცხვილად ითვლებოდა. ვისაც სურდა ამ სირცხვილისაგან თავის დაღწევა, გამოსავალი გზა შვილის საკუთარი ხელით ცოცხლად დამარხვა იყო. სწორედ ასეთ ბნელსა და ძნელბედობის ჟამს ისლამის სხივი მოეფინა სამყაროს, რომელმაც საუკუნეების განმავლობაში ხალხში დამკვიდრებული ასეთი უზნეო ადათ - წესები თანდათანობით აღმოფხრა და ქალს დაუბრუნა თავისი სახე. აბა დავფიქრდეთ, ავიღოთ მაგალითად თუნდაც მსოფლიოს უძლიერესი სახელმწიფოები, რომლებიც ყოველი ძალისხმევით ცდილობენ აღმოფხვრან თავიანთ სახელმწიფოებში არსებული დანაშაულებრივი ქმედებები, მაგრამ ამას ვერ აღწევენ, მიუხედავად იმისა, რომ მათ ხელთაა უდიდესი ძალაუფლება. ისლამმა კი ეს ყოველგვარი ძალისა და ძალისმიერი მეთოდების გამოყენების გარეშე შეძლო. ისლამმა სულ მოკლე დროში ადამიანად აქცია გაცხოველებული საზოგადოება. გოგო ბავშვებს დაუბრუნა ღირსება. ამის შესახებ მოციქული მუჰამმადი ასე ბრძანებს: „ ვინც ორ გოგო შვილს ნამუსიერად აღზრდის, საიქიოში მე და ის გვერდიგვერდ ვიქნებითო“. ასევე მოციქული ბრძანებს: „ქალი თუ კაცი ყველა ადამიანი ღმერთის წინაშე სავარცხლის კბილებივით თანაბარნი არიანო“ (1. 3.4)

შარიათის მიხედვით ქალი ისლამში ცოცხალი ადამიანური არსებაა, რომელსაც ისეთივე სული აქვს, როგორც მამაკაცს. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ალაჰის წინაშე თავისი უფლებებით და მოვალეობებით იგი მამაკაცთან თანასწორია. ისლამში

რელიგიური წესების შესრულებისას ქალის ვალდებულებები მამაკაცის ვალდებულებებისაგან არაფრით არ განსხვავდება – ყოველდღიური ლოცვა, მარხვა, ქველმოქმედება უპოვართა სასარგებლოდ და მომლოცველობა. პირიქით, მუსლიმ ქალს განსაკუთრებული სტატუსი და გარკვეული პროვილეგიები აქვს - ითვალისწინებს რა ქალის ორგანიზმის ფსიქოლოგიურ და ფიზიოლოგიურ თავისებურებებს, ისლამი მათ უადვილებს დაკისრებულ მოვალეობებს. ასე, მაგალითად, რამადანისას ქალები ფეხმძიმობის და მენსტრუალური ციკლის დროს თავისუფლებიან ლოცვისა და მარხვისაგან, ხოლო აუცილებელი ურაზა შეუძლით ნებისმიერ დროს აანაზღაურონ(3).

ქალის როლი და ადგილი ისლამში ძალიან მნიშვნელოვანია და მამაკაცების მათდამი დამოკიდებულება მკაცრად კონტროლირდება და მისი უფლებების დარღვევა მკაცრად ისჯება. თუმცა ქალის მიმართ სასჯელიც არის გათვალისწინებული იმ შემთხვევაში, თუ მისი ქცევა არასწორია, საკუთარ თავს ვერ აკონტროლებს და უფლის წესებს არღვევს. "ქმრები მეურვეები არიან ცოლების იმ ვითარების გამო, რომლითაც ალლაჰმა უპირატესყო ერთი - მეორისგან, რადგან ხარჯავენ თავიანთი ქონებიდან. ხოლო პატიოსანი ქალები, მორჩილნი (ერთგულნი) არიან თავიანთი ქმრების და ქმრების არყოფნის დროს ისე იცავენ მათ უფლებებს, როგორც ალლაჰმა დაუწესათ. და რომელთა ურჩობასაც შიშობდეთ, იმ ქალებს შეაგონეთ, მერე მიატოვეთ სარეცელში და მსუბუქი ცემა აგემეთ". (7) ამ შემთხვევაში ლაპარაკია მხოლოდ მსუბუქ უმტკივნეულო ცემაზე, (არავითარ შემთხვევაში სახეში ცემაზე) რომელიც მხოლოდ დემონსტრირება და მითითებაა მის არასწორ ქმედებაზე. საერთოდ კი არასასურველია საქმის ასეთ უკიდურესობამდე მიყვანა. სუნაში ლაპარაკია იმის შესახებ, რომ ნამდვილი სამოთხე ქალთა ფეხქვეშ არის, რომ სწორედ ქალთან ურთიერთობებზეა დამოკიდებული მუსლიმი მამაკაცის კეთილდღეობა. ქალებს დიდი მისია აკისრიათ - იყვნენ კარგი მეუღლეები და დედები, უზრუნველყონ ოჯახური კერის სიწყნარე, სიმშვიდე და რელიგიურობა, აღზარდონ ზრდილი და ღვთისმოშიში მომავალი თაობა. იმ მომენტიდან, როდესაც ქალიშვილი გათხოვდება, ქმრისადმი მორჩილება მისი მთავარი მოვალეობა ხდება. ქალის მორჩილება და მისი აღზრდა - ქმრის მოვალეობაა. ქალმა არ უნდა დაასმინოს ქმარი თავის მშობლებთან და ოჯახიდან გაიტანოს ამბავი. გამონაკლისს წარმოადგენს ის შემთხვევები, როდესაც ქმარი მას აიძულებს გააკეთოს რაიმე, რაც შარიათის კანონებს ეწინააღმდეგება (მაგალითად, აუკრძალოს ჰიჯაბის ტარება, დაიცვას მარხვა რამადანისას). ცოლმა ნებისმიერ დროს უნდა დააკმაყოფილოს ქმრის მოთხოვნები, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც ეს დაშვებული არ არის (4). ის არ უნდა ურთიერთობდეს იმ ქალებთან, რომლებთანაც ქმარი არ აძლევს უფლებას. ამასთან, მამაკაცმა არ უნდა შეზღუდოს ქალის თავისუფლება, თუ ამის საფუძველი არ არსებობს. ქალი უნდა გაუფრთხილდეს ქმრის ქონებას, მის არყოფნაში. მას აკრძალული აქვს რაიმეს გაცემა, თუ იცის, რომ ქმარი ამის წინააღმდეგია. რა თქმა უნდა ნებადართულია საკვების მიცემა მშვიერი და გაჭირვებული ადამიანისთვის. ერთ-ერთ ჰადისში ნათქვამია: „ალაჰის მორწმუნე ქალს არ აქვს უფლება ქმრის სურვილის საწინააღმდეგოდ სახლიდან გავიდეს“. სახლიდან გასვლა იმ შემთხვევაში შეიძლება, თუ წინასწარ იცი, რომ ქმარი არ გაბრაზდება. ამასთანავე ქმარმა არ უნდა შეზღუდოს ქალის

თავისუფლება, თუ ამის მიზეზი არ არსებობს, თუ ქალს სურს მეჩეთში, მშობლებთან ან სხვა ადგილას წასვლა (5).

ისლამში, ქალი თავისი ქმრის მოსამსახურე არ არის, ისევე როგორც ქმარი მისი დამსაქმებელი არ არის. თუმცა მორწმუნე მუსლიმი ქალი სიყვარულით და თავისი სურვილით უნდა დაკავდეს სახლის საქმით. იგი ოჯახის წევრების კეთილდღეობაზე, მათ საჭიროებებსა და სიმყუდროებაზე უნდა ზრუნავდეს და მეუღლესაც უნდა ეხმარებოდეს და ცდილობდეს გააბედნიეროს იგი (6).

მაგრამ მამაკაციც თავისუფალ დროს უნდა ეხმარებოდეს ცოლს. წინასწარმეტყველი ხომ თავისუფალ დროს თვითონვე უვლიდა თავის ტანისამოსს, შეაკეთებდა ხოლმე ფეხსაცმელს, წველიდა საქონელს და არ აკისრებდა ამ საქმიანობას თავის მეუღლეს.

ჭეშმარიტი ისლამი მამაკაცს სამართლიანობისა და ქალის პატივისცემისკენ მოუწოდებს მაშინაც კი, როდესაც მას ქალში რაღაც არ მოსწონს. ასეთი რამ ისლამამდე არაბებში არ ყოფილა. ყურანში ნათქვამის: „მოექცეით მას ღირსეულად, თუკი იგი არ გიყვართ, ალაჰმა ამაში დიდი სიკეთე ჩადო.“ (1, 4.34).

რა თქმა უნდა, ქალის როლი ისლამში მარტო სახლით და სახლის საქმეებით არ შემოიფარგლება. მუსლიმი ქალი მამის ან ნათესავის, რომელიც პასუხისმგებელია მის მორალსა და პატიოსნებაზე, ნებართვით შეიძლება დაკავდეს ბიზნესით, მონაწილეობა მიიღოს პოლიტიკაში, ან იმუშაოს მუსლიმური უმმას საკეთილდღეოდ. ცნობილია, რომ მუჰამედ წინასწარმეტყველის მეუღლე ხადიჯა მშვენივრად უძღვებოდა სავაჭრო საქმეებს. ნამდვილ მუსლიმ მამაკაცს - ოჯახის ნამდვილ თავს, რომელმაც იცის სწორი გადაწყვეტილებების მიღება და პასუხისმგებლობის აღება, ძალუძს თავისი ცოლის, შვილების და რწმენის დაცვა.

მამაკაცმა და ქალმა ყველაფერი, რაც მათ პირად ცხოვრებაში ხდება, საიდუმლოდ უნდა შეინახონ, ერთმანეთს პატივისცემით მოექცნენ. პირადი ცხოვრება, ოჯახის საიდუმლო, არ უნდა იყოს მეგობრებთან და სხვა ადამიანებთან მსჯელობის საგანი, ხოლო არსებული სიძნელეები მუსლიმების მიერ უნდა გადაილახოს სიყვარულის და სამართლიანობის პრინციპებზე დაყრდნობით. ამისათვის მეუღლეები დროდადრო დათმობაზე უნდა წავიდნენ, გონივრულად გადაჭრან მათ წინაშე არსებული პრობლემები და საქმე განქორწინებამდე არ მიიყვანონ. მეუღლეები ერთმანეთს პატივისცემით უნდა ეპყრობოდნენ.

ისლამი იმასაც ითვალისწინებს, რომ ქალს შეუძლია მოითხოვოს ქმართან გაყრა, თუ მეუღლე არ ასრულებს თავის მოვალეობას, მაგ., არ უზრუნველყოფს მას მატერიალურად. ამასთან, ქალი განქორწინების შემდეგ ქმრისაგან იღებს „მაჰრ“-ის, რათა მან შეძლოს თავისი თავის უზრუნველყოფა. განქორწინებულ ქალს უფლება აქვს ისევ იქორწინოს. ქალმა უნდა შეინახოს იდა - მოცდის პერიოდი მეორე ქორწინებამდე, რათა დარწმუნდეს, რომ ფეხმძიმედ არ არის. ფეხმძიმობის შემთხვევაში იდა ბავშვის გაჩენის შემდეგ მთავრდება (7).

წინასწარმეტყველი თავის ჰადისებში მუდმივად მოუწოდებდა მამაკაცებს არ გაანაწყენონ თავიანთი მეუღლეები და უხსნიდა მათ, რომ არ შეიძლება მეუღლეები მხოლოდ საკუთარი ცხოვრებით ცხოვრობდნენ. ოჯახური ბედნიერება მეუღლეების ურთიერთობებით და ურთიერთგაგებით მიიღწევა. ის არაერთხელ მიმართავდა თავის თანამებრძოლებს: „თქვენგან საუკეთესო არის ის, ვინც თავის ოჯახს (ცოლს) ექცევა კარგად, ხოლო მე ყველაზე უფრო კარგად ვექცევი მას“ (7).

და მართლაც, იგი მუსლიმთა შორის საუკეთესო მეოჯახე იყო, რამეთუ ისიც დაქორწინებული იყო. მან ოჯახური ცხოვრების საუკეთესო მაგალითი დატოვა. მისი ხასიათის შესახებ ჩვეულებრივ, მისი ცოლი აიმა პასუხობდა: „მისი ხასიათი არის ყურანი“ (7).

არც იმ დასკვნის გამოტანა შეიძლება, რომ მუსლიმი ქალის როლი მხოლოდ სახლით და ოჯახური მოვალეობებით განისაზღვრება. უბრალოდ მუსლიმები თვლიან, რომ ეს ქალის ბუნების გამოვლენის საუკეთესო სფეროა. კარგია, თუ ქალს აქვს სურვილი და საშუალება ჰარმონიულად შეუთავსოს ოჯახური ცხოვრება, დედობა და სახლის საქმის გაძღოლა საინტერესო სამსახურს, სწავლას ან სხვა სასარგებლო საზოგადოებრივ საქმიანობას. მას შეუძლია საკუთარი ბიზნესიც აწარმოოს და მონაწილეობა მიიღოს პოლიტიკურ ცხოვრებაშიც. ცნობილია, რომ მუჰამედის მეუღლე ხადიჯა წარმატებულად აწარმოებდა სავაჭრო საქმიანობას და საჭიროების შემთხვევაში წაინასწარმეტყველს მატერიალურ და სულიერ თანადგომას უწევდა და ეხმარებოდა მიზნის მიღწევაში.

ალაჰის მოციქული ისლამის აღმავლობის ხანაში ქალებს რჩევას აძლევდა ესწავლათ წერა-კითხვა და ყველაფერი, რაც მათ ყოველდღიურ ცხოვრებაში გამოადგებოდათ: „ისწავლიდეთ და ეძიებდეთ ცოდნას აკვნიდან საფლავამდე! ისწავლეთ და ეძიეთ ცოდნა მაშინაც, თუ ამისთვის ჩინეთშიც კი მოგიხდათ გამგზავრება!. ცოდნის ძიება - ეს ყველა მუსლიმის მოვალეობაა – მამაკაცისა და ქალის“.

თუ მუსლიმი ხალხების ისტორიას ჩავუღრმავდებით, აღმოვაჩენთ, რომ ქალები საზოგადოებრივ საქმიანობაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდნენ და არც დისკრიმინირებული არიან. ისლამი ქალის შრომას – სახლის მეურნეობის გაძღოლას, ბავშვების აღზრდას განიხილავს, როგორც საპასუხისმგებლო და რთულ მოვალეობას, რომელიც, თავისი მნიშვნელობით, არაფრით არ ჩამორჩება მამაკაცის ანაზღაურებად შრომას.

ბიბლიოგრაფია:

1. ყურანი. არაბულიდან თარგმნა, შესავალი შენიშვნები და კომენტარები დაურთო გ.ლობჯანიძემ. თბილისი . 2006 .
2. კიკნაძე თ. დონაძე ნ. „გენდერი - სოციალური და პოლიტიკური სწავლებანი“, თბილისი, 2006
3. Мейер М. С., Послесловия редактора к книге Бахрие Учок "Женщина-правитель в мусульманских государствах", М., "Наука", 1992
4. Плахов В. Д., Традиция и Общество., М., Мысль, 1992
5. ნაკაიძე თემურ, „ქალის ღირსება და უფლებები ისლამში“
http://www.islam.ge/rf/index.php?option=com_content&view=article&id=44%3A2010-01-14-17-21-14&catid=9%3A2009-09-30-07-11-30&Itemid=11)

6.http://www.islam.ge/rf/index.php?option=com_content&view=article&id=44%3A2010-01-14-17-21-14&catid=9%3A2009-09-30-07-11-30&Itemid=11)

7. Осман Эрсан. Женщина в исламе. Ее права и достоинства.

М.: САД, 2007. 83. 176

Maia Tsurtsunia

Sokhumi State University, Caucasus International University

The Role of Women in Islam

Abstract

In the article we tried to discuss the role of woman in Islam. If we look deeply into the history of Muslim nations, we find that women have played an important role in public affairs and have not been discriminated.

The role of a Muslim woman is determined solely by home and family responsibilities. Islam views the labor of women – a home affair, the raising children as a responsible and difficult task, which in its meaning does not fall short of men's remunerated labor. Muslims simply think that this is the best way to reveal a woman's nature. It is good if a woman has the desire and ability to harmoniously combine family life, motherhood, and home work with exciting work, study, or other useful community activities. She can run her own business and participate in political life.

ალიკა ბურუა

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი,
ევრორეგიონალური სასწავლო უნივერსიტეტის
სტრატეგიული კვლევების და სამართლებრივი
ანალიზის ცენტრი

ბირთვული იარაღის როლი გლობალურ პოლიტიკაში და ირან-აშშ-ს თანამედროვე პოლიტიკური ურთიერთობები

თანამედროვე პერიოდში ერთ-ერთ მთავარ პრობლემას ირან-აშშ-ს შორის წარმოადგენს ირანის ბირთვული პროგრამა. აქედან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია განვიხილოთ ქრონოლოგიურად თუ საიდან იწყება ირანის ბირთვული პროგრამის განხორციელება. 1967 წელს, მაშინ როდესაც აშშ-მა ირანის შაჰ მუჰამედ რეზა ფეჰლევის 5 მეგავატის სიმძლავრის ატომური რეაქტორი მისცა, ირანი აქტიურად შეუდგა ბირთვული პროგრამის დამუშავებას. გერმანია და საფრანგეთი შემდგომში საკმაოდ აქტიურად უჭერდნენ მხარს ირანს და რეაქტორების მშენებლობაში ტექნოლოგიურ დახმარებას უწევდნენ. 1968 წელს ირანმა მოაწერა ხელი ბირთვული გაუფრცხვლებლობის შეთანხმებას, შემდგომ კი 1970 წელს მოახდინა მისი რატიფიკაცია.

ირანში პოლიტიკური ვითარება საკმაოდ შეიცვალა მას შემდეგ, რაც 1979 წლის 11 თებერვლის ისლამური რევოლუციის შემდეგ ქვეყანა ფაქტობრივ საერთაშორისო იზოლაციაში მოექცა. მსხვილმა დასავლურმა ფირმებმა ერთი მეორის მიყოლებით დატოვეს ისლამური ირანი და პარალელურად იხურებოდა დიპლომატიური წარმომადგენლობები და საელჩოები, რაც ქვეყანას საკმაოდ კრიზისულ მდგომარეობაში აყენებდა. ირანის პოლიტიკურმა კურსმა და ძირითადად იზოლაციონალისტურმა პოლიტიკამ იძულებული გახადა დასავლეთი და რიგი ქვეყნები, მის წინააღმდეგ უმკაცრესი ეკონომიკური სანქციები დაწესებინათ. სანქციები შეეხებოდა აკრძალვებს ირანთან საერთაშორისო ვაჭრობის ყველა მსხვილ სახეობას და განსაკუთრებით გამკაცრდა კონტროლი ირანული ნავთობის ყიდვა-გაყიდვაზე, რამაც ირანი უმძიმეს მდგომარეობაში ჩააგდო. აღნიშნულმა ეკონომიკურმა სანქციებმა უამრავი უარყოფითი შედეგის მიუხედავად, შეიძლება ითქვას თავისი დადებითი შედეგებიც გამოიღო. ამ მიმართულებით მნიშვნელოვანია, რომ მოცემული ვითარების ფონზე, ირანი იძლებული გახდა თვითონ, საკუთარი ძალებით ეწარმოებინა ყველაფერი და დაეკმაყოფილებინა ის მოთხოვნები, რაც ქვეყანას შიდა მოხმარებისა და სამომავლო განვითარებისათვის სჭირდებოდა. გასათვალისწინებელია ის მომენტი, რომ ეს ყველაფერი ხდებოდა ჩაკეტილ გარემოში და ყოველივე ამისდა მიუხედავად, ამან შეუწყო ხელი მრეწველობის ამა თუ იმ დარგის აღმავლობას და განვითარებას. დროთა განმავლობაში სიძნელეებთან ერთად ირანმა შეძლო მნიშვნელოვანი წარმატებები მოეპოვებინა ზუსტ, საბუნებისმეტყველო და ტექნიკურ მეცნიერებებში. ამავე დროს, განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა ქიმიის, ბიოლოგიის, ფიზიკის განვითარებასა და შესაბამისი კვლევითი ცენტრების დაარსებას.

ირანის ბირთვული პროგრამა იყო ის ძირითადი საკითხი, რის გამოც, დასავლეთსა და ირანს შორის გართულდა ურთიერთობები. ირანს გაუჩნდა ბირთვული ამბიციები, რომელსაც საწყის ეტაპზე ქვეყნის ხელისუფლება თავდაცვის სურვილითა და „საჭიროებით“ ამართლებდა. ხოლო მას შემდეგ, რაც ამ ამბის გაჟღერებას დასავლეთის მხრიდან საკმაოდ მკაცრი რეაქცია მოჰყვა, ირანის ისლამური რესპუბლიკის ლიდერებს მოუწიათ რიტორიკის შეცვლა და მიმდინარე ბირთვული კვლევების მოტივაციად და მიზნად ენერგორესურსებით ქვეყნის შესაბამისი უზრუნველყოფა დაასახელეს. მიუხედავად ამისა, ამით დასავლეთის დამშვიდება ვერ მოხერხდა და თავის დროზე, თუ იდეოლოგიური და პოლიტიკური მოტივებით ისლამური რესპუბლიკის წინააღმდეგ დააწესეს ეკონომიკური ემბარგო, შემდეგ მოუწიათ ახალი ემბარგოს დაწესება, რომელიც უკვე ბირთვული აქტიურობის მიზეზით გამოწვეული იყო, რასაც დაემატა სანქციები და გარკვეული მოთხოვნებიც.

შემობრუნება ირანის და რეგიონის უშიშროების პოლიტიკაზე მოდის XXI ს-ის პირველ ათწლეულზე. სწორედ ამ დროს მიიღო თეირანმა ბევრი სტრატეგიული გადაწყვეტილება მისი ბირთვული და სარაკეტო პროგრამების შესახებ, რამაც პირველ რიგში გამოიწვია ისრაელის და აშშ-ს შეშფოთება. ამ პროგრამის განხორციელებისათვის ქმედებამ გამოიწვია აგრეთვე არაბული სახელმწიფოების უკმაყოფილება (1).

ამის შემდეგ დაიწყო მრავალწლიანი მოლაპარაკებები, რათა მიღწეულიყო ირანის ბირთვულ პროგრამაზე შეთანხმება. ეს მოლაპარაკებები 2003 წელს დაიწყო, მას შემდეგ რაც დასავლეთის ქვეყნებმა თეირანი სამხედრო ბირთვული პროგრამის განვითარებაში დაადანაშაულეს. ოფიციალურად შეთანხმების სახელწოდებაა „ერთობლივი ყოვლისმომცველი სამოქმედო გეგმა“ (2). 2015 წლის 14 ივლისს ირანმა და 6 სახელმწიფომ – აშშ-მა, საფრანგეთმა, დიდმა ბრიტანეთმა, ჩინეთმა, რუსეთმა და გერმანიამ – ხელი მოაწერა მოქმედების ერთობლივ ყოვლისმომცველ გეგმას, რომელიც ითვალისწინებდა ირანის ბირთვული პროგრამის შეჩერებას („გაყინვას“) ეკონომიკური სანქციების მოხსნის სანაცვლოდ. ეს გარიგება შედგა 13-წლიანი რთული მოლაპარაკებების შემდეგ (3).

მნიშვნელოვანია განვიხილოთ, თუ რა უსწრებდა ბირთვულ გარიგებას და როგორ ვითარდებოდა პროცესები ირანის გარშემო:

- 2003 წლის აგვისტოში ატომური ენერჯის საერთაშორისო სააგენტოს (IAEA) ინსპექტორებმა ირანში აღმოაჩინეს გამდიდრებული ურანის კვალი და განაცხადეს, რომ ქარხნების სიმძლავრე აღემატება მშვიდობიანი მიზნებისთვის საჭირო სიმძლავრეს. იმავე წელს საფრანგეთმა, დიდმა ბრიტანეთმა და გერმანიამ დაიწყეს მოლაპარაკებები ირანთან ბირთვული პროგრამის თაობაზე;

- 2003 წლის 18 დეკემბერს ირანმა ხელი მოაწერა ბირთვული იარაღის გაუვრცელებლობის შეთანხმების დამატებით ოქმს, რომელიც ატომური ენერჯის საერთაშორისო სააგენტოს შემოწმების გაფართოების შესაძლებლობას აძლევდა;

- 2005 წლის ივნისში ბირთვული პროგრამის გაგრძელების პასუხად აშშ-მა პირველი სანქციები დაუწესა ირანის ბანკებს, კომპანიებსა და ატომურ მრეწველობასთან დაკავშირებულ ფიზიკურ პირებს.

- 2006 წლის დეკემბერში ურანის გამდიდრებაზე უარის თქმის გამო ირანს სანქციები დაუწესა გაეროს უშიშროების საბჭომ. იმავე წელს მოლაპარაკებების

მწარმოებელ სამ სახელმწიფოს – საფრანგეთს, დიდ ბრიტანეთსა და გერმანიას – შეუერთდნენ აშშ, რუსეთის ფედერაცია და ჩინეთი;

- 2010 წელს ატომური პროგრამის გაგრძელებისა და ადამიანის უფლებების დარღვევის გამო ირანს სანქციები დაუწესა ევროკავშირმა (3).

2010 წლიდან ექვსი სახელმწიფოს მიერ ირანთან გაიმართა მოლაპარაკების რამდენიმე რაუნდი. აღნიშნული მოლაპარაკებებიდან ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო 2013 წელს დეკემბერში ჟენევაში ხელმოწერილი ნახევარწლიანი ერთობლივი გეგმა, რომლის მიხედვითაც ირანმა აიღო ვალდებულება, რომ შეწყვეტდა ურანის 5%-ზე მეტად გამდიდრებას და შეაჩერებდა ახალი ბირთვული ცენტრების მშენებლობას, სანაცვლოდ კი გაუუქმებდნენ სანქციებს ნავთობის ექსპორტზე, რაც მნიშვნელოვანი იყო ირანის ეკონომიკის განვითარებისთვის, რომელიც ბევრად არის დამოკიდებული ნავთობის და გაზის ექსპორტზე.

ზემოთ აღნიშნული გეგმა უნდა ყოფილიყო პირველი ნაბიჯი ბირთვული პროგრამის შესახებ ყოვლისმომცველი შეთანხმებების დადებისკენ, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზის გამო, ხელმოწერის ვადამ არაერთხელ გადაიწია. სირთულეების მიუხედავად, 2015 წლის ივლისში მოლაპარაკებები დასრულდა. იმავე წლის 18 ოქტომბერს კი უკვე ძალაში შევიდა ერთობლივი მოქმედების ყოვლისმომცველი გეგმა, ხოლო 2016 წლის 16 იანვარს კი დაიწყო მისი პრაქტიკული რეალიზაცია, რაც საკმაოდ მნიშვნელოვანი იყო როგორც ირანის, ასევე დასავლეთისთვის.

შეთანხმების ძირითადი დებულებების თანახმად თეირანი გარანტიას იძლეოდა, რომ მის ბირთვულ პროგრამას მხოლოდ და მხოლოდ მშვიდობიანი ხასიათი ექნებოდა, ამასთანავე, მან აიღო ვალდებულებები:

- 15 წლის განმავლობაში ექნებოდა დაბალგამდიდრებული ურანი, არაუმეტეს 300 კგ-სა,
- არ აწარმოოს მაღალ დონეზე გამდიდრებული ურანი და საიარალო პლუტონიუმი,
- შეამციროს ბირთვული ცენტრიფუგების რაოდენობა 19 ათასიდან 6,1 ათასამდე,
- შეცვალოს პროფილი ფორდოს გამამდიდრებელი ქარხნისთვის,
- არაქის რეაქტორი გამოეყენებინოს მხოლოდ მშვიდობიანი მიზნებისთვის,
- დაეშვა თავის ბირთვულ ობიექტებზე IAEA-ს ინსპექტორები(3).

თეირანის მიერ აღებული ვალდებულებების სანაცვლოდ, ამ შეთანხმების ხელმომწერი სახელმწიფოები დათანხმდნენ, ეტაპობრივად გაეუქმებინათ ყველა სანქცია, რომლებიც დაწესებული იყო ირანის ბირთვული პროგრამის გამო, მათ შორის, ტექნოლოგიებთან, ვაჭრობის სფეროსთან, ფინანსებსა და ენერგეტიკასთან დაკავშირებული სანქციები. თუ კი ირანი დაარღვევდა გარიგებას, მის წინააღმდეგ კვლავ ამოქმედდებოდა სანქციები.

საინტერესოა ატომური ენერჯის საერთაშორისო სააგენტოს (IAEA)-მის მიერ გაკეთებული დასკვნა, რომელიც აკონტროლებდა გარიგების პირობების დაცვას. მან არაერთხელ დაადასტურა, რომ ირანი ასრულებს ერთობლივი მოქმედების ყოვლისმომცველი გეგმით ნაკისრ ვალდებულებებს. IAEA-ს დირექტორის, იუკიია ამანოს განცხადებით, ქვეყანაში ხორციელდება უპრეცედენტოდ მკაცრი კონტროლი: შემოწმებების რაოდენობამ წელიწადში 3 ათას მიაღწია, რა დროსაც შემოწმებულ იქნა 2,6 ათასზე მეტი ბირთვული დანადგარის მუშაობა. მნიშვნელოვანი

მომენტიცაა ის, რომ ირანის ბირთვულ ობიექტებზე დამონტაჟებული იყო სათვალთვალო კამერები რომლიდანაც ყოველდღიურად IAEA-სი ასიათასობით გამოსახულებას იღებდა.

საყურადღებოა აშშ-ის პოზიცია ირანის მიმართ აღნიშნულ შეთანხმებასთან დაკავშირებით. ის ბარაკ ობამას პრეზიდენტობის პერიოდში ერთ-ერთ საკმაოდ მნიშვნელოვან მიღწევად მიიჩნეოდა. დონალდ ტრამპი კი წინასაარჩევნო პერიოდშივე გამოდიოდა ამ შეთანხმების წინააღმდეგ და მას „საშინელ გარიგებას“ უწოდებდა. ტრამპმა რამდენჯერმე გაახანგრძლივა ამერიკული სანქციების „გაყინვის“ ვადა (ერთობლივი მოქმედების ყოვლისმომცველ გეგმაზე ხელის მოწერისას აშშ-მა სრულიად კი არ გააუქმა სანქციები, არამედ მხოლოდ შეაჩერა მისი მოქმედება), ის იმედოვნებდა, რომ ამ შეთანხმებაში შეეძლო დამატებითი შეზღუდვების შეტანა. 2018 წლის 8 მაისს დონალდ ტრამპმა ოფიციალურად განაცხადა, რომ აშშ გამოდის ბირთვული გარიგებიდან, რადგან ის „დაფუძნებულია ტყუილზე“ (3).

გადაწყვეტილების მიღებისას ტრამპი ხელმძღვანელობდა ისრაელის მონაცემებით, რომელმაც 2018 წლის 30 აპრილს გამოაქვეყნა მტკიცებულებები, რომ ირანს აქვს ბირთვული იარაღის დამზადების საიდუმლო პროგრამა. ისრაელის პრემიერის, ბენიამინ ნეთანიაჰუს თქმით, ირანის საიდუმლო პროგრამის შესახებ შეიტყო ისრაელის დაზვერვის მიერ ჩატარებული „გრანდიოზული ოპერაციის“ შემდეგ, როდესაც შეძლეს ირანისთვის მოეპარათ „ნახევარი ტონა“ მასალები, 55 ათასი დოკუმენტი და ინფორმაციის 183 კომპაქტური დისკი. 2018 წლის 21 მაისს აშშ-ის სახელმწიფო მდივანმა მაიკლ პომპეომ განაცხადა, რომ აშშ მზად არის, დაიწყოს მოლაპარაკებები ახალ ბირთვულ გარიგებაზე ირანთან, ოღონდ იმ შემთხვევაში, თუ ირანი შეცვლის თავის პოლიტიკას. მანამდე კი, პომპეო ირანს დაემუქრა „ისტორიაში ყველაზე მკაცრი სანქციებით“, რომელიც „ირანის რეჟიმის უპრეცედენტო ფინანსურ წნეხში მოაქცევს“. პომპეომ ჩამოთვალა ირანის მიმართ 12 მოთხოვნა ახალი ბირთვული გარიგების მოსამზადებლად. ბირთვულ პროგრამასთან დაკავშირებული პუნქტების (IAEA-ს ექსპერტებისთვის ბირთვული პროგრამის სრულად გაცნობა, ნებისმიერ ბირთვულ ობიექტზე თავისუფლად შესვლა, ურანისა და პლუტონიუმის გამდიდრების შეწყვეტა, იმ ბალისტიკური რაკეტების შექმნა, რომლებსაც შეუძლიათ ატომური ქობინების გადატანა) გარდა, წამოყენებულია ბევრი პოლიტიკური მოთხოვნაც: აშშ მოითხოვს ირანისგან, გაათავისუფლოს ყველა დაკავებული ამერიკელი და მისი პარტნიორი ქვეყნების მოქალაქე, შეწყვიტოს „ჰეზბოლას“, „ჰამასის“, იემენელი ჰუთიების, „ტალიბანის“ მხარდაჭერა, არ შეიფაროს „ალ კაიდას“ საველე მეთაურები, პატივი სცეს ერაყის სუვერენიტეტს, სირიიდან გამოიყვანოს თავისი სამხედრო ქვედანაყოფები, აგრეთვე, შეწყვიტოს მუქარა და სახიფათო ქმედებები მეზობელი სახელმწიფოების _ ისრაელის, საუდის არაბეთისა და გაერთიანებული არაბული საამიროების _ მიმართ (3).

2018 წლის მაისის დასაწყისში ირანის საგარეო საქმეთა მინისტრმა ჯავად ზარიფმა ნეთანიაჰუ სიცრუის ტირაჟირებაში დაადანაშაულა და განაცხადა, რომ მისი ქვეყანა არ აპირებს დადებული შეთანხმების გადახედვას და ახალ დათმობებზე წასვლას. მან მოუწოდა აშშ-ს, რომ შეასრულოს ნაკისრი ვალდებულებები, ან აიღოს პასუხისმგებლობა გარიგებაზე უარის თქმის გამო შესაძლო შედეგებზე. შეთანხმებიდან აშშ-ის გასვლის შემდეგ ირანის პრეზიდენტმა ჰასან როუჰანიმ განაცხადა, რომ „თეირანი არ აპირებს შეთანხმებიდან“ გასვლას და განაგრძობს

თანამშრომლობას 5 ქვეყანასთან. 2018 წლის 23 მაისს კი ირანის სულიერმა ლიდერმა ალი ხამენეიმ დაასახელა 7 პირობა, რომელთა შესრულების შემდეგ ირანი დაიცავს ბირთვულ გარიგებას. ესენია: ევროპის ბანკების მხრიდან გარანტიების უზრუნველყოფა, რომ გაგრძელდება ირანთან სავაჭრო თანამშრომლობა, აგრეთვე ევროკავშირის ქვეყნების გარანტიები ირანის ნავთობის გაყიდვის თაობაზე. ამასთანავე, თეირანი ევროპისგან ითხოვს, მოლაპარაკებისას არ შეეხონ ირანის სარაკეტო პროგრამას და მის აქტივობას რეგიონში. ხამენეის თქმით, ევროკავშირის ქვეყნებმა აგრეთვე უნდა აჩვენონ, რომ შეიძლება მათი ნდობა ირანის ბირთვულ შეთანხმებაზე მუშაობისას (3).

საინტერესოა შეთანხმების სხვა მონაწილეთა პოზიცია, თუ როგორ უყურებენ ისინი ირანის ბირთვულ გარიგებას. რუსეთის ფედერაციის საგარეო საქმეთა სამინისტრომ ბრალი დასდო აშშ-ს „ვიწრო ანგარებიანი და კონიუნქტურული ინტერესების“ დაცვაში, გამოთქვა მზადყოფნა, ითანამშრომლოს ბირთვული გარიგების სხვა მონაწილესთან და გააღრმავოს ურთიერთობა ირანთან. ჩინეთის საგარეო უწყების ოფიციალურმა წარმომადგენელმაც განაცხადა, რომ ჩინეთი მხარს უჭერს ირანთან ეკონომიკურ და სავაჭრო კავშირებს საერთაშორისო სამართლის ნორმების დაცვით. [3] მთავარია, რომ ყველა მონაწილე მხარე და საერთაშორისო პოლიტიკის გლობალური მოთამაშეები ითვალისწინებდეს იმ რისკებს და საფრთხეებს თუ რასთან გვაქვს შეხება ბირთვული უსაფრთხოების კონტექსტში.

ტრამპის ადმინისტრაციისგან განსხვავებით, ახლო აღმოსავლეთში ფართო რეგიონული დაპირისპირებების და დამაბულობის პირობებში, ევროპის მთავრობები და ინსტიტუტები ასეთ პირობებში ვერ ხედავენ იმის შესაძლებლობას, რომ ერთმა მხარემ გაიმარჯვოს მეორეზე. ასეთ ვითარებაში გასათვალისწინებელია, ყველა რეგიონული მოთამაშე (4) ევროპელმა ლიდერებმა მხარი დაუჭირეს შეთანხმების შენარჩუნებას და ამავე დროს განაცხადეს, რომ ისინი მზად არიან მასში გარკვეული ცვლილებები შეიტანონ. კერძოდ, ისინი განიხილავენ, 2025 წლამდე ირანის ბირთვულ გარიგებაში შეიტანონ ირანის გაკონტროლების საკითხი. რის შედეგადაც უნდა დაწესდეს კონტროლი მის ბალისტიკურ პროგრამებზე. ასევე, განხილულ იქნა ახლო აღმოსავლეთში ირანის გავლენის შესუსტების საკითხი.

აღსანიშნავია ის გარემოება, ირანის წინააღმდეგ შემოღებული სანქციების ნაწილობრივმა გაუქმებამ კი მსოფლიო სამრწევლო და პოლიტიკური წრეების არნახული გამოცოცხლება გამოიწვია, მაგრამ მიუხედავად დადებითი ტენდენციებისა, ვითარება კვლავ იცვლება მსოფლიო ეკონომიკური ბაზრებისთვის აშშ-ირანის ურთიერთობის ისევ გართულების ფონზე.

სანამ ვიმსჯელებთ იმაზე, თუ რატომ მოიქცა ვაშინგტონი ასე, უნდა აღვნიშნოთ, რომ 2015 წლის ეს ბირთვული გარიგება მიჩნეული იყო საერთაშორისო დიპლომატიის უდიდეს გამარჯვებად. ირანს უარი უნდა ეთქვა ბირთვული იარაღის შექმნაზე, სანაცვლოდ კი ეტაპობრივად მოუხსნიდნენ სანქციებს. აშშ-ის პრეზიდენტ ტრამპის აზრით, ეს უთანასწოროა, რადგან რაღაცის გაკეთება ან არ გაკეთება ეკისრება ირანს, აშშ-ს მხოლოდ სანქციები უნდა მოეხსნა, სხვა სახელმწიფოებს კი უნდა ემუშავლათ და დაკვირვებოდნენ, პროცესები გეგმის მიხედვით წარიმართებოდა თუ არა. ამ მოლაპარაკებების შედეგად ირანმა დათმო წლების განმავლობაში დაგროვებული გამდიდრებული ურანის დიდი მარაგი და ისრაელმა განაცხადა, რომ ირანი განაგრძობს ატომური იარაღის შექმნას. ირანი არღვევს

შეთანხმებას. სწორედ თელ-ავივის ამ განცხადებაზე დაყრდნობით განაცხადა ვაშინგტონმა ბირთვული შეთანხმებიდან გასვლის შესახებ. სიტუაცია უცნაურია: აშშ-მა, დასავლური სამყაროს მთავარმა მოთამაშემ და ირანის მთავარმა ოპონენტმა, ცალმხრივად დატოვა ბირთვული შეთანხმება. თეირანმა კი განაცხადა, რომ არ დატოვებს შეთანხმებას, რადგან მიღწეული ბირთვული შეთანხმების შესრულება „საერთო პასუხისმგებლობაა და ყველა მხარის ვალდებულებაა“. ბრიტანეთის, საფრანგეთის, რუსეთის, ჩინეთის და გერმანიის წარმომადგენლებმა დაგმეს ვაშინგტონის მოქმედება, მაგრამ ირანის უსაფრთხოების გარანტიების საკითხი, ისევე, როგორც სანქციების გაუქმებისა, ჰაერში გამოეკიდა. ახლა ვაშინგტონი სანქციების განახლებას აპირებს და დაიწყება პრესინგი იმ კომპანიებისა და ქვეყნების წინააღმდეგ, რომლებიც ვაჭრობენ ირანთან. მიცემა გარანტიისა, რომ ლონდონში, პარიზსა თუ ბერლინში „უცებ“ არ შეიცვლიან პოზიციას ისრაელისა და აშშ-ის „მტკიცებულებების“ გავლენით, არავის შეუძლია (3).

სანქციების დაწესების მიმართულებით აშშ-ს პოლიტიკა შემდეგია: აკრძალვა შეეხება ძვირფას ლითონებს, ფოლადს, ქვანახშირს, აგრეთვე შეიზღუდება ავტომობილების ექსპორტი აშშ-დან. აკრძალვა ირანული საკვები პროდუქტების და ხალიჩების იმპორტი აშშ-ში. დამატებით აღნიშნული სანქციების პოლიტიკა გატარდება ირანის პორტებსა და გემთმშენებელ საწარმოებზე. აგრეთვე სანქციები შეეხება ენერგეტიკულ სექტორს. ამ სანქციებში საკმაოდ მნიშვნელოვანია ირანიდან ნავთობის ექსპორტის აკრძალვა. რაც შეეხება დასავლეთის საფინანსო ორგანიზაციებს, მათ უნდა შეწყვიტონ ირანის ცენტრალურ ბანკთან თანამშრომლობა და სხვ. მაგრამ რეალურად თუ შევხედავთ ვითარებას, ირანს ამ მიმართულებით გვერდის ავლა შეუძლია ოფშორების მეშვეობით და სხვა მექანიზმებით, მაგრამ ამ ფინანსურ გარიგებებს თავისთავად საკმაოდ მკაცრად გააკონტროლებს აშშ-ში. აქვე არ უნდა გამოგვრჩეს ის, რომ ირანის წინააღმდეგ დაწესებული სანქციებით ასევე ზარალდებიან ამერიკული და ევროპული კომპანიები მაგალითად: „აირბასი“ და ამერიკული „ბოინგი“, ფრანგული „ფოტალ“-ი და „რენო“ 780 მილიონით, აგრეთვე გერმანული „სიმენსი“ 3 მილიარდით ზარალდება. საერთო ჯამში, ევროპული ბიზნესი ამერიკულთან შედარებით უფრო მეტად დაზარალდება. თუ გავითვალისწინებთ იმ მონაცემებს, რომ ირანის საქონელბრუნვა ევროპასთან 100-ჯერ მეტია, ვიდრე აშშ-თან. 2017 წელს რუსეთსა და ირანს შორის საქონელბრუნვამ ჯამში 1,7 მლრდ-ს მიაღწია.

ბიბლიოგრაფია:

1. გვენეტაძე ე. „საერთაშორისო უშიშროების ასპექტები“, გამომცემლობა „იურისტების სამყარო“, თბილისი - 2017.
2. „გადარჩება თუ არა ირანის ბირთვულ პროგრამაზე შეთანხმება?“, თბილისი - 2018. <https://imedinews.ge/>

3. გაჩეჩილაძე. „რაში მდგომარეობს ირანთან ბირთვული შეთანხმების არსი“. თბილისი - 2018. <http://geworld.ge/>
4. „Europe Should Defend the Iran Deal Without Burning Bridges to the US“, 18 May 2018. <https://www.chathamhouse.org/>
5. „ირანის ბირთვული პროგრამა – დაპირისპირებიდან შეთანხმებამდე“, თბილისი - 2018. <http://regional-dialogue.com/nuclear-deal/>

Alika Guchua

Caucasus International University
Center for International Relations,
Strategic Studies and Legal Analysis

The Role of Nuclear Weapons in Global Politics and Iran-US Modern Political Relations

Abstract

In this paper, we discuss the role of nuclear weapons in global politics and the international political situation between Iran and the United States in the context of nuclear negotiations. In addition, the main part of the topic refers to the political processes that developed in the period from conducting nuclear negotiations till their violation by the US. This is about the position of other participants in nuclear negotiations on this issue. This issue is quite relevant since the processes in the Middle East play an important role in global security; achieving and maintaining stability in this region is an important issue for world peace. Providing international security requires the involvement of all actors in international politics to achieve global security.

თურქეთის საგარეო პოლიტიკის ასპექტები და „თურანიზმის“ საკითხი

თანამედროვე თურქეთის საგარეო პოლიტიკური კურსის განხილვისას განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა თურქეთის რესპუბლიკის ხელისუფლების ზრახვებს, „ახალი თურქული“ გეოგრაფიული არეალის გაფართოების შესახებ.

„ახალი თურქული“ გეოპოლიტიკა მეტნაკლებად მიმართულია საკუთარი გავლენის გაძლიერებაზე სამხრეთით „ახლო აღმოსავლეთზე და ხმელთაშუა ზღვის რეგიონზე“ და აღმოსავლეთსა „კავკასიასა და ცენტრალურ აზიაზე“. უნდა აღინიშნოს, რომ თურქეთის პოლიტიკა თანდათანობით ემსგავსება ისეთ მოთამაშეს, რომელსაც აქვს საკუთარი, პირადი ინტერესები, განსხვავებული ტრადიციული მოკავშირეების ინტერესებისაგან, იგულისხმება აშშ და ჩრდილოატლანტიკური ალიანსის ევროპული ქვეყნები.

ამ მხრივ საინტერესოა, განვიხილოთ თურქეთის საგარეო პოლიტიკის ძირითადი ასპექტები, რაც „თურანიზმისა“ და დიადი თურქეთის იდეოლოგიასთან არის დაკავშირებული.

თანამედროვე თურქეთის საგარეო პოლიტიკის ძირითადი იდეოლოგია გახლავთ მუსტაფა ქემალ ათათურქის დევიზი: „მშვიდობა ქვეყანაში, მშვიდობა მსოფლიოში“. ანკარაში იმავდროულად კარგად ესმით, ყოფილი პრეზიდენტის თურგუთ ოზალის სიტყვების ფასიც: „შიშით საგარეო პოლიტიკა ვერ წარმართება“.

ჩვენ შევეცდებით, ნაშრომში წარმოვადგინოთ „თურანიზმის“ – საკითხი, რომელიც არაოფიციალურად, თანამედროვე თურქეთის საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთი აქტუალური საკითხია (2-3).

„თურანიზმი“, ანუ როგორც მას ხშირად უწოდებენ – „თურქიზმი“, როგორც პოლიტიკური მიმდინარეობა, ჩამოყალიბდა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, ხოლო განვითარდა და თურქეთის სახელმწიფო პოლიტიკის წარმმართველ იდეოლოგიად იქცა პირველი მსოფლიო ომის წინ. ცნობილი ქართველი თურქოლოგი ო.გიგინეიშვილი აღნიშნავს, რომ „თურქიზმი არ იყო შემთხვევითი მოვლენა, მისი შექმნა და გაძლიერება განაპირობა თურქეთის სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების თავისებურებამ“ (1).

თურქოლოგთა უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ „თურქიზმი“ და „თურანიზმი“ ერთი და იგივე მნიშვნელობის მქონე ტერმინებია. მართალია, მათ შორის არსებითი განსხვავება არ არის, მაგრამ, ჩვენი აზრით, „თურქიზმის“ და „თურანიზმის“ გაერთმინებელიანობა მაინც შეცდომა იქნება – „თურქიზმი“ არსით უფრო ვიწრო მნიშვნელობის ტერმინი უნდა იყოს, ვიდრე „თურანიზმი“ (2).

ტერმინ „თურანიზმის“ განმარტება არ არის არც ქართულ და არც რუსულენოვან ენციკლოპედიებში. „თურანი“ იგივე „ტურანი“ შუა აზიაში მდებარე დაბ-

ლობია, რომელიც ფიზიკურ-გეოგრაფიული თვალსაზრისით შეადგენს თურქესტანის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილს და მოიცავს დაახლოებით 22 ათას.კვ გეოგრაფიულ მილს (4.13).

რაც შეეხება რუს მეცნიერ ზარევეანდს, იგი „თურანთან“ დაკავშირებით წერს, რომ „თურანი“ გეოგრაფიული სახელწოდებაა ქვეყნისა, რომელიც მდებარეობს კასპიის ზღვასა, ირანსა და აკმოლინის დაბლობებს შორის, მდინარეების სირდარიისა და ირტიშის სათავეებთან. თურანიდან გამოვიდნენ ატილას (453), ჩინგიზყაენის (1055-1127), თემურლენგის (1336-1405) ურდოები და ერთ დროს გადაუარეს რუსეთს, მთელ მახლობელ აღმოსავლეთს და ევროპის ნაწილს. ამ ტომთა შთამომავლები გაიფანტნენ აზიასა და ევროპაში და ისინი ცნობილი არიან „თურანის“ ხალხთა სახელწოდებით (11). საკუთრივ თურქები კი, როგორც „დიდ საბჭოთა ენციკლოპედიაში“ ვკითხულობთ - „თურქები წარმოდგებიან ტომიდან, რომელიც უძველესი დროიდან სახლობდა „ტურანში“ (5).

თურქული ენის განმარტებით ლექსიკონის ყველა გამოცემაში, სიტყვა თურქი შემდეგნაირადაა ახსნილი: „ხალხი, რომელიც ოდითგანვე ცხოვრობდა შუა აზიაში... დღეს ისინი ცხოვრობენ ბალკანეთიდან ჩინეთამდე ტერიტორიაზე“. მცირე თურქულ ენციკლოპედიაში თურქების განსახლების არეალი ასეა გადმოცემული: 1. ციმბირელი თურქები – იაკუტები; 2. თურქმანული თურქები – უზბეკები, ყაზახები, ყირგიზები, თურქმენები, ყარაყალპაკები; 3. ჩრდილო თურქები – თათრები, ჩუვაშები; 4. დასავლეთელი თურქები, რომლებიც აზერბაიჯანში, ერაყში, სირიაში, ბულგარეთში, იუგოსლავიაში, საბერძნეთში, ალბანეთში, რუმინეთში და კვიპროსზე ცხოვრობენ (16).

ტერმინ „თურანთან“ დაკავშირებით რუსი მეცნიერი ალ.ვასილევი აღნიშნავს, რომ „ეს სიტყვა XIX საუკუნის შუახანებში უნგრელმა სწავლულებმა გამოიყენეს ცენტრალური აზიის მიწების აღსაწერად და „თურანში“ შემავალი ხალხები გააერთიანეს ერთ ჯგუფში, რომელშიც შეიყვანეს თურქებიც და მონღოლებიც, უნგრელებიც და ფინელებიც“ (6). მალე ეს ვერსია მართალია უარყვეს, მაგრამ მან, როგორც პოლიტიკურმა იდეამ განაგრძო არსებობა.

აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ტერმინი „თურანიზმი“ დაკავშირებულია იმ რეგიონთან, სადაც უძველესი დროიდან სახლობდნენ თურქები. ხოლო „თურანიზმი“ ეწოდება პოლიტიკურ მიმდინარეობას, რომელიც მიზნად ისახავს „თურანელ“ ხალხთა ეროვნულ და სახელმწიფოებრივ გაერთიანებას.

„პანთურანულ“ მოძრაობას მთავარი ბიძგი მისცეს არა ოტომანის იმპერიის თურქებმა, არამედ რუსეთის თურქულ-თათრულმა ელემენტებმა. მათი აქტიური საქმიანობა დაიწყო 1905 წლის რევოლუციის შემდეგ და ვითარდებოდა მას შემდეგაც კი, როდესაც რუსეთში დაწყებული რეაქციის გამო იძულებულნი გახდნენ თურქეთში გადასულიყვნენ. „პანთურანიზმის“ იდეურ ფუძემდებლად ითვლებიან რუსეთიდან გადმოსული თათარი აჰმედ აგაევი, იუსუფ აქჩურა, ალი ჰუსეინზადე და ისმაილ გასპრინსკი. თუმცა, ეროვნული გამოღვიძება რუსი მუსლიმებისა დაიწყო რელიგიურ საკითხზე ყურადღების გამახვილებით, კერძოდ, ამ პერიოდში რუსეთის მუსლიმების შეგნებაში რელიგიას უფრო წამყვანი ადგილი ეჭირა. ამიტომ ჩამოყალიბებისას „პანთურანიზმი“ პრაქტიკულად საზრდოობდა „პანისლამიზმის“ პროგრამით. მისი განხორციელებისათვის ოსმალეთში იბრძოდა სულთან აბდულ ჰამიდ II (1876-1909), რომელიც აღნიშნავდა: „დადგება დრო, ყვე-

ლა მართლმორწმუნე, როგორც ერთი, აღდგება ურწმუნოების დასამსხვრევად ინგლისის მმართველობის ქვეშ მყოფი 85 მლნ. მუსლიმი გაერთიანდება ჰოლანდიის მიერ დაპყრობილი 30 მლნ. და რუსეთში მცხოვრებ 10 მლნ. მუსლიმთან ერთად“ (2). „პანთურქიზმ“ – „პანთურანიზმის“ იდეები, რომ არც შემდგომ პერიოდში არ ჩამკვდარა თურქეთში ეს ცნობილი ფაქტია.

თავიდანვე ხაზი უნდა გაესვას იმ ფაქტს, რომ გასული საუკუნის 80-90-იანი წლების „პანთურანიზმი“ შეუძლებელია იყოს მსგავსი XX საუკუნის დასაწყისის „თურანიზმისა“. არსი თუმცა ერთია, მაგრამ სხვადასხვაა მისი განხორციელებისათვის ბრძოლის საშუალებები. თანამედროვე ეტაპზე ყოველივე ამას თურქეთი ახორციელებს ეკონომიკური დაქვემდებარების გზით, რაც ფაქტია. ხოლო ეკონომიკური კონტროლი რომ შეიძლება დასრულდეს პოლიტიკურში გადაზრდით, ამის საფუძველი უკვე არსებობს.

1966 წელს „ნიუ-იორკ თაიმსი“ წერდა: „თუ მსოფლიოში გენოციდის ტალღა კვლავ მომძლავრდა, ერთადერთი, ვინც აზიის ქვეყნებზე პრეტენზიას განაცხადებს, იქნება თურქეთი და არა ჩინეთი ან სსრკ“. 1976 წელს გამოცემულ წიგნში „თურქული სამყარო“, რომელიც 1452 გვერდს მოიცავს, აღწერილია დიდი თურქების სახელმწიფო ჩრდილო ყინულოვანი ოკეანიდან ინდოეთის ოკეანემდე და უნგრეთიდან მანჯურიამდე. თურქი მეცნიერის დენმეზის მიერ შედგენილ რუკაზე კი დატანილია 31 ეროვნება და ეთნიკური ჯგუფი, რომელთა საერთო რიცხვი 180 მლნ. კაცს აღემატება და 12 მლნ. მ² ტერიტორიას მოიცავს (20).

„პანთურანიზმის“ პოლიტიკური ასპექტი ეფუძნება მსოფლიოში თურქული სახელმწიფოს არსებობის აუცილებლობას. ეს სახელმწიფო მოიცავს სამ კონტინენტს: ევროპას, აზიას, აფრიკას და 40-ზე მეტ ქვეყანას.

ჟურნალ „იონის“ ერთ-ერთ ნომერში პოლკოვნიკი ალფარსლან თურქეთში (ეს ის პოლკოვნიკია, ვინც სათავეში ედგა ნეოფაშისტურ ეროვნული ბრძოლის პარტიას, რომლის ემბლემაა რუხი მგელი, ეს უკანასკნელი თურქული მოდემის ტომების ძველი ტოტემი იყო. ამიტომაც იგი აღნიშნულ ტომთა გაერთიანების სიმბოლოდ არის აღიარებული) წერდა: „იმოქმედე თურქო! რუმელია უკვე აღარ არის ჩვენი, ბულგარეთი, საბერძნეთი, იუგოსლავია, აღარც უნგრეთი, სირია, პალესტინა, ეგვიპტე, ტრიპოლი, თუნისი, ალჟირი, ყირიმი და კავკასია. იმოქმედე მგლურად, რათა აღორძინდეს ძველი დრო. დაე თურქეთმა იბატონოს ყველაზე“ (15).

1986 წელს ანკარაში გამოქვეყნებულ რუკაზე თურქეთის მეზობელი ქვეყნების დიდი ტერიტორია ჩართული არის „ოსმალურ სახლში“ (16).

1986 წლის 26 აგვისტოს გაზეთ „მილეთში“ წერდნენ: „არ არსებობს თურქეთის მეზობელი არცერთი ქვეყანა, რომელსაც თურქეთი პრეტენზიებს არ წაუყენებს“ (17).

80-იანი წლების დასაწყისში სისტემატიურ ხმარებაში შემოვიდა ტერმინები „შიდა“ და „გარე“ თურქები. ალფარსლან თურქეთში თავის წიგნში „ახალი ჰორიზონტისაკენ“ წერდა: „რა გზით უნდა წავიდეს თურქეთი, რომ კვლავ გახდეს ძლიერი და დიდი, დაიბრუნოს ის დიდება, რომელიც მას ოსმალეთის იმპერიის ბრწყინვალეების დროს ჰქონდა? უკვე თითქმის 160 წელი გავიდა, რაც განვითარების ევროპულ გზას დავადექით.... რა არ ვცადეთ მითხათ ფაშას რეფორმების დროიდან, ვიდრე სულთან აბდულ ჰამიდის დიქტატორულ მმართველობამდე, მაგრამ ჩვენი ტერიტორია მაინც დაპატარავდა. ჩვენმა საზღვრებმა მაინც უკან დაიწია: ყირიმიდან მდ. მარიცამდე, ყირიმიდან მდ. არეზამდე, იემენიდან გაზიანთეპამდე

და რამდენადაც არცერთ ცდას დაწყებული მითჯათ ფაშადან დამთავრებული მენდერესით, ნაყოფი არ გამოუღია, ამიტომაც თურქეთი უნდა წავიდეს ახალი ნაციონალიზმის გზით, რათა აღადგინოს დაკარგული დიდება“ (15).

თურქი მეცნიერი, დოქტორი იუჯელი ნაშრომში „გარეთურქები“ აღნიშნავს, რომ სხვადასხვა სახელმწიფოში მცხოვრები 100 მლნ. თურქი განიცდის ასიმილაციას. ამიტომ აუცილებელია მათი გაერთიანება ერთ თურქულ სახელმწიფოში. ამ დოქტრინის მიხედვით, ყველა „გარეთურქი იყოფა ორ ჯგუფად: 1. თურქულენოვანი ხალხი და 2. თურქები, რომლებიც ცხოვრობენ ადრე ოსმალეთის იმპერიაში შემავალ ქვეყნებში“ (9).

„გარეთურქების“ დოქტრინა ფაქტობრივად ხელს უწყობს „პანთურქიზმის“ იდეური ლიდერის ზია გეოკალპის მიერ შემოთავაზებულ „თურანიზმის“ იდეის აღორძინებას. გეოკალპი წერდა: „თურქის სამშობლო არ არის თურქეთი ან თურქმენეთი, არამედ მარადიული ქვეყანა თურანი“ (10).

გასული საუკუნის 70-90-იანი წლები თურქეთის რესპუბლიკის ისტორიაში აღინიშნება დიდი ემიგრაციებით. მარტო 1974-1988 წ.წ კვიპროსზე საცხოვრებლად გადასახლდა 65 ათასი თურქი. 1998 წლის 7 ნოემბრის გაზეთ „თერჯუმანში“ დაიბეჭდა სტატია – „გარეთურქები“, სადაც ვკითხულობთ, რომ: „XX საუკუნის დამდეგს მსოფლიოში თურქების ორი მესამედი თურქეთის ფარგლებს გარეთ იცხოვრებს. პლანეტაზე თურქულ ენაზე მოლაპარაკე მოსახლეობა 180 მლნ. გადააჭარბებს. ამიტომ „პანთურქიზმის“ მიზანია ამ ხალხების ერთ სახელმწიფოში გაერთიანება“ (18).

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ის, რომ უკვე XX საუკუნის 80-იანი წლების მეორე ნახევრიდან და განსაკუთრებით 90-იანი წლების დასაწყისიდან თურქეთი განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენს არა მარტო კავკასიის, არამედ შუა აზიის რესპუბლიკებისადმი. თურქეთთან ერთად აღნიშნული რეგიონით დაინტერესებულია ირანიც და რუსეთიც, რისი უარყოფაც შეუძლებელია. მათ შორის პირველობისათვის ბრძოლამ კი, სრულიად შესაძლებელია, მწვავე ხასიათი მიიღოს.

„დიდი თურქეთის“ შექმნის იდეა, რომ თურქეთის საზოგადოების გარკვეული ფენისათვის დღესაც არ არის უცხო, ამაზე ნათლად მეტყველებს ჟურნალ „რენესანსში“ გამოქვეყნებული წერილი, სადაც აღნიშნულია, რომ „დღევანდელი თურქები იზიარებენ აზრს ათათურქისა, „დიდი თურქეთის“ შექმნასთან დაკავშირებით. საინტერესოა ის, რომ სტატიას დართული აქვს რუკა, სადაც მოხაზულია „დიდი თურქეთის“ გეოგრაფიული საზღვრები. ამჯერად „თურანული სახელმწიფო“ შემდეგ ტერიტორიებს მოიცავს: საკუთრივ თურქეთი, ყირიმი, კავკასია, აზერბაიჯანი, კვიპროსის ნაწილი, ყაზახეთი, უზბეკეთი, ყირგიზეთი, ტაჯიკეთი და თურქმენეთი“ (12).

გასარკვევია რამდენად რეალურია „პანთურანისტების“ იდეების განხორციელება და შეურიგდება თუ არა მას ისეთი სახელმწიფოები, როგორცაა რუსეთი და ირანი? მრავალჯერ აღინიშნა, რომ „პანთურანისტული“ იდეები თავისი არსით წინააღმდეგობაშია რუსეთთან. როგორც რუსეთს, ასევე თურქეთს აქვთ ინტერესთა საერთო სფერო, სადაც უპირატესობის მოსაპოვებლად იბრძვის ორივე სახელმწიფო. ერთ-ერთ ასეთ რეგიონს წარმოადგენს კავკასია და შუა აზია.

ირანის, საუდის არაბეთისა და პაკისტანისაგან განსხვავებით, თურქეთის საგარეო პოლიტიკა ყოფილ საბჭოთა მუსლიმური რესპუბლიკებისადმი უფრო აქტიუ-

რობითა და ამბიციურობით ხასიათდებოდა. ის ეყრდნობოდა ისტორიულ, ეთნიკურ და ნაწილობრივ რელიგიური უთანხმოების ფაქტორს აზერბაიჯანის, ყაზახეთის, უზბეკეთის, ყირგიზეთის და თურქმენეთის ხალხებთან. უფრო მეტიც, თურქეთი ცდილობს დაამყაროს ურთიერთობა სხვა რესპუბლიკების თურქულენოვან მოსახლეობასთან – მოლდავეთში ჰაგაუზებთან, უკრაინაში ყირიმის თათრებთან, რუსეთში ბაშკირებთან, ჩუვაშებთან, ალტაელებთან, იაკუტიელებთან და თათრებთან. თურქეთის მეჯლისის დეპუტატთა ჯგუფმა წინადადებაც კი წამოაყენა: 1. უცხოეთში მცხოვრებ თურქების საქმეებთან დაკავშირებით სპეციალური სამინისტროს შექმნის შესახებ. აქედან გამომდინარე, სრულიად დასაშვებია საკუთრივ თურქეთში „პანთურქული“ მოძრაობის ხელახალი აღორძინების შესაძლებლობა, რომელსაც ჯერ კიდევ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ჩაეყარა საფუძველი და რომლის მამამთავრად ითვლება ჯემალ ალ დინ ავღანი. გაზეთმა „ჰურიეთმა“ 1992 წელს გამოაქვეყნა ინფორმაცია „საერთო თურქული ბაზრის“ შექმნის პროექტის შესახებ, რომელიც ითვალისწინებდა ერთიანი ვალუტის, დროის, ანბანის და ზომა-წონის ერთეულების შექმნას თურქეთ-კვიპროსის და ყოფილი საბჭოთა მუსლიმური რესპუბლიკებისათვის“ (9).

საკუთრივ თურქეთის მმართველ წრეებში „პანთურანიზმის“ იდეის არსებობას და მის განხორციელებისათვის ბრძოლას მთავრობის დონეზე იგნორირებას უკეთებენ. თურქეთის პრეზიდენტმა სულეიმან დემირელმა, 1991 წელს ყოფილ საბჭოთა მუსლიმურ რესპუბლიკებში მოგზაურობის დროს, ეს იდეა უარყო, თუმცა მის დელეგაციაში იმყოფებოდა თურქეთის „პანთურქისტული“ მოძრაობის ლიდერი ალფარსლან თურქეში. ყველასათვის ცნობილი არის, თუ ალ.თურქეში, როგორ იბრძოდა თურქეთში საერთო თურქული ბაზრის, თურქმანულ სახელმწიფოთა კონფედერაციისა და შესაბამისად „თურანის“ იდეების განსახორციელებლად.

პოსტსაბჭოურ სივრცეში ახალმა დამოუკიდებელმა სახელმწიფოების წარმოშობამ თურქეთს მისცა შესაძლებლობა, გაეფართოვებინა თავისი ჰორიზონტები კავკასიასა და ცენტრალურ აზიაში, სადაც დღეს ცხოვრობენ თურქულენოვანი ხალხები, რომელთანაც ანკარა ინარჩუნებს მჭიდრო ეთნიკურ, რელიგიურ და ენობრივ კავშირებს. 1994 წლის 20 ოქტომბერს, სტამბულში გაიხსნა „თურქულ სახელმწიფოთა, თემთა და თანასაზოგადოებათა მეგობრობისა და თანამშრომლობის“ მეორე ყურულთაი. სადაც თურქეთის პრეზიდენტმა სულეიმან დემირელმა ხაზი გაუსვა იმას, რომ „თურქთა ერთიანობა ბუნებრივი პროცესია და მისი შეჩერება შეუძლებელია“ (14).

სტამბოლის გაზეთები ცდილობდნენ დაერწმუნებინათ მკითხველები და საერთაშორისო საზოგადოება იმაში, რომ თურქეთი არ განიხილავს თურქულენოვან ქვეყნებს როგორც ისეთ რეგიონს, რომელიც შეიძლება გახდეს გავლენისათვის ბრძოლის ასპარეზი. ამავე დროს, პრეზიდენტის მრჩეველი ნამიქ ქემალი აცხადებდა, რომ „დღის წესრიგში დგას საკითხი თურქული კავშირის შექმნის შესახებ“ (10).

როგორც ჩანს, თურქეთის მმართველ წრეებში ვლინდება ის ფორმები, რომელსაც „თურანის“ იდეოლოგიამდე მივყავართ.

1993 წლიდან მოყოლებული დღემდე, სტამბულში სისტემატიურად იმართება თურქულენოვანი ხალხების კონფერენცია, რომელსაც ესწრება მთელი მსოფლიოს თურქულ სახელმწიფოთა წარმომადგენლები.

თურქულენოვან სახელმწიფოებში თავისი მიზნის მიღწევას თურქეთი ცდილობს ეკონომიკური განვითარების გზით, რაც თავის მხრივ ხელს შეუწყობს პოლიტიკურ დაახლოებას. ეს ის ეკონომიკური საფუძველია, რომლის არსებობის შესახებ წერდა ცნობილი რუსი თურქოლოგი ერემეევი, როდესაც აღნიშნავდა, რომ „ერთიანი ეკონომიკური ბაზრის უქონლობა წინ ეღობება „პანთურანული“ იდეების განხორციელებასო“ (8).

„თურქიზმის“ კონცეფცია თურქულენოვანი და თურქული წარმოშობის ხალხების ეროვნული და სახელმწიფოებრივი გაერთიანების შექმნას ისახავდა მიზნად, რომელიც ბალკანეთიდან ლამის წყნარ ოკეანემდე უნდა ყოფილიყო გადაჭიმული. ამ ზესახელმწიფოს საზღვრებს უნდა მოეცვა ყველა თურქული წარმომავლობისა და თურქულენოვანი ხალხების განსახლების არეალი, მიუხედავად მათი სახელმწიფოებრივი კუთვნილებისა და მდებარეობისა.

მაშასადამე, „თურანიზმი“ იმდენად რთული მოვლენაა, რომ აბსურდია მტკიცება არსებობს, თუ არა ის რეალურად და თუ არსებობს, რამდენად რეალურია მისი განხორციელების საშუალებები.

ბიბლიოგრაფია:

1. გიგინეიშვილი ო., თურქიზმი და ოსმალეთის საგარეო პოლიტიკა, თბ., 1963;
2. მაკარაძე ე., თურანიზმის საკითხი თურქეთის საგარეო პოლიტიკაში, ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, №7, თბილისი, 2000;
3. ჩაჩხიანი ა., თურქიზმისა და „დიდი თურანის“ ისტორიისათვის. ისტორია, <https://gfsis.org/files/my-world/20/5.pdf>;
4. Большая Советская энциклопедия, т. 26, 1977;
5. Большая энциклопедия, т. 10.;
6. Васильев А., мост через Босфор, Москва, 1979;
7. Старченков Г., Лавина проблем, “Азия и Африка сегодня”, №7, 1993;
8. Еремеев Д., Этногенез Тюрков, Москва, 1971;
9. Еровченков А., Анкара-Тегеран: Дуэль в центральной Азии, „Эхо планеты“, №10, 1992;
10. Еровченков А., Встреча глав тюркских государств в Стамбуле, “Компас”, №167, 1994;
11. Зареванд. Турция и пантुरанизм; Ереван, 1991;
12. Эггерт К., Россия и Турция: Споры, оружие, деньги, „Известия“, 09.04.1995;
13. Энциклопедический словарь, т.34, 1902;
14. Отношения Ирака и Турции с мусульманскими республиками СССР, „АТЛАС“, № 52, 1994;
15. Turkeş A., Yeni ufugadogru, Ankara, 1985;
16. YENİ TÜRKÇE SÖZLÜK, Ankara, 1986;

17. Miiliyet".26.08.1986;
18. Tercüman".7.09.1998;
19. Rönesans". №6. 1991;
20. Hürieti". 22.10.1994.

Emzar Makaradze

Batumi Shota Rustaveli State University

Turkish Foreign Policy and the Issue of "Turanism"

Abstract

„Turanism“, often called „Turkizm“, as the political currency was established in the second half of the XIX century, but it was developed and turned into the leading ideology of governmental policy of Turkey before the World War I.

The term „Turanism“ is related to that region, where the Turkish people were inhabitants since ancient times. But „Turanism“ is the name of political currency which aims to unite „turanial“ people in national and governmental ways.

تأثیر روسیه و آمریکا بر کاهش روابط ایران و گرجستان

مقدمه

ایران و گرجستان همچنین سایر کشورهای قفقاز جنوبی در طول قرن‌ها با یکدیگر رابطه داشته‌اند، اما شاخصه مهم روابط روسیه و ایالات متحده پس از دوره جنگ سرد روابط ایران و گرجستان را تحت تأثیر قرار داده است. در واقع، افزایش تنش در روابط این دو کشور بزرگ به دنبال مسائل سیاسی و برخوردهای مجادله‌ای بین‌المللی باعث بروز برخی عدم توافقات سیاسی و دیپلماتیک ایران و گرجستان نیز شده است که باید علت آن را در اقدامات سلطه‌جویانه دو قدرت بزرگ، آمریکا و روسیه، در جمهوری‌های تازه استقلال‌یافته درک کرد. مسکو به جمهوری‌های مستقل به‌عنوان کشورهای حیاتی برای امنیت ملی خود و به لحاظ تسلط تاریخی بر آن‌ها می‌نگرد که باید حلقه سیاسی پیرامون خود را از ورود کشورهای دیگر محافظت کند و از همین رو، سیاست روس‌ها برای نگه‌داشتن گرجستان در دایره نفوذ خود منجر به استفاده از انواع ابزار نرم و سخت علیه گرجستان و بروز بحران‌هایی چون اوستیا و آبخازیا شده است؛ از سوی دیگر این دخالت‌ها را می‌توان تحت تأثیر سیاست معروف به سیاست انرژی و حفظ جایگاه برتر صادرات انرژی به اروپا توجیه کرد. گرایش‌های شدید غرب محور گرجستان نیز بر شدت این اقدامات می‌افزاید. با این حال باید گفت که اهمیت خطوط انرژی از طریق گرجستان به اروپا و ترانزیت کالا و همچنین بحث‌های امنیتی و اقتصادی نتوانسته است کشور ایران را علی‌رغم داشتن روابط دیرینه با گرجستان و همچنین دارا بودن حجم ذخایر نفتی قابل توجه و موقعیت ژئوپلیتیکی این کشور در روابط گسترده‌ای قرار دهد. در این مقاله، گردآوری شده به روش تحلیلی و توصیفی، پرسش اصلی این است که نقش سیاست‌های روسیه و آمریکا بر کاهش گسترش روابط ایران و گرجستان چیست؟ و در پاسخ به پرسش مطرح‌شده این فرضیه مطرح گردیده است که با توجه به اهمیت ژئوپلیتیکی کشور گرجستان دخالت قدرت‌های بزرگ در حوزه‌های سیاسی، امنیتی و اقتصادی مانعی برای گسترش همکاری گرجستان با ایران در این حوزه‌ها شده است.

چارچوب نظری

واقع‌گرایی ساختاری کنت والتز به مسئله امنیت اهمیت ویژه‌ای داده است. والتز معتقد است که هدف نهایی هر دولت، تحصیل امنیت است. چراکه دولت‌ها هیچ‌گاه نمی‌دانند چه میزانی از امنیت در یک سیستم آنارشی برایشان کفایت می‌کند (احمدی و زارع، 1390:84). نظریه پردازان نواقع‌گرا چون والتز همچون واقع‌گرایان به دولت به‌عنوان مهم‌ترین بازیگر در سطح نظام بین‌الملل می‌نگرند. با این تفاوت که واقع‌گرایان به دولت‌ها به‌عنوان تنها بازیگران در سطح نظام بین‌الملل اعتقاد دارند، ولی نواقع‌گرایان با پذیرفتن بازیگران دیگر همچون سازمان‌های بین‌المللی، شرکت‌های چندملیتی، سازمان‌های مردم‌نهاد و دیگر نهادها همچنان بر نقش محوری دولت‌ها تأکید دارند و آن‌ها را اصلی‌ترین بازیگران عرصه بین‌المللی قلمداد می‌کنند و نهادها را به‌عنوان ابزاری در دست دولت‌های قدرتمند قبول دارند (دهقانی فیروزآبادی، 1392:21). بنابراین

ساختارگرایی والتز به نیروهای بین‌المللی اشاره دارد که بر رفتار دولت تأثیر می‌گذارند. از دیدگاه او این نیروها را می‌توان ساختار نام نهاد. تعریف والتز از ساختار شامل مجموعه‌ای از شرایط محدودکننده است و با اشاره به اینکه ساختار امری نامرئی است استدلال می‌کند که علت غیرمستقیم رفتار کارگزار ساختار است. به عبارت دیگر ساختار، تعیین‌کننده رفتار کارگزار است (کولایی و گودرزی، 1393:41). او این ساختار را آنارشی می‌نامد.

در خصوص تطبیق چارچوب نظری مقاله حاضر با این چارچوب نظری می‌توان گفت آنچه موجب رقابت قدرت‌های بزرگ در اوراسیا و بالأخص اوراسیای مرکزی شده است وجود ساختار آنارشی و همچنین رقابت بین بازیگران دولتی برای حفظ امنیت در برابر تهدیدات ناشی از حضور دیگر بازیگران بین‌المللی در حوزه قفقاز است. از یک سو تلاش آمریکا برای نفوذ در قفقاز بعد از فروپاشی شوروی و استفاده از ضعف روسیه در دهه 1990 برای گسترش مرزهای غرب (در قالب ناتو) به سوی شرق و از سوی دیگر بازیابی اقتدار روسیه در اوایل 2000 میلادی و پیگیری سیاست گسترش اقتدار در حوزه نفوذ پیشین خود (شوروی سابق)، موجب تقابل و موازنه روسیه و غرب در اوراسیا و بالأخص در اوراسیای مرکزی شد. آنچه در این رقابت حائز اهمیت است و مبنای نظریات نواقع‌گرایی نیز است، تأکید بر تشکیل الگوی توازن قوا در قبال نفوذ قدرت‌های منطقه‌ای چون ایران و فرامنطقه‌ای چون ایالات متحده آمریکا است (زرگر و صیاد، 1395:172). از همین رو، کشور گرجستان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین کانون‌های درگیری قدرت‌های بزرگ در منطقه قفقاز جنوبی است که تأثیر این رقابت می‌تواند به سیاست این کشور و تغییر اولویت‌های آن به‌صورت غیرمستقیم از جمله گسترش روابط با ایران تأثیر بگذارد.

1. تأثیر روسیه و آمریکا بر گسترش روابط ایران و گرجستان

1-1. بررسی روابط آمریکا و روسیه

امروزه اگرچه بین روسیه و آمریکا همکاری‌های زیادی وجود دارد، اما روسیه هرگز نمی‌خواهد مانند بریتانیا جای خود را به آمریکا بدهد. روسیه علیرغم بحران‌های شدید داخلی مایل است تا همچنان نفوذ خود را در کل منطقه‌ای که بخشی از اتحاد جماهیر شوروی بشمار می‌رفته، حفظ کند، از جمله در آسیای مرکزی و قفقاز که از لحاظ استراتژیک اهمیت زیادی برای روسیه دارد (ابوالحسن شیرازی و نادری، 1389:10). باید توجه داشت هنگامی که در سال 1992 استراتژی جدید روسیه تدوین شد، در این استراتژی از حوزه جغرافیایی شوروی سابق به‌عنوان عرصه منافع امنیت ملی روسیه نام‌برده شد. روسیه از نخستین روزهای موجودیت خود به‌عنوان یک دولت مستقل بر اهمیت قفقاز جنوبی به‌عنوان یک منطقه بسیار مهم به لحاظ منافع استراتژیک آن تأکید کرده و مدعی نقشی ویژه در ژئوپلیتیک قفقاز به‌عنوان جانشین اتحاد شوروی است. سیاست‌های روسیه چون دخالت در امور داخلی گرجستان و آذربایجان در اوایل دهه ۱۹۹۰، مؤید این مطلب است. (Markedonov, 2009, p.11) علاوه بر آن هنوز احزابی چون حزب کمونیست در روسیه معتقدند که باید مناطق جداشده از شوروی را به روسیه ملحق کنند زیرا قفقاز را هنوز در حوزه‌ی خاک روسیه می‌دانند (ثقفی عامری و هادیان، 1387، ص 11). باید گفت نگاه روسیه به جمهوری‌های قفقاز جنوبی (آذربایجان، گرجستان و ارمنستان) به‌صورت عمق‌راهبردی است و هرگونه تأثیری را که بر اثر

دخالت‌های نیروهای بیگانه در این منطقه ایجاد شود، به‌عنوان تهدیدی نسبت به امنیت ملی خود می‌بیند (الماسی و عزتی، 1389، ص 39). این کشور تلاش دارد تا به هر نحو از نفوذ و گسترش همکاری‌های رقابای خود در این منطقه بکاهد. باید توجه داشت که در سند استراتژی سیاست خارجی روسیه در ژوئیه 2000 نیز این مسئله که روسیه باید نفوذ کشورهای رقیب در منطقه را به حداقل برساند و با افزایش تدریجی توان اقتصادی بار دیگر نقش هژمویک خود را در منطقه بازپدید آورد (سنایی و عطری سنگری، 1390:31). از همین رو سیاست‌های آمریکا می‌تواند برای این کشور بسیار حساس باشد.

از سوی دیگر جفری کمپ، یکی از ناظران عالی آمریکایی درزمینه ی ژئوپلیتیک معتقد است که خلیج‌فارس در کنار دریای خزر، دو منطقه تأمین‌کننده انرژی در سده بیست و یکم هستند و از آن به‌عنوان «بیضی استراتژیک انرژی» یاد می‌کند. (Kemp,1997:16) از همین رو، ایالات‌متحده تمایل زیادی به گسترش نفوذ خود در این منطقه دارد و قفقاز از ارزش استراتژیک زیادی برای موقعیت جهانی‌اش برخوردار است. منطقه قفقاز امکانات زیر را برای ایالات‌متحده فراهم می‌کند: دسترسی به منابع انرژی، کنترل مسیرهای دسترسی به منابع انرژی واقع در آسیای مرکزی و دریای خزر و درنهایت تفوق استراتژیک که برای مواجهه با قدرت روسیه و ایران می‌باشد. برای آمریکا آنچه به عنوان اهداف منطقه‌ای ایالات‌متحده از مهار روسیه، ایزوله کردن ایران، اطمینان به در دست گرفتن کنترل منابع انرژی دریای خزر، راه‌های دستیابی به منابع جایگزین و پاداش دادن به متحدان منطقه‌ای شامل ترکیه، گرجستان و آذربایجان بدست می‌آید بر میزان قدرت و نفوذ این کشور در منطقه قفقاز جنوبی می‌افزاید (الماسی و عزتی، 1389:39).

2-1. سیاست خارجی ایران در قبال قفقاز جنوبی

با توجه به آنچه بیان شد می‌توان گفت که با حضور آمریکا در منطقه کشور روسیه که هیچ‌گاه تمایل خود را به ایفای نقش بین‌المللی و به دست آوردن جایگاه بین‌المللی، آن‌گونه که شایسته خود می‌اندیشیداز دست نداده است بنابراین به رقابت با این قدرت جهانی می‌پردازد (اطهری و فیاضی، 1392:35). ایفای چنین نقشی، با نظر گرفتن سیاست خارجی آمریکا در منطقه قفقاز از یک سو به عنوان رقیب دیرینه و از سوی دیگر توجه به جغرافیا و ظرفیت‌های ایران و گرجستان و نزدیکی جغرافیای روسیه با آن‌ها نیز هرگونه روابط خارجی این کشورها را تحت تاثیر قرار خواهد داد. باید توجه داشت که مهم‌ترین اهداف ایران برای ارتباط با کشورهای قفقاز (از جمله گرجستان) را می‌توان در خنثی‌سازی تهدیدات، افزایش امنیت برای خود و تضمین آن، کسب درآمد از طریق روابط اقتصادی و گسترش روابط فرهنگی، کاهش نفوذ قدرت‌های بیرونی (ایالات‌متحده آمریکا) و برقراری تعادل قدرت در قبال برخی کشورها چون ترکیه و روسیه دانست (Sharashenidze, 2011:2).

3-1. بررسی سیاست خارجی گرجستان

با توجه به سابقه تاریخی کشور گرجستان، این کشور به سبب مسئله شکل‌گیری وضعیت مرزهای مورد مناقشه و تهدید حاکمیت ملی خود و نگرانی از جدا شدن بخشی از خاک خود و اقدامات روسیه به غرب نزدیک‌تر شده است. با توجه به اینکه این کشور با ایران هم مرز نیست بنابراین حساسیت‌های مرزی و

اختلافات کمتری دارد و این یکی از دلایل وجود ظرفیت بالای همکاری بین دو کشور نیز می تواند باشد. به طور کلی وجود معمای امنیتی در منطقه قفقاز باعث نفوذ قدرت های بزرگ و عدم تعادل در روابط منطقه ای در حوزه های متعدد باعث شده است تا بین گرجستان و ایران آن همکاری گسترده و استفاده از ظرفیت های دو کشور به طور قابل ملاحظه ای گسترش نیابد که در ادامه مورد بررسی قرار می گیرد.

2. بررسی حوزه های همکاری ایران و گرجستان

2-1. حوزه اقتصادی

در منطقه قفقاز جنوبی تنها گرجستان توانایی دسترسی به آب های آزاد را دارد و آذربایجان و ارمنستان برای دسترسی به آب های آزاد نیازمند همسایگانی مثل ایران و ترکیه هستند. در این زمینه ترکیه با گسترش نفوذ خود در منطقه درصدد بهره برداری بیشتر از این مزیت نسبی خود دارد (فلاحی پیشه و همکاران، 41:1394). اهمیت روابط جمهوری اسلامی ایران و گرجستان را می توان به خاطر موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی خاص آن ها دانست. قرار گرفتن جمهوری اسلامی ایران بین دریای خزر، دریای عمان و خلیج فارس و واقع شدن گرجستان در کنار دریای سیاه و یا قرار گرفتن دو کشور در مسیر تجارت جهانی (جاده ابریشم) و همچنین در مسیر حمل و نقل کالا و انرژی به اروپا و به عنوان دروازه غرب به آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی بر اهمیت دو کشور افزوده است (امیر احمدیان و عسگری، 10:1394)؛ اما با توجه به اینکه گرجستان در حوزه خارج نزدیک روسیه قرار دارد و غیر از روسیه تنها کشوری است که می تواند با توجه به مشکلات مسیر ایران و ارمنستان، امکان انتقال انرژی منطقه قفقاز و حتی آسیای مرکزی را فراهم کند زمینه های همکاری مناسبی را بین دو کشور می توان مشاهده کرد. موقعیت ژئوپلیتیک این کشور می تواند باعث شود که این کشور از دریا و هم از زمین مسیری غیر از مسیر روسیه را برای انتقال انرژی منطقه قفقاز فراهم نماید اما ایفای چنین نقشی توسط گرجستان در راستای سیاست های نفتی روسیه قرار ندارد و با آن مخالفت می شود. ویکتور کالیوژنی نماینده سابق روسیه در امور دریای خزر هنگام آغاز رسمی عملیات احداث خط لوله باکو - تفلیس - جیهان، احداث این خط لوله را به شدت مورد انتقاد قرارداد و آن را یک خط لوله غیراقتصادی عنوان کرد (طاهری و فرهمند، 166:1393). این ظرفیت ها می تواند زمینه ی مناسبی برای همکاری طرفین باشد.

2-1-1. موانع همکاری ایران و گرجستان در حوزه اقتصادی

در چهارچوب مؤلفه های ژئوپلیتیک مهم ترین هدف واشنگتن بازداشتن قدرت های منطقه ای یعنی چین، روسیه و ایران و به خصوص دو قدرت اخیر از تبدیل شدن به بازیگر مؤثر در منطقه به طور عام و فعالیت در زمینه استحصال و انتقال نفت و گاز به طور خاص است. واشنگتن از یک سو می کوشد تا انحصارگرایی روسیه در انتقال نفت منطقه را محدود کند و از سوی دیگر تلاش دارد تا هرگونه مجال و فرصت مشارکت فعال در انتقال نفت و گاز منطقه را از تهران بگیرد. سعی آمریکا در قبال خطوط لوله استراتژی «نه شمال نه جنوب، غرب یا شرق» بوده است تا با انتقال نفت و گاز منطقه از طریق روسیه و یا ایران مقابله کند. این در

حالی است که سهل‌الوصول‌ترین راه انتقال بنا بر اذعان خود غربی‌ها ایران است که یکی از امن‌ترین، کوتاه‌ترین و ارزان‌ترین راه‌های ممکن برای این انتقال است (طاهری و فرهمند، 1393:151). هدف آمریکا با اذعان به توان ایران در حوزه‌های انرژی و توانمندی‌های جمهوری اسلامی ایران این است تا با ایجاد محدودیت برای ایران از گسترش روابط سایر کشورها با ایران ممانعت به عمل آورد. تصمیم آمریکا به احداث مسیر انتقال نفت باکو تفلیس - جیحان که ضمن به همراه داشتن مخالفت جدی نمایندگان شرکت‌های نفتی و گازی، به دلیل دور زدن ایران به‌عنوان اقتصادی‌ترین راه، از منطق اقتصادی نیز برخوردار نبود، سبب پیروزی این کشور در منطقه نیز معرفی شد. این مسیر، در واقع کریدور ترانزیتی شرق به غرب برای انتقال منابع نفت و گاز خزر در نظر گرفته‌شده و نشان‌دهنده‌ی رقابت گسترده روسیه و آمریکا در جهت دست‌یابی و نفوذ در منطقه است (ابوالحسن شیرازی و نادری، 1389:17). تفکر غالبی که این تصمیم را ساخت مربوط به دوره زمامداری جرج دبلیو بوش است که دو نوع تفکر در دستگاه حکومتی آمریکا در مورد حوزه خزر وجود داشت. افرادی چون دیک چینی، معاون رئیس‌جمهور، پشتیبان آبراهام وزیر انرژی و دان اوانیس وزیر بازرگانی که دارای دیدگاه اقتصادی هستند، خواهان برچیده شدن تحریم‌ها و استفاده از موقعیت بسیار مناسب ژئوپلیتیک ایران بودند، ولی در مقابل ژنرال کالین پاول، وزیر امور خارجه و رامسفلد وزیر دفاع که دیدگاه استراتژیک داشتند با حذف تحریم‌های ایران مخالف و علی‌رغم هزینه‌های بالا، خواستار گسترش استراتژیک و ژئوپلیتیک آسیای مرکزی و قفقاز به‌طرف غرب و ترکیه هستند. درنهایت سیاست استراتژیست‌ها بر اقتصادگرها فائق آمد و با تمدید تحریم‌های ایران توسط بوش همان سیاست‌های دولت کلینتون ادامه یافت و احداث خط لوله باکو جیحان همچنان در دستور سیاست خارجی قرار گرفت (آجیلی و بهادر خانی، 1393:138). باید گفت حذف ایران از پیوستن به کریدورهای انرژی با فشار دولت‌های بزرگ عامل بسیار مهمی درازدست رفتن گسترش روابط ایران و گرجستان تلقی می‌گردد.

باید توجه داشت که اهمیت گرجستان در بلندمدت برای ایران غیرقابل‌انکار است. تا سال 2006، روابط گرجستان و ایران در حالت انجماد و رکود قرار داشت. زمانی که روسیه در سال 2006 تحریم‌های شدید اقتصادی علیه گرجستان را اعمال کرد و در زمستان همان سال نیز قیمت گاز ارسالی خود از 110 دلار در هر مترمکعب را به 230 دلار افزایش داد که منجر به قطع عرضه گاز به گرجستان شد. جمهوری اسلامی ایران در آن مقطع، گامی در حمایت از گرجستان، در برابر خواست مسکو، برداشت و گاز ایران را به‌عنوان جایگزین، برای کمک به گرجستان برای تحمل زمستان آن سال به این کشور فرستاد؛ اما این فرصت پیش‌آمده برای تفلیس به دلیل نگرانی و مخالفت واشنگتن، با درخواست تهران برای ارتقای روابط و نزدیکی بیشتر تهران - تفلیس مورد توجه ویژه قرار نگرفت. همچنین گرجستان از این موضوع نگران بود که ایران در روابط با خود، ملاحظات مسکو را در نظر داشته باشد (کولایی و رضایی، 1396:939). این در حالی است که روسیه به ایران فشار بسیاری وارد ساخت تا به گرجستان انرژی باقیمت پایین نفروشد. واشنگتن نیز اعلان کرد که همکاری استراتژیک گرجستان با تهران غیرقابل‌قبول برای ایالات متحده است (Kakachia, 132: 2013). در سال 2007 نیز مسکو با اعمال فشار بر دولت و خرید سهام شرکت گاز ارمنستان از احداث یک خط لوله انتقال گاز ایران از مسیر ارمنستان به گرجستان و دریای سیاه جلوگیری کرد... آنچه مسلم است روسیه در خزر ایران را به‌عنوان یک رقیب و نه متحد می‌نگرد (نوروزی و رومی، 1393:110). این

روسیه بود که خط لوله گاز ایران و ارمنستان را از گرجستان جلوگیری کرد و این پروژه را تهدیدی برای منافع گاز خود دانست. (news, 2010) باید گفت همان‌طور که امضای موافقت‌نامه آزاد تجاری با اتحادیه اروپا به‌وسیله گرجستان موج جدیدی از امنیتی کردن در روابط میان مسکو و تفلیس به راه انداخت (کولایی و همکاران، 1395:115). روابط ایران و گرجستان نیز چنین بعد امنیتی از سوی دو قدرت روسیه و آمریکا به خود گرفت.

عدم وجود مرز مشترک بین ایران و گرجستان نیز می‌تواند دلیلی برای محدودیت روابط دوجانبه ایران و گرجستان باشد. ایجاد مبادلات اقتصادی بین ایران و گرجستان در زمینه‌هایی مانند گاز، حمل‌ونقل و تجارت و نیز آماده‌سازی برای اتصال دریای سیاه، خزر و خلیج فارس می‌توانست زمینه خوبی برای همکاری باشد اما علی‌رغم اینکه روابط دوجانبه بیشتر در حوزه اقتصادی بیشتر از روابط فرهنگی است اما اغلب باعث نگرانی آمریکا و اسرائیل شده است. واشنگتن مخالفت به وجود آمدن روابط استراتژیک ایران و گرجستان است و اسرائیل نیز به گرجستان هشدار داده بود که همکاری خود را با گرجستان متوقف خواهد کرد (Yalçın, 2011:12). در چهارم نوامبر سال 2010 در سفر رسمی آقای منوچهر متکی، وزیر امور خارجه ایران، به تفلیس اشاره کرد که روایتی میان دو کشور لغو شد و روند توسعه مناسبات فرهنگی، سیاسی و همچنین حجم مبادلات دو کشور که به‌طور چشمگیری افزایش یافته بود، تنها سه سال دوام آورد. در واقع، با فشار آمریکا، گرجستان مجبور شد تا روایتی با ایران را لغو کند و بیش از 150 حساب بانکی متعلق به تجار ایران را مسدود کند. با توجه به برخی از اطلاعات، لایه روسیه نقش بزرگی را در اغراق روابط اقتصادی گرجستان و ایران در آمریکا انجام داده بود؛ بنابراین، روسیه مایل به گسترش روابط تهران و تفلیس نیست و در مسیر همین رویکرد، در آینده تلاش خواهد کرد (کولایی، 1394:944). تحت فشارهای ایالات متحده آمریکا در ماه ژوئیه 2013 نیز گرجستان حساب‌های بانکی شهروندان و شرکت‌های تجاری را بدون اطلاع قبلی، بدون رواداری به حالت تعلیق درآورد و به‌طور یک‌جانبه برخی از توافق‌نامه‌ها و قراردادهای قبلی نیز لغو شد. محدودیت‌هایی اعمال شد که تحت تأثیر این اقدام بسیاری از مشاغل مشغول به کار آسیب‌دیده و اعتماد سرمایه‌گذاری کاهش یافت، به‌ویژه در صنایع کوچک و متوسط، درحالی‌که برخی از شرکت‌های بزرگ و بانک‌های گرجستان نیز از ترس تحریم‌های آمریکا محدودیت‌هایی را در روابط با ایران برقرار کردند. در مجموع باید گفت این اقدامات منجر به محدودیت جدی در توسعه روابط تجاری بین دو کشور شد (Weiss & Zabanova, 2017:4). بدون آنکه دو کشور با یکدیگر روابط خصومت‌آمیزی داشته باشند. برخی کارشناسان معتقدند که اهمیت سرمایه‌گذاران شرکت‌های تجاری ایران در گرجستان را باید به‌عنوان دبی شمالی» برای ایرانیان به حساب آورد. اما فشار واشنگتن و ناچاری گرجستان به تن دادن به این فشار فرصت‌های گسترش همکاری‌ها را نابود ساخت. (Kalandadze, 2016) به‌طور کلی آینده روابط گرجستان و ایران می‌تواند با فرصت‌های فراوانی به‌ویژه در حوزه تجارت و امنیت انرژی منطقه‌ای همراه باشد. با این حال علی‌رغم پیچیدگی‌های این روابط کشور گرجستان به‌عنوان اینکه نقش متعادل‌کننده‌ای را دارد می‌تواند همچنان که به دنبال آرمان‌های ناتو و اتحادیه اروپا است، روابط خود را روبه‌جلو، با احتیاط و جلوگیری از هرگونه تنش ارتقاء دهد تا اتحادیه‌های خود را در خاورمیانه تقویت کند. (Jorjoliani & Myint, 2016)

هرچند باید بیان داشت که وجود رقابت در منطقه بین روسیه و آمریکا منجر به ممانعت از حضور کشورهای دیگر و یا چندجانبه گرایی در سیاست خارجی کشورهای منطقه قفقاز شده است.

2-2. حوزه همکاری امنیتی ایران و گرجستان

جمهوری گرجستان از همان ابتدای فروپاشی شوروی با معضل جدایی طلبی مناطق اوستیای جنوبی و آبخازیا مواجه بود. از این رو، موضوع حفظ تمامیت ارضی و جلوگیری از تجزیه به مسئله اصلی و محوری برای دولت مرکزی این کشور تبدیل شد. در این ارتباط حمایت‌های روسیه تأثیر به‌سزایی در رویکردهای غرب محور گرجستان ایفا کرد و این کشور را بر آن داشت تا دیدگاه‌های امنیتی خود را هر چه بیشتر بر مسئله گسترش روابط با آمریکا و ناتو و همچنین پیمان‌هایی همچون ترابوزان و گوام متمرکز سازد. اجرایی شدن این موارد مستلزم برقراری روابط بیشتر با متحدان ایالات متحده و غرب در منطقه مانند ترکیه و اسرائیل بود. بدین ترتیب گرایش دولتمردان تفلیس به غرب گسترش روابط با ایران را در رده‌های پایینی از اولویت قرار داده است. این موضع یکی از موانع عمده گسترش روابط این دو کشور به شمار می‌رود. اتخاذ این رویکرد برای جمهوری اسلامی ایران مطلوب نیست و آن را در راستای منافع کلان کشورهای منطقه ارزیابی نمی‌کند (کولایی و روا، 130:1396). از همین رو یکی از زمینه‌های همکاری مشترک دو کشور می‌تواند در زمینه امنیتی و ثبات منطقه ای باشد.

1-2-2. موانع همکاری ایران و گرجستان در حوزه اقتصادی

آمریکا با اتخاذ سیاست خارجی فعال خود، آذربایجان و گرجستان را با وعده اینکه همراهی با غرب و پیوستن به ناتو سبب بهبودی اوضاع اقتصادی و اجتماعی آن‌ها می‌شود، با خود همراه کرد. ایالات متحده به‌وسیله ناتو در قالب برنامه‌هایی همچون مشارکت برای صلح و شورای مشارکت اروپا - آتلانتیک سعی در تأمین اهداف سیاسی و استراتژیک خود دارد. در حالی که اروپا دیدی عمدتاً تجاری دارد، اما آمریکا با حضور نظامی خود در منطقه به دنبال راهبردی سیاسی و استراتژیک و در نهایت حضور دائمی در منطقه است. به‌طور کلی دولت آمریکا سعی کرده تا از طریق تقویت مکانیسم‌های نظامی در منطقه، گسترش روند انتقال انرژی از شرق به غرب و ارائه کمک برای حل و فصل منازعات در جهت منافع ملی خود اقدام کند (نصوحیان، 9:1387). هدف آن است که بدین‌وسیله امکان نفوذ ایران و روسیه کاهش یابد و معادلات منطقه‌ای به نحوی شکل گیرند که منافع غرب تضمین شود.

از سوی دیگر هرگونه همکاری امنیتی گرجستان با آمریکا با مخالف روسیه مواجه می‌شود. دیمیتری مدودف، نخست‌وزیر روسیه، در روز 16 اوت 2018 طی واکنشی بسیار تند نسبت به برگزاری مانور و تمرینات نظامی ناتو در گرجستان، نتایج الحاق گرجستان به این پیمان نظامی غربی را فاجعه‌بار توصیف کرده است که می‌تواند زمینه‌ساز تنش بزرگ در منطقه شود. این در حالی بود که چندی قبل (19 جولای 2018) پوتین با نقد راهبرد ناتو در توسعه زیرساخت‌ها در نزدیکی مرز روسیه، کلید ایجاد امنیت و ایمنی در اروپا را گسترش همکاری و احیای اعتماد و نه توسعه پایگاه‌ها و زیرساخت‌های نظامی جدید در نزدیکی مرزهای روسیه خواند. برخلاف رویکرد پوتین، ینس استولتنبرگ، دبیر کل ناتو، در ۱۲ جولای گرجستان را به

عضویت اصلی در ناتو دعوت کرده و از این کشور خواسته بود که فرایند عضویت اصلی خود را آغاز کند (parstoday, 2018). با توجه به آنچه بیان شد می‌توان گفت سیاست و خط‌مشی‌های غرب گرایانه گرجستان به‌ویژه در حوزه امنیتی، امکان توسعه روابط و پیشبرد همکاری‌های منطقه‌ای با جمهوری اسلامی ایران را کاهش می‌دهد و ارتقای روابط دیپلماتیک بین این دو کشور با دشواری مواجه می‌شود. تهدیدنگری آمریکا از روابط گرجستان با ایران می‌تواند به سیاست‌گذاری خارجی این کشور ضربه بزند این در حالی است که گرجستان با توجه به موقعیت ژئوپلیتیک خود نمی‌تواند منحصراً بر حمایت‌های غربی برای تضمین امنیت خود تکیه کند و این یک واقعیت است که برای پیشبرد روابط با کشورهای دیگر منطقه باید اقداماتی انجام بدهد. هرچند محدودیت‌های سیاست خارجی منحصراً غربی قدرت چانه‌زنی تفلیس را در راستای افزایش قدرت منطقه‌ای به‌منظور حفظ تعادل و مقابله با هژمونی سنتی روسیه را برمی‌گیرد؛ اما به نظر می‌رسد که در پس‌زمینه آن ارتقاء جایگاه این کشور باید هدف دیپلماسی باشد تا بتواند علی‌رغم تعادل قدرت در منطقه به سیاست خارجی خود نیز تنوع ببخشد (Kakachia, 2013). 127: این به منزله ارتقاء روابط خود با ایران می‌تواند باشد.

گرجستان تجربه موازنه سخت روسیه در برابر غرب را دارند. این کشور با محاسبات خود در شرایطی که غرب از گرجستان حمایت نکرد و با داعیه حفاظت از شهروند روسی و به بهانه حمایت از استقلال‌خواهی آبخازیا و اوستیای جنوبی در کمتر از 8 ساعت نیروهای گرجی را از تسخینوالی بیرون راند و درنهایت کمتر از یک روز با تصرف شاهراه شرقی-غربی گرجستان، به 30 کیلومتری تفلیس رسید (میر ترابی و علی تبار فیروزجایی، 48:1395). همان‌گونه که عضویت گرجستان در ناتو از سوی کشورهای اروپایی چون آلمان و فرانسه به سبب خنثی نشدن روابط دوستانه با مسکو با تردید نگریسته می‌شود باید گفت که کشور گرجستان به سبب الزامات امنیتی نیازمند همکاری‌های منطقه‌ای است که کشور ایران به سبب همسایگی، نه هم‌جواری و ادعای ارضی و همچنین تداوم تردیدهای اروپایی‌ها نسبت به گسترش ناتو به‌سوی شرق و واکنش‌های سخت روسیه می‌تواند گزینه‌ی مناسبی برای روابط با گرجستان باشد. به نظر می‌رسد زمینه‌های همکاری جمهوری اسلامی ایران و گرجستان می‌تواند در ابعاد گوناگون اقتصادی، فرهنگی و افزایش علائق مشترک به‌صورت گسترده شکل بگیرد اما ملاحظات امنیتی گرجستان و اولویت دادن به امنیت در سایه‌ی عضویت در ناتو و توجه به تحرکات روسیه زمینه همکاری با ایران را کاهش داده است.

از سوی دیگر باید توجه داشت که علاقه آمریکا به بهبود روابط ایالات‌متحده با روسیه باعث شد تا از تلاش برای ایجاد یک پاسخ متقابل و پایدار بین‌المللی به جنگ سال 2008 چشم‌پوشی کند. دولت اواما که روابط آمریکا با روسیه را مجدداً تنظیم کرد به دنبال دستیابی اهداف خود در افغانستان، ایران، کره شمالی و محدودیت‌های سلاح‌های هسته‌ای برآمد و تعداد محدودی از اقدامات انزوگرایانه را علیه روسیه پس از جنگ 2008 طراحی کرد این بدین معنا است که آمریکایی‌ها برای حفظ منافع مشترک با مسکو، از تجاوز روسیه به گرجستان چشم‌پوشی کردند. دولت اواما عمداً فاصله خود را از گرجستان با محدودیت از جمله فروش اسلحه حفظ کرد، دولت ترامپ نیز با رویکرد خوش‌بینانه به روابط ایالات‌متحده و روسیه می‌نگرد و این می‌تواند محاسبات پوتین را بر اساس ارزیابی مقاصد ایالات‌متحده به‌سوی رفتار تهاجمی سوق بدهد (Fried

(Simakovsky, 2018) باید توجه کرد به نسبی که حضور و رشد گروه‌های افراطی و تکفیری در قفقاز افزایش یابد منطقه به سمت ناامنی پیش خواهد رفت و با تقویت حضور آمریکا و ناتو در قفقاز روسیه نیز واکنش‌های متقابلی را اتخاذ خواهد کرد که نتیجه آن کاهش امنیت کشورهای منطقه و در نتیجه سطح پایین روابط کشورهای چوچون ایران و گرجستان خواهد شد.

از عوامل دیگری که بر روابط کشورهای تأثیر منفی گذاشته است عدم وجود همکاری‌های منطقه‌ای است که با قطب‌بندی کشورها نیز شدت یافته است و بدون شک روابط ایران و گرجستان نیز از این موضوع بدون تأثیرپذیری نبوده است. هرگونه طرح‌های ابتکاری منطقه‌ای نیز به سبب رقابت کشورهای بزرگ نمی‌تواند با موفقیت پیش رود. "نینو بوردجانادزه" در مصاحبه اختصاصی با روزنامه "کامسامولسکایا پراودا" روسیه اظهار داشته است که من طی سال‌های اخیر ملاقات بسیاری با مقامات بلندپایه روسیه داشتم و شاهد آمادگی واقعی آن‌ها برای حل و فصل مشکلات موجود بین دو کشور بودم. در گرجستان هم ممکن است تمایل برای بهبود روابط با مسکو وجود داشته باشد، ولی شجاعت نشست بر سر میز مذاکره با طرف روسی وجود ندارد. این سیاستمدار گرجی معتقد است که مقامات دولتی در گرجستان دائماً نگران آن هستند که به آن‌ها برچسب طرفدار روسیه بودن بزنند. برای آن‌ها مهم است که کشورهای غربی در مورد آن‌ها چگونه فکر می‌کنند و به همین دلیل است که روند بهبود روابط بسیار کند پیش می‌رود. البته بهبود روابط دو کشور نیازمند زمان و تلاش بسیار است. (parstoday, 2016) در واقع، خنثی شدن طرح حل مسالمت‌آمیز علی‌رغم وجود زمینه گفتگوهای مشترک، همکاری کشورها برای حل مسائل را دچار مشکل می‌کند و بنابراین امنیتی کردن وجود فضای گفتگو منجر به یارکشی، تلاش برای توازن قوا با ائتلاف‌های نظامی و حتی اتخاذ رویکردهای سخت می‌شود. در همین زمینه ایران نیز تلاش کرده است تا با پیشنهادها مسالمت‌آمیز گامی دیگر برای زدودن قطبی‌سازی بردارد. مدلی که جمهوری اسلامی ایران برای مدیریت بحران‌های داخلی و منطقه‌ای و برقراری امنیت و ثبات در کشورهای حوزه قفقاز جنوبی ارائه داده است، فرمول موسوم به 3+3 است که شامل سه کشور قفقاز یعنی ارمنستان، آذربایجان و گرجستان و سه قدرت همسایه یعنی روسیه، ایران و ترکیه است. در حالی که با اخراج نیروهای گرجی از اوستیای جنوبی، آبخازیا و امضای پیمان آتش‌بس مناقشه با میانجیگری اتحادیه اروپایی به پایان رسیده است اما برای ریشه‌کن کردن مشکلات و عدم قرار گرفتن در چنین وضعیتی ایران بار دیگر بر ضرورت به‌کارگیری سازوکارهای منطقه‌ای برای برقراری صلح و ثبات در قفقاز را مطرح کرد؛ طرح 3+3 که بر امنیت منطقه از سوی ساکنان آن تأکید دارد (بزرگمهری و طباطبایی، 134:1396). البته جمهوری اسلامی ایران با حضور دیگران بعد از ایجاد ترتیبات امنیتی به شرطی که مخرب نباشد و در راستای ایجاد صلح و ثبات در منطقه باشد مخالفتی ندارد. طرح 3+3 که با همکاری کشورهای مختلف می‌توانست به‌عنوان گامی موثرتر گسترش همکاری‌ها و بویژه روابط ایران و گرجستان محسوب شود، با شناسایی استقلال دو منطقه آبخازیا و اوستیای جنوبی از سوی روسیه و برقراری اتحاد راهبردی میان مسکو با دو منطقه یادشده نه تنها عملی نشد بلکه حتی منجر به تغییر الگوی سنتی 3+1 روسیه (روسیه و سه کشور قفقاز) به الگوی 3-1 (روسیه، آذربایجان و ارمنستان منهای گرجستان)، باهدف انزوای دولت غرب‌گرای میخائیل ساکاشویلی به موازات تقویت حضور

نهادهای سیاسی و نظامی جهان غرب در منطقه شد (داداندیش و کوزه‌گر کالجی، 102:1389). می‌توان گفت که این اتفاقات منجر به فرصت سوزی گسترش روابط ایران و گرجستان شد.

جمع‌بندی

روندهای امنیت سازی در محیط‌هایی مانند قفقاز از سال 1991 به بعد بانفوذ قدرت‌های بزرگ در جمهوری‌های تازه استقلال یافته باعث بروز سیاست‌های نرم و سخت شده است که متأثر از تغییر ساختار نظام بین‌الملل پس از فروپاشی شوروی شده است. روسیه که خود را جانشین شوروی معرفی می‌کند به دنبال احیای قدرت خود در مناطق پیرامونی خود است در حالی که کشورهای تازه استقلال یافته‌ای چون گرجستان به دنبال ایجاد امنیت و حفظ بقا است. گرایش‌های غرب‌گرایانه گرجستان را باید به‌عنوان تلاشی در جهت مقابله بانفوذ روسیه دانست؛ اما تلاش در جهت برقراری توازن قوا بین کشورهای روسیه و آمریکا سبب بروز تنش‌هایی شد که بحران اوستیا و آبخازیا از آن جمله هستند. روسیه با توجه به سیاست انرژی خود در نظر دارد تا خطوط انرژی صادرات انرژی به اروپا را در اختیار خود داشته باشد و از سوی دیگر دولت آمریکا نیز تلاش دارد تا از نفوذ روسیه در این مسئله بکاهد. توجه به کشور آذربایجان در حالی از سوی غرب مطرح می‌شود که کشور ایران دارای ظرفیت و قابلیت‌های عظیمی در حوزه صادرات انرژی به اروپا را دارا است اما تلاش دوجانبه روسیه و ایالات متحده برای حذف ایران از کریدور انرژی عملاً منجر به کاهش روابط ایران با کشورهای ترانزیت انرژی از جمله گرجستان شده است. از سوی دیگر هرگونه روابط ایران با گرجستان تحت تأثیر قدرت‌های بزرگ به صورت امنیتی نگریسته می‌شود که علی‌رغم روابط دوستانه ایران و گرجستان به عدم اولویت بخشیدن به روابط بین ایران و گرجستان تبدیل شده است. بدون شک ظرفیت همکاری دو کشور گرجستان و ایران به سبب دارا بودن موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی بسیار بالا بوده اما به سبب رقابت دو کشور ایالات متحده آمریکا و روسیه از یک سو و حساسیت نسبت به روابط گرجستان و ایران از سوی دیگر به کاهش روابط و عدم مطلوبیت همکاری‌ها منجر شده است.

منابع

- ابوالحسن شیرازی، حبیب اله؛ نادری، ذبیح اله (1389)، تقابل سیاست خارجی روسیه و آمریکا در گرجستان، مطالعات روابط بین‌الملل، شماره 13، صص 1-24
- احمدی، علی و زارع، محمد (1391)، تحلیلی بر روابط آمریکا و چین در پرتو تئوری توازن قوا، فصلنامه ره نامه سیاست‌گذاری، سال دوم، زمستان، ش 4، صص 83-104
- آجیلی، هادی؛ بهادرخانی، محمدرضا (1393)، اقتصاد سیاسی خطوط لوله انرژی در آسیای مرکزی و قفقاز، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، سال سوم، شماره 10، صص 130-155
- اطهری، سیداسدالله؛ فیاضی، عبدالناصر (1392)، تأثیر ایالات متحده آمریکا بر همگرایی و واگرایی جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، شماره 82، صص 29-50

الماسی، مسعود؛ عزتی، عزت الله (1389)، قفقاز، تعامل یا تقابل، فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیای انسانی – سال سوم، شماره اول، صص 31-44

امیراحمدیان، بهرام؛ عسگری، حسن (1391)، فهم روابط ایران و گرجستان از زمان اعلام استقلال بر اساس نظریه‌های روابط بین‌الملل، مطالعات اوراسیای مرکزی سال پنجم، شماره 10، صص 1-20

داداندیش، پروین؛ کوزه گر کالجی، ولی (1389)، بررسی انتقادی نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای با استفاده از محیط امنیتی منطقه قفقاز جنوبی، راهبرد، دوره 19، شماره 56، صص 73-107

دهقانی فیروزآبادی، سید جلال (392) (نظریه‌های مختلف در روابط بین‌الملل. جزوه درسی دانشگاه علامه طباطبایی. دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

زرگر، افشین؛ صیاد، سینا (1395)، اهمیت اوراسیای مرکزی در رقابت‌های ژئوپلیتیکی بین قدرت‌های بزرگ، علوم سیاسی، سال دوازدهم، شماره سی و ششم، صص 169-196

بزرگمهری، مجید؛ طباطبایی، سید مهدی (1396)، بررسی تطبیقی سیاست خارجی ایران و ترکیه در قفقاز جنوبی از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی تا 2015، فصلنامه سیاست خارجی سال سی و یکم، شماره 2، صص 109-150

سنایی، مهدی؛ عطری سنگری، فاطمه (1390)، مقایسه تحلیلی سیاست خارجی ایران و روسیه در آسیای مرکزی، مطالعات اورسیای مرکزی، مرکز مطالعات عالی بین‌المللی، سال چهارم، شماره 9، صص 21-38

طاهری، ابوالقاسم؛ فرهمند، بهراد (1393)، نقش تعامل و تقابل سیاست خارجی آمریکا و روسیه در توسعه منطقه قفقاز جنوبی: مطالعه موردی انرژی، فصلنامه علوم سیاسی، سال دهم، شماره بیست و نهم، صص 181-138

کولایی، الهه؛ روا، سارا (1396)، مجموعه مقالات رهاورد قفقاز، موسسه فرهنگی، هنری و انتشارات بین‌المللی الهدی، چاپ اول

کولایی، الهه؛ اسلامی، محسن؛ اصولی، قاسم (1395)، کنشگری امنیتی روسیه در قفقاز جنوبی، مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، دوره 22، شماره 95، صص 97-136

میر ترابی، سعید؛ علی تبار فیروزجایی، محمدباقر (1395)، راهبرد امنیتی روسیه در دوره 2015-2005؛ از موازنه گرایی نرم تا موازنه گرایی سخت، فصلنامه تحقیقات بین‌المللی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، شماره 29، صص 31-62

نورمحمد نوروزی؛ فرشاد رومی (1393)، چشم‌انداز روسی به روابط ایران و روسیه (1392-1384)، پژوهشنامه ایرانی سیاست بین‌الملل، سال سوم، شماره 1، پیاپی 5، صص 93-117

کولایی، الهه؛ رضایی، مسعود (1394)، عوامل خارجی مؤثر بر توسعه‌نیافتگی روابط ایران و گرجستان، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره 49، شماره 9، صص 935-950

کولایی، الهه؛ گودرزی، مهناز (1393)، تأثیر تحولات روابط ارمنستان و ترکیه بر روابط ارمنستان و ایران، فصلنامه ژئوپلیتیک - سال یازدهم، شماره اول، صص 37-70

فلاح پیشه، حشمت اله؛ شربتی، وحید؛ مظفری، محمدمهدی (1394)، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، سال سوم، شماره 12، شماره پیاپی 4، صص 37-60

منابع لاتین

Fried, D., & Simakovsky, M. (2018, Aug 8). Russia invaded Georgia exactly 10 years ago. Here's how Trump could prevent another war. Retrieved from eu.usatoday: <https://eu.usatoday.com/story/opinion/2018/08/08/trump-putin-russia-lessons-prevent-war-georgia-ukraine-column/926081002/>

Jorjoliani, J., & Myint, J. (2016, march 22). The Future Of Georgia-Iran Relations: Context And Opportunities – OpEd. Retrieved from eurasiareview: <https://www.eurasiareview.com/22032016-the-future-of-georgia-iran-relations-context-and-opportunities-oped/>

Kalandadze, A. (2016, February 15). Round Two of Georgia-Iran Relations: What does the Future Hold? Retrieved from georgiatoday: <http://georgiatoday.ge/news/2978/Round-Two-of-Georgia-Iran-Relations%3A-What-does-the-Future-Hold%3F>

Kemp, G. (1997). Energy Superbowl: Strategic Politics and the Persian Gulf and Caspian Basin. Washington D.C: Nixon Center for Peace and Freedom

news. (2010, 11 06). Armenia-Georgia-Iran vs. Ankara-Tbilisi-Baku. Retrieved from news: <https://news.am/eng/news/37228.html>

Portnikov, Vitaliy (2010), "The Ambitions of a Would be Orthodox Pope", (Radio Free Europe/Radio Liberty Commentary) 28/07/2010, Available at: <http://www.rferl.org/>, Accessed on 2013/06/10

parstoday. (2016, oct 06). بررسی چشم انداز روابط روسیه و گرجستان. Retrieved from parstoday: <http://parstoday.com/fa/asia-i16300>

parstoday. (2018, oct 07). واکنش تند روسیه به الحاق گرجستان به ناتو. Retrieved from parstoday: <http://parstoday.com/fa/europe-i143884>

Sharashenidze, T. (2011, oct 28). Emerging regional powers: Turkey and Iran in the South Caucasus. CAUCASUS ANALYTICAL DIGEST, 1-11

Weiss, A., & Zabanova, Y. (2017, Aug 18). The South Caucasus and Iran in the. Retrieved from Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP): <https://www.swp-berlin.org/en/publication/the-south-caucasus-and-iran-after-the-sanctions/>

Ehsan Jafari Far
Ghome Mofid University of Iran

Influence of Russia and the USA on Georgia-Iran Relations

Abstract

Security and political-military approaches The powerful regional players who seek to counteract and diminish the influence of each other and the other countries in the South Caucasus have made it possible to witness the soft and hard confrontations of these actors in influencing the developments and policies of the newly independent states. The justification for the presence of regional and subregional powers with the titles of "best intermediary", "out of reach", "strategic overspent", "NATO expansion" and... has negatively affected Georgia's relations with Iran, so that, in fact, the two countries' Not at the optimum level.

This paper examines the limitations of the relationship between Iran and Georgia, which is influenced by Russian and American policies towards Georgia. The main question of the article, analytically-descriptive, is that the role of Russian-American policies in reducing the expansion of relations between Iran and What is Georgia In response to the question posed by this hypothesis, considering the geopolitical importance of the Georgian state, the interference of major powers in the political, security and economic areas has been a barrier to expanding Georgia's cooperation with Iran in these areas.

Pathology of Political Relations between the Islamic Republic of Iran and Georgia (2000-2017)

Introduction

In the past, the British, Ottoman, and Russian empires have always had an effect on Iran's relations with the present Caucasus, but the collapse of the Soviet Union and that of the former security arrangements created a new geopolitical atmosphere in the easternmost region of Europe. Subsequently, it also provided a new breathing space for Iran to establish new relationships with newly independent units in the region. With the collapse of the Soviet Union, particular geopolitical conditions, legacy of socialism and strategic position of this territory, as well as the competition of regional and trans-regional powers, created dramatic changes in the region that influenced Iran-Georgia relations.

It seems that among the countries in the South Caucasus region, Iran has experienced the slightest success in its relations with Georgia. In other words, as the I.R Iran managed to expand its relations with two other regional countries, namely the Republic of Azerbaijan and Armenia, this did not happen in Georgia. Various reasons have been responsible for the lack of favorable development of political relations between the two sides, especially in the new millennium. The pathological study of this issue is the main subject of this research.

Therefore, the main question is: "What factors have politically undermined relations between the Islamic Republic of Iran and Georgia in the time period from 2000 to 2018?" The main hypothesis is that: "Iran's security-centered and anti-Western approach and its closer relations with Russia, on the one hand, and Georgia's Western-oriented approach to foreign policy, and in particular, its closer relations with the United States and the Israeli regime, as well as its membership of NATO, on the other hand, have been among the most important political factors undermining relations between the two sides."

1. Theoretical Framework: Neo-Liberalism

The foreign policy pursued by Iran and Georgia can be analyzed and explained based on the logic and concepts of various theories and schools. However, it should be noted that any single conventional international relations theory has not necessary capacity to analyze all the dimensions and general conditions governing relations between the two countries. Accordingly, one of the important issues in studying the foreign policy of Tehran and Tbilisi is to select an appropriate theoretical approach.

Iran, as a revolutionary country and Georgia as a Western-oriented country with transatlantic tendencies, have many common and conflicting interests. The two-state relations are based on mutual interests, and therefore, in the view of the author, the

theory of neo-realism can be used for analyzing relations between the two sides in an appropriate manner.

The behavioral model of states in international relations is such that they are interested in competing to maintain and increase their power and security. According to Richard Betts: "Realists focus mostly on results rather than motivations" (Betts, 2015: 33). Realists emphasize that choices are always made between bad and worse, and for this reason, they focus on costs and not on impractical commitments and do not endanger their interests.

Until 2008, Georgia had tied its interests with the United States and the European Union, and felt that closer relations with the West would lead to its prosperity and to ensure its national security. But with the perception that Georgia and the Caucasus region have lost their former status in US foreign policy after the 2008 crisis, Georgia's leaders realized that they could not rely solely on Western support for their own security. Therefore, Tbilisi has adopted a realist approach to its relations with the regional countries. Because strategic and close relations between Tbilisi and Washington can provide only a part of Georgia's security and defense needs and cannot guarantee Georgia's vital security interests. In some cases, it might even have limited the power of Tbilisi to develop its relations with emerging regional powers. As a result, the goal of Georgia's diplomacy during the last decade has been to create a proper balance of power in the region and to promote it and to diversify its foreign policy portfolio, which is consistent with its national interests and regional balance of power.

The theory of neo-realism is complementary to the theory of realism. Realism is the most classical theory of international relations which seeks to explain international relations based on power. Power is considered the main and central concept and element for the realists. The theory of neo-realism is a theory that explains the political phenomena and the behavior of the units of the system based on the characteristics of the structure of the international system. The two concepts of power and national interests are considered as the most important features and key concepts of this theory, and constitute a basis for regulating relations. According to this theory, countries are the simplest, most rational, and most important actors on the global stage seeking more profits and benefits. (Waltz, 1979: 23)

Although the theory of neo-realism is not enough to understand Iran's foreign behavior and its relations with Georgia or vice versa, it is more effective than idealist school or some other theories. Because, post- revolutionary Iran, despite its special ideals, in many occasions, it has acted realistically as a nation – state in foreign policy. The Islamic Republic of Iran, along with paying much importance for culture, values and ideology, considers that its survival and national interests are also of utmost importance and in its relations with countries such as Georgia, it has undoubtedly acted and will act on the basis of national interests.

Another important point is that the foreign policy of Iran should be defined according to the specific circumstances of each region. For this reason, Iran's foreign policy is less

ideological or idealist in Central Asia and the South Caucasus compared to the Middle East. (Vaezi, 2010: 64)

Therefore, in this article, the theoretical model of realism is studied as one of the new regionalist approach adopted by Tbilisi and Tehran.

2. Factors Constraining Iran- Georgia Relations

2-1. Georgia- Israel Relations

After the collapse of the Soviet Union and the division of this empire among the commonwealth countries, Georgia also began to establish relations with other countries, including Israel, and on June 1, 1992 the two countries establish their diplomatic relations. These diplomatic relations continued in various fields and the officials of both countries frequently travelled to each other's countries. In the same vein, Israel was one of the first countries to help the Georgian government after the flood of 2015 in Tbilisi. Israel and Georgia agreed on a visa - free regime between themselves in 2013. These measures have had a positive impact on the tourism industry in Georgia. 100,000 Israelis in 2016 entered the country; this figure shows a 57% increase compared to that of 2015. But, with regard to the goals of this kind of cooperation, former Israeli ambassador to Georgia, Yuval Fuchs, says: "Sometimes small countries can be important under certain circumstances." (Rahenejat and Kabiri, 2018: 148)

Georgia seems to be of great economic, diplomatic and cultural significance for Israel. The important point is that Israelis' capital and technology are present in Georgia's economy and industry. This should be effective in formulating Tbilisi's regional policy, especially in its relations with Tehran, and the way Georgia looks to Israel in the international community.

Trade between Georgia and Israel (in million dollars)

Year	Export to Israel	Import from Israel	Year	Export to Israel	Import from Israel
2000	Below 1 million (535)	2	2008	3	39
2001	Below 1 million (537)	Below 1 million (802)	2009	2	71
2002	Below 1 million (778)	1	2010	4	14.5
2003	Below 1 million (980)	1	2011	3	28
2004	2	4.5	2012	36	32

2005	1	9	2013	2.5	31
2006	3	22	2014	4.5	41.5
2007	13	23	2015	6.5	22.5
2016	5	10			

Source: World Bank.org

The direct presence of Israel in Georgia and its investment in various fields in this country could negatively influence Iran's presence.

This trend will become clearer when economic agreements are signed in the form of multilateral treaties between the countries of the South Caucasus, including Georgia, and Israel; these treaties will definitely extend from economic issue to the security fields, which would not be desirable for the Islamic Republic of Iran, given the hostility between Israel and Iran.

Considering that Israel believes that the Islamic Republic of Iran aims at its total destruction, and has continued its nuclear and missile programs for military and hostile purposes, even after the conclusion of the nuclear deal; Israel is required to have some presence in the proximity of Iran's borders in case of a possible war with Tehran. Therefore, Georgia could be one of the countries with appropriate geographic location for Israel's military purposes. For this reason, Tel Aviv officials believe that they should have a physical presence as well as a military and logistical base in this country; also they should prevent any close and deep relation between Tehran and Tbilisi (Koulai and Rezaei, 2017: 940).

Any Georgian-Israeli political security cooperation could lead to the lower level of positive influence and become a threat to Iran's national security, given the strategic security policy taken by the Islamic Republic of Iran. Hence, the development of relations between Israel and Georgia in political, economic and security dimensions would lead to divergence in relations between Tehran and Tbilisi

2-2. US- Georgia Relations

Georgia is located in a region that is of particular importance due to the existence of several political blocs in the North Caucasus and tensions between Azerbaijan and Armenia. This region has become a place for geopolitical competition between Russia and the United States to create an international order. (Lynch, 2006: 7). For this reason, the United States has prioritized the expansion of its relations with Georgia within its regional agenda. The development of economic relations between the two countries clearly illustrates this issue.

Trade between the US and Georgia (in million dollars)

Year	Export to the US	Import from the US	Year	Export to the US	Import from the US
2000	7	69	2008	102	241
2001	8	63	2009	36	231
2002	13	68	2010	187	180
2003	15	90	2011	143	245
2004	21	110	2012	226	213
2005	26	148	2013	137	254
2006	58	129	2014	207	287
2007	149	184	2015	104	253
2016	68	213			

As the statistics show, the level of trade between the two countries is very high, and Georgia is the biggest trade partner of the United States in the South Caucasus region. One of the main reasons for this is that Georgia has access to high seas, an advantage which other regional countries are deprived of. On the other hand, there are disputes between Georgia and Russia and, consequently, this has led to the US support of Georgia.

One of the reasons for great powers' economic presence in their influence zones is creating favorable conditions for consolidating their military and security presence. One of the most important goals of the United States is to influence the political structures of the Caucasus. In fact, one of America's policies is to confront Russia's ambitions and, in order to do this, it needs to expand its influence in the Caucasus, including Georgia, in order to end the military presence of Russia. (Omidi, 2010: 94) The removal of Shevardnadze in November 2003 by the Rose Revolution that was a part of the color revolutions, and the coming to power of Mikhail Saakashvili created an opportunity for Washington, and Saakashvili soon became an anti-Russian leader (Newnham, 2015: 163).

Georgia's defense capability has increased substantially through US aid, and Georgia wants to deepen this cooperation. The support of the US government and its emphasis on the necessity of ending the occupation of Georgia's regions is of particular importance to the Tbilisi government. Georgia continues its support to the US proposed coalitions. Georgian troops trained in the framework of US training programs participate in international peace-keeping operations, including the NATO-led program in Afghanistan.

Hostility between Iran and the United States has given a security aspect to Iran-Georgia relations. For example, Iranian officials have repeatedly expressed concern over the development of the US military presence in the region. From Tehran's point of view,

Tbilisi is a Washington ally in the Caucasus; therefore, Georgia's cooperation with the West directly affects Iran's security.

Relations between Georgia and the United States in the last decade have been primarily formed in opposition to Russia's presence and influence. Also, the US is considered one of the most important enemies of Iran, according to its foreign policy structures; a factor contributing to divergence between the two countries in political terms.

2-3. NATO- Georgia Relations

As a gateway to the Caucasus, Georgia has based its foreign and security policy on joining Euro-Atlantic structures, especially NATO, and has pursued this policy and strategy over the last decade.

The South Caucasus is also of great significance for NATO due to its geographic, strategic and geo-economic situation, as well as its proximity to the Black Sea region. The Caucasus is of great concern for NATO, for many reasons including vast natural resources and reserves, especially energy resources in the Caspian region, being a major center of gravity providing the corridors of transportation and transit for energy products and commodities, the West's link with Central Asia, new Eurasian border, having common border with Europe or European security shield, and finally its economic and military importance (Cordesman, 2013: 90-91).

Expanding Trend of Relations between NATO and Georgia until 2016

Year	Extent of Expanding Relations
1999	Georgia's unofficial assistance to peacekeepers in Kosovo
June 2004	Istanbul Summit; focus of NATO leaders on the South Caucasus, decision to appoint a representative from the region
2004	Georgia was the first country which endorsed the Irap deal with NATO
2005	Signing a transit agreement between NATO and Georgia, which allows ISAF to send its assistance to Afghanistan through Georgia and other member states
2006	Serious discussions among NATO members about Georgia's membership and its goals for joining the organization
April 2008	Bucharest Summit; examining Georgia's qualifications for joining NATO
August 2008	Allies' concerns about armed conflict between Georgia and Russia. Proposing the formation of the NATO Group for Georgia
September 2008	NATO foreign ministers travel to Georgia, signing the NATO-Georgia Commission framework document and holding opening ceremony in

	Tbilisi
March 2010	Agreement for a new project that would help Georgia to carry out reconstruction after the disaster of war
April 2010	Georgia's agreement with NATO to cooperate on counter-terrorism operations in the Mediterranean
August 2010	NATO's decision to promote effective military cooperation in the framework of NATO-Georgia relationship (holding the first annual Military Committee in 2011 in Georgia)
January 2015	Completion of the ISAF operation in Afghanistan in December 2014; Georgia's cooperation to help Afghan security forces
July 2015	Georgia hosts NATO exercises; with the participation of more than 700 troops from Bulgaria, Georgia, Lithuania, Romania and the US
September 2016	Two day visit of NATO leaders to Georgia, emphasis on the importance of a new agreement and Georgia's readiness for joining NATO
November 2016	Holding a 10-day maneuver attended by 220 staff members at the Joint NATO Training and Evaluation Center in Georgia

Source: Nato.int

Given the fact that the South Caucasus region is situated in the neighborhood of the Islamic Republic of Iran, it has been always regarded as its security shield, so that Iran considers that security in this region is vital for its own security and, insecurity and instability in this region lead to insecurity in its borders. Therefore, the Islamic Republic of Iran considers the expansion of NATO to the east, and in particular, to the South Caucasus, a serious security threat to itself. Undoubtedly, the expansion of NATO to the security frontiers of the Islamic Republic of Iran is a serious threat to Iran. Indeed, the presence of NATO means the strengthening of the US presence in the region within the framework of US-Iranian strategic rivalries in the political, economic, security and military dimensions.

2-4. Extensive Relations between Iran and Russia

Since the emergence of the Islamic Revolution, the Islamic Republic of Iran has not had a good relationship with the West and has been hostile to the United States. Under these circumstances, the foreign policy strategy of the Islamic Republic of Iran has unwittingly focused on expanding ties with the Eastern powers, especially Russia. Russia has experienced many changes in its relations with the West, and has always considered Iran a good option for developing its foreign relations in various dimensions. In particular, the two sides are geopolitically close to each other. Russia does not have good relations with

Europe and the United States. This country has been specifically sanctioned by the West, especially after the crisis in Ukraine in 2014, followed by the occupation of the Crimean peninsula. Therefore, Russia became inevitably more commercially oriented towards the East. Similarly, Iran and Russia have shared interests in the Middle East region subsequent to the Syrian crisis, and the two sides have become natural allies during this crisis and together succeeded to manage the crisis. In addition, Iran lacks new military technology because of Western sanctions and is trying to import these technologies from Russia. For example, Iran purchased S300 anti-missile defense system from Russia in 2016. Relations between the two sides have expanded in different fields including investment of Russian oil companies such as Gazprom in the energy fields of Iran, cooperation in the organization of gas exporting countries, construction of nuclear power plants, and scientific and academic cooperation. Also, working together in the framework of the Shanghai Organization and frequent visits of leaders to each other's countries show the importance of relations for Iran and Russia. Given the US withdrawal from JPCOA in April 2018 and the resumption of US unilateral economic sanctions against the Islamic Republic of Iran, Russia's role in mitigating the effects of economic sanctions and bypassing them has increased for Iran.

According to Iran's trade mission in Moscow, the volume of foreign trade of Iran and Russia in the first half of 2017 was \$ 737 million. This year, Iran exported \$ 228 million to Russia, and imported \$ 509 million from this country. The figures show a 36 percent increase in the volume of trade between the two sides. (Russia.tpo.ir) The statistics shows that the volume of trade between the two sides is not significant, despite the fact that both countries have large economies. The important point is that, given the economic data, it seems that political and security factors play a greater role than economic factor in increasing the importance of Iran and Russia for each other.

Georgia has not had good relations with Russia since 2008. Tension in relations between Tbilisi and Moscow in August 2008 led to the military clashes between Georgian troops on the one hand and the Russian forces who supported separatist groups in Abkhazia and South Ossetia regions, on the other hand. Following 5-day clashes, Russia officially recognized the independence of South Ossetia and Abkhazia, and Georgia cut its diplomatic ties with Russia. This led to Georgia's greater tendency toward the West and closer relations with Russia's rivals, putting relations between the two sides in a deadlock.

The Islamic Republic of Iran did not recognize the independence of South Ossetia and Abkhazia, however, due to the importance of Russia in the foreign policy of the Islamic Republic of Iran, the development of relations with Russia has been on the agenda more than ever. Evidently, the expansion of relations with the enemy of Georgia can negatively affect on its relations with Iran.

Conclusion

The development of mutual relations is very important for both Iran and Georgia. However, the absence of a common border between the two countries (contrary to Armenia and the Republic of Azerbaijan in the South Caucasus) can also be considered as

one of the main reasons for not expanding relations between the two countries, however, the obstacles that the US, Russia, Turkey and Israel have intentionally or unintentionally created for Tehran and Tbilisi to establish closer relation, have played an effective role in the process.

The Georgians regard Iran as a powerful regional economic and political power and while they are interested in expanding relations with Iran, they are worried about closer relations between Russia and Iran. On the other hand, the Georgians are heeding considerations made by Washington and Tel Aviv in relation to Tehran, which has a negative effect on Tehran's relations with Tbilisi. However, Georgia needs to receive energy from Iran and to transport Iranian gas to Europe and Iran needs Georgia to gain access to a new route for exporting its gas to Europe, so that they can play a complementary role for each other in economic terms.

To prevent divergence between Iran and Georgia, the following remarks could be taken into account:

- Investment in different economic fields in Georgia and more presence of Iranian businessmen in this country
- Development of parliamentary relations
- Increasing Iranian oil and gas exports to Georgia and creating an appropriate environment for using Georgia's transit route on the North Corridor
- Developing the appropriate political and security relations between Iran and Georgia in the framework of long-term meetings
- Creating a favorable terrain for holding cultural and scientific dialogue, given the existence of a common cultural and historical background
- Further expansion of tourism relations

Many factors involved in creating divergence between Iran and Georgia are shaped by foreign actors. Iran and Georgia can enhance their economic and political relations by formulating a coherent plan. This could prevent jeopardizing their national security.

Bibliography:

1. Bett, Richard K., 2015, Realism Is an Attitude, Not a Doctrine, National Interest, August 24, <http://nationalinterest.org/feature/realism-attitude-not-doctrine-13659>.
2. Cordesman, Anthony (Aug. 13, 2010), "Iranian Strategic Competition with the US: The Military Dimension" at: <http://csis.org/publication/iranian-strategic-competition>
3. Koulaei, Elaheh and Rezaie, Masoud (2017) "Foreign Factors Contributing to the Underdevelopment of Iran-Georgia Relations", Quarterly Journal of Human Geography, No. 9
4. Lynch, D. 2006. Why Georgia Matters. Institute for Security Studies, European Union. No.7
5. Newnham, R. E. (2015). "Georgia is my mind? Russian sanctions and the end of the" Rose Revolution ". Journal of Eurasian Studies, No.6

6. Omidi, Ali (2010) "Causes of the Prolongation of the Internal Crisis in Georgia after the Rose Revolution", Journal of Central Asia Studies and the Caucasus, No. 66.
7. Rahenejat, Mitra and Kabiri, Hassan (2018), "Determining Factors in the Divergence of Iran-Georgia Relations 2000-2016", World Politics Quarterly, No. 1, Spring.
8. Vaezi, Mahmoud (2009), Mediation in Central Asia and the Caucasus: Experience of the Islamic Republic of Iran, Tehran: Center for the Publishing of the Ministry of Foreign Affairs
9. Waltz, Kenneth (1979), "Theory of International Politics", US: Reading, Mass Adison-Wesley
10. www.Nato.int
11. www.Russia.tpo.ir
12. www.worldbank.org

Majid Abbasi
University of Tehran

Pathology of Political Relations between the Islamic Republic of Iran Georgia (2000-2017)

Abstract

With the collapse of the Soviet Union and the declaration of independence of Georgia and the recognition of that country by the Islamic Republic of Iran, a new chapter in relations began. However, the relations between the two countries have undergone ups and downs due to various reasons, such as the governing political conditions, regional and international conditions, as well as the role played by decision makers and agents. As a result, sometimes relationship between the two countries has reached its peak, and in other occasions, these relations have fallen to a very low level. Although the two sides have had long historical, cultural and civilizational relations, and their relations can be expanded in different spheres and can serve as a model for expanding Iran's political relations with the South Caucasian countries, some factors have prevented further expansion of their relations. The main goal of this research is to identify factors which have undermined political relations between the Islamic Republic of Iran and Georgia since the beginning of the new millennium until 2018. It is expected that by removing some misunderstandings and divergent perceptions of strategies and policies pursued by the two countries, a step is taken towards the convergence and friendship between the two governments and nation.

The main question of this research is: "What factors have politically undermined relations between the Islamic Republic of Iran and Georgia during the years 2000 to 2018?" The main hypothesis is that: "A security-based and anti-Western approach taken by the Islamic Republic of Iran, and its further expansion of relations with Russia which are in contrast to the Western-oriented approach to foreign policy adopted by Georgia, and in particular its development of relations with the United States and the Israeli regime, as well as its potential NATO membership, have been the most important political factors in undermining relations between the two sides.

رکسانا نیکنامی

استادیار گروه مطالعات منطقه‌ای دانشگاه تهران

انعقاد موافقت نامه تجارت آزاد عمیق و همه‌جانبه⁷ و تاثیر آن

بر روابط اقتصادی ایران و گرجستان

مقدمه:

گرجستان نقطه اتصال قفقاز جنوبی به شمالی و روسیه و قفقاز به اروپای شرقی و مرکزی است. در غرب گرجستان دریای سیاه قرار دارد که نقش مهمی در ژئوپولیتیک منطقه ایفا می‌کند. گرجستان در این دریا ۳ بندر مهم دارد که مهم‌ترین آنها بندر پوتی است. از نظر ژئواکونومیک، گرجستان منبع اصلی دسترسی به دریای سیاه، قرار گرفتن در معادلات راهروی شرق به غرب و تاحدودی جنوب به شمال، عامل موازنه امنیتی میان ارمنستان و جمهوری آذربایجان و نیز نقطه تعادل میان روسیه، ترکیه و ایران و حوزه کشمکش استراتژیک روسیه، اروپا و ایالات متحده است.

بر خلاف آنچه در رسانه‌ها نشان داده می‌شود، ایران دارای نفوذ اقتصادی قابل ملاحظه‌ای در گرجستان نیست. میزان کل تعاملات تجاری ایران با منطقه قفقاز در حدود ۶۳۴ میلیون دلار در سال ۲۰۱۵ بود. میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ایران در گرجستان نیز بسیار ناچیز است. (Weiss & Zabanova, 2017:1) همه این‌ها نشان می‌دهد که طرفین از همه امکانات خود برای بهبود روابط استفاده نکرده‌اند. تاکنون راهبرد ایران در گرجستان عمدتاً منفعل و بدون توجه‌ای که شایسته آن است؛ بوده است. ظرفیت‌های فراوانی برای گسترش پیوندهای ایران و گرجستان در حوزه‌های اقتصادی وجود دارد.

به نظر می‌رسد در این بین اتحادیه اروپا بتواند سبب همکاری نزدیک‌تر منطقه‌ای شود. طبق نظریات لیبرالیستی اقتصاد سیاسی، موافقت‌نامه‌های منطقه‌ای می‌توانند راه را برای گسترش هرچه بیشتر روند منطقه‌گرایی اقتصادی و همکاری‌های منطقه‌ای بگشایند. این سیاستی است که اتحادیه اروپا در دیپلماسی اقتصادی خود پیگیری می‌کند. سیاست همسایگی اروپا⁸ و در گام بعد برنامه مشارکت شرقی⁹ گامی مهم در حضور فعالانه اروپا در منطقه قفقاز جنوبی و به‌ویژه گرجستان بود که منجر به انعقاد موافقت‌نامه همکاری با این کشور گردید. بعد اقتصادی این موافقت‌نامه که برای ایران نیز می‌تواند مهم باشد؛ موافقت‌نامه تجارت آزاد

⁷ DCFTA: Deep and Comprehensive Free Trade Agreement

⁸ European Neighborhood Policy (ENP)

⁹ Eastern Partnership

عمیق و همه جانبه است. حال این سوال مطرح میشود که انعقاد این موافقتنامه چه فرصتهایی را برای جمهوری اسلامی ایران جهت پیشبرد سیاستهای اقتصادی خود در گرجستان فراهم می‌آورد و آیا می‌تواند سبب نزدیکی بیشتر ایران و اروپا نیز گردد؟ در پاسخ، این فرضیه مطرح است که بندهای مربوط به صادرات بدون تعرفه¹⁰، قوانین مبدا¹¹ و آزادسازی ویزا با اروپا که در این قرارداد گنجانده شده فرصتهای بزرگی را برای ایران فراهم می‌آورد و می‌تواند از یک سو سبب افزایش سطح روابط میان ایران و گرجستان و از سوی دیگر بهبود روابط میان ایران و اتحادیه اروپا گردد. شاخص بهبود روابط ۳ جانبه را می‌تواند در دو حوزه ترانزیت و انرژی مشاهده کرد.

ریچارد روزکرانس و دیگران در تعریف وابستگی متقابل در جایی آن را نوعی پیوند می‌دانند. وابستگی متقابل را می‌توان به عنوان پیوند مستقیم و مثبت منافع دولتهای در مواردی تعریف کرد که تغییر در موقعیت یک دولت، جایگاه سایرین را در همان جهت تغییر می‌دهد. می‌گویند: وابستگی متقابل به مفهوم نظامی است که در آن دولتها معمولاً در نردبان موقعیت بین‌المللی و توازن اقتصادی، قدرت، رفاه دسترسی به اطلاعات و یا فناوری با هم بالا و پایین می‌روند. ریچارد کوپر بر بعد اقتصادی تاکید می‌کند و آن را حساسیت تعاملات اقتصادی میان دو یا چند دولت به تحولات اقتصادی درون آن دولتها می‌داند و تاکید می‌کند که لازمه وابستگی متقابل دو جانبه، حساسیت است (Cooper, 1972:159).

مفهوم حساسیت شاه‌کلید ارتباط سالم در گرجستان است و ظرفیت این حساسیت ۳ جانبه، خوشبختانه وجود دارد. این خوانش از نظریه وابستگی متقابل بدان معنی است که در میان کشورهای با تجارت دوجانبه زیاد، اگر ارزش تجارت به تحولات قیمت و درآمد دو کشور حساسیت نشان ندهد، هنوز از وابستگی اقتصادی محدودی برخوردار هستند. در واقع میزان وابستگی در این میان به حساسیت دوجانبه به تحولات اقتصادی یکدیگر است و نه میزان ارزش کالا (Cooper, 1972:160). نظریه پردازان وابستگی متقابل، صرفاً به افزایش کمی پیوند های متقابل در انواع حوزه های موضوعی گوناگون اشاره نکرده بلکه به جنبه های کیفی این تحول نیز عنایت داشته اند.

پس از برجام اروپایی ها نیز بر نقش کلیدی ایران در قفقاز صحنه گذاشتند. بعد از توافق برجام و افزایش نقش جمهوری اسلامی ایران در تحولات منطقه ای، در دو طرح پژوهشی سرویس اقدام خارجی اتحادیه اروپا با نام های «منابع درونی بی ثباتی اجتماعی در قفقاز و فرصت های اتحادیه اروپا در پاسخ به آن¹²» و «امنیت و دموکراسی در همسایگی اتحادیه اروپا؛ مورد قفقاز¹³» که به صورت تخصصی در مورد سیاستگذاری اتحادیه اروپا برای افق 2020 در قفقاز فعالیت می‌کنند، نام ایران به عنوان یکی از بازیگران ترتیبات امنیتی، اقتصادی و اجتماعی گنجانده شد. شایان ذکر است، تمامی طرح ها در سالهای 2010 تا 2014 نگارش یافته بود و در آن لزومی نیافته بودند که نقش و جایگاه جمهوری اسلامی ایران در منطقه را بررسی کنند و نقشه راهی در خصوص تعامل با ایران در قفقاز پیشبینی نمایند، ولی بعد از برجام، این دیدگاه تغییر کرد و هم

¹⁰ Tariff Free Export

¹¹ Rules of Origin

¹² Intra- and Inter-Societal Sources of Instability in the Caucasus and EU Opportunities to Respond

¹³ CASCADE

اکنون به عنوان یکی از بازیگران آینده قفقاز مطرح است و در سیاست اتحادیه اروپا برای بعد از 2020 مورد ارزیابی قرار خواهد گرفت.

روابط اقتصادی ایران و گرجستان پس از برجام

به دنبال استقلال گرجستان در سال ۱۹۸۱، ایران، این کشور را مورد شناسایی قرار داد و بعد از فروپاشی شوروی در ۱۹۹۱، ایران از اولین کشورهایی بود که موجودیتش را به رسمیت شناخت. تا سال ۲۰۰۳ و انقلاب گل سرخ که منجر به کناره‌گیری ادوارد شواردنادزه¹⁴ شد؛ روابط دوستانه طرفین چندان گسترده نبود. ایران از انقلاب گل سرخ استقبال نکرد و آن را توطئه آمریکا برای کشاندن گرجستان به زیر چتر امنیتی خود تفسیر نمود. مساله ائتلاف آمریکا و گرجستان و طرح عضویت آن در ناتو این ایده را تقویت نمود.

در سال ۲۰۰۶ با آغاز تحریم گرجستان توسط روسیه، ایران برای مدت کوتاهی به صادرات گاز به این کشور پرداخت. در واقع این تامین گاز، ۵ روز بیشتر به طول نینجامید و با مخالفت مسکو ایران نیز اصراری به ادامه این روند نکرد (عطایی، ۱۳۹۱: ۱۲۹). ایران به عنوان یک قدرت منطقه‌ای ظرفیت تامین گاز تفلیس را داشت. غیر از گاز، قرارداد سواپ برق از طریق ارمنستان نیز میان دو کشور امضا گردید (Chitadze, 2010: 9)

نقطه عطف روابط طرفین جنگ سال ۲۰۰۸ گرجستان با روسیه بود. این جنگ ایران را با یک انتخاب دشوار روبرو کرد. از یک سو ایران نمی‌توانست به روابط خود با روسیه‌ای که مهم‌ترین متحدش برای دور زدن سیاست قرنطینه آمریکا بود؛ لطمه بزند و از سوی دیگر تحریک به حمایت از تمامیت ارضی گرجستان شده بود. انتخاب نهایی ایران، بی‌طرفی بود (Milani, 2016:15).

در نوامبر ۲۰۱۰ با لغو ویزا برای شهروندان ایرانی، شمار توریست‌های ایرانی در این کشور ۳ برابر شد. به طوری که در سال ۲۰۱۱ به ۶۰ هزار و ۵ ماه اول سال ۲۰۱۲ به ۲۴ هزار نفر رسید (خبرآنلاین، 1391). تحریم‌ها ضربات زیادی بر روابط طرفین وارد کرد؛ به طوری که گرجی‌ها مجدد نظام ویزا را برقرار کردند. این در حالی بود که بیش از ۱۰۰ شرکت ایرانی در گرجستان فعال بودند. پس از توافق، روابط، مجدد حسنه شد. از سال ۲۰۱۶ بار دیگر در حرکتی نمادین قید ویزا برای ایرانیان عازم گرجستان برداشته شد. از این سال، گردشگران ایرانی بسیاری رهسپار گرجستان شدند. تعداد آن‌ها از ۲۱۰۰۰ نفر در سال ۲۰۱۰ به ۱۴۸۰۰۰ نفر در سال ۲۰۱۶ رسید (Weiss & Zabanova, 2017: 5).

گرجستان کشوری است که به خاطر پایین بودن میزان مالیات و تعرفه‌ها و تنوع در شمول مالیاتی، سادگی و شفاف بودن مراحل اداری و سیستم ترخیص بار به عنوان یک کشور ویژه معرفی شده و از سال ۲۰۱۷ نیز مالیات سود انباشته، در این کشور حذف شده است. بخش‌های سرمایه‌گذاری رقابتی اعلام شده توسط گرجستان عبارتند از گردشگری، انرژی، تولید، حمل و نقل و حضور در مناطق آزاد تجاری و صنعتی. حجم اقتصاد ایران نسبت به گرجستان بزرگ‌تر است و دسترسی به بازار بزرگ ایران می‌تواند سود زیادی را نصیب گرجی‌ها کند. در جدول زیر می‌توان به مقایسه حجم اقتصاد دو کشور پرداخت.

¹⁴ Eduard Amvrósievich Shevardnadze

مقایسه اقتصاد ایران و گرجستان در سال ۲۰۱۷

ذخایر نفت خام (میلیارد بشکه)	ذخایر گاز طبیعی (تریلیون متر مکعب)	GDP (میلیون دلار)	جمعیت	
۱۵۸۴۰۰	34,020,000	439,514	۷۹۱۰۹	ایران
۳۵	۹۹۱۱	15,159	۴۰۰۰	گرجستان

منبع: (Countryeconomy, 2018)

با توجه به فضای لیبرال کسب و کار، امکان کسب اقامت دائم و نزدیک بودن گرجستان به ایران، ایرانیان بسیاری جذب این کشور شده‌اند. اکثر آنها در حوزه کشاورزی، غذا و صنعت ساخت و ساز سرمایه‌گذاری کردند. در جدول زیر حجم تجارت دو کشور در ۶ ماه اول سال ۲۰۱۸ نشان داده شده است.

میزان تجارت ایران و گرجستان در سال ۲۰۱۸

موازنه	واردات	صادرات	
-۱۳۶۶۷	۱۲۹۶۹۱	۱۱۶۰۲۴	ایران

منبع: (Geostat, 2018:18)

همان‌طور که مشخص است موازنه تجاری به ضرر گرجستان منفی است. طبق آمار سال ۲۰۱۷ حجم تجارت میان گرجستان و ایران حدود ۱۸۱ میلیون دلار بود که ۳۸٪ بالاتر از سال ۲۰۱۶ است. میزان صادرات در سال ۲۰۱۸ ۶۴٪ نسبت به سال قبل رشد کرده است (Music, 2018). وجود شرکت‌های دولتی و خصوصی ایران و توان آنها برای سرمایه‌گذاری مشترک در گرجستان در زمینه‌های مختلف و نیاز گرجستان به سرمایه‌گذاری خارجی یکی از فرصت‌های بالقوه‌ای است که تاکنون از سوی طرفین مورد استفاده قرار نگرفته است و فرصتی مناسب برای گرجستان و حتی ایران برای تعمیق روابط است.

قفقاز جنوبی منطقه پیچیده‌ای است. گرجستان کشوری مسیحی است و هیچ‌گاه از گسترش پیام انقلاب ایران در کشورش نهراسیده است و روابط دوستانه خود با ایران را ادامه داده است (Milani, 2016:7). مسلماً ایران می‌تواند در تحولات آتی گرجستان نقش موثری ایفا کند. اما نکته مهم این است که همواره به یاد داشته باشد که قسمت عمده سیاست خارجی گرجستان معطوف به غرب و به ویژه اتحادیه اروپا است (Boonstra, 2015:5).

به هر میزانی که وابستگی متقابل میان ایران و گرجستان افزایش یابد و راه‌های عملی‌تری گزینش شود؛ که منافع دوطرف را تامین کند؛ امکان همگرایی بیشتر است. منطق روابط بین‌الملل در دنیای امروز به شکلی است که وجود تعامل، ائتلاف و اتحاد را یک امر ضروری می‌داند. دستیابی به چنین امری بدون یک سیاست خارجی فعال امکان‌پذیر نیست. در این زمینه در سند چشم‌انداز ایران در سال ۱۴۰۴ نیز، ایران به عنوان

کشوری با بیشترین تعامل با همسایگان و منطقه به تصویر کشیده شده است. اما در این بین نمی‌توان از مشکلات پیش روی دو کشور در تعمیق روابط چشم‌پوشی کرد. این محدودیت‌ها عبارتند از :

- ماهیت نظام بین‌الملل
 - حضور امریکا و اسرائیل به عنوان قدرت‌های فرامنطقه‌ای: امریکا در پی فروپاشی شوروی تلاش کرد کشورهای اقماری شوروی را به شکل‌های ممکن زیر نفوذ قدرت خود قرار دهد؛ تا بتواند ساختار آتی نظام بین‌الملل را نظام تک قطبی با سلطه قدرت هژمون بسازد. امریکا در گرجستان به دنبال منافع سیاسی و اقتصادی خود است (بهرام امیراحمدیان و حسن عسگری، ۱۳۹۱: ۷). در سپتامبر ۲۰۰۸، یک ماه پس از آتش‌بس روسیه و گرجستان، متیو برایزوس¹⁵، مشاور اروپا و اوراسیای وزارت امور خارجه امریکا ۳ هدف را برای ایالات متحده در قفقاز جنوبی و از جمله گرجستان ترسیم کرد؛ که عبارت بودند از حمایت از گرجستان برای رسیدن به اهداف ضد روسی، نظارت بر کوریدور انرژی شرق به غرب و تضمین همکاری‌های منطقه‌ای (Nixey, 2010:127) پس از انقلاب گل سرخ بسیاری از سیاستمداران گرجستان به منتقد سیاست امریکا تبدیل شده و آن را زیر سوال بردند. افزایش حضور ایران با استقبال امریکایی‌ها روبرو نخواهد شد.
 - روسیه: در مقایسه با دو کشور دیگر قفقاز جنوبی، گرجستان پس از استقلال روابط گسترده‌ای با ایران نداشته است. نبود مرز مشترک میان ایران و گرجستان از عوامل ژئوپولیتیک محدود بودن روابط این دو کشور است (کولایی و عزیزی، ۱۳۹۶: ۱۰۵۱). روسیه کاملاً نسبت به همکاری ایران با گرجستان در زمینه انرژی حساس است. حتی در عرصه حمل و نقل، روسیه مایل است ایران چنین فعالیت‌هایی را در دریای خزر انجام دهد؛ تا این که از مسیر زمینی و از راه قفقاز این کار صورت گیرد (عطایی، ۱۳۹۱: ۱۳۱). ایران نیز به نوعی سیاست مماشات با روس‌ها را در پیش گرفته است. جنگ سال ۲۰۰۸ نشان داد که گرجستان نسبت به روسیه آسیب‌پذیر است. بسیاری از گرجی‌ها در روسیه کار می‌کنند و خطر اخراج آنها به گرجستان وجود دارد (Boonstra, 2015:9). نزدیکی ایران و گرجستان با روی گشاده روس‌ها روبرو خواهد شد.
 - ترکیه: ترکیه بر خلاف ایران با رویکرد اقتصادی هوشمندانه وارد بازار گرجستان شده است و ایالات متحده نیز از آن حمایت می‌کند. ایالات متحده با حمایت از ترکیه در پی کاهش نفوذ ایران در این کشور است (بهرام امیراحمدیان و حسن عسگری، ۱۳۹۱: ۹).
- بزرگ‌ترین مشکلی که در بحث گرجستان وجود دارد این است که متاسفانه مطالعات بازارهای گرجستان انجام نشده است و علی‌رغم حضور گسترده برخی از شرکت‌های ایرانی در گرجستان که به بیش از ۳۰۰۰ شرکت می‌رسد، اما ۹۹٪ این شرکت‌ها غیرفعال هستند و بازدهی لازم را ندارند؛ زیرا مطالعات کافی انجام نشده است و سیستم بازاریابی وجود ندارد. (مومنی، 393). حال باید دید که انعقاد موافقت‌نامه همکاری با اروپا چگونه صورت گرفت و تبدیل به فرصتی درخشان برای ایران شد.
- بررسی موافقت‌نامه تجارت آزاد عمیق و همه‌جانبه

¹⁵ Matthew J. Bryzaus

موافقت نامه همکاری در 27 ژوئن 2014 میان اتحادیه اروپا و گرجستان امضا شد. باوجود طبیعت فنی که این موافقت نامه دارد؛ اثرات ژئوپولیتیکی، هویتی و استراتژیک آن بسیار گسترده است. یکی از مهم‌ترین بخش‌های این موافقت نامه "موافقت نامه تجارت آزاد عمیق و همه جانبه" است و شامل مکانیسم همکاری‌های تجاری و اقتصادی در اتحادیه اروپا می‌شود و درهای بازار واحد اروپایی را به روی گرجستان باز می‌کند. برخلاف موافقت نامه‌های تجاری که هدفشان کاهش و حذف موانع تجاری است، این موافقت نامه اهداف دیگری را نیز دنبال می‌کند (Garibashvili, 2014:6). موافقت نامه همکاری به معنای ضمنی انطباق قوانین گرجستان با اتحادیه اروپا است. بنابراین کلیه قوانین گرجستان باید به تدریج با 300 قانون اتحادیه اروپا منطبق شود.

این معاهده به لحاظ حقوقی در زمره قراردادهای مرکب اتحادیه اروپا قرار می‌گیرد؛ چرا که از یک سو روابط اتحادیه اروپا و گرجستان و از سوی دیگر روابط دولت‌های عضو اتحادیه اروپا را با این کشور قاعده مند می‌کند. روند اجرایی شدن موافقت نامه همکاری تحت نظر "دفتر همگرایی اروپایی و یورو-آتلانتیک وزارت کشور" گرجستان قرار دارد. این دفتر مسئول کل همکاری‌ها و نظارت بر روابط با اتحادیه اروپا است. (نیکنامی، 1395: 183).

یکی از مهم‌ترین اثرات مثبت اجرای موافقت نامه همکاری میان اتحادیه اروپا و گرجستان، کاهش موانع غیر تعرفه‌ای است. این تغییرات نه تنها منجر به افزایش تجارت خارجی فی مابین خواهد شد، بلکه با افزایش کیفیت کالاها به نفع مصرف‌کننده گرجی نیز تمام می‌شود (Putkaradze, 2015:101).

امروزه گرجستان تعرفه‌های 84٪ از کالاهای وارداتی را برداشته است. در نتیجه، این آزادسازی لیبرالیستی یک جانبه سبب افزایش واردات از یک سو و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی از سوی دیگر به این کشور شده است. گرجستان امروزه امکان تجارت آزاد با اتحادیه اروپا، ترکیه، آسیای مرکزی و قفقاز را دارد و از سال 2016 مذاکرات انعقاد موافقت نامه تجارت آزاد با چین را آغاز کرده است. ما نیز می‌توانیم چنین موافقت‌نامه‌ای را با این کشور منعقد کنیم.

بر خلاف تصور همگانی، عضویت گرجستان در اتحادیه اروپا در این موافقت نامه نیامده و امکان آن در آینده نیز منتفی است. بنابراین آن دسته از سرمایه‌گذاران ایرانی که سودای شهروندی اروپایی را در سر داشته و به همین دلیل به سرمایه‌گذاری در این کشور می‌پردازند؛ خیال خامی را در سر می‌پرورند. برخی از مهم‌ترین دستاوردهای امضای این موافقت نامه عبارتند از:

- دسترسی گرجستان به بازار مشترک اروپا
- در حال حاضر در قالب این موافقت نامه قریب به 200 پروژه در گرجستان در حال انجام است.
- اتحادیه اروپا به شریک اول تجاری گرجستان تبدیل شده است.
- در قالب برنامه "اراسموس"، 491 دانشجوی گرجی در اروپا به تحصیل مشغول هستند.
- 19 دانشگاه و مرکز تحقیقاتی و 132 محقق از بورس "ماری کوری" استفاده کرده‌اند.

- اتحادیه اروپا به اجرای دستورالعمل دولت در حوزه "حرفه و فن" در بازه زمانی 2014-2020 کمک خواهد کرد (Kimber & Halliste, 2015:18).
 - موافقت نامه همکاری گرجستان و اتحادیه اروپا در بر دارنده 8 فصل، 432 ماده، 39 ضمیمه و 4 پروتکل است. اهداف بلند مدت اجرای موافقت نامه همکاری عبارتند از:
 - تولید محصولات رقابتی تر: با انطباق استانداردهای تولیدی کالاهای گرجی با پروتکل های بین المللی بهداشتی و صنعتی
 - اشتغال زایی و متنوع سازی بازار
 - ایجاد محیط قانون گذاری مدرن تر و موثرتر
 - رقابت عادلانه تر و تسهیل حمایت از حقوق مصرف کننده، کاهش فساد، تامین حقوق کارگر، حقوق بشر و برابری جنسیتی
 - افزایش کارایی بخش دولتی با اصلاحات ساختاری- نهادی
 - بهبود فضای کسب و کار: به دلیل کاهش رقابت های غیرعادلانه در بازار
 - تضمین حقوق مالکیت معنوی
 - انطباق هزینه ها و درآمدهای دولت (Spear, Kokanova & others, 2016:26)
- جایگاه اتحادیه اروپا در افزایش همکاری های اقتصادی ایران و گرجستان
- در شکل بازبینی شده سیاست همسایگی اروپا در سال ۲۰۱۵، اتحادیه اروپا بر لزوم شکل های متنوع تر همکاری میان شرکای اتحادیه اروپا و دولت های سوم تاکید کرد که این کار مستلزم همکاری، ارتباطات و وابستگی متقابل است. در مورد خاص روابط ایران و گرجستان، حوزه هایی نظیر انرژی، ترانزیت، گمرکات، محیط زیست و آموزش و پیوندهای اجتماعی، حوزه هایی هستند که اتحادیه اروپا علاقه مند به ایفای نقش میانجی، کارشناسی و یا حامی است (Weiss & Zabanova, 2017: 4).
- همان طور که اشاره شد؛ یکی از مولفه های مهم در روابط ایران و گرجستان، روابط نزدیک این کشور با اتحادیه اروپا است. از سال ۲۰۰۹ و در قالب سیاست همسایگی، اتحادیه اروپا به بزرگترین سرمایه گذار و بازیگر در قفقاز جنوبی بدل گشت. تحت این سیاست بالغ بر ۱ میلیارد یورو در سال های ۲۰۱۲-۲۰۱۷ به ۳ کشور عضو (ارمنستان، گرجستان و آذربایجان) پرداخت شد (Boonstra, 2015: 6).
- موافقت نامه تجارت آزاد عمیق و همه جانبه، گرجستان با اتحادیه اروپا، سبب افزایش جذابیت گرجستان برای ایرانیانی شد که می خواستند از قانون صادرات بدون پرداخت تعرفه به اروپا سود ببرند. سرمایه گذاران می توانند کالای مورد نظر خود را در گرجستان تولید کرده و از امتیازات بازار کار رقابتی هم بهره برند. آنها

می‌توانند حتی در مرحله آخر فرایند تولید، کالای خود را به گرجستان صادر کرده و از قوانین حداقلی مربوط به قوانین مبدا استفاده کنند که در این موافقت‌نامه قید شده است.

دو دسته از قوانین گنجانده شده در این موافقت‌نامه قابلیت کاربست در مورد ایران را نیز دارد:

۱. قوانین مبدا: در ماده ۱ موافقت‌نامه به این موضوع اشاره شده است. این قانون بدان معنا است که اگر کالایی کاملاً در گرجستان تولید شود یا برخی مراحل تولید آن در این کشور طی شود؛ می‌تواند مجوز ورود به اتحادیه اروپا را پیدا کند (Emerson & Kovziridze, 2016:39). به دلیل مسایل تجاری میان گرجستان و اتحادیه اروپا، چنین قانون ترجیحی وضع شده است. بنابراین شرکت‌های ایرانی می‌توانند با ثبت شرکت در گرجستان مراحل آخر تولید را به این کشور منتقل کنند و سپس به راحتی وارد بازار اروپا گردند. اما برای بهره‌مندی از این قانون حتماً باید شرایط زیر لحاظ گردد:

- کالا باید کاملاً در گرجستان تولید شود.

- کالاهایی که کاملاً در گرجستان تولید نمی‌شوند؛ اما مواد به کاربرده شده در تولید آن در خاک گرجستان تولید شود.

- کالاهایی که مواد اولیه آن وارداتی بوده اما مراحل تولید نهایی آن در گرجستان طی می‌شود.

چیزی که می‌تواند در جهت تضمین بیشتر منافع طرفین به کاربرده شود عبارت است از انعقاد نوعی پیمان تجارت آزاد میان ایران و گرجستان. این همان فرصتی است که ترکیه به خوبی از آن بهره برده است. طبق موافقت‌نامه تجارت آزاد میان گرجستان و ترکیه، تولیدکننده گرجی مواد اولیه را از ترکیه وارد کرده و در گرجستان مونتاژ نموده و سپس به اروپا صادر می‌کند.

۲. صادرات بدون تعرفه: از اول سپتامبر ۲۰۱۴، کلیه تعرفه‌های گمرکی برای کالاهایی که در گرجستان تولید شده‌اند لغو شد. اما در عین حال تنظیمات خاصی برای برخی کالاهای صادراتی از گرجستان به اتحادیه اروپا در نظر گرفته شد. این مکانیسم‌های خاص با عنوان شناخته می‌شود این آزادسازی گسترده تنها در ۳ حوزه دارای محدودیت دارد که عبارتند از:

- تعرفه اتحادیه اروپا بر سیر

- برخی انواع میوه و سبزیجات که تحت لوای سیستم قیمت ورودی¹⁶ به دو قسمت تعرفه ارزشی¹⁷ و تعرفه ویژه¹⁸ تقسیم می‌شوند.

- محصولات کشاورزی فهرست شده در پیوست II-C که با عنوان مکانیسم مبارزه با تقلب شناخته می‌شود.

ایران نیز می‌تواند با لحاظ قرار دادن اصل قوانین مبدا از این تعرفه‌های آزاد به نفع خود بهره برد. ضمن این که طبق این موافقت‌نامه اروپا از همکاری‌های آتی گرجستان با کشورهای ثالث (از جمله ایران) در دو حوزه انرژی و ترانزیت حمایت می‌کند. در این حوزه موافقت‌نامه به دو بخش مجزا تقسیم می‌شود و منبع اصلی هر

¹⁶ Entry Price

¹⁷ Ad Valorem

¹⁸ Specific Duty

دو فصل معاهده جامعه انرژی اروپا¹⁹ که در سال ۲۰۰۵ میان اتحادیه اروپا و کشورهای بالکان امضا شد. این دو فصل عبارتند:

- مرتبط با مسایل تجاری : تقویت همکاری‌های منطقه‌ای در زیرساخت‌های انرژی
- همکاری‌های گسترده‌تر: در این فصل به مسایلی نظیر استراتژی‌های سیاست انرژی، مکانیسم‌های مدیریت بحران انرژی، نوسازی زیرساخت‌های انرژی و تسهیل امنیت انرژی، ذخیره انرژی و حمایت از انرژی‌های تجدیدپذیر پرداخته می‌شود (Emerson & Kovziridze, 2016:128)

مسایل اجرایی مربوط به این بندها در ضمیمه XXV موافقت‌نامه آمده است. مواد این موافقت‌نامه نشان می‌دهد که اتحادیه اروپا در راستای سیاست خارجی و امنیتی مشترک خود تلاش می‌کند تا به بازیگری به مراتب نیرومندتر در گرجستان تبدیل شود. اروپا می‌داند که حضور فعالانه در قفقاز جنوبی و از جمله گرجستان نیازمند مشارکت و همکاری است و ایران می‌تواند شریک مناسبی برایش باشد تا به اهداف خود برسد. به همین دلیل است که در موافقت‌نامه نه تنها به گسترش روابط دوجانبه توجه داشته است بلکه نیم نگاهی هم به گسترش روابط با دول سوم داشته است.

پتانسیل همکاری‌های سه‌جانبه

ایران، گرجستان و اتحادیه اروپا می‌توانند از رابطه نزدیک اقتصادی، تحرک بیشتر در روابط و افزایش موافقت‌نامه‌ها و گفت‌وگوها در حوزه‌های مختلف سود ببرند. چنین روابطی تنها ابزار اعتمادسازی نیست؛ بلکه منعکس‌کننده هویت اروپا به عنوان یک بازیگر جهانی مدافع ارزش‌های اروپایی است.

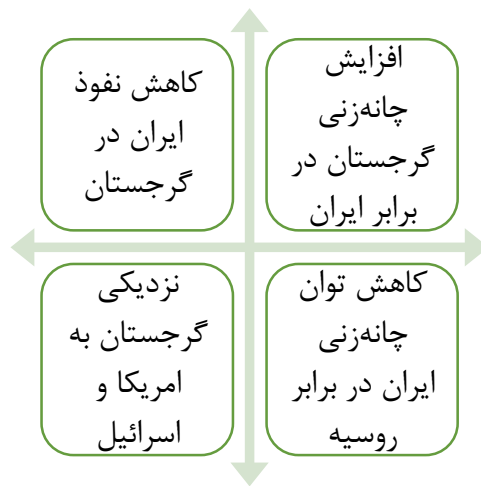
باید توجه داشت که هم ایران و هم اتحادیه اروپا منافع تعریف شده خاص خود را در گرجستان دارند که اجازه همکاری‌های نزدیک را به آنها می‌دهد و در عین حال سبب تقویت همکاری‌های ۳ جانبه می‌شود. منافع اصلی اتحادیه اروپا در گرجستان عبارتند از:

- ثبات و توسعه
- تجارت و انرژی
- دموکراسی و حقوق بشر (Boonstra, 2015:6)

باید توجه داشته باشیم که فقدان همکاری میان ایران و اتحادیه اروپا در زمینه‌های مختلف، به شکل بالقوه می‌تواند روی توانایی و روابط ایران در ارتباط با این منطقه تاثیرات منفی زیادی برجای گذارد. اهم این تاثیرات در شکل زیر نشان داده شده است.

تاثیر منفی کاهش همکاری با اتحادیه اروپا در گرجستان برای ایران

¹⁹ Energy Community Treaty

منبع: نگارنده

بنابراین طبق شکل زیر می‌توان گفت که بر مبنای علایق مشترک و حساسیت متقابل، می‌توان به پی‌ریزی یک رابطه ۳ جانبه راهبردی با اروپا امید داشت. اما لازم است تا گام‌های عملی در راستای ایفای نقش اروپا به عنوان میانجی در رابطه ایران و گرجستان برداشته شود. در حالی که ایران فعالیت‌های اتحادیه اروپا در گرجستان را باید رصد کند، اتحادیه اروپا نیز برای موازنه سازی قدرت خود با روسیه در این منطقه بر نقش کلیدی ایران تاکید کند.

هر چند ایران و اتحادیه اروپا تجربه کار مشترک در گرجستان را ندارند؛ اما هر دو علاقه‌مند به حفظ ثبات و توسعه اقتصادی این منطقه هستند و برخلاف منطقه خاورمیانه انشعاب ایدئولوژیک در مورد این منطقه وجود ندارد. ایران و اتحادیه اروپا در حال اولیه تقویت روابط به سر می‌برند. در کوتاه مدت گرجستان می‌تواند به یک منطقه مهم برای همکاری‌های میان ایران و اروپا تبدیل شود؛ که در آن ایران بتواند به عنوان یک بازیگر مهم منطقه‌ای به رسمیت شناخته شود.

۱. همکاری در حوزه ترانزیتی: در منطقه قفقاز جنوبی این دیدگاه فراگیر شده است که، با نزدیک شدن ایران و اروپا، گرجستان می‌تواند از جایگاه ژئوپولتیک خود برای پیوستن به کوریدور ارتباطی استفاده کند. انعقاد موافقت نامه با اتحادیه اروپا امکان بهره‌وری از این فرصت را افزایش داده است. تبدیل شدن گرجستان به کوریدور ارتباطی که ایران را به اروپا وصل کند، نیازمند سرمایه‌گذاری کلان و تغییر در الگوهای تجاری ایران است. منبع تامین این سرمایه‌گذاری زیرساختی می‌تواند اتحادیه اروپا باشد. طبق برنامه اروپای گسترده²⁰، اروپا توان انجام این کار را دارد. مطابق این برنامه اروپا می‌تواند بر روی زیرساخت‌های توسعه ترانزیتی برای وصل کردن شرق و جنوب سرمایه‌گذاری کند. این موضوع در کنفرانس کرت²¹ در سال ۱۹۹۴ مورد تصویب قرار گرفت (EIB, 2003: 3). امروزه کل تجارت ایران با اروپا از طریق ترکیه صورت می‌گیرد. هیچ مسیر ریلی مستقیمی میان ایران و گرجستان وجود ندارد و مسیر جاده‌ای نیز بسیار ضعیف است (Weiss & Zabanova, 2017:2).

²⁰ Pan European

²¹ Cret

خط ترانزیتی ایران-ارمنستان- گرجستان می‌تواند مکملی برای خط ترانزیتی ایران- ترکیه باشد؛ که هم ارزان تر و هم کوتاه تر است. ایران در ماه‌های فرد به گرجستان برق صادر می‌کند و گرجی‌ها در تابستان صادرکننده برق به ایران هستند. مهم‌ترین پروژه میان دو کشور خطوط ترانزیتی است. ایران از طریق گرجستان می‌تواند وارد اروپا شود و گرجستان از طریق ایران می‌تواند وارد آب‌های جنوبی شود **Invalid source specified**. بنابراین باید این فهم در سیاست خارجی ایران ایجاد شود که بنادر گرجستان در دریای برای ما اهمیت استراتژیک دارند. نکته غیر قابل چشم‌پوشی این است که رسیدن به این بنادر همکاری ارمنستان و آذربایجان را نیز می‌طلبد.

رابطه ایران از طریق روسیه و گرجستان به دریای سیاه می‌تواند ترکیه را جایگزین کند، زیرا در حال حاضر ایران از طریق راه آهن از طریق ترکیه با بنادر دریای سیاه ارتباط دارد. اما ایران می‌تواند از طریق گرجستان نیز با دریای سیاه و اروپا ارتباط پیدا کند و خط ترانزیت کالاهای خود را انجام دهد (مومنی، 393).

واقعیت این است که ایران نیز تا به حال، حاضر به سرمایه‌گذاری عملی در این بخش نبوده است و همواره سرمایه‌گذاری عملی در این بخش مهم را به سرمایه‌گذاری خارجی منوط کرده است. شکی نیست که مهم‌ترین مزیت اقتصادی ایران نسبت به تمامی رقبای اقتصادی در این منطقه برخورداری از کوتاه‌ترین امن‌ترین و باصرفه‌ترین کانال ارتباطی با آب‌های آزاد و نیز کشورهای خاورمیانه و اروپایی است (بزرگمهری و طباطبایی، ۱۳۹۶: ۱۳۷).

۲. همکاری در حوزه انرژی: صدور گاز ایران به گرجستان یکی از محورهای اصلی روابط اقتصادی دو کشور بوده است. این بازی ۳ سر برد برای ۳ بازیگر مذکور است. ایران به منافع اقتصادی زیادی دست می‌یابد، گرجستان و اتحادیه اروپا نیز قادر به مهار و چانه زنی بیشتر با روس‌ها خواهند شد. حتی این ابزار، برگ برنده خوبی برای چانه‌زنی در مقابل روس‌ها در مباحث مربوط به خزر و ترانزیت در اختیار ایران قرار خواهد. یکی از مشکلات اساسی این مبحث ناتوانی گرجستان در بازپرداخت دیون خود به ایران بوده است. دخالت و کمک اروپایی‌ها می‌تواند کمک شایان توجهی به حل این مشکل کند.

در اوایل ژانویه ۲۰۱۶، ایران اعلام کرد که مذاکراتی با گرجستان برای انتقال گاز به این کشور از طریق ارمنستان انجام داده است. قرار شد روزانه بین ۸-۱۴ میلیون مترمکعب گاز ایران از طریق خط لوله‌ای با گذر از ارمنستان به گرجستان انتقال یابد. هدف از این طرح تنها گرجستان بود. با این حال اروپایی‌ها اقبال خوبی بدان نشان دادند و زمزمه‌های ادامه این پروژه تا خاک اروپا برخاست. اما حدود ۲ ماه بعد گرجستان اعلام کرد که جمهوری آذربایجان را جایگزین ایران کرده است (کولایی و عزیز، ۱۳۹۶: ۱۰۵۴). در واقع آذربایجان که بیش از ۹۰٪ از گاز گرجستان را تامین می‌کند؛ با پیشنهاد افزایش صادرات و کاهش قیمت به این مساله واکنش نشان داد (Weiss & Zabanova, 2017:5).

نمی‌توان این مساله را نادیده گرفت که گرجستان علاقه زیادی به پیدا کردن جایگزین برای گاز تامین خود دارد. بازار انرژی گرجستان در احصار شرکت سوکار²² آذربایجان است. ما فرصت طلایی سال ۲۰۰۸ را از

²² SOCAR

دست دادیم و از این تاریخ به بعد گرجستان، آذربایجان را جایگزین گاز روسیه کرد. طبق مصاحبه وزیر انرژی گرجستان، حکومت در پی یک گزینه برای مذاکرات آتی در مورد گاز طبیعی روسیه به منظور متنوع سازی سبد انرژی با قیمت رقابتی است. در حالی که روسیه در صدد غلبه بر بازار انرژی ایران با گاز پروم است؛ روس ها می خواهند با حضور در خاورمیانه به خنثی سازی سیاست های انرژی اتحادیه اروپا بپردازند. بنابراین در اینجا نیز سیاست ها ایران، گرجستان و اتحادیه اروپا در یک راستا قرار می گیرد. با بدتر شدن روابط روسیه و اتحادیه اروپا، روسیه در دسترسی به فناوری غرب دچار مشکل شد.

ایران دو خط لوله دارد که قابلیت مشارکت در طرح های انتقال گاز به اروپا را دارند. نخست خط لوله تبریز آنکارا به طول ۲۵۷۷ کیلومتر که گاز طبیعی ایران را از تبریز در شمال غرب ایران به آنکارا در ترکیه انتقال می دهد. دوم خط لوله ایران و ارمنستان به طول ۱۴۰ کیلومتر که ۱۰۰ کیلومتر آن در خاک ایران است. و از تبریز تا نقطه مرزی ارمنستان با ایران ادامه دارد و در خاک ارمنستان نیز این خط لوله به طول ۴۰ کیلومتر از منطقه مرزی تا کاجاران کشیده می شود. قرارداد فروش گاز ایران به ارمنستان ۲۰ ساله است و ایران به ازای صادرات هر متر مکعب گاز، ۳ کیلو وات برق از ارمنستان وارد می کند. در طرح اولیه قطر خط لوله ۱۴۲۰ میلیمتر بود که در نتیجه فشارهای وارد آمده از سوی گاز پروم در ارمنستان، به ۷۰۰ میلیمتر رسید (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۹: ۲۰). اگر خط لوله با قطر ۱۴۲۰ باقی می ماند امکان بیشتری برای صادرات گاز ایران از مسیر ارمنستان به گرجستان و از آنجا به اروپا وجود داشت. گاز ایران می تواند از طریق کوری دور جنوبی وارد اروپا شود. ولی این موضوع بستگی به این دارد که جایگاه ایران تا چه حد در برابر غرب متعادل شود.

نتیجه گیری

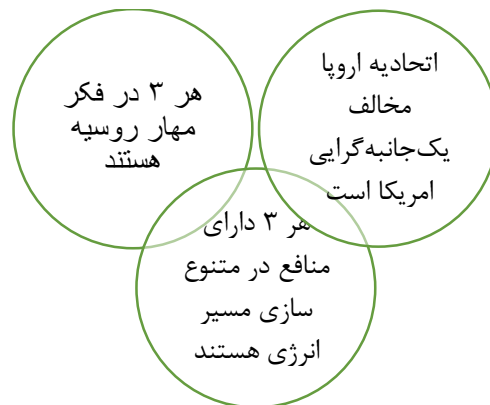
تردید وجود ندارد که پیوندهای فرهنگی میان ایران و گرجستان می تواند به توسعه بیشتر روابط کمک کند؛ اما این مهم بدون وجود روابط اقتصادی پویاتر میان دو کشور محقق نخواهد شد. اروپا همان کاتالیزوری است که پویایی بیشتر را فراهم می آورد.

دوستی با اتحادیه اروپا عامل کلیدی در افزایش حضور ایران در گرجستان است. ایران ظرفیت لازم برای ایفای نقش کلیدی در ژئوپولتیک قفقاز و از جمله گرجستان را دارد. با حمایت اروپا، ایران قابل اعتمادتر نیز به نظر خواهد رسید. مشترکات تاریخی و فرهنگی میان ایران و گرجستان، کاهش نفوذ روسیه در گرجستان، درگیر شدن اروپایی ها در مسایل گرجستان و ایران به عنوان یک بازیگر پویا از مهم ترین زمینه سازهای ارتقای روابط دوجانبه است. در مقابل خصومت ایالات متحده با ایران، کارشکنی روس ها و عدم برنامه ریزی مدون از سوی طرفین جلوی پیشبرد بیشتر روابط را گرفته است.

در این بین ایران می تواند به خوبی از پویایی های مستتر در موافقت نامه همکاری های عمیق و دوجانبه در جهت بهبود روابط دو جانبه با گرجستان از یک سو و بهبود روابط ۳ جانبه یا اتحادیه اروپا و گرجستان از سوی دیگر بهره برد. در همین ارتباط این پرسش مطرح شد که انعقاد این موافقت نامه چه فرصت هایی را برای جمهوری اسلامی ایران جهت پیشبرد سیاست های اقتصادی خود در گرجستان فراهم می آورد و آیا

می‌تواند سبب نزدیکی بیشتر ایران و اروپا نیز گردد؟ فرضیه مرتبط با این پرسش چنین بود که بندهای مربوط به صادرات بدون تعرفه، قوانین مبدا و آزادسازی ویزا با اروپا که در این قرارداد گنجانده شده فرصت‌های بزرگی را برای ایران فراهم می‌آورد و می‌تواند از یک سو سبب افزایش سطح روابط میان ایران و گرجستان و از سوی دیگر بهبود روابط میان ایران و اتحادیه اروپا گردد. عواملی که سبب وابستگی متقابل ایران، گرجستان و اتحادیه اروپا و در نتیجه افزایش همکاری‌ها می‌شود عبارتند از ۳ عامل کلیدی ایالات متحده، روسیه و انرژی.

حلقه‌های وابستگی متقابل میان ایران، گرجستان و اتحادیه اروپا

منبع: نگارنده

در این پژوهش مشخص شد که دو حوزه مهمی که امکان همکاری ۳ جانبه ایران، اتحادیه اروپا و گرجستان در آن وجود دارد عبارتند از ترانزیت و انرژی. در مورد اول می‌توان گفت که ایران و گرجستان دارای موقعیت ژئوپولیتیک خاصی هستند. قرار گرفتن ایران بین دریای خزر و دریای عمان و قرار گرفتن گرجستان در کنار دریای سیاه و این که هر دو این مسیرهای، شاهراه‌های انتقال انرژی به اروپا هستند؛ سبب شده است این دو کشور به عنوان دروازه‌های اروپا از اهمیت فراوانی برخوردار باشند و ظرفیت کلانی برای توسعه همکاری‌های ۳ جانبه وجود داشته باشد.

ایران یکی از غنی‌ترین کشورهای جهان از لحاظ ذخایر نفت و گاز به شمار می‌رود و اتحادیه اروپا به عنوان یکی از بزرگترین قطب‌های صنعتی در جهان وابستگی شدیدی به واردات منابع انرژی دارد. گرجستان نیز برای رهایی کامل از روسیه نیازمند منابع جدید انرژی است. از طرف دیگر نفت، گاز و سایر مشتقات آنها بخش عمده‌ای از بازار صادرات ایران را به خود اختصاص داده و این موضوع باعث وابستگی شدید ایران به درآمدهای ارزی حاصل از فروش این محصولات شده است. با وجود ذخایر عظیم ایران و نزدیکی جغرافیایی به اتحادیه اروپا، مبادلات طرفین در زمینه انرژی در سطح مناسبی قرار ندارد. بنابراین حساسیت ۳ جانبه در حوزه انرژی و ترانزیت میان ایران، گرجستان و اتحادیه اروپا وجود دارد. باید در نظر گرفت که رفع موانع و چالش‌های موجود تنها در سایه اعتماد سازی متقابل و درک موقعیت و جایگاه طرفین در نظام متحول جهانی و منطقه‌ای به دست خواهد آمد.

1. Boonstra, J. (2015). *The South Caucasus Concert: Each Playing Its Own Tune*. Madrid: FRIDE.
2. Chitadze, N. (2010). Geopolitical Interest of Iran in South Caucasus & Georgian- Iranian Relations. *Journal of Social Science*, 1(2), 5-12.
3. Cooper, R. (1972). Economic Interdependence and Foreign policy in the Seventies. *World Politics*, 24(2), 159-181.
4. Countryeconomy. (2018, 9 16). *GDP improves in Georgia*. Retrieved from Countryeconomy: <https://countryeconomy.com/gdp>
5. EIB. (2003). *Transport Infrastructure Development for the Wider Europe*. Paris: European Investment Bank.
6. Garibashvili, r. (2014). *EU-Georgia relations from Vilnius to Riga – priorities and challenges*. Brussels: the Egmont Royal Institute for International Relations.
7. Geostat. (2018). *External Merchandise Trade in Georgia 2018*. Tbilisi: Geostat.
8. Emerson, M & Kovziridze, T. (2016). *Deepening EU-Georgian Relations*. London: Rowman & Littlefield International.
9. Kimber, A & Halliste, E. (2015). *EU- Related Communication in Eastern Partnership Countries*. Riga: Estonia Center of Eastern.
10. Milani, M. (2016). *Iran in a Reconnecting Eurasia*. Washington: CSIS.
11. Music, B. (2018, 3 10). *Iran & Georgia Aim to Spur Bilateral Trade*. Retrieved from Georgia Today: <http://georgiatoday.ge/news/10205/Iran-And-Georgia-Aim-to-Spur-Bilateral-Trade>
12. Nixey, J. (2010). The South Caucasus Drama on Three Stage. In R. Niblett, *America and a Changed World* (pp. 125-142). London: The Royal Institute of International Affairs.
13. Putkaradze, R. (2015). Historical Determinants of The Economic Relations of Georgia & The European Union. ۳۴(۱۰۷), 97-105.
14. Spear, A, Kokanova, N & others. (2016). *GENDER ANALYSIS OF THE EU AA/DCFTAS WITH GEORGIA, MOLDOVA AND UKRAINE*. Stockholm: Indvelop.
15. Weiss, A & Zabanova, Y. (2017). *The South Caucasus & Iran in The Post Sanction Era*. Zurich: SWP.

۲. امیراحمدیان، ب و عسگری، ح. (۱۳۹۱). فهم روابط ایران و گرجستان از زمان اعلام استقلال بر اساس نظریه های روابط بین الملل. *مطالعات اوراسیایی مرکزی*, ۵(۱۰), ۱-۲۰.
۳. بزرگمهری، ب و طباطبایی، م. (۱۳۹۶). بررسی تطبیقی سیاست خارجی ایران و ترکیه در قفقاز جنوبی: از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی تا ۲۰۱۵. *سیاست خارجی*, ۳۱(۲), ۱۰۹-۱۵۰.
۴. بهشتی پور، ح. (۱۳۹۶, ۲۴). *برجام روابط ایران و گرجستان را عادی کرد/ تهران بسط روابط با تفلیس را به عضویت در ناتو گره نزده است*. بازیابی از ایلنا: <https://www.ilna.ir/%D8%A8%D8%AE%D8%B4>
۵. خبرآنلاین. (1391, 16 4). *گرجستان؛ دومی دوم برای سرمایه گذاران ایرانی/ آب معدنی گرجی در راه است؟*. بازیابی از خبرآنلاین: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj_7nhprXdAhXDfpAKHQOTC8gQFjAAegQICBAB&url=https%3A%2F%2Fwww.khabaronline.ir%2Fdetail%2F223292%2FEconomy%2Fworld-economy&usg=AOvVaw1C48H6YvP4Y6cp6jg0t7YA
۶. عطایی، ف. (۱۳۹۱). ایران و کشورهای قفقاز جنوبی. *مطالعات اوراسیایی مرکزی دانشکده حقوق و علوم سیاسی*, ۵(۱۰), ۱۱۹-۱۳۶.
۷. کاظم زاده، ح. (۱۳۹۶, ۲۰ ۹). *جایگاه ایران در تحولات آتی قفقاز در افق 2020 اتحادیه اروپا*. بازیابی از ایراس: <http://www.iras.ir/fa/doc/note/3465/%D8%AC%D8%A7%DB%8C%DA%AF%D8>
۸. کولایی، الف و عزیزی، ح. (۱۳۹۶). *دیپلماسی علمی ایران در روابط با گرجستان*. *فصلنامه سیاست*, ۴۷(۴), ۱۰۴۵-۱۰۶۴.
۹. مومنی، م. (۱۳۹۳, ۵ ۱۲). *لغو روادید ایران و گرجستان و فرصت ها و چالش های پیش روی روابط*. بازیابی از IPSC: <http://peace-ipsc.org/fa>
۱۰. نیکنامی، ر. (۱۳۹۵). *آسیب شناسی رژیم همکاری اتحادیه اروپا-گرجستان در قالب موافقت نامه همکاری*. *مطالعات آسیایی مرکزی و قفقاز*, ۳(۲۲), ۱۷۳-۲۰۶.

Roxana Niknami

University of Tehran

Concluding a Deep and Comprehensive Free Trade Agreement and Its Impact on Iran-Georgia Economic Relations

Abstract

A new wave of investment and trade relations between Iran and Georgia began after JCPOA and restoring visa free regime by Georgia. For Iranians, one of the motivating factors for investing in Georgia was a close relationship between Georgia and the European Union. In 2014, a deep and comprehensive free trade agreement (DCFTA) was signed between the European Union and Georgia. Since that time, Georgia has benefited economically from its close relations with the European Union. According to some of the provisions of this agreement, Europeans also made concessions to third-state governments

in Georgia. The question is, what are the opportunities for the Islamic Republic of Iran to advance its economic policies in Georgia by concluding this agreement? Can Iran and Europe get closer to each other? In response, it is hypothesized that 3 legal matters include tariffs free exports, the rules of origin and visa liberalization with Europe in this agreement will provide great opportunities for Iran and on the one hand, it can increase the level of relations between Iran and Georgia and, on the other hand, improve relations between Iran and the European Union. To test this hypothesis, the interdependence of liberal theory is used. It is assumed that good relations between Iran and Europe will provide the ground for effective Iranian play in Georgia. And could act as a major contributor to US pressure and give Georgia a backing for deepening ties. Iran could also benefit not only from Europe's support for Russia's sabotage to deepen its ties with Georgia, but also, be able to use it as a leverage to bargain with Russia, and to develop its energy diplomacy in the South Caucasus.

تعاملات فرهنگی، تجاری و سیاسی ایران و گرجستان

در ریاست جمهوری دوره نهم و دهم، جمهوری اسلامی ایران (1384-1392)

1-1. طرح مسأله:

با دگرگونی نظام توزیع قدرت در سطح جهانی و فروپاشی شوروی به عنوان همسایه مهم شمالی ایران و تشکیل جمهوری های متعدد در مرزهای شمالی ایران، دوران جدیدی برای جمهوری اسلامی ایران و روابط آن با جمهوری های تازه تاسیس از جمله جمهوری گرجستان به وجود آمد. با اعلام استقلال گرجستان و شناسایی آن کشور توسط جمهوری اسلامی ایران فصل نوینی در روابط دو کشور آغاز شد. البته در دو دهه گذشته روابط دو کشور به دلایل مختلف مانند شرایط حاکم بر دو کشور، شرایط منطقه ای، شرایط بین المللی و همچنین نقش تصمیم گیران و کارگزاران فراز و نشیب داشته است. به گونه ای که در مقاطعی روابط دو کشور به اوج و در مقاطعی هم این روابط به حد پایین نزول کرد. با دگرگونی نظام توزیع قدرت در سطح جهانی و فروپاشی شوروی به عنوان همسایه مهم شمالی ایران و تشکیل جمهوری های متعدد در مرزهای شمالی ایران، دوران جدیدی برای جمهوری اسلامی ایران و روابط آن با جمهوری های تازه تاسیس از جمله جمهوری گرجستان به وجود آمد. در دوره ریاست جمهوری محمود احمدی نژاد (دوره دهم) فصل نوینی در روابط دو کشور آغاز شد. البته در دو دهه گذشته روابط دو کشور به دلایل مختلف مانند شرایط حاکم بر دو کشور، شرایط منطقه ای، شرایط بین المللی و همچنین نقش تصمیم گیران و کارگزاران فراز و نشیب داشته است. به گونه ای که در مقاطعی روابط دو کشور به اوج و در مقاطعی هم این روابط به حد پایین نزول کرد. در دوره دهم ریاست جمهوری ایران روابط تجاری دو کشور به روابط اقتصادی و سرمایه گذاری تغییر یافت که خود گام مثبتی بود. دو طرف در اولین گام توافق کردند جهت صدور خدمات فنی و مهندسی و اجرای طرحهای تعریف شده، وام و اعتبارهایی را برای صادرکنندگان غیر نفتی اختصاص دهند که در این زمینه جمهوری اسلامی ایران بیشتر از 20 میلیون یورو اعتبار صادراتی و 2/5 میلیون دلار نیز کمک توسعه ای برای انجام طرحهای زیربنایی در گرجستان اختصاص داد. توافق دو کشور برای تبادل برق بین دو کشور از دیگر گام هایی بود که برداشته شد. در نوامبر 2006 برای انتقال برق ایران به گرجستان از راه ارمنستان بین وزرای سه کشور موافقتنامه ای امضا شد. صدور گاز ایران به گرجستان در پی انفجار خط لوله گاز روسیه به گرجستان و قطع گاز در ژانویه 2006 از دیگر گامهای همکاری ایران با این

کشور بوده است. حجم مبادلات تجاری دو کشور از 12 میلیون دلار در سال 2000 به حدود 67 میلیون دلار در سالهای اخیر افزایش یافته است که بیشتر صادرات جمهوری اسلامی ایران به گرجستان است.

2-1. اهداف تحقیق:

در اهداف تحقیق حول دو محور اهداف علمی و اهداف عملی تنظیم شده است اهداف علمی پژوهش تبیین نظریه سازه انگاری در محیط روانشناختی نخبگان و تاثیر آن در تحولات روابط ایران و گرجستان است و هدف عملی تحقیق بیان چگونگی شکل گیری و عدم گسترش تعاملات سیاسی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران و گرجستان و در نهایت چگونگی تاثیر گذاری بر منافع امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران می باشد.

1-3. سؤال اصلی:

تعاملات سیاسی و تجاری ایران و گرجستان (1384-1392) چگونه بوده است؟

1-3-1 سؤالات فرعی:

چرا روابط ایران و گرجستان همواره روند فراز و فرود همراه با سکون و رشد را طی کرده است؟ چگونه می شود محدودیت ها و موانع و همچنین فرصت ها و ظرفیت های روابط دو کشور را به کمک نظریه های روابط بین الملل درک کرد؟

کدام یک از نظریه های روابط بین الملل می توانند روابط ایران و گرجستان را توضیح دهند؟

روابط ایران و گرجستان چه مراحل را طی کرده است؟

محدودیت ها، امکانات و ظرفیت ها در روابط دو کشور چگونه هستند؟

1-4. فرضیه :

تعاملات سیاسی - تجاری ایران و گرجستان (1384 - 1392) به دلیل دیدگاه ایدئولوژیک جمهوری اسلامی ایران و عدم شناخت دقیق دستگاه دیپلماسی کشور به منطقه قفقاز جنوبی بویژه گرجستان، از اولویت راهبردی برخوردار نبوده است

1-5. پیشینه تحقیق:

یوسف زین العابدین ، سیدجواد میرزمانی (1391) تحلیل انقلاب مخملین در تحولات آسیای مرکزی و قفقاز و تاثیر آن بر منافع ملی جمهوری اسلامی ایران در مجله مطالعات برنامه ریزی سکونت گاه های انسانی، شماره 18، بهار انقلاب-های رنگی یا مخملین به براندازی نرم و بدون خشونتی گفته می-شود، که پس از فروپاشی شوروی خاصه در کشورهای تازه استقلال یافته آن، وارد ادبیات سیاسی شد. وقوع انقلاب-های مخملی با حمایت غرب و آمریکا در کشورهای نظیر گرجستان (انقلاب گل زرد (2003م)، اوکراین (انقلاب نارنجی 2004 م)، و قرقیزستان (انقلاب لاله-ای 2005 م) سبب تغییراتی در معادلات

منطقه شد که جمهوری اسلامی ایران را نیز تحت تاثیر قرار داد که با مطالعه روند وقوع انقلاب، تغییرات سیاسی، فرهنگی، اقتصادی این کشورها و تجزیه و تحلیل آنها می-توان از تاثیر سو آن بر ایران کاست و از پیامدهای مثبت آن استقبال کرد.

فرهاد عطایی ، (1391) ایران و کشورهای قفقاز جنوبی در دو فصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی، شماره 10، بهار و تابستان در مقاله خود به این مطلب اشاره دارند که: جمهوری اسلامی ایران روابط نزدیک و دوستانه ای با جمهوری کوچک و مسیحی نشین ارمنستان دارد. این درست در نقطه مقابل روابط ایران با جمهوری به ظاهر با اهمیت تر و شیعه مذهب آذربایجان است. اگرچه روابط نزدیک ایران با ایروان ارتباط زیادی با انزوای جغرافیایی و اقتصادی ارمنستان دارد، روابط غیرصمیمانه جمهوری اسلامی ایران با جمهوری آذربایجان نتیجه بدگمانی و نبود اعتماد بین دو طرف است. از نظر تاریخی، روابط ویژه روسیه با ایران، نه در نتیجه وجود منافع مشترک حقیقی بین دو همسایه، بلکه محصول رقابت روسیه با قدرت های غربی بوده است. روسیه که هنوز در منطقه قفقاز جنوبی دارای نفوذ قابل توجهی است، مانع نفوذ اقتصادی ایران در ارمنستان و گرجستان می شود. از آنجا که ایروان روابط خارجی خود را با غرب و همچنین با روسیه گسترش می دهد، ایران نباید روابط نزدیکش با ایروان را همیشگی بپندارد.

1-6 مقدمه

برای تبیین بیان چرایی تحولات در سیاست خارجی ایران بعد از سال 2005 ، از رهیافت ها و تئوری های متفاوتی به عنوان ابزار تحلیلی می توان بهره برد، لیکن به نظر می رسد رهیافت مطالعاتی سازه انگاری می تواند در تبیین این تحولات جامع تر از بقیه رهیافت ها و تئوری های روابط بین الملل باشد مخصوصا در این مقاله در دوران سیاست خارجی محمود احمدی نژاد(1384-1392) بیشتر مبتنی بر نظریه سازه انگاری تعریف و تحلیل نمود اما در دوران اول حسن روحانی (1392-1396) یک شیفت پارادایمی از نظریه سازه انگاری به نظریه های عقل گرا صورت گرفته است. سازه انگاران بر این باور هستند که در تبیین سیاست خارجی کشورها بر خلاف رئالیست ها توجه صرف به ساختارهای مادی مانند جغرافیا، جمعیت، منابع طبیعی، قدرت نظامی و صنعتی کافی نمی باشد؛ بلکه برای تبیین مناسب سیاست خارجی کشورها در کنار ساختارهای مادی بایستی به ساختارهای معنایی نیز توجه نمود. این که هر جامعه ای هویت ملی خویش و ارزشها و علایق فرهنگی و فکری خود را چگونه تعریف می نماید، در تعیین روند حرکتی سیاست خارجی آن کشور تأثیرگذار خواهد بود. به عبارت دیگر سازه انگاری بر ابعاد مادی و غیرمادی حیات اجتماعی تأکید داشته و تلاش دارد برای تبیین پدیده های اجتماعی، بر چگونگی شکل دادن جهان مادی به کنش انسانی و شکل گرفتن جهان مادی توسط کنش و تعامل انسانی، وابسته به تفاسیر پویای هنجاری و معرفت شناختی جهان مادی اقدام نماید.

1-2. نظریه سازه انگاری و سیاست خارجی

از رهیافت های مهمی که در دهه 1990 در حوزه روابط بین الملل مطرح شد، رهیافت سازه انگاری است که متعلق به مناظره چهارم در روابط بین الملل است. نیکلاس اونف (1989) نخستین کسی بود که

مفهوم سازه انگاری را در روابط بین الملل به کار گرفت. همزمان با انتشار اثر اونف، کتاب فردریش کراتوچویل (1989) با عنوان قواعد، هنجارها و تصمیمات منتشر شد که آن نیز متنی سازه انگارانه است. معمولاً اونف و کراتوچویل را با توجه به تأکید بیشتر آنها بر زبان، کنش کلامی و معنا، نمایندگان «سازه انگاری تفسیری» در برابر «سازه انگاری مدرن» الکساندر ونت می دانند. بنابراین سازه انگاری رهیافتی وسیع و دارای شاخه های مختلفی است و نظریه ونت تنها می تواند معرف یکی از این شاخه ها باشد که به زعم بسیاری - و شاید به زعم خود ونت - نزدیک ترین آنها به جریان اصلی روابط بین الملل است. سازه انگاری او را هم خودش و هم برخی از مفسران او راهی میانه می دانند که در ابعادی میان جریان اصلی و جریان انتقادی قرار میگیرد (ونت، 1384: 24-25).

با توجه به این موضوع که سازه انگاری جریانی یک دست نیست، پژوهشگران تقسیم بندیهای مختلفی از سازه انگاری ارائه کرده اند. مثلاً تد هاف سازه انگاری را به دو دسته متعارف و انتقادی تقسیم می کند. (هاف، 1998) همچنین جفری چکل سازه انگاران را در سه گروه متعارف، تفسیری و رادیکال جای می دهد (چکل، 2004) در یک طبقه بندی جزئی تر نیز برخی از پژوهشگران سازه انگاری متعارف را به سه دسته سیستمیک، سطح واحد و کلگرا تقسیم می کنند (مشیرزاده، 1383: 19).

این رهیافت نیز همانند دیگر رهیافتهای روابط بین الملل ابعاد هستی شناختی و شناخت شناسی خاص خود را دارد. از نظر هستی شناختی باید گفت سازه انگاران از یک سو به ایده ها، قواعد، هنجارها و رویه ها توجه دارند و از سوی دیگر واقعیت مادی را هم می پذیرند و به تعبیر دیگر پلی هستی شناختی میان دو جریان مادی گرا و معناگرا برقرار می کنند. سازه انگاران دولتها را مهمترین کنش گران نظام بین الملل تلقی می کنند اما بر این نظرند که کنش دولتها به عنوان مهمترین کنش گران نظام بین الملل، مدام برداشت از «خود» و «دیگری» را در میان آنها تولید و بازتولید می کنند و بنابراین هویت دولت ها همواره امری در فرایند است

بنابراین هویت کنش گران امری مسلم و از پیش موجود نیست بلکه امری رابطه ای است. در هستی شناسی سازه انگارانه، منافع هرگز مادی، مسلم، روشن و بلامنازع نیستند. به علاوه اینکه دولت ها با درک و دریافت خود از منافع سروکار دارند و نه با منافع مادی به خودی خود. بنابراین از دیدگاه سازه انگاران توجه به ادراکات و دریافت های کنش گران از منافع اهمیت زیادی دارد. از گزاره های مهم سازه انگاری برساختگی هویت است. هویت (فهم از خود) در رابطه با دیگران معنا می شود. هویتها شخصی یا فردی نیستند و اساساً مفهومی اجتماعی به حساب می آیند و در تعامل کنشگر با دیگران و در رابطه با دیگران تعریف می شوند. هویت های سیاسی نیز پیوسته و وابسته به تعامل کنش گران سیاسی با دیگران در چهارچوبی غالباً نهادی است. از آنجاکه هویت دولت و هویت ملت در رابطه با دیگر ملت ها و دولت ها شکل گرفته و تعریف می شود، هویت کنش گران سیاسی نیز در روابط آنها با واحدهایی که خارج از مرزهای سرزمینی آنها قرار دارند، تعریف می شود. در مقابل جریان اصلی در روابط بین الملل که هویت کنش گران را در نظام بین الملل مفروض و ثابت قلمداد می کنند، سازه انگاران بر «بر ساخته بودن» هویت کنش گران تأکید داشته و اهمیت هویت را در خلق و شکل گیری منافع و کنش ها می دانند. کنش گران

از این منظر به شکل اجتماعی قوام می یابند و هویت های آنها محصول ساختارهای اجتماعی بین الاذهانی است (مشیرزاده، 1383: 176).

در همین رابطه دسلر معتقد است که از بعد هستی شناسانه، سازه انگاری ناظر بر فرایندی «تحویلی» است و همانند هستی شناسی نئورئالیسم مبتنی بر موقعیت یا هویت «از پیش موجود» نیست (دسلر، 1989: 4)

در این رابطه، ونت به صراحت اشاره می کند که هویت ها و منافع دولتها در تعامل با یکدیگر شکل می گیرند. (ونت، 1992: 330) وی با پیروی از استاد خود - نیکلاس اونف - معتقد است «هویتها و منافع، برساخته های اجتماعی بوده و از طریق شناخت بین الاذهانی شکل گرفته و حاصل فرایند تعامل هستند» (ونت، 1992: 331). سازه انگاری به لحاظ معرفت شناختی هر دو روش تفسیری (تکوینی) و تبیینی را برای مطالعه سیاست بین الملل برمی گزیند. (دهقانی فیروزآبادی، 1377: 178) به عنوان نمونه ونت به جدا کردن تفسیر و تبیین باور ندارد و بر این نظر است که تبیین می تواند هم جنبه علی و هم جنبه تکوینی داشته باشد، نه آنکه تبیین صرفاً جنبه علی داشته باشد و تفسیر هم فقط جنبه تکوینی داشته باشد. (مشیرزاده، 1386: 403).

با عنایت به این گزاره های مهم هستی شناختی و شناخت شناسی سازه انگاری، در ادامه رابطه میان سیاست خارجی و سازه انگاری مورد بررسی قرار می گیرد و این موضوع بررسی می شود که از کدامیک از این گزاره های مهم نظری می توان برای تحلیل سیاست خارجی ایران در مسایل هسته ای بهره جست. در مجموع نظریه ها از دو زاویه به مطالعات سیاست خارجی می پردازند. دسته ای نقش عوامل مادی و محیطی و (خارجی و داخلی) را علت اصلی شکل گیری سیاست خارجی دولت ها قلمداد می کنند. این دسته که در تاریخ اندیشه های روابط بین الملل به خردگرایان مشهورند، در دو طیف قرار می گیرند: طیف نخست نظریه هایی هستند که به سطح کلان می پردازند و سیستم بین الملل را تعیین کننده اصلی رفتار دولت ها قلمداد می کنند. طیف دوم نظریه هایی هستند که به توضیح سیاست خارجی دولت ها در سطح خرد می پردازند و به عوامل داخلی در تعیین سیاست خارجی دولت ها اولویت می دهند. دسته دوم، نظریه های معنا گرا هستند که موتور محرکه سیاست خارجی را عوامل غیر مادی و فرهنگی قلمداد می کنند. یکی از مهم ترین مصادیق این دسته که به انعکاس گرایان مشهورند، نظریه سازه انگاری است. سازه انگاری نظریه ای است که رفتار دولت را در متن اجتماعی آن دولت مورد بررسی قرار می دهد. سازه انگاری عنوان می کند بازیگران بر حسب معانی ذهنی، زبان و باورهای خود (که بر آمده از تلقی های هویتی آنهاست.) دست به کنش متقابل می زنند که طبق آن واقعیت را می سازند و خود ساخته می شوند. نتیجه طبیعی این مسئله در بررسی رفتار سیاست خارجی یک کشور این است که یک دولت، بر اساس نوع تعریف از هویت خود، جهان اطراف خود را تعریف می کند و بر اساس آن دست به کنش می زند و در این کنش واقعیت نظام بین الملل را می سازد و متقابلاً خود نیز ساخته می شود. (اسمیت، 1383: 41)

ایمانوئل آدلر نیز با محور قرار دادن مقوله هویت، بیان می کند که هویت دولت ها محور ((تعریف)) آنها از ((واقعیت)) و ساختن مسائلی همچون قدرت، منافع ملی، دوست و دشمن و امنیت و در نهایت تصمیم

گیری و کنش بر اساس آنهاست. او بیان می کند که کشورها مانند افراد تا اندازه زیادی زندانیان هویت و دسته بندی های ارزشی خود از جهان هستند. این قضاوت های ارزشی، کنش را از طریق تحت نفوذ قرار دادن برداشت ما از موقعیت های ویژه و نیز جهت دادن به انتخاب ها تحت تاثیر قرار می دهند (Adler, 1997: 7-50).

تحلیل سازه انگارانه از سوی دیگر متوجه تاثیر تاریخ در شکل دادن به سیاست خارجی نیز هست. در این راستا سازه انگاری معتقد است که هویت یک دولت با ارجاعاتی ارزشی به گذشته و آینده کشور شکل می گیرد. دولت ها و دولت مردان با روایت تاریخ به شیوه ای خاص و ویژه آن را پشتوانه عملکرد امروز خود قرار می دهند. بدون شک تحلیل سازه انگارانه از سیاست خارجی به دنبال کنار گذاشتن الگوی سنتی نیست، بلکه با گرفتن وسایل تحلیل آن، به زنده کردن روشمند نقش باورها و الگوی ذهنی و هنجارها در تحلیل سیاست خارجی می پردازد. (ونت، 1384: 28)

رابطه میان نظریه های روابط بین الملل و تحلیل سیاست خارجی امری است که در دهه های اخیر مورد بحث فراوان بوده است. به جز تحلیل سیاست خارجی، نظریه روابط بین الملل از منظر دیگری نیز می تواند با سیاست خارجی در ارتباط باشد و آن بعد تجویزی، عملی و سیاست گذارانه است. اگر بپذیریم نظریه و عمل دو روی یک سکه هستند که یکی با «حقیقت» سروکار دارد و دیگری با «عمل سیاسی» شاید بتوان گفت تمایز اصلی میان نظریه و عمل شبیه تمایزی میان ارزش ها و واقعیت است. (هادیان، 1382: 932)

در اینجا تلاش می کنیم با حرکت از سازه انگاری به عنوان رهیافتی برای تحلیل روابط بین الملل به نقشی که می تواند در تحلیل سیاست خارجی ایفا کند، برسیم. نظریه های مختلف، رفتار سیاست خارجی دولتها را از چندین سطح مورد تحلیل قرار می دهند. در مجموع نظریه ها از سه زاویه به مطالعه سیاست خارجی می پردازند. دسته نخست نظریه هایی هستند که به سطح کلان می پردازند و نظام بین الملل را تعیین کننده اصلی رفتار دولتها قلمداد می کنند. بر اساس این رویکرد، محرک ها، محدودیت ها و معیارهای رفتاری هر بازیگر بیرونی هستند؛ به عبارت دیگر ویژگی فردی بازیگران در انتخاب رفتار آنها نقش ندارد و تعیین کننده اصلی سطح سیستمی است که با مقتضای تغییر ساختار بین المللی، جایگاه و نقش بازیگران نیز متفاوت می شود. (سیف زاده، 1378: 26).

دسته دوم نظریه هایی هستند که به توضیح سیاست خارجی دولتها در سطح خرد می پردازند و به نقش عوامل داخلی در تعیین سیاست خارجی دولتها اولویت می دهند. دسته سوم هم نظریه هایی هستند که به ترکیبی از این دو مورد اشاره می کنند. از جمله این رویکردها می توان به سازه انگاری اشاره کرد که به هر دو سطح داخلی و بین المللی توجه دارد. طبق دیدگاه سازه انگاری، گرچه دو رشته سیاست خارجی و سیاست بین الملل مستقل از هم هستند، ولی هر دو در فضایی اثبات گرایانه و خردگرایانه شکل گرفته اند که نتیجه آن تلقی ایستای آنها از «ساختار» یا «کارگزار» بوده است؛ گویی عملکرد آنها مستقل از هم شکل می گیرد. پس نقد سازه انگاری بر نظریه غالب مطالعه روابط بین الملل، قابل تسری به بن مایه های تحلیل سیاست خارجی سنتی نیز است. تحلیل سیاست خارجی نیز تلقی ایستایی

از «کارگزار» دارد و تنها به تأثیر محیط داخلی بر شکل دهی به تصمیمات آن توجه دارد، تلقی خاصی از عقلانیت دارد و به عرصه بین المللی به مثابه بازاری رقابت گونه می نگرد. بنابراین هستی شناسی بدیل سازه انگاری، با باور به تکوین متقابل «ساختار - کارگزار» هر دو سطح را به فراتر رفتن از تحلیل ایستای خود از ساختار، کارگزار، منافع، هویت، تهدید و همکاری می برد و این نکته را بیان می کند که اگر ساختار امری برآمده از کنش متقابل بازیگران است و در این کنش بازیگران بر اساس هویت های تمایز خود که برآمده از محیط داخلی آنهاست دست به کنش می زنند، به طور متقابل ساختار نیز به شیوه های گوناگون هویت و منافع آنها را تحت تأثیر قرار می دهد و آن را شکل می دهد (متقی، 1386: 217).

سازه انگاری عنوان می کند بازیگران بر حسب معانی ذهنی، زبان و تلقی های خود که (برآمده از هویت آن است) دست به کنش متقابل می زنند و این تعامل واقعیت را می سازد و آنگاه در تعامل با واقعیت، ساخته می شوند. نتیجه طبیعی این تلقی در تبیین رفتار سیاست خارجی یک کشور آن است که دولتها بر اساس هویت زمینه مند خود، جهان را برای خود می سازند و آنگاه در تعامل با واقعیت، ساخته می شوند و بر اساس آن دست به کنش می زنند و در این کنش متقابل، واقعیت نظام بین الملل را می سازند. در اینجا کشورها در مقابل بازیگران صحنه بین المللی «تفسیر می کنند، تصمیم می گیرند، اعلام می کنند و در نهایت اجرا می کنند» ولی آنها همه این کارها را بر اساس درک خود از جهان انجام می دهند. پس در اینجا حکم سازه انگارانه آن است که در سیاست خارجی عمل بر ساختن است. بر همین اساس است که اسمیت به تأسی از ونت می گوید: «سیاست خارجی چیزی است که دولتها آن را می سازند» (متقی، 1386: 217).

از دید سازه انگاران هنجارها کنش های کنش گران را هدایت می کنند، یعنی در انتظارات بین الادهانی مشترک و مبتنی بر ارزشها در مورد رفتارها، هنجارها هستند که رفتار مناسب را تعیین می کنند. اگر بر اساس تقسیم بندی اسمیت از شاخه های مختلف سازه انگاری عمل کنیم در تحلیل سازه انگارانه از سیاست خارجی نیز می توانیم از سطح هنجارهای بین المللی یا فراملی، هنجارهای داخلی و یا هر دوی آنها استفاده کنیم. به عبارت دیگر می توانیم در تحلیل سیاست خارجی بر نقش هنجارهای درونی شده بین المللی یا فراملی مشترکی میان دولتها که در درون جامعه بین الملل شکل می گیرد تأکید کنیم (هادیان، 1382: 931)

تحلیل سازه انگارانه از سیاست خارجی دو سنت پژوهشی را در زمینه هنجارها ترسیم می کند:

1) سازه انگاری فراملی که تأکید خود را بر تأثیر هنجارهایی می گذارد که از سوی جامعه بین الملل یا زیر مجموعه های آن جامعه به طور مشترک استفاده می شوند و از جانب سازمانهای بین المللی منطقه ای یا سازمانهایی با کارکرد ویژه ظهور می یابند. حقوق بین الملل، قطعنامه های سازمانهای بین المللی و قطعنامه های نهایی کنفرانسهای بین المللی، شاخه هایی برای هنجارهای بین المللی محسوب می شوند؛

2) سازه انگاری اجتماعی داخلی می گذارد. شاخص های هنجارهای اجتماعی عبارتند از: نظم قانونی، برنامه های حزبی و مواضع انتخاباتی، مناظره های پارلمانی و اطلاعات افکار عمومی (فلاحی، 1380: 185).

بنابراین از آنجا که سازه انگاری بر این اصل تأکید دارد که بازیگران سیاست خارجی به هنجارهای بین المللی و یا اجتماعی گردن می نهند، لذا این دعوی نواقعگرایی را رد می کند که رفتار سیاست خارجی یک کشور متناسب با افزایش یا کاهش قدرت آن، پس از هرگونه تغییر و تحول خارجی و داخلی دگرگون می شود. بر این اساس و مطابق با ادعای سازه انگاری، سیاست خارجی کشوری همچون ایران احتمالاً تا میزانی که هنجارهای مربوط متحول شده اند، دچار تغییر و دگرگونی می شوند (فلاحی، 1380: 185).

در مورد اینکه چرا سیاست خارجی کشورهای مختلف به رغم تفاوت های درونی شان شبیه به هم است، می توان گفت تأکید بر هنجارهای بین المللی می تواند شباهت های سیاست خارجی کشورها را به ما نشان دهند. حال ممکن است این هنجارها، مربوط به سطح کل جامعه بین المللی باشد مانند هنجار عدم مداخله در امور داخلی سایر کشورها و نیز ممکن است در سطح خرد جوامع بین المللی مانند اتحادیه اروپا شکل گرفته باشند مانند هنجارهای مربوط به اهمیت مسائل حقوق بشر یا هنجارهای مربوط به کمک به کشورهای جهان سوم (هادیان، 1382: 932).

در مقابل، هنجارهای داخلی جامعه می توانند در مواردی که تفاوت میان هنجارهای داخلی کشورها وجود دارد، تفاوت در سیاست خارجی آنها را توضیح دهند. گفتنی است یکی از بخشهای مهم مطالعات سیاست خارجی همیشه معطوف به تأثیر، هنجارهای داخلی بر سیاست خارجی کشورها بوده است. تحلیل سازه انگارانه از سوی دیگر متوجه تأثیر تاریخ در شکل دهی به سیاست خارجی نیز است. در این چهارچوب سازه انگاری معتقد است هویت یک دولت با ارجاعات ارزشی به گذشته و آینده کشور شکل می گیرد. دولتها با «روایت» تاریخ به شیوهای خاص، آن را پشتوانه عملکرد امروز خود قرار می دهند (متقی، 1386: 219).

بی تردید تحلیل سازه انگارانه از سیاست خارجی در پی نفی الگوی سنتی نیست، بلکه با بهره گیری از ابزارهای تحلیل آن، به احیای روشمند نقش ایده ها و الگوهای ذهنی و هنجارها در تحلیل سیاست خارجی خواهد پرداخت؛ به طوریکه در اینجا الگوهای ذهنی به تعیین کننده سیاست خارجی تبدیل می شوند. این مسئله از طریق قرار گرفتن مسئله «هویت» نظام سیاسی در مرکز تحلیل سیاست خارجی تحقق می یابد. با محور قرار گرفتن هویت است که ایده مرکزی سازه انگاری مبنی بر قرار دادن ذهنیت به عنوان قوام بخش عالم تحقق می یابد و نظریه سیاست خارجی سازه انگارانه ممکن می شود (کرمی، 1383: 167).

در این راستا سازه انگاران معتقدند انسانها بر اساس هویت زمینه مند خود، دنیای خود را می سازند و به کنش در آنها می پردازند و به نحو دیالکتیکی از آن متأثر می شوند. هویت به ملتها اجازه می دهد

جهان را معنادار کنند، به دسته بندی موجودیتهای دیگر اقدام کنند و دیگری را دوست یا دشمن تعریف کنند. (آقایی، 1386: 5) در سایه این مفاهیم و تعاریف است که دولت ها و ملت ها، وضعیت موجود نظام بین الملل را «قابل تحمل» یا «غیرقابل تحمل» می یابند. دولتها با این تصورات در صدد تغییر یا فقط حفظ وضع موجود برمی آیند، با کشوری متحد می شوند و علیه دیگری اقدام می کنند. در این چارچوب آنها موقعیت ها را برای خود معنادار می کنند، حوزه های نفوذ خود را تعریف می کنند و ضرورتها و نیازهای خود را بازشناسی می کنند و در یک کلام سیاست خارجی خود را می سازند» (متقی، 1386: 220).

در هویت یک ملت و ساخت جهان، «هنجارها» نیز به نحو ضمنی تعریف شده اند و عمل دولت برخلاف این هنجارها، به معنای از دست رفتن مشروعیت دولت خواهد بود، اما هویت دولت و نظام سیاسی تنها از منابع داخلی ریشه نمی گیرد. دولت به عنوان موجودیتی مشارکت کننده در عرصه های بین الملل، در معانی مشترک و مسلط در آن مشارکت می کند و بدون توجه به «هنجارهای» مسلط نمی تواند اهداف خود را پی گیری کند. این هنجارها انتظاراتی در باب «رفتار مطلوب» از دولتهاست که نادیده گرفتن آنها، علاوه بر واکنش دولت های دیگر، به نوعی از دولت در سطح جهانی مشروعیت زدایی خواهد کرد؛ در نهایت در مقام نتیجه گیری دوباره به مسئله کنش و قوام بخشی متقابل ساختار - کارگزار باز می گردیم که نقطه عزیمت این بخش بود. در این روند ما شاهد جریانی پویا از تکوین متقابل هستیم که به معنای بازاندیشی و بازتعریف دائمی هویت، منافع و... است. این روند پویا به ما کمک می کند ضمن درک آغاز حرکت یک سیاست خارجی که اغلب ناشی از تصورات برآمده از هویت داخلی آن است، به دگرذیسی های آن در مراحل بعدی که اغلب ناشی از برخورد با رویه های مستقر جهانی و آگاهی از محدودیت هاست نظر داشته باشیم.

1-3. روند روابط نوین ایران و گرجستان

فروپاشی اتحاد شوروی در سال 1991 و اعلام استقلال 15 جمهوری جدید، فرصتی را فراروی قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای برای حضور در کشورهای تازه استقلال یافته فراهم کرد. جمهوری اسلامی ایران نیز به عنوان یکی از قدرت های تأثیرگذار منطقه ای تلاش کرد تا از این فرصت به وجود آمده استفاده کند و با برقراری روابطی دوستانه نفوذ خود را افزایش دهد. در همین راستا توسعه روابط با گرجستان به عنوان یکی از کشورهای تازه استقلال یافته در دستور کار جمهوری اسلامی ایران قرار گرفت. به دلیل ماهیت تحولات در منطقه قفقاز و آسیای مرکزی و رقابت بازیگران منطقه ای و فرامنطقه ای برای حضور بیشتر در این منطقه، تحولات در درون گرجستان نیز بسیار متحول، مستمر و پویا بود. به همین دلیل روابط جمهوری اسلامی ایران با گرجستان نیز با تغییر و تحولات گسترده ای همراه بوده است. این روابط را براساس حساسیت مقاطع می توان به سه مرحله تقسیم کرد:

1-1-3. مرحله اول از سال 1372 (برقراری روابط سیاسی) تا سال 1375

جمهوری اسلامی ایران یکی از اولین کشورهایی بود که پس از فروپاشی شوروی و اعلام استقلال گرجستان، استقلال این کشور را به رسمیت شناخت و روابط سیاسی و دیپلماتیک با این کشور برقرار کرد. در بهار 1993 نمایندگی سیاسی جمهوری اسلامی ایران در سطح کاردار در تفلیس افتتاح شد و پس از مدت کوتاهی به سطح سفیر گسترش یافت. در مقابل گرجستان نیز در نوامبر 1994 سفارت خود را در تهران افتتاح کرد.

دوره اول روابط، اختصاص به دوره اول ریاست ادوارد شوارد نادزه به عنوان رئیس شورای عالی گرجستان و دوره اول ریاست جمهوری هاشمی رفسنجانی دارد. تا حدودی این دوران آغازی خوب و حتی توسعه روابط در ابعاد مختلف بین دو کشور است. در دوره ریاست جمهوری هاشمی رفسنجانی اعتقاد بر این بود که اگر ایران روابط اقتصادی خود را با کشورهای منطقه قفقاز (از جمله گرجستان) تقویت کند، به تدریج می تواند فضای مناسبی را برای اقدام های سیاسی و فرهنگی در آینده به وجود آورد (واعظی، 1388، ص 62). سفر ادوارد شوارد نادزه رئیس جمهور گرجستان به ایران در سال 1994 و سفر هاشمی رفسنجانی به گرجستان در سال 1995 بیانگر اوج روابط سیاسی در این دوره زمانی است که روابط دو کشور در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، پارلمانی و فرهنگی وارد مرحله جدیدی شد. برگزاری سه کمیسیون مشترک اقتصادی بین دو کشور نیز در بعد اقتصادی از جمله گام های مهم دیگر در توسعه روابط دو کشور است. سفر مقام های بلندمرتبه دو کشور مانند سفر نخست وزیر دولت گرجستان و معاون اول رئیس جمهور ایران به گرجستان، رئیس پارلمان وقت گرجستان و هیئت بلندمرتبه پارلمانی ایران به ریاست حسن روحانی به پایتخت های یکدیگر، از سطح خوب روابط در این مقطع حکایت می کند.

3-2-2. مرحله دوم از سال 1375 تا 1382

این مقطع از زمان آغاز دور دوم ریاست جمهوری ادوارد شوارد نادزه تا زمان برکناری وی از قدرت است. گفتنی است که شوارد نادزه تا قبل از آن به دلیل شرایط داخلی گرجستان در مقام رئیس شورای عالی گرجستان قدرت را در دست داشت. شوارد نادزه در سال 1995 با 75 درصد آرا به ریاست جمهوری گرجستان برگزیده شد و در دور بعدی انتخابات ریاست جمهوری یعنی انتخابات سال 2000 نیز دوباره به قدرت رسید. این مقطع خود تغییرهای زیادی داشت. در سه سال اول این مقطع روابط دو کشور روند کاملاً نزولی داشت. البته در سالهای 1378 تا 1382 روابط دو کشور با سفر وزرای امور خارجه، بازرگانی و اقتصادی دو کشور، سفر رئیس پارلمان و اسقف اعظم گرجستان به ایران روند متعادل تری را طی کرد. ولی در بعد کلان همچنان به دلیل کارشکنی های آمریکا و نبود اراده جدی کشورمان برای حضور مؤثرتر در بازار این کشور روند رو به رشدی را نداشت.

فشار آمریکا به شوارد نادزه و مقام های این کشور با توجه به نیاز آنها به غرب برای کمک ها و حمایت های سیاسی و اقتصادی از این کشور سبب شده بود تا با وجود هماهنگی های لازم برای سفر به تهران در سال 1375، شوارد نادزه چندین بار در واپسین ساعت ها سفر خود را لغو کند و غیر از سفر اول خود در سال

1373 هیچ گاه موفق به، سفر به تهران نشد. دبیر شورای امنیت ملی گرجستان نیز به همین شکل سفر خود به تهران را لغو کرد. در آستانه انتخابات سال 2003 ریاست جمهوری و با توجه به پیروزی احتمالی مخالفین که به غرب گرایش داشتند، در مورد روابط دو کشور دو دیدگاه وجود داشت: دیدگاهی بر این اساس بود با روی کار آمدن گروه جدید، روابط دو کشور به مراتب بدتر خواهد شد. در مقابل دیدگاه دیگر معتقد بود با وجود سیاست ها و خط مشی های آنها بعید است روابط دو کشور از این سطح کنونی بدتر شود.

3-2-3. مرحله سوم 1382(انقلاب گل سرخ) - تا 1392

وقوع انقلاب گل سرخ که به پیروزی مخالفین به رهبری ساکاشویلی و برکناری شواردنادزه در نوامبر 2003 منجر شد، نقطه عطفی در روابط ایران و گرجستان است. جمهوری اسلامی ایران ضمن حمایت از زمامداران جدید دوباره بر استقلال و تمامیت ارضی گرجستان تأکید کرد و گروهی بلندمرتبه به سرپرستی وزیر امور اقتصادی و دارایی وقت را برای شرکت در مراسم تحلیف ریاست جمهوری گرجستان در ژانویه 2004 به تفلیس فرستاد. نگاه دولت مردان جدید به کشورهای همسایه از جمله جمهوری اسلامی ایران برای توسعه و تحکیم روابط و به کارگیری سیاست توسعه و تحکیم روابط با کشورهای همسایه، نقطه عطفی در توسعه و گسترش روابط دو جانبه بود. انجام سفر ساکاشویلی و هیئت همراه به ایران در 2004 و امضای چند سند همکاری بین دو کشور مانند

یادداشت تفاهم اساس روابط متقابل و اصول همکاریهای دو کشور، قرارداد بازرگانی، برنامه مبادلات فرهنگی، پروتکل الحاقی به قرار داد حمل و نقل هوایی و توافقنامه کمک توسعه ای جمهوری اسلامی ایران به گرجستان نقطه عطفی در توسعه روابط و نگاه به آینده بود.

تصمیم دو کشور برای احیا و برگزاری کمیسیون مشترک اقتصادی دو کشور پس از 8 سال توقف، نیز بی شک اقدام مهمی در راستای توسعه روابط دو کشور بود. در بعد اقتصادی نیز روابط دو کشور متحول شد. روابط تجاری دو کشور به روابط اقتصادی و سرمایه گذاری تغییر یافت که خود گام مثبتی بود. دو طرف در اولین گام توافق کردند جهت صدور خدمات فنی و مهندسی و اجرای طرح های تعریف شده، وام و اعتبارهایی را برای صادرکنندگان غیر نفتی اختصاص دهند که در این زمینه جمهوری اسلامی ایران بیشتر از 20 میلیون یورو اعتبار صادراتی و 2/5 میلیون دلار نیز کمک توسعه ای برای انجام طرح های زیربنایی در گرجستان اختصاص داد. توافق دو کشور برای تبادل برق بین دو کشور از دیگر گام هایی بود که برداشته شد. در نوامبر 2006 برای انتقال برق ایران به گرجستان از راه ارمنستان بین وزرای سه کشور موافقتنامه ای امضا شد. صدور گاز ایران به گرجستان در پی انفجار خط لوله گاز روسیه به گرجستان و قطع گاز در ژانویه 2006 از دیگر . دلار گام های همکاری ایران با این کشور بوده است. حجم مبادلات تجاری دو کشور از 12 میلیون در سال 2000 به حدود 67 میلیون دلار در سال های (دوران ریاست جمهوری احمدی نژاد) افزایش یافته است که بیشتر صادرات جمهوری اسلامی ایران به گرجستان است (Kornely, 2011) وجود ایرانی های گرجی تبار(فریدون شهر اصفهان) که از زمان صفویه به ایران انتقال داده شده اند بعد

دیگری از این پیوندها است. از زمان روی کار آمدن دولت ساکاشویلی تلاش زیادی شد تا از آنها به عنوان اقلیت گرجی حمایت های خاصی شود. ساکاشویلی در سفر سال 1384 خود به تهران از منطقه فریدون شهر اصفهان نیز دیدار کرد و از نزدیک با زندگی گرجی تبارهای ایرانی آشنا شد. بنابراین این ها خود عامل پیوند دو کشور و افزایش روابط بین مردمی شده است.

3-3. محدودیت ها و امکانات

3-3-1. محدودیت ها و موانع

بی شک روابط میان کشورها بر اساس ماهیت روابط، موقعیت جغرافیایی، شکل روابط، همگرا و یا غیر همگرا بودن و برخی ویژگی های دیگر متفاوت است. این اصل در روابط میان جمهوری اسلامی ایران و گرجستان نیز مستثنی نیست. جمهوری اسلامی ایران و گرجستان ضمن داشتن یکسری امکانات و ظرفیت ها برای توسعه و گسترش روابط با برخی محدودیت ها و موانع مواجه هستند که این عوامل موجب رکود و حتی کاهش و ایجاد محدودیت در روابط دو کشور شده است. به برخی عوامل مهم در این مورد اشاره می شود.

3-3-1-1. عوامل بین المللی

ماهیت نظام بین الملل: ساختار نظام بین الملل را می توان به عنوان یکی از مهم ترین محدودیت ها در توسعه و یا کاهش روابط میان کشورها عنوان کرد. ساختار از جمله مفاهیم مهمی است که نو واقعگرایان بسیار بر آن تأکید دارند. به همین دلیل است که از آن به عنوان واقع گرایی ساختاری یاد می کنند. ساختار ناشی از نوع ترتیبات قدرت ها در سطح بین الملل است. قدرت واحدها، ساختار را تشکیل می دهد، ولی هنگامی که ساختار تشکیل شد، بر مجموعه قدرت های تشکیل دهنده آن ساختار تأثیر می گذارد (Guzini.1998: 181) از نظر کنت والتز اصطلاح ساختار به معنی شکل آرایش اجزا است. ساختار تعیین کننده آرایش اجزا در سیستم بین المللی است (دوئرتی و فالتزگراف، 1372، ص 197).

3-3-2-1. حضور آمریکا و اسرائیل به عنوان قدرت های فرامنطقه ای

آمریکا به عنوان یکی از بازیگران قدرتمند و با نفوذ، از جمله عوامل محدودیت ساز در روابط ایران و گرجستان است. آمریکا در پی فروپاشی شوروی تلاش کرد کشورهای اقماری شوروی را به شکل های ممکن زیر نفوذ قدرت خود قرار دهد تا بتواند ساختار آتی نظام بین الملل را نظام تک قطبی با سلطه قدرت هژمون بسازد. آسیای مرکزی و قفقاز از جمله مناطقی بود که آمریکا با نفوذ خود به دنبال تأمین منافع کوتاه مدت (منافع سیاسی و اقتصادی) و درازمدت (تثبیت سلطه) خود بود. گرجستان بیشتر به دلایل استراتژیکی و ژئوپلیتیکی بیش از پیش مورد توجه آمریکا قرار گرفت. همین امر موجب شد آمریکا برنامه های مختلفی مانند دسترسی به مسیر انتقال انرژی، انزوای جمهوری اسلامی ایران، جلوگیری از نفوذ روسیه و حمایت از هم پیمانهای خود، ترکیه و اسرائیل را برای رسیدن به هدف های خود در گرجستان دنبال کند.

نفوذ تأثیرگذار آن بر ساختارهای قدرت گرجستان موجب شد روابط ایران و گرجستان با محدودیت هایی روبرو شود (عسگری، 1383، ص 259).

انقلاب گل سرخ با حمایت های آمریکا به نتیجه رسید. دیدگاه اخطارگرا، حرکت ایران در مجموعه اتحاد شوروی را به صورت عام و جمهوریهای مسلمان نشین را به صورت خاص خطرناک و مخرب توصیف می کند. اینها مدل نظری ایران را برای این جمهوریها خطرناک می دانند و به دنبال پیاده کردن الگوهای خود بر اساس مدل غیردینی ترکیه هستند و آن را ترجیح می دهند. زیرا نظام مردمسالار ترکیه از نظر اشتراک ارزش های مردمسالارانه با آمریکا پیوند زیادی دارد و ترکیه متحد نظامی غرب و آمریکا است. ایجاد رقابت میان ترکیه و ایران در این منطقه خود به نفع آمریکا است (سجادپور، 1381، ص 166). گرجستان به عنوان دروازه ورودی قفقاز، راهبرد سیاست خارجی و امنیتی خود را در قالب پیوستن به ناتو و اتحادیه اروپا تعریف می کند. مقام های تفلیس بر این عقیده هستند که عضویت در ناتو نه تنها اعتباری برای این کشور محسوب می شود، بلکه امنیت این کشور کوچک و آسیب پذیر را در مقابل روسیه تضمین خواهد کرد و به دنبال آن، میزان ثبات سیاسی در جامعه با حمایت از روند دموکراسی توسط غرب افزایش می یابد (شفیعی، 1390، ص 47)

3-1-3-3. عامل روسیه به عنوان رقیب منطقه ای

روسیه رقیب دیگر قدرت منطقه ای ایران که منطقه قفقاز و به خصوص گرجستان را به دلیل داشتن مرزهای مشترک حیات خلوت خود می داند، از دیگر محدودیت های موجود در روابط ایران و گرجستان است. بی تردید روسیه نیز به دلایل مختلف راهبردی، ژئواکونومیکی و امنیتی می خواهد از تمام اهرم های خود برای حفظ اولین و حیاتی ترین منطقه نفوذ خود - به خصوص گرجستان - استفاده کند. به همین سبب حضور ایران در منطقه با توجه به پیوندهای فرهنگی و دینی برای روسیه بسیار نگران کننده است و همواره به آن به عنوان یک رقیب می نگرد. هرگونه همکاری های راهبردی با گرجستان نگرانی های جدی روسیه را بر می انگیزد. به عنوان نمونه وقتی ایران آمادگی خود را برای کمک به گرجستان در امر گاز، در پی بحران انفجار خط لوله گاز روسیه در زمستان 2003 اعلام کرد، روسیه فشارهای مختلفی را برای قطع اینگونه همکاریها ایجاد کرد. بزرگترین چالش دولت ساکاشویلی نحوه مدیریت با همسایه شمالی یعنی روسیه است. باوجود فروپاشی اتحاد شوروی در 1991، بسیاری از مردم در مسکو هنوز گرجستان را به عنوان بخشی از امپراتوری روسیه می بینند. دولت روسیه میل ندارد که از کنترل جهت گیری های خارجی و سیاست گرجستان صرف نظر کند. با استفاده از ترکیبی از قدرت سخت افزاری مانند سربازان مستقر در مرز میان گرجستان و مناطق جدایی خواه و قدرت نرم افزاری (انرژی ارزان قیمت و سیاست های شهروندی و دیپلماسی فرهنگی) کرملین تلاش می کند تا گرجستان را در مدار خود قرار دهد (حیدری، 1387، صص 59-60). در همین راستا نزدیکی ایران و گرجستان به یکدیگر از نگاه روس ها به معنی کاهش نفوذ روسیه ارزیابی می شود.

ترکیه رقیب منطقه ای ایران: ترکیه یکی از بازیگران مهم در منطقه آسیای مرکزی و قفقاز و به ویژه گرجستان است که با رویکردی اقتصادی و بسیار هوشمندانه و حساب شده وارد بازار این کشورها شد و تا

حدودی حضور خود را در تک تک این کشورها پر رنگ کرد. البته در این مسیر باید به حمایت کشورهای غربی به ویژه آمریکا و ناتو از ترکیه توجه کرد. آمریکا حضور ایران اسلامی در این منطقه را خطرناک می داند و با حمایت از ترکیه به دنبال توقف نفوذ و حضور ایران در این کشور است.

3-3-1.4. عامل گرجی

گرجستان پس از اعلام استقلال همواره راهبرد نگاه به غرب را برای چشم انداز آتی خود بکار گرفته است. پیوستن به نهادهای غربی، به ویژه ناتو و اتحادیه اروپا هدف نهایی است. برقراری روابط راهبردی با آمریکا به ویژه از زمان روی کار آمدن ساکاشویلی به یکی از آرزوهای دولت مردان گرجی تبدیل شده است. گرجستان مقابله با روسیه و زیاده خواهی هایش، پیوستن به اورو - آتلانتیک، بازگرداندن تمامیت ارضی خود با بازگرداندن جمهوریهای جدایی طلب آبخازیا و اوستیای جنوبی را در برقراری روابط راهبردی با آمریکا می بیند. این مهم با توجه به نوع نگاه و روابط میان ایران و گرجستان به یک عامل واگرا و محدود کننده روابط تبدیل شده است .

3-3-1.5. عامل ایرانی

گرجستان به جهت های مختلف از موقعیت جغرافیایی ویژه و برجسته ای برخوردار است. هر چند ایران به این مهم آگاه بود ولی به نظر می رسد گام های جدی برای استفاده از این فرصت ها برداشته و به عبارتی غفلت کرد. در اصل ایران و گرجستان دارای مشکل خاصی در روابط نبوده و نیستند. تشویق سرمایه داران بزرگ ایرانی برای حضور فعال تر و اجرای پروژه های مهم در گرجستان و کمک و حمایت دولت از بخش خصوصی و دولتی برای حضور در بازار گرجستان جهت سرمایه گذاری می توانست مسیر توسعه روابط را هموارتر کند. سرمایه گذاران ایرانی همواره از نا امنی و نبود ثبات سیاسی در این کشور به عنوان دلایل عدم حضور سخن می گویند؛ ولی شرکت های روس و ترک به گونه ای عمل کرده اند که بازار این کشور را تسخیر کرده اند.

3-3-2. امکانات و عوامل مشترک

3-3-2-1. موقعیت مناسب ژئوپلیتیکی ایران و گرجستان

جمهوری اسلامی ایران و گرجستان دارای موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی خاصی هستند. قرارگرفتن جمهوری اسلامی ایران بین دریای خزر، دریای عمان و خلیج فارس و واقع شدن گرجستان در کنار دریای سیاه و یا قرارگرفتن دو کشور در مسیر تجارت جهانی (جاده ابریشم) و همچنین در مسیر حمل و نقل کالا و انرژی به اروپا و به عنوان دروازه غرب به آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی بر اهمیت دو کشور افزوده است. پس این مهم فرصت و ظرفیت بسیار مناسبی را برای توسعه همکاری های دو کشور هم در سطح منطقه ای و هم در سطح بین المللی فراهم کرده است که دو کشور می توانند از این بهره های خدادادی در جهت منافع ملی خود استفاده کنند.

3-3-2-2. استفاده از سرمایه های ایران

وجود شرکتهای دولتی و خصوصی ایران و توان آنها برای سرمایه گذاری مشترک در گرجستان در زمینه های مختلف و نیاز گرجستان به سرمایه گذاری خارجی یکی دیگر از فرصت ها و امکانات بالقوه ای است که تاکنون از سوی دو طرف مورد استفاده قرار نگرفته است و فرصتی مناسب برای گرجستان و حتی ایران است. باید تلاش شود که دو کشور به دلیل اشتراکها و پیوندهای موجود، با یکدیگر روابط گسترده تری داشته باشند. تلقی دو کشور به عنوان کشورهای همسایه :

باید تلاش شود که دو کشور به دلیل اشتراکها و پیوندهای زیاد به عنوان کشورهای همسایه همدیگر را مورد پذیرش قرار دهند؛ هر چند این نوع نگاه در اذهان وجود دارد. به هر میزان که به وابستگی متقابل میان ایران و گرجستان بیشتر فکر و راه های عملی تر انتخاب شود که منافع دو طرف را تأمین کند، امکان همگرایی بیشتر خواهد شد.

3-2-3-3. اشتراک های تاریخی و فرهنگی

وجود اشتراک های تاریخی، فرهنگی، دینی و حتی زبانی سرمایه بزرگ و عوامل پیوند دهنده خوبی برای دو کشور است که می تواند روابط دو کشور را در جهات مختلف تقویت کند.

همکاری های منطقه ای به عنوان فرصت و ظرفیت: در سطح منطقه ای، جمهوری اسلامی ایران با توجه به اهمیت و حساسیت منطقه قفقاز و با هدف تأمین امنیت بخش شمال غربی خود، فرصت ها و امکانات خوبی برای همکاری و بهره برداری در جهت منافع ملی خود دارد. در زمینه تبادل یا صدور برق هم اکنون جمهوری اسلامی ایران با گرجستان و ارمنستان بر اساس تفاهم های صورت گرفته همکاری های خود را آغاز و در فصل های مختلف بر اساس نیازهای متقابل، برق یکدیگر را تأمین می کنند که این مهم به صورت شبکه ای بین ایران و سه کشور منطقه قفقاز قابل گسترش است. انتقال گاز ایران از راه خط لوله به گرجستان از مسیر جمهوری آذربایجان یا از راه ارمنستان زمینه دیگر همکاری است .

همکاری با سازمان های منطقه ای مانند سازمان همکاری های اقتصادی دریای سیاه(بیسک) که اکنون عضو ناظر آن است و همکاری با سه کشور قفقاز جنوبی در حوزه حمل و نقل از دیگر فرصت های موجود است. هم اکنون همکاری های دو کشور در بعد حمل و نقل به ویژه در مسیر زمینی در سطح خوبی صورت می گیرد. این مهم با توسعه و بهینه سازی راه ها می تواند به عنوان یکی از بسترها و فرصت های مطلوب مورد بهره برداری قرار گیرد. بخش مهمی از کالاهای وارداتی روسیه از کشورهای حاشیه خلیج فارس از راه مسیر ایران - جمهوری آذربایجان و از مرز جنوبی روسیه وارد خاک این کشور می شود. در ضمن مسیر ایران - جمهوری آذربایجان - باتومی (گرجستان) نیز فعال است و قابل توسعه و گسترش است. در حوزه ریلی نیز طرح هایی جهت گسترش این حوزه در دست اجرا است که می توان به مسیر آستارا - باکو - باتومی اشاره کرد .

3-2-3-4. همکاری های استانی فرصتی جدید

در زمینه استانی نیز این اهمیت به مراتب بیشتر است. پس از فروپاشی شوروی استان های مرزی ایران در شمال کشور بسیار فعال شدند و با همسایگان خود روابط نوینی را آغاز کردند. استانهای گیلان، خراسان رضوی، قزوین و آذربایجان غربی بیشترین حضور را در روابط تجاری و بازرگانی با گرجستان دارند. تجاری ایرانی از این استان ها در نمایشگاه های فصلی و بین المللی گرجستان مشارکت و حضور فعال دارند. گسترش روابط انسانی و افزایش روابط میان مردم دو کشور موجب گسترش فعالیت های توریستی و مهم تر از آنها توسعه تجارت در سطح خرد با خرید و یا فروش کالا در سطح چمدانی است که خود موجب گسترش همکاری های تجاری خواهد شد. افتتاح نمایندگی های وزارت امور خارجه در برخی شهرهای مهم و مرزی مانند مشهد و تبریز از دیگر گام هایی است که بر اساس نیاز و اهمیت یافتن روابط با کشورهای شمالی پس از فروپاشی شوروی اهمیت یافت که امروزه نقش و اهمیت آنها در آسان کردن روابط میان تجار و حتی مردم میان ایران و کشورهای شمالی از جمله گرجستان زیاد شده است که خود مانند اهمیت یافتن همکاری های استانی در روابط اقتصادی، فرهنگی و حتی سیاسی است (سجادپور، 1381، ص 185).

3-3-2-5. عامل گرجی

در میان مردم و بیشتر مقام های گرجی نگاه و رویکرد بسیار مثبتی نسبت به ایران وجود دارد و بخشی از مقام های گرجی ایران را به عنوان عامل متعادل کننده می شناسند و برای ایجاد تعادل میان قدرت های بزرگ در گرجستان همواره به ایران به عنوان نقطه اتکا می نگرند و این نکته برای ایران بسیار اهمیت دارد. در جریان قطع گاز گرجستان توسط روسیه در سال 2005 در بدترین شرایط، ایران به کمک مردم و دولت گرجستان شتافت و به وضوح علاقه بیشتر مردم و حتی دولت گرجستان که نسبت به ایران ابراز دوستی می کردند، احساس می شد.

3-3-2-6. عوامل منطقه ای

حضور فعال ایران در مناطق مختلف جهان تا جایی که با اهداف اقتصادی، سیاسی - امنیتی و راهبردی ایران هماهنگ باشد، به نفع یک قدرت در حال رشد مانند ایران است. منطق روابط بین الملل در دنیای امروز به شکلی است که وجود تعامل، ائتلاف و اتحاد را یک امر ضروری می کند. دستیابی به چنین امری بدون یک سیاست خارجی فعال امکان پذیر نیست (برزگر، 1388، ص 35)

در این زمینه در سند چشم انداز ایران در سال 1404 نیز ایران کشوری با بیشترین تعامل با همسایگان و منطقه به تصویر کشیده شده است. ایران با هدف تحکیم و تثبیت روابط خود با کشورهای منطقه قفقاز از جمله گرجستان باید از راههای مختلف کشورهای منطقه را به خود وابسته کند تا همگرایی منطقه ای در جهت منافع ایران صورت گیرد نه کشورهای فرامنطقه ای. ایجاد خطوط انتقال برق بین ایران و گرجستان که باید از کشور ارمنستان یا جمهوری آذربایجان عبور کند، تبادل برق بین این کشورها، لوله گذاری بین ایران و گرجستان که باید از خاک ارمنستان یا جمهوری آذربایجان بگذرد از این راه ها است. با اجرای کامل این دو پروژه مهم نه تنها نیاز انرژی و برق گرجستان و کشورهای منطقه تأمین می شود بلکه نوعی

وابستگی اقتصادی و در پی آن سیاسی نیز به وجود می آید که بسیار اهمیت دارد. به قول کریستین لائو، امروزه نفت مهم نیست بلکه خطوط لوله مهم تر هستند. وی معتقد است: هر کشوری که بر مسیر حمل و نقل و انتقال انرژی تسلط و کنترل کامل داشته باشد، مانند این است که بر خود نفت و گاز تسلط دارد. (Lowe, 2003))

نکته مهم دیگر این است که ایران باید گرجستان را همانند آذربایجان و ارمنستان به عنوان کشور همسایه بداند و روابط خود را بر این اساس تنظیم کند

3-2-7. عامل ایرانی

ارائه فرصتها و مشوق های تجاری قانونی به گرجستان: اعطای کمک های توسعه ای، اعطای اعتبارهای خاص برای شرکتهای ایرانی جهت اجرای برخی طرح ها در گرجستان، حمایت سیاسی و مالی از تجار و شرکت های ایرانی، ایجاد تنوع در کالاهای صادراتی، ایجاد نمایشگاه های سالانه اختصاصی، حمایت از بخش خصوصی برای مشارکت فعال تر در نمایشگاه های فصلی گرجستان، توسعه همکاریهای بانکی و گمرکی از جمله مشوق هایی می تواند باشد که ایران به گرجستان می دهد .

تأکید بر توسعه همکاریهای فرهنگی، علمی و ادبی، به جای همکاری مذهبی: با توجه به حضور نهادهای مختلف فرهنگی و همکاریهای خوب دو کشور و با هدف عدم حساسیت بیشتر مقام های گرجی، استمرار فعالیت های کنونی با جهت فرهنگی تأکید می شود. باید یادآور شد که فعالیت های کشورمان به جای مذهبی و دینی باید جهت فرهنگی، علمی، ادبی و دانشگاهی و توسعه روابط اجتماعی میان دو ملت داشته باشد.

3-4. نظریه سازه انگاری و روابط ایران و گرجستان

رهیافت سازه انگاری از نظریه های جدید در روابط بین الملل است. این نظریه علاوه بر ساختارهای مادی که واقع گرایان به آن معتقد هستند به تأثیر ساختارها و عوامل غیر مادی یا معنوی مانند هنجارها، ارزش ها، فرهنگ ها و ایدئولوژی نیز توجه دارد(مصفا، 1385، ص 13). سازه انگاران بر تعامل بین کارگزاران و ساختارها تأکید دارند. تأکید اصلی آنها بر ساختارهای معنایی و غیرمادی یعنی عواملی مانند قواعد، هنجارها و فرهنگ است(مشیرزاده، 1385، ص 15) به عبارت دیگر این نظریه حالت بینابینی دارد و نه مانند جریان اصلی تأکید صرف آن بر عوامل مادی و غفلت از عوامل غیر مادی است و نه جریان انتقادی عوامل مادی را انکار می کند و دچار یک نوع ذهن گرایی افراطی می شود. نظریه پردازان سازه انگار مانند ونت ، کراتوچویل ، راگی، اوف هم بر ساختارهای مادی و هم بر ساختارهای بین ذهنی تأکید می کنند و بر نقش هنجارها در شکل گیری هویت و نقش هویت در ایجاد منافع و نقش منافع در شکل تعامل بین کشورها و بازیگران تأکید را مورد تأکید قرار می دهند. (سریع القلم و دیگران، 1385، ص 25).

منافع جمهوری اسلامی ایران براساس تعریفی خاصی که از هویت خود دارد تعریف شده است؛ ولی از آنجایی که بر اساس این رهیافت ارزش ها و منافع غیرمادی همانند منافع مادی و حتی به مراتب بیشتر دارای اهمیت هستند و در سیاست خارجی تأثیر زیادی دارند، پس میتوان روابط ایران و گرجستان را نیز با توجه به پیوندهای موجود مادی و غیر مادی این رویکرد تعریف و ارزیابی کرد. بر اساس سطوح تحلیل سازه انگاری، رهیافت ترکیبی و تعاملی این نظریه (داخلی و بین المللی) که هم به محدودیت های ناشی از ساختارهای غیر مادی نظام بین الملل و هم به تأثیرهای فرهنگی - هنجاری داخل جوامع و تعامل این دو توجه دارد(مشیرزاده، 1385، صص 20-21)، بهتر می توان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و روابط ایران و گرجستان را توضیح داد. بر اساس همین دوسویه نگری و تأکید بر بعد معنایی و غیر مادی سازه انگاری است که این رویکرد برای توضیح سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران نسبت به نواقعگرایی موفق تر است. وقتی به صورت تاریخی برخی هنجارها و ارزش ها مانند فرهنگ مشترک (اشتراک ها و شباهت ها در ضرب المثلها، خونگرم بودن و مهمان نواز بودن، برگزاری مراسم نوروز و تحویل سال نو، احترام به مشاهیر ادبی ایران)، همجواری و احساس دوستی با هدف رفع نیارهای یکدیگر در زمان احتیاج، مکمل بودن برخی کالاها و اقتصاد دو کشور، رفت و آمد آسان و دید و بازدید از کشورهای یکدیگر، وجود بیش از سه هزار کلمه مشترک فارسی و گرجی در زبانهای محاوره، علاقه مردم گرجستان به برخی شاعران مشهور ایرانی به ویژه فردوسی و کتاب مشهور وی شاهنامه، وجود اقلیت های یکدیگر در دوکشور و بسیاری موارد دیگر حکم می کند که بر اساس این هنجارها، هویت ها و ارزشهای مشترک که مورد تأکید سازه انگاران است، روابط دو کشور به سمت همکاری و گسترش بیشتر، پیش رود. این نوع ارزش های مشترک غیر مادی در ذهن تصمیم گیران دو کشور تأثیرگذار است و آنها را به هم اندیشی مشترک و همکاری به سوی منافع مشترک هدایت می کند. بنابراین نظریه سازه انگاری با توجه به نزدیکی ها و اشتراک های فرهنگی، ارزشی و هنجاری می تواند در چارچوب سازی روابط مورد استفاده قرار گیرد و می توان روابط ایران و گرجستان را نیز با توجه به اشتراک های موجود مادی و غیر مادی این رویکرد تعریف کرد و روابط ایران و گرجستان را در مقایسه با رویکرد نواقعگرایی بهتر توضیح داد.

3-5. وضعیت مبادلات بازرگانی گرجستان با ایران

روابط بازرگانی ایران با گرجستان از بدو استقلال این کشور آغاز شده است. در سال های اولیه استقلال این کشور روابط تجاری نسبتاً متعادلی بین دو کشور برقرار بود اما به تدریج صادرات ایران به این کشور نسبت به واردات افزایش یافته است. در طول این دوران، روابط بازرگانی بین دو کشور بخش مهمی از روابط اقتصادی را تشکیل داده لذا در این قسمت به بررسی روابط تجاری و همچنین اقلام مهم واردات و صادرات دو کشور خواهیم پرداخت.

3-5-1. تراز تجاری

صادرات ایران به گرجستان از آغاز روابط تجاری روند رو به رشدی داشته است. در حالی که صادرات ایران به گرجستان در سال 1376 به میزان 6/9 میلیون دلار بوده این رقم در سال 1380 به حدود 29 میلیون دلار،

در سال 1381 به 33 میلیون دلار، 1382 به 38 میلیون دلار، 1383 به 50 میلیون دلار، 1384 به 51 میلیون دلار و در سال 1385 به جهت اصلاحات انجام شده در ساختارهای گمرکی این کشور به 46 میلیون دلار رسید.

همزمان صادرات گرجستان به ایران از سال 1376 تا سال 1381 از روند رو به رشدی برخوردار بود اما پس از آن به جهت کاهش محصولات صادراتی این کشور بویژه در بخش ماشین آلات و آهن قراضه، کاهش چشم گیری را تجربه کرده است. در حالی که صادرات گرجستان به ایران در سال 1381 به میزان 17/5 میلیون دلار بوده، این رقم در سال 1382 به 13/7 میلیون و در سال 1383 به 9 و در سال 1384 به 8 میلیون دلار کاهش یافته است. صادرات این کشور در سال 1385 به 6 میلیون دلار کاهش یافته است، این در حالی است که در سال های بدی دوره ریاست جمهوری محمود احمدی نژاد به 4 میلیون دلار نیز رسیده است و با توجه به سیاست های اعلامی آن دوره مغایرت دارد. و بر اساس آمار ارائه شده از سوی مرکز تجارت جهانی، صادرات گرجستان به ایران در سال 2006 بالغ بر 2/5 میلیون دلار بوده است. در سال 2007، میزان صادرات گرجستان به ایران نزدیک به 3 برابر رشد کرده و به بیش از 6 میلیون دلار رسیده است. این در حالی است که در همین سال میزان واردات گرجستان از ایران برابر 51/7 میلیون دلار بوده است. این امر حاکی از آن است که تراز تجاری دو کشور در این سال، 45 میلیون دلار به نفع ایران مثبت بوده است. (سازمان توسعه تجارت ایران، 1388: 103)

3-5-2. واردات گرجستان از ایران

در این قسمت به بررسی وضعیت واردات گرجستان از ایران می پردازیم. برای این منظور وضعیت واردات گرجستان را در سطح گروه کالایی بررسی می نماییم. در سال 2007 میلادی، مطابق اطلاعات سایت ITC، ارزش واردات گرجستان از ایران 51/733 هزار دلار بوده است. مطابق اطلاعات جدول شماره 27، ارزش کل واردات گرجستان در این سال 5/214/131 هزار دلار بوده است که نشانگر سهم بسیار ناچیز ایران در بازار گرجستان است. در این سال، ایران 0/9 درصد از سهم واردات کل گرجستان را دارا بوده است. بیشترین ارزش صادرات ایران مربوط به گروه کالایی 70) شیشه و محصولات شیشه ای (می باشد که برابر 9/899 هزار دلار بوده است. این در حالی است که در این گروه کالایی در همین سال، گرجستان نزدیک به 45/777 هزار دلار کالا از سراسر جهان وارد نموده است. همین وضعیت در سایر گروه های کالایی نیز به چشم می خورد که نشانگر سهم اندک ایران در تسخیر بازار گرجستان است. (سازمان توسعه تجارت ایران، 1388: 104)

3-5-3. صادرات گرجستان به ایران

در این قسمت به بررسی وضعیت صادرات گرجستان به ایران می پردازیم. برای این منظور وضعیت صادرات گرجستان را در سطح گروه کالایی بررسی می نماییم.

در سال 2007 میلادی، مطابق اطلاعات سایت ITC، ارزش صادرات گرجستان به ایران حدود 6،050 هزار دلار بوده است. مطابق اطلاعات جدول شماره 28، بیشترین ارزش صادرات گرجستان به ایران مربوط به گروه چوب و اشیاء چوبی؛ و پس از آن مربوط به گروه رآکتورهای هسته ای، دیگ بخار و آبگرم، ماشین آلات و وسایل مکانیکی؛ اجزا و قطعات آنها می باشد. (سازمان توسعه تجارت ایران، 1388: 106)

نتیجه گیری

قفقاز منطقه منسجم و یکپارچه ای است که واحدهای سیاسی آن از ابعاد مختلف بهم پیوسته و دارای نقشی یکپارچه هستند. قفقاز یکی از مناطق پیرامونی ایران است که به دلایل مختلف تحول در هر یک از آنها بر ایران نیز تأثیر می گذارد و یا از ایران تأثیر می پذیرد. هرچند گرجستان هم مرز با جمهوری اسلامی ایران نیست ولی به دلیل پیوستگی این واحدها و ارتباط تنگاتنگ آنها با ایران، این کشور نیز در ابعاد مختلف تأثیرپذیر و یا تأثیرگذار است. در این مقاله تأکید شد که در دوره نهم و دهم ریاست جمهوری محمود احمدی نژاد، روابط دو کشور به دلیل وجود ساختار نظام بین الملل، رقابت بازیگران مختلف منطقه ای و فرامنطقه ای و همچنین بکارگرفتن سیاست های متفاوت از سوی دولت های ایران و گرجستان، با فراز و نشیب هایی همراه بوده است. سیاست خارجی ایران در مقابل گرجستان و کل منطقه دراز مدت و مستمر نبوده است. هرگاه توسعه روابط بر گسترش همکاری های اقتصادی استوار بوده است، روابط دو کشور با موفقیت همراه بوده و روند رو به رشد داشته است. در غیر این صورت روند نزولی را طی کرده است. درضمن در این مقاله به امکانات و فرصت های موجود و همچنین محدودیت ها و موانع موجود بر سر راه دو کشور برای توسعه همکاریها نیز با ذکر عوامل و دلایل اشاره شد و مورد بررسی قرار گرفت. بررسی نظری روابط دو کشور بر اساس اصول و مفروضه های نظریه سازه انگاری که در مقایسه با سایر نظریه ها بهتر میتواند روابط دو کشور را ترسیم، توضیح و ارزیابی کند، از هدف های دیگر این مقاله است. هر چند تأکید اصلی سیاست خارجی ایران بعد ایدئولوژیک و فرهنگ و ارزشها است ولی ایران پس از انقلاب ضمن حفظ آرمانها و ارزشهای خاص خود در سیاست خارجی، به عنوان یک دولت - ملت در موارد بسیاری واقع گرایانه نیز عمل کرده است. زیرا حفظ بقای کشور و نظام همچنان از برجستگی خاصی در هسته اصلی تفکر و عمل سیاست خارجی برخوردار است. بنابراین در روابط ایران و گرجستان نیز افزون بر بعد فرهنگی و ارزشی، به منافع ملی و توسعه قدرت و نفوذ خود در این کشور و منطقه توجه خاص شده است. از منظر سازه انگاری نیز اشاره شد که به دلیل تأکید دوسویه نگری این رویکرد یعنی تأکید بر منافع مادی و منافع غیر مادی و با تأکید بیشتر بر ارزشها و هنجارها و موارد معنایی، این رویکرد برای توضیح سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران نسبت به نو واقعگرایی نیز موفق تر و مناسب تر است و به عبارتی بهتر می توان بر اساس این نظریه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و روابط ایران و گرجستان را توضیح داد و ارزیابی کرد.

همان گونه که پیش از این ذکر شد، روابط تجاری و صادرات کالا از ایران به گرجستان بخش مهمی از روابط اقتصادی دو کشور را در طول سالهای اخیر تشکیل داده اما رشد صادرات ایران به این کشور متناسب با میزان رشد واردات این کشور از جهان نبوده است و علی رغم رشد صادرات به این کشور، جمهوری اسلامی

ایران در دوره ریاست جمهوری نهم و دهم (1392-1384) هر ساله بخشی از بازار سنتی خود را در این کشور از دست می دهد. لذا لازم بود با تدبیر و توجه به موانع و محدودیتها و رفع آنها ضمن حفظ جایگاه ایران در صادرات کالا به این کشور، سهم بیشتری از بازار این کشور کسب گردد.

راهکارها و پیشنهادات

مهمترین نکته در توسعه صادرات ایران به گرجستان را می بایست در تشویق شرکت های معتبر به حضور (ایجاد دفتر نمایندگی و فروش) و سرمایه گذاری در بخش های مختلف اقتصادی این کشور و همچنین راهکارهای مناسب برای برطرف کردن موانع موجود تجارت و سرمایه گذاری جستجو کرد. مهمترین عواملی که می توانست زمینه توسعه صادرات ایران به این کشور را فراهم نموده و سبب استفاده از ظرفیت های اقتصادی دو کشور گردد عبارت از؛ ایجاد روابط بانکی و حضور سیستم بانکی ایران در این کشور، پوشش بیمه ای مناسب کالاهای صادره و حضور شرکت های بیمه ای ایران در بازار بیمه این کشور، ایجاد مراکز تجاری ایرانیان، ترغیب صادرکنندگان به صادرات محصولات با کیفیت و توجه به مزیت های روابط بازرگانی از جمله نزدیکی جغرافیایی و سود دهی صادرات انواع کالاهای تولید شده در ایران در بازار این کشور می باشد. نظر به نزدیکی جغرافیایی و همچنین قرابت های فرهنگی بین دو کشور، بخش اعظم محصولات تولید شده در ایران در این کشور دارای بازار فروش می باشد که به ترتیب اولویت به قرار زیر است:

انواع محصولات مرتبط با نفت و گاز و فراورده های پتروشیمی و به ویژه قیر،

انواع ماشین آلات از جمله انواع خودرو و ماشین آلات کشاورزی و صنعتی،

پ) تجهیزات مرتبط با الکتروسیسته مشتمل بر تجهیزاتی که در بخش خانگی و یا صنعتی کاربرد دارد.

انواع محصولات مرتبط با بخش ساختمان از جمله انواع کف پوش ها، کاشی، سرامیک، سنگ ساختمانی، شیرآلات، رنگ و رزین، چسب، انواع لوله و غیره،

مواد غذایی و خوراکی از جمله انواع روغن مایع و جامد، انواع شیرینی و تنقلات، انواع کنسرو، ماهی، آب میوه،

انواع مواد شوینده از جمله انواع پودر رخت شویی، شامپو، صابون و انواع مایع دست شویی و انواع لباس و کفش و جوراب

انواع لوازم خانگی از جمله ماشین لباس شویی، ظرفشویی، ظروف آشپزخانه، شیشه، بلور و غیره و لوازم گازسوز

دارو، لوازم پزشکی و تجهیزات دندانپزشکی

انواع مصنوعات پلاستیکی از سوی دیگر اجرای برنامه های توسعه ای در بخش های حمل و نقل و انرژی توسط دولت این کشور، صدور خدمات فنی و مهندسی را سودآور نموده است. در رابطه با صدور خدمات فنی و مهندسی اشاره به این نکته ضروری است که شرکت هایی می توانند در بازار خدمات مهندسی این کشور

حضور یابند که با مفاهیم بازار آزاد و رقابت آشنایی کامل داشته و بتوانند قیمت های مناسبی ارائه دهند. به عنوان مثال شرکت تاو ترکیه که در سال های اخیر فرودگاه بین المللی تغلیس و همچنین فرودگاه باتومی را با مدیریت مناسب و با سرمایه گذاری 96 میلیون دلار در عرض یکسال احداث و آماده بهره برداری نموده و توانسته است با مدیریت و سرعت و قیمت مناسب از شرکت های اروپایی نیز پیشی گیرد. این شرکت، مدیریت دو فرودگاه را به مدت 15 سال در اختیار داشته و سپس آنها را به دولت این کشور عودت خواهد داد .

توریسم از جمله بخش هایی است که در آینده ای نزدیک بر رونق آن افزوده خواهد شد، لذا خدمات مرتبط با این امر از جمله ایجاد مراکز تفریحی و هتل از اهمیت خاصی برخوردار است. این بخش شرکت های معروفی از جمله ماریوت، کورت یارد، شرایتون، رادیسون، هیلتن، کمپینسکی و اینترنشنال کانتیننتال را به خود جلب کرده است. بخش های غربی این کشور در کنار دریای سیاه با سواحل زیبا و مرکز، شمال و جنوب شرقی این کشور با محیطی کوهستانی جاذبه های جالبی برای گردشگران خارجی دارد. بانکداری از دیگر بخشهای مهم اقتصاد گرجستان است که سرمایه گذاران خارجی را نیز به خود جلب کرده است. بانکداری در گرجستان خصوصی است و دولت از طریق بانک ملی بر بانکهای خصوصی نظارت دارد. بانک های خصوصی گرجستان دارای سهام داران خارجی بوده و برخی از کشورها از جمله ترکیه (زیارت بانک)، قزاقستان (توران آلم بانک) و جمهوری آذربایجان (بانک بین الملل) در این کشور شعبه فرعی افتتاح کرده اند. بانک های ایرانی نیز می توانند با حضور در بازار پولی این کشور ضمن ارائه خدمات به ایرانیان مقیم، سهمی از بازار پولی این کشور را در اختیار گیرند. صنعت در این کشور پس از دوره ای رکود در حال رونق است. تمرکز صنایع این کشور در بخش فرآوری محصولات کشاورزی و صنایع مرتبط با تولید انرژی الکتریکی است لذا سرمایه گذاری در این بخش ها و همچنین صنایع جدید از جمله صنایع مرتبط با تولید لوازم بهداشتی ساختمانی، لوازم مرتبط با پتروشیمی و محصولات آن نیز می تواند در بازار این کشور جایگاه مناسبی به خود اختصاص دهد. در این رابطه شرکت های ترکیه ای در بخش تولید انواع بطری و صنایع کشاورزی و نیروگاه برق آبی، ایتالیایی ها در بخش صنایع کشاورزی، آمریکاییها در بخش معدن و کشاورزی، شرکت های انگلیسی در بخش حمل و نقل و انرژی و شرکت های قزاقستان در بخش انرژی فعال می باشند. هتل داری نیز از جمله بخش هایی است که از رونق خاصی در گرجستان برخوردار است. قیمت هتلها از حدود 50 دلار الی 400 دلار در نوسان است و تقریبا تمامی هتل های شهر تغلیس از رونق خوبی برخوردارند. قیمت زمین و مسکن نیز در این شهر در حال افزایش است و سرمایه گذاری در خرید ملک از سود دهی خوبی برخوردار است. در پایان باید گفت با توجه به اینکه در قرون گذشته گرجستان محل تلاقی سه قدرت مهم منطقه ای ایران، روسیه و ترکیه بوده و رقابت بین سه قدرت مذکور برای تسلط بر گرجستان و منطقه قفقاز موجب جنگ ها و درگیری های متعددی بین آنها شده است. در عصر حاضر نیز این منطقه صحنه رقابت قدرت های منطقه ای و حتی جهانی است. تنها تفاوت رقابت عصر حاضر با اعصار گذشته، تمایز در ابزارهای رقابت است که از ابزارهای نظامی به اقتصادی، فرهنگی سوق یافته است لذا برنامه ریزی برای تاثیرگذاری اقتصادی و فرهنگی بر منطقه قفقاز، در راستای حفظ و ارتقاء جایگاه جمهوری اسلامی ایران در این منطقه خواهد بود.

منابع فارسی

- آقایی، داوود (1386)؛ «جایگاه اتحادیه اروپا در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دوره سازندگی» فصلنامه سیاست، دوره 37، ش 3
- اسمیت استیو (1383) «رویکردهای واکنش گرا و سازه انگاری در نظریه های بین الملل»، الف) فارسی در: جان بلیس و استیو اسمیت، جهانی شدن سیاست: روابط بین الملل در عصر نوین،
- اسمیت، ترجمه: ابوالقاسم راه چمنی و دیگران، تهران: انتشارات مؤسسه فرهنگی و مطالعات و تحقیقات بین المللی ابرار معاصر
- برزگر، کیهان (1388)، «منطقه گرایی در سیاست خارجی ایران»، مطالعات اوراسیای مرکزی (ویژ همایش مطالعات منطقه ای) سال دوم، شماره 5، زمستان 1388
- حیدری، علی محمد (1387)، «گرجستان در چشم انداز سیاست همسایگی اتحادیه اروپا» مطالعات اوراسیای مرکزی، سال اول، شماره 2، تابستان و پاییز 1387
- سجادپور، سید محمد کاظم (1381)، «سیاست خارجی ایران: چند گفتار در عرصه های نظری و عملی»، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت خارجه، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی
- سیف زاده، حسین (1378)؛ «اصول روابط بین الملل (الف و ب)»، تهران: نشر دادگستر
- شفیعی، نوذر (1390)، «جنگ روسیه و گرجستان: زمینه ها و محرکهای اثرگذار»، مطالعات اوراسیای مرکزی، سال چهارم، شماره 9
- فلاحی سارا، 1386، « بررسی مقایسه ای دیپلماسی هسته ای دوران ریاست جمهوری محمد خاتمی و محمود احمدی نژاد» پژوهشنامه علوم سیاسی، سال دوم، شماره 1، بهار
- عسگری، حسن (تابستان و پائیز 1388)، «بحران اوستیای جنوبی: ریشه ها، ابعاد، پیامدها و چشم انداز آینده»، مطالعات اوراسیای مرکزی، شماره 12
- متقی، ابراهیم (1386)؛ «سازه انگاری، هویت، زبان و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه سیاست، دوره 37، ش 4
- مشیرزاده، حمیرا (1383)؛ «سازه انگاری به عنوان فرا نظریه روابط بین الملل»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ش 65
- مشیرزاده، حمرا (1385)، «تحلیل سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از منظر

سازه انگاری»، برگرفته از کتاب: نسرين مصفا، نگاهی به سياست خارجي جمهوری اسلامی ایران،

تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خار

-مشيرزاده، حميرا (1386)، «تحويل در نظريه های روابط بين الملل»، تهران، نشر سمت

-مصفا، نسرين، (1385) «نگاهی به سياست خارجي جمهوری اسلامی ایران»، تهران: مرکز چاپ و

انتشارات وزارت امور خارجه

-واعظی، محمود (1388)، «میانجی گری در آسیای مرکزی و قفقاز: تجربه جمهوری اسلامی ایران»، تهران:

مرکز چاپ و انتشارات وزارت خارجه

-ونت، اکساندر 1384، «نظريه های اجتماعی سياست بين الملل»، ترجمه حميرا مشير زاده تهران دفتر

مطالعات سياسی بين الملل

-هاديان، ناصر (1389)، «سازه انگاری: از روابط بين الملل تا سياست خارجي»، فصلنامه . سياست خارجي،

سال 17 ، شماره 4

منابع خارجي

- Adler, Emaneul (1997). "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics",
European Journal of International Relation, Vol. 3/ No, 3

- Guzzini, Stefano(1998), "Realism in International Relation", London, Routledge

-Guzzini, Stefano(2000), "A Reconstruction of Constructivism in International Relations",
European Journal of International Relations, Vol. 6, No. 2,

-Kornely, K. Kakachia(2011), "Iran and Georgia: Genuine Partnership or Marriage of
Convenience?", Ponars Eurasia policy, No. 186, Available at

Lowe, Christian (2003), "Georgia in Crisis, Us & Russia step, Available at:

<http://iafrica.com>, (accessed on 12/10/2011

**Cultural, Trade and Political Relations between Iran and Georgia
during the 9th, 10th presidential election period
of Islamic Republic of Iran (2005-2013)**

Abstract

With the transformation of the system of distribution of power in the world and the collapse of the Soviet Union as a major neighbor of northern Iran and the formation of numerous republics on the northern borders of Iran, a new era for the Islamic Republic of Iran and its relations with the newly established republics, including the Republic of Georgia, began. A new era in relations between the two countries began with the declaration of independence of Georgia and the recognition of it by the Islamic Republic of Iran. Of course, during the two presidencies of Mahmoud Ahmadinejad (ninth and tenth), relations between the two countries have been rising for various reasons, such as conditions governing the two countries, regional conditions, international conditions, and the role of decision makers and agents. So that relations between the two countries reached a peak in some periods, and in some cases, these relations fell to a very low level. In this paper, the role of factors such as the structure of the international system, the rulers and elites of Iran and Georgia as agents, common or historical differences or norms and values that were important in the ups and downs of relations between the two countries. Based on the constructivist theory, it has been emphasized that based on the constructivist theory, it is better to explain and evaluate the foreign policy of the Islamic Republic of Iran and the relations between Iran and Georgia during the presidency of Ahmadinejad.

علی اکبر جعفری

دانشیار روابط بین الملل دانشگاه مازندران

سیدمحمدجواد قربی

دانش آموخته کارشناسی ارشد اندیشه سیاسی پژوهشکده امام خمینی(ره) و انقلاب اسلامی

دانشگاه مازندران و دیپلماسی علمی با مجامع دانشگاهی گرجستان؛

الگوی برای سیاستگذاری علمی در تعامل دوجانبه

1. کلیات پژوهش

1-1. مقدمه

تحولات جهانی مانند آنچه جهانی شدن نامیده می‌شود، گسترش روزافزون در حیطه علم و فناوری، سهولت دسترسی به اطلاعات، پیشرفت‌های رسانه‌ای و ارتباطی و همچنین بحران‌هایی مانند درگیری‌های سیاسی، جنگ‌ها، فقر، مشکلات اقتصادی، تغییرات اقلیمی، و بلایای طبیعی نشانگر نیاز به روندی جدید در مناسبات بین‌المللی هستند. بسیاری از عوامل و بحران‌های ذکر شده نیاز به همکاری‌های چند جانبه علمی و فناوری دارد که یک کشور به تنهایی از عهده آن بر نمی‌آید. از سوی دیگر، بر خلاف بسیاری از دیدگاه‌های غالب، علم و فناوری موضوعی فارغ از نزاع‌های سیاسی و اقتصادی و امری بی طرف و جهانشمول نیست و رقابت‌ها و حتی درگیری‌های بسیار جدی چه به صورت آشکار و چه به صورت نهفته همواره فعالیت‌های علم و فناوری را تحت‌الشعاع خود قرار داده است. از این رو، با توجه به تحولات سریع و پیچیدگی روزافزون سازوکارهای ارتباطات بین‌المللی در زمینه‌های مختلف علمی و فناوری که منحصر به مرزهای جغرافیایی کشورها نیست و نیز با توجه به پدیدار شدن مفاهیم جدیدی از دیپلماسی مانند دیپلماسی رسانه‌ای، دیپلماسی فرهنگی، و دیپلماسی دیجیتال، برای تنظیم مناسبات بین‌المللی علم و فناوری، مجموعه‌ای از دیدگاه‌ها، راهبردها، سازوکارها و عوامل مورد نیاز است که در مجموع از آن می‌توان به دیپلماسی علمی تعبیر کرد. صرف نظر از تعریف دقیق و قطعی دیپلماسی علمی، آنچه مسلم است این است که این موضوع توجه و حساسیت بسیاری، خصوصاً در کشورهایی که سابقه انواع مختلف سلطه‌گری را دارا هستند، برانگیخته است. از این رو، با توجه به امکان ایجاد تحولات اجتماعی و تغییر در سازوکارهای بین‌المللی توسط مناسبات علم و فناوری طبعاً نکته قابل تأمل این است که چه کسانی قادر به جهت دهی این تحولات و تغییرات هستند و این امر در چه جهتی انجام می‌شود. در تبیین اهمیت و حساسیت مسأله دیپلماسی علمی و ضرورت توجه و عدم غفلت از آن،

همین بس که سازمان ها و نهادهای مهمی در سطح جهان در زمینه دیپلماسی علمی فعال هستند که برخی از آنها عبارتند از: سازمان ملل که هدف از برنامه "ابتکار دیپلماسی علم و فناوری" این سازمان بسیج تخصص‌های علمی و فناوری برای توان بخشی به دیپلمات‌ها و نمایندگان کشورها و تصمیم‌گیری آگاهانه در درجایی که علم و فناوری نقش مهمی را ایفا می‌کند، اعلام شده است؛ انجمن پیشبرد علم آمریکا که با راه‌اندازی کرسی‌های هم‌اندیشی برای دانشمندان و تحلیلگران سیاسی و سیاست‌گذاران به طور خاص علاقمند به یافتن فرصت‌هایی است تا به عنوان میانجی میان جوامعی که رابطه رسمی با آنها محدود است عمل کند؛ انجمن پادشاهی انگلیس که در زمینه‌های نوظهور دیپلماسی علمی بسیار فعال است و مشخصاً در رابطه با کشورهای مسلمان نیز اقداماتی در زمینه دیپلماسی علمی انجام داده است، از جمله اقدام به تهیه اطلس علم و نوآوری در جهان اسلام؛ و دفتر مشاور علم و فناوری وزارت امور خارجه آمریکا که از اهداف اصلی این دفتر مشارکت‌سازی با جوامع علمی ملی و بین‌المللی و ارائه مشاوره دقیق علمی و فناوری به وزارت امور خارجه این کشور است. (میرحسینی و محمدی، 1393: 128-129) بنابراین، در جهان معاصر علم و فن آوری به عنوان ابزار تعامل و ایجاد ارتباطات بین‌المللی، سهم بالقوه‌ای در سیاست خارجی کشورها پیدا کرده است. در عصر حاضر تغییر جهت قدرت از بُعد سخت افزارانه به بُعد نرم افزارانه، ایجاب می‌نماید تا جمهوری اسلامی ایران و کشورهای هم‌پیمان از پیشرفت‌های چشمگیر علمی و فن آوری خود در سال‌های اخیر، برای تعقیب منافع ملی در فراسوی مرزهای بین‌المللی بیش از پیش استفاده نمایند. از آنجا که تعاملات دو یا چندجانبه با همسایگان (علی‌الخصوص منطقه قفقاز و آسیای مرکزی) جزو اولویت‌های سیاست خارجی ایران می‌باشد و با عنایت به مشترکات تاریخی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی فراوان ایران با این کشورها، به کارگیری این شکل از دیپلماسی در مناسبات فی‌مابین ایران و کشورهای هم‌پیمان از اهمیت زیادی برخوردار است. (داودی، 1393: 103) این مسئله در حالی است که در سال‌های پس از فروپاشی اتحاد شوروی، جمهوری اسلامی ایران در همسایگی قفقاز جنوبی، تهدیدها و فرصت‌های جدیدی را تجربه کرده است. دگرگونی‌های مهم در صحنه جهانی و منطقه‌ای، شیوه‌ها و ابزارهای در اختیار سیاست‌گذاران برای تحقق منافع ملی را تحت تأثیر قرار داده است و اکنون نقش مؤثری که دیپلماسی علمی می‌تواند در دستیابی به اهداف سیاست خارجی ایفا کند، پذیرفته شده است. رقبای منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای نیز دیپلماسی علمی را به بخشی از سیاست قفقازی خود تبدیل کرده‌اند. (کولایی و علیزاده، 1396: 9) در همین راستا، کشورهای قفقاز، آسیای مرکزی و همسایگان از اولویت‌های راهبردی برای ایران برخوردار هستند و در این میان کشور گرجستان یکی از ظرفیت‌های مناسب برای تعامل علمی برای این محسوب می‌شود که دستاوردهای مثبتی برای دو کشور خواهد داشت.

2-1. طرح مسئله

منطقه قفقاز جنوبی یکی از مناطق مهم و استراتژیک برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود که همزمان با فروپاشی شوروی، جایگاه محوری خویش را در عرصه سیاست خارجی ایران به دست آورد. وجود پشتوانه تاریخی و اشتراکات فرهنگی، تاریخی-تمدنی و مذهبی و احساس تعلق خاطر به وجود قطبی به نام ایران فرهنگی در منطقه، از جمله این فرصت‌هاست. اما وجود موانع داخلی و خارجی در این روند وقفه ایجاد نموده است. در کنار موانع داخلی مرتبط با مشکلات قانون‌گذاری و به ویژه اجرایی، موانع

خارجی نیز نقش بسزایی در میزان موفقیت ایران در این عرصه داشته‌اند که شاید مهمترین آن‌ها وجود بازیگران قدرتمندی است که هر یک با ایفای نقش مؤثر خود در معادلات فرهنگی منطقه، به نحوی فرصت‌های موجود برای دیپلماسی فرهنگی و علمی ج.ا.ایران را به چالش کشیده‌اند؛ به طوری که بر اساس اندیشه‌های والرشترین این بازیگران با داشتن نقشی مرکزی و شبه پیرامونی، عرصه عمل را برای ایران تنگ کرده‌اند. در اصل کنشگری شایسته‌تر رقبای جمهوری اسلامی ایران در عرصه علمی و فرهنگی کشورهای قفقاز جنوبی یکی از دلایل به حاشیه رانده شدن جمهوری اسلامی ایران در این عرصه بوده است؛ به نحوی که هم‌اینک روسیه در ارمنستان، آمریکا در گرجستان و ترکیه در آذربایجان به عنوان مهمترین بازیگران فرهنگی شناخته شده‌اند. البته وجود بسترهای مناسب فرهنگی در منطقه برای جمهوری اسلامی ایران به گونه‌ای است که موانع موجود نتوانسته‌اند به طور کامل ایران را از مدار فرهنگی و علمی منطقه دور سازند. باید بیان داشت که علیرغم وجود موانع و مشکلات در عرصه دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در قفقاز جنوبی، نمی‌توان منکر فرصت‌ها و بسترهای فرهنگی مناسب در روابط ایران و کشورهای منطقه بود؛ به طوری که با اتخاذ سیاست‌های مناسب‌تر و رفع موانع داخلی در حوزه دیپلماسی، هم می‌توان از فرصت‌های موجود بهره برد و هم به کاستن از اثرات چالش‌های خارجی امید داشت. (بصیری و خوانساری فرد، 1395: 99) در کنار این مسئله باید اذعان داشت که پیشرفت‌های ایران در عرصه علم و فناوری که در عرصه بین‌المللی تأیید و تصدیق شده و زمینه شکل‌گیری دانشی بومی را در حوزه‌های مختلف فراهم کرده، می‌تواند به‌عنوان یک جنبه از تعامل علمی جمهوری اسلامی ایران در روابطش با کشورهای منطقه قفقاز جنوبی علی‌الخصوص گرجستان مورد توجه و استفاده قرار گیرد و به‌عنوان زیربنایی برای تقویت جایگاه ایران در این کشورها و ابزاری به‌منظور تأمین هرچه بیشتر منافع ملی دو یا چندجانبه در رابطه با آنها به کار گرفته شود. اما دیپلماسی علمی و فناوری ایران تاکنون از دستیابی به جایگاه بایسته خود در روابط ایران با گرجستان بازمانده، اما وجود پتانسیل‌های علمی و فناوری فراوان در کشور، زمینه بالقوه‌ای را برای فعال کردن این جنبه از دیپلماسی در روابط مذکور به‌وجود آورده است. (کولایی و عزیز، 1396: 1045) در این زمینه، نهادهای دانشگاهی و علمی به‌عنوان بازوهای اجرایی دیپلماسی علمی نقش مهمی در تقویت روند تعامل دو جانبه علمی بین ایران و گرجستان برخوردار هستند و در این مسان، دانشگاه مازندران به‌عنوان یکی از نهادهای علمی مهم در شمال کشور ایران، از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های مطلوبی برای گسترش تعامل با دانشگاه‌ها و مجامع علمی گرجستان برخوردار است. در این راستا، مقاله حاضر تلاش دارد به این مسئله مهم بپردازد که دانشگاه مازندران در تعامل علمی بین ایران و گرجستان چه نقش‌هایی می‌تواند ایفا نماید و الگویی برای سیاستگذاری در دیپلماسی علمی دانشگاه مازندران و نهادهای علمی گرجستان ارائه شود. برای این منظور از الگوی دیپلماسی علمی تعاملی بهره گرفته می‌شود و تلاش براین است براساس واقعیت‌ها و ظرفیت‌های موجود در عرصه علم و دانش به تدوین چارچوب‌های عملیاتی همت‌گماشته شود.

3-1. روش‌شناسی پژوهش

مقاله حاضر از نوع توصیفی و کاربردی می‌باشد که برای انجام آن از مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی بهره گرفته می‌شود و تبیین داده‌های موجود به روش تحلیلی-توصیفی انجام می‌شود. داده‌ها و مطالب ارائه شده براساس امور واقعی و منطبق با ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های موجود است و به همین دلیل می‌تواند در

سیاست گذاری ها مورد توجه قرار بگیرد. از این رو، در بخش دوم مقاله که مبتنی بر ارائه الگوی دیپلماسی علمی تعاملی می باشد، رویکرد مقاله خط مشی گذاری پیشنهادی و کاربردی می باشد.

4-1. جامعه آماری

الف. دانشگاه مازندران

دانشگاه مازندران هم اکنون بزرگترین مرکز آموزش عالی استان مازندران به شمار می رود و دارای سابقه ای بالغ بر 47 سال است که هسته اولیه آن را مدرسه عالی علوم اقتصادی و اجتماعی، مدرسه علوم کشاورزی ساری، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، مرکز تربیت دبیر فنی نوشیروانی بابل و مرکز تحصیلات تکمیلی بابلسر تشکیل داده اند که در سال 1358 و با تصویب شورای عالی انقلاب از ادغام این مراکز، دانشگاه مازندران به صورت رسمی تاسیس و در طی سال های اخیر رشد قابل توجهی در هر دو عرصه کمی و کیفی داشته است. همچنین در سال 1364 دانشکده ی پزشکی تحت پوشش دانشگاه مازندران، ابتدا در ساری و سپس در بابل تاسیس گردید که در سال تحصیلی 66-67 با قرار گرفتن در مجتمع های پزشکی تحت نظارت وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی از دانشگاه مازندران جدا و از آن تاریخ به صورت مستقل در آمدند. دانشکده ی کشاورزی و منابع طبیعی گرگان نیز در سال 1368 از دانشگاه مازندران منتزع و به صورت دانشگاه مستقل شکل گرفت. در پی برنامه توسعه و گسترش آموزشی عالی در استان و ایجاد دانشگاه های تخصصی، دو مجتمع علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری و فنی و مهندسی نوشیروانی بابل نیز مطابق مصوبات ریاست محترم جمهوری از دانشگاه مازندران منتزع و به صورت دانشگاه های مستقل درآمدند. ضمناً مقرر شد تا جامعیت دانشگاه مازندران به عنوان محور آموزش عالی استان، در قالب ایجاد رشته های فنی و مهندسی و کشاورزی حفظ گردد .

کار آموزش و تدریس دانشجویان را 350 عضو هیات علمی (تعداد 37 استاد، 88 دانشیار، 200 استادیار و 24 مربی) و تعدادی از مدرسین حق التدریس بر عهده دارند. تعداد رشته های موجود در دانشگاه مازندران بیش از 82 رشته در مقطع کارشناسی در دوره های روزانه و شبانه، بیش از 98 رشته گرایش در مقطع کارشناسی ارشد و بیش از 66 رشته گرایش در مقطع دکترا می باشد. در حال حاضر این مرکز آموزش عالی بر اساس سیاست های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری اهداف متعددی در عرصه تولید علم و فناوری و پژوهش، خدمات آموزشی و فعالیت های فرهنگی در عرصه تبادل اندیشه و شکوفا نمودن استعداد ها و اندیشه های نسل فرهیخته جامعه بر عهده دارد و بر همین اساس، با اتخاذ راهبردهایی در حوزه طرح های عمرانی، برنامه های زمان بندی شده آموزشی، پروژه ها و طرح های پژوهشی و فرهنگی فعالیت های مجدانه ای در دست اقدام دارد. (دانشگاه مازندران، 1397: 1)

در حال حاضر اهداف و برنامه های دانشگاه مازندران به شرح زیر می باشد؛

- (1) بسط و گسترش اندیشه های دینی
- (2) تولید علم و دانش
- (3) ترویج فرهنگ و معارف اسلامی
- (4) آموزش و تربیت نیروهای متخصص
- (5) برقراری روابط علمی و آموزشی با سایر دانشگاه ها و موسسات علمی

(6) برقراری فناوری اطلاعات. (جعفری و قربی، 1396: 401)

ب. دفتر همکاری‌های علمی و بین‌المللی دانشگاه مازندران

به منظور ایجاد همکاری‌های علمی با دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی خارج از کشور و یکپارچه نمودن فعالیت‌های دانشگاه در این خصوص، دفتر همکاری‌های علمی و بین‌المللی دانشگاه مازندران فعالیت خود را از سال ۱۳۷۹ آغاز نمود و در راستای اهداف دانشگاه جهت توسعه علمی و حضور در عرصه‌های بین‌المللی عهده‌دار ایجاد ارتباط و همکاری با دانشگاه‌ها و مراکز علمی در سطح بین‌المللی گردید. شرح وظایف این نهاد به شرح زیر می‌باشد؛

شرح وظایف دفتر همکاری‌های علمی و بین‌المللی دانشگاه مازندران	
ردیف	وظایف
1	گسترش همکاری‌ها و عقد قراردادهای بین‌المللی با دانشگاه‌ها، سازمان‌ها و موسسات علمی پژوهشی
2	ترغیب گروه‌های آموزشی به شرکت در کنفرانس‌ها و همایش‌های بین‌المللی
3	اقدام برای عقد قرارداد و پیگیری فعالیت‌های مربوط به برگزاری دوره‌های مشترک بین‌المللی
4	انجام مکاتبات خارجی دانشگاه با دانشگاه‌ها و مراکز علمی خارج از کشور
5	اقدام به برگزاری سمینارها و همایش‌های بین‌المللی در دانشگاه
6	دعوت از شخصیت‌های برجسته علمی بین‌المللی و اقدام به برگزاری کارگاه‌های آموزشی
7	پیگیری اقدامات لازم برای بازدید مسئولان و مهمانان بین‌المللی
8	برقراری ارتباط با نمایندگان ایرانی خارج کشور و کسب اطلاعات مورد نیاز برای اهداف مختلف
9	ارتباط و همکاری با سازمان‌های بین‌المللی تعیین رنکینگ دانشگاهی
10	حضور در نمایشگاه‌های علمی، آموزشی بین‌المللی
11	انجام اقدامات لازم برای کسب مجوز سفر کارکنان (کارمندان و اعضای هیئت علمی) به خارج از کشور
12	همکاری به منظور زمینه‌سازی برای همکاری‌های علمی آموزشی با دانشگاه‌های خارجی
13	انجام اقدامات لازم برای جذب دانشجویهای غیرایرانی و ایجاد فضای علمی فرا ملیتی
14	ایجاد شرایط لازم برای جذب و پیگیری فرایند پذیرش دانشجویان بین‌المللی
15	پیگیری اقدامات و هماهنگی‌های لازم برای عقد تفاهت‌نامه‌های بین‌المللی با هدف تبادل دانشجو
16	هماهنگی و پیگیری امور گذراندن دوره‌های دکتری و فوق دکتری برای متقاضیان خارجی
17	پیگیری فعالیت‌های مرکز آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان (آزفا)

پیگیری فعالیت های مرکز کنفسیوس (مرکز آموزش زبان چینی به فارسی زبانان)	18
تهیه و تدوین کاتالوگ ها و بروشورهای بین المللی دانشگاه	19
اقدام های لازم برای شناساندن ظرفیت ها و امتیازهای موجود در دانشگاه درسطوح بین المللی	20

- ماموریت های نوین در نظر گرفته شده برای دانشگاه مازندران در حوزه مراودات علمی بین المللی عبارتند از؛
- ❖ معرفی توانمندی های علمی و پژوهشی دانشگاه در سطح بین المللی
 - ❖ ارتقاء سطح علمی حوزه های مختلف دانشگاه به کمک ایجاد ارتباط با مراکز علمی تحقیقاتی خارج از کشور
 - ❖ گسترش همکاری ها و عقد قراردادهای بین المللی با دانشگاه ها، سازمان ها و موسسات علمی پژوهشی
 - ❖ برگزاری سمینارها و همایش های ملی و بین المللی در دانشگاه
 - ❖ ارتباط و همکاری با سازمان های بین المللی تعیین رنکینگ دانشگاهی
 - ❖ حضور در نمایشگاه های علمی، آموزشی بین المللی
 - ❖ جذب دانشجوی های غیرایرانی و ایجاد فضای علمی فرا ملیتی
 - ❖ پیگیری اقدامات و هماهنگی های لازم برای عقد تفا همنامه های بین المللی با هدف تبادل دانشجو چشم اندازهای ترسیم شده در حوزه مراودات علمی در دانشگاه مازندران به قرار زیر است؛
 - ❖ دانشگاه تحقیقات محور و توانمند در تولید نشر دانش و فناوری
 - ❖ همگام با تحولات پر شتاب محیط بین المللی و آشنا با تغییرات در زمینه همکاری علمی و بین المللی
 - ❖ استفاده از فضای بین المللی به عنوان فرصت در جهت نیل به اهداف دانشگاه
 - ❖ زمینه سازی برای همکاری های علمی آموزشی با دانشگاه های خارجی
 - ❖ شناساندن ظرفیت ها و امتیازهای موجود در دانشگاه درسطوح بین المللی. (برنامه راهبردی دفتر همکاری های علمی و بین المللی دانشگاه مازندران، 1397: 1)

2. چارچوب نظری

برای سازماندهی این پژوهش از روش دیپلماسی علمی بهره گرفته می شود و برای تبیین بهتر شرایط مراودات علمی بین ایران و گرجستان از الگوی محقق ساخته «دیپلماسی علمی تعاملی» بهره گرفته می شود.

2-1. دیپلماسی؛ گذار از رویکرد سنتی و برجستگی ابعاد نوین دیپلماسی

دیپلماسی که از زمان شکل گیری دولت-ملت معنا و مفهوم امروزی و مدرن پیدا کرده، رفته رفته بموازات تحولاتی که در عرصه های فناوری، اقتصادی، ارتباطی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی به وقوع پیوست، از لحاظ موضوع، هدف، ساختار، کارکرد و ترکیب دستخوش تحولات عظیمی گردید؛ به گونه ای که در آغاز هزاره سوم بسیاری از تصورات قبلی به هم ریخته، تصویر جدیدی از دیپلماسی سنتی و مدرن ارائه می شود. تحت این شرایط، دهها نهاد، سازمان و به طور کلی کنشگر دولتی و غیر دولتی دست اندر کار دیپلماسی هستند. (قوام، 1384: 7) در بیان مفهوم و ماهیت دیپلماسی موارد بسیار متنوعی ارائه شده است. اما تمامی این تعاریف هدف مشخصی را دنبال می کند و آن پیشبرد سیاست خارجی است. سیاست خارجی هر کشور نیز

مجموعه‌ای از اهداف و راهبردهایی است که به منظور تامین منافع ملی دنبال می‌شود. به عبارت دیگر می‌توان آن را مجموع اصول و اهدافی دانست که هر دولت در رابطه با دولت‌های دیگر در نظر می‌گیرد. از منظری دیگر از قرن هفده به بعد تعریفی دیگر بر مبنای کارکرد دیپلماسی ارائه می‌شود و آن هنر مذاکره دیپلماسی به عنوان شیوه‌ای برای درک آنچه روابط بین‌الملل شناخته می‌شد به کار گرفته شد: روابط میان دولت-ملت‌ها در نظام بین‌المللی و همچنین ویژگی‌های خود نظام بین‌الملل. اما در تمامی دوران جنگ سرد، پارادایم نورئالیستی امنیت دوقطبی همگام با گفتمان نولیبرال جهانی شدن حرکت می‌کرد. نورئالیسم هم با تمرکز نظری بر امنیت و نولیبرالیسم با تمرکز بر همکاری بین‌المللی در تلقیات دولت محور با هم اشتراک داشته و از روش‌شناسی عقل‌گرایانه تجربی بهره می‌گرفتند. ظهور نولیبرالیسم در دهه 1970 با تقویت نواورهای سنتی، بر ظهور نهادهای چندجانبه به عنوان تحمیل کننده همکاری میان دولت‌ها تمرکز داشت. اگر این رویکردها را در قالب رهیافت پوزیتوسیستی (اثبات‌گرایی) که دیپلماسی را در چهارچوب روابط امنیتی میان دولت‌ها قرار می‌دهد تقسیم‌بندی کنیم، از بعد جنگ جهانی دوم تا کنون رویکرد دیگری نیز به وجود آمده است که می‌توان آن را رهیافت پست پوزیتوسیستی (پسااثبات‌گرایی) دانست. این رهیافت که دربردارنده طیف گسترده‌ای از عوامل و فرایندها بوده و کارکردهای اصلی دیپلماتیک یعنی نمایندگی و برقراری رابطه را مورد بررسی قرار می‌دهد. نظریه پست پوزیتوسیستی دیپلماسی، کار خود را با نفی این فرضیه که برداشت‌ها از دیپلماسی باید ریشه در روابط دولت‌های حاکم سرزمینی داشته باشد آغاز می‌کنند و این سوال را مطرح می‌سازند که در چه شرایطی مردم از اصطلاحاتی نظیر دیپلماسی و دیپلمات استفاده کرده و اینکه در واقع این اصطلاحات در چه شرایط و زمینه‌هایی ایجاد شده‌اند. در واقع بسیاری از مردمان دیگر بدون اینکه دیپلمات نامیده شده یا درگیر فعالیت‌های دیپلماسی شوند برای توافق میان منافع خاص و عام به نمایندگی از دیگران پرداخته، مذاکره کرده، گزارش می‌دهند و دست به ایجاد ائتلاف می‌زنند. (عاملی و دیگران، 1395: 81-80)

عده‌ای دیپلماسی را «عمل هدایت روابط میان دولت‌ها از طریق نمایندگان رسمی آنها در داخل و خارج کشورها» تعریف می‌کنند. از این حیث باید دیپلماسی را نظام ارتباطات در جامعه بین‌الملل دانست که در چهارچوب آن دولت‌ها با یکدیگر تعامل دارند و روابط قاعده‌مند و پیچیده‌ای برقرار می‌کنند. بر مبنای تعریف فوق، هدف دیپلماسی هدایت روابط بین‌کشورهایی مستقل با وساطت نمایندگان منصوب آنها و کارکرد عمده آن، مدیریت روابط بین‌الملل به وسیله مذاکره است. عده‌ای دیگر دیپلماسی را «هنر و فن اداره سیاست خارجی، تنظیم روابط بین‌المللی و حل و فصل اختلافات بین‌المللی با شیوه‌های مسالمت آمیز» دانسته‌اند. از بررسی این تعاریف چنین استنباط می‌شود که دو برداشت و تلقی متفاوت از دیپلماسی وجود دارد: دیپلماسی به مثابه فرایند روابط و دیپلماسی به مثابه فن یا هنر (ابزار). برایان وایت²³ با درک درست این تفاوت معتقد است که می‌توان از دو منظر کلان و خرد به دیپلماسی نگریست و به تعریف آن پرداخت. از منظر کلان (چشم انداز سیاست جهانی) دیپلماسی عبارت است از فرایند ارتباطات میان کنشگران بین‌المللی برای حل و فصل کشمکش‌ها و منازعات جهانی از طریق گفتگو و مذاکره با هدف جلوگیری از وقوع جنگ. از این منظر، دیپلماسی به‌اشکالی از تعاملات همکاری جویانه دولت‌ها اشاره دارد

²³ Brian White

که با هدف مدیریت و استقرار نظم در نظام جهانی و جلوگیری از تبدیل کشمکش ها به جنگ صورت می گیرد. اما از منظر خرد (چشم انداز سیاست خارجی) دیپلماسی به عنوان یک ابزار در اختیار دولتها در کنار دیگر ابزارها مانند نیروی نظامی تعریف می شود که در راستای تحقق اهداف سیاست خارجی کنشگران بین المللی مورد استفاده قرار می گیرد. دیپلماسی سنتی شامل ارتباطات میان مقامات دولتی بوده و به منظور ارتقاء سیاست خارجی از طریق توافقات رسمی یا ترتیبات ضمنی طراحی شده است. همچنین دیپلماسی از مجاری گوناگونی علاوه بر نمایندگی های کشورها در سرزمین های دیگر به اجرا درمی آید و دیپلماسی سنتی همانا روابط دولت با دولت است که در آغاز راه فرایندی دوجانبه و مخفیانه داشت. به عبارت دیگر تعاملات دیپلماتیک اغلب میان نمایندگان دو کشور و پشت درهای بسته انجام می گرفت زیرا از یک سو به دلیل محدودیت دامنه روابط بین الملل و بسیط بودن ساختار پیوندهای کنشگران، مذاکرات دوجانبه برای تأمین نیازهای دولتها کفایت می کرد و از سوی دیگر به دلیل فقدان مجاری ارتباطی و اطلاعاتی پیشرفته، امکان مخفی نگاه داشتن محتوای مذاکرات برای طرفین فراهم بود. (سعیدی، 1396: 116-112)

اگر دیپلماسی را فن مدیریت تعامل با جهان خارج توسط دولتها بدانیم، ابزارها و سازوکارهای متعددی برای اعمال این مدیریت می توان به کار گرفت. از آنجا که ملاحظات سیاسی، اقتصادی و امنیتی به طور سنتی سه حوزه بنیادین در مباحث سیاست خارجی را تشکیل می دهد؛ لذا در عرف نظام بین الملل، سیاست خارجی کشورها با هدف تأمین منافع ملی کشور در سه حوزه پیش گفته طراحی و با سازوکارها و ابزارهایی از همین سه جنس عملیاتی و اجرایی می شود. با این همه، به باور بسیاری از اندیشمندان و صاحب نظران علم روابط بین الملل، فرهنگ و مؤلفه های فرهنگی رکن چهارم سیاست خارجی را تشکیل می دهد که در بسیاری از مواقع لایه های زیرین سه حوزه دیگر نیز از آن منبعث می گردد. استفاده از علم و فرهنگ بخصوص در خدمت گرفتن ابزارهای نوین (نرم افزاری) در دیپلماسی در مقایسه با سایر ابزارها و اهرم های رایج در روابط بین الملل دارای مزایای بسیاری است که مهم ترین آنها را می توان به شرح زیر برشمرد:

الف. مواجه شدن با مقاومت کمتر در جوامع و کشورهای مقصد از کلیدی ترین مزایای دیپلماسی نوین محسوب می شود. یکی از مهم ترین علل ناکامی دولتها در رسیدن به اهداف سیاست خارجی شان در سایر کشورها مقاومتی است که در کشورهای مورد نظر در مقابل پیاده شدن آنها صورت می گیرد. از آنجا که فرهنگ و ابزارهای علمی در بسیاری از موارد ضمیر ناخودآگاه مخاطبان خود را هدف قرار می دهد و با لطافت و ظرافت غیرمشهودی بر لایه های عمیق اذهان ایشان تأثیر می گذارد، لذا در مقایسه با سایر ابزارهای شایع در دیپلماسی، دیپلماسی فرهنگی و علمی با سهولت بیشتری در لایه های زیرین جامعه و با عمق بیشتری رسوخ می کند و بر جای می ماند.

ب. عاری بودن دیپلماسی فرهنگی و علمی از لحنی خصمانه و آمرانه در کنار جذابیت بیشتر و نامحسوس بودن اعمال آن و در نتیجه، هدف قرار دادن ذهن و روح مخاطبان خود از دیگر مزایای آن است. دیپلماسی آن گاه که با هدف تسخیر اذهان و قلوب مردمان سایر جوامع طراحی و اعمال می شود، نباید با یک تلقی خصمانه، منفی و سلطه طلبانه در ذهن مخاطبان همراه باشد. مخاطب قرار دادن جوامع و کشورهای دیگر، چه در سطح دولتها و چه در سطح ملتها، آن گاه که با ابزار قهرآمیز و لحنی آمرانه صورت گیرد، هرچند که

ضمانتهای اجرای خود را نیز در کنار داشته باشد، با مقاومت در هر دو سطح روبه‌رو می‌گردد و سرانجام، منجر به صرف هزینه بیشتر و مقبولیت و کارایی کمتر می‌شود.

پ. در دیپلماسی فرهنگی و علمی به عنوان اشکال نوین دیپلماسی نیز فرصت بهتری برای حضور جدی‌تر و مجال بیشتری برای ایفای نقش مؤثرتر توسط بازیگران غیررسمی، نهادهای مدنی و اشخاص حقیقی و حقوقی غیردولتی مهیا می‌شود و این به نوبه خود بر گستره حوزه مانور و دامنه تأثیرگذاری دیپلماسی نیون در مقایسه با دیپلماسی کلاسیک سنتی می‌افزاید.

ت. دیپلماسی فرهنگی و علمی بیشتر به دنبال کشف، تعریف و ترویج ارزشها و منافع مشترک و جهان‌شمول و سپس، تأمین منافع ملی در چارچوب این ارزشها و منافع مشترک است.

ث. دیپلماسی فرهنگی و علمی می‌تواند به منزله فتح بابی برای مفاهمه بیشتر و بهتر میان کشورها به کار گرفته شود و به مرور زمان، منجر به پایه‌ریزی روابط عمیق و پایدار فرهنگی و علمی میان کشورها شود و این تعمیق، حتی می‌تواند به حوزه‌های سیاسی و امنیتی هم تسری یابد و سرانجام، دیپلماسی فرهنگی و علمی می‌تواند خلاقانه‌تر، انعطاف‌پذیرتر و حتی فرصت‌طلبانه‌تر از دیپلماسی کلاسیک و سنتی در بسیاری از حوزه‌ها طراحی و اجرا شود. با این توصیفات، دیپلماسی علمی و فرهنگی می‌تواند عرصه ظهور همه ظرفیتهای بالقوه و قابلیت‌های تاریخی، علمی و هنری یک کشور در حوزه‌هایی از قبیل ادبیات، شعر، سینما، موسیقی و سایر زیرشاخه‌های فرهنگ و هنر شود. (خانی، 1384: 139-135)

جدول انواع دیپلماسی نوین			
انواع	تعریف	اهداف	موارد کاربرد
دیپلماسی عمومی	روابط مرتبط با منافع ملی یک کشور از طریق ارتباط با سایر ملتها	تأثیر بر افکار عمومی در کشورهای دیگر ایجاد و یا تقویت یک تصویر خوب و برجسته از موجودیتی خاص در فضای بین‌الملل	ارتباط کنترل شده با افراد خارجی به منظور تأثیرگذاری بر افکار و سرانجام تأثیر گذاشتن بر نظام های سیاسی آنها
دیپلماسی اقتصادی	به خدمت گرفتن سیاست خارجی و استفاده از ظرفیتها و بسترهای آن در نیل به اهداف اقتصاد داخلی	حمایت از گسترش خارجی اقتصاد	تأثیرگذاری بر تعاملات اقتصادی و تجارت بین‌الملل همکاری دو یا چند جانبه میان کشورها، سازمانها و دیگر بازیگران بین‌الملل
دیپلماسی علم	استفاده از قابلیت‌های سیاست خارجی در توسعه علمی کشور و بالعکس	کمک جوامع علمی به مأموریت سیاست خارجی کمک دولت به اهداف جامعه علمی	حل چالش‌های جهانی مرتبط با افزایش جمعیت، محیط زیست، غذا، انرژی، منابع و فقر که نیازمند همکاری‌های بین‌المللی هستند

منبع: (تسلیمی و دیگران، 1397: 28)

2-2. دیپلماسی علمی

دستیابی به توسعه در عصر حاضر مستلزم دسترسی به منابع و متغیرهایی است که در دو سطح ملی و بین‌المللی تعریف می‌شوند. علم و فناوری به عنوان متغیر اصلی در روند توسعه کشورها است. بهره‌گیری از علم

و فناوری روز، مستلزم پیوستن به شبکه جهانی دانش و برقراری تعامل، بویژه با صاحبان علم و فناوری در این شبکه است. دولت‌ها بعنوان بازیگران اصلی در فضای بین‌المللی، بستر تعامل سایر کنشگران ملی در فضای بین‌الملل را فراهم می‌کنند. بر این اساس سیاست خارجی نقشی محوری در ایجاد بستر همکاری‌های علمی و فناورانه دارد. از سوی دیگر توانمندی‌های یک کشور در حوزه علم و فناوری می‌تواند ابزاری پیشبرنده در حوزه سیاست خارجی باشد. به همین دلیل دیپلماسی علم و فناوری علاوه بر شبکه ملی تابعی از شبکه بین‌المللی همکاری‌های علمی و فناورانه است. کشورهای اسلامی خواهان توسعه، باید ضمن دارا بودن توانمندی‌هایی که سایر اعضای شبکه را به تداوم حضور آنها نیازمند می‌کند، با شناخت قواعد بازی در این ساختار پیچیده، تعاملی مثبت و مبتنی بر وابستگی متقابل با سایر اعضای شبکه ایجاد کنند. تدوین مدل دیپلماسی علم و فناوری در این کشورها، مدل تعامل بین‌المللی برای توسعه هر کشور را مشخص خواهد کرد. این مدل بر پایه پیشرانهای اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فناورانه، ارزشی و زیست محیطی از یکسو و متغیرهای ملی از سوی دیگر تدوین می‌شود. (صنیع اجلال، 1396: 193) البته باید توجه داشت که ابعاد سیاسی و فرهنگی فعالیت‌های علمی و فناوری در سطح بین‌المللی ذیل مفهوم دیپلماسی علمی قابل مطالعه است. صرف‌نظر از برداشت‌های رایج نسبت به این مفهوم، می‌توان آن را با رویکردی معطوف به سلطه و مقاومت مورد بررسی قرار داد که با این رویکرد دیپلماسی علمی عبارت است از: تلاش برای نفوذ از طریق علم و فناوری به کشورهایی که دیگر راه‌های نفوذ به آنها مسدود است از یک سو و آگاهی و مقاومت کشورها در برابر این جریان در عین پویایی علمی از سوی دیگر. (میرحسینی و محمدی، 1394: 45)

دیپلماسی علمی تعاملی و صلح‌گرا را می‌توان این‌طور تعریف کرد: مجموعه‌ای از استراتژی‌ها و تاکتیک‌هایی که در خدمت دستگاه سیاست خارجی یک کشور قرار می‌گیرند و ضمن بهره‌برداری این دستگاه از دستاوردهای علمی و فناوری، برای ارتقاء ظرفیت‌های خود، باعث می‌شوند زمینه‌های توسعه و پیشرفت علم و فناوری، خلق ثروت و توسعه در یک کشور پدیدار شود. (ذوالفقارزاده و هاجری، 1395: 105) سه حوزه دیپلماسی علمی و فناوری به شرح زیر می‌باشد؛

الف. علم و فناوری در دیپلماسی: در این حالت علم در راستای شکل دهی و حمایت از اهداف سیاست خارجی به عنوان پشتوانه عمل می‌نماید.

ب. دیپلماسی برای علم و فناوری: در این حالت دستگاه دیپلماسی همکاری‌های علمی و فناوری بین‌المللی را تسهیل می‌نماید.

پ. علم و فناوری برای دیپلماسی: در این حالت همکاری‌های علمی و فناوری روابط بین‌الملل را بهبود می‌بخشد.

ابعاد	مؤلفه‌ها
علم در دیپلماسی (گویه‌های ۹-۱۴)	۱. ظرفیت سازی
	۲. حفظ و تقویت ارتباط میان دانشمندان و سیاستمداران جامعه
	۳. آموزش با موضوع سیاست گذاری علمی
	۴. ایفای نقش موثر علم و فناوری در تقسیم کار بین‌المللی
	۵. همکاری در به کارگیری زبان علمی در تعاملات بین‌المللی کشورها
	۶. معرفی متخصصان حوزه های دانشگاهی به عنوان رایزن علمی و فناوری در سفارتخانه های کشور
	۷. مطالعه و شناسایی انواع دیگر دیپلماسی نظیر فرهنگی و ... با هدف تسهیل دیپلماسی علم و فناوری
	۸. همکاری با سایر نهادها در قانونگذاری و تعیین ساختار برای توسعه دیپلماسی علم و فناوری
	۹. تعریف و تبیین مؤلفه های جذابیت علم و فناوری برای دیپلماسی
	۱۰. تسهیل فرایند صدور روایید و پیش نیازهای همکاری میان مجامع علمی کشور
دیپلماسی برای علم (گویه‌های ۱۰-۱۲ و ۲۰-۱۴ و ۲۲)	۱۱. همکاری در اجرای پروژه های بین‌المللی در منطقه و جهان
	۱۲. گسترش همکاری علمی کشورهای همسایه پیرامون چالش‌های مشترک آب و هوا، انرژی‌های نو و ...
	۱۴. بازاریابی محصولات علمی با کمک روابط سیاسی کشورها
	۱۵. همکاری در جذب سرمایه گذاری خارجی برای توسعه علم و فناوری
	۱۶. استفاده موثر از رسانه ها در معرفی محصولات علم و فناوری کشور
	۱۷. اهدای هدایای فناورانه در دیدارهای رسمی مقامات دیگر کشورها
	۱۸. برندسازی محصولات علم و فناوری تولید شده در سطح جهان
	۱۹. تسهیل فرایندهای مربوط به صادرات محصولات شرکت های دانش بنیان
	۲۰. تسهیل فرایندهای انتقال (واردات) فناوری و دانش جدید به کشور
	۲۲. تقویت امنیت در دیپلماسی علمی و حفاظت از فناوری در مقابل جاسوسی
	۲۴. تأسیس اتحادیه های بین‌المللی اعضای هیات علمی
	۲۵. تکمیل و تاسیس موزه های علم و فناوری
	۲۶. همکاری در تقویت اهرم های تشویقی و تنبیهی جهت پایداری در روابط سیاسی میان کشورها
علم برای دیپلماسی (گویه‌های ۳۳-۲۴)	۲۷. تبادل استاد و دانشجوی در رشته های مختلف
	۲۸. توسعه همکاری های مشترک علمی در سراسر دنیا
	۲۹. توسعه همکاری علمی و فناوری با هدف بهبود روابط سیاسی میان کشورها
	۳۰. نقش دانشگاه ها در ایجاد وابستگی کشورهای دیگر به فناوری جدید
	۳۱. کارآمد نمودن فناوری تولیدی جهت تسهیل صدور آن به خارج از کشور
	۳۲. بومی سازی فناوری انتقالی به کشور
	۳۳. اختصاص منابع مالی مستقل در بودجه کشور جهت حمایت از دیپلماسی علمی و فناوری

(مؤلفه های سه گانه دیپلماسی و علم، به نقل از: مقیمی و دیگران، ۱۳۹۵: ۴۸)

در ادبیات جهانی مربوط به دیپلماسی علم و فناوری چند هدف را مطرح می کنند که البته این اهداف بیشترین اهداف ظاهری است و اهداف پنهان مطرح نمی شود. مثلاً از جمله اهداف دیپلماسی علم و فناوری، بحث پرداختن به چالش های جهان، ارائه تضمین های امنیت دو جانبه، بهبود روابط دوجانبه، بهبود رقابت جهان، حمایت از توسعه جهان، ائتلاف منطقه ای و حل تعارض ها مطرح می شود که این ها در واقع پوسته ظاهری اهداف دیپلماسی علم و فناوری است. ولی موضوعات اقتصادی، بحث بازار، استفاده از ظرفیت های سایر کشورها و جذب نخبگان آنها اهداف درون تری است که در این زمینه دنبال می شود. (مطالعات دیپلماسی ایرانی، ۱۳۹۷: ۳)

۲-۳. الگوی دیپلماسی علمی؛ با رویکردی بر اسناد فرادستی جمهوری اسلامی ایران

۲-۳-۱. سند چشم انداز بیست ساله

سند چشم انداز بیست ساله مربوط به حیطة محدود علوم و فناوری نیست و همان گونه که از عنوان آن پیداست، سندی است کلان که دورنمایی بسیار کلی از جهت گیری های مطلوب ارائه می کند. از این رو انتظار نمی ورد که این سند بیان کننده جزئیات امور باشد و در بخش علم و فناوری راهکارهای مورد نیاز و ظرائف فعالیت های مربوط به جنبه های بین المللی آنها را مشخص کند. با این حال چشم اندازی که برای کشور تعیین شده است را می توان تا حد زیادی در خصوص دیدگاه های مربوط به همکاری های علمی و فناوری در سطح بین المللی و دغدغه های مربوط به دیپلماسی علمی گویا دانست. در این سند چند عبارت حاوی پیام هایی درباره هر نوع همکاری بین المللی به طور کلی هستند که آنها را می توان از جمله مبین رویکرد دیپلماسی علمی کشور دانست. از این عبارات حداقل نه نکته حاوی پیام هایی در زمینه دیپلماسی علمی کشور قابل استخراج است. این نکات و پیام ها که در بالادستی ترین سند ملی از این دست آمده است را می توان تعیین کننده جهت گیری مطلوب و مورد انتظار سایر اسناد کلان، و در پی آنها، اسناد پائین دستی و برنامه های اجرایی دانست. این نه نکته عبارتند از: جایگاه اول علمی و فناوری در منطقه، هویت اسلامی و انقلابی، الهام بخشی، تعامل سازنده و موثر، فعالیت و موثر بودن در جهان اسلام، تاثیرگذاری بر همگرایی، عزت، حکمت و مصلحت. تصویری که از مجموع این نکات حاصل می شود چشم انداز و دورنمای کلی بسیاری از فعالیت های کشور در عرصه بین المللی را تعیین می کند و از این رو همکاری های بین المللی در عرصه علم و فناوری را نیز باید در این راستا تعریف کرد و می توان انتظار داشت که اسناد پایین دستی کشور، از جمله اسناد مربوط به علم و فناوری که طبعاً بعد بین المللی نیز دارند، پایبند به این چشم اندازها و جهت گیری ها باشند و این دیدگاه ها باید در سایر اسناد بسط یابد و به سطح اجرایی نزدیک تر شود. (میرحسینی و محمدی، 1393: 130-131)

در نهایت این که، فرصت ها، ظرفیت ها و مولفه های سازنده دیپلماسی علمی ایران در سند چشم انداز بیست ساله به قرار زیر می باشند؛

- (1) تعامل سازنده و موثر در روابط بین الملل در حوزه علم و فناوری،
- (2) تلاش برای دست یابی به جایگاه اول علمی در منطقه (شامل آسیای میانه، قفقاز، خاورمیانه و کشورهای همسایه)،
- (3) عزم ملی، کوشش برنامه ریزی شده و مدبرانه جمعی در مسیر تحقق آرمان های ملی نظیر حوزه دانش و علوم راهبردی،
- (4) الهام بخشی علم و فناوری در جهان اسلام،
- (5) برخورداری از دانش پیشرفته،
- (6) توانا در تولید علم و فناوری و متکی بر سهم برتر منابع انسانی،
- (7) تأکید بر جنبش نرم افزاری و تولید علم،
- (8) تأثیرگذار بر همگرایی اسلامی و منطقه ای. (سند چشم انداز بیست ساله، 1382)

2-3-2. سند جامع روابط علمی بین المللی جمهوری اسلامی ایران

مراودات و مبادلات علمی، آموزشی، پژوهشی و فناوری بین‌المللی که در سند مزبور به اختصار «روابط علمی بین‌المللی» نامیده می‌شود و دارای اهداف کلان ذیل است: تحقق دیپلماسی علمی فعال برای کسب دانش‌ها و فناوری‌های برتر و نوپدید و مورد نیاز اولویت‌دار کشور و همچنین افق‌گشایی علمی براساس مبانی معرفتی اسلام؛ ارائه، بسط و تعمیق مطلوب معارف و علوم انسانی و اسلامی در مجامع علمی بین‌المللی به‌ویژه جهان اسلام؛ استفاده هماهنگ و منسجم از ظرفیت‌های علمی کشور جهت ارتقاء سطح علمی و فناوری سایر جوامع و کشورهای همسوس؛ ترویج، انتشار و انتقال دستاوردهای علمی و فناوری کشور در چارچوب منافع ملی و سیاست‌های کلان نظام؛ مقابله با نفوذ و انحصارطلبی علمی نظام سلطه و حفاظت و صیانت هوشمند از سرمایه‌های انسانی و علمی کشور.

راهبردهای طراحی شده در این سند به قرار زیر است؛ هماهنگی و هم‌افزایی دستگاه‌های ذی‌ربط و سیاست‌گذاری یکپارچه برای توسعه همکاری‌های علمی بین‌المللی، تقویت و توسعه شبکه‌های صیانت‌شده فراملی میان دانشمندان، دانشجویان و پژوهشگران دانشگاه‌ها و حوزه‌های علمیه، مراکز پژوهشی، پارک‌های علم و فناوری و شرکت‌های دانش‌بنیان در داخل و خارج از کشور، توسعه هوشمند و الهام‌بخش روابط علمی با سایر کشورها با تأکید بر مزیت‌های نسبی کشور به‌ویژه در علوم اسلامی، تسهیل دستیابی به دانش طراحی و تولید با رویکرد بومی‌سازی فناوری‌های راهبردی و مورد نیاز با پیشگیری از آسیب‌های احتمالی آن. اقدامات ملی برای تقویت دیپلماسی علمی به قرار زیر است؛

- (1) تقویت و بهره‌برداری از ظرفیت سفارتخانه‌ها، رایزنی‌های فرهنگی و سایر نهادهای فعال در عرصه بین‌المللی برای توسعه هوشمند نظام روابط علمی بین‌المللی،
- (2) طراحی و پیاده‌سازی سامانه امن ثبت اطلاعات، رصد، پایش و ارزیابی روابط علمی بین‌المللی کشور،
- (3) تعیین ضوابط و تسهیل هدفمند عضویت و نقش‌آفرینی تأثیرگذار سازمان‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی، مراکز علوم دینی، انجمن‌های علمی و صنفی، پژوهشگران و فناوران در مجامع و رویدادهای علمی بین‌المللی،
- (4) تعیین چارچوب و ضوابط ارائه و نشر دستاوردهای مهم و برون‌دادهای علمی اولویت‌دار در عرصه‌های بین‌المللی از طرق مختلف از قبیل پایگاه‌ها و بانک‌های اطلاعاتی، شبکه‌های اجتماعی، مقالات، شناخت‌نامه‌ها، پایان‌نامه‌ها، کنفرانس‌ها و رویدادهای کارآفرینی به‌منظور رعایت منافع ملی و ایجاد فضای امن ارتباطی،
- (5) توسعه بازار محصولات و خدمات علمی و فناورانه به‌ویژه دانش‌بنیان در کشورهای هدف کمک‌های علمی و فناوری به کشورها و جوامع همسوس با بهره‌گیری هدفمند از دیپلماسی و کمک‌های توسعه‌ای کشور،
- (6) ترجمه، نشر و گسترش منابع و دستاوردهای علمی و فرهنگی ایرانی-اسلامی به‌ویژه علوم انسانی و معارف اسلامی با بهره‌گیری از توانمندی‌های حوزه‌های علمیه و سایر مراکز آموزشی و پژوهشی کشور،
- (7) توسعه و به‌کارگیری روش‌ها و ابزارهای ترویج زبان فارسی به‌منظور ارتقای جایگاه زبان فارسی در بین زبان‌های بین‌المللی علمی، توسعه ساز و کار جذب، اقامت و بهره‌گیری ضابطه‌مند از ظرفیت و توان دانشمندان، پژوهشگران، فناوران و دانشجویان خارجی به‌ویژه ایرانیان مقیم خارج از کشور سامان‌دهی،
- (8) حمایت و هدفمند کردن پذیرش دانشجویان غیرایرانی و اخذ بورس‌های تحصیلی و فرصت‌های مطالعاتی خارج از کشور مبتنی بر اولویت‌های تعیین‌شده در اسناد بالادستی نظام،

(9) توسعه همکاری‌های علمی بین‌المللی از قبیل دوره‌های آموزشی و دانشگاهی، پروژه‌ها و مراکز تحقیقاتی، شرکت‌های دانش‌بنیان، مجلات علمی و سرمایه‌گذاری مشترک با کشورهای خارجی. (شورای عالی انقلاب فرهنگی، 1397: 1)

2-3-3. نقشه جامع علمی کشور ایران

اهداف کلان نظام علم و فناوری کشور در نقشه جامع علمی کشور این گونه ترسیم شده است؛

- (1) دستیابی به جایگاه اول علم و فناوری در جهان اسلام و احراز جایگاه برجسته علمی و الهام بخش در جهان
- (2) استقرار جامعه دانش‌بنیان، عدالت‌محور و برخوردار از انسانهای شایسته و فرهیخته و نخبه برای احراز مرجعیت علمی در جهان
- (3) تعمیق و گسترش آموزشهای عمومی و تخصصی همراه با تقویت اخلاق و آزاداندیشی و روحیه خلاقیت در آحاد جامعه، به‌ویژه نسل جوان
- (4) دستیابی به توسعه علوم و فناوریهای نوین و نافع، متناسب با اولویتها و نیازها و مزیت‌های نسبی کشور؛ و انتشار و به‌کارگیری آنها در نهادهای مختلف آموزشی و صنعتی و خدماتی
- (5) افزایش سهم تولید محصولات و خدمات مبتنی بر دانش و فناوری داخلی به بیش از 50 درصد تولید ناخالص داخلی کشور
- (6) ارتقای جایگاه زبان فارسی در بین زبانهای بین‌المللی علمی
- (7) کمک به ارتقای علم و فناوری در جهان اسلام و احیای موقعیت محوری و تاریخی ایران در فرهنگ و تمدن اسلامی
- (8) گسترش همکاری در حوزه‌های علوم و فناوری با مراکز معتبر بین‌المللی (نقشه جامع علمی، 1392: 13)

در بعد مشارکت و مراودات علمی ایران با سایر کشورها، بر مولفه هایی نظیر پژوهش های بین المللی، مقالات مشترک، همایش های بین المللی، جذب دانشجوی و ... تاکید شده است.

مولفه های مشارکت بین المللی در حوزه علم با رویکردی بر سند جامع علمی ایران	مولفه های مشارکت بین المللی
تعداد مقالات مشترک با کشورهای دیگر به ویژه کشورهای اسلامی	
تعداد پژوهش های بین المللی مشارکتی	
تعداد حوزه های علمی جدیدالتأسیس کشور برای نخستین بار در دنیا	
تعداد دانشمندان برجسته و مؤثر در مدیریت مجامع بین المللی	
تعداد سخنرانان مدعو و اعضای کمیته های علمی و راهبری همایش های معتبر بین المللی	
تعداد مقالات بسیار پر استناد	
تعداد دانشگاهها و مراکز پژوهشی که در رتبه بندی جهانی جزء 10 درصد بهترین مراکز هستند	
میزان جذب دانشجویان و متخصصان دیگر کشورها	

3. یافته های پژوهش

3-1. دیپلماسی علمی ایران در گرجستان؛ مروری بر مشعل خاموش دیپلماسی دانشگاه مازندران در گرجستان

ایران و نهادهای آموزشی ایران با مجامع علمی گرجستان دارای برخی تعاملات علمی و مراودات دانشگاهی هستند که منجر به تقویت دیپلماسی علمی ایران در گرجستان شده است اما این روند منسجم، راهبردی و کلان نمی باشد و نیازمند تقویت روابط علمی نسبت به حجم مراودات علمی دو کشور با سایر کشورهای منطقه و همسایگان می باشد.

3-1-1. مراودات ایرانیان با مجامع علمی گرجستان

برخی از روابط علمی ایران و گرجستان به شرح زیر می باشد؛ در سال 1391، با حضور مجید صابر سفیر جمهوری اسلامی ایران و رئیس آکادمی ملی علوم گرجستان، تفاهم نامه همکاری علمی بین موسسه حکمت و فلسفه ایران با انجمن فلسفی پتریسی گرجستان به امضاء رسید. در پرتو این همکاری، علاوه بر اهداء چهار جایزه مهم ادبی از سوی ریاست جمهور ایران به ایرانشناسان و محققین گرجی، آمادگی مراکز علمی ایران برای همکاری مشترک در خصوص ترجمه آثار علمی و ادبی گرجستان اعلام شد. صابر امضاء این سند همکاری را حلقه جدیدی در روابط علمی و پژوهشی قلمداد و ابراز امیدواری کرد تا محققین ایرانی و گرجی هر چه زودتر بتوانند روابط خود را در زمینه فلسفی آغاز کنند. تاماز گامقرلیدزه رئیس آکادمی ملی علوم گرجستان بر روابط گسترده در زمینه های سیاسی، علمی و فرهنگی تاکید داشت. تفاهمنامه همکاری علمی بین دو موسسه به امضاء محمدرضا کلان فریبایی به عنوان نماینده جامعه المصطفی (ص) العالمیه و موسسه حکمت و فلسفه ایران در گرجستان و "گورام توزادزه" قائم مقام آکادمی ملی علوم و رئیس انجمن فلسفی پتریسی گرجستان رسید. طرفین پس از امضاء قرارداد در خصوص آغاز همکاری در زمینه تالیف و ترجمه مقالات و کتب، تبادل تجربیات و پژوهش ها و همکاری در زمینه برگزاری همایش ها و کارگاه های آموزشی

تاکید کردند. (خبرگزاری فارس، 1391) به گزارش روابط عمومی وزارت علوم و تحقیقات جمهوری اسلامی ایران در سال 1392، دکتر قربانی با اشاره به توانمندی ها و قابلیت های جمهوری اسلامی ایران در زمینه های مختلف علمی، تحقیقاتی و فناوری، آمادگی کشورمان را برای گسترش همکاری های دانشگاهی از جمله: تبادل استاد و دانشجو، برگزاری دوره های مشترک آموزشی، اجرای پروژه های مشترک تحقیقاتی، برگزاری کنفرانس های بین المللی، تقویت کرسی های زبان و ادبیات فارسی و اسلام شناسی و انتقال تجربیات اعلام داشت. وی همچنین نظام مند شدن تبادل دانشجو بین دو کشور را گامی مهم در ارتقای وضعیت تحصیلی دانشجویان و دانشگاه های دو کشور دانسته و تقویت همکاری های دانشگاهی و ایجاد ترافیک علمی را زمینه ساز توسعه بیشتر همکاری ها در سایر زمینه ها قلمداد کرد. (روابط عمومی وزارت علوم، 1392)

دکتر محمد فرهادی وزیر علوم، تحقیقات و فناوری و الکساندر جه جه لاوا معاون نخست وزیر و وزیر آموزش و علوم گرجستان در تفلیس برای گسترش همکاری های دو کشور معاهده ای (1396) را امضا کردند که این تفاهم نامه در راستای؛ تبادل دانشجو، جذب دانشجویان ایرانی، اجرای برنامه های مشترک در مقطع تحصیلات تکمیلی و همکاری در دوره های توسعه مطالعات ایران شناسی، ایجاد و گسترش روابط بین مراکز و پارک های علمی و فناوری، راه اندازی دوره های مشترک دانشگاهی و اجرای پروژه ها با همکاری یکی از دانشگاه های ایران و گرجستان و... بود. (ایسکانیوز، 1396: 1) پیرو سفر وزیر محترم علوم، تحقیقات و فناوری به کشور گرجستان و ارمنستان در تاریخ 13-17 تیرماه سال 1396 در معیت ریاست دانشگاه محقق اردبیلی، دانشگاه محقق اردبیلی به عنوان متولی کارگروه هماهنگی و پیگیری همکاری علمی با گرجستان مشخص و مقرر گردید تا مسئولیت پیگیری و هماهنگی همکاریها و پروژه های مشترک تحقیقاتی بین کشور گرجستان و دانشگاه های ایران را برعهده بگیرد. اهم اقدامات انجام شده در حوزه کارگروه گرجستان عبارت هستند از؛

تشکیل دبیرخانه گرجستان در گروه همکاری های علمی و بین المللی دانشگاه، تشکیل کمیته علمی ایران و گرجستان با دعوت از نمایندگان سایر دانشگاه ها، برگزاری نشست اتحادیه دانشگاه های آسیای میانه در دانشگاه محقق اردبیلی با حضور یک هیأت بلند پایه از بزرگترین دانشگاه خصوصی گرجستان، شرکت رییس دانشگاه در ششمین کمیسیون مشترک اقتصادی ایران و گرجستان، بازدید و ارزیابی اولیه چهارده دانشگاه اصلی شهر تفلیس، جلسه با مسئولین وزارت علوم گرجستان جهت افزایش همکاری های فی مابین در کشور گرجستان، عقد تفاهم نامه همکاری های علمی و بین المللی با دانشگاه های دولتی تفلیس، گرجستان و ایلیا، رایزنی با وزارت علوم گرجستان جهت تعیین دانشگاه گرجستان بعنوان کارگروه ایران، تصویب درس گرجستان شناسی در دانشگاه محقق اردبیلی، رایزنی با دانشگاه ایلای گرجستان جهت همکاری مشترک چند دانشگاه ایرانی با این دانشگاه در قالب پروژه اراسموس پلاس، عضویت دانشگاه های گیلان، سیستان بلوچستان و آیت الله حائری میبد در کارگروه گرجستان و... (دانشگاه محقق اردبیلی، 1396)

امضای تفاهمنامه همکاری دانشگاه خلیج فارس با سه دانشگاه گرجستان از جمله مراودات علمی بین المللی بین دو کشور می باشد و براساس این تفاهمنامه، برگزاری دوره های کوتاه مدت آموزش و تقویت زبان فارسی و ایران شناسی برای دانشجویان دانشگاه های گرجستان طراحی شده است و دوره های آموزشی زبان فارسی و

ایرانشناسی برای دانشجویان گرجی به زودی در محل دانشگاه خلیج فارس بوشهر آغاز می شود. در جریان این سفر هیات ایرانی ضمن دیدار با روسای دانشگاه های یاد شده و بازدید از امکانات آموزشی و پژوهشی آنها آمادگی خود را برای گسترش همکاری در زمینه های مورد علاقه طرفین مانند طرح های مشترک آموزشی و پژوهشی و تبادل استاد و دانشجو، اعلام کردند. این در حالی است که دانشگاه دولتی تفلیس موسوم به دانشگاه جاواخیشویلی در فوریه سال 2018 میلادی، صد ساله شد و رشته ایرانشناسی از بدو تاسیس این دانشگاه در سال 1918 به عنوان یکی از رشته های اصلی این دانشگاه، فعالیت های قابل ملاحظه علمی و پژوهشی و ترجمه آثار فاخر زبان و ادب فارسی را در دستور کار خود داشته است. در این زمینه، برگزاری دوره های ایرانشناسی در ایران برای دانشجویان گرجستانی، را دکتر لیلا رضایی استاد اعزامی از دانشگاه خلیج فارس و استاد کرسی زبان فارسی دانشگاه های گرجستان در برنامه سفر وزیر علوم کشورمان به گرجستان ارائه کرد که با استقبال رو به رو شد. (خبرگزاری صداوسیما، 1396)

در همین زمینه، مرکز علمی-تحلیلی روابط ایران و گرجستان با مشارکت رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و دانشگاه بین المللی قفقاز در شهر تفلیس افتتاح شد. (زمان اف، 1397) به منظور تقویت و گسترش مطالعات ایرانشناسی و آموزش زبان فارسی در میان اساتید و دانشجویان کشور گرجستان 18 نفر از پذیرفته شدگان مدرسان و دانشجویان مقاطع تحصیلی کارشناسی ارشد و دکتری رشته زبان فارسی و ایرانشناسی دانشگاه های ایوانه جاواخیشویلی تفلیس، ایلیا، گرجستان و اکاکی تسرتلی کوتایسی برای شرکت در دوره های ایرانشناسی و زبان و ادب فارسی به ایران اعزام شدند، از این تعداد 3 نفر دانشجوی دکتری در دوره های آموزشی ایرانشناسی اداره کل همکاری های علمی و دانشگاهی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و 14 نفر در مرکز آموزش زبان فارسی دانشگاه پیام نور شرکت خواهند کرد و اخیراً نیز 1 نفر استاد برای شرکت در دوره دانش افزایی مدرسان زبان فارسی بنیاد سعدی اعزام شده است. (رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، 1397) به گزارش سایت معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری ایران، در راستای انجام تعاملات لازم با مقامات ارشد گرجستان؛ بستر مبادلات مشترک میان شرکت های دانش بنیان دو کشور ایران و گرجستان فراهم شد که در راستای این اقدام نمایشگاه دائمی برای عرضه محصولات دانش بنیان در این کشور دایر شد. به گزارش مرکز ارتباطات و اطلاع رسانی معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، در پی برگزاری دومین نشست تجاری B2B ایران در کشور گرجستان، که باهدف برقراری ارتباط تجاری بین شرکت های دانش بنیان ایرانی و گرجی برگزار شد، بستر مبادلات مشترک شرکت های دانش بنیان دو کشور ایران و گرجستان فراهم می شود. در طی این رویداد؛ علی رضا دلیری معاون توسعه مدیریت و جذب سرمایه معاونت علمی در نشست با قائم مقام وزیر بهداشت گرجستان، به حضور شرکت های دانش بنیان حوزه پزشکی در این سفر و انجام تعاملات همکاری دوجانبه و حمایت از سرمایه گذاری و صادرات محصولات دانش بنیان ایران ساخت تأکید کرد. در حاشیه تعاملات شرکت های دانش بنیان ایرانی و گرجی؛ هماهنگی لازم با مقامات سه وزارتخانه مربوطه در کشور گرجستان ایجاد شد. در حاشیه سفر هیئت ایرانی به گرجستان به سرپرستی علی رضا دلیری معاون توسعه مدیریت و جذب سرمایه معاونت علمی؛ بود ضمن بازدید از تکنولوژی پارک گرجستان، جلسه ای با روسای پارک فناوری و آژانس های سرمایه گذاری و نوآوری گرجستان برگزار شد. دفتر مبادلات فناوری ایران و گرجستان توسط علی رضا دلیری معاون توسعه مدیریت و جذب سرمایه معاونت

علمی در تفلیس افتتاح شد. (دلیری، 1397) نمونه های فراوانی از تعامل، مراودات و همکاری مشترک بین المللی بین ایران و گرجستان وجود دارد که ناظر بر فعال بودن دیپلماسی ایران در گرجستان دارد اما سازماندهی و برنامه ریزی هدفمند در این زمینه اندک می باشد و نیازمند سیاستگذاری فعال و پویا در این زمینه می باشیم.

3-1-2. تعاملات علمی بین المللی دانشگاه مازندران

دانشگاه مازندران در حوزه مراودات علمی بین المللی فعال می باشد و روند دیپلماسی علمی این دانشگاه به عنوان یکی از بازوهای اجرایی دیپلماسی علمی ایران در چند حوزه قابل رصد و بررسی می باشد؛

- (1) همکاری با انجمن های علمی،
- (2) مشارکت در همایش های بین المللی،
- (3) تعاملات دانشگاهی با اقصی نقاط جهان،
- (4) آموزش زبان فارسی به محققان خارجی،
- (5) همکاری با اساتید خارجی در زمینه های مختلف،
- (6) تفاهم نامه همکاری علمی با مراکز دانشگاهی.

مراودات دانشگاه مازندران با کشورهای اروپایی (ایتالیا، آلمان، لهستان، سوئد و...)، آسیایی (کره جنوبی، چین، قزاقستان، قرقیزستان، قبرس، افغانستان، مالزی و...)، خاورمیانه (عراق) و روسیه برقرار است اما با توجه به ظرفیت های موجود در دانشگاه مازندران، دیپلماسی و مراودات علمی این دانشگاه با مجامع علمی گرجستان در پائین ترین سطح ممکن قرار دارد و به همین دلیل، نیازمند برنامه ریزی و تقویت روابط علمی میان دانشگاه مازندران با دانشگاه های دولتی و مراکز تحقیقاتی گرجستان دارد. البته در همایش گفت و گو های فرهنگی ایران، آسیای مرکزی و قفقاز که در دانشگاه مازندران در سال 1396 برگزار شد، محققان گرجی حاضر بودند که آقای دکتر علی اکبر جعفری دبیر علمی این همایش بین المللی بودند. به غیر از این تعامل و مراوده علمی، بخش های دیگر تعامل علمی بین دانشگاه های گرجستان و دانشگاه مازندران وجود ندارد که نیازمند کنشگری متقابل در راستای تقویت روابط علمی بین المللی بین دانشگاه ها می باشد.

3-2. دیپلماسی علمی تعامل گرا؛ الگوی مفهومی برای دانشگاه مازندران و ارتباط با مجامع علمی و دانشگاهی گرجستان

دیپلماسی تعامل گرا مترصد «بسترسازی محیطی مناسب برای ایفای نقش موثرتر وزارت امور خارجه در توسعه علم و فناوری در نظام ملی نوآوری، استفاده از دستاوردهای علم و فناوری به خصوص دانش فنی و محصولات دانش بنیان به عنوان یک ابزار برای توسعه حوزه دیپلماسی کشور، ارائه تصویری مطلوب از توانمندی ها و اقتدار ملی و کسب وجهه و حیثیت بین المللی به عنوان کشوری توسعه یافته در جهت پیشبرد اهداف دیپلماسی کشور، قرار گرفتن در مسیر تحولات تکنولوژیکی دنیا و بسترسازی برای انتقال فناوری با کمک دستگاه دیپلماسی رسمی، ایجاد و بهبود روابط با کشورهای گوناگون به دلیل کم حساسیت بودن مقوله علم و فناوری در عرصه بین الملل و اثرگذار بودن آن در تمامی کشورها، و ایجاد ارزش افزوده و کسب سود از طریق توسعه فعالیت های علمی و فناوری در اثر تعاملات علمی و تکنولوژیکی با کشورهای مختلف» (آقامحمدی، 1394: 1) می باشد. این الگوی دیپلماسی دارای ویژگی های زیر می باشد؛

3-2-1. تقویت سطح مراودات علمی دانشگاهی

تعامل دانشگاهی، نهادهای علمی، مراکز تحقیقاتی و به طور کلی مجامع علمی دو کشور باید مترصد تقویت سطح ارتباطات بین المللی باشند تا از این طریق بتوانند دیپلماسی علمی را ارتقاء بخشند و فرصت های رشد و تعالی را برای یکدیگر به ارمغان آورند.

3-2-2. توجه به منافع ملی مشترک

برای بهبود روابط علمی فی مابین دانشگاه های گرجستان با دانشگاه مازندران، مجموعه تفاهم نامه ها، قرارداد و پیمان های مشترک باید مبتنی بر منافع ملت ها باشد و هر زمانی که این اصل مورد توجه قرار بگیرد، دیپلماسی تعاملی سودمند شکل خواهد گرفت.

3-2-3. صلح گرایی

مراودات علمی باید روحیه صلح و سازش را داشته باشند و از هرگونه فشار دیپلماتیک، بهره گیری از نیازهای طرف مقابل برای انعقاد پیمان های دوجانبه و بهره برداری سیاسی از آن و... پرهیز شود.

3-2-4. مترصد برون رفتن از چالش های علمی

مراودات علمی دانشگاه مازندران و مجامع علمی گرجستان باید در راستای برون رفت از چالش ها و تهدیدات داخلی و خارجی باشد و به عبارتی دیگر، هدفی کاربردی داشته باشد که دستاورد آن، برون رفت از نیازها، چالش ها و دغدغه های دو کشور باشد.

3-2-5. تعامل گرایی در مراودات علمی به جای یکجانبه گرایی

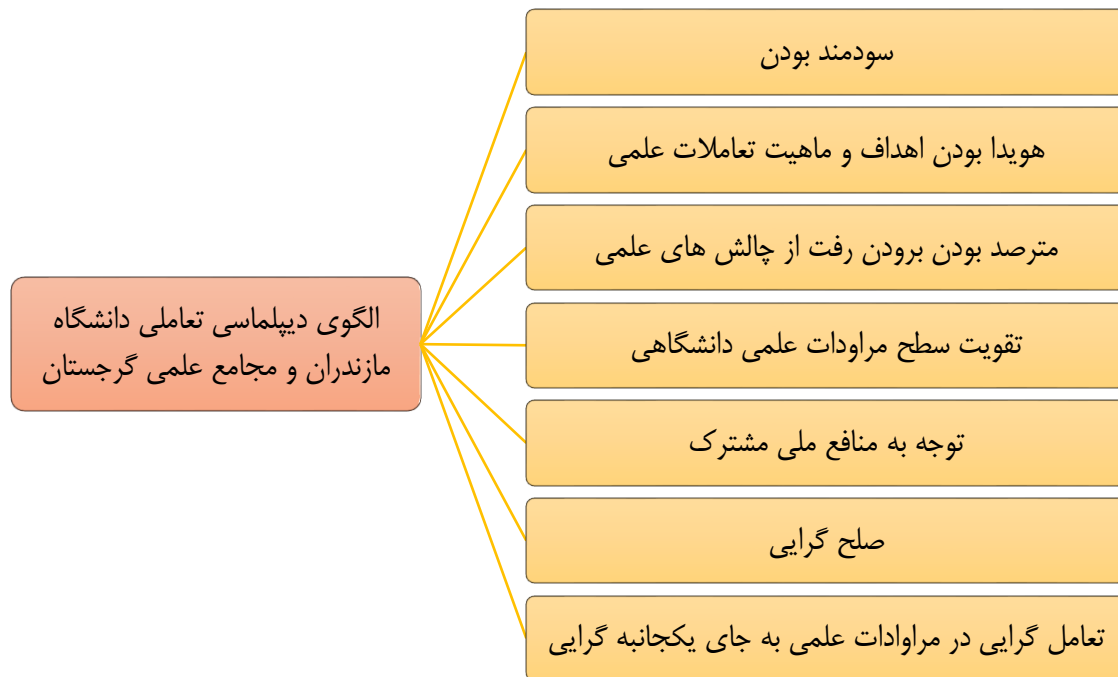
انعقاد همکاری های دو جانبه در نهادهای علمی دو کشور باید مبتنی بر تعامل سازنده و پویا باشد و از هرگونه یکجانبه گری پرهیز شود. هرگاه سازندگی مورد توجه نهادهای آموزشی قرار بگیرد، سطح ارتباطات افزایش می یابد.

3-2-6. سودمندی

ماهیت پیمان ها و ارتباطات علمی باید سودمند باشد و اگر این رابطه به ضرر و زیان یکی از دو طرف باشد، این دیپلماسی علمی سودمندانه و تعامل گرا نخواهد بود بلکه هر دو طرف باید از نتایج این ارتباط سودی قسمتشان شود.

3-2-7. هویدا بودن اهداف و ماهیت مراودات علمی

تدوین سندهای همکاری و انعقاد بخش های مختلف همکاری های علمی منجر به شفافیت و مشخص بودن ماهیت ارتباطات علمی می شود و همین امر از شبهه و اهداف مخفی در دیپلماسی علمی جلوگیری می کند.

3-3. ابعاد و مولفه های دیپلماسی علمی؛ با توجه به ظرفیت های دانشگاه مازندران و دانشگاه های گرجستان

ابعاد و مولفه های دیپلماسی علمی تعامل گرا به قرار زیر است؛

الف. بعد فرهنگی؛ مهم ترین بعد دیپلماسی علم و فناوری است و شامل شش مؤلفه؛ برنامه های آموزشی و تعاملات بین فرهنگی، اعزام سفیران فرهنگی متشکل از دانشجویان و نخبگان فرهنگی به سایر دانشگاههای جهان، اعزام رایزن های علمی به خارج از کشور، ارتباط با کرسی های اسلام شناسی، برگزاری کرسی های ایران شناسی و حمایت از کرسی های زبان فارسی در خارج و زبان های مهم خارجی در ایران می باشد.

ب. بعد پژوهشی؛ یقیناً یکی از مهم ترین ابعاد در کمیت و کیفیت دیپلماسی علم و فناوری محسوب می شود. دانشگاه ها با استفاده از پژوهش، عامل تغییر در جوامع هستند؛ چرا که تولید دانش، فناوری نو را ممکن می سازد و رشد و گسترش فناوری های نوین، چهره جوامع را روز به روز دگرگون می سازد. همکاری های بین المللی در بعد پژوهش از قدمت دیرینه ای برخوردار است. فعالیتهای علمی و پژوهشی دانشمندان و محققان همواره در طول تاریخ مرزهای بین المللی را در هم نوردیده و بستر مناسبی برای تقویت تعاملات و تبادلات بین ملتها، فرهنگها و تمدنها و در نهایت، بین المللی شدن فراهم کرده است. پژوهشهای دانشگاهی، دستاوردهای عظیمی را در زمینه های مختلف علمی و فناوری، فرهنگی و اجتماعی، سیاسی و اقتصادی برای بشر به ارمغان آورده است. این دستاوردها حاصل پژوهشها و فعالیتهای بین المللی بوده و با مشارکت همگانی ملل مختلف جهان با سهمهای متفاوت در دوران تاریخی مختلف به دست آمده است. برگزاری همایش ها، اجرای طرح های تحقیقاتی مشترک، راه اندازی نشریات بین المللی و... از مهم ترین فعالیتهای پژوهشی در عرصه مبادلات علمی بین المللی محسوب می شود. بعد پژوهشی شامل هفت مؤلفه کتب مشترک دانشگاهی به زبانهای بین المللی، برگزاری همایشهای بین المللی مشترک، پروژه های

پژوهشی مشترک با دانشگاه‌های بین‌المللی، ایجاد کرسی‌های بین‌المللی آموزشی و پژوهشی، تشکیل پارکها، مراکز رشد و قطبهای علمی منطقه ای و بین‌المللی، راه‌اندازی نشریات پژوهشی بین‌المللی و تأسیس مراکز تحقیق و توسعه علمی بین‌المللی می‌باشد. (محسنی سهی، 1394: 106-102 و کولایی و عزیزی، 1396: 1051-1050)

پ. بعد آموزشی: در فعالیتهای دانشگاهی به انتقال دانش تولید شده به نسل جوان، به منظور تربیت دانش‌آموختگان فرهیخته و تربیت نیروی انسانی متخصص برای جامعه اشاره دارد، که این امر موجب پیدایش و شکل‌گیری اندیشه‌ها و جهان‌بینی نو و نهضت‌های فلسفی و اجتماعی و نیز مکانی مناسب برای برخورد افکار می‌شود. در عرصه بین‌المللی نیز بعد آموزشی به فعالیتهای اولیه و مهم دانشگاه همچون برنامه‌های درسی مشترک، رشته‌های دانشگاهی مشترک، آزمون‌های بین‌المللی مشترک و ... می‌پردازد. بعد آموزشی، شامل شش مؤلفه برنامه‌های درسی مشترک دانشگاهی، برگزاری آزمون‌های بین‌المللی، برگزاری دوره‌ها و کارگاههای آموزشی مشترک بین‌المللی، ایجاد دانشگاه‌های مجازی و آموزش از راه دور بین‌المللی، مبادله محتوای آموزشی و سایر اطلاعات علمی و ایجاد رشته‌های مشترک دانشگاهی است.

ت. بعد اجرایی: کلیه بخشهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه برای دسترسی به آخرین یافته‌های پژوهشی بایست ارتباطی تنگاتنگی با دانشگاهها برقرار کنند و البته دانشگاه نیز نیازمند این تعاملات برای تداوم کارکردهای خود است. در عرصه همکاری‌های علمی بین‌المللی، بعد اجرایی به مشارکت فعال در انجمنهای علمی بین‌المللی، بهره‌گیری از حمایت‌های مالی مجامع بین‌المللی، انعقاد و اجرای قراردادهای و تفاهم‌نامه‌های علمی، آموزشی و فنی، ایجاد شعبه‌های دانشگاهی در سایر کشورها و ... می‌پردازد و شامل مؤلفه اعطای مدارک تحصیلی مشترک با دانشگاههای بین‌المللی، عضویت و مشارکت فعال در سازمانها و انجمنهای علمی بین‌المللی، مبادله و تعاملات علمی و تحقیقاتی از طریق پایگاه‌های مجازی، انعقاد و اجرای قراردادهای و تفاهم‌نامه‌های علمی، آموزشی و فنی، تأسیس دانشگاه‌های مشترک بین‌المللی و ایجاد شعبه‌های دانشگاهی در سایر کشورهاست.

ث. بعد پرسنلی: بدیهی است وجود پرسنل توانمند در عرصه دیپلماسی علم و فناوری از جمله عوامل مؤثر در ارتقای آن است. تجارب بین‌المللی مدیران، اعضای هیئت علمی و پرسنل حوزه دیپلماسی علم و فناوری را به لحاظ تدریس، پژوهش و خدمات در ارتقای این فعالیتهای مؤثر می‌داند. حدود پنج درصد از جمعیت دانشجویی هر یک از دانشگاههای پیش‌رو جهان به دانشجویان خارجی اختصاص دارد؛ حال آنکه عدد 1/0 درصد در دانشگاههای ایران بیانگر غفلت از این موضوع مهم است. تلاش برای جذب دانشجوی خارجی، از یک سو مستلزم تغییر بینش در درون دانشگاهها و ایجاد زیرساختهای جدید است که خود به ارتقای سطح تعامل بین‌المللی دانشگاهها کمک می‌کند و از سوی دیگر، موجبات اعتبار و شهرت بیشتر دانشگاهها را فراهم می‌کند. بعد پرسنلی شامل هفت مؤلفه اعزام دانشجویان به خارج از کشور (بورسیه)، جذب دانشجویان خارجی، تسلط دانشگاهیان بر زبان‌های مهم خارجی، جذب اعضای هیئت علمی خارجی، اعزام اعضای هیئت علمی برای تدریس در سایر دانشگاه‌های خارج از کشور به صورت مدعو، اعطای فرصت مطالعاتی به اعضای هیئت علمی و اعطای فرصت مطالعاتی به دانشجویان می‌باشد. (محسنی سهی، 1394: 106-102)

3-4. ظرفیت های دیپلماسی علمی دانشگاه مازندران

دانشگاه مازندران دارای طیف وسیعی از ظرفیت ها برای تقویت دیپلماسی علمی با دانشگاه ها و مراکز تحقیقاتی گرجستان می باشد که به قرار زیر می باشد:

3-4-1. اساتید و پژوهشگران فراوان

دانشگاه مازندران دارای اساتید فراوانی در حوزه های مختلف علوم می باشد که از ظرفیت های خوب علمی برای تعامل علمی بین المللی در قالب همایش، تدوین کتب، انتشار مقالات مشترک، پرورش نیروی انسانی، جذب دانشجویان گرجی و هدایت آنها و... برخوردار هستند. طیف وسیع اعضای هیئت علمی در شاخه های مختلف دانش این فرصت را به دانشگاه مازندران می دهد تا به راحتی در زمینه های مختلف به تعامل با کشورهای قفقاز و آسیای مرکزی بپردازند.

3-4-2. طیف گسترده تعاملات و روابط علمی بین المللی

دانشگاه مازندران با طیف وسیعی از دانشگاه ها، مراکز تحقیقاتی و پژوهشگران خارجی در ارتباط است و این فرصت خوبی را فراهم می کند تا دامنه این تعاملات علمی با کشور گرجستان هم برقرار شود.

3-4-3. تولید کتب و مقالات پژوهشی فراوان

محققان دانشگاه مازندران طیف وسیعی از کتب و مقالات پژوهشی با رویکرد کاربردی و توسعه ای را در داخل و خارج از کشور منتشر کرده اند و این تولیدات یکی از ظرفیت های تعامل این دانشگاه با سایر دانشگاه می باشد. همکاری با مراکز علمی جهان و تولید مکتوبات و منشورات در زمینه های مختلف علم و دانش راهبردی، منجر به ظرفیت این دانشگاه در پیمان های علمی مشترک علمی می شود.

3-4-4. ظرفیت های زیرساختاری

دانشگاه مازندران به لحاظ زیرساخت ها، دارای سخت افزارهای لازم تبادل دانشجو، مراکز آموزشی، سازمان و معاونت های مربوطه، مهارت های تعامل افزایشی با مراکز علمی جهان و... می باشد.

3-4-5. فعالیت دبیرخانه دائمی گفتگوهای فرهنگی ایران، آسیای مرکزی و قفقاز

فعالیت دبیرخانه دائمی گفتگوهای فرهنگی ایران، آسیای مرکزی و قفقاز که ریاست آن را دکتر علی اکبر جعفری برعهده دارد یکی از بسترهای گسترش مراودات علمی ایران با گرجستان می باشد و با توجه به پژوهش های منتشر شده توسط محققان دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه مازندران در زمینه قفقاز، این فرصت مناسبی برای پیوند محققان ایرانی و گرجی در دانشگاه مازندران می باشد.

3-4-6. ظرفیت های رفاهی

یکی از پتانسیل های دانشگاه مازندران در دیپلماسی و مراودات علمی، داشتن ظرفیت های رفاهی نظیر اقامت و اسکان، آموزش، اعطای جایزه تحصیلی، بورس، فرصت مطالعاتی و... به محققان گرجی و سایر محققان کشورهای خارجی می باشد و دفتر همکاری های بین المللی دانشگاه مازندران، امکانات لازم برای محققان و اندیشمندان خارجی را فراهم می آورد.

3-5. پیشنهاداتی در راستای سیاستگذاری علمی دوجانبه

(1) تولید فصلنامه های مشترک دانشگاهی،

(2) تدوین کتب مشترک بین محققان دانشگاهی،

- (3) تاسیس کرسی پژوهشی در زمینه گرجستان با حضور محققان این کشور در دانشگاه مازندران،
- (4) افزایش سطح تبادلات دانشجو بین دانشگاه های گرجستان و مازندران،
- (5) برگزاری کنفرانس ها و سمینارهای مشترک در حوزه علوم راهبردی و برترساز،
- (6) گسترش سطح گردشگری علمی و مراودات محققان گرجی و ایرانی از ظرفیت های آکادمیک در دو کشور،
- (7) مشارکت در پروژه های علمی بین المللی
- (8) حمایت مالی از پروژه های مشترک و مبتنی بر نیازهای دوجانبه،
- (9) در اختیار گذاشتن اسناد و مدارک دانشگاهی در کتابخانه های دو کشور با مرکزیت دانشگاه مازندران،
- (10) برگزاری نشست های تخصصی در زمینه سیاست داخلی و خارجی ایران و گرجستان در دانشکده های حقوق و علوم سیاسی دانشگاه مازندران و گرجستان،
- (11) هدایت پایان نامه ها و طرح های پژوهشی با رویکرد آسیب شناسی و پایش تحولات سیاست خارجی ایران و گرجستان،
- (12) افزایش اهرم های تشویقی و تحصیلی از محققان دو کشور توسط نهادهای آموزشی و علمی،
- (13) فراهم کردن فرصت مطالعاتی برای دانشجویان تحصیلات تکمیلی و اساتید بین دانشگاه مازندران و دانشگاه های گرجستان.

4. نتیجه گیری

ایران و گرجستان دارای گیوندهای تاریخی، فرهنگی، ادبی و... هستند و همین امر منجر به گستره روابط بین دو کشور شده است و با توجه به رونق گرفتن دیپلماسی علمی و اهمیت روابط علمی برای کشورها، دامنه تعاملات ایران و گرجستان بسیار حائز اهمیت می باشد اما شواهد نشان می دهد که این روابط دانشگاهی و علمی، به صورت منسجم و برنامه ریزی شده انجام نمی شود و ماهیت روابط نشان از گزینشی بودن روابط، پراکندگی اقدامات و عدم حمایت جدی از تعاملات دو جانبه علمی ایران و گرجستان است که طی دهه اخیر، این روابط بهبود یافته است و فرصت های تعاملی نظیر انعقاد همکاری ها، فرصت مطالعاتی و همایش های دوجانبه افزایش یافته است. در این زمینه، دانشگاه مازندران یکی از نهادهایی است که از ظرفیت خوبی برای تقویت دیپلماسی علمی ایران برخوردار است اما تاکنون پیمان و همکاری علمی خاصی با نهادهای علمی گرجستان تنظیم نکرده است و این در حالی است که خیلی از ظرفیت های ساختاری، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، رفاهی و علمی لازم برای این تعامل، در دانشگاه مازندران وجود دارد. از این رو، سیاستگذاری علمی دوجانبه برای تقویت و رونق دادن به این تعاملات علمی بین دانشگاه مازندران و نهادهای علمی گرجستان لازم است. سرمایه گذاری های غرب و کشورهای منطقه در زمینه بورس های تحصیلی، آموزش زبان انگلیسی، مراودات علمی حمایت شده توسط آمریکا، ترکیه و برخی از کشورهای عربی یکی از عواملی است که دیپلماسی ایران در گرجستان را تا حدودی تحت الشعاع خود قرار داده است اما کنشگر وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ایران در طی پنج سال گذشته عاملی برای تقویت روابط علمی دانشگاه های گرجستان با مراکز علمی، انجمن ها و شرکت های دانش بنیان شده است که این امر برای تقویت، نیازمند حمایت و برنامه ریزی بیشتری می باشد. برخی از راهبردها برای تقویت دیپلماسی علمی دانشگاه مازندران و گرجستان

عبارت از تقویت جنبه های تعامل دانشجو، تولیدات مشترک علمی و تسهیل روابط پژوهشگران دو کشور می باشد.

منابع

- بصیری، محمدعلی و فهیمه خوانساری فرد(1395)، «تبیین جایگاه دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در قفقاز جنوبی»، فصلنامه علوم سیاسی، دوره دوازدهم، تابستان، شماره 35.
- تسلیمی، محمدسعید و دیگران(1397)، «ارائه چارچوب توسعه دیپلماسی علمی ج.ا.ایران مبتنی بر قابلیت های دانشگاه امام صادق (ع) و اولویت بندی راهبردهای آن براساس روش آمیخته»، فصلنامه پژوهش های مدیریت در ایران، دوره ۲۲، بهار، شماره ۱.
- جعفری، علی اکبر و سیدمحمدجواد قربی(1396)، «دیپلماسی علمی دانشگاه مازندران در آسیای مرکزی»، مجموعه مقالات همایش بین المللی گفتگوی فرهنگی ایران و آسیای مرکزی و قفقاز، بابلسر، دانشگاه مازندران.
- خانی، محمدحسن(1384)، «دیپلماسی فرهنگی و جایگاه آن در سیاست خارجی کشورها»، فصلنامه دانش سیاسی، دوره اول، پاییز و زمستان، شماره 2.
- دانشگاه مازندران(1397)، برنامه راهبردی دفتر همکاری های علمی و بین المللی دانشگاه مازندران.
- دانشگاه مازندران(1397)، درباره دانشگاه مازندران: اهداف دانشگاه.
- دانشگاه محقق اردبیلی(1396)، کارگروه همکاری های علمی ایران و گرجستان: دبیرخانه گرجستان، وسایت دانشگاه محقق اردبیلی، دهم دی ماه.
- داودی، علی اصغر(1393)، «دیپلماسی علم و فن آوری ایران در افغانستان: فرصت ها و چالش ها»، فصلنامه پژوهش های راهبردی سیاست، زمستان، شماره 11.
- دلیری، علیرضا(1397)، بستر مبادلات مشترک شرکت های دانش بنیان دو کشور ایران و گرجستان فراهم شد، مرکز ارتباطات و اطلاع رسانی معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، بیستم مرداد.
- ذوالفقارزاده، محمد مهدی و مهدی هاجری(1395)، «شناسایی ابعاد و مؤلفه های مؤثر بر توسعه دیپلماسی علم و فناوری کشور: پژوهشی مبتنی بر روش تحلیل مضمون»، سیاستنامه علم و فناوری، دوره ششم، تابستان، شماره 15.
- رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران(1397)، تبادل هیات های علمی و دانشگاهی؛ اعزام استادان و دانشجویان زبان فارسی و ایرانشناسی دانشگاه های گرجستان به ایران، رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در تفلیس.
- زمان اف، تلمان(1397)، روابط ایران و گرجستان در سال 1396، خبرگزاری ایرنا، بیستم فرودین.
- سعیدی، روح الامین(1396)، «چرایی ظهور دیپلماسی نوین در بستر متحول نظام جهانی»، فصلنامه مطالعات روابط بین الملل، دوره دهم، بهار، شماره 37.
- سند چشم انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران.
- شورای انقلاب فرهنگی(1392)، نقشه علمی کشور ایران، تهران، شورای انقلاب فرهنگی

- شورای انقلاب فرهنگی (1397)، سند جامع روابط علمی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران، تهران، شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- صنیع اجلال، مریم (1396)، «دیپلماسی علم و فناوری: راهبردی نو در توسعه کشورهای اسلامی»، فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، دوره 6، پاییز، شماره 23.
- عاملی، سیدحامد و دیگران (1395)، «دیپلماسی شبکه‌ای به مثابه دیپلماسی آینده: نقش تکنولوژی‌های نوین رسانه‌ای در دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه علمی تخصصی علوم سیاسی، دوره دوازدهم، بهار، شماره 34.
- قوام، سید عبدالعلی (1384)، «از دیپلماسی مدرن به دیپلماسی رسانه‌ای»، پژوهش حقوق عمومی، دوره هفتم، زمستان، شماره 17.
- کولایی، الهه و حمیدرضا عزیزی (1396)، «دیپلماسی علمی ایران در روابط با گرجستان»، فصلنامه سیاست، دوره 47، زمستان، شماره 4.
- کولایی، الهه و شیوا علیزاده (1396)، «دیپلماسی علمی ایران در قفقاز جنوبی مطالعه موردی جمهوری آذربایجان»، فصلنامه سیاست و روابط بین‌الملل، دوره اول، تابستان، شماره 1.
- محسنی سهی، هدی و فریبا (1394)، «تأثیر دیپلماسی علم و فناوری بر افزایش قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه مدیریت در دانشگاه اسلامی، سال چهارم، بهار و تابستان، شماره 9.
- مطالعات دیپلماسی ایرانی (1397)، گفتاری درباب دیپلماسی علم و فناوری جمهوری اسلامی ایران، تهران، مرکز مطالعات دیپلماسی ایرانی.
- مقیمی، طلیعه و دیگران (1395)، «نقش نظام آموزش عالی در پیشبرد دیپلماسی علم و فناوری»، فصلنامه نوآوری‌های مدیریت آموزشی، دوره 12، زمستان، شماره 1.
- میرحسینی، سید عبدالحمید و محمدی دوستدار، حسین (1393)، «دیپلماسی علمی به مثابه قدرت نرم»، فصلنامه مطالعات قدرت نرم، دوره چهارم، پاییز و زمستان، شماره 11.
- میرکوشش، امیرهوشنگ (1393)، «دیپلماسی علمی و فناوری از دیدگاه امنیت ملی»، مجله الکترونیکی انجمن ایرانی روابط بین‌الملل، پانزدهم اردیبهشت.
- میرحسینی، سیدعبدالحمید و حسین محمدی دوستدار (1394)، «ابعاد سیاسی-فرهنگی همکاری‌های علمی بین‌المللی در اسناد ملی علم و فناوری کشورهای منتخب»، فصلنامه مطالعات میان فرهنگی، دوره دهم، زمستان، شماره 27.
- وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (1392)، بررسی تقویت همکاری‌های علمی ایران و گرجستان، روابط عمومی وزارت علوم، سیزدهم اسفند.
- ایسکانیوز (1396)، وزیران علوم ایران و گرجستان برای افزایش همکاری‌های علمی و فناوری توافق کردند، باشگاه خبرنگاران دانشجویی ایران (ایسکانیوز)، چهاردهم تیرماه.
- آقامحمدی، ابراهیم (1394)، ساز و کار توسعه علمی و همکاری‌های بین‌المللی: دیپلماسی علم و فناوری، تهران، وبسایت مرکز بین‌المللی مطالعات صلح.

- خبرگزاری صداوسیما (1396)، *امضای تفاهمنامه همکاری دانشگاه خلیج فارس با سه دانشگاه گرجستان،*
خبرگزاری صداوسیما مرکز بوشهر.
- خبرگزاری فارس (1391)، *تفاهمنامه همکاری موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران با انجمن فلسفی*
گرجستان، وبسایت خبرگزاری فارس، چهارم فروردین.

Seyyed Mohammad Javad Ghorbi
Ali Akbar Jafari
University of Mazandaran

**The Role of Iranian Studies Centers and Persian Literature and Language
Studies in cultural cooperation between Iran and Georgia;with SWOT
analysis approach**

Abstract

The cultural and historical coexistence of Iran with the countries of the region, especially Central Asia and the Caucasus, has created a deep link between nations And the same has contributed to the development of Farsi Iranian Studies and Literature Studies. Of course, the importance of geo culture and geopolitics of Iran has made it possible in many countries of the world and educational institutions, Iranian centers established, To have a better understanding of Iran. In the meantime, Iran's and Georgia's religious, cultural and historical ties and ties have led to the attention of Iranian literature and culture in Georgia. The same is true of the development of Persian language, the establishment of centers for Iranian studies and literature in Georgia. But this process faces challenges, threats, opportunities and weaknesses that have been hampering the true impact of these centers on the cultural interactions between the two countries. For this reason, the paper, with the presence of library-documentary studies and the SOWT method, is about to answer this question; What Iranian Studies Centers and Persian Literature Centers play in the cultural co-operation between Iran and Georgia and what opportunities and strengths, threats and weaknesses these centers have? The hypothesis of the article is that Iranian centers of Persian literature have a lot of potential for acting in cultural diplomacy between Iran and Georgia, which these diplomatic diplomacy have problems, some of which include the traditional approach, Lack of financial support, increased literacy centers with the support of competing countries and Etc. The findings of the paper show that Iranian centers of study in the Oriental studies of the universities of Georgia and the institutions for the promotion of Persian language and literature in this country have the

appropriate capacities for cultural synergy in the interaction between Iran and Georgia, which should be supported by governments and facilitation. In the relations between these institutions in the two countries, the process of interaction and peaceful coexistence of culture and the growth of progressive thoughts and ideas in both countries will increase and accordingly, the political relations of the two countries will be affected and the volume of relations will increase in economic, political, cultural and even scientific fields. However, investment and cultural planning in the field of Iranian centers of geography in Georgia can bring cultural soft power that represents a benevolent, peaceful and fair-minded figure from both countries in the international community and the achievement of this relationship between nation-states is also a world free of violence and the spread of global peace.

امین قزلباشان

پژوهشگر مستقل در حوزه تاریخ خاندان گرجی تبار باراتاشویلی در ایران

بررسی نگارش‌های متفاوت از نام یک حاکم گرجی تبار در متون فارسی

مقدمه

واخوستی خان باراتاشویلی حاکم وقت خوزستان (از سال 1042 تا 1078 هـ ق برابر با 1632 تا 1667 میلادی)، و اعقابش بیش از یک قرن حاکمان پهنه‌ای از جغرافیای ایران عصر صفوی بودند. (امام‌اهوازی، 1372: ص 28) تاریخ، آنان را خاندانی عادل، با فطرتی پاک، خیر و حامی ضعفا معرفی کرده است. [1] سرگذشت وی، اجداد و اعقابش طی سال‌ها تحقیق، همواره موضوع اصلی پژوهش‌های نگارنده در سنوات گذشته بوده. در این سال‌ها که منابع بسیاری مورد مطالعه قرار گرفت، موضوعی پیوسته ذهن را معطوف به این می‌کرد که شاید مطالب موجود تماماً پیرامون واخوستی خان مذکور نباشد، زیرا در منابع فارسی نگارش نام وی به اشکال مختلف ثبت گردیده و این شبیه وجود داشت که شاید اینها افراد متعددی هستند، لذا موضوع می‌بایست مورد پژوهش قرار می‌گرفت. نوشتار حاضر نگاه مختصری است به موضوع پیشگفت که مطالعه آن برای پژوهشگران این حوزه، خالی از لطف نیست.

کدام واخوستی خان؟

در زمان شاه عباس دوم صفوی به سال 1059 (هـ ق) / (1649 میلادی)، حاکم قندهار، غلام خاصه شریفه‌ای به نام اوتار خان، ملقب به ذوالفقار خان، (وحید قزوینی، 1383: ص 510) که یکی از بزرگ‌زادگان گرجستان بود تعیین گردید. (ملا کمال، 1334: صص 112-113) او برادر واخوستی خان، حاکم شوشتر، که او نیز از غلامان خاصه شریفه (جزایری شوشتری، 1388: ص 123؛ وحید قزوینی، 1383: ص 247 و 545؛ خواجگی اصفهانی، 1368: ص 142 و 279) و از سرداران گرجی تبار صفویه بود، (امام‌اهوازی، 1372: ص 28) و همچنین برادر گرجاسی بیگ، ملقب به منصور خان بود (وحید قزوینی، 1329: صص 319-320) که هر سه برادر از خاندان گرجی تبار باراتاشویلی در گرجستان بودند. (هیروتاکه مائدا، 1396: ص 36 و 43) با این توضیح، در نوشتار حاضر مشخصاً به دنبال واخوستی خانی خواهیم بود که این شش شاخص را داشته باشد:

- 1- گرجی تبار باشد.
- 2- برادر اوتار خان ملقب به ذوالفقار خان باشد.
- 3- برادر گرجاسی بیگ ملقب به منصور خان باشد.
- 4- حاکم شوشتر باشد.
- 5- بین سال‌های 1041 تا 1042 (هـ ق) / (1631 تا 1632 میلادی) به حکومت شوشتر منصوب شده باشد.
- 6- هم‌عصر با شاه عباس دوم باشد.

به همین جهت باید دید منابع تاریخی در این خصوص چه نوشته‌اند. مورخین در منابع فارسی، کلمه واخوستی را به گونه‌های مختلفی نگارش کرده‌اند. علت این امر شاید غریب بودن این واژه به عنوان نام شخص، نسبت به سایر نامهای مرسوم در آن دوران باشد، که منجر به این تنوع

نگارشی درباره نام واخوستی گردیده است، لذا برخی منابع را که در این خصوص کتابتی کرده‌اند مرور می‌کنیم.

تذکره شوستر

صاحب تذکره شوستر نام واخوستی خان را این گونه نوشته است: «در ربیع‌الاول چهل و دو [منظور 1042 (هق) است که مطابق با سپتامبر 1632 میلادی است] واخُستو [2] سلطان غلام خاصه شریفه حاکم شد». وی در دنباله و در همان صفحه اشاره می‌کند که: «او برادر منصور خان و ذوالفقار خان بود». (جزیری شوستری، 1388: ص 123)

آنچه که در شناخت واخوستی خان صراحتاً از این جملات دریافت می‌گردد این است که، واخُستو برادر منصور خان و ذوالفقار خان بوده و در سال 1042 (هق) / (1632 میلادی)، حاکم شوستر گردیده است.

خلاصه السیر

محمد معصوم بن خواجگی اصفهانی در خلاصه‌السیر، ذیل اتفاقات سال 1041 (هق) / (1631 میلادی) نام واخوستی را به این شکل نوشته است: «واخُستی سلطان برادر اوتار خان که محل اعتماد بود به امارت شوستر و به شرف پای بوس مشرف شد». (خواجگی اصفهانی 1368: ص 142)

او درباره واخوستی خان مشخصاً این توضیحات را داده، که واخُستی نامی که در سال 1041 (هق) / (1631 میلادی) به حکومت شوستر منصوب گردید، برادر اوتار خان بود، و ما می‌دانیم اوتار خان همان ذوالفقار خان است. (واله قزوینی، 1382: ص 489)

ایران در زمان شاه صفی و شاه عباس دوم

در این کتاب، پیرامون اتفاقات سال 1042 (هق) / (1632 میلادی) نام واخوستی با این عبارت نوشته شده است: «ایالت ولایت شوستر را به واخوستی بیگ، یوزباشی غلامان احسان [نمود]». و این در حالی است که در پاورقی شماره 6 همان صفحه برای کلمه واخوستی عبارت واحوش ذکر گردیده است. (واله قزوینی، 1382: ص 121) در این منبع، آنچه که از واخوستی دیده می‌شود این است که، واخوستی مذکور در سال 1042 (هق) / (1632 میلادی) حاکم شوستر بوده است.

تاریخ جهان آرای عباسی

وحید قزوینی در تاریخ جهان آرای عباسی ذیل اتفاقات سال 1042 (هق) / (1632 میلادی) نوشته است: «واخوستی بیگ خان حاکم شوستر گردید و یوزباشی گری واخوستی خان به کرجاسی بیگ برادر او ... شفقت شد». (وحید قزوینی، 1383: ص 247)

در این کتاب دیده می‌شود که واخوستی خان برادر کرجاسی بیگ در سال 1042 (هق) / (1632 میلادی) حاکم شوستر شده است.

ریاض الفردوس خانی

در این منبع که از منابع نزدیک به زمان واخوستی خان است، نام واخوستی خان اینگونه آمده است: «واخُشی خان حاکم شوستر و دزفول ...». (حسینی منشی، 1385: ص 439)

این منبع به واخشی خان به عنوان حاکم شوشتر صراحتاً اشاره کرده است.

بضاعت مزجات

در این کتاب چنین عبارتی دیده می‌شود: «فتح علی خان بن واخشتو خان که از جانب شاه سلیمان صفوی - رحمه الله و رضوانه علیه - حاکم شوشتر بود...». (جزایری شوشتری، 1394: ص 184) عبارت فوق نشان می‌دهد که فتح علی خان حاکم شوشتر، فرزند واخشتو خان بوده، و این موضوع در تذکره شوشتر تأیید شده است. (جزایری شوشتری، 1388: ص 132) لذا واخشتو خان مذکور بدون تردید همان واخشتی خان موضوع مقاله حاضر است که در این منبع با نگارش واخشتو خان دیده می‌شود.

قیام مشعشعیان

نسخه خطی قیام مشعشعیان، سال نگار حکومت حکام منطقه خوزستان را بصورتی فهرست‌وار توضیح داده است. نویسنده کتاب آنجا که به توضیح تاریخ شروع حکومت واخشتی خان و نوادگانش می‌پردازد این عبارت درباره واخشتی خان دیده می‌شود: «واخشی سلطان در سنه 1042 [1632 میلادی] آمد و سی و پنج سال حکومت کرد، فتحعلی خان پسر واخشی سلطان در سنه 1078 [1667 میلادی] بجای پدرش نشست و ... کلبعلی خان برادر فتحعلی خان در سنه 1106 [1694 میلادی] آمد ... و عیسی خان ولد ذوالفقار خان گرجی عم‌زاده کلبعلی خان آمد و مدت یکسال و چیزی حکومت کرد ...». (ناشناس، بی تا: برگ 130) در این نسخه خطی به چند فاکتور ارزشمند درباره واخشتی خان اشاره گردیده است و آن اینکه واخشی خان در سال 1042 (هـ.ق) / (1632 میلادی) حاکم شده، برادر ذوالفقار خان بوده و گرجی تبار است.

فرمانی از شاه سلیمان صفوی

سندی در خصوص اختلاف گندزلوهای ترک با بختیاری‌ها بین سال‌های 1078 تا 1089 (هـ.ق) / (1667 تا 1678 میلادی) موجود است که نشان می‌دهد حکام بختیاری به زمین‌های گندزلوها تعدی کرده و ایشان به شاه شکایت کرده‌اند. شاه سلیمان در این سند فرمانی داده که در آن نام واخشتی خان دو مرتبه ذکر گردیده. عبارت آن چنین است: «مرحوم واخوشی خان حاکم سابق الکاء شوشتر و دزفول». (قائم مقامی، 1352: ص 90) این سند به حاکم شوشتر بودن واخشتی خان اشاره می‌کند.

کتیبه بقعه شیخ اسماعیل قصری در شهر دزفول

در کتیبه یادبود بازسازی بقعه شیخ اسماعیل قصری در شهر دزفول به تاریخ 1062 (هـ.ق) / (1652 میلادی)، شعری نوشته شده که دو بیت اول آن چنین است:

به عهد دولت عباس ثانی	که بادا تا قیامت دولت او
بواخشی مسلم گشت خانی	فزوده قدر و جاه و حشمت او (امام اهوازی،

1388: صص 235-236)

باکمی دقت، کتیبه مذکور ما را به این نکات رهنمون می‌کند که از یک سو، چون واخشتی خان از سال 1042 تا 1078 (هـ.ق) / (1632 تا 1667 میلادی) حاکم خوزستان بوده، (جزایری شوشتری، 1388:

ص 123 و 131) و تاریخ این کتیبه سال 1062(هـ.ق) / (1652 میلادی) را نشان می‌دهد، لذا این واخشی باید حاکم منطقه باشد، که شعر یادبود تاریخ بازسازی بقعه شیخ اسماعیل قصری را، مزین به نام او کرده‌اند. از سوی دیگر این کتیبه تأکید می‌کند که واخشی مذکور در زمان شاه عباس دوم لقب خانی را دریافت کرده است. در صحت این موضوع همین بس که، در تذکره شوشتر صراحتاً روایت شده، واخوشتی وقتی از سفر قندهار برگشت به نزد شاه رفته و از سوی شاه ملقب به لقب خانی گردید. (جزایری شوشتری، 1388: ص 123)

بنابراین با توجه به تأکید تذکره شوشتر مبنی بر دریافت لقب خانی از دست شاه، و تأکید کتیبه مذکور به این موضوع در تاریخ 1062(هـ.ق) / (1652 میلادی) که مصادف با حکومت شاه عباس دوم است، لذا تردیدی نیست که این واخشی همان واخوشتی خان مورد نظر در نوشتار حاضر است.

کلام آخر:

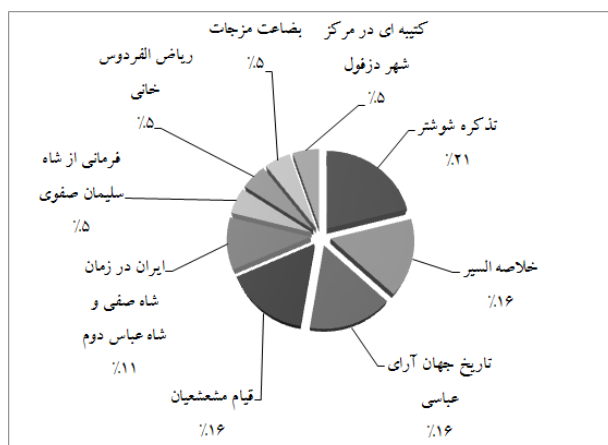
اکنون جدول آماری ذیل را که از تجمیع مطالب پیشگفت به دست آمده بررسی می‌کنیم.

ردیف	نام منبع	شیوه نگارش نام واخوشتی	همزمانی با شاه عباس دوم	گرچی بودن	برادر اوئار خان / ذوالفقار خان / برادر گرجاسبی بیگ /	سال حکومت	حاکم شوشتر	جمع
1	تذکره شوشتر	واخشتو			1	1	1	4
2	خلاصه السیر	واخشتی			1	1	1	3
3	تاریخ جهان آرای عباسی	واخوشتی			1	1	1	3
4	قیام مشعشعیان	واخشی		1	1	1	1	3
5	ایران در زمان شاه صفی و شاه عباس دوم	واخوشتی				1	1	2
6	فرمانی از شاه سلیمان صفوی	واخوشی					1	1
7	ریاض الفردوس خانی	واخشی					1	1
8	بضاعت مزجات	واخشتو					1	1
9	کتیبه ای در مرکز شهر دزفول	واخشی	1					1
	جمع		1	1	2	3	5	7
								19

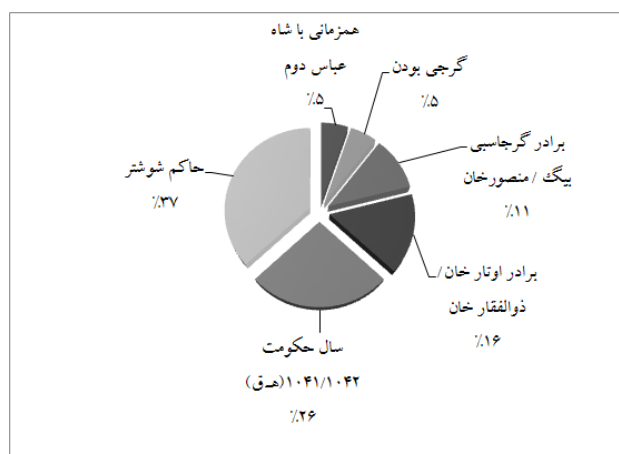
در این جدول مشخص گردیده که از 9 منبع معتبر تاریخی پیرامون 6 شاخص مورد نظر برای مقاله حاضر در خصوص واخوشتی خان، مجموعاً 19 مرتبه، این شاخص‌ها مستند سازی گردیده‌اند. این جدول، "تذکره شوشتر" را با 4 شاخص در رتبه اول، و کتاب‌های "خلاصه السیر" و "تاریخ جهان آرای عباسی" را هر یک با

3 شاخص در رتبه دوم منابع مورد نظر قرار داده است. همچنین جدول مذکور نشان می‌دهد که منابع از 6 شاخص مورد نظر به 2 شاخص درباره واخوستی خان بیشتر اشاره کرده‌اند به طوری که شاخص حاکم شوشتر بودن واخوستی خان در 7 منبع و شاخص سال حکومت وی در 5 منبع از منابع 9 گانه مورد پژوهش این مقاله ذکر گردیده است.

با این اوصاف نمودار شماره (1) نشان می‌دهد که تذکره شوشتر با 21 درصد و کتاب‌های "خلاصه‌السير" و "تاریخ جهان آرای عباسی" هر یک با سهم 16 درصدی خود در بین سایر منابع، بیشتر به موضوع پرداخته، و نمودار شماره (2) بیانگر این است که شاخص حاکم شوشتر بودن و سال حکومت واخوستی خان هر یک به ترتیب با 37 و 26 درصد بیشترین شاخص شناسایی در بین مورخین درباره شناخت واخوستی خان بوده است. به عبارت دیگر مورخین، بیشتر واخوستی خان را به عنوان حاکم شوشتر در سال 1042(هـ.ق) / (1632 میلادی) در نوشته‌های خود ثبت کرده‌اند. از بین سایر شاخص‌ها نیز برادر اوتار خان، و برادر گرجاسب بیگ بودن به ترتیب با 16 و 11 درصد بیشترین شاخص‌های ثبت شده در خصوص معرفی و شناخت واخوستی خان در منابع دیده می‌شوند.

نمودار شماره (1)

نمودار شماره (2)

نتیجه گیری

در این پژوهش کلمه واخوستی با شش نگارش متفاوت، در طول ادوار مختلف و در منابع متعدد دست اول یافت شد. نگارش‌هایی به شکل: **واخُستو، واخُستی، واخوستی، واخُشی، واحوشی، واخُشی.**

این در حالی است که پژوهشگران نوین نیز در این خصوص پیش از این مطالبی نوشته‌اند. در این مقاله اگرچه از آنها به عنوان منابع اصلی استفاده نگردیده، اما توجه به آنها خالی از لطف نیست. به عنوان نمونه، محمدعلی امام اهوازی در تاریخ خاندان سادات گوشه نوشته است: "در سال 1042 (هـ.ق) / 1632 میلادی) واخوستوخان نامی که از سرداران گرجی تبار صفویه و مردی نیک اندیش و علاقه‌مند به عمران و آبادی بود والی خوزستان شد." (امام اهوازی، 1372: ص 28) همچنین دکتر هیروتاکه مائدا در صفحه 67 کتاب گرجیان در ایران عصر صفوی (به زبان گرجی)، شجره نامه‌ای رسم نموده که واخوستی خان حاکم شوشتر را، برادر اوتار ملقب به ذوالفقار و گرجاسپی ملقب به منصور نشان داده است. در این شجره نامه، نام واخوستی با حروف گرجی به این صورت آمده است: ვახუშტი (مائدا، 2008م: ص 67) که تلفظ آن را باید به فارسی اینگونه کتابت نمود: وَاخُوشتی.

به هر حال اگرچه این نگارش‌ها در منابع مختلف به اشکال متفاوتی مکتوب گردیده‌اند، اما بررسی سایر شاخص‌ها در همان منابع نشان می‌دهد که علی‌رغم این اختلاف نگارش، همه این اسامی درباره یک نفر مکتوب گردیده و آن کسی نیست بجز واخوستی خان گرجی تبار، حاکم شوشتر در سال 1042 (هـ.ق) / 1632 میلادی) که برادر اوتارخان ملقب به ذوالفقارخان و گرجاسپی بیگ ملقب به منصورخان بوده است. واخوستی خانی که به نظر می‌رسد، به دلیل غریب‌تر بودن نامش نسبت به سایر نام‌های مرسوم در آن دوران، احتمالاً به سهو در ازمنه مختلف در مکتوبات متعدد همواره متفاوت نگارش شده است.

پی‌نوشت‌ها:

1. در تاریخ جغرافیائی دزفول به نقل از نسخه خطی تذکره دزفول درباره این خاندان چنین آمده است: «اما حکام سابق: پس اکثر ایشان تا اوایل ایام نادریه همه از اولاد واخوستو خان بودند، و ایشان همه عدل گستر و نیکو سیر و خیر خواه و رعیت پرور و ...» (امام اهوازی، 1382: ص 151)

2. به دلیل اینکه در گویش‌های محلی کلماتی مانند افغان را اوغام تلفظ کرده‌اند مانند اشرف شاه اوغام در تذکره شوشتر، (جزایری شوشتری، 1388: ص 158) لذا شاید به همین دلیل، واخوستی را نیز به زبان محلی واخُستو تلفظ کرده باشند.

منابع و ماخذ:

- 1) امام اهوازی، سیدمحمدعلی. (1388). *کهن شعرای خوزستان*. به اهتمام و مقدمه محمدحسین حکمت‌فر و محمد حسن عرب. دزفول: دارالمومنین
- 2) امام اهوازی، محمدعلی. (1382). *تاریخ جغرافیایی دزفول*. به اهتمام محمدحسین حکمت‌فر. دزفول: دارالمومنین

- 3) امام اهوازی، محمدعلی. (1372). *خاندان سادات گوشه*. تنظیم کننده: سید محمدرضا فاطمی دزفولی. [قم]: هیئت ناشران مشجره خاندان سادات گوشه
- 4) بن خواجگی اصفهانی، محمد معصوم. (1368). *خلاصه السیر*. چاپ اول. تهران: انتشارات علمی
- 5) جزایری شوشتری، سید عبدالله. (1388). *تذکره شوشتر*. تصحیح و تعلیقات: دکتر مهدی کدخدای طراحی. اهواز: تراوا
- 6) جزایری شوشتری، سیدعبدالحسین بن عزیزالله. (1394). *بضاعت مزجات*. مقدمه و تصحیح: حسین نصیرباغبان. تهران: ارمان تاریخ
- 7) حسینی منشی، محمد میرک بن مسعود. (1385). *ریاض الفردوس خانی*. به کوشش ایرج افشار و فرشته صرافان. تهران: بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار
- 8) قائم مقامی، جهانگیر. (1352). "توضیحاتی در باب یک سند از شاه سلیمان صفوی". *مجله بررسی‌های تاریخی*. شماره 47.
- 9) مائدا، هیروتاکه. (2008م). *گرجیان در ایران عصر صفوی*. مترجم: سعید مولیانی. نسخه دستنویس، کتابخانه شخصی سعید مولیانی. این کتاب ترجمه‌ای است از کتاب گرجیان در ایران عصر صفوی (به زبان گرجی): هیروتاکه مائدا، تفلیس، انتشارات آرتانوجی، 2008م
- 10) مائدا، هیروتاکه. (1396). *چهار دودمان گرجی در عصر صفوی*. ترجمه و تحشیه: مصطفی نامداری منفرد. چاپ اول. تهران: نشر تمثال
- 11) منجم، ملا کمال. (1334). *تاریخ صفویان* (تاریخ ملا کمال). به کوشش ابراهیم دهگان. اراک: چاپخانه فروردین
- 12) ناشناس. (بی تا). *قیام مشعشعیان*. نسخه خطی. کتابخانه ملی تهران. شماره 5-08464
- 13) واله قزوینی اصفهانی، محمد یوسف. (1382). *ایران در زمان شاه صفی و شاه عباس دوم*. تصحیح و تعلیق و توضیح و اضافات: دکتر محمد رضا نصیری. چاپ دوم. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی
- 14) وحید قزوینی، محمد طاهر. (1329). *عباسنامه*. به تصحیح ابراهیم دهگان. اراک: کتاب فروشی داودی اراک
- 15) وحید قزوینی، میرزا محمد طاهر. (1383). *تاریخ جهان آرای عباسی*. مقدمه، تصحیح و تعلیقات: سید سعید میرمحمدصادق. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

Investigating Different Versions of the Name of a Georgian Ruler in Persian Texts

Abstract

This article is about the study of different versions of the name of one of the Safavid rulers of Shoushtar district in Khuzestan province of Iran called Vakhushti Khan. Since his name seemed more unusual than other names, Iranian historians had disparities in writing the correct form of this name. In spite of the expression of the many methods of writing this name in Persian texts, this paper, by extracting indices from the same sources, has considered the proof that all the texts have been spoken of one person. So in this regard, the present paper has analyzed the subject by studying firsthand Persian sources. In this article, valuable sources used include: Tazkereh-i Shushtar, Kholasa-tus Siyar, Iran during Shah Safi and Shah Abbas II period, Tarikh-i jahan-ara-yi Abbasi, Riyaz al-Ferdows-i Khani, Beza'at-e Mozjat, the manuscript of Ghiam-e Mosha`shaian, the text of a commandment from Shah Soleiman Safavi, and also photography of the scripts in the tomb of Sheikh Isma'il Qassri by the author in the Dezful city center from the northern cities of Khuzestan province of Iran. Since all the people mentioned in these sources with various names of Vakhoshtu, Vakhoshti, Vakhushti, Vahushi etc., Georgians with the beginning date of the rule of Shushtar, between 1041 or 1042 (AH) / (1631 or 1632 AD), were the Otar Khan's brother known as Zulfiqar Khan and Gorjasi Beg's brother known as Mansur Khan, and were also contemporaries of Shah Abbas II, therefore without doubt, these names are all related to one person called Vakhushti Khan from the Georgian family of Baratashvili, which has been written in different versions in Persian sources. Nowadays, due to the lesser knowledge of the mentioned Vakhushti Khan in the history of Iran and Georgia, and the perception of several persons being named by some scholars, the present article has briefly addressed to resolve the issue.

The Second Russo-Iranian War (1826-1828) and the Position of the Great Britain

Since the end of the XVIII century, the Middle East has played a special role in international politics. The European powers considered the states located here as potential allies or adversaries in their diplomatic, military and political struggle for influence and domination in this region.

The failure of negotiations between the Qajar Iran and Russia on the delimitation of the border line, as well as the ongoing hostilities on the borders of the two states, led to the beginning of the second Russo-Iranian war in July 1826. The main object of the Russo-Iranian contradictions in the first half of the XIX century was the South Caucasus.

Since the beginning of the XIX century, Iranian-British ties have been intertwined with Iranian-Russian relations. During this period, British-Russian relations are ambiguous and contradictory: there is not just rivalry and hostility between Britain and Russia, but also clear interaction and even cooperation.

The article reviews the preconditions for the beginning of the second Russo-Iranian war (1826-1828) and the official position of the British Foreign Ministry on the eve and during the second Russian-Iranian war. In this article, we will try to consider the following questions: 1. Is it possible to consider Britain as the culprit or the instigator of the second Russian-Iranian war, as alleged in virtually all Soviet and Russian historiography? 2. Why didn't Britain provide the promised assistance to the Qajar Iran under the Tehran Treaty of 1814 during the second Russian-Iranian war?

Preconditions for the beginning of the second Russo-Iranian war

The first Russo-Iranian War (1804-1813) ended with Iran's defeat, and a peace treaty was signed in the village of Gulistan²⁴ on October 24, 1813. Despite the cease of military activity after conclusion of the peace treaty, relations between two countries remained tense. This resulted from the ambiguity of its territorial arrangements, specifically borders of the khanates, which passed under Russian patronage. In addition, there were ambiguities regarding the Lankaran (Talysh) khanate, which was differently interpreted by parties. The Gulistan peace did not resolve Russia-Iran contradictions. Iran was not happy about the treaty's conditions and strived to reconsider them and restore pre-war

²⁴ This treaty was a preliminary document which was yet to be approved in Petersburg. According to the treaty, Russia ultimately received khanates: Garabakh, Ganja, Shirvan, Sheki, Derbent, Guba, Baku, part of Lankaran, Dagestan, Georgia, Imeretia, Guria, Mingrelia and Abkhazia. The Russian Emperor ratified the Gulistan treaty on May 21, 1814 in Paris; it was published only in 1818.

borders. "Tsarist Russia was not satisfied with the Gulistan treaty either, because it hoped to set up a border along Araks and complete annexation of the whole Transcaucasia".²⁵

To research reasons and determine the degree of guilt of the parties in fueling the second Russo-Iranian war, the study of the events of 1825 is important. In the spring of 1823, the Qajar Iran proposed the creation of a joint commission to establish a border line between Iran and Russia in accordance with the Gulistan Treaty.²⁶ The work of the commission actually turned into a negotiation process for territorial exchange. Since the work of the commission did not yield any definite results, Crown Prince Abbas Mirza sends Tebriz *beylerbey* (governor) Fath Ali Khan to Tiflis for further negotiations. He makes two trips to Tiflis and during his second trip in March 1825, the so-called Tiflis agreement on the establishment of a borderline between Russia and Iran was reached.²⁷ The Treaty of Tiflis of 1825 assigned to Russia part of the northern coast of Lake Goycha, and beyond Iran - the region of Kafan.²⁸ However, the Kafan district, located in the south-west of Garabakh²⁹, although it was disputed by the parties, under the terms of the Gulistan peace treaty (1813) passed under the control of Qajar Iran. This agreement can be described as a major diplomatic concession from the Qajar state.³⁰ However, Abbas Mirza and Fath Ali Shah refused to ratify the Treaty of Tiflis³¹ and stated that the new border should pass along the Khamza-Chiman River, along Lake Goycha and further through Kafan, Mugan Steppe and Talysh. Negotiations with the Russian side on the borders were conducted on the basis of the provisions contained in the letters of commander-in-chief of the Russian forces in Caucasus A.P. Yermolov to Fath Ali Shah and Abbas Mirza, respectively, on March 28-30 (April 9-11), 1825³² and Mazarevich from 2 (14) April 1825.³³ Abbas Mirza sought to obtain from the Russian side concessions in the first place of the Talish (Lankaran) khanate, and in exchange offered Meghri district, which belonged to Abulfat Khan, brother of the former Garabakh khan. Such an exchange was very beneficial for Iran, but it did not suit Russia. The geographical position of the Lankaran khanate caused concern among the Shah authorities, because it enabled the Russian troops in the event of

²⁵ Балаян Б.П. *Международные отношения Ирана. 1818-1828 гг.* Ереван, 1967, p.16.

²⁶ From the Russian side, the members of the commission were nephew A.P. Yermolov, Major-General Nikolay Petrovich Yermolov, actual state counselor Mogilev and Colonel Agabek-Sadikhov. From the Qajar side Mirza Mamed-Ali Mustoufi was appointed, but due to his absence, the negotiations were entrusted to lead the Irevan Khan Husseinquli Khan. [Акты, собранные Кавказской археологической комиссией. Архив Главного управления наместники кавказского. [АКАК], Тифлис, 1866-1885. под ред. А.П. Берже, в 12 т., Volume VI, part 2, p.277, 280]

²⁷ The Treaty of Tiflis of 1825 concluded between the Tabriz *beylerbey* Fath Ali Khan and the chief of staff of the Caucasian Corps, General A.A. Veliaminov.

²⁸ Российский Государственный Исторический Архив [РГИА], Fond 1018. opis'. 2, delo, 90. f. 6

²⁹ One of the *magals* (district) of the Garabakh Khanate, however, under the Gulistan Treaty of 1813, ceded under the control of the Qajar Iran. (According to the Gulistan treaty, *magals* Kapan, Guney, Chavundur and Meghri of the Garabakh khanate went under the control of Iran. (АКАК, Vol. VI, part 2, p.834) Soon after the conclusion of the Turkmanchay agreement, in 1828 it became part of the Garabakh province.

³⁰ Maziar Behrooz *Revisiting the Second Russo-Iranian War (1826–28): Causes and Perceptions*, Iranian Studies, Volume 46, Issue 3, 2013, p.12.

³¹ Watson R.G. *A History of Persia from the beginning of the nineteenth century to the year 1858*, London: Smith and Elder. 1866, p.206-207.

³² АКАК, Vol. VI, part 2, p. 305-306.

³³ АКАК, Vol. VI, part 2, p.307-308.

war to easily seize neighboring Qajar lands. Moreover, not the least important is the fact that the concession of this khanate to the Qajar Iran would deprive Russia of convenient piers for its fleet in the Caspian Sea.³⁴

In response to the refusal to ratify the Treaty of Tiflis, Yermolov provoked an escalation of hostilities with Iran, occupying the areas to the northwest of the Lake Goycha, belonging to the Irevan Khanate.³⁵ Obviously, Russia's seizure of lands around Lake Goycha in the spring of 1825 was an open occupation by the Russian side of the Qajar possessions. Despite all the disagreements with the shah's court, the British Charge d'Affaires in Tehran, Henry Willock, acknowledged the behavior of Russian as aggression. Moreover, the occupation of this territory was a violation of the Gulistan Treaty by the Russian side and an open provocation. It was lands located on the road from Irevan to Tiflis, between Lake Goycha and Mount Alagez.³⁶ The seizure of these strategically important lands created the possibility for Russian troops to directly threaten Irevan and the province of Azerbaijan. Therefore, the Russian occupation of these lands was considered by the Qajar party as a direct threat to its territorial integrity.³⁷

The beginning of military operations is considered to be June 16, 1826, when the Irevan *sardar* Husseinqulu khan tried to force out the Russians from the village of Bash-Aparan. The successful attempt of the *sardar* signaled for the Qajar troops to launch an offensive. However, having received reinforcements and regrouping, the Russian troops launched a counteroffensive. On September 3, a main battle took place near Shamkir, where the Qajar army, having suffered a heavy defeat, retreated. September 13, 1826, the battle took place near Ganja, the Qajar army was again defeated. This battle decided the outcome of the war. Russian troops, conquered Nakhichevan (June 1827), Abbasabad (July 1827), Sardarabad (September 1827), Irevan (October 1827), and later Tabriz (October 1827), began to threaten Tehran directly.

Britain's policy in the region on the eve of the second Russian-Iranian war

Immediately after the conclusion of the Gulistan Treaty (1813), Britain, in order to create a defensive alliance to fight against Russian expansion in the South Caucasus, concluded in November 1814 a new Britain-Iranian agreement. The main purpose of the Tehran treaty³⁸, was limited to ascertaining the fact that "both the Afghan and the French menace to India had disappeared, only to be replaced by the Russian menace".³⁹

³⁴ The Russian side, having rejected all these proposals for delimitation, put forward a new version of the demarcation of the Russian-Iranian border, set forth in a letter of Lieutenant-General I.A. Velyaminov to Fath Ali Shah on January 22 (February 3) 1826. (AKAK, Vol. VI, part 2, p.329-332)

³⁵ Monteith W. *Kars and Erzeroum with the campaigns of prince Paskiewitch in 1828 and 1829*, London: Longman, Brown, Green and Longmans, 1856, p.10.

³⁶ Willock, in his report, G. Canning noted that "the Russians occupied Goycha in order to threaten the security of Irevan". (*Восточный вопрос во внешней политике России. Конец XVIII – начало XX в.* Москва: Наука, 1978, p. 83)

³⁷ Maziar Behrooz, p.11.

³⁸ The Treaty of 1814 obliged the Shah to break off relations with countries hostile to Britain (Article I), in the case of the Britain-Afghan war, to oppose Afghanistan (Article VIII). Under the treaty, Britain assumed the obligation, in the event of Iran's war with any European power, to send its troops from India to help, or

The British policy in Iran before the second Russian-Iranian war was presented by Charge d'Affaires in Tehran Henry Willock. In 1826 the British mission was transformed into an embassy led by J. Macdonald. The Shah did not give permission for the British embassy to enter the country for a long time, justifying it by the fact that it represented a «merchant corporation», and not the King of Great Britain. Therefore, the British government decided that the embassy would be subordinated to both London and the East India directors. On September 3, 1826, the British mission arrived at Shah's summer military camp.⁴⁰ Although the J. Macdonald embassy was located in Tabriz, at the Shah was a secretary of the embassy. It should be emphasized that, the new British representative John Macdonald arrived in the Shah's court after the outbreak of war (1826) therefore, he could not influence the course of events.

The position of Britain in the course of the war

It is necessary to consider separately the position occupied by official London after the outbreak of war. In general there was a delicate situation, when Iran, being in alliance with Great Britain, could rely on subsidies and assistance with weapons under the agreement of 1814. The Shah government claimed that the unjust occupation of lands around the lake Goycha by the Russian military gave a logical *casus belli*, and therefore, according to the Tehran treaty (1814), raised the question of paying subsidies by the Great Britain. The requirement of subsidies by the Qajar government was based on the fourth and sixth articles of the treaty of 1814. According to Article IV of the Tehran Treaty, if Iran invades any European country, the Iranian government can count on Britain's help. The Governor-General of India, on behalf of Great Britain, undertook to satisfy the request of the Qajar Government and provide military assistance (in the form of command personnel, military equipment, etc.), or instead would annually subsidize Iran for military purposes in the amount of 200 000 *tumans*⁴¹. Thus, in accordance with Article IV, Britain was obliged to render military or material assistance to Iran if Russia was recognized as an «aggressor», otherwise *casus foederis* could not arise. “*The first expression of the opinion of the British Cabinet upon the responsibility of war is to be found in George Canning's despatch to Henry Willock dated November 10, 1826. In this despatch Canning, after approving Willock's efforts to avert hostilities, stated that “nothing can be more clear than that no casus foederis, entitling the Persians to British subsidy had arisen when the Shah began the war”. Canning also informed Willock that if, after some time, the Shah should desire to terminate the war, the British Government*

to pay the Shah an annual subsidy of 200,000 tumans (Article IV), as well as Russia. The Iranian border was to be determined with the consent of Britain, Iran and Russia (Article III). (Hertslet E. *Treaties, &c. concluded between Great Britain and Persia, and between Persia and other foreign powers, wholly or partially in force on the 1st April, 1891*, London: Butterworths, 1891, p.6)

³⁹ Sykes P., *History of Afghanistan*, London, vol. II, 1940, p.380.

⁴⁰ *Memoir of the Right Hon. Sir John McNeill, G.C.B. and of his second wife Elizabeth Wilson*. London: John Murray, 1910, p.83.

⁴¹ Aitchison C.U., *A Collection of Treaties, Engagements and Sanads Relating to India and Neighbouring Countries*. Vols. VII and XIII. Calcutta, 1933, p.62.

would be ready to offer its good office with Russia to bring about peace".⁴² Thus, the British foreign minister held the position that Iran could not count on Britain's intervention in its favor under the article VI of the Tehran treaty, since it was an aggressor.⁴³ Thereby, the British government sought at all costs to pursue a policy in which the Russian court would not have any suspicions about Britain. Apparently, Canning sought to bypass the terms of the treaty of 1814 and find a worthy justification for neutrality in the course of the conflict between Iran and Russia. This policy, which is fully consistent with the general course conducted by Canning about the two countries, was highly appreciated by Russia.

The Shah government undoubtedly counted on receiving subsidies under the relevant articles of the treaty of 1814, otherwise it would never have war with its so powerful adversary. The Shah repeatedly appealed to the British government for military or financial assistance⁴⁴, but it was not until May 1827 the Crown Prince received a definite answer from the British Envoy that "no *casus foederis* having arisen when the Shah began the war, the British Government did not consider Persia entitled to subsidy".⁴⁵ The refusal to pay subsidies naturally aroused the discontent of the Qajar government. The revanchist sentiments of the Shah and his entourage were explained not only by the rather complicated internal political situation in Iran. Even more closely the question of the Russo-Iranian war was connected with the further aggravation of the Eastern question.

⁴² Adamiyat F. *The Diplomatic relations of Persia with Britain, Turkey and Russia 1815 - 1830*. Thesis to be presented for the Ph. D. Degree of the University of London. October, 1949, p.130-131.

⁴³ Kaye J.W. *The Life and Correspondence of Major-General Sir John Malcolm From Unpublished Letters and Journals*. 2 Vols. London: Smith, Elder and Co. 1856. Vol. II, p.453.

⁴⁴ On December 14 (26), 1826, the Russian ambassador to London, K.A. Lieven, reported to St. Petersburg about the arrival in London of an Iranian representative who "brought with him the shah's request for the mediation of England in negotiations with Russia". At the same time, the Shah appealed to the British government with a request to provide Iran with a financial subsidy under the Tehran Treaty of 1814. In his report of December 14 (26), 1826, K.A. Lieven informed the Ministry of Foreign Affairs of Nesselrode: "*The courier who came here from Persia, returning through India, apparently delivered the Shah's request to England with a request for mediation in order to reconcile him with Russia. The State Secretary, without raising the issue of this, officially tried to find out my opinion about how they would have met such a proposal in Russia. I replied without hesitation that we would not fail to hear with any feeling of friendship and benevolence any ideas and proposals from England, but under the circumstances, when Russia's special interests on its eastern border are mainly concerned, I am convinced that my august sovereign can not allow the intervention of the third and that, moreover, the attack committed by Persia is of such a nature that an approximate punishment is required for it. G. Canning did not return more to this question*". (*Внешняя политика России XIX и начала XX века: Документы Российского министерства иностранных дел. Серия вторая 1815-1830 гг. в 5 томах. Том VI (XIV)*). Москва: Наука, 1985, p.707)

⁴⁵ Adamiyat, p.158.

It should be noted that the entire international situation was extremely unfavorable for Iran. At this time, Russia maintained peaceful relations with the countries of the East and West, and Ottoman Empire was not able to wage war against it.⁴⁶

In all Soviet and Russian historiography there is an opinion that by providing financial assistance to the Qajar Iran, participating in the reorganization of the Qajar armed forces, supplying weapons and thanks to the active incitement of British diplomats provoked a second Russian-Iranian war. However, this statement requires more detailed analysis. Cooperation in the military sphere between Great Britain and the Qajar Iran was one of the most important components of their relations. Therefore, in the course of numerous British missions and embassies to Iran, the question of rendering military assistance to him was one of the most important during the negotiations. This is also evidenced by the large-scale British military missions and military subsidies provided to Iran. Undoubtedly, while helping Iran to reorganize its armed forces, the British, above all, pursued the goal of preventing the penetration of Russians into the South Caucasus. British politicians hoped that the modernized Iranian army could also help in the defense of the possessions of the East India Company. These armed forces were to become an important tool in carrying out pro-British policy in Iran, especially since its officers were present in the Qajar troops.⁴⁷

The Soviet and Russian historians claim that Britain supplied arms to Iran on the eve of the second Russian-Iranian war, based on the reports of Russian agents, according to which in the autumn of 1825, 200 packs of British weapons for the Iranian army were unloaded in Isfahan⁴⁸ and this weapon was used in the course of military operations. However, if you look into the details, it turns out that the Russian government paid for this weapon, and it was intended for use during the Iran-Turkish war (1821-1823).⁴⁹

Notwithstanding it is known that Britain did not provide any official financial assistance to Iran in the course of its military operations against Russia, although later it assisted the

⁴⁶ *История внешней политики России. Первая половина XIX века* (от войн России против Наполеона до Парижского мира 1856 г.). Отв. ред. О.В. Орлик. Москва: Международные отношения, 1995, p.219.

⁴⁷ *Журнал посольства генерала А.П. Ермолова*. Москва: Унив. тип., 1863, p.13; More detail see Gozalova N.R. *The role of British military experts in the formation of the Qajar troops in the first quarter of the XIX century*. *Maghreb Review*, May 2014, Volume 39, №4, p.389-409.

⁴⁸ АКАК, Vol. VI, part 2, p. 324.

⁴⁹ So referring to the union treaty of 1814, Fath Ali Shah in 1822 during the Iran-Turkish war (1821-1823) appealed to Britain for a subsidy. Convinced that Russia is not going to war with Ottoman empire, Britain refused the shah to subsidize, especially since formally, Article IV of the Tehran Treaty dealt with Iran's war with the European power, and the Ottoman Empire was more an Asian country than a European one. In this regard with the refusal of the British to pay subsidies, Abbas Mirza appealed for help to Russia and asked for a loan of 30,000 tumans. As Yermolov wrote to St. Petersburg: "Abbas Mirza personally announced to our official (Mazarovich) the extreme need for this amount of hope for me that with a request for this I will not allow that he turn to the Indian company and, when one such thought disturbs him". (АКАК, Vol. VI, part 2, p.259) The Russian government agreed to pay through the London Bank for Iran's arms. G. Canning, seeing in the actions of Russia infringement of British interests in Iran, said the Russian ambassador in London, Lieven protest (АКАК, Vol. VI, part 2, p. 255, 272), which delayed the payment of weapons by the Russian side. (Орлик О.В. *Россия в международных отношениях, 1815-1829: От Венского конгресса до Адрианопольского мира*. Москва: Наука, 1998, p.140) Therefore, the weapons were delivered with considerable delay after the end of the Iran-Turkish war, but just before the second Russian-Iranian war.

Qajar government in paying the indemnity.⁵⁰ The question of the inciting activity of the British diplomatic missions in Qajar Iran should be considered as relevant as the consideration of the inciting activity of Russian diplomats at the Qajar court during the Iran-Turkish war (1821-1823). Thus, Britain in its eastern policy proceeded, first of all, from its interests in Europe. The simultaneous aggravation of the Eastern question and Russian-Iranian relations ultimately resulted in the complete defeat of the Qajar Iran. G. Canning, as head of the British foreign policy department, firmly adhered to the course of cooperation with Russia in Greek affairs, despite the fact that it required the failure of Britain to comply with the terms of the Tehran treaty. Therefore, Canning preferred to take an observant position during the Russo-Iranian war, and Iran was officially denied financial and military assistance. Nevertheless, Britain did not intend to distance itself from regional politics, since the weakening of its influence in the region implied a real threat to India, the security of which was the central theme of its eastern policy.

The aim of British diplomacy in Qajar Iran was to keep the shaky barrier - the Qajar throne - between Russia and India with all its might. The British position, aimed at peace on any terms to save the Qajar dynasty, played an important role in the conduct of peace negotiations in Turkmanchay. Officially British diplomats did not participate in peace negotiations in the category of intermediaries but took part in the negotiations in the status of personal and unofficial advisors of Abbas Mirza. The conclusion of the Turkmanchay Treaty (1828), caused changes in the mutual relations between Qajar Iran and Great Britain.

This treaty, concluded at the end of Russo-Iranian war of 1826-1828, giving Russia large territorial acquisitions that were of immense strategic and political importance. The Turkmanchay Treaty represented an end to Iran's imperial history. It is possible to say with confidence, that after the Safavid and Afshar empires, there were no more empires in this region. Although imperial ambitions existed for all subsequent rulers of the Qajar dynasty. The Turkmanchay agreement put an end to the Qajar imperial ambitions *de jure*, although *de facto* it was already obvious from the beginning of the century.

British diplomats, trying to solve the foreign policy tasks of Britain, tried to find common points for the settlement of the conflict between the parties. The British position, aimed at peace on any terms to save the Qajar dynasty, played an important role in the conduct of peace talks. Macdonald's activities are best valued by Prince Dolgoruky, the Russian envoy in Tehran who described him as a "good man", and Nesselrode who called him "a noble man" and recognized that the influence of the British mission was "favorable since the conclusion of the Turkmanchay peace, at the conclusion of which, as you know, it has rendered services to us".⁵¹ It was on the recommendation of Nesselrode, the emperor awarded the orders and gifts of Macdonald and McNeill, as well as other members of the British mission.⁵²

⁵⁰ Atkin M. *Russia and Iran, 1780-1828*. Minneapolis: University of Minnesota Press. 1980, p.154, 156.

⁵¹ AKAK, Vol. VII, p.693.

⁵² AKAK, Vol. VII, p.612.

The conclusion of the Turkmanchay Treaty, caused changes in the relationship between Qajar Iran and Great Britain. The Shah's government was in desperate need of money to pay the military indemnity stipulated by the terms of the Turkmanchay Treaty. Britain, wishing to get rid of its treaty obligations with Iran as soon as possible, offered to partially pay the payment of the indemnity in exchange for the cancellation of the special articles of the Tehran Treaty (1814) on rendering military and financial assistance to Iran. According to the assessment of the Qajar court, Britain was obliged to pay 400 000 tumans⁵³ to it, according to the Tehran agreement, since the war lasted two years. Macdonald promised to pay 250 thousand *tumans*.⁵⁴ In March (August 24), 1828, a Britain-Iranian agreement was signed to annul the IVth and VIth Articles of the Tehran Treaty (1814) and to grant Britain 200 000 *tumans* to Iran.⁵⁵ On March 12, 1828, Macdonald wrote to the members of the secret committee of the East India Company: "I have the honor to inform you that today I wrote out a triple bill in your name in favor of Abbas Mirza in the amount of 200,000 *tumans* ... to the account of the East India Company".⁵⁶ In fact, MacDonald took advantage of the difficult situation of Abbas Mirza, whom Shah shifted the obligation to pay the 7th and 8th *kururs*. Macdonald offered financial assistance to the heir, on condition that the IVth and VIth articles of the Tehran Treaty were abolished. Obviously, Britain no longer saw the need for commitments to the Qajar Iran, therefore, do not miss an opportunity, to buy off these two articles.⁵⁷

When assessing the peace treaties that put an end to Russian-Iranian wars, which established Russia's complete dominance in the South Caucasus, some differences should be emphasized. So according to the Gulistan Treaty, which concluded the first Russian-Iranian war, Qajar Iran recognized the occupation of South Caucasian lands by Russia, which had never recognized the Qajar power before, thereby, they remained completely independent from the Qajar Shah. While at the conclusion of the Turkmanchay agreement the situation was completely different, since the Irevan and Nakhichevan khanates were in nominal dependence on the Qajar state. Therefore, in the second Russo-

⁵³ Tuman - a gold coin from 3.45 to 6.14 gram. Kurur is 500,000 (half a million) tumans. So, 1 kurur or 500 000 tumans is from 1 725 to 3 070 kg of gold, that is, on average, about two tons of gold. At the official rate of 1 tuman was equivalent to 4 russian rubles in silver, and Kurur - 2 million rubles in silver.

⁵⁴ *Memoir of the Right Hon. Sir John McNeill*, p.107.

⁵⁵ Aitchison C.U. *A Collection of Treaties, Engagements and Sanads Relating to India and Neighbouring Countries*. Vols. VII and XIII. Government of India Central Publication Branch Year 1892, Calcutta: O.T. cutter, military orphan press, p.132-134. The treaty was ratified by the Shah in August 1824. (translation of a Memorandum given by the Mutemud-oo-Dowlah to the British envoy, on the 4 July 1828. IOR/L/PS/9/89: Secret Letters and Enclosures from Persia (December 1828 27-Mart 1828 16)

⁵⁶ Российский государственный военно-исторический архив, [РГВИА], Fond 846, Opis'1. Delo 4329, f.171 об.

⁵⁷ Macdonald, having issued Paskevich and Obreskov a bill of credit for ½ kurur (250 000 tumans), counted as on these 200 000, while simultaneously hoping that the British government would be more than 50 000. Thus, Macdonald vouched the bill of credit for 250 000 tumans on the British government. However, the British government did not issue 50 000 tumans, thereby disavowing the guarantees of its ambassador, and, accordingly, paying only 200000 tumans. (*Memoir of the Right Hon. Sir John McNeill*, p.107-115)

Iranian war, the policy of the Qajar Iran should be viewed as defensive in relation to Russia, since Iran primarily sought to protect the borders of its state.

Conclusion

The main feature of Iranian-British relations at this time was the inconsistency of British policy. Depending on the political situation in Europe, British interests in the Qajar state changed. The British government pursued a policy of preserving the “integrity” of the Qajar state, because of fear of the so-called “Russian threat” to British rule in India. Since the beginning of the 1820s, international relations around the South Caucasus have been directly or indirectly affected by the eastern crisis caused by the Greek uprising. When the Russo-Iranian war (1826-1828) broke out, “*European politics, seemed to be more than ever revolving around the Eastern Question and indeed they continued to do so until 1830. Through private overtures of the most cordial kind with Prince and Princess Lieven, and by sending to Russia a man of such prestige and reputation as the Duke of Wellington Canning endeavoured to maintain closest co-operation with Russia in the Eastern Question*”.⁵⁸

Thus, Iran’s support for weapons and money would be incompatible with Canning’s policy toward Russia. It can not be denied that Canning’s refusal to interfere in the situation in the region, despite the obligations under the treaty, was a clear indication that this region was not among the priorities in British foreign policy. Modern historians criticize Canning for his connivance to Russia’s policy in Iran and for his tacit acceptance of the “Asiatic doctrine” of Petersburg.⁵⁹

Since the beginning of the XIX century, Iranian-British connections have been intertwined with Iranian-Russian relations. During this period, Britain-Russian relations are ambiguous and contradictory: there is not just rivalry and hostility between Britain and Russia, but also clear interaction and even cooperation. Between 1798 and 1828 the British tried to draw the Russo-Iranian frontier in agreement with Russia, not in opposition to her.⁶⁰ The British government, deciding which side to take in the war of Russia and Iran, preferred cooperation with Russia in the Greek question⁶¹ as evidenced by the signed St. Petersburg (1826) and then London (1827) treaties, Britain preferred a more important issue from the point of view of British national interests. It was not, however, mean of Britain’s complete refusal from a “long-term, strategic” partnership with Iran, but about a concrete decision at this point, when Britain chose the path of least risk to its national interests.

⁵⁸ Adamiyat, p.153.

⁵⁹ Дегоев В.В., Стамова И.И. *Приз для победителя*. Москва: МГИМО - Университет, 2013, p.128.

⁶⁰ Ingram Edward *Britain's Persian connection, 1798–1828: prelude to the Great Game in Asia*, Oxford: Clarendon Press, 1992, p.20.

⁶¹ The Greek people began the struggle for independence from the Ottoman Empire in 1821, with France and Britain supporting them. Russia at that time pursued a policy of non-interference, although it was in alliance with France and Britain. After the death of Alexander I and the accession to the throne of Nicholas I, Russia changed its attitude to the Greek problem, but at the same time, between France, England and Russia, disagreements arose over the division of the Ottoman Empire.

اکرم باقر اف دانشیار

و دکتر فلسفه در زمینه علوم ادبیات و زبان شناسی،

کارمند ارشد علمی انستیتوی نسخ خطی بنام محمد فضولی

آکادمی ملی علوم آذربایجان

اثر «تذکره نواب» بعنوان آیینیه

منعکس کننده محیط ادبی منطقه قره باغ در قرن نوزدهم

میر محسن نواب یکی از بزرگترین شخصیت‌های ادبی به بار آمده در محیط ادبی قره باغ در قرن نوزدهم است. وی بیش از 20 اثر ادبی، هنری و علمی به میراث گذاشته است که اکثر این آثار با خط خود نویسنده در گنجینه انستیتوی نسخ خطی آکادمی ملی علوم آذربایجان حفاظت و نگهداری می شود. این آثار مطابق با شرایط زمان مزبور هم بزبان فارسی و هم ترکی آذربایجانی تالیف شده است.

میر محسن نواب در تذکره ای که موضوع مقاله ما است و در گنجینه باکو حفاظت و نگهداری می شود (12)، در بخش مربوط به خودش از صفحه 235 الف به بعد اطلاعاتی در باره بیئوگرافی و این آثار خود می دهد و نمونه هایی از اشعارش را معرفی می نماید. نواب به نوشته خودش، در سال 1249 هجری برابر با 1833 میلادی در شهر شوشا چشم به جهان گشوده است. وی از سن 7 سالگی شروع به یاد گرفتن علوم نموده، زبان های عربی، فارسی و ترکی آذربایجانی را در سطحی که بتواند آثاری در آن زبانها بسازد، یاد گرفته است. وی در این مقدمه، پس از اشاره مختصری به اثر «جفر جامع» که آن را بنام ناصرالدین شاه قاجار نوشته، می نویسد: «... و علاوه از تصنیفات این بنده عاجز دو جلد «کنزالمحن و بحرالحزن» و یک جلد «مختارنامه» نظمی که تقریباً هر سه دوازده هزار بیت در مصایب طهار و احوال اسرای کربلا و امامت‌امان ثانی عشر و مدت امامت و شهادت و مدفن ایشان و یک جلد «مزامیر» مانند «مزامیر» حضرت داود و یک جلد کتاب «باطل السحر» برای اثبات منافع حروفات اسلام و ضرر تغییر حروفات به دیگر زبان و کتاب «نصیحتنامه» متضمن به پانصد پند سودمند حکیمانه و یک جلد کتاب «شمس الهدایه» در جواب ایرادات لظرقانان پروتستانی با اقوان کتبهای خود ایشان و کتاب «کفایت الاطفال» نجومیه و رساله «نورالانوار» در انفاع استعمال ظاهریه احکام شریعت محمدی و اجتناب از منهیات و مکروهات آن و کتاب «تذکره شعرای قره باغ» و کتاب «اشعار حقیق فارسی» و کتاب «اشعار حقیقی ترکی» و سه جلد کتاب «کشف الحقیقه» مثنوی متضمن به تمثیلات و حکایات مفیده عمومیه و کتاب وضوح الارقام در علم موسیقی بطریق وضوح و اختصار و کتاب «مصایب الاخیار» در مصایب آل اطهار و کتاب آثار الاثمه در احوال اسرای آل رسول

(ص) و احوال امامان اثنی عشر (ص) و یک جلد «مختارنامه» نصری و یک جلد «ضیاء الانوار» در رد طایفه مردودیه بابیه و یک جلد «تاریخ رزم ارمنی و مسلمان» و یک جلد «مصیبتنامه» ترکی، که الان همگی موجود است. (12، ورق 236 الف – 236 ب)

بخش ناچیزی از آثار ذکر شده در بالا توسط نویسنده ترجمه شده و یا با الفبای معاصر در اختیار خوانندگان گذاشته شده است. (6؛7؛8؛9؛10؛13) اثر «تذکره نواب» نیز که موضوع این مقاله می باشد، در میان همان آثار قرار دارد و از زمان تالیف خود تا کنون یک بار توسط خود نویسنده در سال 1913 در چاپخانه برادران اروج اف در باکو با حروف و بزبان خود نمونه اصلی، یعنی بزبانهای فارسی و ترکی (13)، دو بار (در سالهای 1998 و 2018) توسط اینجانب ترتیب و تنظیم شده و در ابتدا با حروف سیریلی و سپس با الفبای لاتینی بزبان مادری نویسنده این اثر منتشر شده است. (6)

میر محسن نواب در سال 1891 شروع به نوشتن اثر «تذکره نواب» خود نموده و تا آخر عمرش با اضافه کردن برخی اطلاعات جدیدی به آن - یعنی به نسخه خطی خودش، این کار را ادامه داده است.

حال، سوال در این است که به چه دلیلی، در محیط موجود در آن زمان در قره باغ که شاعران و موسیقی دانان شهیر مانند واقف، ویدادی، ناتوان و غیره در آن به بار آمده بودند، چنین تذکره ای توسط میر محسن نواب به رشته تحریر درآمده است؟ همانگونه که پیداست، دو مجلس از مجالس ادبی آذربایجان که در آن زمان در قفقاز در فعالیت بود، یعنی «مجلس انس» و «مجلس فراموشان» همانا در شهر شوشا مرکز فرهنگی قره باغ فعالیت داشت. این دو مجلس تاثیر خود را بر حیات ادبی و فرهنگی شهر بر جای می گذاشت و خدمات بسزایی در راستای توسعه ادبیات ادا می نمود. میر محسن نواب رهبری یکی از این مجالس را یعنی «مجلس فراموشان» را که حدود 30 نفر شاعر و موسیقی دان و عالم همانند عبدالله بیگ یوسفی، فاطمه خانم کمینه، خراط قلی یوسفی، مشهدی ایوب باکی، نجفقلی بیگ شیدا و غیره در آن گرد هم آمده بودند، را برعهده داشته است. گرچه در این مجلس که گرد هم آییهای آن عمدتاً در خانه خود نواب برگزار می شد، در باره موضوعات مختلف صحبت می شد و در باره هنر و موسیقی نیز سخن به میان می آمد، ولی با این وجود، شعر خط محوری این مجالس بود. مجالس آن به بررسی میراث شعرای کلاسیک و تحلیل نمونه های شعر و ادبیات اختصاص می یافت که این فعالیت پیگیرانه و بی شایبه و خدمات پر از محبت و دلسوزی نسبت به شعر ملی باعث بوجود آمدن اثری همچون «تذکره نواب» گردید. نویسنده در ابتدای اثر خود در باره علت به رشته تحریر درآمدن آن چنین می نویسد:

«چنین گوید عبدالعاجز الفانی نواب میر محسن بن حاجی میراحمد آقامیرزاده قره باغی که در این ایام نیکو فرجام و در این آوان سعادت نشان که سنه مبارک هجریه در هزار و سیصد و نه می بود،

بعضی از برادران دین و اخلاء روحانی که همواره شمس اقبال ایشان در درجات صعود و کوکب بی زمال ایشان مبتز و مسعود و احوال و اعمال ایشان در پیش ابنای روزگار ممدوح و محمود می بود، با وجود عدم لیاقت این بی بضاعت را بر آن داشتند که برای یادآوری و یادگاری در صفحه روزگار اسامی گرامی شعرای قره باغ و سیر و سلوک احوال و اعمال ایشان را بدست آورده و تذکره ای برای تذکر جهانیان و باقی ماندن نام نیک ایشان در پیش عقلای زمان و عرفای دورانمرقوم و مسطور نمایم. فلهدا بنده نیز فرمایش اشان را مقبول داشته و بخواهش ایشان اذعان نموده و برای برآمدن مقصود ایشان مردانه قدم نهادم و این مجموعه محبوبه را مسمی کردم به «تذکره نواب». (12، 9 الف - 10 الف).

سپس وی در باره زبان تذکره می نویسد: «اما پیش از این تاریخ تذکره هایی که بمقام تحریر درآورده اند، همه را به یک زبان و به یک لغات ادا فرموده اند. یا صرف زبان عرب بوده است یا فارسی و یا ترکی چه جزئی و چه کلی. اما ما این مختصر را به هر دو زبان متذکر خواهیم گشت فارسی و ترکی، زیرا که این هم نقشبست غریب و اشعارهای ترکی را از اشعار فارسی افتراق دادن روا ندانستم همه را مخلوط بهم کرده مسطور نمودیم. ... در سه نوع...» (12، 15 ب)

تذکره نویس در ادامه با این جملات در باره ساختار اثر خود، مقدمه را به پایان میرساند: «نوع اول در بیان اسامی و اشعار متوفیان و مرحوم شدگان و نوع دوم اظهار بیان اسامی و احوال و اشعار زندگان زنده دلان و نوع سیم در خاتمه کتاب که شعراست به اشعارهای متفرقه و هزلیات و ...» (12، 15 ب)

ما لازم می دانیم این نکته را به اظهارات فوق الذکر تذکره نویس اضافه نماییم که فقط بخش منصور این تذکره کاملاً بزبان فارسی نوشته شده است، و این زبان فارسی عاری از عبارات پیچیده بوده، زبانی می باشد که تقریباً همه روشنفکران آذربایجانی آن زمان آن را می فهمیدند و توانایی تکلم به آن را داشتند. این سادگی زبان مربوط به هر یک از اشعار شاعران قره باغی که بزبان فارسی نوشته شده است، در این کتاب، می باشد.

شاعران آذربایجان از جمله قره باغ آن زمان علاوه بر زبان فارسی، تحت تاثیر آثار علیشیر نوایی شاعر ازبک هم قرار گرفته و در لهجه جیغاتایی نیز مهارت خود را محک زده و اشعاری سروده اند. عبدالله بیگ عاصی یکی از آن شعرا می باشد که در تذکره به آنها اشاره شده و نمونه هایی از اشعارشان آورده شده است. (6، ص. 105)

آن عده از شاعرانی که در این تذکره در ردیف ادبای زنده معرفی شده اند، در صورتی که در زمان حیات میر محسن نواب فوت کرده باشند، تذکره نویس تاریخ درگذشت آنان را به بیئوگرافی شان اضافه کرده است. درکنار این همه سادگی، اشعار آورده شده در تذکره نشان می دهد که مولفان

آن تا چه اندازه شناخت عمیقی از تاریخ شعر و شعریت داشتند. در این اشعار به همه نام و سببها، روایات و اسامی قهرمانان ادبی، به حوادث مربوط به قصه های قرانی بکار رفته در ادبیات کلاسیک اشاره می شود، از آیات قرانی و حدیث ها بمنظور تقویت شعریت، مثالهایی آورده می شود. اینها همه نشانگر دانش عمیق شاعران قره باغی و ارتباط نزدیک آنان با سنن کلاسیک، می باشد. تخمیس های متعددی را نیز که در تذکره تقدیم خوانندگان شده، باید بعنوان نوعی از روابط ادبی دانست. شاعران قره باغی در شعرهای خود بزبان ترکی آذربایجانی محمد فضولی را و در اشعاری که بزبان فارسی سروده اند، حافظ، سعدی، شمس تبریزی را تخمیس نموده اند.

تذکره مزبور همچنین از نظر پیگیری منظره اجتماعی و سیاسی آن زمان نیز ارزش زیادی دارد. از این لحاظ، اشعار خود میر محسن نواب که در این کتاب بیش از دیگران معرفی شده، جالب به نظر می رسد. دایره موضوع های اشعار او صرفا محدود به قره باغ و شوشا نمی باشد، حوادث ایران و کشتارهایی که توسط استعمارگران اروپایی در قبرس و کشورهای عربی صورت گرفته، نیز در آن منعکس شده است که این مهم، ارزیابی تذکره مزبور بعنوان منبعی جالبتر و قابل خواندن را امکان پذیر می نماید. در این اثر نظراتی در باره مشاعره شاعران عضو «مجلس فراموشان» با اعضای سایر مجالس ادبی آذربایجان در کنار «مجلس انس» نیز منعکس شده و خود آن اشعار بطور نمونه آورده شده است که پیگیری روند و روابط ادبی موجود در آذربایجان قرن نوزدهم را امکان پذیر می نماید.

در این تذکره با اشعار سروده شده در همه انواع شعر کلاسیک که شاعران آذربایجانی قرن نوزدهم از آن استفاده کرده اند، می توان بر خورد. گرچه در میان آن اشعار سروده شده در سبک شعر کلاسیک در وزن عروض اکثریت را تشکیل می دهد، ولی اشعار عامیانه ای که در وزن هجای نزدیک به ادبیات شفاهی مردمی سروده شده، نیز زیاد است. از این نگاه، دایره شکل و موضوع شعرهای خود میر محسن نواب نیز که در این تذکره معرفی شده، کاملا وسیع و گوناگون است. در میان این اشعار، تخمیس وی نوشته شده به یک غزل سعدی، پیام وی به شاعران ایران، پاسخ او به سید عظیم شیروانی، شعر نوشته شده بعنوان گله از حسنعلی آقا خان قره داغی، شعر عزاداری نوشته شده توسط وی در رابطه با قتل ناصر الدین شاه قاجار، مدحیه نوشته شده بمناسبت جلوس مظفردالدین شاه قاجار، نظیره هایی که شماری از شاعران قره باغی برای وی و او نیز برای آنها سروده اند، از لحاظ موضوع و مهارت حرفه ای جالب توجه می باشد. در میان شاعران قره باغی که میر محسن نواب با آنها وارد مشاعره شده است، می توان از میرزا علی اصغر نورس، فاطمه خانم کمینه، باکی، عبدالله بیگ عاصی، محمدعلی بیگ مخفی، آیش بیگ، بهرام بیگ فدایی، مشهدی حسین سائل، میرزا حسن، حاجی عبدالله آگه، میرزا عبدال شاهین، ممو بیگ ممایی، اسماعیل بیگ داروغه و دیگران نام برد. در تذکره مثالهای بسیار جالبی در باره مشاعره های انجام گرفته در بین شاعران دو مجلس ادبی شوشا منعکس شده است. برخی از این اشعار به موضوعات دینی و فلسفی اختصاص

یافته است، انگار شاعران طی آن سطح دانش های خود را به نمایش گذاشته اند. شماری از اشعار نیز خطاب به شاعرانی نوشته شده است که اشعار خود را بموقع برای ذکر در تذکره ارایه نکرده اند. در این اشعار نواب از آنها گله می کند و خاطرنشان می نماید که صفحاتی خالی برای آنها در تذکره نگه داشته است. شعر 5 بندی نوشته شده توسط خانم ناتوان به نامه 7 بندی نواب در این موضوع خبر از وجود مناسباتی حسنه بین این دو شاعر و روشنفکران قرن نوزدهم و نیز چگونگی محیط ادبی دوره و مکان مزبور، می دهد.

نواب می نویسد که بدلیل عدم دریافت پاسخ از شاعرانی که در تقدیم اشعار خود تاخیر کرده اند، از اشعار موجود در دستش استفاده کرده است. ولی 24 شاعر آثار خود را آورده و بصورت دست نویس در تذکره وارد کرده اند که امروزه این دست نویس های آنها را می توان بعنوان نمونه هایی بسیار ارزشمند برای محققان ادبیات قرن نوزدهم از نظر بررسی منابع دست نویس جدیدا بدست آمده، دانست.

یکی از مشاعره های نواب با نارس به ما خبر از وقوع شیوع بیماری وبا در قره باغ در ماه سپتامبر سال 1892 می دهد. کلا اشعار ارایه شده در تذکره در رابطه با هر گونه حوادث آن زمان برای مورخین نیز می تواند جالب توجه باشد. زیرا نام محلات و مساجد، تاریخ احداث و نام احداث کنندگان آن، نامهای طایفه، روستا، قبرستان و حتی چشمه ها که در این اثر ذکر شده است، منبعی جالب توجه چه برای مورخان و چه محققان اتنوگراف و نامهای جغرافیایی می باشد.

گفتنی است، اکثر شاعران معرفی شده در این تذکره علاوه بر سرودن شعر، برای تامین هزینه های روزمره و امرار معاش سایر شغل ها و یا وظایفی را نیز بر عهده داشته اند. در این رابطه علاوه بر معلمی و ملایی، به نامهای شغل های مختلف دیگر از جمله تاجر، خراط، سراج، عطار، طبیب بر میخوریم.

در تذکره حدود 100 تا بیئوگرافی آورده شده است که اینها گرچه نظر به اطلاعات و ارقام بدست آورده شده توسط نواب از لحاظ حجم متفاوت هستند، ولی تقریبا در همه آن یک اصل رعایت می شود و آن، تلاش برای به تصویر کشیدن پرتره (تصویر) کامل شاعر، یعنی منعس کننده چه عالم درونی و چه نمای بیرونی (قیافه) او، می باشد. ابتدا نام، نام پدر، نام خانوادگی شاعر ذکر می شود، منشاء او، یعنی نسلی که به آن منسوب است، ارتباطات خویش آوندی، نام زادگاه او، محل زندگی اش، روستا، محله، تاریخ و علت فوت، اگر زنده باشد، سن و قیافه و تحصیل و سطح دانش او، زبانهای خارجی که بر آن تسلط دارد، زیبایی خط، داشتن یا نداشتن دیوان، در اشعارش کدام انواع فورم و مضامینی را ترجیح می دهد، ارزش شاعرانه آنها، نام و موضوع آثارشان، اعتقادات دینی، حرفه یا شغل آنها ذکر می شود، اطلاعاتی کوتاه در باره خصلت و خوی و صفات اخلاقی آنها داده می شود.

«تذکره نواب» از زمان تالیف خود تا امروز همواره مورد توجه کسانی قرار داشته است که نسبت به ادبیات آذربایجان قرن نوزدهم و بطور مشخص، محیط ادبی قره باغ در قرن مزبور توجه داشته و آن محیط ادبی را موضوع تحقیقات خود قرار داده اند. گفتنی است، این اثر حتی از اوایل قرن بیستم به بعد منبعی قابل اطمینان برای مورخین ادبیات از جمله فریدون بیگ کوچرلی سلمان ممتاز، علی عباس مذنب و دیگران بوده است و محققان مزبور در نوشته های خود همواره به این منبع استناد کرده و نمونه هایی از آن آورده اند. (1؛ 2)

بعدها، آثار دست نویس برخی از شاعران معرفی شده در تذکره میر محسن نواب کشف شده، مورد تحقیق قرار گرفته و منتشر گردیده است. در این میان می توان از سعدی ثانی قره باغی، صاغری قره باغی، مشهدی محمد بلبل، میر مهدی خزانی، ممو بیگ ممایی و دیگران نام برد. در ترتیب و تهیه و آماده سازی آثار آنها برای انتشار از «تذکره نواب» بعنوان منبعی ارزشمند استفاده شده است. ما مایلیم در باره یک نظر بوجود آمده در میان محققان نیز اظهار نظر کنیم. آنها حین ترتیب و تهیه و آماده سازی آثار شاعران مزبور برای انتشار، وجود تفاوتی بین اشعار منعکس شده آنها در تذکره و سایر نمونه های دست نویسشان و حتی نمونه های با خط خودشان را نیز خاطر نشان می کنند و تقصیر آن را در نواب می بینند. البته، این ایراد به اشعاری نوشته شده با دست خط خود شاعر مربوط نمی شود (گرچه ممکن است شاعر بعدا اشعار خود را مورد ویراستاری قرار داده و اصلاح کرده باشد). در این رابطه لازم به ذکر می دانم که نواب بعنوان یک خبره شعر صرف نظر از مولف اشعاری که به تذکره خود داخل کرده است، به این اشعار دخالت کرده و انگار برای ویراستاری آن تلاش نموده است. ولی اینکه آیا این مداخله ها موفقیت آمیز بود یا نه، فقط در مثالهای مشخص می تواند بروز نماید که موضوع تحقیقات جداگانه ای است. گرچه نواب معمولا اشاره نمی کند که به کدام اشعار مداخله کرده و کدام مصراع هارا اصلاح کرده است، ولی در زیر یک صفحه نسخه خطی تذکره خاطر نشان می نماید که در یک مصراع تخمیس نوشته شده توسط میرزا چاکر شاعر قرن نوزدهم به شعر محمد فضولی با ردیف «بنزتدیم» (Bənzətdim) «دو حرف اضافه است» و در مصراع دیگر نیز «دو حرف سنگین» می باشد. (12، ورق 433 ب)

گفتنی است که نواب بیئوگرافی چندین شاعر را در تذکره خود نیاورده است، ولی با اینحال، نمونه هایی از آثار آنها را در کتاب خود گنجانیده است. در میان اینگونه شاعران نامهای آشیق پری شاعر قرن نوزدهم و میرزاجان مدد اف شاعر ارمنی الاصل باید در وهله اول ذکر شود. (6، 90 - 87). اشعار این دو شاعر و ماعشره های آنها بزبان آذربایجانی منظره چندین قومی محیط ادبی قره باغ در قرن نوزدهم را منعکس می نماید. در عناوین این اشعار فقط خاطر نشان می شود که میرزاجان مدد اف ساکن روستای چاناخچی می باشد. نام یک شاعر دیگر یعنی حاجی عبدالمجید افندی نیز ذکر

می شود و شعر مناجات او تقدیم می گردد، ولی اطلاع مبنی بر اینکه او ساکن روستای باغادی است، را ما فقط از نسخه چاپی این تذکره به دست می آوریم. (6، 156)

جایگاه اصلی در فعالیت علمی و تجربی نصیرالدین قارا یف محقق فقید که تحقیقاتی در مورد فعالیت مجالس ادبی قرن نوزدهم قره باغ انجام داده است، به تحقیق محیط ادبی وقت قره باغ و مجالس ادبی فعال در این دیار و آماده سازی اشعار ترکی نوشته شده در «تذکره نواب» اختصاص یافته است. این محقق فقید گرچه توانسته است با استفاده از «تذکره نواب» و منابعی دیگر کتابی با ارزش تحت عنوان «مجالس ادبی» (4) به چاپ برساند، ولی فقط اشعار ترکی «تذکره نواب» را به حروف معاصر تبدیل داده است، چون عمرش کفایت نکرده، چاپ آن را با چشم خود ندیده است. (متعاقبا گروهی از مترجمین محقق اشعار و متن های فارسی موجود در این تذکره را ترجمه نموده و این کار با ارزش را بپایان رسانده اند. همانگونه که قبلا ذکر شد، تذکره بعنوان نتیجه کار عمومی گروهی محققین ترتیب و تهیه شده، برای چاپ آماده شده و منتشر گردیده است). چاپ اثر تحقیقاتی اساسی این محقق تحت عنوان «مجالس ادبی قرن نوزدهم آذربایجان» فقط در سال 2010 میسر گردید. و. موسی لی محقق جوان که با آماده سازی این اثر برای انتشار کار ارزشمندی را انجام داده است، متعاقبا برخی قسمتهای این اثر را، یعنی قسمتهایی را که آن را نصیرالدین قارا یف با ذره بین جمع آوری کرده و نوشته بود، دزدیده و به «اثر» خود تحت عنوان «تاریخ تذکره نویسی آذربایجان» (باکو، نورلان - 2012، ص. 103 - 89) که آن را تقریبا از منابع مختلف کپی کرده است، انگار در مقابل خدمت خود، اضافه کرده است.

جای بسی تاسف است که هیچگونه اطلاعی در باره «تذکره نواب» در تاریخ تذکره نویسی ایران وجود ندارد. نام او فقط در کتاب «دانشمندان آذربایجان» اثر محمدعلی تربیت تذکره نویس ایرانی آذربایجانی الصل ذکر شده است (14، 467، 556). در این کتاب اطلاعاتی اشتباه چه در باره محمدعلی تربیت و محمدآقا مجتهدزاده شاعر تذکره نویس قره باغی دیگری (5) و چه در ارتباط با تذکره های آنان آورده شده است که توسط ترتیب دهنده آخرین نشریه آن اصلاح گردیده است (14، 467، 556). هر یک از محققانی که تحقیقاتی در ارتباط با ادبیات آذربایجان در قرن نوزدهم انجام داده است، در باره میر محسن نواب و «تذکره نواب» اظهار نظر کرده اند. در میان آنها از ف. قاسم زاده، آ. داداش زاده، ک. محمد اف، و. محمد اف،... ر. کریم اف و آ. حاجی اوا می توان نام برد. قابل ذکر می باشد که از محققان مزبور ر. کریم اف با تحقیقات عمیق خود در ارتباط با محیط ادبی قره باغ در قرن نوزدهم و کتابهای به چاپ رسیده خود امروز همچنان در دستور روز قرار دارد و کتابهای سلسله ای در باره شاعران قره باغی منتشر کرده است، و آیتن حاجی اوا (3) نویسنده اثر تکنگاری در باره نواب می باشد. آیتن حاجی اوا که محقق جوان است، در اثر تکنگاری خود نوشته شدن «تذکره نواب» بزبان فارسی را بعنوان نقص این اثر ارزیابی می نماید. اینجانب، مایلیم در اظهار نظر در باره این

مسئله، در وهله اول بگویم که البته، اگر این اثر بزبان ترکی آذربایجانی نوشته می شد، ضرورت ترجمه آن را نمی داشتیم و البته از نظر ادبیات ملی بهتر می بود. ولی باید توجه داشت و خاطرنشان نمود که تقریباً همه شاعرانی که بیئوگرافی شان در این اثر معرفی شده است، به زبانهای فارسی و عربی و حتی زبان روسی نیز تسلط کاملی داشتند. (نواب حسین معرفی پسر خود بنام میر ابراهیم خاطرنشان کرده است که او علاوه بر زبانهای عربی و فارسی، به زبانهای روسی و فرانسوی نیز تسلط دارد (6، 530). گفتنی است، این وضعیت برای منطقه ای که بین دو دولت بزرگ قرار گرفته است، یک امر طبیعی می باشد. میر محسن نواب نیز این تذکره خود را بعنوان آخرین درخشش سنن شعر کلاسیک، و نیز بمنظور جلب توجه طیف وسیعی از خوانندگان به آن، بخشهای منصور اثر خود و نصف اشعار معرفی شده در آن را بزبان فارسی تقدیم نموده است. اگر بخاطر بیاوریم که امروز نیز نویسندگان، شاعران و دانشمندان بزرگ ما آثار خود را بزبانهای دارای سطح جهانی می نویسند و به چاپ می رسانند، آن وقت این نقص، نباید نقصی چندان جدی برای آن دوره محسوب گردد.

ما بر این باوریم که ادامه پیگیرانه تحقیق و تحلیل «تذکره نواب» اثر میر محسن نواب که حدود 100 شاعر اهل قره باغ در آن معرفی شده است، از این به بعد نیز بر روی حیات و خلاقیت شاعران کم معروف زیادی روشنی خواهد انداخت و به امر معرفی قره باغ به جهان بعنوان گهواره فرهنگ آذربایجان کمک بسزایی خواهد نمود.

منابع.

1. Köçərli Firidun bəy. Azərbaycan Ədəbiyyatı. I cild. Transliterasiya və tərtib edəni, müqəddimə, izahlar və qeydlərin müəllifi: Ruqiyyə Qənbər qızı. Bakı-“Elm” – 1978; 598 səh.
2. “_____” II cild, 1981, 460 səh.
3. Hacıyeva Aytən. Mir Möhsün Nəvvabın ədəbi-bədii irsi. Bakı – “Nurlan” – 2004, 212 səh.
4. Qarayev Nəsrəddin. XIX əsr Azərbaycan ədəbi məclisləri”. Bakı – “Nurlan” – 2010, 324 səh.
5. Müctəhidzadə Məhəmmədəğa . “Riyazül-aşiqin” (Tərtib edib çapa hazırlayan və ön sözün müəllifi: Əkrəm Bağırov) Bakı, “Azərbaycan”, 1995, 248 səh.
6. Nəvvab, Mir Möhsün. “Təzkireyi- Nəvvab” (Tərtib edib çapa hazırlayan və ön sözün müəllifi: Əkrəm Bağırov) Bakı, “Elm”, 2018, 740 səh.
7. Nəvvab, Mir Möhsün. “Vüzühül-ərqam”. Bakı, “Elm”, 1989, 84 səh.
8. Nəvvab, Mir Möhsün. “Nəsihətnamə”. Bakı, “Yazıçı”, 1987, 136 səh.
9. Nəvvab, Mir Möhsün. “1905-1906-cı illərdə erməni-müsəlman davası”. Bakı, “Qanun”, 2014, 180 səh.

10. Nəvvab, Mir Möhsün. "Divan", Bakı, "Şuşa", 1999, 192 səh.
11. Poetik məclislər. Toplayanı və tərtib edəni: Nəsrəddin Qarayev. Bakı, "Yazıçı", 1987, 526 səh.
12. - نواب، میر محسن. «تذکره نواب». نسخه خطی با شماره 67 - M از مخزن انستیتوی نسخ خطی باکو، 529 ورق
13. - نواب، میر محسن. «تذکره نواب». باکو، انتشارات برادران اروج اف، 1913، 248 ص.
14. - تربیت، محمدعلی. دانشمندان آذربایجان، به کوشش غلامرضا طباطبایی مجد. تهران، مزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، 1378، سی و یک + 655 ص.

Akram Baghirov

Azerbaijan National Academy of Sciences,
Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli

“Tazkireyi-Navvab” Significant Knowledge of the XIX Century Garabakh Literary Environment

Abstract

In this article, presented literary-poetic analyzed of “Tazkireyi-Navvab” wich provided more extensive information as an important literary source. The main sources that gives the most accurate information about the literary and cultural environment of any region is a literary collection- *tazkira*. Literary works (*Tazkira*) provide not only information about poets living at that time and in that region but also give a description of the socio-economic life of that period. We can imagine not only the position of the poets at that time but also the attitude of people in positions of authority to them. Some examples of corresponding between these creative people, help us to analyze of the literary process of that time. There are two works were written about the XIXth century Garabakh literary environment. Both are referred to national-regional groups of *tazkirats*. One of them was literary writer, encyclopedic writer and author of many works related to different sciences of that time, Mir Moysun Navvab (1833-1918), "Tazkireyi-Navvab", and other author of "Riyazul-ashiqin" of Mahammadagha Mujtahidzade (1867-1958) known with pseudo “Mushtari”. The "Tazkireyi-Navvab" works are written in Persian, in contrast to the published in Ottoman empire in 1910 "Riyazul-ashiqin" written in Azerbaijani, in accordance with the requirements and the literary tradition of that time, some samples of poetry presented in the work are both in Persian and Azerbaijani languages.

“Tazkireyi-Navvab” composed in that style, demonstrated not only the traditional literary picture of the XIXth century Garabakh literary environment, but also the ability of the poets and writers of that time to know both languages at the same level and to exemplify beautiful poetry in both languages.

The autograph of that manuscript of a large volume five hundred shifts are protected in the treasury of the Institute of Manuscripts of ANAS. Despite the fact that the original work was published by the author in 1913, comparison of that publication with autographs copy led to the conclusion that it was necessary to publish a more complete text of the manuscript in the modern alphabet. As a result, the work was re-created by me twice in modern alphabets (Cyrillic alphabet in 1998 and Latin script in 2018). The poems and texts in Persian are translated into Azerbaijani and submitted to the modern reader.

One of the most important and valuable features of the autograph copy of the *Tazkira* was included in the manuscript, not only Mir Moyhsun Navvab but also handwriting of autographs of 24 Garabakh poets.

Although *Tazkira* planned by M.M. Navvab in the three part, two parts of the work are completed but the third part was presented as a plan-prospect. The first part includes latter poets who do not live, and in the second part poets who contemporaries of the author. In addition to these two parts, which are presented by about a hundred Garabakh poets, in the third part of the work, the author also names poets from other regions of Azerbaijan.

There are many interesting, noteworthy aspects of this work, for example, the reasons of writing of many poems, allow us recreate the environment of the literary process of that time, and is very valuable in terms of learning poet's creativity, relationships with each other and etc. One of the interesting features of this *Tazkira* is the publication of the name of Mirzachan Madatov (1797-1851), an Armenian-born author, along with nearly a hundred Azerbaijani poets and presenting examples from his poems written in Azerbaijani language.

All researchers who investigated the literature of the XIX century were also regarded as an authoritative source of it, and took it as its main source of research. Taking into account the fact that *Tazkira* is written in Persian, we plan to publish it in the original language in the future. This publication will certainly contribute to the development of literary relations and cooperation between Iran and Azerbaijan.

ჭურჭლის აღმნიშვნელი ზოგიერთი აღმოსავლური ნასესხობის შესახებ „რუსუდანთანში“

საქართველოსა და ირანს შორის პოლიტიკურმა და კულტურულმა ურთიერთობებმა განაპირობა ენობრივი ურთიერთობები. სპარსული ლექსიკა ქართულ ენაში მკვიდრდებოდა, როგორც ცოცხალი ენობრივი ურთიერთობების შედეგად, ასევე სამწერლობო გზითაც.

ჩვენი ნაშრომი XVII საუკუნის უცნობი ავტორის ქართული საგმირო-სათავგადასავლო ჟანრის ნაწარმოებში - „რუსუდანთანში“ დადასტურებულ ორ სპარსულ ნასესხობას ეძღვნება.

მაშრაფა

მაშრაფა ორჯერ სახელდება „რუსუდანთანში“

„ტახტსა ქვეშე ეფინა მრავალი მუშკი და ამბარი და სურნელი. ორნი მაშრაფანი დგეს, ერთი იქით და ერთი აქეთ, რომე კაცის თვალსა ეგეთი არა უნახავს რა და ვერცა ენა იტყვის მათსა აგებულობასა, თუ რაგვარად ნაქმარნი იყვნეს. ერთი მარგალიტი იყო გამოფანჯრული და ერთი – ალმასი. მას ფანჯარაში ზურმუხტითა და იაგუნდითა გამოყვანილი იყო ქალისა და კაცისა სახენი. ესრეთ გამოყვანილი იყო, თუმცა გენახნეს, ამას ბრძანებდით, რომ ცოცხალნი არიანო“ (8);

„რა შეველ და ის სასახლე ვნახე, ის ყველასა სჯობდა, ყოვლის თვალითა და მარგალიტით შემკობილი იყო სახლი თუ აივანი. როგორც ქალი კაცისაგან უფრო შეიმკობა, ისე ის სასახლე უკეთ შემკობილი იყო და ერთი პატარა ხალვათხანა სულ ცარიელის წითლის იაგუნდისა იყო, რომ არა ერია რა, ოღონც ოქროთ შეწყობილი იყო, ისიც ისე, რომ არ ეტყობოდა, სულ ხშირად მომარგალიტულის საფენით იყო დაფენილი და ისევ უფასოს თვალ-მარგალიტით გაკეთებული ქვეშაგები ეგო. ერთი ასეთი მაშრაფა იდგა მთელის გათლილის ალმასისა, რომ არა არს პირსა ყოვლისა ქვეყანისასა მისი მზგავსი“ (8).

„ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის სალექსიკონო ფონდის მასალებში გარდა „რუსუდანთანისა“ მაშრაფა გვხვდება შემდეგი ფორმებით: მაშრაფა || მაშრაპა // მაშრაპი // მაშრაბა.

მაშრაფა:

„ზედ სულ მურასა მაშრაფები დაჰკიდონ ვარდის წყლით სავსე“

მაშრაპა:

„ერთი ვეცხლისა მაშრაპა დამიდგამს ჩემთა შვილთა სასიმრთელოდ ...“ (2)

„შემოვწირე ... ერთი ვეცხლის სურა, ერთი ვეცხლის მაშრაპა ...“ (10)

„ვარდის წყლისა აუზი დგა შუაზედ სარაჯებითა.

ოქროს და ვეცხლის აგური ქუეშ იყო გარიგებითა,

გარ იყო შემოდარული ტილისმით ანაგებითა.

მაშრაპით ღარშიგ ასხმიდა, შიგა დიოდა რებითა“ (3);

მაშრაპი:

„პირის მწდესა საღამოს ერთი მაშრაპი ღვინო ოქროს მაშრაპითა, მეფე რომ სვამს, მისთანა, და ერთი მუქიფსა“ (11)

არის ხატს ზედან ... ერთი კოდი, ერთი მაშრაპი ჭიქისა, ერთი თეფში ჭიქისა“ (5)

მაშრაბა:

„მე ფანასკურტელისა ცოლ-ყ(ო)ფილმ(ა)ნ რიფსიმე შემოვსწირე ორი მაშრ(ა)ბ(ა), ერთი ამიღამბარის სულისა ს(ა)მლ(ო)ცველოდ და ერთი მათისა <შვი>ლისა ზ(ა)ქ(ა)რიას სადღეგრძელოდ...“ (6)

„აგრევე მოასხეს ათი ათასი ჯორები და აკიდეს ... მაშრაბები, საყარყები, ...“ (7)

„... ვარდის წყლითა სავსე იყო ისი ავთი და გარშემოდ კიდურნი შემოღარული იყო. და შუაზედა თილისმითა ცუდმაშურალი იყო მოკაზმული და მაზედა ათი ოქროსა მაშრაბა იყო ერთმანერთსა უკანა მორთული, აღმა-ჩაღმა ბრუნვიდა, ხუთი სავსე ამოღმა ამოვიდოდა და ხუთი ჩაღმა ჩავიდოდა ცარიელი, და წყალსა იმა მაშრაბასა ღრმაშიგან ასხმიდეს და აგრე გარშემო სდიოდა“ (8).

მაშრაფა ივ. ჯავახიშვილსაც აქვს განხილული: „საღვინე ჭურჭელთა ჯგუფს მაშრაფიც ეკუთვნოდა. მეფეც თურმე ღვინოს ოქროს მაშრაფითა სვამდა. „ხელმწიფის კარის გარიგებაში“ ნათქვამია, რომ „პირის მწდესა საღამოს ერთი მაშრაფი ღვინო ოქროს მაშრაფითა, მეფე რომ სვამს, მისთან[ით]ა და ერთი მუქიფსა“ მიეცესო. ამავე „ხელმწიფის კარის გარიგებაში“ აღნიშნულია, რომ სამრეცხაო საფარეშოში გამტვრიანებული სამუქლე და საფუკე მანდილის გასარეცხად მიტანისას მეღვინე „მაშრაფას ღვინოს მიართომს, გარეცხენ და ისევ საღვინეს წაიღებენ მანდილსა“-ო.

„როგორც ზემოთ დავრწმუნდით, მაშრაპით მარტო მოხელენი კი არა, თვით საქართველოს მეფეც სვამდა ღვინოს, მხოლოდ ის მაშრაპი ოქროსი იყო“.

„მაშრაფა ვერცხლისა სარქულიანი ორი“ სვეტიცხოვლის ტაძრის 1688 წ. ახლო ხანის განმეულობის სიაშია მოხსენებული (14).

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში „მაშრაპა (მაშრაფა) სხვათა ენაა, სარწყული(ა), სტამნი(ა) პირ-ფართო სარწყ(ყ)ული“ (9). საბასეული განმარტებითვე: „სარწყული არს ჭურჭელი წყალთა“ (9).

განმარტებით ლექსიკონში მაშრაფა განმარტებულია, როგორც „ძვ. საყვავილე ვაზა“: „[მაგიდაზე იდგა] ლამაზი მაშრაფა ყვავილებით“ (11).

დ. ჩუბინაშვილის ქართულ-რუსული ლექსიკონის მიხედვით, მაშრაფა [არაბ.] არის დოსტაქანი (13).

ი. რუბინჩიკის ლექსიკონის მიხედვით, مشربه [მაშრაბე] „ტოლჩა ან დოქი დასალევად; დოქი, რომელიც გამოიყენება აბაზანაში დასაბანად“ და ა. შ” (7).

მ. მოინის ლექსიკონში საინტერესო მინიშნებაა შეტანილი: مشربه მეწრაბა[-ე] [= არაბული مشربة [მაშრაბათ] “1. ის, რითაც წყალს სვამენ; 2. მოგრძო ჭურჭელია, პირფართო, სახელურიანი, რომელშიც წყალს ასხამენ. ამ მნიშვნელობით სალაპარაკო ენაში მაწრაბა[-ე] გამოითქმება, მაგრამ სწორი არ არის, შეცდომაა” (4).

არაბულ ენაში مشربة [მიშრაბა] მრ. რ. مشارب [მაშარიბ] არის „თასი, ფიალა“ (1).

დეჰხოდას ლექსიკონში აღნიშნულია, რომ مشربه [მაშრაბა(-ე)] არის წყლის დასალევი დოქი და, ზოგადად, ყველა ჭურჭელი, რომლიდანაც წყალს სვამენ; ბროლის,

ლითონის ჭურჭელი, რომლითაც წყალს ან ღვინოს სვამენ; შეიძლება იყოს, ხშირ შემთხვევაში, სპილენძისა, წყლის სატარებლად, სახელურიანი ცილინდრის ფორმისა, რომელსაც ქალები აბანოში ატარებენ წყლის დასასხმელად (3).

მაშრაფა შესულია ქართული ენის დიალექტებშიც: მაშრაფა (მესხ.) „წყლის სასმელი ჭურჭელი სპილენძისა“; მაშრაპა-ი || ვაშრაპა-ი (თუშ.) „წყლის სასმელი ჭურჭელი, ვაშრაპა _ თუნგი“ (12).

ამრიგად, მაშრაფა სასმისია ღვინის ან წყლისა. გამოყენებული მასალის მიხედვით შეიძლება იყოს ოქროსი, ვერცხლის და მურასა ანუ მოოჭვილი, ბროლის, სპილენძის. „რუსუდანიანში“ გვაქვს აღმასის და მარგალიტის მაშრაფა.

აღნაგობა _ მოყვანილობის მიხედვით, ეს არის მოგრძო ჭურჭელი პირფართო, სახელურიანი და, შეიძლება, თავსახურიანი.

ჯამთასი

„რუსუდანიანში“ ჯამთასი სახელდება ერთხელ:

„თითო მურასა ჯამთასი ედგისთ, ხორცის დასალბობი, ...“ (8)

„რუსუდანიანის“ ბოლოს დართულ ივ. გიგინეიშვილის მიერ შედგენილ ლექსიკონში ჯამთასი არის „ჯამი, თასი“ (8).

როგორც, დ. ჩუბინაშვილი აღნიშნავს, ჯამთასი გვხვდება 1860 წლის გამოცემის „ვეფხისტყაოსანშიც“. იგი ჯამთასს განმარტავს, როგორც „მცირე ჯამს მეტალისა“ და იქვე მიუთითებს, რომ სიტყვა სპარსულია (13).

ალექსანდრე ნეიმანის ქართულ სინონიმთა ლექსიკონში ჯამთასი (პატარა ჯამი), ისევე როგორც ჯამი, თასის სინონიმია (5).

არნ. ჩიქობავას მიერ რედაქტირებულ ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ჯამთასი „ლითონის მომცრო ჯამია“ (11).

საინტერესოა, რომ „საქართველოს სიძველენში“ „დიდი ჯამთასია“ მოხსენებული:

„... ჩვენც დაგემოყურენით და მოგათხოვეთ ... და ჩვენი ბატონი ანა და გამოვატანეთ ზითვად ... : ... საპირისფარემოსაგან: ერთი ვერცხლით მოჭედილი გოდორი, ... ერთი ვერცხლის ნალბაქი, ორი საყა-თასი ვერცხლისა, კიდევ ერთი დიდი ჯამთასი, ერთი ფეხისქვა მოჭედილი, ერთი კიდევ დიდი ჯამთასი, ...“ (14) (1692-1703 წწ.)

ამავე ძეგლში „დიდი საბანავე ვერცხლის ჯამთასიც“ მოიხსენიება:

„წარგვიტანებია ... დიდი საბანავე ვერცხლის ჯამთასი ერთი“ (14)(1712წ.).

ე.ი. შესაძლებელია დიდი ჯამთასი სწორედ დასაბანად გამოიყენებოდა.

„რუსუდანიანში“ ვხვდებით მურასა ანუ ძვირფასი თვლებით მოოჭვილ ჯამთასს. სანადირო ფრინველების სადგომი სახლის, ანუ „ყუშხანას“ აღწერისას გამოკვეთილია ჯამთასის დანიშნულება _ ეს არის „ხორცის დასალბობი ჭურჭელი“, რომლითაც სანადირო ფრინველებს კვებავდნენ: „სულ ფრინველის სასხდომი ლამაზი თახჩები იყო და ათასი ბედაური ქორი და ქუდიანი ფრინველი იჯდა სულ ოქროს თურებზედა, დია უცხო და ძვირფასის იარადით მორთული. თითო მურასა ჯამთასი ედგისთ, ხორცის დასალბობი, და თვითო მარგალიტის საბუხარი ეკიდის ყველასა თავ-თავისთვის“ (8).

ჯამთასი ქართულ ენაში ნაწარმოები ერთცნებიანი კომპოზიტია, რომლის ორივე კომპონენტი სპარსულია:

თასი – სამ. სპ. ტას, ახ. სპ. تاس || طاس [თას], მდრ. არაბ. طاس [ტას] - სპარსულსა და არაბულში გარდა სხვა მნიშვნელობებისა აღნიშნავს ღვინის ან წყლის დასალევ ჭურჭელს. ქართულ ენაში შემოვიდა საოჯახო ჭურჭლის მნიშვნელობით, სავარაუდოა, ახალი სპარსულიდან.

ი. რუბინჩიკის მიერ რედაქტირებული სპარსულ-რუსული ლექსიკონის მიხედვით ჯა [ჯამ] I 1) ფიალა, ბოკალი, ჯამი; 2) ბოტ. ყვავილის გვირგვინი. II მინა, შუშა (თეთრი და ფერადი). III. იმვ. მეტალის დოლი (7).

მ. მოინის სპარსული ენის განმარტებით ლექსიკონში აღნიშნულია, რომ ჯა [ჯამ] „ფიალა, ღვინის სასმისი, აგრეთვე თითბერის ჭურჭელი წყლის დასალევი“ გვხვდება საშუალო სპარსულ ძეგლებშიც (6).

ალი-აქბარ დეჰხოდას ლექსიკონში ჯა [ჯამ] არის წყლის დასალევი ჭურჭელი, ფიალა, რომელიც შეიძლება იყოს ვერცხლის, ბროლის და მისთან. ღვინის სასმისი. გარდა ამისა, აღნიშნავს სარკეს (3).

ბიბლიოგრაფია:

1. Баранов Х. К., Арабско-русский словарь, Т. I-II, Ташкент, 1994.
2. Bahramī E., Dictionary of the Avesta, I-IV, 1369.
3. Dehkhoda Aliakbar, Loghatname (Encyclopedic Dictionary), Tehran University Publications, Tehran, 1993-94.
4. Mo'in Muhammad, Persian Dictionary, I-VI, Amir Kabir Publishing Corporation, Tehran, 1998.
5. ნეიმანი ა., ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი, „განათლება“, თბილისი, 1978.
6. Nyberg Henrik Samuel, A Manual of Pahlavi, II, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1974.
7. Персидско-русский словарь, под редакцией Рубинчика Ю.А. , I-II, «Русский язык», Москва, 1985.
8. „რუსუდანიანი“, ილ. აბულაძისა და ივ. გიგინეიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობა და ლექსიკონი დაურთო ივ. გიგინეიშვილმა, „საბჭოთა მწერალი“, თბილისი, 1957.
9. ორბელიანი სულხან-საბა, ლექსიკონი ქართული, I-II, „მერანი“, თბილისი, 1991-1993.
10. Farrevašī B., Farhang-e zabān-e Pahlavī, Tehran University Publications, Tehran, 1357=1979.
11. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, I-VIII, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი, 1950-1964.
12. ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, შემდგენელი ალ. ღლონტი, „განათლება“, თბილისი, 1984.
13. ჩუბინაშვილი დ., ქართულ-რუსული ლექსიკონი, სასტამბოდ მოამზადა და წინასიტყვაობა დაურთო აკაკი შანიძემ, „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1984.
14. ჯავახიშვილი ივ., მასალები საქართველოს მატერიალური კულტურის ისტორიისთვის, II, საფენელ-საგებელი, ავეჯი და ჭურჭელი, „მეცნიერება“, თბილისი, 1965.

About some of the borrowed eastern dishes in “Rusudanian”

Abstract

"Rusudanian" is a Georgian, heroic-adventurous tale by an unknown author of the 17th century. Distinguished its diverse vocabulary, the tale is interesting material for studying the vocabulary taken or borrowed from the Persian language.

Two Persian borrowings are revealed and analyzed in the present work:

Mashrafa – Geo. *old.* “Flower Vase”; “wine goblet”; “Water or wine ware” < Arab.-Pers. مشربه [Mashrabe] 1. Water or wine drinking one-handed mug, jug or any water drinking ware in general; water or wine drinking crystal or metal ware; 2. “A jug, which in most cases might be made of copper, with long neck and wide opening in the form of cylinder and carried by women in the baths for pouring the water”; Comp. Arab مشربة [Mishraba] pl. مشارب [Mashārib] “bowl, chalice”.

We see the lexeme in Georgian with various phonetic variations. Based on the researched materials, we read diamond and pearl goblets in “Rusudaniani”. It is mentioned for two times in the tale and in both cases, it is referred to the decoration detail.

Jamtasi – Geo. “Small metal bowl”. This is single meaning composite derived in Georgian, whereas both components are of Persian origin.

Purpose of Jamtasi is well underlined while describing the falconry house i.e. “Kushkhana” in “Rusudaniani”. Jamtasi that is mentioned in the tale is ornamented with precious stones and used for soaking meat for feeding the falcons.

შუა საუკუნეების სპარსული თეატრი

შუა საუკუნეების ახლო აღმოსავლური კულტურა, მსგავსად წინა აზიის კულტურებისა, შინაარსობრივ-სტილური თავალსაზრისით სამ პერიოდად იყოფა: ანტიკური, ელინისტური და ფეოდალურ-ისლამური. ანტიკური და ელინისტური ზეგავლენების ხანა წმინდა სპარსული კულტურაა, ფეოდალური კი – ისლამური. სპარსულ-მუსლიმური კულტურა, არაბულ-მუსლიმური კულტურის გაგრძელებაა. სპარსული თეატრი ხალხური შემოქმედების წიაღში იშვა. მისი სათავე სპარსული წარმართული მისტერიები და ცხოვრების სხვადასხვა მოვლენასთან დაკავშირებული საერო-ყოფითი რიტუალებია, სადაც სარკესავით აისახა ამ ხალხის მთელი სულიერი ცხოვრება. ეს მისტერიები ისლამის შიიტური განშტოების ყველაზე მკაფიო და უკიდურესი გამოვლენა იყო.

მისტერიები სპარსული თეატრის ერთ-ერთი უძველესი ფორმაა. რელიგიური მისტერიები არამარტო წარსულია ირანის თეატრალური ცხოვრებისა, არამედ დღევანდელია. ირანის შემთხვევაში ყოველივე ამ ქვეყნის ისტორიამ განაპირობა. სპარსულ-მუსლიმური კულტურის აღმავლობა მონდოლთა გამანადგურებელმა შემოსევებმა შეაყოვნა. დამპყრობლები ერთმანეთს ენაცვლებოდნენ (არაბები, თურქები, მონღოლები, ავღანელები...) რასაც უმძიმესი შედეგები – კულტურის დაკნინება-დაქვეითება მოჰყვა, რაც გამოწვეული იყო განვითარებული ფეოდალიზმის ხელოვნური გახანგრძლივებით, ეკონომიკური ბაზისის „უძრაობით“. ასეთ ვითარებაში შეუძლებელი იყო ლიტერატურისა და ხელოვნების სფეროში ახალი ფორმების შექმნა, ახალი იდეების განვითარება. XIX ს-ის II ნახევრამდე უცვლელად განაგრძობდა არსებობას ძველი, განვითარებული ფეოდალიზმის პირველ საუკუნეებში შემუშავებული ლიტერატურული ჟანრები, ხელოვნებისა და კულტურის ფორმები და სტილი. ვითარდებოდა მხოლოდ მინიატურული მხატვრობა.

ისლამის შემდგომი პერიოდის სპარსული მისტერიების თემები და სიუჟეტები განუყოფლადაა დაკავშირებული შიიტების მთავარი გმირების და წმინდანების ცხოვრებასთან. სპარსული თეატრის ძველი ფორმებია: „თა'ზიე“, „მასხარ-ე ბაზობა“ და „დერვიშთა ბრუნვა“. თანამედროვე ირანში ტრადიციული სახილველი ყველაზე მეტად „თა'ზიე“-შია კონცენტრირებული.

თა'ზიე

ხალხური სახილველი „თა'ზიე“ (თაზია, იგივე „თა'ზიე“ სპარსულად ნიშნავს წამებულის დატირებას) ირანის რელიგიური თეატრის (რადგან მას რელიგიური თემატიკა ედო საფუძვლად) ტრაგედიის ერთ-ერთი ფორმა და შიიტთა მისტერიის თეატრი იყო. იგი მუჰამედის მემკვიდრის – ჰუსაინის და მათი თანამოაზრეების მოწამეობრივი სიკვდილისადმი (680 წელს ქალაქ ქარბალასთან) მიძღვნილი თეატრალიზებული წარმოდგენაა, რომელშიც შედის სამგლოვიარო რიტუალი

„მაჰსეი-ვაჰსეი“. ეს რიტუალი მთელ მსოფლიოში და მათ შორის საქართველოშიც (მოჰარამის სახელწოდებით) კარგადაა ცნობილი.

ქარბალას ტრაგედიის შემდეგ „თა’ზიე“ შიიტებში გავრცელდა და დიდი მნიშვნელობა შეიძინა. იგი დამკვიდრდა მთელ აზიაში და ყველგან, სადაც შიიტები ცხოვრობდნენ. შიიტებმა „თა’ზიე“-სთვის საგანგებო წესები და ცერემონიები შემოიღეს, რამაც განსაკუთრებული სახე მიიღო თემურიდების დროს (1370-1507). „თა’ზიე“ ცნობილია ირანში ბუიდების (ბუვეიანთა) შიიტური მმართველობის (935-1055) დროიდან, როცა მისტერიას სამგლოვიარო დღესასწაულის სტატუსი მიენიჭა.

„თა’ზიე“ მეტად გავრცელდა, განმტკიცდა და გაძლიერდა სეფიანთა დინასტიის (1502-1722) დროს. სეფიანთა სახელმწიფო რელიგიად შიიზმი გამოცხადდა „თა’ზიე“-ს წარმოშობა და აყვავება კი ირანის ამ პოლიტიკური და რელიგიური დამოუკიდებლობის ერთ-ერთი ნაწილი იყო. სპარსეთში, როგორც უკვე ავღნიშნეთ, შიიზმი ოფიციალურ რელიგიად გამოცხადდა და ამიტომაც შიიტური რიტუალების კანონიზებაც მოხდა, რომელთაგან ერთ-ერთი „თა’ზიე“ იყო. სწორედ ამ დროიდან „თა’ზიე“-ს პროზაულმა ტექსტებმა პიესის სახე მიიღო. „თა’ზიე“-ს წარმოდგენების ტექსტობრივი გაფორმება დაიწყო დაახლოებით, XII-XVIII საუკუნეებში, რაც სპარსული თეატრის განვითარების საფუძველი გახდა. ჩვენამდე მოღწეული ტექსტების უმეტესი ნაწილის ავტორი უცნობია. როცა დასავლურმა სიომ დაბერა, ამ ტექსტთა ნაწილი დავიწყებას მიეცა, ნაწილი კი დაიკარგა. ამჟამად შემორჩენილია „თა’ზიეს“ ასზე ან ცოტა მეტი ტექსტობრივი მასალა. ისინი შუალედური ფორმაა ხალხურ პოეტურ შემოქმედებასა და მხატვრულ ლიტერატურას შორის. ცნობილია „თა’ზიე“-ს ტრაგედიის რამდენიმე კრებული: უცნობი ავტორის „ამირ თეიმური და გუბერნატორი შამა“ (XIX საუკუნე), ფათჰ ალი შაჰ ყაჯარის „სარწმუნოებისათვის ბრძოლა“ („ჯანგ-ე შაჰადათ“), ლითენის, ჰელის და სხვათა კრებულები.

„თა’ზიე“ სამ ნაწილად იყოფა: ნამაზი, დასთე და როუზე. ნამაზის (ლოცვა) დროს მეჩეთებში, მედრესეებში, სპეციალურ შენობებში _ „თაქიეებში“ ეწყობოდა შეკრებები, სადაც დამსწრეთ ჰუსაინისა და მათი ახლობლების ტანჯვა-წამების ისტორიას ხატოვნად მოუთხრობდნენ. აქ აშკარად იკვეთება გარკვეული მიზეზით წარმოებული, მიზანდა-სახული, დადგენილი წესით შესრულებული ქმედება, რაც მეტყველებს იმაზე, რომ საქმე გვაქვს სასცენო შესრულების აქტთან და რაც რაუდევანის (მთხრობელი) გარკვეულ საშემსრულებლო ოსტატობასა და სასცენო პროფესიონალიზმსაც გულისხმობდა. გამომსახველობითი მრავალფეროვნება, მათ შორის უმნიშვნელოვანესი სათქმელ-სამღერის ინტონირება ქადაგების, დატირების, მოთქმის ხასიათისა იყო. ამ ფანატიკურმა მოთქმა-სიმღერამ თავისი ასახვა ჰპოვა შიიტურ ლიტერატურაშიც.

მიუხედავად იმისა, რომ „თა’ზიე“ თავისი შინაარსით უაღრესად თვითმყოფადია, შესრულების მანერაში მკაფიოდ მოჩანს უძველესი ინდური ტრადიციის – წამღერებით თხრობის კვალი, რაც საუკუნეთა განმავლობაში მხატვრული კითხვის წმინდა ირანულ ფორმად ჩამოყალიბდა.

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ სასანელმა შაჰინშაჰმა ბაჰრამ V გურმა (421-438) ინდოეთიდან თავის კარზე მოიწვია მომღერალ-მუსიკოსთა მთელი დასი. ეს მოწვევა არ იყო გამონაკლისი. მსგავს შემთხვევას ვხვდებით აბულ ყასიმ ფირდოუსის

(934-1020) „მაჰნამე“-შიც და ეს არ არის გასაკვირი, თუკი გავით-ვალისწინებთ ამ ქვეყნების ისტორიულ კონტაქტებს, ირანელთა და ინდოელთა არიულ წარმო-შობასა და ინდური თეატრალური ხელოვნების უძველესსა და უმდიდრეს წარსულს.

„დასთე“-ს დროს იმართებოდა ქუჩის პროცესიები, რომელთა მონაწილენი თვითგვემას ეწოდნენ (იბრაგუნებდნენ მუშტებს მკერდზე, ტანზე ირტყამდნენ ჯაჭვებს, გადაპარსულ თავებს და სხეულს დანებითა და ხანჯლებით ისერავდნენ), რაც უაღრესად თეატრალიზებულად, მუსიკის თანხლებით, უსიტყვოდ, პანტო-მიმურად, არტისტული შემართებით, ოსტატური მოძრაობით, ჟესტ-მიმიკის მოქ-მედებასთან შესატყვისი ცვალებადობით სრულდებოდა. მთავარი კი მაინც მესამე ნაწილი – მოქმედების სცენაზე გათამაშება იყო. „თა’ზიე“-ს წარმოდგენები საჯარო შეკრებებზე სასახლეებში, ღია სივრცეში, ან კარვებში იმართებოდა, უმეტესად კი – ქალაქის ცენტრებში, ან სოფლებში და არა იმ ადგილებში, რომლებიც წმინდა ადგილებად იყო მიჩნეული, მაგალითად, სასაფლაოს ტერიტორიაზე. თამაშობ-დნენ მაღლობზე. მაყურებელი გარშემო იჯდა. ისინი დილიდანვე მოდიოდნენ ოჯახის წევრებთან, ნაცნობ-მეგობრებთან ერთად, რათა დროულად დაეკავებინათ ადგილები.

წარმოდგენების სცენოგრაფია ძალიან უბრალო და სადა იყო. ისევე როგორც რეჟისორი, სცენოგრაფიც, ხშირად, დასის ერთ-ერთი მსახიობთაგანი გახლდათ. დეკორაცია და რეკვიზიტები, ზოგჯერ სიმბოლურ-ალეგორიული იყო. ასეთივე პირობითად სიმბოლური იყო მსახიობთა მოქმედებაც. მაგალითად, მსახიობის სიარული სცენაზე მოგზაურობას ნიშნავდა, აქლემის შემოსვლა – იმამ (წმინდა) ჰუსაინის სცენაზე შემოსვლას. „თა’ზიე“-სთვის დამახასიათებელი პირობითობანი ამ თეატრის უნივერსალურობაზე მიგვანიშნებს.

„თა’ზიე“ პირველად მესწვევით (სპარსული სალექსო ფორმა) იმღერებოდა. შემდეგ მოსამმათი, ანუ სტროფული სალექსო ფორმები (თარჯი, ბანდ) შეიძინა. სპარსული ლექსისაგან „თა’ზიე“ იმით განსხვავდებოდა, რომ სასაუბრო ფორმით გადმოიცემოდა, იგი კითხვა-პასუხისა და ზოგჯერ თხრობის ელემენტებსაც შეი-ცავდა, სადაც მეტყველებისას საერო ენას იყენებდნენ.

მთხრობელის მიერ მონოლოგური თხრობის ფორმა ძირითადად, გამოყენე-ბული იყო მეჩეთის სცენებში. დიალოგს კი მიმართავდნენ სცენაზე შიიტებისა და სუნიტების ბრძოლის ამსახველი ეპიზოდების გათამაშებისას. ამის ანალოგი ადვილად მოიძებნება ძველ ინდურ თეატრში, რომლისთვისაც დამახასიათებელი იყო პოეზიისა და პროზის, მონოლოგისა და დიალოგის მონაცვლეობა. უფრო მეტიც, იქ გამოიყენებოდა ერთის მხრივ, სანსკრიტული (ლიტერატურული) და ასევე – პრაკრიტის (უბრალო, სასაუბრო) ენა.

„თა’ზიე“-ს ერთ-ერთი ყველაზე მიმზიდველი და თეატრალურად საინტერესო სცენა იყო ყასიმის (ჰუსაინის ვაჟის) ქორწინების ამბავი.

არსებული წესის თანახმად, ქალების როლებს მამაკაცები ასრულებდნენ. ყრმა ჭაბუკი თამაშობდა პატარძლის – ჰასანის ქალიშვილის, ფატიმას როლს.

ყასიმი ომში წასვლის წინ, თავის საცოლეს, გამოთხოვებისას სამგლოვიარო სამოსს გადასცემდა. ყასიმის დაღუპვის შემდეგ ამ სამოსში გამოწყობილი მისი საცოლე, მეგობარი ქალების გარემოცვაში, წარმოთქვამდა სატირალ ლექსს დაღუპულ ყასიმზე.

ამგვარი სასიყვარულო სევდიანი სცენით „თა’ზიე“ უკვე აშკარად მიანიშნებდა კავშირს დრამატულ თეატრთან.

ზენდების დინასტიის (1762-1796) მმართველობის დასასრულს „თა’ზიე“ თეატრად წარმოჩინდა. მან თავისი განვითარების მწვერვალს მიაღწია სეფიანთა დინასტიის (1504-1722) მმართველობისას ისპაჰანში და ყაჯართა დინასტიის დროს (1795-1925) თეირანში.

„თა’ზიე“-ში ბოროტება და სისასტიკე სიკეთესა და დიდსულოვნებას უპირის-პირდება, სადაც ბოროტება და ძალადობა, გარეგნულად თავის მიზანს აღწევს, მაგრამ ეს მხოლოდ ფიზიკურად, თორემ სულიერად გამარჯვებულნი კეთილშობილი შიიტები გამოდიოდნენ.

ანტიკური ხანის სპარსული რელიგია-ზოროასტრიზმი (ცეცხლთაყვანისმცემლობა, მაზდეანობა) მართალია, დუალისტური იყო, მაგრამ მაინც მიმართული იყო ერთი ღმერთის იდეისაკენ. ასე, რომ მონოთეიზმს სპარსეთში ნიადაგი მომზადებული ჰქონდა.

საზოგადოებაში მსახიობი პატივისცემით სარგებლობდა. წარმოდგენის კეთილშობილ გმირებს ძველი, გაცვეთილი სამოსი ეცვათ. მათ მოწინააღმდეგეებს (სუნიტებს) კი _ წითელი, კვასკვასა კოსტიუმები და თან ხმამაღლა, გამალიზიანებლად ლაპარაკობდნენ, განსხვავებით დადებითი, ტკბილმოუბარი შიიტებისაგან.

ქალების როლებს მამაკაცები ასრულებდნენ, გრძელი, კოჭებამდე შავი ჩადრებითა და სახეზე ნიღბებით.

არსებობდა „თა’ზიე“-ს მუდმივი ჯგუფები, მაგრამ იყვნენ მოყვარულებიც, რომლებიც, გარკვეული პრაქტიკის შემდეგ, უერთდებოდნენ მუდმივმოქმედ დასებს. მუსიკას მნიშვნელოვანი ადგილი ჰქონდა დათმობილი. წამყვანი მსახიობები სწორედ მუსიკალური საკრავების თანხლებით არტისტულად, მეტად შთამბეჭდავად წარმოთქვამდნენ სხვადასხვა შინაარსის ტექსტებს. წარმოდგენა კულმინაციას აღწევდა, როცა დასი ყველა მხატვრული საშუალებით წმინდანთა მარტვილობას ასახავდა.

„თა’ზიე“ ქრისტიანულ-რელიგიურ წარმოდგენებისგან (რიტუალებისგან) იმით განსხვავდებოდა, რომ კონკრეტულად, ცხოვრებისეულად ასახავდა მუჰამედის მემკვიდრეთა წამების ეპიზოდებს, თუმცა, ამასთანავე იყო ისლამური რელიგიური ტრადიციის პოეტური პერიფრაზიც.

ევროპული რელიგიური მისტერია კი უშუალოდ ბიბლიის ტექსტს ეყრდნობოდა და ძალიან იშვიათად ასახავდა ცხოვრებისეულ მოვლენებს.

ევროპული ლიტერატურის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, ევროპელების მხრიდან ირანულ-ისლამური მისტერიის „თა’ზიე“-ს გაცნობა მოხდა მხოლოდ XV საუკუნეში. თუმცა კი, ამ დროიდან მოყოლებული, იშვიათად თუ აუვლის გვერდს ირანში მოგზაური ევროპელი შიიტ-მუსლიმთა ამ სამგლოვიარო დღესასწაულს. „თა’ზიეს“ შესახებ მდიდარ მასალას გვაწვდის ინგლისელი მოგზაური ადამ ოლფარიუსი. მას მოჰყვება იან სტრეისის, მოგზაურისა და მწერლის, თომას ჰელბერტის, პოლიტიკური მოღვაწის, თომას ლეილის, გერმანელი იან რიბკას, ფრანგი ანრი მასეს, მონძის, რეზვანის (რეზვანი იყო პირველი მეცნიერი, რომელმაც ამ სამგლოვიარო დღესასწაულში თეატრალური ნიუანსები ამოი-

კითხა), ფრეზერის, შტენბერგის, გოლციერის, ვერემჩაგინის, ლასის და სხვათა მოგონებები.

იან რიბკა მიიჩნევდა, რომ „თა’ზიე“-ს შინაარსი უშუალოდ დაკავშირებულია მუჰამედის წინასწარმეტყველებასთან.

„თა’ზიე“-ს მთავარი მოქმედი პირები არიან ჰუსაინი და მისი ძმა ჰასანი. მათ გვერდით ჩნდებიან და მოქმედებას დრამატიზმს ჰმატებენ იაკობი და იოსები, ევა და რაქელი.

წარმოდგენაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა ვაიზი (ქადაგი), რომელიც ამაღელვებლად ჰყვებოდა წინასწარმეტყველის ისტორიას. რაუდევანი (მთხრობელი) ხშირად ვაიზის ფუნქციებსაც ითავსებდა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, „თა’ზიე“-ში ქალებს სცენაზე გამოსვლის უფლება არ ჰქონდათ (ირანში ქალი სცენაზე პირველად 1923-29 წელს გამოჩნდა), ამიტომ ვაიზისა თუ რაუდევანის ირგვლივ შეკრებილი იყო ბიჭუნათა ან ქალებად გადაცმულ მამაკაცთა გუნდი, რომლებიც მას მოთქმა-სიმღერით მომტირალთა ტრაგიკულ ფონს უქმნიდნენ.

ეს ძალიან ჩამოჰგავდა კლასიკურ ბერძნულ დრამაში ქოროს პრაქტიკას და მექვიითინე ქალების ცერემონიალს სამეგრელოში, ხევსურეთში, თუშეთში, ფშავში, სადაც დატირების თეატრალიზება ძალზე შთამბეჭდავი იყო.

„თა’ზიე“-ს დეკორაციის პრობლემა არ ჰქონდა. უმნიშვნელოვანესი რეკვიზიტი იყო ჰუსაინის კატაფალკა, მისი იარაღი და დროშა. რაც შეეხება ჩაცმულობას, შემსრულებელნი ინდივიდუალური სამოსით ან პერსონაჟის შესატყვისი მუნდირით გამოდიოდნენ. წარმოდგენაში მონაწილე ყველა შიიტის დაუოკებელი სურვილი იყო სანახაობა-რიტუალში ცხენების ბრწყინვალედ შეკაზმვა. წარმოდგენების დაფინანსება და მსახობთა ჰონორარების გაცემა მდიდარ მოქალაქეთა შემოწირულობებიდან ხდებოდა.

წესისამებრ, „თა’ზიე“-ში ორმოციდან ორმოცდაათამდე ეპიზოდი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ თავად ეპიზოდები არ იყო წინასწარ შეთხზული და ერთხელ და სამუდამოდ დაკანონებული. ასეთი დიდი რაოდენობის ეპიზოდების რამდენიმე, თუნდაც ათი დღის განმავლობაში გათამაშება შეუძლებელი იყო. ამიტომ მონაწილენი იძულებულნი იყვნენ, არსებული სიტუაციისთვის შესაფერისი სცენები ამოერჩიათ. ისე აკეთებდნენ, რომ წარმოდგენის ერთიანი, შეკრული კომპოზიცია არ ირღვეოდა.

ქადაგისა თუ მთხრობელის ფანტაზიას ზღვარი არ ჰქონდა დაწესებული. წარმოდგენაში ზოგიერთ მნიშვნელოვან სცენას ავრცობდნენ და დიდ დროს უთმობდნენ. იყო ისეთი ეპიზოდებიც, რომლებიც მკაცრ დრამატულ მოთხოვნებს აკმაყოფილებდა. სათქმელის მიმართ ყურადღების ასეთი გამახვილება იმაზე მეტყველებს, რომ ასეთ წარმოდგენებს მაყურებელთა სულიერი აღზრდის დანიშნულებაც ჰქონდა.

ყველაზე ძველი და ძირითადი ფორმა „თა’ზიე“-სი იყო აშურა – სამგლოვიარო ქადაგება („გლოვის მგოსნობა“), რომელიც წმინდა ქალაქ ქარბალაში წამებულთა ხსოვნის საპატივცემულოდ იმართებოდა.

სპარსულ ლიტერატურაში არაერთი მაგალითია იმისა, როცა დატირების დროს გამოვლენილი ტრაგიზმი ლიტერატურული შედეგის საფუძველი გამხდარა. ამის მკაფიო მაგალითია X საუკუნის უდიდესი სპარსელი პოეტის, ფირდოუსის „შაჰნამე“, სადაც მამის მიერ ბრძოლის ველზე მოკლული შვილის

(ვინაიდან არ იცოდა, რომ შვილი იყო) დატირება უდიდესი მხატვრული ძალით არის ასახული. ქადაგებები წინასწარმეტყველ მუჰამედის ოჯახის წევრთა და ახლობელთა ტანჯვის შესახებ თანდათან ვითარდებოდა და იმდენად დრამატულ სახეს იღებდა (სულერთია, საქმე ეხებოდა სამეტყველო თუ პოეტურ წარმოსახვას), რომ მაყურებელი მთლიანად იძირებოდა გრძნობათა მორევში, ტრაგიკული გრძნობით იმუხტებოდა და უკვე ხმამაღლა გამოხატავდა თავის განცდებს. ამიტომაც იყო, რომ მთხრობელს თუ ქადაგს სოლო გამოსვლას ხშირად აწყვეტინებდნენ და შესაბამისი რეპლიკით ეხმაურებოდნენ. ამით წარმოდგენა კიდევ უფრო დრამატული ხდებოდა. მოვლენათა შეფასებისას არ არსებობდა ფერების სპექტრი და ნახევარტონები. კონტრასტი იყო აბსოლუტური – სიკეთე და ბოროტება, სინათლე და უკუნი სიბნელე. იყო შემთხვევები, როცა ფანატიკურად განწყობილ მაყურებელს წარმოდგენის დროს წინასწარმეტყველის ოჯახის მტრის როლის შემსრულებელი მოუკლავს. ამის გამო უარყოფითი როლის შემსრულებელნი ცდილობდნენ, რომ მთელი განცდითა და შესაძლებლობებით არ ეთამაშათ. სამაგიეროდ, მსახიობები, რომლებიც წმინდანებს განასახიერებდნენ, თავდაუზოგავად თამაშობდნენ და მაყურებელთა უდიდეს სიმპათიასაც იმსახურებდნენ.

წესისამებრ, „თაზიე“-ში არამუსლიმისა და სუნიტის მონაწილეობა სასტიკად იკრძალებოდა.

ძველი სპარსული საკულტო მისტიკები ნოყიერი ნიადაგი იყო, რაზეც აღმოცენდა და ჩამოყალიბდა ამ ქვეყნის პროფესიული დრამისა და თეატრის საწყისი ფორმები. უფრო მეტიც, ამ ნიადაგით დღემდე საზრდოობს ირანული თეატრი. თუმცა, ეს მარტო აღმოსავლური თეატრალური მოვლენა არ არის, რელიგიური შეფერილობა დასავლურ თეატრსაც დაჰკრავს. ამ მხრივ ბერძნული თეატრიც არ არის გამონაკლისი. მისტერია – შუასაუკუნეების (XIV-XVII სს.) დასავლეთ ევროპული რელიგიურ-თეატრალური ჟანრი საფრანგეთში განვითარდა, რასაც საფუძვლად ედო ბიბლიური და ევანგელური სიუჟეტები. მიუხედავად პატრიცული და სასულიერო წრეების ხელმძღვანელობისა, მისტერია მაინც მასობრივი თვითმოქმედი ხელოვნება იყო.

უნდა ითქვას, რომ დასავლეთ ევროპის შუასაუკუნეების მოხეტიალე მსახიობები თავიანთ წარმოდგენებს მართავდნენ ღია ცის ქვეშ, ქალაქებისა და სოფლის მოედნებზე და არ იყენებდნენ სპეციალურად აგებულ სცენას. ამ პერიოდის სხვადასხვა ტიპის სცენური მოედნის წარმოშობა დაკავშირებული იყო რელიგიური ჟანრების გაფურჩქვნასთან (ლიტურგიკული დრამა, მირაკლი, მისტერია, მორალიტე). მისტერიის ეკლესიიდან გასვლის შემდგომ, წარმოიშვა სცენური ფიცარნაგის განსაკუთრებული სახეობა – მოსიარულე ორსართულიანი ოთხთვალა. მისტერიებში ერთმანეთს უპირისპირდებოდა რელიგიური მისტიკა და ცხოვრებისეული რეალიზმი. მასში რელიგიური ხასიათის სცენებს შორის ჩართული იყო ყოფითი, კომედიური ეპიზოდები ე.წ. ინტერმედიები. კომედიური და რეალისტური ელემენტების გაძლიერებამ აღაშფოთა სასულიერო და საერო ხელისუფლება და XVI საუკუნეში მისტერია აკრძალეს.

მიუხედავად იმისა, რომ თეატრალური ხელოვნება ზოგადად რელიგიური წარმოშობისაა, მაინც არსებობს განსხვავება აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მისტერიებს შორის. ამ მხრივ უმნიშვნელოვანესია აღმოსავლური თეატრის პანტომიმური წარმოშობა, სადაც ვერბალური თეატრი, ევროპულისაგან განსხვავ-

ვებით, გვიან წარმოიშვა (სხვათა შორის, არსებობს მოსაზრება, რომ პანტომიმა ირანში ახ. წ. V საუკუნეში არსებობდა).

და ბოლოს, „თა’ზიე“-ს შუა საუკუნეებში ხალხური დრამისთვის დამახასიათებელი თითქმის ყველა ნიშან-თვისება აქვს: რეალობის ასახვა-მიბაძვით, მიმიკით, ჟესტით, უსიტყვოდ, ან სიტყვიერი მასალის გამოყენებით, დიალოგით, ან რიტუალური ქმედებით. ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია თამამად ვთქვათ, რომ „თა’ზიე“ არის ყველა დრამატული თუ სახალხო სანახაობის სინთეზი და ამ თვალსაზრისით სრულიად უნიკალური მოვლენაა მსოფლიოს თეატრალურ სივრცეში.

ამრიგად, ირანში კანონიკური თეატრი-სახილველი ადრეული შუა საუკუნეებიდან იწყება, ანუ ისლამის ეპოქის სათავეებიდანვე მომდინარეობს. ცენტრალური ადგილი მასში „თა’ზიე“-ს უკავია, რომელიც თავდაპირველად მხოლოდ სამგლოვიარო მისტერია იყო. შემდეგ კი დამატებითი შენაკადები შეუერთდა, თანდათან განვითარდა და ზენდების მმართველობის (XVIII ს-ის II ნახევრის ბოლო) დასასრულს თეატრად ჩამოყალიბდა. მან თავისი განვითარების მწვერვალს გვიანი შუასაუკუნეების ბოლოსთვის, სეფიანთა დინასტიის მმართველობისას (1504-1722) ისფაჰანში და ყაჯართა დინასტიის დროს (1795-1925) თეირანში მიაღწია.

სპარსული თეატრის ერთ-ერთი უძველესი ფორმა (ანუ მისტერიის თეატრი) „თა’ზიე“ ირანულ კულტურულ ტრადიციებს უკავშირდება, რომელიც არსებითად, კაცობრიობის ისტორიის გარიჟრაჟზე იწყებს ჩამოყალიბებას და სპარსელების, ამ უძველესი კულტურის ხალხის, თეატრალური ცხოვრების ისტორიაც არის და დღევანდელიც.

„თა’ზიე“ უნიკალური ფენომენოლოგიური მოვლენაა მსოფლიო თეატრისა და კულტურის ისტორიაში.

მასხარ-ე ბაზობა

ძველი სპარსული თეატრის მეორე ფორმა არის „მასხარ-ე ბაზობა“ – ძველი სპარსული ხალხური კომედიის ერთ-ერთი ნაირსახეობაა. იგი წარმოადგენს ხალხის წიაღში წარმოშობილ სანახაობას და თავისი ტრადიციებით უპირისპირდება მისტერიის რელიგიურ შინაარსს და სულისკვეთებას.

თუკი მისტერიაში ყველაფერი წმინდაა და ყველანი, უფრო ზუსტად, მთავარი დადებითი გმირები წმინდანები არიან, ხალხურ კომედიაში პირიქით – ყველანი „ცოდვის შვილებს“ განეკუთვნებიან. იმავდროულად, ეს ცოდვები სასაცილო, გასართობი ხერხებითაა გადმოცემულ-გამოხატული. მასხარები, მოცეკვავეები, კომედიანტები და ყველანი, ვინც მასთან იყვნენ დაკავშირებულნი, ქმნიდნენ განსაკუთრებულ კასტას. აქ ქალებს მოცეკვავე ბიჭები, ე. წ. „ბაჩე“-ები ეჯიბრებოდნენ (სპარს. ბაჩე – ბიჭი).

წარმოდგენები, რომლებშიც სპარსული მასხარ-ე ბაზები მონაწილეობდნენ, კლოუნადას უახლოვდებოდა. მონაწილენი ცეკვავდნენ, საცირკო ნომრებს ასრულებდნენ და სახუმარო კუპლეტებს მღეროდნენ. წარმოდგენა ტარდებოდა მდიდარი მოქალაქეების მოწვევით, გადიოდნენ სადმე ბაღში, წყაროსთან, გაშლიდნენ ხალიჩას და წარმოდგენაც იწყებოდა.

„მასხარ-ე ბაზობა“ ყოველთვის გართობის მიზნით იწყობოდა, სადაც წამყვანი ადგილი ცეკვას ეჭირა, მაგრამ ხშირად, სატირულ კუპლეტებსაც გამოურევდნენ. არცთუ იშვიათად, თვით პოლიტიკურ და საჭირბოროტო საკითხებსაც კი ეხებოდნენ.

კლოუნადის დროს გამომჟღავნებოდა ხოლმე ის, რაც აკრძალული იყო: მოღების დაცინვა, რასაც ჩვეულ ვითარებაში ვერც ერთი სპარსელი ვერ გაბედავდა. აქ კი ხალხი დაუფარავად იცინოდა მოღების სხვადასხვა შეუფერებელ საქციელსა და სიტყვებზე.

ზემოთქმული ცხადყოფს, რომ იმდროინდელი სპარსელისათვის თეატრი ახლობელი და ძვირფასი მოვლენა იყო. თანდათანობით „მასხარე ბაზობა“ კიდევ უფრო დაიხვეწა და ტექნიკურ სრულყოფამდე ამაღლდა.

სპარსელთა გასართობი სანახაობანი

თავისთავად ეს უზარმაზარი და მრავლისმომცველი თემაა, რომელსაც ამჯერად ამომწურავად ვერ შევხებით. ქალთა პროფესიული ცეკვის გარეშე წარმოდგენილი იყო აქემენიდური (ძ.წ. 558–330) და სასანიდური (226–651) სპარსული სამეფო კარის დღესასწაულები, რაც სპარსული ლიტერატურული ძეგლებით და მინიატურებითაც დასტურდება. ქალთა ცეკვა არა მარტო მაზდეანური ირანისთვის იყო მიღებული, არამედ ისლამურ ირანშიც ჩვეულებრივ მოვლენად ითვლებოდა რევოლუციამდე (1979).

სპარსული სანახაობის, მათი ელემენტების ჩანასახები განსაკუთრებით ნათლად ჩანს სპარსულ ლიტერატურაში. ამ მხრივ ყველაზე საგულისხმო და მდიდარ მასალას გვაწვდის ფირდოუსის „შაჰნამე“.

ღირსშესანიშნავი მოვლენისადმი მიძღვნილი სუფრული ლხინის პროცესში ჩართული იყო სანახაობები, რომლებშიც პროფესიონალი მსახიობები მონაწილეობდნენ. ასეთ ლხინს ფონად გასდევდა სანახაობები: „მუშაითობა“, „მუტრიობა“, საკრავებისა (ჩანგი, ჩაღანა, საზი, ებანი, ზროხაკუდი დაფი, დაული, წინწილა) და დამკვრელების, მგოსნებისა და მომღერლების, მოცეკვავეებისა და მროკავეების, რაინდთა და ფალავანთა გასართობი, თავშესაქცევი (ნადირობა) თამაშობები. საქორწინო დღესასწაულში დიდძალი ხალხი მონაწილეობდა. დარბაზი ადამიანებს ზოგჯერ ვერ იტევდა და ისინი იქ გამართულ სანახაობებს გარედან უყურებდნენ.

„შაჰნამე“-ში აღწერილია სამგლოვიარო რიტუალებიც. ვინაიდან ტირილისა და გლოვის გამოხატვა გარკვეულ წესსა და ტრადიციას ექვემდებარებოდა, იგი მხოლოდ ოფიციალური, საჯარო ხასიათისა იყო და ცერემონიალთა კატეგორიას განეკუთვნებოდა.

ირანელთა გასართობი სანახაობების სურათის შესაქმნელად ორიოდ სიტყვით უნდა ვახსენოთ ძველი, ეროვნული, ტრადიციული დღესასწაულები. ახალი წელი (ნოურუზი – ქართ. „ნავროზობა“, ძველი ქართული „როჭიკობა“) ირანელთა ყველაზე საყვარელი დღესასწაულია, რომელსაც გარკვეული დადგენილი წესებით, საგანგებო საგნობრივი ატრიბუტებითა და სათანადო ტრადიციებით აღნიშნავდნენ.

დერვიშთა ბრუნვა

გასართობი სპარსული სანახაობები ერთობ მრავალფეროვანია, მაგრამ ჩვენ ახლა განსაკუთრებულ ყურადღებას დავუთმობთ წმინდა თეატრალურ წარმოდგენას, მისტიკურ როკვას, ძველი სპარსული თეატრის მესამე ფორმას – „დერვიშთა ბრუნვას“ („დარვიშთა ბრუნვას“).

შუა საუკუნეების ირანის რელიგიასა და ხელოვნებას, ორთოდოქსულ (არაბულ) სახელმწიფოებთან შედარებით, ფილოსოფიური თავისუფლება ახასიათებდა.

არაორთოდოქსული ისლამი, შიიზმი მკვეთრად განსხვავდება სუნიტური ორთოდოქსული ისლამისაგან. ირანში არსებობდა პირობები სხვადასხვა სექტათა განვითარებისა, რომელთა შორის განსაკუთრებული ადგილი დაიკავა სუფიზმად წოდებულმა რელიგიურ-მისტიკურმა მიმდინარეობამ.

სწორედ სუფიზმმა განაპირობა ირანში სულიერი კულტურის მთელი რიგი დარგების უმაღლეს დონეზე განვითარება. ეს არის პირველ რიგში: მხატვრული ლიტერატურა და პოეზია, ფილოსოფია, მუსიკა, ლექსის წამღერებით და გარკვეული ინტონაციით კითხვა, ცეკვა (როკვა და ე. წ. ტრიალი-ბრუნვა, „დარვიშთა ბრუნვა“), დაზგური და კედლის მხატვრობა, მინიატურები, ორიგინალური ტანსაცმელი, სხვადასხვა ატრიბუტიკა, სიმბოლოები. სწორედ სუფიზმმა მიაგნეს რელიგიური ექსტაზის გამოწვევის უმარტივეს ხერხებს.

სუფიური მსოფლმხედველობა მთელი შუა საუკუნეების სპარსული კულტურისა და სულიერი საგანძურის ერთ-ერთი მამოძრავებელი ძალაა. ჩვენთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ის არის, რომ სუფიური შემოქმედებითი ტრადიცია გულისხმობს ნამდვილ სახიობურ, თეატრალურ კომპონენტებს. პირველ რიგში, ეს არის დერვიშთა, მორწმუნე, ხშირად მოხეტიალე სუფიების – ბრუნვა, ანუ ექსტაზის მომნიჭებელი მისტიკური ცეკვა – როკვა.

დერვიში იყო ისლამური აღმოსავლეთის უდიდესი პოეტი-მისტიკოსი ჯალალ ედ-დინ რუმი (იგივე მოლანა, 1207-1270) და სახელგანთქმული სპარსელი პოეტი საადი (დაახ. 1184-1294 წლებს შორის). ჯალალ ედ-დინ რუმმა ირანში დერვიშთა ორდენი დააწესა. ძველ სპარსეთში ორმოცდაათამდე დერვიშთა ორდენი არსებობდა.

ჩვენამდე მოაღწია სხვადასხვა დროისა და მიმდინარეობის სპარსულმა მინიატურებმა, რომლებიც ასახავენ დერვიშებისა და სუფიების რიტუალურ ცეკვას, ტრიალს, „ბრუნვას“. მათ შორისაა დიდი სუფი პოეტის, ჯალალ ად-დინ რუმის როკვის ამსახველი XVII საუკუნის მინიატურა, შექმნილი ცენტრალური აზიის სტილში (აღმოსავლური მინიატ. 30). მინიატურაზე რუმი-მოლანა „ოქრომჭედელთა უბანში“ ცეკვავს.

აღსანიშნავია, რომ სუფიები იყვნენ სეფიანთა დინასტიის დამაარსებლებიც. ე. ბერტელს აღწერილი აქვს ჯალალ ად-დინ რუმის მიერ დაარსებული „დერვიშთა შეკრებები“. აქ მთავარი სანახაობა გახლდათ დერვიშთა ცეკვა, რაც თეატრალური წარმოდგენის ხასიათისა იყო. შეკრებები ეწყობოდა კვირაში ორჯერ, სამშაბათობითა და ხუთშაბათობით, ზუსტად დღის 12 საათზე. მაყურებელი ბილეთს პატარა ხის სახლში (თაქიეში) იძენდა, რომლის შესასვლელში სალარო იყო მოთავსებული. მაყურებლები „თაქიე“-შივე ინახავდნენ ქოლგებსა და ხელჯოხებს შეკრების დამთავრებამდე.

დარბაზი, სადაც შეკრება მიმდინარეობდა, საკმაოდ დიდი იყო და ულამაზესი ჭაღით გაჩირაღდებული. როცა მაყურებელი შეიკრიბებოდა, მუქ-ყავისფერ კოსტიუმებსა და მოცისფრო-მომწვანო მანტიებში გამოწყობილი დერვიშები (9, 11 ან 13 მონაწილე) სცენაზე გამოდიოდნენ. ისინი სცენაზე დაგებულ ცხვრის ტყავზე წრიულად სხდებოდნენ, ერთამეთისაგან თანაბარი მანძილით დაშორებულნი, გულზე, ხელებგადაჯვარედინებულნი, თავჩაქინდრულნი და თვალებდახუჭულნი, მდუმარედ და გაუნძრევლად ისხდნენ, დაახლოებით ნახევარი საათის განმავლობაში. ამის შემდეგ მდუმარებას არღვევდა შეიხი. იგი წარმოთქვამდა შესავალ სიტვას, რომელშიც აქებდა მუჰამედს, სხვა შეიხებსა და დერვიშებს. იწყებოდა ცეკვა, ჯერ ნელა, ტაატიო. შემდეგ ტემპი მატულობდა. დერვიშები იხდიდნენ მანტიებს და თეთრ (იგი სუფიზმის ფერია) პერანგებში აგრძელებდნენ როკვას და ასე, ცეკვა-ცეკვით, სათითაოდ მიეახლებოდნენ შეიხს. რამდენიმე საათის შემდეგ ცეკვის ტემპი კლებულობდა და ტაბურინის დარტყმისთანავე დერვიშები მდუმარედ ტოვებდნენ დარბაზს. „დარვიშთა ბრუნვის“ აღწერილობა მრავლად არის მოცემული სპარსულ ლიტერატურულ ძეგლებში და მის ქართულ თარგმანებშიც. აქ საქმე გვაქვს სუფიზმის თეატრალურ ელემენტთან, რაც აისახა კიდევ ფირდოუსის „შაჰნამეს“ ქართულ ვერსიებშიც: „დარვიშთა ბრუნვა დაიწყეს, გახშირდა ქოსთა ხმებია“.

შაჰის გამეფებას, ქორწილებს, სასახლის კარის თუ საერო ცერემონიალებს, რაც საჯარო ხასიათისა იყო, თან ახლდა საკრავებზე დაკვრა და სხვადასხვა სანახაობანი. დერვიშები აქ ხან მაყურებლები იყვნენ და ხან შემსრულებლები. ამრიგად, „დერვიშთა ბრუნვა“, თავბრუდამხვევი ტრიალი და მისტიკური როკვა, სუფიური რელიგიური მოძღვრების უმნიშვნელოვანესი ნიშანია და, იმავდროულად, სპარსულ სანახაობათა რიგს განეკუთვნება.

„დავრიშობა“ ანუ დერვიშობა მთელ აღმოსავლეთში უძველესი ხალხურ ტრადიციად ჩამოყალიბდა. იგი აღორძინდა და გაიფურჩქნა ადრეულ შუა საუკუნეებში ისლამის გათავისების შემდეგ და ისლამისვე ფონზე, დაახლოებით IX საუკუნიდან, როგორც განახლებული მისტიკური მოძღვრების, სუფიზმის ნაწილი. ეს უმძლავრესი კულტურული ნაკადი, სუფიზმი, შუა საუკუნეების ირანში თავისუფლად არსებობდა ოფიციალური შიიზმის ფონზე. იგი დიდი წარსულის მქონე, საყოველთაოდ გავრცელებული, მიღებული და გაცნობიერებული ფილოსოფიური და რელიგიურ-მისტიკური აზროვნება იყო და სრულიად ირანელი ხალხის სულიერი მდგომარეობაც, რამაც უდიდესი გავლენა მოახდინა პოეზიაზე და მთლიანად ყველა სახის ლიტერატურასა და ხელოვნებაზე. ამიტომაც შეიქმნა ამ ნიადაგზე უზარმაზარი სულიერი და კულტურული მემკვიდრეობა, მათ შორის თეატრალურიც, რაც ირანული ცივილიზაციის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მონაპოვარს წარმოადგენს და დღესაც ირანელთა საყოველთაო სიამაყის საგანია.

თოჯინების თეატრი

თოჯინების თეატრს, ხალხური სანახაობის ამ უძველეს ფორმას, ირანში მრავალსაუკუნოვანი ისტორია და მდიდარი ტრადიციები აქვს. იგი ჩვეულებრივ მოვლენა იყო სპარსულ ყოფაში.

სპარსულ პოეზიაში შემონახული ცნობით, ამ ქვეყანაში ჯერ კიდევ XII საუკუნეში არსებობდა თოჯინების თეატრი. ამგვარი ცნობა სპარსულ პროზას არ შემოუნახავს. სამაგიეროდ, ცნობილია, რომ XIV საუკუნის ბოლოს, სპარსეთში ორი სახის თოჯინების თეატრი არსებობდა: 1. პეტრუშკას ტიპის, თითებზე თოჯინების ჩამოცმა, რომელიც „ფაჰლავან ქაჩალი“-ს სახელწოდებით არის ცნობილი და დღისით იმართებოდა, 2. მარიონეტების ტიპის, ხეიმ-ე შაბაზის წარმოდგენა („ლამის კარვის წარმოდგენა“), რომელიც სადამოობით იმართებოდა იმ განზრახვით, რომ თოჯინების სამართავი ძაფები არ გამოჩენილიყო. ირანში, განსაკუთრებით მოსახლეობის დაბალ ფენებში, ძალზე გავრცელებული და ერთ-ერთი უსაყვარლესი ჟანრი იყო ჩრდილების თეატრი. ამ თეატრის ერთ-ერთი სახეობაა „ფაჰლავან ქაჩალი“-იც. მელოტი ფალავანი თავისი ხასიათით თურქულ ხალხურ პერსონაჟს „ყარაგიოზ“-ს მოგვაგონებს, ან კი „ჰაჯი ავად“-ს თანამედროვე სპარსული დრამატურგიიდან, რომელიც ფოლკლორის საფუძველზეა აგებული.

„ფაჰლავან ქაჩალი“-ის (ეს სახელწოდება მას ამ თეატრის პერსონაჟის, მელოტი გოლიათის საპატივცემულოდ დაერქვა) წარმოდგენებში ორი მსახიობი მონაწილეობდა. ერთი – თეატრის მფლობელი, რომელიც სპექტაკლის დაწყებამდე კარვის შესასვლელში იდგა და მაყურებელს იწვევდა, შემდეგ კი მონაწილეობას იღებდა დიალოგსა და მოქმედებაშიც. მეორე პერსონაჟი ანუ შეგირდი (მოადგილე) კარავში იჯდა და თოჯინებს ახმოვანებდა.

„ფაჰლავან ქაჩალი“-ის წარმოდგენებს, პეტრუშკის თეატრის მსგავსად, ბილწ-სიტყვაობა და უხამსობა ახასიათებდა. საყოფაცხოვრებო მოვლენების ამსახველი წარმოდგენები, ხშირად სატირის ელემენტებსაც შეიცავდა. „ფაჰლავან ქაჩალი“ უაღრესად პოპულარული და ხალხის ფართო მასების საყვარელი სანახაობა იყო. მაყურებელი აქტიურად და დაუფარავად რეაგირებდა თოჯინათა თამაშსა და ხუმრობებზე.

„ხეიმ-ე შაბაზი“ („ლამის კარვის წარმოდგენა“) ჩვეულებრივ შებინდების შემდეგ იწყებოდა. მარიონეტების თეატრში გაითამაშებდნენ ქორწილის, მშობიარობის, ოჯახური კონფლიქტის, სიყვარულის, ეჭვიანობის და სხვა ამდაგვარ საყოფაცხოვრებო სცენებს. წარმოდგენაში მონაწილეობდა 60-დან 80-მდე თოჯინური ფიგურა.

„ხეიმ-ე შაბაზი“-ის რეპერტუარში ქაჩალი ფალავნის, ანუ „ფაჰლავან ქაჩალი“-ის ისტორიაც შედიოდა. წარმოდგენის მონაწილე ოთხმოცამდე თოჯინა ზანდუკის უკან იყო განთავსებული. კარვის წინ მდგარი ორი მუსიკოსი ქამანჩასა და დოლზე დაკვრით იზიდავდა მაყურებელს. როგორც წესი, ფინალში მოულოდნელად, ავი სული დევი ციდან მილს ჩამოუშვებდა და ყველა თოჯინა თან მიჰყავდა. იმ დროისთვის ასეთი რთული ტექნიკური ხერხის გამოყენება ცხადყოფს მის შესაძლო ეფექტს მაყურებელზე და შუა საუკუნეების სპარსული მაღალ პროფესიული თოჯინური თეატრის არსებობასაც ადასტურებს.

ისფაჰანში „ხეიმე შაბაზი“-ს ფარდის მიღმა თოჯინებსაც უწოდებენ. შირაზში კი მას „ჯიჯივიკ“-ის სახელით იცნობდნენ. ამ თეატრში იდგმებოდა: „ოთხი დერვიშის დასთანები“, „ჰასან ქაჩალი“, „ბეჟან მანიჟე“, „ფაჰლავან ქაჩალი“, „სელიმხანი“ და სხვა. ვინც თოჯინებს ათამაშებდა, მას ოსტატი ერქვა, გამხმრვანებელს – შეგირდი, რომელიც პირში საწრიპინოებით ხმას საჭიროებისამებრ

იცვლიდა, რაც ქამანჩის და დოლის თანხლებით ხდებოდა. ამბის მთხრობელს მურშიდს ეძახდნენ. ისინი ჩვეულებრივი ხმით მეტყველებდნენ.

სპარსული თოჯინების თეატრი ეფუძნებოდა თავის ღრმა ტრადიციებს. სპექტაკლები ძველბერძნული „აგორების“ მსგავსად იმართებოდა საბაზრო მოედნებზე და საყოველთაო სახალხო მნიშვნელობა ჰქონდა.

ირანის თეატრალური ხელოვნება სხვა ქვეყნების მსგავსად, დიდად იყო დამოკიდებული ქვეყნის პოლიტიკურ მდგომარეობაზე. ვინ იცის, რამდენ ქარტეხილს გაუძლო ქვეყანამ შუა საუკუნეებში, მაგრამ თოჯინების თეატრს არსებობა არ შეუწყვეტია. ირანში ისევე, როგორც მთელ აღმოსავლეთში, ხალხს თოჯინების თეატრისადმი განსაკუთრებული სიყვარული ჰქონდა.

დღევანდელი ირანული თოჯინების თეატრი მსოფლიოში ერთ-ერთ საუკეთესო თეატრად არის მიჩნეული.

რაც შეეხება მთლიანობაში შუა საუკუნეების სპარსულ თეატრს, უნდა ითქვას, რომ მასში მრავლად იყო უაღრესად საგულისხმო თეატრალური ელემენტები. თეატრის მიერთება სახალხო რელიგიურ მსვლელობასთან („თა'ზიე“), გულლია, დაუფარავი კრიტიციზმი („მასხარებაზობა“), რელიგიური ექსტაზის თეატრალიზება („დარვიშთა ბრუნვა“) და ბოლოს, თოჯინური თეატრის გროტესკულობა – სპარსულ თეატრს ანიჭებს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას მსოფლიო თეატრალური კულტურის განვითარებაში და უზრუნველყოფს მის დამოუკიდებლობას მსოფლიო ხელოვნების სივრცეში.

Medieval Persian Theatre

Abstract

Persian theatre emerged in the recesses of the folk arts originates from the gentile mysteries and mundane rituals associated with various phenomena.

Goal of the work is study and analysis of medieval Persian theatre.

It provides discussion of: forms of ancient Persian theatre “Tazieh”, “Maskhare Bazi” and “Sufi Whirling”. Work analyses: all three types of Tazieh (Namaz, Daste and Rouze). Tazieh is compared with Christian religious performances and differences between them are emphasized.

Article offers expanded discussion of Persian puppet theatre that is based on the in-depth traditions and at the same time it is of a very grotesque nature.

Analysis of the issue under consideration shows that the ancient Persian cult mysteries provided fertile soil for origination and development of the initial forms of professional drama and theatre of the country. Moreover, this soil nourishes Iranian theatre up today. Tazieh is both, history and present of the theatrical life of Persians. It is an unique phenomenological event in the history of world’s theatre and culture. This adds particular significance to Persian theatre in development of theatrical culture of the world.

„ვეფხისტყაოსნის“ ლექსიკიდან “ნირი” თუ “ნიხრი”

შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანში“ ერთხელ გვხვდება ლექსიკური ერთეული **ნირი**:

„ვაჭარი ვინმე პატრონი არს ქარაუნისა დიდისა,
საროსა მსგავსი ნაზარდი და მთვარე დღისა შვიდისა;
ჰშვენის ჯუბა და მოხვევა ძოწეულისა რიდისა.
მე მიხმო, მკითხა ამბავი და **ნირი** ლართა სყიდვისა“ (9).

„ვეფხისტყაოსნის“ ლექსიკონებში ეს სიტყვა განმარტებულია ასე:
ნირი ფასი მაზანდა (8).

ნირი სპარს. **ნიხრი**, მაზანდა, წესი (1).

სხვა განმარტება **ნირს** „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემებში არ გააჩნია.

„ვეფხისტყაოსნის“ ლექსიკონის მსგავსად არის განმარტებული ეს სიტყვა სხვა ქართულ ლექსიკონებში, მაგალითად:

ნირი წესი, რიგი, გეზი, მსვლელობა. (2). ზნე, ხასიათი (15).

ნირი სავაჭროს ფასთ გარდაკვეთა (7).

ნირი, ნიხრი (არაბ.) გარდაკვეთილი ფასი სავაჭროზედ. (17).

ნირი, ნიხრი სავაჭროთა ფასის გარდაკვეთა (18).

ნირი - სავაჭროს ფასთ გარდაკვეთა (17).

ნირი - საჭიროსა ზედა ფასის დადება (5).

ნირი (4) სავაჭროსა ზედა ფასის დადება, რომ რასაცა ფასს გადასწყვეტენ.

ნ ი რ ი ქართულად ეწოდება, **ნ ი ხ რ ი** თათრულად და **ნ ი ხ ლ ი** არაბულად (4).

ქართულ ხატოვან თქმაში ასეა განმარტებული ეს სიტყვა:

ნირის შეშლა სწორ გზას აცდენა, ხელის შეშლა, დაბრკოლება, ღირსების აცლა (13).

მართალია, **ნირი** სწორად გადმოსცემს „ვეფხისტყაოსნის“ აზრობრივ მხარეს, მაგრამ კალამი ხელში აგვადებინა იმან, რომ **ნირს** ქართულ ენაში სხვა სემანტიკური დატვირთვა გააჩნია: წესი, რიგი, გეზი, მსვლელობა. 2. ზნე, ხასიათი (15).

ქართულ ლექსიკონებში ჩვენი ყურადღება მიიპყრო იმან, რომ ბევრგან **ნირის** სინონიმად მიჩნეულია **ნიხრი** (1.3.4.18).

იზადება კითხვა: მართლა არიან თუ არა **ნირი** და **ნიხრი** სინონიმები?

ვნახოთ **ნიხრის** განმარტებანი ქართულ ლექსიკონებში:

ნიხრ-ი - სხვადასხვა საქონლის დაწესებული ფასები; სხვადასხვა გადასახადის ნორმები, - ტარიფი (15).

ნიხრი, ნირი, ნიხრის ნუსხა, გარდაკვეთილი ფასი სავაჭროზედ... (17).

სანამ რაიმე დასკვნას გამოვიტანდეთ, ვნახოთ თუ რა კონტექსტშია ნახმარი ქართულ ძეგლებში **ნირი** და **ნიხრი**:

ნირი

„თქვა: ფიცი ვარ ნოსარისა,
არ გავტეხო სიტყვის **ნირი**“

„საწუთრო ვითა ბრუნავხარ, ერთს **ნირზედ** არ დასდებია“ (4).

„საომრად მომართულობით(5)
არიან დევთა **ნირია**“ (6).

„საკურნებლად ღმერთსა ვიხმობ,
ვით სნეული, ვიქცევ **ნირსა**“ (16).

„კლდე რომ სჭრან და არ ემატოს,
არ იქნება მასვე **ნირსა**“ (15).

„ყანდაარს **ნირი** შაქრისა,
ვარდმან-ბაგემან დანასოს“ (5).

„თუ ავადმყოფსა მაჯა მუდამად ერთსა **ნირზედა** უცემდეს, რომე ასე ძარღვი თითებსა... ზალანად ეცემოდეს, ორივე მწოვედ კარგი ნიშნები არის და ღთითა ნულარას გეშინიან“ (3).

ნიხრი

„აქუსთ **ნიხრი** განწესებული ჟამით-ჟამად დამნიშვნელი ფასთა განსაჭვრტელთა ნივთთა“ (2).

„**ნიხრი** ვაჭრისა ნაცვლის მართებული დაგვიდვია, იმან გაუჭრას“ (12).

„**ნიხრი** მიეცემა მოურავისაგან ყასბებს“ (12).

„ეს ღვინის **ნიხრის** თოთხმეტი მინალთუნი წელიწადში ერთხელ აიღება“ (12).

„ყოველის ნივთის სულადის, სასმელ-საჭმლის **ნიხრი**... ორის მოქალაქე ვაჭრით და ბაყალ-ბაშით უნდა გადასჭამონ“ (14).

ნიხრიდან წარმოებული სიტყვა - **ნიხრდებულობა**:

„ადიწერა **ნიხრდებულობა** ესე მაისის კე, ქორონიკონს ქრისტეს აქეთ ჩყჳ“ (12).

„ვაჭრობის **ნიხრდებულობა** სოლომონ მეორისა“ (1, 21).

გამომდინარე ტექსტებიდან, **ნირი** და **ნიხრი** არა სინონიმები, არამედ დამოუკიდებელი სემანტიკური დატვირთვის მქონე ლექსიკური ერთეულები ჩანან, სადაც **ნირის** მინიშვნელობაა - 1. წესი, რიგი, გეზი, მსვლელობა. 2. ზნე, ხასიათი, ხოლო **ნიხრის** - სხვადასხვა საქონლის დაწესებული ფასები; სხვადასხვა გადასახადის ნორმები, - ტარიფი (16).

გამომდინარე აქედან, ვფიქრობთ, „ვეფხისტყაოსანში“ **ნირის** ნაცვლად უნდა იყოს **ნიხრი**, რადგან აზრობრივად **ნიხრი** („სხვადასხვა გადასახადის ნორმები, -

ტარიფი“) ესადაგება კონტექსტს და არა - ნირი (წესი, რიგი, გეზი, მსვლელობა, ზნე, ხასიათი (15).

„მე მიხმო, მკითხა ამბავი და ნირი ლართა სყიდვისა,“ - წერია ტექსტში, ლართა სყიდვასთან კი დაკავშირებულია ნიხრი და არა - ნირი.

ახლა კი იმის შესახებ, თუ საიდან უნდა მოდიოდეს ეტიმოლოგიურად ნიხრი.

მ. ჩუხუას მიხედვით, ნიხრი იბერიულ-იჩქერილი წარმოშობისაა: „*ნიხრ „იჩქ. მახა (მრ. რ. მახან-აშ) „ერთი მოკლულის საფასური“, ინგ. მახა "id", ბაცბ. მახა; საერთონახური ფუძე-ენისთვის აღსადგენია *მახან არქეტიპი, რომელიც უფრო სრულად იჩქერიული ენის მრავლობითის ფორმებში შემოგვენახა. ს. ქართვ. *ნიხრ-ს.-ნახ. *მახან- კანონზომიერი მიმართებაა, თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ ბგერათმესატყვისობა ს.-ქართვ. ნ: ს.-ნახ. მ, ს. -ქართვ. რ; ს.-ნახ. ნ რეგულარული ხასიათისა“ (19).

მართალია, მ. ჩუხუა ენათმეცნიერულად ნიხრს იბერიულ-იჩქერიულ ენობრივ სამყაროსთან უძებნის კავშირს, მაგრამ ასევე შეიძლება მოეძებნოს მას კავშირი ირანულ ენობრივ სამყაროსთან:

ახალ სპარსულ ენაში არის ლექსემა **չა** [nerx], შემდეგი მნიშვნელობით: ფასი, ღირებულება (10). მისი სხვა ირანული ენობრივი ფორმებია: ძვ. ირანული *ni+xri ფუძიდან xri "ناری" (ყიდვა), ხორეზმული **չა** [nrx], ქურთული **չა** [nyxyr], აშთიანური **չა** [nexr], დავანური **չა** [nexr] (20).

ამრიგად, ქართული ნიხრი, რომელიც მეტათეზისით მომდინარე ჩანს ახალი სპარსული სიტყვიდან - **չა** [nerx], უფრო ესადაგება „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის შინაარსს, ვიდრე ნირი.

ბიბლიოგრაფია:

- 1 აბულაძე ი. - რუსთველოლოგიური ნაშრომები, თბილისი, 1967.
- 2 ავალიშვილი გ. - მოგზაურობა თბილისიდან იერუსალიმამდე, გამოსაცემად მოამზადა ელ. მეტრეველმა, თბილისი, 1967.
- 3 ბაგრატიონი დ. - განმარტება პოემა „ვეფხისტყაოსნისა“, გაიოზ იმედაშვილის გამოკვლევით და საძიებლით, თბილისი, 1960.
- 4 ბაგრატიონი თ. - წიგნნი ლექსიკონნი, მასალები შეკრიბა, ანბანზე გააწყო, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო გურამ შარაძემ, თბილისი, 1979.
- 5 თეიმურაზი . - თხზულებათა კრებული ორ ტომად, აღ. ბარამიძის და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, ტფილისი, 1934.
- 6 თეიმურაზ II - თხზულებათა სრული კრებული, გიორგი ჯაკობიას წინასიტყვაობით, ლექსიკონითა და შენიშვნებით, თბილისი, 1939.
- 7 ორბელიანი ს. ს. ლექსიკონი ქართული, თბილისი, 1991-1993.
- 8 რუსთაველი.შ - „ვეფხისტყაოსანი“, სარედაქციო კოლეგია: ა. ბარამიძე, კ. კეკელიძე, ა. შანიძე, ლექსიკონი ა. შანიძისა, საქ. სსრ მეცნ აკადემია, სახელგამი, თბილისი, 1957.
- 9 რუსთველი. შ - „ვეფხისტყაოსანი, ტექსტი ძირითადი ვარიანტებით, კომენტარებითა და ლექსიკონითურთ ორ ტომად, ა. შანიძისა და ა. ბარამიძის რედაქციით, თბილისი, 1966.

- 10 რუბინჩიკი ი. - Персидско-русский словарь, под редакцией Рубинчика Ю.А. , I-II, Москва, 1983.
- 11 ქართული სამართლის ძეგლები, VIII, ი. დოლიძის გამოცემა, თბილისი, 1985.
- 12 საქართველოს სიძველენი, II, ექვთიმე თაყაიშვილის რედაქციით, თბილისი, 1909.
- 13 სახოკია თ. - ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი, თბილისი, 1979.
- 14 ფურცელაძე - სამოქალაქო სჯულისდება, II, ტექსტი, ლექსიკონითა და საძიებელით გამოსცა დავით ფურცელაძემ, თბილისი, 1986.
- 15 ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ა. ჩიქობავას რედაქციით, 1950-1964.
- 16 ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, შემდგენელი ალ. ლლონტი, თბილისი, 1984.
- 17 ჩუბინაშვილი დ. - ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი, 1984.
- 18) ჩუბინაშვილი დ. - ქართული ლექსიკონი, თბილისი, 1961.
- 19 მერაბ ჩუხუა, იბერიულ-იჩქერიულ ენათა შედარებითი გრამატიკა, I, თბილისი, 2008.
- 20 3ასანდუსთი - 1395 (2017) - فرهنگ‌شناسی زبان فارسی، محمد حسن دوست، فرهنگ‌شناسی زبان فارسی، فرهنگ‌شناسان زبان و ادب فارسی

Nomadi Bartaya
Akaki Tsereteli State University

**From the Vocabulary of “Vepkhistaosani”
 (“The Knight in the Panther’s Skin”)
 „Niri“ or „Nikhri“**

Abstract

In the poem “Vepkhistaosani” (“The Knight in the Panther’s Skin”) of Shota Rustaveli, the 12th century poet, one time we meet a lexical unit niri, which in the Georgian dictionaries is explained in the following way: 1. rule, order, direction, procession. 2. temper, character.

In the Georgian language there is also Persian borrowing nikhri (نرخ [nerkh]), having the following meaning: established prices of different goods; different tax norms, - tariff/rate.

To the content of the text of “Vepkhistaosani” nikhri complies more than niri.

Do not we have an error of the text scribe?

რიტორიკული კოდები და პარადიგმები: გამეორების ხერხი აქემენიდურ ტექსტებსა და ფირდოუსის შაჰნამეში

აქემენიდურ წარწერების ტექსტებსა და შაჰნამეს შორის რიტორიკული ხერხების მსგავსების მოძიების შედეგად მოკლედ შეიძლება ითქვას შემდეგი: ვხედავთ თანმიმდევრულად განმეორებადი რიტორიკული პარადიგმების მწკრივებს; სახეზეა ლექსიკური პარადიგმები; ფუნქციური სიტყვათშენაერთები, მორფოსინტაქსემები, სინტაგმები; შესაძლებელია ვილაპარაკოთ სპეციალური *რიტორიკული კოდების*, *რიტორიკული წესების* შესახებ, რაც კარგი ნიმუშია გამეფების კულტუროლოგიური კონტექსტი: კორონაციასაერთოა ირივე ეპოქის ძეგლთათვის. თავისთავად ასეთი კოდებისა და წესების არსებობა არის ბაზა ლიტერატურული, მხატვრული, პოეტური თარგმანებისთვის, რადგან რიტორიკის როგორც დარგის, მეთოდის ნიშნები უკვე იძლევა ამგვარი წაკითხვის საშუალებას (იხ. თარგმანები: ანდრონიკაშვილი, სახოკია; შალვაშვილი). ფენომენოლოგიურია ორ კვლევად ეპოქას შორის მხატვრულ-იდეოლოგიური ერთიანობა, რიტორიკულ ერთეულთა მახასიათებელთა ერთობა. რიტორიკულ ერთეულთა მწკრივები პარადიგმულ ხასიათს ატარებს. ყალიბდება ფორმულები და სისტემურად გამეორებული ურთიერთმსგავსი სემანტიკური ჯგუფები. გამოიყოფა მკვეთრად გამორჩეული რიტორიკული ხერხები. ამჯერად ყურადღება შევაჩერეთ ერთ ასეთ ხერხზე: ესაა განმეორება, გამეორება. გვაქვს მრავალი, ზოგჯერ ზუსტად ერთნაირად განმეორებადი ერთეულები (ფრაზები, ფრაზემები, შენაერთები, სინტაგმები, კომპოზიტები, ცალკეული ლექსემები, წინადადებები და ა.შ.). პრაგმატული სემანტიკა და ლექსიკური მასალა დიდწილად ტიპოლოგიურია. გავამახვილეთ კვლევა შემდეგ მუხლებზე: 1) კოდირებული გამეორება შაჰნამეში; 2) კოდირებული მსგავსი გამეორება აქემენიდურ ტექსტებსა და შაჰნამეში ანალოგიურ კონტექსტებში. მანამდე ადრევე უკვე გვქონდა ლაპარაკი საყოველთაოდ ცნობილ, საკუთრივ აქემენიდურ გამეორებებზე, მათ შორის უცვლელ ფორმულათა მთელ სისტემაზე (სახოკია 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018). 1) მუხლისთვის, ტახტზე ასვლა, გვირგვინის დადგმა, გამეფება. შაჰნამე ერთ თავშიც ან სხვადასხვა თავებშიც გვიჩვენებს კოდირებულ გამოთქმებს. აქ შესწავლილია 9 მეფის გამეფება, ტახტზე ასვლა. მაგ., დიდძალი მასალიდან ყველაზე ხშირად გამეორებული ერთეულებია (კოდებია): „ქამარი შეიკრა, ქუდი (=გვირგვინი) დაიდგა, ტახტი და ქუდი=გვირგვინი, სამეფო ქუდი=გვირგვინი დაიდგა, შარავანდედი, ბედი, მეფური შარავანდედი, ღვთიური შარავანდედი (ფარრი), ქვეყანა დაემორჩილა, სამეფო წესი, სამეფო ტახტი, ოქროს გვირგვინი, ოქროს ტახტი, სპილოსძვლის ტახტი, ავიდა და დაჯდა, ფარრის (შარავანდედის) მოხვევა, ქუდის და ტახტის კანონი, ადგილი=ტახტი, დიდებული ადგილი, ქვეყნისმპყრობელი, მბრძანებელი, ბოროტების შემცირება, ნათელისთვის გზის გახსნა, მე ვარ მეფე და მობედი, თვალმარგალიტი აბნიეს, ბრწყინვალე მზე ტახტზე მჯდომარე, სიტყვები აფრქვია,

დიდების ქუდი“ (სპ.: *ქოლბჰ, ქამარ ბასთ, რასმ, ქაბენ, დეჰჰიმ, ჭარრ, ბახთ, თახთ, ჯეჰნდბრ, ჭარმბნრაგბ, ბჯ, ზარ ო გოუჰარ, ჯბდგბჰ, ჯბდე მეჰი, ჭარრე იზადი, თბჰთან, ბად ქუთბჰ ქარდან, რავბნრბ ბე როუშანი რბჰ ქარდან, მანამ/ჰამამ შაჰრიდბრი ო ჰამ მოუბადი, ბდინ, თბჯ, ბჰთბბ, ხორშიდ, თბბბნ, აჰშბნდან, გითი გაშთ რაჰი, ბარ ბმად ნეშასთ, მეჰი;* და სხვა.) და სხვა.

2) ერთობლივია რიტორიკული სისტემა სასახლეთა აგების დაწვრილებითი აღწერების შემთხვევაში (რაც უთუოდ ატარებს იდეოლოგიურ ფუნქციურ დატვირთვას) (იხ. კენტი). მაგ.: ახ. სპ. (თარგმანი): „რუმში, ჰინდოში, ჩინს დაგზავნა მალემსრბოლები მომაშველეთო თქვენი კარგი ხელოვანები. მომიკრიბეთ და მომგვარეთო. შემოკრბნენ მართლაც, სამი ათასი მუშა იყო რჩეული მათთან. სამიათასი ამ მუშიდან შეირჩა ასი, გაეგებოდა ვის აგურის თვისება—არსი. საჭიროდ ათი წყრთა მიჩანსო სასახლის სიღრმე, ხოლო სიგანეს ხუთს ვარჩევ და ჯობდესო იქნებ. როს იფიქრებდი, ჰა, კედლები ავიდა ცაში, ჩინეთ—რუმიდან, ბაღდადიდან მოისწრაფიან, საქმის კაცები, ხელოვანი ხალხი რომ ქვიათ. ათასორასი შეიკრიბა ხელმარჯვე ხალხი, დამხმარე მუშა ერთ ოსტატზე ოცდაათია, ასი სამეფო წყრთის ოდენი სიმაღლე ქონდა, სამოცდაათი წყრთა კი სიგრძე, თუ მეტი ოდნავ. თვინიერ ამის, ასოცი წყრთა სიგანე აქვნდა.“ და ა. შ.; ძვ. სპ. (თარგმანი): „აჰა, აღვაგე თრუშას სასახლე, შესამკობლები მოვიღე შორით, ღრმად ამოვთხარე მიწა საძირკვლის, კლდემდე ჩავღრმავდით, ქვაზე დავადგით. ბალავერისთვის თხრილი გაკეთდა, მასში კი ხრეში ჩაეწყო რიგად. ზოგან ორმოცი, ზოგან ოცი წყრთა, იგი ოსტატნი, მიწის გამჭრელნი, მერე საძირკვლის რიყის ჩამყრელნი, შემდეგ ალიზის გამომყვანელნი, ყველანი იყვნენ ბაბილონელნი, საქმის მცოდნენი ბაბილონიდან. ნაძვის ბოძები ლაბანას მთიდან ასურელებმა ბაბილონს ზიდეს. ბაბილონიდან კარკთა, ბერძენთა მოზიდეს თრუშას, სრულად თავს იდეს. უცხო ხე იაკა განდარას ქვეყნით და ქარმანიდან გადმოვიტანეთ. სპარდას, ბაქტრიის ოქროს საბადო გამოვიყენეთ, იქ მოვიპოვეთ. ძვირფასი ოქრო აქ გამოვჭედეთ. ქვები ძვირფასი, ლაჟვარდ-სიკაბრუ აქ გამოთლილი, გამოკვეთილი, სოღდიდან იყო ჩამოტანილი, ხოლო ფირუზი კეთილშობილი, აქ, სრას, მშვენებად გამოყვანილი, ხვარაზმში გახლავთ მოპოვებული. ვერცხლი კეთილი, ხე აბანოზი, მისრეთში იქნა მოძიებული. ტურფად დასმული ეს ჩუქურთმები, აქ რომ ამშვენებს სასახლის კედლებს, მოსხმული არის საბერძენეთიდან სპილოს ძვალი კი, _ ინდოეთიდან, ჰარაჰუვატით, ეთიოპიით, _ იქიდან ვზიდეთ, სრას რაც ეყოფა. მოაპირკეთეს იმით შენობა, _ გამოჩნდა აქაც ისტატთ ხელობა. კეთილშობილი ქვის ეს სვეტები, აქ ჩამოქნილნი და ჩარაზმულნი, უვჯით მოზიდეს, აბირადუშით, _ ეს სახელია ზუსტი ადგილის. აი ქვისმთლელები, ქვის გამრანდველნი, იყვნენ ბერძენნი და სპარდელები. ოქრომჭედელნი, ოქროს მკვეთელნი, ეგვიპტელები და მიდიელნი. ხის ოსტატები, ხის ჩამომქნელნი, სპარდელები და თან ეგვიპტელნი. ხოლო აგურთა ჩამომხსმელები და გამომწველნი _ ბაბილონელნი. ამა კედელთა მოჩუქურთმება და დამშვენება შესამკობლებით, მიდთა, მისრელთა არის ხელობა. დასრულდა ტურფა ნაგებობები!“; და სხვა ასეთი (იხ. სახოკია 2012/2015, შალვაშვილი 2011).

ამ მიმართულებით ბევრი საგულისხმო კლევია შესაძლებელი. შეპირისპირებული მასალის შედეგობრივი სურათი ავლენს კლევადი მიმართულების გზას საერთოდ რიტორიკული ხელოვნების, შემოქმედებითი რიტორიკის მხატვ-

რულობის ზოგადი ტიპოლოგიისკენ. შესაბამისი სპეციალური ლიტერატურა ყველა ზემოხსენებულ თემაზე, აგრეთვე მასალობრივი წყატოები მითითებულია ქვემოთ ბიბლიოგრაფიულ სიაში (იხ. სია). იქვე წარმოდგენილია ავტორის ადრინდელი შრომები რიტორიკის სფეროდან, რომელიც აგრეთვე შეიცავს დიდ მასალას (იხ.). ძველსპარსული მასალა ეყრდნობა ქვემოთ მითითებულ გამოცემას (კენტი 1950). შაჰნამეს სპარსული ტექსტის გამოცემა ასევე აღნიშნულია (შაჰნამე).

ბიბლიოგრაფია:

- 1) ანდრონიკაშვილი მ. ძველი ირანი, ტექსტთა თარგმანები, შესავალი, კომენტარები, ლექსიკონი, 5 წარწერა; ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორიის ქრესტომათია; საქ. მეცნ. აკად. თსუ. გამომც. მეცნიერება; რედ. გრ. გიორგაძე. თბილისი, 1990, გვ. 296–207, 317–327.
- 2) Azarandaz A., Bagheri M., Abbas Azarandaz, Masoumeh Bagheri,. A Glance through Inscriptions of Xerxes in the Citadel of Van. 101, 14, The Seventh Biennial Convention, Association for the Study of Persianate Societies (ASPS), Istanbul, Turkey Ninar Sinan Fine Arts University, Findikli Campus, Orient Institut Istanbul, Program and Abstracts, 2015 Sept 8-11. Istanbul. 2015. 14, 101 (Ingl.. pers.).
- 3) Kent R. Old Persian. New Haven. 1956.
- 4) McDonough, Scott. A Crown, Robes-on-Honor, and the Royal Standard (Patronage and Power in Sassanian Caucasia) (Корона, мантии чести и царский стандарт-покровительство и власть на Сасанидском Кавказе)//ASPS, 8th Biennial Convention, March 15-18, Tbilisi, Georgia, Program and Abstracts (материалы 8й Всемирной конференции персоязычных обществ). Tbilisi; Ilia State University, Institute of Oriental Studies (Институт Востоковедения Илиасского ГУ), 2018. С 100-101 (англ.).
- 5) სახოკია მ. აქემენიდური წარწერები ქართულად: ძველ ირანულ ძეგლთა თარგმანული პარამეტრები. 2015 წ. საერთაშორისო კონფერენციის კრებული: საქართველო-ირანის პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობები. 8 გვ. კსუ შრომები. თბილისი 2015. გვ. 5–18 (ქართ., რრ.: ინგლ. სპარს.). კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი. თბილისი. 2015.
- 6) სახოკია მ. აქემენიდური ძველსპარსული წარწერები ქართულად – ძველირანულ ძეგლთა თარგმანული პარამეტრები; გვ. 5–18, რეზუმე სპარსულად და ინგლისურად; კსუ შრომები, პირველი საერთაშორისო კონფერენციის მასალები, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი, ირანის საელჩოს კულტურის განყოფილება, რედ. ც. ბუკია, ს. გაბუნია, თბილისი, 2016, გვ.141–152 (რუს.)
- 7) სახოკია მ. აქემენიდური ძველსპარსული წარწერები ქართულად: მხატვრული თარგმანის პარამეტრები. II საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „თანამედროვე ინტერდისციპლინარობი და ჰუმანიტარული აზროვნება“. ქუთაისის აკწუ, ჰუმანიტარული ფაკ. აკწუ-ს გამომც. ქუთაისი. 2015. გვ. 413-417. ინგლ. 417.
- 8) სახოკია მ. დარიოს I-ის დიდი წარწერა ბეჰისტუნის კლდეზე. თარგმანი, კომენტარი. ლექსიკონი. „არმაღანი“. თბილისი 1983.

- 9სახოკია მ. დარიოს I-ის წარწერა ბეჰისტუნის კლდეზე. თარგმანი, კომენტარი. ლექსიკონი. ძველი აღმოსავლეთის ქრესტომათია. თსუ.თბილისი. 1990.
- 10) სახოკია მ. „ქსერქსესგან ცრუ ღმერთის გამობა“ ანუ ქსერქსე I-ის ანტიდევეური წარწერა ბეჰისტუნის კლდეზე. თარგმანი ძველი სპარსულიდან, შესავალი, კომენტარი, ლექსიკონი. „არმაღანი“. თბილისი 1988.
- 11) სახოკია მ. სახოკია მაია, აქემენიდურ წარწერათა ფრაგმენტთა თარგმანები ძველსპარსულიდან შესავლითურთ. მაია სახოკია, შრომების კრებული, I, ნაკვეთი მესამე: თარგმანები. თბილისი, 2008, გვ. 538-548. მისი პირველი პუბლიკაცია: ჟურნალი “ჩვენი მწერლობა”, 2007, №9 (35), 55-58.
- 12) სახოკია მ. რიტორიკის სამწერლობო მემკვიდრეობითობა: აქემენიდები, სასანიდები, შაჰნამე. *III საერთაშორისო კონფერენცია მიძღვნილი საქართველო-ირანის ურთიერთობებისადმი*. მოხსენებები. (Rhetorical Literary Tradition: Achaemenians, Sassanians, Shahnameh) In *Proceedings of International Conference on Iranian-Georgian Relationships*, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი. თბილისი. 2017. გვ. 161–167. Caucasus International University, Tbilisi. 2017. pp. 161-167.
- 13) სახოკია მ. აქემენიდური ძველსპარსული წარწერები. თარგმანი ძველსპარსულიდან მაია სახოკიასი. (თარგმანები, შესავლები, ქუდები, კომენტარები, ახსნა-განმარტებანი, ლექსიკური კომენტარები). რედ. ნ. ბართაია. ირანის საელჩო საქართველოში. გამომც. უნივერსალი. თბილისი. 2012 (პირველი გამოცემა), 2015 (მეორე გამოცემა). *ахокия, Майя*. Акеменидури дзвелспарсули тсартсереби, таргмани дзвелспарсулиდან მაია сахокиასи (Ахеменидские древнеперсидские надписи, перевод Майи Сахокия) [тексты литературных переводов на грузинский язык, предисловие, вступления, комментарии со словарем]. Тбилиси: Иранское посольство в Грузии, изд. Универсал, ред. Н. Бартая, 100сс. (на груз. яз.).
- 14) შალვაშვილი ბ. აზულყასემ ფირდოუსი შაჰნამე, 2011, თბილისი, ნეკერი, რედ. ლ. ჟორჯოლიანი, სპარსულიდან თარგმნა ბელა შალვაშვილმა.
- 15) ჩხეიძე თ. აღზრდის ინსტიტუტი სასანურ ირანში, მეცნიერება, თბილისი, 1979.
- 16) Azarandaz A., Bagheri M., Abbas Azarandaz, Masoumeh Bagheri,. A Glance through Inscriptions of Xerxes in the Citadel of Van. 101, 14, The Seventh Biennial Convention, Association for the Study of Persianate Societies (ASPS), Istanbul, Turkey Ninar Sinan Fine Arts University, Findikli Campus, Orient Institut Istanbul, Program and Abstracts, 2015 Sept 8-11. Istanbul. 2015. 14, 101 (Ingl.. pers.).
- 17) Google IV RAN. “*Tekstologia*” (*Textology*) Papers presented at the II and III International conferences *Pismennie pamiatniki Vostoka, Problemi perevoda i interpretatsii*. Institute of Oriental Studies of Russian Academy of Sciences, Moscow. 2015, 2018. (october 2015. 2018). <http://www.ivran.ru>
- 18) Kent R. Old Persian. New Hawen. 1956.
- 19) McDonough, Scott. A Crown, Robes-on-Honor, and the Royal Standard (Patronage and Power in Sassanian Caucasia) (Корона, мантии чести и царский стандарт-покровительство и власть на Сасанидском Кавказе)//ASPS, 8th Biennial Convention, March 15-18, Tbilisi, Georgia, Program and Abstracts (материалы 8й Всемирной конференции персоязычных обществ). Tbilisi; Ilia State University, Institute of Oriental Studies (Институт Востоковедения Илиасского ГУ), 2018. С 100-101 (англ.).
- 20) ПИСЬМЕННЫЕ ПАМЯТНИКИ ВОСТОКА, Проблемы перевода и интерпретации, избранные доклады, Материалы межд. конференций по текстологии, ред. Л. В.

Горяева, Институт востоковедения РАН, Изд. ИВ РАН, <http://www.ivran.ru>, Москва, 2016.

21) *Pismennye pamiatniki Vostoka, Problemi perevoda i interpretatsii, Izprannie dokladi, IV RAN (Proceedings of International Conference on Textology)* Institute of Oriental Studies of Russian Academy of Sciences, n. 2, Ed. L. Goriaeva, V. Nastich, N. Prigarina, D. Mikulski, Moscow, 2017. Google IV RAN, Tekstologia <http://www.ivran.ru>, 2016.

22) Сахокия М. М. Опыт литературного перевода древнеперсидских надписей: Ахемениды по-грузински, ПИСЬМЕННЫЕ ПАМЯТНИКИ ВОСТОКА, Проблемы перевода и интерпретации, избранные доклады, Материалы межд. конференций по текстологии, ред. Л. В. Горяева, Институт востоковедения РАН, Изд. ИВ РАН, <http://www.ivran.ru>, Москва, 2016, стр. 217-236. (ცოფრული გამოცემა მიითებულ სავტზე),

23) Сахокия М. М. Опыт литературного перевода древнеперсидских надписей: Ахемениды по-грузински, *Труды Института востоковедения РАН, Выпуск 2, Письменные памятники Востока, Проблемы перевода и интерпретации, Избранные доклады*, РАН, ИВ, Ред. Л. Горяева, В. Настич, Н. Пригарина, Д. Микульский, Москва, 2017 (დაბეჭდა 2018 ში). ISSN 2587-9502 გვ. 262-283.

24) Сахокия М. М. Иранское риторическое наследие: Ахемениды и Шахнаме. ИВ РАН *Письменные памятники Востока, Проблемы перевода и интерпретации*, Международная проблемно-методологическая конференция. Тезисы и конспекты докладов. Программа. К 200-летию ИВ РАН. 31 октября 2 ноября. ИВ РАН, Москва. Составители и ответственные редакторы Л. В. Горяева, В. Н. Настич. 56 страниц. стр. 39-40. ISBN 978-5-89282-847-5. ББК 63-2(5). (Google notification@facebookmail.com. სავტო Семинар *Текстология и источниковедения Востока*, Любовь Горяева). (Google IV RAN. ИВ РАН *Письменные памятники Востока, Проблемы перевода и интерпретации*, Международная проблемно-методологическая конференция. Тезисы и конспекты докладов. Программа. К 200-летию ИВ РАН. 31 октября 2 ноября. ИВ РАН, Москва. Составители и ответственные редакторы Л. В. Горяева, В. Н. Настич. 56 страниц. 2018. გვ. 39-40. <http://www.ivran.ru>).

25) Sakhokia Maia. Achaemenian Inscriptions and Shahnameh: Literary Art Nature Genre and Relationships with EPOS (Shahnameh) (Experience of Georgian Translation of Old Persian Inscriptions)". Paper presented at the 8th Biennial Convention *ASPS, Program and Abstracts*, Tbilisi Georgia, March 2018, Ilia State University, G. Tsereteli Institute of Oriental Studies, Tbilisi, 2018, pp. 127-128, 11.

26) Sakhokia M. The Achaemenian Old Persian Inscriptions on Georgian: Aspects (Parameters) of Literary Art Translation Tbilisi, Iliaun University, Head of Department International Conference Proceedings Humanities in the Information Society II. Batumi. II. Batumi Shota Rustaveli State University. Faculty of Humanities. 2014. стр. 305-308. (რუზ. англ.).

27) *Shahnama Studies, III, The Reseption of the Shahnama*. [Исследования по восприятию Шахнаме]. Leiden, Boston: Brill Press, Ed. G. V. den Berg, Ch. Melville, 2018. (VXIII ed.).

28) Skjærnvø Prods Oktor, "Thematic and linguistic parallels in the Achaemenian and Sassanian inscriptions," in *Papers in Honour of Professor Mary Boyce II*, Acta Iranica 25, Leiden, 1985, pp. 593-603.

- 29)Текстология. Конференция. ИВ РАН. Москва. Тезисы. 2015 და სხვა ყოველწლიური კონფერენციების მასალები შესატყვის ვებგვერდზე <http://www.ivran.ru>
- 30)Vāheddoost Mahvash, The Mythological Infrastructures in Shāhnāmeḥ of Ferdousi, Soroush Press, Tehran, 2008; مهوش واهد دوست نهادينه های اساطیری در شاهنامه فردوسی سروش تهران 1387
- 31)Vāhed-Doost Mahvash, Scientific Approaches to Mythology, Soroush Press, Tehran, 2010; مهوش واهد دوست رویکردهای علمی به اسطوره شناسی تهران 1389
- 32)Шахнаме, Фирдоуси. Шахнаме, под ред. Е. Э. Бертельса. Критический текст. Памятники Литературы народов Востока, Тексты, Большая серия, тт. 1-9, Изд. ВЛ. Москва, 1960-1971.

Maia Sakhokia

Ilia State University,
G.Tsereteli Institute of oriental studies

Rhetorical codes and paradigms: Repetition Way in Old Persian and Shahnameh

Abstract

Rhetoric and Rhetorical aspects shape a key axis of external, creative-literary, linguistic cover of all the mentioned aspects. The very rhetoric unites of two distant epochs: texture of the Achaemenian inscriptions and the verse of thick poem of Firdousi, are revealed. Various groups and elements of characteristics and features are outlined. All thematic components in both epochal chains mostly demonstrate mutually identical rhetorical aesthetics. Components and features of the texture demonstrate a general tradition of rhetoric and aesthetics. Rhetoric, as a subject for exploration (studies), is related to the linguistics and textology fields of the text. All these factors and arguments are applied for exploring the materials. These two chains have common aesthetics mostly.

Multilateral thematic-semantic, culturology and linguistic-textological analysis of the very rhetoric material demonstrates essential systematic nature of unity and similarity of literary signs between the Achaemenian epigraphical heritage and Shahnameh.

I would like to make emphasis on one component as one of the samples of rhetoric – repetition: let's compare repetition in Old Persian and Shahnameh. First of all, the role of repetitions and other formulas are well-known in Old Persian. This phenomenon has been already appraised in my and other early works.. Principle repetitions as part of the

comparison create the second component – Achaemenian Heritage/Shahnameh (for example: phenomenon of description)»; The third one is a repetition as part of Shahnameh: there are also Phrases here, more frequently, full Beyts or Mesra, sometimes in little differences, are subjected to repetitions. Not very often, but we meet similar cases; This is typical material and it is also a part of the stylistic system. It is clear that Firdousi would use vocabulary and idioms repeated in various places in analogical context for amplifying rhetoric aspects. This very component identifies repetition mechanisms of Old Persian with Shahnameh: it is a creative element for rhetoric's amplification-accentuation in both epochs.

We can see here the paradigmatic lexical sequences as Rhetorical Codes: lexemes, taxemes, phrases, systematically repeated in the same one or in different chapters of Shahnameh. There are in OP texts the similar semantic groups by different corresponding Formulas.

The Repeation seems as Method of Rhetoric in Shahnameh as well as in OP inscriptions.

The parallel typological-rhetoric samples submitted by us below mainly reflect the certain rhetoric-thematic textual-paradigmatic units, which are common and have common aspiration for both epochal chains (semantems, sememe). Pragmatic semantics and Lexical Data create indeed Rhetorical Rules and its Paradigms.

The main question in that case is really common rhetorical features, semasiological paradigms, semantic and lexical groups to morphosyntactic expressions in monuments of both different epochs. The Typological Unity of Rhetorical data of OP/Shahnameh, showing a live tradition of Pragmatic Rhetorical Ideas, is clear. It is actual.

On seeing mutual parallel samples, at a glance, the main aspect emerges: common rhetoric demonstrates common spirit of distant epochs, ideology, conscience, ideals, values, worldview, religiosity (with the center of this cosmic world – creator god), spiritual idealism and identical psychology for the world perception.

Precise analysis reveals a lot of paradigmatic lexical sequences, paradigms of lexemes, taxemes or phrases functioning as special rhetorical rules, formulas, codes in both Shahnameh and Achaemenian inscriptions. These data create the basis to Art Literary Translations.

Pragmatic semantics and Lexical Data create indeed Rhetorical Rules and its Paradigms.

საქართველოსა და ირანის პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული
ურთიერთობებისადმი მიძღვნილი მეხუთე საერთაშორისო სამეცნიერო
კონფერენციის შრომები

مجموعه مقالات

پنجمین کنفرانس بین المللی علمی روابط سیاسی، اقتصادی و
فرهنگی ایران و گرجستان

თბილისი 2020

تفلیس 2020

შინაარსი CONTENTS

პოლიტიკა და უსაფრთხოება Politics and Security

- მაია კაპანაძე – ქალთა უფლებრივი მდგომარეობა ირანში.....319
Maia Kapanadze – Women's rights in Iran
- ზოჰრე ნოსრათ ხარაზმი, ზეინაბ ყასემი თარი, ელაჰე ქარიმი რიაბი – ქართული327
დიასპორის წარმომადგენლობა ირანულ ვირტუალურ მედიაში: კულტურული
დიალოგის შესაძლებლობები
Zohreh Nosrat Kharazmi, Zeinab Ghasemi, Elaheh Karimi Riabi – The Representation
of the Georgian Diaspora in the Iranian Virtual Media: Opportunities for Cultural
Dialogue
- იური სულაბერიძე – ქართველი ექსპერტები ირანის საგარეო პოლიტიკაზე341
Iuri Sulaberidze – Georgian experts on Iran's Foreign Policy
- თამარ კიკნაძე – ყარაბაღის კონფლიქტის გეოპოლიტიკური განზომილება.....347
Tamar Kiknadze – The Global Dimension of the Nagorno-Karabakh Conflict
- დავით კუხალაშვილი – საქართველო და ირანი უცხო სახელმწიფოთა სადაზ-353
ვერვო ზეგავლენისა და შეღწევადობის წინააღმდეგ
David Kukhalashvili – Georgia and Iran against the influence and penetration of
foreign reconnaissance services
- სეიედ მოჰსენ მირჰოსეინი, ფათემე ყაიემი ბეშნოუ – აშშ-ს სანქციების გავლენა361
ირან-საქართველოს პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურულ ურთიერთ-
ბეზზე
Seyed Mohsen Mirhosseini, Fatemeh Ghayyemi Beshno – The Impact of US Sanctions
on Iran-Georgia Political, Economic, and Cultural Relations
- მოჰამად ჰოსეინ ისმაილი სანგარი – ვარდების რევოლუციის გავლენა ძალთა379
ბალანსზე - რუსეთის ფაქტორი
Mohammad Hossein Ismaili Sangari – The Impact of the Georgian Rose Revolution on
the Balance of Power, with Emphasis on Russia
- ბეჰნაზ ასადიკია – მშვიდობა და კეთილდღეობა რეგიონალური გეოპოლი-396
ტიკური ბალანსის მისაღწევად; საქართველოსა და ირანის როლი
Behnaz Asadikia – Peace and Prosperity by Making Regional Geopolitical Balance; The
Role of Georgia and Iran

ნიკა ჩიტაძე – რამდენიმე მოსაზრება აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის ისტორიაზე რუსეთის მიერ საქართველოს ორი ისტორიული ტერიტორიის შესახებ რეალური სიმართლის დამახინჯების საწინააღმდეგოდ ვლადიმერ პუტინის ინტერვიუს მაგალითზე Nika Chitadze – Some opinions about history of Abkhazia and Tskhinvali region and against Russian attempt to distort the real truth about two historic territories of Georgia. On the example of Vladimir Putin's interview	405
ჰადი აჯილი, რამინ არიან რაადი – ირანის მიდგომა საქართველო-ნატოს თავდაცვითი ურთიერთობებისადმი Hadi Ajili, Ramin Arian Raad - Iranian Approach to Georgia-NATO Defensive Relations	415
სიმონ გურეშიძე – რეგიონალური აქტორების ინტერესები, ლიბია-სირიის შედარებითი ანალიზის ჭრილში Simon Gureshidze – Comparative analyses of the interests among the regional key players in Syria-Libya conflict	433
გიორგი რობაქაძე – იემენი: სამოქალაქო ომი შორს მიმავალი შედეგებით George Robakidze – Yemen: Civil war with far reaching consequences	441
ეჰსან ჯაფარი ფარი – ირანის ისლამურ რესპუბლიკასა და საქართველოს შორის თანამშრომლობის აუცილებლობა Ehsan Jafari Far – Necessities of cooperation between the Islamic Republic of Iran and Georgia	460
გიორგი ვოლსკი – საქართველო და გეოპოლიტიკური ვითარება მის გარშემო George Volski – Georgia and the geopolitical situation around it	470
ფაეზე სადათ ჰოსეინი, მირჰადი ჰოსეინი – ხელშეკრულებები ზომიერი პარტიის კრიტიკის შესახებ - შავალი 1328 წ. Faezeh Sadat Hosseini, Mirhadi Hosseini – Explaining the Role of the Political Institution on Economic Relations in the Treatise "On the Criticism of the E'tedalyun (Moderate) Party "Shawwal 1328"	483
მარიამ გალდავა, ბუხუტი სიჭინავა – ისლამური ფუნდამენტალიზმი და მისი როლი ტერორიზმში Mariam Galdava, Bukhuti Sitchinava-Islamic Fundamentalism and its Role in Terrorism	500
ნანა დევდარიანი, ოთარ შენგელია – საქართველო-ირანის ურთიერთობა აშშ-ს ინტერესების გათვალისწინებით. სტრატეგიული და რეგიონული პარტნიორობა Nana Devdariani, Otar Shengelia – Georgia-Iran Relations Considering Interests of the USA. Strategic and Regional Partnership	505

შორენა სიგუა, ლევან ნიკოლეიშვილი – ახლო აღმოსავლეთის ისლამური ქვეყნების513 პოზიცია ისრაელ-ბაჰრეინისა და ისრაელ-გას-ის შეთანხმებებთან დაკავშირებით Shorena Sigua, Ievan Nikoleishvili – The position of the Islamic countries of the Middle East on the Israel-Bahrain and Israel-GAS agreements	
თამარ ჩიბურდანიძე-ლომთაძე – პოლიტიკური ლიდერის იმიჯის თავისებურებანი518 Tamar Chiburdanidze-Lomtadze-Peculiarities of creating the image of a political leader	
მანანა ბიწაძე-მიქელაძე, ლილი ამაშუკელი – ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნების527 ელექტორალური თავისებურებანი Manana Bitsadze-Mikeladze, Lili Amashukeli – Electoral Peculiarities of Middle Eastern Countries	
ნანა გიორგაშვილი, ინდირა პაპუნძე – სეპარატისტული რეჟიმები, როგორც544 ეროვნული უსაფრთხოების მთავარი გამოწვევა საქართველოში Nana Giorgashvili, Indira Papunidze – Separatist regimes as national the main security challenge in Georgia	
თაჰერ ბაბაეი, მანიჟე სადრი – სეფიანების ლოლამთა გვარდიის სისტემა და მისი550 კავშირი მამლუქთა სულთნების და ოსმალეთის ანალოგიურ ორგანიზაციებთან Taher Babaei, Manizheh Sadri – Safavids slave-breeding organization and its relation to the similar organization of mamluk sultanate and Ottoman	
არეფ ბიჯანი, შოაიბ მოჰამადი – სამხრეთ კავკასიაში რეგიონალური და ტრანსრე-569 გიონალური ძალების გავლენა (ირან-საქართველოს ურთიერთობების მაგალითზე) Aref Bijan, Shoayb Mohammadi – The Impact of regional and trans-regional powers on South Caucasus (Case Study: Iran-Georgia Relations)	

ეკონომიკა **Economics**

აზიტა სალეჰი, საედ მოჰამადი – ირან-საქართველოს ურთიერთობები ბორჯამის590 შეთანხმების შემდეგ Azita Saleh, Saeed Mohammadi – Iran-Georgia relations after Borjam agreement	
აბას ვალი – საქართველოსა და ირანის ეკონომიკური თანამშრომლობის ხელის-602 შემშლელი ფაქტორები კავკასიის რეგიონში Abbas Vali – Challenges of economic convergence between Iran and Georgia in the Caucasus	
მიქაელ მოდიროუსთა – საქართველოს სასოფლო-სამეურნეო ვაჭრობა და610 ჩრდილოეთ-სამხრეთის დერეფანი Mikaeel Moddirousta – Georgia Agriculture Trade and North-South Corridor	

კულტურა და ისტორია
Culture and History

- სოფიო იმედაძე, მაია შიშინაშვილი – არაბულ-სპარსული წარმოშობის მცენარეთა624
სახელები სულხან-საბა ორბელიანის „ლექსიკონი ქართულის“ მიხედვით
Sopio Imedadze, Maia Shishinashvili – The names of the Arab-persian origin plants
according to Sulikhan-Saba Orbeliani “Georgian Dictionary”
- აკრამ ბაგიროვი – სპარსული თეზქერეს ავტორი აჰმად ბეი გურჯი633
Akram Baghirov – Author of Tazkirah in Persian Georgian Ahmad
- არმინ ჰეიდარიანი, ნიუშა დაყიყი მასულე – ირანისა და საქართველოს ორმხრივი.....641
ურთიერთობების მიმოხილვა აქემენიდების, პართიელების და სასანიდების
პერიოდში
Armin Heidarian, Niousha Daghighi Masouleh – Overview of Iran & Georgia Mutual
Relations in the Achaemenid, Parthian and Sasanid periods
- გულიკო მამულაშვილი – სპარსულ-ქართული თეატრალური ურთიერთობანი660
Guliko Mamulashvili – Persian-Georgian Theatrical Relationships
- მაია სახოკია – რიტორიკის დარგის ტიპოლოგიისათვის: გუშინ, დღეს, ხვალ665
Maia Sakhokia – Towards Typology of Rhetoric Art yesterday , today, tomorrow
- ნომადი ბართაია – მოკლედ საქართველო-ფერეიდნის ურთიერთობებზე681
Nomadi Bartaia – Briefly on Georgia-Fereydan relations
- მაჰმუდ მოყადასი – ქართველები თავრიზსა და რაშთში; ისტორიული კვლევა685
ქართველი მილიციელების როლის შესახებ ირანის კონსტიტუციურ რევოლუ-
ციაში
Mahmoud Moqaddas – Georgian in Tabriz and Rasht; a historical study on the role of
Georgian militias in Iranian Constitutional Revolution
- თეა პიტიურიშვილი – ალი შარიათი - რადიკალი იდეოლოგი იდეალური სოცია-702
ლური სისტემის ძიებაში
Tea Pitiurishvili – Ali Shariati - Radical Ideologist in Search of an Ideal Social System

პოლიტიკა და უსაფრთხოება

Politics and Security

მანა კაპანაძე

კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი,
საქართველოსა და ირანის ურთიერთობების სამეცნიერო-ანალიტიკური ცენტრი

ქალთა უფლებები ირანის ისლამურ რესპუბლიკაში

სანამ სტატიის ძირითად საკითხზე გადავალ, მანამ მოკლედ განვიხილავ ირანში ქალთა უფლებრივ მდგომარეობას ფეჰლევიანთა დინასტიის მმართველობის (1925-1979 წწ.) პერიოდში.

რეზა შაჰ ფეჰლევი (1925-1941 წ.წ.) ხელს უწყობდა ირანელი ქალის სტატუსის ამაღლებას, მაგრამ მანამდე, ყაჯართა მმართველობის ბოლო წლებში, კერძოდ 1918 წელს ირანში პირველი სახელმწიფო სკოლა გაიხსნა ქალებისათვის. მიუხედავად ამისა, ქალთა განათლების საკითხს ირანში რეზა შაჰის დროს მიექცა განსაკუთრებული ყურადღება. 1937 წელს ქალები დაუშვეს სასწავლებლად თეირანის უნივერსიტეტში. მანამდე, 1936 წლიდან აიკრძალა ჩადრის ტარება. ასევე მთავრობის მიერ კონტროლირებადი გაზეთები პროპაგანდას უწევდნენ ქალის საზოგადოებრივი როლის გაზრდას და მის დასაქმებას სახლის გარეთ (1,16-18). 1935 წლის ირანის განათლების სამინისტროს მემორანდუმში ქალთა განათლების შესახებ ნათქვამია: „მრავალი წლის განმავლობაში ირანელი ქალები, რომლებიც ამ ქვეყნის მოსახლეობის ნახევარს შეადგენენ, განზე არიან დატოვებული განათლების და მეცნიერების გზიდან და უცოდინრობის გამო არიან ცრუმორწმუნენი და საფუძველს მოკლებული წარმოსახვების მსხვერპლნი. ქალები არიან მომავალი დიდი ადამიანის დედები. ისინი უნდა სარგებლობდნენ მეცნიერების, ცოდნის, ცივილიზაციის და განათლების მიღწევებით, ისე როგორც სხვა ცივილიზებულ ქვეყნებშია... გადაწდა, რომ შეიქმნას შერეული დაწყებითი სკოლები მთელი ქვეყნის მასშტაბით, რომელშიც ქვეყნის ახალი თაობის ბიჭები და გოგონები ერთიანი პროგრამით ისწავლიან“ (2,200-205).

1935-1940 წლებში სამოქალაქო კოდექსში შეიტანეს სტატიები საოჯახო ურთიერთობების, განქორწინების და მემკვიდრეობითი ქონების მიღების შესახებ, რომელიც მანამდე ძირითადად ამ ქვეყანაში „შარიათ“-ის საფუძველზე წყდებოდა. ქალთა უფლებები შედარებით გაფართოვდა: მაგ, გაიზარდა მათი წილი მემკვიდრეობაში. ასევე ფორმალურად დაიშვა ქალიშვილის თანხმობა დაქორწინებასთან დაკავშირებით. ამავე დროს ქალებს აკრძალათ ქორწინება უცხოელებზე და სხვა რელიგიის წარმომადგენლებზე. აღსანიშნავია, რომ ეს სიახლეები ნაკლებად შეეხო ცენტრიდან დაშორებულ პროვინციებს და განსაკუთრებით სოფლებს, სადაც

შენარჩუნებული იყო „შარიათ“-ის ნორმები მრავალცოლიანობასა და დროებით ქორწინებაზე (ეს უკანასკნელი შიიტური ისლამისთვისაა დამახასიათებელი-მ.კ.).

1936 წლიდან ირანში როგორც უკვე ავღნიშნეთ, აიკრძალა ჩადრის ტარება. ამან გამოიწვია რელიგიური კლასის და მრავალი ჩადრის ტრადიციულად მატარებელი ქალის დაპირისპირება ხელისუფლებასთან. სამღვდელოების მიერ წაქეზებული ფანატიკოსები ქალებს, რომლებიც ჩადრს არ ატარებდნენ, იჭერდნენ და სპარსული წესით თავებს პარსავდნენ.

ირანის უკანასკნელი შაჰის, მოჰამად რეზა ფეჰლევის (1941-1979 წწ.) მიერ გასული საუკუნის 60-იან წლებში ქვეყანაში რეფორმების ჩატარების მიზნით წამოწყებული „შაჰისა და ხალხის რევოლუციის“, რომელიც უფრო ცნობილია „თეთრი რევოლუციის“ სახელით, 6 პრინციპიდან ერთ-ერთი იყო ქალებისათვის საარჩევნო ხმის მიცემის უფლება (3,157-160).

ამ პერიოდის კანონმდებლობის ცვლილებებისაკენ მიმართული პროცესებიდან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ქალთა უფლებების დაცვისათვის მიღებული კანონები. 1967 წელს მიღებული იქნა "ოჯახის დაცვის კანონი", რომლის მიხედვითაც ქალი უფლებრივად გაუთანასწორდა მამაკაცს განქორწინების შემთხვევაში. აღსანიშნავია, რომ მოჰამად შაჰის მიერ ჩატარებული რეფორმებიდან ქალთა უფლებრივი მდგომარეობის გაუმჯობესებას ის ამართლებდა ისლამური დოგმატიკით. კერძოდ, ქალების თანსწორუფლებიანობასთან დაკავშირებით, ყურანზე დაყრდნობით ის წერდა; „ყურანის მოძღვრება არა მარტო აღიარებს ქალის ადამიანურ ღირსებას, არამედ მას სამართლებრივ პრივილეგიებსაც ანიჭებს“. უფრო მეტიც, ის იშველიებდა მოციქულ მუჰამედისათვის მიწერილ გამონათქვამს; „ცოდნის მოპოვება ყოველი მუსლიმი მამაკაცისა და ქალის მოვალეობაა“ (4,87).

XX საუკუნის 60-იან წლებში გატარებული რეფორმებიდან შიიტი სამღვდელოებისათვის მიუღებელი იყო ისლამურ საზოგადოებაში ქალების მდგომარეობის თვალსაზრისით განხორციელებული ცვლილებები. კერძოდ, ის, რომ ქალებს ეძლეოდათ საარჩევნო ხმის უფლება. უფრო მოგვიანებით კი ქალებს მიეცათ განქორწინების მოთხოვნის უფლებაც. სამღვდელოება თვლიდა, რომ შაჰი არ უწევდა ანგარიშს ისლამურ ტრადიციებს (5,217-220).

ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ ისლამური რევოლუციის ლიდერი აიათოლა რუხოლა ჰომეინი (1902-1989წწ.) პოლიტიკურ ასპარეზზე ქალების თანასწორუფლებიანობის საწინააღმდეგო მოწოდებებით გამოჩნდა. აქვე ავღნიშნავთ, რომ ირანის ისლამური რესპუბლიკის კონსტიტუციაში ქალებმა შეინარჩუნეს შაჰის რეფორმების შედეგად მიღებული უფლებები, რასაც ხომეინის პროტესტი არ მოჰყოლია. მართალია, გასული საუკუნის 60-იან წლებში მის თანამოაზრე სამღვდელოებასთან ერთად ხომეინი მკაცრად გამოდიოდა ქალთა თანასწორუფლებიანობის წინააღმდეგ და მათთვის მიუღებელი იყო ქალებისათვის საარჩევნო ხმის უფლების მინიჭება, მაგრამ მოგვიანებით ის რადიკალურად იცვლის პოზიციას ქალების მიმართ და ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ქალს ისლამურ სისტემაში იგივე უფლებები აქვს, რაც მამაკაცს - უფლება განათლების, მუშაობის,

ხმის მიცემის და არჩევანის (6,69-70). როდესაც ხომეინი გამოდიოდა ქალებსათვის პოლიტიკური უფლებების მინიჭების წინააღმდეგ, ის გამოხატავდა კონსერვატორების ინტერესებს. ისლამური რევოლუციის ლიდერის იმამ ხომეინის აზრით; „ქალი მამაკაცის თანასწორია. მამაკაცის მსგავსად ქალს აქვს საკუთარი ბედისა და საქმიანობის არჩევის თავისუფლება“ (7,6).

ირანის ისლამური რევოლუციის (1978-1979 წწ.) შემდეგ შეიცვალა ირანელი ქალების უფლებრივი მდგომარეობა. ამ მხრივ, უმთავრესად თვალში საცემი გახდა ცვლილება ქალის ჩაცმულობაში. თავსაბურავის ტარება ამერიიდან სავალდებულო გახდა. რევოლუციის შედეგები ირანელი ქალებისათვის არაერთგვაროვანი აღმოჩნდა; მაგ; ქორწინების შემთხვევაში ქალი უფლებრივად თანასწორია მამაკაცთან, რაც მანამდეც მოჰამად რეზა შაჰმა დააკანონა, ქალმა შეინარჩუნა არჩევნებში მონაწილეობის უფლება, რაც უკვე ვთქვი, რომ მანამდე ეწინააღმდეგებოდნენ შიიტი სამღვდლოება და მათ შორის ხომეინიც. პოლიგამია და ბავშვთა ქორწინება ისევ დაუშვეს ოფიციალურად, მაგრამ ამას ფაქტობრივად არავინ მიზღვეს, თუ არ ჩავთვლით შორეულ პროვინციებს.

თავსაბურავის ტარების დაკანონებამ ირანელი ქალები მნიშვნელოვნად შეზღუდა, მაგრამ ქალებისათვის განათლების უფლების მინიჭებამ ტრადიციონალისტ მამებს მოუსპო სკოლებში გოგონების არ გაშვების მიზეზი. ამ მიზეზის მოსპობა თავსაბურავის ტარების დაკანონებამ განაპირობა. ახალგაზრდა გოგონებმა სწავლის მიღების საშუალება სრულად გამოიყენეს და დღეს ირანელი სტუდენტების ნახევარზე მეტი ქალია. ასევე ქალთა დიდი ნაწილი დასაქმებულია.

ირანის ისლამური რესპუბლიკის კონსტიტუციის შესავალ ნაწილში ქალების შესახებ ვკითხულობთ; „ქალები, რომლებიც შაჰის რეჟიმის დროს უაღრესად დიდ ჩაგვრას განიცდიდნენ, (ისლამური რევოლუციის შემდეგ-მ.კ.) მეტი უფლებები შეიძინეს“ (8,21). იქვე ვკითხულობთ, რომ რევოლუციის შედეგად ქალმა „თვი დააღწია თავის უწინდელ მდგომარეობას, როდესაც იგი უბრალო ნივთს, ან შრომის იარაღს წარმოადგენდა და შევიწროებას განიცდიდა“ (8,21). აქვე საუბარია ქალის, როგორც დედის უკეთილშობილეს მისიაზე, მის ოჯახისადმი ერთგულების მნიშვნელობაზე. მასში ხაზგასმულია რელიგიური თვალსაზრისითაც ქალის როლზე; „ისლამის თვალსაზრისით მან (ქალმა) შექმნა კეთილშობილება და მაღალი ღირსება“ (8,21). ირანის ისლამური რესპუბლიკის კონსტიტუციით ყველას (მათ შორის ქალებს) აქვს ხელმისაწვდომი უფასო განათლება და ფიზიკური აღზრდა. ასევე ყველა მოქალაქე - ქალი და მამაკაცი - კანონის წინაშე თანასწორ-უფლებიანია. იქვე ხაზგასმულია, რომ ქალები ისლამური ღირებულებების შესაბამისად, თანაბრად სარგებლობენ ჰუმანური, პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული უფლებებით. სახელმწიფო ვალდებულია ისლამური ტრადიციების შესაბამისად ყოველმხრივ დაიცვას ქალის უფლებები. ასევე კანონი იცავს დედების უფლებებს, განსაკუთრებით ორსულობისა და ბავშვის აღზრდის პერიოდში (8,35).

ირანში ისლამური რევოლუციის შემდგომ როგორც ზემოთ უკვე ავლინებ, მნიშვნელოვნად შეიცვალა ქალის ჩაცმულობა. აქ დაწვრილებით ამაზე არ შევიჩრდებით, რადგანაც ეს საკმაოდ შორს წაგვიყვანს და გავცდებით სტატიის ძირითად თემატიკას. აქ მოკლედ ავლინებნავთ, რომ რევოლუციამდე ირანელ ქალს ევროპული სამოსი ეცვა. რევოლუციის შემდგომ კი ირანელი ქალისთვის ის ისლამური სამოსით შეიცვალა. სტატიის სათაურიდან გამომდინარე, ყურადღებას გავამახვილებთ, როგორ აისახა ეს ცვლილება ირანელი ქალის უფლებრივ მდგომარეობაზე. აქცენტებს განსაკუთრებით გავაკეთებთ თავსაბურავზე, რადგან თავსაბურავიანი ირანელი ქალი ასოცირდება დაჩაგრულ და უუფლებო ქალთან.

რევოლუციის შემდგომ ირანში ქალისათვის თავსაბურავი ისლამური სახელმწიფოსათვის გახდა მოქნილი იარაღი, მისთვის ქალის ისეთი ნიმუშის შექმნისა, რომელიც ისლამური წესებისა და კანონების ზედმიწევნით დამცველი იქნებოდა (9,67).

ირანის ისლამური რესპუბლიკის სისხლის სამართლის კოდექსის 139-ე მუხლით, ქალი, რომელიც საზოგადოებაში გამოჩნდება თავსაბურავის გარეშე, დაისჯება 10 დღიდან 1 თვემდე პატიმრობით. ქალთა სამთავრობო ორგანიზაცია „ჯამიათ-ე ზანან-ე ჯომჰური-ე ესლამი-“ ის თანახმად, როგორც იმამი (ხომეინი - მ.კ) ამბობდა; „კარგი კაცები კარგი ქალების კალთაში იზრდებიან“ (10, 75). ამ ციტატიდან ნათელია, რომ დედობა ქალის წმინდათა წმინდა მოვალეობაა.

ირანის ისლამურ რესპუბლიკაში ქალისთვის ისლამური სამოსის ტარება დაკანონებულია უკვე 40 წელზე მეტია. ამ ხნის მანძილზე ქალისათვის ამ ქვეყანაში თავსაბურავის ტარების დაცვის ყველაზე მკაცრი პერიოდი ისლამური მმართველობის დამყარებიდან პირველი დეკადა იყო. შემდგომ კი მასზე კონტროლი სახელისუფლებო ცვლილებების შესაბამისი გახდა.

თანამედროვე ირანელი ქალი თავისი ჩაცმულობით განსხვავდება რევოლუციის პირველი დეკადის დროინდელი ქალისგან. როგორც მორალის პოლიციის წარმომადგენლები ამბობენ, ირანელი ქალები დღეს ისლამური ნორმების დარღვევით იცვამენ. მართლაც, ირანელ ქალებს მოდურ ტანსაცმელზე მოხერხებულად აქვთ მორგებული მანტოც და თავსაბურავიც, საიდანაც მოსჩანს მათი სხვადასხვაგვარი ვარცხნილობები.

როდესაც ირანში ქალთა უფლებებზე ვამახვილებთ ყურადღებას, ბევრი ნიუანსია გასათვალისწინებელი. ამჟამად ყურადღებას ერთ საინტერესო ფაქტზე გავამახვილებთ. ავლინებნავ, რომ ირანში საკმაოდ ძლიერი პროპაგანდა მიმდინარეობს ცხრა წლის ქვემოთ გოგონებში თავსაბურავის ტარების ტრადიციის დასამკვიდრებლად. ამის კარგი მაგალითია ის, რომ უახლოეს წარსულში მორალის პოლიციის მხრიდან გამოცხადდა კონკურსი, სახელწოდებით „ზეციური ჩადრი“. მისი მიზანი იყო გამოფენის გაკეთება, სადაც რიგითი მოქალაქე, თუ ფოტოგრაფი ცხრა წლის ქვემოთ მყოფი თავსაბურავიანი გოგონების ფოტოებს წარადგენდა, რომელშიც ასახული იქნებოდა მათი თამაში, სეირნობა, ვარჯიში, რელიგიური რიტუალი, ყოფნა თანატოლებთან თავსაბურავით. ამისთვის ფულადი ჯილდოც

კი დაწესდა. ამ პროპაგანდას მაშინვე გამოეხმაურნენ გენდერული თანასწორობისათვის მებრძოლი აქტივისტები კონკურსის გაუქმების მოთხოვნით (11).

როგორც საერთაშორისო, ისე რეგიონულ (იგულისხმება ახლო აღმოსავლეთი), დონეზე ფართო ასპარეზი გაიხსნა ქალთა აქტიურობისათვის, რასაც ხელი შეუწყო საინფორმაციო ტექნოლოგიების მზარდმა განვითარებამ. აქედან გამომდინარე, თანამედროვე ირანელი ქალი სრულიად ახალი გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდა. თანამედროვე ტექნოლოგიების ზეგავლენით ტრადიციისა და თანამედროვეობის მოდერნულობის სინთეზის საშუალებით შესაძლებელია შეიქმნას სრულიად ახალი რეალობა, რომელიც გააპროტესტებს რელიგიურ დოგმებს და იბრძოლებს ქალთა უფლებების გასაუმჯობესებლად.

ირანის ისლამურ რესპუბლიკაში ინტერნეტის მომხმარებელთა რაოდენობა უკვე უპრეცედენტოდ იზრდება. ეს მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელს ქვეყნის პოლიტიკურ, კულტურულ, თუ სოციალურ სფეროში არსებული პრობლემების გლობალურ, კიბერსივრცეში განხილვას. ამ მხრივ ქალების პრობლემასთან დაკავშირებული საკითხებიც არ იქნება გამონაკლისი. უკვე ზემოთ ავლნიშნე, რომ ირანში სტუდენტთა უმეტესობა ქალია – დაახლოებით 70 პროცენტი. ახლო აღმოსავლეთის არა ერთი ქვეყნისგან განსხვავებით, ირანელი ქალების დასაქმება დიდ პრობლემას არ წარმოადგენს. ქალს ირანში განათლების მიღებასთან ერთად, მუშაობაც შეუძლია. ისინი არიან სხვადასხვა სამსახურებსა და თანამდებობაზე წარმოდგენილნი.

ამ ქვეყანაში ასევე ბევრ მნიშვნელოვან სფეროში წამყვან პოზიციებს ქალები იკავებენ. მიუხედავად ამისა, ირანელი ქალების უკმაყოფილება მაინც დიდია მათი მდგომარეობიდან გამომდინარე. აქედან გამომდინარე, ისინი ღიად, თუ ფარულად აფიქსირებენ თავიანთ აზრს და გამოხატავენ პროტესტს, რისთვისაც იყენებენ ინტერნეტს. ერთ-ერთი პირველი საიტთაგანი არის „ზანან-ე ირან“, რომელიც ირანელი ქალების ცხოვრებას აშუქებდა. ის ცდილობდა დღის სინათლეზე გამოეტანა ირანულ საზოგადოებაში არსებული ქალთა პრობლემები (11). 2002 წლიდან ირანში ფუნქციონირებას იწყებს ფემინისტური ინტერნეტ საიტები. ამდაგვარ ირანულ საიტებზე წვდომა შეზღუდულია. მიუხედავად ამისა, XXI საუკუნეში ირანელ ქალებს საინფორმაციო ტექნოლოგიები და სოციალური ქსელები საშუალებას აძლევთ, გამოთქვან საკუთარი აზრი, პროტესტი მათთვის დაწესებულ შეზღუდვებზე და ამ გზით დანარჩენი მსოფლიოს ყურადღება მიიპყრონ და შესაბამისად, მიიღონ მხარდაჭერაც. ისინი დიდი აქტიურობით ეწევიან იმ ღონისძიებებში მონაწილეობას, რაც მათი უფლებების დაცვისკენაა მიმართული (12). კიბერსივრცე ასეთი აქტიურობის შესაძლებლობას ყველას აძლევს, ცხადია, რომ ირანში ქალების გარკვეულ ნაწილს უნდა ისე ჩაცმა, როგორც მას სურს და არა ისე, როგორც მათ ქვეყანაშია დაკანონებული.

თემის ძირითადი პრობლემის უკეთ წარმოსაჩენად ასევე ყურადღებას გავამახვილებ ისეთ მნიშვნელოვან და პრობლემურ საკითხზე, როგორცაა ნაადრევი ქორწინება ირანში. სანამ უშუალოდ ამ საკითხის განხილვას დავიწყებ, აქვე

მოკლედ ავლნიშნავ, რომ ეს პრობლემა ირანის გარდა დღემდე ბევრ ქვეყანაში არსებობს. საოჯახო კანონმდებლობა ირანში კოდიფიცირებულ იქნა ჯერ კიდევ ფეჰლევანთა დინასტიის პირველი წარმომადგენლის - რეზა შაჰის (1925-1941 წწ.) მმართველობის პერიოდში. კონკრეტულად, კი 1928-1935 წლებში სამოქალაქო კოდექსის ფარგლებში, რომლის თანახმადაც იკრძალებოდა 13 წლამდე ქალის ქორწინება. 15 წლამდე ასაკის პირთა ქორწინების შემთხვევაში აუცილებელი იყო სასამართლოს მხრიდან ნებართვა. 1931 წელს მიიღეს კანონი ქორწინების შესახებ - „ყანუნ-ე ეზდევაჯ“, რომლის მიხედვითაც ქორწინების საკითხი მოექცა სახელმწიფოს მეთვალყურეობის ქვეშ, რის მიხედვითაც, როგორც ქორწინების, ისე განქორწინების ყველა აქტი უნდა აღრიცხულიყო სამოქალაქო რეგისტრაციაში. უფრო მოგვიანებით, 1975 წელს ოჯახის დაცვის ახალი კანონით, გოგონებში ქორწინების ასაკი 15 წლიდან, 18 წლამდე, ხოლო ბიჭებისთვის 18 წლიდან - 20 წლამდე განისაზღვრა (13). ისლამური რევოლუციის შემდგომ ირანში ქორწინების ასაკი ისევ შეიცვალა. პირველი ცვლილება მოხდა რევოლუციური დროებითი მთავრობის პირობებში და ქორწინების ასაკი შემცირდა გოგონებისათვის 15 წლამდე, ბიჭებისათვის კი 18 წლამდე. ამის შემდეგ ძალიან მალე - 1983 წელს ქორწინების ასაკი გოგონებისთვის 13 ხოლო ბიჭებისათვის 15 წელი გახდა (14). 2002 წელს გოგონების სქესობრივი მომწიფების ასაკად 13, ხოლო ბიჭებისათვის 15 წელი განისაზღვრა, თუმცა მამის, ან მეურვის თანხმობის შემთხვევაში დაქორწინება ამ ასაკის ქვემოთაც იყო შესაძლებელი.

ირანის ისლამური რესპუბლიკა გაეროს ბავშვის უფლებების დაცვის კონვენციის წევრია, ამიტომ ამ ქვეყანაში დაცული უნდა იყოს ბავშვთა უფლებები და ამ ქვეყანამ უნდა შეასრულოს აღნიშნული კონვენციის ვალდებულებები (მათ შორის არ უნდა დაიშვას ბავშვთა ქორწინებაც). ნაადრევი ქორწინების დაშვებას ირანში „შარიათ“-ით ამართლებენ.

ქორწინების ასაკის გაზრდასთან დაკავშირებით (გოგონები 16 წლიდან, ბიჭები 18 წლიდან) 2018 წელს ირანის მეჯლისის ქალთა ფრაქციამ წარადგინა კანონპროექტი (15). ისლამურ კანონებთან და ნორმებთან შეუთანხმებლობის მოტივით, აღნიშნული კანონპროექტი ჩავარდა (2019 წლის იანვარში).

ირანში ქალთა უფლებრივი მდგომარეობის მხრივ არა ერთი პრობლემის მიუხედავად ფაქტია, რომ ამ მიმართულებით პრობლემის გამოსწორებისაკენ პროგრესი თვალნათლივ შესამჩნევია (რის შესახებაც უკვე ვისაუბრე). ქვეყანაში ისლამური მმართველობის დამყარებიდან, დღემდე, ამ მიმართულებით არა ერთი ქმედითი, შედეგზე ორიენტირებული ნაბიჯი გადაიდგა, რაც დიდ წილად ირანელი ქალების აქტიურობის შედეგია.

ქალთა უფლებრივი მდგომარეობის მხრივ არსებული ხარვეზების მიუხედავად, დღევანდელ ირანელ ქალს შეუძლია საკუთარი თავის რეალიზება, მიუხედავად იმისა, რომ თავსაზურავის ტარება მისთვის კვლავ სავალდებულოა. ქალი ამ ქვეყანაში საკმაოდ კარგადაა წარმოდგენილი არაერთ სფეროში; პოლიტიკაში, ხელისუფლების სხვადასხვა შტოებში, მედიცინაში, სპორტში და ა.შ. ამ

მხრივ შეზღუდვა არ შეინიშნება. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ირანელი ქალი უფლებრივი მდგომარეობით რეგიონის სხვა ქვეყნების ქალებზე ბევრად უკეთეს მდგომარეობაშია.

ბიბლიოგრაფია:

1. منسوره اتحاديه. زنان ايراني در فرن پيستم. تهران، ۱۳۸۵.
2. Amin, Kamran M. Gender, Morality and State polish in Modern Iran a Ministry of Educaiton Memorandum. 1935
In Amin, etRevolution..
3. Keddie N. Modern Iran. Roots and Results of Revolution. New Haven. London: Yale University press, 2003.
4. Bakhsh, Saul, Iran. In Brawn L. C. (Ed.), 2001.
5. حخت الا سلام مهريزي، در امدی بر نقش زنان در علوم اسلامي. تهران، ۱۳۸۶.
6. Kramer M. Resistance and Revolution. London: Manseliცვლილ
7. „ქალი და განვითარება (ისლამური რევოლუციი გამარჯვების შემდეგ ქალებთან დაჯავშირებული განხორციელებული უმნიშვნელოვანესი ცვლილებები).
8. ირანის ისლამური რესპუბლიკის კონსტიტუცია (არაოფიციალური თარგმანი). თბილისი, 2011.
9. Richard, Yanne. La Constitution Dr LA Republique islamique Iran et Fetat-nation. 2006.
10. Afshar, Haleh. Islam and Feminizm: გზით ramian-Gase, Study, London, MacMillan 19999.
11. [http'//zanestan.ex/10.10.18](http://zanestan.ex/10.10.18)
12. <http://my stealth I free dam.ირანში a//fa/rempaings/items//3301/,11.10.18>
13. <https://gabrielsawma Blogspot.com/215/01/The ha kayo fb narrow ng eh in Hirõbm.html>
14. <https://www.wipo.into/edocs/lexdocs,laws/en/en/ir009.en.pdf>
15. <https://www.tehrantims.com/news/431038/Majlis-opposes-bill-on-oncreasing-marriage-age>

Women's rights in Iran

Abstract

Due to the specifics of its state structure, the Islamic Republic of Iran attracts attention from the point of view of women's rights.

As this country is a Shiite Islamic Republic, consequently, there is a great deal of interest in the extent to which women's rights are protected in this country.

According to the constitution of the Islamic Republic of Iran, women in this country have the right to vote, education, working and so on. Yet certain limitations Iranian women naturally have.

Particularly, they are limited in way of dress, which in itself provokes protest among young women. In addition to this, Iranian women have other problems but they can get unlimited education and work in various structures.

It is true that the constitution of the Islamic Republic of Iran to some extent protects the rights of the Alta, but as this country, as we did mention above, is a Shiite Islamic state, therefore, problems with women's rights exist by themselves.

In the presented article, we will try to bring forth the problems that are typical for Iranian women. Although the constitution of this country to some extent protects the rights of women, in Shiite Islamic Iran itself there are serious problems in this regard, we do here that in this regard the country is still changing, which is definitely noticeable.

If even an Iranian woman was banned from showing even a Hair strand since Islamic Revolution until the beginning of the 21st century, the situation has changed to some extent. But the problems for Iranian women in the Islamic Republic still remain a serious challenge.

زهرة نصرت خوارزمی¹

استادیار، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران

الهه کریمی ریابی²

استادیار، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران

زینب قاسمی طاری³

استادیار، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران

بازنمایی دیاسپورای گرجی در رسانه‌های ایران در فضای مجازی: فرصتهای دیالوگ فرهنگی

مقدمه

ارتباطات بین‌فرهنگی از مهمترین دغدغه‌های جهان معاصر به حساب می‌آید. با وجود 272 میلیون مهاجر در جهان در سال 2019 که تنها نسبت به سال 2010، 51 میلیون نفر افزایش داشته است (Department of Economic and Social Affairs of UN, 2019). همچنین، حرکت‌های جمعیتی گوناگون و میلیونی مبتنی بر امواج پناهجویان، کوچانده شدگان اجباری و ... که طبق آمار 2019، به 79.5 میلیون نفر رسیده است (Refugee Facts of USA for UNHCR, 2019) خواه ناخواه همجواریهایی ایجاد کرده است که مدیریت ارتباطات بین فرهنگی را به موضوعی با اهمیت جهانی بدل کرده است.

ارتباطات بین‌فرهنگی می‌تواند با توجه به متنهای تاریخی، گرایش‌های قوم-مدارانه و دسترسی به ابزار ارتباط و تصحیح داده‌ها و کلیشه‌ها، تعاریف و سطوح متعددی را در بر بگیرد. نظریات موجود نیز عموماً دو وجه از آن را پررنگ می‌کنند: ابتدا آنکه، ارتباطات بین فرهنگی هرگز بدون فهم مقوله قدرت و هژمونی قابل درک نیست و همواره قدرت فرهنگی غالب و هژمونی پیش یک طرف فرهنگی در این ارتباط پیش فرض است. در این نگاه هر عنصر هویتی تمایز برانگیزی اعم از طبقه اجتماعی، جنسیت، قومیت، ملیت و ... می‌تواند ریشه فرادستی یا فردستی باشد. اما معمولاً نگاه به نظام سرمایه‌داری و تقابل نهادینه‌شده در آن میان صاحبان سرمایه در مقابل مردم مورد اغفال و استعمار بیش از هر فاکتور دیگری مورد توجه بوده و هست (Spivak, 2004). دوم، نگاه خوشبینانه‌تری است که برای نمونه، فرد دروین، استاد دانشگاه هلسینکی، به آن اشاره

¹ استادیار، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران، zkharazmi@ut.ac.ir

² استادیار، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران، ekarimi@ut.ac.ir

³ استادیار، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران، ghasemitari@ut.ac.ir

می‌کند و ارتباطات بین‌فرهنگی در دنیای امروز را توانمندی تصور، هضم و مذاکره در زمان-فضاهای متعدد در مقابل بازشناسایی هویتی متصلب فرهنگی برمی‌شمارد (Dervin, 2011).

در نگاه‌های معطوف به همگرایی فرهنگی، آنچه در ارتباطات بین‌فرهنگی اهمیت دارد دستیابی به یک "خود" منعطف، تغییرپذیر و چندپاره است که در عین پذیرش مفهوم قدرت و فشارهای موجود در متن ارتباطات بتواند به تعادلی در ارتباط خود و دیگری برسد (Monceri, 2009). با شکل‌گیری فرآیند جهانی شدن یا به اصطلاح پیوندهای بیشمار بین فرهنگی در «دهکده جهانی» این امر به یک فراروایت تبدیل شده است که مهارت در ارتباطات بین‌فرهنگی یک ضرورت است.

ارتباطات بین‌فرهنگی در جهان معاصر و با عنایت به پیشرفت فناوری اطلاعات بر پایه ایده‌هایی مانند همکاری، دیالوگ و گذار بنا نهاده شده است و ایده‌آل آن این است که انسانها را به نقطه‌ای برساند که آشتی با پذیرش تفاوتها در سطح جهانی دست یابند (Holliday, 2011; Ferri, 2016). البته برخی محققین آنچنان به این نظم نوین و امکان ارتباطات توسعه‌یافته خوش‌بین هستند که معتقدند نقطه پایانی ارتباطات بین‌فرهنگی در بستر ظهور یک سطح بالاتر اخلاق جهانی واقع خواهد شد که در آن «تحت یک نظم برتر و کاربردی اخلاقی، تفاوتها به قضاوت گذاشته و حل می‌شود» (MacDonald & O'Regan, 2013).

مسئله مطالعه حاضر بررسی ارتباط بین‌فرهنگی جمعیت ایرانی اما با اصالت گرجی است که در طول قرون با زبان و فرهنگ ایرانی خو گرفته‌اند و اکنون به عنوان یک شهروند با تمام حقوق و ایمنی‌های ضمانت شده در قانون اساسی در ایران زندگی می‌کنند. ایشان هر چند در عین حال بخشی از سنتهای گرجی و زبان گرجی را از یاد نبرده‌اند و در ارتباط تنگاتنگ با آن سبک زندگی تلفیقی خود را تعریف کرده‌اند. پژوهش حاضر به این سوال پاسخ می‌دهد که بازنمایی این جمعیت در فضای رسانه‌ای مجازی ایرانی چگونه است و چه ابعادی از ارتباط بین‌فرهنگی یا هویتی ایرانی-گرجی ایشان مورد توجه قرار گرفته است. پاسخ به این سوالات از این حیث قابل توجه است بازنمایی رسانه‌ای این ارتباط بین فرهنگی، توجه یا بی توجهی به ابعاد هویتی، بیانگر نگاه استراتژیک به استفاده از این فرصت خاص تاریخی به برقراری ارتباطات بین فرهنگی پایدار میان دو ملت خواهد بود.

سابقه حضور دیاسپورای گرجی در ایران: نگاه تاریخی

کوچ گسترده گرجی‌ها به ایران با تشکیل سلسله صفویه در سال 1501 میلادی صورت گرفت. بر اساس منابع تاریخی، تعداد گرجی‌های ارتش شاه اسماعیل اول بسیار زیاد بود. در جنگ خونین شاه اسماعیل اول و فرخ‌یاسر، حاکم شیروان بسیاری از گرجی‌ها کشته شدند (Muliani, ص. 205). تعداد کشته شدگان گرجی طبق اسناد فارسی 103000 است که در منابع گرجی به 130 هزار نفر نیز می‌رسد.

از سال 1540 تا 1554 شاه طهماسب اول، چهار لشکرکشی انجام داد و در نتیجه صفویان، کنترل گرجستان را به دست گرفتند. در اولین لشکرکشی بین سالهای 1540-1541، ارتش پارس تفلیس را تصرف نمود. تصرف و تخریب بخشهای دیگر گرجستان در جریان سایر کارزارهای نظامی صورت گرفت. به گفته سعید مولیانی، این حملات با هدف کسب تجربه در امور نظامی و همچنین سودجویی و دستگیری زندانیان گرجی انجام می شد. غنایم زیادی به ویژه از کلیساهای گرجستان گرفته شد. به این ترتیب بسیاری از گرجی ها اسیر شدند. برای مثال، در چهارمین کارزار علیه گرجستان 30,000 زندانی به ایران برده شدند (مولیانی، 1379، ص. 205-206). احتمالاً در این زمان اولین جامعه گرجی ها در ایران پدیدار شد.

در زمان شاه طهماسب اول با افزایش و گسترش ساختارهای دولتی، قزلباش ها در امور نظامی و تاجیک ها در زمینه امور اداری مناصب رهبری را در دست داشتند. به دلیل رقابت بین این دو گروه، شاه تصمیم گرفت به منظور پیگیری سیاست میانه روی، نمایندگان قفقاز جنوبی از جمله گرجی ها را در مسائل کشور درگیر کند. پروفیسور راجر ساوری نیز معتقد است که شاه طهماسب اول این سیاست را دنبال کرد و آنها را در خدمات عمومی مشارکت داد (Savory, 2007). طهماسب اول گرجی ها را نه تنها در امور داخلی کشور درگیر کرد، بلکه از حضورشان در عملیتهای نظامی در خارج از کشور نیز بهره جست. از محل اسکان گرجی هایی که در زمان شاه طهماسب اول در ایران سکنی گزیدند، اطلاعی در دست نیست. با این وجود، گفته می شود آنها در قزوین (پایتخت) و اطراف مستقر شدند در پایان سلطنت طهماسب اول، گرجی ها در دربار صفوی بسیار پر تعداد و قدرتمند بودند. برای نمونه، گرجی ها یکی از قدرتمندترین و با نفوذترین گروههای درباری را برای حمایت از حیدر میرزا در مبارزات تاج و تخت تشکیل دادند، اما تلاش آنها بی نتیجه ماند و به دلیل شرایط خاص، حیدر میرزا کشته شد (مولیانی، 1379، ص. 207).

هنگامی که شاه عباس اول (فرمانروایی 1629 - 1587) به سلطنت رسید، اوضاع کشور ناپایدار بود و او تقویت دولت مرکزی را در دستور کار قرار داد. وی تصمیم گرفت قدرت و نفوذ قزلباشها را با جایگزین نمودن قفقازیها (عمدتاً گرجی ها، ارمنی ها و چرکس ها) کم کند (Брадзе, 1988). او نیروهای نظامی «غلامان» را ایجاد کرد که گرجی ها هسته اصلی آن بودند و با کمک آنها سیستم نظامی کشور متحول شد. تعداد گرجی های ساکن ایران در آن زمان حدود 30000 نفر بود که نیمی از آنها در ارتش خدمت می کردند و بقیه در کاخ شاه یا خارج از کشور مشغول بودند. زندانیان قفقاز را «غلام» می نامیدند که به معنای خدمتکار و برده نیز بکار برده می شد. غلامان، پس از پذیرش اسلام، در دربار شاه نوشتن و خواندن می آموختند. به این ترتیب آنها می توانستند در آینده در دربار کار کنند یا در ارتش خدمت نمایند (مولیانی، 1379، ص. 213).

در سفرنامه های گردشگران خارجی، مطالب بسیاری در مدح گرجی های ساکن ایران دیده می شود. مثلاً ژان باتیست تاورنیه⁴، بازرگان مشهور فرانسوی در وصف گرجی ها می نویسد: «بدون شک، ملت شجاع شرق هستند». بسیاری از گرجی ها به لطف استعداد، شجاعت و لیاقتشان در زمینه نظامی به مناصب عالی دولتی ارتقا یافتند و به سرعت در زمینه های مختلف به موفقیت دست پیدا کردند. نفوذ و قدرت گرجی ها در عصر صفویه به حدی بود که پیترولا⁵، دیپلمات ایتالیایی خاطرنشان می کند: به نظر من به زودی در ایران پیشرفتهای گسترده ای رخ خواهد داد چراکه گرجی ها قسمت عمده ای از ارتش کشور را تشکیل می دهند.

در سال 1601 قسمت شرقی گرجستان تحت حاکمیت شاه عباس درآمد. طی لشکرکشی های او حدود 210,000 نفر به ایران کوچ داده شدند (مولیانی، 1379، ص. 215). فرح آباد استان مازندران و فریدون استان اصفهان به عنوان محل سکونت آنها در منابع مختلف ذکر شده است. گرجی ها سهم بسزایی در ساختار جامعه صفوی داشتند. بسیاری از خادمان شاه عباس، از فرزندان گرجی هایی بودند که توسط طهماسب اول به ایران کوچانده شده بودند. با این حال بیشتر گرجی های مهاجر در سراسر ایران پراکنده شده و به کشاورزی مشغول بودند (Hitchin, 2020). لازم به ذکر است که بسیاری از نمایندگان طبقات حاکم دولت و خانواده های مشهور اصفهان، مانند شاه طهماسب اول، شاه عباس اول، شاه صفی اول، شاه عباس دوم و شاه سلیمان دوم دختران گرجی را برای همسری خود انتخاب می کردند (مولیانی، 1379، ص. 221).

در جریان تهاجم نظامی سپاهیان صفوی به گرجستان، بخشی از گرجی ها کشته و بخشی نیز اسیر شد و به اجبار در ایران اسکان یافتند. بسیاری از گرجی ها نقش بزرگی در دولت صفوی داشتند و مشارکتشان در ارتش و حکومت به شدت بر ماهیت جامعه صفوی تأثیر گذاشت. آنها به لطف سیاست حاکمان و همچنین استعداد نظامی شان، هسته اصلی نیروهای نظامی امپراتوری صفوی را تشکیل دادند و در عملیات های نظامی در داخل و خارج شرکت کردند. بسیاری از گرجی ها در دربار شاه و ساختارهای دولتی و اداری خدمت می کردند. سعید مولیانی می نویسد که 3000 خانواده گرجی در سال 1615 به فرح آباد کوچانده شدند (مولیانی، 1379، ص. 226). یادداشت های جهانگردان اروپایی نشان می دهد که گرجی ها در استانهای فارس، اصفهان و مازندران سکونت داشتند. گرجی های ساکن فرح آباد و بهشهر به تدریج جذب فرهنگ ایرانی شدند. وجود مناطقی همچون گرجی محله و گرجی قلعه نشان از حضور پررنگ آنها در مازندران دارد. همچنین بخشی از گرجی ها برای دفاع از ساحل دریای خزر در برابر حملات ترکمن ها مجبور شدند شهری را بین شاهرود و سبزوار تاسیس کنند. در نتیجه روستای عباس آباد را ساختند که شامل قلعه و کاروانسرای بزرگی بود (Hitchin, 2020).

⁴ Жан-Батист Тавернье

⁵ Пьетро Делла Валле

نگرش مقامات ایران به گرجی ها در دوره سلسله های بعدی تغییر کرد و با گذشت زمان، گرجی ها شکوه سابق خود را از دست دادند. همچنین حاکمان، سیاست سخت گیرانه ای را نسبت به ساکنان مناطق شرقی گرجستان اعمال نمودند و در نتیجه موارد سرقت و خشونت افزایش یافت. نادرشاه افشار (1647-1788) سیاست مستبدانه ای را در قبال گرجی های شرق گرجستان در پیش گرفت. سپاهیان وی بارها به گرجستان حمله کردند و هزاران نفر از مردم را به اجبار به ایران کوچ داده شدند (Hitchin, 2020). در سال 1735، نادرشاه افشار پس از انعقاد آتش بس موقت با امپراتوری عثمانی به گرجستان رفت. او در تفلیس بسیار مورد احترام قرار گرفت و استقبال گرمی از وی به عمل آمد. گفته می شود 6000 خانواده گرجی یعنی حدود 30000 نفر به دلیل نافرمانی از نادرشاه و عدم استقبال از وی به خراسان اعزام شدند. در طول سلطنت نادرشاه نیز برخی از گرجی ها جذب ارتش شدند و بسیاری نیز مقام های بالایی داشتند (مولیانی، 1379، ص. 221). در دوره زندیه، گرجی ها مانند قبل در جنگها حضور داشتند و در بسیاری از نبردهای مهم شرکت کردند. آنها سهمی قابل توجه در پیروزی کریم خان زند در جنگ با علی مردان خان داشتند.

بنیانگذار سلسله قاجار، آقا محمد خان (1741-1797) نیز همان سیاست قبلی را در قبال گرجی ها دنبال کرد. او در سال 1795 با 35000 سرباز به گرجستان لشکرکشی کرد. باوجودی که گرجی ها مقاومت زیادی نکردند و حتی به استقبالش آمدند، شاه دستور داد شهرها را غارت و ویران کنند و کشیشان و نمایندگان اشراف را بکشد. به دستور وی 22000 زن و مرد گرجی به ایران تبعید شدند. طبق منابع فارسی گرجی ها در پایتخت عصر قاجار یعنی شهر تهران اسکان داده شدن، (مولیانی، 1379، ص. 221). این آخرین کوچ بزرگ گرجی ها به سرزمین ایران بود. بر این اساس می توان گفت سلسله قاجار برای مدت کوتاهی بیشترین کنترل را بر گرجستان داشت.

چارچوب نظری و روشی

مقاله حاضر با استفاده از تئوری و روش استوارت هال و ارجاع به مفهوم و کارکرد بازنمایی رسانه‌ای در برقراری ارتباطات بین‌فرهنگی به بررسی تصویر موجود از دیاسپورای گرجی در ایران می‌پردازد. هال نگاهی برساخت‌گرایانه به مقوله بازتولید ابعاد هویتی در تولیدات رسانه‌ای دارد و معتقد است تداعی معانی برای انسانها مبتنی بر جهان ماتریالی بیرون از جامعه ساخته نمی‌شود، بلکه معنا در نظام زبانی و مبتنی بر فهم فرهنگی از نشانه‌ها بر ساخته می‌شود. لذا، ارتباطات و یا فهم متقابل در طی هر گونه ارتباط با دیگری تنها زمانی ممکن می‌شود که فرستنده و گیرنده پیام در نظام نشانگان و معناسازی اشتراک داشته باشند، در غیر این صورت، انسانها قادر نخواهند بود به تفاهم دست یابند (Stuart, Evans, & Nixon, 2013).

استوارت هال بازنمایی را اینگونه تعریف می‌کند: «ما با شیوه بازنمایی، به چیزها معنا می‌دهیم- الفاظی که در مورشان بکار می‌بریم، داستانهایی که درباره آنها روایت می‌کنیم، تصویری که از آنها ایجاد می‌کنیم،

احساساتی که به آنها نسبت می‌دهیم، شیوه‌ای که آنها را طبقه‌بندی یا مفهوم‌بندی می‌کنیم، ارزشهایی که به ایشان نسبت می‌دهیم» (Hall, 2013).

یکی از ابعاد مهم در نظریه بازنمایی رسانه‌ای تأکید بر ابعاد فرهنگی-اجتماعی قوم-محور است که عموماً فرهنگ غالب تلاش می‌کند تسلط خود را در آن به نمایش بگذارد و حفظ کند. حال نگاه گفتمانی فوکویی به بازنمایی دارد به نحوی که هر جامعه «سیستهای عمومی» یا «رژیم» حقیقتی دارد که درست و غلط بودن هر گزاره‌ای را اساساً تعریف می‌کند (Foucault, 1980). اما ارتباط مبتنی بر قدرت نیز می‌تواند اشکال و بروز متعددی بیابد، چنانکه سعیدرضا عاملی به حداقل سه نوع فرم ظهور آن بدین شرح معتقد است: (أ) گفتمان قوم-مدار که بازنمایی خود در مقابل دیگری را پررنگ می‌کند. (ب) گفتمان سلطه که بازنمایی مبتنی بر برتری بلا منازع خود را مورد تأکید قرار می‌دهد و (ج) گفتمان تخریب که قدرت غالب با استفاده از قدرت و نفوذش واقعیت را نسبت به فرهنگ دیگر وارونه و مخدوش می‌کند و آن را نامطلوب جلوه می‌دهد (Faimau, 2013, p. 55).

بازنمایی اما لزوماً همواره در استفاده نامطلوب از قدرت معنا نمی‌یابد. چنانکه گابریل فایماو معتقد است بازنمایی می‌تواند به تفاهم یا سوء تفاهم بیانجامد (Faimau, 2013, p. 55). مطالعه بازنمایی در متن تعاملات اجتماعی، فرهنگی و تاریخی معنی‌دار است و لیلی مندوزا در مقاله مروری بر پارادایمهای پوشاننده شکافها اظهار امیدواری می‌کند بازکردن فضای بازنمای برای هویت‌های متکثر بتواند سبکهای زندگی، منطقها و سوزگیهای متنوع و «بصیرتهای انسانی جایگزین» را معرفی کند که این در واقع راهی برای «باز تصور» ارتباطات بین فرهنگی جدید در آینده‌ای متفاوت است (Mendoza, 2013, pp. 106-108).

به لحاظ روش شناختی نیز مطالعه حاضر با رویکرد استوارت هال به بررسی نشانگان و مفاهیمی پرکاربرد و پرتسری می‌پردازد که به احصاء تصویر دیاسپورای گرجی در ایران و بازنمایی آنها در رسانه‌های مجازی ایرانی خواهد انجامید. با جستجوی کلید واژه «ایرانی‌های گرجی تبار»، بیست یافته اولیه در گوگل مورد بررسی قرار گرفته و مفاهیم و نشانگرهای مورد تأکید مورد تحلیل واقع می‌شود.

بازنمایی دیاسپورای گرجی در رسانه‌های مجازی ایران

جستجوی کلیدواژه «گرجی‌های مقیم ایران» و بررسی 20 سایت اول نتیجه نشان می‌دهد که عمده نتایج جستجو به ابعاد و ریشه‌های تاریخی انتقال دیاسپورای گرجی به ایران معطوف بوده‌اند. این منابع از وبلاگهای شخصی، خبرگزاریها تا آموزشگاه زبان گرجی را شامل می‌شود که به تشریح تاریخ مهاجرت ایشان و داد و ستدهای تاریخی دو ملت می‌پردازند. بخش پیش‌رو نقاط معنابخش بازنمایی شده از هویت گرجی و ارتباط بین فرهنگی این دیاسپورا در جامعه ایرانی را مورد بررسی قرار خواهد داد:

روابط بین فرهنگی گرجی-ایرانی معطوف به داد و ستدهای تاریخ کهن

بخشی از این مطالب به اطلاعات جمعیت‌شناسانه اختصاص دارد و یا جغرافیای سکونت آنها در طول تاریخ اختصاص دارد. اما فراتر از این مطالب نسبتاً خنثی، مفهوم قدرت و فرادستی در این ادبیات به صورت واضحی مورد تأکید است. برای نمونه، اشاره به لشگرکشی‌های صفوی نقطه تمرکزی است که در مقابلش «بسیاری از شهرهای گرجستان غارت شد، صدها هزار گرجی به قتل رسیدند و پس از شکست‌های بسیار حدود ۳۰۰ هزار گرجی را به ایران با وضعیتی اسفبار و پای پیاپی تا اصفهان کوچانده شدند» (News Group of Parsine, 2012) و یا در تقابل با کریم خان زند همین تصویر پررنگ شده است: «بسیاری از دهقانان کشته و اسیر گردیدند و رهبران گرجی‌ها تیرباران شدند و خان زند با تعداد زیادی اسیر آنجا را ترک کرد» (پری، 1368، ص. 42). تحرک اجتماعی دیاسپورای گرجی هم در مرور زمان در امتداد ساختار قدرت مسلط پادشاهان ایرانی مورد توجه برخی مطالب بوده است: حضور فعال گرجی‌ها در ساختار قدرت تا زمان افشاریه و زندیه و حتی تا دوره قاجاریه و رقم خوردن هویت آنها در شراکت در قدرت سیاسی با صفویان ترک تبار (Jazini, 2008; Attar, 2008).

نکته جالب در نگاه تاریخی، توقف آن در تاریخ کهن است و تقریباً بخش معاصر همزیستی گرجی-ایرانی کاملاً مغفول است. بخصوص همزیستی مسالمت‌آمیز و نگاه خودی موجود در ایران امروز که تقریباً در ذهن هیچ شهروندی فریدون شهر و میراث گرجی آن را از هویت ایرانی جدا نمی‌داند مورد تأکید وب سایتها نیست. به همین ترتیب، حضور دیاسپورای گرجی با هویت ایرانی تمام قد و حتی تقدیم شهید در دوره جنگ تحمیلی عراق علیه ایران در این مطالب به چشم نمی‌خورد.

دنیای معاصر: دنیای تقابل بین کشورها

تعداد محدودی از سایتها و وبلاگهای جستجو شده به موضوعات معاصر بین گرجستان و ایران می‌پردازند که نقطه ثقل آن نیز بر مفهوم مهاجرت و مهاجرین گرجی در ایران یا مهاجرت شهروندان ایرانی به گرجستان می‌پردازد. برخی سایتها که ماهیت تجاری دارند با تشویق دیاسپورای گرجی به کسب شهروندی همزمان گرجستان به تولید محتوا می‌پردازند. در چنین سایتهایی تصاویر زیبایی از گرجستان وجود دارد که با جملات «هزینه زندگی در کشور گرجستان به طور متوسط ۲۵ درصد تا ۳۰ درصد ارزان تر از متوسط هزینه های زندگی در ایران است» ایرانیان را به مهاجرت دعوت می‌کند (Amiri, 2019).

از دیگر سوی، وب‌گاه‌هایی هم هستند که موضوع روابط ایران و گرجستان را به نفی ایده مهاجرت تقلیل می‌دهند. این وب‌گاه‌ها به دلایل مختلف اشاره می‌کنند تا بازار گرمی وب‌گاه‌های تجاری را خنثی کنند یا به عبارتی دید واقع‌بینانه برای ایرانیان مشتاق مهاجرت ایجاد کنند. عمده دلایل طرح شده برای منصرف کردن مهاجرت از ایران به گرجستان بدین شرح است: ناآشنایی با زبان، شرایط سخت کسب اقامت، هزینه بالای زندگی، نرخ بالای بیکاری، پایین بودن سطح آموزش و رتبه آکادمیک و تبلیغات کاذب آژانسهای مسافرتی برای مهاجرت از جمله معرفی گرجستان به عنوان عضو اتحادیه اروپا (Abutalebi, 2019). در این نوع

مطالب حتی با ارائه نقل قول از سوی سفیران گرجستان در ایران این نکته تبیین می‌شود که دیاسپورای گرجی نیز شهروند ایران است و برخلاف تبلیغات موجود، شرایطی به سختی دیگر ایرانیان برای مهاجرت خواهد داشت (Social & Others Groups of Teflis.com, 2014). به طور کلی در ارتباطات معاصر موضوعات کنسولی بسیار مورد توجه قرار دارد به نحوی که حتی در صفحات اینستاگرامی مانند صفحه ایرانیان مقیم گرجستان علاوه بر جذابیت‌های توریستی، تاریخی یا اخبار روز گرجستان مانند کرونا، بسیاری از پست‌ها به این موضوع اختصاص دارد (iranian.georgia page in Instagram Media). سایتهای فارسی‌زبان مغرض و خارجی مانند رادیو فردا نیز بر همین امر بخصوص اختلافات یا تنشهای سالهای اخیر دست می‌یازند و از ابتدایی‌ترین نتایج جستجو در فضای مجازی مبین این امر است (Kaviani, 2013).

آداب و رسوم پیوندخورده گرجی-ایرانی

علاقه دیاسپورای گرجی به فرهنگ اصیل خود و حفظ آداب و رسوم آن نیز بخصوص در بلاگهای ایشان مورد نظر بوده است. برای مثال، منکله یا اولین میهمانی عید که در متن فرهنگی گرجی و کریسمس و در نوروز منطقه فریدن معنا می‌یابد و دادن هدیه و صرف صبحانه با او که منکل می‌نامند از آن جمله است. همچنین کالبیس کوبی که در محل غاری در فریدون شهر است که بخصوص در سالهای دور رسمی جدی‌تر بوده است که در آن دختران و پسران هم کاندیدای ازدواج می‌شدند و با نوشیدن آب چشمه در سیزده بدر تمام خانواده زندگی سرشار از خرمی را از سر می‌گیرند (قلانی & شاهنوشی فروشانی, 1390, ص. 97-98 و 99-100). تمایل دیاسپورای گرجی به زبان آموزی گرجی هنوز زنده است، چنانکه در فریدون شهر مغازه‌هایی هستند که تابلو آنها به دو خط فارسی و گرجی نوشته شده است. هرچند برخی عناصر فرهنگی مانند شکل خاص سقف خانه و طرح فرش گرجی که در ناحیه فریدون شهر و بخصوص در چغیورت بیشتر تولید و معامله می‌شده است افول یافته است (Jazini, 2008; Attar, 2008).

ارتباطات بین فرهنگی سازنده

بخشی از بازنمایی همزیستی و به‌کارگیری بضاعت مالی یا هنری و همچنین کارکردهای مثبت حضور دیاسپورای گرجی نیز در متن تاریخی آن جستجو می‌شود. نمونه‌هایی از این دست: ساخت سی و سه پل توسط الله وردی خان، نفوذ موسیقی گرجی در موسیقی زورخانه‌ای، وسمه و آرایش زنان قاجار به تقلید از آرایش زنان گرجی، معماری تأثیرگذار گرجی مانند کاخ صفی آباد و کاخ عباس آباد، بنای شهرداری بهشهر و قلعه‌هایی که بر فراز کوهها در شمال ایران بنا شده است (Gorji, 2010).

اما اقداماتی که ابعاد فرهنگی و تعامل سازنده در این زمینه را مورد نظر قرار می‌دهد هم بخشی از این تصویر در دوران معاصر در پیوند با تاریخ است: برگزاری نشست زبان گرجی در پژوهشگاه میراث فرهنگی، برگزاری نمایشگاه نسخ خطی گرجی با حضور سفیر گرجستان در ایران و دیگر نمایندگان دیپلماتیک کشورها در کتابخانه ملی، بررسی «پیوند و ریشه کهنی بین دو ملت و دو کشور ایران و گرجستان» که ظهور آن در ترجمه آثار فاخر فارسی مانند منظومه ویس و رامین فخرالدین اسعد گرگانی و کلیله و دمنه قابل پیگیری است، نمونه‌ای از این دست است (Iran Ketab News Agency, 2016). انتشار مجموعه‌ای از عکس‌های تاریخی ایرانیان گرجی توسط امین الله قلانی، کارشناس سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، برگزاری سومین کنگره بزرگداشت زبان مادری گرجی در فریدونشهر (1390) هم نمونه‌هایی از همین جنس است که در جستجوهای مجازی دیده می‌شود (Organizational News of NLAI, 2011).

فراتر از این رویدادها و تولیدات فرهنگی قابل توجه، گزارشها و متونی که به مشترکات فرهنگی صحنه می‌گذارند هم نقش مفیدی در پوشش شکافها دارند. برای مثال می‌توان به گزارشی از خبرگزاری دانشجویان ایران (ایسنا) اشاره کرد با تأکید بر مشترکات زبانی، وجود بیش از پنج‌هزار کلمه فارسی در زبان گرجی، همبستگیهای بین‌المللی، یادآوری موقعیت ایران به عنوان یکی از نخستین کشورهای استقلالی گرجستان را به رسمیت شناخته است، رابطه گسترده مبتنی بر توریسم با تعداد بالای گردشگران ایرانی و مواردی از این دست امکان توسعه روابط فرهنگی در آینده را ممکن می‌نماید (Abutalebi, 2019).

نتیجه گیری

مهاجرت دیاسپورای گرجی به ایران در دوره‌های مختلف تاریخ و در اثر مواجهه و لشگرکشی سلسله‌های مختلف از جمله صفویان صورت پذیرفته است. هم‌زیستی مسالمت‌آمیز و ایجاد یک فضای فرهنگی سوم، گرجی-ایرانی، در نوع خود کم نظیر است و شهروندان ایرانی گرجی‌تبار در یک مدل موفق هویتی توانسته‌اند بین زبان و سنتهای گرجی و ایرانی پل بزنند.

مطالعه حاضر با بررسی فضای مجازی ایرانی به جستجوی بازنمایی دیاسپورای گرجی در ایران می‌پردازد تا مشخص کند کدام ابعاد زندگی دیاسپورای گرجی در ایران در فضای مذکور دارای اولویت بوده و منعکس شده است. این مطالعه ضمن به کارگیری نظریه و بازنمایی و روش پژوهش منطبق با آن به احصاء و تحلیل نقاط برجسته و نشانگان مورد توجه وبگاه‌ها و وبلاگ‌های ایرانی پرداخته است. یافتن مطالب مرتبط در گوگل با جستجوی کلید واژه «ایرانی‌های گرجی‌تبار» صورت پذیرفته است و بیست یافته نخست مورد تحلیل قرار گرفته‌اند.

مطالعه حاضر نشان می‌دهد که عمده تمرکز محتوایی بر سابقه تاریخی، نقل تاریخچه لشگرکشی ایرانیان، مهاجرت اجباری گرجیان و سکنی‌گزینی ایشان در شهرهای مختلف ایران است. علیرغم وجود این سرمایه

فرهنگی غنی همچنان تاریخ بر جهان معاصر و استعداد بالقوه آن برای توسعه روابط بین دو ملت به واسطه وجود این جمعیت در ایران سایه گسترده است.

اما در مورد بده بستانهای جهان معاصر نیز می توان به سه نوع مطلب کلی اشاره کرد: اول، مطالب تولید شده مبتنی بر مقولات توریسم و تجارت که عمدتاً با تأکید بر نکات کنسولی تلاش می کنند ایرانیان بخصوص با عقبه گرجی را به مهاجرت تشویق کنند. دوم، تعداد بسیار کمی مطلب به آداب و رسوم پیوندخورده گرجی-ایرانی مانند برگزاری نوروز و یا سنتهای گرجی چون کالبیس کوبی می پردازند. سوم، طبقه ای از مطالب هم به ارتباطات بین فرهنگی سازنده مانند رویدادها و تولیدات فرهنگی می پردازند که این بخش می تواند با ایجاد شفافیت، دانش و شناخت نسبت به ایرانیان گرجی تبار به تأثیر مثبت بر روابط دو ملت نیز بیانجامد.

Bibliography:

1. Abutalebi, F. (2019, January 19). چرا گرجستان برای مهاجرت مناسب نیست؟ Retrieved from <https://www.isna.ir/>: <https://www.isna.ir/news/97102614309/>
2. Amiri. (2019, February 12). اقامت گرجی های ایرانی در گرجستان. Retrieved from www.ariageorgia.com:
3. <https://ariageorgia.com/%D8%A7%D9%82%D8%A7%D9%85%D8%AA-%DA%AF%D8%B1%D8%AC%DB%8C-%D9%87%D8%A7%DB%8C-%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86%DB%8C-%D8%AF%D8%B1-%DA%AF%D8%B1%D8%AC%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86/>
4. Attar, A. (2008, August 22). گرجی تباران ایران. Retrieved from www.jadidonline.com:
5. https://www.jadidonline.com/story/22082008/frnk/georgians_in_iran
6. Department of Economic and Social Affairs of UN. (2019, September 17). *The number of international migrants reaches 272 million, continuing an upward trend in all world regions, says UN.* Retrieved from www.un.org: <https://www.un.org/development/desa/en/news/population/international-migrant-stock-2019.html>
7. Dervin, F. (2011). A plea for change in research on intercultural discourses: A 'liquid' approach to the study of the acculturation of Chinese students. *Journal of multicultural discourses*, 6(1), 37-52.
8. Faimau, G. (2013). *Socio-cultural construction of recognition: The discursive representation of Islam and Muslims in the British Christian news media.* Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
9. Ferri, G. (2016). Intercultural competence and the promise of understanding. In F. a. Dervin (Ed.), *Intercultural competence in education: Alternative approaches for different times* (pp. 59-77). London: Palgrave Macmillan.
10. Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings.* Brighton, Sussex: The Harvester Press.
11. Gorji. (2010, February 20). تاریخچه و وجه تسمیه مناطق گرجی نشین ایران. Retrieved from www.blogfa.com: <http://gorjiboy.blogfa.com/post/4>
12. Hall, S. (Ed.). (2013). *Representation: Cultural representations and signifying practices.* London: Sage.
13. Hitchin, K. (2020, 05 11). *History of Iranian-Gorgian Relations.* Retrieved from Encyclopedia Iranica: <https://iranicaonline.org/articles/georgia-ii-history>

14. Holliday, A. (2011). *Intercultural Communication & Ideology*. London: SAGE Publications.
15. Iran Ketab News Agency. (2016, April 18). نمایشگاه نسخ خطی گرجی در کتابخانه ملی افتتاح شد. Retrieved from www.ibna.ir: <http://www.ibna.ir/vdcawmnuu49ne61.k5k4.html>
16. iranian.georgia page in Instagram Media. (n.d.). ایرانیان مقیم گرجستان. Retrieved from www.instagram.com: <https://www.instagram.com/iranian.georgia/>
17. Jazini, M. (2008, February 28). نگاهی به نقش گرجیان در تاریخ ایران: یادگار ماندگار گرجی ها در نصف جهان. Retrieved from www.magiran.com: <https://www.magiran.com/article/1578327>
18. Kaviani, H. (2013, June 26). دردسرهای ایرانیان تازه‌وارد به گرجستان. Retrieved from www.radiofarda.com: <https://www.radiofarda.com/a/b12-iran-georgia-residence-sanction/25028765.html>
19. MacDonald, M., & O'Regan, J. (2013). The ethics of intercultural communication. *Educational Philosophy and Theory*, 45(10), 1005-1017.
20. Mendoza, S. L. (2013). Reflections on "bridging paradigms: how not to throw out the baby of collective representation with the functionalist bathwater in Critical Intercultural Communication. In T. Nakayama, & R. Halualani (Eds.), *The handbook of critical intercultural communication* (pp. 98-111). Chichester: John Wiley & Sons.
21. Monceri, F. (2009). The transculturing self II. Constructing identity through identification. *Language and Intercultural Communication*, 9(1), 43-53.
22. Muliani, S. (2000). *The Georgians' Position in Iranian History and Civilization*. Esfahan: Yekta.
23. News Group of Parsine. (2012, October 1). گرجی‌ها، قومی ناشناخته در فریدن اصفهان+عکس. Retrieved from www.parsine.com: <https://www.parsine.com/000HhJ>
24. Organizational News of NLAI. (2011, September 17). روایت اسنادی گرجیان مقیم ایران در گنجینه اسناد ملی ایران. Retrieved from www.nlai.ir: http://www.nlai.ir/enterprise-news/-/asset_publisher/5Xxp6q5vfs9r/content/--2967
25. Refugee Facts of USA for UNHCR. (2019, December 31). *Refugee Statistics*. Retrieved from www.unrefugees.org: <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/statistics/>
26. Savory, R. (2007). *Iran under the Safavids*. Cambridge: Cambridge University Press.
27. Social & Others Groups of Teflis.com. (2014, June 6). سفیر گرجستان در ایران: امتیاز خاصی برای گرجی‌های مقیم فریدون شهر قائل نیستیم. Retrieved from www.teflis.com: <https://www.teflis.com/2014/06/06/%D8%B3%D9%81%DB%8C%D8%B1-%DA%AF%D8%B1%D8%AC%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86->

%D8%A7%D9%85%D8%AA%DB%8C%D8%A7%D8%B2-
%D9%88%DB%8C%D8%B2%D8%A7-%DA%AF%D8%B1%D8%AC%DB%8C-
%D9%81%D8%B1%DB%8C%D8%AF%D9%86/

28. Spivak, G. C. (2004). Righting wrongs. *The South Atlantic Quarterly*, 103(2), 523-581.

29. Stuart, H., Evans, J., & Nixon, S. (2013). *Representation*. London: Sage.

30. Берадзе, Г. Г. (1988). *Материалы по истории ирано-грузинских взаимоотношений в начале XVII века (Сведения "Ихйа ал-мулук" о Грузии)*. Тбилиси: Мецниереба.

پری، ج. (1368). کریم خان زند (سازندگان جهانی ایرانی-اسلامی). (ک. فیروزمند، مترجم) تهران: نو. بازیابی از
fa.wikipedia.org . 31

32 . قلائی، ن. & شاهنوشی فروشانی، م. (1390). پ س و: (گذری مردم‌شناختی بر گرجیان ایران). اصفهان: گلبن.

33 . مولیانی، س. (1379). جایگاه گرجیها در تاریخ و فرهنگ و تمدن ایران. اصفهان: یکتا.

Zohreh Nosrat Kharazmi
Zeinab Ghasemi Tari
Elaheh Karimi Riabi
Tehran University

The Representation of the Georgian Diaspora in the Iranian Virtual Media: The Opportunities for a Cultural Dialogue

Abstract

The historical interactions between Iran and Georgia have had ebbs and flows in various phases of history. There have been waves of Georgian people sent to exile for their resistance against Safavit governors. They began to reside in different provinces such as Qazvin, Khorasan and Isfahan. Today, a distinguished diaspora can be traced in Fereidoon Shahr, Isfahan, who symbolize a very prominent model of peaceful co-existence and successful cultural exchange. The Georgian diaspora has played a vital role in this regard as they speak their language and has preserved their original customs while their hybridization with the Iranian culture has made a bricolage of the third identity. The present paper acknowledges the fact that such a high cultural capacity is not perceived and used by both parties as it deserves. It, then, attempts to study the Iranian virtual media with employing Stuart Hall's theory of representation in order to indicate the highlighted identity elements. It also explores which ones are neglected to recommend a more vigorous inter-cultural understanding and dialogue.

Грузинские эксперты об отношениях с Ираном

Попытаемся охарактеризовать научно-аналитическое поле Грузии в отношении Ирана, его внешней политики на Кавказе.

Но прежде несколько слов о внешней политике Ирана в отношении Грузии. Для Ирана в целом неприемлемо присутствие в «тюркской оси» православной Грузии, которую он рассматривает не только, как конкурента в достижении гегемонии на Кавказе, но и отблеск влияния Запада. Понимая особое геополитическое транзитное положение Грузии в кавказском регионе, Иран по отношению к ней осуществляет гибкую восточную прагматичную политику, лишенных особых сантиментов, хотя грузинская сторона даже во время обострения отношений между Западом и Ираном всегда старалась демонстрировать к нему дружеские отношения. Необходимо отметить, что политика Ирана в отношении конфликтов в Грузии была не столь однозначной. Иран, следуя принципам территориальной целостности Грузии, не признает независимости Абхазии и Южной Осетии, также, как и не признал независимость Нагорного Карабаха в конфликте между Арменией и Азербайджаном. Но при этом МИД Ирана сохранил молчание при российско-грузинском конфликте 2008 года, не стал на стороне Грузии. Тегеран также никак не прокомментировал продление существования российской военной базы на территории Армении до 2044 года. В этом, вероятно, сказалась «солидарность» со стратегическим партнером Ирана Россией, продолжающей сейчас укреплять свои позиции на Кавказе.

Грузия присоединилась к санкциям, наложенным на Иран в связи с ядерной программой Ирана, что вызвало охлаждение отношений с 2013 года, и только после снятия санкций с 15 февраля 2016 года наметилось восстановление экономических, транспортно-логистических проектов. Предложения министра иностранных дел Ирана об осуществлении экономических проектов «Черное море- Персидский залив», сделанные в апреле 2017 года, служат цели- вовлечь Грузию в проиранские проекты, обеспечивающие выход Ирана в Черное море, преодоление той полублокады, в которой продолжает он оставаться после снятия с него санкции. Так как нынешняя администрация США занимает по отношению к Ирану более жесткую позицию, то дипломатические усилия Тегерана для углубления экономических и культурных связей с Грузией будут возрастать. Трудно сказать: затронут ли они другие сферы, кроме энергетических и транспортных проектов. Но понятно то, что сложная ситуация на Ближнем и Среднем Востоке, и усиление

роли Ирана в разрешении там кризисов, что нашло отражение и в процессе участия в формате Астаны, априори доказывает заинтересованность Тегерана в стабилизации на Кавказе, поддержании статуса законсервированности затяжных конфликтов и недопущении новых конфликтов и новых посредников.

Грузинские аналитики строят различные схемы, которые, по их мнению, должны учитывать динамику изменений на геополитическом поле Кавказа, используя фактор Ирана.

Ираклий Мchedlishvili утверждает, что особая роль Грузии, как транзитной страны на Кавказе, должна быть использована для создания регионального объединения стран Южного Кавказа. В силу наличия стратегических интересов Турции, Ирана и России на Кавказе необходимо удовлетворение их интересов для создания системы балансов. Но при этом необходимо привлечение и нерегionalных игроков к большой кавказской игре, чтобы стимулировать сохранение баланса интересов. Но понятно, что такая многоходовая игра требует особой осторожности, гибкости, но при наличии стольких глубоких противоречий на Кавказе, вряд ли может быть сыграна.¹

Такие мысли приходят и при анализе другого прожекта- т.н. «маленькой шахматной доски». Ее автор предлагает Иран сделать «хорошим мостом» для улучшения взаимоотношений Грузии с Россией. Полагая, что Иран занят давлением на Азербайджан, автор «геополитического прожекта» считает, что это может привести к ослаблению давления России на Грузию. Тем более, можно ожидать «улучшения отношений Ирана с США», которые являются стратегическим союзником Грузии. Такие «мечтания» возникли в 2008 году.²

Полагаем, что эксперты могут строить различные варианты в вопросе стратегии Ирана и его роли на Кавказе, но при этом в своем анализе геополитической ситуации на Кавказе необходимо исходить из анализа быстро меняющихся тенденций и реальных противоречий не только в регионе, но и вокруг него, прежде всего, в регионе Большого Ближнего Востока.

Некоторые эксперты предлагают создать в Грузии военную базу США, которая должна обеспечить безопасность Южного Кавказа, но не нужно забывать, что она может быть использована НАТО для нанесения ударов по Ирану. Такая позиция превратит Южный Кавказ, весь регион Большого Кавказа в поле военного противостояния.³ **В целом можно отметить два основные направления в грузинской политической иранистике.** Одна часть экспертов, настроенных проантлантически, выделяют основной тезис- Грузия всегда должна оставаться плацдармом США, Запада в кавказском регионе, и поэтому необходимо вести осторожную игру с Ираном, у которого отношения с США находятся в настоящее время на грани эскалации конфликта. Последствия которого могут отразиться и на Грузии. Такая позиция выступает как идеологически-ценностная, подчеркивающая «западность» Грузии. И в то же время не лишена определенного конформизма. Ее двойственность

направлена на то, чтобы найти наибольшую выгоду в возможном конфликте между США и Ираном.

Другая часть грузинских экспертов, которых их противники называют «пророссийскими», а сами они себя именуют «прогрузинскими» реал-экспертами, считают, что Грузия должна занять те позиции, которые отвечают национальным интересам, чтобы не быть вовлеченными в международный конфликт, в котором ее главные игроки не посчитаются с интересами маленькой и слабой Грузии.

Приведем к дополнению сказанному мнению двух экспертов- Теоны Акубардия и Гамлета Чипашвили, отражающие, по нашему мнению, две эти позиции.

Политика Грузии в отношении Ирана менялась: М.Саакашвили ввел безвизовый режим, было открыто генеральное консульство Ирана в Батуми, увеличился поток туристов и инвестиций. Такая неоднозначная политика М.Саакашвили вызвала неудовольствие наших главных стратегических союзников- США.

При «Грузинской мечте» эта политика некоторое время продолжалась, потом безвизовый режим был отменен. Недавно были проблемы с туристами Ирана, но сейчас они разрешены. Для США Грузия на Кавказе менее всего проблемная страна. Она является плацдармом США на Кавказе для проведения ее стратегических интересов. Но любая эскалация в отношениях между США и Ираном будет иметь для Грузии нежелательные последствия с точки зрения, прежде всего, безопасности. Даже если будут только воздушные бомбардировки США стратегических объектов Ирана, так как на сухопутную операцию против Ирана США и ее союзники- Израиль и Саудовская Аравия не пойдут. Возникают вопросы- куда пойдут беженцы с территории Ирана? Это азербайджанцы, а их в Иране около 30 млн.человек. Надо учесть, что Иран имеет определенное влияние на азербайджанцев, живущих в Квемо Картли. Насколько поднимется цена на нефть? Как это отразится на экономике Грузии? Сократится поток туристов из Ирана, торговля, хотя товарооборот с Ираном где –то на 7-8 месте. Проявляет ли Иран особую активность в Грузии? Российская пропаганда и те грузинские СМИ, которые занимают пророссийские позиции, пугают нас, что иранцы все у нас покупают. В то время, как все скупают русские. Иран, можно сказать, находится в режиме активизации в Грузии. С ним мы должны иметь добрососедские отношения. Так у нас зафиксировано в Концепции безопасности(2013 г.)⁴

Другая позиция. США обвиняют Иран в поддержке терроризма, в частности, шиитских организаций палестинской «Хамас» и ливанкой «Хезболлах», которые США считают террористическими. Против Ирана выступают не только США, но Израиль и Саудовская Аравия. На Ближнем Востоке ситуация в связи с выходом США из соглашения о ядерной сделке с Ираном обострилась, в особенности, в Ормузском проливе. В этих условиях представитель Вашингтона Помпей предлагает в ускоренном темпе принять Грузию в НАТО. Грузия становится элементом политической торговли, так как США пугает возможность приобретения

Ираном российской системы противоракетной обороны С-400. Это несерьезный и опасный шаг со стороны США. США является ведущей военной силой в регионе, и война, даже воздушная, так как США не посмеют использовать сухопутные войска против Ирана, будет иметь тяжелые последствия для региона в целом.⁵

Какие можно сделать краткие выводы из анализа мнений грузинских экспертов в отношении политики Ирана в Грузии?

Четкой позиции в отношении Ирана среди грузинских экспертов нет. Тоже самое можно сказать, о стратегии властей Грузии в отношении Ирана. Она, скорее всего, носит ситуативный характер. С Ираном необходимо поддерживать добрососедские отношения, но союзником или стратегическим партнером Иран не является. Грузия ориентирована на Запад, политическая философия «западности» доминирует в стратегических концептах внешней политики Грузии.

Ситуация на Кавказе и вокруг него быстро меняется. Динамика геополитических изменений на Ближнем Востоке поставит на повестку дня и перераспределение сфер влияния. Исходя из ресурсов Ирана, как поднимающейся нации, можно полагать, что влияние Ирана на Кавказе будет возрастать. Этого следует ожидать и исходя из планов президента Турции Эрдогана (активность которого явно повысилась в регионе Большого Ближнего Востока) усилить «тюркскую ось» на основе пантюркизма на Кавказе и Центральной Азии, что явно не входит в планы Тегерана. На Кавказе будет усиливаться и влияние России, закрепляющейся на Ближнем и Среднем Востоке. Многое будет зависеть и от внутренней политической борьбы в Иране. Хотя устойчивость «религиозной основы» геополитики Ирана отвергает возможность резких поворотов во внешней политике. Тенденции таковы, что внешнеполитический курс Ирана станет более решительным в отношении Кавказа в создании оси «Черное море-Каспийское море-Персидский залив», и Кавказ может приобрести новое политическое качество в международной игре.

Стремление ИРИ играть главную роль в политических процессах на Южном Кавказе не удастся в результате политики «изоляции Ирана», проводимой США, Западом по сдерживанию Ирана на Кавказе. Причины следует также искать в противоречиях внутреннего развития Ирана, проблемах, связанных со стремлением отдельных этнических групп (азербайджанцев, курдов) сохранить свою идентификацию. И желанием Запада и Израиля играть на этих противоречиях, чтобы ослабить правящий режим в Иране.

Иран бурно развивается, переживает активную стадию модернизации экономики, науки. В рамках Кавказского региона позиционирует себя в качестве регионального центра силы на среднесрочную перспективу. В этой перспективе не исключено, что Иран станет региональной державой, способной решать проблемы безопасности.

В сфере геополитических интересов Ирана Кавказ имеет второстепенное значение, выполняя роль буфера, но и с другой стороны, обладает в этом регионе жизненно важными стратегическими интересами- экономическими, военно-политическими, духовно-цивилизационными. Он кровно связан с Кавказом, через который способен осуществлять связь с Большой Евразией, Западом для реализации своих энергетических проектов. Создание предполагаемой энергосистемы «Север-Юг», объединяющей Россию-Азербайджан-Иран, с перспективой подключения и других стран можно рассматривать в этом контексте. Иран крайне не заинтересован в вовлечении для решения проблем Большого Кавказа нерегиональных игроков, которые, по его мнению, действуют в регионе эгоистично, развязывают конфликты. Тегеран считает, что не понимая духовно-цивилизационной природы Большого Кавказа, они навязывают странам Южного Кавказа «духовные проекты глобализации», подрывающих субстанциональные основы «восточной ментальности».

Иран стремится проводить на Кавказе сбалансированную независимую внешнюю политику, не вмешиваясь во внутренние дела стран Южного Кавказа. Это может быть и «политика равноудаленности», арбитра при решении конфликтных проблем. Иран полагает, что историко-культурный опыт сожительства с народами Кавказа, накопленный иранским народом, дает ему основание быть ответственным за судьбу его народов.

Представляется, что те новые реалии, которые сложились в регионе Большого Ближнего Востока, должны учитываться властями Грузии при создании Концепции безопасности. Они должны обеспечивать надежную безопасность Грузии в условиях быстро меняющейся реальности.

Библиография:

1. Мchedlishvili И. распределении геополитических сил на Кавказе- <http://badri286.wordpress.com/2014/01/08>
2. Грузия, Иран и безопасность Южного Кавказа// **Маленькая шахматная доска**, 2008, №3-www.plg.gov.ge/gSDL/eg-bin/library
3. Батиашвили З. Цель этого спектакля проста-оставить Грузию один на один с Россией, чтобы проглотить ее- www.interpressnews.ge/article/546530/15.05.2019
4. Интервью Гела Васадзе с Теонией Акубардия от 15 мая 2019 года в Stovvizion TU Georgia
5. Чипашвили Г./ События вокруг Ирана. от 16.06.2019 г. www.isari.ge/difficultrelations.

Georgian experts on Georgia's policy towards Iran

Abstract

We present the opinion of Georgian experts regarding the policy of Georgia in relation to Iran. There are two main areas. The first direction is «pro-atlantic». His experts believe that Georgia, as a reliable geopolitical ally of the US, should pursue a «pro-western policy» towards Iran. This also applies to joining the US sanctions against Iran. However, this position is characterized by a certain conformism: Georgia should avoid direct involvement in the conflict with Iran in the dangerous situation that has developed in the Persian Gulf.

The group of experts, the so-called «pro-russian orientatory», who condemn themselves as «pro-georgian», has a slightly different position. They argue that Georgia should pursue a foreign policy in accordance with national interests in that big clash in which Georgia, as a small country, will always be the loser. Therefore, in Georgia there should not be a US military base, NATO, since the territory of Georgia will become the object of attack by Iran. An intermediate position is held by opinion of the part of experts, who argue that Georgia should take into account the interests of all strategic players, including non-regional players, in order to create a field of balance of interests. Thus, Georgia will become a reliable partner. In this «little chess game» Iran can be used as a mediator in relation to Russia, and an opportunity opens up for influencing Russia.

One can doubt that Georgia, as a small country, will be able to introduce a multi-way political game in a region, where the interests of leading strategic players clash, and there are strong contradictions between them.

Iran is suspicious of Georgia's participation in the «Turkic axis», since Turkey is a traditional competitor in the Caucasus. Tehran believes that Istanbul pursues an active policy in Caucasus as member of NATO. Iran is also concerned about Georgia's pro-atlantic course in the Caucasus region. Taking into account the geopolitical position of Georgia in the region, Iran pursues a pragmatic policy towards Georgia. It is interested in friendly relations with it. In the context of the aggravation of the situation in the region of the Greater Middle East, the intensification of Iran's efforts in resolving conflicts, we can expect an increase in its role in the Caucasus region. The situation in the region is changing rapidly. Geopolitical changes will cause a new redistribution of spheres of influence in the Caucasus.

ყარაბაღის კონფლიქტის გლობალური განზომილება

სომხეთ-აზერბაიჯანის დაპირისპირება ახალ მოვლენას არ წარმოადგენს. იგი ჯერ კიდევ საბჭოთა კავშირის დაშლამდე იღებს სათავეს. კონფლიქტი სამი ათეული წლის განმავლობაში ეთნიკური დაპირისპირებიდან ორ საბჭოთა რესპუბლიკას, ხოლო შემდეგ ორ დამოუკიდებელ ქვეყნას შორის გაჭიანურებულ დაპირისპირებად იქცა, რომელმაც სერიოზული საფრთხე შეუქმნა მთლიანად კავკასიის რეგიონის უსაფრთხოებას (1).

სომხეთსა და აზერბაიჯანს შორის 2020 წლის 27 სექტემბრს დაწყებულმა სამხედრო ესკალაციამ თვალნათლივ დაგვანახა, რომ ამ დროში გაწეული კონფლიქტს ინტერნაციონალური ხასიათი აქვს და იგი ევრაზიის ერთი რეგიონის ფარგლებს გასცდა. როგორც ერთ-ერთმა ექსპერტმა სამართლიანად აღნიშნა, მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტის ახალმა გამწვავებამ მიგვანიშნა „მჭიდრო კავშირზე სამხრეთ კავკასიასა და ლევანტს შორის“ (2).

კონფლიქტს ღრმა ისტორიული ფესვები აქვს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სამხრეთ კავკასიაში განვითარებული მოვლენები გეოპოლიტიკური თვალსაზრისითაც საყურადღებოა, რადგანაც აზერბაიჯანის არმიის მიერ ტერიტორიების გათავისუფლების მიზნით წარმოებულ საომარ მოქმედებებს გეოპოლიტიკური ინტერესებიც ახლავს თან. დღეს აზერბაიჯანი თურქეთთან ერთად, ახალ გეოპოლიტიკურ ისტორიას წერს. სამხრეთ კავკასიაში ჩამოყალიბდა თურქეთ-აზერბაიჯანის რეგიონული, ახალი მასტაბილიზირებელი ძალა.

როგორი იქნება ამ ძალის გავლენის კონკრეტული საზღვრების დიაპაზონი, ამას დრო გვაჩვენებს, მაგრამ დღეს ერთი შეიძლება ითქვას: სამხრეთ კავკასია რეგიონული უსაფრთხოების ახალი სისტემის ფორმირების ეტაპზე გადავიდა და ამ პროცესმა შეიძლება ჩვენს რეგიონში განსხვავებული სურათი შექმნას.

საკითხს სამხედრო, ეკონომიკური, ისტორიული და პოლიტიკური ასპექტები გააჩნია. თავისთავად ცხადია, რომ კონკრეტული შედეგების მისაღებად, გარდაუვალია არა მარტო გეოპოლიტიკური ძალების ახალი ბალანსის ფორმირება, არამედ რეგიონის გეოპოლიტიკისადმი ახალი მიდგომების განსაზღვრა. ეს კი რეგიონის ძირითადი „კლასიკური“ აქტორების როლის და ადგილის გადახედვასთან არის დაკავშირებული. თუმცა ეს რთული პროცესია, რომელიც სახიფათო ტენდეციებთან და რისკებთან ასოცირდება. ამიტომაც, ფართო გაგებით, სწორედ ამ თეზისის ფარგლებში, უფრო ადეკვატურად შეიძლება გაანალიზდეს მთიან ყარაბაღში აზერბაიჯანის კონტრშეტევითი ოპერაციის ძირითადი მიზნები.

საომარი მოქმედებებისას აზერბაიჯანული სამხედრო ძალები გაცილებით უკეთესად გამოიყურებოდა. რამოდენიმე დღის განმავლობაში მათ სომხეთის ძირითადი ძალები გაანადგურეს და თავიანთი ტერიტორიების დაბრუნებას შეუწყვეს ხელი. სომხეთის პოლიტიკური და სამხედრო ელიტის სტრატეგია მდგომარეობდა იმაში, რომ შეძლებისდაგვარად გაეფრთოვებინათ საომარი მოქმედებების ზონა და შეეცადენ აზერბაიჯანის მოქმედებები, როგორც ინტერვენცია, ისე წარმოეჩინათ. ოფიციალური მოსკოვისთვის მოეთხოვათ საომარ მოქმედებებში ჩარევა და აზერბაიჯანის შეჩერება, ხოლო ევროპის ქვეყნებისაგან მხარდაჭერა მიეღოთ.

ამ პროცესის ფონზე მიმდინარეობდა მნიშვნელოვანი გეოპოლიტიკური მოვლენები. მთლიანობაში სუპერსახელმწიფოები, საერთაშორისო ორგანიზაციები, პირველ რიგში გაერო, ევროკავშირი, ეუთო, მინსკის ჯგუფი (გარდა თურქეთისა) არცთუ ისე აქტიურად რეაგირებდნენ და ერეოდნენ კონფლიქტის მოგვარებაში და განცხადებებით იფარგლებოდნენ მხოლოდ.

ასეთი დამოკიდებულება კი ზრდის გეოპოლიტიკურ რისკს არა მხოლოდ კავკასიის რეგიონში, არამედ მთლიანად მსოფლიოში. თუ გავითვალისწინებთ საკმაოდ დამაბულ გეოპოლიტიკურ დინამიკას ახლო აღმოსავლეთში, აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთში, ჩრდილოეთ აფრიკაში, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ, თუ სამხრეთ კავკასიაში ძლიერი სახელმწიფოები საერთაშორისო სამართლის ჩარჩოებში არ მოიქცევიან და არ უზრუნველყოფენ რეგიონში მშვიდობის შენარჩუნებას, გლობალური უსაფრთხოების სისტემა შეიძლება დაზარალდეს და ფართომასშტაბიანი კონფლიქტის მომსწრეები გავხდეთ, დიდი მოთამაშეების მონაწილეობით (2).

მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტის განვითარებამ ნეგატიური გავლენა შეიძლება იქონიოს ევროპის ენერგოსაფრთხოებაზე. ეს საფრთხე გამოიკვეთა მაშინ, როდესაც აზერბაიჯანის ხელისუფლებამ გასული, 2019 წლის 6 ოქტომბერს სომხური მხარე ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის გაზსადენის ენერგეტიკულ კორიდორზე თავდასხმაში დაადანაშაულა. თუმცა მაგ; ესპანურ გაზეთ El-Pais-ში გამოქვეყნებული სტატიის თანახმად, „კავკასიის ენერგეტიკული დერეფანის მნიშვნელობა ისეთი აღარაა, როგორც ადრე, განსაკუთრებით გაზთან მიმართებაში. ერთის მხრივ, ევროკავშირის აგრესიული კლიმატური პოლიტიკა მიმართულია 2050 წლისთვის ნახშირწყალბადის ნეიტრალიზებისაკენ, ხოლო ევროკავშირის პარლამენტის მიერ ბოლო დროს მიღებული 2030 წლის გეგმა 60%-მდე დეკარბონიზაციას ისახავს მიზნად და სულ უფრო ნაკლებ შესაძლებლობას იძლევა ენერგომატარებლების იმპორტისათვის საჭირო ინფრასტრუქტურის შესაქმნელად, განსაკუთრებით ინფლაციის, ჩრდილოეთ ნაკად-2-ის და თურქული ნაკადის, ან აღმოსავლეთ ხმელთაშუა ზღვაში გაზსადენის მშენებლობის პირობებში. ამ უკანასკნელის მიზანია, ისრაელის და კვიპროსის კონფლიქტური წყლებიდან ევროპაში 2000 კმ. გაზსადენის მშენებლობა, რომელიც 7 მილიარდი ღირებულებისაა. და ეს მაშინ, როდესაც ორი გაზსადენი, რომელიც ალჟირს და ესპანეთს

აერთიანებს თავიანთ შესაძლებლობებთან შედარებით, არასრული დატვირთვით მუშაობს, ხოლო ევროპა ამერიკული და ყატარის გაზით მარაგდება. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ამ პირობების გათვალისწინებით გაზის იმპორტის ინფრასტრუქტურაზე მოთხოვნა მცირდება. ამიტომ აგრძელებს გაზეთი, ყველაფერი იმაზე მიუთითებს, რომ სამხრეთ კავკასიის გაზის კორიდორის მნიშვნელობაც მცირდება, ხოლო „ნაბუკოს“ გაზსადენის ჩამოლილი პროექტის ტრანსკასპიურ გაზსადენთან დაკავშირების კონცეფციას წარმატება არ ექნება. ანუ, სამხრეთ კავკასიის გაზის კორიდორის ბლოკადა ძლიერ გავლენას არ იქონიებს ევროპულ ენერგეტიკულ უსაფრთხოებაზე (3). თუმცა, თუ სომხეთ-აზერბაიჯანის კონფლიქტი გაგრძელდება, ამან შეიძლება გავლენა იქონიოს ნავთობის კასპიის ზღვიდან მიწოდებაზე ისეთ ქვეყნებში, როგორებიცაა თურქეთი, ისრაელი და იტალია. ეს კი სერიოზულ დარტყმას მიაყენებს აზერბაიჯანისა და საქართველოს ეკონომიკას და მათ სავარაუდო დამოუკიდებლობას რუსეთისაგან, რომელიც კავკასიაში ენერგეტიკული კორიდორის მშებლობით, ძირითად გეოპოლიტიკურ მიზნებს ახორციელებდა. ნებისმიერ შემთხვევაში შესაძლოა, ეს იქნება საბოლოო დარტყმა ევროკომისიის ამბიციური გეგმების სამხრეთ კავკასიაში განხორციელებისა და ტრანსკასპიური გაზსადენის მშენებლობის გზაზე.

აზერბაიჯანის მონაცემებით, ქვეყნის ჰაერსაწინანააღმდეგო დანადგარებმა კასპიის ზღვის აზერბაიჯანის წყლებში, გაზის და ნავთობის მოპოვების და ტრანსპორტირების ინფრასტრუქტურასთან სიახლოვეს აღმოაჩინეს და განაადგურეს რაკეტა. აღნიშნულთან დაკავშირებით ბრიტიშ პეტროლიუმმა სერიოზული შემფოთება გამოთქვა. მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება, ამ ობიექტებზე, აზერბაიჯანის ხელისუფლებასთან ერთად პერსონალის და ინფრასტრუქტურის გაძლიერებული დაცვის შესახებ. ამაზე წერს გაზეთი Pais-ი (3).

TACC-ის სამხედრო ექსპერტის ვიქტორ ლიტოვკინის აზრით, სომხეთს აქვს შესაძლებლობა, აზერბაიჯანიდან საქართველოს მიმართულებით გამავალ გაზსადენებზე განხორციელოს დარტყმები. პირველ რიგში ლაპარაკია „ისკანდერების“ საექსპორტო ვარიანტ – „ისკანდერ-3“-ზე, რომელიც სარაკეტო კომპლექს 9M723B (ნატოს კლასიფიკაციით SS-26 STONE B) 280 კმ ფრენის მაქსიმალური დისტანციით. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სომხეთის ჩრდილოეთ საზღვრიდან სამხრეთ კავკასიის გაზსადენის ტრასამდე 100 კილომეტრზე ოდნავ მეტია. საექსპორტო ვარიანტი საბრძოლო მონაცემებით რამდენადმე განსხვავებულია იმ კომპლექსებისაგან, რომლებიც რუსეთის თავდაცვის სამინისტროს შეკვეთით მზადდება. ამდენად, სამხრეთ კავკასიის გაზსადენი „ბაქო-თბილისი-ერზრუმი“-ისკანდერ-3“-ს წვდომის არეალშია (4).

კონფლიქტის შემდგომი განვითარების შემთხვევაში იზრდება ნავთობის და გაზსადენების დაზიანების ალბათობა, რის გამოც კასპიის ნავთობისა და გაზის მიწოდება შეფერხდება, მაგრამ მოცემულ მომენტში ცენტრალურ სცენარს წარმოადგენს არსებული გაზის და ნავთობის ნაკადების, აგრეთვე გაზის ახალი მიწოდების მხარდაჭერა, რომელიც წლის ბოლოსთვის იგეგმება – თვლის Pais-ი (5).

გასაგებია, რომ მსოფლიო თანამეგობრობა ცდილობს შეაჩეროს შეიარაღებული კონფლიქტი. 2020 წლის 10 ოქტომბერს მოსკოვის შუამდგომლობით აზერბაიჯანისა და სომხეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროების ხელმძღვანელების დონეზე მიღწეულ იქნა შეთანხმება კონფლიქტის ზონაში ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ, ტყვეებისა და დაღუპულთა გვამების გაცვლის მიზნით. 17 ოქტომბერს ორივე მხარე ისევ რუსეთის შუამავლობით შეთანხმდნენ, ჰუმანიტარული მიზნით დროებითი დაზავების შესახებ.

კონფლიქტის დიპლომატიური გზით გადაჭრის სიძნელებზე ამახვილებს ყურადღებას ბრიტანელი სამხედრო ექსპერტი ქრისტოფერ ლანგტონი, რომელიც „კონფლიქტების დამოუკიდებელი კვლევისა და ანალიზის“ საექსპერტო ჯგუფის ხელმძღვანელია (Independent Conflict Research&Analysis/ICRA). გერმანული IPG Journal-ის სტატიაში „გაყინული კონფლიქტი აუცილებლად გალღვება“, იგი აღნიშნავს: „გრძელვადიანი შეთანხმებები ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ კონფლიქტებს ვერ აგვარებენ, რადგანაც ისინი დროებით ინსტრუმენტებს წარმოადგენენ. მათი საშაულებით შეიძლება კონფლიქტის შეჩერება უფრო გრძელვადიანი გადაწყვეტილებების ძიების მიზნით. ამასთან, რაც უფრო ხანგრძლივად მუშაობს ცეცხლის შეწყვეტის რეჟიმი, მით უფრო მეტია იმის ალბათობა, რომ მოხდება მისი იგნორირება“ (5).

ყარაბაღის კონფლიქტი აშშ-ს 2020 წლის საპრეზიდენტო არჩევნების სიუჟეტად (თუნდაც არა პირველხარისხოვან), აგრეთვე თურქეთის და საფრანგეთის შიდაპოლიტიკურ დღის წესრიგად იქცა. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ პარიზსა და ანკარას შორის სომხეთ-აზერბაიჯანის კონფლიქტი დაპირისპირების ერთადერთ მიზეზს არ წარმოადგენს - მათ კარგა ხნის წინააღმდეგობა აქვთ ხმელთაშუა ზღვის პრობლემებთან დაკავშირებით. სიტუაციის ესკალაციამ კავკასიაში ეს დაპირისპირება მათ შორის კიდევ უფრო გააღრმავა. ყარაბაღის კონფლიქტის გამოძახილები გაისმოდა საქართველოშიც, რომელიც თავის მომავალს ნატოში გაერთიანებას უკავშირებს.

ყარაბაღის კონფლიქტის ახალმა ტალღამ წინა პლანზე გამოიტანა რუსეთის ფაქტორიც. ახალ პირობებში რუსეთის წინაშე მთელი სიმწვავით დადგა პრობლემა აზერბაიჯანისა და სომხეთის – რუსეთისათვის მეტად მნიშვნელოვანი ქვეყნების – ინტერესების ბალანსის შესახებ, რომლებიც ერთმანეთთან საომარ ვითარებაში იმყოფებიან და არ აპირებენ დათმობებსა და კომპრომისებზე წასვლას.

სიტუაციას მთიან ყარაბაღში ყურადღებით აკვირდება არა მარტო რუსეთი და თურქეთი, არამედ ირანიც, რომელიც აზერბაიჯანის და სომხეთის უახლოესი მეზობელია. ირანის ხელისუფლებამ განაცხადა, რომ მზად არის შუამავალი გახდეს ყარაბაღის კონფლიქტის დარეგულირებაში. ირანის ჩრდილოეთ საზღვართან განვითარებული საომარი მოქმედებები მის ზოგიერთ რეგიონებსაც შეეხო. კერძოდ, იუწყებოდნენ ქვეყნის ჩრდილო-დასავლეთში ჩამოვარდნილი რაკეტების შესახებ. თუმცა თეირანის შეშფოთებას მხოლოდ ეს ფაქტი არ იწვევს. მისი ფიქრის

საგანია აგრეთვე ბაქოს პოლიტიკური, ეკონომიკური და სამხედრო პოტენციალის ზრდა (6).

ამრიგად, მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტი აღარ არის რეგიონული კონფლიქტი, რომელიც საბჭოთა კავშირის დაშლას მოყვა. დღეს სომხეთ-აზერბაიჯანის დაპირისპირებაზე ფოკუსირებულია საერთაშორისო მოთამაშეების სხვადასხვა აქტორები. მათი მოქმედებები დამოკიდებულია არა მარტო ამა თუ იმ ბლოკების, თუ ინტეგრაციული სტრუქტურების კუთვნილებაზე, არამედ როგორც ინდივიდუალურ მიდგომებზე თვით კონფლიქტის მხარეების მიმართ, ასევე მშვიდობიანი მოგვარების პერსპექტივებთან. არანაკლებ მნიშვნელოვანია ისიც, რომ საგარეო მოთამაშეები ყარაბაღის მიმართ მოქმედების თავის საკუთარ ტაქტიკურ და სტარტეგიულ ხაზს აგებენ, რასაც უკავშირებენ სხვა რეგიონებში მიმდინარე პროცესების დინამიკას – იგივე ახლო აღმოსავლეთში, ხმელთაშუა ზღვის, შავი ზღვის, ან შიდაპოლიტიკურ დღის წესრიგს, რაც სომხეთ-აზერბაიჯანის კონფლიქტს დამატებით ღირებულებას მენს.

ბიბლიოგრაფია:

1. Luke Coffey, Azerbaijan and Armenia: A Regional Conflict with Global Implications, <https://www.heritage.org/global-politics/report/azerbaijan-and-armenia-regional-conflict-global-implications>
2. Слом статус КВО и международное измирение кризиса в Нагорном Карабаже, Доклад Международного дискуссионного клуба Валдай, <https://ru.valdaiclub.com/files/36258/>
3. El Pais, 07.10.2020
4. https://www.ng.ru/energy/2020-11-09/9_8009_karabakh.html
5. <https://www.dw.com/ru/konflikt-v-nagornom-karabahe-pri-chem-zdes-iran/a-55286566>
6. Эрдоган обвинил Россию в «нападении» на лагерь оппозиции в Идлибе // РИА Новости, 2020. URL: https://ria.ru/20201028/erdogan-1581919748.html?utm_source=yxnews&utm_medium=desktop. Дата обращения: 28.10.2020. Субботин И. Спор Эрдогана и Макрона ставит турецкий флот под удар // Независимая газета, 2020. URL: https://ng.ru/turbopages.org/ng.ru/s/world/2020-10-25/2_7998_dispute.html. Дата обращения: 28.10.2020.)

Tamar Kiknadze

Caucasus International University,
Institute for Political Studies

The Global Dimension of the Nagorno-Karabakh Conflict

Abstract

The Nagorno-Karabakh conflict is no longer a regional conflict that followed the collapse of the Soviet Union. Today, various actors of international relations are focused on the Armenian-Azerbaijani confrontation. Their actions depend not only on the affiliation in certain blocs or integration structures, but also on individual approaches to the parties of the conflict themselves, as well as on the prospects for a peaceful settlement. No less important is the fact that foreign players are building their own tactical and strategic line of action to Karabakh, linking them to the dynamics of ongoing processes in other regions, the same in the Middle East, the Mediterranean, the Black Sea or the domestic political agenda. This adds the significance to the Armenian-Azerbaijani conflict.

საქართველო და ირანი უცხო სახელმწიფოთა სადაზვერვო ზეგავლენისა და შეღწევადობის წინააღმდეგ

უძველესი პერიოდიდან სადაზვერვო საქმიანობა სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნება-განვითარების, ძალადობრივი დამხობისა და ლიკვიდაციის თვალსაზრისით, უმნიშვნელოვანეს იარაღს წარმოადგენს. პროცესების ანალიზი იძლევა საშუალებას გამოვთქვათ მოსაზრება მასზე, რომ სადაზვერვო სამსახურები საკუთარი სახელმწიფოების სტრატეგიული მიზნების აღსასრულებლად, ზემოაღნიშნული ამოცანების შესრულებაზე უარს არ იტყვიან.

თანამედროვე ეტაპზე განასხვავებენ პოლიტიკური, ეკონომიკური, სამხედრო, სამეცნიერო-ტექნიკური და ეკოლოგიური დაზვერვის სახეობებს. შესაბამისად სადაზვერვო საქმიანობის ძირითადი შედეგობრივი მახასიათებლიდან (ზემოქმედების ობიექტი სახელმწიფოს დაზიანება) გამომდინარე, უცხო სახელმწიფოთა სადაზვერვო ინტერესების წარმატებით განხორციელება, ზემოაღნიშნულ ხუთივე მიმართულებაზე დამანგრეველი შედეგის მომტანი იქნება ნებისმიერი სახელმწიფოს ეროვნული უსაფრთხოების სისტემისათვის.

ისტორიული პროცესების ანალიზი აჩვენებს, რომ ბოლო საუკუნის განმავლობაში ირანი და საქართველო არაერთხელ გამხდარა არსებული წეს-წყობილების ძალადობრივი დამხობის ობიექტი სახელმწიფო. ამ კუთხით გამორჩეულია:

➤ 1953 წლის 15-19 აგვისტოს სამხედრო გადატრიალება ირანში და კანონიერი ხელისუფლების დამხობა ირანის არმიის ოფიცრების ორგანიზებით განხორციელდა.

დაინტერესებული სახელმწიფოების სამხედრო დაზვერვის ნიშნების შემცველი სპეცოპერაციის-გადატრიალების მაინსპირირებელი გარემოება, აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ მიღებული კანონი, დიდი ბრიტანეთისა და ირანის კონტროლს დაქვემდებარებული ნავთობის საბადოების ნაციონალიზაციის, ირანიდან ბრიტანელი სპეციალისტებისა და მრჩევლების გაძევების, დიდ ბრიტანეთთან დიპლომატიური ურთიერთობის გაწყვეტის შესახებ გადაწყვეტილებები გახდა. პრაქტიკულად სახეზე იყო საბჭოთა დაზვერვისათვის ხელსაყრელი ვითარება, რომელიც მაღალი ალბათობით სადაზვერვო ზეგავლენითა და შეღწევადობით იყო მიღწეული.

ამერიკის შეერთებული შტატებისა და დიდი ბრიტანეთის სადაზვერვო სამსახურების კოორდინაციით, ირანზე ზეგავლენის აღდგენის მიზნით, ევროპული სახელმწიფოების მხარდაჭერით, ირანის ნავთობზე სადაზვერვო ხასიათის ემბარგო იქნა უზრუნველყოფილი. ირანის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ბერკეტებზე კონტროლის აღდგენის მიზნით სადაზვერვო შეღწევადობა განხორციელდა

საკანონმდებლო ხელისუფლებაში, არმიასა და შინაგან საქმეთა სამინისტროს ყოფილ და მოქმედ თანამშრომლებს შორის, მასმედიაში და კრიმინალურ სამყაროში. ირანის საწინააღმდეგო სადაზვერვო ხასიათის პროპაგანდის ორგანიზება ყველაზე მნიშვნელოვანი პირობა გახდა სადაზვერვო მიზნებისა და ამოცანების გადასაჭრელად. აღნიშნული პროცესების ანალიზმა აჩვენა, რომ ირანის წინააღმდეგ გამოყენებული იქნა პოლიტიკური, ეკონომიკური და სამხედრო დაზვერვის ნიშნების შემცველი აგენტურულ-ოპერატიული და ოპერაციული ქმედებები.

➤ 1979 წელს ისლამური რევოლუციის ორგანიზებით მონარქიის ძალადობრივი დამხობა მოხდა.

რევოლუციის ინსპირირებაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა საბჭოთა კავშირის, ამერიკის შეერთებული შტატებისა და დიდი ბრიტანეთის სადაზვერვო სამსახურების ინტერესების გადაკვეთამ. დამხობის ორგანიზებაში უცხო სახელმწიფოთა სადაზვერვო ზეგავლენისა და შეღწევადობის ნიშნების შემცველია შეიარაღებული ჯგუფების მიერ სტრატეგიული და სასიცოცხლო ობიექტების ძალადობის გზით ხელში ჩაგდების ფონზე საჯარისო ნაწილების მხრიდან უარი, ქვეყანაში სტაბილიზაციის უზრუნველყოფა ღონისძიებებში ჩართვაზე. ამავე ნიშნების შემცველია გადატრიალებამდე 4 თვით ადრე რადიოსა და ტელევიზიის თანამშრომელთა მასშტაბური გაფიცვის ორგანიზებული პროცესი.

თანამედროვე ეტაპზე ირანის (ხელისუფლების) წინააღმდეგ უცხო სახელმწიფოთა სადაზვერვო ქმედებათა რკალის არსებობაზე მიანიშნებს სადაზვერვო საქმიანობისათვის დამახასიათებელი ისეთი მეთოდების გამოყენება, როგორცაა პროპაგანდა დეზინფორმაციით, რომლის მიზანს კონმპრომენტაცია წარმოადგენს და მისი მასშტაბების ზრდა სახელმწიფოს შიგნით და საერთაშორისო არენაზე ზრდის რისკს არსებული წეს-წყობილების ძალადობრივი დამხობისათვის. ირანის წინააღმდეგ წარმატებული სადაზვერვო პროპაგანდის ფონზე უახლეს ისტორიაში პრაქტიკულად სისტემური ხასიათი მიიღო ეკონომიკური დივერსიის მაინსპირირებელი, სადაზვერვო ნიშნების შემცველი ემბარგოს (1990წ. აშშ-ის მიერ ეკონომიკური ემბარგოს ორგანიზება, რასაც მოჰყვა სამხედრო ხასიათის საბოტაჟის მაინსპირირებელი სამხედრო ემბარგო რუსეთის ფედერაციის მხრიდან, 1995-1996 წლებში ეკონომიკური ხასიათის ემბარგო აშშ-ს მხრიდან, 2004 და 2010 წელს სამეცნიერო-ტექნიკური ხასიათის ემბარგო აშშ-ის მხრიდან, 2012 წელს ეკონომიკური ემბარგო ევროკავშირის მხრიდან და სხვა) მეთოდის გამოყენებამ.

➤ 1992 წლის იანვარი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების ძალადობრივი („სისხლიანი“) დამხობა.

გადატრიალების ძირითადი ორგანიზატორი საბჭოთა სპეცსამსახური იყო. წარმატებული აქტიურობის ხელსაყრელი პირობა გააჩნდა ჯერ საბჭოთა, ხოლო შემდგომში რუსეთის ფედერაციის სამხედრო დაზვერვას, საქართველოში განთავსებული სამხედრო შენაერთების დისლოკაციის და ამბოხებულებზე იარაღის სწრაფი და შეუფერხებელი მიწოდების, საქართველოს მოქალაქეებს შორის მასშ-

ტაბური აგენტურული აპარატის არსებობის თვალსაზრისით. გადატრიალების ორგანიზებაში აქტიური მონაწილეობა მიიღო სამეცნიერო-ტექნიკური დაზვერვის მიმართულებაზე საბჭოთა დაზვერვის სასარგებლოდ მოღვაწე სამეცნიერო ინტელიგენციამ, რომლებსაც მაღალი ალბათობით ე.წ სუკი-ს („კგბ“) ნომენკლატურაში მოღვაწეობის სოლიდური პრაქტიკა გააჩნდათ. საბჭოთა სისტემის პროპაგანდის მაღალი ზეგავლენის გამო, დამოუკიდებლობის უპერსპექტივობის განწყობა სუფევდა შინაგან საქმეთა სამინისტროსა და სახელმწიფო უშიშროების სამსახურში, რაც ძალიან ახლოს იდგა ანტისახელმწიფოებრივ განწყობებთან. ამ სექტორზე არსებობდა საბჭოთა კავშირისა და შემდგომში რუსეთის ფედერაციის სადაზვერვო შეღწევადობის მაღალი ალბათობა. ოპერატიული თანამშრომლების და აგენტურული აპარატის წევრების აბსოლიტურ უმრავლესობას ჰქონდა პრაქტიკა (მათ შორის საკუთარი ხელით დოკუმენტირებული და უცხო სახელმწიფოში დაბინავებული საარქივო დოკუმენტების სახით), ებრძოლა სწორედ იმ რეალობის წინააღმდეგ, რასაც უკვე საქართველოს დამოუკიდებლობა ერქვა. სადაზვერვო პროპაგანდით შესაძლებელი გახდა გადატრიალების ორგანიზებისათვის საკმარისი უარყოფითი საზოგადოებრივი აზრის მობილიზება, რომლის მიღწევა სადაზვერვო ხასიათის დეზინფორმაციისა და კომპრომენტაციით განხორციელდა.

ძალადობრივ დამხობაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა შეიარაღებული ძალების მაღალი და დაბალი რანგის ოფიცრებზე სადაზვერვო ზეგავლენისა და შეღწევადობის ორგანიზებამ და ამ სეგმენტთან კრიმინალური ავტორიტეტების მიერთებამ.

ძალადობრივი დამხობის ორგანიზებამდე ეკონომიკური დაზვერვის კუთხით აქტიური ღონისძიებები მიმდინარეობდა არსებული ეკონომიკური კავშირ-ურთიერთობების რღვევისა და ახალი კავშირების ჩამოყალიბების ხელშეშლის თვალსაზრისით. სახეზე იყო საქართველოს წინააღმდეგ ეკონომიკური დივერსიის მანისპირირებელი ქმედება, რაც ძირს უთხრიდა სოციალურ სტაბილურობას და სოციალური დესტაბილიზაციის მასშტაბების ზრდით, არსებული წეს-წყობილების ძალადობრივი დამხობის ალბათობას ზრდიდა.

რუსეთის ფედერაციის სამხედრო დაზვერვის მხრიდან წარმატებით ხორციელდებოდა როგორც სახელისუფლებო, ისე ოპოზიციონერ-ამბოხებულთა ჯგუფების იარაღით აღჭურვის პროცესი.

ძალადობრივ დამხობას ხელი შეუწყო დასავლეთის სახელმწიფოების ლიდერების მხრიდან საქართველოს დამოუკიდებლობის აღიარებისადმი პასიურმა, ხოლო ამერიკის შეერთებული შტატების მმართველი წრეების საქართველოს ხელისუფლებისადმი ავტორიტეტის დამაზიანებელმა დამოკიდებულებებმა. მაღალი ალბათობით, საქართველოს ხელისუფლების ძალადობრივი დამხობის პირდაპირ (უშუალო ორგანიზატორი) ან ირიბ (უმოქმედობა მძიმე დანაშაულის თუნდაც შეფასებაზე და სათანადო რეაგირებაზე) მხარდაჭერად შეიძლება მივიჩნიოთ ზემოჩამოთვლილ და სხვა სახელმწიფოთა სადაზვერვო ინტერესების გადაკვეთა საქართველოსთან მიმართებაში. გამოთქმულ მოსაზრებას ადასტურებს

პრეზიდენტ გამსახურდიას საქართველოდან განდევნის შემდგომ თავშესაფრის მიუღებლობა აზერბაიჯანში, მცირე ხნით თავშესაფრის უფლება სომხეთში და რუსული სადაზვერვო პროპაგანდის წყალობით, საერთაშორისო საზოგადოების მიერ სეპარატისტულ რეგიონად შერაცხულ ჩეჩნეთში თავშესაფრის მიღება. ძალადობრივი დამხობის ორგანიზებაში იკვეთებოდა სხვადასხვა სახელმწიფოების მხრიდან პოლიტიკური, ეკონომიკური და სამხედრო დაზვერვის ნიშნების შემცველი ქმედებები.

➤ 2003 წლის ნოემბერში საქართველოს ხელისუფლების ძალადობრივი („უსისხლო“) დამხობა.

განვითარებული პროცესების ანალიზი აჩვენებს რომ, პრაქტიკულად მტრულ და საომარ მოქმედებებში მყოფმა ქვეყანამ, რუსეთის ფედერაციამ, სწორედ რევოლუციის შედეგად მოსული ხელისუფლების პირობებში შეძლო სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი ობიექტების ხელში ჩაგდება, ე.ი. ეკონომიკურ და შესაბამისად პოლიტიკურ ბერკეტებზე დამაზიანებელი ზემოქმედების მაორგანიზებელი პირობების შექმნა. საყურადღებოა 2008 წლის საომარი მოქმედებების ინსპირირებით, მტრული სახელმწიფოს ხელში სეპარატისტული რეჟიმების მასკირებით კონტროლირებადი, ძირძველი ქართული ტერიტორიების (აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი) მასშტაბების გაზრდის ორგანიზებული პროცესი. აღნიშნული პროცესების განხილვისას არ შეიძლება არ გავიხსენოთ 2003 წლის რევოლუციის დღეებში რუსეთის ფედერაციის სადაზვერვო ინტერესების შესაბამისად მოქმედი, საგარეო საქმეთა მინისტრის აქტიური მონაწილეობა რევოლუციის „მშვიდობიანად“ მოგვარების-ძველი ხელისუფლების ახალი ხელისუფლებით „მშვიდობიანი“ ჩანაცვლების პროცესში.

პრაქტიკულად „მშვიდობიანი ამბოხისა და გადატრიალების“ ორგანიზებისას, სახეზე იყო პოლიტიკური, ეკონომიკური, სამხედრო სადაზვერვო ზეგავლენისა და შეღწევადობის მაღალი მასშტაბები.

ხელისუფლების ცვალებადობის მიუხედავად სადაზვერვო აქტივობები არ შემცირებულა და საქართველოს წინააღმდეგ გამოყენებული იყო სადაზვერვო ხასიათის ემბარგო (2006 წლის ბოლოს ეკონომიკური საბოტაჟი რუსეთის ფედერაციის მხრიდან გამოხატული სახმელეთო, საზღვაო და საჰაერო კომუნიკაციის შეწყვეტით, ქართული პროდუქციის რფ-ის ბაზარზე შეტანაზე ემბარგო), რომელსაც ეკონომიკური დივერსიის და პოლიტიკური დესტაბილიზაციის მაინსპირირებელი ძალა გააჩნდა.

ზემოაღნიშნული ვითარებისა და ისტორიული პროცესების ანალიზი აჩვენებს რომ მაღალი და დაბალი დემოკრატიის სახელმწიფოები საკუთარი ინტერესების შესაბამისად იყენებდნენ და იყენებენ სადაზვერვო სამსახურებს სათანადო ზეგავლენისა და შეღწევადობის უზრუნველსაყოფად. დღეის მდგომარეობითაც, უცხო სახელმწიფოების მხრიდან, აღნიშნული დამაზიანებელი შედეგის დადგომის მაღალი ალბათობაა შენარჩუნებული. წარმატებული შედეგის მიღწევა

სახელმწიფოთა მასშტაბური სადაზვერვო კოორდინაციით იქნება შესაძლებელი, რაც სტრატეგიულ და სასიცოცხლო ინტერესებზე იქნება დამოკიდებული.

თანამედროვე ეტაპზე, სამხრეთ კავკასიისადმი ირანსა და რუსეთის ფედერაციას თანხვედრილი, მზარდი ინტერესები გააჩნიათ. დღეის მდგომარეობით, დომინირებისათვის ბრძოლაში ამ მიმართულებაზე რუსეთის ფედერაციამ აშკარა წარმატებას მიაღწია. ორივე სახელმწიფო ამ კუთხით, ქვეყნის შიგნით უწყვეტი და აქტიური იდეოლოგიური (მათ შორის: ა) ირანი: საქართველო, როგორც ირანის მიერ დაკარგული ტერიტორია; ბ) რუსეთი: აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი არ ეკუთვნოდა საქართველოს და სხვა) საქმიანობით გამოირჩევა, რაც საქართველოსთან მიმართებაში, ირანის საწინააღმდეგო სადაზვერვო ხასიათის პროპაგანდისტულ საქმიანობაში შეიძლება გადაიზარდოს და რომლის ნიშნები სამწუხაროდ უკვე არსებობს. ეს ყოველივე სახელმწიფოთა დაახლოების ხელშემშლელი მნიშვნელოვანი პირობა შეიძლება გახდეს. აღნიშნული ვითარება საქართველოსა და ირანის ეკონომიკურ ინტერესებს დააზიანებს, რაც ტურიზმისა და ვაჭრობის კუთხით მიღწეული, მზარდი დადებითი მაჩვენებლების მნიშვნელოვნად შემცირების, ან საერთოდ ნულოვან ზღვარზე დასვლის მაინსპირირებელი გარემოება გახდება. გამოთქმული მოსაზრების მაღალი ალბათობის დამადასტურებლად შეგვიძლია მოვიყვანოთ ის გარემოება, რომ დღეის მდგომარეობით, დადებითი ვითარების ჩამოშლით დაინტერესებული არიან საქართველოსა და ირანის წინააღმდეგ სადაზვერვო ქმედებებით გამორჩეული სახელმწიფოები, რომლებიც მსოფლიო ასპარეზზე დომინირებისათვის იბრძვიან. ამასთან ერთად, ამ ბრძოლაში წარმატებების მისაღწევად მათ ესაჭიროებათ, როგორც სტრატეგიულად პარტნიორი და სატელიტი სახელმწიფოები, რაც დაზვერვის ობიექტი სახელმწიფოთა დაზიანების რისკებს და მასშტაბებს კიდევ უფრო ზრდის.

ამრიგად, შეგვიძლია დავასკვნათ შემდეგი:

ბოლო ერთი საუკუნის განმავლობაში საქართველო და ირანი უცხო სახელმწიფოთა სადაზვერვო სამსახურების ზეგავლენისა და შეღწევადობის წინააღმდეგ იბრძვის. უცხო სახელმწიფოთა მიერ განხორციელებული ქმედებებით საქართველოსთან და ირანთან მიმართებაში არაერთხელაა მიღწეული არსებული წესწყობილების ძალადობრივი დამხობის ორგანიზება. ამ პროცესებში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა უცხო სახელმწიფოთა მხრიდან პოლიტიკური, ეკონომიკური და სამხედრო დაზვერვის მიმართულებით განხორციელებულმა წარმატებულმა აგენტურულ-ოპერატიულმა და ოპერატიულმა ქმედებებმა. სადაზვერვო ხასიათის ძალადობრივი ქმედებები პოლიტიკური, ეკონომიკური, სამხედრო და სამეცნიერო-ტექნიკური დაზვერვის კუთხით აგენტურულ-ოპერატიული და ოპერატიული ხასიათის ზეგავლენითა და შეღწევადობით ხორციელდებოდა. აგენტურულ შეღწევადობას ექვემდებარებოდნენ სახელმწიფო მოხელეები, არმიის, შინაგან საქმეთა სამინისტროსა და სპეცსამსახურების თანამშრომლები, კრიმინალური სამყაროს წარმომადგენლები. სათანადო შეიარაღებით აღჭურვის, მომზადების, სადაზვერვო პროპაგანდის შედეგად ქვეყნის შიგნით და საერთაშორისო

არენაზე სათანადო საზოგადოებრივი შექმნის შემდგომ სწორედ ისინი წარმოადგენდნენ ძალადობრივი დამხობის ძირითად ინსტრუმენტებს.

სადაზვერვო აქციების ფარგლებში ირანისა და საქართველოსთან მიმართებაში არაერთხელ იყო გამოყენებული სადაზვერვო ხასიათის პოლიტიკური, ეკონომიკური და სამხედრო ემბარგო, რაც დივერსიებისა და საბოტაჟის მაინსპირირებელი გარემოება იყო.

თანამედროვე ეტაპზე ანალოგიური პერსპექტივების განვითარების მაღალი ალბათობა არსებობს. საქართველოსთან მიმართებაში ირანის საწინააღმდეგო სადაზვერვო ხასიათის პროპაგანდისტულ საქმიანობას ხელი შეიძლება შეუწყოს ირანში ქართული სახელმწიფოს წინააღმდეგ წარმოებულმა იდეოლოგიურმა საქმიანობამ, რაც საქართველოსა და ირანის სახელმწიფოების დაახლოების ხელშემშლელი მნიშვნელოვანი პირობა შეიძლება გახდეს. ყოველივე კი, ორივე ქვეყნის ეკონომიკურ ინტერესებს დააზიანებს, რაც ტურიზმისა და ვაჭრობის კუთხით მიღწეული მზარდი დადებითი მაჩვენებლების მნიშვნელოვნად შემცირების ან საერთოდ ნულოვან ზღვარზე დასვლის მაინსპირირებელი გარემოება გახდება. ამ პროცესით დაინტერესებული არიან საქართველოსა და ირანის წინააღმდეგ სადაზვერვო ქმედებებით გამორჩეული სახელმწიფოები, რომლებიც მსოფლიო ასპარეზზე დომინირებისათვის იბრძვიან. ამასთან ერთად, ამ ბრძოლაში წარმატებების მისაღწევად მათ ესაჭიროებათ სტრატეგიული პარტნიორი და სატელიტი სახელმწიფოები, რაც დაზვერვის ობიექტი სახელმწიფოთა დაზიანების რისკებს და მასშტაბებს კიდევ უფრო ზრდის.

ბიბლიოგრაფია:

1. „ძველი და ახალი ინტერესები. ირანის პოლიტიკა სამხრეთ კავკასიაში.“ ინგლისურიდან თარგმნა მარგრიტ ბროიერმა, ვახტანგ ბერიძე. გერმანიიდან თარგმნა არჩილ ჯინჭარაძემ. <https://ge.boell.org/ka/2018/02/06/zveli-da-axali-interesebi-iranis-politika-samxret-kavkasiashi>
2. ხუციშვილი ი. „სახელმწიფოს ენერგორესურსებზე კონტროლის მოპოვების სადაზვერვო ასპექტები.“ სსიპ შსს აკადემია-საპოლიციო რეგულირების სამართლის მაგისტრი, ნიუვიჟენ უნივერსიტეტი (New Vision University)-სამართლის დოქტორანტი. ეროვნული და კორპორაციული უსაფრთხოების სასწავლო-კვლევითი ცენტრი სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის ეროვნული და კორპორაციული უსაფრთხოება“- მასალები 2018 წლის ივნისი. <http://nsc.ge/wp-content/uploads/%E2%80%9Ekonfer-center-18-ful-.pdf>;
3. [Гостев А. 60-летие операции "Аякс". https://www.svoboda.org/a/25079131.html](https://www.svoboda.org/a/25079131.html);

4. [Gasiorowski M. The CIA's TPBEDAMN Operation and the 1953 Coup in Iran. *Journal of Cold War Studies*. The MIT Press. Volume 15, Number 4, Fall 2013. <https://muse.jhu.edu/article/534427/pdf>;](https://muse.jhu.edu/article/534427/pdf)
5. Iranian Revolution [1978–1979]. WRITTEN BY: [Janet Afary](#). LAST UPDATED: Sep 20, 2019. <https://www.britannica.com/event/Iranian-Revolution>
6. გივიშვილი გ. ზვიად გამსახურდიას საგარეო პოლიტიკა და დასავლეთი. <https://www.georoyal.ge/?MTID=5&TID=92&id=3200>
7. ნიქაბაძე ნ. საქართველო საერთაშორისო იზოლაციაში. ქართული მემკვიდრეობა. <https://atsu.edu.ge/EJournal/Kartvelology/issues/XIII/NikabadzeNato.pdf>;
8. შველიძე დ. ეროვნული ხელისუფლების დამხობა საქართველოში (1987-1992 წ.წ) თბილისი. 2008 წ. <https://georgiacenturyxx.wordpress.com/2012/04/22/%E1%83%9E%E1%83%9D%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%99%E1%83%A3%E1%83%A0%E1%83%98-%E1%83%93%E1%83%90%E1%83%9E%E1%83%98%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%9E%E1%83%98%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%91/>;
9. კელოშვილი ც. ევროკავშირის უსაფრთხოება და საქართველო. კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი. საერთაშორისო ურთიერთობები და საერთაშორისო უსაფრთხოება, სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულტეტი. ეროვნული და კორპორაციული უსაფრთხოების სასწავლო-კვლევითი ცენტრი. სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის ეროვნული და კორპორაციული უსაფრთხოება“- მასალები 2018 წლის ივნისი. <http://nsc.ge/wp-content/uploads/%E2%80%9Ekonfer-center-18-ful-.pdf>;
10. რონდელი ალ. ირანი და საქართველო-ურთიერთობების დაახლოების პერსპექტივები. თბილისი 2014.

**Georgia and Iran against the influence and penetration of foreign
reconnaissance services**

Abstract

During the last century, Georgia and Iran have been fighting against the influence and penetration of foreign reconnaissance services. Organized violent overthrow of existing rules and order has been achieved with respect to Georgia and Iran by actions of foreign states. Successful agent-operative and operational actions by foreign states in the direction of political, economic and military intelligence played an important role in these processes. Violent acts of intelligence were carried out under the influence and penetration of political, economic, military and scientific-technical intelligence. Government officials, Army, Interior Ministry and Special Forces officials, as well as representatives of the criminal world were subject to penetration. As a result of the proper armament, training, and intelligence propaganda, they were the main instruments of violent overthrow after the proper creation of public society at home and internationally. Within the scope of the intelligence campaigns, the embargo of political, economic and military nature of intelligence was repeatedly used against Iran and Georgia, and was an inspiring circumstance of sabotage and sabotage. At the modern stage, there is a high likelihood of developing similar perspectives. In relation to Georgia, propagandistic activities of an anti-Iranian nature may be facilitated by ideological activities against the Georgian state in Iran, which may serve as an important impediment to the rapprochement of Georgia and Iran. All of this will hurt the economic interests of both countries, which will become the significantly inspiring factor of lowering tourism and trade, or even going down to zero. Interested in this process are states with intelligence operations against Georgia and Iran, which are struggling to dominate the world arena. However, in order to succeed in this battle, they need to be strategically partnered and satellite states, which further increases the risk and magnitude of the damage to the object of intelligence.

تأثیر تحریم‌های آمریکا بر روابط متقابل سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ایران و گرجستان

1. مقدمه:

سقوط شوروی، دوران جدیدی را در روابط بین الملل گشوده و تحولی بنیادین در روابط بین الملل ایجاد نمود. از جمله این تحولات ساختاری می‌توان به دگرگونی ماهیت نظام توزیع قدرت در سطح جهانی، شکل جدید مناسبات منطقه‌ای، اهمیت یافتن بیشتر عنصر اقتصاد در روابط بین کشورها و افزایش تعداد بازیگران دولتی در مجامع بین المللی اشاره کرد. سوال اصلی که پژوهش حاضر بدنبال پاسخ آن است اینکه با توجه تحریم‌های بین المللی ایران، ایران و گرجستان چگونه می‌توانند همکاری‌های بینا کشوری خود را در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی توسعه دهند؟ و در این راستا همکاری دو جانبه دو کشور با چه مشکلاتی مواجه می‌باشد؟

2. دستاوردهای روابط ایران و گرجستان بعد از فروپاشی شوروی تا کنون: گرجستان همواره بخشی از صحنه معادله‌های ژئوپولیتیک قفقاز و دریای سیاه بوده که با توجه به تأثیرگذاری در قفقاز جنوبی و رقابت قدرت‌های گوناگون در این منطقه، همواره پیش و پس از شوروی، مورد توجه بازیگران قدرتمند بوده است (کولایی، 1397: 117).

همان‌طور که از تاریخ روابط ایران و گرجستان می‌توان دریافت، ایران به دلیل موقعیت جغرافیایی گرجستان همواره به حضور در منطقه قفقاز جنوبی علاقمند بوده است. یکی از دلایل افزایش منافع ایران به سمت منطقه قفقاز جنوبی، اهمیت تاریخی این منطقه است. قفقاز از نظر تاریخی به عنوان یک چهارراه شناخته می‌شود. زیرا در این منطقه تجارت از مدیترانه به چین و از دریای بالتیک به جهان عرب امکان پذیر است (CHITADZE: 2012, 5-8).

روابط ایران و گرجستان سابقه‌ی بسیار طولانی دارد. پس از کسب استقلال گرجستان، ایران از جمله اولین کشورهایی بود که استقلال آن کشور را به رسمیت شناخت و روابط سیاسی خود را با آن آغاز نمود. نظر به سیاست‌های شفاف ایران نسبت به گرجستان و پشتیبانی ایران از تمامیت ارضی آن کشور، مقامات گرجستان نسبت به گسترش روابط با ایران نظر مثبت داشته و علاقمند به تعمق روابط بوده‌اند (افشردی،

1381:399). شکل‌های فعال همکاری بین گرجستان و ایران وجود دارد. کشورها در قالب مذاکرات سیاسی دو جانبه و چند جانبه مشغول گفتگو هستند و در زمینه‌های تجارت، حمل و نقل، علمی-آموزشی و سایر حوزه‌ها همکاری می‌کنند (<http://www.civilcouncil.org>).

1-2. دستاوردهای سیاسی:

1-1-2. **تأمین امنیت متقابل:** گرجستان در سیاست‌های ایران برای تأمین ثبات ژئوپولیتیکی در قفقاز اهمیت ویژه‌ای دارد. گرجستان و ایران چالش‌های ژئوپولیتیکی شبیه به هم دارند. هر دو کشور همسایه روسیه هستند. ایران از راه آبی و حوزه‌ی دریای خزر با روسیه همسایه است. گرجستان هم از راه خشکی و گذرگاه‌های کوهستانی قفقاز و نیز حوزه دریای سیاه با روسیه هم مرز است. پس از وقوع «انقلاب گل سرخ» در گرجستان، ایران واکنشی تأیید آمیز اما با احتیاط در مورد آن نشان داد. سخنگوی وزارت امور خارجه ایران گفت: «ایران از نقش مردم گرجستان در فرآیندهای دموکراتیک آن کشور حمایت کرده و معتقد است که هیچ کشوری نباید در امور داخلی گرجستان دخالت کند.» (کولائی، 1397: 118-119).

2-2. **دستاوردهای اقتصادی:** در روابط ایران و گرجستان تا کنون جنبه اقتصادی بر دیگر جنبه‌ها برتری داشته است. صدور گاز ایران به گرجستان یکی از محورهای اصلی روابط اقتصادی دو کشور بوده، زیرا پس از سقوط شوروی، گرجستان در تأمین سوخت مصرفی خود با مشکل روبرو بوده است (کولائی، 1397: 120). با توجه به همکاری یا رقابت بین ارمنستان و گرجستان در زمینه همکاری‌های اقتصادی با ایران، باید تأکید کرد که هیچ مورد آشکاری از تضاد منافع بین آنها وجود ندارد. روابط دوستانه ارمنستان و گرجستان فرصتی را فراهم می‌کند تا از شرایط ژئوپولیتیکی مطلوب برای ایجاد مسیری پایدار و ایمن که بتواند برای ایران، ارمنستان و گرجستان را به وجود آورد، استفاده کند (<https://cccsysu.com>).

2-2-1. **گسترش حوزه اقتصادی متقابل:** درمقایسه با دو کشور دیگر در قفقاز جنوبی، گرجستان پس از استقلال، روابط گسترده‌ای با ایران نداشته است. نبود مرز مشترک میان ایران و گرجستان یکی از عوامل ژئوپولیتیکی در محدود بودن روابط این دو کشور بوده است. در فوریه 1992 در سفر ادوارد شواردنازه، به ایران بیانیه اصول همکاری‌های ایران و گرجستان به امضای روسای جمهور دو کشور رسید. در این بیانیه بر همکاری دو کشور در زمینه‌های گاز، حمل و نقل، تجارت و نیز ایجاد مقدمات ارتباط دریای سیاه و دریای خزر و خلیج فارس تأکید شده است (کولائی، 1397: 118). ایران و گرجستان اولین کمیسیون مشترک اقتصادی مشترک خود را در سال 1994 تشکیل دادند. کمیسیون اقتصادی بین دولتهای گرجستان و ایران بستر مهم دیگری برای توسعه روابط اقتصادی بین کشورها و حل مشکلات موجود است. این کمیسیون بیش از 10 سال کار نکرد و ششمین جلسه کمیسیون مشترک در اکتبر 2017 در تفلیس برگزار شد. دو طرف تفاهم‌نامه‌ای را در مورد تلاش‌ها برای افزایش همکاری‌های دوجانبه در زمینه‌های انرژی، کشاورزی، تولید،

ارتباطات و فناوری، بخش مالی، تجارت، گردشگری، بهداشت و محیط زیست امضا کردند (<http://www.civilcouncil.org>).

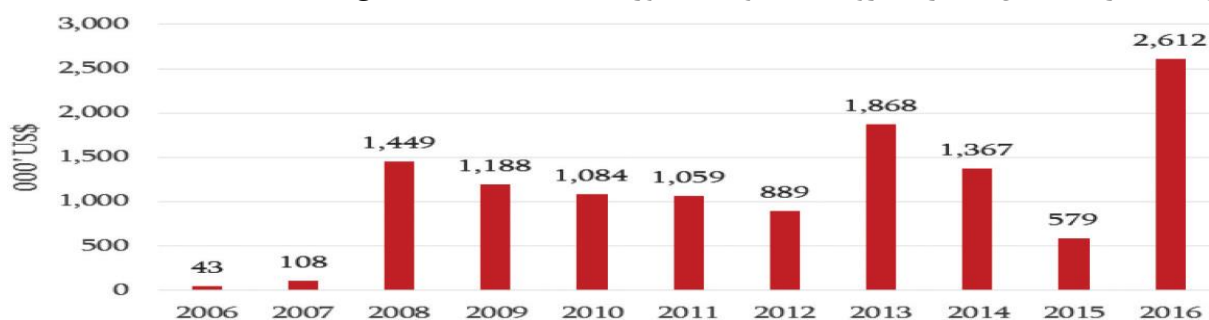
2-2-2 امنیت انرژی: منطقه قفقاز جنوبی یکی از مناطقی است که از یک سو، پیوندهای تاریخی دیرپا و از سوی دیگر، پیوستگی جغرافیایی با ایران، آن را به یکی از مناطق بالقوه مهم برای ایران تبدیل کرده است. منطقه‌ای که در آن هم کشوری دارای منابع انرژی (جمهوری آذربایجان) و هم کشورهای مصرف کننده انرژی (گرجستان و ارمنستان) قرار دارند که در این میان، گرجستان به سبب موقعیت جغرافیایی خود، همواره به عنوان مسیری برای انتقال انرژی منطقه خزر به اروپا نیز مطرح بوده است. همین امر، سبب شده این کشور جایگاه خاصی در تعاملات انرژی منطقه قفقاز جنوبی پیدا کند (<http://www.iras.ir>). صدور گاز ایران به گرجستان، یکی از محورهای اصلی روابط اقتصادی دو کشور بوده است. پس از فروپاشی شوروی، گرجستان در تأمین سوخت مصرفی خود با مشکلات فراوانی مواجه شد. تلاش دولت گرجستان برای قطع وابستگی به روسیه در این زمینه موجب شد صادرات گاز در روابط ایران و گرجستان جایگاهی ویژه پیدا کند (کولائی، 1391: 444).

ایران نقش مهمی در امنیت انرژی گرجستان ایفا می‌کند و شریک مهمی برای گرجستان در زمینه تأمین گاز طبیعی است، و در جریان بحران‌های انرژی در سالهای 1994 و 2006، هنگامی که فدراسیون روسیه عرضه گاز طبیعی به این کشور را متوقف کرد، کمک‌های قابل توجهی به گرجستان کرد. در هر دو مورد ایران گاز طبیعی گرجستان را تأمین و بر خلاف منافع روسیه عمل کرد (<http://www.civilcouncil.org>).

عرصه انرژی و به طور مشخص گاز طبیعی، زمینه بالقوه‌ای برای همکاری ایران و گرجستان است که تاکنون به دلایل مختلف، بالفعل نشده و توسعه لازم را تجربه نکرده است. این در حالی است که منابع گازی قابل توجه ایران از یک سو و نیازهای گرجستان در این عرصه از سوی دیگر، بهترین فضا را برای توسعه تعاملات دو کشور فراهم کرده است. گسترش روابط تهران و تفلیس در حوزه انرژی، نه تنها برای دو کشور دربردارنده منافع مشخص اقتصادی و استراتژیک است، بلکه در سطح فرامنطقه‌ای نیز تأثیرگذار بوده و مشخصاً کشورهای اروپایی را منتفع خواهد ساخت (<http://www.iras.ir>).

2-2-3 گسترش تجارت و گردشگری: روابط تجاری و گمرکی ایران و گرجستان گسترده‌تر از دیگر حوزه‌های روابط اقتصادی دو کشور بوده است. نخستین یادداشت تفاهم همکاری‌های تجاری در سال 1992 در سفر نخست وزیر گرجستان به ایران امضاء رسید. براساس آن طرفین بر توسعه روابط تجاری و اقتصادی، تبادل نمایندگان تجاری، خدمات مشاوره‌ای، برگزاری نمایشگاه‌های صنعتی و تجاری و همکاری در زمینه‌های بانکی تأکید کردند (کولائی، 1391: 445). ایران اولین سرمایه‌گذاری مستقیم خود را در سال 2006 در گرجستان انجام داد. سرمایه‌گذاری مستقیم قابل توجهی از سوی ایران در سال 2007 (1/4)

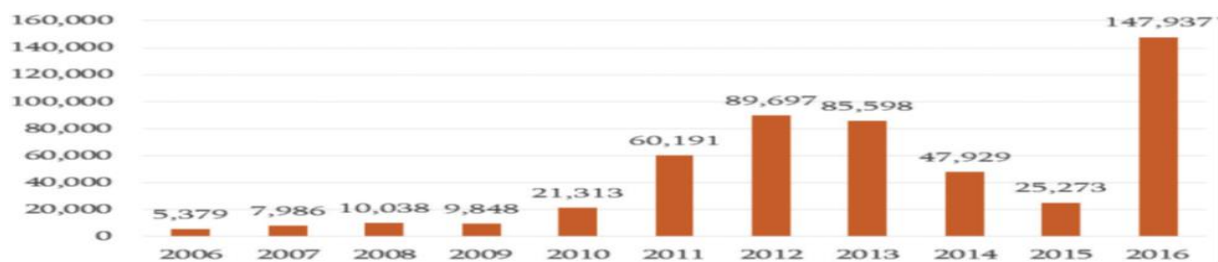
میلیون دلار) و در سال 2013 (1/9 میلیون دلار) انجام شده است. توافقنامه تسهیل متقابل و حمایت از سرمایه‌گذاری بین گرجستان و ایران در سال 1995 به امضا رسیده بود، در 22 ژوئن 2005 لازم الاجرا شد. ایران پس از عملی شدن توافق، سرمایه‌گذاری را آغاز کرد. حجم سرمایه‌گذاری طی 10 سال (2006-2016) 61 درصد افزایش یافت. این توافق سرمایه‌گذاران ایرانی را تحریک کرد. سرمایه‌گذاری‌های ایران در سال 2006 به 43000 دلار و در سال 2016 به 2/6 میلیون دلار رسید. در سال 2016، کل میزان سرمایه‌گذاری‌های ایران بین 2006 تا 2016 به 12/2 میلیون رسیده است. میزان سرمایه‌گذاری‌ها در سال‌های 2009-2012 و 2014-2015 کاهش یافته است که نشان دهنده تأثیر تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران و تأثیرات آن بر روابط دو کشور است (www.civilcouncil.org).

سرمایه‌گذاری مستقیم ایران در گرجستان 2006-2016

منبع: GEOSTAT

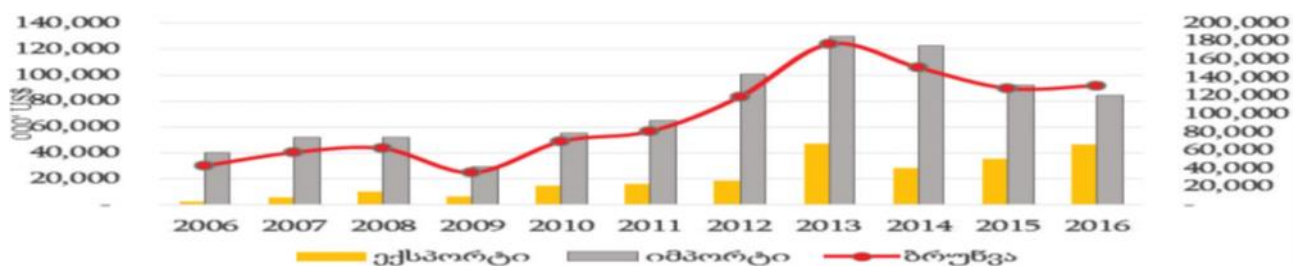
حذف ویزا در سال 2010، تأثیر مثبتی بر افزایش حضور سرمایه‌گذاری ایرانیان در گرجستان داشت. سرمایه‌گذاری‌های ایرانیان در زمینه املاک، تجارت، گردشگری، حمل و نقل افزایش یافت. در سه ماهه اول سال 2012، سرمایه‌گذاری تجاری ایران در گرجستان به 247 هزار دلار رسید. براساس اعلام خدمات ملی آماری گرجستان، در سه ماه اول سال 2010، حدود 13600 شهروند ایرانی از گرجستان بازدید کردند (CHITADZE: 2012, 8). در سال 2015، 25000 ایرانی از گرجستان بازدید کردند که این رقم 70/5 درصد کمتر از سال 2013 است. پس از لغو مجدد ویزا در فوریه 2016، تعداد بازدیدکنندگان ایرانی از گرجستان، تجارت و سرمایه‌گذاری بین دو کشور دوباره افزایش یافت. از سال 2016 تا کنون 148000 بازدیدکننده از ایران به گرجستان آمدند. اگرچه هنوز روابط اقتصادی گرجستان و ایران از آسیب‌های ناشی از محدودیتهای اعمال شده در سال 2013 بهبود نیافته است، اما حذف ویزا در فوریه 2016 گام مهمی در روابط دو کشور بود (www.civilcouncil.org; Weiss and Zabanova: 2017, 7).

جدول: بازدید گردشگران ایرانی از گرجستان 2006-2016

منبع: GNTA⁶

2-2-4. حمل و نقل: روابط ایران و گرجستان در زمینه حمل و نقل مبتنی بر سه محور عمده ارتباطات دوجانبه، چندجانبه، و اتصال ایران به اروپا از طریق گرجستان بوده است. فعال ساختن حمل و نقل بین بندر «پوتی» و «باتومی» در گرجستان تا مرز جلفا در ایران و بلعکس، «راه اندازی مسیر ترانزیتی بندر پوتی به بندر نووروسیسک روسیه» و «احداث ترمینالی با همکاری طرفین در بندر پوتی» به عنوان بخشی از نتایج کار کمیسیون مشترک همکاریهای اقتصادی دو کشور اعلام شد. ایجاد پل هوایی میان ایران و گرجستان، یکی از اولویتهای همکاری دو کشور در زمینه حمل و نقل و ارتباطات بوده است. از تابستان 1995 با نشستن نخستین هواپیمای ایران در فرودگاه تفلیس، ارتباط منظم هوایی میان ایران و گرجستان آغاز شد و با تصویب موافقتنامه کشتیرانی تجاری-دریایی میان ایران و گرجستان در سپتامبر 2007 حمل و نقل بین دو کشور بیش از پیش توسعه یافت (کولائی، 1391: 444).

جدول: تجارت ایران-گرجستان 2006-2016

منبع: GEOSTAT⁷

2-3. دستاوردهای فرهنگی:

در دوره اتحاد شوروی، رویکرد تمرکزگرای حزب کمونیست بر بخش علمی و دانشگاهی حاکم بود و به تبع آن، نظامهای دانشگاهی جمهوریهای عضو اتحاد تابع سیاست‌گذاریهای مسکو بوده و از مرکز، برنامه‌ریزی

⁶ Georgian National Tourism Administration

⁷ National Statistics Office of Georgia

و هدایت می‌شدند. این تمرکزگرایی در حوزه دانشگاهی، در سال‌های پس از فروپاشی اتحاد شوروی نیز ادامه یافت و به عبارتی، تغییرها در این حوزه دیرتر از بخش‌های سیاسی و اقتصادی کشور ایجاد شد (کولائی، 1397: 123). در زمینه‌ی روابط فرهنگی، هفت سند همکاری بین دو کشور امضاء شده که مهمترین آنها موافقتنامه‌ی فرهنگی، علمی و آموزشی ایران و گرجستان است. تشکیل انجمن دوستی ایران و گرجستان، تشکیل گروه پارلمانی دوستی با جمهوری گرجستان در مجلس شورای اسلامی، برقراری روابط دوستی بین مناطقی از استانهای گیلان و مازندران با مناطقی از گرجستان، برگزاری متقابل هفته‌های فرهنگی و فیلم در دو کشور از جمله دستاوردهای فرهنگی بود (افشردی، 1381: 401).

با توجه به پیوندهای تاریخی و روابط فرهنگی، دو کشور برای تشکیل اتاق‌های ایران در انستیتوی خاورشناسی و آسیا-آفریقا، دانشگاه تفلیس، کوتایسی و نیز تدوین فرهنگ گرجی-فارسی اقدام کرده‌اند. دانشگاه دولتی تفلیس دو کرسی ایران شناسی و کرسی زبان فارسی دارد. در انستیتوی آسیا-آفریقا ادبیات فارسی و تاریخ و فرهنگ ایران تدریس می‌شود. انستیتوی آسیا-آفریقا در تفلیس هر سال دانشجویان خارجی را برای تحصیل در دوره دکترا در حوزه مطالعات ایران می‌پذیرد. انستیتوی آسیا-آفریقا در سال 2005 با همکاری دانشگاه سوربن فرانسه، کنفرانسی را در حوزه مطالعات ایران برگزار کرد. زبان فارسی در سطح آموزش دانشگاهی همچنین در دانشگاه تربیت معلم تفلیس، دانشکده ادبیات دانشگاه کوتایسی، دانشکده فلسفه و الهیات دانشگاه علوم سیاسی تفلیس و نیز انستیتوی نسخ خطی وابسته به آکادمی علوم گرجستان تدریس می‌شود. برخی از مدارس در تفلیس زبان فارسی آموزش می‌دهند. دانشگاه گرجستان در سال 2004 در تفلیس تأسیس شد و این دانشگاه با همکاری دانشگاه‌های غربی یک برنامه مطالعاتی شرق شناسی و زبان فارسی راه اندازی کرده است. در این دانشگاه با کمک سفارت ایران، اتاق ایران تشکیل شده است. برگزاری نخستین المپیاد ادبیات فارسی در گرجستان که با عنوان «جایزه ادبی خیام» ویژه دانشجویان منتخب این رشته توسط رایزنی فرهنگی ایران در تفلیس و با همکاری بخش زبان فارسی دانشگاه دولتی تفلیس در بهار 2011 برگزار شد (کولائی، 1397: 123-124-125).

در سال 2010 یک تفاهم‌نامه همکاری میان دانشگاه ارومیه و دانشگاه آقماشنبلی گرجستان در زمینه تبادل دانشجو، برگزاری سمینارها و گنگره‌های علمی و پژوهش‌های مشترک و انجام پژوهش‌های دانشگاهی مشترک به امضاء رسید. از دیگر تفاهم‌نامه‌های امضاء شده میان دو کشور، سال 2012، تفاهم‌نامه همکاری علمی مؤسسه حکمت و فلسفه ایران و انجمن فلسفی پترسی گرجستان، یادداشت تفاهم همکاری‌های علمی، آموزشی با هدف ارتقای همکاری دوجانبه از سوی رایزنی فرهنگی سفارت ایران با دانشگاه گرجستان امضاء شد، اشاره کرد. سال 2015، تبادل فناوری معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری و معاون آموزش و علوم گرجستان، تأمین تجهیزات آزمایشگاهی گرجستان و کمک فناورانه از سوی ایران، شماری از دانشگاه‌های ایران با «اتحادیه دانشگاه‌های قفقاز» تفاهم‌نامه همکاری امضاء کردند. سال 2016 همایش بین المللی استادان دانشگاه‌های ایران و گرجستان با موضوع «روابط ایران و گرجستان» و بررسی شرایط کنونی

در گسترش و عمق بخشیدن به این روابط در محل دانشگاه بین المللی قفقاز تفلیس برگزار شد (کولائی، 1397: 127).

3. تأثیر پیشینه تاریخی-فرهنگی مشترک و موقعیت ژئوپلیتیک گرجستان در گسترش روابط ایران و گرجستان:

منطقه قفقاز یکی از خاستگاههای مهم تمدن بشری است. در دوران باستان این منطقه بارها بین ایران و روم دست به دست شد. دو سلسله ایرانی مادها و هخامنشیان، بر نواحی جنوب شرقی حاکمیت داشتند. به نوشته هرودت مورخ معروف یونانی، حاکمیت ایرانیها در جنوب تا رشته کوههای قفقاز امتداد یافته بود (کولائی، 1391: 183).

ساکنان قفقاز از دیرباز با ایران و ایرانیان رابطه داشته و پیشینه‌ی تاریخی آنها با یکدیگر گره خورده است، چنان که در دوران حکومت هخامنشی، بخش زیادی از این منطقه از جمله گرجستان، اران و ارمنستان جزء ایالات و خراجگذاری ایران بوده‌اند (افشردی، 1381: 313).

گرجستان در طول تاریخ تحت سلطه هخامنشیان، اشکانیان، ساسانیان و صفویان بوده است. بر این اساس، مبادلات سیاسی و فرهنگی بسیاری بین ایران و گرجستان صورت می‌گرفت بگونه‌ای که گرجستان غالباً جزئی از ایران بزرگ محسوب می‌شد. در دوره هخامنشی روابط تجارتي بین ایران و قبایل گرجی صورت می‌گرفت. این روابط در دروان صفویه و با تلاش صفویان برای کنترل بر پادشاهی‌های گرجستان دچار پیچیدگی بیشتری شد. این امر تا قرن نوزدهم، ادامه یافت. در این قرن شوروری توانست قفقاز را از ایران جدا سازد. در اوایل قرن بیستم، روابط ایران و گرجستان در روابط ایران و شوروی ادغام شد. از زمان استقلال گرجستان در اتحاد جماهیر شوروی، دو کشور در بسیاری از زمینه‌ها از جمله انرژی، حمل و نقل، تجارت، آموزش و علوم همکاری کرده‌اند. هم اکنون ایران یکی از مهمترین شرکای تجاری گرجستان است و کمیسیون مشترک اقتصادی بین دو دولت در حال فعالیت است (CHITADZE: 2012,10).

1-3. ثبات گرجستان و تأثیر بر ایران: اگرچه قفقاز منطقه‌ای یکپارچه است و واحدهای آن کاملاً به هم پیوسته هستند و از این جهت تحولات هر واحد سیاسی به راحتی به واحدهای سیاسی همجوار و به سرزمینهای همجوار منعکس و منتقل می‌شود، اما به هر صورت حفظ ثبات و آرامش در گرجستان در درجه‌ی اول برای همسایگان آن و سپس برای مناطق همجوار از جمله ایران حایز اهمیت و در خور توجه می‌باشد (افشردی، 1381: 398).

2-3. اهمیت ژئواستراتژیکی گرجستان برای ایران: گرجستان بعنوان یکی از کشورهای قفقاز جنوبی با مساحت 69/7 هزار کیلومتر مربع، و 3/907/131 نفر جمعیت با قرار گرفتن در ساحل دریای سیاه و داشتن مرز مشترک با چند کشور منطقه از موقعیت جغرافیایی مناسب برخوردار بوده و یکی از مسیرهای

عمده ترانزیتی میان آسیا و اروپا به شمار می‌رود. در سال 2017، دکتر روحانی در دیدار با نخست وزیر گرجستان، گفت: « ایران می‌تواند مسیر گرجستان و کشورهای منطقه به خلیج فارس، دریای عمان و اقیانوس هند باشد و گرجستان هم تسهیل بخش راه دسترسی ایران به دریای سیاه باشد، امروزه ترانزیت در منطقه از اهمیت ویژه ای برخوردار است و با توجه به اتصال راه آهن ایران به آستارا و آذربایجان و ارتباطات ریلی و جاده‌ای مناسب در گرجستان، توسعه همکاری‌های تهران-تفلیس در این زمینه می‌تواند موجب تحول در منطقه شود (<https://www.irna.ir>).

با توجه به رویکردهای آمریکا و ناتو در برقراری ارتباطات در مسیر غرب-شرق از مبدأ اروپا، دریای سیاه و گرجستان به آذربایجان و آسیای مرکزی که با هدف نادیده گرفتن ایران و روسیه و حائل شدن میان این دو بازیگر منطقه‌ای قفقاز انجام می‌شود؛ ایجاد و حفظ ارتباط شمال-جنوب میان روسیه، قفقاز و ارمنستان، ایران کاملاً ضروری است و در این مسیر با توجه به همراهی ارمنستان، گرجستان حلقه‌ی مفقوده‌ای محسوب می‌شود که همراهی او برای ایجاد این ارتباط و اتصال راهبردی کاملاً حیاتی است (افشردی، 1381: 398).

4. گرجستان، کشور تعیین کننده در شکل گیری مسیر جایگزین ارتباطی ایران با اروپا:

مسیر ایران-ارمنستان-گرجستان به اروپا می‌تواند جایگزین مناسبی برای مسیر فعلی ارتباطی ایران با اروپا از طریق ترکیه باشد، مسیری که با سیاستهای نامناسب ترکیه و پاسخ‌گویی مثبت اولیه‌ی سیاستمداران آمریکا و اسرائیل، هر از چند گاهی با مشکلاتی برای ایران همراه می‌شود. مسیر مورد نظر پس از عبور از ارمنستان و ورود به گرجستان با عبور از تفلیسی و برزخ گوری-کوتایسی به بندر پوتی در کنار دریای سیاه ختم می‌شود. البته بهره برداری مناسب از این مسیر علاوه بر تأثیرات راهبردی، از جهت اقتصادی نیز مقرون به صرفه خواهد بود (افشردی، 1381: 398).

1-4. گرجستان به عنوان دروازه‌ی ورود ناتو به قفقاز: موقعیت استثنایی گرجستان، این کشور را به تنها دروازه‌ی ورود ناتو به قفقاز تبدیل کرده است. روسیه در شمال گرجستان، و ارمنستان در جنوب گرجستان مسیرهای منتهی به شرق از مبدأ دریای سیاه یا ترکیه را مسدود نموده‌اند. با توجه به تأثیرات جدی که حضور نیروهای ناتو در قفقاز و مرزهای شمالی برای ایران دارد، همراهی یا عدم همراهی گرجستان با ناتو در افزایش یا کاهش تهدید بلقوه برای ایران بسیار حایز اهمیت است و این امر بر اهمیت این کشور برای سیاست خارجی و فراتر از آن اهمیت ملی ایران تأکید می‌نماید (افشردی، 1381: 399).

2-4. گرجستان به عنوان یک شریک تجاری: جمهوری آذربایجان و گرجستان امیدوارند که روابط ایران با غرب و آزاد نکردن دارایی‌های در حدود صد میلیارد دلار در خارج از ایران، ایران را به سمت پیشبرد فعالیتهای تجاری و سرمایه‌گذاری خود در قفقاز، به ویژه در بخش انرژی و حمل نقل سوق دهد (Weiss and Zabanova: 2017, 1).

گرجستان امروزه به شدت به سوخته‌های فسیلی و بسیاری از محصولات که در ایران تولید می‌شود نیازمند است و از طرفی می‌تواند تأمین کننده بخشی از نیازهای وارداتی ایران باشد و لذا تقویت ارتباطات تجاری ضمن سودآوری می‌تواند در افزایش ارتباطات و تقویت وابستگی‌های منطقه‌ای بین دو طرف مفید و مؤثر باشد (افشردی، 1381: 399).

5 حضور اسرائیل، روسیه، ترکیه و تلاش گرجستان برای حضور اتحادیه اروپا و چالش‌های پیش روی ایران و گرجستان:

قفقاز به دلیل موقعیت استراتژیک خود زمینه‌ای برای درگیری‌های ارضی بین امپراتوری‌های ایران، عثمانی و شوروی بود. با توجه به اهمیت سیاسی، استراتژیک و اقتصادی قفقاز جنوبی، وجود ذخایر مهم نفت و گاز زمینه‌ای برای دخالت در این منطقه توسط دولت‌های ایران، ترکیه، روسیه، آمریکا، و سازمان‌های ناتو و اتحادیه اروپا فراهم بوده است. کریدور زمینی قفقاز جنوبی باعث ایجاد تماس یا تقابل با روسیه در شمال، ترکیه و ایران در جنوب می‌شود (CHITADZE: 2012, 4).

1-5. تهدیدات فرامنطقه‌ای ایران در منطقه قفقاز جنوبی:

ایران ورود ناتو به منطقه قفقاز و حضور پایگاه‌های آمریکا و اسرائیل در این منطقه را تهدید فرامنطقه‌ای امنیت ملی خود می‌خواند در حالیکه هیچ کدام از کشورهای حوزه قفقاز بدین شکل موضوع را تحلیل نمی‌کنند. ایران همواره دعوت مقامات گرجستان و آذربایجان از ناتو برای حضور در منطقه، پیشنهاد واگذاری پایگاه ناسونسی باکو به ناتو برای جایگزینی با پایگاه اینجریلیک ترکیه، حضور عناصر اسرائیلی در طرح‌های مخابراتی و کشاورزی منطقه و در جوار مرزهای ایران در آذربایجان و حضور عناصر امنیتی آمریکایی در آذربایجان را با حساسیت دنبال کرده و عکس‌العمل‌هایی نیز نشان داده است. در نتیجه، تهدیدات فرامنطقه‌ای ایران با کشورهای قفقاز یکسان نیست. اما ایران به تهدیدات فرامنطقه‌ای امنیت ملی خود را در این منطقه توجه دارد (افشردی، 1381: 433).

1-5-1 اسرائیل: یکی از اهداف اصلی اسرائیل در ورود به منطقه قفقاز جنوبی فعالیت علیه منافع ملی و منطقه‌ای ایران است. اسرائیل با فروش تسلیحات مدرن به ارتش‌های این منطقه، هم‌چنین آموزش آنها برای استفاده از این تسلیحات، برای نفوذ به سیستم نظامی-امنیتی تلاش می‌کند. نمونه آن ایجاد دو پایگاه نظامی در گرجستان است. اسرائیل قصد دارد از این پایگاه‌ها در صورت حمله احتمالی به تأسیسات هسته‌ای ایران بهره‌برد. مجهز کردن برخی کشورهای منطقه به تجهیزات مدرن جاسوسی که بیشتر در مرزهای ایران به بهانه حفاظت از مرزها یا مبارزه با تروریسم نصب می‌شود، بیش از اینکه در خدمت کشور میزبان باشد، به نفع رژیم اسرائیل است. اسرائیل با وارد کردن خود به قفقاز و با قرارگرفتن در کنار آمریکا و سایر هم‌پیمانانش تلاش می‌کند طرح ایران به ترتیبات امنیتی منطقه یعنی طرح 3+3 (سه کشور قفقاز به همراه

ایران، روسیه، ترکیه) را با بن بست مواجه سازد و نقش ایران را در ترتیبات امنیتی منطقه خنثی کند (نائبیان، 1392: 157-158).

در سال 2000 به دنبال انتشار خبر اعزام 50 کارشناس گرجی برای تعمیر هواپیماهای ایران، دولت اسرائیل، گرجستان را تهدید کرد در صورت صدور هواپیما به ایران، از ادامه همکاری خودداری خواهد کرد. سپس شواردناده اعلام کرد، کشورش قصد ندارد هواپیماهای سوخو 25 را به ایران بفروشد. اسرائیل در زمینه دیپلماسی علمی، فعالیت‌های خود را در گرجستان توسعه داده است. با بهره‌گیری از ابزارهای دیپلماسی علمی، برای زمینه‌سازی استفاده از دیپلماسی عمومی و در پی آن، افزایش نفوذ و تأمین منافع خود اقدام کند (کولائی، 1397: 130-119).

2-1-5 روسیه: یکی از مسیرهای اصلی سیاست خارجی ایران، حضور در منطقه قفقاز بوده است. منطقه قفقاز برای مدت طولانی تحت نفوذ ایران بود. در ابتدای قرن نوزدهم، طی چندین جنگ با امپراطوری شوروی، ایران نفوذ خود را در این منطقه از دست داد. تزاریسم و بعدها بلشویسم در روسیه موفق شدند که ایران را از حضور در منطقه قفقاز دور نگه دارند (CHITADZE: 2012, 7).

روسیه، رقیب قدرتمند ایران در منطقه قفقاز است. روسیه، منطقه قفقاز و به خصوص گرجستان را به دلیل داشتن مرزهای مشترک حیات خلوت خود می‌داند. روسیه نیز به دلایل مختلف راهبردی، ژئواکونومیکی و امنیتی می‌خواهد از تمام اهرم‌های خود برای حفظ اولین و حیاتی‌ترین منطقه خود-به-خصوص گرجستان- استفاده کند. به همین سبب حضور ایران در منطقه با توجه به پیوندهای فرهنگی و دینی برای روسیه بسیار نگران‌کننده است و همواره به آن به عنوان یک رقیب می‌نگرد. هرگونه همکاری‌های راهبردی با گرجستان نگرانی‌های جدی روسیه را برمی‌انگیزد. به عنوان نمونه، وقتی ایران آمادگی خود را برای کمک به گرجستان در امر گاز، در پی بحران انفجار خط لوله گاز روسیه در زمستان 2003 اعلام کرد، روسیه فشارهای مختلفی را برای قطع این گونه همکاری‌ها ایجاد کرد. روسیه در سال 2006 تحریم‌های شدید اقتصادی علیه گرجستان اعمال کرد که به قطع گاز به گرجستان منجر شد، ایران گامی جسورانه در حمایت از گرجستان برداشت و گاز ایران را به عنوان جایگزین، برای کمک به گرجستان به این کشور فرستاد (امیراحمدیان و عسگری، 1391: 8؛ کولائی: 1397: 119).

روس ها معتقدند که با کنترل گرجستان می‌توانند منطقه قفقاز را در اختیار داشته باشند. جمهوری آذربایجان می‌تواند از طریق گرجستان به خارج نفت صادر کند. گرجستان، دروازه روسیه به آن سوی خاورمیانه و آسیای مرکزی است. همکاری گرجستان با آمریکا و جمهوری آذربایجان امکان اجرایی شدن خط لوله باکو-تفلیس-جیحان را فراهم کرد. این طرح یکی از مهمترین موارد پیشبرد اهداف آمریکا در قفقاز و رویارویی با روسیه در این منطقه استراتژیک بوده است. (کولائی، 1391: 390-389).

بزرگترین چالش دولت ساکاشویلی نحوه مدیریت با همسایه شمالی یعنی روسیه است. با وجود فروپاشی اتحاد شوروی در 1991، بسیاری از مردم در مسکو هنوز گرجستان را به عنوان بخشی از امپراتوری روسیه می‌بینند. دولت روسیه میل ندارد که از کنترل جهت‌گیری‌های خارجی و سیاست گرجستان صرف نظر کند. با استفاده از قدرت سخت افزاری مانند سربازان مستقر در گرجستان در مرز میان گرجستان و مناطق جدائی خواه و قدرت نرم افزاری (انرژی ارزان قیمت و سیاست‌های شهروندی و دیپلماسی فرهنگی) کرملین تلاش می‌کند تا گرجستان را در مدار خود قرار دهد. در همین راستا نزدیکی ایران و گرجستان به یکدیگر از نگاه روس‌ها به معنی کاهش نفوذ روسیه ارزیابی می‌شود (امیر احمدیان و عسگری، 1391: 8-9).

3-1-5. ترکیه: ترکیه از ابتدای فروپاشی شوروی، نقش اساسی در منطقه قفقاز جنوبی ایفا کرده است. قرار گرفتن قفقاز جنوبی در میان دو حوزه نزدیک دریایی (خزر و سیاه) ترکیه، باعث اهمیت مضاعف این منطقه برای این کشور شده است (بزرگمهری و طباطبایی، 1396: 111). ترکیه چه به عنوان کشوری در حاشیه‌ی منطقه قفقاز و چه به عنوان عنصر خط مقدم جنوب شرقی ناتو توجه خاصی نسبت به منطقه قفقاز دارد (افشردی، 1381: 220). ترکیه یکی از بازیگران مهم منطقه آسیای مرکزی و قفقاز و به ویژه در گرجستان است که با رویکرد اقتصادی و بسیار هوشمندانه و حساب شده وارد بازار این کشورها شد و تا حدودی حضور خود را در این کشور پر رنگ کرد. البته در این مسیر باید به حمایت کشورهای غربی به ویژه آمریکا و ناتو از ترکیه توجه کرد. آمریکا، حضور ایران را در این منطقه خطرناک می‌داند و با حمایت از ترکیه به دنبال توقف نفوذ و حضور ایران در این کشور است (امیر احمدیان و عسگری، 1391: 9).

حضور ترکیه و ایران در منطقه قفقاز، تقابل دو مدل-سکولاریسم ترکی با نگاه به غرب و ایران با جهت‌گیری اسلامی و نگاه ضد غربی- را بوجود آورد. بدون تردید قفقاز از نظر استراتژیک برای ترکیه و ایران بسیار مهم است (CHITADZE: 2012, 6).

تقابل پایدار ایران و آمریکا و شرایط جغرافیایی منطقه، فرصت بی‌نظیری را برای دولت ترکیه فراهم کرد، تا یک طرح غیر اقتصادی و در اصل سیاسی را در قفقاز به نفع خود پیش ببرد. اجرای پروژه باکو-تفلیس-جیحان حاصل تعارض آمریکا با ایران و تلاش برای محرم کردن ایران از مزایای انتقال انرژی از این کشور بود. به هر حال اهمیت استراتژیک خلیج فارس و تنگه هرمز چنان زیاد است که آمریکا در پی کاهش این آسیب پذیری، یافتن مسیرهای جدید را با پذیرش هزینه‌های سنگین عهده دار شد. دشواری و اهمیت اجرای این طرح تا آنجا برای واشنگتن و متحدان آن بالا بوده، که «رؤیای خط لوله» خوانده شد (کولائی، 1391: 347).

سیاست چهارراه انرژی یا ترکی سازی خطوط لوله پس از روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه در دستور کار دستگاه سیاست خارجی این حزب قرار گرفت. در این بین، حمایت غرب به ویژه آمریکا از این سیاست و سیاست دیگر آمریکا مبنی بر عبور نکردن خطوط لوله از ایران و روسیه و انزوای این دو کشور، عامل دیگری

در افزایش سهم ترکیه در امر انرژی منطقه قفقاز است. به طوری که در سال 2005، اولین خط لوله غیر رسمی یعنی باکو-تفلیس-جیهان به ثمر نشست و چندی بعد نیز خط لوله باکو-تفلیس-ارزروم به ثمر نشست. خط لوله ناباکو در منطقه مطرح شده است ولی هنوز به بهره برداری نرسیده است (فلاحی پیشه، شربتی، مظفری: 1394: 49).

4-1-5 ناتو و اتحادیه اروپا: گرجستان پس از اعلام استقلال همواره راهبرد نگاه به غرب را برای چشم انداز آتی خود بکار گرفته است. پیوستن به نهادهای غربی، به ویژه ناتو و اتحادیه اروپا هدف نهایی است. گرجستان به عنوان دروازه ورودی قفقاز، راهبرد سیاست خارجی و امنیتی خود را در قالب پیوستن به ناتو و اتحادیه اروپا تعریف کرد. مقام‌های تفلیس بر این عقیده هستند که عضویت در ناتو نه تنها اعتباری برای کشور محسوب می‌شود، بلکه امنیت این کشور کوچک و آسیب پذیر را در مقابل روسیه تضمین خواهد کرد و به دنبال آن، میزان ثبات سیاسی در جامعه با حمایت از روند دموکراسی توسط غرب افزایش می‌یابد (امیر احمدیان و عسگری، 1391: 8-9).

حضور ناتو در منطقه و نفوذ آن بر گرجستان می‌تواند ضمن محرم ساختن ایران از دسترسی به راههای حمل و نقل و راه آهن قفقاز و دریای سیاه، سبب تسهیل حضور بیگانگان در مرزهای ایران شده و مانع نقش آفرینی مؤثر ایران در منطقه می‌گردد. یکی از پیامدهای اولیه گسترش ناتو به منطقه آسیای مرکزی و قفقاز، ترویج و تثبیت شاخص‌های فرهنگ غربی می‌باشد، به طوری که تأثیر پذیری مثبت یا منفی ایران از روند فوق اجتناب ناپذیر است. گسترش فرهنگ غربی در گرجستان می‌تواند با ایجاد موج اسلام ستیزی و مخالفت با ارزشهایی که انقلاب اسلامی ایران مروج آنها در منطقه است، موجب تهدید ماهیت نظام سیاسی و تأثیر منفی بر امنیت ملی ایران گردد (تفضلی و وطن دوست، 1396: 59).

6. تأثیر تحریم‌های آمریکا بر روابط متقابل سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ایران و گرجستان:

حضور آمریکا به عنوان یکی از بازیگران قدرتمند و با نفوذ، از جمله عوامل محدودیت ساز در روابط ایران و گرجستان است. آمریکا در پی فروپاشی شوروی تلاش کرد کشورهای اقماری شوروی را به شکل‌های ممکن زیر نفوذ قدرت خود قرار دهد تا بتواند ساختار آتی نظام بین الملل را نظامی تک قطبی با سلطه هژمون بسازد. آسیای مرکزی و قفقاز از جمله مناطقی بود که آمریکا با نفوذ خود به دنبال تأمین منافع کوتاه مدت (منافع سیاسی و اقتصادی) و دراز مدت (تثبیت سلطه) خود بود. گرجستان بیشتر به دلایل استراتژیکی و ژئوپلیتیکی بیش از پیش مورد توجه آمریکا قرار گرفت. همین امر موجب شد آمریکا برنامه‌های مختلفی مانند دسترسی به مسیر انتقال انرژی، انزوای ایران، جلوگیری از نفوذ روسیه و حمایت از هم پیمانهای خود، ترکیه و اسرائیل را برای رسیدن به هدفهای خود در گرجستان دنبال کند. نفوذ تأثیر گذار آن بر ساختارهای قدرت گرجستان موجب شد روابط ایران و گرجستان با محدودیت‌هایی روبرو شود (امیر احمدیان و عسگری، 1391: 7).

1-6. تأثیر تحریمهای آمریکا بر روابط ایران و گرجستان: از نقطه نظر ایران، تهدید آمریکا جایگزین تهدید شوروی (سابق) شده است (تقوی اصل، 1379: 134). روابط ایران و گرجستان همواره با حساسیت آمریکا روبرو بوده است. تحریمهای تحمیل شده در سال 2002 توسط سازمان ملل، اتحادیه اروپا، آمریکا، ژاپن، کره و سایرکشورها تأثیر منفی بر اقتصاد ایران داشته است. آنها تجارت با ایران (واردات و صادرات) و معاملات با مؤسسات مالی ایران را محدود کرده و کنترل حسابهای فردی و شرکتهای ایرانی را بدست گرفتند. این تحریمها ضربه مهمی به صنعت نفت ایران وارد کرد. سفیر آمریکا در گرجستان در سال 2006 در این مورد گفت: «واشنگتن با برقراری روابط استراتژیک ایران و گرجستان مخالف است» (کولائی، 1397: 119). اقتصاد ایران در سال 2011-2012 به دلیل محدودیت صادرات فرآوردههای نفتی، زیان 95 میلیارد دلاری را متحمل شد. صادرات نفت ایران به طور چشمگیری تا ماه مه 2013 به 700 هزار بشکه در روز کاهش یافت، در حالی که میزان صادرات روزانه نفت در سال 2011 به طور متوسط 2/2 میلیون بشکه بود (<http://www.civilcouncil.org>).

در 5 نوامبر، دولت ترامپ پس از تصمیم واشنگتن مبنی بر خروج از برنامه جامع اقدام مشترک⁸ که در سال 2015 امضا شد، دوباره تحریمهایی را علیه ایران وضع کرد. منطقه قفقاز جنوبی برای اعمال فشار بر ایران از سوی آمریکا بسیار مهم است. یکی از مهمترین دلایلی که جان بولتون، مشاور امنیت ملی آمریکا از کشورهای قفقاز جنوبی بازدید کرد، تقویت انزوای ایران بود (<http://georgiatoday.ge>). جان بولتون مشاور امنیت ملی آمریکا در سفر به منطقه قفقاز جنوبی از سه کشور ارمنستان، آذربایجان و گرجستان خواست تا کلیه تبادلات تجاری و اقتصادی خود با تهران را متوقف کنند. این درخواست با توجه به سابقه همکاریهای میان این کشورها با ایران منطقی به نظر نمی‌رسد. همچنین با در نظر گرفتن ساختار هر سه کشور احتمال قطع روابط این کشورها با ایران بسیار کم است (<https://www.irna.ir>).

2-1-6. بخش انرژی: بعد از صدور گاز ایران به گرجستان، تفلیس به سبب مخالفت واشنگتن، با درخواست تهران برای ارتقاء روابط و نزدیکی تهران-تفلیس روی خوش نشان نداد. از ابتدای استقلال گرجستان تا کنون، نبود زیرساختهای لازم، مشکلات اقتصادی و مخالفت طرفهای سوم، به ویژه مخالفت همیشگی آمریکا با توسعه طرحهای انتقال انرژی، از توسعه روابط تهران-تفلیس در این حوزه جلوگیری کرده است. وضع تحریمهای بین المللی بر بخش انرژی ایران از سال 2011 بر سر موضوع هسته‌ای، بیش از پیش بر موانع در این حوزه افزود. با این حال، به فاصله اندکی پس از توافق هسته‌ای ایران و گروه 5+1 و سپس آغاز برداشته شدن تحریمها، بار دیگر بحثهایی جدی درباره انتقال گاز ایران به گرجستان درگرفت و مذاکراتی نیز در این زمینه میان طرفین انجام شد (کولائی، 1397: 121-120).

3-1-6. تجارت و گردشگری: وزارت امور خارجه گرجستان در سال 2013 اعلام کرد که این کشور به صورت یک‌جانبه از توافقنامه لغو روادید با ایران خارج شده است. بر اساس این تصمیم، از این پس شهروندان ایرانی برای سفر به گرجستان باید ویزای ورود دریافت کنند. دلیل اقدام دولت گرجستان، نگرانی این کشور از آنچه که دور زدن تحریم‌های آمریکا از سوی ایران عنوان شده است، اعلام شد. وزیر دادگستری گرجستان از توقیف شدن حدود ۱۵۰ حساب بانکی ایرانی‌ها خبر داده بود. وی دلیل این اقدام را همراهی با تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل متحد علیه ایران عنوان کرده بود. این درحالی است که تحریم‌های اعمال شده از سوی آمریکا و متحدانش خارج از قطعنامه‌های تصویب شده از سوی شورای امنیت سازمان ملل است (<https://www.khabaronline.ir>).

4-1-6. موضع میانجی‌گری در پرونده هسته‌ای: در سال 2003 وزیر امور خارجه گرجستان اعلام کرد که تفلیس می‌تواند به حل مشکلات بین‌المللی در مورد برنامه هسته‌ای ایران کمک کند. وی تأکید کرد کشورش از اقدام نظامی آمریکا علیه ایران حمایت نخواهد کرد. رئیس‌جمهور گرجستان همچنین اجازه تفلیس به واشنگتن جهت استفاده از خاک گرجستان برای حمله به ایران را تکذیب کرد و گفت: «پیوستن گرجستان به ناتو به معنای آن نیست که این سازمان قادر به استقرار پایگاه نظامی در خاک این کشور شود» (کولائی، 1391: 443-444).

یوسب چاخواشویلی⁹ سفیر گرجستان در ایران در واکنش به تاثیر تحریم‌های آمریکا علیه ایران بر روابط دو کشور اظهار کرد: «در حال حاضر با ایران همکاری داریم، اتحادیه اروپا نیز با ایران همکاری خواهد داشت و گفته نشده قراردادهای همکاری با ایران را ترک می‌کنیم و در ماه‌های آینده تکلیف روابط اقتصادی ایران و گرجستان به طور کامل مشخص می‌شود و در صورتی که اروپا بماند، گرجستان نیز می‌ماند. ایران و گرجستان مناسبات خوبی با یکدیگر دارند و دو کشور (در زمان تحریم‌های آمریکا علیه ایران) تا حد امکان به همکاری با یکدیگر ادامه می‌دهند» (<https://www.irna.ir>).

در سال 2015، آمریکا، فرانسه، آلمان، انگلیس، چین و روسیه به توافق رسیدند که تحریم‌ها علیه ایران از جمله ممنوعیت تجارت نفت را لغو کنند، به ازای آنکه تهران از برنامه هسته‌ای خود صرف نظر کند. برخی از این تحریم‌ها در ژانویه سال 2016 برداشته شد. با این حال، در ماه مه سال 2018، رئیس‌جمهور آمریکا، دونالد ترامپ، خبر خروج واشنگتن از این توافقنامه و اعمال مجدد تحریم‌ها علیه ایران را اعلام کرد. تحریم‌ها علیه بخش‌های نفت، انرژی و بانکی ایران از 4 نوامبر به مرحله اجرا گذاشته می‌شود، و همچنین شامل محدودیت‌هایی برای خرید ارز آمریکایی توسط دولت ایران، فروش مواد اولیه و تولید خودرو خواهد بود. برای تجزیه و تحلیل اثرات احتمالی تحریم‌های تجدید شده علیه ایران در جریان کالاها از طریق گرجستان، باید نتایج تحریم‌های آمریکا را در زمینه نفت، گاز و حمل و نقل بررسی کنیم.

⁹ Ioseb Chakhvashvili

5-1-6. قیمت نفت و گاز:

ایران پنجمین صادر کننده بزرگ نفت در جهان است و تحریم‌ها مستقیماً بر بازار جهانی نفت تأثیر خواهد گذاشت. در آخرین دوره تحریم‌ها علیه ایران، بازار جهانی روزانه $2/4$ میلیون بشکه نفت خام ایران را از دست داد. تحلیلگران معتقدند که تحریم‌های جدید شکاف گسترده تری را در بازار ایجاد می‌کند و پیش بینی می‌کنند قیمت جهانی نفت به راحتی از 80 دلار در هر بشکه فراتر رود و احتمالاً حتی به 90 دلار نیز برسد (Danelia, 2018). یکی از مهمترین اهداف تحریم‌های جدید آمریکا، کاهش صادرات نفت ایران به صفر است. گرجستان، ارمنستان و آذربایجان تحت تأثیر مستقیم تحریم‌ها قرار نخواهند گرفت (<http://georgiatoday.ge>).

اگرچه ارمنستان، آذربایجان و گرجستان از نفت خام ایران استفاده نمی‌کنند، اما مصرف کننده گاز ایران هستند. ارمنستان، بخش عمده‌ای از گاز مورد نیاز خود را از روسیه از طریق گرجستان وارد می‌کند. در سال 2017، ارمنستان در ازای فروش برق به ایران حدود 400 میلیون متر مکعب گاز از ایران وارد کرده است. در اواخر سال 2017، توافقنامه‌ای صورت گرفت که از طریق آن ایروان در ازای فروش برق می‌تواند واردات بنزین از ایران را حدود 25٪ افزایش دهد. اکنون با اعمال تحریم‌های جدید در حال اجرا، این طرح‌ها به احتمال زیاد کنار گذاشته می‌شوند. وضعیت ارمنستان به شدت وخیم‌تر می‌شود. زیرا تحریم‌های آمریکا بخش‌های دیگری از اقتصاد ایران را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. اکنون ایروان برای ساختن خطوط لوله جدید یا راه آهن جدید از ایران به گرجستان شانس کمتری برای امکان تبدیل شدن به نقطه اتصال در حمل و نقل بین دو کشور خواهد داشت. مذاکرات مربوط به ساخت راه آهن $3/7$ میلیارد دلاری به علت وجود مشکلاتی در تأمین بودجه متوقف شده است. احتمالاً آذربایجان از افزایش تحریم‌های جدید آمریکا سود می‌برد، زیرا احتمالاً قیمت جهانی نفت رو به افزایش است. از آنجایی که قیمت‌های گاز طبیعی بیشتر به قیمت نفت مربوط می‌شود، احتمالاً باکو با رشد ناگهانی درآمدها مواجه گردد. تحریم‌های آمریکا بر ایران سبب کاهش نفوذ نقش ایران در منطقه قفقاز جنوبی و کاهش نیروی ژئوپلیتیک ایران خواهد شد. از این نظر، روسیه بیشترین بهره را بدست خواهد آورد (Avdaliani, 2018).

6-1-6. افزایش قیمت حمل و نقل: محدودیت در تأمین نفت ایران منجر به افزایش قیمت سوخت خواهد شد. بنابراین، قیمت حمل و نقل دریایی و زمینی و همچنین هزینه خدمات بندری نیز به احتمال زیاد در گرجستان و در سراسر جهان افزایش می‌یابد از طرف دیگر، تحریم‌های بین المللی علیه ایران همچنین می‌تواند تأثیر خود را بر گردش کالا از شرق آسیا به ارمنستان، جمهوری آذربایجان و به میزان کمتری از آسیای میانه از طریق بندرعباس بگذارد (Danelia, 2018).

نتیجه گیری:

در رابطه با گرجستان، ایران باید منافع روسیه را در قفقاز جنوبی در نظر بگیرد و بسیار محتاطانه عمل کند تا مسکو از همکاری تهران-تفلیس احساس نگرانی نداشته باشد. گرجستان سیاست هوشمندانه‌ای را در سیاست خارجی خود دنبال می‌کند. بگونه‌ای که سیاست خارجی خود را در رابطه با ایران و جهت ادغام با اتحادیه اروپا و ناتو در تضاد قرار نمی‌دهد. حتی با همکاری جدید تهران-تفلیس، نباید انتظار داشت که ایران برای آینده قابل پیش بینی نقش برتر در منطقه داشته باشد. رهبران سیاسی گرجستان ضمن تلاش برای حفظ سطح بالایی از همکاریهای استراتژیک با غرب و به طورهمزمان کسب سود حاصل از روابط تجاری با ایران، از این واقعیت آگاه هستند که به عنوان یک کشور کوچک، زمینه مانور و توانایی آنها در تدوین سیاست خارجی نسبتاً محدود است. از دیدگاه ایران، مزیت رابطه ایران و گرجستان، این است که تهران می‌تواند با قدرت بیشتری در منطقه حضور داشته باشد، به ویژه هنگامی که ایران دارای رسانه‌هایی نامحدودی در منطقه است. با توجه به این واقعیت که نقش روسیه در گرجستان تضعیف شده است، احتمال حضور ایران در منطقه قفقاز را می‌توان به عنوان یک نیروی تثبیت کننده در منطقه بی‌ثبات قفقاز جنوبی دانست. از آنجایی که روابط دوجانبه بین ایران و گرجستان وارد مرحله عمیق تری می‌شود، باید دید که ایران و گرجستان تا چه اندازه می‌توانند از دوستی خود در منطقه سود ببرند. گرجستان، مشتاق پیوستن به ناتو و ادغام در یورو است، بنابراین بسیار دور از ذهن است که تنها به خاطر بهبود روابط با ایران، روابط استراتژیک خود با آمریکا را به خطر اندازد. سیاست خارجی جدید گرجستان بطور واضح عمل‌گرایانه و با رویکرد اقتصادی و تا حدودی ناشی از نگرانیهای امنیتی است. گرجستان در حال ارزیابی تغییرات در محیط بین‌المللی است و گفتگوی سیاسی با ایران به تقویت اعتماد به نفس گرجستان کمک می‌کند. علاوه بر این، توانایی ایران در ایفای نقش با نفوذی در گرجستان به دلیل موقعیت جغرافیایی (هیچ مرز مستقیمی بین دو کشور وجود ندارد) و نفوذ گسترده غرب و ترکیه محدود است. وابستگی شدید به حمایت اقتصادی و سیاسی غرب به تفلیس اجازه نمی‌دهد تا در معاملات خود با تهران از خطوط قرمز خاصی عبور کند. ایران اصولاً حرکتی جدی به سوی استفاده از دیپلماسی علمی در تعامل‌های خود با این منطقه برداشته است. این درحالی است که پیوندهای قوی تاریخی، فرهنگی و تمدنی با کشورهای منطقه، زمینه بلقوه بسیار مساعدی را در اختیار ایران قرار داده و کاری که ایران در این عرصه نیاز دارد، برنامه ریزی برای اجرایی کردن این ظرفیت بوده است. در روابط ایران و گرجستان، همکاری‌ها و تعامل‌های دو کشور در حوزه علمی و دانشگاهی، حتی نسبت به همکاری‌های مشابه با دو کشور دیگر منطقه قفقاز جنوبی نیز در سطحی پایین‌تر قرار داشته و با جایگاه مطلوب فاصله بسیاری دارد.

Bibliography:

- افشردی، محمدحسین. (1381). ژئوپولیتیک قفقاز و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، انتشارات دوره عالی جنگ دانشکده فرماندهی و ستاد، چاپ اول. 1.
- امیر احمدیان، بهرام. عسگری، حسن. (1391). «فهم روابط ایران و گرجستان از زمان اعلام استقلال براساس نظریه های روابط بین الملل»، مطالعات اوراسیایی مرکزی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، سال پنجم، شماره 10، بهار و تابستان، صص 20-1. 2.
- بزرگمهری، مجید، طباطبایی، سیدمهدی (1396). «بررسی تطبیقی سیاست خارجی ایران و ترکیه در قفقاز جنوبی»، فصلنامه سیاست خارجی، سال سی و یکم، شماره 2، تابستان، صص 150-109.
- تقوی اصل، سید عطا. (1379)، ژئوپولیتیک جدید ایران: از قزاقستان تا گرجستان، انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ اول. 3.
- تفضلی، حسین، وطن دوست، مسعود. (1396)، «عضویت جمهوری آذربایجان و گرجستان در ناتو و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی، دوره 3، شماره 1، بهار، صص 52-46.
- کولایی، الهه، همکاران. (1397)، دیپلماسی علمی جمهوری اسلامی ایران در جمهوری قفقاز جنوبی جمهوری آذربایجان-ارمنستان-گرجستان، انتشارات خرسندی، تهران. 5.
- کولائی، الهه. (1391)، سیاست و حکومت در اوراسیای مرکزی، انتشارات سمت، تهران، چاپ دوم.
- فلاح پیشه، حشمت الله، شربتی، وحید، مظفری، محمد مهدی. (1394)، «سیاست خارجی ترکیه در قفقاز جنوبی و منافع ایران در روسیه»، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، سال سوم، شماره 12، بهار، (شماره پیاپی 42)، صص 60-38. 6.
- نائبیان، جلیل. (1392). «نقش اسرائیل در بحرانهای قفقاز (بررسی مناقشه گرجستان)، مطالعات اوراسیای مرکزی، پاییز و زمستان، دروه ششم، شماره 2 (علمی-پژوهشی)، صص 160-141. 7.
8. CHITADZE, N. (2012) " Geopolitical Interests of Iran in South Caucasus and Georgian-Iranian Relations", Journal of Social Sciences, ISSN:2233-3878, pp 4-12.
9. Weiss, A. and Zabanova, Y. (2017). " The South Caucasus and Iran in the Post-Sanctions Era Pursuing Greater Interconnectedness amidst Continuing Constraints and Scaled-down Expectations" Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs.
- Danelia, I. (2018). "The potential Impact of Sanctions Against Iran on the Flow of 10. Good Through Georgia", <https://forbes.ge/news/4916/Impact-of-Sanctions-Against-Iran-on-Georgia>.
11. Avdaliani, E. (2018). "New Iranian Sanctions & the South Caucasus", <http://georgiatoday.ge/news/13159/New-Iranian-Sanctions-%26-the-South-Caucasus>.

12. <http://www.civilcouncil.org>.
13. <https://cccsysu.com>
14. <https://www.irna.ir>
15. <http://georgiatoday.ge>
16. <https://www.khabaronline.ir>

Seyed Mohsen Mirhosseini
Fatemeh Ghayyemi Beshno

Yazd University

The Impact of US Sanctions on Iran-Georgia Political, Economic, and Cultural Relations

Abstract

The collapse of the Soviet Union was the most important event in the middle of the twentieth century and opened new dimensions for Iran's security and national interests in the South Caucasus. In this regard, the background of historical and cultural relations between Iran and Georgia caused Georgia to have extensive political, economic and cultural relations with the Islamic Republic of Iran after Islamic revolution in 1979. The imposition of international sanctions, as well as unilateral US sanctions against Iran, has also affected Iran-Georgia relations. The present study is going to answer the question of what effects did sanctions can impose on economic, political and cultural relations between Iran and Georgia? The findings of the study indicates that the historical and cultural background of Iran-Georgia relations has influenced the expansion of bilateral cooperation and mutual trust between the two countries, and the presence of Iran's rival countries in the Caucasus and the US sanctions against Iran had effected Iran-Georgia relations. On the other hand, the presence of Israel, Russia and Turkey in Georgia, as well as EU efforts to have a strong presence in Georgia, have caused the Islamic Republic of Iran problems in the political and economic fields. The approach of the present study is descriptive-analytical and seeks to answer the research questions by using library resources and using existing documents.

تأثیرات انقلاب گل رز گرجستان بر موازنه‌ی قدرت، با تأکید بر روسیه

مقدمه:

انقلاب‌های رنگی به گروهی از جنبش‌ها و تحرکات اجتماعی اطلاق می‌شود که شامل انقلاب‌های آرام با کمترین خشونت در کار تغییر رژیم‌هاست. وجه مشترک تمام این حرکات، مبارزات منفی است که عمدتاً بر ضد حکومت‌های متعصب و دیکتاتوری به کار گرفته می‌شوند و از دموکراسی و آزادی دفاع کرده‌اند، همچنین، از یک رنگ یا گل خاصی به‌عنوان نماد، استفاده نموده است (ساجدوا، 1384: 219). انقلاب‌های رنگی یا مخملی، تغییر رژیم بدون خشونت و کشتار است که از طریق اعتراض‌های مدنی و یا تحصن‌های گسترده حاصل می‌شود. می‌توان انقلاب‌های رنگی را تحولی آرام همراه با جابه‌جایی نخبگان در سطح بالا دانست که طی آن هیئت حاکمه از سوی اپوزیسیون قدرتمند به چالش کشیده می‌شود و درنهایت به‌وسیله‌ی همین مخالفان میانه‌رو که از پشتیبانی کشورهای غربی و افکار عمومی جهان برخوردار هستند از عرصه‌ی قدرت کنار زده می‌شوند.

انقلاب گل رز گرجستان در سال 2003 از حیث نحوه شکل‌گیری مبارزه و حمایت کشورهای غربی و هم‌اظهار نتایجی که در برداشت اهمیت زیادی دارد، زیرا این انقلاب از یکسو نیروهای مخالف داخلی را به قدرت رساند و موجبات تشدید سیاست‌های ضد روسی تفلیس را فراهم کرد و از سوی دیگر سرآغاز و الهام‌بخش انقلاب‌های رنگین ضد روسی در آسیای مرکزی و قفقاز شد و نقش مهمی در منطقه ایفا کرد (احمدی لفورکی، 1383: 538). فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و استقلال کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز رژیم‌هایی پدید آورد که با مشکلات فراوان سیاسی-اقتصادی و ناکارآمدی قابل‌توجه مواجه بودند. در این میان غرب به‌ویژه ایالات‌متحده آمریکا که برای اجرای راهبردهایش به‌جای پا در این مناطق نیاز داشت از طریق سازمان‌های به‌ظاهر خصوصی، به زمینه‌سازی برای افزایش نفوذ خود با بهره‌گیری از مشکلات موجود پرداخت (ملکوئیان، 1386: 239). آمریکا در روند جنبش‌های اجتماعی معطوف به سازمان‌دهی انقلاب‌های رنگی تلاش نمود تا بر ادراک و نگرش شهروندان در کشورهای هدف تأثیر بر جای گذارد (متقی و شهرابی فراهانی، 1391: 223). در این پژوهش به دنبال تأثیرگذاری انقلاب گل رز بر کشورهای همسایه با تأکید بر روسیه هستیم.

هدف مقاله این است که تأثیر انقلاب گل رز گرجستان و روی کار آمدن دولت جدید را بر روی روسیه و موازنه قدرت بین آمریکا/روسیه موردبررسی قرار دهد. مقاله در نظر دارد رفتار روسیه در قبال تهدید غرب به‌ویژه ایالات‌متحده آمریکا در مناطق آسیای مرکزی و قفقاز و گرجستان را تشریح کند؛ یافته‌ی مقاله

نشان‌دهنده‌ی وقوع و ظهور بحران در منطقه قفقاز به اشکال مختلف به خاطر ایجاد توازن قدرت بوده است. بحران‌هایی همچون بحران اوستیای جنوبی 2008 و بحران 2014 اوکراین و به‌ویژه الحاق شبه‌جزیره کریمه به روسیه که در راستای پیشینه‌سازی قدرت و اجرای نمایش قدرت در امتداد زمان ظهور کرد. بحران اوستیای جنوبی با چراغ سبز آمریکا و حمایت و پشتیبانی غرب از ساکاشویلی به وجود آمد. البته حضور ساکاشویلی در گرجستان را که در سال 2003 با انقلاب رز روی کارآمد را می‌توان نوعی تهدید به ارزش‌های روسیه تلقی نمود. در همین راستا تلاش گرجستان برای پیوستن به ناتو مهم‌ترین چالشی بود که ساکاشویلی برای امنیت ملی روسیه و محدود کردن مرزهای امنیتی این کشور به مرزهای جغرافیایی آن به عمل آورد. لذا در مقابل حمله گرجستان به اوستیای جنوبی، روسیه وارد بحران گردید، روسیه سعی نمود تا به شکل شدید و سریع به عملیات نظامی گرجستان پاسخ دهد و در اوستیای جنوبی طرفِ گرجی را غافلگیر و مغلوب سازد و کشورهای غربی را ناامید و سرخورده نشان دهد. از سوی دیگر شکل‌گیری انقلاب رنگین (نارنجی-اکراین) در سال 2004 مسکو را متوجه آسیب‌پذیری شدید ژئوپلیتیک در مرزهای جنوب غربی خود کرد. به قدرت رسیدن ویکتور یوشچنکو به‌عنوان نماینده نیروها و گروه‌های اروپا محور مستقر در غرب اوکراین برای مسکو روشن ساخت که جایگاه گروه‌های روسی محور مستقر در مناطق شرقی اوکراین در مسیر به حاشیه رانده شدن در معادلات قدرت است؛ اما مسیری که نخبگان حاکم اوکراینی در برابر خود ترسیم کرده بودند برای روسیه روشن کرد که درنهایت به ناتو و اتحادیه اروپا ختم خواهد شد. تلاش آمریکا برای گسترش ناتو به اوکراین و سیاست‌های بروکسل برای بسط یکپارچگی اقتصادی اروپا با عضویت اوکراین، به‌عنوان تهدیدی برای منافع ملی روسیه و خطری برای کشور تعریف و استنباط شد. لذا رفتار روسیه در پی بحران 2014 اوکراین الحاق شبه‌جزیره کریمه برای اجرای نمایش قدرت و منافع خویش محسوب می‌شود.

با روی کار آمدن ساکاشویلی تنش بین این گرجستان و روسیه آغاز گردید؛ به‌گونه‌ای که در سال 2008 جنگ بین دو کشور آن‌ها رخ داد و بحران اوستیای جنوبی به وجود آمد. در ادامه این تحریکات شاهد وقوع بحران اوکراین و الحاق شبه‌جزیره کریمه هستیم. بحران اوکراین و الحاق شبه‌جزیره کریمه به روسیه، وضعیتی جدید را در مناسبات بین‌المللی ایجاد کرد. این بحران باعث تقابل قدرت‌های بزرگ در صحنه منطقه‌ای و جهانی شده است. فرصت‌طلبی روسیه از این بحران و پیروزی در خارج نزدیک و تسلط بر شبه‌جزیره کریمه نشان از پیشینه‌سازی قدرت روسیه در برابر قدرت‌های بزرگ و رویارویی با آمریکا و غرب برای نمایش قدرت خود در عرصه جهانی است.

سؤال اصلی مقاله این است که انقلاب گل رز گرجستان چه تأثیراتی بر محیط بین‌المللی به‌ویژه بر روسیه و بر موازنه قدرت بین روسیه و آمریکا داشته است؟ مقاله‌ی حاضر این فرضیه اصلی را به‌عنوان جواب مورد آزمون قرار داده است که ایالات متحده آمریکا به دنبال تحقق هژمونی جهانی به رهبری خود و نیز پایان دادن به نفوذ سنتی روسیه در مناطق آسیای مرکزی و قفقاز و دستیابی به منافع خود در این مناطق هست.

به همین دلیل این مناطق محل جدال روسیه و ایالات متحده آمریکا گردیده و پس از خاورمیانه تبدیل به دومین محور منازعه بین‌المللی شده است. لذا از تأثیرات این انقلاب‌ها شکل‌گیری موازنه قوا بین روسیه و آمریکا در این مناطق به صورت بحران‌هایی همچون بحران اوستیای جنوبی 2008، بحران 2014 اوکراین و به‌ویژه الحاق شبه‌جزیره کریمه به روسیه جهت ایفای نمایش قدرت در امتداد زمان و بهره‌برداری ژئواستراتژیک خود می‌باشد.

روش پژوهش این مقاله مبتنی بر روش توصیفی-تحلیلی بوده و روش جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات نیز به شکل اسنادی و کتابخانه‌ای و منابع اینترنتی بوده است. پیشینه موضوع پژوهش مقالات بالارزشی را نشان می‌دهد: ابوالحسن شیرازی در دو مقاله (1389 و 1387) تقابل سیاست خارجی روسیه با آمریکا در گرجستان و همچنین عوامل بروز جنگ روسیه با گرجستان را نشان می‌دهد. همچنین بهاره سازمند (1397) به سیاست‌های امنیتی گرجستان در برابر تهدید روسیه پرداخته است. همچنین عنایت اله یزدانی و دیگران به نقش توأمان آمریکا و روسیه در بحران ژئوپلیتیکی گرجستان و روسیه پرداخته‌اند. شهروز ابراهیمی (1390) رقابت‌های همه‌جانبه‌ی روسیه و آمریکا در قفقاز جنوبی را مورد بررسی قرار داده است. همچنین طاهره امیری در رساله‌ی خود به عوامل انقلاب در اوکراین و گرجستان می‌پردازد و تعارض دو قدرت جهانی را مورد بررسی قرار می‌دهد. وجه تفاوت و امتیاز این مقاله با پیشینه‌های تحقیقی در این است که در چارچوب موازنه قدرت بین آمریکا و روسیه موضوع بحران گرجستان را مطالعه نموده است و در این تحقیق گرجستان خود پاره‌ای از قفقاز جنوبی تلقی می‌گردد. به‌گونه‌ای که بازخورد کاهش حضور و نفوذ روسیه در گرجستان به گونه و شکل دیگر در منطقه‌ای دیگر (اوکراین-اوستیا) از قفقاز مورد موازنه قدرت قرار می‌گیرد و جبران آن کاهش در آنجا ظهور و نمود خواهد یافت.

تعریف مفهوم موازنه قوا:

درباره موازنه‌ی قدرت، نظرها و تعریف‌های گوناگونی ارائه شده است. برخی آن را به صورت تغییر شکل توزیع قدرت و یا مکانیسمی خودکار در سیاست بین‌الملل و همچنین به وضعیتی که موجب ایجاد تعادل و یا عدم تعادل مطلوب و مناسب می‌گردد، تعبیر و تفسیر کرده‌اند. این مقوله هنگامی مطرح می‌شود که دولت یا گروهی از دولت‌ها سهمی افزون‌تر از قدرت را در نظام بین‌المللی می‌طلبند؛ به‌گونه‌ای که چنین فرایندی باعث برهم خوردن سیستم توزیع قدرت در سیاست بین‌المللی یا منطقه‌ای شود. ممکن است بعضی از دولت‌ها افزایش قدرت دیگران را تهدیدی نسبت به امنیت و استقلال و منافع خود تلقی کرده، برای برقراری مجدد موازنه قدرت به اقدامات نظامی یا دیپلماتیک دست بزنند (قوام، 1389: 65). از آنجاکه صحنه روابط بین‌الملل صحنه آناژنی است و قدرت و اصل خودیاری به‌عنوان مهم‌ترین متغیر محسوب می‌گردد، بنابراین هدف تمامی واحدها، دستیابی، حفظ و افزایش آن می‌باشد. در این راستا الگوهای رفتاری تمامی بازیگران معطوف به این موضوع است و از آنجاکه قدرت هر بازیگری تهدیدی برای اهداف سایرین محسوب می‌شود،

بنابراین تنها یک راه حل وجود دارد و آن جلوگیری از قدرت یافتن و برتری سایرین است و یا افزایش قدرت خود به گونه‌ای است که در رقابت قدرت بازنده‌ای نبود و نتیجه چنین برداشتی چیزی جز موازنه قوا نیست (فاسمی، 1393: 50).

توازن قوا را سیستمی از اتحاد قدرت‌ها می‌دانند که در آن صلح و امنیت ممکن است از طریق برابری (نسبی) قدرت میان دو بلوک رقیب برقرار گردد. کشورهای دخیل در سیستم موازنه قوا به اتحاد با ممالک دوست متوسل می‌شوند تا ضمن حفاظت از خود، موقعیت قدرتی بهتر در قیاس با دیگران به دست آورند. (میرفخرایی، بی‌تا: 481). محققان علم سیاست بین‌الملل تعریف‌های گوناگونی از مفهوم موازنه‌ی قدرت به دست داده‌اند که عبارتند از: 1. موازنه‌ای که از توزیع برابر یا نابرابر قدرت میان دولت‌ها ناشی می‌شود. 2. نظامی که موجد برقراری صلح و ثبات نسبی شود. 3. موازنه‌ای که بر اثر تسلط یک دولت به وجود آید. 4. نظامی که از بی‌ثباتی و جنگ به وجود آید. 5. سیاستی که محور آن اصالت سیاسی قدرت باشد (قوام، 1389: 65).

چارچوب نظری: واقع‌گرایی تهاجمی

امنیت و بقاء درون نظام بین‌الملل هرگز قطعی نیست و دولت‌ها می‌کوشند با به حداکثر رساندن قدرت و نفوذ خود، امنیت خویش را به حداکثر برسانند. از دید واقع‌گرایان تهاجمی، آناارشی بین‌المللی حائز اهمیت زیادی است. این آناارشی عموماً وضعیتی هابزی است که در آن امنیت امری کمیاب است و دولت‌ها می‌کوشند با به حداکثر رساندن امنیت نسبی خود به آن دست یابند (مشیرزاده، 1391: 130). برای این اساس مبارزه برای قدرت، نخستین گام برای پانهادن در این عرصه است و هرکدام از کشورها درصد هستند که قوی‌ترین بازیگر نظام بین‌الملل باشند؛ و مترصد فرصت‌هایی می‌باشند تا قدرت خود را در مقابل دیگر رقبا افزایش دهند؛ از این رو رئالیسم تهاجمی بر این باور تأکید می‌کنند که قدرت‌های بزرگ با شکل‌دهی سیاست بین‌الملل، دارای برون‌دادهایی با بیشترین تأثیرگذاری بر سیستم بین‌الملل می‌باشند. قدرت‌های بزرگ به‌طور ذاتی بعضی از توانایی‌های نظامی تهاجمی را در اختیار خود می‌گیرند. این دولت‌ها برای یکدیگر خطرناک هستند؛ اگرچه توانایی نظامی بعضی از دولت‌ها بیشتر از دیگران است و به همین دلیل خطرناک‌تر می‌باشند. قدرت نظامی یک کشور قاعداً با تسلیحات ویژه‌ای که در اختیار دارد، مشخص می‌شود.

کشورها هیچ‌گاه نمی‌توانند درباره مقاصد و نیت کشورهای دیگر مطمئن باشند. به‌ویژه، هیچ کشوری نمی‌تواند مطمئن باشد که کشور دیگر از توانایی نظامی خود استفاده نخواهد کرد. نیت می‌تواند به‌سرعت تغییر کند. مقاصد و اهداف یک دولت ممکن است یک روز خطرناک باشد و روز دیگر بی‌خطر. بی‌اطمینانی درباره اهداف، حتمی است؛ قدرت‌های بزرگ، بازیگرانی منطقی هستند. آن‌ها از محیطی بیرونی خود اطلاع دارند و به‌طور استراتژیک فکر می‌کنند که چطور باقی بمانند. آن‌ها برتری کشورهای دیگر و اینکه چگونه

رفتارشان می‌تواند بر رفتار دیگر کشورها تأثیر بگذارند را مورد توجه قرار می‌دهند (Mearshiemer,2001:32 به نقل از: روحی و کریمی فرد، 1391: 554).

قدرت‌های بزرگ از یکدیگر می‌ترسند. آن‌ها نسبت به هم بدبین بوده و نگران وقوع جنگ بین یکدیگرند. در بین دولت‌ها اعتماد جایی ندارد. از دیدگاه هر یک از قدرت‌های بزرگ، تمام قدرت‌های دیگر بالقوه دشمن هستند (Mearshiemer,2001: 32). دولت‌ها به چگونگی توزیع قدرت میان خود توجه ویژه‌ای دارند؛ بنابراین آن‌ها تلاش ویژه‌ای را برای به حداکثر رساندن سهم خود از قدرت جهانی به کار می‌بندند، به‌ویژه آن‌ها به دنبال این هستند که موازنه قدرت را با کسب و افزایش قدرت با هزینه رقیب بالقوه آن‌ها تغییر دهند. دولت‌ها از ابزارهای متفاوتی مانند ابزار اقتصادی، دیپلماسی و نظامی‌گری برای تغییر موازنه قوا در راستای منافع خود استفاده می‌کنند، زیرا بهره‌گیری یک دولت از قدرت با شکست دولت دیگری همراه است. قدرت‌های بزرگ تمایل دارند در مواجهه با یکدیگر، قانون بازی با حاصل جمع صفر حاکم باشد. حتی اگر یک قدرت بزرگ نسبت به رقبای خود به برتری نظامی دست یابد، همچنان تلاش برای افزایش قدرت خود را ادامه خواهد داد؛ از این رو تداوم و تعقیب قدرت، تنها زمانی متوقف می‌شود که هژمونی تحقق یابد.

دولت‌ها تا زمانی که کاملاً بر سیستم مسلط نشوند، به قدرت‌های طرفدار حفظ وضع موجود تبدیل نمی‌شوند. توانایی هر کشوری طی زمان تغییر می‌کند. از دیدگاه مرشایمر، بحران اوکراین، بحران کریمه و یا حتی بحران گرجستان نشان می‌دهد که نظریه رئالیسم در قرن بیست‌ویک نیز برای تبیین رخدادهای بین‌المللی قابلیت و توانمندی‌های بسیاری نسبت به سایر نظریه‌ها دارد؛ و بی‌توجهی به آن باعث غافلگیری نخبگان می‌شود. نباید از سیاست تهاجمی پوتین شگفت‌زده شد. غرب به حیات خلوت روسیه نفوذ کرده و منافع استراتژیک و مهم این کشور را به خطر انداخته است. تنها دلیل غافلگیری نخبگان در آمریکا و اروپا این است که بر دیدگاهی نادرست درباره سیاست بین‌المللی صحه گذاشتند. آن‌ها می‌خواهند باور کنند در قرن بیست‌ویک منطق رئالیسم دیگر کاربرد آن‌چنانی ندارد و به همین دلیل هم اروپا را نمی‌توان بر اساس اصول لیبرالیسم چون حاکمیت قانون، وابستگی متقابل اقتصادی و دموکراسی رها کرد.

از اواسط دهه‌ی 1990، رهبران روسیه سرسختانه با گسترش ناتو مخالفت کرده‌اند. در سال‌های 2020 نیز به‌صراحت اعلام کرده‌اند در شرایطی که همسایه مهم استراتژیک آن‌ها به دژ مستحکم غرب تبدیل می‌شود، کنار نخواهند ایستاد. پوتین به این اقدام غرب، با گرفتن کریمه پاسخ داد؛ شبه‌جزیره‌ای که نگران بود روزی مقر پایگاه دریایی ناتو شود. وی همچنین به‌عنوان بخشی از واکنش خود، برای بی‌ثبات کردن اوکراین تا زمانی که دست از تلاش‌ها برای ملحق شدن به جبهه‌ی غرب بردارد، جنگید (روحی و کریمی، 1393: 556).

در چارچوب نظریه‌ی رئالیسم در روابط بین‌الملل، وضعیت روسیه به‌عنوان قدرت بزرگ با هویتش بیشتر سازگاری دارد؛ بنابراین تبدیل‌شدن به یک قدرت بزرگ موازنه‌گر بیشتر شایسته روسیه است. پدر فکری این جریان، پریماکوف است که در سال 1996 وزیر امور خارجه و از 1999-1998 نخست‌وزیر روسیه بود.

1. اهمیت ژئوپلیتیکی، امنیتی، نظامی، اقتصادی گرجستان برای روسیه و آمریکا

منطقه قفقاز به دلیل واقع‌شدن در منطقه حساس و استراتژیک اوراسیا امروزه به دلایل ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک نگاه جهان و بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی را به خود جلب کرده و اهمیت خود را مجدداً بازیافته است. قفقاز که زمانی متمادی حیاط‌خلوت و حوزه نفوذ روسیه بود و در ادوار متمادی تاریخ نیز منازعه و رقابت بازیگران بود، اکنون به محل رقابت دیگر قدرت‌های بزرگ تبدیل‌شده است. اکنون تسلط بر قفقاز برای قدرت‌های بزرگ جهانی (روسیه- آمریکا- چین) به یک محک و معیار برای جهانی بودن قدرت تبدیل‌شده است (عسگری، 1384: 103).

گرجستان در منطقه مشرف به شمال کوه‌های قفقاز شمالی قرار گرفته ویژگی‌هایی چون تنوع ملیتی، خصوصیات و روحیات خاص ملی و قومی دارد. قرار گرفتن این کشور در دالان اتصال قفقاز جنوبی به دریای سیاه و همسایگی با مناطق بحرانی چون چین و قریه‌باغ از دیگر وجوه خاص این کشور محسوب می‌شود. از دیگر وجوه مهم ژئوپلیتیکی گرجستان، امکان تأثیرگذاری این کشور به عمق استراتژیک روسیه به‌ویژه در منطقه بسیار حساس واقع در جنوب غرب فدراسیون روسیه است. با توجه به اینکه گرجستان در منطقه شمال رشته‌کوه قفقاز شمالی قرار دارد، هرگونه تحول در وضعیت گرجستان به‌طور مستقیم در عمق استراتژیک روسیه تأثیرگذار خواهد بود.

اشراف گرجستان بر سواحل دریای سیاه و در اختیار داشتن بندرها مهمی چون سوپسا (بندری بااهمیت صدور نفت و گاز) و پوتی (دارای استعداد و ترانزیت کالا و حتی نفت و گاز) در مقایسه با دیگر کشورهای حوزه دریای سیاه و اروپا از دیگر ویژگی‌های ژئوپلیتیکی این کشور است (کولایی، 1381: 40).

در منطقه قفقاز دو محور استراتژیک برای تغییر ساختار ژئواستراتژیک در حال شکل‌گیری است، آمریکا از حوزه دریای سیاه در محوری در امتداد «اروپا - دریای سیاه - دریای خزر- آسیای مرکزی» در حال پیشروی است. هدف غایی این تفکر استراتژیک جلوگیری از گسترش نفوذ روسیه از شمال و ایران و از جنوب در محور جنوبی و ادامه همان اندیشه و دکتترین است.

روسیه نیز برای خروج از انزوا و شکستن محاصره سعی در حرکت در محوری در امتداد شمالی- جنوبی دارد. این محور شامل «روسیه- دریای خزر- ایران- اقیانوس هند» است (امیراحمدیان، 1385: 20). روسیه در پی حفظ و تحکیم نفوذ در قفقاز جنوبی فعال بوده و ناتو در پی فروپاشی در تلاش برای گسترش به شرق، به قفقاز نیز توجه فزاینده‌ای داشته است، قفقاز از جمله مناطقی است که جزئی از هارتلند اوراسیا به

شمار می‌رود و همچنین راه ترانزیت بسیار ایده آلی برای انتقال کالا، پول، مسافر و اندیشه‌هاست. قفقاز برای شرکت‌های تولید و تأمین انرژی عمده مسیر خروجی نفت و گاز اطراف دریای خزر محسوب می‌شود (زرگر، 1386: 31). حضور نیروهای فرامنطقه‌ای به‌ویژه نیروهای آمریکایی یا پیمان ناتو سبب احساس تهدید روسیه خواهد شد. آمریکا، ناتو یا کشورهای اروپایی برای تأمین منافع خود در منطقه قفقاز حضور دارند و چون هرکدام به دنبال تأمین منافع ملی خویش هستند به‌این‌ترتیب صحنه بازی قفقاز را به صحنه رقابت و برخورد منافع تبدیل و از ثبات و امنیت آن جلوگیری می‌کنند. اهمیت چچن برای روسیه بنا به دلایلی امنیتی است؛ زیرا استقلال چچن وحدت جغرافیایی و استراتژیکی استحکامات طبیعی روسیه در جنوب رشته‌کوه‌های قفقاز بزرگ را برهم می‌زند و این کشور بزرگ را در مقابل جنوب قفقاز جنوبی و در برابر دشت‌های جنوبی روسیه بی‌دفاع می‌سازد.

به همین دلیل حضور ناتو در جنوب، این وحدت و امنیت روسیه را در حیاط‌خلوت سابق خود برهم می‌زند. روسیه با هواداری از جنبش جدایی‌طلبی آبخازیا به رهبری ولادیسلاو آرد زینبا، آجاریا به رهبری اصلان آباشید و اوستیای جنوبی به رهبری را دار کوکوتی می‌تواند به منافع خویش دست یابد (کولایی، 1384: 58).

یکی از موضوعات مهم و مورد اختلاف میان مسکو/تفلیس در اوایل دوره استقلال گرجستان، تقاضای عقب‌نشینی کامل نیروهای روس از این جمهوری بود. روس‌ها با اشاره به منافع حیاتی و استراتژیک که در گرجستان دارند، ادامه حضور خود را در پایگاه‌های نظامی دریای سیاه و دیگر نقاط به انحاء گوناگون (از جمله ایجاد جنگل‌های داخلی) به اثبات رسانیده‌اند. این پایگاه مخزن تدارکات گروه‌های مسلح این کشور محسوب می‌شود که از درآمیختن کامل با ارتش ملی خودداری و موجبات اندوه و نگرانی ادوارد شوارد نادره جانشین گامسا خوردیا را فراهم کرده بودند. هم‌زمان با سفر یلتسین، رئیس‌جمهور روسیه در اوایل 1994 به گرجستان، مسکو گام دیگری برای افزایش حضور نظامی خود در قفقاز برداشت. اول گراچف وزیر دفاع روسیه در گفتگو با رسانه‌های روسیه از امضای یک قرارداد همکاری نظامی بین روسیه و گرجستان خبر داد بر اساس مفاد این قرارداد تأمین امنیت روسیه و کشورهای عضو قرارداد امنیت جمعی در قفقاز را به عهده داشت. یلتسین تأکید کرد که تا زمانی که مشکلات قومی در اوستیای جنوبی و ابخازیا حل‌وفصل نشود، هیچ‌گونه تسلیحات نظامی در اختیار ارتش گرجستان قرار نخواهد داد (کولایی، 1384: 79). اما در اوایل سال 2000 گرجستان با تمایلاتی که برای خروج از حوزه نفوذ روسیه داشت و عمدتاً از سوی جریان‌ها و احزاب و سیاستمداران غرب‌گرا هدایت می‌شد، خواهان پیوستن به اتحادیه اروپا شد که در این راه موفق شد. در این زمان گرجستان عضو ناظر در شورای اروپا شده و برای پیوستن به اتحادیه اروپا در صف کشورهای اروپای شرقی، هم‌پیمانان سابق شوروی و نیز جمهوری‌های سابق اتحاد شوروی به انتظار ایستاده است. گرجستان با تشکیل و تقویت ارتش ملی خود و دریافت کمک‌های نظامی از غرب و با مخالفت پارلمان گرجستان، خواهان خروج ارتش روسیه از گرجستان و تحویل پایگاه‌های نظامی به آن کشور شد. روسیه نیز

با تهدیدات غرب و پافشاری پارلمان گرجستان ناگزیر شد از اوایل سال 2000 به خروج نیروهای نظامی خود از گرجستان و تحویل پایگاه‌های نظامی به ارتش گرجستان اقدام کند. ولی با اوج‌گیری بحران گرجستان و استعفای شواردنادزه در اواخر سال 2003 از ریاست جمهوری و روی کارآمدن ساکاشویلی، رئیس‌جمهور جدید روسیه تخلیه پایگاه‌ها را به دهه‌ی آینده موکول کرد (کولایی، 1384: 71). از سوی دیگر اهداف آمریکا از حضور در گرجستان به اهداف آن در کل منطقه اوراسیا مربوط می‌شود. براین اساس اهداف آمریکا برای حضور در منطقه را می‌توان چنین برشمرد:

1- اهداف کوتاه‌مدت 5 ساله: تثبیت و پایدار کردن تکثرگرایی ژئوپلیتیکی در صحنه اوراسیا، این استراتژی یک مانور سیاسی و فریب دیپلماتیک در جهت پیشگیری از پیدایش ائتلافی خصومت‌آمیز است که بتواند پیشتازی آمریکا را به مبارزه بطلبد.

2- اهداف میان‌مدت 20 ساله: پیدایش شرکای سازگار استراتژیکی تا رهبری آمریکا در تأمین امنیت دلخواه از طریق همکاری در دو سوی اوراسیا شکل گیرد.

3- اهداف درازمدت آمریکا در اوراسیا می‌تواند در ایجاد هسته‌ی جهانی مسئولیت و اشتراک سیاسی نهفته باشد.

بنابراین هیچ دولتی توان رقابت در چهاربعد نظامی، اقتصادی، فناوری و فرهنگی را که تشکیل‌دهنده نفوذ سیاسی هستند را ندارد و جایگزین واقعی، رهبری آمریکا در اغتشاشات بین‌المللی خواهد بود (کولایی، 1384: 94).

2. بحران گرجستان مسئله اوستیای جنوبی

در نخستین ساعات بامداد 8 اوت 2008، در زمانی که بیشتر رسانه‌های جهان به گشایش بازی‌های المپیک در چین پرداخته بودند تانک‌ها، توپ‌ها و هواپیماهای گرجستان با دلگرمی از پشتیبانی غرب به شهر «تسخینوالی» مرکز ایالت اوستیای جنوبی حمله کردند. این حمله صدها کشته و زخمی بر جای گذاشت اما هنوز چندساعتی از آغاز حمله ارتش گرجستان به اوستیای جنوبی نگذشته بود که برخلاف انتظار و برآوردهای تفلیس، روسیه به پشتیبانی از اوستیا وارد جنگ شد. آتش حمله روس‌ها که از زمین، هوا و پس از ساعاتی از دریا آغاز شده بود به‌اندازه‌ای سنگین و پر تلفات بود که ارتش گرجستان چاره‌ای جز پس نشستن نداشت (امیدی، بی تا: 58-59).

بحران گرجستان در زمان المپیک به وقوع پیوست. انتخاب این زمان برای عمل باعث شد تا این حادثه از پوشش خبری خوبی در سطح دنیا برخوردار باشد. در مورد اینکه این عمل از سوی چه کسی برنامه‌ریزی شده بود، نظرات متفاوتی وجود دارد ولی قدر مسلم این است که رئیس‌جمهور گرجستان این کار را با چراغ سبز غرب و آمریکا و با امید به حمایت آن‌ها انجام داد. بحران با حمله نیروهای گرجستان به منطقه جدایی طلب

اوستیای جنونی آغاز شد. این بحران با قتل چند تن از نیروهای حافظ صلح روسی شکل جدی‌تری به خود گرفت و به سرعت شعله‌ور شد ادامه بحران با عکس‌العمل سریع و قاطع روسیه آن‌هم به شکل نظامی، باعث جهانی‌شدن بحران گردید (کوهکن، 1387: 217)

از ابتدای ریاست جمهوری میخائیل ساکاشویلی، وی شروع به نواختن سازی ناخوشایند برای روسیه نمود. درخواست و پافشاری تفلیس برای عضویت در ناتو طنینی دل‌خراش را برای رهبران کرملین بازتاب می‌کرد. اصولاً حمایت آمریکا و اتحادیه اروپا از وی شرایط ضمنی را به همراه داشت که آزاردهنده‌ترین آن‌ها برای مسکو، حمایت بی‌چون‌وچرا از سیاست غرب و درخواست گرجستان مبنی بر عضویت ناتو محسوب می‌شود. شایان‌ذکر است که گرجستان در حد توان کم خود به اقداماتی دست می‌زند که از نظر روسیه غیرقابل‌قبول و تهدید علیه منافع آن کشور محسوب می‌گردد. حمایت و پشتیبانی رئیس‌جمهور گرجستان از توفیق ویکتور یوشچنکو در انقلاب نارنجی اوکراین از آن جمله می‌باشد. همچنین رهبران روسیه همواره ادعا می‌کنند که گرجستان به چپن‌های مخالف که دست به عملیات تروریستی نظیر کشتار در بسلان زدند، کمک نظامی می‌رسانند در هشتم اوت سال 2008، شکیبایی کرملین در مقابل پیشروی سیاسی، اقتصادی و استراتژیک غرب به سرآمد (نوع‌پرست، 1387: 32).

2-1. روسیه و بحران گرجستان

روسیه دوران امنیت سازی درونی را در دوران پوتین سپری کرده و درک نموده که پیمان‌های امنیتی با غرب به ضررش است و همچنین نیاز به نمایش قدرت در داخل و خارج از مرزهایش دارد. روسیه با حمله گرجستان به استان جدایی‌طلب اوستیای جنوبی با قدرت برخورد کرد. روسیه با این کار می‌خواست نشان دهد که دیگر روسیه ضعیف و رنجوری که عکس‌العملی در بحران بالکان نشان نداد، نیست بلکه روسیه به قدرتی رسیده که در بحران قفقاز قاطعانه عمل می‌کند. این برخورد سریع و جدی نشان داد که قفقاز برای روسیه دارای اهمیت راهبردی است. با عملکرد سریع و برخورد خشن روسیه، هژمونی آمریکا زیر سؤال رفت. روسیه در آینده نزدیک استراتژی جدیدی برای دریای سیاه تعریف نمود و به تبع آن استراتژی جدیدی برای خزر خواهد داشت. چون مددوف اعلام کرد که روسیه تا سال 2020 میلادی به سمت ایجاد چتر دفاع فضایی حرکت و اسکادران جدید استراتژیک زیردریایی ایجاد خواهد کرد. با اتفاقاتی که افتاد، روسیه به خوبی نشان داد که با گسترش ناتو به شدت مخالف است و بیش از این اجازه نفوذ غرب در این منطقه را نخواهد داد (کوهکن، 1387: 219).

مسکو نمی‌تواند ادعای ایالات‌متحده آمریکا را مبنی بر اینکه هدف از استقرار سپر موشکی در اروپای خاوری، رویارویی با کشورهای چپ‌اند چون ایران و کره جنوبی است، بپذیرد و آن را تهدیدی استراتژیک نسبت به خود می‌داند بدین‌سان، حمله نیروهای گرجستان به اوستیای جنوبی، فرصتی برای روسیه فراهم آورد تا خشم خود را به رفتارهای غرب نشان دهد و اراده خود را مبنی بر شناساندن روسیه به‌عنوان یک‌قطب قدرت، به

رخ همگان بکشد. از هنگام به قدرت رسیدن پوتین، روسیه هژمونی ایالات متحده آمریکا را برنرفته و از راه‌های گوناگون به‌ویژه برپا کردن «سازمان همکاری شانگهای» برای به چالش کشیدن نظام تک‌قطبی دلخواه آمریکا و دور کردن ایالات متحده آمریکا از حوزه ژئواستراتژیک خود به نام «خارج نزدیک» کوشیده است. روسیه به‌خوبی آگاه است که برای رسیدن به اهداف راهبردی خود باید جایگاه و ارزش خود را با نمایش قدرت به رخ حریفان بکشد. پس ایستادگی روسیه در بحران اوستیا و در برابر طرح سپر موشکی، نشان‌دهنده‌ی خواست مسکو به داشتن نقشی قاعده‌ساز- نه پیرو قواعد تعریف‌شده از سوی دیگران- است. هدف اصلی روسیه، نه آغازگر جنگ سردی تازه و نه اقدامی در راستای تهدید بالقوه و بالفعل منافع سیاسی، اقتصادی، امنیتی غرب که پیش از هر چیز فهماندن این نکته مهم به آمریکایی‌ها بوده است که از این پس باید نقش روسیه را به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای و جهانی بپذیرد و منافع و مصالح این کشور را در مناطق پیرامونی‌اش در نظر بگیرد (امیدی، بی‌تا: 64).

یکی از نکات حائز توجه طی بحران گرجستان، ادبیات و لحن جدی سخنان و اظهارات مقامات روسیه، ولادیمیر پوتین، و سرگئی لاوروف، وزیر خارجه و مقامات نظامی آن کشور است. برای نمونه وقتی مقامات آمریکا روسیه را تهدید نمودند که حمله آن کشور به گرجستان در روابط فی‌مابین طی سال‌های آتی تأثیر خواهد داشت، مقامات کرملین در اظهارات خود با قاطعیت و نوعی تلخی پاسخ دادند که پرداختن به این تهدید را اولویت فعلی سیاست کشور نمی‌دانند. برای نشان دادن عمق بحران، مدودف در مصاحبه‌ای با خبرنگاران اظهار داشت که حمله گرجستان به اوستیا یادآور حملات تروریستی یازده سپتامبر 2001 به برج‌های دوقلوی مرکز تجاری نیویورک است و این واقعه سیاست و اولویت‌های سیاست خارجی روسیه را برای همیشه تغییر داده است به‌طوری‌که از این پس این کشور برای حمایت از روس‌های ساکن کشورهای اطراف از هیچ کوششی فروگذار نخواهد کرد. مطرح کردن اتهام «نسل‌کشی» و «پاک‌سازی قومی» از طرف رئیس‌جمهور روسیه و دیگر مقامات آن کشور به گرجستان در حمله به اوستیای جنوبی و جمع‌آوری زودهنگام اسناد و مدارک برای اثبات این قضیه نشان‌دهنده قصد جدی روسیه برای فشار جهت کنار گذاشتن سردمداران گرجستان محسوب می‌شود (Barry and Chivers, 2008:1).

2-2. دلایل روسیه جهت اقدام نظامی علیه گرجستان

حمایت و پشتیبانی غرب از گرجستان، تعلیم نظامیان آن کشور توسط آمریکا، تأمین پنهانی اسلحه برای آن کشور، نادیده گرفتن اقدامات غیر دموکراتیک و بعضاً جرائم ساکاشویلی و اطرافیان آن توسط اتحادیه اروپا و نهادهای نظارتی دولتی و غیردولتی اروپایی، جدی نگرفتن پرواز هواپیماهای جاسوسی بدون سرنشین بر فراز منطقه جدایی‌طلب اوستیای جنوبی قبل از بحران و بالاخره کشتن مردم بی‌گناهی که بعضاً تبعه روسیه به شمار می‌رفتند و عزم راسخ ساکاشویلی جهت عضویت در ناتو، برای رهبران کرملین این بیم را به وجود آورد که تهدیدات غرب بیش از حدی است که آن را بتوان نادیده گرفت و تصور می‌رفت که با استقرار نیروهای ناتو در گرجستان و دست‌اندازی به مناطق خودمختار، برنامه چند پارچه شدن روسیه نیز درازمدت مطرح باشد.

مجموع اقدامات فوق رهبران کرملین را وادار به تغییر سیاست جهت حفظ منافع ملی و امنیتی نمود (نوع پرست، 1387: 36). صرف نظامی‌گری روسیه بعد از سال‌ها سکوت در مقابل فشارهای غرب برای اعمال نفوذ در مناطقی که در گذشته تحت استیلای شوروی قرار داشت، ضمن آن که نشان‌دهنده احساس خطر روسیه در مقابل تهدیدات جدی امنیتی غرب برای آن کشور می‌باشد، اصولاً نشانی از باز شدن فصل جدید در روابط با دنیای غرب است. این تغییرات در برابر روسیه بر موضوعات خاصی تأثیر خواهد گذاشت. مهم‌ترین آن‌ها عبارت است از: گسترش ناتو، استقرار سپر موشکی غرب، وضعیت روس تبارها در جمهوری‌های سابق شوروی و دیگر مسائل فی‌مابین آمریکا/ روسیه. برخی کارشناسان معتقدند مواضع سیاسی روسیه در برابر گرجستان به زودی تغییر خواهد کرد. و روسیه در قبال گرجستان عقب‌نشینی نشان خواهد داد. اکنون پس از درگیری‌های قره باغ (جنگ آذربایجان/ ارمنستان) که در آ غرب مواضع صریح و روشن و کارآ از خود نشان نداد این تحلیل‌ها قوت بیشتری یافته است.

2-3. ایالات متحده آمریکا و بحران گرجستان

بدون شک یکی از علت‌های اصلی شروع بحران، چراغ سبز ایالات متحده آمریکا به ساکاشویلی بود. این تصور که ایالات متحده آمریکا از گرجستان حمایت می‌کند باعث شد تا گرجستان این عمل واکنش را انجام دهد. در این بحران لبه اصطلاح روسیه و اروپا تیز شد و این به نفع آمریکا بود. ایالات متحده آمریکا با این بحران توانست به اروپا نشان دهد که تلاش‌هایش برای نزدیکی به روسیه نمی‌تواند منافع این اتحادیه را درازمدت تأمین کند. در این بحران، آمریکا تلاش کرد تا نگاه‌ها از عراق و سوریه به سمت گرجستان منحرف شود. آمریکا حیثیت بین‌المللی روسیه را از بین برد؛ چون روسیه در مقابل بحران به وجود آمده برخورد نظامی داشت ولی ایالات متحده سعی کرد تا بحران را به صورت سیاسی حل و فصل کند.

آمریکا از بحران گرجستان استفاده زیادی کرد. ایالات متحده با استفاده از این بحران، روسیه ترسی و ترس از غول روسیه را ایجاد کرد. این ترس از روسیه در اروپای شرقی باعث شد تا ایالات متحده بتواند قرارداد استقرار سپر موشکی در لهستان را بدون هزینه امضا کند. هزینه برآورده شده برای این قرارداد حدود بیست میلیارد دلار بود.

ایالات متحده در حال حاضر به دنبال ایجاد برتری در چندجانبه‌گرایی به جای ادامه ایفای نقش در هیبت هژمون است. به همین دلیل است که با گسترش ناتو به عنوان سازمانی که در آن دست بالا را دارد، موافق است و از این به بعد هم بر آن اصرار خواهد ورزید (کوهکن، 1387: 221). اما در مورد این که آیا درگیری روسیه و آمریکا به نوعی زنده کننده جنگ سرد جدیدی است، باید توجه داشت که تقابل روسیه و آمریکا در مسائل مختلف جهانی به دودسته مختلف تقسیم می‌شود:

- درگیری راهبردی در مورد سپر موشکی در چک و لهستان و حوزه نفوذ در اوکراین و گرجستان.

- درگیری تاکتیکی در مواردی مثل بحث هسته‌ای ایران.

نکته دیگر قابل توجه در این زمینه دکترین امنیت ملی رئیس‌جمهور روسیه است. این دکترین شامل:

- روسیه به هیچ وجه به بازگشت به دوران جنگ سرد فکر نمی‌کند؛

- روسیه سعی خواهد داشت تا مشکلات با غرب را به صورت مسالمت‌آمیز حل کند؛

- روسیه به دنبال چالش با غرب نیست ولی به منافع ملی خودش فکر می‌کند.

همان‌طور که به خوبی از این دکترین مشخص است، روسیه نمی‌خواهد با ایالات متحده آمریکا وارد تقابل شود بلکه وارد رقابت با آمریکا شده است. در رقابت، مبادله در توزیع منافع مطرح است و حوزه عمل، کشور است به همین دلیل امکان وقوع جنگ سرد جدید دور از ذهن به نظر می‌رسد (کوهکن، 1387: 222).

ساکاشویلی با دلگرمی غرب و امید عضویت ناتو بدون در نظر گرفتن حساسیت‌های همسایه قدرتمند شمالی خود، دست به عملیاتی از چند ماه پیش زد که معمولاً یک سیاستمدار باتجربه بدان مبادرت نمی‌ورزد. در اینجا این سؤال پیش می‌آید که صرف نظر از اشتباه محاسبه رئیس‌جمهور گرجستان که در واقع حمله به اوستیای جنوبی راهی برای نجات خود از مخمصه درگیری‌های سیاسی داخلی می‌دانست، آیا به وی وعده داده شده بود که نیروهای ناتو احتمالاً آمریکا در این جریان خود را درگیر خواهند کرد؟ ظاهراً دلیلی دیگر برای مقابله گرجستان بخصوص در شرایطی که اوضاع داخلی آن مساعد و موافق دولت نبود، نمی‌توانست وجود داشته باشد. اگر چنین باشد باید سؤال دیگری مطرح نمود اتحادیه اروپا و آمریکا به حساسیت روسیه نسبت به وضعیت اتباع خود در مناطق جدایی طلب و سرنوشت این مناطق و نیز نگرانی آن کشور نسبت به عضویت گرجستان در ناتو آگاهی داشتند آیا کشورهای عضو ناتو به خصوص اعضای اروپایی آن تصور می‌کردند که روسیه دست روی دست خواهد گذاشت و شاهد کشته شدن اتباع خود و نیز تصرف و استیلای گرجستان بر اوستیای جنوبی خواهد بود؟ این چنین امری محتمل به نظر نمی‌رسد (نوع پرست، 1387: 37). از دید غرب، مهار کردن روسیه در گستره جهانی درگرو جلوگیری از هژمونی آن در قفقاز و آسیای مرکزی است تا هم از دامنه جاه طلبی‌های فرامنطقه‌ای روسیه کاسته شود و هم جایگاه ژئوپلیتیکی، ژئواستراتژیکی و حتی ژئواکونومیک روسیه تضعیف شود. منطقه قفقاز در واقع دروازه اصلی روسیه برای تعامل با جهان شمرده می‌شود به گونه‌ای که بسته شدن این دروازه همچون بسته شدن درهای اقتصادی، سیاسی و استراتژیک به روی روسیه است.

نتیجه‌گیری:

طی سال‌های 1998 تا 2005 با وقوع انقلاب گل رز گرجستان (و دیگر انقلاب‌های رنگین) دوران نوینی در زندگی داخلی گرجی‌ها و حیات بین‌المللی گرجستان به وجود آمد. ردیابی تأثیرات آن بر کشور روسیه از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است؛ زیرا از طرفی عوامل و اهداف انقلاب را تعیین می‌نماید و از طرفی دیگر

با تأکید بر نقش فاکتورهای تأثیرگذار، تأثیرات بین‌المللی آن را آشکار می‌سازد. پرسش اصلی مقاله این است که نتایج انقلاب گل رز گرجستان چه تأثیراتی بر محیط بین‌المللی به‌ویژه بر روسیه و بر موازنه قدرت بین روسیه و آمریکا داشته است؟ مقاله در جواب فرضیه بیان می‌نماید که ایالات‌متحده آمریکا به دنبال تحقق هژمونی جهانی به رهبری خود و نیز پایان دادن به نفوذ سنتی روسیه در مناطق آسیای مرکزی و قفقاز و دستیابی به حداکثر منافع ملی خود در این منطقه است. به همین دلیل منطقه‌ی قفقاز محل جدال روسیه و ایالات‌متحده آمریکا گردیده و پس از خاورمیانه تبدیل به دومین محور منازعه‌ی بین‌المللی شده است. یافته‌ی پژوهش بیان می‌نماید که تأثیرات بین‌المللی موازنه قدرت بین آمریکا/ روسیه در منطقه‌ی قفقاز شامل بروز بحران در اوستیای جنوبی 2008 و نیز بحران 2014 اوکراین و به‌ویژه الحاق شبه‌جزیره کریمه به روسیه و نهایتاً جنگ ارمنستان - آذربایجان می‌باشد. منطقه قفقاز در واقع دروازه اصلی روسیه برای تعامل با جهان شمرده می‌شود. از دید آمریکا، مهار کردن روسیه در گستره جهانی در گرو جلوگیری از هژمونی آن در قفقاز و آسیای مرکزی است تا هم از دامنه جاه‌طلبی‌های فرامنطقه‌ای روسیه کاسته شود و هم جایگاه ژئوپلیتیکی، ژئواستراتژیکی و حتی ژئواکونومیک روسیه تضعیف شود. در حوزه‌ی نزاع بین روسیه/ آمریکا، ایالات‌متحده آمریکا برای تحقق هژمون جهانی به رهبری خود، اقدام به کاهش و نهایتاً حذف نفوذ سنتی روسیه در گرجستان نموده است. نزاع به وجود آمده موازنه قدرت در گرجستان را به طرف آمریکا متمایل نموده است و حداقل منافع ملی را نصیب روسیه ساخته است.

Source: georgia.persianblog.ir/tag

Bibliography:

- 1- ابراهیمی، شهروز (1390)، «رقابت روسیه و آمریکا در قفقاز جنوبی 1991-2020»، پیاپی 8، بهار، صص 1-32.
- 2- احمدی لفورکی، بهزاد (1383)، راهنمای منطقه خزر و کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی، تهران، مؤسسه ابرار معاصر.
- 3- امید، علی (بی‌تا)، ابعاد بین‌المللی بحران گرجستان و آثار آن بر منافع ملی ایران، شماره 252-251، صص 58-73.
- 4- امیر احمدیان، بهرام (1385)، جاده نظامی گرجستان و گذرگاه داریال، فصلنامه ایراس، سال اول، شماره 1.
- 5- امیر احمدیان، بهرام (1385)، همسایگان شمالی، همشهری دیپلماتیک، شماره هفتم.
- 6- روحی، مجید و کریمی فرد، حسین (1393)، «بیشینه‌سازی قدرت روسیه در قبال بحران اوکراین»، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و هشتم، شماره 3، صص 551-577.
- 7- زرگر، افشین (1386)، «رقابت قدرت‌های بزرگ در قفقاز و آثار آن بر امنیت منطقه‌ای»، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، سال شانزدهم، شماره 58، صص 1-42.
- 8- سازمند، بهاره (1397)، تهدید روسیه و تأثیر آن بر سیاست‌های امنیتی گرجستان، پیاپی 22، بهار، صص 141-111.
- 9- ساجدوا، گلشن (1384)، «تغییر رژیم از طریق انقلاب‌های رنگی»، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، سال چهارم، دوره چهارم، شماره 51، صص 218-238.
- 10- شیرازی، ابوالحسن (1389)، «تقابل سیاست خارجی روسیه و آمریکا در گرجستان»، فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، پیاپی 13، زمستان، صص 1-34.
- 11- شیرازی، ابوالحسن (1387)، «گرجستان از انقلاب رز تا جنگ با روسیه»، فصلنامه اوراسیای مرکزی، پیاپی 2، تابستان.
- 12- عسگری، حسن (1384)، «انقلاب رز گرجستان: دستاوردها و ناکامی‌های دولت جدید»، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، سال سیزدهم، دوره چهارم، شماره 49، صص 72-98.
- 13- عسگری، حسن (1384)، «گسترش اتحادیه اروپا به منطقه قفقاز جنوبی؛ رؤیا یا واقعیت»، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، سال چهارم، دوره چهارم، شماره 50، صص 104-124.

- 14- عسگری، حسن (1384)، «نقش بازیگران خارجی در انقلاب‌های رنگی، مورد انقلاب در گرجستان»، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره 51، صص 72-98.
- 15- قاسمی، فرهاد (1393)، «اصول روابط بین‌الملل»، چاپ پنجم، نشر میزان.
- 16- قوام، عبدالعلی (1389)، «اصول سیاست خارجی و سیاست بین‌الملل»، تهران: نشر سمت.
- 17- کولایی، الهه (1381)، «پیوندهای امنیتی تاجیکستان و افغانستان»، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره 102، صص 55-75.
- 18- کولایی، الهه (1384)، «افسانه انقلاب‌های رنگی»، تهران: ابرار معاصر.
- 19- کوهکن، علیرضا (1387)، «بحران گرجستان و قدرت‌های حاضر در منطقه»، فصلنامه راهبرد یاس، شماره 15، صص 216-224.
- 20- متقی، ابراهیم و شهرابی فراهانی، محبوبه (1391)، «جنگ نرم و انقلاب‌های رنگی آمریکا در کشورهای در حال گذار»، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره 42، صص 207-225.
- 21- مشیرزاده، حمیرا (1391)، «تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل، تهران: نشر سمت.
- 22- ملکوتیان، مصطفی (1386)، «انقلاب‌های رنگی در آسیای مرکزی و قفقاز و تمایز آن‌ها از انقلاب‌های واقعی»، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره سی و هفتم، شماره 4، صص 239-257.
- 23- میرفرخایی، هوشمند (بی‌تا)، «نظریه موازنه قوا»، مجله سیاست خارجی، صص 482-492.
- 24- نوع‌پرست، زهرا (1387)، «بحران گرجستان: فصل نوین در روابط روسیه و غرب»، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، شماره 63، صص 30-46.
- 25- یزدانی، عنایت الهه (1395)، «نقش آمریکا و روسیه در بحران‌های ژئوپلیتیکی گرجستان و اوکراین»، پیاپی 18، زمستان، صص 228-259.

Barry, Ellen and C. I. Chivers, Russia Hardens Support for Separatist Enclaves, -26
International Herald Tribune.

Mearsheimer, John J (2001). The Tragedy of Great Power politics, New York. -27

Mearsheimer, John.J (2009), reckless states and Realism, International Relations, -28

**The effects of the Georgian Rose Revolution on the balance of power,
with an emphasis on Russia**

Abstract

In political studies, developments in the Central Asian region between 1998 and 2005 mark the beginning of a new era in political, social, and international affairs. It is important to trace the effects of the color revolutions on federal Russia over the years; Because it both identifies the causes and goals of the color revolutions and shows the extent of its impact on Russia and other countries in the world. In this regard, a major question arises: what effect did the Georgian flower revolution have on the balance of power (Russia / US) and specifically on Russia? The present article tests this hypothesis: The research hypothesis is that in the context of the Russia / US conflict, the United States has sought to reduce and ultimately eliminate traditional Russian influence in Georgia in order to achieve global hegemony under its leadership. . The conflict has shifted the balance of power in Georgia toward the United States, with minimal national interests for Russia in Georgia. Therefore, the second area of international conflict, especially between 1998 and 2005, was Central Asia and the Caucasus (after the Middle East). The novelty of the article explains that the effects of color revolutions have had special environmental and international implications. Its most important international implications have been the crisis in South Ossetia in 2008, the crisis in Ukraine in 2014, and the fate and plight of the people and the Crimean peninsula in the form of a balance of power. The present research has been written by analytical-descriptive method and in a library and documentary style.

صلح و شکوفایی با ایجاد توازن ژئوپلیتیکی در منطقه؛ نقش گرجستان و ایران

مقدمه

دانش ژئوپلیتیک به عنوان رویکردی واقع‌گرایانه، بر جغرافیا، مختصات و موقعیت جغرافیایی به عنوان عوامل ثابت قدرت متمرکز است. نگاهی به نقشه جهان، فهم تحولات سیاسی را آسان‌تر می‌سازد. هرچند در قرن حاضر با ورود فناوری‌های پیشرفته، تحولات ارتباطات و جریان گسترده اطلاعات، همچنین تغییر مفاهیم تهدید و امنیت و تحول کارکرد مرزهای جغرافیایی، تاحدی جایگاه نظریه‌های جبریت جغرافیایی در مطالعات و تحلیلها کمرنگ شده است، با این حال واقعیت‌های ژئوپلیتیکی همچنان واقعیت‌های ثابت و جبری و تأثیرگذار در معادلات سیاسی و بین‌المللی هستند.

دسترسی کشورها به آبهای آزاد و سواحل دریایی، مزیت اقتصادی و سیاسی قابل توجهی در قبال کشورهای محاط در خشکی و بدون دسترسی دریایی به شمار می‌رود و در نقش‌آفرینی و چانه‌زنی‌های سیاسی منطقه‌ای و جهانی عامل مؤثری است. برخورداری از موانع طبیعی در نواحی مرزی، عامل مهمی در برآوردهای امنیتی و مؤثر در رفتارها و استراتژی‌های خارجی کشورهاست و موقعیت جغرافیایی به عنوان مسیر ترانزیت در منطقه، در کنار بهره‌مندی از مزایای اقتصادی، برای موقعیت سیاسی کشورها دارای اهمیت است.

از طرفی، دانش ژئوپلیتیک به شیوه‌هایی می‌پردازد که از طریق عوامل جغرافیایی، می‌توان امور بین‌الملل را درک کرد؛ نه فقط چشم‌انداز فیزیکی - برای مثال موانع طبیعی کوهها یا اتصالات شبکه‌های رودخانه‌ای - بلکه اقلیم، جمعیت، مناطق فرهنگی و دسترسی به منابع طبیعی. چنین عواملی می‌توانند تأثیرات مهمی بر بسیاری از جنبه‌های تمدنی ما از استراتژی سیاسی و نظامی گرفته تا توسعه اجتماعی انسانی از جمله زبان، تجارت و مذهب داشته باشند.

اهمیت جغرافیا در روند شکل‌گیری تاریخ جهانی و سیاست بین‌الملل امروز ما را به درک دقیق واقعیات بین‌المللی متوجه می‌سازد. با وقوع حوادث تروریستی در آغاز قرن بیست و یکم و سرایت و گسترش جریان خشونت‌های افراطی به ورای مرزهای کشورها، هرچند بحث کمرنگ شدن مرزهای جغرافیایی را مطرح شد، اما جغرافیا همچنان عاملی تعیین‌کننده در تحلیل‌های سیاسی جهان است طبق گفته ناپلئون در قرن هجدهم: با دانستن جغرافیای یک کشور می‌توان سیاست خارجی آن کشور را فهمید.

ورود مباحث ژئوپلیتیکی به حوزه مطالعات بین‌المللی، موجب شده است تا واقعیات جغرافیایی بار دیگر توجه تحلیلگران سیاست بین‌الملل را به خود جلب کند به طوری که به نظر می‌رسد تحلیل سیاست‌های بین‌الملل بدون توجه به عنصر جغرافیا و ملاحظات ژئوپلیتیکی، تحلیلی ناقص و سطحی خواهد بود.

روشن است هنگامی که به مباحث ژئوپلیتیکی می‌پردازیم، به مباحث قدرت، امنیت و سیاست و به دنبال آن، به بازیگران خارجی و نقش و نفوذ آنان در معادلات منطقه‌ای و در راستای تامین منافع آنان اشاره می‌کنیم. از این رو کشورهایی که در حوزه‌های ژئوپلیتیکی جهان قرار دارند، در واقع عرصه حضور، بازیگری و رقابت‌های قدرتهای منطقه‌ای و جهانی خواهند بود.

از طرفی انرژی نقش مهمی در ژئوپلیتیک جهانی ایفا می‌کند. ذخایر غنی انرژی به همراه مسیرهای انتقال انرژی به مصرف‌کنندگان و بازارهای جهانی، از واقعیات مهم ژئوپلیتیکی یک منطقه به شمار می‌رود و عرصه‌ای برای رقابت و برخورد میان منافع بازیگران ایجاد می‌کند که خود منشأ تنش و چالشهای منطقه‌ای مهمی خواهد بود. در مجموع، حوزه‌های مهم ژئوپلیتیک جهان، عرصه بازیگری و رقابت قدرتها و تعقیب منافع و اعتبار و قدرت است.

با نگاهی به نقشه جغرافیایی جهان، وجود حوزه‌های مهم ژئوپلیتیک در جوار یکدیگر، اهمیت منطقه اوراسیایی و خاورمیانه را نشان می‌دهد. حوزه‌های ژئوپلیتیکی: خلیج فارس، شبه قاره هند، آسیای مرکزی، قفقاز و خاورمیانه، این منطقه را تبدیل به یک حوزه سیاسی داغ نموده است و بنابراین کشورهای داخل این حوزه، به ویژه کشورهایی که دارای موقعیت جغرافیایی برجسته، منابع قدرت سرزمینی و دریایی هستند، ضمن اینکه اهمیت ویژه‌ای دارند، قابلیت ایفای نقش بیشتری دارند و دارای اثرگذاری بالایی نیز هستند.

حوزه‌های داغ ژئوپلیتیکی¹⁰ باعث می‌شود کشورها و قدرتها هریک به دنبال اهداف خاص خود باشند، این اهداف طبیعتاً "متناقض و متضاد یا متداخل است و همین امر افزایش منجر به رقابت و چالش و تنش‌های ژئوپلیتیکی می‌شود. برای دستیابی به صلح، توسعه و ثبات منطقه، کشورهایی که دارای توان تاثیرگذاری ژئوپلیتیک هستند، می‌توانند با برقراری و حفظ موازنه ژئوپلیتیک میان کشورهای منطقه، مانع افزایش تنشها و شدت گرفتن چالشها شوند و به جای ایجاد و ورود به گروه‌بندی‌ها و صف‌بندی‌های منطقه‌ای، در گردونه تعاملات متوازن سیاسی و منطقه‌ای بازی کنند.

واقعیات ژئوپلیتیکی منطقه قفقاز جنوبی

¹ hot geopolitical regions

امروزه کشورهایی که درصدد ایفای نقش مؤثر در معادلات منطقه‌ای و جهانی هستند، بایستی سیاست خارجی خود را بر مبنای مؤلفه‌هایی از جمله برآورد قدرت ملی، ظرفیت نظامی، توان اثرگذاری در رفتار سایر بازیگران، موقعیت جغرافیایی و استراتژیک خود، قابلیت‌های بازیگری و از همه مهم‌تر واقعیات ژئوپلیتیکی موجود تنظیم کنند.

از مهمترین عوامل ژئوپلیتیکی منطقه قفقاز، واقع شدن در قلب اوراسیا، به عنوان چهارراهی میان شرق و غرب و شمال و جنوب، همجواری با خزر، آسیای مرکزی و قدرت‌هایی مانند روسیه، ایران، ترکیه و همسایگی با منطقه خاورمیانه است که قفقاز را دارای موقعیتی استراتژیک و حساس نموده است.

منطقه قفقاز در مسیر کریدور ارتباطی شمال- جنوب و غرب- شرق قرار گرفته است، مرز تلاقی دو تمدن بزرگ اسلامی و مسیحی بشمار می‌رود و دروازه ورودی قدرت‌های بزرگ به منطقه آسیای مرکزی محسوب می‌شود.

حوزه ژئوپلیتیکی قفقاز به عنوان محیط پیرامونی و خارج نزدیک روسیه پس از فروپاشی شوروی، با در اختیار داشتن موقعیت جغرافیایی برجسته و استراتژیک، عرصه منافع متداخل همه بازیگران منطقه و فرامنطقه‌ای قرار گرفته است. وجود منابع عظیم انرژی، خطوط انتقال انرژی و مسیرهای مناسب حمل آن به بازارهای اروپایی، مبارزه‌ای برای نفوذ و رقابت این قدرت‌ها را مهیا کرده است.

هرچند محصور بودن در خشکی موجب وابستگی جمهوریهای قفقاز به کشورهای دیگر در دسترسی به آبهای آزاد شده است، اما قفقاز جنوبی موقعیت ویژه‌ای برای ملاحظات امنیتی همسایگان و مناطق پیرامونی و همچنین به عنوان مسیرهای ترانزیت و حمل و نقل و تجاری مانند مسیرهای انتقال انرژی دارد.

یکی از ابعاد مهم موقعیت منطقه‌ای قفقاز، موقعیت ارتباطی آن است. این منطقه در اتصال مسیرهای مهم شمال، جنوب و شرق و غرب و دسترسی به ابهای آزاد برای کشورهای منطقه دارای اهمیت استراتژیک است.

از طرفی، موقعیت جغرافیایی و امنیت‌ساز برای روسیه، رویکردهای سیاسی متفاوت، روابط تیره و جنگ قره‌باغ بین آذربایجان و ارمنستان به عنوان یکی از موانع همگرایی در قفقاز، موقعیت ژئوپلیتیکی چالشی و پر تنشی را بر این منطقه تحمیل کرده است.

با توجه به مرز مشترک ایران با این منطقه و وجود اشتراکات فرهنگی، مذهبی و زبانی؛ تأثیرپذیری از تحولات منطقه قفقاز برای ایران، موضوع مهم، حیاتی و امنیتی است. همجواری بخشی از این منطقه با دریای خزر، به ویژه با توجه به تعیین نشدن رژیم حقوقی دریای خزر و تلاش هریک از کشورهای ساحلی برای افزایش سهم خود از این دریا، از موضوعات مهم امنیتی در قفقاز است. وجود اختلافات مرزی و ارضی در منطقه قفقاز، از جمله موارد ایجاد تنش و ناامنی و همچنین بازشدن پای دولتهای دیگر- غیر از جمهوریهای قفقاز- به منطقه است.

قفقاز جنوبی اهمیتی استراتژیک برای آمریکا دارد. از زمان فروپاشی شوروی و پس از تغییرات ژئوپلیتیکی این منطقه، آمریکا نفوذ سیاسی، نظامی و اقتصادی حضور مستقیم و علنی نظامی خود را در قفقاز گسترش داده است. راهبردهای آمریکا در ارتباط با منطقه از زمان فروپاشی شوروی، تا اندازه زیادی تحت تأثیر سیاست این کشور در زمینه مهار روسیه در منطقه پیرامونی آن و نیز سیاست منزوی کردن ایران بوده است. از طرفی موضوع انتقال انرژی کشورهای این منطقه، چالشی سیاسی-امنیتی و ژئوپلیتیک است. طرح‌های امنیت انرژی، خطوط انتقال انرژی در قفقاز شامل خط لوله ناباکو؛ خط لوله نفتی باکو-تفلیس-جیحان؛ خط لوله گازی باکو-تفلیس-ارزروم؛ خط لوله انتقال انرژی به چین، در راستای تأمین امنیت انرژی و کاهش وابستگی به روسیه در حوزه انرژی، برای کشورهای اروپایی و آمریکا مهم است.

موقعیت ژئوپلیتیک مهم دیگر قفقاز، حائل شدن آن بین روسیه با ایران و ترکیه است.¹¹ موقعیت جغرافیایی قفقاز جنوبی به گونه‌ای است که در عین حال که در محیط پیرامونی امنیتی و فضای خارج نزدیک روسیه واقع شده، در جوار خود با دو قدرت منطقه‌ای ایران و ترکیه نیز هم مرز است و بدین ترتیب، از موقعیت خاص ژئوپلیتیکی در دسترسی به اروپا و دریای مدیترانه و همچنین خلیج فارس و اقیانوس هند برخوردار است.

با توجه به ویژگی‌های خاص، برخی حوزه‌های ژئوپلیتیکی را می‌توان به عنوان "مناطق ژئوپلیتیک تحت فشار"¹² مورد بررسی قرار داد. نویسندگان این عنوان را برای مناطقی به کار می‌برد که به شدت از جنبه‌های مختلف سیاسی، امنیتی، اقتصادی و بازیگری و تعقیب منافع برای قدرتهای داخلی و خارجی مهم هستند.¹³ از ویژگی‌های مناطق ژئوپلیتیک تحت فشار، می‌توان حضور بازیگران متعدد در منطقه، وجود اهداف متفاوت، متداخل، متعارض و متضاد، و وجود معضلات حل‌نشده و تنش‌زای ژئوپلیتیکی در منطقه را برشمرد که بدین ترتیب، منطقه قفقاز را تبدیل به یک منطقه ژئوپلیتیک تحت فشار می‌کند. در نتیجه با افزایش ظرفیت تنش و چالش همراه با رقابت و تقابل، استقرار ثبات و صلح منطقه‌ای امری حساس و جدی محسوب می‌شود.

11. برای مطالعه بیشتر در خصوص موقعیت ژئوپلیتیکی قفقاز به منبع زیر رجوع شود: حافظ نیا محمدرضا و محمدحسین 11 افشردی (بهار 1381)، تحلیل ژئوپلیتیک قفقاز؛ بستری برای تدوین سیاست خارجی مناسب‌تر، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، شماره 42، 19-37

12. geopolitical region under pressure

13. برای مطالعه بیشتر در این زمینه رجوع شود به مقاله زیر: 13

مرکز بین‌المللی مطالعات صلح اسدی‌کیا بهناز (1399)، ژئوپلیتیک تحت فشار ایران؛ استراتژی پیچیده،

www.peace-ipsc.org

واقعیات جدید ژئوپلیتیکی در قفقاز پس از جنگ قره باغ

در میان چالشهای فضایی در قفقاز جنوبی، بحران قره باغ ریشه‌دارترین بحران این منطقه است. نتایج جنگ اخیر قره‌باغ، واقعیت‌های ژئوپلیتیکی در قفقاز جنوبی را با تأثیرات وسیعی که در منطقه از دریای خزر تا دریای سیاه ایجاد نمود، متحول کرد. این وضعیت جدید که نشانی از سیاست‌های قدرت است، قفقاز جنوبی را عرصه اقدام بازیگران متفاوت با چالشها و منافع متفاوت قرار داد و ضرورت اتخاذ استراتژی مناسب برای انطباق با واقعیت‌های جدید ژئوپلیتیکی را هم برای کشورهای این منطقه از جمله گرجستان و هم کشورهای پیرامون مانند ایران آشکار می‌سازد.

حضور و استقرار نیروهای نظامی روسیه و تامین نیازهای پشتیبانی و لجستیکی آن و عبور از فضای هوایی در قفقاز جنوبی و تأثیرات آن بر ترتیبات امنیتی، بخشی از این واقعیات جدید ژئوپلیتیکی است. همچنین چالش‌های سیاسی با گشایش خط آهن بین ترکیه و آذربایجان که از ارمنستان می‌گذرد، دارای تأثیرات ترانزیتی بر گرجستان خواهد بود.

چالش بعدی، فشار فزاینده روسیه بر جدایی‌طلبان آخازیاست. مورد قره‌باغ نشان داد که روسیه یک چوب بزرگ و یک هویج کوچک برای متحدانش دارد.¹⁴ در واقع، تغییر واقعیات ژئوپلیتیکی در قفقاز جنوبی می‌تواند منجر به چالش‌های جدید امنیتی برای کشورهای منطقه باشد.

بازیگری قدرتهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای با منافع متداخل و متعارض

همان‌طور که بیان شد، یکی از ویژگی‌های مناطق ژئوپلیتیکی تحت فشار که دارای اهمیت ویژه‌ای برای قدرتهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است، بازیگری قدرتها با منافع متفاوت است که منطقه را تبدیل به صحنه رقابت و چالش برای کسب منافع حداکثری می‌کند.

روسیه یکی از این کشورهاست که به دنبال حفظ و گسترش منافع پیشین خود در منطقه خزر از یک سو برای گسترش نفوذ خود در کشورهای نواستقلال تلاش می‌کند و از سوی دیگر، به دنبال کنترل افزایش قدرت آمریکا و غرب در منطقه است. منافع و اهداف روسیه در حوزه ژئوپلیتیکی قفقاز جنوبی، کنترل بر حوزه نفوذ سنتی خود، وجود دغدغه‌های امنیتی در حوزه پیرامونی و خارج نزدیک خود، کنترل و سهمیم شدن در بازار و منابع انرژی و همچنین کنترل و انحصار بر خطوط و مسیر انتقال انرژی، احیای جایگاه ابرقدرتی سابق خود در منطقه و جهان و کنترل بازیگران منطقه‌ای می‌باشد.

14 . Tsereteli Mamuka, (10 Dec 2020) New Geopolitical Realities of the Caucasus: Reevaluating Georgia 's National Security Strategy, Middle East Institute, <https://www.mei.edu>

ترکیه نیز درصدد گسترش حوزه نفوذ خود در منطقه قفقاز، کسب عایدات اقتصادی با سرمایه‌گذاری و تجارت با کشورهای منطقه و کسب سهم بیشتری از بازارهای منطقه‌ای، داشتن سهمی از مسیر خطوط انتقال انرژی منطقه، رقابت با سایر بازیگران منطقه‌ای در قفقاز و محدود نمودن آنان است.

منافع غرب کسب نفوذ حداکثری و بازیگری در منطقه است. از آنجا که قفقاز حوزه امنیتی خارج نزدیک روسیه محسوب می‌شود، امنیت روسیه با منافع غرب در منطقه منجر به زمینه‌های بالقوه تنش می‌شود.

رهیافت بلندمدت آمریکا در منطقه مبنی بر نفوذ در منطقه و استقرار و حمایت از روند دموکراتیک کشورهای منطقه، در تضاد با منافع امنیتی روسیه در خارج نزدیک است. همین امر موجب تنش بالقوه و جدی در این حوزه ژئوپلیتیکی است. آمریکا با داشتن چند پایگاه نظامی از جمله پایگاه هوایی در قفقاز جنوبی و تعداد قابل توجهی مستشاران نظامی، در منطقه حضور جدی دارد. توسعه نفوذ آمریکا بر منطقه قفقاز همچنین طرح گسترش ناتو به شرق و حضور آن در قفقاز، برای امنیت روسیه چالشی ژئوپلیتیکی ایجاد کرده است.

آمریکا نیز در رقابت با روسیه به دنبال کنترل بر منابع انرژی و مسیرهای انتقال انرژی در جهت منافع سیاسی خود است؛ در عین حال که با جلوگیری از ورود ایران به مسیر ترانزیت انرژی - با وجود اینکه ایران به عنوان کوتاهترین، امن‌ترین و کم‌هزینه‌ترین مسیر انتقال انرژی مطرح است - درصدد انزوای ایران و کنترل اقتصادی و تجاری بر بازارهای منطقه‌ای است.

اروپا با سیاست گسترش حوزه نفوذ ناتو به منطقه قفقاز در پی دسترسی امن و آسان به منابع انرژی منطقه، از طریق طرح‌های ارتباطی اتحادیه اروپا، تراسیکا و طرح‌های مربوط به ایجاد و بهره‌برداری از خطوط لوله انتقال انرژی، همچنین همگرا نمودن قفقاز با ساختارهای اروپایی، کاهش نفوذ روسیه در منطقه، و مشارکت در طرح‌های بزرگ اقتصادی و استراتژیک در قفقاز است.

اسرائیل نیز با افزایش حضور مستقیم خود در قفقاز، تعاملات استراتژیک نظامی با کشورهای این منطقه به ویژه آذربایجان را شدت بخشیده و حضور در منطقه را ابزاری برای تقویت جایگاه منطقه‌ای خود و محدود نمودن سایر بازیگران منطقه‌ای از جمله ایران می‌داند.

چین به دنبال اجرای طرح‌های بزرگ اقتصادی خود از جمله "یک کمربند یک راه" و نفوذ هرچه بیشتر اقتصادی، سیاسی در منطقه قفقاز و بهره‌گیری از ظرفیت قابل توجه این منطقه در تأمین نیازهای این کشور در جاگیری در ساختار جدید چندقطبی نظام بین‌الملل است.

چالش سیاسی فضایی تعیین رژیم حقوقی دریای خزر با منابع سوخت فسیلی با ارزش، پای سرمایه‌گذاران خارجی، شرکتهای نفتی و کنسرسیوم‌های بزرگ را به این منطقه باز کرده و منافع متداخل و متضاد بازیگران خارجی را در مقابل هم قرار داده است.

در مجموع، منطقه ژئوپلیتیکی قفقاز جنوبی، عرصه رقابتی میان بازیگران آن اعم از قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، با اهداف و منافع متضاد و اثرگذار بر محیط پیرامونی این منطقه و همسایگان بلافصل آن از جمله ایران است.

توازن ژئوپلیتیکی؛ بستر صلح و توسعه

وزن ژئوپلیتیکی گرجستان و ایران. ایران و گرجستان در قلب منطقه اوراسیا به عنوان هارتلند و محور زمین قرار گرفته‌اند. پیوستگی‌های عمیق گرجستان و ایران در ابعاد فرهنگی، تاریخی، قومی، زبانی و نیز موقعیت ژئواکونومیک این دو کشور، به همراه ارتباط و پیوستگی جغرافیایی و ژئوپلیتیکی، یکی از ابعاد مهم در معادلات منطقه‌ای و رویکرد خارجی هر دو کشور به شمار می‌رود.

گرجستان با موقعیت جغرافیایی ویژه، با در اختیار داشتن بنادر دریای سیاه، مسیر ترانزیت انرژی، مسیر اتصال روسیه به اروپا، اتصال منطقه قفقاز و آسیای مرکزی به دریا و اتصال به بازارهای منطقه‌ای و جهانی را در اختیار دارد و دارای مزیت‌های مهم و قابل توجه ژئوپلیتیکی منطقه است. از این رو قادر است نقش مهمی در معادلات منطقه‌ای و در محاسبات استراتژیک قدرت‌های منطقه و فرامنطقه ایفا کند.

ایران نیز در محاصره حوزه‌های مهم ژئوپلیتیکی و هم‌مرز قفقاز واقع است و با در اختیار داشتن یک بیضی انرژی در مرزهای شمالی و جنوبی خود و منابع هنگفت انرژی و نفت و گاز و همچنین دو خط نوار ساحلی طولانی و مهم در شمال و جنوب، دارای موقعیت و جایگاه ژئواکونومیک و تجاری مهمی در اقتصاد و بازارهای جهانی است. ایران با اتصال اقیانوس هند به مدیترانه و دریای سیاه، به عنوان یک مسیر بالقوه اتصال و ترانزیت باصرفه و ایمن برای کشورهای اروپایی و آسیایی مطرح است. گرجستان و ایران در محاصره مناطق ژئوپلیتیکی پرفشار قرار دارند و هر دو کشور در منطقه، با تنش‌های بالقوه و بالفعل تنش‌زای منطقه‌ای مواجه‌اند.

بدین ترتیب هر دو کشور گرجستان و ایران با وزن ژئوپلیتیک قابل توجه، نقش غیرقابل انکاری در مناسبات منطقه‌ای در تمامی حوزه‌های اقتصادی، سیاسی، امنیتی دارند. اتخاذ سیاست‌های مبتنی بر تنش‌زدایی و حفظ بی‌طرفی ژئوپلیتیکی و تلاش در برقراری توازن ژئوپلیتیکی یکی از راه‌های حفظ و ایجاد صلح در منطقه قفقاز و محیط پیرامون آن است و مانع شعله‌ور شدن و ادامه بحرانها و درگیری‌های منطقه‌ای خواهد شد.

نوع الگوی رفتاری که دو کشور در منطقه دنبال می‌کنند، می‌تواند مبتنی بر پرهیز از درگیری و رفتار حسنه با همسایگان و سایر قدرت‌های منطقه‌ای باشد. این امر با ممانعت از افزایش تنش و مناقشات منطقه‌ای، پیش‌شرط ایجاد زمینه توسعه و صلح منطقه‌ای را نیز فراهم می‌کند. در عین حال، برقراری و حفظ توازن

ژئوپلیتیکی با عدم ورود به گروه‌بندی‌ها و دسته‌بندی‌های سیاسی و طرفداری و جانبداری از منافع بازیگران و یا طرف‌های منازعه، مانع افزایش تنش و مخاصمه در منطقه خواهد شد.

بر طبق گفته جرج فریدمن، مسایل ژئوپلیتیکی حل‌نشده، همواره منشأ بالقوه ایجاد تنش و برخورد خواهند ماند. قفقاز در معرض مسایل ژئوپلیتیکی حل‌نشده قرار دارد و همین امر با امکان ایجاد و افزایش تنش در منطقه، ضرورت ایجاد بستر صلح و ارائه راه‌حل‌های مسالمت‌آمیز منطقه‌ای را بیشتر مطرح می‌کند. از طرفی در مباحث ژئوپلیتیک، موضوعات مهم خود را تکرار می‌کنند. از این رو، تا زمانی که یک مسئله مهم ژئوپلیتیکی حل نشود، می‌تواند منجر به جنگ یا تنش و برخورد شود. و این امر اتخاذ رویکردی واقع‌گرا مبتنی بر موازنه ژئوپلیتیکی را مطرح می‌کند. به عبارتی، تنش‌های ژئوپلیتیکی در قفقاز، نیاز به مدیریت کشورهای تأثیرگذار منطقه دارد.

جمع‌بندی

در مجموع می‌توان گفت در حوزه‌های مهم ژئوپلیتیکی به ویژه حوزه‌های داغ و تحت فشار که بازیگران مختلف و متعدد حضور دارند و بازی‌های نفوذ و رقابت در جریان است و منافع آنها در تضاد و تعارض با یکدیگر قرار دارد، انتظار ایجاد و ظهور زمینه‌های تنش و چالش‌های مداوم و رو به افزایش وجود دارد. در این میان کشورهای مهم منطقه برای ممانعت از ایجاد هرگونه برخوردهای منطقه‌ای و همچنین کاهش آن و پرهیز از صف‌بندی‌های تنش‌زا می‌بایست درصدد ایجاد توازن‌های ژئوپلیتیکی میان قدرتهای منطقه و فرامنطقه و بازیگری آنها باشند و تا حد امکان در موارد اختلاف و درگیری از ورود به گروه‌بندی و جانبداری‌های تشدیدکننده تنش و منازعه دوری کنند.

در راستای دستیابی به صلح و ثبات منطقه‌ای و ضرورت آن، هرچند در حوزه‌های ژئوپلیتیکی پرتنش، ایجاد همگرایی منطقه‌ای امری دشوار و غیرممکن است، اما تلاش برای ایجاد و حفظ ثبات سیاسی و برقراری صلح منطقه‌ای امری ضروری و حیاتی است و در این خصوص، توجه به ملاحظات ژئوپلیتیکی، جلوگیری از دخالت قدرت‌های فرامنطقه و در مقابل، نقش‌آفرینی قدرت‌های درون منطقه‌ای مانند گرجستان و ایران تأثیرگذار است.

Peace and Prosperity by Making Regional Geopolitical Balance; The Role of Georgia and Iran

Abstract

The Eurasian region of the Caucasus is one of the most important geopolitical areas of the world and an important strategic area for regional and trans-regional powers. Bordering this region with Iran is an important geopolitical reality. Iran as one of the largest neighboring countries has a privileged coastal position in access to free oceanic waters and possessing oil fields in the north and south as an oval of energy. Among the Caucasian countries, Georgia with a strategic and geopolitical location for access to Black Sea waters is a vital area for Russia, Eurasian and European countries. And so both Iran and Georgia are geographically and geopolitically influential in regional and geopolitical equations. On the other hand, Russia and the West act as Caucasian regional and extra-regional powers with specific goals. Russia with its Security strategy in near abroad is seeking security and blocking Western influence in the Caucasus. The West, with an influence strategy, wants to enter the Russian security sphere in the Caucasus for building influence. In this paper, the question is how to achieve stability, peace and development in the Caucasus despite the role and competition of the powers in the region. In response, it seems that Russian-Western competition in the region, with conflicting and overlapping interests, is causing geopolitical tensions. So both Georgia and Iran who share the geopolitical and strategic prominence of territorial and maritime are able to create and maintain peace and stability in the region by geopolitical balancing and avoiding regional groupings.

**რამდენიმე მოსაზრება აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის ისტორიაზე
რუსეთის მიერ საქართველოს ორი ისტორიული ტერიტორიის შესახებ რეალური
სიმართლის დამახინჯების მცდელობის საწინააღმდეგოდ ვლადიმერ პუტინის
ინტერვიუს მაგალითზე**

შესავალი

რუსეთ-საქართველოს თანამედროვე ურთიერთობების გათვალისწინებით, აუცილებლობას წარმოადგენს კვლევების განხორციელება, ნაშრომების გამოქვეყნება და შესაბამისი მოსაზრებების შეთავაზება საერთაშორისო საზოგადოებისათვის. ვლადიმერ პუტინის მიერ 2019 წლის ზაფხულში გაკეთებულ განცხადებებთან დაკავშირებით, რომლებიც საქართველოსთვის რუსეთის მიერ სანქციების არ დაწესებას და საქართველოს ისტორიული წარსულის დამახინჯებას უკავშირდება, ალბათ თითოეული ჩვენთანაგანის ვალია, ღრმად და საფუძვლიანად გავაანალიზოთ და შესაბამისი პასუხი გავცეთ საქართველოს ისტორიის ყველა გამყალბებელს ვლადიმერ პუტინით დაწყებული და ჩვენი ხმა მივაწვდინოთ ყველა ჩვენ მოქალაქეს. პირველ რიგში კი ინფორმაცია უნდა მივაწოდოთ საქართველოს ოკუპირებულ რეგიონებში მცხოვრებ მოსახლეობას და ასევე სხვადასხვა ქვეყნის წარმომადგენლებს. ყველას უნდა გავაცნოთ ჩვენი ისტორია, რომ როგორც აფხაზეთი, ასევე სამაჩაბლო საქართველოს ორ ისტორიულ მიწა-წყალს წარმოადგენს და საქართველოში აფხაზები და ოსები ყველანაირი უფლებებით სარგებლობენ.

რუსეთის მხრიდან ეკონომიკური სანქციების დაწესების შესაძლებლობა და საქართველო

რაც შეეხება რუსეთის მიერ საქართველოს წინააღმდეგ ეკონომიკური სანქციების არ შემოღებას, ყველანი ძალიან კარგად ვხვდებით, როდესაც ვლადიმერ პუტინი აცხადებს, რომ საქართველოსთვის სანქციების დაწესების წინააღმდეგია და ერთი ჟურნალისტის განცხადებების გამო (გიორგი გაბუნიას გადაცემა ტელეკომპანია „რუსთავი-2-ში“) ქართველი ხალხის პატივისცემის ნიშნად საქართველოს ეკონომიკურ სანქციებს არ დაუწესებს, ნათლად ჩანს, ჩვენი ქვეყნის დაუძინებელ მტერს სხვა მზაკვრული მიზნები ამოძრავებს. ქართული პროდუქციის ექსპორტი რუსულ ბაზარზე იზრდება - 2019 წლის პირველი კვარტლის მონაცემებით 37%-ით გაიზარდა. ამავე წლის მონაცემებით ქართული ღვინის 60%-ზე მეტი (550 ათას ბოთლზე მეტი) რუსულ ბაზარზე რეალიზდება (1). ამით პუტინის ერთ-ერთ მთავარ მიზანს საქართველოს რუსეთზე ეკონომიკური დამოკიდებუ-

ლების ზრდა წარმოადგენს. ამის შემდეგ რუსეთისთვის საქართველოს დამანტაჟება და მუქარა, რომ რუსეთს ყოველ წუთს შეუძლია ქართული პროდუქციისთვის რუსული ბაზარი ჩაკეტოს, ჩვენს ქვეყანასთან პოლიტიკური ვაჭრობის საწარმოებლად უფრო ადვილი იქნება.

ამის შემდეგ, პრორუსული ძალების ლიდერებმა საქართველოში, რუსეთის პრეზიდენტის მიმართ მადლობები გამოხატეს. ის, რაც პუტინმა ამ განცხადების შემდეგ გათქვა, გაცილებით საშიშია, ვიდრე რუსეთის მიერ სანქციების დაწესება.

პუტინის მიერ საქართველოს ისტორიის დამახინჯების მცდელობა ოკუპირებული რეგიონების მაგალითზე

ვრცელ ინტერვიუში, რომლითაც რუსეთის პრეზიდენტმა „ისტორიის გაკვეთილი ჩაატარა“, კარგად ჩანს მისი დამოკიდებულება საქართველოს მიმართ. მოსკოვშიც და თბილისშიც ბევრი ეცადა, ისტორიის გაყალბების მცდელობა სანქციებზე უარის თქმის პოზიტიური შედეგებით გადაეფარა, თუმცა საქართველოს ეროვნული და პროდასავლური ძალები მათ რიცხვში არ არიან. პუტინის ნათქვამის თითოეული წინადადება იყო სიცრუე, ამიტომაც აუცილებელია კარგად დავინახოთ, თუ როგორ ტყუილებს ავრცელებს პირადად პუტინი და მთლიანად კრემლი საქართველოს ისტორიის - პირველ რიგში კი საქართველოს ორი ისტორიული რეგიონის აფხაზეთისა და სამხაბლოს შესახებ. კერძოდ: რუსეთის პრეზიდენტმა პუტინმა განაცხადა: „მე რითი ვხელმძღვანელობ, ცოტა წარსულში უნდა ჩავიხედოთ, ისტორიას უყურეთ: ოსეთი რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში 1774 წელს შევიდა მთლიანად – როგორც სამხრეთი, ასევე ჩრდილოეთ ნაწილი, როგორც დამოუკიდებელი ერთეული“ (2).

პირველი ტყუილი - ტერმინ „სამხრეთ ოსეთთან დაკავშირებით“: ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი“ პირველად გამოყენებულ იქნა 1830 წელს საქართველოში გამომავალ გაზეთში — [«Тифлиссские ведомости»](#), სადაც ანონიმი ავტორის სტატია იყო გამოქვეყნებული, რომელშიც ნახსენებია ტერმინი — „სამხრეთ ოსეთი“, როგორც ცხინვალის რეგიონის ეთნიკური ოსებით დასახლებული ტერიტორია. იმავე სტატიაში იგივე ავტორი იყენებს ტერმინს „ჩრდილოეთი ოსეთი“, ანუ ოსებით დასახლებული ტერიტორია ჩრდილო კავკასიაში. სხვათა შორის, ამ ტერმინების შემოღების შემდეგ, საქართველოს გასაბჭოებამდე რუსეთის იმპერიას ძალისხმევა არ დაუკლია ქართველებსა და ოსებს შორის შუღლის გასაღვივებლად. კერძოდ, გორის მაზრას, რომელიც ტფილისის გუბერნიის შემადგენლობაში შედიოდა, XIX საუკუნის 40-იან წლებში ჩამოაცილეს ეთნიკური ოსებით დასახლებული ტერიტორია და მას „ოსეთის ოკრუგი“ უწოდეს (3).

მეორე ტყუილი „ჩრდილოეთ და სამხრეთ ოსეთის“ რუსეთის იმპერიაში „ნებაყოფლობით“ შესვლის შესახებ: 1774 წელს სოფელ ქუჩუკ-კაინარჯიში (დღევანდელი ბულგარეთის ტერიტორია) გაფორმებულ იქნა ზავი, რომლითაც დასრულდა რუსეთ-ოსმალეთის 1768-74 წლების ომი. ხელშეკრულების შედეგად, რუსეთის იმპერიამ კონტროლი დაამყარა მნიშვნელოვან ტერიტორიებზე ჩრდილო კავკასიასა და შავი ზღვის რეგიონში. ბევრი ისტორიკოსი თვლის, რომ

სწორედ ამ ომის დასრულების შემდეგ დაიწყო რუსეთის იმპერიის მიერ კავკასიაზე კონტროლის გამყარების პროცესი. ამავე ზავით, რუსეთის ახალი საზღვარი კავკასიაში გავიდა მდინარე თერგზე. ჩრდილო კავკასიის მნიშვნელოვანი ნაწილი, მათ შორის დღევანდელი ჩრდილოეთ ოსეთის ტერიტორია რუსეთის იმპერიის შემადგელობაში შევიდა. თუმცა, აუცილებელია იმის აღნიშვნა, რომ რუსეთის შემადგელობაში, ქუჩუკ-კაინარჯის ზავის შედეგად არ მოქცეულა საქართველოს დღევანდელი ტერიტორიის არცერთი კვადრატული მეტრი. რაც შეეხება ამჟამინდელ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის ტერიტორიას, იგი ქართლ-კახეთის სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა და რუსეთის იმპერიაში ქართული სამეფოს გაუქმებისა და მისი ანექსირების შედეგად 1801 წელს შევიდა. ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი“ კი როგორც უკვე აღინიშნა, პირველად 1830 წელს გამოჩნდა.

კიდევ ერთი საინტერესო დეტალი. სიტყვა „ოსეთი“ ქუჩუკ-კაინარჯის ხელშეკრულებაში საერთოდ არ არის ნახსენები, რასაც მოწმობს თვით რუსული წყაროები (ჩვენ რომ ტენდენციურობა არ დაგვწყამონ). მაგალითისთვის, ქუჩუკ-კაინარჯის ზავთან დაკავშირებით, რუსულ საინფორმაციო პორტალ, История РФ - ზე დაყრდნობით, შეგვიძლია განვაცხადოთ, რომ შესაბამის ვებგვერდზე სხვა საკითხებთან ერთად აღნიშნულია ის ტერიტორიები, რომელიც რუსეთმა მიიღო აღნიშნული ზავით. გთავაზობთ ტექსტის უცვლელ ვერსიას რუსულ ენაზე; Мир был заключен 10 июля 1774 г. в деревне Кючук-Кайнарджи. К России отходили причерноморские города Керчь, Еникали, Кинбурн. Российской признавалась Кабарда на Северном Кавказе. Россия получила право иметь военный и торговый флот на Черном море. Торговые суда могли беспрепятственно проходить в Средиземное море через турецкие проливы Босфор и Дарданеллы. Дунайские княжества (Валахия, Молдавия, Бессарабия) формально остались за Турцией, но фактически Россия держала их под своей защитой. Турция обязывалась выплатить огромную контрибуцию в 4 млн. рублей. Но самой существенной потерей Блистательной порты являлось признание независимости Крымского ханства (4).

როგორც ვხედავთ, ქუჩუკ-კაინარჯის საზავო ხელშეკრულების წარმოდგენილ ტექსტში ტერმინი „სამხრეთ ოსეთი“, ან „ჩრდილოეთ ოსეთი“, ან საერთოდ „ოსეთი“ არსად არ ფიგურირებს. ჩრდილოეთ კავკასიის ტერიტორიებიდან ხელშეკრულებაში მხოლოდ „ყაზარდოა“ ნახსენები.

ამას გარდა, პუტინისთვის აღნიშნული ზავის ხსენება იმ მიზეზითაც არ გახლავთ ხელსაყრელი, რომ მასში ნახსენებია ყირიმის სახანო, რომელიც მანამდე ოსმალეთის იმპერიის ვასალს წარმოადგენდა, ხოლო აღნიშნული ხელშეკრულების მიხედვით ყირიმის სახანოს დამოუკიდებლობის ცნობა უნდა მომხდარიყო. მოგვიანებით _ რუსეთმა 1783 წელს ყირიმი დაიპყრო. ანუ, ის ფაქტი, რომ 2014 წელს რუსეთის მიერ ყირიმის ოკუპაციის შედეგად კრემლის მტკიცებით „აღდგა ისტორიული სამართლიანობა“, რადგანაც ყირიმი ისტორიულად რუსეთს ეკუთვნოდა არის ტყუილი, რადგანაც ქუჩუკ-კაინარჯის საზავო ხელშეკრულებაში

ნათლად ჩანს, რომ ისტორიულად ყირიმი რუსეთს XVIII საუკუნის ბოლომდე არ ეკუთვნოდა და მოსკოვს არანაირი სამართლებრივი და მორალური უფლება არ გააჩნია, რომ ყირიმი „რუსულ ისტორიულ მიწად“ გამოაცხადოს. ყირიმის ნახევარკუნძულის მკვიდრ მოსახლეობას არა ეთნიკური რუსები, არამედ ყირიმელი თათრები წარმოადგენენ (5). რუსეთის პრეზიდენტმა ასევე განაცხადა, რომ რუსეთის იმპერიის დროს ოსეთის სამხრეთი ნაწილი შევიდა ტფილისის გუბერნიის შემადგენლობაში, თან დაამატა, არავითარი საქართველო არ იყო, იყო მხოლოდ ტიფლისის გუბერნია. ტიფლისის გუბერნიას რაც შეეხება, ის შეიქმნა სწორედ რომ რუსეთის მიერ 1783 წელს ხელმოწერილი გეორგიევსკის ტრაქტატის - რომელიც სხვა საკითხებთან ერთად ქართლ-კახეთის სამეფოს შენარჩუნებას ითვალისწინებდა - 1801 წელს რუსეთის მიერ უხეშად დარღვევის შედეგად, როდესაც აღმოსავლეთ საქართველოს (და მოგვიანებით ისტორიული საქართველოს სხვა რეგიონებიც) რუსეთის იმპერიაში ძალით იქნა შეყვანილი (3). სწორედ აღნიშნული ოკუპაციის შედეგად შეიქმნა ტფილისის გუბერნიაც, ხოლო ვლადიმერ პუტინს კი აუცილებლად უნდა შევახსენოთ, რომ რუსეთისგან განსხვავებით ქართულ სახელმწიფოებრიობას სამი ათასწლოვანი ისტორია გააჩნია და შესაბამისად, მსოფლიოს ერთ-ერთი უძველესი სახელმწიფო რუსეთზე მრავალი საუკუნით ადრე შეიქმნა (3).

რუსეთმა 1801 წელს მოახდინა ქართლ-კახეთის სამეფოს ანექსია, რომლის შემადგენლობაშიც შედიოდა ის ტერიტორიაც, რასაც 1922 წელს ბოლშევიკებმა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი უწოდეს. აღმოსავლეთ საქართველოს ანექსირებული ტერიტორიები შევიდა ტიფლისის გუბერნიის, ხოლო მოგვიანებით დასავლეთ საქართველოს ანექსირებული ტერიტორიები ქუთაისის გუბერნიის შემადგენლობაში. რუსეთის იმპერიამ თავად მოახდინა საქართველოს დაყოფა ამ ორ ხელოვნურ ადმინისტრაციულ ერთეულად.

პუტინის განცხადებით: ქართული ჯარები ოსეთში 1919 და 1920 წლებში სასტიკად იქცეოდნენ. ეს არსობრივად იგივეა, რასაც დღეს გენოციდი ჰქვიაო (2). სინამდვილეში: 1918-20 წლებში, შიდა ქართლის ტერიტორიაზე (მაშინ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი ჯერ კიდევ არ არსებობდა), მიმდინარეობდა ბოლშევიკური აჯანყებები და შესაბამისად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის იმდროინდელმა ხელისუფლებამ სამხედრო ხასიათის ზომები მხოლოდ მას შემდეგ მიიღო, რაც ბოლშევიკებმა ქ. ცხინვალში ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის“ შექმნა და საქართველოსგან გამოყოფა გამოაცხადეს (6). აჯანყების პროცესში ჩართულნი იყვნენ, როგორც ქართველი, ისე რუსი ბოლშევიკები. ქართულმა გვარდიამ, ვალიკო ჯუღელის მეთაურობით, აჯანყების კერები რამდენჯერმე ჩაახშო. თუმცა ბრძოლა მიმდინარეობდა შიდა ქართლის ტერიტორიაზე შექმნილი ბანდფორმირებების წინააღმდეგ. რეგიონში მცხოვრები მშვიდობიანი მოსახლეობა არ დაზარალებულა. რაც შეეხება გენოციდს, ასეთი რამ უბრალოდ არ მომხდარა. არ მოიპოვება აღნიშნულის არც ერთი დამადასტურებელი საბუთი, განსხვავებით იმ დოკუმენტებისა, რომლებიც რუსე-

თის იმპერიის მიერ ჩერქეზებისა და იგივე აფხაზების გენოციდსა და მათ მასობრივ გადასახლებებს რომ ადასტურებს. პუტინს შეუძლია ნახოს, იმავე პერიოდში თავად ბოლშევიკები როგორ ახშობდნენ აჯანყებებს. რუსეთის პრეზიდენტის განცხადებით: ეს მძიმე მემკვიდრეობა არათუ გაითვალისწინა, არამედ სრულად უგულვებელყო საქართველოს პირველმა პრეზიდენტმა, როდესაც საერთოდ გააუქმა ყოველნაირი ავტონომია, აჭარისაც, აფხაზეთისაც და ასე შემდეგ. ამ ყველაფერმა გამოიწვია აფეთქება და ძმათამკვლელი ომი (2).

სინამდვილეში: საქართველოს პირველმა პრეზიდენტ ზვიად გამსახურდიას არც აფხაზეთისა და არც აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკები არ გაუუქმებია. აღნიშნული რეგიონების ავტონომიას გამსახურდიას დროს მოქმედი (1978 წლის) კონსტიტუცია უზრუნველყოფდა (საქართველოს სსრ 1978 წლის კონსტიტუცია). ამავე დროს, ჯერ კიდევ საბჭოთა კავშირიდან გამოსვლამდე და საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე, გაუქმდა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი. კერძოდ, ოლქი გაუქმებულ იქნა 1990 წლის დეკემბერში საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს დადგენილების თანახმად. თუმცა აღნიშნულ ქმედებას წინ უძღოდა 1990 წლის 21 სექტემბერს სამხრეთ ოსეთის საოლქო საბჭოს დადგენილება „სამხრეთ ოსეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის“ შექმნის შესახებ. აღნიშნული გადაწყვეტილება მიღებულ იქნა საქართველოს ხელისუფლების თანხმობის გარეშე. ხოლო მოგვიანებით, ცხინვალის რეგიონის იმდროინდელმა ხელისუფლებამ ე.წ. საკანონმდებლო ორგანოში - „სახალხო ნიხასში“ 1990 წლის 9 დეკემბერს საქართველოს კანონების სრული იგნორირებით ე.წ. არჩევნები დანიშნა (6). საქართველოს ხელისუფლებამ მოუწოდა ცხინვალის რეგიონის წარმომადგენლებს, არ ჩაეტარებინათ აღნიშნული არჩევნები და მათ მისცა იმის გარანტია, რომ საქართველოს შემადგენლობაში ოსი ხალხის უფლებები მაქსიმალურად იქნებოდა დაცული. თუმცა, ცხინვალის რეგიონში მოქმედმა სეპარატისტულმა ძალებმა საქართველოს ხელისუფლების მოთხოვნის ყველანაირი იგნორირება მოახდინა. სწორედ ამის შემდგომ იქნა მიღებული საქართველოს საკანონმდებლო ორგანოს გადაწყვეტილება, ოლქის გაუქმების შესახებ. ფაქტია, რომ სამხრეთ ოსეთის ყოფილი ავტონომიური ოლქის ფარგლებს გარეთ საქართველოს ტერიტორიაზე დღესაც მრავალი ოსი ეროვნების წარმომადგენელი ცხოვრობს და მათი უფლებები არანაირად არ ილახება.

რუსეთის მითები აფხაზეთის შესახებ

საქართველოს მეორე ისტორიულ რეგიონთან, აფხაზეთთან დაკავშირებით პუტინმა განაცხადა, რომ აფხაზეთი 1810 წელს ასევე, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო - სამთავროს სტატუსით შევიდა რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში (1).

რეალობა კი გახლავთ შემდეგი, XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში, დასავლეთ საქართველოში ოსმალეთის იმპერიის გავლენის შესუსტების შემდეგ, აფხაზეთის სამთავრო იმერეთის სამეფოს გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა. რუსეთის მიერ იმერეთის სამეფოს ანექსიის შემდეგ ჯერი აფხაზეთზე მიდგა. 1810 წლის 17

თებერვალს რუსეთის იმპერატორმა, ალექსანდრე I-მა დაამტკიცა აფხაზთა მთავრის ე.წ. „სათხოვარი პუნქტები“, თუმცა ეს აფხაზეთის ანექსიისთვის საკმარისი არ იყო. იქ ოსმალეთის იმპერიასაც ჰქონდა თავისი ინტერესები და რუსეთს სამხედრო ძალის გამოყენებაც დასჭირდა. აფხაზეთის დაპყრობაც საბოლოოდ რუსული ჯარის მიერ სოხუმ-კალეს ციხის აღებით დასრულდა. რუსული მმართველობის დაწესებას აფხაზეთში დიდი სიხარულით არ შეხვედრიან. 1824 წელს რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ ადგილი ჰქონდა აფხაზთა აჯანყებას, რომელიც სადამსჯელო ექსპედიციამ გენერალ გორჩაკოვის მეთაურობით სისხლში ჩაახშო (7). პუტინის განცხადებით, რომ აფხაზეთში მოვლენები ვითარდებოდა შემდეგნაირად: როდესაც ინგროდა რუსეთის იმპერია, პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ, საქართველომ სცადა აფხაზეთის გადაყლაპვა. შეიქმნა საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფო და გერმანიის ჯარების დახმარებით 1918 წელს საქართველომ მოახდინა აფხაზეთის ოკუპაცია. ოკუპანტები ძალიან სასტიკად იქცეოდნენ (1).

აღნიშნული რა თქმა უნდა გახლავთ მტკნარი სიცრუე, თითქოს 1918 წელს, საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ აფხაზეთი ძალადობრივად შემოიერთა. სამართლებრივად პროცესები ასე განვითარდა; 1918 წლის 11 ივნისს საქართველოს ეროვნულ საბჭოსა და აფხაზეთის სახალხო საბჭოს შორის ხელშეკრულების შედეგად, აფხაზეთი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შემადგენლობაში გაერთიანდა. აფხაზთა სახალხო საბჭოს თხოვნის შესაბამისად, ქართული ჯარი ამ ხელშეკრულების გაფორმებამდე იდგა აფხაზეთის ტერიტორიაზე. ეს ჯარი ებროძოდა როგორც ბოლშევიკებს, ისე დენიკინის „თეთრ გვარდიას“ (6). აფხაზეთში, ისევე როგორც მთელი საქართველოს ტერიტორიაზე, საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნები 1919 წელს ჩატარდა. 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულებით, ბოლშევიკურმა რუსეთმა აფხაზეთი ცნო საქართველოს ტერიტორიად. 1921 წლის კონსტიტუციით, აფხაზეთს მიენიჭა ავტონომია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შემადგენლობაში (3). რაც შეეხება გერმანულ ჯარებს, ეს ჯარები საქართველოს სხვა რეგიონებში იყვნენ განთავსებული და იგივე დენიკინის რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში მონაწილეობა საერთოდ არ მიუღიათ.

აფხაზეთთან დაკავშირებით რუსეთის პრეზიდენტის მორიგი ტყუილი გახლავთ მისი კიდევ ერთი განცხადება, რომლის თანახმად საბჭოთა კავშირის შექმნის დროს ჯერ ჩამოყალიბდა ხელშეკრულების საფუძველზე საკავშირო სოციალისტური რესპუბლიკა აფხაზეთი, რომელშიც შევიდა დღევანდელი საქართველო. ეს საქართველოც არ იყო. სტალინის დროს შეიქმნა საქართველოს სოციალისტური რესპუბლიკა, რომლის ნაწილიც გახდა აფხაზეთი და სხვათა შორის, ჩვენი ადამიანის უფლებათა დამცველები ამას რატომღაც არასდროს აქცევენ ყურადღებას (1). რა თქმა უნდა, აბსოლუტური ტყუილი გახლავთ ის, რომ თითქოს საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ ჯერ აფხაზეთის სოციალისტური რესპუბლიკა შეიქმნა, რომლის შემადგენლობაშიც შედიოდა საქართველო. ეს

უბრალოდ აბსურდია. აფხაზეთის სოციალისტური რესპუბლიკა მართლაც შეიქმნა, აბსოლუტურად ხელოვნურად, თუმცა მისი ფორმალური დამოუკიდებლობის მიუხედავად, ბევრ რამეში იყო თბილისზე დამოკიდებული, რასაც საქართველოსა და აფხაზეთს შორის გაფორმებული სამოკავშირეო ხელშეკრულებაც ადასტურებს. ცხადია, დანარჩენი საქართველო მის შემადგენლობაში არასოდეს ყოფილა. აფხაზეთი, როგორც ხელოვნური წარმონაქმნი თავად ბოლშევიკებმა გააუქმეს 1931 წელს. ამ პერიოდიდან, აფხაზეთს ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსი მიენიჭა და იგი საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შემადგენლობაში შედიოდა (6). ის რომ რუსეთში ადამიანის უფლებათა დამცველებმა ამ (გაყალბებულ) ფაქტს ყურადღება უნდა მიაქციონ, შეგვიძლია აღვიქვათ პირდაპირ მითითებად რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტის მხრიდან. ამ მიმართულებით გააქტიურებას მომავალშიც ველოდით. კრემლის ლიდერმა ასევე განაცხადა, რომ სტალინის ბრძანებით „ენკავედემ“ ბერიას ხელმძღვანელობით ძალიან მკაცრი ზომები მიიღო აფხაზეთის მიმართ (1). სინამდვილეში: საბჭოთა კავშირის (სწორედ რომ საბჭოთა რუსეთის მიერ იქნა შექმნილი), შესაბამისად საბჭოთა ხელისუფლების სასტიკ ქმედებებზე პირველ რიგში რუსეთი - როგორც საბჭოთა იმპერიის სამართალმემკვიდრე პასუხისმგებელია. საბჭოთა რეჟიმი რეპრესიებს მთელი საბჭოთა კავშირის მასშტაბით ახორციელებდა და ცხადია, ის აფხაზეთსაც შეეხოთ. თუმცა, აფხაზეთზე მეტად ის ქართველებს შეეხოთ, თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ 1937-1938 წლებში საქართველოს სსრ ტერიტორიაზე დაახლოებით 72 ათასი ადამიანი იქნა ფიზიკურად ლიკვიდირებული (3). თუმცა ვლადიმერ პუტინს აღნიშნულის შესახებ საუბარი რატომღაც „ავიწყდება“. აქვე ძალიან საინტერესოა, რომ პუტინს მოსწონს სტალინის ინიციატივით შექმნილი სამხრეთ ოსეთი. ხოლო აფხაზეთში რეპრესიებს ქართველებს აბრალებს, რაც აშკარად ორმაგ სტანდარტებზე მიუთითებს.

დასკვნა

თანამედროვე ეტაპზე სეპარატიზაციის პროცესი აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში იმდენად ღრმად არის ფესვგადგმული, რომ პრაქტიკულად გამორიცხულია მათი ნებაყოფლობითი და უმტკივნეულო დაბრუნება საქართველოს ერთიან სამართლებრივ სივრცეში, ოფიციალური თბილისის იურისდიქციის ქვეშ. ამ პრობლემის გადასაწყვეტად საქართველოს დღესდღეობით ძალიან შეზღუდული შესაძლებლობა გააჩნია.

მდგომარეობა მნიშვნელოვანწილად რთულდება იმის გამო, რომ რუსეთის მიერ აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში სხვა არაკანონიერ ქმედებებთან ერთად, კრემლის ერთ-ერთ მთავარ მიზანს აქტიური საინფორმაციო პოლიტიკა წარმოადგენს, რომლიც უმთავრესი დანიშნულებაა, დაარწმუნონ საქართველოს ორი ისტორიული რეგიონის მოსახლეობა და ასევე საერთაშორისო საზოგადოება იმაში, რომ თითქოს არც აფხაზეთი და არც სამაჩაბლო ისტორიულად არასდროს არ შედიოდნენ საქართველოს შემადგენლობაში და აღნიშნული ორი რეგიონის ყოფნა საქართველოს ფარგლებში საბჭოთა ხელისუფლების მმართველობის

წლებში ი. სტალინისა და ლ. ბერიას ინიციატივით დაკანონდა, ხოლო ქართველები როგორც აფხაზი, ასევე ოსი ხალხების გენოციდს ეწეოდნენ. ქართველებს ამაში ხელი რუსეთმა შეუშალა, რომელიც ოსი და აფხაზი ხალხების უფლებების დამცველად და განმათავისუფლებლად მოგვევლინა. აღნიშნული პოლიტიკით ოფიციალური მოსკოვი ცდილობს საკუთარი იმპერიალისტური ქმედებები იმით გაამართლოს, რომ თითქოს მას „აფხაზი და ოსი მოსახლეობის უფლებების დაცვის“ (მათ შორის სამხედრო ძალის გამოყენებით) მორალური უფლებები გააჩნია.

კრემლის ამ პროპაგანდისტულ მანქანას, როგორც საქართველოს ხელისუფლებამ, ასევე მთლიანად ქართულმა საზოგადოებამ ისტორიულ სიმართლეზე დაფუძნებული შესაბამისი საინფორმაციო პოლიტიკა უნდა დაუპირისპიროს და საოკუპაციო ხაზის გადაღმა მცხოვრებ მოსახლეობას და ასევე საერთაშორისო საზოგადოებას შესაბამისი საინფორმაციო ტექნოლოგიების გამოყენებით ობიექტური ინფორმაცია მიაწოდოს აფხაზეთისა და სამაჩაბლოს ისტორიის შესახებ და ასევე იმის შესახებ, რომ სწორედ რუსეთი ახორციელებდა ოსი და აფხაზი ხალხების შევიწროებასა და რუსიფიკაციას. საქართველოს ფარგლებში კი ოსი და აფხაზი ხალხების უფლებები მაქსიმალურად იყო დაცული. ამის ნათელ მაგალითებს კვლევაში წარმოადგენს საკითხებთან ერთად წარმოადგენს თუნდაც ის ფაქტი, თუ როგორ გადაასახლა რუსეთის იმპერიამ ათეულ ათასობით აფხაზი ეროვნების წარმომადგენელი ოსმალეთში XIX საუკუნის მეორე ნახევარში. აფხაზ ერს კი რუსეთის იმპერიის ფარგლებში „დამნაშავე ერის“ სტატუსი ჰქონდა მიკუთვნებული. ამავე დროს, აფხაზი ხალხი როგორც საქართველოს დამოუკიდებლობის პერიოდში (1918-1921 წლებში), ასევე კომუნისტური მმართველობის დროს ფართო ავტონომიით სარგებლობდა. სამაჩაბლოსთან დაკავშირებით კი რუსეთის და საქართველოს ოსი ხალხისადმი დამოკიდებულების ერთ-ერთ ნათელ მაგალითს წარმოადგენს თუნდაც ის ფაქტი, რომ საქართველოს სსრ-ის შემადგენლობაში შემავალ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში სკოლების 60%-ზე მეტი გახლდათ ოსური, ხოლო რუსეთის საბჭოთა ფედერაციულ სოციალისტურ რესპუბლიკაში შემავალ ჩრდილოეთ ოსეთის ავტონომიური რესპუბლიკის დედაქალაქ ორჯონიკიძეში (დღევანდელი ვლადიკავკაზი), არც ერთი ოსური სკოლა არ ფუნქციონირებდა.

ბიბლიოგრაფია:

1. მედია ბიზნესისთვის (2019). რუსეთის წილი გლობალური ღვინის იმპორტში 2.8%-ს შეადგენს. მასალა მოპოვებული ვებ-გვერდიდან: <https://www.m2b.ge/post/275086-rusetis-wili-globaluri-rvinis-importsi-2-8-s-seadgens>
2. პრესა.გე (2019). "ოსეთი რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შევიდა 1774 წელს... აფხაზეთი 1810 წელს... მაშინ არანაირი საქართველო არ იყო" - პუტინის კომენტარი სრულად. <https://presa.ge/?m=politics&AID=76439>
3. ჩიტაძე ნ. გეოპოლიტიკა. გამომცემლობა უნივერსალი. თბილისი (2011).
4. История РФ (2019). Кучук-Кайнарджийский мир с Османской империей. 1774. <https://histrf.ru/lenta-vremeni/event/view/kuchuk-kainardzhiiskii-mir-s-osmanskoi-impieriei>
5. Anderson, M. (1958). "The Great Powers and the Russian Annexation of the Crimea, 1783–4". The Slavonic and East European Review. 37 (88):
6. პიპინაშვილი, დ. სამხრეთ კავკასიის კონფლიქტები და რეგიონული სტაბილურობის პრობლემები. პოლიტოლოგიის ინსტიტუტი (2010).
7. Ammon, P (2016). Die Wurzeln des georgisch-russischen Konflikts (1783-1832). Retrieved from:
8. http://www.conflicts.rem33.com/images/Georgia/wurzeln_1783_1832.pdf

Some opinions about history of Abkhazia and Tskhinvali region and against Russian attempt to distort the real truth about two historic territories of Georgia. On the example of Vladimir Putin's interview

Abstract

Within the framework of Russia's policy against Georgia, one of the main results of which is the occupation of Abkhazia and the former South Ossetia Autonomy Region - two historic regions of Georgia by "northern neighbor", additional concern is the official Kremlin's policy of spreading misinformation against our country.

One striking example of this is a distortion of historical facts, when Moscow is trying to justify its aggressive actions against Georgia before the international community by claiming that historically neither Abkhazia nor the Tskhinvali region have never been part of Georgia and that it was Georgia, which occupied the Abkhazia and "South Ossetia".

A clear example of it was period of the existence of Soviet Union, when the two Georgian leaders of Communist Party J. Stalin and L. Beria initiated the forceful entrance of Abkhazia and "South Ossetia" within Georgian Soviet Socialist Republic, where both, ossetian and abkhazian people were under the serious pressure. According to Putin, that is why Russia protected both Ossetian and Abkhaz peoples from "genocide" from the Georgians side and "restored historical justice." In the framework of the Kremlin's hybrid war, the situation culminated following an interview with Comrade Putin in the summer of 2019, when he gave extensive interviews to various media outlets and spoke full lies about Abkhazia and Samachablo. In view of the foregoing, it is the duty of every Georgian citizen and, first of all, Georgian scientists, to provide objective information to the international community, including the Russian community, as well as to many of our compatriots about the historical belonging to Georgia of the territories of Abkhazia and Samachablo.

Thus, the purpose of the study, is to provide a detailed analysis of all the historical facts concerning the history of Abkhazia and Samachablo in order to re-ignite the lie that Russian President Vladimir Putin spread by the appealance to a wide audience in order to distort history of Georgia.

روابط امنیتی - دفاعی گرجستان با ناتو؛ رویکردی ایرانی

مقدمه

گرجستان از زمان اعلام استقلال از اتحاد شوروی، با مشکلات و چالش‌هایی روبه رو شد که برخی مانند فقر و نابسامانی اقتصادی به ارث رسیده از دوران اتحاد شوروی بودند و برخی نیز مانند بی‌ثباتی سیاسی، تجزیه و جدایی طلبی و ناامنی که در دوران اتحاد شوروی پوشیده بود در دوران پس از استقلال این کشور سر باز کرد. در خارج از مرزهای گرجستان در قفقاز جنوبی، جنگ بین جمهوری آذربایجان و ارمنستان بر سر قره‌باغ کوهستانی نیز این منطقه را ناامن و بی‌ثبات کرده بود. در میان تهدیدهای داخلی و خارجی که گرجستان از سال 1991 با آن‌ها روبه رو بوده است از روسیه به عنوان یکی از مهم‌ترین عامل‌های تهدیدکننده امنیت گرجستان می‌توان نام برد. به شکلی که از روسیه در آیین جدید امنیتی گرجستان که در سال ۲۰۱۲ به تصویب رسید (سه سال پس از جنگ اوت ۲۰۰۸) به عنوان اصلی‌ترین تهدید برای این کشور نام برده شده است. همچنین در سند راهبرد نظامی ملی که در سال ۲۰۱۳ وزارت دفاع گرجستان منتشر کرد از روسیه به عنوان کشوری نام برده شده که بخشی از خاک این کشور را اشغال کرده و موجب افزایش اقدام‌های تروریستی در خاک این کشور شده است. همچنین به تهدیدهای سایبری روسیه علیه گرجستان نیز اشاره شده است (Ministry of Defence of Georgia, 2014: 4-1).

جدی بودن تهدید روسیه برای گرجستان، این پرسش را به وجود می‌آورد که این تهدید تا چه اندازه، ریشه در ذهنیت و تاریخ گذشته رهبران گرجی‌ها نسبت به روس‌ها دارد؟ و همچنین باید پرسید که آیا پناه بردن به دامان ناتو و آمریکا تضمینی برای رفع تهدیدی که در تصور رهبران گرجی نسبت به روسیه وجود دارد؛ هست؟

در واقع سوال اصلی این مقاله آن است که «آیا راهبرد اتکای به ناتو می‌تواند امنیت ملی گرجستان را، در صورت تهدید نظامی، تامین کند؟» برای پاسخ به این پرسش به مصادیق مشابه در عرصه بین‌المللی مانند بحران اکراین، ترکیه، خیزش‌های مردمی خاورمیانه، کشورهای حاشیه خلیج فارس و نیز به تجربه تاریخی و نوع نگاه ایران به این موضوع، پرداخته شده است. بدر فرضیه و بنابر تجربیات تاریخی و مصادیق بین‌المللی

مشابه، و نوع شناخت از عملکرد ایالات متحده با متحدین خود، و بر اساس نگاه و رویکرد ایرانی می توان به پرسش فوق چنین پاسخ داد که «آمریکا و ناتو در هنگام مورد تهدید قرار گرفتن احتمالی گرجستان، با هزینه فایده کردن بر اساس منافع خودشان، اگر هزینه دفاع از گرجستان را بیشتر از سود آن برآورد کنند، با وجود همکاریها و سرویسهای نظامی گرجستان به ناتو، این کشور را هنگام نیاز و ضرورت، همراهی نخواهند کرد.» دولت گرجستان و دول دیگر در برابر بدعهدی های مکرر آمریکا در طول دهه های گذشته از لحاظ امنیتی، سیاسی و اقتصادی متضرر شده اند که از جمله آن می توان به سکوت آمریکا و ناتو در مقابل حمله نظامی روسیه در سال 2008 به گرجستان، عدم حمایت ناتو از ترکیه در پی تحریم های شدید اقتصادی روسیه به خاطر هدف قرار دادن هواپیمای متجاوز روسی در مزره های ترکیه، عدم حمایت و جلوگیری از سقوط رهبران همسو با ایالات متحده همچون حسنی مبارک رییس جمهوری مصر در سال 2011 و الحاق کریمه ی اوکراین در سال 2014 به فدراسیون روسیه را می توان اشاره کرد.

موضوع این پژوهش با نگاهی سازه انگارانه به روابط امنیتی - دفاعی گرجستان با ناتو مورد واکاوی قرار می گیرد. نوع تحقیق توصیفی - تحلیلی و روش جمع آوری اطلاعات، بهره گیری از مدارک و اسناد اینترنتی و کتابخانه ای است.

1. چهارچوب نظری: سازه انگاری

سازه انگاری¹⁵ یکی از نظریه های مهم در روابط بین الملل است که در دهه 1990، به وسیله نیکلاس اونف وارد عرصه نظری روابط بین الملل شد. امروزه تلاش می شود که مسائل مهم سیاست بین الملل از جمله سیاست خارجی دولت ها با استفاده از آن بررسی شود. اهمیت این نظریه به دلیل دید و نگرش تازه ای است که به روابط بین الملل دارد. این نظریه با رد برداشت های خردگرایانه نواقح گرای و نولیبرالیسم، دیدگاهی منطقی - اجتماعی به سیاست های جهانی ارائه داد که بر اهمیت ساختارهای هنجاری، مادی و نقش هویت در ساخت منافع و کنش ها و تکوین متقابل کارگزار ساختار تأکید می کند. سازه انگاران سیاست بین الملل را برساخته اجتماعی می دانند که به واسطه تعدادی از کنشگران سیاسی که در تعامل متقابل با یکدیگر هستند، شکل گرفته و این کنشگران نیز هویت ها و منافع دارند که مبتنی بر ساخت اجتماعی است (دانش نیا و مارابی، 1394: 233). بنابراین برای فهم بهتر این نظریه می توان به مهمترین مفروض های هستی شناسانه سازه انگاری که شامل سه گزاره مهم و بنیادین است اشاره داشت:

ساختارهای فکری به اندازه ساختارهای مادی اهمیت دارند؛ از دیدگاه سازه انگاری کنشگران براساس معانی که امور و سایر کنشگران برای آنها تولید می کنند، عمل می کنند و این معانی بین الاذهانی در تعاملات شکل می گیرند (شفیعی و رضایی، 1391: 65). چنانکه الکساندر ونت، به عنوان یکی از مهمترین نظریه پردازان این نظریه می گوید: یک اصل بنیادین زندگی اجتماعی سازه انگار، این است که مردم و دولت ها نسبت به امور از

1. Constructivism

جمله دیگر کنشگران، بر پایه معنایی که آن امور برایشان دارد، عمل می‌کنند. دولت‌ها نسبت به دشمنانشان، رفتاری متفاوت با دوستانشان دارند؛ زیرا دشمنان تهدید کننده‌اند؛ اما دوستان چنین نیستند؛

هویت‌ها هستند که به منافع و کنش‌ها شکل می‌دهند؛ بنابر نظر سازه‌انگاران، هویت پدیده‌ای است که در رابطه خود-دیگری شکل می‌گیرد و قوام پیدا می‌کند و پدیده‌ای از قبل داده شده و مسلم پنداشته شده نیست؛ بلکه در فرآیند تعامل ایجاد شده و بر منافع و ترجیح‌ها افراد و دولت‌ها تأثیر می‌گذارد (مشیرزاده، 1383: 336). سازه‌انگاران بر دروندادی بودن منافع و بناکردن منافع بر هویت معتقدند (رمضان-زاده و جوکار، 1389: 134). ونت هویت را عبارت می‌داند از آنچه چیزی را به آنچه هست، تبدیل می‌کند (Wendt, 2000: 165). کنشگران منافع و هویت خود را از راه مشارکت در معانی جمعی به دست می‌آورند، یعنی معانی که ساختارها را تعریف می‌کنند و به کنش‌های ما سازمان می‌دهند. در واقع هویت‌ها و منافع، مسائل رابطه‌ای هستند و وقتی ما موقعیت را تعریف می‌کنیم، تعریف می‌شوند. هر دولت می‌تواند هویت‌های بسیار متعددی داشته باشد؛ برای نمونه عنوان «حاکم»، «رهبر جهان آزاد» و ... (Smith, 2001: 244).

سازه‌انگاران معتقدند که هویت‌های دولتی مسائلی مسلم و ثابت نیستند؛ بلکه از راه رویه‌های پیچیده و متداخل و بیشتر متناقض تاریخی قوام می‌یابند. در نتیجه سیال، بی‌ثبات و دائم در حال دگرگونی هستند (معینی علمداری، 1389: 175). به بیان بهتر این نظریه برخلاف دیدگاه‌های متعارف در علوم اجتماعی که ساختارهای مادی را در شکل دادن به کنش کنشگران مهم می‌داند به مانند: پسا ساختارگرایان معتقد است که سوژه‌ها برساخته‌هایی هستند که رویه‌های گفتمانی به آنها شکل می‌دهند (قوام، 1384: 324). ونت در این ارتباط می‌گوید: آنچه را ما با عنوان دولت‌ها یا منافع ملی می‌شناسیم، نتیجه هویت‌های اجتماعی کنشگران است (Wendt, 1994: 385).

کارگزاران و ساختارها متقابلاً به یکدیگر شکل می‌دهند. دیدگاه سازه‌انگاری در مورد رابطه ساختار و کارگزار نیز یک دیدگاه بینابینی است یعنی ساختار و کارگزار به شکل متقابل به یکدیگر قوام می‌بخشند. ساختارهای اجتماعی نتیجه پیامدهای خواسته و ناخواسته انسانی‌اند و در همان حال، ساختار برخاسته از کنش، اصالت خارج از صرف کنشگران دارد؛ بنابراین ماهیت آن بر کنش کنشگران و ارتباطات مختلف تأثیر می‌گذارد (مشیرزاده، 1383: 330). یکی از مهمترین تلاش‌ها در این زمینه، نظریه ساخت‌مندی «آنتونی گیدنز» است. گیدنز بر دوسویگی یا تأثیر متقابل ساختار و کارگزار در فهم رفتارها و تحولات اجتماعی تأکید می‌کند؛ بنابراین از دید وی نمی‌توان بین این دو مفهوم هیچ خط تمایز یا تقابل آشکاری کشید (مارش و استوکر، 1390: 315).

2. اهمیت گرجستان:

اهمیت گرجستان از منظر جغرافیای سیاسی و مزیت‌های راهبردی سرزمینی، هم در مسائل اقتصادی و هم در مسائل امنیتی در خور توجه است. این کشور نوعی گلوگاه در ترتیبات امنیتی قفقاز جنوبی محسوب می‌شود (Russia news.ir, 2009:1). پس از حادثه ۱۱ سپتامبر، غرب-آمریکا و کشورهای اروپایی در قالب ناتو- با حضور در گرجستان، قفقاز را به صحنه رقابت و برخورد منافع تبدیل کرده‌اند. آمریکا با حضور در این کشور که دروازه ورود به قفقاز، آسیای مرکزی و دریای کاسپین است، در کنار نفت و "مبارزه با تروریسم"، در صدد جلوگیری از شکل‌گیری پیمان‌ها و اتحادهای نظامی است (www.csr.ir, 2008: 1).

الف: اهمیت راهبردی گرجستان به دلایل امنیتی- راهبردی

موقعیت جغرافیائی گرجستان یعنی قرار داشتن در سواحل دریای سیاه و ایفای نقش دروازه ورود به قفقاز و نقش ارتباطی آن از جهت عبور لوله‌های نفت و گاز آشکارا با سیاست‌های امنیتی روسیه در قفقاز تاثیرگذار است. روسیه قفقاز جنوبی را آخرین سنگر برای مقابله با تهاجم ناتو و غرب بویژه پس از بحران بالکان و تضعیف مسکو در آن منطقه می‌داند. از این رو، روسیه در کار ابزارهای اقتصادی، انرژی و پیمان‌هایی نظیر جامعه کشورهای مشترک‌المنافع می‌کوشد با تداوم فعالیت پایگاه‌هایش در این منطقه، نفوذش را در قفقاز جنوبی افزایش دهد. برخی از پایگاه‌های نظامی روسیه در گرجستان اهمیت فوق‌العاده برای مسکو دارند: در پایگاه گودائوتا در آبخازستان، بزرگ‌ترین ایستگاه راداری روسیه در منطقه دریای سیاه قرار دارد. در همان حال، وجود پایگاه باتومی در سواحل دریای سیاه حضور روسیه در این حوزه راهبردی را در مقابل رقبایی مانند ترکیه بسیار افزایش می‌دهد. همچنین پایگاه آخالکلاکی در جنوب گرجستان امکان حضور روسیه در جنوب گرجستان و در نزدیکی جمهوری آذربایجان را فراهم می‌کند که از نظر مسکو یک جمهوری سرکش محسوب می‌شود. ترس مسکو از احتمال استقرار نیروهای ناتو و غرب در این پایگاه‌ها نیز از جمله علل خودداری روسیه از تخلیه آنهاست. در طرف مقابل، گرجستان پس از گرایش به غرب (2003) خواهان تعطیلی پایگاه‌های روسی در خاک خود است. با آغاز جنگ افغانستان، گرجستان نقش پل تدارکاتی مقرر اروپایی ناتو به افغانستان را ایفا کرد و کاخ سفید خواهان حضور مستقیم نظامی در این کشور شد (ملکوتیان و حسینی، 1391: 156-155).

ب- اهمیت راهبردی گرجستان به دلایل اقتصادی

از نظر حمل و نقل با آنکه کریدور شرق به غرب- تراسیکا، طرح ابتکاری اتحادیه اروپا- از چین تا گرجستان، همواره در دو مسیر موازی و جایگزین امتداد می‌یابد: اما این دو مسیر موازی در نهایت در کناره شرقی دریای سیاه تنها به خاک گرجستان منتهی می‌شوند. حمل و نقل منابع نفت و گاز حوزه دریای خزر نیز با عبور خط لوله نفت باکو - تفلیس - جیحان و خط لوله گاز باکو- تفلیس- ارزروم از خاک گرجستان، به این کشور اهمیت راهبردی ویژه می‌دهد (کولایی، 87-1386، 48).

یکی از مهمترین مسائل در بحث انرژی، مسیر مناسب برای انتقال انرژی به بازارهای جهانی است. دولت آمریکا حمایت از آذربایجان و گرجستان را در جهت احداث خط لوله باکو-تفلیس-جیحان در دستور کار قرار داد. مقام‌های آمریکایی برغم به صرفه نبودن این مسیر از نظر اقتصادی احداث خط لوله مزبور را برای تامین منافع خود و مقابله با بدیل‌های روسیه و ایران مورد حمایت قرار دادند. اما روسیه عبور این خط لوله در منطقه نفوذ سنتی خود در قفقاز را پدیده‌ای نامطلوب یافته و به اشکال گوناگون سعی در تقویت مسیر مورد نظر خود از هطریق بندر نوروسیسک داشته است (کولائی، 87-1386: 62).

همچنین حمل و نقل انرژی و کالا از گرجستان در ابتدا برای اروپا دارای اهمیت است. اروپایی‌ها در تلاش هستند تا مسیری جایگزین به جز روسیه برای انتقال انرژی حوزه کاسپین ایجاد کنند. بیرون ماندن روسیه از مسیر حمل و نقل تراسیکا و همه ابتکارهای مشابه غرب برای انتقال انرژی دریای کاسپین در این راستا بوده است (ابرار معاصر، 1392: 79).

3. تصورات رهبران گرجستان: از جامعه کشورهای مستقل هم‌سود تا گرایش به غرب؛

درباره رویکرد رهبران گرجستان به جامعه کشورهای مستقل هم‌سود می‌توان گفت شواهد نشان می‌دهد که گام‌ساختار در دوران ریاست جمهوری خود از پیوستن به جامعه کشورهای مستقل هم‌سود خودداری کرد. در واقع گرجستان به کشورهای حوزه بالتیک پیوست که تنها جمهوری‌های اتحاد شوروی بودند که از عضویت در این جامعه سر باز زدند (Goltz, 2009:6). او این جامعه را سازمانی می‌دانست که یلتسین رقیب گورباچف، برای تسلط روسیه بر کشورهای اتحاد شوروی تاسیس کرده است. گام‌ساختار فردی دارای گرایش‌های ضدروسی و ضد شوروی بود. همین نگاه او به روس‌ها موجب وخیم‌تر شدن رابطه گرجستان با روسیه شد (Tudoroiu, 2007:319). اگر چه حکومت گام‌ساختار بیش از ۷ ماه طول نکشید، اما بیشتر جامعه از سیاست‌های ضدروسی او حمایت می‌کردند. همین موضوع موجب شد تا شواردنادزه نیز در ابتدای حکومت خود با وجود تمایل به بهبود روابط با روسیه تا حدودی سیاست‌های گام‌ساختار را ادامه دهد. اما سقوط سوخومی¹⁶ به دست استقلال خواهان موجب تغییر در سیاست‌های شواردنادزه نسبت به روسیه و جامعه کشورهای مستقل هم‌سود شد.

شواردنادزه پس از سقوط سوخومی آشکارا سیاست امنیتی گرجستان را تغییر داد و به جای سیاست موازنه در برابر روسیه زمان گام‌ساختار، سیاست همراهی با تهدید روسیه را به کار گرفت تا بتواند مناطق جداشده را به گرجستان بازگرداند و فشارهای روسیه بر گرجستان را کاهش دهد. گرجستان طیف گسترده‌ای از پیمان‌نامه‌ها را با روسیه و کشورهای جامعه کشورهای مستقل هم‌سود امضا کرد: پیمان دوستی و روابط همسایگی خوب با روسیه (1994)، پیمان ماموران مرزی روسیه در گرجستان (1994) و پیمان پایگاه‌های نظامی در گرجستان (1995) و مهمترین آن‌ها پیمان امنیت دسته جمعی با جامعه کشورهای

1. Sukhumi

مستقل هم‌سود است (Fawn, 2004:103). شواردنادزه در کنار سیاست همراهی با روسیه به توسعه روابط با کشورهای غربی نیز پرداخت و سعی داشت تا با استفاده از امکانات و توانایی‌های کشورهای غربی، وضعیت گرجستان را به ویژه در مسائل اقتصادی و نظامی بهبود ببخشد. گسترش روابط با غرب به گونه‌ای نبوده است که موجب تحریک روس‌ها شود. تا آنجا که شواردنادزه از روسیه به عنوان "شریک راهبردی" گرجستان نام برده بود. سیاست شواردنادزه پس از رویداد ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ نسبت به جامعه کشورهای مستقل هم‌سود تغییر پیدا کرد. او در یک سخنرانی در دانشگاه هاروارد گفت که جهت‌گیری سیاست خارجی گرجستان بر روی رابطه با ناتو و غرب متمرکز شده و احتمال اینکه گرجستان از جامعه کشورهای مستقل هم‌سود خارج شود را غیرممکن ندانست.

با برکناری شواردنادزه و به قدرت رسیدن میخائیل ساکاشویلی فشارها برای خروج از جامعه کشورهای مستقل هم‌سود در گرجستان افزایش یافت. به گونه‌ای که در نوامبر ۲۰۰۵ پارلمان گرجستان به خروج از این سازمان رای داد. ساکاشویلی با وجود درخواست پارلمان گرجستان و بحران‌هایی که در سال ۲۰۰۶ با روسیه پیدا کرد از ترک جامعه کشورهای مستقل هم‌سود خودداری کرد. او سعی کرد تا با خارج نشدن از جامعه کشورهای مستقل هم‌سود موجب واکنش روس‌ها نسبت به دولت غرب‌گرای خود نشود و در پی فرصتی برآمد تا بتواند از این سازمان خارج شود. این فرصت در جنگ پنج روزه اوت ۲۰۰۸ برای گرجستان فراهم شد. با خروج گرجستان از جامعه کشورهای مستقل هم‌سود سیاست همراهی با تهدید روسیه که در زمان شواردنادزه به کار گرفته شده بود به پایان رسید و گرجستان تلاش کرد تا با استفاده از سازمان‌های جایگزین مانند گوام و ناتو و ارتقای روابط با اتحادیه اروپا و آمریکا در مقابل تهدید روسیه توازن ایجاد کند (سازمند، بیژن و تقی‌پور، ۱۳۹۷: ۱۴۷-۱۴۶).

4. سیاست‌های امنیتی گرجستان و ناتو

در سال ۱۹۹۷ زمانی که روسیه اعلام کرد ناتو دشمن روسیه نیست و در تضاد با منافع روسیه قرار ندارد، شواردنادزه اعلام کرد که گرجستان می‌خواهد به ناتو وارد شود. برخی از پژوهشگران غربی و روسی از این موضوع برای اثبات تغییر جهت سیاست گرجستان از طرفداری روسیه به طرفداری از غرب استفاده می‌کنند. در واقع، شواردنادزه می‌خواست روسیه را در فشار قرار دهد تا امتیازهایی را به ویژه در مسئله آبخازیا و اوستیای جنوبی به دست آورد (Gabashvili, 2013:56). البته قبل از سال ۱۹۹۷ نیز گرجستان در تلاش برای عضویت در ناتو بود. در ۲۳ مارس ۱۹۹۴ گرجستان به برنامه مشارکت برای صلح ناتو پیوست.

ایده ورود گرجستان به ناتو طرحی غیرواقعی بود و برای جلب افکار عمومی ناراضی گرجستان با سیاست‌های شواردنادزه طراحی شده بود. گرجی‌ها از روسیه برای نقش داشتن در آبخازیا و مقاومتش در انجام هر کاری، خشمگین بودند؛ بنابراین شواردنادزه هیچ چاره‌ای نداشت جز اینکه خود را از روسیه دور کند. در سال ۱۹۹۹، شواردنادزه تصمیم گرفت که گرجستان از سیستم امنیت دسته جمعی جامعه کشورهای مستقل

خارج شود؛ زیرا از نظر او روسیه هیچ کاری برای کمک به حل مسئله تجزیه طلبی آبخازیا و اوستیای جنوبی انجام نداد یا دست کم اجازه نداد بخشی از پناهندگان گرجستان بازگردند (Gabashvili, 2013: 89).

با وجود تمایل شواردنازه به عضویت گرجستان در ناتو، به نظر می‌رسد بیشتر به دنبال گرفتن امتیازهایی از مسکو و ساکت کردن مخالفان داخلی بوده است که او را به وابستگی به روسیه متهم می‌کردند. او هم‌زمان با گسترش روابط با ناتو روابط خود با آمریکا را نیز گسترش داد و برای آنکه رقابت روسیه و آمریکا در گرجستان به سقوط او از قدرت منتهی نشود، سعی کرد از آلمانی‌ها به عنوان موازنه در برابر این دو قدرت استفاده کند. نزدیکی به آمریکا و ناتو موجب شد تا شواردنازه بیش از پیش با روس‌ها دچار مشکل شود. سرانجام روس‌ها نیز او را شریک مطمئنی برای خود نیافتند.

آمریکا پیش از رویدادهای تروریستی ۱۱ سپتامبر، با وجود سرکوب آزادی‌های مدنی، فساد و نادیده گرفتن حقوق اقلیت‌ها در گرجستان تمایل چندانی به تغییر حکومت شواردنازه از خود نشان نداد. به ویژه اینکه شواردنازه نیز توانسته بود با آمریکایی‌ها روابط خوبی برقرار کند (Gabashvili, 2013: 112). اما بعد از ۱۱ سپتامبر و حضور آمریکایی‌ها در منطقه برای مبارزه با تروریسم، موجب شد انتقادات نسبت به وضعیت حقوق بشر و مردم‌سالاری در جمهوری‌های اتحاد شوروی، به ویژه گرجستان افزایش یابد و دولت محافظه‌کار جورج بوش نیز به حمایت خود از شواردنازه پایان داد. از سوی دیگر، روس‌ها نیز که چندان از سیاست‌های شواردنازه در خصوص پناه دادن به شورشیان چچنی در دره پانکیسی راضی نبودند و این کار او را سیاستی برای زیر فشار قراردادن روسیه می‌دانستند از حمایت او دست کشیدند. به این ترتیب با "چراغ سبز آمریکا" و سکوت روس‌ها، شرایط برای سقوط شواردنازه فراهم شد. با حذف شواردنازه از سیاست گرجستان و به قدرت رسیدن میخائیل ساکاشویلی تلاش گرجستان برای عضویت در ناتو و گسترش روابط با آمریکا وارد مرحله تازه‌ای شد. گسترش روابط با آمریکا در زمان ساکاشویلی را نمی‌توان تنها به سبب رویکرد غرب‌گرای دولت وی دانست. بلکه یکی از مهمترین دلایل برای گسترش روابط با آمریکا را می‌توان تلاش وی برای به دست آوردن حمایت آمریکا از عضویت گرجستان در ناتو دانست. کشورهای اروپایی مانند آلمان، فرانسه و ایتالیا به علت داشتن روابط اقتصادی به ویژه در زمینه انرژی با روسیه چندان مایل نیستند که برای عضویت گرجستان در ناتو در مقابل روسیه قرار گیرند. به همین دلیل گرجستان به استفاده از نفوذ آمریکا در ناتو امیدوار است (سازمند، بیژن و تقی‌پور، 1397: 149-150).

حال باید پرسید که رویکرد رهبران گرجستان به اتخاذ رویکرد مذکور (گرایش و تکیه به آمریکا) برای این رهبران قابل تضمین و قابل اتکا، خواهد بود؟

5. ایالات متحده از بدعهدی سیاسی تا خروج از توافقات بین‌المللی

تکیه اصلی دولت گرجستان به جهت تامین امنیت خود عضویت در سازمان ناتو است. اما سابقه تاریخی دولت ایالت متحده و ناتو نشان می‌دهد نمیتوان حمایت نظامی این دو اعتماد داشت. در باب به بررسی موارد

خلف وعده ایالات متحده و ناتو خواهیم پرداخت که از جمله آن می‌توان به جنگ گرجستان با روسیه، الحاق کریمه اوکراین، عدم حمایت از ترکیه دولت عضو ناتو در تنش پیش آمده با روسیه و خروج از توافقات بین-المللی اشاره کرد.

5-1. جنگ 2008

با روی کار آمدن ساکاشویلی سیاست‌های ضد روسی گرجستان آغاز شد. ((خروج از کشورهای مستقل همسود، عضویت گرجستان در پیمان‌های گوام و ترابوزان، تشدید سیاست‌های الحاق به ساختارهای یورو، میزبانی از سیستم دفاع موشکی آمریکا و پافشاری بر بستن پایگاه‌های نظامی روسیه در خاک گرجستان از تصمیمات دولت ساکاشویلی بود)) (واعظی، 12:1388). روسیه نیز در پاسخ جدایی طلبان اوستیای جنوبی را مورد حمایت قرار داد. با حمایت‌های روسیه، اوستیای جنوبی با برگزاری همه‌پرسی در سال 2006 استقلال خود را اعلام کرد. حمایت روس‌ها از جدایی اوستیای جنوبی در واقع واکنش روسیه به انقلاب رنگین و تشدید سیاست‌های غربگرایانه دولت جدید تفلیس بود (واعظی، 1388). دولت ساکاشویلی تصمیم گرفت تا با حمله نظامی از جدایی این دو منطقه جلوگیری کند. کشتار صلح بانان روسی و جمعیتی از مردم روس تبار روسیه باعث گردید تا روسیه با حمله نظامی و تصرف اوستیای جنوبی و آبخازیا استقلال آنان را تضمین کند.

اگرچه در سال 2008، وزرای خارجه نشست گروه G-8 جنگ روسیه در گرجستان را به اتفاق آراء محکوم کردند (خاوری‌نژاد، 40:1397) اما عملاً از حمله گرجستان به اوستیا و آبخازیا حمایت نکردند. کاخ کرملین با صدور بیانیه ای از سوی رییس‌جمهور وقت دیمتیری مدودیف در 8 اوت 2008 اعلام کرد: ((شب گذشته، نیروهای مسلح گرجستان دست به تجاوز به نیروهای پاسدار صلح روسی و شهروندان غیرنظامی در اوستیای جنوبی زدند. بیشتر شهروندان، زنان، کودکان و سالمندان که در اوستیای جنوبی جان باختند، از شهروندان فدراسیون روسیه بودند. برابر با قانون اساسی و قوانین فدرال، به عنوان رییس‌جمهوری فدراسیون روسیه، وظیفه دارم از زندگی و شرافت شهروندان روسی در هر جا پاسداری کنم. این شرایط ما را وادار به برداشتن گام‌هایی می‌کند. ما اجازه نخواهیم داد مرگ هم‌میهن‌انمان بی‌کیفر بماند...)) (Medvedev, 2008).

اگرچه در جنگ عراق، دولت گرجستان بیشترین نیروی نظامی را پس از آمریکا و بریتانیا به این جنگ فرستاد اما ایالات متحده هیچگونه حمایت نظامی در برابر حمله روسیه به خاک کشور گرجستان انجام نداد و پس از 11 سال همچنان دولت گرجستان ناتوان از بازپس‌گیری اوستیا و آبخازیا است.

5-2. بحران اوکراین (شبه جزیره کریمه)

در فوریه 2014، تصمیم ویکتور یانوکوویچ مبنی بر خودداری از امضای توافق‌نامه همکاری و تجارت آزاد اتحادیه اروپا، سرآغاز بحران جدی شد که به سرعت جنبه بین‌المللی نیز پیدا کرد. یانوکوویچ فردی روس‌گرا

به شمار می‌رود که در برقراری مناسبات خود با غرب، همواره روسیه را مدنظر قرار داده و در واقع، هدف او از امضا نکردن این توافق‌نامه نیز برقراری روابط نزدیکتر با روسیه و جلوگیری از برانگیخته شدن حساسیت مسکو بود. اما مردم اوکراین به این تصمیم اعتراض کردند و این اعتراض‌ها به خشونت کشیده شد. پارلمان اوکراین نیز به برکناری یانوکوویچ از قدرت رأی داد و الکساندر تورچینف به عنوان رییس جمهور موقت برگزیده شد. در پی تشدید بحران، یانوکوویچ به روسیه گریخت. اما بحران در اوکراین به ویژه از زمانی وارد شدیدترین جنبه خود شد که معترضان طرفدار روسیه و مخالف برکناری یانوکوویچ، در مناطق شرقی این کشور و به ویژه در شبه جزیره کریمه دست به اعتراض‌های گسترده و دامنه‌دار زدند. به هر حال، از اواخر ماه فوریه، معترضان طرفدار روسیه که مخالفت خود را با شکل‌گیری دولت موقت جدید در این کشور اعلام کرده بودند، اقدامات خود را علیه کیف آغاز کردند. در نخستین مرحله از ناآرامی‌ها، برگزاری شورش‌های شدید در شبه جزیره کریمه که به مداخله مستقیم روسیه در این منطقه انجامید، به جدایی کریمه از اوکراین و اندکی بعد، پیوستن آن به روسیه منجر شد. مداخله روسیه در کریمه، این انگیزه را به معترضان در دیگر مناطق شرقی اوکراین داد که اقدامات خود را گسترش دهند. به این ترتیب، اعتراض‌ها در استان‌های «دونتسک» و «لوهانسک» در عمل به یک شورش مسلحانه جدایی‌طلبانه تبدیل شد. این امر سبب شد تا دولت کیف نیز برای مبارزه با شورشیان به فرستادن نیروی نظامی اقدام کند که در عمل، ماجرا را تا سطح یک جنگ داخلی در مناطق شرقی گسترش داد. پیشنهاد آمریکا به اوکراین برای الحاق به ناتو باعث تشدید حس ناامنی روس‌ها شد. روسیه در طول جنگ، اوکراینی‌ها را به سرکوب اقلیت‌های روسی متهم کرده بود. دفاع از روسی‌ها در برابر این سرکوب به عنوان یکی از انگیزه‌های الحاق کریمه اعلام شد. به علاوه پوتین در سخنرانی خود در 18 مارس 2014 در روز الحاق کریمه، ملت‌های روسیه و اوکراین را یکی دانست:

«دغدغه‌های ما قابل درک است زیرا فقط همسایگان نزدیکی نیستیم، بلکه همان‌طور که بارها گفته‌ام، یکی هستیم. کیف مادر شهرهای روسیه است. روس باستان، خاستگاه مشترک ما است و نمی‌توانیم بدون یکدیگر زندگی کنیم» (خاوری‌نژاد، 420:1397).

همان‌گونه که مشخص است، در میان تمامی این اعتراض‌ها، مورد شبه جزیره کریمه از همه شدیدتر بود که در عمل، مهمترین عامل تقابل روسیه و غرب در ماجرای اوکراین را نیز فراهم کرد. درگیری‌ها در کریمه از 23 فوریه و با تظاهرات طرفداران روسیه آغاز شد. از 26 فوریه، نیروهای روس‌گرا به سرعت اقدام به تصرف مواضع راهبردی و زیرساخت‌های کریمه کردند. این نیروها به سرعت توانستند مکان‌های راهبردی در کریمه، از جمله پارلمان این منطقه را به تصرف خود درآورند. در پی این تحولات، پارلمان منطقه خودمختار کریمه با برگزاری جلسه‌ای، سقوط دولت این منطقه و تغییر نخست‌وزیر را اعلام کرد و خواستار برگزاری همه‌پرسی برای استقلال این منطقه شد. این همه پرسی در تاریخ 16 مارس برگزار شد و بر اساس آمار رسمی، 83 درصد ساکنین کریمه در آن شرکت کردند. آنچه به عنوان نتیجه این همه پرسی اعلام شد، موافقت 96/7 درصدی مردم کریمه و موافقت 95/6 درصدی مردم سواستوپل با استقلال کریمه از بدنه اوکراین بود. اما

این همه پرسى با اعتراض آمریکا، اتحادیه اروپا و دولت کیف مواجه شد که آن را خلاف قانون اساسی اوکراین و حقوق بین‌الملل خواندند (ولی‌زاده، شیرازی موگویی و عزیزى، 1394: 160-159). دلایل قانع‌کننده‌ای وجود دارد که ایالات متحده به هیچ‌وجه تمایلی برای وقوع چنین رخدادی نداشته باشد. در مشخص‌ترین و ساده‌ترین سطح، بحث فاصله جغرافیایی مطرح است؛ زیرا کیف با مسکو 500 مایل و با نیویورک 5000 مایل فاصله دارد. به این ترتیب، حتی در یک برخورد محدود و نیابتی، امکان ارسال تجهیزات و نیرو برای روسیه کاملاً فراهم است در صورتی که برای آمریکا چنین نیست. از سوی دیگر، با توجه به اینکه بخش مهمی از هر درگیری احتمالی در منطقه، روی زمین خواهد بود و آمریکا نیروی زمینی قابل توجهی که در اروپا مستقر باشد را در اختیار ندارد، این احتمال بیش از پیش از عرصه کنار می‌رود. از سوی دیگر، متحدین نظامی آمریکا در سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) نیز پس از چندین سال همراهی با آمریکا در جنگ‌های مختلف، تمایلی به درگیر شدن دوباره، آن هم با قدرتی بزرگ در همسایگی اروپا ندارند (Peck, 2014). به ویژه با توجه به اینکه اوکراین عضو ناتو هم نیست. لذا اوکراین نیز همچون گرجستان از حمایت نظامی آمریکا و ناتو در تقابل با روسیه بی‌نسیب ماند.

3-5. عدم حمایت از ترکیه

در پی سرنگونی سوخوی ۲۴ روسیه بوسیله ترکیه که در تاریخ ۲۴ نوامبر ۲۰۱۵ (۳ آذر 1394) در مرز سوریه و ترکیه رخ داد. دفتر ریاست جمهوری ترکیه، سرنگونی جنگنده سوخوی ۲۴ روسیه و بوسیله دو جنگنده اف ۱۶ نیروی هوایی ترکیه را اعلام کرد که موجب تنش در روابط ترکیه و روسیه گردید. در پی ساقط شدن جنگنده، روابط دو کشور دچار تنش‌های زیادی شد. پس از آن روسیه تحریم‌های سنگین یک جانبه‌ای را علیه ترکیه اعمال کرد. واردات از ترکیه (بویژه محصولات کشاورزی و خوراکی) را متوقف، صدور گاز به ترکیه را با مشکل مواجه کرد و تورهای گردشگری را لغو نمود. با توجه به آنکه بخش قابل توجهی از اقتصاد ترکیه بر پایه گردشگری است و بیش از ۵۰٪ از گاز ترکیه توسط روس‌ها تأمین می‌شود، اقدامات روسیه آسیب بزرگی به اقتصاد آن کشور وارد آورد.

اما ایالات متحده با اتخاذ موضع نظری باراک اوباما رئیس‌جمهور وقت ایالات متحده مبنی بر اینکه: "به نظرم اکنون بسیار مهم است که از گفتگوی مستقیم روسیه و ترکیه اطمینان حاصل کنیم تا این دو کشور بتوانند تدابیری برای جلوگیری از تشدید تنش‌ها اتخاذ کنند"، فراتر نرفت.

4-5. عدم حمایت از رهبران همسو و متحد

دولت ایالات متحده در یاری رساندن به رهبران دولت‌های همسو و متحد با خود نیز دچار تردید بوده است. تونس و مصر دو نمونه از این دست هستند که رهبران آنان متحدین تاریخی آمریکا محسوب می‌شدند اما آمریکا عملاً از حمایت آنها در برابر جنبش‌های مردمی سر باز زد.

1-4-5. تونس

انقلاب تونس در شرایطی به وقوع پیوست که وضعیت اقتصادی بسیار نامطلوب بود و آزادی‌های سیاسی و مدنی در این کشور وجود داشت. خودسوزی محمد ابو عزیزی در 17 دسامبر 2010 میلادی که به وضعیت بیکاری و رفتارهای تحقیرآمیز نیروی پلیس معترض بود، موجی از اعتراض‌ها در تونس را ایجاد کرد و به رغم افزایش سرکوب معترضین توسط نیروی پلیس تونس، راهپیمایی‌ها و اعتراضات در این کشور گسترش یافت. به طوری که در دهم ژانویه 2011 میلادی، اقدامات نظامی علیه مردم متوقف شد و در 14 ژانویه، زین-العابدین بن علی به عربستان سعودی گریخت. فرار بن علی به عربستان موجب سقوط دولت وی شد و پس از آن، دولت وحدت ملی، تونس را اداره می‌کرد (Dalacoura, 2012:64).

به نظر می‌رسد در ابتدا، انتخاب موضع به ظاهر بی‌طرفانه، اصلی‌ترین رویکرد آمریکا در مواجهه با انقلاب تونس بود. اما در واقع، آمریکا ضمن انتقاد از حکومت بن علی (متحد خویش)، به طور علنی از معترضان حمایت نکرد. در حالی که پیش از سقوط بن علی، شجاعت مردم تونس را تحسین نمود و از انتخاب آنان استقبال کرد. به طوری که یک هفته پس از پیروزی انقلاب تونس، معاون وزیر خارجه آمریکا ملاقاتی با رهبران قیام، احزاب مخالف و دولت موقت این کشور داشت و آمادگی ایالات متحده را برای کمک به برگزاری انتخابات آزاد و فراگیر در تونس اعلام نمود (Arieff, 2012:7).

1-4-5. مصر

پس از سقوط بن علی در تونس، توجه جهانیان به اعتراض‌های مردمی مصر جلب شد. تظاهرات گروه‌های مخالف و غیرنظامی از 25 ژانویه 2011 شروع شد و بالغ بر 20 هزار مشارکت کننده داشت. ناآرامی‌های مصر از شهرهای بزرگ مانند قاهره و اسکندریه آغاز شد و به سراسر کشور انتقال یافت. پس از چهار روز از آغاز تظاهرات، حسنی مبارک، دولت جدیدی را پیشنهاد داد و اصلاحاتی را مطرح نمود اما حاضر به کناره‌گیری از قدرت نشد. البته، مخالفان اصلی، خواستار استعقای مبارک و روی کار آمدن دولت مردمی بودند و اعتراضات مردم با اشغال میدان التحرير قاهره ادامه یافت. سرانجام، حسنی مبارک در روز دهم فوریه و در سخنرانی پایانی خود اعلام کرد که از مقام خود کناره‌گیری می‌کند و در همان روز، شورای عالی نظامی (SCAF)، نخستین بیانیه خود را مبنی بر «تصدیق خواسته‌های مشروع مردم» منتشر کرد. در 11 فوریه 2011، مبارک برکنار شد و قدرت، به ارتش واگذار گردید (خسروی و مهاجری، 1392: 47).

هر چند از انقلاب مصر به عنوان مادر جنبش‌های نوین عربی یاد می‌شود و سرنگونی حکومت 30 ساله حسنی مبارک که مهمترین متحد آمریکا و اسرائیل در منطقه بوده است به عنوان نماد تحول در خاورمیانه مطرح می‌گردد اما به نظر می‌رسد آمریکا با حفظ ساختار پیشین حکومت مصر و تلفیق عناصر و مولفه‌های نظام پیشین با نیروهای جدید، به دنبال تامین منافع خود در این منطقه است (خسروی و مهاجری، 1392: 49).

5-5. توافق هسته‌ای با ایران

توافق هسته‌ای ایران و کشورهای 5+1 در وین در ۲۳ تیرماه ۹۴ به عنوان یک روز تاریخی در تاریخ روابط بین‌الملل محسوب می‌شود. موفقیت مذاکرات هسته‌ای میان تهران و کشورهای 5+1 نمونه‌ای از اهمیت و پافشاری نسبت به سیاست و دیپلماسی بین‌المللی به شمار می‌رود و اساس ثبات در منطقه خواهد بود و می‌توان این توافق را یک پیروزی برای دیپلماسی توصیف کرد. پس از دو سال مذاکره، توافقی بلندمدت بین ایران و کشورهای 5+1 در خصوص فعالیت‌های هسته‌ای ایران و لغو تحریم‌های ایران حاصل شد. شورای امنیت سازمان ملل در ۲۰ ژوئیه ۲۰۱۵ (۲۹ تیر ۱۳۹۴) با تصویب قطعنامه ۲۲۳۱ برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) را مورد تایید قرار داد. قطعنامه شورای امنیت اجازه انتقال تجهیزات مرتبط هسته‌ای خاص از ایران، تغییر دو آبشار در تاسیسات فردو و به روزرسانی راکتور اراک را می‌دهد. این قطعنامه علاوه بر این اجازه انتقالات و فعالیت‌های لازم برای اجرای تعهدات مرتبط هسته‌ای خاص تعیین شده در برجام را بلامانع می‌داند. شورای اتحادیه اروپا هم با انتشار بیانیه‌ای اولین اقدامات حقوقی که به صورت رویه‌هایی مکتوب برای آغاز اجرای برنامه جامع اقدام مشترک درآمده را تصویب نمود (ابوالحسن شیرازی، ۱۳۹۴: ۹).

اما تلاش آمریکا برای خروج از توافق هسته‌ای موسوم به برجام، برنامه‌ای بود که دونالد ترامپ از زمان شرکت در انتخابات ریاست جمهوری آمریکا در سر داشت. در نهایت دولت ایالات متحده آمریکا رسماً از برجام خارج و بازگشت تحریم‌ها به صورت گذشته را اعلام کرد و برای انجام مجدد مذاکرات در صورت تمایل ایران اعلام آمادگی نمود (زمانی و نیاکویی، ۱۳۹۸: ۹۵). برخی از علل خروج آمریکا از توافق هسته‌ای:

در دولت ترامپ همکاری‌های سیاسی کاملاً گزینشی و مبتنی بر منافع ملی آمریکا خواهد بود. ترامپ معتقد است آمریکا باید حاضر باشد تعاملاتش را با هر کسی و هر کشوری که لازم باشد قطع کند (زمانی و نیاکویی، ۱۳۹۸: ۱۰۴). او همچنین به صراحت مخالف نقش رهبری جهانی آمریکا است و به وضوح تعهدات بین‌المللی آمریکا را زیر سوال می‌برد (Hass, 2016). بی‌توجهی ترامپ به ارزش‌های آمریکایی ریشه در گرایش تجاری و عمل‌گرایی ترامپ دارد که یکی از اصول و ارکان دولت ترامپ می‌باشد، چیزی که فارن پالسی آن را «فرا عمل‌گرایی غیر اخلاقی» می‌نامد (Kahl and Brands, 2017). ترامپ پیش‌تر طی سخنرانی در کنگره اظهار داشت: «وظیفه من نمایندگی دنیا نیست، وظیفه من این است که نماینده ایالات متحده آمریکا باشم (Whitehouse.gov, 2017).

بر اساس همین نگاه دونالد ترامپ در مورد برجام اعتقاد دارد که این توافق در راستای منافع آمریکا نیست. ترامپ این توافق را «معامله‌ای بسیار بد» و «خجالت‌آور» برای کشورش خوانده و در مبارزات انتخاباتی مدام این جمله را تکرار می‌کرد: ۱۵۰ میلیارد دلار دادیم و هیچ نگرفتیم». شکایت اصلی ترامپ این بود که آمریکا مبلغ عظیمی پول را در یک «معامله یک طرفه» خرج کرد و چیز قابل توجهی بدست نیاورد. در این خصوص در مصاحبه اش با «نیویورک تایمز» گفت: «ما در این توافق میلیاردها دلار پول به

آنها (ایرانیان) دادیم که نباید می‌دادیم. به دلیل اینکه کشور ما کشوری ورشکسته با بدهی بیش از ۱۹ تریلیون دلار است باید این پول را نگه می‌داشتیم. در حقیقت ترامپ رویکرد تجارت مابانه به معاهدات بین-المللی با هدف بازنگری و مذاکره مجدد معاهدات در جهت رسیدن به یک توافق بهتر و مطلوب‌تر برای ایالات متحده را مد نظر قرار داده است. نگاه دونالد ترامپ به معاهدات بین‌المللی برحسب دستاوردهای نسبی (یعنی این که من نسبت به شما و در مقایسه با شما چه اندازه سود می‌برم)؟ بنا شده است. بر این اساس، همیشه بر یک طرفه بودن برجام تاکید کرده و دلیل خود را بر مواردی همچون «ایران با برجام به پول رسید»، «برجام مانع آزمایش‌های موشکی ایران نمی‌شود»، «قدرت نظارتی بازرسان بین‌المللی محدود است»، «برخی از بخش‌های توافق دائمی نیستند»، «ایران به روح توافق پایبند نبوده است» را مکرراً عنوان کرده که ریشه در این نوع نگاه رئیس‌جمهور ایالات متحده به توافقات بین‌المللی دارد. در همین راستا پیشتر مایک پنس معاون دونالد ترامپ در کارزار انتخابات تاکید کرده بود که ترامپ با رسیدن به کاخ سفید، برجام را پاره خواهد کرد و به آن پایبند نخواهد بود. ترامپ نیز تحت تاثیر همین دکترین پس از دوبار تایید برجام در اکتبر و نوامبر ۲۰۱۷، نهایتاً در تاریخ ۸ امی ۱۸ ۲۰ از برجام خارج گردید (زمانی و نیاکویی، ۱۳۹۸: ۱۰۵-۱۰۴).

برجام مشابه هر توافق بین‌المللی دیگر در دنیای آنارشیک بین‌المللی که بر کسب مزیت‌های نسبی ملت-ها متکی است، داری پیامدهای نامطلوب نیز بوده است به طوری که «منطق پیامدهای نامطلوب» توضیح می‌دهد هیچ شکلی از قراردادها -اعم از اجبارآمیز یا داوطلبانه- در سیاست بین‌الملل نمی‌تواند فارغ از نقاط ضعف باشد و به علاوه، منطق پیامدهای نامطلوب چنان قدرتمند است که حتی قطعی‌ترین نتایج از جمله قراردادهای یک جانبه بعد از پیروزی‌ها و فتوحات نظامی در پی شکست دادن دشمنان نیز نمی‌تواند واجد مزایای مطلق برای کشور فاتح قلمداد شود (موسویان و حسینی، ۱۳۹۵: ۲). بر این اساس به نظر می‌رسد که بتوان نقش رویکرد خاورمیانه‌ای ترامپ و شکل‌گیری نوعی اتحاد مثلث میان آمریکا، اسرائیل و عربستان سعودی را به عنوان عامل محوری در خروج آمریکا از برجام به حساب آورد. چنین رویکردی را نیز می‌توان به خوبی در میان متحدان منطقه‌ای ترامپ پیدا نمود، بطوری که می‌توان اذعان داشت عربستان سعودی و اسرائیل برجام را نه عاملی در جهت افزایش ثبات منطقه از رهگذر رفع خطر جنگ که به عنوان عاملی در جهت افزایش فاکتورهای قدرتی ایران در منطقه و عاملی در جهت افزایش تهدید ایران می‌پندارند. بدین ترتیب شکل‌گیری فهم مشترک میان عربستان، اسرائیل و ایالات متحده بر سر تهدید دانستن ایران، تفسیر آنها از نقش برجام در تقویت حضور منطقه‌ای ایران و نادیده انگاشتن شدن این موضوع در متن برجام را باید از جمله عوامل اساسی زمینه‌ساز خروج آمریکا از توافق هسته‌ای در نظر گرفت (سوری، ۱۳۹۷: ۲).

5-6. خروج از توافق زیست محیطی پاریس

مدتی است که تهدیدات محیط زیستی و بحث تغییرات اقلیمی به موضوع مورد توجه رسانه‌ها و نگرانی بین‌المللی تبدیل شده و دلیل آن نیز خروج آمریکا از پیمان جهانی آب و هوایی پاریس است؛ اقدامی که

مسئولیت گریزی ایالات متحده را در حفظ سلامت شهروندان جهانی و زیست بوم کره خاکی آشکار می‌کند. معاهده تغییرات اقلیمی پاریس به عنوان توافقنامه‌ای بین‌المللی از سال 2015 با هدف مقابله با گرمایش زمین و تغییرات اقلیمی بر اثر گازهای گلخانه‌ای شکل گرفت. «باراک اوباما» رئیس‌جمهوری قبلی آمریکا در شکل‌گیری این توافق نقش مهمی داشت. در چند ماه گذشته اما این پیمان مورد بی‌مهری رئیس‌جمهوری جدید آمریکا قرار گرفته تا این که وی چند روز پیش خروج از آن را به طور رسمی اعلام کرد چرا که به باور ترامپ، این پیمان برای آمریکا هزینه بر بوده است. رئیس‌جمهوری آمریکا معتقد است که اجرای پیمان پاریس تا سال 2025 علاوه بر لطمه سه تریلیون دلاری به تولید داخلی آمریکا، نزدیک به 2 میلیون و 700 هزار شغل را در این کشور از بین خواهد برد. آمریکا اما به عنوان یکی از بزرگترین کشورهای صنعتی جهان و عضو گروه «جی 7»، بخش زیادی از آلاینده‌های محیط زیستی را تولید می‌کند و نمی‌تواند به دلیل مسائل داخلی، این معضل جهانی را نادیده بگیرد. پیامدهای ناگوار عدم همکاری جهانی آمریکا در حوزه محیط زیست، مانند گرم شدن کره زمین، سوراخ شدن لایه اوزون، آب شدن یخچال‌های قطبی و غیره، جدا از وقوع بلایای گوناگون، سلامت بشر را نیز به خطر خواهد انداخت و دامن خود آمریکا و شهروندان این کشور را نیز خواهد گرفت. پیش از تصمیم جمعه دوازدهم خردادماه «دونالد ترامپ» رئیس‌جمهوری آمریکا مبنی بر خروج از این پیمان، نشانه‌های آن در نشست سران هفت کشور صنعتی جهان معروف به «جی 7» در سیسیل ایتالیا (پنجم و ششم خرداد) آشکار شد. ترامپ در آن نشست نظر نهایی خود را به روزهای بعد موکول کرد. به این ترتیب همگان دریافتند که به احتمال زیاد واشنگتن از پیمان پاریس خارج می‌شود. اقدام ترامپ در آن روز، موجی از نارضایتی را از جانب سران اتحادیه اروپا برانگیخت به طوری که پس از آن نشست، رهبران اروپایی با اتخاذ مواضع آشکار، خواستار تکیه بر توانایی‌های خود بجای اتکا به واشنگتن شدند.

گویاترین مواضع در این زمینه از جانب «آنگلا مرکل» صدراعظم آلمان صورت گرفت که تاکید کرد زمانی که ما می‌توانستیم خود را به طور کامل به دیگران بسپاریم به پایان رسیده است. مرکل از سران اتحادیه خواست تا سرنوشت خود را در دست بگیرند و برای تحکیم اتحادیه قدم‌های جدی بردارند و نقش فعال‌تری را در قبال مسائل مشترک بر عهده گیرند (ایرنا، 1396/3/16).

نتیجه‌گیری:

با فروپاشی نظام دو قطبی و پایان جنگ سرد و ظهور ایالات متحده آمریکا به عنوان تنها ابرقدرت جهانی، به نظر می‌رسد که به دلیل فاصله بسیار میان قدرت ایالات متحده با دیگر کشورها، رقابت‌های جهانی در حوزه‌های مختلف به ویژه رقابت‌های ژئوپلیتیکی به پایین‌ترین حد خود از دوران جنگ سرد برسد؛ ولی در این دوران، آمریکا نفوذ خود را در اکثر مناطق مهم جهان از آفریقا گرفته تا خاورمیانه و دریای جنوبی چین گسترش داده بود. در مناطق ژئوپلیتیک قفقاز-بالکان نیز کاخ سفید توانسته بود به وسیله ناتو تا اروپای

شرقی نفوذ و به حیاط خلوت روسیه رسوخ کند؛ اما با آغاز قرن بیست و یکم و روی کار آمدن پوتین در روسیه و با حاکم شدن فضای ژئوپلیتیک گذشته بر اندیشه مقامات این کشور رقابت‌های ژئوپلیتیک و استراتژیکی در جمهوری‌های بازمانده از اتحاد شوروی از سر گرفته شد. روسیه معتقد است که محور «اوراسیا-بالکان» به صورت تاریخی متعلق به حوزه نفوذ مسکو بوده و تسلط هر قدرت دیگری بر آن به معنای انزوای این کشور به مرزهای خود است که این اتخاذ استراتژی در سیاست روسیه جزء منافع اساسی و حیاتی این کشور محسوب می‌شود. اما در سیاست خارجی ایالات متحده و حتی ناتو، بر کسی پوشیده نیست که در راستای هزینه-فایده عمل می‌کنند و در صورتی که منافع آن‌ها تامین نشود، یا هزینه‌هایی که از لحاظ سیاسی-اقتصادی، که به آنها تحمیل می‌شود، صرفه نداشته باشد، همان‌طور که نمونه‌هایی در این مقاله ذکر شد، براحتی از تصمیمات و اتحادهای گذشته خویش خارج شده و عهد سابق خویش می‌شکنند.

کشور گرجستان هم از این قاعده هزینه-فایده، مستثنی نیست. همچنین تصورات رهبران این کشور (برای نزدیکی به آمریکا و ناتو) تا لحظه‌ای که در راستای منافع و همسویی با سیاست‌های این دو قدرت باشد می‌تواند تا حدی برایش کارساز و راه‌گشا باشد، اما در صورتی که سیاست‌ها و منافعشان تغییر کند یا هزینه‌های که برای دفاع از کشور گرجستان بخواهند بپردازند؛ بیش از فایده‌اش برای این دو قدرت باشد، رو به سازش و تغییر استراتژی خواهند آورد و تکیه رهبران به این استراتژی برای آنها گران تمام خواهد شد.

منابع:

فارسی:

1. ابوالحسن شیرازی، حبیب اله (1394) کالبد شناسی مذاکره هسته‌ای ایران و آمریکا تا حصول برجام و تصویب قطعنامه 2231، پژوهش‌نامه روابط بین‌الملل، دوره 8، شماره 30.
2. ایرنا (1396/3/16)، (با تغییر و تلخیص)، قابل دسترس به آدرس اینترنتی: www.irna.ir
3. خسروی، محمد علی و رقیه مهاجری (1392) مداخله‌گری‌های آمریکا در خیزش‌ها یا انقلاب‌های 2011 خاورمیانه و سناریوهای دخالت آمریکا در سوریه، پژوهش‌نامه روابط بین‌الملل.
4. دانش‌نیا، فرهاد و مهری مارابی (1394) تقابل سازه‌نگارانه آمریکا و روسیه در اوکراین، مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره 9، شماره 2.
5. رقابت روسیه و آمریکا و موقعیت ژئوپلیتیک گرجستان (1382) گزارش تحلیلی موسسه ابرار معاصر تهران، شماره 1382/102/96.
6. رمضان‌زاده، عبدالله و محمدصادق جوکار (1389) هویت از منظر سازه‌نگاری متعارف و رادیکال، سیاست، دوره 40، شماره 3.

7. زمانی، محسن و سید امیر نیاکوئی (1398) واکاوی عوامل موثر بر خروج ایالات متحده آمریکا از برجام، فصلنامه مطالعات روابط بین الملل، سال دوازدهم، شماره 45.
8. سازمند، بهاره، عارف بیژن و مرتضی تقی‌پور (1397) تهدید و تاثیر آن بر سیاست‌های امنیتی گرجستان، مطالعات اوراسیایی مرکزی، دوره 11، شماره 1.
9. سوری، روح الله (1397) خروج امریکا از برجام، فرصت‌ها و موانع پیش رو، مرکز بین‌المللی مطالعات صلح.
10. شفیعی، نودر و فاطمه رضایی (1391) نقد و ارزیابی نظریه سازه‌نگاری، پژوهش‌های سیاسی، دوره 11، شماره 4.
11. قوام، عبدالعلی (1384) روابط بین‌الملل، نظریه‌ها و رویکردها، تهران: انتشارات سمت
12. کولایی، الهه (1386-87) ژئوپلیتیک انتقال نفت از قفقاز، دو فصلنامه اوراسیایی مرکزی، سال اول، شماره 1.
13. مارش، دیوید و جری استوکر (1390) روش و نظریه در علوم سیاسی، مترجم: امیرمحمد حاجی یوسفی، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
14. مشیرزاده، حمیرا (1383) تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل، تهران: انتشارات سمت.
15. معینی علمداری، جهانگیر (1389) روش‌شناسی سازه‌نگاری در حوزه روابط بین‌الملل، تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، سال 2، شماره 4.
16. ملکوتیان، مصطفی و سید حمید حسینی (1391) موقعیت راهبردی گرجستان و تاثیر آن بر روابط با روسیه، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره 42، شماره 3.
17. موسویان، سیدحسین و دیاکو حسینی (1395) منطق پیامدهای مطلوب و نامطلوب برجام، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
18. ولی‌زاده، اکبر، سیمین شیرازی موگویی و حمیدرضا عزیزی (1394) تاثیر بحران سال 2014 اوکراین بر روابط روسیه و ایالات متحده، مطالعات اوراسیایی مرکزی، دوره 8، شماره 1.
19. یزدانی، عنایت‌الله، حسن آئینه‌وند و ابوالفضل باقری اژیہ (1395) نقش آمریکا و روسیه در بحران-های ژئوپلیتیکی گرجستان و اوکراین، فصلنامه علمی پژوهشی سیاست جهانی، دوره پنجم، شماره چهارم.

انگلیسی:

1. Arieff, Alexis (2012), "Political Transition in Tunisia", Congressional Research Service (CRS), Report for Congress, RS1666, 18 June 2012, Available at: www.crs.gov.

2. Dalacoura, Katerina (2012), "The 2011 Uprising in the Arab Middle East: Political Change and Geopolitical Implications", The Royal Institute of International Affairs.
3. Fawn, Rick (2004), *Ideology and National Identity in Post-Communist Foreign Policy*, Great Britain: Frank Cass.
4. Gabashvili, Nodar (2013), *The Geopolitical Curse of the Caucasus*, Available at: <https://books.google.com/books?isbn=8868556812>, (Accessed on: 11/9/2013).
5. Goltz, Thomas (2009), *Georgia Diary: a Chronicle of War and Political Chaos in the Post-Soviet Caucasus*, London and New York: Routledge.
6. Hass, R. 2016. "The Isolationist Temptation". The Wall Street Journal. Available at: <https://www.wsj.com/articles/theisolationist-temptation-1470411481>
7. Kahl, Colin and Hal Brands. (2017). "Trump's Grand Strategic Train Wreck". *Foreign Policy*, 31 January, Available at: <http://foreignpolicy.com/2017/01/31/trumps-grand-strategicttrain-wreck>
8. Ministry of Defence of Georgia (2014), "National Military Strategy", and Available at: <https://mod.gov.ge/uploads/2018/pdf/NMS-ENG.pdf>, (Accessed on: 11/6/2018).
9. Peck, Michal (2014), "7 Reasons Why America will Never Go to War over Ukraine", *Forbes*, <http://www.forbes.com/sites/michaelpeck/2014/03/05/7-reasons-why-america-will-never-go-to-war-over-ukraine>, (Accessed on 12/12/2014).
10. Smith, Steve (2001), "Reflectivist and Constructivist Approaches in International Theory", in: Smith (Ed), *the Globalization of World Politics: an Introduction to International Relations*, Oxford University Press, and pp. 224-248.
11. Tudoroiu, Theodor (2007), "Rose, Orange, and Tulip: The Failed Post-Soviet Revolutions", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 40, No. 3, pp.269-392.
12. Wendt, Alexander (1994), "Collective Identity Formation and the International State", *American Political Science Review*, Vol. 88, No. 2, pp. 384-396.
13. Wendt, Alexander (2000), "On the Via Media: A Response to the Critics", *Review of International Studies*, Vol. 26, No. 1, pp. 165-180.
14. Whitehouse.gov. (2017) a. Remarks by President Trump in Joint Address to Congress, Available at: www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/02/28/remarks-president-trump-joint-address-congress (accessed 1 December 2017). (Accessed 1 November 2017).
15. www.csr.ir, 1382.
16. www.russia.news.ru.2/6/2209.

Iranian Approach to Georgia-NATO Defensive Relations

Abstract

After the collapse of the Soviet Union, Georgia became an independent nation. This country, despite independence, was still under the influence of Russia until 2003. After the Rose Revolution and change of orientation in Georgia's government from Russia to the West, this country has always been subjected to Russia's interventions. On the other hand, after the collapse of the Soviet Union, western countries decided to preserve NATO as a shield and to spread it to East and near Russia. One of the primary selections was Georgia. NATO could approach the borders of Russia with Georgia joining this organization, and this was considered to be a significant threat to Russia. Meanwhile, Georgia decided to be a member of NATO for creating balance of power and protecting itself from Russia's potential military attacks. On the other hand, Georgia relied on the US and NATO for security and its selected defensive strategies were close to them. Despite NATO-Georgia security and military cooperations, especially with the US between 2003-2008, NATO did in response to Russia's invasion to Georgia which separated Abkhazia and South Ossetia from this country, and even after 11 years NATO still has done no action to reclaim the occupied territories from Russia. However, they had extended their cooperations and there has been no change of strategy. The main question of this study is whether the strategy of relying on NATO can provide national security for Georgia in the face of a military threat. For answering this question, similar cases in the international context like Ukraine's and Turkey's crisis, popular uprisings in the Middle-east, Persian Gulf states, historical experiments and the view of Iran to this issue were considered. Based on historical experiences, international cases, the familiarity with the US performance against its allies, and Iran's view and approach, the answer to the question mentioned above would be that: in the case of Georgia facing a potential threat, NATO and the US will consider their interests and despite cooperations of Georgia's military services with NATO, they will help Georgia providing that defending this country is not at the expense of their interests.

რეგიონული აქტორების ინტერესები, ლიბია-სირიის შედარებითი ანალიზის ჭრილში

2010 წლის მიწურულს თუნისში დაწყებული „არაბული გაზაფხულის“ სახელით ცნობილი რევოლუციური ტალღა, რომელიც თითქმის ყველა არაბულ ქვეყანას მეტ-ნაკლები ინტენსივობით მოედო, დღემდე დრამატულად გრძელდება სირიაში, ლიბიასა და იემენში. წინამდებარე სტატიაში ყურადღება გამახვილებულია პირველ ორ ქვეყანაზე, სადაც უკვე ათი წელია მიმდინარეობს სისხლის მღვრელი სამოქალაქო ომები. ორივე ქვეყანაში (ისევე როგორც იემენში), სიტუაციის გაართულებას ხელს უწყობს ისიც, რომ სახელმწიფოებს შიგნით წარმოქმნილი სამოქალაქო დაპირისპირება გასცდა ამ ქვეყნების შიდა პრობლემის ჩარჩოებს და კონფლიქტში რეგიონული და მსხვილი აქტორებიც საკმაოდ ინტენსიურად ჩაერთვნენ. ორივე კონფლიქტს არა ერთი სამეცნიერო და ანალიტიკური სტატია მიემდგვნა, რომლებშიც შესწავლილი და გაშუქებულია ამ ქვეყნებში მიმდინარე პროცესების ანატომია, ეპიზოდები. ამ სტატიის მიზანია, სირიაში არსებული გამოკვეთილი სურათის საფუძველზე, შედარებითი ანალიზის ჭრილში მოხდეს ლიბიაში შექმნილი სიტუაციის გააზრება. გამომდინარე იქიდან, რომ სირიის კონფლიქტში ჩართული მსხვილი აქტორების ნაწილს: თურქეთს, რუსეთს, საფრანგეთს, დიდ ბრიტანეთს, აშშ-ს, გააჩნიათ თავიანთი ინტერესები ლიბიაშიც, სირიაში ჩამოყალიბებული სტატუ-კვო და ჩამოთვლილი აქტორების მოქმედებათა ხასიათი ძალზე მაღალი ალბათობით კარგი ინდიკატორი იქნება იმის, თუ როგორ შეიძლება განვითარედეს მოვლენები ლიბიაში.

სირია, მხარეები და რეგიონული აქტორები

სირიის კონფლიქტში ჩართული შიდა ძალების პარალელურად გარე აქტორების ჩართულობამ სხვადასხვა ფაზები გაიარა ბოლო ათწლეულის განმავლობაში. 2013 წელს დაპირისპირებაში მონაწილეთა ჩამონათვალი ასე გამოიყურებოდა: ჰაფეზ ალ-ასადის მიერ ჩამოყალიბებული სირიის რეჟიმი, რომელსაც 2000 წლიდან სათავეში ჩაუდგა მისი შვილი ბაშარ ალ-ასადი.

ალავიტები. ასადების ოჯახი, შიიტური ისლამის მიმდინარეობაში არსებული ალავიტური სექტის წარმომადგენლები არიან, რომლებიც ქვეყნის კონფესიურ უმცირესობას წარმოადგენენ, მაგრამ უძლიერესი გავლენა გააჩნიათ სამხედრო და სახელისუფლებო შტოებში.

ლიბანის „ჰეზბოლა“. დაჯგუფება, რომელსაც ძირითადად ირანი და გარკვეულწილად, ასადის რეჟიმი აიარაღებს. წლების განმავლობაში "ჰეზბოლა" იწრთობოდა ისრაელის შეიარაღებულ ძალებთან ბრძოლაში. სირიაში კონფლიქტის

დაწყების შემდეგ ის ჩაერთო სირიის სამოქალაქო ომში და ასადის რეჟიმს მნიშვნელოვანი დახმარება გაუწია აჯანყებული ძალების წინააღმდეგ ბრძოლაში.

ირანი. ის არის შიიტური სახელმწიფო და ასადის რეჟიმის უახლოესი მოკავშირე. ეს ქვეყანა წვრთნიდა სირიის შეიარაღებულ ძალებს სამოქალაქო ომის დაწყების შემდეგ და აწვდიდა მათ იარაღს.

ოპოზიციის მხარეს იბრძოდნენ:

სირიის თავისუფალი არმია, ე.წ. ზომიერი რადიკალური ძალა, რომელსაც საფუძველი ჩაუყარეს ქუჩის საპროტესტო აქციის მონაწილეებმა და რეჟიმის ერთგული შეიარაღებული ძალებისგან განდგომილმა სამხედროებმა. თუმცა ეს გაერთიანება მალე დაიშალა და დაიქსაქსა სხვადასხვა განშტოებებად.

სუნიტები, რომლებიც სირიის მოსახლეობის უმრავლესობას წარმოადგენენ, მაგრამ მარგინალიზებულნი არიან ქვეყნის მმართველი ალავიტური რეჟიმისგან. სუნიტები ასევე წარმოადგენდნენ სირიის თავისუფალი არმიის ძირითად ბირთვს.

ჯაბჰათ ალ-ნუსრა. ალ-კაიდასთან ალიანსში მყოფი რადიკალური ისლამისტური დაჯგუფება, რომლის რიგებშიც იბრძოდნენ მოხალისე მუსლიმები თითქმის მთელი მსოფლიოდან. იარაღს და დაფინანსებას იღებდნენ თავიანთი მომხრეებისგან. ჯაბჰათ ალ-ნუსრასა და ზემოთ აღნიშნულ სირიის თავისუფალ არმიას შორის პერიოდულად შეტაკებებსაც ჰქონდა ადგილი.

ყურის ქვეყნები. საუდის არაბეთის და კატარის სუნიტური მონარქიები, რომელთა ინტერესებშიც შედიოდა შიიტური ირანის გავლენის შესუსტება რეგიონში. ამერიკის შეერთებული შტატების წინააღმდეგობის მიუხედავად, ეს ორი მონარქია აწვდიდა იარაღსა და ფინანსებს აჯანყებულ ძალებს, მათ შორის ისლამისტურ დაჯგუფებებსაც.

თურქეთი და იორდანია. ამ ქვეყნების ლტოლვილთა ბანაკებს აფარებდა თავს ასეულობით სირიელი და აღნიშნულ ორ სახელმწიფოში არსებული კორიდორების მეშვეობით ხდებოდა იარაღის მიწოდება აჯანყებულებისათვის.

მეტ-ნაკლები ინტენსივობით ჩართული **ლიბანი.** სირიის მეზობელი ქვეყანა, რომელმაც თავად გადაიტანა შიიტ, სუნიტ და ქრისტიან მოქალაქეებს შორის წამოჭრილი კონფესიური დაპირისპირების მქონე სამოქალაქო ომი. ასადის რეჟიმის დახმარებას თავის დროზე ამ ქვეყანაში მოჰყვა აფეთქებების სერია შიიტურ უბნებში (1).

2016 წლის მონაცემებით ყურის მონარქიები - ბაჰრეინი, ქუვეითი, ომანი, ყატარი, საუდის არაბეთი და გაერთიანებული არაბეთის საამიროები, ასევე იორდანია (ყურის არაწევრი ქვეყანა), იყვნენ აშშ-ის მიერ ტერორისტული ორგანიზაცია „ისლამური სახელმწიფოს“ წინააღმდეგ ჩამოყალიბებული კოალიციის აქტიური წევრები. ჩამოთვლილი ქვეყნებიდან, სამხედრო თვალსაზრისით ყველაზე აქტიურები იყვნენ იორდანია და საამიროები. ბაჰრეინი კოალიციის ფინანსურ ცენტრს წარმოადგენდა. ქუვეითი ფინანსურ დაზვერვას ანხორციელებდა უკანონო აქტივობების გამოვლენის მიზნით, ხოლო საუდის არაბეთი ახალ მასტიმულირებელ აქტივობებს ნერგავდა იმათ მხარდასაჭერად, ვინც წინ

აღუდგებოდა და დაგმოზდა ჯიჰადისტების დაფინანსებასა და მათ სასარგებლოდ ფულის გათეთრებას. ყურის მონარქიების ჩართულობა სირიის სამოქალაქო ომში, აღნიშნული ქვეყნების შიგნით წარმოქმნილმა პრობლემებმაც განაპირობა. კერძოდ, გვიან მოხდა იმის გააზრება, რომ „ისლამური სახელმწიფო“ არ დაუპირისპირდებოდა ირანს და ამ უმძლავრესი ტერორისტული ორგანიზაციის უსწრაფესი განეიტრალება დადგა დღის წესრიგში. მეტიც, ყურის მონარქიების ბევრი მოქალაქე გაწევრიანდა მის რიგებში, ხოლო საუდის არაბეთსა და ქუვეითში მცხოვრები შიიტური თემების წინააღმდეგ გახშირდა ტერორისტული თავდასხმები. აქედან გამომდინარე, „ისლამური სახელმწიფოს“ განადგურება ყურის მონარქიების ეროვნული უსაფრთხოების შენარჩუნებისთვის აუცილებლობას წარმოადგენდა (2).

2018 წლიდან სირიის კონფლიქტში ჩართულ მსხვილ აქტორთა ჩამონათვალი ასე გამოიყურება.

ასადის რეჟიმის შენარჩუნებაში უდიდესი წვლილი მიუძღვის რუსეთსა და ირანს.

რუსეთი - ამ ქვეყნის ხელისუფლებისთვის ერთ-ერთ უმთავრეს მიზანს შეადგენს ანგარიშ გასაწევ მოთამაშედ დარჩენა ახლო აღმოსავლეთში. ასევე ლატაკიისა და ტარტუზის სამხედრო ბაზების შენარჩუნება ხმელთაშუა ზღვის აუზში. **ირანი** - საბჭოთა კავშირის დაშლის პერიოდიდან მოყოლებული, ირანი თურქეთის მსგავსად არის ის ქვეყანა, რომელიც ცდილობს ეკონომიკური პროექტებისა და ბუნებრივი რესურსების ექსპორტი განახორციელოს გლობალური მასშტაბით, რისთვისაც აუცილებელია თავის გავლენა გააძლიეროს ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში. The Gurdian-ის მსოფლიო საქმეთა განყოფილების რედაქტორი ჯულიან ბორგერი უფრო შორსაც მიდის და თვლის, რომ ირანს სირიის ტერიტორია ისრაელისგან სავარაუდო თავდასხმის შემთხვევაში ბუფერულ ზონად ესაჭიროება. მიუხედავად იმისა, რომ 2018 წელს ისრაელის ავიაციამ სირიაში ირანული ობიექტების წინააღმდეგ 200-მდე ავიაიერიში განახორციელა (რაც გასული წლიდან დღემდე გრძელდება, ძალზე მაღალი ინტენსივობით), ბორგერის ვერსია გადაჭარბებულად მიმაჩნია (3).

ისრაელი - ამ ქვეყნისთვის ნომერ პირველ ამოცანას წარმოადგენს „ჰეზბოლას“ მომარაგების გზების მოსპობა და მათ მიერ მხარდაჭერილი შეიარაღებული დაჯგუფებების განდევნა გოლანის სიმაღლეების მისადგომებიდან.

ამერიკის შეერთებული შტატები - ამ ქვეყნის როლი სირიის კონფლიქტში ორ ეტაპად იყოფა: 1. ბარაკ ობამას ადმინისტრაციის პერიოდად, როდესაც აშშ გარკვეულწილად ეხმარებოდა ზომიერ და არაექსტრემისტულ აჯანყებულ დაჯგუფებებს. 2. დონალდ ტრამპის ადმინისტრაციის მმართველობის პერიოდად, როდესაც გაძლიერდა აშს-ის მხრიდან როგორც ავიადარტყმების რაოდენობა ტერორისტების წინააღმდეგ, ასევე ირანის გავლენის შეკავების მცდელობებიც.

დიდი ბრიტანეთი - ამ სახელმწიფოს მიზანია, როგორც პარტნიორმა ქვეყანამ, თავის წვლილი შეიტანოს „ისლამური სახელმწიფოს“ წინააღმდეგ შექმნილი

კოალიციის რიგებში, ვინაიდან გაერთიანებული სამეფო წარმოადგენს გაეროს ბირთვული განიარაღების კომიტეტის მიერ შემუშავებული ბირთვული იარაღის გაუვრცელებლობის შეთანხმების და ამავე ორგანიზაციის უშიშროების საბჭოს მუდმივ წევრს.

საფრანგეთი - თავის დროზე ემანუელ მაკრონმაც გადაწყვიტა მკაცრი პოზიცია დაეფიქსირებინა სირიაში ქიმიური იარაღის გამოყენების გამო და ბრიტანეთის მგავსად, ეს ქვეყანაც შეეცადა ზემოთ ხსენებული გაუვრცელებლობის შეთანხმების დაცვის მიზნით მონაწილეობა მიეღო დაგეგმილ შეტევებში და ამით შეენარჩუნებინა ერთ-ერთი მთავარი აქტორის სტატუსი.

თურქეთი სირიის სამოქალაქო ომში ჩაერთო ზემოთ აღწერილი მიზეზების გამო (4).

ლიბიის კრიზისი და კონფლიქტში ჩართული აქტორები:

ეროვნული ერთობის მთავრობა - 2014 წლის არჩევნების შედეგად დარჩენილი ერთმანეთის კონკურენტი ადმინისტრაციული ერთეულები, რომლებიც გაეროს დახმარების შედეგად გაერთიანდნენ. მთავრობის ცენტრი მდებარეობს ტრიპოლიში, ხელმძღვანელობს ფაიზ ალ-სარაჯი და აკონტროლებს ქვეყნის დასავლეთ ნაწილს. ეროვნული ერთობის მთავრობის შეიარაღებული ძალები შედგება ლიბიის ოფიციალური არმიის ნარჩენებისა და ადგილობრივი აჯანყებულებისგან, რომელთა რიგებშიც 30 ათასამდე მებრძოლი შედის. ის მნიშვნელოვან სამხედრო დახმარებას იღებს თურქეთის, იტალიის და ყატარისგან.

ბენღაზიში გამაგრებულ ლიბიის ეროვნულ არმიას, დაახლოებით 20 ათასი მებრძოლით. მეთაურობს გენერალი ხალიფა ჰაფთარი, რომელიც ძალაუფლების განმტკიცებაში დაეხმარა მუამარ კადაფის 1969 წელს. ის მოარული ხმების თანახმად, გასული საუკუნის 90-იან წლებში ეხმარებოდა ცენტრალურ სადაზვერვო სამმართველოს (CSS), მას შემდეგ, რაც მასსა და კადაფის შორის განხეთქილება მოხდა. ლიბიის ეროვნულმა არმიამ ტრიპოლის მიმართულებით შეტევების განხორციელება დაიწყო. 2019 წლის აპრილიდან და დღესდღეობით აკონტროლებს ქვეყნის აღმოსავლეთის და სამხრეთის მნიშვნელოვან ნაწილს. ჰაფთარმა ქვეყნის აღმოსავლეთ ნაწილში სამხედრო მმართველობა 2020 წლის გაზაფხულზე გამოაცხადა, თუმცა დასავლეთ ნაწილზე კონტროლის დამყარების მცდელობა ეროვნული ერთობის მთავრობის შეიარაღებული ძალების წინააღმდეგობის შემდეგ, უშედეგო აღმოჩნდა. ლიბიის ეროვნული არმიის მხარდამჭერები არიან ეგვიპტე, საფრანგეთი, გაერთიანებული არაბული საამიროები და რუსეთი. საამიროებმა აღნიშნულ არმიას საბრძოლო დრონები მიაწოდა, ხოლო რუსეთმა დაქირავებული მებრძოლებით უზრუნველჰყო მისი რიგების შევსება. 2020 წლის იანვარში „ლეა“-მ შეწყვიტა ნავთობის მოპოვება და ექსპორტი, რის შედეგადაც ქვეყანამ 4 მილიარდი დოლარის ზარალი განიცადა.

ლიბიაში წარმომადგენელთა პალატა. შეიქმნა 2014 წელს, რათა მართოს ქვეყანა მანამ, სანამ არ დაიწერება ახალი კონსტიტუცია. ის წარმოადგენს ეროვნული თანხმობის მთავრობის მთავარ მოწინააღმდეგე ძალას.

რუსეთი - მხარს უჭერს წარმომადგენელთა პალატას და ლიბიის ეროვნულ არმიას. ცდილობს ამ ნავთობის მარაგებით უმდიდრეს და ბუნებრივი გაზის რესურსებით კონტინენტზე მეოთხე ადგილზე მყოფი ქვეყნის ნავთობისა და ინფრასტრუქტურის უსაფრთხოება უზრუნველყოს. აშშ-ის აფრიკის მიმართულების სამხედრო შტაბის ცნობების თანახმად, რუსული მხარის მეშვეობით დაჯგუფება ვაგნერის (5) 2000-მდე წევრი, ლიბიის ეროვნული არმიის მხარეს იბრძოდა, რაც თავის მხრივ რუსულმა მხარემ უარყო. თუმცა ცნობილია ისიც, რომ მოსკოვმა დაბლოკა გაეროს მიერ „ლეა“-ს წინააღმდეგ მიღებული დადგენილება და დაეხმარა წარმომადგენელთა პალატას, რუსეთში ლიბიის მოქმედი ვალუტის კონკურენტი ფულის დაბეჭდვაში.

თურქეთი ლიბიის ეროვნული ერთობის მთავრობის მხარდამჭერია, რომელიც ცდილობს განიმტკიცოს თავისი გავლენა რეგიონში და გააძლიეროს კონტროლი აღმოსავლეთ ხმელთაშუა ზღვისპირეთის ენერგორესურსების მარაგებზე და სურს ალადგინოს ზოგიერთი სამშენებლო პროექტი ლიბიაში, რომელიც ჩამოიშალა მუამარ კადაფის რეჟიმის დამხობის შემდეგ. თურქეთი ეროვნული ერთობის მთავრობას დაეხმარა საბრძოლო დრონებით, იარაღით, ასამდე ოფიცრითა და 2000-მდე მებრძოლით სირიდან.

ლიბიის შეიარაღებული დაჯგუფებები იყოფა ორ კატეგორიად: 1. ქვეყნის ზოგ რეგიონში იცავენ წესრიგს და ითავსებენ სამართალდამცავი ორგანოების ფუნქციებს. 2. ისლამისტური დაჯგუფებები: ალ-კაიდა, ანსარ ალ-შარია, „ისლამური სახელმწიფო“, მოქმედებენ მთელი ქვეყნის მასშტაბით.

მოქალაქეები - ლიბიის მშვიდობიანი მოქალაქეები არაერთგზის გამხდარან საბრძოლო მოქმედებების, დაპირისპირებული მხარეების მიერ დატოვებული ასაფეთქებელი მოწყობილობების და გამოსასყიდის მიზნით გატაცებების მსხვერპლნი. ლიბიის ეროვნული ერთობის ძალების მიერ ქვეყნის დასავლეთით მდებარე ქალაქ თარჰუნას სიახლოვეს „ლეა“-ს განდევნის შემდეგ აღმოჩენილი იქნა რამოდენიმე საერთო სამარხი, რომელშიც ასობით მშვიდობიანი მოქალაქე იყო დასაფლავებული. გაეროს მისიის ანგარიშის თანახმად, მას შემდეგ, რაც გენერალმა ჰაფთარმა შეტევები განახორციელა ტრიპოლის მიმართულებით, ასობით მშვიდობიანი მოქალაქე იქნა მოკლული. ასევე გაეროს უმაღლესი კომისარის შეფასების თანახმად, 200 000 ლიბიელი ქვეყნის შიგნით გახდა იძულებით გადაადგილებული, ხოლო 1,3 მილიონს ესაჭიროება ჰუმანიტარული დახმარება.

ამერიკის შეერთებული შტატები - მიუხედავად იმისა, რომ აშშ მხარს უჭერდა ჩრდილო ატლანტიკურ ალიანსს, რომელიც აჯანყებულებს ეხმარებოდა პოლკოვნიკ კადაფის რეჟიმის დამხობაში 2011წელს, ამ ქვეყნის როლი ლიბიის კონფლიქტში ძალზე მოკრძალებულად არის წარმოდგენილი. შეერთებული შტატები ოფიციალურად მხარს უჭერს ეროვნული ერთობის მთავრობას, მაგრამ არცერთხელ დახმარებია მას ლიბიის ეროვნული მთავრობის წინააღმდეგ საბრძოლო ოპერაციების დროს. აშშ-ის მხრიდან ლიბიის კონფლიქტში ჩართულობის მთავარი მიზანია ტერორიზმთან ბრძოლა, რის შედეგადაც ამ ქვეყანამ „ლეა“-ის

ძალეებთან ერთად ერთობლივი ავიადარტყმები განახორციელა ექსტრემისტი ისლამისტების წინააღმდეგ (6).

ლიბიასა და სირიაში შექმნილი რეალური სურათის გამოკვეთის შემდეგ დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, ამ ქვეყნებში მოქმედი მსხვილი აქტორების თითქმის უმრავლესობა ერთიდაიგივეა, ხოლო დღევანდელი სირია დე-ფაქტო დეფრაგმენტირებულია. იდლიბის პროვინცია 3 მილიონი მაცხოვრებლით მთლიანად კონტროლდება თურქეთის მხრიდან და იქ არ ვრცელდება ბაშარ ალ-ასადის რეჟიმის გავლენა. ამას ისიც ემატება, რომ სირიის ნავთობი კონტროლდება ქურთების მიერ, რომელთაც მხარს უჭერს აშშ-ის შეიარაღებული ძალები. ასევე ქვეყნიდან გასვლას არ აპირებს ირანი და თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ფაქტობრივად ირანი, თურქეთი და რუსეთი წყვეტდნენ ქვეყნის ბედს 2017-2019 წლებში ასტანისა და სოჭის შეხვედრებზე. ყოველივე ამის მიუხედავად, არც ერთმა აქტორმა ინტერესთა კონფლიქტი არ გადაზარდა მწავე ესკალაციაში. რუსეთის ფედერაციის საგარეო საქმეთა მინისტრმა სერგეი ლავროვმა 2020 წელს განაცხადა, რომ სირიის მთავრობამ შეწყვიტა ოპოზიციასთან ბრძოლა (7), რაც არსებული სტატუს-კვოსა და ქვეყნის დაშლის დე-ფაქტო აღიარებაა თუნდაც გარკვეული დროით. თურქეთი და რუსეთი სირიაში ჯერ-ჯერობით ახერხებენ კონსტრუქციულ თანამშრომლობას. თურქეთი და ირანი კი, მიუხედავად ინტერესთა კონფლიქტისა, მაინც პოულობენ საერთო ენას ერაყელი ქურთების წინააღმდეგ. ატარებენ კოორდინირებულ სამხედრო ოპერაციებს, ხელს აწერენ სავაჭრო და ასევე ცალკეულ საკითხებში თანამშრომლობას, რასაც საფუძვლად უდევს „დიდ სახელმწიფოთა მმართველობის“ თეორია (8). სწორედ ამ თეორიის საფუძველზე, სირიის მაგალითის გათვალისწინებით, სავსებით რეალურად ჩანს, რომ მაღალი ალბათობით ლიბიაში მომავალი სამხედრო კონფლიქტები არ იქნება ხანგრძლივი და ფართო მასშტაბიანი და ეს ქვეყანა, ისევე როგორც სირია, დეფრაგმენტაციისა და დაშლის საფრთხის წინაშე დგას.

ბიბლიოგრაფია:

- 1.Ardemagni E. The Gulf monarchies' complex fight against Daesh. 28 September 2016. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2016/09/28/the-gulf-monarchies-complex-fight-against-daesh/index.html>
- 2.Borger J. Syria: who are the key players in the conflict? Many countries and figures have been drawn into the Syrian fray – and the overnight airstrikes serve only to sharpen their rivalries. Sat 14 Apr 2018 15. <https://www.theguardian.com/world/2018/apr/14/syria-conflict-assad-putin-russia-iran-israel>
- 3.Duz Z. Qatar, Libya sign security cooperation agreement. Memorandum of understanding aims to bolster cooperation against terrorism, organized crime, Qatari state media says. 26.10.2020. <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/qatar-libya-sign-security-cooperation-agreement/2019820>

4. Harvey. J. Libya crisis: How France is thwarting peace. 14 July 2020 13:40. <https://www.middleeasteye.net/opinion/libya-crisis-how-france-thwarting-peace>
5. Gross J. IDF says it has bombed over 200 Iranian targets in Syria since 2017. Military warns US ending support for UNRWA could further destabilize Gaza, as ceasefire talks with Hamas appear precarious. 4 September 2018, 7:20 pm. <https://www.timesofisrael.com/idf-says-it-has-carried-out-over-200-strikes-in-syria-since-2017/>
6. Laessing U, Elumami A. Libya conflict stirs divisions in Gulf and Europe. APRIL 16, 2019 5:03 PM. <https://www.reuters.com/article/libya-security/libya-conflict-stirs-divisions-in-gulf-and-europe-idUSL5N21Y2FW>
7. Mooney M. Key Players in Syrian Civil War, A bewildering array of factions, sects and nations. 4 September 2013, 08:12. <https://abcnews.go.com/International/key-players-syrian-civil-war/story?id=20108422>
8. Marcus J. Libya crisis: France suspends NATO mission role amid Turkey row. Published 2 July 2020. <https://www.bbc.com/news/world-europe-53262725>
9. Mostafa A. Gulf states back Egypt on Libya, The swiftness with which Gulf states — particularly Saudi Arabia and the UAE — affirmed support for Egypt on Libya attests to a strategic alignment that could go beyond words. Wednesday 24 Jun 2020. <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/50/1201/372824/AlAhram-Weekly/Egypt/Gulf-states-back-Egypt-on-Libya.aspx>
10. Robinson K. Who's Who in Libya's War? June 18, 2020. <https://www.cfr.org/in-brief/whos-who-libyas-war>
11. Williams D. Israel says struck Iranian targets in Syria 200 times in last two years. SEPTEMBER 4, 2018. https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-israel-syria-iran/israel-says-struck-iranian-targets-in-syria-200-times-in-last-two-years-idUSKCN1LK2D7?utm_campaign=trueAnthem:+Trending+Content&utm_content=5b8edae904d3017b5313a402&utm_medium=trueAnthem&utm_source=twitter
12. გურეშიძე ს. დიდ სახელმწიფოთა მმართველობის მოდელი სირიაში, ირან-თურქეთის ურთიერთობის მაგალითზე. ილიას უნივერსიტეტის გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის სამეცნიერო-ანალიტიკური ელექტრონული ჟურნალი „თანადროვ ახლო აღმოსავლეთი, 2020. <https://iliauni.edu.ge/uploads/other/58/58647.pdf>
13. Wagner, shadowy Russian military group, 'fighting in Libya'. Published 7 May 2020. <https://www.bbc.com/news/world-africa-52571777>
14. UK, US denounce Russia's role in Libya's war, Russian Ambassador Vassily Nebenzia dismisses claims as 'speculation' based on unverified or 'clearly fabricated data'. 19 May 2020. <https://www.aljazeera.com/news/2020/5/19/uk-us-denounce-russias-role-in-libyas-war>

Comparative analysis of the interests among the regional key players in Syria-Libya conflict

Abstract

The article discusses the alliances, conflict of interests and other details about involved actors in the internal conflicts in Syria and how the recent status quo affects the ongoing processes in Libya.

One more main focus of the article is Russian-Turkish relations in Syria, and therefore comparative analysis covers analogies that are evolving and should logically develop in Libya, similar to the events in Syria. The impediments to all of the above are also presented. And the Same time the anatomy of the behavior of actors operating in Syria who are directly or indirectly involved in the Libyan conflict - the United States, Egypt, part of the Arab Gulf states (Qatar and the United Arab Emirates) are also presented.

The conclusion compares domestic and foreign policy vectors of the actors involved in the Syrian-Libyan conflict, which in turn reveal the factors that may or may not cause Libya to experience de facto defragmentation like Syria and the intervention of foreign forces in the country.

იემენი: სამოქალაქო ომი შორს მიმავალი შედეგებით

ხუთ წელზე მეტია იემენში სისხლისმღვრელი სამოქალაქო დაპირისპირება მიმდინარეობს, რომელმაც იემენი, არაბეთის ნახევარკუნძულზე ერთ-ერთი ყველაზე ღარიბი და არასტაბილური სახელმწიფო ჰუმანიტარული კატასტროფის ზღვრამდე მიიყვანა. სამწუხაროდ სირიაში მიმდინარე ფართომასშტაბიანმა ომმა, რომელიც ახლო აღმოსავლეთში „დიდი სახელმწიფოების“ გეოპოლიტიკური დაპირისპირების მთავარ ადგილს წარმოადგენს, მსოფლიო საინფორმაციო და პოლიტიკურ სცენაზე ნაწილობრივ „დაჩრდილა“ იემენში მიმდინარე ტრაგიკული მოვლენები. თუმცა, როგორც უკანასკნელ პერიოდში განვითარებულმა მოვლენებმა აჩვენეს, თუკი მსოფლიო თანამეგობრობა იემენის პრობლემას სათანადო ყურადღებას არ მიაპყრობს, არსებობს საშიშროება, რომ შიდა სამოქალაქო ომი რეგიონში ფართომასშტაბიან საერთაშორისო სამხედრო დაპირისპირების საფუძველი გახდეს. სამოქალაქო ომები და დაპირისპირება იემენისათვის სიახლეს არ წარმოადგენს. ჯერ კიდევ 1960-იან წლებში იემენის მონარქიის დაცემას ქვეყანაში ძმათაძველელი ომი მოჰყვა, რომელმაც 200 ათასი ადამიანის სიცოცხლე შეიწირა და საბოლოოდ იემენის ტერიტორიაზე ორი, იდეოლოგიურად ერთმანეთთან დაპირისპირებული, სახელმწიფოს ჩამოყალიბებით დასრულდა. მცირედი შეტაკება იემენის ორ სახელმწიფოს შორის 1979 წელსაც მოხდა, როდესაც საბჭოთა კავშირისა და ე. წ. „კომუნისტური ბლოკის“ მიერ მხარდაჭერილმა იემენის სახალხო დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ სამხედრო ძალის გამოყენებით სცადა იემენის არაბთა რესპუბლიკის შემოერთება, თუმცა უშედეგოდ (1, 189).

დღევანდელი იემენის რესპუბლიკა, XX საუკუნეში არსებული ორი სახელმწიფოს - იემენის სახალხო დემოკრატიული რესპუბლიკის (1967-1990) და იემენის არაბთა რესპუბლიკის (1968-1990) - გაერთიანებას წარმოადგენს. მისი მოსახლეობა 2018 წლის შეფასებით 28,6 მილიონს შეადგენდა: მათი აბსოლუტური უმრავლესობა ეთნიკურად არაბია. იემენელთა 99,1 პროცენტი მუსლიმია, აქედან დაახლოებით 65 პროცენტი სუნიტი, ხოლო 35 პროცენტი შიიტი (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ym.html>).

2012 წლის 25 თებერვალს, ე. წ. „არაბული გაზაფხულის“ ტალღაზე, პრეზიდენტი ალი აბდალაჰ სალეჰი, რომელიც 22 წელი მართავდა იემენის რესპუბლიკას, იძულებული გახდა გადამდგარიყო. პრეზიდენტის პოსტი ვიცე-პრეზიდენტმა აბდრაბუჰ მანსურ ჰადიმ დაიკავა (https://en.wikipedia.org/wiki/Ali_Abdullah_Saleh;), რომელიც მოსახლეობას კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლას და ეკონომიკურ წინსვლას დაჰპირდა. სამწუხაროდ, ჰადი ვერ აღმოჩნდა ძლიერი მმართველი. მან ვერ შეძლო ვერც

ქვეყანაში გამეფებული კორუფციის და ვერც სიღარიბის აღმოფხვრა. ამასთან პრეზიდენტ ჰადის გამუდმებით უხდებოდა სამთავრობო სტრუქტურებში მოკალათებული ყოფილი პრეზიდენტის გავლენიანი მომხრეების წინააღმდეგ ბრძოლა, რამაც საგრძნობლად დაასუსტა ისედაც არამყარი სახელისუფლო ვერტიკალი. ცენტრალური ხელისუფლების სისუსტით ისარგებლა 2004 წელს იემენის არმიის მიერ მოკლული შეიხ ჰუსეინ ბადრ ედ დინ ალ-ჰუთის (https://en.wikipedia.org/wiki/Hussein_Badreddin_al-Houthi;) მომხრე შიიტურმა დაჯგუფებამ - ე. წ. ჰუთიტებმა* და ჯერ იემენის პროვინცია საადას ჩრდილოეთ ნაწილზე მიიტანეს წარმატებული იერიში, მოგვიანებით კი დაიკავეს ქვეყნის დედაქალაქი სანაა. განსაკუთრებით გააფთრებული შეტაკებები გაიმართა 2013 წლის ოქტომბერში ჰუთიტებსა და სუნიტ სალაფიტ მებრძოლებს შორის საადას პროვინციის ქალაქ დამაჯის მისადგომებთან, რასაც დიდი მსხვერპლი მოჰყვა, როგორც უშუალოდ სამხედრო დაჯგუფებების, ისე მშვიდობიანი მოქალაქეების მხრიდან. ქ. დამაჯი წარმოადგენდა ე. წ. სალაფიტურ ფორპოსტს, უპირატესად შიიტი მოქალაქეებით დასახლებულ საადას პროვინციაში. ჰუთიტები ყოველთვის მიიჩნევდნენ, რომ ქ. დამაჯში მდებარე დარ ალ-ჰადითის მეჩეთი და სხვა რელიგიური ინსტიტუტები, უცხო ქვეყნის, კერძოდ საუდის არაბეთის მიერ იყო თავს მოხვეული (6,10). დარ ალ-ჰადითის მეჩეთი და რელიგიური ინსტიტუტი ჯერ კიდევ 1979 წელს დააარსა საუდის არაბეთში განსწავლულმა, იემენელმა შეიხმა მუქბილ ბინ ჰადი ალ ვადიმ (Muqbil bin Hadi al-Wadi'i) (<https://theArabweekly.com/secret-history-yemeni-salafism;>).

ჰუთიტების და მათი მოკავშირეების სამხედრო წინსვლამ დიდი შემფოთება გამოიწვია საუდის არაბეთში, რომლისთვისაც შიიტი ჰუთიტების წარმატება, რეგიონში ირანის გავლენის გაძლიერებას ნიშნავდა. საუდის არაბეთმა 2015 წლის დასაწყისში შექმნა იემენის ცენტრალური ხელისუფლების მხარდამჭერი კოალიცია, რომელშიც რვა არაბული ქვეყნა გაწევრიანდა. საწყის ეტაპზე კოალიციას ლოგისტიკურ და სადაზვერვო მხარდაჭერას აშშ, დიდი ბრიტანეთი და საფრანგეთი უწევდნენ. 2015 წლის მარტში კოალიციამ ოპერაცია „გადამწყვეტი ქარიშხალი“ (Amaliyyat 'Āṣ ifat al-Ḥazm) (https://en.wikipedia.org/wiki/Saudi_Arabian-led_intervention_in_Yemen;) დაიწყო, რომლის ფარგლებში ჰუთიტების პოზიციებზე მასიური სამხედრო-საჰაერო იერიშები განხორციელდა (<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-44466574;>).

ოპერაციაში მონაწილეობდა რამდენიმე ასეული მოიერიშე თვითმფრინავი სხვადასხვა არაბული ქვეყნებიდან, რომელთა შორის ყველაზე მსხვილი კონტრიბუტორი საუდის არაბეთი იყო, რომელმაც ოპერაციისათვის 100 თვითმფრინავის და 150 ათასამდე სამხედრო მოსამსახურის მობილიზება მოახდინა. მიუხედავად დიდი ძალისხმევისა, კოალიციური ძალების საჰაერო შეტევებმა სასურველი შედეგი ვერ გამოიღო. მართალია, საჰაერო დარტყმების შედეგად მოკლული იქნა ჰუთიტების რამოდენიმე საველე მეთაური, მათ შორის რევოლუციური კომიტეტის პრეზიდენტი მოჰამედ ალი ალ-ჰუთი (Mohammed Ali

al-Houthi), თუმცა ამ დანაკარგების მიუხედავად, არაბულმა კოალიციამ ვერ მოახერხა ჰუთიტების პოზიციების საგრძნობი შესუსტება. ამასთან, მასიურმა საჰაერო დარტყმებმა სამხედრო ინფრასტრუქტურის გარდა სამოქალაქო ინფრასტრუქტურაც გაანადგურეს, მათ შორის საცხოვრებელი სახლები, საავადმყოფოები, სკოლები. დაიღუპა ათასობით მშვიდობიანი მოქალაქე. ყოველივე ამან, საგრძნობლად დაამძიმა იემენში არსებული ჰუმანიტარული ვითარება. გაეროს 2019 წლის აგვისტოს მონაცემებით, იემენში 30 სხვადასხვა ფრონტის ხაზია (იხ. დანართი 1). სამოქალაქო ომის შედეგად 3,3 მილიონი იემენელი ქვეყნის შიგნით იძულებით გადაადგილებული პირი(IDP) გახდა. მოსახლეობის 80 პროცენტს ჰუმანიტარული დახმარება ესაჭიროება, ხოლო 10 მილიონამდე ადამიანი შიმშილის ზღვარზეა (<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-49179146>;). 2020 წლიდან იემენში არსებულ ჰუმანიტარულ პრობლემებს კიდევ ერთი, COVID 19-ის მსოფლიო პანდემიით გამოწვეული პრობლემა დაემატა. სამოქალაქო ომის ქარცეცხლში გახვეული ქვეყნის მოსახლეობა ნაკლებ ყურადღებას აქცევს პანდემიის პრევენციისათვის აუცილებელ სოციალური დისტანცირების, პირბადის გამოყენებისა თუ ჰიგიენური ნორმების დაცვის აუცილებლობას (Coronavirus: The doctors on Yemen's front line. <https://www.bbc.com/news/av/world-middle-east-53342668>). ოფიციალური სტატისტიკის არარსებობის ფონზე, დაინფიცირებულთა რაოდენობისა და ვირუსით გამოწვეული სიკვდილიანობის შესახებ საუბარი რთულია, თუმცა თუ სხვა ქვეყნებში კორონა ვირუსის არსებულ სტატისტიკას შევხედავთ და ამასთან მხედველობაში მივიღებთ იემენში არსებულ ფაქტობრივად მოშლილ ჯანდაცვის სისტემას, რთული წარმოსადგენი არ უნდა იყოს ვირუსის გავრცელების შესაძლო მასშტაბები. უნდა ითქვას, რომ მიუხედავად სუნიტურ და სალაფიტურ დაჯგუფებებთან არსებული აშკარა უთანხმოებისა, ამბოხების საწყის ეტაპზე შიიტ ჰუთიტებს ხელისუფლებაზე განაწყენებული სუნიტი მოსახლეობის ნაწილიც შეუერთდა. ნიშანდობლივია, რომ 2015 წლიდან ჰუთიტებს ასევე ღიად დაუჭირა მხარი ყოფილმა პრეზიდენტმა ალი აბდალაჰ სალეჰმა და მისმა პარტია „საყოველთაო სახალხო კონგრესმაც“ (Al-Mo'tamar Ash-Sha'abiy Al-'Aam). ჰუთიტების მხარეს 2015-2017 წლებში იბრძოდა აღნიშნული პარტიის შეიარაღებული დაჯგუფება, რომელიც სალეჰის მოხრე იემენის რესპუბლიკური გვარდიის წევრებით იყო დაკომპლექტებული. აღნიშნული დაჯგუფება, რომელსაც სალეჰის პრეზიდენტობის პერიოდში მისი ვაჟი გენერალი აჰმედ ალი აბდალაჰ სალეჰი ხელმძღვანელობდა, იემენის ელიტურ სამხედრო დანაყოფს წარმოადგენდა. ის საუკეთესოდ იყო გაწვრთნილი და აღჭურვილი, თუმცა ამ სამხედრო ნაწილის პოტენციური დღეისათვის ძალიან შემცირებულია. 2016 წლის 6 აგვისტოს ჰუთიტებსა და სალეჰის „საყოველთაო სახალხო კონგრესს“ შორის გაფორმდა შეთანხმება და პარტიტულ საწყისზე შეიქმნა ათი კაცისაგან დაკომპლექტებული (ხუთ-ხუთი წევრი თითოეული პარტიიდან) ერთობლივი „უმაღლესი პოლიტიკური საბჭო“, რომელსაც ჰუთიტების მიერ კონტროლირებადი ტერიტორიები უნდა ემართათ (https://en.wikipedia.org/wiki/Supreme_Political_Council);).

ექსპერტების უმრავლესობა მიიჩნევდნენ, რომ პარტიების სრულიად განსხვავებული იდეოლოგიისა და მიზნების გათვალისწინებით, ალიანსი თავიდანვე მყიფე ნიადაგზე იდგა და მარცხისთვის იყო განწირული. ჰუთიტებისა და სალექის კავშირი ე. წ. „ნეგატიური კოალიციის“ კლასიკურ მაგალითს წარმოადგენდა, რომელიც, არა ერთობლივი ფასეულობების საფუძველზე, არამედ საერთო მტრის წინააღმდეგ საბრძოლველად შეიქმნა (13). 75 წელს მიტანებულ ყოფილ პრეზიდენტ სალექს ჰუთიტებთან ალიანსით სურდა ქვეყანაში საკუთარი პარტიის მმართველობის აღდგენა და ძალაუფლების მისი ვაჟისათვის გადაბარება. ჰუთიტებს კი, მათ მიერ კონტროლირებად ტერიტორიაზე დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნა სურთ. „უმადლეს პოლიტიკურ საბჭოში“ მხარეებს შორის პირველმა უთანხმოებამ მისი შექმნის პირველივე დღეებში იჩინა თავი, როდესაც სალექის პარტიასა და ჰუთიტებს შორის მინისტრების პოსტების განაწილებასა და არსებულ მწირ რესურსებზე კონტროლის მოპოვების მცდელობას მხარეებს შორის მწვავე დაპირისპირება მოჰყვა. „საყოველთაო სახალხო კონგრესმა“ ბრალი დასდო ჰუთიტებს კოალიციური შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულების შეუსრულებლობაში და მოითხოვა მათგან ე. წ. „რევოლუციური კომიტეტის“ გაუქმება, რომელიც ფაქტობრივად „ჩრდილოვანი კაბინეტის“ როლს ასრულებდა. თავის მხრივ „ჰუთიტებმა“ „საყოველთაო სახალხო კონგრესი“ მმართველობის ძველი, კორუფციული სტილით გაგრძელებაში და ბინძური პოლიტიკური თამაშების წარმოებაში დაადანაშაულა. მიუხედავად უთანხმოებისა, მხარეები აგრძელებდნენ თანამშრომლობას, თუმცა მათ შორის ურთიერთნდობის სიმცირე თანამშრომლობას თანდათან უფრო ართულებდა. დამაბულობამ პიკს 2017 წლის აგვისტოში მიაღწია, როდესაც „საყოველთაო სახალხო კონგრესმა“, სანააში საკუთარი დაარსების 35 წლისთავის აღსანიშნავად მასობრივი მანიფესტაცია მოაწყო. მანიფესტაციამ გააერთიანა როგორც პარტიის მომხრეები, ისე ის მოქალაქეებიც, რომლებიც მართალია, პრეზიდენტ სალექის პარტიას მხარს არ უჭერდნენ, მაგრამ შიიტი ჰუთიტები მათთვის კიდევ უფრო მიუღებლები იყვნენ. მანიფესტანტები იმედოვნებდნენ, რომ სალექი ისარგებლებდა ამ შემთხვევით და შეეცდებოდა სანაადან ჰუთიტების განდევნას. თუმცა, სალექი მხოლოდ განცხადებებით შემოიფარგლა და მოუწოდა საკუთარ მომხრეებს, კიდევ უფრო აქტიურად ებრძოლათ იემენის სამთავრობო ძალების წინააღმდეგ. ამ ქმედებით სალექმა ფაქტობრივად განაჩენი გამოუტანა საკუთარ თავს. ერთი მხრივ, მან იმედი გაუცრუა მომხრეებს, ხოლო მეორე მხრივ, საბოლოოდ გაიფუჭა ურთიერთობები ჰუთიტებთან, რომლებმაც მას ღიად დასდეს ბრალი საუდის არაბეთთან და გაერთიანებულ არაბთა საამიროებთან თანამშრომლობაში (14). მხარეებს შორის ვითარება იმდენად დაიძაბა, რომ 2017 წლის ნოემბერში, სანააში ერთ-ერთ მეჩეთზე კონტროლის მოსაპოვებლად, სალექის მომხრეებსა და „ჰუთიტებს“ შორის შეიარაღებული შეტაკებაც კი გაიმართა. 2017 წლის 2 დეკემბერს სალექმა გააკეთა ოფიციალური განცხადება, სადაც საუდის არაბეთთან ურთიერთობის ახალი ფურცლიდან დაწყების შესახებ ისაუბრა. ეს ბოლო წვეთი აღმოჩნდა

ჰუთიტებისათვის, რომლებმაც 3 დეკემბერს ალყაში მოაქციეს სალეჰის ძალები, ხოლო ერთი დღის შემდეგ, 4 დეკემბერს, მათ ყოფილი პრეზიდენტი მოკლეს. ჰუთიტების ბანაკში არსებული დაპირისპირების მსგავსად, არანაკლებ დაქსაქსული და არაერთგვაროვანია არაბული კოალიციის მიერ მხარდაჭერილი ფორმალური პრეზიდენტის ჰადის სამხედრო ძალები და მათი ინტერესებიც. ჰადის მთავარ საყრდენ ძალას წარმოადგენს ე. წ. „იემენის მთავრობის“ (Cabinet of Yemen) მიერ კონტროლირებადი იემენის ეროვნული არმია და ჰადის მომხრე უსაფრთხოების ძალები. გარდა ამისა პრეზიდენტ ჰადის მხარეს იბრძვიან:

- **პარტია „ალ-ისლაჰის“ შეიარაღებული დაჯგუფება** - პარტია „ალ-ისლაჰი“ ისლამისტური ტიპის პარტიაა, რომელიც 1980-იან წლებში, საუდის არაბეთის ფინანსური და იდეოლოგიური მხარდაჭერით მოქმედი ისლამური ფრონტის, „ისლამური სამოსა“ და „ისლამური მილიციის“ წევრების მიერ შეიქმნა. იემენის სახალხო დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის დროს (1990 წლამდე) აღნიშნული ორგანიზაციის მთავარ მიზანს მარქსისტული და კომუნისტური იდეოლოგიის წინააღმდეგ ბრძოლა წარმოადგენდა. 1990-იან წლებში, იემენის ორი რესპუბლიკის შეერთების შემდეგ, ისლამისტური ფრონტის სხვადასხვა დაჯგუფებების გაერთიანებით დაარსდა ახალი პოლიტიკური პარტია, „ალ-ისლაჰი“. პარტიის უმთავრეს ამოცანას წარმოადგენს იემენის სრული რეფორმირება ისლამური სწავლებისა და პრინციპების მიხედვით. ამასთან, პარტია საკუთარი საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთ უმთავრეს მიზნად ისახავს მეზობელ საუდის არაბეთის სამეფოსთან „ძმური“ ურთიერთობების გაღრმავებას ([https://en.wikipedia.org/wiki/Al-Islah_\(Yemen\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Al-Islah_(Yemen))).
- **„სახალხო კომიტეტი“** - სახალხო კომიტეტი აერთიანებს იემენის პროვინციებში მცხოვრები ძლიერი სუნიტური ტომების მიერ შექმნილ მოხალისეთა რაზმებს. თითოეულ ასეთ რაზმს საკუთარი ვიწრო ინტერესები ამოძრავებს, თუმცა ყველანი თანხმდებიან, რომ შიიტი ჰუთიტების წარმატება მათთვის მიუღებელია; ([https://en.wikipedia.org/wiki/Popular_Committees_\(Yemen\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Popular_Committees_(Yemen)));
- **„სახალხო წინააღმდეგობის კომიტეტი“** - კომიტეტში გაერთიანებულნი არიან იემენის სხვადასხვა პროვინციებში მცხოვრები უბრალო მოქალაქეები, რომელთა მთავარ ამოცანას წარმოადგეს, საკუთარი რეგიონის დაცვა ჰუთიტების შეტევისაგან; ([https://en.wikipedia.org/wiki/Popular_Resistance_Committees_\(Yemen\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Popular_Resistance_Committees_(Yemen)));
- **„სტრატეგიული რეზერვი“** - სტრატეგიული რეზერვი იემენის რესპუბლიკური გვარდიის წევრთა ის ნაწილია, რომელმაც უარი განაცხადა ებრძოლა ყოფილი პრეზიდენტის ალი აბდალაჰ სალეჰის მხარეს ([https://en.wikipedia.org/wiki/Republican_Guard_\(Yemen\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Republican_Guard_(Yemen)));

ჰუთიტების წინააღმდეგ ბრძოლაში იემენის ფორმალურად მოქმედ პრეზიდენტს მხარს უჭერს ე. წ. „სამხრეთის მოძრაობა“(al-Hirāk al-Janūbiyy) (https://en.wikipedia.org/wiki/Southern_Movement);, რომელსაც, თავის მხრივ, ზურგს უმაგრებს გაერთიანებული არაბთა საამიროები. თუმცა პრეზიდენტ ჰადის მომხრეებსა და „სამხრეთის მოძრაობას“ შორის ხშირია შეტაკებებიც (<https://www.voanews.com/middle-east/yemeni-separatists-government-forces-clash-south>);, რაც იემენის სამხრეთ პროვინციებზე კონტროლის მოპოვებას უკავშირდება. „სამხრეთის სეპარატისტული მოძრაობა“, რომელიც „ალ-ჰირაკ“-ის სახელითაც არის ცნობილი, 2007 წელს შეიქმნა და მთავარ მიზნად ისახავს იემენის რესპუბლიკის შემადგენლობიდან ყოფილი იემენის სახალხო დემოკრატიულ რესპუბლიკაში შემავალი პროვინციების გამოყოფას და მათ ტერიტორიაზე დამოუკიდებელი სახელმწიფოს აღდგენას. „ალ-ჰირაკ“-ის მებრძოლებმა გადამწყვეტი როლი ითამაშეს 2015 წელს ჰუთიტების შეტევისაგან ქ. ადენის დაცვაში, რისთვისაც სპარსეთის ყურის ქვეყნების მხრიდან საგრძნობი ფინანსური და სამხედრო დახმარება მიიღეს, ხოლო პრეზიდენტმა ჰადიმ „სამხრეთის მოძრაობის“ ლიდერი, გენერალ-მაიორი აიდარუს კასემ აბდულაზიზ-ზუბაიდი (Aidarus Qassem Abdulaziz al-Zoubaidi) (https://en.wikipedia.org/wiki/Aidarus_al-Zoubaidi;) ადენის მმართველად დანიშნა. მოგვიანებით, 2017 წელს „სამხრეთის მოძრაობის“ ლიდერმა პრეზიდენტ ჰადისთან ურთიერთობების გაუარესების ფონზე, 26 წევრისაგან შემდგარი „სამხრეთის გარდამავალი საბჭო ჩამოაყალიბა“ და თავი ოფიციალურად გამოაცხადა იემენის სამხრეთი პროვინციების პრეზიდენტად (https://en.wikipedia.org/wiki/Southern_Transitional_Council).

იემენში მიმდინარე სამხედრო და პოლიტიკური დაპირისპირების უკეთ გასაგებად აუცილებელია ორიოდ სიტყვით შევეხოთ სპარსეთის ყურის რეგიონის ორი დიდი სახელმწიფოს - ირანის ისლამურ რესპუბლიკასა და საუდის არაბეთს - შორის არსებულ ურთიერთობებს. ამ ორ ქვეყნას შორის არსებული დამაბულობა კიდევ უფრო ართულებს იემენში მიმდინარე კონფლიქტს. მართალია, ირანსა და საუდის არაბეთს ერთმანეთისათვის ოფიციალურად ომი არასოდეს გამოუცხადებიათ, თუმცა ისინი უკვე დიდი ხანია ე. წ. „ცივი ომის“ მდგომარეობაში იმყოფებიან და წლებია, აწარმოებენ ომს „სხვისი ხელებით“ (Proxy war) რეგიონში მომხდარ თუ მიმდინარე თითქმის ყველა კონფლიქტში, იქნება ეს ირან-ერაყის ომი 1980-1988 წლებში, კონფლიქტი ლიბიაში, სირიასა და იემენში, ასევე „არაბული გაზაფხულის“ დროს განვითარებული მოვლენები თუნისსა და ბაჰრეინში. ამ დაპირისპირებას თავისი ისტორიულ-პოლიტიკური მიზეზები გააჩნია.

დღევანდელი საუდის არაბეთი გასული საუკუნის დასაწყისში ოსმალეთის იმპერიის ნომინალურ ნაწილს წარმოადგენდა. ამ იმპერიის დაშლის შემდეგ არაბეთის ნახევარკუნძულზე სხვადასხვა ადგილობრივ სასულთნოებს შორის მიმდინარე დაპირისპირებაში წარმატებას მიაღწია ნაჯდის სულთანმა აბდულაზიზ იბნ-საუდმა, რომელმაც შეძლო და 1925 წელს დაიპყრო მეზობელი

ჰიჯაზის სამეფო. 1932 წელს, ნაჯდისა და ჰიჯაზის სამეფოების ფორმალური გაერთიანებით, იბნ საუდმა საუდის არაბეთის სამეფო დააარსა. 1930-იან წლებში საუდის არაბეთის ტერიტორიაზე ნავთობის უმსხვილესი საბადოები აღმოაჩინეს, რამაც ქვეყნის და პირველ რიგში, მმართველი სამეფო ოჯახის სწრაფ გამდიდრებას შეუწყო ხელი (1, 172). საუდის არაბეთი აბსოლუტური მონარქიაა, რომელსაც სათავეში იბნ საუდის დინასტია უდგას. ამჟამად ესაა მეფე სალმან ალ საუდი (Salman Al Saud), რომლის ხელშიც კონცენტრირებულია როგორც საკანონდებლო, ისე აღმასრულებელი და სასამართლო ძალაუფლება. სამეფო ოჯახის მამაკაც წევრებსა და ახლო ნათესავებს, რომელთა საერთო რაოდენობაც შვიდ ათასს აჭარბებს, უკავიათ სახელმწიფოში არსებული ყველა მნიშვნელოვანი თანამდებობა. ქვეყანა შარიათის საფუძველზე იმართება დღემდე (https://en.wikipedia.org/wiki/Saudi_Arabia#Monarchy_and_royal_family);).

ნავთობდოლარებმა საშუალება მისცა საუდის არაბეთს განვეითარებინა და გაეძლიერებინა საკუთარი შეიარაღებული ძალებიც. 2019 წლის მონაცემებით, საუდის არაბეთის წლიური სამხედრო დანახარჯი 67,6 მილიარდ აშშ დოლარს შეადგენს. ამ მაჩვენებლით, ის მსოფლიოში აშშ-სა და ჩინეთის შემდეგ მესამე ადგილზეა (https://sipri.org/sites/default/files/2019-04/fs_1904_milex_2018_0.pdf);, ხოლო მისი არმია 227 ათასი სამხედრო მოსამსახურით მსოფლიოში სიდიდით XXI ადგილზეა (https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_number_of_military_and_paramilitary_personnel);). 1945 წლიდან დღემდე, საუდის არაბეთს განსაკუთრებული ურთიერთობები აქვს ამერიკის შეერთებულ შტატთან, რომელიც საუდის არაბეთის ნავთობის უმსხვილესი ექსპორტიორი და საუდის არაბეთში იარაღის უდიდესი იმპორტიორია. პრეზიდენტ ობამას მმართველობის პერიოდში, 2009-2017 წლებში აშშ-მა საუდის არაბეთს საერთო ჯამში 112 მილიარდი დოლარის ღირებულების იარაღი მიჰყიდა. ამერიკული იარაღის ექსპორტის ინტენსივობა კიდევ უფრო გაიზარდა პრეზიდენტ ტრამპის ადმინისტრაციის პირობებში, რომელსაც საუდის არაბეთისათვის იარაღის მიყიდვის მიზნით, აშშ-ის კონგრესის მიერ მიღებული სანქციების დაძლევა კი მოუხდა, რომელიც კონგრესმა საუდის არაბეთს იემენის მასიური დაბომბვებისა და ჟურნალისტ ჯამალ ჰაშოგის მკვლელობის გამო დაუწესა (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/jun/08/saudi-arabia-trump-weapon-arms-sales-must-be-stopped>);)

საუდის არაბეთი თავის უდიდეს მეტოქედ ირანის ისლამურ რესპუბლიკას მიიჩნევს და მას არაბულ ქვეყნებში ოპოზიციურად განწყობილი შიიტური დაჯგუფებების დაფინანსებასა და შეიარაღებაში ადანაშაულებს. საუდის არაბეთი მიიჩნევს და არც თუ უსაფუძვლოა, როგორც ეს 2006 წელს გამოქვეყნებული აშშ-ის ცენტრალური სადაზვერვო სამსახურის საიდუმლო მასალებიდან იკვეთება (<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP81B00401R000500100001-8.pdf>), რომ ირანის ხელისუფლება ცდილობს ახლო აღმოსავლეთში ისლამური

რევოლუციების მოწყობის გზით საკუთარი გავლენის გაძლიერებას. საუდის არაბეთის სამეფო ოჯახი ყველაზე მეტად სწორედ ისლამურ რევოლუციას უფროსად და ყველა ღონეს ხმარობს მის წინააღმდეგ საბრძოლველად არა მარტო არაბეთის ნახევარკუნძულზე, არამედ მთელს ისლამურ სამყაროში. გარდა ამისა, სუნიტური საუდის არაბეთი თავს მიიჩნევს ისლამური რელიგიის ცენტრად, სადაც განლაგებულია წმინდა ქალაქები - მექა და მედინა (1, 173) და არ სურს შიიტური ირანის გაძლიერება, რომელიც თავს „სახალხო ისლამისტური სახელმწიფოს“ მაგალითად წარმოაჩენს.

რაც შეეხება ირანს, ის ეთნო-ლინგვისტურად და რელიგიურად განსხვავებულია საუდის არაბეთისაგან და არ მიეკუთვნება არაბულ სამყაროს. ირანის ისტორია ([tp://www.iranchamber.com/geography/articles/persia_became_iran.hp;](http://www.iranchamber.com/geography/articles/persia_became_iran.hp;)), მრავალ საუკუნეს მოიცავს და მას 1935 წლიდან ირანი ეწოდება, იგი ახლო აღმოსავლეთში ყოველთვის იყო პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ცენტრი, რითაც ხშირად ექცეოდა სხვადასხვა იმპერიებისა და ე. წ. „დიდი ძალების“ ყურადღების ცენტრში. ის ასევე თვითონაც არაერთხელ იყო იმპერია.

ირანის ისტორიაში ახალი ეპოქა 1908 წლიდან დაიწყო, როდესაც ბრიტანელმა გეოლოგმა ჯორჯ ბერნარდ რეინოლდსმა (George Bernard Reynolds) პროვინცია ხუზესტანში ნავთობის დიდ საბადოებს მიაკვლია ([https://courses.lumenlearning.com/suny-hccc-worldhistory2/chapter/the-discovery-of-oil-in-the-middle-east/;](https://courses.lumenlearning.com/suny-hccc-worldhistory2/chapter/the-discovery-of-oil-in-the-middle-east/)), რამაც დიდწილად განსაზღვრა ირანის შემდგომი განვითარება. 1910 წელს დიდმა ბრიტანეთმა ირანთან ერთად „ანგლო-სპარსული ნავთობის კომპანია“ დააარსა (Anglo-Iranian Oil Company (AIOC), რომელსაც მოგვიანებით ჯერ „ანგლო-ირანული“, ხოლო 1954 წელს „ბრიტიშ პეტროლიუმი“ ეწოდა. 1914 წელს ბრიტანეთის ხელისუფლებამ კომპანიის 51 პროცენტიანი წილი შეისყიდა, რითაც ფაქტობრივად მისი ფლობა მოახდინა (https://en.wikipedia.org/wiki/Anglo-Persian_Oil_Company), აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ AIOC-ის უმსხვილესი კლიენტი დიდი ბრიტანეთის სამხედრო-საზღვაო ფლოტი გახლდათ, რომელსაც იმ პერიოდში უინსტონ ჩერჩილი ხელმძღვანელობდა. სწორედ ბრიტანული ფლოტის მსხვილმა შეკვეთებმა განაპირობეს კომპანია AIOC-ის სწრაფი ზრდა. მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ, როდესაც მსოფლიო ეკონომიკაში ქვანახშირი საბოლოოდ ჩაანაცვლა ნავთობმა, AIOC-ის შემოსავალი ძალიან გაიზარდა. გამომდინარე იქედან, რომ ხელშეკრულების მიხედვით ირანი აღნიშნული კომპანიის მოგებიდან მხოლოდ 16 პროცენტს იღებდა (<https://courses.lumenlearning.com/suny-hccc-worldhistory2/chapter/the-discovery-of-oil-in-the-middle-east/>), იმატა ირანის მოსახლეობაში კომპანიის და დიდი ბრიტანეთის მიმართ უარყოფითმა დამოკიდებულებამ. 1951 წელს ირანის ხელისუფლებამ მოახდინა კომპანია AIOC-ის ნაციონალიზაცია, რითაც დაუპირისპირდა ამ კომპანიის მფარველ მძლავრ პოლიტიკურ წრეებს დასავლეთში (1, 130). პასუხად აშშ-მა, დიდმა ბრიტანეთმა და მათმა მოკავშირე ევროპის ქვეყნებმა მკვეთრად შეამცირეს ირანიდან ნავთობის

იმპორტი, რამაც ქვეყნის ეკონომიკა სავალალო მდგომარეობაში ჩააგდო. 1953 წელს აშშ-ისა და დიდი ბრიტანეთის სადაზვერვო სამსახურების აქტიური ჩართულობით, ირანში სახელმწიფო გადატრიალება მოხდა. დაპატიმრებული იქნა ნავთობ კომპანიის ნაციონალიზაციის ინიციატორი, ქვეყნის პრემიერ-მინისტრი მოჰამედ მოსადეყი. ქვეყნის მმართველობა კი უშუალოდ შაჰმა მოჰამედ რეზამ აიღო ხელში. მიუხედავად იმისა, რომ ირანის ეკონომიკური ვითარება ამ პერიოდიდან შედარებით გაუმჯობესდა, განსაკუთრებით, 1970-იანი წლების დასაწყისში, როდესაც მსოფლიო ბაზარზე ნავთობის ფასებმა მკვეთრად იმატა, ქვეყნის მოსახლეობაში მთავრობის მიმართ უკმაყოფილება მაინც მატულობდა. ეს პირველ რიგში სახელმწიფო ჩინოვნიკების კორუფციით და საიდუმლო პოლიციის (SAVAK) გადამეტებული რეპრესიებით იყო გამოწვეული. თუმცა, აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ირანის მოსახლეობის დიდი ნაწილისათვის უცხო და მიუღებელი იყო შაჰისა და ქვეყნის პოლიტიკური ელიტის თვალშისაცემი კულტურული „ვესტერნიზაცია“.

1970-იანი წლების ბოლოს ირანში ვითარება უკიდურესად დაიძაბა. 1977 წელს დაიწყო მასობრივი გამოსვლები შაჰის წინააღმდეგ, რომელთა ძირითადი ორგანიზატორებიც სხვადასხვა მემარცხენე ლიბერალური და ისლამისტური ორგანიზაციები იყვნენ. მათ ერთი რამ აერთიანებდათ - შაჰისა და მისი მმართველობის მიმართ სიძულვილი. 1978 წელს ირანის ხელისუფლება გაფიცვებისა და მასობრივი დემონსტრაციების შედეგად ფაქტობრივად პარალიზებული აღმოჩნდა. შაჰის წინააღმდეგ ქუჩებში გამართულ სხვადასხვა აქციებზე ქვეყნის მოსახლეობის დაახლოებით ათი პროცენტი იღებდა მონაწილეობას (32, 122), რაც უპრეცედენტოდ დიდი მაჩვენებელია. 1979 წლის დასაწყისში ვითარება ირანში იმდენად დაიძაბა, რომ 16 იანვარს შაჰი მოჰამედ რეზა ფეჰლავი იძულებული გახდა ოჯახის წევრებთან ერთად ირანი დაეტოვებინა და ეგვიპტეში გამგზავრებულიყო, სადაც ის 1980 წლის 27 ივნისს გარდაიცვალა კიდევ.

1979 წლის 1 თებერვალს, ქვეყანაში 14 წლიანი დევნილობიდან დაბრუნდა აიათოლა ხომეინი, რომელსაც აეროპორტში მილიონობით ირანელი, როგორც ქვეყნის მხსნელს, ისე შეეგება. ხომეინის მხარეს გადავიდა ირანის არმის დიდი ნაწილიც (https://en.wikipedia.org/wiki/Ruhollah_Khomeini%27s_return_to_Iran). ქვეყანაში დაბრუნებულმა ხომეინიმ ირანში ისლამური რესპუბლიკის შექმნის შესახებ გამოაცხადა, რომელსაც რეფერენდუმზე მოსახლეობის უმრავლესობამ დაუჭირა მხარი. 1979 წლის 1 აპრილიდან ირანი ისლამურ რესპუბლიკად გამოცხადდა, რომლის მმართველიც გახდა აიათოლა ხომეინი დიდი ძალაუფლებით. ქვეყანა დაუბრუნდა შარიათის ნორმებს, აიკრძალა უცხო ქვეყნების რელიგიური ორგანიზაციების საქმიანობა და შეიზღუდა ქალთა უფლებები (<https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%98%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%98;>).

ამგვარად, 1979 წელს ირანში საერთო სახალხო ამბოხი მოხდა, რომელსაც შაჰის მმართველობის დასასრული მოჰყვა. „ეს იყო ნამდვილი რევოლუცია,

პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის სრული შეცვლით და არა, სამხედრო, ან სასახლის გადატრიალება, რაც დამახასიათებელი იყო რეგიონის ბევრი სხვა ქვეყნისათვის”(35, 86).

რევოლუციის პირველ წლებში ირანის ხელისუფლება ცდილობდა გაეტარებინა ისეთი პოლიტიკა, რომელიც არც დასავლეთს (აშშ, დასავლეთ ევროპის ქვეყნები) და არც აღმოსავლეთს (საბჭოთა კავშირი, ჩინეთი და სოციალისტური ბანაკის ქვეყნები) ირანში პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული დომინირების საშუალებას არ მისცემდა. მიუხედავად ამისა, რევოლუციის შემდეგ აშშ-სთან და საბჭოთა კავშირთან დამაბული ურთიერთობების ფონზე, თანდათანობით იმატა ირანსა და ევროკავშირს შორის ეკონომიკურმა თანამშრომლობამ. ევროკავშირის ქვეყნების ექსპორტი ირანის ისლამურ რესპუბლიკაში 1979 წლიდან, 1991 წლამდე 303,7 მილონ აშშ დოლარიდან 867,13 მილიონ დოლარამდე გაიზარდა (<https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP81B00401R000600020002-5.pdf>);. იმავე პერიოდში ირანის სავაჭრო ბრუნვა გაიზარდა საბჭოთა კავშირთანაც, თუმცა ირანის ხელისუფლება ძალიან დიდი სიფრთხილით ეკიდებოდა საბჭოთა კავშირთან ურთიერთობებს და მას „ურწმუნო და ათეისტ, მტრად“ (https://sipri.org/sites/default/files/2019-04/fs_1904_milex_2018_0.pdf) მიიჩნევდა. ირანს გაცილებით უკეთესი ურთიერთობები ჩამოუყალიბდა საბჭოთა კავშირის სამართალმემკვიდრე რუსეთის ფედერაციასთან, რომელთანაც დღემდე მჭიდროდ თანამშრომლობს, როგორც ატომური ენერგეტიკის დარგში, ისე სარაკეტო სისტემების შესყიდვის კუთხით.

თანამედროვე ირანი ცდილობს რეგიონში ლიდერის როლი ითამაშოს, თუმცა საერთაშორისო სანქციები, რომლებიც 2016 წლამდე მოქმედებდა და 2018 წლიდან აშშ-ის მიერ ხელახლა იქნა შემოღებული, მათ შორის ირანული ნავთობის ექსპორტზე, მის ამ ამოცანას საგრძნობლად ართულებს. სამხედრო პოტენციალით ირანი რეგიონში ერთ-ერთი მოწინავე სახელმწიფოა, მიუხედავად იმისა, რომ მისი სამხედრო ხარჯები საუდის არაბეთის ანალოგიურ ხარჯებს თითქმის ხუთჯერ ჩამორჩება და სულ 13,2 მილიარდ აშშ დოლარს შეადგენს (https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_number_of_military_and_paramilitary_personnel);, ირანის არმია საუდის არაბეთის არმიას პირადი შემადგენლობის რაოდენობით ორნახევარჯერ აღემატება და 523 ათას სამხედრო მოსამახურეს ითვლის. ამასთან, ირანს 2,6 მილიონამდე გასამხედროებული მოხალისე (ე.წ. „ბასიჯი“) ჰყავს (<https://www.lawfareblog.com/yemen-resolution-and-historical-us-saudi-security-relationship>), რაც მას ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში ანგარიშგასაწევ სამხედრო ძალად აქცევს.

იემენში მიმდინარე სამხედრო დაპირისპირება წარმოადგენს ირანსა და საუდის არაბეთს შორის ირიბი ომის (Proxy war) კიდევ ერთ ნათელ მაგალითს. საუდის არაბეთისა და მისი მოკავშირეების მხრიდან ჰუთიტების პოზიციების მასიური დაბომბვა, რასაც იემენის მშვიდობიან მოქალაქეებს შორის დიდი მსხვერპლი მოჰყვება ხოლმე, მწვავე რეაქციას იწვევს დასავლეთის ქვეყნებში,

უპირველეს ყოვლისა ევროკავშირში. ევროპელი პოლიტიკოსების ნაწილი საუდის არაბეთის წინააღმდეგ გარკვეული სანქციების შემოღებასაც კი ითხოვდა, თუმცა საბოლოოდ შეზღუდული სანქციები მხოლოდ რამდენიმე ქვეყანამ განახორციელა, ისიც სამხედრო სფეროში: კერძოდ, გერმანიამ და დიდმა ბრიტანეთმა შეაჩერეს საუდის არაბეთისათვის იარაღის მიყიდვის ლიცენზიები. რაც შეეხება აშშ-ს, ამერიკის კონგრესს სურდა სპეციალური რეზოლუციის მიღება, რომელიც საუდის არაბეთს ამერიკული იარაღის შესყიდვას შეუზღუდავდა, მაგრამ, პრეზიდენტ ტრამპის ადმინისტრაციამ აღნიშნულ რეზოლუციას ვეტო დაადო (<https://iranprimer.usip.org/blog/2019/sep/16/timeline-houthi-attacks-saudi-arabia;>)

ჰუთიტების პოზიციებზე საუდის არაბეთის შეტევების პარალელურად გააქტიურდა ირანიც. 2015-2019 წლებში ჰუთიტებმ, ირანული იარაღის გამოყენებით სამხედრო ოპერაციები განახორციელეს საუდის არაბეთის წინააღმდეგ და ასევე მეტი კონტრშეტევა წამოიწყეს მის ტერიტორიაზე ბალისტიკური რაკეტებისა და საბრძოლო დრონების გამოყენებით (<http://forbes.ge/blog/390/iqneba-Tu-ara-omi;>). საუდის არაბეთი და აშშ ამტკიცებენ, რომ ჰუთიტების შეტევების უკან ირანი დგას, რომელიც მათ სათანადო იარაღით და სადაზვერვო ინფორმაციით ამარაგებს. იემენის ირგვლივ ვითარება უკიდურესად დაიძაბა 2019 წლის მეორე ნახევარში, როდესაც 14 სექტემბერს საბრძოლო დრონების მეშვეობით განხორციელდა თავდასხმა საუდის არაბეთის უმსხვილეს ნავთობსაბადო ხურაისზე და სახელმწიფო სანავთობო კომპანია “ARAMCO”-ს ნავთობგადამამუშავებელ ინფრასტრუქტურაზე. შეტევის შედეგად საუდის არაბეთმა დაკარგა (მართალია დროებით) დღიური საექსპორტო ნავთობის მოცულობის ნახევარი. თავდასხმაზე პასუხისმგებლობა იემენელმა ჰუთიტებმა აიღეს. თუმცა ზოგიერთი გარემოება მეტყველებს იმაზე, რომ ჰუთიტები იემენიდან საბრძოლო დრონებით საუდის არაბეთის აღნიშნულ ტერიტორიას ვერ მისწვდებოდნენ (42). საუდის არაბეთიც და მისი მოკავშირე ამერიკის შეერთებული შტატებიც აღნიშნულ თავდასხმებში ირანის ხელისუფლებას ადანაშაულებენ. ამ პოზიციას თანდათანობით იზიარებენ მსოფლიოს სხვა ქვეყნებიც, მათ შორის ევროკავშირის წამყვანი სახელმწიფოები; დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი და გერმანია, რომლებიც მოუწოდებენ ირანის ხელისუფლებას, ყოველგვარი წინაპირობის გარეშე დაიწყოს მოლაპარაკება ახალი ატომური შეთანხმების მისაღწევად, რომლის დადებაც ირანისათვის ემბარგოს მოხსნის წინაპირობა იქნებოდა და განმუხტავდა რეგიონში არსებულ უაღრესად დაძაბულ ვითარებას (<https://www.abc.net.au/news/2019-09-21/donald-trump-deploys-troops-to-saudi-arabia/11535358>). საუდის არაბეთის წინააღმდეგ განხორციელებულ თავდასხმებს უკვე მოჰყვა კონკრეტული ქმედებები აშშ-ის მხრიდან, კერძოდ პრეზიდენტ ტრამპის გადაწყვეტილებით, საუდის არაბეთსა და გაერთიანებულ არაბთა საამიროებში აშშ-მა დამატებითი სამხედრო ძალები გადაისროლა. გარდა ამისა, ორივე სახელმწიფო აშშ-საგან უახლეს ანტისარაკეტო და ჰაერსაწინააღმდეგო თავდაცვის სისტემებს მიიღებს (<https://www.reuters.com/article/us-iran-usa-khamenei/irans-khamenei-urges-muslim->

nations-to-unite-against-us-state-tv-idUSKBN1HX0ZC;). ამასთანავე, აშშ-მა ირანის წინააღმდეგ მორიგი სანქციებიც დააწესა. ამჯერად შეზღუდვები ირანის ცენტრალურ ბანკსა და ეროვნული განვითარების ფონდს შეეხო.

ირანის ხელისუფლება კატეგორიულად უარყოფს თავდასხმებში მონაწილეობას და აცხადებს, რომ ის ყველა ღონეს იხმარს საკუთარი სუვერენიტეტის დასაცავად. უნდა აღინიშნოს, რომ ირანის სულიერმა ლიდერმა აიათოლა ალი ხამენეიმ მოუწოდა მუსლიმებს მთელ მსოფლიოში ამერიკის შეერთებული შტატების

წინააღმდეგ

გაერთიანებისკენ

(https://en.wikipedia.org/wiki/Qasem_Soleimani);. 2020 წელი უკიდურესად მძიმედ დაიწყო აშშ-ირანის ურთიერთობებში. პრეზიდენტ დონალდ ტრამპის უშუალო განკარგულებით 2020 წლის 3 იანვარს ბაღდადის აეროპორტთან განხორციელებული საჰაერო დარტყმის შედეგად მოკლული იქნა ირანის ისლამური რევოლუციის მცველთა კორპუსის ელიტური ქვედანაყოფის „ყოდს“-ის მეთაური, გენერალი ყასემ სოლეიმანი, რომელიც საკუთარი გავლენით ირანში თვით პრეზიდენტ ჰასან როუჰანისაც კი უსწრებდა და ირანის სულიერი ლიდერის ალი ხამენეის შემდეგ ყველაზე გავლენიან პირად ითვლებოდა. აშშ გენერალ სოლეიმანს ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში მომხდარ არაერთ ტერორისტულ თავდასხმაზე აკისრებდა პასუხისმგებლობას, მათ შორის იემენელი ჰუთიტების მიერ საუდის არაბეთის ნავთობსაბადო და ნავთობგადამამუშავებელ ინფრასტრუქტურაზე. ის შეყვანილი იყო ძებნილ ტერორისტთა სიაში და მასთან დაკავშირებულ ინფორმაციაზე ფულადი ჯილდოც კი იყო დაწესებული (<https://abcnews.go.com/International/iran-launches-missiles-us-air-bases-iraq-us/story?id=68130625>);).

გენერალი სოლეიმანის მკვლელობის საპასუხოდ, ირანმა სარაკეტო თავდასხმა განახორციელა ბაღდადში მდებარე აშშ-ის სამხედრო ბაზებზე. ოპერაცია კოდური სახელწოდებით „მოწამე სოლეიმანი“ 2020 წლის 8 იანვარს განხორციელდა, რომლის ფარგლებშიც ირანმა იერიში მიიტანა ერაყში მდებარე აშშ-ის ორ სამხედრო ობიექტზე: ქვეყნის დასავლეთით მდებარე აინ-ალ-ასადის ავიაბაზაზე და ჩრდილოეთით მდებარე ერბილის საერთაშორისო აეროპორტზე (<http://ghn.ge/news/237952-chven-amerikelebs-sakheshi-sila-gavatsanit-aiatola-ali-khamenei>);). ირანის სახელისუფლებო ტელეარხები თავდასხმების შედეგად ათობით ამერიკელი ჯარისკაცის დაღუპვის შესახებ იუწყებოდნენ, ქვეყნის უზენაესმა ლიდერმა, აიათოლა ალი ხამენეიმ განაცხადა, რომ 15 ბალისტიკური რაკეტის გაშვებით და ერაყში ამერიკული ბაზის დაბომბვით „ირანმა ამერიკას სილა გააწვნა“ (<https://time.com/5764023/american-troops-informed-iran-attack/>);). თუმცა აშშ-მა არ დაადასტურა ინფორმაცია მსხვერპლის შესახებ. უფრო მეტიც, მოგვიანებით პრესაში გაჩნდა ინფორმაცია, რომ ერაყის ხელისუფლება წინასწარ იყო ინფორმირებული ირანის მხრიდან მოსალოდნელი დაბომბვის შესახებ და დროულად მოხდა აშშ-ის სამხედრო ბაზებზე პერსონალის ევაკუაცია

[\(https://www.reuters.com/article/us-saudi-aramco-attacks-china/china-says-cant-apportion-blame-for-saudi-attack-without-facts-idUSKBN1W10LI;\)](https://www.reuters.com/article/us-saudi-aramco-attacks-china/china-says-cant-apportion-blame-for-saudi-attack-without-facts-idUSKBN1W10LI;).

მიუხედავად ირანის თითქოსდა თავდაჯერებული პოზიციისა, ირანის ხელისუფლებისათვის ცხადი უნდა იყოს, რომ აშშ-სთან საომარი მოქმედებები ირანის ეკონომიკისათვის და ინფრასტრუქტურისთვის კატასტროფული შედეგის მომტანი იქნება.

თავის მხრივ, არც აშშ არის დაინტერესებული ირანში შეჭრით, რადგან ამერიკაში კარგად ახსოვთ 2003 წელს ერაყში განხორციელებული სამხედრო ინტერვენციის მძიმე შედეგები. ირანის სამხედრო პოტენციალი განსხვავდება და სულ ცოტა სამჯერ მაინც აღემატება სადამ ჰუსეინის დროინდელ ერაყის სამხედრო პოტენციალს. ამასთან ერაყისაგან განსხვავებით, რომელიც ფაქტობრივად პოლიტიკურ იზოლაციაში იმყოფებოდა, ირანს მოკავშირეები ჰყავს, როგორც ახლო აღმოსავლეთში (მათ შორის არის იემენის ამჟამინდელი ფაქტობრივი ხელმძღვანელები - ჰუთიტების სახით), ისე მსოფლიოში, რაც აშშ-ისათვის ირანში სამხედრო ინტერვენციის პოლიტიკურ ფასს კიდევ უფრო გაზრდის. მაგრამ, თუ არ მოხდა ვითარების დეესკალაცია, აშშ-სა და მის მოკავშირეებს სულ უფრო ნაკლები სივრცე რჩებათ დიპლომატიური ქმედებებისათვის.

საყურადღებოა კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი საერთაშორისო აქტორის - ჩინეთის დამოკიდებულებაც, რომელსაც ტრადიციულად ნეიტრალური პოზიცია უკავია. ჩინეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს განცხადებით, კონკრეტული მტკიცებულებების გარეშე არამართებულია საუდის არაბეთში განხორციელებულ შეტევებში ირანის დადანაშაულება. პეკინმა მოუწოდა მხარეებს, თავი შეიკავონ ისეთი ნაბიჯების გადადგმისაგან, რაც რეგიონში არსებულ უკიდურესად დაძაბულ ვითარებას კიდევ უფრო გაამწვავებს(<https://foreignpolicy.com/2019/05/16/chinas-global-investments-are-declining-everywhere-except-for-one-region/>;). ერთი შეხედვით ნეიტრალური პოზიციის მიღმა, ჩინეთს ახლო აღმოსავლეთში საკმაოდ დიდი ინტერესები გააჩნია და იქ განვითარებულ მოვლენებს დიდი ყურადღებით ადევნებს თვალს. ჩინეთმა მარტო ე. წ. „სარტყელისა და გზის ინიციატივის“ (Belt and Road Initiative) ფარგლებში ახლო აღმოსავლეთისა და ჩრდილოეთ აფრიკის რეგიონში 2013-2018 წლებში 123,12 მილიარდი დოლარის ინვესტიცია განახორციელა. აქედან საუდის არაბეთში 14,91 მილიარდი დოლარის, ხოლო ირანში 13,6 მილიარდი დოლარის ინვესტიცია(https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_oil_imports;). ჩინეთი მსოფლიოში უმსხვილესი ნავთობის იმპორტიორი ქვეყანაა, მას ყოველდღიურად დაახლოებით 8,4 მილიონი ბარელი ნავთობის იმპორტი ესაჭიროება, ამ მაჩვენებლით ჩინეთმა აშშ-ც კი ჩამოიტოვა (<http://www.worldstopexports.com/top-15-crude-oil-suppliers-to-china/>;). 2018 წელს ჩინეთმა საუდის არაბეთისაგან 29,7 მილიარდი აშშ დოლარის (მთლიანი იმპორტის 12,4%), ხოლო ირანიდან 15 მილიარდი აშშ დოლარის (მთლიანი იმპორტის 6,3%) ნავთობი შეისყიდა (<http://forbes.ge/blog/390/iqneba-Tu-ara-omi>;). საუდის არაბეთის

ნავთობინდუსტრიულ კომპლექსზე განხორციელებული შეტევის შედეგად, მსოფლიო ბაზარზე ნავთობის 20 პროცენტით გაძვირების გამო, ჩინეთს ყოველდღიურად უხდებოდა ოთხმოცდაათი მილიონი დოლარით მეტის გადახდა ნავთობზე საკუთარი მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად (<https://www.washingtonpost.com/world/2019/09/20/saudi-arabia-an-oil-field-attack-was-disaster-russia-its-weapons-sales-pitch/>;). ყოველივე ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ჩინეთი ნამდვილად არ არის დაინტერესებული ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში ვითარების შემდგომი ესკალაციით, მითუმეტეს აშშ-სა და ირანს შორის შესაძლო საომარი მოქმედებებით, რაც მსოფლიო ბაზარზე ნავთობის ფასის დიდ მატებას გამოიწვევს. ჩინეთის დაინტერესება ახლო აღმოსავლეთის რეგიონით ასევე დასტურდება პეკინის აქტივობით „აფრიკის რქაზე“ - ჯიბუტსა და არალიარებულ სომალილენდში, რომლებიც ბაბ-ელ-მანდაბის (ცრემლების ჭიშკარი) სრუტის დასავლეთ ნაპირს აკონტროლებენ, მაშინ როცა აღმოსავლეთ ნაპირი იემენს ეკუთვნის. შეიძლება დავუშვათ, რომ ახლო აღმოსავლეთში დაძაბულობის შემდგომი ესკალაციით დაინტერესებულია რუსეთის ფედერაცია, რომელიც თავად არის ნავთობის ერთ-ერთი უმსხვილესი ექსპორტიორი ქვეყანა და რომლის ეკონომიკის ძირითადი ნაწილიც სწორედ ნავთობისა და გაზის ექსპორტიდან მიღებულ შემოსავალზეა დამოკიდებული. თუკი კონფლიქტი ახლო აღმოსავლეთში გაფართოვდება, ამას შეიძლება მოჰყვეს ნავთობის მსოფლიო ფასების ზრდაც. დღეისათვის არსებული ნავთობის ფასი (დაახლოებით 40 დოლარი ბარელისათვის) რუსეთის ეკონომიკისათვის და მისი გაზრდილი სამხედრო ხარჯებისათვის ნამდვილად არ არის სახარბიელო. გარდა ნავთობზე ფასების მატებისა, რაც აუცილებლად მოჰყვება ახლო აღმოსავლეთში ფართომასშტაბიან სამხედრო დაპირისპირებას, ომის შემთხვევაში რუსეთის ხელისუფლებას ირანთან იარაღით ვაჭრობით შესაძლებელია გაუჩნდეს დამატებითი შემოსავლის მიღების საშუალება. ეს ყველაფერი ვარაუდია, მაგრამ ეყრდნობა გარკვეულ ინფორმაციას. ასე მაგალითად, რუსეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს პრეს-სპიკერმა მარია ზახაროვამ საუდის არაბეთის წინააღმდეგ განხორციელებული შეტევის კომენტარებისას ცინიკურად აღნიშნა, რომ „ამ შეტევამ თვალნათლივ ცხადყო, თუ რაოდენ ეფექტურად შეუძლია აშშ-ის ჰაერსაწინააღმდეგო თავდაცვის სისტემებს შეტევების მოგერიება“. უფრო შორს წავიდა რუსეთის პრეზიდენტი ვლადიმერ პუტინი, რომელმაც ანკარაში 2019 წლის 20 სექტემბერს გამართულ რუსეთ-თურქეთ-ირანის სამხრივ სამიტზე განაცხადა, რომ ამერიკული ჰაერსაწინააღმდეგო თავდაცვის სისტემის ნაცლად, საუდის არაბეთს რუსული S-300 ან S-400 სისტემები რომ შეეძინა, შესაძლოა ეს კატასტროფა თავიდან ავიცილებინა (<https://www.gazeta.ru/army/2020/01/03/12895904.shtml>);).

ნეგატიური შეფასება მოჰყვა ოფიციალური კრემლის მხრიდან გენერალ სოლეიმანის ლიკვიდაციის ფაქტსაც. რუსეთის საგარეო უწყებამ აშშ-ის ქმედებებს „ავანტურისტული“ და საშიში უწოდა, რამაც შესაძლოა რეგიონში დაძაბულობის

ახალი ტალღა გამოიწვიოს (<https://www.bbc.com/russian/news>). აღსანიშნავია, რომ გენერალი სოლეიმანი მჭიდროდ თანამშრომლობდა რუსეთის ხელისუფლებასთან. არსებობს მოსაზრება, რომ სირიაში ბაშარ ალ ასადის რეჟიმის მხარდასაჭერად სამხედრო ოპერაციის დაწყება რუსეთის პრეზიდენტს სწორედ გენერალმა სოლეიმანმა გადააწყვეტინა (<https://ru.krymr.com/a/ubijstvo-sulejmani-konec-temnogo-rycarya/30359167.html>) რუსეთმა გენერლ სოლეიმანის სახით ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში აშშ-ის წინააღმდეგ ბრძოლაში ერთგული მოკავშირე დაკარგა (<https://ru.krymr.com/a/ubijstvo-sulejmani-konec-temnogo-rycarya/30359167.html>).

იემენში მიმდინარე თითქოსდა ლოკალური სამოქალაქო ომი თანდათან სულ უფრო ფართო მასშტაბს იძენს და შესაძლოა დიდ საერთაშორისო კონფლიქტში გადაიზარდოს, რომელსაც ფატალური შედეგები შეიძლება მოჰყვეს არამარტო ამ ქვეყნისა და ახლო აღმოსავლეთის რეგიონისათვის, არამედ დიდი რყევები გამოიწვიოს მსოფლიო ეკონომიკაში.

მსოფლიო თანამეგობრობის აქტიური ჩარევით ჯერ კიდევ შესაძლებელია იემენის კონფლიქტის დარეგულირება. ამისათვის აუცილებელია რამდენიმე კონკრეტული ქმედების დაუყოვნებლივ განხორციელება, კერძოდ:

- უპირველეს ყოვლისა უნდა შეწყდეს უცხო ქვეყნების მიერ იემენის ტერიტორიაზე სამხედრო ძალის გამოყენება. აღნიშნული ეხება როგორც საუდის არაბეთის მიერ შექმნილ კოალიციას, ისე ირანის ისლამურ რესპუბლიკას. გარე ძალების ჩარევითა და დახმარებით იემენის სამოქალაქო დაპირისპირებაში რომელიმე ერთი მხარის გამარჯვება ვერ აღმოფხვრის არსებულ კონფლიქტს, ის მხოლოდ დროებით გადაავადებს მას და ამ ძალის დასუსტების შემთხვევაში სამოქალაქო ომი ახალი სიმწვავეით იფეთქებს.
- გაეროს ან სხვა ავტორიტეტული საერთაშორისო ორგანიზაციის ჩართულობით უნდა მოხდეს ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ შეთანხმების მიღწევა და იემენში მოქმედი არალეგალური სამხედრო დაჯგუფებების თანმიმდევრული განიარაღება, მათთვის შესაბამისი უსაფრთხოების გარანტიების შექმნის საფუძველზე.
- ქვეყნის მმართველობით ორგანოებში გათვალისწინებული უნდა იყოს ყველა მნიშვნელოვანი შიდა პოლიტიკური აქტორის ინტერესი.
- ქვეყნის პოლიტიკური მოწყობა უნდა დაეყრდნოს ფედერაციულ, ან კონფედერაციულ პრინციპებს.
- ამასთან, იემენის ცენტრალურ ხელისუფლებას უნდა გააჩნდეს იმის ძალა და შესაძლებლობა, რომ აღკვეთოს ქვეყნის შიგნით სხვადასხვა დაპირისპირებულ მხარეებს შორის შეიარაღებული კონფლიქტი, ასევე

უზრუნველყოს, რომ იემენის ტერიტორიიდან არ განხორციელდეს არანაირი თავდასხმა რეგიონის სხვა ქვეყნების წინააღმდეგ.

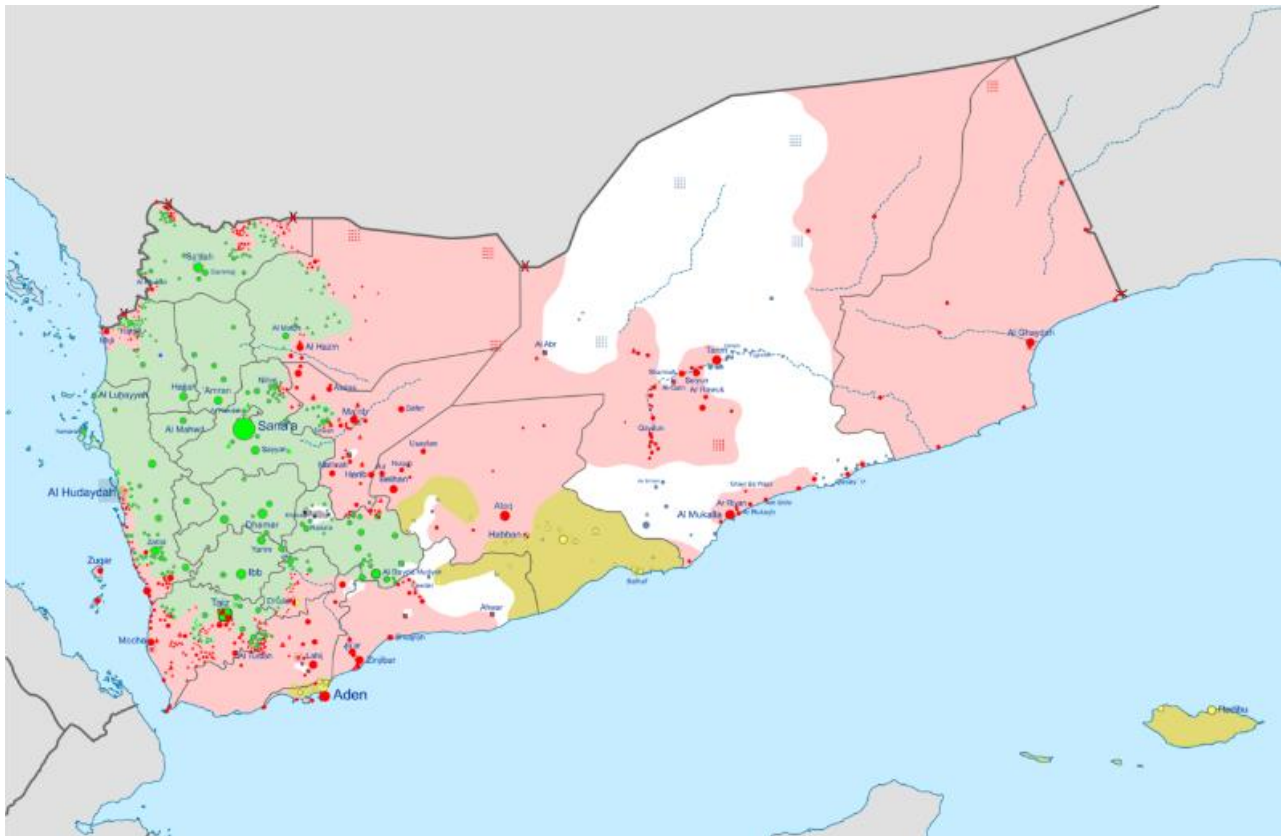
მხოლოდ ზემოაღნიშნული ქმედებების გატარების შედეგად იქნება შესაძლებელი იემენში გრძელვადიანი მშვიდობის დამყარება, წინააღმდეგ შემთხვევაში, იემენი შესაძლოა დიდი ხნის განმავლობაში დარჩეს არაბეთის ნახევარკუნძულის ყველაზე არასტაბილურ და საშიშ ქვეყნად.

ბიბლიოგრაფია:

1. გაჩეჩილაძე რ. ახლო აღმოსავლეთი. ტ. II, თბილისი, 2019.
2. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ym.html>;
3. https://en.wikipedia.org/wiki/Abdullah_Saleh;
4. http://ikipedia/wiki/Hussein_Badreddin_alhttps
5. Crisis Group Middle East Report N°154, The Houthis: From Saada to Sanaa, 10 June 2014.
6. <https://thearabweekly.com/secret-history-yemeni-salafism>;
7. https://en.wikipedia.org/wiki/Saudi_Arabian-led_intervention_in_Yemen;
8. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-44466574>;
9. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-49179146>;
10. Coronavirus: The doctors on Yemen's front line. <https://www.bbc.com/news/av/world-middle-east-53342668>
11. https://en.wikipedia.org/wiki/Supreme_Political_Council;
12. April Longley Alley. Collapse of the Houthi-Saleh Alliance and the Future of Yemen's War. International Crisis Group. 2018;
13. April Longley Alley. Collapse of the Houthi-Saleh Alliance and the Future of Yemen's War. International Crisis Group. 2018;
14. [https://en.wikipedia.org/wiki/Al-Islah_\(Yemen\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Al-Islah_(Yemen))
15. [https://en.wikipedia.org/wiki/Popular_Committees_\(Yemen\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Popular_Committees_(Yemen));
16. [https://en.wikipedia.org/wiki/Popular_Resistance_Committees_\(Yemen\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Popular_Resistance_Committees_(Yemen));
17. [https://en.wikipedia.org/wiki/Republican_Guard_\(Yemen\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Republican_Guard_(Yemen));
18. https://en.wikipedia.org/wiki/Southern_Movement;
19. <https://www.voanews.com/middle-east/yemeni-separatists-government-forces-clash-south>;
20. https://en.wikipedia.org/wiki/Aidarus_al-Zoubaidi;
21. https://en.wikipedia.org/wiki/Southern_Transitional_Council
22. https://en.wikipedia.org/wiki/Saudi_Arabia#Monarchy_and_royal_family;
23. https://sipri.org/sites/default/files/2019-04/fs_1904_milex_2018_0.pdf;
24. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_number_of_military_and_paramilitary_personnel;
25. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/jun/08/saudi-arabia-trump-weapon-arms-sales-must-be-stopped>;
26. <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP81B00401R000500100001-8.pdf>
27. http://www.iranchamber.com/geography/articles/persia_became_iran.php;
28. <https://courses.lumenlearning.com/suny-hccc-worldhistory2/chapter/the-discovery-of-oil-in-the-middle-east/>;
29. https://en.wikipedia.org/wiki/Anglo-Persian_Oil_Company

30. <https://courses.lumenlearning.com/suny-hccc-worldhistory2/chapter/the-discovery-of-oil-in-the-middle-east/>
31. Kurzman, Charles. *The Unthinkable Revolution in Iran*. Harvard University Press. 2004.
32. https://en.wikipedia.org/wiki/Ruhollah_Khomeini%27s_return_to_Iran
33. <https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%98%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%98;>
34. Kamel Amir M. *The Political Economy of EU Ties with Iraq and Iran. Part I: The Revolution and Two Gulf Wars (1979–1991)*. 2015; გვ.86
35. CIA Intelligence Memorandum. Iran relations with USSR.
36. <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP81B00401R000600020002-5.pdf>;
36. https://sipri.org/sites/default/files/2019-04/fs_1904_milex_2018_0.pdf;
37. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_number_of_military_and_paramilitary_personnel;
38. <https://www.lawfareblog.com/yemen-resolution-and-historical-us-saudi-security-relationship>
39. <https://iranprimer.usip.org/blog/2019/sep/16/timeline-houthi-attacks-saudi-arabia>;
40. პეტრიაშვილი ა. იქნება თუ არა ომი?! ჟურნალი „ფორბსი“.23 სექტემბერი 2019. <http://forbes.ge/blog/390/iqneba-Tu-ara-omi>;
41. Laurence Norman and Michael R. Gordon. European Leaders Join U.S. in Blaming Iran for Saudi Oil Attacks, Urge New Deal. *The Wall Street Journal*. Sept. 24, 2019
42. <https://www.abc.net.au/news/2019-09-21/donald-trump-deploys-troops-to-saudi-arabia/1153535844>.
43. <https://www.reuters.com/article/us-iran-usa-khamenei/irans-khamenei-urges-muslim-nations-to-unite-against-us-state-tv-idUSKBN1HX0ZC>;
44. https://en.wikipedia.org/wiki/Qasem_Soleimani;
45. <https://abcnews.go.com/International/iran-launches-missiles-us-air-bases-iraq-us/story?id=68130625>;
46. <http://ghn.ge/news/237952-chven-amerikelebs-sakheshi-sila-gavatsanit-aiatola-ali-khamenei>;
47. <https://time.com/5764023/american-troops-informed-iran-attack/>;
48. <https://www.reuters.com/article/us-saudi-aramco-attacks-china/china-says-cant-apportion-blame-for-saudi-attack-without-facts-idUSKBN1W10LI>;
49. <https://foreignpolicy.com/2019/05/16/chinas-global-investments-are-declining-everywhere-except-for-one-region/>;
50. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_oil_imports;
51. <http://www.worldstopexports.com/top-15-crude-oil-suppliers-to-china/>;
52. <https://www.washingtonpost.com/world/2019/09/20/saudi-arabia-an-oil-field-attack-was-disaster-russia-its-weapons-sales-pitch/>;
53. <https://www.gazeta.ru/army/2020/01/03/12895904.shtml>;
54. <https://www.bbc.com/russian/news-50981883>;
55. <https://ru.krymr.com/a/ubijstvo-sulejmani-konec-temnogo-rycarya/30359167.html>
56. <https://ru..krymr.com/a/ubijstvo-sulejmani-konec-temnogo-rycarya/30359167.html>).

დანართი 1

- ცენტრალური ხელისუფლების მიერ კონტროლირებადი ტერიტორია
- ჰუთიტების მიერ კონტროლირებადი ტერიტორია
- სამხრეთის სეპარატისტული მოძრაობის მიერ კონტროლირებადი ტერიტორია

Yemen: Civil war with far reaching consequences

Abstract

The change of the government in Yemen in 2015 caused the weakening of the power system and, subsequently, the Shiite Houthi movement got its upper hand during an armed rebellion.

Saudi Arabia formed a coalition of Sunni Arab states the same year and launched massive military air strikes on the Houthi's positions in Yemen, which destroyed civilian infrastructure and aggravated humanitarian situation in the country.

The Former President Ali Abdullah Saleh and his "General People's Congress" joined Shiite Houthis in the beginning, but the alliance was short-lived: and ended with killing of Saleh in 2017.

Forces supporting exiled President Abdrabbuh Mansur Hadi are also fragmented and encompass such groups as al-Islah party, Sunni tribal militias and the separatist "Southern Movement".

The lengthy rivalry between the Islamic Republic of Iran and Saudi Arabia makes the conflict in Yemen even more complicated.

In September 2019 situation around Yemen became extremely tense. After military drone attack on oil-producing infrastructure, the Saudi Arabia temporarily lost half of its daily oil export volume. Although Houthi movement claims responsibility for the attacks, Saudi Arabia and the US are accusing Iran.

Seemingly local civil war in Yemen may swiftly turn into a bigger international conflict, if it is not solved with the active involvement of the international community. In such a case it is necessary:

- To stop the use of force by foreign countries on the Yemeni territory;
- To reach the ceasefire agreement with the engagement of the UN or other international organization and by providing appropriate security guarantees to the disarming military groups;
- The new Yemeni government should accommodate the interests of all important political actors;
- The political arrangement of the country should be based on federative or confederative principles.

ضرورت‌های همکاری جمهوری اسلامی ایران و گرجستان

مقدمه

گرجستان به‌عنوان یکی از کشورهای قفقاز جنوبی با مساحت 69.7 هزار کیلومتر مربع و با سه میلیون و 718 هزار نفر جمعیت با قرار گرفتن در ساحل دریای سیاه و داشتن مرز مشترک با چند کشور منطقه از موقعیت جغرافیایی مناسب برخوردار بوده و یکی از مسیرهای عمده ترانزیتی میان آسیا و اروپا به شمار می‌رود. پس از فروپاشی شوروی ارسال 1991 میلادی و اعلام استقلال گرجستان، جمهوری اسلامی ایران از اولین کشورهایی بود که استقلال این کشور را به رسمیت شناخت و پس از گذشت چند ماه از استقلال گرجستان، روابط دیپلماتیک بین دو کشور برقرار شد و همکاری‌های منطقه‌ای و دوجانبه در دستور کار قرار گرفت. منطقه قفقاز جنوبی یکی از مناطقی است که از یک‌سو، پیوندهای تاریخی دیرپا و از سوی دیگر، پیوستگی جغرافیایی با ایران دارد و این ویژگی آن را به یکی از مناطق بالقوه مهم برای همکاری چندجانبه تبدیل کرده است. در بین جمهوری‌های به استقلال رسیده پس از فروپاشی شوروی گرجستان را باید یکی از مهم‌ترین کشورهای واقع در قفقاز جنوبی دانست؛ این کشور از موقعیتی بسیار مهم و تأثیرگذار به لحاظ امنیتی و اقتصادی برخوردار است. اگرچه روابط بین ایران و گرجستان دارای فراز و نشیب‌های مختلفی بوده است ولی ضرورت گسترش همکاری‌های دو کشور یکی از مسائل مهم و راهبردی می‌تواند تلقی شود. در این مقاله که به روش توصیفی تحلیلی گردآوری شده است پرسش اصلی این است که ضرورت‌های همکاری ایران و گرجستان چیست؟ و در پاسخ به این پرسش این فرضیه مطرح شده است که موقعیت مناسب ژئوپلیتیکی ایران و گرجستان، اشتراک‌های تاریخی و فرهنگی، عامل همسایگی، عوامل مهمی در گسترش روابط بین دو کشور ایران و گرجستان در حوزه‌های انرژی، اقتصاد و امنیتی است.

زمینه‌های همکاری ایران و گرجستان

مهم‌ترین زمینه‌های همکاری ایران گرجستان را در موارد زیر می‌توان بیان کرد:

1- موقعیت مناسب ژئوپلیتیکی ایران و گرجستان

کشورهای قفقاز جنوبی به سبب محصور بودن در خشکی (به‌جز گرجستان) و عدم دسترسی به آب‌های آزاد برای جبران این تنگنای جغرافیایی مجبور به استفاده از خاک کشورهای همسایه به‌عنوان گذرگاه و مسیر دسترسی به آب‌های آزاد می‌باشند. در این بین گرجستان از وضعیت بهتری نسبت به کشورهای آذربایجان و ارمنستان برخوردار است. با توجه به موقعیت جغرافیایی گرجستان در قفقاز جنوبی و این مسئله که

گرجستان بزرگ‌ترین کشور این منطقه است، اهمیت راهبردی این کشور بیش از گذشته برای کشوری مانند ایران - که از منابع فراوان نفت و گاز برخوردار است و در جهت افزایش ظرفیت حمل‌ونقل و تسهیل ترانزیت انرژی به اروپا گام برمی‌دارد- است. بر این اساس، توجه به قفقاز، بخشی از نیاز امنیت ملی و تنوع‌بخشی به اقتصاد ایران است. با توجه به اینکه گرجستان تنها کشور منطقه قفقاز است که به آب‌های آزادراه دارد و مناسب‌ترین دروازه ورود غرب به قفقاز به شمار می‌رود، در این زمینه، گسترش روابط ایران و گرجستان و تأثیر این تعامل بر تقویت همکاری‌های منطقه‌ای در حوزه‌های انرژی، حمل‌ونقل و دیپلماسی عمومی به ثبات منطقه قفقاز و امنیت گرجستان از جهت‌گیری‌های مهم سیاست قفقازی ایران را تشکیل می‌دهد. از سوی دیگر ایران نیز به‌عنوان یک کشور بزرگ منطقه‌ی خاورمیانه و دسترسی به آب‌های آزاد در سال‌های اخیر توانسته است مسیر مناسب و مطمئنی برای تجارت از غرب به شرق و بالعکس باشد. در همین راستا، گرجستان نیز می‌تواند با همکاری با ایران از موقعیت جغرافیایی این کشور بهره‌بردار.

2- اشتراک‌های تاریخی و فرهنگی

با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، تأثیر مسائل هویتی و قومیتی در تحولات سیاسی و بین‌المللی مورد توجه قرار گرفت. برخی اشتراکات فرهنگی، نژادی، قومی، زبانی و ... نیز عامل توسعه و گسترش هرچه بیشتر مناسبات بین جمهوری اسلامی ایران با کشورهای آسیایی مرکزی گردید. لذا ایران از اولین کشوری بود که استقلال جمهوری‌های این منطقه را به رسمیت شناخته و برای گسترش همکاری زمینه‌های مساعد فراهم نمود (عمادی، 95:1389)

با توجه به دیرینگی تاریخ و فرهنگ اجتماعی دو کشور ایران و گرجستان می‌توان به‌وضوح ملاحظه کرد که بسترهای تاریخی و فرهنگی میان آن‌ها روابط فرهنگی و ادبی دو کشور می‌تواند از اهمیت خاصی برخوردار باشد. در گسترش تعاملات و مناسبات میان دو کشور ایران و گرجستان، نهادهای فرهنگی رایزنی ایرانی نظیر رایزنی فرهنگی سفارت ایران و ... نقش بسزایی داشته‌اند. زمینه‌های فرهنگی دو کشور می‌تواند باهدف ساماندهی مناسبات و برنامه‌های فرهنگی موجود بین دو کشور به معرفی پیشرفت‌ها و دستاوردهای جمهوری اسلامی ایران و گرجستان منجر شود (جعفری و براریان، 24:1398).

مؤلفه‌هایی مانند زبان، شعر، ادبیات، تاریخ، آداب‌ورسوم در فرهنگ و پیشینه مشترک تمدنی بین ایران و کشورهای همسایه و منطقه و نیز در کارکردهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و حتی اقتصادی تأثیرگذار بوده است؛ چنان‌که رونق گردشگری خارجی و فراهم شدن زمینه و فضای گفت‌وگو و ارتباطات مردمی و رسمی از آثار مستقیم آن بوده است. هم‌چنین میراث فرهنگی و سرمایه ناملموس از منابع پیشرفت و توسعه و تولید ثروت‌های معنوی و مادی است که هزاران محصول و کارکرد اقتصادی و غیراقتصادی را ممکن می‌سازد (احمدی پور و همکاران، 87:1390)

3- روابط پایدار به‌عنوان کشورهای همسایه

با توجه به موقعیت ژئوپلیتیک دو کشور ایران و گرجستان و به دلیل اشتراکها و پیوندهای زیاد بین آنها به هر میزان که وابستگی متقابل میان ایران و گرجستان بیشتر شود تبادل فکر و ایجاد راههای عملی تر که منافع دو طرف را تأمین کند نیز افزایش خواهد یافت. باید توجه داشت که شاید دولت‌ها و سیاست کشورها در حال تغییر باشند یا نظام بین‌الملل دچار تحولاتی شود ولی همسایگی پایدار منطقه‌ای دو کشور همچنان خواهد ماند. از همین رو گسترش روابط دو کشور باید یک امر ضروری و با منافع بلندمدت تعقیب شود. در همین راستا مشاهده می‌شود که با ظهور چین نیز اولویت سیاست خارجی غرب به سمت شرق آسیا متمایل شده است به طوری که حتی حاضر به پرداخت هزینه‌ی دفاع از متحدان خود کشورهای خاورمیانه نیز نشده است. تنها امری که در سیاست خارجی غرب بیشتر مورد تعقیب بوده است آمادگی برای بهره‌برداری از شرایط برای فروش سلاح بوده است. تجربه حمله روسیه در 2008 و جدایی بخشی از خاک گرجستان با عدم حمایت جدی غرب از گرجستان در این بحران، برای مقام‌های تفلیس این باور را قوت داد که نقش گرجستان و منطقه قفقاز در سیاست خارجی واشنگتن و بروکسل کاهش یافته و گرجستان نمی‌تواند تنها به حمایت غرب برای امنیت خود تکیه کند. از همین رو توسعه روابط با کشورها و قدرت‌های منطقه‌ای در راستای اطمینان بخشی از منافع امنیتی و حیاتی آن در دستور کار تفلیس می‌تواند قرار بگیرد. در نتیجه، هدف دیپلماسی دو کشور ایران و گرجستان ایجاد و ترویج یک تعادل مناسب از قدرت در منطقه و تنوع در سیاست خارجی خود می‌تواند باشد.

برای کشورهای منطقه قفقاز جنوبی نیز ضرورت دارد تا با درک تغییرات سیاست خارجی کشورهای بزرگ راهبردهای سیاسی خود را به سمت هم‌افزایی و افزایش ارتباطات و همکاری‌ها پیش برند؛ به‌ویژه آنکه منطقه‌ای که تا چندین سال پیش از مناطق آرام و خفته ژئوپلیتیک محسوب می‌شد، با کشف منابع انرژی و احداث خطوط لوله باعث شده است که به تدریج از انزوای جغرافیایی خارج شده و کشورهای این منطقه به دنبال ایفای نقشی درخور توجه در عرصه منطقه‌ای و بین‌المللی باشند. ابتکار عمل در سیاست خارجی با در نظر گرفتن سیاست همسایگی می‌تواند تأثیر مثبتی بر روند صلح و همکاری در منطقه داشته باشد. یکی از مهم‌ترین اقداماتی که در این زمینه می‌توان انجام داد این است که تعاملات و ارتباطات مردم کشورها با یکدیگر بیشتر شود. از این نظر می‌توان بسترسازی تقویت روابط را نه در سطح دولتی بلکه غیردولتی پیگیری کرد. گسترش روابط در سطح غیردولتی می‌تواند زمینه‌های بسیار مناسبی را برای گسترش همکاری‌ها فراهم سازد بعلاوه آنکه کمتر تحت تأثیر صلاحیت‌های دولتی و تنوع سیاست‌ها می‌تواند قرار بگیرد. می‌توان گفت سیاست همسایگی می‌تواند در دو بعد دولتی و غیردولتی به گسترش روابط دو کشور ایران و گرجستان بینجامد که تحت هر شرایطی اگر در سطح دولتی دچار کاستی‌هایی شد ولی جریان ارتباطات بین مردم برقرار بماند.

فرصت‌های همکاری‌های منطقه‌ای

هرچند عوامل نظام بین‌الملل و منطقه چون تأثیر واگرایی روسیه و گرجستان و نزدیکی روسیه به ایران، رویکرد غرب محوری گرجستان، حضور فعال کشورهای غربی در این منطقه و تنش‌های مداوم واشنگتن تهران، روابط و همکاری نزدیک - تفلیس تل‌آویو، به‌ویژه در حوزه‌های امنیتی و نظامی، نقش ترکیه در دور نگاه‌داشتن ایران از قفقاز جنوبی در کم‌رنگ شدن مناسبات تهران تفلیس مؤثر بوده است اما هیچ‌یک از این عوامل نمی‌تواند از قابلیت‌های همکاری دو کشور بکاهد. در همین زمینه می‌تواند ابعاد همکاری را در موارد زیر بیان کرد:

1- حوزه‌ی انرژی

اگرچه به نظر می‌رسد که همکاری بین ایران و گرجستان از نظر جغرافیایی محدود است زیرا دو کشور مستقیماً با یکدیگر مرز مشترک ندارند و از سایر عوامل منطقه‌ای و نظام بین‌الملل تأثیر می‌پذیرند اما موقعیت جغرافیایی مطلوب گرجستان و همچنین منابع غنی انرژی ایران و پتانسیل تجاری و اقتصادی باعث می‌شود که گرجستان به پلی بین اروپا و ایران تبدیل شود و در صورت رفع کامل موانع همکاری، می‌تواند منجر به شکوفایی و پیشرفت‌های بزرگی در هرکدام از این کشورها شود. از طرفی گرجستان و ایران می‌توانند برای حمل‌ونقل و ترانزیت کالا و انرژی از اروپا تا آسیا باشند. هرچند ایران نقش جدی در حوزه انرژی قفقاز جنوبی ندارد و تنها رابطه انرژی پایدار ارتباط با ارمنستان دارد ولی پروژه اتصال ایران و ارمنستان به گرجستان که می‌تواند خط لوله گاز را برای خروج بیشتر به اروپا فراهم کند، یک پروژه امیدوارکننده در گسترش سطح روابط می‌تواند باشد. علاوه بر آن مسیر ترکیه حاوی برخی خطرات امنیتی یعنی افزایش تعداد حملات تروریستی، مسئله کرد و غیره است و همچنین، مسئله رقابت منطقه‌ای ایران و ترکیه باعث می‌شود که ایران نخواهد منابع انرژی خود را وابسته به ترانزیت آنکارا کند (Kosakyan, 2017:187-188)

ایران با توجه به اهمیت و حساسیت منطقه قفقاز و باهدف تأمین امنیت بخش شمال غربی خود، فرصت‌ها و امکانات خوبی برای همکاری و بهره‌برداری در جهت منافع ملی خود دارد. درزمینهٔ تبادل یا صدور برق هم‌اکنون جمهوری اسلامی ایران با گرجستان و ارمنستان بر اساس تفاهم‌های صورت گرفته همکاری‌های خود را آغاز و در فصل‌های مختلف بر اساس نیازهای متقابل، برق یکدیگر را تأمین می‌کنند که این مهم به‌صورت شبکه‌ای بین ایران و سه کشور منطقه قفقاز قابل‌گسترش است. انتقال گاز ایران از راه خط لوله به گرجستان از مسیر جمهوری آذربایجان یا از راه ارمنستان زمینه دیگر همکاری است.

علاوه بر تبادل برق بین ایران و گرجستان، تولید مشترک کالاها و محصولات مورد با عنایت به مزیت‌های نسبی دو کشور و همکاری مؤثر درزمینهٔ کشاورزی و انتقال آب گرجستان به ایران نیز از دیگر مباحثی است که می‌تواند آینده روابط دو کشور را با چشم‌انداز بهتری مواجه کند. امنیت انرژی به‌احتمال زیاد این همگرایی را افزایش خواهد داد. در حال حاضر، گرجستان تا حد زیادی وابسته به واردات گاز طبیعی از

جمهوری آذربایجان است که باعث می‌شود تا نزدیک به 90 درصد از مصرف انرژی را از این کشور وارد کند و ده درصد باقیمانده توسط شرکت گازپروم روسیه تأمین شود (کولایی و رضائی، 1396: 947). این فرصت برای ایران وجود دارد که بتواند در این حوزه وارد شود.

گرجستان در درجه اول به‌عنوان یک کشور مصرف‌کننده سوخت‌های فسیلی شناخته می‌شود و برای تأمین نیازهای داخلی به واردات گاز طبیعی وابسته است. همان‌طور که گفته شد در حال حاضر، گرجستان 90 درصد از گاز طبیعی خود را از جمهوری آذربایجان و 10 درصد باقی‌مانده از روسیه وارد می‌کند. این میزان وابستگی تنها به دو تأمین‌کننده گاز طبیعی همواره موجب نگرانی‌های اقتصادی و همچنین استراتژیک برای کشور شده است. از نظر اقتصادی، گزینه‌های محدود واردات باعث کاهش قدرت چانه‌زنی گرجستان در زمینه قیمت‌ها شده و ابزار قیمت‌گذاری را در اختیار صادرکنندگان قرار می‌دهد. نگرانی استراتژیک گرجستان ناشی از روابط ناپایدار آن با روسیه و این واقعیت است که روس‌ها بارها از عامل انرژی به‌عنوان یک ابزار سیاسی استفاده کرده‌اند. در صورت تحقق برنامه‌های فعلی - یا حداقل بخش‌هایی از آن‌ها - و توسعه همکاری‌های انرژی ایران و گرجستان، پیامدهای احتمالی خود را در سه سطح ملی، منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای نشان می‌دهد. در سطح ملی، این روند می‌تواند منابع جدید درآمد را برای ایران فراهم کند و در نتیجه، وضعیت اقتصادی آن را بهبود بخشد. در عین حال، برقراری روابط اقتصادی با کشورهای مختلف - گرجستان در مرحله اول و سپس با کشورهای اروپایی - می‌تواند آسیب‌پذیری استراتژیک بالقوه ایران را کاهش دهد. از طرف گرجی، رقابت بیشتر برای انتقال انرژی به این کشور می‌تواند به کاهش قیمت‌ها منجر شود و از این طریق منافع اقتصادی را برای تفلیس به همراه آورد. علاوه بر این، آسیب‌پذیری گرجستان در برابر روسیه نیز کاهش می‌یابد (Azizi, 2016).

امروزه انرژی به ابزار قدرت و اهداف قدرت تبدیل شده است. در منطق روابط بین‌الملل نیز این اصل پذیرفته شده است که همکاری و همگرایی، می‌تواند نقشی تعیین‌کننده در ایجاد صلح و ثبات بین‌المللی و رشد و توسعه اقتصادی در پی داشته باشد. روابط با گرجستان برای ایران در آینده، به بهره‌گیری از جایگاه ترانزیتی این کشور و برای انتقال نفت و گاز و پیگیری سیاست خطوط لوله مربوط لازم است در مقابل آنچه گرجستان می‌تواند به دست آورد، بهره‌برداری بیشتر جغرافیایی در چارچوب ایفای نقش ترانزیتی خطوط لوله‌های انرژی ایران به اروپا است. تعمیق روابط تهران و تفلیس برای ارمنستان و منطقه نیز اهمیت فراوان دارد. ارمنستان با ایران و گرجستان مرز زمینی دارد. گرجستان ایران را به‌عنوان منبع جایگزین انرژی روسیه در نظر می‌گیرد و هر دو طرف تلاش خود را برای مشارکت انرژی تجدید کرده‌اند. یکی از بهترین نمونه‌های همکاری‌های اقتصادی پشتیبانی تهران از زمستان 2006 به تفلیس بود که روسیه گاز را به گرجستان قطع کرد. ایران که دومین ذخایر بزرگ گاز در جهان پس از روسیه دارد، مشتاق یافتن مشتری جدید برای صادرات انرژی و گسترش روابط اقتصادی خود است (Kakachia, 2011: 2-3) بنابراین روابط ایران و گرجستان می‌تواند به‌عنوان یک رابطه استراتژیکی برای هر دو کشور در حوزه انرژی تعریف شود.

2- همکاری امنیتی

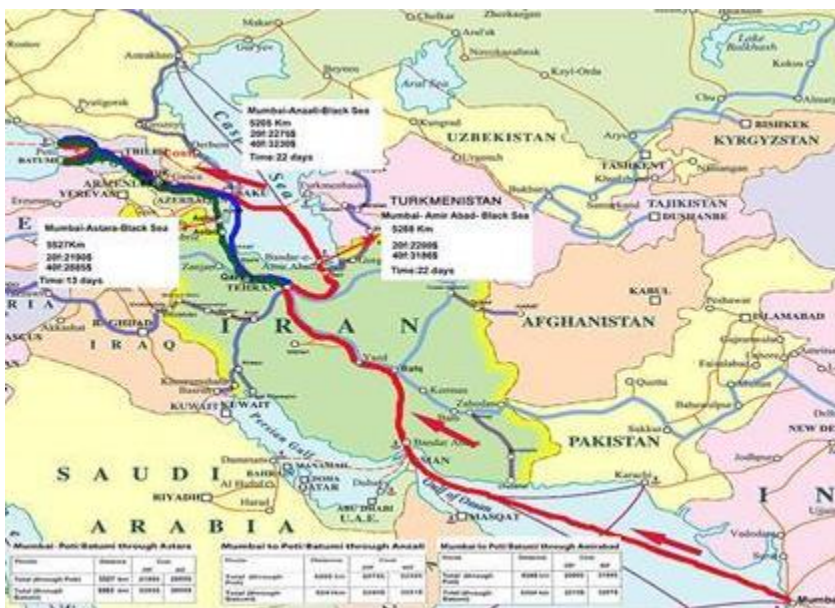
گرجستان به‌عنوان دروازه ورودی قفقاز، راهبرد سیاست خارجی و امنیتی خود را در قالب پیوستن به ناتو و اتحادیه

اروپا تعریف می‌کند. مقام‌های تفلیس بر این عقیده هستند که عضویت در ناتو نه‌تنها اعتباری برای این کشور محسوب می‌شود، بلکه امنیت این کشور کوچک و آسیب‌پذیر را در مقابل سایر کشورها تضمین خواهد کرد اما با وقوع حوادث تروریستی، ظهور داعش و گسترش قاچاق در سطح جهان به نظر می‌رسد بیشتر از آنکه تمهیدات امنیتی در بعد اتحادهای امنیتی و نظامی تعریف شود در ابعاد امنیتی چندان جدید قابل‌پیگیری است.

در پایان سال 2014، آمار داعشی‌های قفقازی 7-10٪ را نشان می‌دهد. از کل نیروی جنگی داعش متوسط تخمین تعداد جنگنده‌ها در آن زمان 30,000 بود؛ بنابراین، تعداد قفقازان در رده‌های داعشی بین 2100 تا 3000 شورشی تشکیل شده است. بیشتر این قفقازها از قفقاز شمالی روسیه هستند. تعداد مبارزان گرجی در آن زمان حدود 100 نفر و از جمهوری آذربایجان بین 400 تا 500 تخمین زده شده بود؛ گرچه این تعداد ممکن است در حقیقت دو تا سه برابر بیشتر باشد. برآوردها نشان می‌دهد که حدود 2000 تا 7000 نفر قفقاز شمالی را ترک کرده‌اند (Vavilov et al. 2016. p.31). اگرچه ظهور داعش در سال‌های اخیر باعث نگرانی‌هایی در بین کشورها شد اما از آنجاکه فعالیت داعش و سایر جریان‌های نوین افراط‌گرایی در مناطق آسیای مرکزی و قفقاز در حال حاضر عمدتاً معطوف به شناسایی عناصر مستعد، عضوگیری و سازمان‌دهی است بنابراین خطر اقدامات تروریستی در منطقه قفقاز آن‌چنان حاد نیست. در همسایگی گرجستان و منطقه قفقاز شمالی به‌ویژه سه ایالت چچن، اینگوش و داغستان هستند که به لحاظ تشابه در دیدگاه‌های سلفی و تکفیری و نیز سابقه عملیات و تروریستی، به‌سرعت به همکاری با جریان‌های تندرو سلفی و تروریستی نظیر جبهه النصره و داعش روی می‌آورند.

با توجه به عقاید افراط‌گرایان و خصومت با شیعیان تأمین امنیت قفقاز می‌تواند به نفع دو کشور ایران و گرجستان باشد. گروه داعش به افغانستان و منطقه آسیای مرکزی به‌عنوان بخشی از خراسان تاریخی موردنظر خود می‌نگرد. از همین نظر می‌توان روابط ایران و گرجستان را در بعد امنیتی نیز تقویت کرد.

از سوی دیگر، گرجستان یک عضو کنوانسیون مواد مخدر سازمان ملل در 1988 است. این کشور پتانسیل آن را دارد که کشور ترانزیتی برای مواد مخدر باشد که از افغانستان به اروپای غربی سرازیر می‌شود. وضعیت جغرافیای کشور و موقعیت جغرافیایی گرجستان بین اروپا و آسیا آن را به یک مسیر بالقوه قاچاق مواد مخدر تبدیل می‌کند. گرجستان یک عضو کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه جرم سازمان‌یافته فراملی و پروتکل‌های آن در مورد قاچاق انسان و قاچاق مهاجران و در نوامبر 2008 به کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه فساد ملحق شده است. (INCSR, 2009:270-271)؛ بنابراین همکاری با ایران می‌تواند یکی از

سیاست‌های گرجستان برای دستیابی به هدف مبارزه با قاچاق باشد به‌ویژه آنکه همسایگی ایران با افغانستان اهمیت این رابطه را می‌تواند افزایش دهد.

2- حوزه‌ی اقتصادی

از نظر راهبردی گرجستان و منطقه قفقاز به‌طور کلی برای

ایران مهم هستند زیرا یکی از کوتاه‌ترین و مفیدترین مسیرها برای ارتباط با اروپا را ارائه می‌دهند. گرجستان در چهارچوب کمربند اقتصادی جاده جدید ابریشم جایگاه مهمی را به خود اختصاص داده است. این پروژه توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل، لجستیک و توسعه بیشتر روابط اقتصادی بین اروپا و آسیا خواهد بود.

گرجستان در حال حاضر خارج از منطقه اقتصادی اروپا، از توافقات تجاری دوجانبه با اتحادیه اروپا و از ژانویه 2018 با چین سود می‌برد. چنین موقعیت تجاری مطلوبی این کشور را به بستر مناسبی برای تولید و حمل‌ونقل چندجانبه کالاهای خارجی تبدیل می‌کند. بیشترین قدرت گرجستان ممکن است در روابط تجاری خود و ادامه باز بودن محیط تجاری این کشور باشد. به‌طور خاص، گرجستان تنها کشور جاده ابریشم است که با اتحادیه اروپا مذاکره کرده است. این دسترسی ممتاز، باعث می‌شود گرجستان به‌عنوان پایه‌ای از عملیات تولیدی، صادرات یا توسعه برای شرکت‌هایی که به دنبال صادرات به اتحادیه اروپا هستند، در نظر گرفته شود (geowel.org, 2019).

از سوی دیگر، در دسامبر سال 2015، دولت جمهوری اسلامی ایران پروژه کریدور خلیج فارس - دریای سیاه را آغاز کرد که یک کریدور حمل‌ونقل بین‌المللی و ترانزیت بین دولت‌های ایران، ارمنستان، آذربایجان، گرجی، بلغارستان و یونان است. در حال حاضر 30 تا 40 روز طول می‌کشد تا محموله‌های بزرگ از طریق دریا از خلیج فارس و هند به اروپا منتقل شود اما حمل‌ونقل همان محموله‌ها از طریق خطوط ریلی در ایران، گرجستان و جمهوری آذربایجان زمان حدود 15 روز خواهد بود.

کریدور جنوب غربی از هند به اروپا از طریق خلیج فارس، ایران، جمهوری آذربایجان، گرجستان و دریای سیاه یک کریدور مناسب در صرفه‌جویی زمان و هزینه است. در مرحله اولیه، قرار است 10 میلیون تن محموله از طریق این مسیر و سپس با امکان افزایش حجم حمل‌ونقل چندین برابر در آینده انجام شود. توافق در مورد کریدور جنوب غربی در سال 2016 توسط آذربایجان، گرجستان، ایران و اوکراین در باکو به امضا رسید. این مسیر باعث می‌شود زمان حمل بار از هند به اروپا دو یا سه برابر کاهش یابد.

(railwaypro, 2017) مسیر فعلی برای کاهش زمان حمل و نقل از 35-37 روز به 12 روز است (otl.az, 2019)

بنابراین، گرجستان می‌تواند کریدور مبادلات ایران با کشورهای حوزه دریای سیاه باشد زمینه‌های همکاری و پتانسیل‌های فراوانی میان دو کشور وجود دارد که توسعه مناسبات کنونی مستلزم مشارکت بیشتر شرکت‌های دولتی و بخش خصوصی ایران و گرجستان است.

وجود شرکت‌های دولتی و خصوصی ایران و توان آن‌ها برای سرمایه‌گذاری مشترک در گرجستان در زمینه‌های مختلف از جمله انرژی و صدور کالا به اروپا و همچنین سرمایه‌گذاری خارجی می‌تواند زمینه‌ی خوبی برای استفاده از فرصت‌ها و امکانات بالقوه‌ای دو کشور باشد. گسترش روابط انسانی و افزایش روابط میان مردم دو کشور موجب گسترش فعالیت‌های توریستی و مهم‌تر از آن‌ها توسعه تجارت در سطح خرد و تسری به عرصه‌های کلان‌تر خواهد شد. باید توجه داشت که ممکن است به سبب وجود برخی شرایط در نظام بین‌الملل همکاری در سطح دولت‌ها گسترده نباشد ولی برای حفظ کانال‌های ارتباطی لازم است تا روابط میان مردم، سازمان‌های مردم‌نهاد افزایش یابد.

جمع‌بندی

از آنجاکه دولت‌ها به‌عنوان کنشگران نظام بین‌المللی محسوب می‌شوند باید به این واقعیت توجه داشت که سیاست خارجی آن‌ها با ایده‌ها، آمال و ترس‌های آن‌ها آغاز می‌گردد. اهداف سیاست خارجی در واقع یک تصویر از وضعیت آینده است که دولت‌ها باید بدان دست یابند. اهداف سیاست خارجی حاصل تحلیل مقاصد و ابزارهای نیل به اهداف است. بر این اساس، تعیین هدف در سیاست خارجی، مهم‌ترین مرحله در سیاست خارجی یک کشور است.

یکی از مهم‌ترین ضرورت‌های مقدماتی برای گسترش همکاری‌های منطقه‌ای ایجاد یک بستر مناسب و استقرار نظم امنیتی منطقه‌ای است. همکاری‌های گسترده اقتصادی منطقه‌ای تنها زمانی امکان‌پذیر است که کشورها در چارچوب یک نظم امنیتی، به میزانی از تفاهم و همسویی منافع با یکدیگر دست یابند. نزدیکی جغرافیایی و موقعیت مناسب دو کشور از یک سو و همچنین وجود ارزش‌های مشترک مادی و غیرمادی می‌تواند در تصمیم‌گیری دو کشور ایران و گرجستان تأثیرگذار است. با توجه به نزدیکی‌ها و اشتراک‌های فرهنگی و سابقه تاریخی دو کشور می‌توانند در سطح دولتی و غیردولتی با یکدیگر گسترش روابط داشته باشند. از سوی دیگر حوزه‌هایی چون انرژی، امنیت و اقتصاد می‌تواند به‌عنوان فاکتورهای مهمی در توسعه روابط ایران و گرجستان مورد توجه قرار بگیرد.

اهداف ایجادیی در گسترش روابط و توسعه منافع مشترک و متقابل، موجب بازدارندگی از آسیب‌ها و تهدیدهای مشترک و متقابل نیز می‌شود. روند تحولات امنیتی در منطقه قفقاز حاکی از وجود وابستگی

متقابل امنیتی مثبت در این منطقه است که ضرورت ازدیاد در مبارزه با تروریسم و قاچاق را می‌طلبد. برابر گزارش‌های منتشره قفقازی‌ها پس از اتباع عربستانی و مصری، سومین آمار بالای تلفات در سوریه را داشتند. همکاری‌های ایران و گرجستان می‌تواند تأثیری مثبت بر امنیت ملی واحد دیگر بر جای می‌گذارد و روندهای تقابل با پدیده تروریسم را در معادلات همکاری امنیتی شکل دهد. جمهوری اسلامی ایران و گرجستان دارای موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی خاصی هستند. قرار گرفتن جمهوری اسلامی ایران بین دریای خزر، دریای عمان و خلیج فارس و واقع شدن گرجستان در کنار دریای سیاه و یا قرار گرفتن دو کشور در مسیر تجارت جهانی (جاده ابریشم) و همچنین در مسیر حمل‌ونقل کالا و انرژی به اروپا و به‌عنوان دروازه غرب به آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی بر اهمیت دو کشور افزوده است. پس این مهم فرصت و ظرفیت بسیار مناسبی را برای توسعه همکاری‌های دو کشور هم در سطح منطقه‌ای و هم در سطح بین‌المللی فراهم کرده است که دو کشور می‌توانند از این بهره‌های خدادادی در جهت منافع ملی خود استفاده کنند. جمهوری گرجستان از دیرباز به‌عنوان پل ارتباطی آسیای صغیر با قفقاز، ایران و آسیای مرکزی به ایفای نقش پرداخته است و به‌نوعی دروازه قفقاز است بنابراین باید گفت از عوامل رونق و رشد اقتصادی و ثبات کشورها اتصال آن‌ها به شبکه‌های جهانی است که برای این منظور می‌توان از ترانزیت‌ها و کریدورهای بین‌المللی به‌عنوان فرصتی برای گسترش روابط ایران و گرجستان استفاده کرد.

منابع

- احمدی پور، زهرا؛ قادری حاجت، مصطفی؛ ملاحسینی اردکانی، رضا؛ رحیمی، صابر (1390)، تبیین ژئوپلیتیکی شکل‌گیری سازمان منطقه‌ای در حوزه ژئوپلیتیکی خزر آسیای مرکزی، فصلنامه آفاق امنیت، سال چهارم، شماره دوازدهم، پاییز 1390، صص 103-171.
- جعفری علی‌اکبر، براریان، محمد (1398)، جایگاه دیپلماسی فرهنگی ایران در آسیای مرکزی و قفقاز، دوره چهارم، شماره 40، فروردین 1398، صص 21-30.
- کولایی، الهه؛ رضائی، مسعود (1396)، عوامل خارجی مؤثر بر توسعه‌نیافتگی روابط ایران و گرجستان، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره 94، شماره 9، زمستان 1396، صص 950-3935.

References

1. Azizi, H. (2016, June 22). *iras.ir*. Retrieved from Prospect of Iran-Georgia Energy Relations after the JCPOA: <http://www.iras.ir/en/doc/article/1486/prospect-of-iran-georgia-energy-relations-after-the-jcpoa>
2. geowel.org. (2019, March 25). geowel.org. *The New Silk Road and What it Means to Georgia*, p. https://www.geowel.org/index.php?article_id=97&clang=0.
3. INCSR. (2009, march 27). INCSR. *International Narcotics Control Strategy Report Drug and Chemical*.

4. Kakachia, K. K. (2011). Iran and Georgia: Genuine Partnership or Marriage of Convenience? *PONARS Eurasia*, 2-3. Retrieved from Iran and Georgia: Genuine Partnership or Marriage of Convenience?
5. Kosakyan, L. (2017). *ONE STEP FORWARD, ONE STEP BACK: IRAN'S ECONOMIC POLICY TOWARDS THE SOUTH CAUCASUS AFTER LIFTING THE SANCTIONS*, pp. 191-187.
6. otvl.az. (2019 , October 16). *otvl.az*. Retrieved from South – West - One Touch: <https://otvl.az/en/marsrut/south-west/>
7. railwaypro. (2017, june 22). *railwaypro*. Retrieved from Five countries to boost South-West corridor project: <https://www.railwaypro.com/wp/five-countries-to-boost-south-west-corridor-project/>

Ehsan Jafari Far

Ghome Mofid University of Iran

Necessities of cooperation between the Islamic Republic of Iran and Georgia

Abstract

The development of relations between Iran and Georgia depends on international and external factors. Understanding the need to expand relations between Tehran and Tbilisi internally depends on the attitudes of politicians, domestic needs and national decisions, and on the external dimension as regional cooperation, geopolitical influence, strategic position of the two countries and the influence of regional and non-regional actors such as Russia and the United States. Has it. Although Iran and Georgia do not have common borders, but several factors can affect the developments of relations between Iran and Georgia. In this article, which has been compiled by descriptive-analytical method, the main question is what are the necessities and areas of cooperation between Iran and Georgia? Findings show that the appropriate geopolitical position of Iran and Georgia, the neighborhood factor as well as historical and cultural commonalities are important factors in the development of relations between Iran and Georgia, especially in the fields of energy, economy and security.

საქართველო და გეოპოლიტიკური ვითარება მის გარშემოსაერთაშორისო პოლიტიკა და გლობალური საფრთხეები 2019-2020

საინფორმაციო ნაკადის სტრუქტურა და ემოციური დაძაბულობა არ გამომდინარეობს მხოლოდ ერთი პრობლემიდან. პრობლემები ბევრია და ისტორიას ისინი დროდადრო გამოაქვს ავანსცენაზე. სიმშვიდის დეფიციტი ყოველთვის იყო ჩვენს რეგიონში, მაგრამ ამჯერად, მსოფლიოში მიმდინარე ხმაურიანმა პოლიტიკურმა პროცესებმა, განსაკუთრებით უსაფრთხოების პირობების გაუარესებამ ჩვენს რეგიონში, საქართველო კიდევ ერთხელ დააყენა განსაცდელის წინაშე, როცა სტაბილურობას ქვეყანაში, გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება.

2019 წლის მეორე ნახევარი საქართველოშიც პოლიტიკური ბრძოლის გამწვავებით აღინიშნა. დაპირისპირებამ ისეთ ხარისხს მიაღწია, რომ სულ უფრო არარეალური გახდა ხელისუფლებასა და მის ოპონენტებს შორის რაიმე შეთანხმების მიღწევის ალბათობა, მითუმეტეს, წარმოუდგენელი გახდა კოალიციური მთავრობის ფორმატში თანამშრომლობა.

დაპირისპირებისთვის მუდმივად მზადყოფნაშია ოპოზიციის რევანშისტული ფრთა, რომლის ლიდერმაც სატელევიზიო ჩართვაში მოუწოდა თავის მომხრეებს, „დაელოდონ „კაზუს ბელის“ და დაამხოთ ხელისუფლება“. ადამიანებმა, რომლებიც არასოდეს ერიდებიან ნებისმიერი, თუნდაც ქვეყნის საწინააღმდეგო თემის გამოყენებას საკუთარი მიზნებისთვის, ამჯერადაც პირდაპირი მნიშვნელობით გაიგეს მოწოდება და შტურმით დააპირეს პარლამენტის შენობის აღება.

2020 წლის 24 ივნისს გაცემული დაპირება, ერთდროულად იყო ქვეყანაში სიტუაციის სტაბილიზაციის და ასევე, ოპოზიციასთან რეალური თანამშრომლობის გულწრფელი სურვილი და იმედი, მაგრამ ამას მოჰყვა კიდევ უფრო რადიკალური დაპირისპირება და ხელისუფლების მარგინალიზაციის მცდელობა იქამდე, რომ არასაპარლამენტო პარტიებს აიძულებდნენ საჯაროდ, ხელმოწერით დაედასტურებინათ მმართველ პარტიასთან თანამშრომლობაზე უარი, მაგრამ ამავე დროს, ოპოზიციის ლიდერები მზადყოფნას აცხადებდნენ პრორუსულ ძალებთან კოალიციურ შეთანხმებაზე ხელისუფლების წინააღმდეგ.

ამის შემდეგ განვითარებულმა მოვლენებმა აჩვენა, რომ ამგვარ დესტრუქციულ ძალებთან კოალიციური შეთანხმების მიღწევა შეუძლებელი იქნებოდა, რაც ნიშნავს პოლიტიკურ კრიზისს ქვეყანაში. მაშინ, როცა რეგიონში განვითარებული მოვლენების ფონზე, საქართველო კიდევ უფრო მოწყვლადი გახდა გარე საფრთხეების მიმართ, პოლიტიკური კრიზისის დაშვება და ისრაელივით, 3-4 საპარლამენტო არჩევნების ჩატარება წელიწადში, საქართველოსთვის დამანგრეველი იქნება - რასაც ძალიან ადვილად და სიამოვნებით გამოიყენებს მტერი.

ისრაელის თვითკმარი ეკონომიკა უძლებს მსგავს პოლიტიკურ კრიზისს და წელიწადში მესამე არჩევნებს ატარებს ახლა, როცა თითოეული, ნახევარი მილიარდი დოლარი უჯდება. საქართველოს არ აქვს მსგავსი ფუფუნება, ამიტომ სტაბილურობის შენარჩუნება, ხელისუფლების მოვალეობაა და მას სათუოდ ვერ გავხდით, პოლიტიკურ პარტიებს შორის დაპირისპირება საზოგადოებაზე არ უნდა გავრცელდეს.

ევრონესტის ვიცე-პრეზიდენტის ბოლოდროინდელი განცხადებაც ამის დასტურია: „უსამართლობაა, როცა ქართველი ხალხი ხედავს, როგორ იქცა მათი ქვეყანა ევროპარლამენტარებისა და სხვა პოლიტიკური ჯგუფების ბრძოლის ველად“ - [სოციალურ ქსელში გამოქვეყნებულ განცხადებაში](#), მან ქართველებს მოუწოდა, პირველ ადგილზე საკუთარი ქვეყანა დააყენონ და ერთიანობა პოლიტიკურ ბატალიებს არ გადააყოლონ. **ევრონესტის ვიცე პრეზიდენტის თქმით, რომელი საარჩევნო სისტემა შეეფერება ამა თუ იმ სახელმწიფოს, ეს თავად ქვეყანამ უნდა გადაწყვიტოს. შიდაპოლიტიკური დებატები კი ნორმალური მოვლენაა დემოკრატიისთვის. იგი იმასაც აღნიშნავს, რომ საქართველო მსოფლიოს დემოკრატიული ოჯახის ერთგული წევრი და ევროკავშირისა და ნატოს საიმედო პარტნიორია.**

ასევე, აშშ ელჩის მოვალეობის შემსრულებელმა, ელიზაბეთ რუდმა, კონგრესმენ მალინის წერილთან დაკავშირებით აღნიშნა, „როგორც აღმასრულებელი შტოს წარმომადგენელი, ვიტყვი, რომ საქართველოს უზარმაზარი პროგრესი აქვს და ამ წელს წინ უდგას მნიშვნელოვანი მომენტი დემოკრატიის გზაზე, ხოლო კონგრესმენის წერილი საკანონმდებლო შტოდან მოდის, ამიტომ ამასთან დაკავშირებით კონგრესმენის ბიუროსთან უნდა გადაგამისამართოთ...“ .

დავამატებდით, რომ „დემოკრატიის გაუარესება“, რაზეც ჩვენი ოპონენტები წუხან, „უზარმაზარ პროგრესთან“ არათავსებადია და მოგეხსენებათ, ისინი ურთიერთგამომრიცხავი ცნებებია... მაგრამ ამ ყველაფრის მიუხედავად, ყოფილი ხელისუფლების რევანშისტულმა ძალებმა გამოაცხადეს სრული მობილიზაცია და დაიწყო შავი პიარის კამპანია ხელისუფლების წინააღმდეგ: იქნება ეს საერთაშორისო კონფერენციების პლატფორმა, თუ ლობისტებისთვის შეკვეთილი წერილები, ისინი ითხოვენ ქვეყნისთვის ფინანსური დახმარების შეწყვეტას და სანქციების დადებას. შიდა პოლიტიკური დამაბულობა დაინტერესებული მხარისთვის საუკეთესო საშუალებაა ისეთი დესტაბილიზაციის მოსაწყობად, როგორც უკვე არაერთხელ ვიხილეთ, ჩვენს ქვეყანაში დამოუკიდებლობის პირველივე წლებიდან. უკანასკნელ პერიოდამდე საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიების მილიტარიზაცია მიმდინარეობს. გამალებული შეიარაღება დაიწყო ჩვენს გარშემოც - რეგიონშიც, სადაც დაპირისპირებული მხარეები ცდილობენ საკუთარი ინტერესების გატარებას და გავლენების გაფართოებას.

სულ ახლახანს, **თურქეთმა**, რომელიც ერთ-ერთი მთავარი მოთამაშეა რეგიონში, მნიშვნელოვანი სტრატეგიული ნაბიჯი გადადგა ნავთობით მდიდარი ლიბიის აღმოსავლეთში კონტროლის დასამყარებლად. ელოდებოდნენ, რომ მისი

ოპერაცია ლიბიაში გამოიწვევდა კონფლიქტს რუსეთთან, რაც არ გამართლდა, მაგრამ ხმელთაშუა ზღვის ფაქტორი გამოიწვევს დაძაბულობას ისრაელთან და საბერძნეთთან: აშშ-ს კონგრესი იმედს ამყარებს თავის მოკავშირეებზე ხმელთაშუა ზღვისპირეთში თურქეთისა და რუსეთის დასაბალანსებლად - ახალი ძალისხმევა მიმართულია **ისრაელის, საბერძნეთისა და კვიპროსის** მხარდასაჭერად. მათ მიიღეს კანონი 1.4 ტრილიონი აშშ დოლარის პაკეტის ფარგლებში, რაც აშშ-ს აქცევს ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთის ქვეყნების მთავარ მოთამაშედ და პარტნიორად უსაფრთხოებისა და ენერგეტიკის სფეროში. ეს პროექტი აძლიერებს სამხედრო კავშირს საბერძნეთთან და აუქმებს კვიპროსში იარაღის შეტანაზე დაწესებულ ემბარგოს, რაც ამტკიცებს აშშ-ს მზადყოფნას, აკონტროლოს თურქეთის რეგიონული ამბიციები ცოტა ხნის წინ თურქეთის პარლამენტმა აღმასრულებელ ხელისუფლებას უკვე მიანიჭა გრძელვადიანი უფლება, ლიბიის ტერიტორიაზე განალაგოს თურქეთის შეიარაღებული ძალები, განსაზღვროს მათი შემადგენლობა და ამოცანები... თურქეთმა უკვე დაიწყო მათი გადასროლის პროცესი, რითაც ცდილობს ლიბიის „ეროვნული თანხმობის მთავრობის“ პოზიციების დაცვას, რომელიც ზომიერ ისლამისტურ ძალებს წარმოადგენს და აკონტროლებენ დედაქალაქ ტრიპოლის და მიმდებარე ტერიტორიას. ისინი განიცდიან რუსეთის მიერ მხარდაჭერილი ჰაფთარის „ლიბიის ეროვნული არმიის“ მუდმივ სამხედრო ზეწოლას, რომლებიც ქვეყნის ტერიტორიის 80% აკონტროლებენ. თურქული კონტიგენტი ოპერაციების კოორდინაციას და ტექნოლოგიურ-საცეცხლე მხარდაჭერას უზრუნველყოფს. **ანკარა მუდმივად აკრიტიკებს მოსკოვს**, თუმცა მხარეები კონფრონტაციაში არ შედიან, ამ ეტაპზე სჯერდებიან საკუთარი პროქსი-ძალების უსაფრთხოების დაცვას და პოზიციების გაძლიერებას მოლაპარაკებებისთვის. ლიბიის საკითხი იყო განხილვის მთავარი თემა სტამბულში „თურქეთის ნაკადის“ გახსნაზეც.

სიტუაცია შეიცვალა 2020 წლის თებერვალში, როცა ასადისა და რუსეთის ერთობლივი ძალები სახიფათოდ მიუახლოვნდნენ თურქეთის სამეთვალყურეო ზონას და დაილუპა თურქი ჯარისკაცი. ასევე, თურქებმა ჩამოაგდეს ასადის არმიის ვერტმფრენი, სადაც ყველა დაილუპა. თურქეთის პრეზიდენტმა ერდოღანმა პარლამენტის წინაშე გამოსვლისას განაცხადა, რომ თუ კიდევ დაზარალდებოდა თუნდაც ერთი თურქი ჯარისკაცი, ის არ მოერიდებოდა პირისპირ ღია სამხედრო დაპირირებასაც. ძალიან მალე ამ განცხახებიდან დაიწყო თურქული არმიის ნაწილებისა და მძიმე ტექნიკის იდლიბის მიმართულებით უწყვეტ ნაკადად გადაადგილება თურქულ სოციალურ ქსელებში და მედიაში გავრცელდა კარიკატურები ასადზე და პუტინზე. რამდენჯერმე შედგა სატელეფონო საუბარი თურქეთის არმიის გადაადგილებაზე, მაგრამ სიტუაციას განტვირთვა ჯერ არ დასტყობია. თურქები ამბობენ, რომ მათთვის „სულერთია ალავიტი, სუნიტი და შიიტი, ასევე ქრისტიანი, მათ თავისი ღმერთები გაარჩევენ, ჩვენ კი დავცემარებით თავიანთ ღმერთებთან მალე შეხვედრამიო“...

თურქეთის საგარეო საქმეთა მინისტრის განცხადებით, თურქეთის დელეგაცია 2020 წლის 17 თებერვალს ჩავიდა მოსკოვში იდლიბის თემაზე პუტინთან მოსალაპარაკებლად და თუ შეთანხმება არ შედეგობდა, ომი გარდუვალი იქნებოდა, ერდოდანმა უკანასკნელ განცხადებაში დაასახელა ვადა - თებერვლის ბოლომდე, მაგრამ მოვლენდბი ისე არ განვითარებულა.

ანალოგიური ფეთქებადი სიტუაცია და გაურკვევლობა ბელორუსთან დაკავშირებით. მას შემდეგ, რაც პოპმეომ დაასრულა თავისი ტრიუმფალური ვიზიტები მინსკსა და შუა აზიაში, ლუკაშენკომ განაცხადა, რომ არ აპირებს ქვეყნის სუვერენიტეტის დათმობას და მზად არის უარი თქვას რუსულ ნავთობზე და გაზზე. როგორც ექსპერტები ვარაუდობენ, ამან გამოიწვია პუტინის გეგმა - B-ს ამოქმედება და საკონსტიტუციო ცვლილებები მისი პრეზიდენტობის გასახანგრძლივებლად, რადგან პირველი გეგმით გათვალისწინებული იყო მისი, როგორც ახალი სამოკავშირეო სახელმწიფოს (რუსეთი + ბელორუსი) გაპრეზიდენტება.

როგორც მოსალოდნელი იყო, ბელორუსის წინააღმდეგ დაიწყო ნაცადი რუსული „ჰიბრიდული ქაოსის“ პოლიტიკის განხორციელება, რაც ასე ძალიან ჰგავს საქართველოში მიმდინარე მოვლენებს: რუსულ მედიაში და სოციალურ ქსელებში დაიწყო ხელისუფლების და ლუკაშენკოს დისკრედიტაცია, რუსი პოლიტიკოსები აცხადებენ, რომ „ლუკაშენკო უმადური და უვიცი კოლმეურნეა, რომელიც ღორებს უვლიდა და უცებ პრეზიდენტი გახდა“... მედიის და პოლიტიკოსების საყვარელი თემა გახდა ბელორუსის სოციალური და ეკონომიკური პრობლემები. სერიოზულად მუშაობენ მოსახლეობის პოლარიზაციაზე, ასევე ქუჩის აქციების ძალადობრივი გზით დაშლის პროვოცირებაზე. რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, 2020 წელს ბელორუსში საპრეზიდენტო არჩევნებია და კრემლი აუცილებლად შეეცდება განახორციელოს გეგმა, რომელიც უკვე გაახმოვანა: ხელისუფლება უნდა შეიცვალოს!

საკმაოდ პრობლემური სიტუაციაა გერმანიის მთავრობაშიც, რომელსაც არჩევნების შემდეგ 171 დღე დასჭირდა კოალიციური მთავრობის ფორმირებისთვის. პირველი კრიზისი რამდენიმე თვის შემდეგ მემარცხენეების ახლად არჩეულმა ლიდერებმა შექმნეს 2019 წლის მიწურულს, როცა კოალიციური შეთანხმების გადახედვა მოითხოვეს და მთავრობიდან გასვლით დაიმუქრნენ. 2020 წლის თებერვლის დასაწყისში, ტიურინგიაში ჩატარებული არჩევნების შედეგად არჩეული პრემიერი ორი დღის შემდეგ გადადგა, რადგან მერკელის პარტია კოლაბორაციონიზმში ამხილეს პარტიასთან „ალტერნატივა გერმანიისთვის“. ბერლინში დაიწყო მრავალათასიანი გამოსვლები და ეს ფაქტი შეფასდა, როგორც „გერმანიის სირცხვილი“ და „პოლიტიკური მიწისძვრა“ - ეს იყო 1949 წლიდან არსებული ტაბუს დარღვევა, როცა წამყვანმა გერმანულმა პარტიებმა პასუხისმგებლობა აიღეს, რომ ნაცისტური პარტიები ვედარასოდეს მოვიდოდნენ უმრავლესობით. მერკელის პარტიის რეიტინგი რეკორდულად დაეცა და კიდევ ერთი დარტყმა მიიღო, როცა 10 თებერვალს, მისი პარტიის ლიდერი და მომავალი მემკვიდრე გადადგა თანამდებობიდან.

რუსეთი - ლიბაიში აგრძელებს ჰაფთარის არმიის სამხედრო მხარდაჭერას, რადგან მისი საშუალებით ფართო წვდომა ექნება როგორც ხმელთაშუა ზღვაზე, ასევე, ქვეყნის ენერგოსექტორში. იგი ეცდება თურქეთის ფაქტორი გამოიყენოს ისრაელის, საბერძნეთისა და კვიპროსის მიერ ინიცირებული მილსადენის მშენებლობის შესაფერხებლად და დაპირისპირების შენარჩუნებით, მეტ სივრცეს ტოვებს მანევრისათვის. ჰაფთარის არმია ცდილობს კონტროლის ზონის გაფართოვებას. 2020 წლის 5-7 იანვარს მათ დაიკავეს საპორტო ქალაქი სირტე, ტრიპოლიდან 400 კილომეტრში, თუმცა ეს საერთო ვითარებას არ ცვლის.

თურქეთი ცდილობს პოზიციები გაიმყაროს ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ ნაწილში აღმოჩენილი ბუნებრივი აირის ათვისების პროცესში და უზრუნველყოს საკუთარი ჩართულობა. „აღმოსავლეთ ხმელთაშუა ზღვის გაზსადენის“ პროექტში, რომელიც უზრუნველყოფს ისრაელის და კვიპროსის ბუნებრივი აირის ტრანზიტს საბერძნეთის მიმართულებით, გვერდს უვლის თურქეთს, მაგრამ თურქეთის მიერ საკუთარ ექსკლუზიურ ეკონომიკურ ზონად გამოცხადებული მონაკვეთი, სწორედ იმ ზონას ფარავს კვიპროსს და საბერძნეთს შორის, სადაც ამ გაზსადენმა უნდა გაიაროს.

თურქეთს მეტი მანევრირების საშუალებას აძლევს დასავლეთის არაერთგვაროვანი პოზიციები ლიბიის საკითხზე: საფრანგეთი მხარს უჭერს ჰაფთარის არმიას, იტალია კი პირიქით, „ეროვნული თანხმობის მთავრობას“. ცალსახა პოზიცია არ გააჩნია ვაშინგტონსაც, რომელიც კომუნიკაციას ორივე მხარესთან ინარჩუნებს. მოსალოდნელია, რომ რუსეთისა და თურქეთის ინტენსიური ზეწოლა 9-თვიანი ომის შესაწყვეტად, შედეგს მოიტანს და მხარეები მალე ხელს მოაწერენ ცეცხლის შეწყვეტის შეთანხმებას: ჰაფთარმა 2 დღე ითხოვა ხელმოწერამდე კონსულტაციებისთვის, ხოლო თურქეთის საგარეო საქმეთა მინისტრმა განაცხადა, რომ „ამით კარგად ჩანს ვინ არ აწერს ხელს და ვის უნდა ომი“. ჯერ-ჯერობით ასევე უშედეგოდ დამთავრდა ბერლინში მოწვეული კონფერენცია, სადაც დაპირისპირებული მხარეები მიიწვიეს მოსალაპარაკებლად.

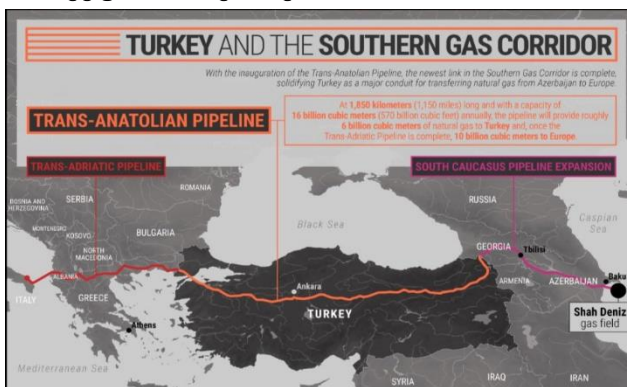
რუსეთიც ასევე, ცდილობს გავლენის სფეროების გაფართოვებას ყველა მეთოდით და საშუალებით; აგრძელებს აგრესიულ სამეზობლო და იმპერიულ პოლიტიკას, აფინანსებს რადიკალურ ძალებს და ა.შ. მას უჩვეულო პოზიცია აქვს მსოფლიო არენაზე - მოსკოვმა არაერთხელ დაამტკიცა, რომ შეუძლია დესტაბილიზაციის გამოწვევა საერთაშორისო წესრიგში, მაგრამ არ შეუძლია მის მიერ შექმნილი ვაკუუმის შევსება. რუსეთს არ ჰყოფნის სამხედრო ძალა, მაგრამ არავინ, განსაკუთრებით კი ნატო, არ აიგნორებს მის ამ შესაძლებლობებს. იარაღის გაყიდვა აზიის, აფრიკისა და ლათინური ამერიკის ქვეყნებში სამხედრო კავშირების დასამყარებლად, მოსკოვის მთავარი მეთოდია, მაგრამ იგი აქტიურად იყენებს თავისი ენერგომატარებლების დიდ და მზარდ ექსპორტს ევროპაში, როგორც დამატებით ბერკეტს.

TANAP-ი ბუნებრივი აირის სამხრეთის დერეფანია, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს საქართველოს და მთლიანად, რეგიონის უსაფრთხოებისთვის

და იგი უკვე რეალობაა. **2019 წლის 30 ნოემბერს, საქართველოს პრემიერ მინისტრი გიორგი გახარია პროექტის პრეზენტაციას დაესწრო თურქეთში.** გაზსადენი მზად არის ევროპას მიაწოდოს აზერბაიჯანული ბუნებრივი აირი საქართველოსა და თურქეთის გავლით.

TANAP-ი და TAP-ი, ეს პროექტები გაზრდიან ჩვენი ქვეყნების შემოსავალს და მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანენ რუსეთისაგან ევროპის ენერგოდამოუკიდებლობაში. **TANAP-ი** ყველაზე გრძელი გაზსადენია არა მხოლოდ ჩვენს რეგიონში, არამედ ევროპაშიც და მისი წარმატებით რეალიზება ჩვენი რეგიონის შესაძლებლობების კიდევ ერთი მტკიცებულებაა, რომ სამეზობლო პოლიტიკას, სტაბილურობას და მხარეთა ინტერესების გათვალისწინებას ალტერნატივა არა აქვს ჩვენი ქვეყნების და რეგიონის განვითარების საქმეში. **2020 წლის 7 იანვარს** პუტინი და ერდოღანი მონაწილეობდნენ **„თურქეთის ნაკადის“** გაზსადენის (**TurkStream**) გაშვების ცერემონიალში სტამბულში, სერბიის პრეზიდენტსა და ბულგარეთის პრემიერთან ერთად. გაზსადენის ორი შტო რუსულ გაზს მიაწვდის თურქეთის შიდა ბაზარს და ევროპის სამხრეთ-აღმოსავლეთს, რაც რუსეთს საშუალებას მისცემს, შეამციროს გაზის ტრანზიტი უკრაინის გავლით და ასევე, კონკურენცია გაუწიოს სხვა სატრანზიტო პროექტებს, როგორცაა **TANAP**. ბულგარეთისთვის განკუთვნილმა მოცულობამ უკვე აუარა გვერდი უკრაინას და კიევმა უკვე იგრძნო **TurkStream** გავლენა, რაც წელიწადში 15 მლრდ კუბ.მ. დანაკლისით გამოიხატება. თუმცა, რუსული „გაზპრომი“ ახალი მილსადენის უპირატესობის სრულ რეალიზებას ვერ ახერხებს, რადგან თურქული ბაზრის მოთხოვნაზეა დამოკიდებული, რომელსაც აზერბაიჯანი ამარაგებს. ამას გარდა, პროექტს ემუქრება აშშ -ს თავდაცვის 2020 წლის ბიუჯეტით გათვალისწინებული სანქციები.

რუსეთის ელჩმა ბაქოში მიხეილ ბოჩარნიკოვმა, აზერბაიჯანის ტელევიზიისთვის მიცემულ ინტერვიუში განაცხადა, რომ „გარკვეულ ეტაპზე, რუსული გაზი შეიძლება შეუერთდეს TANAP-ის გაზსადენს“, რასაც აზერბაიჯანულ მედიაში [უპასუხეს](#), რომ „ელჩის საქმე არ არის რუსული გაზის ამ პროექტთან მიერთება...“

რუსეთის ფედერაციამ დაიწყო სარაკეტო და საარტილერიო დანაყოფების შესაძლებლობების ზრდა. ეს უკავშირდება საშუალო რადიუსის ფრთოსანი

რაკეტების შეიარაღებაში დამატებას, რაც ზრდია არა მხოლოდ საცეცხლე ძალას, არამედ წვდომის რადიუსსაც - სტანდარტით გათვალისწინებული 500-დან 2500 კმ-მდე. ეს გახდა აშშ-სა და სსრკ-ს შორის 1987 წელს გაფორმებული შეთანხმების დარღვევის მიზეზი. რუსეთში სულ 12 სარაკეტო ბრიგადაა, მათ შორის 3 - სამხრეთის ოლქში (12 დანადგარი). რუსეთმა უკვე დაიწყო სარაკეტო ბრიგადებში ახალი, მე-4 დივიზიონების შექმნა: რეფორმის შემდეგ დაემატებათ სარაკეტო დარტყმების მოძრავი პუნქტები, სამეთაურო-სამშტაბო და სატრანსპორტო დამტენი მანქანებით. ეს ყველაფერი უკვე მოქმედებს რამდენიმე ბრიგადაში, 2020 წელს კი დაგეგმილია ყველა ბრიგადისთვის.

უსაფრთხოების მხრივ, ანალოგიური და ფეთქებადი სიტუაციაა ჩვენს სამეზობლოშიც: 2020 წლის 7 იანვარს სომხეთის მხრიდან სნაიპერული გასროლით დაიღუპა აზერბაიჯანელი მესაზღვრე. ბაქომ უარყო სომხების განცხადება აზერბაიჯანელების მიერ საინჟინრო სამუშაოების წარმოების და საზღვრის გადმოწევის მცდელობის შესახებ და ისინი დეზინფორმაციის გავრცელებაში დაადანაშაულა. აღმოჩნდა, რომ 2019 წლის მანძილზე, სომხეთ - აზერბაიჯანის სახელმწიფო საზღვარზე, საბრძოლო ვითარებაში დაღუპული სამხედრო მოსამსახურეთა რაოდენობა აღემატება მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტის ზონაში დაღუპულთა რაოდენობას.

რუსეთი გააქტიურდა სირიაშიც - 2020 წლის პირველივე კვირის ბოლოს პუტინი [დამასკოში ჩავიდა ვიზიტით](#), მაგრამ ასადთან შეხვედრის დეტალები არ გასაჯაროვებულა. მალევე ვიზიტი შედგა სტამბულშიც, ერდოღანთან. ამჯერად სავარაუდოა, რომ თურქეთს შესთავაზებენ ჰომსი - ალეპოს დამაკავშირებელი ცენტრალური ავტომაგისტრალის და მიმდებარე მონაკვეთების დათმობას „იდლიბის ანკლავში“ მეტი პოლიტიკური გარანტიების სანაცვლოდ. პუტინი ასევე ეცდება დააჩქაროს ქურთებსა და ასადს შორის მოლაპარაკებები ძალაუფლების განაწილებასთან დაკავშირებით და უზრუნველყოს წინაპირობა სირიის აღმოსავლეთიდან აშშ-ს სრული გასვლისთვის. იგი ასევე ეცდება, შეზღუდოს ირანის მიერ კონტროლირებადი შიიტური ძალების აგრესია ისრაელის მიმართულებით, რომ უკონტროლო პროცესმა არ შეასუსტოს მოსკოვის პოზიციები. **სულ ახლახანს, მასშტაბური საომარი დაპირისპირების დიდი ალბათობა იყო რეგიონში** ირანის ბრძოლას შიიტური გავლენის სფეროს შესაქმნელად უპირისპირდებიან ერთის მხრივ მისი მოწინააღმდეგეები ლიბანში, სირიასა და ერაყში, მეორეს მხრივ ისრაელი, საუდის არაბეთი და ემირატები. ირანელებმა სცადეს ბრძოლის კონცენტრირება ერაყში იქაური შიიტების დახმარებით, მაგრამ აშშ ფოკუსირებულია თავად ირანზე. მისი მიზანია სანქციებით ირანის ეკონომიკაზე ზემოქმედება და რეჟიმის დასუსტებით მისი დაბლოკვა ერაყში. **ირანმა** საკუთარი პროქსი-ძალების საშუალებით, მნიშვნელოვანი პრობლემები შეუქმნა შტატებს [ერაყში](#): ბოლო პერიოდში გახშირდა თავდასხმები აშშ-სა და მისი მოკავშირეების ინფრასტრუქტურაზე და სამხედრო ძალებზე, რითაც იგი ცდილობს შექმნას ესკალაციის მუდმივი მოლოდინი, არ დაუტოვოს

ტრამპს ირანის ეკონომიკაზე გრძელვადიანი ზეწოლის საშუალება და ვაშინგტონი დაარწმუნოს ხელახალი გარიგების აუცილებლობაში.

აშშ-ს მიერ ირანელი გენერლის ლიკვიდაცია იყო გზავნილი, რომ ვაშინგტონი არ შეეგუება ესკალაციას. მას მოჰყვა ირანის სარაკეტო იერიში ამერიკულ ბაზაზე, რომელიც სავარაუდოდ შეთანხმებული იყო და უმსხვერპლოდ ჩაიარა. თეირანის აეროპორტიდან აფრენილი **უკრაინული ბოინგი** ირანელებმა რუსული რაკეტით ჩამოაგდეს, რასაც 176 მგზავრის დაღუპვა მოჰყვა. ოფიციალურმა ირანმა აღიარა მასში მონაწილეობა და მომხდარი, „ადამიანურ შეცდომას“ დააბრალა. კიევმა გამოექვეყნა რეგისტრირებული მგზავრების სია, სადაც მხოლოდ ორია უკრაინელი, დანარჩენები კი ირანის და კანადის მოქალაქეები იყვნენ. თუ ავიაკატასტროფა მართლა „შეცდომა“ იყო, იგი აშიშვლებს ირანის ნაქები სამხედრო ელიტის სისუსტეს.

უდანაშაულო მგზავრების დაღუპვას მოჰყვა მასშტაბური საპროტესტო გამოსვლები ირანში, რაც ხელისუფლებამ ადვილად და სასტიკად ჩაახშო უკანასკნელი მრავალთვიანი საპროტესტო გამოსვლების გამოცდილებით. აშშ-ს პრეზიდენტმა ტვიტერზე [სპარსულად დაწერა](#), რომ მხარს უჭერს „მამაც და ტანჯულ ირანელ ხალხს“, ხოლო ირანის ხელისუფლებას მოუწოდა „ნუ მოკლავთ საკუთარ ხალხს!“ ირანის ხელისუფლებამ კიდევ ერთხელ გამოაცხადა შტატები ტერორისტულ სახელმწიფოდ, მის საშინაო საქმეებში ჩარევაში დაადანაშაულა და ამერიკული დროშები დაწვა. რამდენიმე დღეში კი [როიტერის ინფორმაციით](#), ერაყის პროვინციაში მდებარე ავიაბაზაზე განახორციელა სარაკეტო იერიში, რასაც Sky News-ის არაბული რედაქცია და [სხვა წყაროებიც ადასტურებს](#). ავიაბაზაზე, სადაც იმყოფებოდნენ ამერიკელი სამხედროები, სულ ცოტა 5 რაკეტა აფეთქდა, დაზიანდა ასაფრენი ბილიკი, დაიჭრა 4 ერაყელი ჯარისკაცი. ამ ეტაპზე აშშ-ს მიერ განხორციელებული სამხედრო ოპერაციებით ჩანს, რომ ის თეირანთან პირდაპირ სამხედრო დაპირისპირებას ერიდება და ცდილობს ეკონომიკურად დაასუსტოს ირანი, თუმცა მხარეები საჯაროდ მუდმივად გამოხატავენ ესკალაციაზე წასვლის მზადყოფნას, რათა მოწინააღმდეგე დაარწმუნონ დათმობის აუცილებლობაში. მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის და საპროტესტო მუხტის მიუხედავად, **ირანი** ინარჩუნებს ხელისუფლების გარშემო მოსახლეობის მობილიზაციის შანსს. იგი ცდილობს, შექმნას ვაშინგტონისთვის სამაგიეროს გადახდის შთაბეჭდილება, მაგრამ ფართომასშტაბიანი სამხედრო კონფლიქტის გარეშე. ამ ყველაფრის შემდეგ, ირანმა უარი განაცხადა „**ბირთვული შეთანხმებით**“ გათვალისწინებული პირობის შესრულებაზე ურანის გამდიდრების შეზღუდვის შესახებ, თუმცა ითანამშრომლებს ატომური ენერჯის საერთაშორისო სააგენტოსთან (IAEA). ასევე, ირანში რჩებიან საერთაშორისო დამკვირვებლები, რაც ნიშნავს, რომ „**ბირთვული შეთანხმება** ისევ ძალაშია. თუმც ეს გადაწყვეტილება არის უარის V ფაზა - ირანმა შეწყვიტა გამდიდრებული ურანის მოცულობაზე შეზღუდვა, დაიწყო ურანის გადაჭარბებით გამდიდრება, უარი თქვა ცენტრი ფუგების კვოტის დაცვაზე და მოხსნა შეზღუდვები კვლევაზე. ირანი ამით

ცდილობს, აიძულოს დანარჩენი მონაწილეები, ზეგავლენა მოახდინონ ვაშინგ-ტონზე, მოუხსნას ირანს ეკონომიკური სანქციები. ბრიტანეთი, საფრანგეთი და გერმანია აპირებენ განაახლონ ირანის მიერ ბირთვული შეთანხმების საკითხი. და ეს მათი პირველი ნაბიჯია გაეროს მიერ დაკისრებულ სანქციებთან შეერთებისკენ. 2020 წლის თებერვალში ირანში დანიშნულია საპარლამენტო არჩევნები - ადმინისტრაციის ზომიერი კანდიდატები უკვე გადაარჩიეს შესაცვლელად, რაც კონსერვატულ პარტიებს დაეხმარება უზრუნველყონ თავისი გავლენა საკანონმდებლო ხელისუფლებაზე და გაატარონ უფრო ხისტი ხაზი მომავალი წლის საპრეზიდენტო არჩევნების წინ. თუ პროტესტი გაგრძელდება, შეიძლება “სპარსული გაზაფხულის” მოწმენი გავხდეთ. საერთაშორისო და კიბერ-ტერორიზმი, ისევე გადაუჭრელ საფრთხედ რჩება - აშშ-ს კონგრესში მიმდინარე პრეზიდენტის იმპიჩმენტის პროცესის პარალელურად, [რუსმა სამხედრო ჰაკერებმა ა.წ. 13 იანვარს შეაღწიეს](#) უკრაინული ენერჯო-ჰოლდინგის „Burisma“-ს მონაცემებში, სადაც ჯო ბაიდენის ვაჟი, ჰანტერ ბაიდენი მუშაობდა. ჯერ-ჯერობით უცნობია, რას ეძებდნენ გრუ-ს ჰაკერები, ან რა იპოვეს, მაგრამ თავდასხმის დრო და მასშტაბი გვაფიქრებინებს, რომ ეძებდნენ ბაიდენისთვის უხერხულ მასალას, ისეთივეს, რისთვისაც ტრამპი გამოძიებას სთხოვდა ზელენსკის. „სილიკონის ველის“ უსაფრთხოების ექსპერტები ამბობენ, რომ ჰაკერებმა, ამჯერადაც ისეთივე მეთოდი გამოიყენეს, როგორც ჰილარი კლინტონის შემთხვევაში, ე.წ. „FISHING“ - თანაშრომლებს გაუგზავნეს წერილები, რომლებიც გამოიყურებოდნენ ისე, როგორც მათი შვილობილი კომპანიიდან გაგზავნილი.

ტერორისტული აქტები მოხდა ჩვენს მეზობელ ინგუშეთშიც - 2019 წლის 31 დეკემბერს, ინგუშეთის ქალაქ მაგასში თავს დაესხნენ პოლიციელებს - დაიღუპა ერთი და დაშავდა ორი პოლიციელი. თავდასხმაზე პასუხისმგებლობა, ტერორისტულმა ორგანიზაცია „ისლამურმა სახელმწიფომ“ აიღო. დიდი ალბათობით, აღნიშნული ფაქტი, 2019 წლის დეკემბრის ბოლო კვირაში წარმოებული ტერორისტული კამპანიის ნაწილია, რომელიც IS-ის ყოფილი ლიდერის, ალ-ბაღდადის ლიკვიდაციის გამო შურისძიების ლოზუნგით წარიმართა.

ბოლო წლებში, ჩრდ. კავკასიაში იკლო ტერორისტულ-დივერსიული აქტების რაოდენობამ, მაგრამ გახშირდა ტერორისტული ხასიათის სხვა აქტივობები: გადაბირებითი საქმიანობა, ტერორისკენ საჯარო მოწოდებები, ტერორის საჯაროდ გამართლება და ა.შ. ოფიციალური მონაცემებით, 2019 წლის იანვარი-ნოემბრის პერიოდში, ჩრდ. კავკასიის ფედერალურ ოლქში რეგისტრირებულია ტერორისტული ხასიათის 813 შემთხვევა, მათ შორის, 458 - დაღესტანში დაფიქსირდა. ინციდენტების უმრავლესობა დაკავშირებულია პროპაგანდის გავრცელებასთან, თანხების შეგროვებასთან და გადაბირებასთან. ეს ყველაფერი მიუთითებს ძლიერი ტერორისტული ბაზის არსებობაზე, ხოლო 31 დეკემბრის თავდასხმა ნიშნავს, რომ კავკასიის რეგიონში ჯერ კიდევ მოქმედებენ შეიარაღებული ფორმირებები და ჯგუფები IS-ის სახელით.

მსხვერპლით დასრულდა თავდასხმა კენიაში დისლოცირებულ აშშ-ს საზღვაო ბაზაზე 2020 წლის 5 იანვარს, დაილუპა აშშ-ის 3 მოქალაქე. პასუხისმგებლობა აიღო „ალ-ქაიდასთან“ ასოცირებულმა ტერორისტულმა ორგანიზაციამ „ალ-შაბაბ“.

საინტერესო ინიციატივა გავრცელდა აშშ-დან და ნატოდან: - [თეთრი სახლის ინფორმაციით](#) - პრეზიდენტ ტრამპს და სახელმწიფო მდივანს, პომპეოს სატელეფონო საუბარი ჰქონდათ ნატოს გენერალურ მდივანთან, იანს სტოლტენ-ბერგთან. საუბარი შეეხებოდა შუა აღმოსავლეთის რეგიონის უსაფრთხოებას და საერთაშორისო ტერორიზმთან ბრძოლას. ამასთან დაკავშირებით, ამერიკულმა მხარემ გამოთქვა სურვილი, ნატო გაფართოვდეს შუა აღმოსავლეთში და ეწოდოს 'NATO plus ME'. მათ არ დაუსახელებიათ პოტენციური ახალი წევრები, მაგრამ „შეთანხმდნენ, რომ ნატომ მეტი წვლილი უნდა შეიტანოს რეგიონის სტაბილურობაში და საერთაშორისო ტერორიზმთან ბრძოლაში“. ასევე, [სახელმეფო მდივანმა პომპეომ განაცხადა](#), რომ სოლეიმანის ლიკვიდაცია, რუსეთის და ჩინეთის შეკავების ახალი, უფრო ფართო სტრატეგიის ნაწილია: „მოწინააღმდეგეს უნდა ესმოდეს, რომ ჩვენ არა მარტო მოგვეპოვება იმის შესაძლებლობები, რომ მისი მოქმედებებისთვის ფასის გადახდა მოვთხოვოთ, არამედ მართლა მზად ვართ ამის გასაკეთებლად“. მან ასევე ახსენა უკრაინისთვის შეიარაღების მიწოდება, მცირე და საშუალო რადიუსის რაკეტების შესახებ ხელშეკრულებიდან გამოსვლა და ამერიკის ახალი იარაღის გამოცდა - როგორც რუსეთის მიმართ სტრატეგიის ნაწილი.

აშშ-მა ასევე, სამხრეთ ჩინეთის ზღვაში გააფართოვა სამხედრო-საზღვაო მანევრების მასშტაბები პასუხად ჩინეთის მიერ იმ კუნძულების მილიტარიზაციაზე, რომლებზე კუთვნილებაზეც სხვადასხვა ქვეყანა აცხადებს პრეტენზიას. „**ჩვენ აღვადგენთ შეკავების ცნების მნიშვნელობას**“, - განაცხადა სახელმწიფო მდივანმა. ამ ყველაფრის ფონზე, უმძიმესი ჰუმანიტარული მდგომარეობა გვაქვს საქართველოს ოკუპირებულ ტერიტორიებზე, სადაც უკანასკნელ წლებში უამრავი ახალი სამხედრო ბაზა აშენდა, შემოტანილია დიდძალი იარაღი, თითქმის ყოველდღე ირღვევა ადამიანის უფლებები, ჩაკეტილია გადასასვლელი და მოქალაქეებს შეზღუდული აქვთ გადაადგილება, საკუთარი ნაკვეთებიდან იტაცებენ ადამიანებს. მღელვარება იყო აფხაზეთშიც - ოკუპირებული აფხაზეთის დე-ფაქტო პრეზიდენტმა, რაულ ხაჯიმბაბ [ხელი მოაწერა](#) პოსტიდან გადადგომას მას შემდეგ, რაც მისი გადადგომის მოთხოვნით გამართული საპროტესტო გამოსვლების მონაწილეებმა შეაღწიეს და დაიკავეს ადმინისტრაციული შენობა.

რეგიონში და ზოგადად, მსოფლიოში მიმდინარე აღნიშნული კრიზისული პროცესები, აუცილებლად უნდა გავაანალიზოთ ჩვენი ქვეყნის უსაფრთხოებასთან კავშირში და ეს ყველაფერი გავითვალისწინოთ ქვეყნის მომავლის დაგეგმვისას. ამ დროს კი, ქვეყანაში მთავარი თემაა საარჩევნო სისტემის დაუყოვნებლივ ცვლილება, რომელიც უკვე ისედაც ასახულია კონსტიტუციაში 2024 წლისთვის.

განვითარებული დემოკრატიის ქვეყნებში მოქმედი საარჩევნო სისტემის ყველა ფორმა დემოკრატიულია და ყველა ქვეყანა თავად ირჩევს მას. არ არსებობს

რეგულაცია და საერთაშორისო ნორმა, რომელიც ქვეყანას ავალდებულებდეს რომელიმე მათგანის აუცილებელ და უპირობო გამოყენებას.

ერთის მხრივ, სადისტური წარსულის მქონე ვითომ პრო-დასავლური, რეალურად კი რუსული საქმის მკეთებელი ოპონენტები, მეორეს მხრივ ღიად პრო-რუსული და ბოლოს - ულტრა-ლიბერალები - მზად არიან გაამწვავონ დაპირისპირება და გადაიტანონ იგი საზოგადოებაში, რაც აშკარას ხდის მათ ანტისახელმწიფოებრივ პოზიციას და იმასაც, რომ ასეთ პოლიტიკურ ველზე, კოალიციური მთავრობა ვერ შეიქმნება და ქვეყანაში მივიღებთ პოლიტიკურ კრიზისს. ბოლო პერიოდში, რამდენიმე ამერიკელი კონგრესმენი და ევრო-პარლამენტარი ალაპარაკდა ნაცმოდრაობის მესიჯბოქსით - რა თქმა უნდა, პოლიტიკური გემოვნების საკითხია და მათი უფლებაა მხარს უჭერდნენ სააკაშვილს და ბოკერიას, - მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ჩვენს სტრატეგიულ პარტნიორებთან ურთიერთობა, სათუო გახდა - საქართველო არის და იქნება ჯერ კიდევ 100 წლის წინ არჩეული დასავლური კურსის ერთგული და ამას ვერაფერი შეცვლის! ასევე, ყოვლად უსაფუძვლოა დემოკრატიის ხარისხის გაუარესებაზე მოთქმა. ეს უნდა გაითვალისწინონ ჩვენმა პარტნიორებმა, საერთაშორისო მედიატორებმა და მეტი პასუხისმგებლობა აიღონ ქვეყნის მომავლის წინაშე, როცა ლაპარაკია ადამიანებზე, რომელთა თითქმის 20 წლიანი სახელისუფლებო გამოცდილება ხასიათდება ფსევდო-ლიბერალური მენტალობით, მართვის ავტორიტარული სტილით, დიქტატორული მანერებით და სადისტური გადახრებით. ერთადერთი, რაც მათ ამოდრავებთ - ეს არის რევანშის წყურვილი და ამისთვის ყველაზე დესტრუქციულ ქმედებაზე მიდიან.

პასუხისმგებლობა ქვეყნის მომავლის წინაშე, გვავალებს არსებული და რეალური საფრთხეების გათვალისწინებით, ვეცადოთ პოლიტიკური კრიზისის და დესტაბილიზაციის პრევენციას ქვეყანაში.

ბიბლიოგრაფია:

1. [Cristian Terhes](https://www.facebook.com/CristianVTerhes/photos/a.354924128465647/513650069259718/?type=3&theater)
2. [TANAP](https://www.tanap.com/) - <https://www.tanap.com/>
3. [TurkStream](https://www.dw.com/en/russias-proposed-turkstream-2-pipeline-sparks-bulgaria-eu-energy-worries/a-47726458) - <https://www.dw.com/en/russias-proposed-turkstream-2-pipeline-sparks-bulgaria-eu-energy-worries/a-47726458>
4. *Ambassador did not rule out the connection of Russian gas to the TANAP project* - <https://www.tellerreport.com/business/2020-01-06---ambassador-did-not-rule-out-the-connection-of-russian-gas-to-the-tanap-project-.SJM9jWilgl.html>

5. სირია დღეს - <https://syria.liveuamap.com/>
6. ერაყი - <https://iraq.liveuamap.com/>
7. <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/1216114167108849665>
8. Four wounded in attack on Iraqi military base that houses U.S. forces - <https://www.reuters.com/article/us-iraq-security-base/four-wounded-in-attack-on-iraqi-military-base-that-houses-u-s-forces-idUSKBN1ZB0I0?il=0>
9. <https://twitter.com/IntelliTimes/status/1216453057032134657>
10. France, Germany and U.K. Serve Notice on Iran Under Nuclear Deal - <https://www.nytimes.com/2020/01/14/world/europe/iran-nuclear-deal.html>
11. Russians Hacked Ukrainian Gas Company at Center of Impeachment - <https://www.nytimes.com/2020/01/13/us/politics/russian-hackers-burisma-ukraine.html>
12. WHITE HOUSE: 'NATO plus ME': Trump proposes NATO expansion into Middle East - https://www.politico.com/news/2020/01/09/trump-nato-expansion-proposal-096772?fbclid=IwAR15_Xp5O9vawRpv6PrwFjg_KNS3g7f5cLPk2iULdX21BlDPtoDX9_p05RY
13. Pompeo says Soleimani killing part of new strategy to deter U.S. foes - https://www.reuters.com/article/us-iraq-security-pompeo-soleimani-idUSKBN1ZC2I3?utm_campaign=trueAnthem%3A+Trending+Content&utm_medium=trueAnthem&utm_source=facebook&fbclid=IwAR230nBOu92QVbCaaCaaKz3NB-afZXbGMLysk3I5R_2uAmCRNijxnwrC-Xk
14. საქართველო - <https://caucasus.liveuamap.com/>
15. TurkStream - Gas exports to Turkey and southern and southeastern Europe - <https://www.gazprom.com/projects/turk-stream/>
16. <https://eadaily.com/ru/news/2020/02/15/tureckaya-delegaciya-edet-v-moskvu-na-peregovory-po-situacii-v-idlibe>
17. <https://foreignpolicy.com/2020/02/11/friedrich-merz-angela-merkel-akk-germany-chancellor/?fbclid=IwAR2bT6x95b-HHEZ9oG2xN1fMQh1hTr7J9b5qnRjxK1Yfzsdqq89GIXhxyX4>

Georgia and the geopolitical situation around it

Abstract

In the paper we tried to analyze the current crisis processes in the region and in the world in general, which is related to the security of Georgia and needs to be taken into account when planning the future of our country.

There has always been a lack of peace in our region, but this time, the noisy political processes in the world, especially the deteriorating security situation in our region, have once again put Georgia to the test when stability in the country is important.

Against this difficult international background, the destructive opposition forces are ready to escalate the confrontation and transfer it to the society, which makes clear their anti-state position and the fact that in such a political field, a coalition government will not be formed and we will have a political crisis in the country.

Internal political tensions are the best way for the interested party to destabilize, as we have seen many times since the first years of independence in our country.

Responsibility for the future of the country, given threats we have described, obliges us to try to prevent political crisis and destabilization in the country.

تبیین نقش نهاد سیاسی بر روابط اقتصادی در رساله

«تنقید فرقه اعتدالیون» شوال 1328

مقدمه

پس از برقراری مجدد حکومت ملی، رهبران مشروطیت به موجب اجرای اصلاحات در کشور برنامه‌هایی را ارائه دادند که در روش سیاسی باهم متفاوت بود (ملک‌زاده، 1373، ج 6، 1328). این اختلاف به ساختار اقتصادی بازمی‌گشت که اشراف بر آن به واسطه مالکیت بر زمین و رعیت تسلط داشتند (یزدانی، 1396: 128). آنان که بازوی فکری و عملی شاه بودند می‌توانستند به القای سیاست‌های خود در دولت بپردازند تا منافع ایشان را از گزند آسیب‌ها حفظ، و پایدار نمایند. اکنون این طبقه حتی با خلع محمدعلی‌شاه هم‌چنان رأس قدرت را داشتند و با پوشش مشروطه‌خواهی در پی پیشرفت اقتصادی و اجتماعی ایران بودند (همان: 129-130). از این‌روی، در فرقه "اعتدالیون" مقاصدشان را یافتند و در مرام‌نامه تک‌برگی خود تنها به کلیاتی از آزادی و ترقی اکتفا کردند. ولیکن به تشریح سیاست‌هایشان در مجلس پرداختند و این تبدیل به موضوعی برای دموکرات‌ها شد تا رقیب‌ایشان را به چالش بکشانند. بنابراین ضمن پرداختن *ایران‌نو* به ماهیت و مواضع اعتدالیون، رسول‌زاده نیز با گرایش‌های سوسیالیستی، پیشینه حزبی و مطبوعاتی که در قفقاز داشت توانست رساله «تنقید فرقه اعتدالیون یا اجتماع‌یون/اعتدالیون»¹⁷ را قلم زند. بدین ترتیب که با ورود خود به حلقه رهبری فرقه "دموکرات"، کاستی‌ها و عدم قابلیت برنامه "اعتدالیون" را برای مردم عیان ساخت تا بر درستی نظرات گروه خود صحه بگذارد (حسین پرویز به حسن تقی‌زاده، 18 شوال 1328، تهران، مندرج در کتاب *نامه‌های مشروطیت و مهاجرت*، 202-203). این اقدام در زمانی بود که روزنامه مذکور، ارگان رسمی "فرقه دموکرات" به‌شمار نمی‌رفت و تنها ابزار آنان، رساله رسول‌زاده بود (همان، ص 204؛ *ایران‌نو*، سال دوم، 18 ربیع‌الأول 1329، ش 120، 1). از سویی دیگر، او به‌منظور تبیین پیدایش طبقات و مردم از مواضع ماتریالیسم تاریخی استفاده می‌کرد تا توده را از حقوق خود، به‌ویژه آزادی و مساوات در قالبی

¹⁷ . مرام‌نامه‌ها و نظام‌نامه‌های احزاب مجلس دوم در کتاب ذیل گردآوری شده است:

اتحادیه، منصوره، (1361)، *مرام‌نامه‌ها و نظام‌نامه‌های احزاب سیاسی ایران در دوره دوم مجلس*

شورای ملی، تهران: نشر تاریخ ایران.

قانون‌مند آگاه نماید. این نگاه، در آثار مورخانی هم‌چون «فکر دموکراسی اجتماعی در نهضت مشروطیت ایران» از آدمیت و «پیدایش و تحول احزاب سیاسی مشروطیت در مجلس اول و دوم مجلس شورای ملی» از اتحادیه، غالباً به صورت تشریح ارتباط مضامین سوسیالیستی با اعتدالیون دیده می‌شد.¹⁸

ما نیز برای روشن‌تر شدن ابعاد موضوع، سوال «چگونه رسول‌زاده مواضع ماتریالیسم تاریخی را در مسیر مبارزه با اعتدالیون ترسیم می‌نماید؟» را طرح کردیم تا بنا بر فرضیه تحقیق، نگرش مارکسیستی رسول‌زاده را نسبت به نقش طبقه حاکم در نهاد سیاسی مجلس تبیین نماییم. این امر می‌تواند در راستای دستیابی ما بر آرای رسول‌زاده درباره لزوم وجود گروهی دموکراتیک و تأثیر آن بر تدوین قوانین مساعدت کند. از این‌روی، در ابتدا به تحلیل و بررسی نظرات گروه "سوسیال‌دموکرات تبریز" درباره انقلاب مشروطه و ساختار جامعه ایران پرداختیم تا بازتاب آنان را در پیدایش فرقه "دموکرات" و ماهیت مرامنامه‌ایشان نمایان سازیم. سپس گزارش‌های رسول‌زاده را واکاوی کردیم که در تبیین رساله وی بسیار مؤثر بود.¹⁹

2. مسئله مناسبات تولید در ایران

شاید نامه‌های اعضای "گروه سوسیال‌دموکرات تبریز"²⁰ به گئورگی پلخانف²¹ و کارل کائوتسکی²² از اولین مدارک موجود سوسیالیستی می‌باشد که در موضوع شناخت ماهیت انقلاب ایران و مشارکت در آن، از

¹⁸. آدمیت، فریدون، (1354)، فکر دموکراسی اجتماعی در نهضت مشروطیت ایران، تهران: انتشارات

پیام، 100-115؛ اتحادیه، منصوره، (1361)، پیدایش و تحول احزاب سیاسی مشروطیت در مجلس اول و

دوم مجلس شورای ملی، تهران: نشر گستره، 230-232.

¹⁹. برخورد لازم می‌دانم از رهنمودها و زحمات دکتر محمدحسین خسروپناه بسیار قدردانی و سپاسگزاری

نمایم.

²⁰. آرامنه سوسیالیست تبریز در 1323 قمری، خبر محفل مطالعاتی خود را با ارسال نامه‌ای به گئورگی

پلخانف مطلع ساختند و سپس در جمادی‌الثانی 1326، آرشاور چلنگریان در نامه‌ای پایه‌گذاری "گروه

سوسیال‌دموکرات تبریز" را به کارل کائوتسکی خبر داد. (رواسانی، شاپور، (1363)، نهضت میرزا

کوچک‌خان جنگلی و اولین جمهوری شورایی در ایران، تهران: چاپ آشنا، 98؛ خسروپناه، محمدحسین،

(1379)، «نقش ارمنیان در جنبش سوسیال‌دموکراسی ایرانیان»، فصلنامه زنده‌رود، ش 17، 148-149). ما

مضمون نوع نیروهای مولد و مناسبات حاکم بر تولید برخوردار است.²³ از این‌روی، آرشاویر چلنگریان به‌جهت اهمیت اتخاذ تاکتیک مناسب در همایش 20 رمضان 1326، نامه‌ای به کائوتسکی ارسال کرد. در این نوشتار، وی با عنوان کوشش گروه بر «ترویج اصول مارکسیسم»، به وضعیت اقتصادی ایران در قالب عدم وجود «صنایع سرمایه‌داری» و «پرولتاریای صنعتی» اشاره نمود که موجب دو بینش متضاد نسبت به کنش سیاسی سوسیالیست‌ها در انقلاب می‌شد (چلنگریان به کائوتسکی، 16 جمادى‌الثانى 1326، تبریز، ایران، مندرج در کتاب *نقش ارامنه در سوسیال‌دموکراسی ایران (1905-1911)*، 80-81). چلنگریان برای کائوتسکی آنان را شرح داد و در توصیف یکی از نگرش‌ها درباره روابط نیروهای تولیدی پرداخت که:

جنبش مترقی است زیرا علیه طبقه فئودال است و این جنبش به‌علت استثمار توده‌ها از سوی زمینداران پدید آمده‌است. جنبش بورژوازی بزرگ و کوچک (نه صنعتی بلکه تجاری) علیه مالکان بزرگ ارضی است که از طریق احتکار کردن، مردم را در فقر نگه داشته و از توسعه تجارت جلوگیری می‌کند. اینان در دفاع از نظرشان این واقعیت را گوشزد می‌کنند که با وجود مبارزه علیه سرمایه‌داری خارجی، واردات کالاهای اروپایی طی سال‌های 1906-1907.. افزایش قابل‌ملاحظه‌ای یافته‌است. (همان: 81-82).

این قسم از اندیشه سوسیالیست‌های گروه، برای کائوتسکی پیام‌هایی داشت: (1) ساختار اجتماعی ایران بر بنیان زمینداری بزرگ می‌باشد که با مالکیت بر محصول و رعیت، توده را در تنگ‌دستی می‌گذارد. (2) از سویی دیگر با هجوم کالاهای خارجی، افزون‌بر ضربه به دهقانان کوچک، نقش سرمایه‌داران شهری در تحرک‌بخشی به بازار داخلی کاسته می‌شود. در نتیجه، می‌توان برداشت کرد که ایران با شکل‌گیری تضاد در

نیز به‌سبب اهمیت فعالیت نظری و مشارکتی آنان در مشروطه و تأثیر در تأسیس فرقه دموکرات، این گروه را مورد بررسی قرار دادیم.

²¹ . (1918_1856)، بنیان‌گذار و مهم‌ترین رهبر فکری جنبش " سوسیال‌دموکراسی روسیه "

²² . (1938_1854)، مارکسیست اتریشی و همکار فریدریش انگلس در لندن که انقلاب را پدیده‌ای

ساختاری و نتیجه تضادهای درونی جامعه می‌پنداشت.

²³ . ترجمه نامه‌های مذکور در بخش اسناد و مقاله‌های کتاب ذیل می‌باشد که :

خسرو شاکری و دیگران، (1382)، *نقش ارامنه در سوسیال‌دموکراسی ایران (1905-1911)*، به‌کوشش

محمدحسین خسروپناه، تهران: شیرازه، 75 تا 116.

روابط طبقه ملاک یا فئودال با نیروی مولد یعنی دهقانان و تأثیر منفی ورود محصولات اروپایی بر عناصر بازار، می‌تواند شاهد یک انقلاب آزادی‌خواهانه باشد (رواسانی، 1363: 99).

ترسیم این فرایند در نامه، تاحدودی با هسته اقتصادی ایران هم‌خوانی داشت زیرا با تأیید حق مالکیت بر زمین توسط ناصرالدین‌شاه در 1306 قمری، باعث واگذاری بخشی از املاک خالصه به شاهزادگان یا حکمرانان شد که حاصل آن تقویت مالکیت خصوصی و تضعیف دهقانان کوچک بود (شاکری، 1384: 70). در این میان تجار نیز با مغتنم شمردن موقعیت، وارد جرگه ملاکان بزرگ شدند و با سرمایه‌گذاری بر محصولات پرسود و برقراری کارگاه‌های دستی کنار زمین، سعی در سلطه بر شیوه تولید داشتند (همان: 100-101). ولیکن با قدرت‌یابی سیاست‌های خارجی همانند تسلط بانک‌ها، امتیازها و ورود مصنوعات اروپایی، تجار توانایی غلبه بر این مناسبات پیدا نکردند و دچار اضمحلال در بازارهای جهانی و حتی داخلی شدند (عیسوی، 1362: 69-70). بدین ترتیب، زمینداری جایگاهی اساسی در روابط اقتصادی ایران داشت که با ورود اشراف و تجار در آن، بیشترین آسیب بر دهقانان وارد می‌آمد. با تشریح این دیدگاه، کائوتسکی نیز در ماه‌های منتهی به برگزاری جلسه پاسخی همانند بینش مذکور در گروه سوسیال‌دموکرات تبریز را داد. گوااین که وی، وجود نظام استبدادی را فرزند این نوع مناسبات تولیدی می‌پنداشت که عاملی برای تضادهای طبقاتی و گسترش سرمایه خارجی بود (کائوتسکی به چلنگریان، 3 رجب 1326، دراوی، فرانسه، مندرج در کتاب *نقش ارامنه در سویال‌دموکراسی ایران (1905-1911)*، 84-85). زیرا کائوتسکی این حکومت را نماینده و حافظ منافع طبقه فئودال می‌پنداشت که ابزار و نیروهای تولید را در دست داشت تا سلطه ظالمانه خود را تداوم بخشد (بشیریه، 1393: 32). براین اساس، می‌توانیم نگرش او را نسبت به انقلاب ایران چنین دریافت کنیم که نابودی حاکمیت استبدادی برابر با پایان استثمار توده توسط طبقه ملاکان و سیاست‌های اروپایی، یا به عبارت دیگر خط بطلانی بر مناسبات فئودالی بود (کائوتسکی به چلنگریان، 3 رجب 1326، مندرج در کتاب *نقش ارامنه در سویال‌دموکراسی ایران (1905-1911)*، 85). چنان‌که این موضوع در اقتصاد کشور نمایان بود و حتی با تضعیف قدرت مرکزی در اوایل دوره مشروطه، بهره‌کشی زمینداران از رعیت تشدید می‌یافت و از رونق بازار داخلی می‌کاست؛ در نتیجه آنان به وجهی از تخاصم مقابل حاکمیت سوق پیدا می‌کردند. ولیکن کائوتسکی این انهدام را بنابر عملکرد مارکس در انقلاب 1848 آلمان، نیاز به آگاهی طبقاتی و تلاش برای حفاظت از منافع استثمارشوندگان می‌دید که در این حالت، شاهد شکل‌گیری جنبش دموکراتیک و حضور سوسیالیست‌ها در آن بودیم (همان‌جا). در صورتی که جامعه ایران مفهوم تضاد طبقاتی را به معنای اروپایی نداشت و همین مسئله در همایش "گروه سوسیال‌دموکرات تبریز" تبدیل به نحوه مشارکت متفاوت در تحولات سیاسی و اجتماعی ایران شد. بدین معنی که آنان نتایج تغییر در نیروهای مولد و مناسبات اقتصادی را در شیوه تکامل تولید تشریح می‌نمودند. سرانجام این موضوع نیز، گروه را منقسم به دو گرایش سوسیال‌دموکراسی و دموکراتیک در جلسه 20 رمضان 1326 کرد.

جریان سوسیال‌دموکراسی نیروی کار را به جهت ورود ایران به مرحله سرمایه‌داری، شامل طبقه پرولتاریا و بورژوازی می‌پنداشت تا بنابر تشکیلات سوسیالیستی، به سازماندهی کارگران و آموزش آگاهی طبقاتی به آنان پردازد (صورت‌جلسه ارسالی گروه "سوسیال‌دموکرات تبریز" به پلخائف، 20 رمضان 1326، تبریز، همان، 99). علی‌رغم این که جبهه‌دموکراتیک، ایران را به‌تازگی در مسیر سرمایه‌داری حاضر می‌دید و مناسباتی در قالب پرولتاریا و بورژوازی دریافت نمی‌کرد؛ از این‌روی، زمان فعالیت سوسیالیستی را مناسب نمی‌پنداشت و خواستار مطالبه‌های دموکراتیک بود (همان: 100-101). این خواسته‌ها، از نیروهای تولیدی شامل رعیت و دهقانان کوچک نشأت می‌گرفت که در روابط اقتصادی خود با فئودال یا زمینداران بزرگ و خرده‌مالکان، مورد تعدیات فراوان واقع می‌شدند. چنان‌که در نامه تیگران درویش (ترهاکوپیان) به پلخائف مورخ 9 ذی‌القعدة 1328، می‌توان این تحلیل را در چارچوب نابودی پشتیبان این مناسبات، یعنی نظام استبدادی استنباط نمود که با انهدام آن، شیوه تولید در ایران تغییر می‌یافت (نامه درویش به پلخائف، 9 ذی‌القعدة 1328، همان، 110-111). بنابراین با وجود شناخت مناسب گرایش دموکراتیک از نیروهای مولد و شرایط تولید، برنامه جناح سوسیال‌دموکراسی، به اکثریت آراء در جلسه برتری یافت. ولیکن این جبهه‌دموکراتیک بود که توانست در سازماندهی و مشارکت سیاسی در حاکمیت جدید، به موفقیت دست یابد.

اکنون با فتح تهران و برنامه مشروطه‌خواهان جهت پیشرفت و نوسازی مملکت، زمان برای آنان مناسب بود تا اهداف خود را اجراء نمایند. جناح دموکراتیک طرح خود را با برقراری مجدد مجلس بنیان گذاشت تا مطالبات آزادی‌خواهانه مردم را در سایه قانون، جامه عمل بپوشاند. از سویی دیگر برخی از رهبران مشروطه هم‌چون تقی‌زاده، چنین دغدغه‌ای را داشتند؛ بدین‌شکل که با استفاده از ابزار مجلس، ساز و کاری را برای تحدید قوه مجریه به‌کار برند و به‌صورت کلی قانون را بر روابط اجتماعی حاکم فرمایند. ولیکن به‌منظور محافظت از اهداف خود، نیاز به یک فرقه سیاسی داشتند که این موضوع برای جبهه مذکور و رهبران مشروطه یک نقطه مشترک به‌شمار می‌رفت. چنان‌که می‌توانیم از فحوای نامه‌های ورام پیلوسیان، یکی از نمایندگان جناح دموکراتیک، به تقی‌زاده آن‌را دریابیم (شاکری و دیگران، 1382: 51 تا 56²⁴). در آنان، از رهنمودها به‌جهت سازماندهی گروه و تدوین مرام‌نامه آغاز می‌گشت و تا معرفی افراد برای بهبود روند کار تداوم می‌داشت که در تمام نامه‌ها هدف، دست‌یابی فرقه سیاسی بر اکثریت کرسی‌های مجلس بود. از این‌روی، احتمال می‌رود که با حضور رسول‌زاده در تهران و درج خبر همکاری با روزنامه *ایران‌نو* در این ایام،

²⁴ . ترجمه آنان از فرانسه به فارسی در کتاب *نقش ارامنه در سوسیال‌دموکراسی ایران (1905-1911)*.

فعالیت وی با فرقه دموکرات عامیون رقم خورده باشد(ترقی، شماره 183، 12 شعبان 1327، مندرج در کتاب گزارش‌هایی از انقلاب مشروطیت ایران، 303²⁵).

3. تحلیل ماتریالیسمی از مشروطه ایران

فعالیت سیاسی محمدامین رسول‌زاده با عضویت در حلقه مطالعاتی "همت"، مورخ 1903 م آغاز شد. این گروه به جهت تبلیغ در میان مسلمانان و سوق دادن ایشان به مبارزه با نظام تزاری، از اعضای متفاوت سیاسی-عقیدتی تشکیل می‌یافت که به عضویت برخی از افراد در کمیته باکوی حزب "سوسیال‌دموکرات کارگری روسیه" باز می‌گشت(رئیس‌نیا و دیگران، 1389 ب: 53). در این میان، رسول‌زاده تنها به برخی اصول مارکسیسم علاقمند بود و پیوستگی‌ای با حزب مذکور و کمیته باکوی آن نداشت(سویتوخوفسکی، 1381: 64). اقدامات وی با سردبیری همت²⁶، ارگان گروه افزایش یافت که قصد اصلی آن بیشتر، بررسی مطالبات دموکراتیک مردم همانند استبداد و دیوان‌سالاری تزار، گسترش آموزش عمومی، بهبود وضعیت زنان و... بود(رئیس‌نیا و دیگران، 1389 الف: 55). در سال 1905 م با تبدیل گروه "همت" به سازمان، رسول‌زاده از رهبران آن شناخته شد(یزدانی، 1392: 82). حال، به سبب سابقه مطبوعاتی در نشریه همت و وجهه مهم سازمانی جز چهره‌های شاخص به‌شمار می‌رفت. از جمله آنان، فعالیت در مقام سردبیری و یا گروه

²⁵ . ترجمه بیشتر مقاله‌ها و گزارش‌های رسول‌زاده در کتاب ذیل می‌باشد:

رسول‌زاده، محمدامین، (1377)، گزارش‌هایی از انقلاب مشروطیت ایران، ترجمه رحیم رئیس‌نیا، تهران:

شیرازه.

²⁶ . در شش شماره از اکتبر 1904 تا فوریه 1905 م منتشر شد.

نویسندگی روزنامه‌های دعوت قوچ²⁷، تکامل²⁸ و یولدش²⁹ بود (حسینی، 1397: 27). مقارن با این زمان، رسول‌زاده در نشریه‌های لیبرال‌منش *ارشاد*³⁰ و *ترقی*³¹ نیز قلم می‌زد که سردبیری آنان را احمد آقایی، لیبرالیست چپی به‌عهده داشت (همان‌جا). این روزنامه‌ها با رعایت اصل تساهل موجب جذب دیگر اعضای "همت" هم‌چون نریمان نریمانوف و عزیز بیکوف و... شدند که فرصتی، برای ترویج آرمان سوسیالیستی‌ایشان به‌شمار می‌رفت (رسول‌زاده، 1377: 21). گو این‌که رسول‌زاده با گرایش‌های سوسیالیستی، برای تبیین انقلاب و اجتماع ایران، از آن تا حدودی استفاده برد تا به‌تلاش ملت‌جهت‌دستیابی به آزادی و قانون در روزنامه‌های *ارشاد* و *ترقی* بپردازد. بدین‌ترتیب از تنها منبع فارسی موجود در این زمینه، کتاب «گزارش‌هایی از انقلاب مشروطیت ایران» ترجمه رحیم رئیس‌نیا استفاده کردیم تا نوشته‌های وی را بر بنیان ماتریالیسم‌تاریخی تحلیل و بررسی نمائیم. زیرا به‌نظر می‌رسد که رابطه مفاهیم به‌کار رفته در نگرش رسول‌زاده با مواضع ماتریالیسم‌تاریخی را می‌توان در دو وجه استنباط کنیم: 1) تأثیر قاطع و تعیین‌کننده پایه مناسبات تولید در ماهیت و نهاد سیاسی. 2) نقش فرد در تاریخ. براین‌اساس، ما می‌بایست در ابتدا به‌فهم رسول‌زاده از روابط اقتصادی موجود بین طبقه حاکم بر نعمات مادی و توده بپردازیم؛ سپس نگرش وی را درباره جامعه و میزان آگاهی مردم از حضور در انقلاب مشروطه را تشریح سازیم تا بر لزوم وجود مجلس آزاد و قانون‌مند، در گزارش‌ها و مقاله‌های تحلیلی وی دست یابیم. جهت نیل به این مقصود، شاید تصویری از صحنه سیاسی و اجتماعی ایران به هنگام آغاز حرکت مشروطه‌خواهی در نوشته‌های رسول‌زاده، به واکاوی ما مساعدت نماید:

²⁷. ارگان علنی سازمان و بخش ارمنی تشکیلات باکوی حزب سوسیال‌دموکرات روسیه (همان، 1377: 17).

²⁸. پس از توقیف نشریه پیشین، "همت" روزنامه علنی دیگری بنام *تکامل* در سیزده شماره به‌تاریخ دسامبر 1906 تا آوریل 1907.م انتشار داد که رسول‌زاده، سه شماره از آن را سردبیر بود (حسینی، 1397: 27).

²⁹. جانشین نشریه *تکامل*

³⁰. از ژانویه 1906 تا آوریل 1908.م انتشار یافت.

³¹. پس از توقیف *ارشاد*، این نشریه از آوریل 1908 تا 1909.م توزیع می‌شد.

به‌شنیدن نام ایران در نظر هرکس هیئتی متصور می‌شود مخروبه، با سکنه‌ای بی‌حس، بی‌خبر از حقوق و قانون و صبور و متحمل در برابر هر تعدی و ظلمی... به‌گفتن ایران در دل هرکس یک بیشه ظلم و استبداد عاری از قهرمانان ملی پلنگ‌دل مجسم می‌گردد... زیرا که کشور و ملت ایران بدبخت تحت تزییق و استبداد وزرا، امرا، ملقب‌الممالک‌ها و خوانین، چنان پراکنده و چنان پریشان شده که به چیزی جز ویرانه تسمیه‌اش نمی‌توان کرد... تاریخ هر مملکتی را که از نظر می‌گذرانیم می‌بینیم که نهضت‌ها به‌طرزی حرکت‌آفرین و به‌شکلی رویهم‌رفته مشابه ظهور یافته‌اند. ... حوادثی که در فرانسه دیده شده بود، امروز در روسیه خودنمایی می‌کند. وقایع ظهور یافته در روسیه هم در حال انعکاس در ایران است. (ارشاد، 12 جمادی‌الأول 1324، ش 145، مندرج در کتاب گزارش‌هایی از انقلاب مشروطیت ایران، 34-35).

در این برداشت کوچک، ما می‌توانیم چند گزاره دریافت کنیم: 1) وی، توده مردم را رعایا و دهقانان به‌شمار می‌آورد. 2) بهره‌کشی از آنان توسط حاکمان و اربابان به‌سبب عدم حاکمیت متمرکز تشدید می‌شود. 3) حضور نخبگان سیاسی در جهت هدایت افکار مردم الزامی است چراکه با توجه به شرایط عینی جامعه و تکامل ضروری آن در تاریخ، شاهد تولید این نوع شخصیت‌ها هستیم. 4) براین‌اساس، انقلاب یک امر جبری در تمام جوامع است که گروه‌های ضعیف اجتماع موجب سرنگونی نیروهای ارتجاعی، قدرت‌یابی طبقه جدید و درنهایت ورود به مرحله بالاتر می‌شوند. به‌عبارت دیگر، این توده مردم هستند که در مقام نیروی کار نقش اساسی در تولید و بقای یک جامعه دارند و معیار تغییر و تکامل در جامعه، به‌سوی مرحله بالاتر اجتماعی هستند (مارکس، به‌نقل از فیشر و مارک، 1394: 138-139). البته این مسئله، به‌سطح آگاهی آنان در تولید مادی وابسته است که موجب مناسباتی غیر ارادی در بین انسان‌ها می‌شود ولیکن باوجود عنصر تعیین‌کننده‌ای به‌نام مالکیت خصوصی بر وسایل تولید همانند زمین و ابزار، روابط در قالب استثمارگری عنوان خواهد شد (مارکس، به‌نقل از لنین، 1387: 85-86). بنابراین باوجود مناسبات بهره‌کشی در تولید، پیشروی نیروهای مولد با موانع روبه‌رو می‌شود که وجه تولید آن، فئودالیسم و نهادهای سیاسی مرتبط با این نظام، پادشاهی مطلق یا استبداد است (مارکس، به‌نقل از بشیریه، 1393: 285). این نوع حاکمیت، سبب تحکیم و حفظ اقدامات استثمارگرایانه ملاکان به دهقانان می‌شود و اجازه افزایش آگاهی‌ایشان در قبال تزییق حقوق آنان نمی‌دهد. براین‌اساس، می‌توان تحلیل اجتماعی رسول‌زاده را در قبل از حدوث انقلاب مشروطه بدین‌گونه به‌شمار آورد که علت اصلی صف‌آرایی مردم مقابل حکومت استبدادی، ضربه بر پوستین سیاسی گروه حاکم بر نیروهای مولد بود تا شاید با تغییر در روبنای سیاسی، تأثیر مثبتی بر مناسبات تولید فئودالی اعمال نماید (ارشاد، 8 جمادی‌الأول 1324، ش 159، مندرج در کتاب گزارش‌هایی از انقلاب مشروطیت ایران: 38-39). اما با برقراری دولت مشروطه رسول‌زاده هم‌چنان تزییق حقوق و ظلم به «رعایا» و «فقرا دهاتی» را از سوی حاکمان پایدار می‌دید؛ چنان‌که نوشت:

اگر اکثریت نمایندگان مجلس ملی از آزادی خواهان باشند، می توان ایران را در جرگه کشورهای آزاد به شمار آورد. والا اگر از ماضی پرستان و طرفداران حکومت استبدادی باشند، در آن صورت باز یوغ را آماده کرده، ملت را دوباره به قید و بند ظلم و تعدی گرفتار خواهند کرد... (ارشاد، 1 رجب 1324، ش 186، همان: 44).

این بینش، بیان گر منافع طبقه زحمتکش یعنی دهقانان بود که قصد تأثیر قاطع و نقش فعال در تحول جامعه و نابودی روابط تولید پیشین را داشت؛ چنان که این مسئله در ماتریالیسم تاریخی نیز به صورت تعامل روبنای سیاسی با ساختار اقتصادی مطرح بود (انگلس، به نقل از بشیریه، 1393: 286). زیرا این عنصر دارای نقش تاریخی فعال و مهم در جهت منافع نیروهای اجتماعی یا ارتجاعی، توانایی تسریع یا کند کردن رشد جامعه را داشت (همان: 287). بدین خاطر می توان گفت که رسول زاده خطری از جانب حکومت جدید در حفظ طبقه حاکم بر نیرو و ابزار تولید احساس می کرد؛ چنان که در ماه های آینده، با درج خبر پرتاپ بمب از سوی یک دهقان به خان کرمانشاهی آن را استنباط کرد:

در حقیقت هم دهقان ایرانی که اسیر دست ارباب است، آیا به آن حد از آگاهی و دراکه رسیده است که برای رهایی خود از عسرت و هرج و مرج زندگانی به بمب توسل جوید... وانگهی در سخن «فقط گرسنگان وجود دارند» حقیقتی نهفته است، انقلاب کدام مملکت است که از اوضاع اقتصادی مایه نگرفته باشد؟ بلی. ایرانی ها گرسنه اند. این حقیقت را کسی نمی تواند انکار کند. اما مگر گرسنگی مانع خواستن آزادی دفع کننده گرسنگی است؟ و یا برعکس، مگر این گرسنگی مردم را به چاره جویی وادار نمی کند؟ مگر لازمه رهایی از چنگال این گرسنگی دفاع از آزادی نیست؟ اگر هست، پس براساس کدام منطق در آزادی خواه بودن ایرانیان تردید می شود؟ (ارشاد، شماره 272، 22 شوال 1324، ش 272، مندرج در کتاب گزارش هایی از انقلاب مشروطیت ایران: 45-46).

از سویی، به نظر می رسد که رسول زاده قصد بیان عدم آمادگی مشروطیت در قبال آگاهی و آموزش رعایای روستایی، با مفهوم آزادی و قانون را نیز داشت؛ یا به عبارتی دیگر، شرایط ذهنی انقلاب را برای دهقانان در حالت نقصان می پنداشت. این کمبود، در مقاله های رسول زاده به ایفای نامناسب نقش روشنفکران و رهبران در سازماندهی و هدایت مردم بازمی گشت، چنان که این مسئله را در شماره های آینده روشن کرد:

اکنون وقت آن است که احرار ملت و مجاهدان حریت، که به علت یک هجوم ناگهانی دستخوش نومیدی و بدبینی شده از وطن دور افتاده اند، در هرجا که باشند، اگر در دستشان آب هم باشد، گذاشته برای یاری به ایران شتاب کنند. وظیفه رسیدن به باب ظفر گشوده شده به روی ایران را تنها به عهده مجاهده و شجاعت ستارخان سردار و قوه غیرت و حمیت اهالی تبریز باز گذاشتن برای آن ها دشوار و سنگین خواهد بود. در این ساعت برای این قهرمانان که در میدان مجاهده جانشان می گذازد، یآوری و یاوران معنوی لازم است. این وظیفه را باید نمایندگان ملت، چون تقی زاده ها که به اروپا گریخته اند، به عهده گیرند. آن ها باید به مدد فضایل

و دانش و ادراک خود و آشنایی‌شان به اوضاع و احوال ایران و آگاهی‌شان به تواریخ ملل و دول دیگر در مبارزه امروزی ملت نقش راهبر و راهنما را ایفا کنند (ترقی، 26 رمضان 1326، ش 72، همان: 72-73).

بدین ترتیب، در تحلیل اجتماعی رسول‌زاده صحبت از نفوذ شخصیت‌ها در تأمین نیازهای توده بود که به نظر، استفاده از مواضع ماتریالیسم تاریخی در آن آشکار بود. زیرا از یک تکامل تاریخی در مناسبات آنان با مردم سخن می‌گفت که به موقعیت نیروهای مولد و ساختار اقتصادی جامعه ایران بازمی‌گشت. این شرایط عینی برای رسول‌زاده با حضورش در روستاهای اطراف ارومیه از 9 ربیع‌الأول تا اواسط شعبان 1327، رقم می‌خورد که شامل حکومت «ملوک‌الطوایفی» و روابط تولید اربابان با رعایای روستایی، در ایام «بی‌قانونی» و کاهش قدرت مرکزی بود (ترقی، 16 جمادی‌الثانی 1327، ش 137، همان: 186-190). در نتیجه، این روند برای وی یک تکامل تاریخی به‌شمار می‌رفت که رهبران و روشنفکرانی همانند ستارخان و تقی‌زاده در جهت عمل به این دسته از قوانین، پرورش می‌یافتند. از این‌روی در ماتریالیسم، حدود استعدادها و ویژگی‌های آنان تنها در تطابق یا عدم تطابق فعالیت شخصیت‌ها با قوانین عینی تکامل در اجتماع دخالت می‌داشت (پلخائف، بی‌تا: 53). بنابراین، پیشنهاد رسول‌زاده به‌منظور ارائه یا افزایش آگاهی دهقانان نسبت به قانون و آزادی در ماهیت حکومت مشروطه بود تا با آمادگی این شرایط ذهنی، تأثیر قاطعی بر مناسبات تولید ایران بگذارد.

اکنون رسول‌زاده با فتح تهران و ورود خود به پایتخت در اواسط رجب 1327، هم‌چنان گزارش‌ها و مقاله‌هایش را بر محوریت نهاد سیاسی و اندیشه‌های مرتبط با آن تداوم می‌داد. اما این مباحث، جنبه نوسازی حاکمیت و اصلاح مجلس در تدوین قوانین استخدام مستشاران خارجی و استقراض پول متمرکز می‌شد؛ بدین ترتیب دوباره نقش روشنفکران در این مسائل آشکار می‌گشت که از مصادیق آن، چاپ روزنامه و معرفی «مدبّرترین» نامزدها برای مجلس بود (همان، 25 رجب 1327، ش 170، 268؛ 24 رجب 1327، ش 169، 264؛ 30 رجب 1327، ش 173، 273). از سویی، با توجه بر توصیف این اقدامات می‌توان در این زمان، از آشنایی رسول‌زاده با بنیان‌گذاران "دموکرات-عامیون" سخن گفت. چنان‌که سرانجام خبر همکاری مستقیم خود را در انتشار روزنامه جدید *ایران‌نو*، به خوانندگان ترقی داد (همان، 12 شعبان 1327، ش 183، 303).

4. فرقه دموکرات، شرط تکامل ایران

بنابر اسناد و شواهد موجود می‌توان گفت که رسول‌زاده در اوایل شعبان 1327، با بنیان‌گذاران گروه سیاسی "دموکرات-عامیون" آشنا شد؛ چنان‌که در شماره‌هایی از ترقی، به‌مصادیقی از آنان دست یافتیم. در این جریان یکی از مهم‌ترین افراد سیدحسن تقی‌زاده بود که آغاز آن، به‌سفر او به قفقاز در هنگام بازدید از دفتر روزنامه شرق روس و دیدار با رسول‌زاده باز می‌گشت (تقی‌زاده، 1385: 146). بعدها در مقاومت تبریز نیز، رسول‌زاده با وی در باکو مصاحبه‌ای درباره وقایع شهر و رشادت‌های ستارخان ترتیب داد و سپس با فتح تهران و ورود تقی‌زاده به پایتخت، گزارشی ویژه از این رویداد را به خوانندگان ترقی ارائه کرد (ترقی،

8 شعبان 1327، ش 180، مندرج در کتاب *گزارش‌هایی از انقلاب مشروطیت ایران*: 295). مقارن با این‌ایام، پیلوسی‌ان نامه‌هایی به‌منظور جذب افراد و سازماندهی فرقه به تقی‌زاده می‌نوشت تا با توجه به تأمین مطالبات دموکراتیک مردم در نهاد سیاسی مجلس، آنان را موظف به جذب افرادی جهت هدایت افکار عمومی در انتخابات نماید (شاگری و دیگران، 1382: 51-52-53). بنابراین به‌نظر می‌رسد که رسول‌زاده در این زمان به فرقه "دموکرات" پیوست و نقش بزرگی را نه تنها در *ایران‌نو* بلکه در تشکیلات ایفا نمود. زیرا براساس نامه‌های موجودِ فعالانِ گروه به تقی‌زاده، می‌توان رسول‌زاده را به‌دلیل قدرت نفوذ کلام در اذهان عمومی از رهبران گروه دموکرات به‌شمار آورد؛ یکی از این نوشتارها، نامه حسین پرویز (طهرانی) به تقی‌زاده بود که از نشر «تنقید فرقه/اعتدالیون» و تاثیر قلم وی در تخریب مرام‌نامه اعتدالیون می‌پرداخت (حسین پرویز به حسن تقی‌زاده، 18 شوال 1328، تهران، ص 202-203؛ احمد استوار به تقی‌زاده، 16 برج جوزا 1329، تهران، مندرج در کتاب *نامه‌های مشروطیت و مهاجرت*: 271-272). این اثرگذاری برای رسول‌زاده در دو وجه تعریف می‌شد: 1) نقد و بررسی مرام‌نامه اعتدالیون جهت اثبات کاستی‌ها و ضعف‌ها در نوسازی حکومت و جامعه. 2) صحه‌گذاری بر اهداف حزب دموکرات. بدین‌حال، رساله خود را براساس «قانون تکامل» به دو بخش اجتماعی و سیاسی منقسم می‌کرد که در بینش کلی پژوهشگر، رسول‌زاده ارتباط احزاب را با تدوین قوانین در مجلس عینیت می‌بخشید. به‌عبارتی‌دیگر، رسول‌زاده همان تحلیل پیشین خود را نسبت به مجلس در قالب نهاد حفاظتی از منافع طبقه حاکم داشت که در این ایام، تبدیل به گروهی سیاسی می‌شدند تا مناسبات استثماری ارباب‌رعیتی را ادامه دهند (رسول‌زاده، 1328، رساله تنقید فرقه اعتدالیون، مندرج در کتاب *مرام‌نامه‌ها و نظام‌نامه‌های احزاب سیاسی در دوره دوم مجلس شورای ملی*: 64³²؛ *ایران‌نو*، سال اول، 29 شعبان 1327، ش 19، 2). ولیکن وی این اقدام‌ایشان را با حضور فرقه "دموکرات"، «پارتی جماعت و عامه مملکت» که به‌دنبال اشاعه اندیشه‌های آزادی‌خواهانه و مساوات‌طلبانه در نوسازی اجتماع بود، به‌فنا می‌پنداشت (رسول‌زاده، 1328، رساله تنقید فرقه اعتدالیون: 82). چراکه دموکرات‌ها و به‌ویژه رسول‌زاده، با نادیده انگاشتن این عناصر در برنامه‌های مرام‌نامه اعتدالیون، تحول اقتصادی-اجتماعی مشاهده نمی‌کردند. این پیشرفت برای آنان نیز، همانا نابودی «اساس پوسیده استبداد و فئودالیسم» بود که در مرام‌نامه "دموکرات" مفهوم انقلاب را داشت (*ایران‌نو*، سال دوم، 18 ربیع‌الأول 1329، ش 120، 1؛ مرام‌نامه فرقه سیاسی دموکرات ایران، 1329، مندرج در کتاب *مرام‌نامه‌ها و نظام‌نامه‌های احزاب سیاسی در دوره دوم مجلس شورای ملی*: 4-5). عبارتی که رسول‌زاده با روش ماتریالیسم تاریخی آن‌را در اولین بخش رساله خود، ذیل رابطه تحول پیش‌رونده تاریخی با رشد تضادهای درونی نظام‌ها توصیف می‌کرد (رسول‌زاده، 1328، رساله تنقید فرقه اعتدالیون: 61-62). در این‌امر، حکومت پادشاهی حافظ منافع «طبقات ممتاز» بود که با

³². مندرج در کتاب *مرام‌نامه‌ها و نظام‌نامه‌های احزاب سیاسی ایران در دوره دوم مجلس شورای ملی*.

گسترش افراد جامعه و تأمین نیازهای آن، موجب انتقال اقتدار قدرت مرکزی یا «حقوق پدری» به اعیان و نابودی حقوق عامه در اداره مملکت می‌شد؛ از این‌رو، رسول‌زاده پدیده «انقلابات خونین» را در تاریخ «تمام دول مشروطه و جمهوری امروزه اروپا»، به‌عنوان «قانون تکامل» جهانی می‌خواند (همان: 62-63). اکنون هم‌چنین ایران «بالتبع تابع جریان عمومی عالم بوده محکوم اقتضائات قانون تکامل می‌باشد... و... «حقوق پدری» شاهان از دایره اعیان مملکت و اشراف دولت و خاندان سلطنت گذشته به‌حال ملت هم شامل می‌شود.» (همان: 64).

بدین‌ترتیب، رسول‌زاده انقلاب را به‌جهت یک حرکت دائمی روبه‌جلو، محوریتی در تضاد منافع حاکم و محکوم می‌دید که از رشد هیئت اجتماعی نشأت می‌گرفت و موجب نفی غیرارادی حکومت موجود می‌شد. این تفسیر، در ماتریالیسم تاریخی نیز به‌صورت تولید برپایه نیازهای مادی انسان‌ها و تأمین آنان بود که سبب مناسباتی بین افراد و تکامل جوامع در هر مرحله از صورت‌بندی اجتماعی-سیاسی خود می‌شد (مارکس، به‌نقل از فیشر و مارک، 1394: 192). ولیکن عنصر تعیین‌کننده این روابط اشکال مالکیت بود که در جمله‌های آغازین رساله، «مالکیت خصوصی» را مورد هدف قرار می‌داد تا شاید در ورای متن خود، وی خبر از مبارزه بین طبقات اشراف و مردم دهد (مارکس، به‌نقل از بشیریه، 1382: 27؛ رسول‌زاده، 1328، رساله تنقید فرقه اعتدالیون: 61). جدالی که آشکارا در ماتریالیسم تاریخی مرتبط با پیشرفت نیروهای مولد بود و مناسبات تولید حاکم با سلطه بر آنان و ابزار کار، شیوه تولید فئودالیسم را پدید می‌آوردند. این مسئله در بخش اجتماعی رسول‌زاده جنبه آشکار نداشت چراکه او بر اشکال حقوقی و سیاسی فئودالیسم، یعنی «پارتی محافظه‌کاری» متمرکز می‌شد تا «مقاصد استبدادی» آنان را در قالب «اعیان مشروطه‌پرور» نشان دهد (رسول‌زاده، 1328، رساله تنقید فرقه اعتدالیون: 65-68). بنابراین، به‌نظر می‌رسد که وی با استفاده از سیر تکامل مادی در تاریخ جهت پیدایش طبقات، به‌نوعی قصد آگاهی عامه درباره ماهیت اعتدالیون را داشت. چنان‌که در شماره‌های سال اول / *ایران‌نو*، با تبیین ارتباط آنان و ساختار حاکم بر اقتصاد ایران، به آزادی و مساوات برای طبقات زحمت‌کش و رنجبر پرداخت. مفاهیمی که به عصر روشنگری تعلق داشتند و علی‌رغم تضاد متقابل، وجود قانون ابزاری برای حل آنان به‌شمار می‌رفت (یزدانی، 1386: 128). در صورت *اسرافیل* نیز، این عناصر با موضوع زمینداری و روابط استثماری از شماره‌های 17 تا 30 به‌کار رفتند تا توسط قانون و مجلس، آلام دهقانان بررسی شود (همان: 130 تا 148). در این‌راستا، مقاله‌های مذکور حتی به زنجیر منافع ملاکان با اشکال سیاسی کشور اشاره‌هایی گذرا داشتند؛ اما هدف آنان، تشریح موقعیت اقتصادی ایران و راه‌های برون‌رفت از این بحران‌ها بود (همان: 136).

اکنون با برقراری مجدد مشروطیت و تحلیل این مسائل از زاویه روابط اجتماعی در *ایران‌نو*، محوریت بر واکاوی کنش اشراف و واکنش مردم قرار می‌گرفت که اندیشه‌ها و گروه‌هایی را در عرصه جدید سیاسی پدید می‌آورد. در این مقاله‌ها به‌ویژه «فرقه‌های دست‌راست»، «طرز حرکت فرقه‌های سمت‌راست» و «اشکالات فرقه‌های دست‌چپ» شاید تأثیر مواضع مارکسیستی را در قالب نوعی «از خودبیگانگی» بتوان اثبات

کرد/یران نو، سال اول، 23 ربیع الثانی 1328، ش 195، ص 1؛ 24 ربیع الثانی 1328، ش 196، ص 1؛ 29 ربیع الثانی 1328، ش 200، 2-1). زیرا با شکل‌گیری مناسباتی مبنی بر مالکیت و استثمار، دیگر فرد «رنجبر و زحمتکش» حاصل کار خود را متعلق به گروه معینی می‌پندارد که امری اجباری است؛ در نتیجه منجر به روابط خصمانه بین «کارکن و کارده» می‌شود (همان، 16 ذی‌الحجه 1327، ش 102، 2-1). بنابراین، نشریه همراه با توضیحات ماتریالیسمی از تقسیم اجتماعی کار و پیدایش طبقات ممتاز و رعایا در جامعه، خبر از یک تخاصم در آینده نزدیک را می‌داد که ترقی در ساختار ایران به دنبال داشت (همان، 29 شوال 1327، ش 65، 1؛ مارکس، به نقل از فیشر و مارک، 1394: 81-82). این تحول، نوید آزادی و مساوات بود که در بخش دوم رساله رسول‌زاده با نقد مواضع سیاسی و اجتماعی مرام‌نامه اعتدالیون همراه می‌گشت. موضوعی که از افزودن نام عامیون به اعتدالیون نشأت می‌گرفت و رسول‌زاده برای آن نوشت:

.. این‌ها با فئودال‌ها، خان‌ها و ملاکین که از سرمایه‌دار به درجاتی در نظریات ترقی‌پرورانه پائین‌تر می‌باشند اتحاد و اتفاق دارند درحالی‌که مشروطیت با موجودیت فئودالزم و خان‌خانی هرگز قابل ائتلاف نیست و در جاهایی که تتمه فئودالزم موجود است تاریخ به ما نشان می‌دهد که سوسیالیست‌ها با سرمایه‌داران (بورژواها) یکی بوده برضد آنان جنگیده‌اند زیرا برای آن‌که زمینه مستعدی برای تبلیغات مقاصد سوسیالیزی مهیا شود حاکمیت اصول سرمایه‌داری از ملزومات به‌شمار است. در مملکتی که سرمایه‌داری نیست در مملکتی که هنوز به معیشت قرون وسطی روزگار می‌گذراند در مملکتی مثل ایران سوسیالزم یک خیالی است بی‌حقیقت و آیا تعجب نیست که دارندگان املاک زیاد و صاحبان رعایای غیرآزاد خود را اجتماعیون بنامند؟» (رسول‌زاده، 1328، رساله تنقید فرقه اعتدالیون: 74).

با این توصیف از خاستگاه اقتصادی اعتدالیون و ارتباط آن با مبادی قدرت، مناسبات اربابی، دیدگاهی مساوات‌طلبانه و آزادی‌خواهانه برای مردم قائل نبود. چنان‌که رسول‌زاده با استناد به عبارتی از مرام‌نامه اعتدالیون، این موضع را آشکار کرد: «ما اهالی ایران که از برکت مذهب اسلام پیرو یک دین و معتقدین یک آئینیم بالطبع گوهر اتحاد و اتفاق را واجد بوده‌ایم.» (همان: 75). بدین ترتیب، نه تنها دیگر فضایی برای ادیان مختلف در نظر نمی‌گرفتند بلکه زمینه جهت وجود نظرات و گروه‌های متفاوت سیاسی نیز فراهم نبود (همان: 76). چراکه اعتدالیون احیای مشروطیت را درگرو کوشش‌های مسلمانان می‌دیدند و حاکمیت را متعلق به آنان می‌پنداشتند؛ ولیکن رسول‌زاده با اهمیت به جنبه حقوقی و سیاسی آن، مشارکت تمام مردم را در تعیین وضعیت مملکت، شرط پیروزی معرفی می‌کرد (همان: 77). به دنبال این مسئله، دیگر بهانه وحدت ملت، مجوزی برای بیان آرای متنوع داده نمی‌شد و تمام مردم می‌بایست از یک خط پیروی می‌کردند. در این صورت، اعتدالیون «حریت سیاسی را قوت‌اکسیری» می‌شمردند که قابلیت رفع «تضاد منافع اقتصادی و اجتماعی» داشت «و تمام ملت را به یک پارتی متحد» مبدل می‌ساخت (همان: 78). گوا این‌که، ایران‌نو خطر این برداشت را در مقاله «فرقه‌های پلتیکی» چنین هشدار داد: «... محال است که تمام مردم در باب یک مسئله عقیده واحدی داشته، یک مسئله را تعقیب کنند و واضح است که از اختلاف عقاید .. طریق مستقیم

بدست آمده و حل مسأله بهتر می‌شود که گفته‌اند بارقه موفقیت از مصادمه افکار بیرون می‌آید.» (ایران‌نو، سال اول، 14 ذی‌القعدة 1327، ش 76، 1).

اعتدالیون با این فهم از آزادی، امتیاز اساسی به دموکرات‌ها می‌دادند طوری که قصد آنان را، استفاده ابزاری می‌دانستند تا بتوانند استیلا خود را بر عموم حفظ نمایند (همان، 4 جمادی‌الأول 1328، ش 203، 2). این تسلط برای رسول‌زاده نیز در دو حوزه مجلس و «تأمین معاش رنجبران» تعیین می‌شد که وی در صفحات پایانی رساله با قیاس پایگاه مردمی و تکامل‌گرایانه دموکرات‌ها آن را به انجام رساند (رسول‌زاده، 1328، رساله تنقید فرقه اعتدالیون: 81). زیرا در نگرش این فرقه، اعتدالیون به دنبال تقسیم مجلس یا «اطلاق عالی» بودند تا بدان‌وسیله قدرت قانون‌گذار را کاهش، و به «جماعت رنج‌بر» ضربه زنند (ایران‌نو، سال اول، 24 ربیع‌الثانی 1328، ش 196، 1). از سویی دیگر، اعتدالیون در مرام‌نامه‌ایشان چگونگی «رعایت احوال رنجبران و تسهیل طریق معیشت‌ایشان» را مشخص نکردند و این برای رسول‌زاده معنای «دو مجلسی» و عدم رعایت قاعده مساوات بود که اندیشه آنان را در حفاظت از «جیبشان و اقتداراتشان» عیان می‌ساخت (رسول‌زاده، 1328، رساله تنقید فرقه اعتدالیون: 82). بر این اساس، در بخش سیاسی رساله، رسول‌زاده توانست با اثبات ناکارآمدی مرام‌نامه اعتدالیون مردم را با یک تقابل آشنا کند. اما در تمام نوشتار، قصد وی بیان مبارزه فرقه "دموکرات" با محافظه‌کاران مشروطه‌خواه بود که جهت حفظ ارتباط قدرت اقتصادی‌ایشان با مبادی حکومتی تلاش می‌کردند. مسئله‌ای که در مرام‌نامه دموکرات‌ها به صورت نابودی مناسبات ارباب‌رعیتی و شرط تکامل در ایران مطرح شد (مرام‌نامه فرقه‌سیاسی دموکرات‌ایران، 1329، مندرج در کتاب مرام‌نامه‌ها و نظام‌نامه‌های احزاب سیاسی ایران در دوره دوم مجلس شورای ملی: 4).

5. نتیجه‌گیری

با پیدایش فرقه‌های سیاسی "اعتدالیون" و "دموکرات"، هرکدام برنامه‌هایی را برای نوسازی و تحول اقتصادی-اجتماعی ارائه کردند که موجب تقابل دیدگاه‌هایشان در این زمینه می‌شد. در نظر دموکرات‌ها، مرام‌نامه اعتدالیون به سبب کاستی‌ها و ضعف‌ها در حوزه تدوین قوانین دچار مسائل فراوانی بود که از جمله آنان می‌توان، به عدم تعیین موضع‌ایشان برابر آزادی و مساوات اشاره کرد. دموکرات‌ها علت این موضوع را بنابر تأثیر نگرش‌های مارکسیستی اعضای فرقه به‌ویژه جریان اقلیت گروه "سوسیال‌دموکرات تبریز" هم‌چون پیلوسیان و ترهاکوپیان، در ساختار اقتصادی ایران می‌یافتند. زیرا با ارسال نامه‌های گروه مذکور به پلخانف و کائوتسکی، آنان فعالیت خود را در مبارزه با استبداد بسته به پیشرفت شیوه تولید و نیروهای کار می‌دیدند. چنان‌که رسول‌زاده نیز با گرایش‌های سوسیالیستی، این بینش را تا حدودی با مباحث ماتریالیسم تاریخی، در تحلیل روابط اقتصادی با مشارکت مردم در انقلاب تطبیق داد. این بررسی برای وی آشکار ساخت که شرایط عینی انقلاب همانند روابط استثمارگرایانه ملاکان و اعتراض‌های دهقانی وجود دارد اما روستاییان از ماهیت مشروطیت آگاه نیستند و این تبدیل به حرکت منفعلانه آنان در انقلاب می‌شد. بنابراین، شرایط ذهنی برای

نیروهای مولد ایران آماده نبود و این عامل در نظر رسول زاده از نادیده گرفتن این عنصر، توسط روشنفکران نشأت می گرفت. گویان که قصد جناح اقلیت گروه تبریز در ترویج اندیشه‌های دموکراتیک افزایش آگاهی دهقانان بود که این موضوعی برای رسول زاده، در تدوین رساله «تنقید فرقه اعتدالیون» شد. در واقع، وی با استفاده از قالب تکامل‌گرایانه به ارتباط قدرت اقتصادی اشراف با مبادی سیاسی در نظام مشروطه پرداخت تا بدان وسیله، تلاش آنان را جهت حفظ منافع ایشان برای عموم توصیف نماید. این روند قبل از آن، در مقاله‌هایی از *ایران نو* تشریح می شد ولیکن با انتشار رساله رسول زاده در تبیین ناکارآمدی مرام‌نامه اعتدالیون و اثبات صحت اندیشه‌های فرقه دموکرات، از اثرگذاری بالایی بر جامعه برخوردار شد. چنانکه جدا از افزایش آگاهی مردم برای پیدایش شرایط ذهنی، به نوعی از لزوم نابودی مناسبات ارباب‌رعیتی نیز اشاره داشت، تا هدف دموکرات‌ها در مرام‌نامه‌ایشان را مهر تأییدی زند.

کتاب‌نامه

اتحادیه، منصوره، (1361 الف)، *مرام‌نامه‌ها و نظام‌نامه‌های احزاب سیاسی ایران در دوره دوم مجلس شورای ملی*، تهران: نشر تاریخ ایران.

همان، (1361 ب)، *پیدایش و تحول احزاب سیاسی مشروطیت در مجلس اول و دوم مجلس شورای ملی*، تهران: نشر گستره.

آدمیت، فریدون، (1354)، *فکر دموکراسی اجتماعی در نهضت مشروطیت ایران*، تهران: انتشارات پیام.

ارنست فیشر و فرانتس مارک، (1394)، *مارکس چه می‌گوید؟*، مترجم فیروز جاوید، تهران: نشر اختران.

ایران نو، (29 شعبان 1327)، «نان-دانش-آزادی»، سال اول، شماره 19، ص 2

همان، (29 شوال 1327)، «مسئله مهم و قابل توجه»، شماره 65، ص 1

همان، (14 ذی‌القعدة 1327)، «فرقه‌های پلتیکی»، شماره 76، ص 1

همان، (16 ذی‌الحجه 1327)، «فئودالیزم»، شماره 102، ص 2-1

همان، (23 ربیع‌الثانی 1328)، «فرقه‌های دست‌راست»، شماره 195، ص 1

همان، (24 ربیع‌الثانی 1328)، «طرز حرکت فرقه‌های سمت‌راست»، شماره 196، ص 1

همان، (29 ربیع‌الثانی 1328)، «اشکالات فرقه‌های دست‌چپ»، شماره 200، ص 2-1

همان، (4 جمادی‌الأول 1328)، «تکامل»، شماره 203، ص 2-1

- همان، (18 ربیع‌الاول 1329)، «بیانات شعبه پارلمانی فرقه دموکرات ایران»، شماره 120، ص 1 بشیریه، حسین، (1393)، *تاریخ اندیشه‌های سیاسی در قرن بیستم*، جلد دوم، تهران: نشرنی.
- همان، (1382)، *انقلاب و بسیج سیاسی*، تهران: انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- پلخانف، گئورکی، (بی‌تا)، *نقش شخصیت در تاریخ*، مترجم خلیل ملکی، بی‌جا: انتشارات صدا.
- تقی‌زاده، حسن، (1385)، *نامه‌های مشروطیت و مهاجرت*، به کوشش ایرج افشار، تهران: نشر قطره.
- حسینی، فائزه السادات، (1397)، *نقش محمدامین رسول‌زاده در مشروطیت ایران*، تهران: گروه تاریخ دانشگاه خوارزمی، 1397
- خسروپناه، محمدحسین، (1379)، «نقش ارمنیان در جنبش سوسیال‌دموکراسی ایرانیان»، فصلنامه *زنده‌رود*، ش 17، ص 143-161
- رسول‌زاده، محمدامین، (1377)، *گزارش‌هایی از انقلاب مشروطیت ایران*، مترجم رحیم رئیس‌نیا، تهران: شیرازه.
- رحیم رئیس‌نیا و دیگران، (1389 الف)، *مطبوعات در جهان اسلام*، جلد دوم، تهران: نشر کتاب مرجع.
- همان، (1389 ب)، *چپ و چپ‌گرایی در جهان اسلام*، تهران: نشر کتاب مرجع.
- رواسانی، شاپور، (1363)، *نهضت میرزا کوچک‌خان جنگلی و اولین جمهوری شورایی در ایران*، تهران: چاپ آشنا.
- سویتو خوسفسکی، تادیوس، (1381)، *آذربایجان روسیه: شکل‌گیری هویت ملی در یک جامعه مسلمان*، مترجم کاظم فیروزمند، تهران: شادگان.
- شاکری، خسرو، (1384)، *پیشینه‌های اقتصادی-اجتماعی جنبش مشروطیت و انکشاف سوسیال‌دموکراسی در آن عهد*، تهران: نشر اختران.
- شاکری و دیگران، (1384)، *نقش آرامنه در سوسیال‌دموکراسی ایران (1905-1911)*، به کوشش محمدحسین خسروپناه، تهران: نشر شیرازه.
- لنین، ولادیمیر ایلیچ، (1387)، *مقدمه‌ای بر مارکس و انگلس به قلم لنین*، مترجم فروزان گنجی‌زاده، تهران: نشر چشمه.
- ملک‌زاده، مهدی، (1373)، *تاریخ انقلاب مشروطیت ایران*، جلد ششم، تهران: انتشارات علمی.
- یزدانی، سهراب، (1392)، *اجتماعیون‌عامیون*، تهران: نشرنی

همان، (1386)، *صو رسرافیل: نامه آزادی*، تهران: نشرنی.

همان، (1396)، *کودتاهای ایران*، تهران: نشر ماهی.

Faezeh Sadat Hosseini

Mirhadi Hosseini

Kharazmi University of Tehran

**Explaining the Role of the Political Institution on Economic Relations in the
Treatise “On the Criticism of the E'tedaliyun (Moderate) Party
« Shawwal 1328»**

Abstract

After the conquest of Tehran and the re-establishment of the constitutional system, Efforts were made to modernize the power. Therefore, the Democratic and Etedaliyon (Moderate) parties put different ways in their statutes that caused a disagreement Between them. The Etedaliyon's weak program was opposed to the liberal and Egalitarian ideas of the Democrats, which were the basis of their socio-economic Transformation. Thus, Mohammad Amin Rasoulzadeh with a socialist background in the Caucasus And a leader of the democratic party to criticize their agenda, addressed this issue in His essay "On Criticism of the Etedaliyon Party" on the basis of historical materialism In order to link the ruling class's interests with the political format.

The purpose of the present study is to introduce a Marxist ideological party treatise Based on the data gathering and descriptive-explanatory method.

The research shows that by calling the Etedaliyon's program an ineffective one, Rasoolzadeh intended to destroy the relationship between the feudal and vassal Relationship, which was in line with the Democrats' agenda.

ისლამური ფუნდამენტალიზმი და მისი როლი ტერორიზმში

ტერმინი ფუნდამენტალიზმი ლათინური სიტყვიდან “fundamentum” მომდინარეობს, რაც „საფუძველს“ ნიშნავს. ფუნდამენტალიზმი უკიდურესი კონსერვატიული ფორმაა და წარმოადგენს ფილოსოფიურ, მორალურ და სოციალური მიმდინარეობების კრებით სახელწოდებას. მკვლევრები სამართლიანად აღნიშნავენ, რომ ფუნდამენტალიზმი მიმდინარე გლობალურ და სექულარულ პროცესებზე უკურეაქციაა. მას თავდაპირველად საფუძველი ჩაეყარა აშშ-ში XX საუკუნის 10-იან წლებში. თუმცა მსოფლიომ ფუნდამენტალიზმის უკიდურესი გამოვლინებების შესახებ მხოლოდ მეოცე საუკუნის 70-იან წლებში გაიგო (1,90). რელიგიური ფუნდამენტალიზმი ფუნდამენტალიზმის ერთ-ერთი გამოვლინებაა, ხოლო ისლამური ფუნდამენტალიზმი ამ გამოვლინების ერთ-ერთი მიმართულებაა. რაც შეეხება ისლამურ ფუნდამენტალიზმს, მას საფუძველი XIX საუკუნეში ჩაეყარა. თუმცა მან ინტენსიური ხასიათი განსაკუთრებით XX საუკუნეში მიიღო. თავდაპირველად იგი მიმართული იყო იმ რეფორმების წინააღმდეგ, რომლებიც ზოგიერთ მუსლიმურ ქვეყანაში განხორციელდა. ეს რეფორმები ისლამისტების მიერ აღქმულ იქნა ისლამურ საზოგადოებაში დასავლური ცხოვრების წესების დამკვიდრების მცდელობად, რასაც მოიაზრებდნენ ისლამური წესების შემზღვევად ფაქტორად. ამის გამო ისლამიზმმა უფრო ექსტრემისტული და აგრესიული ხასიათი მიიღო ყოველივე დასავლურის მიმართ. ფუნდამენტალიზმი დამახასიათებელია, როგორც სუნიტური, ასევე შიიტური ისლამისათვის. სუნიტურ ისლამში არსებული ყველაზე ორთოდოქსული და კონსერვატიული საღვთისმეტყველო - სამართლებრივი სკოლის, ჰანბალიტური მაზჰაბის საფუძველზე აღმოცენდა ვაჰაბიზმი. აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ სხვა სუნიტური საღვთისმეტყველო - სამართლებრივი მაზჰაბებისაგან განსხვავებით, ჰანბალიზმი თავდაპირველად შეიქმნა, როგორც რელიგიურ-პოლიტიკური მოძღვრება, ხოლო მოგვიანებით ის გადაიქცა დოგმატურ-სამართლებ სკოლად (4, 178). ვაჰაბიზმი XVIII საუკუნის 40-იან წლებში მუჰამად იბნ-აბდ ალ-ვაჰაბის მიერ შექმნილი ულტრაკონსერვატიული მოძღვრებაა, რომელიც უარყოფს ყოველგვარ სიახლეს და მორწმუნეებს მოუწოდებს ყურანსა და სუნაში არსებული ნორმების აღდგენისაკენ (1,70. 5, 111).

უფრო მოგვიანებით სუნიტურ ისლამშივე ჩამოყალიბდა სალაფიზმი, რომლის თეორიული საწყისი დაკავშირებულია XIII-XIV საუკუნეების მუსლიმი სწავლულის იბნ თაიმიას სახელთან. იგი ისლამის საწყისებთან დაბრუნების აუცილებლობას ქადაგებდა. სალაფიზმის ძირითადი არსი მართლმორწმუნე წინაპრების მიბაძვით ცხოვრებაა (2, 11).

არაბეთის ნახევარკუნძულზე აღმოცენებული ვაჰაბიზმი გახდა საუდის არაბეთის სახელმწიფოებრივი იდეოლოგია. იბნ ვაჰაბი გარკვეული მიზნით დაუახლოვდა საუდიანთა დინასტიის ფუძემდებელ მოჰამად იბნ საუდის. ისინი ერთობლივად ცდილობდნენ არაბეთის ნახევარკუნძულზე მცხოვრები არაბები-საგან ერთი პოლიტიკური გაერთიანების შექმნას. მათი ძალისხმევის შედეგად დაიწყო არაბეთის ნახევარკუნძულზე მცხოვრები არაბული ტომების გაერთიანება ერთ სახელმწიფოდ. როდესაც საუდის არაბეთი XX საუკუნის 30-იან წლებში ცალკე სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა, მისი სახელმწიფო რელიგია ვაჰაბიზმი გახდა. ტერმინები სალაფიზმი და ვაფაბიზმი აკადემიურ წრეებში ხშირად შეცდომით სინონიმებადაა მიჩნეული, თუმცა ამ ორ მიმდინარეობას შორის მნიშვნელოვანი განსხვავებებაა. ფორმირების, შინაარსის და წარმოშობის თვალსაზრისით ვაჰაბიზმი, და სალაფიზმი საკმაოდ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ვაჰაბიზმა თავიდანვე უარყო ისლამში თანამედროვეობის გავლენა და აქცენტი პირველყოფილ ისლამზე დაბრუნებაში გადაიტანა, ხოლო სალაფიზმი ცდილობდა ისლამის შერწყმას მოდერნიზმთან და ამ მიმდინარეობისათვის მისაღები იყო სხვადასხვა სფეროში თანამედროვე მიღწევების დანერგვა მუსლიმურ ქვეყნებში. მიუხედავად ფუნდამენტური განსხვავებებისა, მათ შორის საერთო ის არის, რომ ორივე ემხრობა ტრადიციულ სწავლებას ისლამში „ფუნდამენტალიზმის ინტერპრეტაციის სასარგებლოდ“ (Understanding the Origins of Wahhabism and Salafism, jamestown.org). კარგა ხანია, რაც ისლამური ფუნდამენტალიზმი საერთაშორისო ასპარეზზე, მსოფლიოსათვის მნიშვნელოვან საფრთხედ იქცა. გარდა ამისა, მოკლედ აღვნიშნავთ, რომ ტერორიზმმა, როგორც მოვლენამ, განვითარების ხანგრძლივი ისტორიული პერიოდი განვლო. ის უმთავრესად განმარტებულია, როგორც დაშინება, ძალადობა ან ძალადობრივი ქმედებით მუქარა. უფრო კონკრეტულად, სიტყვა „Terror“ (ტერერე) ლათინურად ნიშნავს დაშინებას, რომელსაც ორი სახის განმარტება და მნიშვნელობა აქვს. პირველის მიხედვით, იგი შეიძლება განიმარტოს, როგორც - „შიში“, „საშინელება“, მეორე მნიშვნელობით კი - „დაშინების საშუალება“, „შიშის საგანი“. მკვლევარები კარგა ხანია ცდილობენ, ზუსტად განმარტონ და ჩამოაყალიბონ ტერორიზმის არსი, როგორც ერთი, მთლიანი, საყოველთაოდ აღიარებული განმარტება, თუმცა, კვლევის სირთულისა და სხვადასხვა სახის დაბრკოლების გამო, მისი საერთაშორისო განმარტება არ იქნა მიღებული. დამაბრკოლებლად იქცა ის გარემოება, რომ ტერორიზმს, როგორც მოვლენას სხვადასხვა ასპექტში განიხილავენ, როგორებიცაა: ფსიქოლოგიური, პოლიტიკური, სამართლებრივი, ფილოსოფიური, და ა.შ. როგორც უკვე ზემოთ ავღნიშნეთ, ისლამური ფუნდამენტალიზმის გამოვლინებები არსებობს როგორც შიიტურ, ისე სუნიტურ ისლამში, მაგრამ მათ შორის, ვაჰაბიზმი წარმოადგენს სუნიტურ ისლამში ყველაზე კონსერვატიული ისლამური ფუნდამენტალიზმის ფორმას.

გვსურს სტატიაში განსაკუთრებული ყურადღება დავუთმოთ ტერორისტული ორგანიზაცია „ისლამურ სახელმწიფოს“, ანუ ISIS-ს (დაიშ-ს), რადგან ის წარმო-

ადგენს ერთგვარ უნიკალურ მოვლენას საერთაშორისო ტერორისტულ ორგანიზაციებს შორის. ISIS-ის განსაკუთრებულობა იმაში მდგომარეობს, რომ ისტორიაში პირველად მოხდა პრეცედენტი, როდესაც ტერორისტულმა დაჯგუფებამ საკუთარ კონტროლქვეშ მოაქცია სუვერენული სახელმწიფოების ტერიტორიის (სირიის და ერაყის) გარკვეული ნაწილი და სურვილი გამოთქვა საერთაშორისო სამართლის სუბიექტად ჩამოყალიბებულიყო.

ტერორიზმზე საუბრისას ხაზგასასმელია „ჯიჰადის“ ცნება. სიტყვა „ჯიჰადი“ არაბული წარმოშობისაა და „სწრაფვასა“ და „ძალისხმევას“ ნიშნავს. კლასიკურ ტექსტებში მას მეტწილად გამოიყენებენ „ბრძოლისა“ და „ომის“ მნიშვნელობით. ხშირად ყურანიდან იმოწმებენ ფრაზას - „ღვთის გზაზე ბრძოლა“, რასაც არაერთ ინტერპრეტაციას აძლევენ. სიტყვასიტყვით კი ის „ალაჰის გზაზე მუყაითად მიმავალს“ ნიშნავს და სრულიად გამორიცხავს სხვა რელიგიის აღმსარებლის მქონეს წინააღმდეგ ბრძოლას. მართლმორწმუნე მუსლიმის აზრით, ისლამის მიმდევარი ვალდებულია, სათნოებით მოეპყრას სხვა რელიგიის აღმსარებელს და სწორედ ასეთი საქციელით წარმოაჩინოს თავისი რწმენა (1.134).

ტერორისტული იდეოლოგიის მიხედვით კი ვხვდებით საპირისპიროს, სადაც „ჯიჰადი“ დამახინჯდა და წმინდა ისლამური ტრადიციების უარყოფაში გადაიზარდა, რომლის შედეგადაც ისინი ჯიჰადს არა მარტო ქრისტიანებს, არამედ იმ სუნიტებსა და შიიტებსაც უცხადებენ, რომლებიც მათ აზრს არ იზიარებენ.

ნიშანდობლივია, რომ ტერორისტული ორგანიზაცია „ისლამური სახელმწიფოს“ გაძლიერება და მისგან გამოწვეული საფრთხე განსაკუთრებით 2014 წლის ივნისში გამწვავდა, როდესაც ამ დაჯგუფებამ ხალიფატის შექმნა გამოაცხადა. ამ ტერორისტული ორგანიზაციის გაძლიერებამ სირიის ხელისუფლებასა და ოპოზიციას შორის დაპირისპირება სულ სხვა მიმართულებით წარმართა. აღსანიშნავი ფაქტია, რომ 2014 წლის სექტემბერში, როდესაც რამდენიმე თვის გამოცხადებული იყო „ისლამური ხალიფატის“ შექმნა, ირანის პრეზიდენტმა მკაცრად დაგმო ეს დაჯგუფება და უწოდა „საფრთხე მთელი კაცობრიობისთვის“ (<http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1450525>).

ფაქტია, რომ მომძლავრებულმა ტერორისტებმა სირიისა და ერაყის მნიშვნელოვანი ნაწილი დაიკავეს. მათ წინააღმდეგ ბრძოლაში კი სხვა სახელმწიფოებიც ჩაერთნენ, რომლებიც ებრძოდნენ ტერორისტებს. ამავე დროს კი ამ სახელმწიფოთა გარკვეულმა ნაწილმა მხარი დაუჭირა სირიის ხელისუფლებას, ნაწილმა კი, ოპოზიციას. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ სირიაში განვითარებული მოვლენები გასცდა ქვეყნისა და მთლიანობაში რეგიონის ფარგლებსაც და მან გლობალური ხასიათი მიიღო.

„ისლამური სახელმწიფოს“ შესახებ არსებობს მრავალი ნაშრომი და სამეცნიერო სტატია, თუმცა ჩვენ განსაკუთრებულ ყურადღებას ვუთმობთ ITIC-ის (Intelligence and Terrorism Information Center) მიერ შექმნილ კვლევას, რომლის მიხედვით „ისლამური სახელმწიფო“ არის ჯიჰადისტურ ორგანიზაცია, რომელსაც მიზნად ისლამის „ოქროს ხანის“ აღდგენა ესახებოდა „წმინდა ომის“ მეშვეობით.

აღნიშნული რადიკალური იდეოლოგიის თანახმად, ყოველი მუსლიმის მოვალეობაა იბრძოდეს „ისლამის მიწის“ უცხო, უპირველესად, დასავლური გავლენისაგან გასათავისუფლებლად. აუცილებლად ხაზგასასმელია ის ფაქტი, რომ ზემოაღნიშნული ტერორისტული ორგანიზაციის მსოფლმხედველობით ისლამის მტრად მიიჩნევა არა მხოლოდ დასავლური სამყარო აშშ-ს მეთაურობით, არამედ ის მუსლიმური რეჟიმებიც, რომლებიც თანამშრომლობენ დასავლურ ქვეყნებთან, ან ატარებენ სეკულარულ ხასიათს.

ISIS-ი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს „თაკფირის“ კონცეფციასაც, რომელიც გულისხმობს ბრძოლას ყველა იმ ჯგუფის წინააღმდეგ, რომლებიც არ იზიარებენ რადიკალურ ფუნდამენტალისტურ შეხედულებებს.

ფაქტია, რომ დიდია ისლამური ფუნდამენტალიზმის როლი ტერორიზმის საკითხებში. ტერორიზმი მჭიდროდ შეერწყა ისლამურ ფუნდამენტალიზმს და ეს ცნებები ბევრისათვის ლამის სინონიმებადაა ქცეული.

აქედან გამომდინარე, ნათელია, რომ სირიაში განვითარებული მოვლენები გასცდა ქვეყნისა და მთლიანობაში რეგიონის ფარგლებსაც და ტერორიზმი იქცა არა ლოკალურ, არამედ საერთაშორისო ხასიათის საფრთხედ, სადაც ლომის წილი ისლამურ ფუნდამენტალიზმსა და ტერორისტულ ორგანიზაციას „ისლამურ სახელმწიფოს“ ეკუთვნის.

ისლამური ფუნდამენტალიზმი ერთ-ერთ საფრთხედ აღიქმება და იგი სერიოზულ გამოწვევად მიიჩნევა საერთაშორისო უსაფრთხოებისთვის. ისლამური ფუნდამენტალიზმი, როგორც უკვე დავინახეთ, მნიშვნელოვან იდეოლოგიურ ბაზას წარმოადგენს ტერორიზმისათვის და შეიძლება ითქვას, რომ მათ შორის კორელაცია საკმაოდ მაღალია.

„ისლამური სახელმწიფო“, რომელსაც სხვადასხვა სახელითაც მოიხსენიებენ, ბოლო წლებში სერიოზულ გამოწვევად რჩება, როგორც ახლო აღმოსავლეთის რეგიონისათვის, ასევე მთლიანდ მსოფლიოსათვის, რადგანაც ის საერთაშორისო უსაფრთხოებისა და უშიშროების გამოწვევად ფორმირდა. „სახალიფოს“ იდეოლოგიური საწყისები სწორედ ისლამურ ფუნდამენტალიზმზეა აღმოცენებული და იგი ამავდროულად ტერორისტული „ჯიჰადის“ კონცეფციაზეა დაფუძნებული.

ბიბლიოგრაფია:

1. ისლამი - ენციკლოპედიური ცნობარი, თბილისი, 1999
2. თოხაძე მ. დაეში, საქართველოს სტრატეგიის და განვითარების ცენტრი, თბილისი, 2020.
3. ცომია მ. ისლამური ფუნდამენტალიზმი და საქართველო, თბილისი, 2018.
4. გელოვანი ნ. სანიკიძე გ. ისლამი: რელიგია, ისტორია, ცივილიზაცია, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2009.

5. გაჩეჩილაძე რ. ახლო აღმოსავლეთი: სივრცე, ხალხი და პოლიტიკა, ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, თბილისი, 2011.
6. Islamic State's (ISIS, ISIL) Horrific Magazine (10-09-2014). Available from: <https://clarionproject.org/islamic-state-isis-isil-propaganda-magazine-dabiq-50/> (ნანახია 10-11-2020).
7. Roy, O. (2004). Globalized Islam: The Search for a New Ummah. New York: Columbia University Press;

Mariam Galdava
Bukuti Sitchinava
Caucasus International University

Islamic Fundamentalism and its Role in Terrorism

Abstract

Islamic fundamentalism, which is often associated with terrorism, is considered one of the challenges to international security.

Developments in the 1970s have made it clear that religion still plays an important role in international relations, and that it influences global and regional political processes in various ways around the world.

The conference paper will analyze the interrelatedness of Islamic fundamentalism and terrorism. The paper focuses on well-known forms of Islamic fundamentalism based on the Hanbali school in Sunni Islam, such as Wahhabism and Salafism. Within the topic, I will be discussing the early and modern understanding of jihad. Also, in the paper, I will elaborate on the alliance between the Islamic State of Iraq and the Levant and the Ba'athists.

In the concluding part of the conference paper, I will be summarizing the threats and challenges posed by Islamic fundamentalism and terrorism that threaten world peace and security.

**საქართველო–ირანის ურთიერთობა აშშ–ის ინტერესების
გათვალისწინებით.**

სტრატეგიული და რეგიონული თანამშრომლობა

1995 წლის საქართველოსა და ირანის პრეზიდენტების ედუარდ შევარდნაძისა და ჰოჯათ ოლ-ესლამ ალი აქბარ ჰაშემი რაფსანჯანის ერთობლივმა კომუნიკემ სათავე დაუდო დამოუკიდებელი საქართველოსა და ირანის ისლამური რესპუბლიკის პირდაპირ ურთიერთობას და მოხაზა სამომავლო თანამშრომლობის კონტურები (1). საქართველოს უახლეს ისტორიაში ეს ის პერიოდია, როცა 1993 წელს აფხაზეთში დე-ფაქტო იურისდიქციის დაკარგვის შემდეგ მოხდა დასავლეთის აქტიური ჩარევის იმედის გაცრუება. რუსეთის მხრიდან საკუთარი ინტერესების ბოლომდე განხორციელების მტკიცე ნება და აქედან გამომდინარე ჩვენი ქვეყნის სამეზობლოში ახალი ურთიერთობების მოწესრიგების სურვილი გაჩნდა რაც გამოწვეული იყო შექმნილი ახალი რეალობით. საქართველო შეეცადა, შეეძინა რეგიონში ახალი ფუნქცია. ამავე პერიოდში ქვეყანამ დაიწყო მეზობელ თურქეთთან საერთო ინტერესების ძიება. ამის კარგი მაგალითია ის, რომ „თბილისი-ყარსის“ რკინიგზის პროექტზე საუბარი 1993 წელს დაიწყო. საქართველოსა და თურქეთის პრეზიდენტებმა; ედუარდ შევარდნაძემ და სულეიმან დემირელმა ხელშეკრულებას ხელი 1996 წლის 4 აპრილს მოაწერეს. 2005 წლის იანვარში გაფორმდა ახალი ხელშეკრულება, რომლის დაფინანსებაზე ევროკავშირმა და აშშ-მა უარი განაცხადეს. რომ არა ეს ფაქტორი და აზერბაიჯანის ფინანსური ჩართვა ამ პროექტში, (საუბარი იყო 600 მილიონ დოლარზე), ევროპასა და აზიას შორის სარკინიგზო ხაზზე დომინანტი საქართველო იქნებოდა. 2006 წელს აშშ–ის პრეზიდენტმა ჯორჯ ბუშმა ხელი მოაწერა კანონს, რომელიც ამ ქვეყნის ბანკებს უკრძალავდა „თბილისი – ყარსის“ რკინიგზის მშენებლობის დაფინანსებას. ეს პროცესი კარგად ასახავს სტრატეგიული და რეგიონული თანამშრომლობის წინააღმდეგობებს და გადაკვეთის ხაზებს.

საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს ოფიციალურ საიტზე ირანთან ურთიერთობას ერთობ მწირი აბზაცი ეთმობა. კონკრეტულად: „საქართველოსთვის მნიშვნელოვანია კეთილმეზობლური ურთიერთობების გაგრძელება ირანის ისლამურ რესპუბლიკასთან, რომლის როლი ძალზედ მნიშვნელოვანია რეგიონის უსაფრთხოებისა და სტაბილურობის უზრუნველყოფის თვალსაზრისით. საერთაშორისო გარემოს გათვალისწინებით, საქართველო გააგრძელებს ირანთან ორმხრივი ურთიერთობების წარმართვას ეკონომიკის, კულტურისა და

ხალხთაშორის ურთიერთობების, ასევე სატრანსპორტო და ენერგეტიკულ საკითხებში თანამშრომლობის განვითარების კუთხით“ (2).

ირანის პოლიტიკა სამხრეთ კავკასიაში უმთავრესად ეკონომიკურ ინტერესებს ეფუძნება. ძირითადად ამ რეგიონში იგი საქართველოსთან, სომხეთსა და აზერბაიჯანთან სავაჭრო ურთიერთობების გაფართოებას, სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის გაყვანასა და დასავლეთისკენ ენერგორესურსების ექსპორტს ცდილობს.

საქართველოს პროდასავლური კურსის გათვალისწინებით ირანთან სამხედრო სფეროში თანამშრომლობა არ ხორციელდება. ისევე, როგორც რუსეთის შემთხვევაში, საქართველო თანამშრომლობს მხოლოდ შინაგან საქმეთა სამინისტროს სტრუქტურების პროფილით, რაც ინფორმაციის გაცვლას, ტრეფიკინგის წინააღმდეგ ბრძოლას და ნარკოტიკების უკანონო ბრუნვის აღკვეთას ითვალისწინებს.

2008 წლის საქართველო-რუსეთის ომის შემდეგ რუსი და სომეხი ექსპერტები ვარაუდობდნენ, რომ ირანი, როგორც რუსეთის სტრატეგიული პარტნიორი, სამხრეთ ოსეთსა და აფხაზეთს მალე აღიარებდა. თუმცა ეს ასე არ მოხდა. არაღიარება ცხადია, ირანის პრაგმატული პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესებითაა ნაკარნახევი. აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის დამოუკიდებლობის არაღიარება უაღრესად მნიშვნელოვანია საქართველო-ირანის ურთიერთობების გაღრმავების თვალსაზრისით. ირანის ინტერესი საქართველოსადმი ჩვენი ქვეყნის გეოპოლიტიკური მდებარეობაა, რომელიც შესაძლებელს ხდის ირანის ევროპის ქვეყნებთან კონტაქტის პერსპექტივას, რითაც ასე დაინტერესებულია ფაქტობრივ ბლოკადაში მოქცეული ირანი. ამავე დროს არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ირანიც, ისევე როგორც სხვა მეზობელი სახელმწიფოები, ცდილობს საკუთარი პოზიციების გაძლიერებას სამხრეთ კავკასიაში.

მნიშვნელოვანია ირანისა და სამხრეთ კავკასიის სახელმწიფოების ასიმეტრიული ორიენტაცია სამხედრო-სტრატეგიული თანამშრომლობის თვალსაზრისით; საქართველო აშშ-სა და დასავლეთზეა ორიენტირებული, აზერბაიჯანი კი თურქეთზე, სომხეთი – რუსეთზე. თუ რამდენიმე წლის წინ ექსპერტები ცალსახად იმაზე ამახვილებდნენ ყურადღებას, რომ აზერბაიჯანი და საქართველო ნატოსთან დაახლოებას ცდილობდნენ, ყარაბახის კონფლიქტის განახლებამ და რუსეთისა და თურქეთის ჩართულობამ მასში, აზერბაიჯანისთვის ტერიტორიების ნაწილის დაბრუნებამ აღნიშნული კონფიგურაცია რეგიონში შეცვალა. საქართველომ და ირანმა სრული ნეიტრალიტეტი შეინარჩუნა ამ პროცესში, ხოლო რუსეთმა სერიოზულად გაიმყარა პოზიციები რეგიონში. რაც შეეხება თურქეთს, მას ასევე დიდი სურვილი ჰქონდა სამხრეთ კავკასიაში პოზიციების განმტკიცებისა, რაც ვერ განხორციელდა. აზერბაიჯანმა მოქნილი დიპლომატია აწარმოა ორ დიდ სახელმწიფოს ინტერესებს შორის და ათწლეულობით გაყინული კონფლიქტის შემდეგ ტერიტორიების დაბრუნება მოახერხა. სომხეთი თავის მხრივ, არაერთი ექსპერტის აზრით, „დაისაჯა“ იმის გამო, რომ მისი ინტერესები შეეწირა რუსეთ-აზერბაიჯან-თურქეთის რეგიონალურ გეგმებს.

ახლო აღმოსავლეთში გაზრდილი არასტაბილურობა საფრთხეს უქმნის ასევე მის მეზობელ რეგიონს-სამხრეთ კავკასიასაც. შექმნილი ვითარებიდან გამომდინარე, საქართველოს მოუხდება თავისი რეგიონული პრიორიტეტების გადახედვა. აქ იგულისხმება-თბილისმა უნდა გააღრმავოს თანამშრომლობა თუ არა თეირანთან, ქვეყნის პროდასავლური კურსის უცვლელობის პირობებში. საქართველოსა და ირანის ბოლო წლების ურთიერთობებში დღის წესრიგში კვლავ დადგა ევროპისკენ მიმავალი ენერგორესურსების ტრანსპორტირების ახალი მარშრუტების ძიება, რაც პოსტ-სანქციურ პერიოდში, ირანის საგარეო პოლიტიკისათვის მთავარ პრიორიტეტად სახელდება (3).

ახლა ყურადღებას გავამახვილებ ამ ორი ქვეყნის ურთიერთობაში რამოდენიმე წლის უკან წამოჭრილ ისეთ მნიშვნელოვან ნიუანსზე, რომლის განხორციელებაც ვერ ან არ მოხერხდა. კონკრეტულად, აქ იგულისხმება ირანისათვის საქართველოდან წყლის მიწოდების საკითხი, რომელიც 2016 წელს დაისვა. აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ამავე წელს ირანის ელჩმა აბას თალები ფარიმ ვრცელი ინტერვიუ მისცა ინტერნეტრესურს eugeorgia.info-ს. ირანის წყლის დეფიციტზე საუბრისას ელჩმა საგანგებოდ აღნიშნა, რომ იგეგმება დასავლეთ საქართველოს მდინარეების წყლის გადატუმბვა ურმიის ტბაში და საქართველოს არტეზიული წყლების გადატანა აზერბაიჯანის გავლით ირანში, რაც ითვალისწინებდა მიწისქვეშა წყლის არხებისა და ბაზალტის მილსადენის მშენებლობას (4). მანამდე საუბარი იყო იმაზე, რომ ირანისათვის საქართველოს მიწოდებინა წყალი მდინარე მტკვრიდან, მაგრამ აზერბაიჯანის ინტერესების გათვალისწინებით, რაც საქართველოს ინტერესებშიც შედიოდა, ეს საკითხი მალე დაიხურა. ზემოთ აღნიშნულ პროექტზე (აქ იგულისხმება დასავლეთ საქართველოდან წყლის მიწოდება ირანისათვის) ქართულმა მხარემ მალევე თქვა უარი. არ არის გამორიცხული, რომ ამ პროექტის ჩაშლა აშშ-ის გავლენით მომხდარიყო, რადგანაც თავის დროზე ირანული გაზის შესყიდვის განზრახვის გამო აშშ-მა ურჩია საქართველოს, ირანთან გრძელვადიან თანამშრომლობაზე თავი შეეკავებინა. ამის შესახებ 2007 წელს გამართულ დისკუსიის კვალდაკვალ საქართველოს სტრატეგიისა და საერთაშორისო ურთიერთობების კვლევის ფონდის ვიცე-პრეზიდენტმა თემურ იაკობაშვილმა განაცხადა. ამ დისკუსიას საქართველოში არაოფიციალური ვიზიტით მყოფი ირანის საგარეო საქმეთა მინისტრის მოადგილე მანუჩეჰრ მოჰამადი ესწრებოდა. სხვათა შორის, მან დისკუსიაზე ხაზგასმით გამოთქვა იმედი, რომ საქართველო არ გახდება ირანის წინააღმდეგ აშშ-ს პლაცდარმი. ქართულ-ირანულ ურთიერთობებსა და რეგიონალური უსაფრთხოების პრობლემაზე თბილისში გამართული ამავე შეხვედრის მონაწილეებმა განაცხადეს, რომ „საქართველოს სტრატეგიული პარტნიორობა აშშ-სთან ირანისთვის „ტრაგიკული“ არ არის და ხელს არ უშლის საქართველოსთან პრაგმატული ორმხრივი ურთიერთობების განვითარებას“. თემურ იაკობაშვილის აზრით: ის, რომ აშშ-სთან ვმეგობრობთ არ ნიშნავს, იმას რომ ირანს არ უნდა ველაპარაკოთ. პირიქით, შეიძლება გამოვდგეთ კიდევ გზად და ხიდად, რომელიც დააკავშირებს ამ ორ სახელმწიფოს. ირანელები

ასევე ყოველგვარი ემოციების გარეშე უყურებენ საქართველოს ნატოში გაწევრიანებას და თვლიან, რომ ეს არის საქართველოს გადასაწყვეტი და მათთვის საფრთხე ამაში არ არსებობს. საინტერესოა ირანის ხედვა ევროკავშირთან მიმართებაში. ისინი თვლიან, რომ ევროკავშირის როლის გააქტიურება რეგიონში მისასაღმებელია და საქართველოს ევროპასთან დაახლოება ირანს ხელს აძლევს პოლიტიკური, ეკონომიკური და ყველა თვალსაზრისით. აქვე მინდა ავღნიშნო, რომ ირანს ასეთი პოზიცია არა მარტო 2007 წელს, არამედ ამჟამადაც გააჩნია.

მიხეილ სააკაშვილის პრეზიდენტობის დროს, ხელისუფლება აშშ-თან სტრატეგიული პარტნიორობის მიუხედავად, ხელიდან არ უშვებდა შანსს, ეწარმოებინა მრავალვექტორიანი პოლიტიკა. მათ შორის, მცდელობა იყო ირანთან თანამშრომლობის გაღრმავებაზეც. თუმცა 2008 წლის მოვლენებმა გარკვეულწილად შეცვალა არსებული ვითარება.

2010 წელს აშშ-ში საქართველოს ელჩად წარდგენილმა თემურ იაკობაშვილმა მკაფიოდ განაცხადა: „მიმაჩნია, რომ საქართველოს კარგი ურთიერთობა უნდა ჰქონდეს ყველა მეზობელთან, ირანიც ჩვენი მეზობელია. მნიშვნელოვანია, რომ ირანთან გვაქვს ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული ურთიერთობები, რომელიც საერთაშორისო ჩარჩოებში ჯდება“. მისი თქმით, ქართული მხარისათვის მნიშვნელოვანია, რომ ირანი საერთაშორისო საზოგადოების სრულფასოვანი წევრი იყოს და საქართველო თუ ამის მიღწევაში წვლილს შეიტანს, მხოლოდ მისასაღმებელი იქნება (5).

არჩილ გეგეშიძე ქართულ-ირანულ ურთიერთობებთან დაკავშირებით აღნიშნავდა: „სამწუხაროდ, პოტენციალსა და ურთიერთობებში არსებულ დონეს შორის არის უდიდესი სხვაობა და ჩვენ ვერ ვიყენებთ ამას. პრობლემაა იმაშიც, რომ კარგად არ ვიცნობთ ერთმანეთს მიუხედავად იმისა, რომ საუკუნეების სიღრმეებიდან მოდის ჩვენი ურთიერთობები. გარდა ამისა, საერთაშორისო პოლიტიკური სიტუაცია უშლის ხელს ჩვენს ქვეყნებს შორის ურთიერთობების აწყობას. ამ სიტუაციაში საქართველოს და ირანს განსხვავებული ადგილი, როლი და განვითარების ვექტორი აქვთ. ამ დროს მე ამაში შეუთავსებელს ვერაფერს ვხედავ, რადგან უფრო ინტენსიური დიალოგის პირობებში ეს ყველაფერი შეიძლება ერთმანეთს ძალიან კარგად მოერგოს ისევ და ისევ საქართველოსა და ირანის ურთიერთობების საკეთილდღეოდ. შესაძლოა გარკვეულ ეპიზოდებში საქართველომ შეასრულოს შუამავლის როლი აშშ-ისა და ირანის ურთიერთობებში“ (6).

2017 წლის 17 აპრილს ირანის ისლამური რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრმა მოჰამედ ჯავად ზარიფმა საქართველოში პირველი ორდღიანი ოფიციალური ვიზიტისას განაცხადა, რომ ორი ქვეყნის ურთიერთობებში „ახალი ფურცელი“ იშლება და ურთიერთობების კიდევ უფრო გაღრმავების ეტაპი დგება. ირანი და საქართველო ურთიერთობებისთვის ახალი იმპულსის მიცემას გეგმავენ ვაჭრობის, ენერგეტიკის, სოფლის მეურნეობის, ტურიზმისა თუ განათლების სფეროებში. საგანგებოდ აღინიშნა სატრანზიტო დერეფნის ამოქმედების პერსპექ-

ტივები. ქართულ მედიაში ყურადღება ექცეოდა იმასაც, რომ საერთაშორისო პოლიტიკის ჭრილში საქართველო და ირანი სხვადასხვა ბანაკს წარმოადგენენ და საქართველოს მთავარ სტრატეგიულ პარტნიორს, ამერიკის შეერთებულ შტატებს, დამაბული ურთიერთობები აქვს თეირანთან, რაც კიდევ უფრო გამწვავდა სირიაში მიმდინარე მოვლენების ფონზე.

საგარეო საქმეთა მინისტრების ერთობლივ პრესკონფერენციაზე, რომელიც 18 აპრილს გაიმართა, საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრმა მიხეილ ჯანელიძემ მადლობა გადაუხადა ირანელ კოლეგას საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობისა და სუვერენიტეტის მტკიცე მხარდაჭერისთვის და იმედი გამოთქვა, რომ ორი ქვეყანა ახალი ძალით შეუდგება თანამშრომლობის გაღრმავებას, საერთო ინტერესებზე დაყრდნობით. ორ ქვეყანას შორის პრიორიტეტულ მიზნებად დასახელდა სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირებისა და ბიზნესთანამშრომლობის განვითარება. მინისტრი მიხეილ ჯანელიძე ორი ქვეყნის ურთიერთობების გაღრმავებაში დიდ პოტენციალს ხედავდა და სამომავლო თანამშრომლობას ევროკავშირთან საქართველოს დაახლოების ჭრილში განიხილავდა. მისი აზრით, დღეს საქართველო, როგორც ევროპული სახელმწიფო, ევროკავშირში ინტეგრაციის პროცესით მონიჭებული განსაკუთრებული შესაძლებლობებით წარმოადგენს კარიბჭეს ჩვენი რეგიონის ქვეყნებისთვის და აზიური ქვეყნებისთვის ევროპაში და პირიქით. მან ასევე ხაზი გაუსვა, რომ საქართველოს ხელისუფლება მაქსიმალურად უწყობს ხელს ქვეყნის ამ ფუნქციის განვითარებას და სარკინიგზო, სახმელეთო ტრანსპორტის და საზღვაო დერეფნების განვითარებას. აღსანიშნავია, რომ საქართველო ჩართულია სარკინიგზო გადაზიდვების დერეფნის განვითარების პროექტში, ერთიანი ტარიფი შეთანხმებულია ჩვენი რკინიგზის ძალისხმევით და მისასაღმებელია, რომ აზერბაიჯანი-ირანის დამაკავშირებელი სარკინიგზო მონაკვეთი დასრულდა. ეს ყველაფერი ხელს უწყობს საქართველოს გავლით აზიიდან ტვირთების ტრანსპორტირების ზრდას ევროპის მიმართულებით (5).

თავის მხრივ, ირანის საგარეო საქმეთა მინისტრმაც ხაზი გაუსვა სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობების გაღრმავების აუცილებლობას. მან განაცხადა, რომ ამ შეხვედრაზე განხილული იქნა სხვადასხვა შესაძლებლობა ირანისა და საქართველოს თანამშრომლობის კუთხით - დაწყებული ტრანზიტით და გაგრძელებული სოფლის მეურნეობით, მეცნიერებით, ტექნოლოგიებით... მათ შორის, ასევე, თანამშრომლობით საერთაშორისო ორგანიზაციებში და თანამშრომლობით რეგიონალური საკითხების გარშემო. მან გამოთქვა იმედი, რომ ჯერა ორი ქვეყნის ფართო შესაძლებლობების ქონის. ის ასევე შეეხო დერეფანს სპარსეთის ყურესა და შავ ზღვას შორის, რომელიც დააკავშირებს არა მხოლოდ საქართველოს და ირანს, არამედ მსოფლიოსაც დაახლოებს. აზიიდან ევროპისკენ გაცილებით დაბალი ტრანსპორტირების საფასური ჩვენ გვამლევს კარგ საშუალებას, რომ ირანის, საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთის ჩართულობით, გამოყენებული იქნება ეს შესაძლებლობა.

თუმცა ამ თვალსაზრისით ბევრი რამ შეცვალა 2020 წლის ყარაბაღის მოვლენებმა. მიმდინარე წლის 11 იანვარს აზერბაიჯანის, სომხეთისა და რუსეთის ლიდერებმა მთიანი ყარაბაღის შესახებ ერთობლივი განცხადება გააკეთეს, რომლის თანახმადაც შეიქმნება სამუშაო ჯგუფი. მისი პრიორიტეტი საავტო-მობილო და სარკინიგზო მიმოსვლა იქნება, რომელიც სომხეთთან, აზერბაიჯანთან და რუსეთთან ერთად მოიაზრებს ირანსაც. ეს შეთანხმება სომხეთისთვის რუსეთზე და ირანზე სარკინიგზო გასასვლელის მიცემას ითვალისწინებს. აფხა-ზეთის რკინიგზის ამოქმედების აქტუალურობა დაიკარგა. ამ ახალ სატრანზიტო დერეფანში საქართველო აღარ ფიგურირებს. ცხადია, ტვირთბრუნვაზე და შემოსავლებზე ეს ფაქტორი გავლენას იქონიებს. თუმცა ბევრად უფრო მნიშვნელოვანი რეგიონში კონფიგურაციის შეცვლა და საქართველოს როლის შემცირებაა.

2018 წელს საქართველოს პირველი ვიცე-პრემიერი, ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების მინისტრი დიმიტრი ქუმსიშვილი ერთდღიანი სამუშაო ვიზიტით ირანის ისლამურ რესპუბლიკას ეწვია. ირანის ეკონომიკურ საქმეთა და ფინანსთა მინისტრთან შეხვედრისას, დადებითად შეფასდა ორმხრივი ვაჭრობის განვითარების საკითხი. სტატისტიკის თანახმად, 2017 წლის მონაცემებით, სავაჭრო ბრუნვამ საქართველოსა და ირანს შორის 181 მლნ. აშშ დოლარი შეადგინა, რაც წინა წელთან შედარებით 38%-იანი ზრდა იყო, ხოლო ექსპორტმა 76 მლნ. აშშ დოლარი შეადგინა, რაც წინა წელთან შედარებით 64 პროცენტით გაიზარდა. ასევე აღინიშნა, რომ ზრდადი ტენდენცია იყო შენარჩუნებული 2018 წლის პირველ კვარტალშიც - სავაჭრო ბრუნვისა და ექსპორტის ზრდამ, შესაბამისად 34% და 28% შეადგინა.

აქვე მოკლედ დავამატებთ, რომ 2017 წლის აპრილში ირანის საგარეო საქმეთა მინისტრ მოჰამად ჯავად ზარიფთან შეხვედრისას ხაზი გაესვა საქართველოსა და ირანს შორის გაზრდილ ტურისტულ მაჩვენებელს, რასაც ხელი შეუწყო ორ ქვეყანს შორის 2015 წელს სავიზო რეჟიმის გაუქმებამ. 2017 წელს ირანიდან საქართველოში ვიზიტორების რაოდენობა 118% გაიზარდა, მხოლოდ 2018 წლის პირველ კვარტალში საქართველოში ირანიდან 91,000-ზე მეტი ვიზიტორი შემოვიდა, რაც წინა წლის ანალოგიურ მაჩვენებელზე 64 % მეტია.

მიუხედავად ოპტიმისტური მოლოდინებისა, 2018 წლის დეკემბერში თბილისში დაგეგმილი კონფერენცია „ირანელ ბიზნესმენტა გამოწვევები საქართველოში“, ფაქტობრივად ჩაიშალა. მონაწილეთა ნაწილს ვიზაზე უარი ეთქვა, ხოლო ჩამოსული ინვესტორები უკან გააბრუნეს. ირანის საგარეო საქმეთა სამინისტრომ საკუთარ მოქალაქეებს საქართველოში ვიზიტების დაგეგმვისგან თავის შეკავებისკენ მოუწოდა. ტურისტების რაოდენობამ კლება დაიწყო. თუ 2018 წელს საქართველოში ირანის 291 ათასი მოქალაქე შემოვიდა, 2019 წელს მათი რაოდენობა 140 ათასამდე შემცირდა (6).

ორი ქვეყნის ურთიერთობაზე არცთუ სახარბიელოდ იმოქმედა 2020 წლის იანვარში საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრის ტვიტერზე გამოხმაურებამ

აშშ-ის სარაკეტო თავდასხმის შედეგად ერაყში გავლენიანი ირანელი გენერლის ყსემ სოლეიმანის მკვლელობასთან დაკავშირებით. დავით ზალკალიანი წერდა, რომ აშშ-ს თავისი მოქალაქეების დაცვის ლეგიტიმური უფლება აქვს. ჩვენ ვგმობთ ბაღდადში აშშ-ის საელჩოზე ბოლოდროინდელ ძალადობრივ, პროვოკაციულ თავდასხმას განაცხადა მან. აშშ-ს თავისი მოქალაქეების დაცვის ლეგიტიმური უფლება აქვს. ახლა დიპლომატიის დროა, რათა მოხდეს სიტუაციის დეესკალაცია და დამაბულობის განმუხტვა.

2020 წელს საქართველოსა და ირანს შორის კოვიდ პანდემიის გამო ეკონომიკური ურთიერთობების მაჩვენებლების ზრდა მკვეთრად შემცირდა, შეიზღუდა მიმოსვლა. ორ ქვეყანას შორის პანდემიისგან გამოწვეული დროებით შეფერხებული ურთიერთობების განვითარება პანდემიის შემდგომ პერიოდში უნდა ვივარაუდოთ. ასევე აღსანიშნავია, რომ აშშ-ის საპრეზიდენტო არჩევნების შემდეგ ირანის მიმართ ამერიკული პოლიტიკა სავარაუდოდ შეიცვლება, რაც თავისთავად აისახება ქართულ-ირანულ ურთიერთობებზეც.

ბიბლიოგრაფია:

1. <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/1487195?publication=0>
2. <https://mfa.gov.ge/MainNav/ForeignPolicy/ForeignPolicyStrategy/%E1%83%9D%E1%83%94%E1%83%9B%E1%83%AE%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%95%E1%83%98-%E1%83%A3%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%98%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%9D%E1%83%91%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98.aspx>
3. <https://www.timer.ge/irani-da-samkhreth-kavkasia-geopolitikuri-interesebi-da-regionuli-prioritetebi/>
4. [http://eugeorgia.info/ka/article/422/iranis-elchi-saqartvelodan-wylis-eqsportistvis-infrastruqturis-mshenebloba-15-miliardi-dolari-jdeba/.](http://eugeorgia.info/ka/article/422/iranis-elchi-saqartvelodan-wylis-eqsportistvis-infrastruqturis-mshenebloba-15-miliardi-dolari-jdeba/)
5. <https://ghn.ge/news/28110>
6. <http://www.economy.ge/?page=news&nw=706>

Georgia-Iran Relations Considering Interests of the USA. Strategic and Regional Partnership

Abstract

Iran's policy in the Caucasus is mainly based on economic interests. Mainly in the region, it seeks to expand trade relations with the South Caucasus, build transport infrastructure, and export energy resources to the West. The asymmetric orientation of Iran and the South Caucasus states in terms of military-strategic cooperation is important; Georgia is oriented towards the USA and the West, Azerbaijan - towards Turkey, Armenia - towards Russia. If a few years ago experts unequivocally pointed out that Azerbaijan and Georgia were trying to get closer to NATO, the resumption of the Karabakh conflict and the Russian-Turkish involvement in the return of part of the territories to Azerbaijan changed that configuration in the region; Georgia has maintained complete neutrality in this process, while Russia and Turkey have seriously strengthened their positions in the region. Despite the optimistic expectations, the conference "Challenges of Iranian Businessmen in Georgia" scheduled for December 2018 in Tbilisi, in fact, failed. Some of the participants got visas denied, while the incoming investors withdrew. The Iranian Foreign Ministry has called on its citizens to refrain from planning visits to Georgia. The number of tourists began to decline. If in 2018 291 thousand Iranian citizens entered Georgia, in 2019 their number decreased to 140 thousand. The past 2020 has had a negative impact on Georgia-Iran and all other relations due to the covidpandemic. Economic indicators deteriorated sharply, traffic was restricted. The resumption and development of the cold relationship between Georgia and Iran should be assumed only in the post-pandemic period, although the American policy towards Iran after the US presidential election is likely to become even tougher, and the government left unchanged in Georgia after the October 31 elections does not give rise to much optimism.

ახლო აღმოსავლეთის ისლამური ქვეყნების პოზიცია ისრაელ-გას-ისა და ისრაელ-ბაჰრეინის შეთანხმებასთან დაკავშირებით

გაერთიანებული არაბთა საამიროები სპარსეთის ყურის პირველი სახელმწიფოა, რომელიც დიპლომატიურ კონტაქტებს ამყარებს ისრაელთან და მსოფლიოში მესამე არაბული ქვეყანა, რომელიც ასეთ ნაბიჯს დგამს. არაბულ ქვეყნიდან 1979 წელს ისრაელმა პირველად სამშვიდობო შეთანხმებას მიაღწია ეგვიპტესთან, მეორედ 1994 წელს კი იორდანიასთან.

გაერთიანებული არაბთა საამიროების განცხადებით, შეთანხმება ისრაელის მხრიდან პალესტინური ტერიტორიების ანექსიის შეჩერებას ისახავს მიზნად. შეთანხმების თანახმად, ისრაელი მზადაა, შეაჩეროს თავისი სუვერენიტეტის გაფართოება მდინარე იორდანეს დასავლეთ სანაპიროს ტერიტორიაზე, რასაც საერთაშორისო საზოგადოება ანექსიად აფასებს. (1. 104-114)

აშშ_ როგორც ფასილიტატორი

ისრაელსა და გაერთიანებულ არაბთა საამიროებს შორის ე.წ. სამშვიდობო შეთანხმებას 2020 წლის 15 სექტემბერს ვაშინგტონში მოეწერა ხელი. მხარეებს შორის ურთიერთობების ნორმალიზების შესახებ ისტორიული შეთანხმება აშშ-ის შუამავლობით მოხდა.

აშშ-ის პრეზიდენტმა დონალდ ტრამპმა ორ ქვეყანას შორის მიღწეული შეთანხმება შეაფასა, როგორც ისტორიული მიღწევა და სამშვიდობო შეთანხმება ორ დიდებულ მეგობარს - ისრაელსა და გაერთიანებულ არაბთა საამიროებს შორის. ისრაელის პრემიერ ბენიამინ ნეთანიაჰუს თქმით, სუვერენიტეტის გაფართოება მხოლოდ აშშ-თან მჭიდრო კოორდინაციის პირობებში მოხდება _ ისრაელმა და გაერთიანებულმა არაბთა საამიროებმა, აშშ-ის დახმარებით, ურთიერთობების მოგვარების შესახებ ისტორიულ შეთანხმებას მიაღწიეს, რაც ორ ქვეყანას დიპლომატიური ურთიერთობების სრულ ნორმალიზებას შეუწყობს ხელს. 49 წლის შემდეგ, ისრაელისა და არაბთა გაერთიანებული საამიროების დიპლომატიური ურთიერთობების სრულ ნორმალიზებას არავინ ელოდა და ამ დრომდე შეუძლებელი ჩანდა ეს შეთანხმება.

ურთიერთობების დათბობა

აშშ-ს პრეზიდენტის დონალდ ტრამპის შეფასებით _ აღნიშნული ურთიერთობა ყველა სფეროში შეიტანს დადებით ცვლილებას _ მათ ექნებათ საელჩოები, ეყობა ელჩები და თანამშრომლობას დაიწყებენ სხვადასხვა სფეროებში, მათ შორის ტურიზმის, განათლების, ჯანდაცვის, ვაჭრობისა და უსაფრთხოების

საკითხებში. ხოლო თავის მხრივ, ისრაელის ლიდერმა ბენიამინ ნეთანიაჰუმ აღნიშნა, რომ ეს არის „ისტორიული დღე ისრაელის სახელმწიფოსთვის“.

როცა გაერთიანებული არაბთა საემიროები (UAE) შეთანხმდნენ ისრაელთან ურთიერთობის ნორმალიზებაზე, მაშინვე გაჩნდა ვარაუდი, რომ შეიძლება ბაჰრეინსაც მიეზამა მსგავსი შეთანხმებისთვის.

სპარსეთის ყურეში მდებარე ქვეყანა ბაჰრეინი და ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში არაბული სამყაროს მთავარი მოწინააღმდეგე – ისრაელი, დიპლომატიური ურთიერთობების დამყარების მიღწევაზე თანხმდებიან. ამის შესახებ ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტმა, დონალდ ტრამპმა განაცხადა და ამ მოვლენას „ისტორიული მიღწევა“ უწოდა. შეთანხმება მიღწეული იქნა მას შემდეგ, რაც ტრამპი ისრაელის პრემიერ მინისტრ, ბენიამინ ნეთანიაჰუს და ბაჰრეინის მეფეს, ჰამად ბინ ისა ალ ხალიფას ესაუბრა. „ეს არის ისტორიული მიღწევა შუა აღმოსავლეთში შემდგომი მშვიდობისკენ“, — ნათქვამია აშშ-ს, ბაჰრეინსა და ისრაელს შორის ხელმოწერილ საერთო შეთანხმებაში (5).

ათწლეულების განმავლობაში არაბული სახელმწიფოების უმეტესობა ბოიკოტს უცხადებდა ისრაელის ახლადშექმნილ სახელმწიფოს. ისინი აცხადებდნენ, რომ ისრაელთან კავშირების დამყარება მხოლოდ მას შემდეგ მოხდებოდა, როცა პალესტინასთან დაკავშირებული პრობლემა მოგვარდებოდა (5).

ისრაელის პრემიერ მინისტრის, ბენიამინ ნეთანიაჰუს შეფასებით, აღნიშნული სამშვიდობო ხელშეკრულება კიდევ ერთ არაბულ ქვეყანასთან არის – „მშვიდობის ახალი ერა, მშვიდობა მშვიდობისათვის, ეკონომიკა ეკონომიკისთვის. ჩვენ მრავალი წლის განმავლობაში ჩავდეთ ინვესტიცია მშვიდობაში და ახლა მშვიდობა ჩადებს ჩვენში“.

ბაჰრეინი გახდა არაბულ ქვეყნებთან აქამდე ერთ-ერთი ის ბოლო ქვეყანა, რომელიც ისრაელთან ურთიერთობების ნორმალიზებას დათანხმდა, რაც აშშ-ს პრეზიდენტის დონალდ ტრამპისა და მისი ადმინისტრაციის ინიციატივით მოხდა (4).

არაერთგვაროვანი შეფასება

აღნიშნულ შეთანხმებებს არაერთგვაროვანი რეაგირება მოჰყვა მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში. ამ ფაქტებს განსაკუთრებით მწვავე რეაქცია ჰქონდა ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებში;

პალესტინის ხელმძღვანელობამ დაგმო ბაჰრეინ-ისრაელის შეთანხმება და მას მოღალატეობრივად კი უწოდა ბაჰრეინის მხრიდან და შეაფასა როგორც „პალესტინელებისთვის ზურგში დანის ჩართვა“.

ჰამასი, რომელიც ღაზას სექტორს აკონტროლებს, ამ შეთანხმებას „აგრესიას“ უწოდებს, რამაც პალესტინის საკითხს „სერიოზული ზიანი“ მიაყენა (4).

რაც შეეხება, გას-ს, ის მიესალმება ისრაელ-ბაჰრეინის გადაწყვეტილებას, და ამბობს რომ ეს შეთანხმება, რეგიონსა და მთელს მსოფლიოში მშვიდობასა და ურთიერთანამშრომლობაზე დადებით გავლენას იქონიებს (4).

თურქეთის რეაქცია კი ამ ქვეყნის საგარეო საქმეთა მინისტრმა მევლუდ ჩაუშოღლუმ გაახმოვანა, რომელმაც სასტიკად დაგმო ბაჰრეინის გადაწყვეტილება ისრაელთან დიპლომატიური ურთიერთობის ნორმალიზების თაობაზე. მან იქვე დასძინა რომ ეს პალესტინის საკითხს ახალი დატყმის ქვეშ მოაქცევს, რისი დაცვაც მათ თავად მოუწევთ. განცხადებაში ასევე ნათქვამია რომ ეს შეთანხმება ისრაელს პალესტინისადმი არალეგიტიმური ქმედებების განხორციელებისაკენ უბიძგებს და ის პალესტინის მიწის საბოლოო ოკუპაციისთვის ძალისხმევას არ დაიშურებს (4).

იორდანის საგარეო საქმეთა მინისტრი _ აიმან საფადი თავის განცხადებაში ამბობს, რომ ისრაელმა საჭირო და აუცილებელი ნაბიჯები უნდა გადადგას რეგიონში სამართლიანი და სრულყოფილი მშვიდობის დასამყარებლად. მან იქვე დასძინა, რომ ისრაელმა უნდა შეწყვიტოს ყველა ის პროცედურა, რაც ორი ქვეყნისთვის გამანადგურებელია და დაასრულოს პალესტინის მიწების არალეგალური მითვისება-ოკუპაცია (5).

ოფიციალური ომანი იმედოვნებს, რომ ეს ახალი სტრატეგიული გზა, რომელსაც ზოგიერთი არაბული ქვეყანა მიუყვება, მშვიდობის მომტანი იქნება და პალესტინის დამოუკიდებელ სახელმწიფოს ჩამოყალიბებამდე მიიყვანს, რომლის დედაქალაქი აღმოსავლეთ იერუსალიმი იქნება. ის ასევე მიესალმება ბაჰრეინის გადაწყვეტილებას ისრაელთან ურთიერთობის ნორმალიზაციის შესახებ, სულთანს დადებითად აფასებს მოძმე სამეფოს, ბაჰრეინის ინიციატივას (5).

ოფიციალური ირანი ბაჰრეინთან შეთანხმებას ისრაელთან, დანაშაულად მოიხსენიებს. „ბაჰრეინის მმართველები დღეიდან სიონისტური დანაშაულებრივი რეჟიმის პარტნიორები იქნებიან და ეს რეგიონისთვის და მთელი ისლამური სამყაროს უსაფრთხოების დაცვის კუთხით მუდმივი საფრთხე იქნება“ - განაცხადა ირანის საგარეო საქმეთა მინისტრმა სეიდ ჯავად ზარიფმა.

ეგვიპტის პრეზიდენტი, აბდელ ფათაჰ ელ სისი ამ შეთანხმებას ისრაელის მხრიდან „მნიშვნელოვან ნაბიჯად“ აფასებს და ბაჰრეინსა და ისრაელს შორის დიპლომატიური ურთიერთობის დარეგულირებას მიესალმება. მისი აზრით, ეს საბოლოოდ სტაბილურობისა და მშვიდობის მომტანი იქნება ახლო აღმოსავლეთში და ამ გზით საბოლოოდ მოგვარდება პალესტინის საკითხი (3).

დასკვნა

ისრაელისთვის წინგადადმული ნაბიჯია გას-თან და ბაჰრეინთან ურთიერთობის ნორმალიზების შეთანხმებაზე ხელმოწერა, რადგან ეს ებრაელებსა და არაბებს შორის აღმართული „რკინის კედლის“ გარღვევის ერთგვარ საშუალებად უნდა იქცეს. ძირითადი არსი ამ ყველაფრისა მდგომარეობს იმაში, რომ ისრაელს მიეცემა შანსი „აიძულოს“ არაბები ისრაელის სახელმწიფოს არსებობა აღიარონ და უფრო მეტიც, დიპლომატიური ურთიერთობები დაამყარონ მასთან. ისრაელს არ სურს ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში ცალკე ყოფნა და აქედან გამომდინარე ამ შეთანხმებებს არაბულ ქვეყნებთან მომავალი ურთიერთობების ნორმალიზებისკენ კიდევ ერთ წარმატებულ ნაბიჯად მიიჩნევს, რაც მხარეთათვის შესაძლოა სასიკეთო შედეგის მომტანი გახდეს.

ბიბლიოგრაფია:

1. გაჩეჩილაძე რ.- „ახლო აღმოსავლეთი“. თბილისი, 2019
1. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-54151712>
2. <https://www.aljazeera.com/news/2020/9/13/how-the-world-reacted-to-bahrain-israel-normalising-ties>
3. <https://www.aljazeera.com/news/2020/9/12/bahrain-follows-uae-to-normalise-ties-with-israel>
4. <https://www.amerikiskhma.com/a/with-trumps-help-israel-and-the-united-arab-emiratesreach-historic-deal-to-normalize-relations/5542355.html>
5. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-53805828>
6. <https://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-51299145>

Shorena Sigua
Levan Nikoleishvili
Caucasus International University

The position of the Islamic countries of the Middle East

Abstract

Since establishing the state of Israel, it has had quite tense relations with the Muslim world and especially with the Arab countries, in particular - still unresolved Israeli-Palestinian problem.

However, despite these negative relations, Israel has always tried to normalize relations with the Arab countries, with the help of the United States.

However, despite these negative relations, Israel has always tried to normalize relations with Arab countries, with the help of the United States.

Just mediating the United States Israel established diplomatic relations with Egypt, the first of the Arab countries, which aroused the displeasure amid Arab countries and the Islamic world entirely. It has been quite a long time since then, almost forty years, and

Israel has not been able to normalize relations with the Arab countries, which has been hindered by numerous reasons. One of the main reasons between the Arab countries and Israel, was and is the issue of Palestine. However, at the request of US President Donald Trump, Israel in this year of September was able to sign a normalization treaty with the United Arab Emirates and Bahrain.

The signing of the treaty is quite a step forward for Israel in the Arab world, which led to great dissatisfaction and resentment in the Eastern countries, particularly in the Arab countries. It was also expressed that this was a detrimental step for Palestine and an unfavorable attitude towards the Islamic world in general by the United Arab Emirates and Bahrain.

Hence, the fact is that Israel, with the help of the US, is trying to normalize relations with Arab countries in order to weaken the environment of hostile states around it.

პოლიტიკური ლიდერის იმიჯის შექმნის თავისებურებანი

პოლიტიკური იმიჯის შექმნის ტექნოლოგიები აქტუალურია როგორც საქართველოში, ასევე მსოფლიოში. მიუხედავად იმისა, რომ განვითარებული სახელმწიფოები მაღალ დონეზე ფლობენ პოლიტ-ტექნოლოგიებს, მაინც დიდ დროს და რესურსს ხარჯავენ ახალ მეცნიერულ მიგნებებზე. განვითარებადი სახელმწიფოები კი, ძირითადად მათ მიერ შემუშავებულ სტანდარტებს იყენებენ. სწორედ აქ ჩნდება პრობლემა - მათგან ტექნოლოგიები ისე უნდა იქნას გადმოღებული, რომ შეესაბამებოდეს კონკრეტულ ეთნო-კულტურას, ტრადიციებს და მსოფლმხედველობას. პირდაპირ, კალკირებულად გადმოღებული ტექნოლოგიები უსულო სხეულს ჰგავს, რომელიც შესაძლოა იყოს ლამაზი, მაგრამ არა მისაღები და ეფექტს ვერ ახდენდეს საზოგადოებაზე. ამ სტატიის ერთ-ერთი მეცნიერული მიგნება სწორედ ის არის, თუ როგორ იქნას გამოყენებული საერთაშორისო სტანდარტები პოლიტ-ტექნოლოგიებში ქართული საზოგადოების აზროვნების გათვალისწინებით. ქართველი პოლიტიკოსი უპირველეს ყოვლისა, მისაღები უნდა იყოს საქართველოს მოსახლეობისთვის, რადგან მისი ელექტორატი არის ადგილობრივი მოსახლეობა. თუმცა, ის უნდა მუშაობდეს საერთაშორისო იმიჯზეც, რადგან საქართველო მსოფლიოს ნაწილია და შეუძლებელია, ეროვნული პოლიტიკის წარმოება საერთაშორისო პოლიტიკის გათვალისწინების გარეშე.

პოლიტიკური იმიჯის შექმნის ტექნოლოგიები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია პოლიტიკური ლიდერისთვის, რადგან უმეტეს შემთხვევაში, პოლიტიკური ორგანიზაციის სახეს სწორედ ლიდერები ქმნიან. ლიდერის ცნებაზე და ფუნქციებზე ბევრი სამეცნიერო განმარტებაა. მიმოვიხილოთ ზოგიერთი მათგანი: მაქს ვებერის განმარტებით, ლიდერობა ისეთივე ძველი ცნებაა, როგორც კაცობრიობა. იგი არსებობს ყველგან, სადაც რამდენიმე ადამიანია გაერთიანებული საერთო მიზნებითა და ინტერესებით. ლიდერის არსებობისთვის აუცილებელია ჯგუფის არსებობა და ყველგან, სადაც წარმოიქმნება ჯგუფები, რაშიც ვლინდებიან კიდევ ლიდერები (1).

ლიდერობის მრავალი სახეობა არსებობს, მაგრამ მათგან ყველაზე გამორჩეული და მნიშვნელოვანია პოლიტიკური ლიდერობა. არსებობით და ფორმით იგი ძალაუფლების ფენომენია. პოლიტიკური ლიდერი „მცირე ჯგუფის“ ლიდერებისგან გამოირჩევა დისტანციურობით, მრავალროლურობით და კორპორაციულობით. მაქს ვებერმა გამოყო ლიდერის სამი ტიპი: ტრადიციული, რაციონალურ-ლეგალური და ქარიზმატული (1). პოლიტიკური ლიდერების ტიპოლოგია ნიკოლო მაკიაველიდან მომდინარეობს. იგი ლიდერებს „ლომებად“ და „მელიე-

ბად“ ყოფდა. „მელიას“ ტიპის პოლიტიკოსი ხასიათდება ისეთი თვისებებით, როგორცაა ლავირების, მოსალოდნელი მოვლენების წინასწარ გამოცნობის, თავისი ჭეშმარიტი მიზნებისა და ზრახვების დაფარვის უნარით.

„ლომის“ ტიპის პოლიტიკოსი ყველაზე ხშირად მოქმედებს ძალით, სწორ-ხაზოვნად და ყველაზე ხშირად ებმება ხაფანგში. მისი პრინციპია, მოწინააღმდეგე დაამარცხოს პირისპირ, ღია ბრძოლისას. მაკიაველი აღნიშნავს, რომ იდეალური ტიპის პოლიტიკოსი იქნება ის, ვინც ორივეს თვისებებს ერთდროულად შეითვისებს (2).

საქმიანობის მიხედვით, ვებერი გამოყოფდა ლიდერის ორ ტიპს: იდეოლოგ პოლიტიკოსს და რომანტიკოს პოლიტიკოსს (1). თანამედროვე მეცნიერები კი სინამდვილისადმი დამოკიდებულების მიხედვით ასახელებენ ლიდერის შემდეგ ტიპს: რეალისტს, ფანატიკოსს, რომანტიკოსს. და ბოლოს, პოპულარული ლიდერის ტიპს. რადგან პოლიტიკა „შესაძლებლობის ხელოვნებაა“ (მაკიაველი), ამიტომ პოპულარული ლიდერის ტიპი გამომდინარეობს საზოგადოების მოთხოვნებიდან, მისი მსოფლმხედველობის მიხედვით. პოპულარული ლიდერი ყოველთვის ცდილობს, არ აცდეს რეალობას და მისი იმიჯიც სწორედ ხალხის მოთხოვნებიდან გამომდინარე შექმნას.

მკვლევარები აღნიშნავენ, რომ შესაძლებელია პოლიტიკოსების იმიჯის რამდენიმე სახეობაზე საუბარი. ესენია; სარკისებრი იმიჯი, იმიტირებული იმიჯი და მოდელირებული იმიჯი, რომლებიც ითვალისწინებენ საზოგადოებაში გავრცელებული შეხედულებების მიხედვით პოლიტიკოსის მიერ საკუთარი იმიჯის შექმნას.

იმიჯის შექმნაზე გალენას ახდენს შემდეგი ფაქტორები; გარეგნობა (ტანსაცმელი, სახე, ფიგურა) და არავერბალური კომუნიკაციების ფლობა. ფსიქოლოგები ამბობენ, რომ ვიზუალი უმნიშვნელოვანესია იმიჯის შესაქმნელად. ტანსაცმლის სტილიც კი მიზნად ისახავს პოლიტიკოსის ვიზუალურ სურათს. ცნობილია, რომ მცირე ვაჭრის ქალიშვილი მარგარეტ ტეტჩერი ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრი გახდა. ის ყიდულობდა ტანსაცმელს საშუალო კლასისთვის განკუთვნილ მაღაზიებში და ამით კავშირს ამყარებდა ამ ფენასთან. იმიჯის შექმნაში დიდი მნიშვნელობა აქვს ასევე; ბიოგრაფიას, წარმოშობას, განათლებას.

ლიდერების იმიჯის შესახებ ბევრი კვლევაა ჩატარებული საერთაშორისო მასშტაბით თუმცა პროფესორმა დიანა ინგენჰოფმა პირველმა ჩაატარა კვლევა იმის შესახებ, თუ რა გავლენას ახდენს ლიდერის იმიჯი საკუთარი ქვეყნის იმიჯზე. კვლევა მნიშვნელოვანია იმით, რომ ჩატარებულია რამდენიმე ფოკუს-ჯგუფში თითქმის ყველა ასაკობრივი სეგმენტის და სოციალური ჯგუფების გათვალისწინებით (3).

მისის მთავარი მიგნება არის ის, რომ თანამედროვე გლობალიზაციის პერიოდში **ერის იმიჯი** არის მნიშვნელოვანი პოლიტიკური კონცეფცია. სწორედ ეს უზრუნველყოფს იმას, რომ სახელმწიფოებს ჰქონდეთ საკუთარი რეპუტაცია და ძლიერი გავლენა მსოფლიოში, იყვნენ წარმატებულები ტურიზმსა და ეკონომი-

კაში. ეს ბევრად უფრო ძლიერი იარაღია, ვიდრე სამხედრო გზით ძალაუფლების მოპოვება. რამდენადაც სახელმწიფოები დაინტერესებულნი არიან მსოფლიოში კეთილგანწყობილი პოზიციის დამკვიდრებით, იმდენად მეტად უნდა ეცადონ საკუთარი იმიჯი მშვიდობიანი გზით (ტურიზმი, ინვესტიციები, სპორტი, ხელოვნება) შეიქმნან და არა იარაღით.

ეროვნულმა ლიდერმა უცხოეთში მისი ქვეყნის რეპუტაცია უნდა წარმოაჩინოს და აქედან გამომდინარე, ის ქვეყნის მთავარი აგენტია. მკვლევარს მოყვანილი აქვს ბარაკ ობამასა და დონალდ ტრამპის მაგალითები. ის აღნიშნავს, რომ ობამას იმიჯი ტრამპის არჩევის შემდეგ არ დაწეულა. მან დატოვა საკუთარი პოლიტიკური ხელწერა აშშ-ს ისტორიაში. ასევე შექმნის საკუთარი იმიჯით დონალდ ტრამპიც აშშ-ს დღევანდელ რეპუტაციას მსოფლიოში. მეცნიერი თვლის, რომ ლიდერების იმიჯს სერიოზული გავლენა აქვს ქვეყნის იმიჯების მართვისა და საჯარო დიპლომატიაზე. მეცნიერები მეითილ ბალმა და თამირ შიფერი წერდნენ, მითხარი ვინ არის შენი ლიდერი და გეტყვი ვინა ხარ შენ. მათი აზრით, ჯერ არის ლიდერი და შემდეგ ქვეყანა, რადგან სწორედ ლიდერის იმიჯი განსაზღვრავს ქვეყნის იმიჯს (4, 5). პოლიტიკური ლიდერები პერსონიფიცირებას უკეთებენ და საჯარო არენაზე გამოჰყავთ საკუთარი ქვეყნები, რითიც მოიპოვებენ რეპუტაციას უცხოეთში. ბევრმა ადამიანმა არ იცის კონკრეტული ქვეყნები, მაგრამ იციან ლიდერები და სწორედ ამ ლიდერებთან ასოცირდებიან ქვეყნები მათთვის. აქედან გამომდინარე, ყალიბდება მოსაზრება - იმიჯის შექმნაში უპირველესია ლიდერი და შემდეგ ქვეყანა, რადგან საერთაშორისო სარბიელზე ქვეყნის იმიჯს უმეტესწილად ქმნის სწორედ ლიდერი. ამ საკითხთან დაკავშირებით მეცნიერებმა კვლევები ჩაატარეს რამდენიმე ფოკუს-ჯგუფში, სადაც მაგალითად მოიყვანეს დანიის, შვედეთის, რუსეთისა და გერმანიის ლიდერების და ქვეყნების იმიჯი. აღმოჩნდა, რომ როდესაც რესპოდენტები საუბრობდნენ ქვეყნების იმიჯზე, რეალურად აღნიშნავდნენ ლიდერების (მმართველების) იმიჯს. კვლევის ავტორებმა შეცვალეს ქვეყნების ისტორიული პერიოდები და რესპოდენტებმაც ქვეყნები დაახასიათეს იმ კონკრეტულ პერიოდებში იმდროინდელი ლიდერების იმიჯის მიხედვით. აქედან დასკვნა - ლიდერის იმიჯი განსაზღვრავს ქვეყნის იმიჯს და რეპუტაციას (4).

კვლევებით დადასტურებულია, რომ პოლიტიკოსების იმიჯი გავლენას ახდენს პარტიის იმიჯზე. აქაც ჩატარდა კვლევა და შედეგად დადგინდა, რომ ამომრჩეველთა დიდი ნაწილი მათთვის სასურველ პარტიას ხმას აძლევდა პარტიის ლიდერებიდან გამომდინარე. მკვლევარები აქვე აღნიშნავენ, რომ ეს დაბალ პოლიტიკურ კულტურაზე მიუთითებს და საბოლოოდ ასეთ შემთხვევაში ვითარდებიან ლიდერები და არა პარტიები. მსგავსი შემთხვევაა საქართველოშიც. ბოლო პერიოდში ჩატარებული საერთაშორისო კვლევებით (NDI) მოსახლეობის მხოლოდ 35% კითხულობს პარტიის პროგრამას, დანარჩენი ხმას აძლევს ლიდერებს. აქედან გამომდინარე, ლიდერი უნდა პასუხობდეს იმ მოთხოვნებს, რაც სტანდარტებით არის გათვალისწინებული. ესენია; სანდოობა, კომპეტენცია, სწორი პოლიტიკური ხედვა, ქარიზმა და ლიდერობის უნარი. არსებობს მაგალი-

თეზი, როდესაც პოლიტიკურ ლიდერებს საკუთარი მაღალი სანდოობით და რეპუტაციით რადიკალურად შეუცვლია ქვეყნის იმიჯი. რაც შეეხება ქარიზმას, ამ საკითხზე თითქმის ყველა მეცნიერი ამხვილებს ყურადღებას. ისინი თვლიან, რომ ლიდერისთვის ეს აუცილებელი ნიშან-თვისებაა. თუმცა, აქვე აღნიშნავენ, რომ უპირველესი თვისება არის ნდობის მოპოვება ხალხში და სურვილის გაჩენა, რომ მიყვნენ ლიდერს. ამას კი უმთავრესად ლიდერის მაღალი რეპუტაცია (პატიოსნება, განათლება, კომპეტენტურობა, დიპლომატიურობა, ორატორული უნარ-ჩვევები) განაპირობებს.

ქარიზმასთან დაკავშირებით საქართველოს მაგალითზე არის ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემა. ბოლო 30-წლიანმა პოლიტიკურმა ცხოვრებამ გვაჩვენა, რომ ქარიზმატულ ლიდერებს მოაქვთ ცვლილებები, მაგრამ შემდგომ სახელმწიფოს ეფექტურად ვეღარ მართავენ. მაგ: ზვიად გამსახურდია და მიხეილ სააკაშვილი. ქარიზმა არის ქუჩის აქციების მართვის მთავარი იარაღი. როგორც კი იგივე ლიდერები კაბინეტებში გადაინაცვლებენ, ქარიზმა აზრს კარგავს. პირიქით, მმართველ პირს უფრო მეტად გაწონასწორებული პოლიტიკოსის იმიჯი სჭირდება. ქარიზმატული ლიდერები ვერ ახერხებენ სტილის შეცვლას და ბუნებრივია, იქმნება პრობლემებიც.

თუკი საქართველოს მოსახლეობის პოლიტიკურ გემოვნებას დავაკვირდებით, აშკარაა, რომ მათი მოთხოვნები პოლიტიკური ლიდერების მიმართ იცვლება. ქართული საზოგადოება მიხვდა, რომ ქარიზმატული ლიდერები ეფექტურად მართავენ ქუჩას და მოაქვთ ცვლილებები, მაგრამ შემდგომ ვეღარ არიან ეფექტური მმართველები. საზოგადოების ეს განწყობა არჩევნებში გამოიხატება. ბოლო 8 წლის მანძილზე საქართველოს მოსახლეობის არჩევანი ძირითადად უკავშირდება ბიძინა ივანიშვილის სახეს და მის გუნდს. ივანიშვილი არ არის ქარიზმატული ლიდერი და თუ დავაკვირდებით, აშკარაა, რომ მას არ ჰყავს ქარიზმატული ლიდერები საკუთარ გუნდში. ის უპირატესობას გაწონასწორებულ პოლიტიკას ანიჭებს და რთულად, მაგრამ მაინც ახერხებს ამ სტილის ლიდერების პოპულარიზაციას ქართულ საზოგადოებაში. რადგან მოსახლეობის დიდი ნაწილის არჩევანი ბოლო პერიოდში არის სწორედ ასეთი პოლიტიკა, ქარიზმატული ლიდერები საქართველოში ნელ-ნელა ფუნქციას კარგავენ. თუმცა, არ არის გამორიცხული, რეალური ცვლილებების მოთხოვნის გაჩენის შემთხვევაში, ხალხმა უპირატესობა კვლავ ქარიზმატულ ლიდერს მიანიჭოს.

მკვლევართა დასკვნებით, ლიდერის იმიჯი ქვეყნის იმიჯზე უფრო მეტად მაშინ ახდენს გავლენას, როდესაც ამ ქვეყანაში საპრეზიდენტო მმართველობაა. ეს მოდელი უფრო ეფექტურია მსოფლიოს მასშტაბით მოსახლეობისთვის, მკვეთრად დაინახოს პრეზიდენტის იმიჯით საკუთარი ქვეყნის იმიჯი (5).

საბოლოო ჯამში, კვლევებმა დაგვანახეს, რომ ქვეყნის იმიჯზე გავლენას ახდენს მრავალი ფაქტორი. ამათგან უმთავრესია ლიდერის იმიჯი. ლიდერის იმიჯის განსაზღვრა კი სხვადასხვა ფაქტორებით ხდება: კერძოდ, კომპეტენცია, ლიდერობის უნარი, სანდოობა და ქარიზმა. გარდა ამისა, კვლევის საგანი იყო

ასევე გენდერული პოლიტიკა. მათი დასკვნებით, ქალი ლიდერების მიმართ საზოგადოება უფრო მგრძობიარეა არა მარტო არჩევნების დროს, არამედ, შემდგომაც. მმართველი ქალი ლიდერები უფრო მეტად ახერხებენ საკუთარი ქვეყნის იმიჯის კარგად წარდგენას მსოფლიოს მასშტაბით. ამიტომ, კვლევას თან ახლავს რეკომენდაციებიც პოლიტიკური პარტიებისთვის, რათა შემოიყვანონ უფრო მეტი ქალი ლიდერები პოლიტიკაში (6).

მეცნიერები ლიდერის და ქვეყნის იმიჯის შექმნაში უდიდეს როლს ანიჭებენ მედია-საშუალებებს. მათი მოსაზრებით, სატელევიზიო გადაცემებმა, ან სოციალურმა მედიამ შეიძლება პოზიტიურად, ან ნეგატიურად წარმოაჩინოს ლიდერის იმიჯი, რომელიც პირდაპირ აისახება ქვეყნის იმიჯზე. განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ლიდერების პორტრეტების წარმოჩენას, სადაც გადმოიცემა მათი ცხოვრებისეული ეპიზოდები. ლიდერების უცხო ქვეყნებში ვიზიტისას დიდი მნიშვნელობა აქვს მედია-გაშუქებას. ლიდერებს უნდა ახსოვდეთ, რომ ჟურნალისტებთან საუბრობდნენ არა მხოლოდ საკუთარი სახელით, არამედ, ქვეყნის სახელითაც. მედია-საშუალებები ლიდერის და ქვეყნის იმიჯის შექმნის მთავარი იარაღია (7).

რუსი მეცნიერი გენადი ამელუვი დიდი ხნის მანძილზე იკვლევდა პოლიტიკოსების იმიჯს და დაასკვნა, რომ განსაკუთრებით ოპოზიციის ლიდერის იმიჯი ყოველთვის არ ემთხვევა რეალურ სახეს. ამის მიზეზად მეცნიერს მოჰყავს ის ფაქტორები, რომ ოპოზიცია ცდილობს მშრალად გადმოიღოს ხალხის მოთხოვნები და ისინი გაახმოვანოს. მისი მისიაა ხმების მოპოვება, ამისთვის ხშირად შესაძლოა მისი შეხედულებები არ ემთხვეოდეს ხალხის შეხედულებებს, მაგრამ მაინც მათი სახელით საუბრობდეს. სხვა შემთხვევაა სახელისუფლებო ლიდერები, ისინიც ხალხის კეთილგანწყობის მოპოვებას ცდილობენ, მაგრამ დაპირებებში ვერ არიან იმდენად გულუხვი, რადგან მათ აქვთ აღსრულების ვალდებულება, რაც არ მოეთხოვებათ ოპოზიციის წარმომადგენლებს ძალაუფლების არქონის გამო. აქედან გამომდინარე, მეცნიერი თვლის, რომ ოპოზიციური პოლიტიკური ლიდერის იმიჯი უფრო მეტად სცილდება რეალობას, ვიდრე ხელისუფლების (6).

უმთავრესი პრინციპი, საიდანაც უნდა დაიწყოს პოლიტიკოსმა მოღვაწეობა, არის სტრატეგიის განსაზღვრა, საზოგადოებრივი აზრის სწორი კვლევა და საკუთარი ხედვების ჩამოყალიბება. მიზანშეწოლია, პოლიტიკოსებს ჰქონდეთ საკუთარი ხელწერა და სტილი, რითაც საბოლოოდ ქმნის საკუთარ ნიშას, ანუ იმიჯს. ეს რთულად გასავლელი გზაა, მაგრამ საინტერესო და რაც მთავარია, მყარი. ხშირ შემთხვევაში დამწყები პოლიტიკოსები ცდილობენ სხვისი, უკვე შემდგარი და ჩამოყალიბებული პოლიტიკოსის იმიჯი გადმოიღონ. ეს ადვილად გასავლელი გზაა, მაგრამ არაეფექტური. საკუთარი იმიჯის ჩამოყალიბებას ბევრად მეტი დრო უნდა, მაგრამ არის ხანგრძლივ პერიოდზე გათვლილი და ეფექტური.

პოლიტიკაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ლიდერის იმიჯის ფორმირების ტექნოლოგიები. მსოფლიო პოლიტიკური ლიდერებიდან საინტერესო იმიჯის შექმნა სულ რამდენიმე პოლიტიკოსმა შეძლო. მაგალითად: განსაკუთრებული

იმიჯი ჰქონდა იოსებ სტალინს. მისი ჩაცმულობა, ჟესტიკულაცია, საუბრის მანერა და მთავარი ატრიბუტი - ჩიბუხი, დღემდე მსოფლიო საზოგადოების მეხსიერებაში მკვეთრად დომინირებს. ასეთივე მკვეთრი იმიჯი ჰქონდა ჰიტლერსაც. მსგავს შეფასებას ვერ გავაკეთებთ იმ დროის სხვა მნიშვნელოვან პოლიტიკურ ლიდერებზე: ჩერჩილზე, რუზველტზე და სხვა. სტალინის და ჰიტლერის ასეთი მკვეთრი იმიჯი ვფიქრობ, გამოწვეული იყო მათ მიერ გატარებული მკვეთრი იდეოლოგიისგან. მსოფლიოს სხვა ლიდერები, გარდა დე გოლისა, რომლებსაც არ ჰქონდათ მკვეთრი იდეოლოგია, არ გამოირჩეოდნენ ძლიერი იმიჯით. დე გოლის პოლიტიკური იმიჯი თავიდან ბოლომდე განპირობებული იყო ეროვნული იდეოლოგიით.

ზოგადად მიჩნეულია, რომ პოლიტიკური პარტიისა და ლიდერის რეიტინგი ერთმანეთისგან მკვეთრად არ უნდა განსხვავდებოდეს. პირიქით, პოლიტიკურ პარტიას უნდა ჰქონდეს მყარი იმიჯი, რათა ლიდერების ცვლილებამ არ გამოიწვიოს მისი რეიტინგის ვარდნა. საქართველოში კი პირიქითაა, პოლიტიკური პარტიების იმიჯსა და რეიტინგს მეტწილად განაპირობებენ ლიდერების იმიჯი. მაგალითად, ერთიანი ნაციონალური მოძრაობა დღემდე ასოცირებულია მიხეილ სააკაშვილთან. მიუხედავად იმისა, რომ პარტიას ჰყავს ბევრი ლიდერი, პარტიის რეიტინგს ჯერ კიდევ მიხეილ ქმედება განაპირობებს. რაც შეეხება ნაციონალური მოძრაობის განაყოფს „ევროპულ საქართველოს“, მას კიდევ უფრო მეტი ლიდერი ჰყავს, მაგრამ მიხეილ სააკაშვილის გარეშე რეიტინგი ვერ შეიქმნეს. ისინი დღემდე ასოცირდებიან ნაციონალურ მოძრაობასთან, ამიტომ მიუღებელი არიან როგორც ნაც. მოძრაობის ოპონენტებისთვის, ასევე თავად ნაც. მოძრაობის მხარდამჭერებისთვისაც, რადგან მოიაზრებიან სააკაშვილის მოღალატეებად.

ანალოგიური სიტუაციაა პარტია „ქართული ოცნება-დემოკრატიულ საქართველოშიც“. გარკვეული პერიოდის მანძილზე ბიძინა ივანიშვილის ღია პოლიტიკიდან გასვლამ გამოიწვია სხვა პოლიტიკური ლიდერების წინ წამოწევა. მაგალითად, გიორგი კვირიკაშვილი, რომელმაც პრემიერობის პერიოდში შეძლო საკუთარი პოლიტიკური იმიჯის ჩამოყალიბება, მხარდამჭერების მოზიდვა და საკუთარი გუნდის ჩამოყალიბება. ის იყო მემარჯვენე იდეოლოგიის მქონე ლიდერი და ჰყავდა მხარდამჭერები ძირითადად ბიზნესმენებში. ვფიქრობთ, მას რომ გაეგრძელებინა პოლიტიკაში მოღვაწეობა, ის შეძლებდა გუნდის შექმნასა და მართვას. მკვეთრად განსხვავებული პოლიტიკური იმიჯი აქვს კახი კალაძეს. ის ერთადერთი ლიდერია, რომელმაც შეძლო ძლიერი ხელმძღვანელი ლიდერის პირობებში შეექმნა საკუთარი გუნდი, ჩამოეყალიბებინა ერთგვარი პოლიტიკური „მოდერნი“, რომელიც მისაღები იქნებოდა თითქმის ყველა სეგმენტისთვის. ის თავისუფლად ახერხებს, იყოს გუნდში და ჰყავდეს საკუთარი გუნდიც, რაც იშვიათია პოლიტიკაში. პირადი მოწესრიგებულობიდან დაწყებული, პოლიტიკური განცხადებებით დამთავრებულის მკვეთრად განსხვავდება სხვა ლიდერებისგან. მას ახასიათებს დიპლომატია, ტაქტიკა, რაც მომგებიანია და გათვლილია ხანგრძლივ პერიოდზე.

განსაკუთრებული იმიჯით შემოვიდა ქართულ პოლიტიკაში გიორგი გახარია. საკუთარი ლექსიკა, ჟესტიკულაცია, მანერები, განსხვავებული პოლიტიკური განცხადებები, მკაცრი გამომეტყველება და „ძლიერი ხელის“ იმიჯი - ეს არის ის განსხვავებული ნიშა, რაც დიდხანს ემახსოვრება საქართველოს მოსახლეობას. გიორგი გახარიას იმიჯს განაპირობებს არა მხოლოდ მისი არავერბალური მხარე, არამედ, ოფიციალური განცხადებები, კომენტარები, შეფასებები. როგორც კახი კალაძე, ასევე გიორგი გახარია, უკვე პოლიტიკური ბრენდია.

სრულიად განსხვავებული პოლიტიკური იმიჯის მქონე ლიდერია ბიძინა ივანიშვილი. მისი მოსმენისას გრჩება შთაბეჭდილება, რომ ის არ ემორჩილება პოლიტიკის წესებს, სურს პოლიტ. ტექნოლოგიების საერთაშორისოდ აღიარებული სტანდარტები უგულვებელყოფს და გვთავაზობს საკუთარ მოსაზრებებს შიშვლად, იმიჯოლოგიის და პიარის წესების დაცვის გარეშე. მას შეიძლება თავისუფლად ვუწოდოთ პოლიტიკოსი „შიშველი იმიჯით“. ის არის ღია და გულახდილი მაშინაც, კი, როდესაც საზოგადოებას კონკრეტული სიმართლე აღიზიანებს და ურჩევნია შელამაზებული ტყუილის მოსმენა. ბიძინა ივანიშვილი საზოგადოებრივი აზრის გათვალისწინებით არ იქმნის პოლიტიკურ იმიჯს, პირიქით, საკუთარი იმიჯით სურს საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბება, ერთგვარი ტრანსფორმირება. მის ყველა საჯარო გამოსვლას მოჰყვება კრიტიკული შეფასებები მედიის და ექსპერტების მხრიდან. ძირითადად დასკვნები კეთდება იმის შესახებ, რომ ივანიშვილმა შეცდომა დაუშვა ამა, თუ იმ საკითხზე საუბრისას. თუმცა, გავა დრო და მოვლენები ლაგდება ისე, როგორც ივანიშვილი პროგნოზირებს. ეს არ არის მხოლოდ მისი ფინანსების გავლენის შედეგი. მის სტრატეგიას ვერ უწევს კონკურენციას ვერც ერთი პოლიტიკოსი. ოპონენტი ბევრი ჰყავს, თუმცა, რეალური კონკურენტი არავინ. ბიძინა ივანიშვილი არის ლიდერი, რომელიც არ ხელმძღვანელობს პოლიტ. ტექნოლოგიებით, მაგრამ მართავს პოლიტიკას. ის ნამდვილად არის განსაკუთრებული იმიჯის მქონე პოლიტიკოსი, რომელიც საინტერესო ქეისია ნებისმიერი მკვლევარისთვის.

ქართველი პოლიტიკოსებიდან განსაკუთრებული ხელწერით გამოირჩევა შალვა ნათელაშვილი. მისი ლექსიკა, ქარიზმა, იუმორი, მკვეთრად გამოირჩევა სხვა ლიდერებისგან. მან შეიქმნა იმდენად ძლიერი იმიჯი, რომ ლეიბორისტული პარტია სრულად იგივდება მის ლიდერთან. ასეთი ქარიზმატული და სატირული ლექსიკის მქონე პოლიტიკოსები პოპულარულია საქართველოში, თუმცა, კონკრეტულად, შალვა ნათელაშვილი მაღალი რეიტინგით გარკვეული პერიოდი სარგებლობდა. იმიჯს გარდა ლექსიკის, ჟესტიკულაციისა და პირადი მოწესრიგებულობისა, ქმნის პოლიტიკური ხედვა და მდგრადობა. დღევანდელი მისი დაბალი რეიტინგი ვფიქრობ, მისმა არამდგრადმა პოლიტიკამ და ხედვამ გამოიწვია.

ქართველი ქალი პოლიტიკოსებიდან ძლიერი და გამორჩეული პოლიტიკური იმიჯით უპირატესობას მივანიჭებდი თეა წულუკიანს. ის თითქოსდა ერთი შეხედვით, უფერული პოლიტიკოსია. სინამდვილეში, კი აქვს საკუთარი პოლიტიკური ხელწერა, საკუთარი ლექსიკა (სატირით და იუმორით) და კონკრეტული

პოლიტიკური ნიშა. მყარად ჩამოყალიბებული საკუთარი იმიჯი აქვს ნინო ბურჯანაძეს, ეკა ბესელიას, თინა ბოკუჩავას, თამარ ჩუგოშვილს, ირმა ინაშვილს. თუმცა, სამწუხაროდ, ქართველი ქალი პოლიტიკოსები ვერ ახერხებენ ისეთი ძლიერი იმიჯის შექმნას, როგორც მამაკაცები.

არჩევნების პერიოდში პარტიის ლიდერის იმიჯი მთავარი განმსაზღვრელი ფაქტორია. მსოფლიოს მასშტაბით მეცნიერები სვამენ კითხვას, თუ რომელი უფრო მნიშვნელოვანია, ანუ რას „ყიდიან“ საარჩევნოდ პოლიტიკური პარტიები, პარტიულ პროგრამას თუ ლიდერებს? ამ კითხვაზე ერთი უნივერსალური პასუხი არ არსებობს. ორივე ფაქტორი გასათვალისწინებელია, როგორც პარტიის პროგრამა, ასევე ლიდერის როლიც, თუმცა სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვაგვარად ხდება. მეცნიერები აღნიშნავენ, რომ არჩევნებისას მოქმედებს ეგრეთ წოდებული „პერსონიფიკაციის თეზისის“ ტენდენცია, როდესაც ამომრჩეველი პარტიის იდენტიფიცირებას ახდენს ლიდერთან და არა თავად ამ პარტიის პროგრამასთან.

მკვლევარმა მირანდა ანდრონიკაშვილმა თავის სტატიაში „არჩევნები და საზოგადოება“, მიმოიხილა არჩევნების სპეციფიკა საქართველოსა და უცხოეთში. მისი დასკვნებით, ამერიკის შეერთებულ შტატებში არჩევნებში კონსერვატორ კანდიდატებს ამომრჩევლები კომპეტენციების მიხედვით აფასებენ, ლიბერალ კანდიდატებს კი პიროვნული თვისებების მიხედვით. თუმცა, თუკი ამომრჩეველი პოლიტიკურად გათვინობიერებულია, მაშინ ლიდერის პიროვნული თვისებების გათვალისწინებით უფრო რაციონალურ არჩევანს გააკეთებს. ასევე ყურადღებას იმსახურებს ის, თუ როგორ გააშუქებს მედია პარტიულ ლიდერს, რადგან სწორედ მედია ქმნის ლიდერის იმიჯს, რაც თავის მხრივ, დიდ ზეგავლენას ახდენს საამომრჩევლო კორპუსზე (7).

პოლიტიკური იმიჯის შექმნის ტექნოლოგიები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია პოლიტიკური ლიდერებისთვის, რადგან სწორედ ისინი ქმნიან პოლიტიკური პარტიის და ხშირ შემთხვევაში, ქვეყნის იმიჯსაც. მეცნიერული კვლევები ცხადყოფს, რომ ლიდერის იმიჯი როგორც პოლიტიკური პარტიის, ასევე ქვეყნის იმიჯის მთავარი განმსაზღვრელი ფაქტორია. ამდენად, პოლიტიკური ლიდერებისთვის მნიშვნელოვანია სწორად გამოიყენონ იმიჯის შექმნის ტექნოლოგიები, კომუნიკაციის არავერბალური და ვერბალური სახეობები. რაც მთავარია, მკვეთრად ჩამოაყალიბონ პოლიტიკური შეხედულებები, მესიჯები, პოლიტიკური განცხადებები. ეს საშუალებას მისცემს მათ აწარმოონ წარმატებული პოლიტიკური ბრენდინგი, რაც რჩება ხალხის მეხსიერებაში და ქვეყნის ისტორიაში.

ბიბლიოგრაფია:

1. ვებერი მ, „პოლიტიკა, როგორც მოწოდება და ხელოვნება“, ლექცია, 1919
2. ნიკოლო მაკიაველი, „მთავარი“
3. Inghoff D, “ A Political Leaders’ international communication jurnal, Published 2018, 292 / 20180005

4. Balmas, M. (2018). Tell me who is your leader, and I will tell you who you are: Foreign leaders' perceived personality and public attitudes toward their countries and citizenry. *American Journal of Political Science*, 62(2), 499–514.
5. Alexander Buhmann, Diana Ingenhoff, “ A Political Leaders's Image in Public Diplomacy and Nation Branding: The Impact of Competence, Charisma, Integrity and Gender”, international communication journal, Published 2018, 292 / 20180005
6. Амелвуг Г. Предприятие вудущего, М 1997 - 176
7. ანდრონიკაშვილი მ, „არჩევნები და საზოგადოება“, თბილისი, 2014

Tamar Chiburdanidze-Lomtadze

Caucasus International University

Peculiarities of creating the image of a political leader

Abstract

Technologies for creating a political image are especially important for political leaders, because they are the ones who create the image of a political party and, in many cases, a country. In this particular scientific article, we will talk about the importance of the image of leaders: how much does the success of a party organization or country depend on their behavior, how do scientists explain the image of a leader? What defines the image of a nation and why is it important to maintain ethnoculture while implementing international standards of imageology?

Researchers have shown that the image of the country is influenced by many factors, the most important of which is the image of the leader. The image of a leader is determined by various factors: competence, leadership skills, credibility and charisma. In addition, gender policy has also been the subject of scientific research. The leader must meet the requirements set by the standards: reliability, competence, vision, charisma and leadership skills. There are examples when political leaders have radically changed the image of the country with their high credibility and reputation.

In the scientific article, we will review the recent political leaders of Georgia, their image and public opinion about them. An interesting analysis is currently being made on how political leaders influence the image of a nation. Scientific studies show that the image of a leader is a major determinant of both the political party and the country's image. Thus, it is important to properly use image creation technologies in the nonverbal and verbal direction. Most importantly, let us formulate political views that remain in the memory of the people and in the history of the country.

ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნების ელექტორალური თავისებურებანი

ახლო აღმოსავლეთი, ანუ გაერთიანებული ერების კლასიფიკაციით დასავლეთ აზია, სუეცის არხისა და ბოსფორის სრუტიდან სპარსეთის ყურემდე გადაჭიმულ ვრცელ ტერიტორიას წარმოადგენს.

ახლო აღმოსავლეთის რეგიონი მსოფლიო პოლიტიკური და ეკონომიკური ძვრების ერთ-ერთი მთავარი შემადგენელი ნაწილია, რის გამოც ბუნებრივი რესურსებით მდიდარი გეოგრაფიული არეალი მრავალი ეთნიკური და რელიგიური ჯგუფების განსახლების რეგიონული და გლობალური ძალების მუდმივი ყურადღების ცენტრშია. აქ მიმდინარე პოლიტიკური პროცესებისადმი ყურადღება კი ხშირად გეოპოლიტიკური ცვლილებების საფუძველი ხდება. 2010-2011 წლებში არაბულ ქვეყნებზე გადავლილმა მასობრივმა საპროტესტო ტალღამ „ტექტონიკურ ძვრებს“ იმპულსი მთელს ახლო აღმოსავლეთში მისცა, რასაც რეგიონის კულტურული, სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური ურთიერთობების ტოტალური მოდერნიზაცია მოჰყვა (1).

მიმდინარე მოვლენები, რომლებიც მეცნიერთა ერთმა ნაწილმა რეგიონის მძლავრ ისტორიულ კატაკლიზმას - ოსმალეთის იმპერიის დემონტაჟს გაუთანაბრა (4), სხვებმა კი „ფერადი რევოლუციების“ მორიგ ექსპორტად მიიჩნიეს, ერთის მხრივ, შიდა პოლიტ-ეკონომიკურ და კულტურულ-ცივილიზაციურ საფუძვლებს ეყრდნობოდა. მეორეს მხრივ კი, გლობალური განვითარების ყველაზე საგანგაშო ტენდენციებს უკავშირდებოდა. ამასთანავე, ისლამიზმის გაძლიერება, ეროვნული სახელმწიფოების კრიზისი და მრავალმხრივი შიდა და გარე ინტერესების შეჯახება რეგიონზე კონცენტრირებულად აისახა.

გასული საუკუნის ბოლოს ახლო აღმოსავლეთის სახელმწიფოთა უმრავლესობაში დემოკრატიზაციის კრიტერიუმების გაძლიერებამ, პოლიტიკური სისტემების მიმოქცევაში და ნაწილობრივ ელიტების განახლებამ, რეფორმების გაგრძელების გააზრება და ახალ საფრთხეებსა და გამოწვევებზე ადეკვატური რეაგირების აუცილებლობა განაპირობა. მიუხედავად ამისა, რეგიონში განვითარებული მოვლენების შედეგად მომავლის კონტურების ხილვადობა საკმაოდ ბუნდოვანი გახდა. ნაადრევია ძველი სისტემების სრულ დემონტაჟზე და ახალ სისტემების ფორმირებაზე საუბარი. მართალია, სახელმწიფოთა მნიშვნელოვანი ნაწილი ცვლილებებისადმი მაღალ ადაპტირებას ამჟღავნებს, მაგრამ შეძლებენ თუ არა ისინი ახლო აღმოსავლეთის მომავლისთვის მტკიცე საძირკვლის შექმნას, თუ თვითონაც შთაინთქმებიან ტურბულენტურ მიმოქცევაში, ჯერჯერობით უცნობია.

ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე პროცესებზე საუბრისას, მკვლევართა უმრავლესობა პრობლემების სათავედ, განვლილი საუკუნის დასაწყისში განვითარებულ მოვლენებს მიჩნევს, რომელიც ისტორიაში საიქს-პიკოს საიდუმლო შეთანხმების სახელით შევიდა. 1916 წლის 16 მაისს ფრანგი და ბრიტანელი დიპლომატების ფრანსუა ჟორჟ პიკოსა და მარკ საიქსის მიერ გაფორმებული შეთანხმება დიდ ბრიტანეთსა და საფრანგეთს შორის ახლო აღმოსავლეთში გავლენის სფეროების გაყოფას გულისხმობდა. შეთანხმების ტექსტის მომზადებამდე, საიქსი და პიკო ლონდონში მდებარე საფრანგეთის საელჩოში თითქმის ოთხი თვის განმავლობაში მუშაობდნენ და ფერადი ფანქრით, მათი მთავრობების ინტერესების შესაბამისად ხაზავდნენ ახლო აღმოსავლეთის რუკას (2). 1919 წელს ერთა ლიგამ ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკური რუკა სწორედ ამ შეთანხმების საფუძველზე ცნო. ამ შეთანხმებას ხელს რუსეთის იმპერიის იმჟამინდელი საგარეო საქმეთა მინისტრი, სერგეი საზონოვიც აწერდა, რომელმაც რუსეთის ინტერესებიდან გამომდინარე, ანატოლიის ოსმალეთის აზიური ნაწილის საკმაოდ მსუყე ნაჭერი მოხაზა რუსეთისათვის. თუმცა, 1917 წლის რევოლუციამ რუსეთი ამ პროცესიდან გამოთიშა. ამის გამოც, ხშირად აღნიშნულ შეთანხმებას „საიქს-პიკო-საზონოვის“ სახელითაც მოიხსენიებენ.

იმავე დროს, საიქს-პიკოს სისტემის მეორე განზომილება ერი - სახელმწიფოების ჩამოყალიბების მცდელობას წარმოადგენდა იმ ქვეყნების ტერიტორიებზე, რომლებმაც ორმაგი - ოსმალური და ევროპული კოლონიზაცია და ისტორიული ფრაგმენტაცია განიცადეს. „საიქს-პიკოს“ საფუძველზე დადებული ახალი გარიგებების, შეთანხმებებისა და ზავების პროცესი ცხრა წელი გაგრძელდა და ოსმალეთის იმპერიის კარკასიდან თანამედროვე ახლო აღმოსავლეთი ჩამოყალიბდა. თანამედროვე საზღვრები მცირედით თუ ჰგავს საიქსისა და პიკოს ჩანაფიქრს, თუმცა მათ მიერ შეთანხმებული რუკა კვლავაც რეგიონის პრობლემების მთავარ წყაროდ განიხილება (5.<http://www.tabula.ge/ge/story/176514-libani-rogor-aghmochnda-axlo-aghmosavletis-motsinave-qvekana-kolafsis-piras>).

დღეისათვის ახლო აღმოსავლეთში თითქმის უცვლელადაა შენარჩუნებული ის პოლიტიკური გეოგრაფია, რომელიც XX საუკუნის მეორე ნახევარში დამოუკიდებელი სახელმწიფოების სახით ჩამყალიბდა. 1935 წლიდან ირანად წოდებული სპარსეთი, რომელიც დღეისათვის 1857 წელს დიდ ბრიტანეთთან ავღანეთის გამო ომის შემდეგ შემოსაზღვრულ ტერიტორიას ფლობს. ასევე ბრიტანეთის ყოფილი პროტექტორატები და ამჟამად სუვერენული სახელმწიფოებია; ომანის სასულთანო, ყატარი, ბაჰრეინი და გაერთიანებული არაბეთის საამიროები, არაბეთის ნახევარკუნძულის ტერიტორიაზე სხვადასხვა ტომებთან ბრძოლაში ჩამოყალიბებული საუდის არაბეთი და ოსმალეთის იმპერიის ნანგრევებზე აღმოცენებული სხვა სახელმწიფოები: თურქეთი, ერაყი, სირია, ლიბანი, ისრაელი, იორდანია, კვიპროსი, იემენი, ქუვეითი და ჯერ სრულად არაღიარებული პალესტინა (1).

დასავლეთმა ევოლუციის გრძელი გზა განვლო ანტიკური დემოკრატიიდან, ფეოდალური ფრაგმენტაციისა და XVII ს-ის აბსოლუტიზმის გავლით, სრულყოფილ პოლიტიკურ და საარჩევნო სისტემებით აღჭურვილ თანამედროვე დემოკრატიულ საზოგადოებამდე. ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებს დემოკრატიული განვითარების ასეთი მდიდარი გამოცდილება არ გააჩნიათ. ძველი აღმოსავლეთის სამეფოებში საარჩევნო პროცესების ჩანასახიც კი არარსებობდა. მთელი ძალაუფლება სახელმწიფოს მეთაურის ერთპიროვნული ძალაუფლება-საკუთრების პრინციპის საფუძველზე ხორციელდებოდა (6, 56).

ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებმა დემოკრატიზაციის გზაზე საკუთარი სახელმწიფოებრივი განვითარების შესაძლებლობა მხოლოდ XX საუკუნის მეორე ნახევარში, ევროპული კოლონიზაციის ხანგრძლივი პერიოდის გავლის შემდგომ, ეროვნულ-დამოუკიდებელი მოძრაობების გამარჯვების შედეგად მოიპოვეს.

არსებითი თავისებურებებით გამორჩეული კონსტიტუციის ევოლუციონიზმსაც ახლო აღმოსავლეთში მისი ისტორიული საფუძველი გააჩნია. პირველი მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ, ერაყში, სირიაში და რეგიონის დანარჩენ ქვეყნებში სხადასხვა წლებში მიიღეს. მათი პირველი კონსტიტუციები მანდატორი ქვეყნების მნიშვნელოვანი გავლენებით გამოირჩეოდნენ და ევროპული სახელმწიფო მოწყობის მოდიფიკაციების ანალოგებს წარმოადგენდნენ, რამაც პრაქტიკაში პრობლემები შექმნა, ვინაიდან ევროპული პოლიტიკური მექანიზმების ბრმა კოპირება არ ითვალისწინებდა ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნების სპეციფიკას და არაბული სახელმწიფოების ნიადაგზე კონსტიტუციურ-სამართლებრივი მექანიზმების და ინსტიტუტების რეცეფციას წარმოადგენდა. ასე მაგალითად, ლიბანის კონსტიტუცია საფრანგეთის 1875 წლის კონსტიტუციის კოპირება იყო, ეგვიპტისა კი ბელგიის 1831 წლის კონსტიტუციას იმეორებდა. მიუხედავად ამისა, ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებში სახელისუფლებო ორგანოების სისტემებმა ზოგადად, თავიანთი საკუთარი, უნიკალური ხასიათი შეიძინეს, რომელსაც ანალოგი არა აქვს მსოფლიოს არც ერთ სხვა რეგიონში.

არაბული ქვეყნების უმრავლესობის კონსტიტუციური განვითარება ძირითადად მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ დაიწყო. 50-70-იან წლების პირველივე კონსტიტუციებში დაფიქსირდა რეგიონის სახელმწიფოების მიერ ეროვნულ-განმანთავისუფლებელი მოძრაობების შედეგად პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მოპოვების ფაქტი. აბსოლუტურ მონარქიებში (საუდის არაბეთში 1992წ, ომანი 1996წ) პირველი კონსტიტუციები გაცილებით გვიან, XX საუკუნის დასასრულს შეიქმნა.

რეგიონის თანამედროვე ქვეყნების პოლიტიკური სისტემები სახელმწიფო სტრუქტურების, პოლიტიკური პარტიების, ორგანიზაციების და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ხასიათის არაფორმალური მიმდინარეობების რთულ ქარგას წარმოადგენენ. მთლიანობაში, ისინი ახლო აღმოსავლეთის სახელმწიფოების პოლიტიკური ყოფის თანამედროვე ფორმებად შეიძლება განვიხილოთ.

ამავე დროს, აღნიშნული ქვეყნების პოლიტიკურ ცხოვრებაში დიდ როლს თამაშობს ტრადიციები და ინსტიტუტები, რომლებიც უშუალოდ პოლიტიკურ სფეროს არ განეკუთვნებიან, თუმცა სოციალურ-ეკონომიკური, ისტორიული, პოლიტიკური, კულტურული და რელიგიური მემკვიდრეობის მძლავრ ფონდებს ქმნიან. თითოეული ქვეყნის სახელმწიფო ხელისუფლების ინსტიტუტების ფუნქციონირების განსხვავებული ფორმების განსაკუთრებული მრავალფეროვნება და მიმიდნარეობების სიმრავლე მთლიანად პოლიტიკურ სისტემას მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელ უნიკალურობას ანიჭებს.

არაბული საზოგადოება უადრესად მოზაიკურია. სოციალურ-პოლიტიკური ძალების რთული თანაფარდობა და მრავალფეროვანი კომბინაციები აღნიშნულ ქვეყნებში სოციალური ჯგუფების ფართო სპექტრს გამომდინარე, „ძირითადი“ კლასების გვერდით არაბულ სამყაროში არსებული მრავალრიცხოვანი საშუალო სოციალური ფენები თავიანთ სპეციფიკურ გავლენას ახდენენ ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაზე. ამასთანავე ყველა ჯგუფი (არაბთა გარდა არაბული ქვეყნების ტერიტორიაზე ცხოვრობენ ქურთები, ბერბერები, ჩერქეზები, ჩეჩნები, სომხები და სხვა.) სხვადასხვა ეთნიკურ-რელიგიური (ქრისტიანები, იუდეველები და თვითონ ისლამში არსებული მრავალრიცხოვანი მიმართულებების მიმდინარეობები, სექტები და სხვა), ტომობრივი და კლასობრივი ხასიათის კომპონენტებისაგან შედგება. რის გამოც, ნაციონალურ-ეთნიკური და რელიგიურ-ტომობრივი გაერთიანებები არაბული ქვეყნების თანამედროვე პოლიტიკურ სისტემებში ერთ-ერთ მთავარ სტრუქტურულ ელემენტს წარმოადგენს.

სოციალური სტრუქტურის ამგვარი კონფიგურაცია, რომლის ფარგლებშიც სხვადასხვა ტიპის სოციალური ურთიერთობების ფართო სპექტრი თანაარსებობს, რეგიონში სახელმწიფოს განსაკუთრებულ როლს განსაზღვრავს. ეკონომიკურ და პოლიტიკურ სფეროებში მისი აქტიური ჩართულობა მას პოლიტიკური სისტემის ერთადერთ ძირითად სტრუქტურულ ერთეულად აქცევს. რითიც, მთელ რიგ პოლიტიკურსა და სამართლებრივ საკითხებში არბიტრის ფუნქციას ანიჭებს.

რეგიონის ქვეყნებში, ფორმალურად სახელმწიფო სისტემების მონარქიებად და რესპუბლიკებად დაყოფა მხოლოდ პოლიტიკურ-იურიდიული და სამართლებრივი მმართველობის ფორმების ტრადიციული მოდელებია, ვინაიდან, ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნების კონსტიტუციები ხელისუფლების ორგანოების სტრუქტურული აგებულებისა და სახელმწიფოს მეთაურის სტატუსიდან გამომდინარე, სახელმწიფოს მართვის სისტემების სხვადასხვა მოდიფიკაციებს წარმოადგენენ. რაც რეგიონის ელექტორალური მოდელების ფორმირების თავისებურებას იწვევს. ამ ქვეყნების კანონმდებლობები, რომლებიც ძირითადად საკონსტიტუციო დებულებებს, ისლამს, როგორც სახელმწიფო რელიგიასა და შარიათის ნორმებს ეყრდნობიან, სხვადასხვა მოცულობით აფიქსირებენ საარჩევნო პრინციპებს სახელმწიფოს მექანიზმში. მაგალითად, ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებთან მიმართებაში საკმაოდ რთულია ცალსახად განისაზღვროს რესპუბლიკის ტიპი - საპარლამენტოა, თუ საპრეზიდენტო. ამიტომ, პოლიტიკურ მეცნიერებებში ახლო

ადმოსავლეთის პოლიტიკურ სისტემებთან მიმართებაში ხშირად გვხვდება ისეთი ცნებები, როგორცაა „საპრეზიდენტო-საპარლამენტო რესპუბლიკა“, ან „საპარლამენტო-საპრეზიდენტო რესპუბლიკა“. პრაქტიკაში, პირველ შემთხვევაში საქმე პრეზიდენტის შეუზღუდავ ძალაუფლებასთან გვაქვს, რა დროსაც, დანარჩენი პოლიტიკური ინსტიტუტები მხოლოდ მის ანტურაჟს წარმოადგენს. მეორე შემთხვევაში, პარლამენტი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს პრეზიდენტის მიერ განსაზღვრული ძალაუფლების მექანიზმში.

დღეისათვის ისეთი არაბული ქვეყნები, როგორებიცაა, საუდის არაბეთი, გაერთიანებული არაბთა საემიროები, ომანი, ყატარი, ქუვეითი, ბაჰრეინი და იორდანია, თეოკრატიული მონარქიებია, რომლებშიც პირველი პირი ერთდროულად ფლობს სახელმწიფოს მეთაურის, მთავრობის მეთაურის, სასამართლო ხელისუფლების და მთავარსარდლის ფუნქციებს.

საკონსულტაციო საბჭო (იქ, სადაც არის) სუსტია, რადგან მისი გადაწყვეტილებები მხოლოდ სარეკომენდაციო ხასიათს ატარებენ. ამ ქვეყნებში ძალზე ძლიერია ტრადიციული საფუძველი და ისლამური რელიგიის გავლენა, რაც აქტიურად გამოიყენება საზოგადოებაში პოლიტიკურ-ეკონომიკური სტაბილურობის შესანარჩუნებლად. ზოგადად, ეს მდიდარი ქვეყნების ჯგუფი, არაბული სამყაროს ავანგარდს წარმოადგენენ, რომელნიც საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში წარმატებების მიღწევას ცდილობენ.

არაბული სამყაროს ერთ-ერთი თავისებურება დუალისტური მონარქიული სისტემაა (ბაჰრეინი), ვინაიდან ნაციონალური ბურჟუაზია ჯერ მხოლოდ ჩამოყალიბების პროცესშია, მისი მმართველობის სპეციფიკას ფეოდალური ურთიერთობების გადმონაშთები განსაზღვრავენ. დუალისტური მონარქიების პირობებში ორი სოციალურ-პოლიტიკური ინსტიტუტი - მონარქიული ხელისუფლება, რომელიც ძველ ელიტებს ეყრდნობა და ბურჟუაზიული პარლამენტი - თანაარსებობს. ადმასრულებელი ხელისუფლების მთელი უფლება-მოსილება მონარქის ხელშია თავმოყრილი, რითაც იგი დე-იურე და დე-ფაქტო დამოუკიდებელია პარლამენტისგან, რომელიც სახელისუფლებო ორგანოების ფორმირებასა და მონარქისა და ელიტის ურთიერთობებზე ზეგავლენის მოსახდენად არავითარ ბერკეტს არ ფლობს.

დუალისტური მონარქია მმართველობის ერთგვარგარი დადმავალი ფორმაა, რომელშიც შეუძლებელია საბოლოო შედეგის განჭვრეტა, ვინაიდან, ცალკეულ ქვეყნებში ეს დამოკიდებულია ბურჟუაზიის მიერ გაბატონებული კლასის სტატუსის მოპოვებასა და პოლიტიკურ სფეროში საკუთარი დომინირების უზრუნველყოფაზე. ზემოთქმულის მიუხედავად, არაბული სახელმწიფოების პოლიტიკურ სისტემებში საკანონმდებლო და ადმასრულებელი ხელისუფლების დანაწილების გზით, სუსტად, მაგრამ მაინც შეინიშნება აბსოლუტიზმიდან კონსტიტუციურ მონარქიაზე გადასვლის ტენდენციები. მაგ. ქუვეითში ძალაუფლება გადანაწილებულია მონარქსა და ნაციონალურ ანსამბლეს (პარლამენტი) შორის, თუმცა ერთპარტიული მმართველობისა და ქვეყნის მეთაურის (მონარქის

ან პრეზიდენტის) უსიტყვო მორჩილების ტრადიციიდან გამომდინარე, ეს უკანასკნელი (პარლამენტი) კვლავ მონარქისადმი დაქვემდებარებულ ორგანოებად რჩება ექვსი ქვეყნის ძირითად კანონში (ბაჰრეინი, იორდანია, ყატარი, ქუვეითი, ომანი, საუდის არაბეთი). სახელმწიფოს მეთაური მემკვიდრეობითი მონარქია - მეფეა (ბაჰრეინი, იორდანია, საუდის არაბეთი), ემირი (ყატარი, ქუვეითი), და სულთანი (ომანი). ამასთანავე, ზოგიერთ სახელმწიფოში მონარქის მოადგილის ფუნქციას ტახტის მემკვიდრე უფლისწული, ან მონარქის მიერ დასახელებული სხვა პირი ასრულებს, რომელსაც მონარქი მემკვიდრეს უწოდებს (ყატარი, საუდის არაბეთი). ზოგიერთ მონარქიაში მემკვიდრის დანიშვნა შერეული სისტემით ხდება. რაც პროცესში საკანონმდებლო ორგანოს (ან საკონსულტაციო ორგანოს) მონაწილეობას ითვალისწინებს (ქუვეითი). კონსტიტუციის მე-4 (7,65) მუხლის თანახმად ქუვეითი მემკვიდრეობით ემირატს წარმოადგენს. ემირი სახელმწიფოს მეთაურია. მისი პიროვნება წმინდა და ხელშეუხებელია. ტახტის მემკვიდრეობა ხორციელდება მუბარაკ ალ-საბაჰის მემკვიდრეების მიერ. ქვეყანაში კონსტიტუციური მონარქიის ფარგლებში ტახტის მემკვიდრის დანიშვნის შერეული მოდელი გამოიყენება. ემირი თვითონ ნიშნავს ტახტის მემკვიდრეს, რომელსაც შემდეგ ნაციონალური ანსამბლეა-პარლამენტი ამტკიცებს.

საუდის არაბეთი აბსოლუტური მონარქიაა. მისი კონსტიტუციის მე-5 მუხლით (<https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4354014>) მეფე ნიშნავს და ათავისუფლებს ტახტის მემკვიდრეს. მემკვიდრე უფლისწული სამეფოში მეფის შემდეგ მნიშვნელობით მეორე პირია და იკავებს პრემიერ-მინისტრის მოადგილის თანამდებობას. მეფის განკარგულებით, ძირითადად მისი არყოფნის შემთხვევაში, მემკვიდრე უფლისწული მონარქის მოვალეობას ასრულებს. მისი გარდაცვალების შემთხვევაში კი სამეფო ტახტს იკავებს.

2017 წლის 21 ივნისს, საუდის არაბეთის მეფის სალმან იბნ აბდულ-აზიზ ალ-საუდის განკარგულებით, მის ძმისწულს, უფლისწულ მოჰამედ ბინ ნაიფ ალ-საუდს, ჩამოერთვა მემკვიდრის ტიტული და გათავისუფლებულ იქნა ყველა დაკავებული თანამდებობიდან. ტახტის მემკვიდრედ 31 წლის მუჰამედ ბინ სალმან ალ-საუდი დაინიშნა, საგარეო საქმეთა მინისტრის პორტუგელი მეფის მესამე ვაჟმა, აბდულ-აზიზ ბენ სალმანმა ჩაიბარა. ამავე დროს შეიცვალა ტახტის მემკვიდრეობის ძმიდან ძმაზე გადაცემის საუკუნოვანი ტრადიცია, რომელიც საუდის არაბეთის სამეფოს დამფუძნებლის აბდულ აზიზ იბნ საუდის მიერ იქნა დადგენილი. ამიერიდან მხოლოდ მეფის ვაჟებსა და მათ შთამომავლებს მიეცათ ტახტის მემკვიდრედ დანიშვნისა და საუდის არაბეთის მეფედ გახდომის უფლება. ამრიგად, საუდის არაბეთის 81 წლის მეფემ სამეფო ოჯახის მემკვიდრეობის წესი საკუთარი შტოს სასარგებლოდ შეცვლა. ცვლილებას მხარი დაუჭირა მეფესთან არსებული „ერთგულების საბჭოს“ 31-მა წევრმა 43-დან (<https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4354014>).

ახლო აღმოსავლეთის ზოგიერთ მონარქიულ სახელმწიფოში (ყატარი და ქუვეითი), გარდა ტახტის მემკვიდრის ინსტიტუტისა, მონარქის მოადგილის,

რეგენტთა საბჭოს და მმართველი ოჯახის საბჭოს ინსტიტუტებიც ფუნქციონირებენ. ქუვეითის კონსტიტუციის 61-64 მუხლების შესაბამისად, ტახტის მემკვიდრის ქვეყანაში არ ყოფნის ან მის მიერ მონარქის უფლებამოსილების განხორციელების შეუძლებლობის შემთხვევაში, ემირი დეკრეტით, ნიშნავს მისი არყოფნის დროს ემირის მოვალეობის შემსრულებელ - მოადგილეს. ემირის დეკრეტი შესაძლოა შეიცავდეს სპეციალურ პირობებს უფლებამოსილებების შესასრულებლად, ან ნაწილობრივ ზღუდავდეს მათი გამოყენების სფეროს. ემირის მოადგილე უნდა აკმაყოფილებდეს კონსტიტუციით დაწესებულ ცენზებს. კერძოდ, იგი უნდა იყოს ქუვეითის მოქალაქე, ფლობდეს უფლებებს საარჩევნო კოდექსის შესაბამისად, კენჭისყრის დღეს უნდა იყოს 30 წლის, ან მეტის, სრულყოფილად ფლობდეს არაბულ ენას. თუკი ემირის მოადგილე მინისტრი, ან პარლამენტის წევრია, იგი ემირის მოადგილის პოზიციაზე ყოფნის პერიოდში ტოვებს მინისტრის თანამდებობას, ან არ ესწრება პარლამენტის სხდომებს.

პოლიტიკაში კონსერვატიზმის ძლიერი მუხტის მიუხედავად, არაბი მეფეები, სულთნები და ამირები, როგორც შიდა, ისე გარე ფაქტორების გავლენით ეტაპობრივად ახორციელებენ არსებული პოლიტიკური სისტემის ტრადიციული სტრუქტურის რეფორმირებას, მოქალაქეთა უფლებებისა და თავისუფლებების გაფართოების და ხელისუფლების შტოების უფლებამოსილების გაზრდის კუთხით, თუმცა მიუხედავად ამისა მონარქის ინსტიტუტს კვლავ გადამწყვეტი გავლენა აქვს როგორც საკანონმდებო, ისე აღმასრულებელი და სასამართლო ინსტიტუტების საქმიანობაზე. ცნობილმა ამერიკელმა მკვლევარმა მაიკლ ჰადსონმა თავის ნაშრომში „არაბული პოლიტიკა ლეგიტიმურ მონარქ“-ში, ჯერ კიდევ გასულ საუკუნეში, გაანალიზა არაბული მონარქიები და გამოთქვა მოსაზრებები, რომლებიც დღემდე ინარჩუნებენ აქტუალობას, „მოდერნიზებული მონარქიები ხასიათდებიან იმით, რომ მათში ტრადიციული ავტოკრატია ერწყმის ბუნდოვან ნაციონალიზმს. ცალკეულ ქვეყნებში კი ფიქსირდება მონარქიული წყობისა და პარლამენტარიზმის რაიმე ფორმით გაერთიანების მცდელობა. მონარქიული რეჟიმების მთავარი სისუსტე არის ავტოკრატიაში, და თანასწორობისა და დემოკრატიული იდეების შეუწყნარებლობა“ (15,434).

არაბულ ქვეყნებში მმართველობის რესპუბლიკური ფორმების ფუნქციონირებასაც გარკვეული თავისებურებები ახასიათებს. ისინი ჩამოყალიბდნენ საერო და კონფესიური პრინციპების გათვალისწინებით და დამოკიდებულნი არიან ხელისუფლებაში მოსული პოლიტიკური ძალების ბუნებაზე. ეს ფორმა რამდენიმე გამონაკლისის გარდა მოქმედებს, როგორც საპრეზიდენტო ისე საპარლამენტო მმართველობებში და უზრუნველყოფს მოქალაქეთა თავისუფლების სხვადასხვა ხარისხს, მათ შორის უმაღლესი პოლიტიკური ორგანიზაციების არჩევნებში მონაწილეობის ფაქტობრივ უფლებას.

სახელმწიფოს უმაღლესი (ცენტრალური) ორგანოების ფორმირების ზოგად პრინციპებთან ერთად, საარჩევნო სამართლებრივი ურთიერთობების თავისებურებები განსაზღვრავს მათი უფლებამოსილებების სპეციფიკას და მნიშვნელოვან

ზემოქმედებას ახდენს საზოგადოების პოლიტიკურ ორგანიზაციაზე. ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნების ისტორიული განვითარების თავისებურებებმა განაპირობა უნიკალური სახელმწიფო მექანიზმის ჩამოყალიბება, რომელიც აერთიანებს როგორც ევროპული, ისე აღმოსავლური მოდელების ნიშან-თვისებებს. რეგიონის ქვეყნების უმრავლესობას ძალაუფლების „ერთ ხელში“ კონცენტრირება, მმართველი რეჟიმის მიმართ ოპოზიციურად განწყობილი ძალების არ არსებობა და სხვა თვისებები ახასიათებს ამ ქვეყნებში საარჩევნო სამართალი შესაბამისი სახელმწიფო აპარატის ფუნქციონირების უზრუნველყოფისთვის არის მოწოდებული. ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნების სახელმწიფო ხელისუფლების ინსტიტუტების სისტემაში პრეზიდენტს ტრადიციულად ერთ-ერთი წამყვანი ადგილი უკავია. პრეზიდენტის ინსტიტუტის და პრეზიდენტის, როგორც ხელისუფლების მეთაურის, ან უმაღლესი თანამდებობის პირის (ასევე როგორც ერის წინამძღოლის, ქვეყნის ერთიანობის სიმბოლოს, ნაციონალური ერთობის სიმბოლოს, იმავდროულად აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაურის, გავლენის ერთ-ერთ კრიტერიუმს მისი არჩევის წესი წარმოადგენს. ზოგადად, პრეზიდენტის არჩევის მკაცრად დადგენილი წესი არ არსებობს. სახელმწიფოს მეთაურს ირჩევენ პირდაპირი, ან ირიბი არჩევნების საფუძველზე. ამ ფორმებს შორის არჩევანი დიდწილად მმართველობის სისტემებზეა დამოკიდებული, რაც მოდელების მიხედვით მათ მკაცრ რეგლამენტაციას სულაც არ ნიშავს.

ზოგიერთი ქვეყნის კონსტიტუცია პრეზიდენტის ტანდემურ მოდელს „პრეზიდენტი და მისი მოადგილეები (ვიცე-პრეზიდენტები)“ განსაზღვრავს. ვიცე-პრეზიდენტის ინსტიტუტს ორგანიზაციული და იურიდიული თვალსაზრისით ორი მოდელი აქვს: ვიცე-პრეზიდენტი აირჩევა პრეზიდენტთან ერთად (ერაყი, ირანი, იემენი, არაბთა გაერთიანებული საემირო), ან პრეზიდენტი არჩევის შემდეგ ნიშნავს ვიცე-პრეზიდენტს (სირია).

ირანში პრეზიდენტის არჩევნებში უპირატესობა აქვს საგანგებოდ შეკრებილ ექსპერტთა საბჭოს, რომლის მიერ მოწონებული კანდიდატი ირჩევა პირდაპირი არჩევნების წესით. იგივე ექსპერტთა საბჭოსა და ირიბი არჩევნების ინსტიტუტის მეშვეობით, ირჩევს ქვეყნის სულიერ ლიდერს უვადოდ.

მიუხედავად იმისა, რომ გაერთიანებული არაბთა საემიროები მონარქიაა, ის ახლო აღმოსავლეთის ერთადერთი ფედერაციული სახელმწიფოა, რომელიც შვიდი საამიროსაგან შედგება. შვიდივე მათგანი აბსოლუტურ მონარქიას წარმოადგენს. თუმცა ფედერალური უზენაესი საბჭო, რომელიც სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლესი კოლეგიალური ორგანოა, 7 საამიროს მმართველებისაგან შედგება, რომლებიც საკუთარი შემადგენლობიდან ირჩევენ პრეზიდენტს და პრემიერ-მინისტრს 5 წლის ვადით. არაოფიციალურად პრეზიდენტის თანამდებობა აბუ-დაბის შეიხებს ალ-ნაჰიანებს ეკუთვნით მემკვიდრეობით, ხოლო პრემიერ-მინისტრობა - დუბაის შეიხებს, ალ-მაკტუმებს.

პრეზიდენტის არჩევნები, როდესაც ამომრჩეველს ერთადერთ კანდიდატურას სთვაზობენ „ასარჩევად“ ცალკეული ქვეყნების (სირია) კონსტიტუციაში რეფერენ-

დუმად იწოდება. სირიის კანონმდებლობა პირდაპირ მიუთითებს უალტერნატივო არჩევნებზე, მოიხსენიებს რა „კანდიდატს“ მხოლოდით რიცხვში. სირი, მემკვიდრეობით რესპუბლიკად ჩამოყალიბდა და თითქმის არაფრით არ განსხვავდება მონარქიისგან (9,41).

საპრეზიდენტო სისტემისგან განსხვავებით საპარლამენტო არჩევნებში ზედა პალატის ფორმირების თავისებურებების გათვალისწინებით საარჩევნო სისტემების სხვადასხვა კონსტრუქციები გამოიყენება. ასეთ მრავალფეროვნებას, კონკრეტულ სახელმწიფოში პარლამენტის წარმომადგენლობითი და საკანონმდებლო ხასიათი, ისტორიული, პოლიტიკური, კონსტიტუციური და სახელმწიფოს ეროვნული განვითარების სხვა მახასიათებლები განაპირობებენ.

ახლო აღმოსავლეთის ცხრა ქვეყანაში პარლამენტი და მონარქთან არსებული სახელმწიფო სათათბირო ორგანო, საკონსულტაციო საბჭო, რომელიც რიგ შემთხვევაში მონარქის დავალებით გარკვეულ საკანონმდებლო ფუნქციებსაც ასრულებს, ერთი პალატისგან შედგება, რომლის დეპუტატებს მთლიანად, ან ნაწილობრივ ირჩევენ საყოველთაო პირდაპირი არჩევნების გზით. (ისრაელი, ირანი, ყატარი, ქუვეითი, ლიბანი, გაერთიანებული არაბეთის საემიროები, პალესტინა, საუდის არაბეთი, სირი), ხოლო ხუთი ქვეყანის პარლამენტი, ბიკამერალური, ანუ ორპალატიანია, რომელთა ქვედა და ზედა პალატების ფორმირება გარკვეული თავისებურებებით ხასიათდება (ბაჰრეინი, იორდანია, ერაყი, იემენი, ომანი).

განსახილველ ქვეყნებში ერთპალატიანი და ორპალატიანი პარლამენტების ფარგლებში სხვადასხვა საარჩევნო სისტემები გამოიყენება. სირიაში საპარლამენტო არჩევნები ფარდობითი უმრავლესობის მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემით ტარდება; ირანში - ორტურიანი მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემით. ისრაელში, იორდანიაში, ერაყსა და ლიბანში (2018 წლიდან) პარლამენტის არჩევნებში პროპორციულ საარჩევნო სისტემებს იყენებენ. პალესტინაში შერეული საარჩევნო სისტემა მოქმედებს. ბაჰრეინში, იემენში, ქუვეიტში, გაერთიანებულ არაბეთსა საემიროში და ომანში, მათ შორის ორპალატიანი სტრუქტურის ფარგლებში, პარლამენტი შერეული წესით - საყოველთაო პირდაპირი არჩევნებისა (მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემის გამოყენებით) და მონარქის, ან პრეზიდენტის მიერ პარლამენტარების დანიშვნის (პარლამენტის ქვედა პალატის ნაწილობრივ და ზედა პალატის სრული შემადგენლობით) კომბინაციით ფორმირდება. ყატარსა და საუდის არაბეთში საკონსულტაციო საბჭოს წევრებს მონარქი ნიშნავს (16, 46-47).

რეგიონის შვიდ სახელმწიფოში (იორდანია, ერაყი, ირანი, ლიბანი, პალესტინა და საუდის არაბეთი) განსაზღვრული სოციალურ-კლასობრივი ჯგუფების, ეთნოკონფესიური უმცირესობისა და გენდერული თვალსაზრისით საარჩევნო უფლებებისა და წარმომადგენლობითობის უზრუნველყოფამ მრავალფეროვანი საკონსტიტუციო სამართლებრივი ფორმები შეიძინა. მთელი რიგი სახელმწიფოების კონსტიტუციები და საარჩევნო კანონმდებლობები ითვალისწინებენ შესაბამისი გენდერული საპარლამენტო კვოტების გამოყენებას საარჩევნო სისტე-

მის სტრუქტურაში (საუდის არაბეთი), ან სადეპუტატო კვოტებს სხვადასხვა კატეგორიის, მათ შორის რელიგიური ჯგუფებისათვის (ლიბანი, ირანი, სირია, ერაყი).

არაბული სამყარო ხელისუფლების ორგანოების ფუნქციონირების ერთ-ერთ თავისებურებას, „აშ-შურას“ სათათბირო პრინციპი წარმოადგენს. რაც თავისი შინაარსით თათბირს, მოლაპარაკებას, ერთობლივ განხილვას ნიშნავს. ეს პრინციპი ყურანიდან და ჰადისებიდან მომდინარეობს, რაც თათბირის შედეგად ყველასთვის ოპტიმალური გადაწყვეტილების მიღების შესაძლებლობას.

ამრიგად, საქმე გვაქვს ყურანის ადრეული პრინციპების, თანამედროვე კონსტიტუციური ნორმებით და დადგენილებებით გამყარებასა და მათთვის კანონიერი ძალის მინიჭებასთან. მაგ. ყატარის 2003 წლის 29 აპრილის კონსტიტუციით ქვეყანაში საკანონმდებლო ხელისუფლებას ახორციელებს „აშ-შურა“, რომელიც ამტკიცებს მთავრობის ზოგად პოლიტიკას, ქვეყნის ბიუჯეტს და კონსტიტუციის შესაბამისად ზედამხედველობას უწევს აღმასრულებელ ხელისუფლებას. საბჭო შედგება 45 წევრისგან. 30 მათგანს ირჩევენ საყოველთაო, პირდაპირი არჩევნებით, ხოლო 15-ს ნიშნავს მონარქი, მინისტრების ან სხვა პირთა შემადგენლობიდან.

არაბ მეცნიერთა, პოლიტიკურ და საზოგადო მოღვაწეთა შორის აქტიური დისკუსიები მიმდინარეობს სახელმწიფოს მეთაურის საკონსულტაციო საბჭოს „აშ-შურას“ ფორმირების წესის შესახებ. ე.წ. „მოდერნისტები“ ემხრობიან დეპუტატთა არჩევას საყოველთაო პირდაპირი არჩევნების საფუძველზე და თვლიან, რომ მიუხედავად პროპორციული, ან მაჟორიტარული სისტემების ყველა ნაკლოვანებისა, არჩევნები ამომრჩევლებს კანდიდატთა მიმართ დამოკიდებულების გამოხატვისა და პროცედურის უფრო სამართლიანად და დემოკრატიულიად წარმართვის შესაძლებლობას აძლევს. „ტრადიციონალისტები“ კი ეყრდნობიან რა ყურანის სურებს, სუნიზმს, პრეცედენტებსა და ადათებს, იცავენ, სახელმწიფოს მეთაურის საკონსულტაციო საბჭოს წევრების (პირდაპირი და არაპირდაპირი) დანიშვნის იდეას ემხრობიან. მათი აზრით, საარჩევნო კამპანია არის „დაგეგმილი პროპაგანდის ხრიკი“, სადაც კანდიდატის გამარჯვება მის მიერ „დაწინაურებისთვის“ დახარჯულ მატერიალური რესურსებით განისაზღვრება. დანიშვნა კი, მათი რწმენით, ემყარება არა შანსს, არამედ კანდიდატის ოჯახის, ტომის, გვარის დამსახურებას, კანდიდატის თავდადებასა და პიროვნულ თვისებებს. ამ მიდგომებიდან, ნათლად იკვეთება, რომ „ისლამურ ფაქტორთან“ ერთად, ახლო აღმოსავლეთის სახელმწიფოების პოლიტიკურ პროცესებზე ძლიერ გავლენას ახდენს ტრადიციული, ისლამის ნორმებსა და პრინციპებზე დაფუძნებული ადათ-წესები და კლანურ-ტომობრივი ურთიერთობათა სისტემა. მათი სტაბილურობა, რომელიც ერთი მხრივ, რელიგიური ფაქტორით აიხსნება, ხოლო მეორე მხრივ, სამოქალაქო და პოლიტიკური კულტურის დაბალი განვითარებით.

ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნების მმართველობის ფორმებისა და მათში ელექტორალური თავისებურებების ანალიზის დროს, საგულისხმოა მათი ჩამოყალიბების ისტორიული პირობები.

ნიშანდობლივია, რომ ახლო აღმოსავლეთის მონარქიული ხელისუფლების კონსტიტუციონალიზაციის ბუნებრივ პროცესს ევროპაში მიმდინარე მსგავსი პროცესებისგან განმასხვავებელი მნიშვნელოვანი თვისებები გააჩნია. ევროპულ კონსტიტუციებში აისახა ბურჟუაზიის გაძლიერებისა და ფეოდალიზმის ელიმინაციის თანმიმდევრული ეტაპები., ხოლო ზოგიერთ არაბულ მონარქიაში კი საკონსტიტუციო აქტების შემოღება მეტწილად ეროვნული დამოუკიდებლობის მიღწევის, ან რთული სახელმწიფო სისტემის და ბიუროკრატიული აპარატის საქმიანობის რეგულირებისა და რეგლამენტაციის აუცილებლობის შედეგია, რომლის წარმოქმნაც, დიდწილად ე.წ. "ნავთობის ბუმი"თ "განაპირობებულმა სახელმწიფოს ეკონომიკური ფუნქციის გაფართოებამ გამოიწვია.

სახელმწიფოს მოწყობის რესპუბლიკური ფორმები თვისობრივად განსხვავებული წინაპირობების შედეგად ჩამოყალიბდა: კოლონიზაციის პროცესში (ლიბანი, სირია), როდესაც ძალაუფლება ბელადებიდან გენერალ-გუბერნატორების ხელში გადადიოდა; ეროვნულ-განმანთავისუფლებელი მოძრაობის დროს (სამხრეთ იემენი), როდესაც მონარქები მოსახლეობის ინტერესებს ვეღარ პასუხობდნენ; ანტიმონარქიული სამხედრო გადატრიალების შედეგად (ერაყი) და სხვა. რესპუბლიკური წყობის წარმოშობის პირობებმა ისეთი სოციალ-ეკონომიკური საფუძვლები შექმნა, რომელმაც შემდგომში განსაზღვრა რესპუბლიკური რეჟიმების მრავალფეროვანი სოციალური მიმართულებები და პოლიტიკური მოდერნიზაციის ხასიათი.

განსაკუთრებულ გავლენას არაბული ქვეყნების მმართველობით სისტემებზე მთლიანად და საარჩევნო სისტემებზე კერძოდ, რეგიონისთვის დამახასიათებელი ე.წ. „რელიგიური ფაქტორი“ ახდენს. ვინაიდან, ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნების კონსტიტუციურ განვითარებაში რელიგია ყოველთვის ასრულებდა და დღესაც თამაშობს ერთ-ერთ მთავარ როლს.

ისლამი რეგიონის ქვეყნების უმრავლესობის სახელმწიფოებრივი დიზაინის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს პოლიტიკურ-იდეოლოგიურ ღერძს წარმოადგენს. ამავე დროს უნდა აღინიშნოს, რომ იგი ერთის მხრივ, ხელს უწყობს პოლიტიკური რეჟიმების სტაბილიზაციას, ხოლო მეორეს მხრივ - წარმოქმნის სპეციფიკურ წინააღმდეგობებს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების მრავალ სფეროში. ყურანი და შარიათი განსაზღვრავენ სამარლებრივ ნორმებს. ისინი მეტ-ნაკლები ხარისხით კონსტიტუციისა და საკანონმდებო დებულებების შემადგენელ ნაწილს წამოადგენენ.

ეს პრობლემის ტრადიციულ-ისტორიული მხარეა. თუმცა, უკანასკნელი ათწლეულების მანძილზე არსებულმა დამოუკიდებელი განვითარების გამოცდილებამ და პრაქტიკამ რელიგიურ ფაქტორს ახალი მნიშვნელობა შესძინა. ის შიდაპოლიტიკური განვითარების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან კომპონენტად და პოლიტიკური პროცესის იმ აქტიურ - მონაწილედ აქცია, რომელიც გავლენას ახდენს პოლიტიკური სისტემების ფუნქციონირებაზე.

ეროვნულ-განმანათავისუფლებელი მოძრაობების მიმდინარეობისა და დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდგომ ისლამის ფაქტორმა არაბული ქვეყნების უმრავლესობაში ერთ-ერთი წამყვანი როლი შესასრულა, ამიტომ უკვე დამოუკიდებელი განვითარების პერიოდში მიღებულ პირველსავე კონსტიტუციებში ჩამოყალიბდა ისლამის (ზოგიერთ შემთხვევაში კი შარიათიც), როგორც საზოგადოებისა და სახელმწიფოს პირველწყაროს, რელიგიური მემკვიდრეობის უმნიშვნელოვანესი ელემენტისა და შემდგომი დამოუკიდებელი განვითარების საფუძველის დაფიქსირების ტრადიცია.

ამასთანავე არაბულ ქვეყნებში რელიგია ქმნის ერის ერთიანობის (ერთიანი მუსლიმი თემის) საფუძველს და იმავდროულად წარმოადგენს მუსლიმთა იდენტობის გარანტიასაც. ის ფაქტი, რომ ისლამი კვლავ ინარჩუნებს გავლენებს რეგიონის სახელმწიფოების პოლიტიკურ სისტემებზე, იმაზე მეტყველებს, რომ დემოკრატიზაციის მოთხოვნით დაწყებულმა „არაბულმა გაზაფხულის“ მოვლენებმა რეალურად რეგიონში ისლამიზაციის ტენდენციების გაძლიერებას შეუწყობილი (15. 16).

არაბულ-მუსლიმური სახელმწიფოების რელიგიური სამართლის სპეციფიკა სამართლებრივი ნორმების განსაკუთრებული აღქმით განისაზღვრება, რაც ალაჰის მიერ მუსლიმი თემისთვის დადგენილ საყოველთაო ქცევის წესებს წარმოადგენს. ისლამური სამართლის ნორმების ფორმულირება ორი ძირითადი საშუალებით ხორციელდება. უპირველეს ყოვლისა უშუალოდ, გამოცხადებით და ირიბად, ალაჰის ნების მუსლიმ სწავლულ-ღვისმეტყველთა ინტერპრეტაციებით. მუსლიმური სამართლის ნორმების დოგმატურობას რელიგიური გრძნობებისა და რწმენის საფუძველი განსაზღვრავს.

სამართლის ნორმების ამგვარი გაგება განსაზღვრავს არაბულ-მუსლიმური სახელმწიფოების სამართლის წყაროების სპეციფიკას. ისლამის გავლენა პოლიტიკურ სისტემებზე კარგად ჩანს ისლამური სამართლის გარკვეული ინსტიტუტებისა და ნორმების, მათ შორის „აშ-შურ“-ს პრინციპისა და სახელმწიფოს მეთაურის სტატუსის, ხელისუფლების მუსლიმური კონცეფციების ფუნდამენტის, ქვეყნის ძირითად კანონში დაფიქსირებითაც.

თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნების ყველა კონსტიტუციას თანაბრად არ განუცდია ისლამის გავლენა, რაც სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონითა და სახელმწიფოსა და ისლამს შორის ისტორიული ურთიერთობის სპეციფიკითა ხასიათით აიხსნება. რეგიონის ქვეყნების ერთმა ნაწილმა, დამოუკიდებლობის გარიჟრაჟზე, მანდატორი ქვეყნების გავლენით დასავლური სამართალი აირჩა (ფრანგული კანონმდებლობა სირიამ, ლიბანმა, ინგლისური-ერაყმა), სადაც ოსმალურმა კანონმდებლობამ უნივერსალური ნორმატიულ-სამართლებრივი რეგულატორის ფუნქცია დაკარგა და ძირითადად კერძო სამართლის სფეროში დამკვიდრდა.

რეგიონის ქვეყნების მოდერნიზაციის პერიოდში ევროპული სამართლის წყაროების შეჭრამ ისლამური სამართლის დისკურსში ამ ქვეყნების სამართლებ-

რივი სისტემების არსებითი ტრანსფორმაცია გამოიწვია; მუსულმური კანონები კაუზალური ნორმების ნაცვლად ქცევის ერთიან, ზოგად წესად ჩამოყალიბდა. ხოლო თვითონ სამართლის წყარომ გარეგნულად ევროპული კოდიფიცირება მიიღო (11,306). ისლამური სამართლებრივი ტრადიციის და ევროპული კანონმდებლობის უმთავრეს პრობლემას შარიათის უზენაესობის კონცეფცია წარმოადგენს, რაც ისლამური სახელმწიფოების კონსტიტუციური ნორმების ინტერპრეტაციასა და გამოყენებაში გამოიხატება, სადაც როგორც წესი, შარიათის დომინანტური როლი სამართლის წყაროდაა მიჩნეული.

ამრიგად, საარჩევნო კანონი, როგორც არაბული სახელმწიფოების საკონსტიტუციო სამართლის ქვედარგი, მოქმედებს როგორც სპეციალური იურიდიული ფენომენი, რომელიც აერთიანებს არა მხოლოდ საკანონმდებლო ნორმებს, რომლებიც არეგულირებს ამ სამართლებრივ ურთიერთობებს, არამედ ისლამური სამართლის სკოლების - მაზჰაბების ფარგლებში შექმნილი ისლამური სამართლებრივი ტრადიციის ელემენტებსაც (ყურანი, რელიგიურ-სამართლებრივი დოქტრინები და სხვა). ეს ტრადიციული ელემენტები ფორმალურ - იურიდიულ გამოხატულებას ჰპოვებენ ისლამის, როგორც ოფიციალური რელიგიის კონსტიტუციურ აღიარებაში (შარიათი, როგორც კანონის ძირითადი წყარო და შარიათის სასამართლოების საფუძვლები). საარჩევნო კანონმდებლობაზე ასევე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს კლანურ-ოჯახური ტრადიციები, განსაკუთრებით ქალთა საარჩევნო უფლებების შეზღუდვის კუთხით მჭიდრო კავშირშია ისლამურ კულტურასთან.

მრავალი მკვლევარი თანხმდება, რომ არაბული საზოგადოებისთვის სრულიად უცხოა სამოქალაქო საზოგადოების კონცეფცია. არაბული სამყაროს სახელმწიფოების უმრავლესობაში, სახელმწიფოს აქვს თითქმის აბსოლუტური პრეროგატივები, რომლებიც ხალხის კოლექტიური ნებით არ არის ლეგიტიმირებული და რომელშიც არ არსებობს სამოქალაქო პრინციპი. არაბულ საზოგადოებაში სახელმწიფოს წინაშე მოქალაქის პასუხისმგებლობა კლანის, ოჯახის და ტომის წინაშე ვალდებულებებით შემოიფარგლება. „არაბული სამყაროსთვის ყველაზე მნიშვნელოვან საკითხს სპეციფიკური სოციალური ერთეულის- ტომის, რელიგიური თემის, ან ოჯახურ-კლანური გაერთიანებისადმი კუთვნილება წარმოადგენს. პიროვნება საკუთარი თავის იდენტიფიცირებას ამა თუ იმ სახელმწიფო წარმონაქმნთან მხოლოდ ამის შემდეგაც ახდენს“ (14, 254).

განსაკუთრებული ადგილი ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებში ქალთა პოლიტიკური უფლებების საკითხს და, შესაბამისად, არჩევნებში მათი მონაწილეობის შესაძლებლობას უჭირავს (12, 152).

ხანგრძლივი დროის მანძილზე ახლო აღმოსავლეთის მონარქიული სახელმწიფოების პარლამენტარიზმის თავისებურებას პარლამენტის შემადგენლობაში ქალთა არჩევის, ან დანიშვნის საკონსტიტუციო-სამართლებრივი დაუშვებლობა წარმოადგენდა, რაც სახელმწიფო ორგანოებს გამოკვეთილად მონოგენდერულს, ანუ მამაკაცურს ხდიდა (<http://www.ijtihad.org/shura.htm>). 1989 წელს იორდანია

იყო პირველი ქვეყანა, რომელმაც რეგიონში ქალებს აქტიური და პასიური საარჩევნო უფლებები მიანიჭა, ომანში ქალებმა საარჩევნო უფლება 1994 წელს მიიღეს. ბაჰრეინში ქალები 2002 წელს მიუშვეს საარჩევნო ურნასთან, 2006 წელს - გაერთიანებულ არაბთა საამიროებში, ხოლო 2015 წელს - საუდის არაბეთში (12). ქალთა ხმის მიცემის შეზღუდვის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი, რომელიც დღესაც არსებობს, არაბული სამყაროსთვის დამახასიათებელი საზოგადოების ტრადიციული პატრიარქალური სტრუქტურაა. მუსლიმური რელიგიის ფაქტორი, რომელიც ქალს საზოგადოებაში მკაცრად შეზღუდულ როლს აკისრებს. ასევე რელიგია აისახება ქალის ცხოვრების ყველა ასპექტზე (<https://www.in.gr/wp-content/uploads/2020/01/Democracy-Index-2019.pdf>).

თანამედროვე ეტაპზე, არაბულ სამყაროს სახელმწიფოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში შეიმჩნევა ქალთა მონაწილეობის ზრდის ტენდენცია. ასე მაგალითად, 2004 წლის ნოემბერში გაერთიანებულ არაბთა საემიროებში პირველად, ეკონომიკისა და ვაჭრობის მინისტრის თანამდებობა ქალმა დაიკავა. 2003 წელს ომანის სულთანმა თანამდებობაზე პირველი ქალი მინისტრი დანიშნა. იმავე წელს ქალი პირველად აირჩიეს ყატარში ჩატარებულ ადგილობრივ თვითმმართველობის არჩევნებში იმისდა მიუხედავად, რომ ბაჰრეინში ქალებს არ ჰქონდათ პოლიტიკური უფლებები 2002 წლამდე, უკვე 2004 წელს, ქვეყნის კონსტიტუციაში შეტანილი ცვლილებების საფუძველზე, ბაჰრეინის ისტორიაში პირველად, ქალმა დაიკავა ჯანდაცვის მინისტრის თანამდებობა. 2003 წელს ქუვეითის მინისტრთა კაბინეტის მიერ დამტკიცებული კანონპროექტის თანახმად, ქალებს მიენიჭათ როგორც აქტიური, ისე პასიური საარჩევნო უფლება. კანონპროექტის ამოქმედებისთანავე ისლამისტები და კონსერვატორები მის დაბლოკვას შეეცადნენ და მხოლოდ ქუვეითის პოლიტიკური ცხოვრებიდან ქალის განდევნის წინააღმდეგ მიმართულმა საპროტესტო მოძრაობამ და დემონსტრაციების სერია ალუდგინა მათ საარჩევნო უფლებები. ამის მიუხედავად, მხოლოდ 3%-მა მისცა ხმა ქალ თანამდებობას 2008 წლის არჩევნებში.

მაშასადამე, საარჩევნო სამართალს, რომელიც წარმოადგენს საკონსტიტუციო სამართლის ერთ-ერთ ყველაზე დინამიურად განვითარებად ინსტიტუტს, ახლო აღმოსავლეთის რეგიონების ქვეყნებში მათთვის დამახასიათებელი თავისებურებები გააჩნია, რომლებიც განპირობებულია როგორც ობიექტურად შექმნილი ისტორიული წანამძღვრებით, ისე დღეისათვის რეგიონში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების არასტაბილურობით.

ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნების კონსტიტუციური ალტერნატივები დასავლური დემოკრატიის გამოცდილებიდან არის ნასესხები. ამასთანავე არაბული და მუსლიმური სახელმწიფოების საარჩევნო კანონმდებლობას თავისი სპეციფიკა აქვს, რაც აიხსნება როგორც მუსლიმური სახელმწიფოების კულტურული და ცივილიზაციული განვითარების თავისებურებებით, ისე დასავლეთის ქვეყნებისგან განსხვავებით მათში დემოკრატიული გამოცდილების ფორმირების ხანმოკლე პრაქტიკით. აღმოსავლეთში დემოკრატიული ნორმების დამკვიდრებისკენ გადად-

გმული პროგრესული ნაბიჯების მიუხედავად, საარჩევნო სისტემის განვითარება რეგიონის სახელმწიფოთა უმრავლესობაში სერიოზულ წინააღმდეგობებს წააწყდება, ვინაიდან მმართველი ელიტის მიერ ძალაუფლების მონაცვლეობის პროცესის შეზღუდვის მცდელობა საპრეზიდენტო რესპუბლიკებში ხელისუფლების ცვლილებისას სერიოზულ სირთულეებს იწვევს.

მმართველი ელიტები საარჩევნო კანონით, მასმედიითა და, პოლიტიკური პარტიებისა და გაერთიანებების შესახებ კანონებით უზრუნველყოფენ სახელმწიფო მეთაურის კონტროლის ქვეშ მყოფი პოლიტიკური პარტიის მონოპოლიის ხელშეუხებლობას. რითაც მიუხედავად ფორმალური მრავალპარტიულობისა და პლურალიზმისა, ერთპარტიულ სისტემას და ხელისუფლების ცენტრალურ და ადგილობრივ ორგანოებზე კონტროლს ინარჩუნებენ. განვითარების კონკრეტულ პირობებში, ასეთი სახელმწიფო პრინციპები რეჟიმების მაქსიმალურ მდგრადობას, პრეზიდენტის მომხრეთა კონსოლიდირებას და პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღების მექანიზმების უწყვეტ რეჟიმში ფუნქციონირებას უზრუნველყოფენ (17).

2010-2011 წლების ე.წ. „არაბული გაზაფხულის“ მოვლენების შემდეგ, დემოკრატიზაციისკენ მიმართული ზოგადი ტენდენციები, ამ ქვეყნების საზოგადოების განვითარების ახალი მიმართულებები ეკონომიკურ, სოციალურ და პოლიტიკურ სფეროებსა და რეგიონის ქვეყნების კონსტიტუციების ახალ რედაქციებში აისახა. მნიშვნელოვნად გაფართოვდა ძალაუფლების წარმომადგენლობითი ორგანოების (პარლამენტი) უფლებამოსილება. თუმცა სახელმწიფოს მეთაურის კონსტიტუციური პოზიცია კვლავ დომინანტური დარჩა. მართალია, ამავე რეფორმის ფარგლებში განხორციელებული საარჩევნო კანონმდებლობების ცვლილებები მათ წინამორბედებთან შედარებით უფრო დემოკრატიულად და პოზიტიურად გამოიყურება, მაგრამ სახალხო სუვერენიტეტის რეალიზაციაში ძველი ტენდენციებიც შენარჩუნდა, რაც ნათლად გამოჩნდა ანალიტიკური კვლევითი კომპანიის „The Economist Intelligence Unit“-ის 2019 წლის კვლევებშიც (<https://www.in.gr/wp-content/uploads/2020/01/Democracy-Index-2019.pdf>) რომელსაც ორგანიზაცია დემოკრატიის ინდექსის დასადგენად ყოველწლიურად მსოფლიოს 167 ქვეყანაში 5 მაჩვენებლის: საარჩევნო პროცესისა და პლურალიზმის, მთავრობის ფუნქციონირების, პოლიტიკური მონაწილეობის, პოლიტიკური კულტურის, სამოქალაქო თავისუფლებების მიხედვით ატარებს. მათ შესაბამის კატეგორიას: „სრულ დემოკრატია“, „არასრულ დემოკრატია“, „ჰიბრიდულ რეჟიმს“ და „ავტორიტარულ რეჟიმს“ აკუთვნებს. ანალიტიკური კვლევა 2006 წლიდან ყოველწლიურად ჟურნალ „ეკონომისტში“ ქვეყნდება. 2019 წლის ანალიზით ახლო აღმოსავლეთის ორი ქვეყანა, ისრაელი და კვიპროსი ტრადიციულად „არასრულ დემოკრატია“ მიაკუთვნეს. „ჰიბრიდული რეჟიმების“ სტატუსი შეინარჩუნეს თურქეთმა და ლიბანმა. ერაყი და პალესტინა კი, „ავტორიტარულ რეჟიმში“ ჩამოქვეითდნენ, სადაც იორდანია, ქუვეითი, ყატარი, ომანი, ბაჰრეინი, ირანი,

სიის უკანასკნელ ათეულში კი, ჩრდილოეთ კორეასთან ერთად იემენი, საუდის არაბეთი და სირიაა წარმოდგენილი.

ამრიგად, XXI საუკუნის დამდეგიდან დასავლეთის ქვეყნების თეორიულად გამართლებულმა პოლიტიკამ ისლამურ აღმოსავლეთში დემოკრატიის ხელშესაწყობად და „ტირანული“ რეჟიმების დასამხობად (ავღანეთის, ერაყის, ლიბიის, სირიის და სხვ.) პრაქტიკაში უკუმედეგი მოიტანა. გააძლიერა ისლამიზმი, რასაც თავისი ისტორიული წინამძღვრები გააჩნია. რომელთა შორისაცაა ძველი კოლონიური ჩაგვრა, არაბულ უცხო კულტურულ გარემოში დასავლური ფასეულობების აგრესიული შეჭრა და არანაკლებ აგრესიული უკურეაქცია, რაც დღემდე რეგიონის პრობლემების მთავარ წყაროდ განიხილება.

ბიბლიოგრაფია:

1. გაჩეჩილაძე, რ. ახლო აღმოსავლეთი. ტ. 1. თბილისი, 2018
2. <https://www.interpressnews.ge/ka/cle/379994-saiks-pikos-dasasruli-tu-axlo-agmosavletis-axali-politiku> [Российский.iaio](http://www.rosstat.gov.ru) „საიქს-პიკოს“ დასასრული თუ ახლო აღმოსავლეთის ახალი პოლიტიკური გეოგრაფია?“
3. <https://www.in.gr/wp-content/uploads/2020/01/Democracy-Index-2019.pdf>
4. Сборник научных трудов, Ближний восток в фокусе политической аналитики, Москва 2019
5. <http://www.tabula.ge/ge/story/176514-libani-rogor-aghmochnda-axlo-aghmosavletis-motsinave-qvekana-kolafsis-piras>
6. Васильев Л.История Востока: Учеб. по спец. “История”. М.: Высш. шк., 1994. Т.
7. Российский центр обучения избирательным технологиям при Центральной избирательной комиссии, Российской Федерации. Избирательное законодательство и выборы в современном мире Ближневосточно-Азиатский регион Москва 2017
8. <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/4354014>
9. Абу Джабаль Джамиль Салман. Избирательное право и избирательные системы в отдельных странах Ближ-него Востока: Вопросы теории и практики: автореф. дисс.... канд. юрид. наук. — М 2004
10. Иващенко А. Роль конфессионального фактора в общественно-политической жизни Ливана (1943–1990 гг.) // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: «Регионоведение, философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология». 2015. № 3(163)
11. Саидов А. Сравнительное правоведение. Москва, Изд-во Юристъ, 2003. С. 306.
12. Сапронова М, ПОЛИТИЧЕСКИЕ СИСТЕМЫ АРАБСКИХ СТРАН, Казань 2015
13. Muqtedar Khan M. Shura and Democracy. – Mode of access: <http://www.ijtihad.org/shura.htm>

14. Dawisha A. Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair. Princeton University Press.
15. Hudson M. Arab Politics: The Search for Legitimacy. New Haven: Yale University Press.
16. Избирательное законодательство
17. Избирательное законодательство и выборы в современном мире, Ближневосточно-Азиатский регион, Выпуск пятый, Москва 2017

Manana Bitsadze-Mikeladze

Lili Amashukeli

Caucasus International University

Electoral Peculiarities of Middle Eastern Countries

Abstract

The geographical area of the Middle East countries is rich in natural resources and it's one of the main components of the current political and economic events in the world. At the same time, it is a geographical neighbor of Georgia, due to which the ongoing processes in the region are in the sphere of interests of our country.

Legislations in the Middle East, which rely mainly on constitutional provisions, Islam as the state religion, and Sharia law, set electoral principles to varying degrees in the state apparatus, which is a feature of the region's electoral models. At the same time, it should be taken into consideration that free and fair elections are only one component of the Western democratic process with a clear separation of branches of government, the full range of human rights, including the rule of law for everyone, including senior officials, the transparency of the government and its accountability to the electorate, which have nothing to do with outside Middle Eastern trends other than outward forms.

სეპარატისტული რეჟიმები, როგორც ეროვნული უსაფრთხოების მთავარი გამოწვევა საქართველოში

თანამედროვე საერთაშორისო სისტემის მთავარი აქტორები სუვერენული სახელმწიფოები არიან, რომელთა უპირველესი ფუნქცია საზოგადოების უსაფრთხოებისა და კეთილდღეობის უზრუნველყოფაა. გამომდინარე საერთაშორისო სისტემის ანარქიულობიდან, რაც გულისხმობს ერთიანი, უზენაესი ხელისუფლების არარსებობას, სახელმწიფოებს თავად უწევთ ზრუნვა საკუთარ უსაფრთხოებაზე. საინტერესო, მაგრამ საკმაოდ ბუნდოვანია თავად ცნება „უსაფრთხოება“. იგი ეხება როგორც მატერიალურ, ისე არამატერიალურ ღირებულებებს. ზოგიერთი მიიჩნევს, რომ უსაფრთხოება, ესაა თავისუფლება ომიდან, ერის უნარი, წარმატებით დაიცვას საკუთარი ინტერესები, სახელმწიფოს უნარი, სრულფასოვნად შეძლოს საკუთარ ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახლეობის უსაფრთხოების უზრუნველყოფა და ა.შ.

საფრთხეების აღქმა სახელმწიფოების მიერ ხან მოჩვენებითია, ხანაც რეალური. საფრთხე შეიძლება იყოს ფიზიკური (ტერიტორია, მოსახლეობა), ეკონომიკური, უფლებრივი, სტატუსის დაკარგვასთან დაკავშირებული და ა.შ. აღნიშნულ ნაშრომში კი ვისაუბრებთ ფიზიკურ საფრთხეზე (ტერიტორიული პრობლემა), რომელიც ნამდვილად რეალურია საქართველოსთვის.

დღევანდელ მსოფლიოში განვითარებული მოვლენები (უკრაინის და საქართველოს მოვლენები) ცხადყოფს, რომ ვერც ერთი სახელმწიფო ვერ იგრძნობს თავს უსაფრთხოდ. მიუხედავად ლიბერალური ღირებულებების გავრცელებისა და არაერთი სახის ვალდებულების აღებისა, სახელმწიფოები მაინც ესხმიან ერთმანეთს თავს სხვადასხვა მიზეზით. ამიტომ, ქვეყნებმა დაიწყეს უსაფრთხოების სფეროში უფრო მეტი ინვესტიციის მობილიზება, რათა შეძლონ სათანადო წინააღმდეგობის გაწევა თავდასხმის შემთხვევაში. თითოეულ მათგანს შემუშავებული აქვს ეროვნული უსაფრთხოების კონკრეტული გეგმა, რითაც ხელმძღვანელობენ საშინაო და საგარეო პოლიტიკის წარმოებისას, ვინაიდან იგი სახელმწიფოსთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი ღირებულებების დაცვას ემსახურება.

ეროვნული უსაფრთხოება არსებითად გამომდინარეობს საერთაშორისო სისტემის ანარქიულობიდან. სახელმწიფოები მუდმივ კონკურენციაში არიან ერთმანეთთან (სამხედრო-ეკონომიკური შესაძლებლობების ზრდით) და ამით ცდილობენ მიაღწიონ უსაფრთხოების მაღალ დონეს, თუმცა ეს შეუძლებელია, რადგან ერთი სახელმწიფოს სამხედრო პოტენციალის ზრდა, აიძულებს მეტოქეს თავისი შესაძლებლობების გაძლიერებაზე იზრუნოს. დღესდღეობით, სწორედ

სახელმწიფოები არიან უსაფრთხოების მთავარი მწარმოებლებიც და მიმწოდებლებიც. ეროვნული უსაფრთხოების პოლიტიკის უმთავრესი მიზანია გადარჩენა, რაც მოსახლეობის, ტერიტორიული მთლიანობის და სუვერენულობის შენარჩუნებას გულისხმობს. [1, 135] მასთან პირდაპირკავშირშია ეროვნული ინტერესები, რომელიც ნებისმიერი ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის ქვაკუთხედეა. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ საქართველო მოიცვა სრულმა ქაოსმა; მიმდინარეობდა სამოქალაქო ომი, სიტუაცია სრულიად უკონტროლო იყო. ამის ფონზე კი, ცხინვალის რეგიონის და აფხაზეთის სეპარატისტულმა რეჟიმებმა ისარგებლეს სიტუაციით და გადაწყვიტეს საქართველოსგან გამოყოფა. რა თქმა უნდა, ამ გადაწყვეტილებაში ისინი მარტო არ იყვნენ. მათ ზურგს მოსკოვი უმაგრებდათ, რომელთანაც ჯერ კიდევ საბჭოთა პერიოდში ჰქონდათ პირდაპირი კავშირი, ცენტრალური ხელისუფლების გვერდის ავლით. 1991-1993 წლები მძიმე იყო საქართველოსთვის, ვინაიდან სწორედ ამ პერიოდში ჰქონდა ადგილი ქართულ-აფხაზურ და ქართულ-ოსურ კონფლიქტებს, რომლის შედეგადაც ქვეყანაში ორი სეპარატისტული რეჟიმი ჩამოყალიბდა.

ჯერ კიდევ XX საუკუნის 80-იანი წლებიდან შეინიშნებოდა უთანხმოება და შეუთავსებლობა ქართულ, აფხაზურ და ოსურ ნაციონალურ პროექტებს შორის. ამ პერიოდში საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა გაძლიერდა. მან აგრესიული ნაციონალიზმის სახე მიიღო და დაუპირისპირდა ეთნიკურ უმცირესობებს, რომლებმაც საქართველოს დამოუკიდებლობაში საფრთხე დაინახეს. აფხაზი და ოსი სეპარატისტები თვლიდნენ, რომ ქვეყნის ხელისუფლებაში რადიკალურად განწყობილი ნაციონალური ძალები მოვიდოდნენ და დაიწყებდნენ მათი, როგორც ეთნიკური უმცირესობების შევიწროებას. ამასთან, აღნიშნული აზრების გავრცელებას ფართო წრეებში მოსკოვიც უწყობდა ხელს, რომელიც ეთნიკური შუღლის სახით, შენელებული მოქმედების ნაღმს დებდა საქართველოს ტერიტორიაზე, რომ საჭირო დროს და საჭირო ადგილას ამოქმედებულიყო. დაპირისპირების დროს მხარეთა მიერ ძალის გადამეტებას ჰქონდა ადგილი. სეპარატისტებმა არა ერთხელ დაარღვიეს ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ შეთანხმება. ისინი მარტო არ მოქმედებდნენ, მათ მხარს რუსეთი და ჩრდილო კავკასიელი მეზობლები უჭერდნენ. ცენტრალურმა ხელისუფლებამ კონტროლის დამყარება ვერ მოახერხა ამ რეგიონებზე და საბოლოოდ მივიღეთ აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის კვაზი სახელმწიფოები.

დღეს საქართველო აქტიურად ისწრაფვის ევროატლანტიკური სტრუქტურებისკენ, რაც კატეგორიულად მიუღებელია რუსეთის ფედერაციისთვის და ცდილობს ყველაფერი გააკეთოს იმისთვის, რომ საბოლოოდ ქვეყანამ უარი თქვას ნატოსა და ევროკავშირში გაწევრიანებაზე. 2008 წელს განხორციელებული აგრესიით, მან მოახერხა საქართველოსთვის არასტაბილური და არამიმზიდველი ქვეყნის იმიჯის შექმნა ევროატლანტიკური სტრუქტურებისთვის. ვინაიდან, მან კარგად იცის, რომ ნებისმიერი საერთაშორისო ორგანიზაციისთვის სერიოზული თავსატეხია დიდი პრობლემების მქონე პატარა ქვეყნის მიღება, რომლის მთავარი

ოპონენტი მსოფლიო პოლიტიკური ამინდის ერთ-ერთი შემქმნელია. ამასთან, ფაქტია, რომ საქართველოს გამო მათ ხელს არ აძლევთ რუსეთთან ურთიერთობის გაფუჭება. რუსეთი კი თავის მხრივ სარგებლობს საქართველოს შიდა მოუგვარებელი პრობლემებით, მუდმივად აპელირებს მათზე და წარმოაჩენს როგორც პრობლემურ სახელმწიფოს.

რა თქმა უნდა, სეპარატისტული რეჟიმების არსებობა განსაზღვრავს საქართველოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკას. ხელისუფლების მიერ თითოეული პოლიტიკური გადაწყვეტილება დაფუძნებულია სამოქალაქო თანასწორობის პრინციპზე. საქართველოს მთავრობას აქვს შემუშავებული, “სახელმწიფო სტრატეგია ოკუპირებული ტერიტორიების მიმართ, ჩართულობა თანამშრომლობის გზით“. იგი გამოხატავს „საქართველოს ურყევ გადაწყვეტილებას“ მიაღწიოს აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონის/სამხრეთ ოსეთის სრულ დეოკუპაციას, შეაქციოს რუსეთის ფედერაციის მიერ ოკუპირებული ტერიტორიების ანექსიის პროცესი და მშვიდობიანი გზით მოახდინოს ამ ტერიტორიებისა და მოსახლეობის რეინტეგრაცია საქართველოს კონსტიტუციურ სივრცეში. საქართველოს ხელისუფლება მიისწრაფვის მიაღწიოს დასახულ მიზნებს მხოლოდ მშვიდობიანი და დიპლომატიური გზებით. იგი გამორიცხავს სამხედრო გზით კონფლიქტის გადაწყვეტის შესაძლებლობას.” [2, 1]

საქართველოს ეროვნული უსაფრთხოების კონცეფციაში მნიშვნელოვანი ადგილი აქვს დათმობილი ოკუპირებული ტერიტორიების შესახებ საკითხს. რუსეთის ფედერაცია განხილულია, როგორც ოკუპანტი სახელმწიფო, რომლის მიერაც ინსპირირებული და მხარდაჭერილი სეპარატისტული მოძრაობები შეიარაღებულ დაპირისპირებაში გადაიზარდა, რასაც მოჰყვა ქართველების ეთნიკური წმენდა. ხოლო 2008 წელს ამ ქვეყანამ კიდევ ერთხელ განახორციელა სამხედრო ინტერვენცია საქართველოს ტერიტორიაზე.

აღნიშნულ დოკუმენტში მითითებულია, რომ საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიების დეოკუპაცია, იქ მცხოვრები მოსახლეობის სამოქალაქო რეინტეგრაცია და ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე სუვერენიტეტის აღდგენა, ეროვნული უსაფრთხოების პოლიტიკის უმნიშვნელოვანესი პრიორიტეტებია. [3, 12]

ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნება ნებისმიერი ქვეყნის სასიცოცხლო ინტერესია, ამიტომ მის დასაცავად ხელისუფალნი ხშირად მიმართავენ ძალადობრივ მეთოდებსაც კი. დღესდღეობით საქართველოში ვერ ხერხდება ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენა, რადგან კონფლიქტი გაყინულია და მისი მოგვარების ნებისმიერი მცდელობა სერიოზულ წინააღმდეგობას აწყდება, განსაკუთრებით 2008 წლის აგვისტოს ომის შემდეგ. თითქმის 30 წელი გავიდა და დღემდე ვერ მივაღწიეთ სერიოზულ შედეგს. XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან, დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, სამჯერ შეიცვალა ხელისუფლება, თუმცა ვერც ერთმა მათგანმა ვერ მოახერხა სერიოზული ნაბიჯის გადადგმა აფხაზეთთან და ოსებთან დასაახლოებლად. რა თქმა უნდა, ქართულ-აფხაზური და ქართულ-ოსური ურთიერთობის მოგვარება მოსკოვის ინტერესებში არ შედის, ამიტომ იგი

ყოველთვის შეუშლის ხელს ნებისმიერი ტიპის მოლაპარაკების დაწყებას. გამოსავალი კი მხოლოდ ერთია; პირველ რიგში უნდა გვესმოდეს, რომ სეპარატისტული რეჟიმები საქართველოს შიდა პოლიტიკური პრობლემაა და იმგვარად უნდა ვიმოქმედოთ, რომ გამოვრიცხოთ ყოველგვარი გარე ძალების ჩართულობა, დავიწყოთ ჯანსაღი დიალოგი და ვიყოთ გულწრფელი. იგივე ეხება კონფლიქტის მეორე მხარესაც.

სიტუაციას ართულებს რეგიონში საქართველოს რთული სამეზობლოც. სომხეთიც და აზერბაიჯანიც გადაუჭრელ კონფლიქტში არიან ჩართულნი (სადაც ასევე რუსეთის ფედერაცია აქტიურობს), ხოლო ჩრდილოეთით პრობლემური სამეზობლოა, საიდანაც მუდმივად არსებობს ომის განახლების შიში.

საქართველოს ტერიტორიაზე ჯერ კიდევ განლაგებულია რუსული სამხედრო ბაზები, რაც პირდაპირ საფრთხეს წარმოადგენს ქვეყნის უსაფრთხოებისთვის. სეპარატისტული რეჟიმები ძირს უთხრიან ქვეყნის ერთიანობის იდეას. ასევე ქმნიან არასტაბილური ქვეყნის იმიჯს. შედეგად, მსხვილ საერთაშორისო ორგანიზაციებს არ უჩნდებათ სურვილი დიდი და ხანგრძლივი ინვესტიციების განხორციელება საქართველოს ტერიტორიაზე.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ვასკვნით, რომ სეპარატისტული რეჟიმები დღესდღეობით ყველაზე დიდი გამოწვევა და პრობლემაა ეროვნული უსაფრთხოებისთვის. საქართველო პატარა ქვეყნების რიცხვს განეკუთვნება, რომელსაც დიდი საშინაო პრობლემები აქვს. პრობლემიდან გამოსავალი კი სწორად წარმართულ საშინაო და საგარეო პოლიტიკაშია. სეპარატისტულ რეჟიმებთან მიმართებაში პირველ რიგში, იმის გაცნობიერებაა აუცილებელი, რომ ეს არის მხოლოდ ქვეყნის საშინაო პრობლემა და მხოლოდ ოპონენტებთან მოლაპარაკებით უნდა გადაწყდეს, ყოველგვარი გარე ძალების ჩარევის გარეშე. რაც შეეხება საგარეო პოლიტიკას, კარგი იქნება, თუ ქვეყანა ყურადღებას გაამახვილებს რეგიონში თავის სტრატეგიულ მნიშვნელობაზე. განვიხილოთ თუ რა ძირითადი აქცენტებია გამოკვეთილი საქართველოს ეროვნული უსაფრთხოების კონცეფციაში ოკუპირებული ტერიტორიების მიმართ და რა არის აღნიშნული დოკუმენტის მიხედვით ქვეყნის უმთავრესი პრიორიტეტი. ვისაუბრეთ ტერიტორიულ პრობლემაზე, როგორც ეროვნული უსაფრთხოების მთავარ გამოწვევაზე და ტერიტორიულ მთლიანობაზე, როგორც ქვეყნის სასიცოცხლო ინტერესზე.

ბიბლიოგრაფია:

1. რონდელი ალ, *საერთაშორისო ურთიერთობები „ნეკერი“*, თბილისი, 2006 გვ:135
2. საქართველოს მთავრობა, „სახელმწიფო სტრატეგია ოკუპირებული ტერიტორიების მიმართ, ჩართულობა თანამშრომლობის გზით“, 2010.
3. „საქართველოს ეროვნული უსაფრთხოების კონცეფცია“, გვ:12
4. „საქართველო:ეროვნული უსაფრთხოების კონცეფცია და ეროვნული უსაფრთხოება“, ს.ნილ მაკვარლეინი, Chatham House, სოციალურ მეცნიერებათა ცენტრი, თბილისი და ოქსფორდის უნივერსიტეტი, რუსეთისა და ევრაზიის პროგრამა, პროგრამული სტატია 2012/01
5. Buzan B, „*People, States and Fear*“, The National Security Problem in International Relations, Department of International Studies University of Warwick, Great Britain, 1983.

Separatist regimes as national the main security challenge in Georgia

Abstract

National security, in the modern anarchic international system, remains central. It includes maintaining the country's territorial integrity and ensuring political stability, which is an important issue for any sovereign state.

The concept of national security is a kind of founding document for the main actors of international relations - states. According to this concept, states are guided in the production of foreign and domestic policy. This concept defines the threats, risks and challenges facing the country, as well as defines fundamental national values and interests, sets out the main directions of security policy, and so on.

Of course, every state has to deal with many types of threats on a daily basis. These threats stem from both inside and outside the country. One of the biggest threats to the idea of the unity of the country is the separatist regime. It is directly related to national security. All this is the main puzzle of the country.

It should be noted that Georgia is no exception. After the collapse of the Soviet Union, two separatist regimes (in the form of Abkhazia and the so-called South Ossetia) were formed in the country on the grounds of civil wars and ethno-conflicts. The existence of these regimes remains a major challenge for Georgia's national security. However, all this significantly hinders the development and progress of the country.

The paper discusses the above issues. What is the place of separatist regimes in the concept of Georgia's national security and why is it one of the biggest challenges for the country? In the text, we will use qualitative research methods to analyze the works of different authors.

طاهر بابائی

استادیار گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

منیژه صدری

استادیار گروه تاریخ، واحد شبستر، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران

نظام پرورش غلام صفویان و نسبت آن با سازمان مشابه حکومت‌های ممالیک و عثمانی

مقدمه

در طول تاریخ اسلام، حکومتها و حکمرانان متعددی برای تاسیس و یا تحکیم حکومت خود به بهره‌گیری از نیروهای غیر بومی دست یازیده‌اند و در این راه، با نتایج مشابهی روبه‌رو شده‌اند. نخستین تجربه بهره‌گیری از نیروهای غیر بومی در جامعه غلامان را می‌توان در عصر نخست عباسی و در اقدامات المعتمد عباسی (180-227 ق) یافت که برای مقابله گروه‌های عرب و ایرانی به نیروهای غلام ترک گرایش یافت، اما به رغم نتیجه مثبت اولیه برای خلفای عباسی، سرانجام آن استیلای غلامان ترک بر نهاد خلافت بود. در قرون پس از آن و در اواخر حکومت ایوبیان، گرایش به غلامان برای رهایی از استیلای نیروهای کرد و عرب به چشم می‌خورد. دوره‌ای که در آن الملك الصالح نجم الدین ایوب (م 647ق) برای بر هم زدن توازن قدرت میان نیروهای خود، به سوی غلامان ترک غیر بومی گرایش یافت و در افزایش شمار آنان کوشید. این بر هم زدن توازن قدرت در میان نیروها با موفقیت انجام شد، اما سرانجام آن اقتدارگرایی پر شتاب مملوکان سلاطین ایوبی بود که به از دست رفتن حکومت آنان انجامید.

حکومت برآمده از خرابه‌های ایوبیان، حکومت ممالیک مصر و شام بود که در دو شاخه بحری (حک: 648-784ق) و برجی (حک: 784-924ق) بر سرزمین‌های به دست آمده از ایوبیان در مصر و شام حکمرانی کردند. شاخه نخست ممالیک که به دست شجرالدین و عزالدین آیبک بنیان نهاده و به دست الملك الظاهر بیبرس و الملك المنصور قلاوون صاحب شوکت شده بود، تشکیلات نظامی مقتدری را ایجاد کردند که با آن سپاه پر قدرت ایلخانان و صلیبیان را در هم شکستند. این سپاه که شامل گروه‌های اصلی ممالیک سلطانی، اجناد امیران و مجموعه دو گروه و سایر نظامیان ایالتی و نامنتظم با عنوان اجناد حلقه بودند، زیرمجموعه‌های بسیاری در بر داشتند که بخش اعظم آن به ستون نیروهای غیر بومی یعنی غلامان یا ممالیک متکی بود.³³ با وجود این، نیروهای ممالیک در مقابل حکومت قدرتمند همجوار خود کاری از پیش

³³ شبارو، صص 136-137

نبرد و طی تهاجم سال‌های 923 و 924 هجری قمری و طی دو نبرد مرج دابق و ریدانیه، حکومت خود را پایان یافته دید.

حکومت عثمانی (حک: 698-1340ق / 1299-1922م) - که با شکست و قتل قانصوه غوری (923ق) و طومان بای (924ق)، بساط حکومت ممالیک را برچیده بود- در بخش نظامی تا حد زیادی به نیروهای غلامان متکی بود. عثمان اول -بنیان گذار این حکومت- گر چه با نیروهای عشیره ای، حکومت امیر نشین خود را با سلطنت بدل ساخت، اما این نیروها توانایی تبدیل این حکومت به قدرتی مطلق در برابر بیلیک‌های آناتولی و قدرت‌های اروپایی را نداشتند؛ از این رو، علاوه بر بهره‌گیری از نظامیان ایالتی که تنها در هنگام لشکرکشی و نبرد گردهم می‌آمدند، در پی بنیان نهادن نیرویی از غلامان برآمدند که برآیند آن، تاسیس یکی از قدرتمندترین ارتش‌های ثابت و منظم جهان اسلام در قرون پیش از سده هجدهم میلادی از بطن منظم‌ترین و پر مجموعه‌ترین نهادهای پرورش غلام بود. ارتشی که در سال 920 ق حکومت صفویان را در دشت چالدران در هم کوبید. شاه اسماعیل اول صفوی در سال 907 ق حکومتی را بنیان نهاده بود که بر نیروهای عشیره‌ای (قزلباش) با عنوان قورچی متکی بود، اما با شکست چالدران، ضعف‌های آنان در برابر سپاهی که از انتظام نوین و سلاح‌های جدید برخوردار بود، مشخص شد. این چنین آنان نیز در دوره شاه مقتدر صفویان یعنی شاه عباس اول (حک: 996-1038ق)، به بهره‌گیری از نیروی غیر بومی گرایش یافتند.

سه حکومت ممالیک، عثمانی و صفوی هر سه به بهره‌گیری از نیروهای غیر بومی در نهادهای نظامی خود دست زده‌اند که برای هر حکومت نتایج مختلفی را رقم زده است. این بهره‌گیری، سبب شده است تا این گمانه پدید آید که بهره‌گیری از غلامان در تشکیلات نظامی و ایجاد نهاد پرورش غلامان در این سه حکومت، برآمده از اقتباس زنجیره وار است. این پژوهش، در پی آن خواهد بود تا با تمرکز بر چگونگی بهره‌گیری از نیروی غیر بومی در نهادهای حکومتی و نهاد پرورش غلامان در حکومت صفوی، به نسبت این ساختار با نهادهای پرورش غلامان در حکومت عثمانی و ممالیک مصر و شام بپردازد و میزان تشابه (در جزئیات به عنوان دلیل اقتباس از حکومت‌های مجاور) و تفارق آنها را با تاکید بر بخش نظامی مشخص کند. در بررسی این موضوع، تلاش خواهد شد تا ضمن بهره‌گیری از منابع فارسی، ترکی و عربی هر حکومت، به شیوه توصیفی و تحلیلی و با مطالعه کتابخانه‌ای، به این پرسش اصلی (میزان اقتباس صفویان از نهادهای پرورش غلام عثمانی و ممالیک در چه حد و چگونه بوده است؟) پاسخ منطقی و مستند داده شود. گفتنی است تاکنون پژوهش معتناهی در خصوص سنجش ارتباط نهاد غلامداری این سه حکومت انجام نشده است. معدود آثاری به شکل غیر مستقل به شکل گذرا به این موضوع، آن هم در دو سوی ایران و صفوی اشاره کرده‌اند و تنها مقاله جمال موسوی و طاهر بابائی با عنوان «مطالعه تطبیقی غلامداری در تشکیلات نظامی

عثمانی و صفوی»³⁴ به شکل تخصصی به مقایسه گروه‌های نظامی غلامان صفوی و عثمانی پرداخته است، اما این پژوهش نیز، علاوه بر عدم بررسی نسبت اقتباس در بخش‌های منابع غلامان، نهاد پرورش غلامان و زیر گروه‌ها، بخش ممالیک مصر و شام را دارا نیست. پژوهش‌های دیگری نظیر «مقایسه‌ای میان نیروی نظامی دولت عثمانی و صفوی» نوشته وحید باصری³⁵ و *تاریخ نظامی ایران: جنگهای دوره صفویه* نوشته خانباا بیانی³⁶ نیز انجام شده است که تنها به معرفی نیروهای نظامی دو حکومت بسنده کرده‌اند.

اهداف صفویان در بهره‌گیری از غلامان در ساختار نظامی با نگاه به ممالیک و عثمانیان

حکومت‌های ایرانی قرون پیش از سده دهم هجری، بارها به بهره‌گیری از غلامان به عنوان یکی از بخش‌های نیروهای نظامی اقدام کرده بودند و تشکیل این نیرو در زمان صفویان، امری بدیع و نو نبود.³⁷ صفویان در آغاز کار با بهره‌گیری از نیروهای ایلی و غیر ثابت برآمده از قبایل ترکمان موسوم به قزلباش و دسته‌های قورچی، دشمنان خود را در هم شکستند و حکومت خود را بنیان نهادند. با وجود این، نیروی ایلی قورچیان به مرور زمان سبب پیدایی مشکلات فراوانی برای شاهان صفوی شد و آنان را در حیطه اقتدار افزایی در تنگنا قرار داد. این قدرت افزایی قزلباشان با اصطکاک آنان به نیروهای دیوانسالار تاجیک که کمتر وارد حیطه نظامی می‌شدند، اما برای تصاحب مناصب عالی رتبه با نیروهای ایلی در رقابت بودند، بر دشواری‌ها می‌افزود.³⁸ واکنش شاهان صفوی به این مشکل با تلاش برای کاهش قدرت قزلباشان از همان اوان کار مشاهده می‌شود. در این راه، بهره‌گیری از نیروی سوم برای رفع طغیان آنان الزامی بود.³⁹ این نیرو که جهت بر هم زدن معادلات دو قطب قدرت به میان آمد، نیروی غلامان بود. غلام در گفتمان سیاسی صفویه بر وفاداری و تبعیت از شاهان دلالت داشت و آزاد نبودن آنان را در بر نمی‌گرفت؛ به طور کلی آنچه به عنوان غلام مورد نظر است، به کسانی اشاره دارد که ریشه مسیحی داشتند. کسانی که صفت تابع را داشتند و جایگاه برجسته‌ای در جامعه صفوی کسب کرده بودند.⁴⁰ الگوی تازه ارباب- غلام که صفویان برگزیدند، پادزهری در برابر شیوه حکومت طایفه‌ای بود و کارآمدترین ابزار برای حفظ نیروی حیاتی خاندان صفوی و در راس آن شاه صفوی را نشان می‌داد.⁴¹

موسوی، جمال و طاهر بابایی، «مطالعه تطبیقی غلامداری در تشکیلات نظامی عثمانی و صفوی»، *نیمسال نامه مطالعات تاریخ و تمدن* 34، *ملل اسلامی*، شماره دوم، پاییز و زمستان 1391، صص 58-74.

باصری، وحید، «مقایسه‌ای میان نیروی نظامی دولت عثمانی و صفوی»، *تاریخ نو*، شماره 4، پاییز و زمستان 1391.

بیانی، خانباا، *تاریخ نظامی ایران: جنگهای دوره صفویه*، تهران، ستاد بزرگ ارتشستاران، 1353.

فلور، ص 219³⁷

سیوری، ص 63³⁸

«چون از طوایف قورچی اکثر اوقات زیاده روی به ظهور رسیده در مقام شورش و سرکشی می‌بودند، خواستند جمعی را در مقابل آن طایفه داشته، رفع طغیان آن جماعت نمایند» (نصیری، ص 16).

بابایی و دیگران، ص 9؛ شاردن، ج 3، صص 1193-1195.

بابایی و دیگران، همانجا.⁴¹

در جهت تحقق این هدف، صفویان به نیروهای غیر بومی با نام غلامان (قوللر) روی آوردند؛⁴² نیرویی که پیش از این توسط ممالیک مصر و عثمانیان مورد استفاده قرار گرفته و در تحکیم این حکومتها و کنار زدن نیروهای نامنظم تاثیرگذار بود.⁴³ این تقلید از ممالیک و عثمانیان در همان دوره صفویه مورد اشاره سفرنامه نویسانی قرار گرفته که با این دو حکومت آشنایی داشتند.⁴⁴ شاه اسماعیل اول نخستین کسی بود که پس از بهره‌گیری از خدمات قزلباشان، متوجه قدرت افزایی آنان شد. در دوره جانشین او شاه طهماسب اول (حک: 930-984ق) برای کاهش اقتدار قزلباشان اصلاحاتی در پیش گرفته شد که مهم‌ترین آنها بنای شالوده قشون مستقلی از غلامان و دیگری تداوم روند افزایش بهره‌گیری از نیروهای گرجی و سایر عناصر غیر ایرانی نظیر ارمنه بود.⁴⁵ این اصلاحات که با ترجیح عناصر غیر بومی، در پی کاهش قدرت اعیان و اشراف قبایل برآمده بود، در دوره شاه مقتدر صفویان به شکل ساختارمند و جدی پیگیری شد. شاه عباس اول با ایجاد نیرویی از غلامان (قَلَر/ قُلُلر/ قوللر)، با سرکشی‌ها و خودمختاری‌های بزرگان قزلباش به مبارزه برخاست.⁴⁶ او با این اقدام، نخستین ارتش ثابت تاریخ ایران دوره اسلامی را بنیان نهاد که از تفنگچی‌ها، بخش توپخانه و دسته غلامان تشکیل می‌شد.⁴⁷ وجود منابع تامین غلام که اهداف دیگری نظیر تجربه اندوزی جنگی و کسب غنائم نظیر تصاحب گنجینه‌های طلا و جواهرات کلیساها را نیز محقق می‌ساخت،⁴⁸ صفویان را در این کار تشجیع می‌کرد.

در سوی غربی صفویان، حکومت عثمانی در سرزمینی ایجاد شد که سرزمین بومی آنان قلمداد نمی‌گردید و نیز در منطقه‌ای پر خطر قرار داشت که با استقبال نیروهای مهاجر مواجه نمی‌شد؛ از این رو، کمبود نیروی وفادار می‌توانست حکومت آنان را در خطر دائمی قرار دهد. با پیشروی عثمانی در بخش‌های اروپایی که سرزمین غیر مسلمانان به شمار می‌رفت، شمار زیادی از اسیران مسیحی در اختیار عثمانیان قرار گرفت که متناسب با دین عثمانیان، غلام شمرده می‌شدند. بهره‌گیری از این غلامان -که بعدها به شکل سازماندهی شده گردآوری شدند- می‌توانست نیاز عثمانیان را در داشتن نیروی وفادار دائمی مرتفع کند. با این سیاست، عثمانیان علاوه بر تأمین نیروی وفادار در بخش‌های درباری، نیاز خود به نیروهای جنگاور را نیز رفع می‌کردند. علاوه بر این هدف، با توجه به اینکه ممالک مفتوحه غربی عثمانی غالباً مسیحی نشین بود، عثمانیان برای افزایش تعداد مسلمانان و در اقلیت قرار دادن مسیحیان گام برداشتند.⁴⁹

⁴² جنابدی، ص 716.

⁴³ سومر 181

⁴⁴ برای نمونه، نک: دلاواله، ص 277؛ شاردن، ج 3، صص 1194-1195

⁴⁵ فلور، ص 178.

⁴⁶ رهبرن، صص 48، 49؛ سیوری، ص 77.

⁴⁷ سیوری، صص 76-77؛ مینورسکی، صص 54-55.

⁴⁸ سیوری، ص 63

⁴⁹ نک: جواد پاشا، ج 1، ص 7.

در مناطق جنوبی قلمرو عثمانی، هدف ممالیک برای گردآوری غلامان و تربیت آنان به شکل حضور خود آنان ارتباط داشت. اینان خود برای برهم زدن موازنه قدرت بین کردها و اعراب و سایر نیروها در دوره ایوبیان به کار گرفته شده بودند و به عنوان یک نیروی غیر بومی پایگاه اجتماعی چندانی نداشتند. با به قدرت رسیدن ممالیک در سال 648 ق جهت تحکیم و تداوم قدرت به افزایش نیروهای جنگاور با خاستگاه مشترک نیاز بود که علاوه بر تامین نیاز اصلی آنان، تامین نیروی جنگاور قدرتمند در مقابل مخالفان داخلی و تهاجم صلیبیان و مغولان، مشکل امنیت ممالیک را نیز مرتفع کند. از این رو، با به قدرت رسیدن ممالیک، خریداری غلامان شتاب گرفت.⁵⁰ این نیروها به سبب عدم تعلق به وطن و نیز تربیت نظام‌مند، دارای اتحاد بسیار در زیرمجموعه‌ها و وفاداری فراوان نسبت به سلطان بودند.⁵¹

منابع صفویان در گردآوری غلامان و مقایسه آن با منابع ممالیک و عثمانی

صفویان برای تشکیل نیرویی از غلامان که با آنان بتوانند معادلات قدرت را دگرگون کنند، با کمبود غلام روبه‌رو بودند و به منبعی نیاز داشتند تا بتوانند به تامین نیرو بپردازند. برای رفع این کمبود راه‌های مختلفی پیش روی صفویان بود. ساده‌ترین شکل به دست آوردن غلامان، سنت اهدای غلام بود که به دست فرماندهان نظامی، حکمرانان محلی و یا دولت‌های همجوار انجام می‌شد.⁵² این طریق با وجود کم‌هزینه بودن، شمار ناچیزی از غلامان را به جرگه نظامیان صفوی وارد می‌کرد، اما راه دیگری برای افزایش تعداد غلامان وجود داشت که به عملیات نظامی وابسته بود⁵³ و با جنگ‌های شاه عباس اول در مناطق بالادستی قفقاز ارتباط داشت.

در دوره شاه مقتدر صفویان، لشکرکشی‌های به مناطق ماوراء قفقاز آغاز شد و شمار فراوانی از غلامان به دست صفویان افتادند.⁵⁴ اینچنین صفویان همانند دولت عثمانی با فتوحات خویش به منبع سرشاری از غلامان دست یافتند که غالباً مرتبط با تحرک نظامی صفویان بودند. بیشتر غلامان از حیث شمار و اعتبار، گرجیانی بودند که به شاه صفوی بیشترین نزدیکی را داشتند و توانستند مناصب مهمی به چنگ آورند. علاوه بر گرجیان، گروه‌هایی از ارمنیان، چرکس‌ها و سایر عناصر غیربومی به عنوان غلام به دستگاه صفوی وارد شدند.⁵⁵ با ورود این غلامان به تشکیلات صفویه، جمعیتی تحت عنوان «قلر/ قوللر» به وجود آمد که همانند غلامان عثمانی ریشه‌ای مسیحی داشتند و برآمده از گرجستان، چرکسستان و یا از دیگر سرزمین‌های شمال‌غربی ایران بودند.⁵⁶ ورود اینان واقعه بسیار مهمی بود که در بنیان طبقات اجتماعی

⁵⁰ حسن زاده کلشانی، ص 64؛ شبارو، صص 17-18. نیز نک: العرینی، صص 34-82

⁵¹ شبارو، ص 143

⁵² شاردن، ج 3، صص 1193-1194؛ رهبرن، ص 141.

⁵³ موسوی و بابایی، ص 63

⁵⁴ مینورسکی، ص 27

⁵⁵ شاه طهماسب، صص 58، 62؛ منجم، صص 368، 429؛ کمپفر، ص 89؛ جنابدی، ص 716؛ دلاواله، ص 276؛ مینورسکی، صص 27

⁵⁴ فلور، ص 220.

⁵⁶ شاردن، ج 3، صص 1193-1194

صفویان تاثیر عمیقی به جای گذاشت.⁵⁷ با وجود اینکه، نژادها و قومیت‌هایی نظیر گرجیان، چرکسان و ارامنه بدنه این جمعیت را شکل می‌دادند، اسیران گرجی بیشترین شمار را در بر می‌گرفتند؛ چندان که شاردن به پراکندگی آنان در سراسر ایران اشاره کرده و آورده است که با تصرف مناطق گرجی نشین، کوچ آنان به ایران آغاز شد و شاه عباس شمار زیادی از آنان را به ایران آورد که در کار خود پیشرفت کرده و زندگی پر آسایشی رقم زده‌اند.⁵⁸ این کوچ بی‌تردید، کوچی اجباری بود و به اسارت این افراد در نبردهای شاه عباس با مردمان قفقاز و ماوراء قفقاز ارتباط داشت. در تایید این دیدگاه می‌توان به گزارش اسکندریبک ترکمان استناد کرد که از کشتار شصت تا هفتاد هزار نفر و اسارت بیش از صد هزار نفر حکایت دارد.⁵⁹ با وجود این اجبار، برخی از گرجیان آزاد نیز بودند که به شکل داوطلبانه و در پی منافع به صفویان پیوسته بودند و از بزرگان و اشراف گرجی به شمار می‌آمدند، اما اکثریت غلامان را همین اسرای جنگی شامل می‌شدند.⁶⁰

عثمانیان در تامین نیروهای غلام خود به منابع سهل الوصول تری دسترسی داشتند که شمار بسیار بیشتری از غلامان را در اختیارشان قرار می‌داد. برای دسترسی منتظم به منابع تامین غلامان، ساز و کاری ابداع شده بود که «دوشیرمه»⁶¹ (به معنی گردآوری کردن) نام داشت. بر اساس قانون دوشیرمه، هر سه تا پنج سال یک بار، غالباً از میان کودکان هفت یا هشت ساله مسیحیان تعدادی گزینش می‌شدند و در گروه‌هایی به نام «سورو»⁶² (به معنی گله) و تحت مراقبت مامورانی به نام «سوریجی/سوروجو» به استانبول منتقل می‌شدند و به مدت هفت سال در کانون یا اوجاقی «عجمی» مورد آموزش قرار می‌گرفتند که در نهایت بدانها «عجمی‌اوغلانی/عجمی‌اوغلان»⁶³ گفته می‌شد.⁶⁴ کودکان اهل آلبانی (ارناووط)، بوشناق (بوسنی)، روم، بلغار، صرب، ارامنه و کروات و شهرهایی نظیر اسکوپیه، ساماکوف، طاشلیجه، اشقودره، اخری، دکاکین، مناستر، گوریجه و بسیاری دیگر برای نظام تربیت غلامان عثمانی بیش از سایر نواحی مورد توجه قرار داشتند. گفتنی است که از میان ترکان، کردها، ایرانیان، روس‌ها، یهودیان، گرجیان و کولیان کودکی انتخاب نمی‌شد.⁶⁵ برخلاف عثمانیان، منابع تامین غلام ממالیک به منابع صفویان قرابت محلی بسیاری

⁵⁷ مینورسکی، ص 27

⁵⁸ شاردن، ج 3، ص 1194

⁵⁹ «از قتل و غارت و نهب و اسر و خرابی الکاء و ویرانی بیوت و مساکن بر سر نصارای کاخت آمد معلوم نیست که از ظهور اسلام الی الان در زمان هیچیک از پادشاهان ذی شوکت دیار اسلام ایشان را چنین حادثه پیش آمده باشد و آن ملک بدین سان ویران شده باشد عدد قتیلان از شصت هفتاد هزار متجاوز بود و اسیران از دختران زلیخا طلعت صاحب جمال ساده رخان یوسف لقای آراسته بزبور و خال و سایران و صبیان که تمامت آنها از نظر خجسته اثر همایون میگذشت زیاده از یکصد هزار بقلم درآمده اما باعتقاد راقم حروف زیاده از سی هزار دیگر در هر گوشه و کنار اسیر شد که از عدم فرصت بقلم درنیامد...» (اسکندریبک ترکمان، ج 2، صص 900-901).

⁶⁰ سیوری، ص 181

⁶¹ Devşirme

⁶² Sürü

⁶³ Acemioğlan

⁶⁴ قوجی بک، ص 7؛ شوکت، ج 1، ص 4؛ جواد پاشا، ج 1، ص 7؛

Uzunçarşılı, vol 1, p 14, 17; pakalın, vol 1, p 447.

⁶⁵ Pakalın, vol 1, p 445

داشت؛ زیرا ممالیک نیز مناطق ماوراء قفقاز نظیر چرکسستان و اطراف رود ولگا را هدف قرار داده بودند و اما به سبب دوری و نبود مناسبات، به جای تحرک نظامی، برده‌گیری را از طریق تاجران برده پیگیری می‌کردند.⁶⁶ آنچنان که مشاهده می‌شود، نظام تامین غلام عثمانی نسبت به ممالیک مصر و شام، شرایط متفاوتی داشت و به شکل سیستماتیک (دوشیرمه) اعمال می‌شد و تنها متکی به خرید و اسارت برده نبود.⁶⁷

آموزش غلامان در عصر صفوی و مقایسه آن با سازمان آموزشی غلامان ممالیک و عثمانی

غلامان تازه وارد حکومت صفوی برای اینکه بتوانند با وظایف خود به خوبی آشنا شود و بدانها به شایستگی عمل کنند، نیازمند آموزش بودند. غلامان از شبکه سیاسی - اجتماعی بومی خود جدا می‌شدند و با ورود به حکومت اسلامی، هویت تازه‌ای می‌یافتند که وفاداری به تشیع و شاه از جمله شرایط آن بود.⁶⁸ این غلامان در دربار تربیت می‌شدند و هویت تازه که حمایت از ادب فارسی، نهاد مذهب و سازمان تجارت از نموده‌های آن بود، موقعیت برترشان را تعریف می‌کرد.⁶⁹ گام نخست در تربیت غلامان، فراخوانی به اسلام بود. بدین منظور غلامان اسیر در آغاز استخدام، ختنه می‌شدند.⁷⁰ گفتنی است که برخلاف نظام غلامداری رایج در دوره‌های پیشین تاریخ ایران، این غلامان، عقیم نمی‌شدند.⁷¹ شمار این غلامان در دوره‌های مختلف متغیر بوده است. کمپفر شمار آنان را تقریباً برابر با قورچیان دانسته و تعدادشان را بین پانزده تا هجده هزار نفر برآورد کرده است.⁷² دلاواله تنها شمار غلامان نظامی را در حدود چنین رقمی (پانزده هزار نفر) ضبط کرده است که با همین اندازه از غلامان غیر نظامی شاغل در خدمات درباری و حکومتی، سی هزار نفر را در بر می‌گرفت.⁷³

مکان آموزش غلامان عثمانی، انبار غلامان یا انبارک غلامان نام داشت که غلامان صفوی در آن آموزش می‌دیدند.⁷⁴ از انبار غلامان اطلاع چندانی در دست نیست، اما شاردن از مکانی به نام خانه گاو سخن رانده که در اصفهان قرار داشت و به سبب نگهداری گاوهای نر و ماده چنین وجه تسمیه‌ای یافته است. او

⁶⁶ شبارو، ص 17

⁶⁷ Ortaylı, P 241

⁶⁸ بابایی و دیگران، صص 9-10

⁶⁹ همو، ص 18

⁷⁰ کمپفر، ص 89؛ کاری، ص 65

⁷¹ بابایی و دیگران، ص 26

⁷² کمپفر، ص 89

⁷³ دلاواله، ص 277

⁷⁴ نصیری، ص 3؛ کمپفر، ص 154

آورده است که در زمان او، این محل، مسکن غلامان شاه است که از کودکی به خدمت او درآمده‌اند.⁷⁵ مینورسکی خانه گاو را بی ارتباط به انبارک غلامان دانسته و آن را تصحیف خانقاه خوانده است.⁷⁶

در سوی عثمانی مکان آموزش غلامان، مشخص و با کارکرد معین بود. مرکز آموزش غلامان عثمانی، واحدی بزرگ به نام اوجاق عجمی اوغلان‌ها بود که بیش از یک مکان تربیتی به شکل تشکیلات بزرگ و نهاد کلان تربیتی نیروهای حکومتی نمود یافته است. گویا نخستین بخش این تشکیلات به عنوان سازمان تأمین و تربیت غلامان درباری و نظامی در زمان مراد اول (حک: 762-791) در گلیبولی تأسیس شد.⁷⁷ با افزایش شمار عجمی اوغلان‌ها، تشکیلات آنان گسترش یافت و دومین اوجاق عجمی اوغلان‌ها در استانبول ایجاد گردید.⁷⁸ در زیرمجموعه‌ها به خصوص در بخش‌های نظامی، واحدهای کوچکتتری نیز فعال بودند که به شکل تخصصی به آموزش غلامان می‌پرداختند. یکی از این مراکز، «ینی چری تعلیمخانه‌سی» (= تعلیمخانه ینی چریان) یا «یکیچریان خانه‌سی»⁷⁹ بود که در آن امر آموزش به دست «تعلیمخانه‌چی»‌ها انجام می‌شد و زیر نظر «تعلیمخانه‌جی‌باشی» قرار داشتند.⁸⁰

انتظام مرکز آموزش غلامان ممالیک نیز بیش از صفویان بود. مرکز تربیت غلامان سلاطین مملوک مصر و شام، طباق⁸¹ نام داشت که نخستین بار توسط الملك الظاهر بیبرس (حک: 658-676ق) در گوشه‌ای از برج زاویه ایجاد شد. وی در فضایی مشرف به مسجد، دو اردوگاه دیگر نیز بنیان نهاد.⁸² پس از اقدامات، ملک اشرف خلیل (حک: 689-692ق) برای انتظام وضعیت ممالیک و جلوگیری از رقابتهای درون گروهی مملوکان، هر بخش از اردوگاه را به یکی از قومیت‌ها و نژادها اختصاص داد.⁸³ در سال 715ق در پی آتش سوزی در قاهره، مراکز تعلیمی و اردوگاه‌های جدید ایجاد شد و شمار طباق‌ها به دوازده رسید که در هر یک هزار مملوک حضور داشتند.⁸⁴ به مرور زمان شمار طباق افزایش یافت و به هجده طباق رسید.⁸⁵

مواد آموزشی غلامان صفوی را نمی‌توان به شکل جزئی مشخص کرد. مواد آموزشی مذکور برای این دسته به شکل کلی و با عباراتی نظیر آموزش خواندن و نوشتن، آداب اسلامی به خصوص تشیع، ادب و آداب

⁷⁵ شاردن، ج 4، ص 1531

⁷⁶ مینورسکی، ص 108، پانویس 3

⁷⁷ Uzunçarşılı, vol 1, p 5.

⁷⁸ Ibid, vol 1, p 31.

⁷⁹ اولیاءچلبی، ج 1، صص 323، 580.

⁸⁰ جواد پاشا، ج 1، ص 15؛

Pakalın, vol 2, p 713.

⁸¹ دهمان، طباق را جمع طبقه خوانده است (دهمان، ص 105).

⁸² ابن تغری بردی، ج 7، صص 190-191

⁸³ مقریزی، ج 3، ص 374، شبارو، ص 140

⁸⁴ مقریزی، ج 2، ص 213، ج 3، ص 345-346؛ ابن شاهین الظاهری، ص 27؛ شبارو، ص 140

⁸⁵ برای اطلاع از جزئیات طباق‌های هجده گانه، نک: حسن زاده کلشانی، صص 68-69

و خدمات پادشاهی که آداب و رسوم درباری را در بر می‌گیرد، آمده است.⁸⁶ با توجه به شکل مشابه آموزش و به کارگیری فرزندان خاندان‌های بانفوذ و اشراف و اعیان که اوجی‌زاده و اواوغلی (خانه زاد) خوانده می‌شدند، می‌توان میان مواد آموزشی آنان و غلامان ارتباط منطقی یافت. مواردی نظیر «تعلیم قرآن و خواندن احکام شرعی و تقوی و طهارت»، «مصاحبت مردمان دین‌دار و کسان به امانت اختیار»، «صنعت نقاشی»، «خدمت علما و فضلا»، «فنون سپاهگری و تیر انداختن و چوگان باختن و اسب تاختن و قوانین سلاح شوری و قاعده انسانیت و آدمگری» از جمله تعابیری است که در گزارش شرفخان بدلیسی به عنوان مواد و اشکال آموزشی آمده است که می‌تواند با مواد آموزشی غلامان غیر بومی همسانی داشته باشد.⁸⁷

در حکومت عثمانی، به شکل نظام‌مند و متناسب با قوانین حاکم بر نظام دوشیرمه به آموزش غلامان پرداخته می‌شد و غلامان به مدت هفت سال در مرکز پرورش غلامان عثمانی ضمن انجام خدمات مختلف، احکام دینی، زبان ترکی و استفاده از سلاح را فرا می‌گرفتند.⁸⁸ گفتنی است در بخش نظامی نیروهای غلامان که بیشتر با عنوان ینی‌چری شناخته می‌شود، به شکل اختصاصی تعلیمات بکتاشیه نیز آموزش داده می‌شد⁸⁹ که متعصبانه به آداب این فرقه پایبند بودند.⁹⁰

آموزش مملوکان مصر، از خردسالی و و نوجوانی آغاز می‌شد و همانند صفویان تا بلوغ ادامه داشت.⁹¹ آموزش حرفه‌ای غلامان در طباق، «رسم الکتابه» خوانده می‌شد و غلامان تحت تعلیم، «ممالیک کتابیه» خوانده می‌شدند.⁹² رسم الکتابه نوعی تربیت غیر نظامی بود و مقدمه آموزش نظامی شمرده می‌شد. خواندن، نوشتن، قرآن خواندن، مقدمات احکام دینی، فقه خطاطی، تاریخ و ادبیات، شعر و آداب و شعائر، صلوات و اذکار دینی جزو مواد آموزشی غیر نظامی و فنون شمشیرزنی، تیراندازی و سواری مواد آموزشی نظامی را شامل می‌شدند.⁹³

توزیع در مناصب

⁸⁶ دلاواله، صص 44، 276؛ کمپفر، صص 89، 154؛ نصیری، ص 3.

⁸⁷ بدلیسی، ج 1، صص 449-450.

⁸⁸ قوجی بک، ص 7؛ شوکت، ج 1، ص 4؛ جواد پاشا، ج 1، ص 7.

Uzunçarşılı, vol 1, p 14.

⁸⁹ جوادپاشا، ج 1، ص 14؛

Pakalın, vol 2, p 713.

⁹⁰ Uzunçarşılı, vol 1, pp 147- 150.

⁹¹ مقریزی، ج 3، ص 372

⁹² مقریزی، ج 3، ص 372؛ ممالیک الطباقی الکتابیه (ابن تغری بردی، ج 14، ص 199)، ممالیک الکتابیه (همو، ج 11، ص 267)، ممالیک الاطباقی الکتابیه (همو، ج 16، ص 91).

⁹³ مقریزی، ج 3، ص 372-373

با تربیت خاص غلامان صفوی، این غلامان جز به شاه به فرد دیگری وفادار نبودند و عنصر اصلی سرکوب قزلباشان به شمار می‌آمدند.⁹⁴ اینان پس از آموزش مورد گزینش قرار می‌گرفتند و افراد ممتاز، دلیر و مورد اعتماد به خدمات جنگی زیر نظر قوللر آقاسی انتخاب می‌شدند و یا متناسب با مهارتی که داشتند در کارگاه‌های درباری و بیوتات سلطنتی زیر نظر «ناظر بیوتات» و یا نزد مقامات حکومتی به فعالیت می‌پرداختند.⁹⁵ چندان که شاه عباس اول، هزار یا هزار دویست تن از این غلامان را برگزیده و میان مناصب عالی رتبه تقسیم کرد و آنان بنا بر استعداد و مهارت به کاری اشتغال یافتند.⁹⁶ با وجود این، تعداد غلامان صفوی نه با اندازه غلامان عثمانی بود و نه همانند آنان طبق اصول صحیح تربیت شده بودند.⁹⁷

عجمی‌اوغلان‌ها یا همان غلامان عثمانی، بر اساس قانون «چیقمه»⁹⁸ و با توجه به استعدادهایشان به بخش‌های مختلف دربار و نظامی که اوجاق‌های قاپی‌قولو را دربر می‌گرفت، فرستاده می‌شدند.⁹⁹ غلامان عثمانی در هر آنجا که نیاز حکومت بود، به کار گرفته می‌شدند و به اموری همچون خدمت در کشتی‌ها، خدمت در انبارهای هیزم، خدمت در ساخت بناهای مربوط به سلطان، تبرداری یا بالطه‌جی‌گری، خدمت در دربار و مهمتر از همه شرکت در جنگ می‌پرداختند.¹⁰⁰

در میان ممالیک نیز، غلامان پس از آموزش‌های مختلف و فراغت از آموزش (تَخْرُج)، ضمن آزاد شدن، سلاح و لباس دریافت می‌کردند و تحت عنوان نیروهای سلطانی، در بخش‌های نظامی استقرار می‌یافتند.¹⁰¹

گروه‌ها و مناصب مربوط به غلامان صفوی

غلامان صفویان به طور کلی به دو بخش «غلامان ساده» و «غلامان خاصه شریفه» تقسیم می‌شدند. نخست «غلامان ساده» بودند که به سبب حضور و تعلیم در انبارک غلامان، «غلامان انبار» نیز خوانده می‌شدند.¹⁰² نیز «غلامان جدیدی» که میرزا سمیعا بدان اشاره کرده، به احتمال فراوان همین دسته بوده‌اند.¹⁰³ اینان تا زمانی که ریش درنیاورده بودند، در انبار غلامان تحت تربیت معلمان خود قرار داشتند¹⁰⁴

⁹⁴ سیوری، ص 77

⁹⁵ کمپفر، ص 89، 154؛ شاردن، ج 3، ص 1194

⁹⁶ شاردن، ج 3، ص 1195

⁹⁷ شاردن، ج 3، ص 1195

⁹⁸ فرابند گزینش و به‌کارگیری غلامان در ساختار درباری و نظامی.

⁹⁹ شوکت، ج 1، ص 4

¹⁰⁰ جواد پاشا، ج 1، صص 174-175؛

Uzunçarşılı, vol 1, pp 40, 57, 60, 65; Ortaylı, P 241

¹⁰¹ العربینی، ص 122-123

¹⁰² میرزا سمیعا، ص 19؛ نصیری، ص 3؛ کمپفر، ص 154

¹⁰³ میرزا سمیعا، ص 38

¹⁰⁴ میرزا سمیعا، ص 19؛ نصیری، ص 3

و در آغاز تاسیس دسته آنان، زلف دار بودند، اما بعدها زلف آنان بریده و کوتاه شد.¹⁰⁵ این غلامان پس از رسیدن به سن مناسب و ملتحی شدن، به جرگه «غلامان خاصه» وارد می‌شدند و ضمن ورود به یوزده (گروه صد و ده نفره زیر نظر یوزباشی)، زیر فرمان قوللر آقاسی (فرمانده نیروهای غلامان نظامی) قرار می‌گرفتند.¹⁰⁶ این غلامان در خدمات جنگی به شکل سواره نظام ایفای نقش می‌کردند و سلاحشان را نیزه، تبرزین، شمشیر منحنی و کمان بود، اما در همان دوره شاه عباس اول با توجه به کم اهمیت شدن سلاح‌های کلاسیک، آنان به سلاح گرم تفنگ مجهز شدند.¹⁰⁷ غلامان خاصه در روزهای حضور شاه در سفرهای غیر جنگی پشت سر او و یا در جانب راست در کاب شاه حضور داشتند و با پوشش خود به شوکت و دبدبه شاهی می‌افزودند.¹⁰⁸ لباس شاخه‌ای از این غلامان که غلامان جزایری انداز (تفنگ‌های بزرگ)، مخمل زردوز، کلاه ریشه دراز و کمر بند نقره‌ای پهن بوده که شاید بتوان آن را به دیگر غلامان نیز تعمیم داد.¹⁰⁹

در سوی عثمانی نیز غلامان به دو گروه بزرگ غلامان خارج از مرکز دولت یا غلامان ایالات و غلامان مرکز دولت تقسیم می‌شدند. غلامان ایالات (سرحدقولی یا یرلی‌قولی)، به وسیله حکمرانان ایالات استخدام می‌شدند و در مقایسه با غلامان مرکز دولت، اهمیت کمتری داشتند.¹¹⁰ غلامان مرکز دولت که «قاپی‌قولو/ قپوقلی»¹¹¹ نام داشتند، به دو بخش پیاده‌نظام شامل از «عجمی‌اوغلان‌ها»، «ینی‌چری»، «جبه‌جی‌ها»، «توپچی‌ها»، «توپ آرابه‌جی‌ها» و «خمبره‌جی‌ها» و سواره‌نظام شامل «سلحداران»، «سپاه»، «علوفه‌چیان» و «غربا» تقسیم می‌شدند.¹¹² نیروی نظامی اصلی برآمده از این تشکیلات ینی‌چریان بودند. ینی‌چری به معنی سپاه نو، ارتش پیاده‌نظام عثمانی بود.¹¹³ با توجه به این که ینی‌چریان از میان عجمی‌اوغلان‌ها انتخاب می‌شدند، باید پس از تشکیل عجمی‌اوغلان‌ها (در زمان مراد اول) به وجود آمده باشد. بر این اساس، تشکیل آن به دوره مراد اول نیز نسبت داده شده است.¹¹⁴

مسئول تعلیم و تربیت غلامان صفوی، لئه غلامان یا لئه غلامان خاصه و غلامان انباری نام داشت که در ابتدای تاسیس رسته غلامان تنها یک نفر چنین عنوانی داشت. بعدها معلم مخصوصی نیز به جهت تعلیم

¹⁰⁵ نصیری، ص 3

¹⁰⁶ میرزا سمیعا، ص 19؛ نصیری، ص 3

¹⁰⁷ کمپفر، ص 89؛ دلاواله، ص 277؛ شاردن، ج 3، ص 1193؛ کارری، ص 164

¹⁰⁸ نصیری، ص 16؛ میرزا سمیعا، ص 19

¹⁰⁹ نصیری، ص 16

¹¹⁰ شوکت، ج 1، صص 9، 11؛

Uzunçarşılı, vol 1, p 617.

¹¹¹ به معنی غلامان دربار

¹¹² Uzunçarşılı, vol 2, p 127.

برای اطلاع بیشتر در مورد گروه‌های مذکور، نک. بابایی، صص 92-100.

¹¹³ جواد پاشا، ج 1، ص 33؛

Uzunçarşılı, vol 1, p 144.

¹¹⁴ نشانچی، صص 119-120؛

Hezarfen, p 143; Uzunçarşılı, Loc.cit.

آنان تعیین شد؛¹¹⁵ از همین رو، میرزا سمیعا در تربیت غلامان صفوی، از لئه مخصوص و معلم مخصوص سخن رانده است.¹¹⁶ این مقام با القاب «رفعت و معالی پناه عزت و عوالی دستگاه معتمد الخاقانی نظاماً للرفعه و المعالی آقا فلان» مخاطب قرار داده می‌شد و مواجب و تیول او در ولایت کمره قرار داشت که صد و هشتاد تومان می‌شد.¹¹⁷

عنوان مشابه لئه غلامان صفوی را در دوره‌های نخست برده‌گیری عثمانی می‌توان تاحدودی با «استانبول آغاسی» تطبیق داد که عمده فعالیت‌های عجمی او غلان‌ها و نظارت بر چگونگی آموزش آنان، زیر نظر او قرار داشت.¹¹⁸ نیز در بخش ینی چریان می‌توان از مسئول کل تعلیمخانه ینی‌چریان یعنی «تعلیمخانه‌جی‌باشی» سخن راند.¹¹⁹ با وجود این، آموزش غلامان عثمانی در مراتب مختلف توسط مقامات متعدد انجام می‌شد. مقام مشابه لئه صفوی را در میان ممالیک، می‌توان جماعت «طواشی» خواند. این جماعت که خود نیز جزو غلامان بودند، مسئولیت ترتیب و تعلیم غلامان و شکل چینش آنان را در طباق بر عهده داشتند. اینان دارای نفوذ و اعتبار فراوان بودند و در انجام امور از مقامات نظیر «مقدم الممالیک السلطانیه» (مقام بالادست طواشیان) و «سواقون» و شماری دیگر یاری می‌گرفتند.¹²⁰

در میان صفویان، قوللرآقاسی فرمانده و سردسته غلامان و پس از قورچی باشی، دومین منصب قدرتمند در میان ارکان چهارگانه دولت صفوی و از امرای مجمع جانقی¹²¹ بود.¹²² این منصب را شاه عباس اول ایجاد کرده بود و معمولاً از میان غلامان انتخاب می‌شد.¹²³ تمامی امور مربوط به قوللر یا غلامان، اعم از فرماندهی و نظارت بر جریان پرداخت مواجب و تیول و انعام و نیز برخی دعاوی و منازعات زیر نظر وی قرار داشت.¹²⁴ او با تعابیر «رفعت و اقبال پناه عزت اجلال دستگاه عالیجاه مقرب الخاقانی نظاماً للرفعه و الاقبال فلان بیگ» مورد خطاب قرار می‌گرفت و برخی از آنان لقب «مصاحب» داشتند.¹²⁵ درآمد تیول او از الکای گلپایگان دوهزار تومان بود که مواجب، انعام و همه ساله و تنخواه، بدان افزوده می‌شد.¹²⁶ قوللرآغاسی در جنگ با پرچمی سفید، در طرف چپ شاه قرار می‌گرفت و در جریان لشگرکشی، در شب‌ها با زیردستان خود

¹¹⁵ میرزا رفیعا، ص 215

¹¹⁶ میرزا سمیعا، ص 19

¹¹⁷ نصیری، ص 3؛ ق میرزا رفیعا که مواجب او را 50 تومان و شش ماه تیول که مجموعاً صد تومان می‌شد، آورده است (میرزا رفیعا، ص 215).

¹¹⁸ Pakalın, vol 2, p 92.

¹¹⁹ جواد پاشا، ج 1، ص 15؛

Pakalın, vol 2, p 713.

¹²⁰ العرینی، صص 116-117

مجمع سری صفویان، نک. موسوی، سید جمال و طاهر بابایی، "مجمع جانقی: تحقیقی درباره شورای عالی دربار صفوی"، مجله ¹²¹ مطالعات تاریخ اسلام، پژوهشکده تاریخ اسلام، شماره 6، 1389ش، صص 139-150.

¹²² میرزا رفیعا، ص 192؛ میرزا سمیعا، صص 7، 8؛ نصیری، ص 15.

¹²³ جنابدی، ص 716؛ نصیری، ص 16؛ میرزا رفیعا، ص 193

¹²⁴ میرزا رفیعا، همانجا؛ میرزا سمیعا، ص 7.

¹²⁵ نصیری، ص 14

¹²⁶ میرزا رفیعا، ص 193؛ نصیری، ص 15

به کشیک می‌پرداخت.¹²⁷ نیز در مجلس درباری در طرف چپ شاه پایین‌تر از قورچی باشی می‌نشست.¹²⁸ گفتنی است که نخستین کسی که به این مقام منصوب شد، الله وردیخان گرجی بود.¹²⁹

مقام مشابه قوللرآغاسی در میان عثمانیان، «ینی‌چری‌آغاسی» نام داشت که فرمانده دسته ینی‌چریان بود.¹³⁰ به دلیل اهمیت این منصب برای سلطنت عثمانی، همواره این صاحب‌منصب از میان معتمدترین افراد انتخاب می‌شد. ینی‌چری‌آغاسی تا آغاز سده یازدهم قمری از میان اوجاق ینی‌چری انتخاب می‌شد، اما به سبب تمایلات آشوب طلبانه، این رویه به مدت طولانی از میان برداشته شد و ینی‌چری‌آغاسی از میان افراد معتمد دربار انتخاب گردید.¹³¹ از وظایف وی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: فرماندهی ینی‌چریان، رسیدگی به نظم و انضباط استانبول، انتظام نیروهای قلاع و استحکامات، بازدید از کوچه‌ها و اصناف، تنبیه متخلفان و مجرمان رسته و ...¹³²

از مسئولان زیردست ینی‌چری‌آغاسی می‌توان به این مناصب و مشاغل اشاره کرد: «قول کتخداسی» که «اوجاق کتخداسی» و «کتخدا بک» نیز نامیده و معاون ینی‌چری‌آغاسی محسوب می‌شد.¹³³ «سگبان باشی» که فرمانده بخش سگبان‌های ینی‌چری بود. «زغرجی‌باشی» فرمانده اورتۀ (دسته/ اردو) شصت و چهارم، «صامسونجی» فرمانده اورتۀ هفتاد و یکم، «طورناجی» فرمانده اورتۀ شصت و هشتم، «خاصکی‌ها» فرماندهان اورته‌های چهاردهم، چهل و نهم، شصت و ششم و شصت و هفتم، «محضرآغا» فرمانده اوطه¹³⁴‌های نامعین، «کتخدا یری» جانشین معاون، «باش‌بلوکباشی» پر سابقه‌ترین افراد آغابلوک، «ینی‌چری افندیسی» مسئول امور مالی ینی‌چریان.¹³⁵

فرمانده غلامان صفوی نیز افرادی در زیرمجموعه خود داشت که به امور غلامان رسیدگی می‌کردند. از مقامات مربوط به امور غلامان صفوی می‌توان به وزیر سرکار غلامان اشاره کرد که وظیفه رسیدگی به امور دیوانی و کیفیت مطالبات مالی و مواجب غلامان و مناصب مربوطه به دست او ممه‌ور می‌شد و ارقام ملازمت و اضافه تیول و مواجب توسط او ضبط و ثبت می‌شد.¹³⁶ نیز هر گاه که قرار بر این می‌شد که جمعی از غلامان از انبار به بیوتات و کارگاه‌های درباری منتقل شوند، می‌بایست به دستور وزیر سرکار غلامان

¹²⁷ میرزا رفیعا، ص 193؛ نصیری، 16.

¹²⁸ نصیری، ص 15

¹²⁹ نصیری، ص 15

¹³⁰ جوادپاشا، ج 1، ص 15.

¹³¹ Uzunçarşılı, Ibid.

¹³² شوکت، ج 1، صص 49-50؛ جواد پاشا، ج 1، صص 17-19؛

Uzunçarşılı, vol 1, pp 187, 188.

¹³³ شوکت، ج 1، صص 55-56؛ جواد پاشا، ج 1، ص 21؛

Pakalın, vol 2, p 317.

¹³⁴ به معنی اتاق و واحد کوچک نظامی، زیرمجموعه اورتۀ.

¹³⁵ جواد پاشا، ج 1، ص 17؛

Uzunçarşılı, Op.cit, vol 1, p 174.

¹³⁶ میرزا رفیعا، ص 193؛ میرزا سمیعا، ص 38

می‌بود.¹³⁷ مقام دیگر، مستوفی سرکار غلامان بود که با کمک پنج تن از محرران ملازم دیوان به استخراج ارقام مربوط به موجب و ثبت و ضبط امور مالی می‌پرداخت و نیز داد و ستد سازمان غلامان به دست او مدیریت می‌شد.¹³⁸ مین باشیان و یوزباشیان به عنوان سرکرده دسته‌های هزار تایی و صدتایی نیز در رشته‌های پایین دست و زیر فرمان قوللرآقاسی قرار داشتند.¹³⁹ به طور کلی غلامان عصر صفوی می‌توانستند به رده‌های بالای حکومت ارتقا یابند و تقریباً هیچ منصبی نبود که بدان دست نیابند؛ مناصبی که گاه مادام العمر بود و به شکل موروثی به فرزندان‌شان می‌رسید.¹⁴⁰ غلامان صفوی از میان مناصب عالی رتبه صفویان به مناصبی نظیر وزیراعظم، قوللرآقاسی، تفنگچی باشی، دیوان بیگی و ناظر بیوتات دست یافتند و تنها قورچی باشی، مستوفی خاصه، مجلس نویس، صدر و تا حدی ایشیک‌آقاسی‌باشی از مناصبی بودند که ترکان، تاجیکان و اعراب اجازه تصدی این مقامات را به غلامان ندادند.¹⁴¹

غلامان عصر ممالیک نیز در دسته‌های نظامی نظیر ممالیک سلطانی شامل ممالیک خاصیه، قرانصه، اجلاب یا جلبان و سیفیه و اجناد حلقه و اجناد امیران انتظام می‌یافتند و در سلسله مراتب نظامی نیز دارای گروه‌های درجه اول تا درجه سوم بودند که از متناسب با نیروهای زیر فرمان از هزار تا ده طبقه‌بندی می‌شود.¹⁴² همین انتظام با شمار نفرات را می‌توان با مین باشی و یوزباشی صفویان تطبیق و در سایر اسامی و عناوین نمی‌توان تشابهی یافت.

نتیجه

صفویان از جمله حکومت‌های ایرانی بودند که در بر هم زدن توازن قوا میان نیروهای خود، به نیروی غلامان گرایش یافتند. سیاستی که پیشتر توسط مملوکان مصر و شام و عثمانیان مورد استفاده قرار گرفته و با سازماندهی قابل ملاحظه‌ای پیگیری شده بود. صفویان پس از تاسیس و تثبیت حکومت خود، ایجاد نیروی غلامان را جهت کاهش قدرت نظامی نیروهای ترکمان هدف گذاری کردند و نیز با اصلاحاتی در پی نوسازی سپاه خود از حیث ثبات و سلاح برآمدند که با بهره‌گیری از غلامان گرجی و دیگر غیر ایرانیان اسیر شده طی حملات به قفقاز و ماوراء قفقاز محقق شد. این اهداف تا حدودی متفاوت با اهداف عثمانیان بود. عثمانیان در همان دوره تاسیس به پرورش غلامان دست زدند، تا ضمن رفع کمبود نیروی نظامی وفادار خود، با انگیزه‌های دینی و سیاسی به اروپای شرقی نفوذ کنند. اروپایی که منبع تامین غلامان عثمانیان بود و پس از حملات و فتوح، با وضع قانون دوشیرمه، به شکل سازماندهی شده، به عنوان محل تامین غلام مورد استفاده قرار گرفت. ممالیک نیز در همان آغاز کار به غلام پروری گرایش یافته و عمده اهدافشان نیز تامین و

¹³⁷ نصیری، ص 55

¹³⁸ میرزا سمیعا، ص 38؛ نصیری، ص 57

¹³⁹ میرزا رفیعا، ص 253، میرزا سمیعا، ص 38

¹⁴⁰ کاری، ص 164؛ بابایی و دیگران، 49

¹⁴¹ نک، بابایی و دیگران، ص 175.

¹⁴² شبارو، صص 136-137

تربیت نیروی نظامی وفادار بود که منبع آنان نیز مناطق شمال قفقاز و چرکستان بود. شکل گردآوری غلامان مملوک برخلاف دو حکومت عثمانی و صفوی، معطوف به خرید برده از تاجران بود. در پیدایی این تفاوت می توان گفت که عثمانیان و ممالیک از سرزمینی دیگر به محل حکومت خود آمده بودند و به نوعی پایگاه اجتماعی مستحکمی نداشتند؛ از این رو، برخلاف صفویان که دارای نیروی نظامی هم خانواده بودند، کمبود نیروی وفادار خود را بیش از اهداف دیگر مد نظر قرار داده بودند و البته شیوه‌های گردآوری غلامان (تهاجم و اسارت، خرید و وضع قانون) نیز در سه حکومت تفاوت بنیادین داشت.

مواد آموزشی غلامان صفوی را می توان همانند غلامان عثمانی و مملوک دسته بندی کرد. این مواد شامل بخش غیر نظامی نظیر خواندن و نوشتن و امور دینی و بخش نظامی شامل استفاده از سلاح و فنون رزم بود که در هر سه حکومت به شکل نسبتاً مشابه رواج داشته است. با وجود این، مکان آموزش غلامان صفوی که زیر نظر للّه غلامان اداره می شد، مکانی کوچک و کمتر نظام‌مند بود، اما تشکیلات غلامداری عثمانی بسیار پیشرفته، پر زیرمجموعه و نظام مند بود که مناصب متعددی آن را اداره می کردند. مرکز پرورش غلامان ممالیک نیز تا حدی مشابه غلامداری صفویان بود و پیچیدگی چندانی نداشت؛ گرچه پیشرفته‌تر از صفویان بود و چندان آشفته نبود. گروه‌های فعال در این مراکز آموزشی را تنها در حیطة وظایف می‌توان مشابه خواند و در سایر زمینه‌ها نمی‌توان ارتباطی میان فعالان سه حکومت در بخش غلامداری متصور بود.

به طور کلی، به رغم تشابه نسبی در برخی موارد نظیر داشتن هدف، وجود منبع، ایجاد مرکز پرورش غلامان، نوع مواد آموزشی و به کارگیری غلامان تربیت شده در صنوف مختلف به خصوص صنوف نظامی، در جزئیات نمی‌توان تشابه قاطعی میان غلامداری سه حکومت یافت. این تفاوت در اسامی، عناوین و اصطلاحات مربوط به سازمان غلامداری هر یک از حکومت‌ها کاملاً برجسته است؛ چندان که هر سه حکومت اصطلاحات و عناوین مخصوص به خود را داشته و در شکل اسامی کاملاً متفاوت هستند. این تفاوت، دلیلی بر عدم اقتباس تعیین کننده حکومت‌ها از یکدیگر در ایجاد و اداره سازمان غلامداری است.

منابع

ابن تغری بردی، *النجوم الزاهرة فی ملوک مصر و القاهرة*، وزارة الثقافة و الارشاد القومي، الموسسه المصريه العامه، قاهره، ۱۳۴۲

ابن شاهین الظاهری، *غرس الدین خلیل، زبده کشف الممالک و بیان الطرق و المسالک*، تصحیح بولس راویس، المطبعه الجمهوریه، باریس، 1894م.

احمد دهمان، محمد، معجم الالفاظ التاريخيه في العصر المملوكي، دارالفكر المعاصر، بيروت/ دارالفكر، دمشق، 1410ق/1990م.

اسکندربیک ترکمان، تاریخ عالم آرای عباسی، تصحیح ایرج افشار، امیرکبیر، تهران، 1387ش.
اولیاچلبی، محمدظلی بن درویش، سیاحتنامه، طابعی احمد جودت، اقدام مطبعه سی، استانبول، 1314ق.

بابایی، سوسن و دیگران، غلامان خاصه، ترجمه حسن افشار، نشر مرکز، تهران: 1390.
باصری، وحید، «مقایسه ای میان نیروی نظامی دولت عثمانی و صفوی»، تاریخ نو، شماره 4، پاییز و زمستان 1391.

بدلیسی، شرفخان شرفالدین بن شمسالدین، شرفنامه یا تاریخ مفصل کردستان، تصحیح ولادیمیر ویامینوف زرنوف، اساطیر، تهران، 1377

بیانی، خانابا، تاریخ نظامی ایران: جنگهای دوره صفویه، تهران، ستاد بزرگ ارتشتاران، 1353.
جنابدی، میرزا بیک حسن، روضه الصفویه، تصحیح غلامرضا مجد طباطبائی، بنیاد موقوفات محمود افشار، تهران، 1378ش.

جواد پاشا، احمد، تاریخ عسکری عثمانی، قرق انبار مطبعه سی، استانبول، 1299ق.
حسن زاده کلشانی، جعفر و مهدی جلیلی، «طباق آموزشکدههای نظامی دولت ممالیک»، تاریخ و تمدن اسلامی، سال یازدهم، شماره 21، بهار و تابستان 1394.

دلاواله، پیترو، سفرنامه، ترجمه شجاعالدین شفا، علمی و فرهنگی، تهران، 1384ش.
رهربرن، میشائیل کلاوس، نظام ایالات در دوره صفویه، ترجمه کیکاووس جهاننداری، علمی و فرهنگی، تهران، 1384ش.

سومر، فاروق، نقش ترکان در تشکیل و توسعه دولت صفوی، ترجمه احسان اشراقی و محمد تقی امامی، نشر گستره، تهران، 1371ش.

سیوری، راجرم، ایران عصر صفوی، ترجمه کامبیز عزیزی، نشر مرکز، تهران، 1388ش.

شاردن، ژان، سفرنامه، ترجمه اقبال یغمایی، انتشارات توس، تهران، 1374ش.

شاه طهماسب صفوی، تذکره، به اهتمام عبدالشکور، چاپخانه کاویانی، برلن، 1343ش.

شبارو، عصام محمد، دولت ممالیک و نقش سیاسی و تمدنی آنان در تاریخ اسلام، ترجمه شهلا بختیاری، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، 1380.

شوکت، محمود، عثمانلی تشکیلات و قیافت عسکریه‌سی، مطبعه مکتب حربیه، بی جا، 1325ق.

العربی، السید الباز، الممالیک، دار النهضه العربیه للطباعه و النشر، بیروت، [بی تا].

فلور، ویلم، دیوان و قشون در عصر صفوی، ترجمه کاظم فیروزمند، نشر آگه، تهران، 1387ش.

قوجی بک، رساله، طبعخانه موسیو واطس، بی جا، 1277ق.

کارری، فرانچسکو جمللی، سفرنامه، ترجمه عبدالعلی کارنگ و عباس نخجوانی، علمی و فرهنگی، تهران، 1383ش.

کمپفر، انگلبرت، در دربار شاهنشاه ایران، ترجمه کیکاووس جهاننداری، انجمن آثار ملی، طهران، 1350ش.

المقزی، تقی الدین احمد بن علی، المواعظ والاعتبار بذكر الخطط والآثار، دار الکتب العلمیه، بیروت، 1418ق.

منجم، ملاجلال‌الدین، تاریخ عباسی یا روزنامه ملاجلال، به کوشش سیف الله وحید نیا، انتشارات وحید، بی جا، 1366ش.

موسوی، جمال و طاهر بابایی، "مجمع جانقی: تحقیقی درباره شورای عالی دربار صفوی"، مجله مطالعات تاریخ اسلام، پژوهشکده تاریخ اسلام، شماره 6، 1389ش.

موسوی، جمال، طاهر بابایی، «مطالعه تطبیقی غلام‌داری در تشکیلات نظامی عثمانی و صفوی»، نیمسال نامه مطالعات تاریخ و تمدن ملل اسلامی، شماره دوم، پاییز و زمستان 1391ش، صص 58-74

میرزا رفیعا، دستورالملوک، تصحیح محمد اسماعیل مارچینکوفسکی، با ترجمه علی کردآبادی و مقدمه منصور صفت گل، وزارت امور خارجه، تهران، 1385ش.

میرزا سمیعا، تذکره الملوک، تصحیح محمد دبیر سیاقی، امیرکبیر، تهران، 1387ش.

مینورسکی، ولادیمیر، سازمان اداری حکومت صفوی، ترجمه مسعود رجب نیا، امیرکبیر، تهران، 1387ش.

نشانچی، محمد پاشا، تاریخ نشانچی، طبعخانه عامره، بی جا، 1279ق.

نصیری، میرزا علی نقی، القاب و مواجب دوره سلاطین صفوی، تصحیح یوسف رحیم لو، دانشگاه فردوسی، مشهد، 1371ش.

Hezarfen, Hüseyin Efendi, *Telhisül-beyan fi kavanin-i Al-i Osman*, Hazırlayan Sevim İlgürel, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998;

Ortaylı, İlber, *Türkiye teşkilat ve idare tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008

Pakalın, mehmet zeki, *osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, milli eğitim basımevi, İstanbul, 1971;

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı devleti teşkilatından kapukulu ocakları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988;

Manizheh Sadri

Islamic Azad University

Taher Babaei

Ferdowsi University of Mashhad

Safavids slave-breeding organization and its relation to the similar organization of mamluk sultanate and Ottoman

Abstract

After the establishment and stability of the Safavids (1501- 1763 AD) by Turk troops and Persian bureaucrats, arised competition between these two groups to increase their authority. Therefore, Safavids disturbed the balance of power between these two main forces by reducing the authority of Turk troops. This process took place by the creation of a non-native force, called Ghulām or Ghol/ Kul. This policy had been experienced previously by the Mamluk Sultanate and Ottomans and had increased their power. The non-native groups – that most of them were georgians – had become the most loyal group of the Safavids and had religious, military and professional trainings. In the court section, they were trained to work in the court workshops and in the military section, they were

equipped with modern weapons. Creation of this new force has been considered an imitation of the Mamluke Sultanate and Ottomans. Relying on the reports from Persian, Turkish and Arabic sources, this research first, investigates the main goals of the establishment and the employment of this non-native groups by the Safavids. Second, this research, studies the resources from which the slaves were collected and the methods by which they were trained. Finally, as the third contribution, this research compares the aforementioned resources and methods with the Slave-Breeding system of the Mamluk Sultanate and Ottomans. All these studies are based on the main sources of the three governments. Despite the many similarities in most aspects, the results of this study has shown that the adaptation of the Safavid's slave system from the Mamluk and Ottomans was an unplanned, irregular and unorganized action.

عارف بیژن

دانشجوی دکتری علوم سیاسی و مطالعات منطقه‌ای، دپارتمان علوم سیاسی،

دانشگاه دولتی سن پترزبورگ روسیه

شعیب محمدی

کاندیدای دکتری علوم سیاسی و مطالعات منطقه‌ای، دانشگاه دوستی ملل روسیه

تأثیر قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بر قفقاز جنوبی

(مطالعه موردی: روابط ایران و گرجستان)

مقدمه

در مقایسه با قدرت اقتصادی، گرجستان، موقعیت مکانی ژئوپلیتیکی دارد که بر روی تقاطع شرق و غرب قرار دارد و مسیر بالقوه‌ای را از ایران به غرب (از طریق آذربایجان) ارائه می‌دهد. گرجستان در حال حاضر سه خط لوله اصلی را در سرتاسر سرزمین خود دارد (خط لوله نفت باکو-تفلیس جیحان و باکو-سوپسا و خط لوله گاز باکو-تفلیس-ارزوروم) و برخی دیگر از خطوط لوله (آذربایجان-گرجستان-رومانی متصل شده است، حمل و نقل گاز از آذربایجان به اروپا مرکزی؛ انتقال گاز از منطقه خزر به رومانی و اوکراین؛ خط لوله گاز جنوبی که از طریق ترکیه و یونان به آذربایجان و ایتالیا متصل می‌شود)، می‌تواند بخشی از هر خط لوله‌ای باشد که سوخت‌های ایران را به اروپا می‌فرستد. علاوه بر این، گرجستان کوتاه‌ترین مسیر را از ایران به دریای سیاه و از اینرو به شرق و مرکزی اروپا ارائه می‌دهد و می‌تواند حداقل یک جایگزین مناسب برای حمل و نقل از ایران را از طریق ترکیه ارائه دهد. با این وجود، با حذف تحریم‌ها، ایران می‌تواند رقابت با راهرو گرجستان را ارائه دهد و کشورهای حاشیه دریای آسیای مرکزی را از طریق بندر عباس و تنگه هرمز راه دیگری برای دسترسی به اقیانوس فراهم می‌کند. با این وجود، گرجستان قطعاً دارای مزیت نسبی است و باید بتواند از آن استفاده کند تا ایران محصولات بیشتر و خدمات خود را به جهان ارائه دهد.

لغو تحریم‌های بین‌المللی هسته‌ای در رابطه با ایران در ماه ژانویه 2016 از سوی همسایگان جمهوری اسلامی در قفقاز جنوبی با استقامت بسیار مواجه شد. ارمنستان، آذربایجان و گرجستان امیدوار بودند که روابط ایران با غرب و انباشت دارایی‌های خارجی در حدود 100 میلیارد دلار منجر به افزایش فعالیت‌های تجاری و سرمایه‌گذاری ایران در قفقاز، به خصوص در بخش انرژی و حمل و نقل شود. با این حال، ایران اکراه خود را برای تأمین پروژه‌های زیربنایی در قفقاز جنوبی نشان داد. از طرف دیگر تحولات

مثبت در جریان تجارت و گردشگری و بخش انتقال انرژی وجود دارد. در کل، اگرچه ایران علاقه مند به همکاری های اقتصادی نزدیک با گرجستان است، اما به آن کشور این امکان را می دهد که بتواند منابع لازم را برای دستیابی به این هدف فراهم کند.

علیرغم توجه رسانه ها به برنامه های همکاری بلندپروازانه، ایران نفوذ اقتصادی قابل توجهی در قفقاز جنوبی ندارد. گردش مالی ایران با کل منطقه در سال 2015 تنها 634 میلیون دلار بود، و آن را در پشت سر شرکای تجاری مانند روسیه، اتحادیه اروپا، چین یا ترکیه قرار داد. سرمایه گذاری مستقیم خارجی در گرجستان و ارمنستان منحصر به فرد است، اگر چه در آذربایجان (عمدتا در بخش نفت) بیشتر شده است. آرزوهای کشورهای قفقاز جنوبی برای تبدیل شدن به یک راهبرد ترانزیتی بین ایران و اروپا به سرمایه گذاری های هنگفت و تغییر عمده در الگوهای تجاری نیاز دارد. در حال حاضر، تجارت ایران با اروپا از طریق ترکیه صورت می گیرد، هیچ خط مستقیم راه آهن بین ایران و ارمنستان یا آذربایجان وجود ندارد و ارتباطات جاده ای ضعیف است. با توجه به سیاست های ایالات متحده، ایران از پروژه های مهم خط لوله حمایت شده از غرب خارج شده است که این بدان معنی است که در قفقاز جنوبی به خصوص گرجستان هنوز هیچ زیرساختی برای عرضه منابع انرژی ایران به بازارهای اروپایی وجود ندارد. علاوه بر این، ایران در مورد برجام تحت مدیریت ترامپ نگران است و تحت فشار، تصمیم گرفته است که اولویت را به توسعه زیرساخت های داخلی بدهد. در نتیجه، تغییرات افزایشی در همکاری اقتصادی ایران با گرجستان، سناریو احتمال بیشتری را تشکیل می دهد. (Weiss and Zabanova, 2017: 1) بدین منظور این مقاله به دنبال بررسی نقش قدرتهای خارجی در تاثیرگذار در روابط دوجانبه اقتصادی-سیاسی ایران و گرجستان در بازه زمانی بعد از شروع همکاری دیپلماتیک این دو کشور و به خصوص پس از جنگ روسیه با گرجستان در سال 2008 است. به نحوی که نتایج نشان می دهد حضور و نقش آفرینی بازیگران منطقه ای و فرامنطقه ای تاثیر مستقیم و مخربی را در گسترش روابط ایران با گرجستان دارد که این امر در نهایت منجر به ایجاد مخاطرات امنیتی در نزدیکی مرزهای ایران شده است. روش تحقیق در پژوهش توصیفی-تحلیلی است.

روابط ایران و گرجستان

تا اوایل ۱۹۹۰ رابطه ایران و گرجستان با روابط ایران و شوروی ادغام شده بود. بعد از استقلال گرجستان از اتحاد جماهیر شوروی، این دو کشور در زمینه های مختلف از جمله انرژی، حمل و نقل، تجارت، آموزش و پرورش و علوم همکاری داشته اند. ایران یکی از مهم ترین شرکای تجاری گرجستان محسوب شده و کمیسیون مشترک اقتصادی دولتی بین دو کشور برقرار است. روابط اقتصادی بین گرجستان و ایران طی چند سال گذشته به طور پویا در حال توسعه بوده است، مگر در دوره 2013-2015، زمانی که گرجستان یکبار رژیم بدون ویزا را با ایران لغو کرد که تاثیر منفی بر تجارت هر دو کشور و جریان سرمایه گذاری مستقیم و تعداد بازدیدکنندگان از ایران داشت. وضعیت پس از سال 2016 بهبود یافته است، زمانی که

گرجستان اجازه می دهد که شهروندان ایرانی به کشور وارد شوند و بدون ویزا 45 روز در یک سال کامل بمانند.

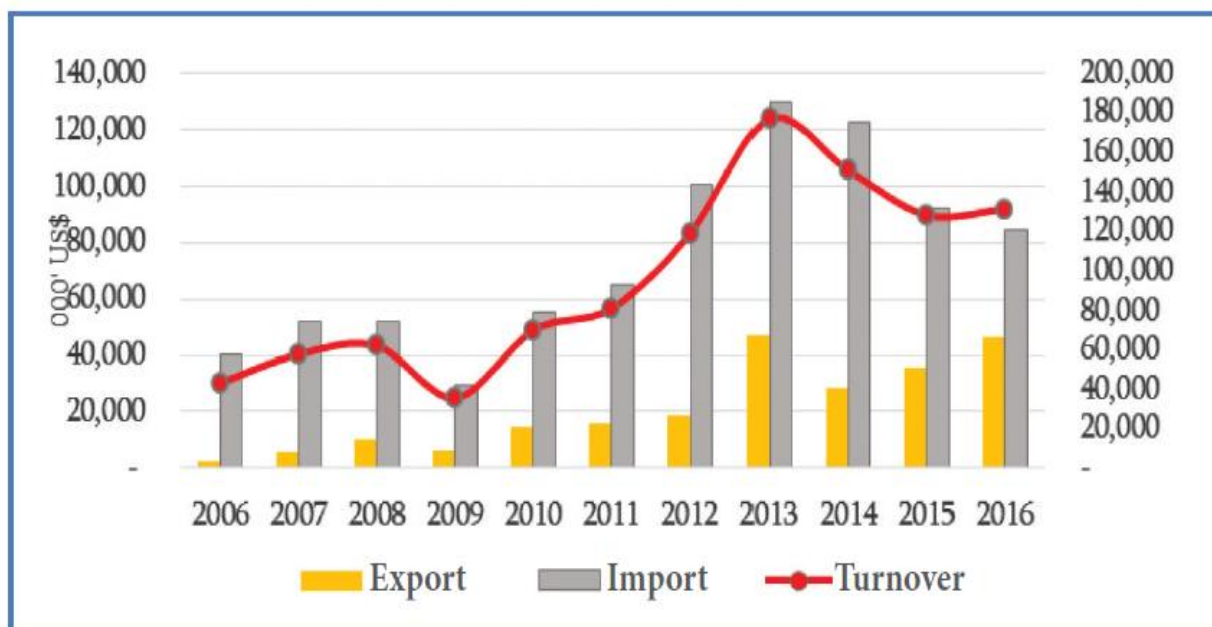
تجارت بین گرجستان و ایران

گرجستان نه تنها به علت فقدان یک مرز مشترک، بلکه به دلیل تبیین دیدگاه غربی آن بیشتر از دیگر کشورهای قفقاز جنوبی از ایران دور شده است. از طرف دیگر، نزدیکی تفلیس به غرب - و به ویژه اتحادیه اروپا - نیز به عنوان یک مانع برای ایران قابل ارزیابی است. بر خلاف ارمنستان یا آذربایجان، گرجستان در مورد چگونگی تعامل با ایران، گاهی اوقات تغییرات ناگهانی در سیاست خارجی به وجود می آورد، اما هر دو کشور تلاش دارند با وجود مشکلات فراوان منطقه‌ای و بین‌المللی روابط دیپلماتیک و اقتصادی خود را گسترش دهند. به همین منظور روابط اقتصادی گرجستان و ایران از سال 2003 به صورت جدی دنبال شد و دولت ساکاشویلی، ایران را به عنوان یک شریک منطقه‌ای مفید (هر چند نه اولویت اول)، به ویژه در رابطه با روسیه، در نظر گرفت. گردش مالی بین گرجستان و ایران از 10.4 میلیون دلار در سال 2003 به 176.8 میلیون دلار در سال 2013 افزایش یافت؛ در سال 2016، این مبلغ 131 میلیون دلار بود. گرجستان در طول دوره تحریم، به ویژه در بخش کشاورزی، صنایع ساختمانی و غذایی، شرکتهای ایرانی را جذب کرد. هنگامی که گرجستان در ژانویه 2011 درخواست ویزا را لغو کرد، بسیاری از ایرانی‌ها به تفلیس نقل مکان کردند. تحت فشار ایالات متحده، در ماه جولای 2013، گرجستان حساب‌های بانکی شهروندان و شرکت‌های تجاری ایران را بدون اطلاع قبلی به حالت تعلیق درآورد و به طور یک جانبه برخی موافقت نامه‌ها و قراردادهای قبلی را لغو کرد. این محدودیت‌ها ضربه جدی به اعتماد سرمایه گذاران ایرانی نسبت به گرجستان وارد کرد. با وجود اینکه بانک‌های گرجستان از تحریم‌های آمریکا ترس دارند، بعضی از محدودیتها همچنان ادامه دارد، و برای شهروندان ایرانی برای باز کردن حساب بانکی در گرجستان پیچیده است. (Weiss and Zabanova, 2017: 4)

به عنوان تقویت ارتباطات دو کشور، گرجستان به شدت به دنبال راهی برای خروج از انرژی و وابستگی اقتصادی خود به روسیه است، بنابراین تفلیس ایران را به عنوان منبع جایگزین انرژی مورد توجه قرار می‌دهد و هر دو طرف به دنبال مشارکت در انرژی هستند. یکی از بهترین نمونه همکاری انرژی، پشتیبانی تهران بود که در زمستان سال 2006 به تفلیس صادر شد، زمانی که روسیه گاز را روی گرجستان بست. با وجود فشار زیاد از جانب مسکو، ایران انرژی را به قیمت پایین به گرجستان عرضه کرد. نخبگان سیاسی گرجستان این را فراموش نکرده و یک درس مفیدی از رئالیسم سیاسی آموختند: ایران که دومین ذخایر گاز جهان پس از روسیه را دارد، مشتاق پیدا کردن یک مشتری جدید برای صادرات انرژی و گسترش روابط اقتصادی خود است، حتی در صورت هزینه کردن روابط استراتژیک خود با روسیه.

در طول دهه گذشته، تهران همچنین قراردادهایی را با تفلیس برای حذف مالیات دوگانه و تشویق سرمایه گذاری در حمل و نقل هوایی، سطح و حمل و نقل دریایی و همکاری‌های گمرکی و تجارت امضا کرده است. به دنبال تنوع مسیرهای حمل و نقل، ایران علاقه مند به افزایش ظرفیت حمل و نقل گرجستان است و آن را به عنوان جایگزین مناسب برای حمل و نقل کالا به اروپا مورد توجه قرار می‌دهد. با این حال، و با سرمایه گذاری بیشتر در مورد پروژه‌های حمل و نقل و انرژی بر روی میز، غرب باید به شدت نگران است که ایران خلاء را در قفقاز جنوبی پر می‌کند. با وجود مشارکت اعلام شده، شکاف بزرگ بین روابط واقعی و بالقوه اقتصادی بین دو کشور وجود دارد. ایران در لیست شرکای تجاری اصلی گرجستان قرار ندارد. براساس آمار اداره دولتی گرجستان، حجم معاملات تجاری بین گرجستان و ایران در سال 2009 به 41.5 درصد کاهش یافت و به 36.3 میلیون دلار رسید. این رقم در سال 2010 به 67.2 میلیون دلار رسیده است اما با وجود این افزایش، تجارت بین دو کشور هنوز کمتر از 1 درصد واردات گرجستان را تشکیل می‌دهد. (K. Kakachia, 2011:4) گردش مالی بین گرجستان و ایران در سالهای 2006-2015، 205 درصد افزایش یافته و در سال 2016 به 131.135 میلیون دلار رسیده است. صادرات گرجستان به ایران در این مدت 17 برابر افزایش داشته است که به 46.592 میلیون دلار رسیده است. واردات از ایران 110 درصد افزایش یافت که به 84.543 میلیون دلار رسیده است. براساس اطلاعات جمع آوری شده برای سال‌های 2006 تا 2016، ایران در میان کشورهای همسایه گرجستان در مورد صادرات و واردات قرار دارد.

نمودار 1: تجارت بین ایران و گرجستان 2006-2016

Source: GEOSTAT

سهم ایران در صادرات به گرجستان، رشد نسبتاً بالاتر از 0.3 به 2.2 درصد است. سهم ایران در واردات از گرجستان در همان دوره رشد نزولی داشت و تنها 0.1 درصد از 1.1 تا 1.2 درصد افزایش یافت.

به طور کلی، در سال های 2009-2013، حجم معاملات بین ایران و گرجستان 396 درصد افزایش یافته است، صادرات به میزان 631 درصد و واردات به ترتیب 345 درصد است. در سال 2015 نفت و محصولات نفتی از ایران به گرجستان وارد نمی‌شد، اما واردات در سال 2016 ادامه یافت. (Report on Georgia- Iran Economic Relations, 2018: 6) در آوریل و اکتبر سال 2017، ایران و گرجستان دو فضای کسب و کار برگزار کردند که در آن مقامات ارشد و بازرگانان ایرانی و گرجستان پروژه‌های مختلف همکاری را مرور کردند، از جمله آنها مربوط به چشم انداز استفاده از کریدور جنوب غربی بود. محمد رضا انصاری، معاون رئیس جمهور اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، در حاشیه نشست تجاری که در ماه آوریل 2017 در تفلیس برگزار شد، خاطر نشان کرد که ایران به سرمایه‌گذاری در مسیر ارزانتر به اروپا علاقمند است و گرجستان، ارمنستان و آذربایجان در این طرح نقش مهمی داشته‌اند. در ماه اکتبر، علی ربیعی، وزیر کار وقت ایران، با جورجی کرویکاشویلی، نخست وزیر گرجستان در مورد اهمیت توسعه دریای خلیج فارس و دریای سیاه و همکاری‌های آینده بخش‌های انرژی دو کشور صحبت کردند. (Report on Georgia-Iran Economic Relations, 2018: 10)

گرجستان بنادر دریای سیاه خود را به عنوان بخشی از خطوط حمل و نقل بین ایران و اروپا به کار گرفته است، اما این در نهایت بستگی به موفقیت همکاری حمل و نقل ایران با ارمنستان و آذربایجان دارد. در بخش انرژی، در اوایل سال 2016، گرجستان با افزایش تقاضای داخلی برای گاز مواجه شد، که علاقه به خرید گاز از ایران را از طریق ارمنستان ابراز کرد. در ماه ژوئیه 2016، شرکت گاز ملی ایران، با یک شرکت خصوصی گرجستان در مورد آزمایش 40 میلیون متر مکعب گاز از طریق ارمنستان به مدت چهار ماه امضا کرد. گرچه روابط اقتصادی گرجستان و ایران هنوز به طور کامل از آسیب ناشی از محدودیت های اعمال شده در سال 2013 بهبود نیافته است، بازنگری بر اساس لغو ویزا در ماه فوریه سال 2016 گام مهمی بود. گردشگری ایران به گرجستان سالهاست که به شدت تحت تاثیر تغییرات ویزا بوده است. ورودی ایرانی‌ها از 21,000 در سال 2010 به 60,000 در سال 2011 افزایش یافته و در سال 2013 به شدت کاهش یافت و در سال 2016 به 148,000 رسیده است. موافقت نامه تجارت آزاد و جامع گرجستان¹⁴³ با اتحادیه اروپا را که در سال 2014 نیز به اجرا درآمد، می‌تواند به طور بالقوه جذابیت گرجستان را برای سرمایه گذاران ایرانی که مایل به استفاده از آن به عنوان پلت فرم صادرات بدون تعرفه به اتحادیه اروپا هستند، افزایش دهد. (Ibid: 4)

از طرفی موقعیت گرجستان مبهم است. از یک سو، مایل است که به ناتو و اتحادیه اروپا ملحق شود، از سوی دیگر روابط نسبتاً دوستانه با ایران را دنبال می‌کند. این رابطه دوستانه یک ضرورت جغرافیایی نیست: دو کشور مرز مشترک ندارند، اگر چه ممکن است یک گروه دوستی پارلمانی را که توسط دولت جدید گرجستان پیشنهاد شده است، به منظور ارتقای روابط تجاری و دیپلماسی دوجانبه فراتر از کنگره

¹⁴³ deep and comprehensive free trade agreement

مشترک بین دولتی ایجاد کند. تجارت ایران می‌تواند به عنوان یک نوع حمایت از گرجستان در برابر هرگونه تحریم آینده روسیه محسوب شود. (Misera, 2013:12)

بنابراین سیاست اتحادیه اروپا نسبت به گرجستان نباید بیش از حد به ظهور همکاری گرجستان و ایران واکنش نشان دهد. گرجستان همچنان قصد دارد با اروپا یکپارچه شود و دولت گرجستان این اهداف بلند مدت را فراموش نکرده است. زمانی که گسترش خط لوله باکو-تفلیس-ارزروم به پایان رسید، منبع دیگری از گاز غیرایرانی را فراهم می‌کند و همکاری میان گرجستان، آذربایجان، ترکیه و اتحادیه اروپا را تسهیل می‌کند. برای مدتی، روابط تنش آلود میان گرجستان و روسیه به استراتژی امنیت انرژی گرجستان و ارمنستان کمک کرده است، که در آن ایران منبع انرژی مناسبی بود. گرجستان در حال حاضر عمیقا به ساختارها و پروژه‌های ناتو، ایالات متحده و اتحادیه اروپا پیوسته است. (Ibid:13)

نگرانی‌های مشترک و مناقشات منافع

قفقاز جنوبی به عنوان منبع هر دو فرصت و تهدید، محل اصلی را در برنامه سیاست خارجی چند منطقه ای ایران اشغال می‌کند. ایران پس از نادیده گرفتن قفقاز طی دهه ها و از بازی شطرنج ژئوپلیتیکی خود، تصمیم گرفت تا رابطه جدیدی با قفقاز جنوبی از جمله گرجستان برقرار کند و امیدوار است تا نقش قدرتمند خود را به عنوان یک قدرت منطقه ای به دست آورد. ایران با غلبه بر تحریم های غرب و سیاست های داخلی خود در آشوب ها، بیش از هر چیز ناراحت است که همسایگان او با دشمن اصلی خود یعنی غرب همبستگی کنند. با توجه به گرایش طرفداران غربی، مقامات ایرانی تفلیس را به عنوان یک رژیم که به منافع منطقه ای ایالات متحده وابسته اند، درک می‌کنند. در واقع، تهران به طور خاص اعتقاد دارد که در صورت عملیات نظامی علیه ایران، گرجستان بتواند به عنوان نقطه پایانی برای غرب مورد استفاده قرار گیرد. رهبری ایران دائما نگرانی خود را نسبت به تفلیس در رابطه با مشارکت امنیتی گرجستان با ایالات متحده ابراز کرده است و ادعا می‌کند که تقویت موقعیت ناتو در منطقه بهترین راه برای حفظ ثبات منطقه نیست. با این حال، با شناخت محدودیت های توانایی آن برای نفوذ در گرجستان، تهران به طور فزاینده سیاست سنتی خود را نسبت به تفلیس ترغیب می‌کند تا به منابع سیاسی محدود خود دست یابد.

در واقع، تهران سعی کرده است خود را به عنوان محافظت از کشورهای ضعیف تر در کنار هم قرار دهد و سیاست های ضد همژمونیک (ضد ایالات متحده آمریکا) را در منطقه ترویج کند. در عین حال، به نظر می‌رسد که سیاست تهران به منظور جلوگیری از غربی شدن در منطقه نیست، بلکه این است که قفقاز جنوبی را از پایگاه نظامی آمریکا خارج کند. بنابراین ایران سیاست خارجی پایدار را دنبال می‌کند، هرچند که اهداف اقتصادی و استراتژیک خود را ترویج می‌دهد و نفوذ منطقه ای خود را گسترش می‌دهد.

از منظر تفلیس، ایران به عنوان یک رادیکال عملی درون منطقه در نظر گرفته شده است. تفلیس موضع متعادل ایران در جنگ سال 2008 را به یاد می‌آورد، زمانی که از طرفداری روسیه خودداری کرد. در

حالی که ایران تجاوز روسیه را محکوم کرد، تهران رسماً از حاکمیت و تمامیت ارضی تمامی کشورها حمایت کرد و بر اهمیت احترام به هنجارها و موافقتنامه های بین المللی تاکید کرد. پس از آن، ایران همچنین مخالف تشخیص مناطق جدایی طلب گرجستان از روسیه بود. با انجام این کار، ایران به شدت تصویر و اعتبار خود را در گرجستان بهبود بخشید و تا حدودی نفوذ منطقه ای خود را بهبود بخشید. (K. Kakachia, 2011:2-3)

تجربه و تحلیل:

تاثیر قدرت‌های منطقه‌ای-فرامنطقه‌ای بر روابط ایران-گرجستان

بلافاصله پس از استقلال اتحاد جماهیر شوروی در سال 1991، گرجستان با مشکلات جدی داخلی و بین‌المللی مواجه شد که به عنوان یک کشور مستقل در معرض خطر قرار داشت. شکنندگی کشور توسط تلاش‌های روسیه برای تحت فشار قرار دادن، که بزرگترین چالش برای امنیت ملی آن بود، مورد آزمایش قرار گرفت. در نتیجه، سیاست خارجی گرجستان با علاقه به همبستگی با سایر قدرت‌های خارجی منجر شد، یعنی پیوستن به غرب و دنبال حمایت مستقیم از ایالات متحده. از دهه 1990، گرجستان احساس کرد باید در یک الگوی همگرایی از جمله قدرت‌های منطقه‌ای و خارج از منطقه حضور داشته باشد. پس از جنگ اوت 2008 با روسیه، همانطور که مسکو سعی در تضعیف و جداسازی گرجستان داشت، مشتاق بود که میزان و کیفیت روابط خارجی‌اش را گسترش دهد. (K. Kakachia, 2011:1)

ایالات متحده؛ مانع گسترش روابط ایران-گرجستان

ایالات متحده پس از شروع سیاست "بازنشستگی"¹⁴⁴ خود با روسیه، روابط امنیتی خود را با گرجستان کاهش داد. این امر موفقیت کلیدی سیاست خارجی ایالات متحده را در بهترین حالت برای گرجستان مخفی کرد. تا آن زمان، گرجستان در نگاه استراتژیک ایالات متحده و اتحادیه اروپا نبود. روابط نزدیک با غرب به عنوان ضرورتی برای توسعه گرجستان دیده می‌شد، اما برخی از سیاست‌های ایالات متحده در مورد این که ایالات متحده چه منافعی در منطقه داشته که بیش از حد تصور منافع ملی ایالات متحده است، مورد سوال قرار گرفت، به نحوی که تفلیس مجبور بود محاسبات جغرافیایی خود را بر اساس آن تنظیم کند. کاهش شدید نقش گرجستان و منطقه قفقاز جنوبی در سیاست خارجی ایالات متحده منجر به وضعیتی شد که مشخص شد گرجستان نمی‌تواند به طور انحصاری به پشتیبانی غرب از آن برای امنیت ملی خود تکیه کند، و این امر برای ارتقای روابط با دیگر کشورهای منطقه ضروری شد. ارتباطات استراتژیک نزدیک با واشنگتن برخی از نیازهای امنیتی و دفاعی را فراهم می‌کند، اما آنها نمی‌توانند به طور مداوم منافع امنیتی حیاتی خود را تضمین کنند و در برخی موارد حتی می‌توانند محدوده امنیتی تفلیس را برای توسعه روابط با افزایش قدرت منطقه‌ای محدود کنند. در نتیجه، هدف از دیپلماسی گرجستان ایجاد و ترویج تعادل

¹⁴⁴ reset

مناسب قدرت در منطقه بوده و تنوعی از سند سیاست خارجی خود را که شامل ارتقا روابط خود با ایران است، منعکس می‌کند. یکی از موثرترین اشکال غرب در استفاده از سیاست خارجی در منطقه قفقاز جنوبی، حمل و نقل انرژی است. در یک کنفرانس انرژی در پارلمان اروپا تأکید شد که گاز تبدیل به مهمترین منبع انرژی در اروپا خواهد شد. (E. Herczog, 2013)

اتحادیه اروپا، در حالی که وابستگی خود را به سوخت‌های فسیلی کاهش می‌دهد، همچنان تنوع و سرمایه گذاری گازی را به عنوان سیاست‌های کلیدی انرژی ارابه می‌دهد. واردات گاز ممکن است کاهش یابد، اما واردات از قفقاز جنوبی می‌تواند با وابستگی کمتر به گاز روسیه افزایش یابد. به طور کلی مصرف گاز ممکن است کاهش یابد، اما تعادل دوباره می‌تواند واردات از برخی کشورهای انتخابی مانند آذربایجان را افزایش دهد. موضوع انرژی - و سوال اینکه چگونه اتحادیه اروپا گاز و نفت را به طور مداوم تضمین می‌کند - یکی از موارد اساسی برای اتحادیه اروپا و قفقاز جنوبی و ایران است. مشکل انتقال گاز خزر - از طریق نابوکو یا هر پروژه دیگر بدون وارد کردن منابع ایران و نقض تحریم‌های بین المللی - یک چالش سیاسی و همچنین یک چالش اقتصادی و تکنولوژیک است. (Misera, 2013: 14)

تعریف جامعه انرژی می‌تواند به تعیین اینکه چگونه منابع نفتی تهیه می‌شود، کمک کند و تأیید کند که این منابع با تحریم‌های فعلی اتحادیه اروپا در مورد نفت، گاز و فن آوری مرتبط با ایران مواجه نیست. با استفاده از مزیت نسبی قاطع و قابلیت‌های اصلی نظارتی اتحادیه اروپا، می‌تواند صادرات ایران را به طور گسترده‌ای - نه فقط به اتحادیه اروپا - با ایجاد روابط نزدیک و طرح‌های نظارتی با کشورهای اطراف محدود کند. مقررات اتحادیه اروپا و تلاش برای شکل‌گیری بازار قفقاز جنوبی همچنین می‌تواند به عنوان یک ابزار چانه زنی در مذاکرات با ایران در مورد برنامه هسته‌ای خود و در روابط دو جانبه آینده باشد. اگر تحریم‌ها پایان یابد، جامعه انرژی هنوز هم می‌تواند به عنوان یک "هویج" یا "چوب" برای نفوذ در سیاست‌های عمومی و خارجی ایران عمل کند. (Misera, 2013:15)

گرجستان استقلال خود را در 25 دسامبر 1991 به دست آورد. روابط دیپلماتیک رسمی میان ایالات متحده و گرجستان توسط جورج بوش، رئیس‌جمهور وقت آمریکا در تاریخ 24 مارس 1992 برقرار شد و سفارت جدید آمریکا در 23 آوریل همان سال افتتاح گردید. (U.S. Embassy Georgia, 2017)

از سال 1991، روابط ایالات متحده و گرجستان چندجانبه بوده است، که بر طیف گسترده‌ای از مسائل همچون دموکراتیزه کردن، اصلاحات اقتصادی، اصلاحات قضایی، مسائل فرهنگی، و فرصت‌های تجاری و سرمایه گذاری متمرکز بود. شاید بیشترین تاثیر بر روابط دوجانبه در عرصه دفاع و امنیت باشد، اما حتی این همکاری تا سال 2002 به طور جدی شروع نشده بود و تنها با تمرکز عمده در زمینه اقدامات ضد تروریستی آغاز شد. این همکاری نظامی اولیه در زمینه مبارزه با تروریسم در نهایت به آماده سازی گرجستان برای عملیات نظامی در عراق و افغانستان تبدیل شد. برای عملیات نظامی در عراق و افغانستان،

عناصر نیروی دریایی ایالات متحده اغلب برای مأموریت‌های آموزشی مشترک به گرجستان سفر می‌کنند و کشتی‌های نیروی دریایی ایالات متحده اغلب در هنگام بازدید از دریای سیاه دریای گرجستان بودند. این دیدارها در دریای سیاه به ویژه از زمان ورود روسیه به شبه جزیره کریمه در سال 2014 مهم بوده است. دو تمرین نظامی دوجانبه سالانه وجود دارد که ستون اصلی همکاری دفاعی ایالات متحده و گرجستان را فراهم می‌کند. در سال 2011، تمرین روحیه به عنوان یک دوره آموزشی دوطرفه آغاز شد تا سربازان گرجستان مستقر در افغانستان را آماده کند. امروزه، این تمرین، شرکای اروپایی دیگر را برای شرکت دعوت می‌کند. به عنوان مثال، در سال 2017، بیش از 1500 سرباز از ایالات متحده آمریکا، گرجستان، آذربایجان، بلغارستان، لتونی، رومانی و اوکراین در رزمایش شرکت کردند. (Agenda, 2017) دیگر عملیات مهم دوجانبه "شرکای شریف" است. این تمرین ابتدا در سال 2014 آغاز شد و در درجه اول برای بهبود قابلیت همکاری گرجستان با ناتو، آموزش گرجی‌ها به استانداردهای ناتو و به عنوان وسیله‌ای برای تأیید مشارکت گرجستان در نیروی واکنش نیروهای ناتو بود. علاوه بر این، گارد ملی ارتش گرجستان سالانه در این رزمایش شرکت می‌کند. در سال 2017 ارمنستان، آلمان، اسلوانی، ترکیه، اوکراین و انگلیس نیز نیروهای خود را فرستادند. (Coffey, 2018:4)

در طول این سالها از همکاری دوجانبه دفاع و امنیت، ناتو نقش مهمی ایفا کرده است. برخی از مهمترین برنامه‌ها و رویدادهای مربوط به روابط ایالات متحده-ناتو و گرجستان عبارتند از:

برنامه آموزش و تجهیز گرجستان (GTEP):

- 1994: حضور گرجستان در برنامه مشارکت برای صلح ناتو
- 2002: برنامه کمک برای مبارزه با تروریسم
- 2005: آغاز برنامه ثبات و پایداری گرجستان
- 2005: انجام مشاوره‌های دفاعی دوجانبه
- 2008: اجلاس ناتو در بخارست
- 2008: تشکیل کمیسیون ناتو - گرجستان (NGC)
- 2008: آغاز برنامه ملی سالانه (ANP)
- 2009: تاسیس کمیسیون مشارکت استراتژیک ایالات متحده - گرجستان
- 2009: آغاز برنامه استقرار گرجستان
- 2012: شروع همکاری‌های دفاعی پیشرفته

- 2014: بسته حمایتی قابل توجه ناتو - گرجستان

- 2016: تفاهم نامه تعمیق مشارکت دفاعی و امنیتی بین ایالات متحده آمریکا و گرجستان

- 2017: توافق نامه امنیت عمومی اطلاعات ایالات متحده-گرجستان (Coffey, 2018)

سال 2018 سال مهمی برای روابط ایالات متحده با ناتو-گرجستان است. این نه تنها 10 سال از جنگ روسیه با گرجستان را علامت گذاری می کند، بلکه 10 سال از وعده ناتو به گرجستان برای عضویت در اتحادیه در اجلاس سران بوکاری نشان می دهد. علاوه بر این، نشست ناتو که برای ماه ژوئیه 2018 در بروکسل برنامه ریزی شده بود، فرصتی را برای اتحاد ناتو و گرجستان به سطح جدیدی از نزدیکی ارائه داد، در حالی که گرجستان را به طور جدی و سریع در مسیر عضویت کامل قرار می دهد. همچنین مهم است که سال 2018 سالی است که گرجستان در نهایت موشک هدایت شونده ضد تانک جاوین¹⁴⁵ را به دست می آورد، که یک گام به جلو در روابط دوجانبه ایالات متحده و گرجستان است. به منظور ارتقاء روابط ایالات متحده و گرجستان، واشنگتن، همچنان طرفدار عضویت گرجستان در ناتو است، و به تقویت روابط دوجانبه نظامی با تمرکز بر دفاع ارضی، تقویت حضور ایالات متحده در دریای سیاه و همچنان فشار بر روسیه برای پایان دادن به اشغال قلمرو گرجستان و پیروی از توافقنامه آتش بس شش جانبه 2008 را ادامه خواهد داد. (Coffey, 2018: 2)

روابط ایالات متحده و گرجستان تحت مدیریت ترامپ رشد کرده است. معاون رئیس جمهور مایک پنس در تابستان سال 2017 به گرجستان سفر کرد که به عنوان یک موفقیت بزرگ شناخته شد. او به شدت به حضور نظامی روسیه در منطقه تسخینوالی¹⁴⁶ و آبخازیا به عنوان منطقه اشغال شده اشاره کرد. (Radio Free Europe/Radio Liberty, 2017) در ماه نوامبر سال 2017، ایالات متحده دو اقدام بسیار مهم را برای برقراری رابطه دفاعی ایالات متحده و گرجستان با سطح دیگری اعلام کرد. اولاً، ایالات متحده یک فروش تاریخی موشک های ضد تانک جایلن را به گرجستان اعلام کرد. کل بسته شامل 410 موشک و 72 پرتاب کننده می باشد. (News release, 2017) گرجستان اکنون خود را در معرض افزایش فشار ایالات متحده بر ایران قرار می دهد - فشاری که قبلاً بانک های گرجستان را مجبور به تقابل با ایرانیان کرده است - و فرصت های تجاری و استراتژیک در روابط بهبود یافته با ایران را محدود کرده است. تاکنون هر دو کشور مایل بودند موضع گرجستان همچنان مبهم باقی بماند. به رغم نفوذ محدود اقتصادی و سیاسی در تفلیس در رقابت گسترده تر ایالات متحده و ایران، بعید است که هر دو طرف در این جنبه از رابطه توجه زیادی را جلب کنند. در حالی که گرجستان ایالات متحده را به عنوان یک ضرورت استراتژیک می بیند، واشنگتن تفلیس را به عنوان شریک ارزشمند و الگو برای منطقه مورد توجه قرار می دهد.

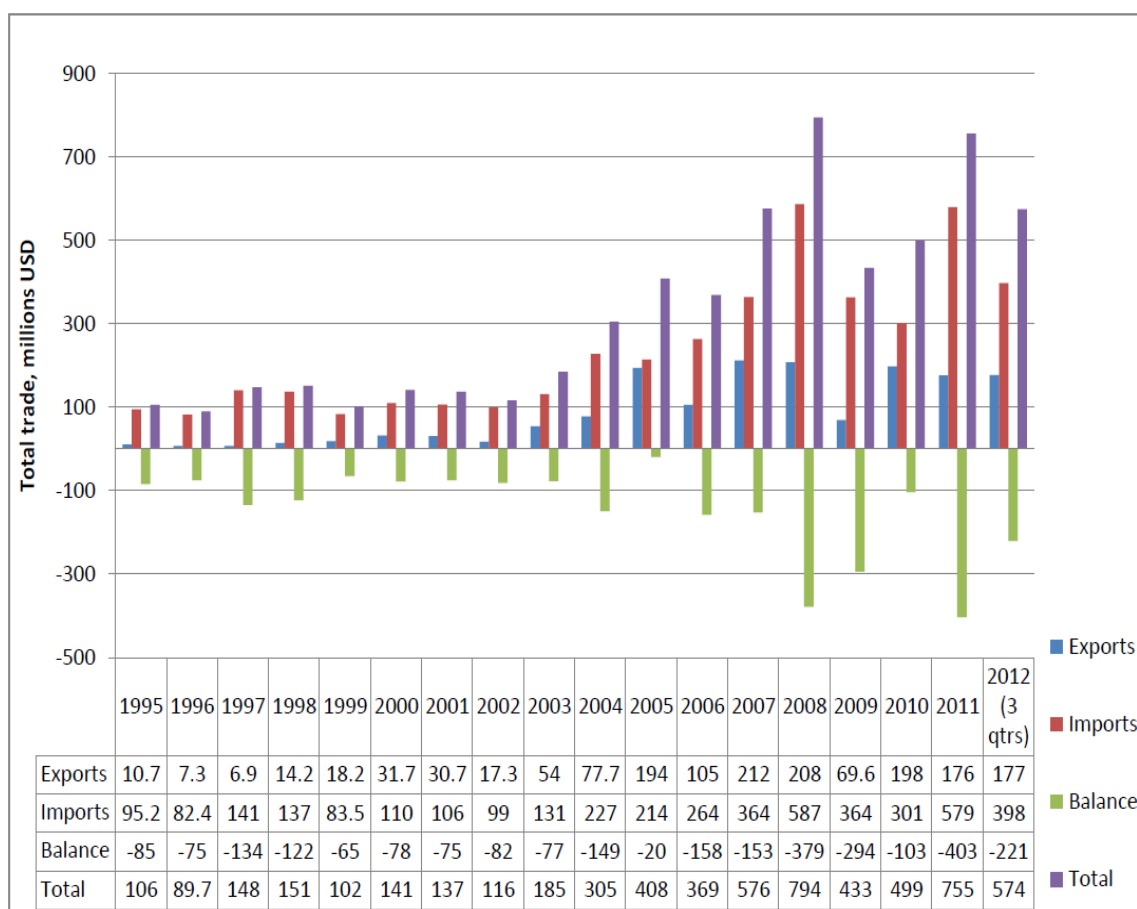
¹⁴⁵ Javelin

¹⁴⁶ Tskhinvali

گرجستان در رتبه دهم برای سهولت انجام تجارت قرار دارد، در حالی که آذربایجان و ارمنستان در سال 2012 به رتبه 55 و 66 با آمریکا رسیده‌اند. در منطقه‌ای که دموکراسی کامل نشده است، جنبه ایدئولوژیک سیاست خارجی آمریکا گرجستان را یک شریک مفید می‌داند. (Freedom House, 2012)

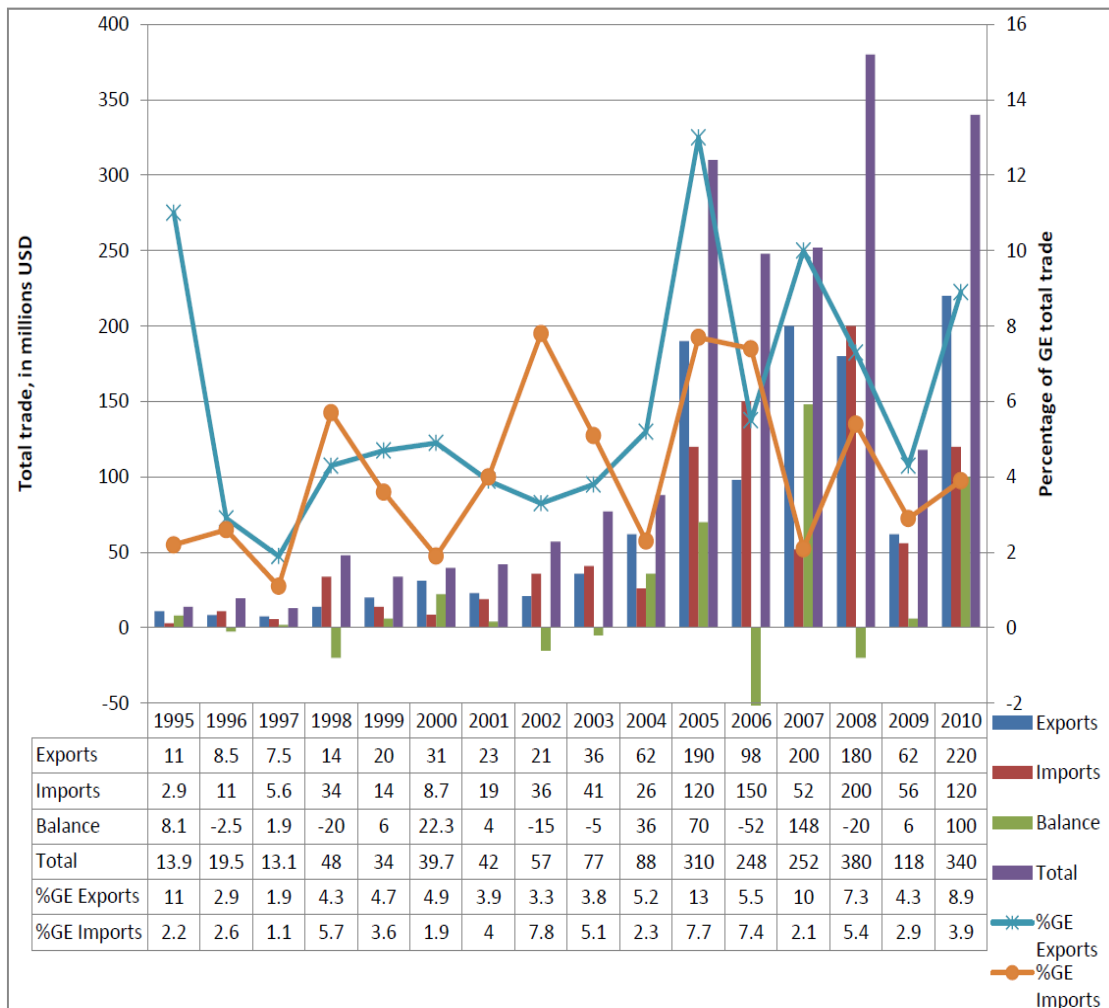
نمودار 2: تجارت گرجستان-ایالات متحده

Figure 30: Georgia-US Trade
(US Census Bureau)

Source: Foreign Trade, US Census Bureau

Figure 31: Georgia-US Trade
(MIT Observatory of Economic Complexity)

Source: The Observatory of Economic Complexity, MIT

ناتو؛ سپر دفاع گرجستان مقابل روسیه

سیاست دوران بازنشستگی ناتو برای کشورهای واجد شرایط، از زمان دور اول گسترش در سال 1952، تا حد زیادی به امنیت آتلانتیک کمک کرده است، و این به منظور تضمین جایگاه اصلی ناتو به عنوان اولین ضامن امنیت در اروپا است. ماده 10 پیمان آتلانتیک شمالی بیان می‌کند که هر ایالت اروپایی که در جهت افزایش اصول این پیمان است و برای کمک به امنیت منطقه آتلانتیک شمالی تلاش می‌کند، می‌تواند به ناتو ملحق شود. سه کشور رسمی امیدوارند که به ناتو ملحق شوند: جمهوری مقدونیه، بوسنی و هرزگوین و گرجستان. روابط ناتو و گرجستان هرگز نزدیک‌تر نبوده، اما کار بیشتر باید انجام شود. گرجستان ابتدا وعده عضویت در نشست ناتو در بوخارست در سال 2008 را اعلام کرد. از آن زمان، این تعهد به عضویت در هر نشست بعدی ناتو تأیید شده است. متأسفانه، همه اعضای اتحادیه به همان اندازه که می‌توانند

حمایت کنند، نکردند. این به خصوص در مورد اعضای ناتو است که ارتباط نزدیکی با روسیه دارند. عضویت گرجستان در ناتو یک مدت طولانی و گاه ناامید کننده است.

در سه نشست اخیر ناتو (2012 در شیکاگو، 2014 در ولز و در سال 2016 در ورشو)، گرجستان امیدوار بود که برنامه اقدام برای عضویت¹⁴⁷ در این کشور را دریافت کند، اما این کار را نکرد. گرچه گرجستان برای پیوستن به ناتو به یک نقشه نیاز ندارد، اما روسیه از شکست تکراری گرجستان، دریافت یک نقشه از ناتو به عنوان یک پیروزی تبلیغاتی استفاده می‌کند. (Coffey, 2018: 9) با این وجود اما گرجستان با ناتو ارتباط دارد. این رابطه شامل برنامه ملی سالانه، کمیسیون ناتو-گرجستان و بسته‌های مهم ناتو-گرجستان است. مرکز آموزش و ارزشیابی مشترک جتات¹⁴⁸ در اوت 2015 افتتاح شد. گرجستان نیز دو بار شرکت یک شرکت پیاده نظام را به نیروی واکنش نیروهای ناتو اختصاص داده است - یک تعهد کاملاً برای یک کشور که عضو اتحادیه نیست. همانطور که پنس استولتنبرگ¹⁴⁹، دبیر کل ناتو، در دسامبر 2016 گفت: «گرجستان تمام ابزارهای عملی برای عضو شدن در ناتو را دارد.» (Thea Morrison, 2016) برخی از اعضای ناتو نگران هستند که ورود گرجستان به ناتو با روسیه در برابر اشغال منطقه اوستیا و آبخازیا به جنگ اتوماتیک منجر شود. مقامات گرجستانی به طور خصوصی می‌گویند که خوشحال هستند که موافقت نامه ناتو یا مصالحه‌ای را به تصویب برسانند که از تضمین امنیت پنج کشور ناتو از دو قلمرو اشغالی محروم می‌شود تا زمانی که مسائل حل و فصل مسالمت آمیز با روس‌ها باشد. (Civil Georgia, 2010)

اسرائیل؛ شریک نظامی-اقتصادی

برای اکثر ناظران، منطقه قفقاز جنوبی ممکن است در اولویت سیاست خارجی اسرائیل نباشد. این یک فرض منطقی است، زیرا هیچکدام از سه کشور قفقاز جنوبی یعنی آذربایجان، ارمنستان و گرجستان هم مرز اسرائیل نیستند. علاوه بر این، این منطقه در یک جنگ قومی است و درگیری‌های جدایی طلبانه در اوستیای جنوبی، آبخازیا و قره باغ کوهستانی، ثبات سیاسی را پیچیده‌تر می‌کند. با این حال، موقعیت استراتژیک قفقاز جنوبی که از یک طرف بین آسیای مرکزی و شرق اروپا قرار دارد و از سوی دیگر بین روسیه و خاورمیانه است، بازیگران منطقه‌ای را برای نفوذ بیشتر در قلمرو به کار گرفته است. این بازیگران معمولاً ترکیه، ایران، روسیه و اتحادیه اروپا هستند و علاقه آنها به نظر منطقی است که هرگونه نفوذ بالقوه‌ای را که اسرائیل در منطقه داشته، غلبه کنند.

با این حال، طی چند سال گذشته، اسرائیل روند سیاست خارجی خود را نسبت به هر کشوری در قفقاز جنوبی تشدید کرده است. هر کشور به دلایل خاص خود از اسرائیل استقبال می‌کند. برای مثال، قبل از سال 2008، ارتش گرجستان عمدتاً با تکنولوژی نظامی اسرائیل تامین شد. با این حال، جنگ روسیه و

¹⁴⁷ Membership Action Plan

¹⁴⁸ JTEC

¹⁴⁹ Jens Stoltenberg

گرجستان که در اوت سال 2008 آغاز شد، باعث شد که صادرات اسرائیل به حالت تعلیق درآید، زیرا روسیه عصبانی بود که همسایه کوچکش توانست چنین توانایی‌های نظامی پیشرفته‌ای داشته باشد. گرجستان از روابط نظامی فراتر رفته است و از نظر اقتصادی با اسرائیل منافی دارد: سرمایه‌گذاری‌های اسرائیل در اقتصاد گرجستان نقش مهمی ایفا می‌کند. علاوه بر این، گرجستان از لحاظ ژئوپولیتیک اهمیت دارد، تا آنجا که چندین بندر بزرگ در ساحل دریای سیاه خود دارد که به راحتی می‌تواند برای اهداف تجاری و نظامی برای اسرائیل مورد استفاده قرار گیرد.

اسرائیل تمایل داشته است که خطوط لوله انتقال انرژی که از گرجستان عبور می‌کند تا تل آویو ادامه یابد. در این راستا جلب رضایت گرجستان و همکاری‌های نظامی با این کشور با هدف دفاع از خطوط لوله انتقال انرژی از سوی این کشور دنبال شد. به نظر می‌رسد اسرائیل از این طریق در پی تحت فشار قراردادن روسیه برای توقف حمایت از بشار اسد در سوریه و گرفتن امتیازات دیگر نیز بوده است. (نایبیان، 1391: 153). البته نباید این واقعیت را نادیده گرفت که روابط بین روسیه و اسرائیل با وجود این موارد و برخی نقاط اختلاف، بد نبوده و بالعکس همکاری‌های اقتصادی، امنیتی بین دو کشور وضعیت خوبی را نشان می‌دهد. نفوذ بیشتر اسرائیل با همراهی مثبت ایالات متحده آمریکا در کشورهای قفقاز جنوبی را می‌توان با هدف نزدیکی هر چه بیشتر به مرزهای سرزمینی ایران نیز دانست. منافع اسرائیل در گرجستان و سایر کشورهای حوزه قفقاز جنوبی همواره با سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در تضاد بوده است. اهداف اسرائیل در جهت حضور هرچه پررنگ‌تر در این منطقه کاملاً با اهداف و راهبردهای جمهوری اسلامی ایران مغایرت دارد. ایران به دنبال کسب جایگاه محکم در منطقه است و این هدف با افزایش قدرت منطقه‌ای صورت می‌گیرد.

بنابراین روابط اسرائیل با هر یک از سه کشور قفقاز جنوبی وابسته به منافع اقتصادی و نظامی خاص است - منافع که در یک چارچوب وسیع‌تر و پیچیده قرار دارد. دلیل دیگری که دیپلماسی اسرائیل در مورد قفقاز جنوبی افزایش یافته است، ایران است. یکی از نمونه‌های بارز همکاری اسرائیل با کشورهای قفقاز جنوبی، جمهوری آذربایجان است. این همکاری‌ها در زمینه اقتصادی، نظامی و فرهنگی بوده است که نگرانی ایران را در این خصوص به دلیل همسایگی آن با آذربایجان به دنبال داشته است.

به همین منظور در مورد آذربایجان، ایران می‌خواهد آن را در یک راهروی مشترک اقتصادی همراه با روسیه قرار دهد و همکاری اسرائیل با باکو را به نحوی محدود کند. همچنین ایران اغلب آذربایجان را متهم کرده است که اجازه می‌دهد ارتش اسرائیل از قلمرو خود برای جاسوسی از ایران استفاده کند. ایران نیز از حضور اسرائیل در کشورهایی که در نزدیکی مرزهای آن هستند نگران است و پیچیدگی روابط بین اسرائیل و کشورهای قفقاز جنوبی باعث تاثیر منفی بر گسترش روابط ایران با این کشورها می‌شود. بنابراین می‌توان گفت که سیاست خارجی اسرائیل نسبت به کشورهای قفقاز جنوبی متنوع است و می‌تواند مشکلاتی را برای ایران ایجاد کند. (Avdaliani, 2017)

گرجستان به عنوان خارج نزدیک روسیه

روابط گرجستان و روسیه در تاریخ کوتاه خود دچار تغییراتی شد که غیر از دیدگاه غرب گرایانه مقامات گرجی، از مسأله اوستیا نیز تاثیر پذیرفت. اهمیت قفقاز جنوبی برای روسیه به عنوان بخشی از حوزه شوروی مورد تأیید کارشناسان روسی و غیر روسی است. در یک تحلیل اندام وار، قفقاز را می‌توان به قلب راهبردی روسیه تشبیه کرد. راهبرد روسیه در برابر قفقاز جنوبی را باید به عنوان بخشی از راهبرد کلان این کشور در برابر حوزه شوروی تحلیل و ارزیابی کرد. گرجستان از اهمیت استراتژیکی برای روسیه برخوردار است. اساساً اهمیت گرجستان برای روسیه در فهم اهمیت منطقه قفقاز شکل می‌گیرد. قفقاز کانال ارتباطی روسیه با دریاهای آزاد است و همچنین راه روسیه به خاورمیانه از قفقاز می‌گذرد. از زمان استقلال، ارمنستان، آذربایجان و گرجستان سه راه مختلف جغرافیایی را دنبال کرده‌اند. ارمنستان وابسته به روسیه است. آذربایجان نسبتاً مستقل از روسیه است و جهت‌گیری گرجستان به سمت غرب، خصومت روسیه را علیه آن شکل داده است. (Kamrava, 2017: 20) همه کشورهای قفقاز جنوبی تلاش کرده‌اند روابط سیاسی و اقتصادی با طیفی از بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای را به منظور تسهیل و حفاظت از حاکمیت سرزمینی خود ایجاد کنند، اگرچه آنها درجات مختلفی از موفقیت داشته‌اند. روسیه قفقاز جنوبی را به عنوان حوزه‌ی تحت نفوذ خود و به عنوان بخشی جدایی ناپذیر از زمان شوروی می‌داند. همچنین این منطقه، حوزه رقابت روسیه با غرب-ناتو و دیگر قدرت‌های منطقه‌ای همچون ترکیه و ایران است. (Toucas, 2017) دکترین نظامی روسیه در سال 2016 خطرات و تهدیدات جدی نظامی را که با روسیه روبرو است مشخص کرد. موضوعات مرتبط با تحولات در قفقاز جنوبی عبارتند از: جلوگیری از گسترش ناتو در مناطق حاشیه‌ای با روسیه؛ قرار دادن زیرساخت‌های ناتو در مناطق مجاور روسیه؛ و ایجاد رژیم‌ها در ایالت‌های مرزی با روسیه که منافع مسکو را تهدید می‌کند. (Gorenburg, 2016) استراتژی روسیه برای مقابله با این تهدیدها عواقب جدی برای کشورهای قفقاز جنوبی داشته است. روسیه همچنین استقلال اوستیای جنوبی و آبخازیا را از گرجستان به رسمیت شناخت. (Hedenskog and others, 2018: 58) جنگ روسیه و گرجستان در سال 2008 نقطه عطفی بود که پس از آن کشورهای قفقاز جنوبی شروع به سوال استفاده از جهت‌گیری غربی کردند. (Cornell, 2017)

تنش میان گرجستان و دو منطقه جدایی طلب آبخازیا و اوستیای جنوبی، می‌تواند تشدید شود. نیروهای روسیه از اوائل دهه 1990، در اشکال مختلف در آبخازیا و اوستیای جنوبی حضور داشته‌اند. روسیه دارای مرز زمینی با گرجستان است که باعث می‌شود که هرگونه تقویت نزدیک به یک عملیات را آسان‌تر کند. در این میان روسیه با استفاده از نیروهای هوا و فضا از پایگاه‌های خود در قفقاز شمالی و ارمنستان در عملیات علیه گرجستان آسان‌تر می‌تواند حملاتی را ترتیب دهد. خط ساحلی گرجستان نیروی دریایی روسیه را قادر می‌سازد تا از ناوگان دریای سیاه خود نه تنها برای شلیک موشک‌های کروز استفاده کند، بلکه همچنین برای یک مانور دریایی با واحدهای تیپ پیاده نظام 810 در کریمه، دفاع هوایی کشتی و تامین

حمل و نقل روسیه تجهیزات نیروی زمینی برای تقویت نیروها در پایگاه‌های نظامی خود نیز به کار برد. این نیز به عنوان آمادگی برای یک جنگ عمده منطقه‌ای در قفقاز معنی دارد. (Hedenskog and others, 2018: 73) روسیه سعی کرد با پاسخگویی شدید و سریع به عملیات نظامی گرجستان در اوستیای جنوبی طرف گرجی را غافلگیر کند و کشورهای غربی را ناامید و سرخورده سازد. نوع واکنش روسیه در اوستیای جنوبی غیر منتظره و دور از انتظار بود و آمادگی روسیه برای مقابله با این بحران را نشان می‌داد. در واقع از نظر روس‌ها بحران تا حد زیادی قابل پیش‌بینی بود. در دوران فعلی اگرچه ایدئولوژی سیاسی در ساختار نظام بین الملل نقش چندانی را ایفا نمی‌کند ولی گسترش نفوذ و حفظ آن، هنوز از سیاست‌های بنیادین کشورها به شمار می‌رود. از این رو گسترش لیبرالیسم و ناتو علی‌رغم انحلال کمونیسم و پیمان ورشو مشاهده می‌شود. این امر نشان از پیچیدگی نظام بین‌الملل چند مرکزی فعلی دارد. جابه‌جایی در سیاست خارجی گرجستان دقیقاً به زمان بحران سال 2008 برمی‌گردد. جابه‌جایی و تغییر در سیاست خارجی گرجستان و جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با هم، نشأت گرفته از تغییر در اولویت‌های اهداف سیاست خارجی روسیه و در نتیجه اتخاذ استراتژی جدید این کشور در مسایل سیاست خارجی به ویژه در ارتباط با ایالات متحده و پیمان ناتو است که این امر نشانه‌های گسترش روابط این دو کشور را به دنبال داشته است.

نتیجه‌گیری

روابط گرجستان و ایران به تدریج در چند سال گذشته بر اساس نگرانی‌های مشترک در مورد نفوذ روسیه در منطقه توسعه یافته است. پس از جنگ اوت 2008 با روسیه، همانطور که مسکو سعی در تضعیف و جداسازی گرجستان داشت، مشتاق بود که میزان و کیفیت روابط خارجی‌اش را گسترش دهد. به سرعت تغییر معادلات در توازن منطقه‌ای، و همچنین عواقب بالقوه از به رسمیت شناختن یک جانبه روسیه در آبخازیا و اوستیای جنوبی، گرجستان مجبور شد مجدداً سیاست‌های منطقه‌ای خود را ارزیابی و تغییر دهد. کاهش نقش گرجستان و منطقه قفقاز جنوبی در سیاست خارجی ایالات متحده منجر به وضعیتی شد که مشخص شد گرجستان نمی‌تواند به طور انحصاری بر پشتیبانی از غرب برای امنیت خود تکیه کند، و این امر برای ارتقای روابط با دولتهای منطقه ضروری به نظر رسید. اگرچه ارتباطات استراتژیک گرجستان با واشنگتن برخی از نیازهای امنیتی و دفاعی تفلیس را فراهم می‌کند، اما آنها نمی‌توانند به طور مداوم منافع امنیتی حیاتی خود را تضمین کنند. در نتیجه، هدف از دیپلماسی گرجستان ایجاد تعادل مناسب قدرت در منطقه بوده و تنوعی از سیاست خارجی خود که شامل ارتقا روابط خود با ایران است، منعکس می‌کند. سیاست‌گذاران گرجستان از نگرانی‌های ایران در مورد نفوذ روسیه در منطقه آگاه هستند. بنابراین تفلیس به اینکه ایران حداقل بخشی از ثبات منطقه‌ای را پشتیبانی کند، موافق است. در گسترش روابط دوجانبه تفلیس-تهران در سال 2011، نیاز به ویزا برای سفر را برداشتند که این موجب موجب افزایش سفرهای ایران به گرجستان شد. همچنین قراردادهایی برای کاهش مالیات دوگانه، کاهش هزینه‌های حمل و نقل، و همکاری برای تأمین منابع مالی و تخصص برای تاسیسات آبیاری منعقد کردند.

از طرفی دیگر، گرچه گرجستان به شدت با هزینه سنگین مواجه است، تنش‌های ایالات متحده و ایران را نیز در مقابل خود می‌بیند. تلاش برای بمب‌گذاری یک خودرو جلوی سفارت اسرائیل در تفلیس - حمله‌ای که برخی معتقدند توسط یک پروکسی ایرانی انجام شده است نشان می‌دهد که گرجستان به طور کامل از آمریکا جدا نیست. رقابت‌های ایران در محیط و فرهنگ اقتصادی غرب ممکن است برای تجار و گردشگران ایرانی جذاب باشد، اما این فضای آرام - و حضور اقتصادی متوسط آمریکا و اسرائیل - گرجستان را به عنوان هدف قابل ملاحظه‌ای برای پراکندگی‌های ایدئولوژیکی ایران تبدیل می‌کند. برای ایران اولویت این است که منطقه در جهت صلح آمیز توسعه یابد؛ چرا که هر بی‌ثباتی می‌تواند تأثیرات گسترده‌ای بر ایران داشته باشد. ایران، مانند ترکیه، به دنبال توسعه و اتصال به شبکه زیرساخت‌های انرژی و حمل و نقل است و این منطقه را به عنوان دروازه‌ای به بازارهای بزرگ‌تر بررسی می‌کند. بر خلاف انتظارات اولیه در قفقاز جنوبی، لغو تحریم‌ها علیه ایران هنوز مزایای عمده‌ای برای منطقه ایجاد نکرده است. اقتصادهای کوچک منطقه خود دارای جذابیت محدودی برای جمهوری اسلامی هستند مگر اینکه آنها بتوانند به عنوان دروازه‌ای به بازارهای بزرگ مانند روسیه و اتحادیه اروپا عمل کنند.

برای کشورهای قفقاز جنوبی، توسعه روابط با غرب مهم است. سیاست خارجی ایالات متحده نشان دهنده پیچیدگی فشارهای ژئوپولیتیک است. روسیه در شمال، آسیای مرکزی در شرق، ایران در جنوب و ترکیه و اروپا در سمت غرب، قفقاز جنوبی در یک بخش بسیار خصمانه و دشوار جهان قرار گرفته است. ایران از سیاست‌های منطقه‌ای برای ایجاد روابط معقول با حداقل دو کشور از سه کشور قفقاز جنوبی (ارمنستان و گرجستان) استفاده کرده است. این دو کشور همکاری نزدیک با اتحادیه اروپا دارند، بنابراین رابطه آنها با اتحادیه اروپا باید مورد بررسی قرار گیرد تا اطمینان حاصل شود که اتحادیه اروپا با موضع خود در مورد ایران مخالف نیست و خود یا شرکای شرقی آن را به خطر نمی‌اندازد. اتحادیه اروپا همچنین باید از قدرت و روابط خود با این شرکا استفاده کند تا اطمینان حاصل شود که تلاش‌های بین‌المللی برای تغییر سیاست هسته‌ای ایران و چشم‌انداز ضد غربی ناکام مانده است. ایران به خصوص در مورد برخورد با گرجستان، با توجه به منافع روسیه در قفقاز جنوبی و محتاطانه در مورد همکاری با تفلیس اقدام می‌کند. علاوه بر این، جغرافیای محدود (عدم مرز مستقیم بین دو کشور) و سایر عوامل مانند نفوذ غرب و ترکیه، وابستگی شدید به حمایت اقتصادی و سیاسی غربی اجازه نخواهد داد که تفلیس در ارتباط با تهران گام مستحکمی بردارد. همچنین گرجستان، به عنوان یک کشور متعهد به ناتو، بعید است که به منظور بهبود روابط با ایران، روابط استراتژیک خود را با ایالات متحده و یا چشم‌انداز اتحاد اروپا و اقیانوس اطلس به خطر بیندازد.

سیاست خارجی جدید گرجستان به نظر می‌رسد به صراحت عملگرا است و به علت اقتصاد و تا حدی نگرانی‌های امنیتی وابسته است. گرچه تفلیس با تلاش برای حفظ سطح بالایی از همکاری راهبردی با غرب و به طور همزمان از طریق روابط تجاری با ایران سود می‌برد، رهبری سیاسی گرجستان از این

واقعیت آگاه است که به عنوان یک کشور کوچک، برای شکل‌گیری سیاست خارجی خود نیاز به همه طرفها دارد. از دیدگاه ایران، استفاده از یک روابط گرجی-ایرانی این است که تهران می‌تواند خود را در منطقه قوی‌تر ببیند، به ویژه هنگامی که ایران فضای نامحدودی ندارد. با توجه به نقش قابل ملاحظه روسیه در گرجستان، این بدان معنا است که احتمال حضور ایران در صفحه شطرنج قفقاز جنوبی می‌تواند به عنوان یک نیروی ثبات دهنده باشد.

منابع

نایبیان، جلیل (1392)، نقش اسرائیل در بحران قفقاز (بررسی مناقشه گرجستان)، مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره 6، شماره 2، پاییز و زمستان.

1. Agenda, (2017) "Agile Spirit 2017 Multinational Drills End," September 11, <http://agenda.ge/news/86670/eng> (accessed July 29, 2020).
2. Avdaliani, Emil (2017), "Israel and the South Caucasus: Building a New Approach", BESA Center Perspectives Paper No. 632, November 2, 2017.
3. Balci, Bayram (2014), "Strengths And Constraints Of Turkish Policy In The South Caucasus", Visiting Scholar, Carnegie Endowment For International Peace, Washington DC, Insight Turkey, Vol. 16 / No. 2 /2014, Pp. 43-52, Winter.
4. Civil Georgia (2010), "Georgia Makes 'Unilateral Pledge' of Non-Use of Force," November 23, <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=22880> (accessed September 23, 2020).
5. Cornell, Svante E. (2017) "The Raucous Caucasus", The American Interest, Vol. 12, No. 6, Available at: <https://www.the-american-interest.com/2017/05/02/the-raucous-caucasus/> (accessed September 25, 2020).
7. Coffey, Luke (2018), "NATO Membership for Georgia: In U.S. And European Interest", the Heritage Foundation, Special Report, January 29, NO. 199.
8. E. Herczog, Secure (2013), sustainable, and competitive energy supply: engaging with partner beyond EU borders, presentation within the 'European Energy Community Strategy: Political , Economic, and Environmental Challenges in South East Europe', Brussels, Belgium, 21 February.
9. Freedom House, "Nations in Transit, 2012," June 2012. Available at: <http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/2012%20%20NIT%20Tables.pdf>
10. Göksel, Nigar (2013), "Turkey and Georgia: Zero Problems?" The German Marshall Fund of the United States, June 19, Available at: http://www.gmfus.org/wp-content/blogs.dir/1/files/mf/1372172079_Goksel_TurkeyGeorgia_Jun13.pdf (accessed September 26, 2020).

11. Gorenburg, Dmitri (2016), "Russia's strategic calculus: threat perceptions and military doctrine", PONARS Eurasia Policy Memo no. 448, Available at: <http://www.ponarseurasia.org/memo/russias-strategic-calculus-threat-perceptionsand-military-doctrine> (accessed 30 September 2020).
12. Hedenskog, Jakob, Holmquist, Erika and Norberg, Johan (February 2018), "Security in the Caucasus: Russian policy and military posture", Swedish Defence Research Agency, Available at: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewisjsjcwvbdAhVGiSwKHRgOBJAQFjAAegQICRAC&url=https%3A%2F%2Fwww.foi.se%2Freport-search%2Fpdf%3FfileName%3DD%253A%255CReportSearch%255CFiles%255Cf3af1b94-064b-47f7-a31d-782db00dc2b5.pdf&usg=AOvVaw3yBUTVYzCDJdd7KkRVogTL> (accessed September 21, 2020).
13. Misera, Aaron (2013), "To each their own: The Southern Caucasus and Iranian influence", Directorate-General for External Policies of the Union Policy Department, Available at: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2013/491485/EXPO-AFET_SP\(2013\)491485_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2013/491485/EXPO-AFET_SP(2013)491485_EN.pdf) (accessed September 27, 2020).
14. News release, (2017), "Georgia–Javelin Missiles and Command Launch Units," Defense Security Cooperation Agency, November 20, Available at: <http://www.dsca.mil/major-arms-sales/georgia-javelin-missiles-and-command-launch-units> (accessed September 29, 2017).
15. Kamrava, Mehran (ed.) (2017), *the Great Game in West Asia*, Oxford: Oxford University Press, p. 20.
16. K. Kakachia, Kornely (2011), "Iran and Georgia: Genuine Partnership or Marriage Of Convenience? ", Ponars Eurasia Policy Memo, September, No. 186.
17. Thea Morrison, "Stoltenberg: Georgia Has All Practical Tools to Become NATO Member," Georgia Today, December 3, 2016, Available at: <http://georgiatoday.ge/news/5297/Stoltenberg%3A-Georgia-Has-All-Practical-Tools-to-Become-NATO-Member> (accessed September 23, 2020).
18. U.S. Embassy Georgia, "Policy & History," <https://ge.usembassy.gov/our-relationship/policy-history/> (accessed July 28, 2020).
19. Torbakov Igor (2008), "The Georgia Crisis and Russia- Turkey Relations", The Jamestown Foundation, Available at: <http://www.jamestown.org/uploads/media/GeorgiaCrisisTorbakov.pdf>

20. Toucas, Boris (2017), "Russia's Design in The Black Sea: Extending the Buffer Zone", CSIS Commentary, 27 June, Center for Strategic and International Studies, <https://www.csis.org/-analysis/russias-design-black-sea-extending-buffer-zone> (accessed 22 November 2019).

21. Radio Free Europe/Radio Liberty (2017), "Pence Reaffirms U.S. Solidarity with Georgia, Denounces Russian 'Aggression,' Radio Free Europe/Radio Liberty, August 1, Available at: <https://www.rferl.org/a/pence-georgia-montenegro-nato-russia-baltics-visit/28652154.html> (accessed September 29, 2020).

22. "Report on Georgia-Iran Economic Relations", Policy Paper, 1 May 2018 Civil Council on Defense and Security, Tbilisi, Georgia. Available at: <http://www.civilcouncil.org/activities/publishings/report-on-georgia-iran-economic-relations> (accessed September 20, 2020).

22. Weiss, Andrea and Zabanova, Yana (2017), "The South Caucasus and Iran in the Post-Sanctions Era", The German Institute for International and Security Affairs (SWP), 18 Aug, Available at: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2017C24_wis_zbv.pdf (accessed September 19, 2020).

Aref Bijan

Petersburg State University

Shoayb Mohammadi

People's Friendship University of Russia

The Impact of regional and trans-regional powers on South Caucasus (Case Study: Iran-Georgia Relations)

Abstract

Iran has been considered by the Georgian authorities as an important country in the strategic ocean of the Gulf and Caspian Sea energy after independence. The regional and trans-regional powers continues to play an important role in relations between the two countries. The barriers to the expansion of relations between the two countries are also affected by the type of economy and internal structures. Nevertheless, Georgia as a

separate republic from the Soviet Union, while acting in the West Square, still has limited relations with Iran. Relations between Iran and Georgia began with the collapse of the USSR and in that time have experienced a lot of hesitation. Iran has one of the first countries to recognize the independence of Georgia. Political contacts and economic relations between Iran and Georgia in the 22 years is not very active. Side tried to maintain communication, primarily focusing on their geographical proximity. Tehran and Tbilisi have not yet reached the implementation of major economic projects, but the mutual desire to breakthrough results still present. Iran and Georgia in recent years managed to mitigate some apprehension to each other, which is determined by closely involving Georgia's Euro-Atlantic integration schemes. Aggravating moment to establish trust between the two countries were close ties between Georgia and Israel. Particularly alarmed Iran close military-technical cooperation Tbilisi and Tel Aviv. Iranian-Georgian relations have not escaped the impact of regional and trans-regional powers. The coming to power in Georgia party "United National Movement" headed by Mikhail Saakashvili did not contribute to the rapprochement of Tbilisi and Tehran. At the same close ties U.S. and Georgia, among which in January 2009 was signed Strategic Partnership Charter, were not insurmountable irritant to Iran. In contrast, the Georgian authorities Marshall line on close relations with the West viewed Tehran in a pragmatic manner. Georgia could become a mediator between Iran and the West, primarily in the economic sphere. The question is: How regional and trans-regional powers influenced Iran-Georgia relations. The hypothesis is that foreign elements have had a negative impact on the expansion of cooperation between the two countries. The results show that Iran's extensive cooperation with Russia, on the one hand, and Georgia's extensive cooperation with the West, especially the United States, are the main obstacle to further developing relations between the two countries.

سعید محمدی

دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشگاه تهران

آزیتا صالحی

دانشجو روابط بین الملل، دانشگاه اصفهان

روابط ایران و گرجستان در پسا معاهده برجام

مقدمه

حوزه جغرافیایی قفقاز همانند منطقه آسیای مرکزی برحسب مرزهای ایجادشده از دوره حاکمیت تزارها در روسیه شکل گرفته است. در منطقه حساس قفقاز سه کشور، گرجستان، آذربایجان و ارمنستان با گرایشات مختلف، در عین حال با نسبت اهمیت راهبردی بسیار بالا واقع شدند. نکته مهم این منطقه، حضور سه کشور ایران، روسیه و ترکیه در همسایگی این منطقه است که هرگونه برنامه ریزی در جهت ایجاد همکاری و رابطه در این حوزه، مستلزم تبیین گرایشات و ظرفیتهای کشورهای این منطقه و در وهله دوم شناخت چارچوبهای حاکم بر روابط و تعاملات میان سه کشور نامبرده و همسایگان آنهاست.

چشم انداز کلی حاکم بر سیاست خارجی ایران در طول چند دهه پس از انقلاب اسلامی سال 1979 در رابطه با منطقه قفقاز مبتنی بر چند اصل زیر است؛ الف: ایران در این منطقه تا حد ممکن تلاش کرده است تا منافع حیاتی فدراسیون روسیه را به رسمیت بشناسد و بر آن صحنه بگذارد. ب؛ راهبرد ثابت ایران در طول سالهای گذشته، همچنان براساس مخالفت نسبت به دخالت قدرتهای فرامنطقه‌ای در این حوزه استوار است و همچنین تلاش در جهت روشن و شفاف نگه داشتن روابط خویش با کشورهای منطقه قفقاز است. بدین ترتیب می‌توان اشاره کرد که روابط ایران با کشورهای منطقه قفقاز و بالاخص جمهوری گرجستان، براساس شاخصه‌های فوق‌الذکر استوار شده است. از سوی دیگر می‌توان بنابه مستندات زیر، جمهوری گرجستان را کشوری بسیار مهم در این منطقه دانست؛

1- ثبات وضعیت سیاسی و اجتماعی در این کشور، کنترل بحران آبخازیا، برگزاری انتخابات ریاست جمهوری و پارلمانی در این کشور.

2- آغاز روند جهش اقتصادی با رشد نسبی، پس از سالها تجربه رشد منفی

3- موفقیت در تثبیت نرخ پول ملی (لاری) در مقابل با ارزهای معتبر خارجی

4- در اختیار داشتن امکانات حمل و نقل جاده‌ای و ریلی منطقه قفقاز که لازمه گسترش فعالیت اقتصادی ایران با کشورهای مختلف اروپایی بالاحص آلمان است.

مجموعه این عوامل، اهمیت روابط ایران و گرجستان را در ابعاد مختلف روشن می‌سازد. مطابق با آنچه که در چکیده مقاله به آن اشاره گردید، ماهیت این رابطه را می‌توان به صورت کلاسیک در میانه خطی از واگرایی-همگرایی تبیین نمود که به مرور به سمت نوعی از رویکرد تعارض-همسازی سوق پیدا کرده است. با توجه به همه متغیرهای پیچیده و متداخل اثرگذار بر ماهیت این رابطه و چگونگی تداوم آن، در اینجا ابتدا، گذری اجمالی بر تئوری و چارچوب نظری مورد بحث (واگرایی-همگرایی) خواهیم داشت و سپس با استفاده از رویکرد، تعارض-همسازی نسبت این رابطه را در دوره پسابرجام بررسی خواهیم نمود.

چارچوب نظری

همگرایی

تبیین رویکرد واگرایی-همگرایی مستلزم درک درست از این دو مفهوم است. در همگرایی تعامل بازیگران برای استفاده از تمامی امکانات و عوامل مثبت و متغیر ژئوپلیتیکی با هدف حفظ استقلال و تمامیت ارضی، وحدت و امنیت ملی و همه ارزشهای حیاتی یک دولت- ملت است؛ به عبارت دیگر، ژئوپلیتیک همکاری به نوعی رویکردهای منطقی و منطبق با واقعیت‌های ژئوپلیتیکی کشورها در جهت مسامحه با یکدیگر است (احمدی پور و قلی زاده، 1389: ص 9). در این وضعیت، هدف‌ها و رفتارهای برخی از بازیگران به عنوان مانعی در جهت دستیابی به هدفهای همدیگر تفسیر می‌شود و در صورت تعدیل یا تلاش برای تعدیل رفتارها توسط بازیگران و تبدیل آن به رفتارها و سیاستهای سازگار، الگوی رفتاری مبتنی بر همکاری شکل می‌گیرد، در غیر این صورت روند روابط به سمت نوعی از واگرایی سوق پیدا خواهد کرد. به تبع مفهوم همگرایی، رویکرد همگرایی منطقه‌ای نیز مطرح شده است که سطح بالاتری از مفهوم صرف همگرایی است و در واقع به معنی، اختلاط و درهم آمیزی کشورها در یک منطقه جغرافیایی مشخص از جهات اقتصادی، سیاسی و راهبردی است (مجته‌زاده، 1389: 240).

ریچارد هاس محقق حوزه روابط بین‌الملل در توضیح مفهوم واگرایی اشاره می‌کند که همگرایی فرآیندی است که حول محور آن بازیگران سیاسی و دولتهای مستقل در کشورهای مختلف، بر این باورند که در تأسیس دولت متمرکز وحدت به نفع آنها است که جایگزین دولتهای قدیم شود (هاس؛ 1958: 16). در

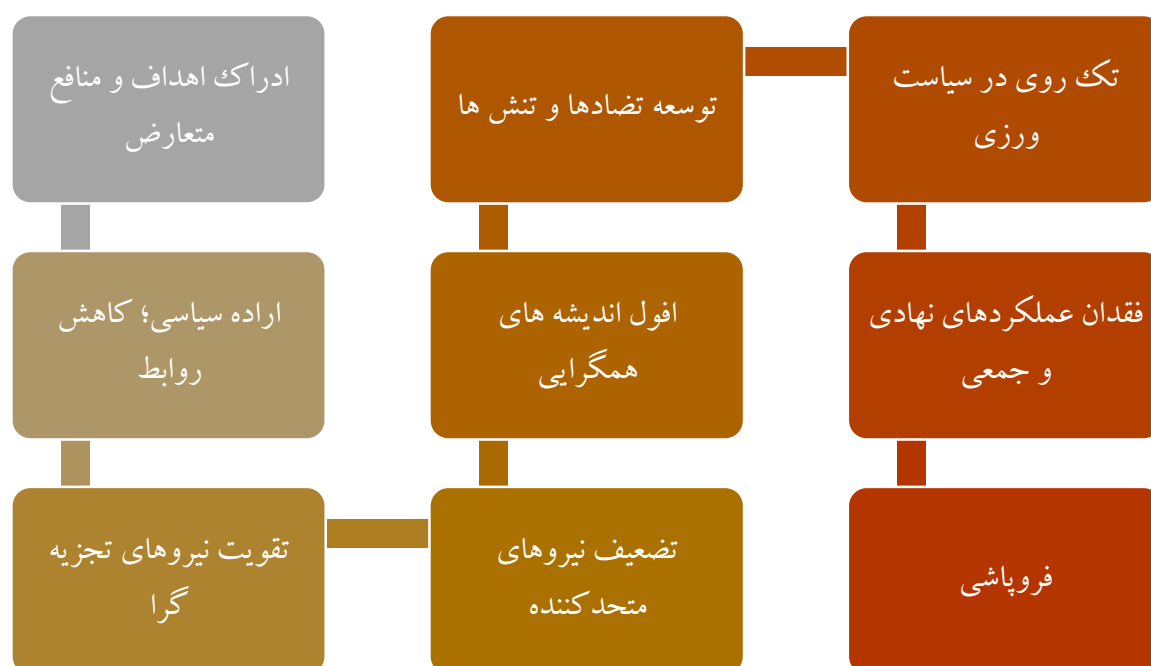
تعریف دیگری از همگرایی اشاره شده است که همگرایی فرآیندی است که طی آن ملتها از تمایل و توانایی خویش نسبت به تدبیر مستقل سیاست خارجی و سیاستهای اساسی داخلی خود منصرف شده و در پی تصمیم‌گیری مشترک و یا تفویض روند تصمیم‌گیری به سازمانهای جدیدی هستند (مشیرزاده 1389: 40 – 41). در مجموع در همگرایی تلاش دولتها بر این است که عوامل اختلاف‌زا و زمینه‌های ناسیونالیستی؛ همچون، وفاداریهای ملی و احساسات ناسیونالیستی و... را کنار بگذارند و سرمایه‌گذاری بر روی زمینه‌های مشترک را توسعه و قوت ببخشند (بوزان، 2009: 24).

شکل و ماهیت رابطه ایران و گرجستان تا به امروز، با توجه به تعریف مطروحه از مفهوم همگرایی، فاصله زیادی دارد، هرچند که فاصله این رابطه با مفهوم واگرایی کامل نیز حفظ شده است.

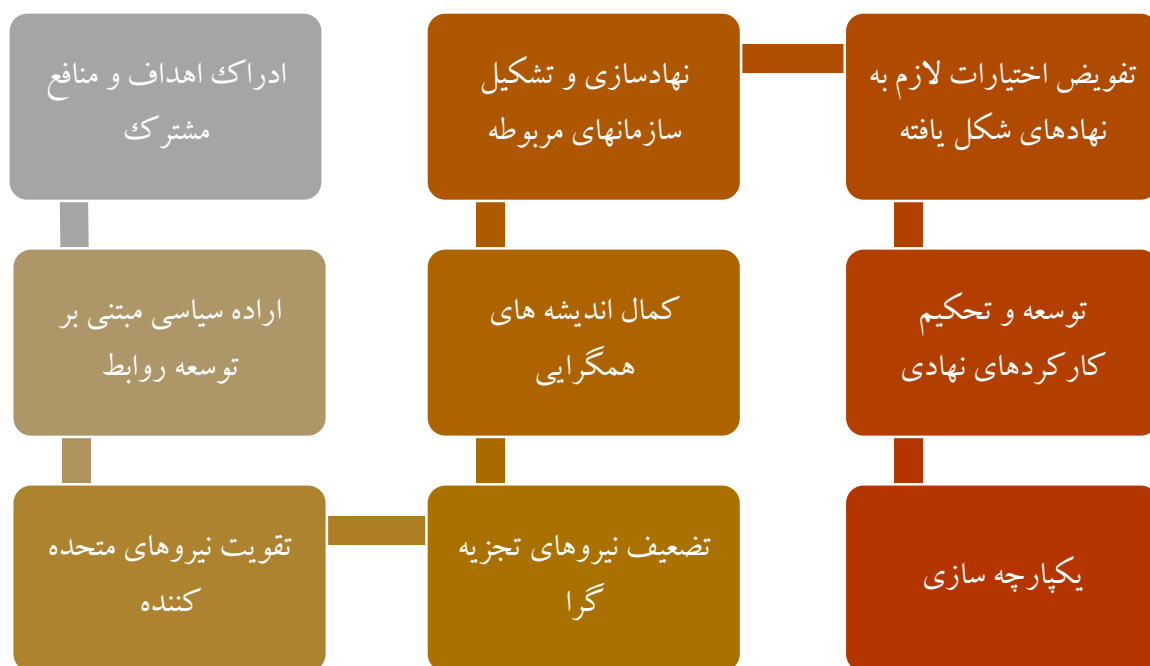
واگرایی

منظور از واگرایی در ادبیات روابط بین‌الملل، فرآیندی است که طی آن واحدهای سیاسی و دولتها از همدیگر دور شده و در اثر آن زمینه بحران فراهم می‌شود (قوام، 1388: 229). به عبارتی اشاره به وضعیتی اجتماعی است که دو یا چند کنشگر، هدفهای ناسازگار را دنبال می‌کنند. نیروهای واگرا، تلاش دولت را برای یکپارچه کردن مردم و قلمرو در یک مجموعه منسجم را مشکل می‌کنند. اختلاف فرهنگی، سیاسی یا اقتصادی میان جمعیت‌ها یا موانع جغرافیایی و تماس میان مناطق مختلف همگی در حکم نیروهای مرکزگریز (واگرا) عمل می‌کنند. اگر نیروهای مرکزگریز (واگرا) را بدون نظارت هرگونه سیستم متعادل کننده‌ای به حال خود واگذاریم، موجب فروپاشی یک واحد جغرافیایی می‌شوند (مویر، 1379: 199).

در اینجا می‌توان، شاخصه‌ها و ابعاد شکل‌دهنده هر دو مفهوم واگرایی و همگرایی را ملاحظه نمود؛

همگرایی

فرآیند همگرایی (حافظ نیا، 1391).

با توجه به تعاریف مذکور از مفاهیم همگرایی و واگرایی در اینجا می‌توان روابط ایران و گرجستان را بهتر تبیین نمود.

تبیین روابط ایران و گرجستان (براساس رویکرد واگرایی-همگرایی)

برای رابطه ایران و گرجستان می‌توان پیشینه 200 ساله‌ای را لحاظ نمود. اشتراکات تاریخی، فرهنگی و ژئوپولیتیک، شکل خاصی به این رابطه داده است. همانطور که در بخش نخست مقاله اشاره گردید؛ عواملی همچون ژئوپولیتیک قدرت پایه منطقه قفقاز، حضور مستمر قدرتهای فرامنطقه‌ای در این حوزه، ژئواکونومی انرژی محور قفقاز و ژئوکالچر مبتنی بر منازعات قومی تشدید یافته، صورت خاصی به روند همکاری‌ها و تعاملات میان کشورهای این منطقه و همسایگان آنها داده است. از دوره استقلال جمهوری گرجستان در دهه 90 میلادی، سطح ارتباطات میان این کشور و سایر دولت‌ها گسترش یافت. در این میان تاثیر متغیرهای نامبرده با توجه به پیشینه ارتباط ایران و گرجستان پیش از استقلال و پس از آن، قابل ملاحظه است. مشخصه اصلی فرآیندهای موثر در روابط ایران و گرجستان در طول چند دهه گذشته، به شکلی بوده است که سطح همکاریها را تا آستانه واگرایی کامل به پیش می‌برد، ولی منجر به واگرایی در هیچ دوره‌ای نشده است، از سوی دیگر، موانع و محدودیتهای متعارض منطقه قفقاز به حدی بوده است، که دستیابی به سطحی از همگرایی حتی به صورت نسبی نیز تنها در حد یک فرضیه باقی مانده است. بدین

جهت می‌توان گفت که ماهیت و شکل رابطه ایران و گرجستان در طول چند دهه گذشته در میانه ظریفی از خط همگرایی-واگرایی در نوسان بوده است و عموماً شاخصهای قدرت‌محور منطقه قفقاز، این حالت از همکاری را در میان دو کشور برای سالها ثابت نگه داشته است. شکل‌گیری بخشی از این راهبرد، نتیجه محاسبات بین‌الذهانی در میان سیاسیون دو کشور بوده است. منظور از محاسبات بین‌الذهانی در واقع ملاحظاتی است که هر دو کشور نسبت به موضوعاتی همچون، احترام به دیدگاههای امنیتی و اقتصادی روسیه نسبت به منطقه قفقاز، تلاش برای تعیین سطح معینی از روابط با اتحادیه اروپا و آمریکا، بالاخص از سوی جمهوری گرجستان و همچنین رعایت ملاحظات فرهنگی که به صورت تاریخی میان دو کشور بوده است، داشته‌اند.

(Trenin, Dmitri and Alexey Malashenko : 2015).

قسمت دیگری از فرآیند همگرایی-واگرایی در رابطه میان ایران و گرجستان در قالب، ژئواکونومی انرژی محور منطقه قفقاز قابل بحث است. با توجه به جایگاه ایران از جهت منابع انرژی و تقاضای متقابل اروپا، همواره گرجستان به عنوان مسیری سهل الوصول در جهت انتقال منابع انرژی (گاز) از ایران به سوی اروپا، مطرح بوده است. با شتاب گرفتن این موضوع و تلاش ایران برای تحقق این طرح، کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، همچون روسیه، آمریکا و ترکیه وارد عمل شدند و هرکدام به نحوی با توجه به اهداف خود، مانع از اجرای این پروژه شدند و خط انتقال، ایران-جمهوری آذربایجان-گرجستان و در نهایت اروپا به خط لوله جمهوری-آذربایجان-گرجستان-ترکیه و اروپا تغییر کرد. این خط لوله در ادبیات ژئوپلیتیک به مسیر، باکو-تفلیس-ارزرورم، شهرت یافته است. تعلیق این ارتباط اقتصادی بزرگ میان ایران و گرجستان، علی‌رغم تمایل دو کشور را باید در قالب، شاخصه ژئوپلیتیک شکننده و انرژی محور منطقه قفقاز دانست که قدرتهای دیگر منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای برای آن ترتیبات مختص به خود را تحمیل می‌کنند، که موجبات شکل‌گیری نوعی از شکنندگی بالاخص میان ایران و گرجستان در طول چند دهه گذشته گردیده است. از این‌رو متغیر ژئواکونومیک انرژی محور قفقاز نیز از جهتی بازتولید رویکرد واگرایی-همگرایی در روابط ایران و گرجستان بوده است که همچنان نیز در این رابطه (بحث انرژی) شکنندگی خود را حفظ . Ciarreta, Aitor & Nsirov, Sh (2012), کرده است

متغیر دیگری که در قالب رویکرد واگرایی-همگرایی در ارتباط میان ایران با جمهوری گرجستان مطرح است، از منظر ژئوکالچر قابل بررسی است. منطقه قفقاز همانند بسیاری از مناطق جهان، دارای تنوع قومی نسبتاً زیاد و وجود سطح بالایی از منازعات قومی است که همانند بحران قره باغ همچنان بدون راه‌حل باقی مانده‌اند. منازعات قومی و سرزمینی به صورت تاریخی در این منطقه در سطح بالایی قرار داشته است، اما در دهه 90 میلادی و استقلال کشورهای مختلف منطقه، سطح منازعات فرهنگی وقومی با دستکاری جریانهای قدرتمند و بعضاً دولتها، همواره در حالت تشدید قرار داشته است. در این منطقه همواره نزاع‌هایی در سطح گفتمانی و متعاقب آن در سطوح عملیاتی در قالب دوگانه‌هایی همچون؛ مسیحیت-مسلمان، ترک-

ارمنی، ترک-فارس یا دوگانه اسلاو-آسیایی، همواره سطح تنش را قالب ژئوکالچر در سطح بالایی قرار داده است. نمونه منازعه قره باغ با وجود آنکه محور اصلی درگیری، ماهیت ژئوپلیتیک و سیاسی دارد، تنها در همین سطح باقی نمانده است و سطوح فرهنگی و بافت قومی کشورهای متاثر از این منازعه را نیز، تحت تاثیر قرار داده است. منازعات در سطح ژئوکالچر، با وجود آنکه به صورت مستقیم روابط ایران و گرجستان را بالاخص در حوزه فرهنگی تحت الشعاع قرار نداده است، ولی به صورت غیرمستقیم، تاحدی منازعات در این سطح، دو کشور را از جهات مختلف از یکدیگر دور کرده است. علت اصلی آن نیز قرار گرفتن سطح بالای تنش در میانه منطقه جغرافیایی دو کشور است که از جهات مختلف، روابط میان دو کشور را تحت تاثیر داده است. (Chitadze Nika, 2017)

با توجه به ماهیت منازعات قومی و فرهنگی در منطقه قفقاز و دامنه گسترش آن، تبیین تحولات از منظر رویکرد، واگرایی-همگرایی قابل توجه است. روند تحولات در این بخش به گونه‌ای بوده است که در هیچ دوره‌ای در روابط ایران و جمهوری گرجستان، همگرایی یا واگرایی کامل به وقوع نپیوسته است؛ زیرا سطح تنش همواره در حالتی میان این دو وضعیت (واگرایی-همگرایی) قرار داشته است و پیوسته دچار نوسان بوده است.

در اینجا بهتر می‌توان نمود، رویکرد واگرایی-همگرایی را در سطح روابط ایران و جمهوری گرجستان مشاهده کرد.

متغیرهای تاثیرگذار	محورهای مهم	سطح روابط (میزان همگرایی و واگرایی در روابط دو کشور)
1-ژئوپلیتیک قدرت محور منطقه قفقاز	قدرتهای منطقه ای و فرامنطقه ای، ترکیه-روسیه-آذربایجان از یک سو، اتحادیه اروپا و آمریکا از سوی دیگر	پایین ترین میزان همگرایی، میل بیشتر به سوی واگرایی
2-ژئواکونومی انرژی محور و شکننده	منابع نفت و گاز (محور منازعه؛ تحولات مرتبط با انتقال گاز ایران به اروپا با تمرکز بر مسیر گرجستان)	شکل گرفتن نوعی از واگرایی نسبی در رابطه میان دو کشور
3-ژئوکالچر مبتنی بر منازعات قومی تشدید یافته	تضادهای قومی-سرزمینی (منازعه قره باغ). سایر	تلاش دو کشور برای اتخاذ رویکردی میانه و قرارگرفتن

<p>سطح روابط در حالتی از نوسان میان دو رویکرد واگرایی و همگرایی</p>	<p>تضادهای قومی همچون ترک- ارمنی، فارس-ترک و.. تعارضات مذهبی در قالب مسیحیت-مسلمان</p>	
---	--	--

(دیدگاه نویسنده)

همانطور که در بالا اشاره گردید، تبیین سطح روابط ایران و گرجستان از منظر رویکرد واگرایی-همگرایی در حوزه‌های مختلف، دارای تاثیرات متفاوتی بر سطح و میزان روابط در دوره‌های گوناگون بوده است که همواره در مسیری از واگرایی تا همگرایی در نوسان بوده است، ولی هیچگاه به حاکم شدن هیچ کدام از این دو رویکرد در روابط دو کشور منجر نشده است. اما بنظر می‌رسد که پس از معاهده برجام میان ایران و پنج قدرت بزرگ جهانی به وقوع پیوست، سطح و رویکرد روابط ایران با کشورهای مختلف از جمله جمهوری گرجستان، دچار تغییراتی گردید و از وضعیت واگرایی-همگرایی که دارای سطح بالایی از تنش بود به سوی وضعیت جدید تحت عنوان، تعارض-همسازی سوق پیدا کرده است که بنظر می‌رسد، حالت جدید، دارای سطح کمتری از تنش و اختلاف میان دو کشور است. در این قسمت به بررسی روابط ایران و گرجستان در قالب رویکرد، تعارض-همسازی در دوره پسا معاهده برجام خواهیم پرداخت.

روابط ایران و گرجستان در پسامعاهده برجام

معاهده 2231 موسوم به برجام، را می‌توان مستقل از چگونگی حل و فصل اختلافات طرفین قرارداد، در چارچوب یک وضعیت تازه‌ای مطرح کرد که توانست تا حدی زمینه‌ها و ظرفیت‌های همکاری متفاوتی میان ایران و سایر کشورهای جهان ایجاد نماید. از آنجایی که طرفین ایران در مذاکرات هسته‌ای، روسیه، سه کشور اتحادیه اروپا، آمریکا و چین (تمام قدرتهایی که به نوعی در قفقاز دارای منافع مستقیم‌اند)، بودند، تعاملات و سطح همکاری‌ها میان ایران و کشورهای این منطقه از جمله با جمهوری گرجستان نیز از آن تاثیر پذیرفت. هرچند که ایالات متحده آمریکا در سال 2018 از این توافق خارج شد، ولی سایر طرفین با وجود تمام مسائل، معاهده را حفظ کردند و همچنان یکی از محورهای مهم گفتگوهای ایران با اتحادیه اروپا و روسیه-چین حول این توافق ادامه دارد. مطابق با تحولات چندسال اخیر در روابط میان ایران و گرجستان، باید اشاره کرد که معاهده برجام، سطح همکاری میان دو کشور را از رویکرد واگرایی-همگرایی سابق به وضعیت جدید تحت عنوان تعارض-همسازی سوق داده است. بنظر می‌رسد محور اصلی این تغییر رویکرد تئوریک را بتوان در قالب موافقت نامه 2231 (برجام) مورد بررسی قرار داد. در این قسمت، کمی در رابطه با رویکرد تعارض-همسازی توضیحاتی ارائه خواهیم داد و سپس در ارتباط با چگونگی بروز آن در روابط فی مابین، به صورت اجمالی بحث خواهد شد.

رویکرد تعارض-همسازی

ویژگی غالب مفهوم تعارض این است که معمولا به درجات و شکل‌های مختلفی خود را نشان می‌دهد. تعارض غالبا در مواردی همچون، مسابقات، مشاجرات، بازی‌ها، درگیری‌های مختلف و در حالت شدید به مانند جنگ تجلی پیدا می‌کند. وجود هر کدام از شرایط مذکور، سطح متفاوتی از تعارض را به نمایش می‌گذارد. کولتز در تعریفی که از مفهوم تعارض ارائه داده است، آن را به سه دسته؛ الف: مجادله، ب: رقابت ج: دعوا، تقسیم کرده است که در سطحی دیگر به صورت، 1-عدم توافق غیرمنطقی 2-مجادلات و مشاجراتی که برای رقم زدن برد و باخت انجام می‌شود، 3-دعوای آشکار که نمود بیرونی و عینی مشخص دارد، (ایزدی یزدان آبادی، 1379: 13). اما نکته مهم در ارتباط با تعارض علل و دلایل ایجاد این مسئله است که عبارت‌اند از؛ تفاوت در ادراک بازیگران و عدم شناخت نسبت به یکدیگر، منابع محدود و غالبا مشترک، ابهام در حیطه مسئولیت‌ها و وظایف و عدم تجانس اعضا با یکدیگر است (مشبکی، 1376: 322).

در همسازی با وجود ادامه تعارضات، اما فرآیند مدیریت تعارضات فعال می‌شود و به محض ایجاد مجادله، مشاجره و درگیری، مسیر و کانال حل اختلافات و تعارضات نیز در کنار آن ایجاد می‌گردد. به تعبیری در رویکرد همسازی فرآیند مدیریت بحران با وجود تداوم مسئله، ادامه پیدا می‌کند که تا حد امکان از شدت اختلافات و تعارضات بکاهد و بر دامنه اشتراکات و تفاهمات بیفزاید. در این قسمت به معاهده منعقدشده 2231 بین ایران و کشورهای 1+5، به عنوان مکانیزم و کانال حل مسئله در رابطه با سایر موارد، همچون ارتباط میان ایران و جمهوری گرجستان، می‌تواند عمل نماید، چنانچه پاره‌ای از تعارضات با استفاده از همین چارچوب مدیریت شده است.

تبیین رابطه ایران و گرجستان براساس دوگانه تعارض-همسازی

در سیاست خارجی و روابط بین‌الملل، همواره محور محاسبات عقلانی و چگونگی چارچوب بین‌الادّهانی طرفین، متاثر از شرایط عینی و ظرفیت‌های قابل مشاهده و تعیین یافته است. بدین جهت کشورهای مختلف بنا به تفسیرهایی که از مجموع ظرفیت و پتانسیل طرف مقابل خود دارند، چارچوب ارتباط خود را بر همان اساس قرار می‌دهند. در تبیین ارتباط ایران با جمهوری گرجستان نیز همین وضعیت در سطح و میزان روابط حاکم است. ایران و گرجستان به صورت سنتی، همواره با توجه به متغیرهای پایدار و تاثیرگذار در رابطه دو کشور همانند (ژئوپلیتیک قدرت محور منطقه قفقاز، ژئواکونومی با محوریت انرژی و منابع نفت و گاز و ژئوکالچر با محوریت منازعات قومی تشدید یافته)، سطح تعاملات خود را بر محوری در فاصله میان همگرایی تا واگرایی کامل تنظیم می‌کردند و با وجود ایجاد نوسانات در دوره‌های مختلف، هیچگاه این رابطه به حالت همگرایی یا واگرایی کامل نینجامیده است. اما در سال 2015 و با امضای معاهده 2231، بنظر به

تدریج و با شیب ملایم شاهد گذار از رویکرد کلاسیک در سطح روابط دو کشور به وضعیتی جدیدی هستیم که توضیح این استدلال بر محور موافقت نامه برجام (2231) امکانپذیر است.

معاهده برجام را با وجود تمام مسائل بین‌المللی حول و حوش آن، در چارچوب یک ظرفیت و پتانسیل همکاری میان ایران و کشورهای دیگر، محسوب نمود. تا پیش از انعقاد قرارداد مذکور، هیچ گونه تجربه عینی و عملی از حضور ملموس دیپلماسی در روابط فی‌مابین ایران با کشورهای دیگر (بالاخص اروپای غربی و آمریکا) وجود نداشت و غالباً شیب ارتباطات بین‌المللی ایران بر محوری از واگرایی سطح پایین قرار داشت. همچنین ابزارهای کمی برای کاهش دامنه این شیب و حرکت به سمت همگرایی وجود نداشت. معاهده برجام در واقع همان ابزار لازم بود تا از آن در جهت کاهش واگرایی و ایجاد توازن بهره گیرد. در رابطه میان ایران و گرجستان به ویژه در دوره جدید (پس‌برجام) نیز می‌توان نمودهای عینی این تاثیرگذاری را ملاحظه نمود. همانطور که اشاره شد، رویکرد غالب تعاملات و همکاری‌های ایران و جمهوری گرجستان تا پیش از برجام بر محوری از واگرایی تا همگرایی (عموماً میانه این دو طیف با شیب بیشتر به سمت واگرایی)، قرار داشت. در غالب دوره‌هایی که سطح بحران و تنش میان دو کشور بالا می‌گرفت، معمولاً عواملی همچون قدرتهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، منافع اقتصادی طرفین، حساسیت‌های امنیتی روسیه، باعث کاهش سطح واگرایی و ایجاد ثبات نسبی در روابط دو کشور می‌شد. در سال 2015 با انجام توافقنامه برجام، چندین رویداد به وقوع پیوست که رابطه ایران با جمهوری گرجستان نیز از آن تاثیر پذیرفت؛

الف: تغییر رویکرد سیاست خارجی ایران بالاخص در منطقه قفقاز از رویه واگرایی-همگرایی به سوی وضعیت جدید؛ تحت عنوان تعارض-همسازی.

ب؛ کاهش نسبی دغدغه‌های امنیتی دو طرف و اهتمام بیشتر به سوی تعاملات اقتصادمحور (گردشگری، استفاده از ظرفیتهای بنادر و...)

ج؛ همسازی و اشتراکات دو کشور در جهت حل و فصل مناقشات ژئوپلیتیک و قومی منطقه قفقاز، همچون منازعه قره باغ.

د؛ امکان بهره‌گیری ایران از ظرفیت جمهوری گرجستان در جهت تعاملات مالی و تجاری با اتحادیه اروپا در ذیل معاهده 2231.

اما نکته مهم در رابطه با تفاوت دو رویکرد واگرایی-همگرایی (پیش از برجام) و تعارض-همسازی (پس‌برجام) در رابطه ایران و جمهوری گرجستان است، را می‌توان بدین گونه عنوان نمود که در رویکرد واگرایی-همگرایی، سطح تنش ساختاری است و چشم‌انداز حل مناقشات طرفین با ابهام مواجه است، اما در رویکرد تعارض-همسازی، ماهیت تنش بین‌الادنهانی است و مکانیزم حل منازعات تا حدی برای طرفین روشن است و کاهش سطح ابهام در این رویه وجود دارد. علت اینکه معاهده 2231 (برجام) را می‌توان در چارچوب روش تعارض-همسازی مورد بحث قرار داد به دو دلیل است؛ الف: اساس انعقاد معاهده

2231 بر رفع تفاهمات بین الاذهانی طرفین بود، ب؛ موافقت‌نامه مذکور در چند سال اخیر از جمله در روابط دوجانبه ایران با جمهوری گرجستان توانست در نقش یک مکانیزم حل مسئله و کاهش مناقشات عمل نماید.

در دوره پسابرجام، ابعاد اقتصادی و غیرامنیتی در روابط ایران و گرجستان از اهمیت بیشتری برخوردار شد. در این مقطع، حوزه‌هایی همچون توریسم و گردشگری به ویژه از سوی ایرانیان مورد توجه قرار گرفت، نگاه‌های فرهنگی و تاریخی که بعضاً با سوءنیت نسبت به یکدیگر بود تعدیل شد و موضع-گیریهایی به نسبت نزدیک از سوی دولتهای هردو کشور نسبت به مسائل مختلف بین‌المللی، به ویژه موضوعات مرتبط با منطقه قفقاز، اتخاذ گردید. بنظر می‌رسد که ابزاری همچون معاهده 2231 با وجود همه حواشی بین‌المللی آن، می‌تواند به عنوان چارچوب و مسیری قابل اعتناء در جهت حل مسائل دوجانبه و چندجانبه در رابطه ایران با کشورهای مختلف، همچون جمهوری گرجستان، مورد اهتمام بیشتر قرار گیرد. کماینکه در طول سالهای پسابرجام، رابطه دو کشور در ابعاد مختلف به این سمت سوق پیدا کرده است.

خلاصه مباحث قسمت دوم مقاله را می‌توان در جدول زیر ملاحظه نمود

متغیرهای تاثیرگذار	محورهای مهم	رویکرد تعارض-همسازی
1- کاهش حساسیت‌های امنیتی در منطقه	رویکرد امنیتی مشترک ایران و روسیه نسبت به منطقه قفقاز و تلاش برای کاهش حساسیتهای گرجستان از سوی هردو کشور	وضعیت، همسازی نسبی
2- متغیرهای نوین اقتصادی	تاکید بر محورهایی همچون توریسم، گردشگری و نگاه ایران نسبت به قابلیت صادراتی بنادر گرجستان	وضعیت، همسازی سطح پایین
3- منازعات فرهنگی تعدیل یافته	تلاش برای اتخاذ رویکرد مشترک حل مسائل (نگاه تقریباً نزدیک نسبت به مناقشه اخیر در قره باغ)	وضعیت، تعارض تعدیل یافته و غیرحساس

(دیدگاه نویسنده)

جمع‌بندی

در این مقاله به صورت اجمالی تلاش گردید تا رابطه ایران با جمهوری گرجستان از منظر دو رویکرد کلان واگرایی-همگرایی و تعارض-همسازی، مورد بررسی قرار گیرد. بدین جهت برای تحلیل رابطه ایران و گرجستان از دهه 1990 (استقلال جمهوری گرجستان) تا سال 2015 (انعقاد معاهده برجام)، از رویکرد واگرایی-همگرایی استفاده شد. علت این مسئله نیز، ماهیت چالش‌ها و مناقشات فی‌مابین و منطقه قفقاز بود که اساساً مکانیزم حل مناقشه وجود نداشت و به دلیل ساختاری بودن جنس اختلافات، آینده روابط دو کشور را معمولاً در وضعیت ابهام قرار می‌داد. متغیرهایی همچون فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و تولد روسیه جدید، ژئوپلیتیک قدرت‌محور منطقه قفقاز، ژئواکونومی انرژی محور و شکننده آن و همچنین ژئوکالچر مبتنی بر منازعات قومی تشدید یافته (نمونه منازعه قره باغ)، از جمله مواردی بودند که رابطه ایران و گرجستان را در مداری از رویکرد واگرایی تا همگرایی قرار می‌داد. البته این رابطه هیچگاه به سمت واگرایی کامل و یا همگرایی کامل سوق پیدا نکرد و دائماً با نوسان همراه بود. می‌توان گفت مشخصه عمده این دوره نوعی از واگرایی نسبی یا تعدیل یافته بود. اما از سال 2015 و با توافق هسته‌ای ایران با گروه 5+1 و همچنین انعقاد معاهده 2231، شکل و تا حدی ماهیت رابطه و سیاست خارجی ایران تحت‌الشعاع قرار گرفت. رابطه ایران و گرجستان در دوره موسوم به پس‌برجام را می‌توان در قالب رویکرد تعارض-همسازی مورد واکاوی قرار داد. بنظر می‌رسد در دوره جدید با وجود همه تعارضات و اختلافات، معاهده 2231 به عنوان یک مکانیزم حل مناقشات، مورد اهتمام بیشتر قرار گرفت و از این‌رو در رابطه دو کشور شاهد حرکتی از تعارض به سمت همسازی نسبی هستیم. آخرین نمونه این همسازی نسبی میان ایران و گرجستان را می‌توان در نوع جهت‌گیری دو کشور در مورد منازعه و جنگ اخیر قره باغ ملاحظه نمود.

Saeed Mohammadi

University of Tehran

Azita Saleh

University of Isfahan

Iran-Georgia relations after the Borjam agreement

Abstract

The importance of relations between governments cannot be imagined independently of the context, conditions and possibilities between them. Treaty 2231, known as Borjam, is one of these areas that was able to partially overshadow Iran's relations with various states. Traditionally, Iran's relations with the Republic of Georgia over the past two decades can be explained in terms of dualism, divergence-convergence, and conflict-reconciliation. The formation of these dualities at different levels between the two countries can be influenced by variables such as; a; Caucasus-based power-oriented geopolitics; b; The active presence of the supra-regional powers, c: fragile geo-economy and energy-based geoculture based on intensified ethnic conflicts. The importance of these variables has continued over a long trajectory and, according to neorealist analysis of power relations, has been formed on a fragile axis of divergence-convergence and conflict-harmonization. The results of political and field data indicate that the form and content of Iran-Georgia relations during the post-conflict years has shifted from a divergence-convergence approach to a kind of modified conflict-reconciliation. In the geoeconomic dimension, the importance of cooperation on the energy axis has been reduced and the importance of financial-commercial and tourism channels has been increased. Also, on the whole, Iran's view of the South Caucasus region is based on security and non-ideological indicators, which can be discussed in relation to Iran and Georgia. Thus, the main question of the article can actually be drawn in such a way that which approach explains the predominant aspect of the relations between the two countries in the post-conflict period. The main hypothesis is based on the fact that the relationship between the two countries in the post-independence period of Georgia, from the divergence-convergence approach at the strategic level to the conflict-coordination at the tactical level during the post-Borjam.

چالش های روابط اقتصادی ایران و گرجستان در قفقاز

مقدمه

گرجستان کشوری با جمعیتی نزدیک به چهار میلیون نفر و وسعتی به اندازه یک بیست و چهارم ایران، در منطقه قفقاز در دو دهه اخیر روند رو به رشد و توسعه‌ای را پشت سر گذاشته است. این کشور از اواخر قرن هجدهم تحت‌الحمایه روسیه تزاری بود. با انقلاب بلشویکی سال ۱۹۱۷ روسیه، گرجستان از فرصت استفاده و اعلام استقلال کرد، اما ارتش سرخ در سال ۱۹۲۱ به این کشور حمله و به مدت ۷۰ سال گرجستان تبدیل به یکی از جمهوری‌های اتحاد جماهیر شوروی شد. با فروپاشی شوروی در سال ۱۹۹۱، در نهایت گرجی‌ها موفق شدند به استقلال دست یابند. اما موتور توسعه گرجستان با روی کار آمدن میخایل ساکاشویلی در نوامبر سال ۲۰۰۳ روشن شد. ساکاشویلی مبدع تحولات فسادزایی بود. تا پیش از آن پلیس گرجستان یکی از نهادهای فاسد این کشور به شمار می‌رفت اما انحلال ساختار پلیس و جایگزین شدن نیروهای قبلی با نیروهای جوان آموزش دیده، موجب شد تا پلیس گرجستان رتبه نخست جهان را در نداشتن فساد کسب کنند. این کشور که در قالب نظام نیمه‌ریاستی اداره می‌شود، عرصه فعالیت احزاب گوناگونی است که همه بر یک اصل و آن تلاش برای پیوستن به اتحادیه اروپا اتفاق نظر دارند. در همین راستا گرجی‌ها تلاش دارند استانداردهای اتحادیه اروپا را رعایت کنند. همچنین بحث عضویت در ناتو از دیگر اصول سیاست خارجی گرجستان است. این مساله و البته نگرانی‌ها نسبت به بقای سیاسی کشور، موجب شده است تا سران گرجستان راهبرد «تکیه به یک طرف» را پیش بگیرند؛ در واقع آن‌ها سعی دارند نظر موافق آمریکا را به هر نحوی جلب کنند. این سیاست در دو دهه اخیر موجب شد تا نسل جوان گرجستان یعنی افراد ۲۰ تا ۴۰ ساله، شیفته غرب باشند در حالی که نسل قدیمی که دوره شوروی را دیده‌اند، مخالف غرب‌گرایی افراطی هستند.

۱ توجه به رویکرد خصمانه آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران، شاید بتوان گفت آمریکا مهم‌ترین مانع در تقویت روابط با گرجستان باشد. نگاه سران گرجی به آمریکا به عنوان شریک راهبردی، موجب شده است تا حساسیت‌های زیادی در نوع تعاملات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی با ایران اعمال شود. در همین حال گرجستان نگران آن است که ایران نیز در همراهی با روسیه و اخیراً نیز سوریه، استقلال آبخازیا و اوستیای جنوبی که در نتیجه جنگ سال ۲۰۰۸ اعلام خودمختاری کردند را به رسمیت بشناسد. به رغم وجود مشکلات سیاسی مذکور که بعضاً بر پایه سوء ظن شکل گرفته است، لازم به ذکر است در صورت تقویت مناسبات، دو کشور می‌توانند از منافع اقتصادی بهره‌مند شوند. گرجستان منبع اصلی دسترسی به دریای سیاه و اتصال منطقه قفقاز به اروپای شرقی است. (Boonstra, bill (2015: 23)

جمهوری گرجستان از شمال با روسیه، از شرق با جمهوری اذربایجان، از جنوب با ارمنستان، از جنوب شرق با ترکیه و از غرب با دریای سیاه هم مرز است. گرجستان فاقد ذخایر استراتژیک نفت و گاز است. و اقتصاد آن بر کشاورزی، گردشگری، معادن و صنایع مختلف استوار است. موقعیت جغرافیایی خاص این کشور و اتصال آن با دریای سیاه باعث شده این کشور در معادلات سیاسی اقتصادی منطقه حائز اهمیت باشد.

سوال اصلی: مهمترین عوامل تاثیرگذار ایجاد چالشهای اقتصادی در همگرایی میان ایران و گرجستان در منطقه قفقاز کدام است؟

فرضیه: فرضیه و پاسخ احتمالی نیز این است که رویکرد امنیت محور سیاست خارجی ایران و رویکرد غربگرایی سیاست خارجی گرجستان چالش اصلی روابط بین دو کشور می باشد. «در مناسبات اقتصادی تهران - تفلیس دو عامل سرنوشت ساز است: یکی روابط خیلی نزدیک گرجستان با اتحادیه اروپا و دیگری روابط نزدیک ایران با روسیه و اتحادیه اقتصادی اوراسیا. این دو عامل نقش واگرا دارند. از سویی باید به تاثیر نقش آفرینی آمریکا نیز اشاره کرد.»

اهمیت گرجستان در سیاست خارجی ایران

ایران با گرجستان مرز مشترک ندارد. اما اشتراکات تمدنی، فرهنگی و ... میان دو کشور موجب شده است پتانسیل برقراری روابط دوستانه فراهم باشد. بین ۲ تا ۲۵۰۰ کلمه مشترک بین دو زبان فارسی و زبان گرجی وجود دارد. همچنین در نتیجه لشکرکشی‌های صفویان به منطقه گرجستان، بیش از ۳۰۰ هزار گرجی وارد ایران و در اینجا ساکن شدند. این افراد که امروزه تحت عنوان ایرانی‌های گرجی تبار شناخته می‌شوند در استان اصفهان و شهر فریدون شهر زندگی می‌کنند. اما مناسبات تهران - تفلیس تا سال ۲۰۰۶ در حالت انجماد و رکود قرار داشت. در واقع اگرچه گرجستان در شرایط کنونی، اهمیت راهبردی برای کشورمان ندارد اما این کشور همواره بخشی از صحنه معادلات ژئوپلیتیک قفقاز و دریایی است که نمی‌توان آن را در آینده نادیده گرفت. شروع برخی ارتباطات سیاسی به تحریم‌های شدید اقتصادی روسیه علیه گرجستان در سال ۲۰۰۶ برمی‌گردد. روسیه در زمان آن سال قیمت گاز صادراتی خود را از ۱۱۰ دلار در هر مترمکعب به ۲۳۰ دلار افزایش داد که در نهایت منجر به قطع گاز شد. در مقابل، ایران برای کمک به گرجی‌ها به این کشور گاز صادر کرد تا زمستان آن سال سپری شود. به رغم نیاز گرجستان به منبع مطمئن انرژی و همان طور که اشاره شد، وجود زمینه‌های تقویت مناسبات با ایران، اما عواملی در این میان مانع شده‌اند. (CHITADZE, nodin 2012:98)

ایران علاقمند است کریدور اقتصادی از خلیج فارس به منطقه قفقاز و سپس دریای سیاه متصل شود. حلقه ابتدای و نهایی این کریدور هم ایران و گرجستان هستند. مباحث تئوریک این طرح نیز مشخص شده است اما به دلیل گرایش احزاب گرجی به غرب و از طرفی، شرایط تحریمی ایران، فعلا به منصفه ظهور

نرسیده است. در صورت راه‌اندازی این خط ارتباطی، امکان تبادلات تجاری ایران، گرجستان و دیگر کشورها مسیر، افزایش می‌یابد.»

در این صورت ایران نیز می‌تواند تبدیل به یکی از تامین‌کنندگان گاز گرجستان و اروپای شرقی شود. همچنین در زمینه صادرات برق، در آبان سال ۱۳۸۵ موافقت‌نامه اجرایی دوجانبه برای انتقال برق از مسیر ارمنستان به گرجستان که با حضور وزرای نیروی دو کشور به امضا رسید تاکنون شکل اجرایی به خود نگرفته است. در صورت محقق شدن این موافقت‌نامه ایران قادر خواهد بود به شبکه برق اتحادیه اروپا متصل و امکان تبادل انرژی الکتریکی را به دست آورد. به نظر می‌رسد مشکل اساسی در عدم تحقق این پروژه، فشارهای آمریکا به جمهوری آذربایجان و ارمنستان است. همچنین گمان می‌رود گرجی‌ها نیز مایل نیستند شریک راهبردی خود را از این بابت ناراحت کنند.

در حال حاضر حجم مبادلات تجاری ایران و گرجستان، از ۱۲۷ میلیون دلار به ۲۵۱ میلیون دلار رسید که این رقم با ۲۳ درصد افزایش در سال 2019 میلادی در شش ماهه نخست، ۱۲۱ میلیون دلار گزارش شده است. این در شرایطی است که به دلیل تحریم‌ها مراودات بانکی مقدور نیست و برای تحقق این میزان مبادلات اقتصادی، ابزارهای پیچیده‌ای به کار گرفته شده است. با این حال چشم‌انداز تقویت روابط ایران با گرجستان با وجود نداشتن مرز مشترک، افزایش حجم تبادلات تجاری است. در همین رابطه در سال ۲۰۰۹ رژیم لغو روادید میان دو کشور به امضا رسید که در سال ۲۰۱۳ گرجستان آن را به صورت یکطرفه ملغی اعلام کرد، اما دوباره از سال ۲۰۱۶ لغو روادید اجرایی شد.

صنعت توریسم یکی از عواملی است که می‌تواند در بهبود مناسبات دو کشور موثر باشد. طبق اظهارات جواد قوام شهیدی سفیر کشورمان در تفلیس در سال ۲۰۱۵، از ایران ۲۵ هزار نفر به گرجستان سفر کردند. این رقم در سال ۲۰۱۸ به ۲۹۱ هزار نفر رسید و در ماهه اول سال جاری میلادی هم عدد ۱۰۹ هزار نفر اعلام شده است.

چالش‌های روابط ایران و گرجستان

1- رویکرد غرب محور گرجستان

از مهمترین چالش‌های عدم گسترش روابط اقتصادی ایران و گرجستان، رویکردها و اولویت‌های سیاست خارجی گرجستان است در این راستا اولویت اول گرجستان نزدیکی به غرب است، با توجه به ساختار جغرافیایی گرجستان، این کشور تلاش دارد در درجه اول وارد ساختارهای اروپایی شود.

مهمترین چالش بعدی بحث نفوذ آمریکا در روابط دو کشور است. آمریکا یکی از بزرگترین سفارت‌خانه‌های خود را در تفلیس بنا کرده است و با به کارگیری متخصصین حوزه‌های مختلف توصیه‌های

خود را به دولت گرجستان ارائه می‌دهند. این توصیه‌ها طیف وسیعی از موضوعات حتی مباحث کشاورزی و شیوه مبارزه با آفات گیاهی را نیز شامل می‌شود.

از سویی، به دلیل خصومت میان تفلیس و مسکو، سران گرجستان نگران هستند هرگونه دوری از آمریکا موجب دست‌اندازی و یا مداخله روسیه در امور این کشور شود. از دیگر عوامل رویکرد غرب محور دغدغه خاص گرجستان برای تامین تمامیت ارضی و تسری حاکمیت ملی به تمام مناطق این کشور اشاره کرد، به طور مشخص برخی مناطق گرجستان مانند، آجاریا، اوستیای جنوبی و آبخازیا سودای جدایی از گرجستان را داشتند. از همان ابتدا فروپاشی شوروی موضوع حفظ تمامیت ارضی و جلوگیری از تجزیه گرجستان مسئله اصلی دولت مرکزی بود از طرفی دیگر حمایت روسیه از جدایی طلبان تاثیر به سزایی در رویکرد غرب محور داشته است. در نتیجه گسترش افراطی رابطه با غرب، مانع گسترش روابط با کشوری همچون ایران است. (دهقان‌فیروز ابادی 1389: 108)

2- گسترش حضور اسرائیل

مهمترین مشکل حضور اسرائیل در گرجستان توسعه نفوذ و قدرت مانور اسرائیل به عبارتی افزایش عمق استراتژیک این کشور در منطقه قفقاز جنوبی است. از سوی دیگر فروش تسلیحات اسرائیل به گرجستان مانع تجارت اسلحه ایران به گرجستان خواهد شد، در نتیجه باعث افزایش نفوذ کلی اسرائیل در منطقه قفقاز جنوبی خواهد بود؛ برای ایران افزایش دامنه حضور اطلاعاتی اسرائیل در منطقه شمالی ایران خواهد بود. (کوزه گر کالجی، 1391: 24) این موضوع به طور کلی از نظر امنیتی چالش‌های جدی برای ایران ایجاد نماید. در نتیجه بر منسبات اقتصادی ایران و گرجستان نیز اثر نامطلوبی خواهد داشت.

3- گرایش سیاست خارجی ایران به روسیه

سیاست ایران در مورد اهمیت منطقه قفقاز از نظر ژئوپولیتیک و ترانزیت کالا و انرژی، برقراری روابط فرهنگی و سیاسی با اقوام و ملل منطقه و توسعه روابط اقتصادی مبتنی بر همکاری نزدیک و همسو با روسیه تنظیم شده است. دلایل بهبود رابطه ایران با روسیه نیز: مسکو از شرکای عمده تجاری ایران محسوب می‌شد و در زمینه تسلیحات، تکنولوژی و نیروی هسته‌ای، این کشور می‌توانست نیازهای ایران را تامین کند و علاقمندی روسیه به همکاری با ایران نیز مزید علت می‌باشد. از طرفی ایران و روسیه در مورد حضور غرب در آسیای مرکزی مرکزی نگرانی مشترک داشتند و با توجه به آگاه بودن ایران نسبت به حساسیت روسیه به منطقه قفقاز، سیاست‌های خود را بر محوریت روسیه تنظیم کرده است. در نتیجه در اختلاف بین گرجستان و روسیه ایران گرایش به روسیه داشته است (در پی به رسمیت شناختن استقلال دو جمهوری آبخازیا و اوستیای جنوبی توسط روسیه و ساخت پایگاه‌های دائمی در خاک آنها، که منجر به قطع روابط تفلیس و گرجستان شد) در نتیجه این موضوع مانع گسترش روابط اقتصادی ایران و گرجستان شده است. (دادمان علی‌رضا 1397: 41)

4- روابط گرجستان با آمریکا

آمریکا به عنوان یک کشور فرا منطقه ای، از جمله عوامل محدود ساز در روابط ایران و گرجستان می باشد. گرجستان به دلایل استراتژیکی و ژئوپولیتیکی بیش از پیش مورد توجه آمریکا قرار گرفته است امریکا برنامه هایی مانند دسترسی به انتقال انرژی و انزوای ایران باعث شد، روابط ایران و گرجستان با محدودیت هایی روبرو شود. از طرفی گرجستان سیاست خود را در پی پیوستن به ناتو و اتحادیه اروپا تعریف می کند، بلکه این کشور آسیبی از روسیه نبیند(شفیعی، 1390: 58)

5- وضعیت داخلی ایران

چالش بعدی مربوط به وضعیت داخلی ایران است. نبود طرحی استراتژیک با تقسیم بندی اهداف به سه شکل کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت. واقعیت آن است به دلیل حجم کوچک اقتصاد گرجستان، برای مثال سرمایه گذاری یک میلیارد دلاری در این کشور آثار به مراتب بیشتر و بهتری از سرمایه گذاری به همین میزان در کشورهای با اقتصاد بزرگ دارد. در همین رابطه لازم است رویکرد یکپارچه ای در میان مقامات کشورمان در قبال مسائل گرجستان اتخاذ شود و اظهارات غیردیپلماتیک مطرح نشود.

چالش بعدی به بحث توریست ها مربوط است. طبق توافق صورت گرفته اتباع ایرانی و گرجی می توانند به مدت ۴۵ روز بدون دریافت ویزا، به این کشورها سفر کنند. اما ناآگاهی از قوانین گرجستان و سوء استفاده برخی از ایرانیان از شرایط گرجستان در قالب راه اندازی صرافی های غیرقانونی، فرارهای مالیاتی و جعل مدارک هویتی موجب شده است تا مشکلاتی به وجود آید. در همین رابطه افزایش تقاضا برای خرید ملک در گرجستان از سوی ایرانیان نیز موجب بروز مسائلی شد. طبق آمار در سال ۲۰۱۶، ایرانی ها ۱۵۳ خانه خریدند. این رقم در سال ۲۰۱۸ به دو هزار و ۱۹۷ مورد رسید. هدف اکثر این افراد کسب تابعیت گرجستان به امید پیوستن این کشور به اتحادیه اروپاست. اما آنچه در قبال خرید ملک عاید آن ها می شود اقامت موقت یکساله ای است که تضمینی بر تمدید یا عدم لغو آن از سوی دولت نیست. بر این اساس تاکنون تعداد اشخاصی که توانستند تابعیت دائم گرجی بگیرند ۲۰ نفر هم نیست. ضمن آنکه احتمال تغییر قوانین گرجستان برای کسب تابعیت دائم در آینده وجود دارد و مهمتر آنکه پروسه زمانی پیوستن این کشور به اتحادیه اروپا شاید حداقل ۱۵ سال زمان ببرد. زیرا اولویت اتحادیه اروپا در حال حاضر بررسی وضعیت کشورهای اروپای شرقی است (Amanda, Paul, 2015:21)

6- متغیرهای همفزایی میان ایران و گرجستان

همان طور که اشاره شد اشتراکات فرهنگی و زبانی می تواند تسهیل گر روابط دو کشور باشد. وجود ایرانیان گرجی تبار در ایران که در فریدون شهر استان اصفهان ساکن هستند نیز موثر است. زیرا این افراد

برای گرجی‌ها اهمیت دارد چنانکه ساکاشویلی پس از رسیدن به ریاست جمهوری در سال ۲۰۰۳، در اولین سفر به ایران از این شهر و مردمانش دیدن کرد. ترسیم دورنمای منافع اقتصادی از طریق ایجاد پیوندهای حمل و نقل کالا در کریدور شمال-جنوب یکی دیگر از عوامل موثر در نزدیک شدن دو کشور است.

نتیجه گیری

گرجستان به جهت های مختلف برای ایران مهم است هر چند این برای ایران آگاه بود اما گام های جدی برای استفاده از این فرصت استفاده نشده است. تشویق سرمایه داران بزرگ ایرانی برای حضور فعال تر و اجرای پروژه هاب مهم در گرجستان و حمایت دولت برای گسترش روابط اقتصادی می تواند مسیر توسعه روابط را هموارتر نماید.

«برای بهبود مناسبات می توانیم از طریق مطبوعات، نشست های دانشگاهی و حتی پارلمانی زمینه نزدیک دو کشور را فراهم کنیم. اگرچه امروز در حوزه مبادلات بانکی محدودیت هایی وجود دارد، اما برقراری روابط در زمینه حمل و نقل می تواند به نفع دو طرف باشد.»

نکته پایانی اینکه در یکصد سال اخیر ایران و گرجستان تضاد و تعارض منافع نداشته‌ند. تعریف منافع آن ها مکمل هم بوده و عدم وجود مرز مشترک، امکان اختلافات مرزی را - که همواره از مشکلات این منطقه است - منتفی کرده است. در این راستا افزایش مراودات سیاسی در سطوح بالا می تواند راهگشا باشد که در این خصوص نبود برنامه سفر بلندپایه سیاسی کشورمان به تفلیس، یک جای خالی بزرگ است که برای تحقق منافع ملی و ریل گذاری منافع آتی باید پر شود.

منابع

- احمدی لفورکی میر رضوی (1382) راهنمای منطقه خزر و کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی تهران ابرار معاصر.

- دهقانی فیروز ابادی سید جلال (1389) سیاست امنیتی ایران در منطقه قفقاز فصلنامه ژئولوژیک

دادمان علیرضا (1397) چالش های روابط ایران و گرجستان مجله بین المللی پژوهش ملل دوره سوم ، شماره 32

- شفیع نودر (1390) جنگ روسیه و گرجستان زمینه های و محرک های اثر گذار، فصلنامه ژئوپولیتیک

Bibliography

- 1- Amanda, Paul (2015). Iran's Policy in the South Caucasus between Pragmatism and Realpolitik. European Policy Centre (EPC).
- 2- Boonstra, bill (2015) The South Caucasus Concert: Each Playing Its Own Tune. A European Think Tank for Global Action. FRIDE. No.128.
- 3- CHITADZE, nodin (2012) Geopolitical Interests of Iran in South Caucasus and Georgian-Iranian Relations. Journal of Social Sciences. 1(2).
- 4- Grincheva, Nerth (2015). Democracy for Export: Museums Connect Program as A Vehicle of American Cultural Diplomacy. Curator the Museum Journal. Vol. 58. No. 2
- 5- Mankoff, Jack (2012). The Big Caucasus Between Fragmentation and Integration. Center For Strategic and International Studies (CSIS).

Abbas Vali

University of Tehran

Challenges of Economic Convergence between Iran and Georgia in the Caucasus

Abstract

Since the collapse of the Soviet Union and Georgia's declaration of independence, Tehran-Tbilisi relations have generally been at a favorable level. Indeed, despite some opportunities to improve the level of relations between the two countries, the challenging factors have actually increased the limitations on the relationship between Tehran and Tbilisi. In Tehran-Tbilisi relations there are two crucial factors: one is Georgia's very close relations with the European Union and the other is Iran's close relations with Russia and the Eurasian Economic Union. This study examines the economic challenges of relations between the two countries. So the main question in this article is: what are the most

important factors influencing economic challenges in the convergence between Iran and Georgia in the Caucasus? .

The hypothesis and possible answer is that the security-oriented approach of Iran's foreign policy and the western approach of Georgia's foreign policy are the main challenges in the relations between the two countries. .

The results of this study suggest that factors such as historical and cultural sharing and the potential for economic cooperation are seen as Factors the expansion of Relations between the two countries. But at the same time, these relations face obstacles and deterrents, such as Georgia's West-oriented approach, NATO-Georgia relations, relations with the Israeli-American regime, and Georgia's interest for joining in NATO .

..

This research is a library-based descriptive-analytical study. .

تجارت کشاورزی گرجستان و کریدور شمال-جنوب

مقدمه

از زمان جنگ جهانی دوم به بعد، تجارت جهانی¹⁵⁰ گسترش زیادی داشته و تغییرات فنی¹⁵¹ در حمل و نقل¹⁵²، ارتباطات¹⁵³، سیستم مالی و بازرگانی¹⁵⁴ جهان نیز مشخص‌تر شده است. در این شرایط بیشتر کشورها متقاعد شدند که جهت ترسیم مسیر بهینه برای اقتصاد داخلی خود، نیاز دارند تا با ورود به بازارهای بین‌المللی و شناسایی تقاضاهای مختلف در حال افزایش، استفاده مؤثرتری از منابع کمیاب خود برای بهره‌مندی از مزایای این بازار داشته باشند. در این میان بازار جهانی کالاهای کشاورزی به کشورها این امکان را می‌دهد که از طریق تجارت، رفاه خود را افزایش دهند. کالاهای کشاورزی هم‌غذای مورد نیاز در داخل کشورها را تأمین می‌کند و هم زمینه‌ساز رشد اقتصادی و توسعه روستاها به عنوان مؤلفه‌ی یک کشور پیشرفته می‌شود. در واقع تمرکز بر رویکرد تجارت‌محور در کالاهای کشاورزی، به ویژه کالاهای پایه، پیش از آنکه به مرحله صادرات سودمند برسد، می‌تواند امنیت غذایی و توسعه در ابعاد مختلف کشور را تضمین کند. با این حال صنعت و محصولات کشاورزی دارای ویژگی‌های مختلفی است که آن را از سایر صنایع متمایز می‌کند. برای نمونه بسیاری از کالاهای کشاورزی زود خراب و یا فاسد می‌شوند، بنابراین فروش به موقع محصولات کشاورزی از طریق شناسایی بازارهای فروش مطمئن و انتخاب مسیرهای سریع و درست بسیار مهم است. از سوی دیگر ماهیت تولیدات کشاورزی موجب می‌شود که کمتر به نوسانات کوتاه مدت قیمت پاسخ دهند، بدین معنا که نوسان قیمت‌های بازار جهانی می‌تواند تأثیرات عمده‌ای بر درآمد کشاورزی داشته باشد. در زمینه کشاورزی توانایی کشورها نسبت به میزان فناوری و ظرفیت‌های آن متفاوت است و آموزش نیروی کار ماهر و فناوری در کشاورزی، مورد متغیری است که می‌توان آن را از طریق سرمایه‌گذاری در این حوزه افزایش داد. اما برخی ویژگی‌ها مانند مقدار زمین موجود برای تولید محصولات کشاورزی تقریباً یک منبع ثابت به شمار می‌رود (Koo & Kennedy, 2005: 18).

¹⁵⁰ World trade

¹⁵¹ Technological changes

¹⁵² Transportation

¹⁵³ Communication

¹⁵⁴ Financial and trading system

به طور کلی موانع فنی¹⁵⁵ در تجارت کشاورزی طی دو دهه اخیر بسیار افزایش یافته است که شامل مقررات بهداشتی، قوانین مربوط به کیفیت، بسته‌بندی¹⁵⁶ و برچسب‌گذاری¹⁵⁷ می‌شود. این مقررات که بیشتر برای افزایش ایمنی مواد غذایی یا افزایش دسترسی مصرف‌کنندگان به جریان اطلاعات محصول وضع می‌شوند، اما برخی از مردم معتقدند که این قوانین صرفاً مانعی برای جلوگیری از گسترش واردات هستند. با این حال برخی رویه‌های عملیاتی برای تشخیص موانع فنی دارای منطق علمی یا اقتصادی¹⁵⁸ واقعی از سایر موانع وجود دارد که گسترش مطالعات عملیاتی بر روی آنها در توسعه تجارت کشاورزی تأثیر زیادی دارد (Reed, 2016: 43).

روابط ایران و گرجستان به عنوان دو کشوری که با هم در پیشینه‌های مختلف تاریخی، فرهنگی و غیره مشترک هستند، همواره مورد توجه مقامات دو طرف بوده است و در عرصه اقتصادی و تجارت خارجی نیز آنها می‌توانند بیشترین بهره‌وری را داشته باشند، به شرط آنکه تحقیقات دقیقی برای تنظیم ضابطه‌ای مشخص و برنامه‌ریزی شده، جهت توسعه روابط اقتصادی صورت بگیرد. در این زمینه بایستی راهکاری انتخاب شود که سود متقابلی برای هر دو طرف داشته باشد و این سود به سطح قابل توجهی نیز افزایش یابد. یکی از این راهکارها، بررسی روش‌های همکاری تهران-تفلیس در حوزه تجارت کشاورزی است. برای همکاری گسترده دو طرف در زمینه تجارت کشاورزی لازم است پیوندی مستحکم برای انتقال مداوم کالاهای تجاری برقرار شود و به نوعی ادغام در این زمینه برای حداکثر بهره‌وری رسید. در این مقاله تلاش شده است تا با استفاده از نظریه مزیت نسبی ریکاردو و مزیت نسبی محلی، پیوندی واقع‌بینانه بین یکی از سطوح تجارت کشاورزی ایران و گرجستان ایجاد شود.

چارچوب مفهومی

آدام اسمیت¹⁵⁹ در سال 1776 در کتاب خود به نام بررسی علل و ماهیت ثروت ملل، تجارت آزاد را به عنوان بهترین مسیر در رشد اقتصادی کشورها می‌دانست. بر اساس این نظریه هر کشوری از طریق تجارت آزاد می‌تواند در تولید کالایی که نسبت به سایر ملل بهره‌روی بالاتری دارد، تخصص پیدا کند و در مقابل کالایی که در آن سطح بهره‌وری پایین‌تری دارد را وارد کند. اسمیت استدلال می‌کرد که هر یک از کشورهای که در تولید کالاها مزیت مطلق¹⁶⁰ دارند، بخشی از تولید خود را با کالاهای تولید در کشورهای دیگر مبادله می‌کند. با این حال اصل مزیت مطلق را نمی‌توان به همه تجارت‌ها بین ملل تعمیم داد، بنابراین حدود 40 سال بعد دیوید ریکاردو¹⁶¹، سهامدار میلیونی که بعدها اقتصاددان شد، در کتاب خود به نام

¹⁵⁵ Technical barriers

¹⁵⁶ Packaging

¹⁵⁷ Labeling

¹⁵⁸ Scientific or economic rationale

¹⁵⁹ Adam Smith

¹⁶⁰ absolute advantage

¹⁶¹ David Ricardo

اصول اقتصاد سیاسی و مالیات (1817م)، اصل مشهور مزیت نسبی را ارائه کرد. وی معتقد بود که حتی اگر یک کشور در تولید همه کالاها مزیت مطلق داشته باشد، این کشور بایستی در تولید کالاهایی که از مزیت بیشتری برخوردار است، تخصص داشته باشد. دفاع ریکاردو از تجارت آزاد نیز تنها معطوف به یک فعالیت دانشگاهی نبود، بلکه ریکاردو با عقاید اقتصادی خود به عنوان یک عضو مجلس انگلیس فعالیت داشت و با قوانین مربوط به غلات که موجب محدودیت واردات کشاورزی شده بود، مخالفت می‌کرد. امروزه، هرچند حوزه اقتصاد بسیار گسترده شده و نظریه‌های اقتصادی از زمان اسمیت و ریکاردو تغییر کرده و اصلاح شده است، اما نظر اقتصاددانان در مورد محدودیت‌های تجاری هنوز متکی بر اصل مزیت نسبی ریکاردو است. به طور کلی اصل مزیت نسبی وابستگی متقابل میان کشورها و منافع ناشی از تجارت را به خوبی تفسیر می‌کند (منکیو، 1392: 73).

برخی اندیشمندان مانند الی هیکشر و برتیل اوهلین نیز نظریه مزیت نسبی ریکاردو را توسعه دادند. به نظر آنها شدت کاربرد عوامل در دو کالا، همچنین فراوانی عوامل در کشورهای مختلف متفاوت است. این نظریه، دو سوی بازار یعنی عرضه و تقاضا را مورد توجه قرار می‌دهد، به گونه‌ای که از یک سو، تفاوت‌ها در ظرفیت‌های تولیدی وضعیت عرضه را مشخص می‌کند و از سوی دیگر، اختلاف در سلیقه مردم وضعیت تقاضا را تعیین می‌کند. بر اساس نظریه هیکشر-اوهلین، صادرات کشورها به برخورداری از منابع که همان سرمایه و نیروی کار است، بستگی دارد. فرضیه‌های این تئوری بر نبود هزینه‌های حمل و نقل، موانع تجارت، رقابت کامل و یکسان بودن تمام تولیدات است (پورمیدانی، 1391: 25). در مجموع این نظریه بیان می‌دارد که کشورهای سرمایه‌ای می‌توانند کالاهای سرمایه‌ای خود را صادر کنند و کشور متکی به نیروی کار می‌تواند کالای مرتبط با نیروی کار را صادر کند. این نظریه بررسی‌ها و اصلاحات زیادی داشته است که یک نمونه آن معمای لئونتیف است. واسیلی لئونتیف برای آزمایش تجربی نظریه هیکشر-اوهلین گروهی را تشکیل داد و با استفاده از آمار اقتصادی سال 1947 ایالات متحده آمریکا به این نتیجه رسید که این کشور به جای اینکه صادرکننده کالاهای سرمایه‌بر باشد. صادرکننده کالاهای کاربر است. این دقیقاً بر خلاف نتیجه‌گیری هیکشر-اوهلین بود. بعدها اندیشمندان دیگری به بررسی نقص نظریه هیکشر-اوهلین پرداختند، اما همه آنها بر این عقیده بودند که این نظریه با آزادسازی تجارت ارتباط وسیعی دارد و هر کشور متناسب با موجودی خود می‌تواند زمینه‌ساز رشد اقتصادی شود (تقوی، جهانگرد و صفوی، 1390: 50 و 51). گوتفرد هابرلر نیز از مفهوم هزینه فرصت¹⁶² برای توضیح اصل مزیت نسبی استفاده کرد. بر اساس نظریه هابرلر، هزینه تولید یک کالا عبارت است از مقدار کالای دیگری باید از تولید آن صرف‌نظر کرد تا منابع کافی برای تولید یک واحد اضافی از کالای واحد فراهم شود. غالباً مفهوم هزینه فرصت در تجارت بین‌الملل با منحنی امکان تولید نشان داده می‌شود.

¹⁶² The opportunity cost

اما این رویکردها رویه معمول تجارت را در نظر می‌گیرد که طی آن یک کشور کالایی را صادر می‌کند و در این فرایند هزینه نسبی تولید آن در مقایسه با سایر رقباء پایین‌تر است، یا اینکه در برای تولید کالای خود از روش‌های استفاده می‌کنند که مزیت نسبی آنها را در این تولید نشان می‌دهد. اما نکته فراموش شده این است که مسئله تجارت خواه و ناخواه با مقوله انتقال سروکار دارد و بدون جابه‌جایی عملاً تجارتي صورت نگرفته است. بنابراین هزینه‌های تولید در نظر گرفته شده در یک کشور ممکن است با هزینه تجارت آن محصولات تفاوت زیادی داشته باشد. بدین ترتیب بارزترین هزینه تجارت مربوط به حمل و نقل است. ممکن است تصور شود که به دلیل پیشرفت تکنولوژی هزینه حمل و نقل کاهش یافته است، اما امروزه تجارت فقط در مسیرهای جغرافیایی نزدیک خلاصه نمی‌شود و اتفاقاً پیشرفت تکنولوژی موجب شده که تجارت مفهوم وسیع‌تری برای نمونه انتقال کالا از شرق به غرب کره زمین داشته باشد. بنابراین اگر این هزینه‌ها در چارچوب "مزیت نسبی محلی" به دست بیاید، نتیجه دقیق‌تری از ارزش تجارت صورت می‌گیرد. ساده‌ترین مصداق برای مزیت نسبی محلی این است که نزدیکی جغرافیایی دو کشور یا محل تولید با بازار مصرف ممکن است هزینه حمل و نقل را کاهش دهد. اما به جای بهتر است از "مزیت نسبی موقعیتی" استفاده شود تا بتوان آن را در هر مسافتی اعمال کرد (Deadorf, 2004: 6, 7).

البته در اوایل قرن بیستم برخی رویکردهای مشابه از مفهوم مزیت نسبی محلی به همان معنای گفته شده، یعنی محاسبه هزینه جابه‌جایی کالا برای سنجش مزیت نسبی به صورت وجود داشته است که برای نمونه تئودور برینکمن، اندیشمند آلمانی که به عنوان استاد مدیریت کشاورزی شناخته می‌شود، در نظریه‌ای معتقد بود که مزیت نسبی محلی¹⁶³، با کاهش هزینه‌های مربوط به حمل و نقل در شرایط ناهمگون، اهمیت مکانی را افزایش می‌دهد. به طور کلی نظریه مزیت نسبی بدون محاسبه هزینه‌های تجارت، همچنان مبنای اصلی و مهم برای توصیف گسترده از ساختار تجارت جهانی است و به عنوان روش تشخیص منابع و میزان سود فعالیت‌های تجاری معنای خود را دارد. اما بدون نظر گرفتن هزینه‌های تجارت مانند حمل و نقل، توصیف دقیقی از میزان سود یا زیان صورت نگرفته است. در این پژوهش تلاش شده با توجه به نظریه مزیت نسبی و مزیت نسبی محلی، ارتباط توسعه تجارت گرجستان با کریدور شمال-جنوب، به عنوان یکی از مقاطع کاربردی و عملیاتی برای گسترش روابط تهران-تفلیس، مورد بررسی قرار بگیرد.

تجارت کشاورزی در گرجستان

یکی از بخش‌های مهم در الگوی توسعه اقتصادی هر کشور، اقتصاد کشاورزی¹⁶⁴ است که به طور کلی میزان درآمد یک کشور از فروش یا صادرات محصولات کشاورزی بیان می‌کند. اما کشورها برای رسیدن به حداکثر بهره‌وری در این بخش بایستی «کشاورزی تجاری» را دنبال کنند. به منظور رسیدن به کشاورزی

¹⁶³ local comparative advantage

¹⁶⁴ Agricultural Economy

تجاری¹⁶⁵ بر اساس تعریف فائو، نیاز به تولید کالاهای بازاریامحور¹⁶⁶ و سودمحور¹⁶⁷ دارد. توسعه تجارت کشاورزی مستلزم نگاه استراتژیک به برخی محصولات با بازدهی بالا است (8, 7: Fao, 2013). به طور کلی رویکرد استراتژیک در کشاورزی شامل مراحل ذیل است:

الف) امنیت غذایی¹⁶⁸: توجه به امنیت غذایی به گونه‌ای که مردم در هر زمان دسترسی به غذای کافی، ایمن و مغذی را داشته باشند و نیازها و ترجیحات غذایی آنها برای زندگی پویا و سالم برآورده شود، از سوی دیگر ظرفیت تولید مواد غذایی مهم در داخل کشور¹⁶⁹ از طریق منابع محلی به سطح مطلوب برسد.

ب) تخصصی شدن: آن دسته از محصولات مهم کشاورزی که قابلیت تولید انبوه در داخل کشور را دارند، از طریق آموزش نیروهای متخصص و ورود فناوری‌های جدید برای کشت آن محصولات، به حداکثر بهره‌وری و مازاد نیازهای داخلی افزایش یابد.

ج) مقصد و مسیر تجارت: مقاصد مربوط به کالاهای مازاد تولید شده جهت صادرات شناسایی شود و از طریق بهترین مسیر برای آن کشورها ارسال شود.

موفقیت واقعی یک کشور برای اجرای پارامترهای کشاورزی تجاری، بستگی زیادی به اهمیت کشت متناسب با مزیت نسبی تولید محصول کشاورزی و ترسیم اهداف بلند مدت در این زمینه دارد. بنابراین کشاورزی تجاری برای رسیدن به حداکثر بهره‌وری مستلزم اجرای پارامترهایی است که در 3 پرسش کلیدی، شامل نوع، میزان و مقصد تولید محصول، خلاصه می‌شود (Barkley, 2016). این پرسش‌ها در واقع مکمل یکدیگر هستند و عدم پاسخ به هر کدام، مسیر تجارت کشاورزی را مبهم خواهد کرد.

What (if anything) should I produce?	چه محصولی باید تولید شود؟
How much should I produce?	چقدر باید تولید شود؟
For whom should I produce it?	برای چه کسی باید تولید شود؟

جدول-1

کشاورزی و امنیت غذایی گرجستان

¹⁶⁵ Commercial farming

¹⁶⁶ Market-focused

¹⁶⁷ Profit-oriented

¹⁶⁸ Food security

¹⁶⁹ Domestic food production capacity

تا اواسط دهه 1970 بحث در مورد امنیت غذایی در وهله اول بر لزوم تولید غذای بیشتر و توزیع آن متمرکز بود. با گذشت زمان مفهوم امنیت غذایی گسترش یافت و در نهایت چهار مؤلفه اصلی برای امنیت غذایی در نظر گرفته شده که عبارتند از قابلیت¹⁷⁰، دسترسی¹⁷¹، بهره‌برداری¹⁷² و ثبات¹⁷³. بدین ترتیب بایستی قابلیت تولید، توزیع و نحوه مبادله غذای کافی و با کیفیت وجود داشته باشد تا آن از نظر مقرون به صرفه بودن، بدون توجه به برخی ترجیحات و همچنین تخصیص متناسب و برابر، در دسترس قرار بگیرد. منظور از بهره‌برداری مواردی مانند ارزش غذایی و ایمنی آن است و در نهایت در تمامی این مؤلفه‌ها بایستی ثبات یا پایداری وجود داشته باشد تا مردم از نوسان‌ها و وضعیت‌های موقتی، احساس عدم امنیت نداشته باشند (Food source, 2018: 3).

در زمینه امنیت غذایی از مهمترین محصولات مربوط به دسته غلات است که از آنها به عنوان تولیدات استراتژیک نیز یاد می‌شود. غلات به شکل طبیعی خود منبع غنی‌ای از ویتامین‌ها¹⁷⁴، مواد معدنی¹⁷⁵، کربوهیدرات‌ها¹⁷⁶، چربی‌ها¹⁷⁷، روغن‌ها¹⁷⁸ و پروتئین¹⁷⁹ هستند. همچنین انتخاب غلاتی که فیبر بیشتری دارند، به عنوان یک ماده مغذی مهم به جلوگیری از افزایش وزن و بیماری‌های قلبی کمک می‌کند. به طور کلی غلات به گندم، جو، برنج، ذرت، ارزن و موارد مانند آنها گفته می‌شود. برخی از مواد غذایی تهیه شده از دانه‌های نشاسته‌ای¹⁸⁰ غلات مانند آرد نیز در این دسته قرار می‌گیرند. بنابراین کشت غلات هم مواد غذایی مهم و مورد نیاز مردم را تأمین می‌کند و هم از آنها می‌توان به عنوان خوراک دام و طیور استفاده کرد. از سوی دیگر غلات در مرحله فرآوری صنعتی، طیف وسیعی از تولیدات مانند الکل¹⁸¹، گلوکز¹⁸²، چسب و روغن را تشکیل می‌دهد. البته غلات سبوس‌دار که سرشار از فیبر هستند و قند کمتری دارند، تغذیه این نوع محصولات را سالم‌تر می‌کند (Sarvar & Qadri, 2013: 3, 4).

آب‌وهوای گرجستان نیز به گونه‌ای است که ظرفیت لازم برای محصولات کشاورزی متنوع فراهم می‌باشد. بنابراین کاشت محصولاتی مانند گندم، جو، ذرت و مرکبات در این کشور امکان‌پذیر است. کشت انگور نیز از محصولات اصلی این کشور مسحوب می‌شود. از میان غلات به عنوان محصولات مهم و راهبردی، گندم (102/5 هزارتن)، جو (54/4 هزارتن) و ذرت (205/9 هزارتن) در گرجستان تولید می‌شود که از میان

¹⁷⁰ Availability

¹⁷¹ Access

¹⁷² Utilization

¹⁷³ Stability

¹⁷⁴ Vitamins

¹⁷⁵ Minerals

¹⁷⁶ Carbohydrates

¹⁷⁷ Fats

¹⁷⁸ Oils

¹⁷⁹ Protein

¹⁸⁰ Starchy grains

¹⁸¹ Alcohols

¹⁸² Glucose

آنها تولید ذرت با روند افزایشی طی سال 2019 همراه بوده است. مساحت گرجستان 69700 کیلومتر مربع است و از این نظر صد و نوزدهمین کشور جهان محسوب می‌شود. بنابراین با توجه به مساحت زمین، دولت گرجستان بایستی تخصصی شدن در کشت محصول مشخص با مزیت نسبی بالا، همچنین با توجه به فاکتورهایی مانند امنیت غذایی در دستور کار داشته باشد. آمار مربوط به زمین‌های کشاورزی گرجستان نشان می‌دهد که این ارضی طی دو دهه گذشته نه تنها گسترش نیافته بلکه از سال 1992، به تدریج از میزان آن کاسته شده است. در این سال 46/47٪ از اراضی گرجستان مربوط به زمین‌های کشاورزی بوده است، اما هر چه به سال‌های پایانی نزدیک‌تر می‌شویم، از این میزان کاسته شده و به حدود 34٪ می‌رسد (The world Bank, 2018).

حدوداً 2 میلیون 330 هزار هکتار از اراضی گرجستان جزو زمین‌های کشاورزی است، بر اساس آمار سال 2000 این میزان حدود 3 میلیون 400 هزار هکتار بوده است که در همان زمان قابلیت افزایش را نیز داشته است. از این میزان تنها 146 هزار هکتار زیر کشت محصولات پایه (غلات) قرار دارد و مجموعاً کشت سالانه از حدود 207 هزار هکتار فراتر نمی‌رود. یعنی نسبت زمین‌های کشاورزی گرجستان به اراضی زیر کشت سالانه، 16 برابر است. همین بررسی نشان می‌دهد که گرجستان قابلیت تولید غلات و محصولات کشاورزی در چند برابر میزان موجود را دارد.

به طور کلی بیشتر مشکلات بخش کشاورزی گرجستان نشأت گرفته از دهه 90 میلادی، همراه با توقف فعالیت بنگاه‌های مهم کشاورزی، فروش ماشین‌آلات، تخریب سازه‌های مرتبط با کشاورزی و کاهش نیروی متخصص به دلیل ترک آنها از شغل خود طی این دهه است. در واقع گرجستان طی دوره تحکیم استقلال خود مشکلات زیادی که پشت سر گذاشت که اصلاحات ارضی نیز در همین دوران آشفتگی اوضاع سیاسی انجام شد. در واقع بحران مالکیت زمین‌های کشاورزی، لزوم یکپارچه‌سازی آنها برای اتخاذ سیاست‌های کشاورزی به صورت منسجم را دشوار کرده است. بیشتر زمین‌های کشاورزی گرجستان خصوصی شده‌اند اما ثبت آن یک مسئله ویژه برای توسعه بازار کشاورزی تجاری است. در این عرصه، توسعه زمین‌های کشاورزی و معرفی رویکردهای مدرن برای اطمینان از مدیریت منطقی آنها، ایجاد آمایش سرزمین و سیستم اطلاعات جغرافیایی به منظور نظم اطلاعات در مورد کیفیت و کمیت زمین‌ها و هماهنگی در اقدامات مربوط به تلفیق آنها نیز از موارد مهم مطرح شده در استراتژی توسعه کشاورزی گرجستان است (Ministry of Agriculture of Georgia, 2015: 19 , 20).

بنابراین دولت گرجستان با عملیاتی کردن استراتژی خود می‌تواند بیشترین استفاده را از زمین‌های کشاورزی داشته باشد. کشت گسترده محصولات راهبردی، نیاز به سازماندهی بزرگ کشاورزی با فرماندهی مشخص دارد، در غیر اینصورت با کشت‌های خرد یا با بخش کوچک خصوصی نمی‌توان به هدف مقرر در توسعه کشاورزی تجاری گرجستان رسید.

فناوری و مهارت در تجارت کشاورزی گرجستان

سهم بخش کشاورزی از تولید ناخالص داخلی گرجستان طی سال 2019، 7/2٪ بوده است که نسبت به سال 2010 کاهش 2/4 درصدی داشته است. این در حالی است که بر اساس آخرین آمار، حدود 41/82٪ از افراد شاغل این کشور، در بخش کشاورزی مشغول به کارند. در واقع به طور میانگین نیمی از نیروی کار در بخش کشاورزی هستند اما این بخش تنها 7/2٪ از تولید ناخالص داخلی این کشور را تشکیل می‌دهد (The Global Economy, 2019). دولت گرجستان به طور فعال در پروژه‌های مربوط به توسعه کشاورزی مشارکت دارد، اما هنوز این بخش به سطح توسعه لازم نرسیده است و با وجود یارانه‌ها و برنامه‌های متعدد دولتی تولید محصولات کشاورزی در حال کاهش است. بنابراین گرجستان بیشتر محصولات کشاورزی خود را از کشورهایمانند ترکیه وارد می‌کند. دلیل اصلی این موضوع را ابتدا باید در نبود دانش تخصصی و مهارت نیروی کار جست‌وجو کرد، چراکه بسیاری از کشاورزان گرجی به شکل سنتی به کشت محصولات می‌پردازند و همین میزان از محصولات تولیدی نیز برای مصارف شخصی آنها است. از سوی دیگر تولید محصولات رقابتی هم نیاز به زمین‌های گسترده دارد و هم باید از پیشرفته‌ترین فناوری‌های کشت محصول استفاده شود تا تولید محصولات در داخل با قیمت ارزان‌تر از واردات باشد و به تدریج گرایش با تولیدات داخلی افزایش یابد (Commersant, 2017).

در استراتژی توسعه کشاورزی گرجستان (2015) آمده است که ارتقاء دانش کشاورزان و ارائه خدمات کارآمد برای افزایش مهارت و توانایی‌های کشاورزان به منظور بهبود مدیریت و رقابت کلی مزرعه از اهداف اساسی وزارت کشاورزی است. این وزارت همچنین در استراتژی خود بهبود کیفیت خدمات آموزش حرفه‌ای و تحقیقات تخصصی در بخش کشاورزی از طریق تعیین اولویت‌ها و همکاری با سایر نهادها از جمله وزارت آموزش و پرورش را در دستور کار خود قرار داده است (Ministry of Agriculture of Georgia, 2015: 20). گرجستان به دلیل روابط بسیار خوب با اتحادیه اروپا، قابلیت استفاده از تجربیات و آموزش‌های آمادیمیک کشورهای اروپایی را دارد و با مشکلات چندانی برای ارتقاء سطح فناوری، مهارت‌ها و پرورش نیروی متخصص روبرو نیست. از سوی دیگر گرجستان با بیشتر صادرکنندگان اصلی ذرت و گندم که در ادامه به آن اشاره می‌شود، روابط نزدیک و همکاری متقابل دارد، بنابراین استفاده از تجربیات، علم و فناوری آنها برای به حداکثر رساندن بهره‌وری این محصول بسیار راهگشا خواهد بود.

تجارت کشاورزی گرجستان و کریدور شمال-جنوب

در سال 1999 گروهی از شرکت‌های حمل و نقل هند، روسیه و ایران توافق‌نامه کلی درباره انتقال کانتینرها برای صادرات و واردات در امتداد کریدور حمل و نقل بین‌المللی سریلانکا-هند-ایران-دریای خزر-روسیه امضا کردند. در 12 سپتامبر 2000، در جریان دومین کنفرانس یورو-آسیایی، توافق‌نامه‌ی بین‌دولتی در مورد ایجاد کریدور شمال-جنوب امضا شد و کشورهای شرکت‌کننده در این توافق ایران، روسیه و هند

بودند. کریدور شمال-جنوب مهمترین حلقه تجارت بین آسیا و اروپا می‌باشد که در مقایسه با مسیرهای سنتی از نظر مسافت و زمان 40٪ کوتاه‌تر و و از نظر هزینه 30٪ ارزان‌تر است. این راه‌گذر کشورهای شمال اروپا و روسیه را از طریق ایران و دریای خزر به کشورهای اقیانوس هند، خلیج فارس و جنوب شرقی آسیا متصل می‌سازد. ضمن اینکه هند، ایران و دیگر کشورهای منطقه می‌توانند کالاهای خود را با سرعتی سه برابر بیشتر نسبت به مسیر کانال سوئز کالاهای خود را به اروپا حمل کنند. هدف عمده از ایجاد این کریدور و امضای موافقت‌نامه مربوط به آن، رشد پیوندهای حمل و نقل بین کشورهای طرف قرارداد و دیگر کشورهای منطقه است. در پی امضای موافقت‌نامه کریدور شمال-جنوب و بر اساس ماده 8 آن، جمهوری اسلامی ایران به عنوان امین و مسئول تشکیل دبیرخانه شناخته شد. قزاقستان نخستین کشور منطقه بود که در سال 1379 علاقه‌مندی خود را برای پیوستن به موافقت‌نامه اعلام کرد. کشور عمان نیز به این موافقت‌نامه پیوسته و از طرف‌های اصلی محسوب می‌شود (امیراحمدیان، 1382: 18).

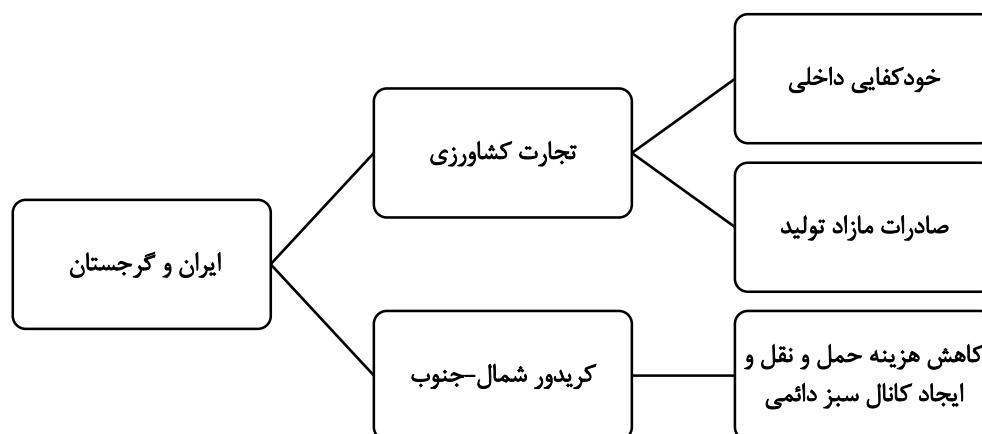
کریدور شمال-جنوب به طور مستقیم با موقعیت ترانزیتی ایران مرتبط است و از طریق این کریدور کشورها می‌توانند از مزایای دسترسی به سه بازار و مرکز توزیع جهانی در آسیا شامل حوزه خلیج فارس، اقیانوس هند و کشورهای جنوب شرقی آسیا با جمعیت حدود 2/5 میلیارد نفری بهره‌مند شوند. ایران دارای 5800 کیلومتر سواحل آبی، هفت بندر بزرگ در خلیج فارس و چهار بندر بزرگ در دریای خزر است که این شرایط در هیچ کشور اروپایی و آسیایی وجود ندارد. طرح راه آهن قزوین-رشت-انزلی-آستارا به طول 327 کیلومتر اهمیت اساسی در برقراری کریدور شبه قاره هند و حوزه خلیج فارس به اروپا دارد که باید یکی از مهمترین طرح‌های توسعه راه آهن ایران باشد. به عقیده کارشناسان حدود نیمی از حمل و نقل جهان بین خاور دور و سایر نقاط دنیا انجام می‌شود. از مجموع 3 کریدور مهم حمل و نقل جهانی 2 کریدور آن از ایران عبور می‌کند و چابهار نقطه عبور جنوبی‌ترین کریدور شرقی-غربی جهان خواهد بود. بندر چابهار به دلیل موقعیت راهبردی خود، نزدیک‌ترین راه دسترسی کشورهای محصور در خشکی آسیای میانه به آب‌های آزاد است و تنها بندر اقیانوسی ایران است که در کرانه دریای عمان و اقیانوس هند قرار دارد. بندر چابهار قابلیت پهلوگیری کشتی‌های اقیانوس‌پیما را دارد و دارای 311 کیلومتر مرز آبی در دریای عمان است. در صورت فعال شدن تمام حلقه‌های این زنجیره انتقال کانتینر از بندر مومبای به مسکو حدود یک ماه زمان نیاز دارد (میرمحمد، 1394: 95).

پیش از آنکه به عرصه‌های ارتباط تجارت کشاورزی گرجستان و کریدور شمال-جنوب اشاره شود، ابتدا لازم است تا صورت‌بندی کلی صادرات و واردات گرجستان بررسی گردد. به طور کلی مقاصد صادراتی گرجستان، به ترتیب کشورهای آذربایجان، روسیه، ارمنستان، بلغارستان، اوکراین، چین، ترکیه، رومانی، ایالات متحده آمریکا و کشورهای آسیای مرکزی، اروپای شرقی و بالتیک است. بیشتر تولیدات صادراتی وسایل نقلیه به غیر از راه آهن و تراموا، سنگ آهن، برخی نوشیدنی‌ها، آهن و فولاد، محصولات دارویی، میوه، آجیل، کودها، ماشین آلات و راکتورهای هسته‌ای است. در این میان محصولات کشاورزی با میزان بسیار

کمی در سطح برخی میوه‌ها، حیوانات زنده، گوشت و برخی مواد غذایی خلاصه می‌شود. واردات گرجستان نیز سوخت‌های معدنی، روغن‌ها (مواد سوختی)، وسایل نقلیه، تجهیزات الکتریکی، محصولات دارویی، محصولات آهنی و فولادی و سایر موارد است. در این میان گرجستان طی سال 2019 حدود 134/20 میلیون دلار غلات، 199/40 میلیون دلار گوشت و مواد غذایی دیگر را وارد کرده است. بیشترین واردات گرجستان از کشورهای ترکیه، روسیه، چین، آذربایجان، آلمان، اوکراین، ایالات متحده آمریکا، ارمنستان، ایتالیا، رومانی، ژاپن، امارات متحده عربی و سایر کشورهای اروپایی، آمریکای لاتین، شبه قاره هند و آسیای شرقی است. در مجموع حدود 50٪ از روابط تجاری گرجستان با قاره آسیا، 45٪ اروپا و حدود 4/4٪ با کشورهای قاره آمریکا است (Trading economics, 2019). این وضعیت نشان می‌دهد که گرجستان بایستی پارامترهای امنیت غذایی و خودکفایی در داخل کشور با توجه به فاکتورهایی که قبل‌تر به آن اشاره شد را به صورت سازماندهی‌شده و گسترده عملیاتی کند. در این صورت است که کریدور شمال-جنوب با مزایای خود می‌تواند زمینه صادرات گسترده برای گرجستان را فراهم کند. بنابراین لازم است به کشورهای که واردکننده غلات و محصولات کشاورزی هستند و همچنین به مسیر کریدور برخورد می‌کنند اشاره آماری شود. در میان کشورهایی که واردکننده جو در جهان هستند، چین، عربستان سعودی، جمهوری اسلامی ایران، کویت، امارت متحده عربی، قطر، ویتنام، تایلند، هند و عمان جزو 30 کشور واردکننده بزرگ این در جهان‌اند که در منطقه شرق و جنوب آسیا قرار می‌گیرد (Knoema, 2019). ترکیه، فیلیپین، اندونزی، چین، تایلند و ویتنام نیز کشورهای واقع در جنوب آسیا و آسیای شرقی (چین) هستند که جزو 20 واردکننده اصلی گندم هستند. واردکنندگان اصلی ذرت در این مناطق نیز به ترتیب ویتنام، ایران، چین، تایوان، مالزی و عربستان سعودی هستند. ایالات متحده آمریکا، برزیل، آرژانتین، اوکراین، رومانی، فرانسه، مجارستان، روسیه، صربستان و بلغارستان جزو 10 صادرکننده برتر ذرت در جهان هستند. صادرکنندگان برتر گندم و جو را نیز روسیه، ایالات متحده آمریکا، کانادا، فرانسه، استرالیا، آرژانتین، اوکراین، رومانی، آلمان و قزاقستان تشکیل می‌دهد (World export, 2019).

همانطور که بیان شد، ایران نیز خود از واردکنندگان غلات است، اما مسیر کریدور شمال-جنوب تنها به عنوان یک مسیر ترانزیتی بین گرجستان و کشورهای مقصد، یا حتی ایران عمل نمی‌کند، بلکه این کریدور با تنظیم ضوابط مشخص می‌تواند منجر به توسعه کشاورزی تجاری گرجستان شود. ایران و گرجستان ظرفیت‌هایی در خصوص کشاورزی دارند که به نوعی آنها مکمل یکدیگرند. برای نمونه کشت‌های فرامرزی یا فراسرزمینی به عنوان اقدامی در جهت اجاره یک زمین در خارج از کشور برای کشت محصولات و در نهایت وارد کردن یا فروش آنها، می‌تواند به صورت دو سوپه و در زمینه کشت غلات مورد بهره‌برداری قرار بگیرد. در اینجا، مزیت کریدور شمال-جنوب در آن است که یک نوع یکپارچگی و ادغام بین دو کشور برای ایجاد یک خط سبز دائمی، ایجاد می‌کند. بدین صورت که اگر کشت فراسرزمینی در هر کشوری (ایران یا گرجستان) صورت بگیرد، در صورت وارد کردن مستقیم به کشور خود یا فروش محصول در بازارهای

بین‌المللی، هزینه حمل و نقل به واسطه سازوکارهایی که در کریدور بین تهران و تفلیس تنظیم شده، تا حد زیادی کاهش می‌یابد و دو طرف از مبادله تجاری سود خواهند برد. حتی در ادامه بررسی‌های دقیق برای افزایش نقش تجارت کشاورزی گرجستان در کریدور شمال-جنوب، تجربیات و دانش‌های دو طرف برای ارتقاء بیشتر این حوزه تبادل خواهد شد.

نتیجه‌گیری

در بخش اول این مقاله ابتدا به نظریه مزیت نسبی اشاره شد که بر اساس آن کشورها به تولید کالای تخصصی خود نسبت به سایر کشورها می‌پردازند و از این طریق می‌توانند به کسب سهم از بازارهای بین‌المللی بپردازند. سپس نظریه مزیت نسبی محلی برای توصیف اهمیت هزینه حمل و نقل در تجارت، به عنوان نقصی که در نظریات ریکاردو و طرفداران آن کمتر اشاره شده، مورد بررسی قرار گرفت. در بخش بعدی پیش از ورود به حوزه تجارت کشاورزی گرجستان، امنیت غذایی و مصداق‌های آن به عنوان فاکتوری که بایستی در مسیر تجاری‌سازی کشاورزی دنبال شود، بیان گردید. در ادامه برخی چالش‌های تجارت کشاورزی گرجستان و راه‌حل‌های متناسب با مزیت نسبی و امنیت غذایی، به عنوان دو موضوعی که در ظرفیت‌های کشاورزی گرجستان، نوعی همپوشانی داشتند، گفته شد. در نهایت کریدور شمال-جنوب به عنوان عرصه تخصصی در توسعه تجارت کشاورزی گرجستان و ایران بررسی گردید.

کریدور شمال-جنوب به عنوان مسیری که به بازارهای مهم در جنوب و شرق آسیا می‌رسد، با توجه به مزیت نسبی محلی هم هزینه حمل و نقل را کاهش می‌دهد و هم توسعه روابط تجاری تهران-تفلیس در چارچوب‌های سازوکارهای حاشیه‌ای مربوط به توسعه تجارت کشاورزی در دو کشور را موجب می‌شود. ایجا یک خط سبز از طریق این کریدور برای توسعه کشاورزی، یکی از مهمترین و در عین حال عملیاتی‌ترین

عرصه‌هایی است که ایران و گرجستان می‌توانند به حداکثر بهره‌برداری از این روابط برسند. درست است که اجرای دقیق پارامترهای مربوط به توسعه روابط در این زمینه نیاز به بررسی بیشتری در حوزه‌های همکاری آموزشی، بررسی راهکارهای کشت فراسرزمینی یا فرامرزی، تعیین روند دقیق تولید کالا از مراحل کشت تا بهره‌برداری و تجارت آن وجود دارد، اما کریدور شمال-جنوب سرفصلی است که می‌تواند همه این حوزه‌ها را عملی کند.

Bibliography

تقوی، مهدی، جهانگرد، اسفندیار، صفوی، راشد (1390). بررسی و تحلیل مدل هکشر-اهلین-وانگ در اقتصاد ایران، فصل‌نامه تحقیقات مدل سازی اقتصادی.

پورمیدانی، میعاد (1391). بررسی عوامل مؤثر بر صادرات کشمش و انگور، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران.

امیراحمدیان، بهرام (2003). کریدور شمال-جنوب و اهمیت آن در همگرایی منطقه‌ای، فصل‌نامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.

میرمحمد، غلامرضا (1394). نقش کریدور شمال-جنوب بر توسعه روابط ایران و فدراسیون روسیه، پایان‌نامه ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران.

Deardorff, A. V. (2004, February). Local comparative advantage: trade costs and the pattern of trade. In University of Michigan Research Seminar in International Economics Working Paper (No. 500).

Sarwar, M. H., Sarwar, M. F., Sarwar, M., Qadri, N. A., & Moghal, S. (2013). The importance of cereals (Poaceae: Gramineae) nutrition in human health: A review. *Journal of cereals and oilseeds*, 4(3).

Koo, W., & Kennedy, P. L. (2005). International trade and agriculture. *Management of Environmental Quality: An International Journal*.

Reed, M. R. (2016). *International trade in agricultural products/por Michael R. Reed* (No. 338.140973 R4.).

Hummels, D. (2007). Transportation costs and international trade in the second era of globalization. *Journal of Economic perspectives*, 21(3).

Barkley, Andrew, and Paul W. Barkley. *Principles of agricultural economics*. Routledge, 2016.

Food Climate Research Network (2020): What is food security? Available at: <https://foodsource.org.uk/building-blocks/what-food-security#FSBB2>

National statistics office of Georgia (2019): Production of Annual Crops. Available at: <https://www.geostat.ge/en/modules/categories/196/agriculture>

Department of Agriculture, Fao (2013): Agriculture Development Strategy (ADS). Pdf. Available at: <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/stk141099.pdf>

Ministry of Agriculture of Georgia (2015): STRATEGY FOR AGRICULTURAL DEVELOPMENT IN GEORGIA 2015-2020. PDF. Available at: <https://b2n.ir/603285>

https://www.theglobaleconomy.com/Georgia/Employment_in_agriculture

<https://knoema.com/atlas/topics/Agriculture/Trade-Import-Value/Barley-imports>.

Каммерсант (2017): Основная проблема сельского хозяйства в Грузии. Available at: <https://b2n.in/986929>

World's top export (2019): Barley exports by country.

<http://www.worldstopexports.com/barley-exports-by-country/>

World's top export (2019): Wheat exports by country.

<http://www.worldstopexports.com/wheat-exports-country/>

World's top export (2019): Corn exports by country.

<http://www.worldstopexports.com/corn-exports-country/>

World's top export (2019): Corn Imports by country.

<http://www.worldstopexports.com/corn-imports-by-country/>

World's top export (2019): Wheat Imports by country.

<http://www.worldstopexports.com/wheat-imports-by-country/>

Trading economics (2019): Georgia exports by country.

<https://tradingeconomics.com/georgia/exports-by-country>

Trading economics (2019): Georgia imports by country.

<https://tradingeconomics.com/georgia/imports-by-country>

Trading economics (2019): Georgia imports by category.

<https://tradingeconomics.com/georgia/imports-by-category>

Trading economics (2019): Georgia exports by category.

<https://tradingeconomics.com/georgia/exports-by-category>

Trading economics (2019): Georgia exports by country.

<https://tradingeconomics.com/georgia/exports-by-country>

Mikaeel Modirrousta

School of International Relations,
Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran

Georgia Agricultural Trade and North-South Corridor

Abstract

Iran and Georgia can have a variety of cooperation in the field of agricultural trade, but one of the important areas of cooperation between the two countries in this area is the transportation of agricultural goods. In order to achieve productivity in this field, it is necessary to first identify the import needs of the Arab countries of the Persian Gulf, the Indian subcontinent and the countries of Southeast Asia in the field of agricultural products. Then, in proportion to those products, Georgia's capacity to produce these products should be examined. Finally, according to the type of agricultural products, the necessary measures and infrastructure to transport these products through the north-south corridor should be reviewed and implemented. Considering a special network with specific contracts, focusing on the export of Georgian agricultural products can be one of the permanent solutions for further prosperity and diversification of Georgian agricultural exports, and on the other hand, Iran's advantage in transporting these goods. This issue can eventually pave the way for more cooperation between Iran and Georgia in the field of agricultural trade, from basic knowledge to cross-border agriculture, cooperation in the field of packaging industries and so on. This article is specifically about examining Georgia's agricultural trade for further cooperation in the use of the North-South Corridor and outlining the capacities and some challenges in this area.

კულტურა და ისტორია

Culture and History

სოფიო იხედაძე მანია შიშინაშვილი

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

არაბულ-სპარსული წარმოშობის მცენარეთა სახელები სულხან-საბა ორბელიანის „ლექსიკონი ქართული“-ს მიხედვით

სულხან-საბა ორბელიანის „ლექსიკონ ქართულ“-ში უხვადაა აღმოსავლური წარმოშობის ლექსიკა. კერძოდ, მცენარეთა სახელები, რომლებიც ავტორის მიერ იქვე, სიტყვის გვერდით, დახარისხებულია სახეობის მიხედვით (ხე, ბალახი, ყვავილი).

ისევე როგორც სხვა ლექსიკურ ერთეულებს, ლექსიკონში წარმოდგენილ გარკვეულ მცენარეთა სახელებს სულხან-საბა მიუთითებს მათ წარმომავლობას: სპარსულია, არაბულია, თათრულია, ქართული არ არის, სხვათა ენიდანაა და ა. შ. ზოგი მათგანი მითითების გარეშეა დატოვებული და მას ავტორი ქართულ სიტყვად მიიჩნევს. ძალიან ხშირად არაბულ-სპარსული წარმომავლობის სიტყვები საბას თურქულისეულად აქვს მიჩნეული, რადგან საუკუნეთა მანძილზე თურქული ენის ლექსიკური ფონდის დიდ ნაწილს არაბულ-სპარსული სიტყვები შეადგენდა. გარდა ამისა, სპარსულ-არაბული სიტყვების დიდი რაოდენობა სწორედ თურქული ენის მეშვეობითაა ქართულში შემოსული.

ჩვენ გამოვავლინეთ სულხან-საბა ორბელიანის „ლექსიკონ ქართულ“-ში არაბულ-სპარსული წარმოშობის მცენარეთა სახელები, მივუთითეთ მათი ეტიმოლოგიური წარმომავლობა და ქართულში დამკვიდრების გზები.

არაბულ-სპარსული ლექსიკის ქართულ ენაში დამკვიდრების პროცესი ხასიათდება რიგი თავისებურებებით. ეს სიტყვები ქართულში შემოსვლისას უმეტესწილად ინარჩუნებენ ძირითად მნიშვნელობას. რიგ შემთხვევებში იძენენ დამატებით ელფერს. ზოგჯერ მათი სემანტიკა საკმაოდ განსხვავდება უცხო ენაში დადასტურებული მნიშვნელობისაგან.

სტატიაში წარმოვადგენთ 7 ლექსიკურ ერთეულს (ბ-ზ ასოები).

ბადლიჯანი - ბალ. ZAB (1.). იქვე საბას განმარტება აქვს გაკეთებული: „არ ვიცი, ვისი ენაა“.

ბადრიჯანი ბადრიჯნისა [შოლანუმ მენოლოგერა] 1. ერთწლოვანი, ფართოფოთ-ლებიანი ბოსტნეული მცენარე, ისხამს სოსან მოგრძო (კიტრისებრ) ნაყოფს (39). დ. ჩუბინაშვილი მას სპარსულ სიტყვად მიიჩნევს (42,125), იადიგარ-დაუდის

მიხედვით, ბადილჯანი - ირან. بادليجان ბადილჯან ან და بادمجان ბადიმჯან. ბადრიჯანი - solanum melongena (24, 695).

არაბიზებული ფორმაა ალ-თუნჯის (33), ალ-ვასიტის ლექსიკონების მიხედვით: აქვს შავი ან თეთრი ნაყოფი წაგრძელებული ან მომრგვალო ფორმის (18,36).

ჯონსონის ლექსიკონის მიხედვით მონაცვლეობს - بادليجان (ბადრიჯანი) ფორმები, რომელთაც სპარსული წარმომავლობა უდასტურდებათ (45, 204).

بادليجان (ბადემჯან // ბადენჯან) ფორმით ფიქსირდება ეს ლექსემა სპარსულ ლექსიკონებში: „ბადრიჯანი (31, 32). „[ბადენჯან, ბადემჯან, ბანენგან, ბადენგან] ბადრიჯანისებრთა ოჯახის მცენარე, რომლის წარმომავლობა ინდოეთიდან მოდის. მისი ნაყოფი მსხვილი, ოვალური ფორმის და გრძელტანიანია ან მრგვალი, რომელიც არის შავში გარდამავალი იისფერი ან თეთრი და ზოგჯერ ყვითელი და წითელიც. მაგრამ საკვებად ვარგისი ნაყოფი მხოლოდ მოშავო იისფერია“ (28, 444). „ბუჩქოსანი მცენარის ნაყოფი, რომელსაც ხარშავენ ან წვავენ“ (19.20).

ბალასინი - ხეს(ა) იტყვიან ერთსა, რომლისა მონაკვეთთაგან ჩამოეწვეთების; კვალად ბალახია კიტრივით და მისის გურკისაგან გამო(3)ხდიან. ბალასინი იქ(მ)ნების მრავალ წლის ზეთისხილის ზეთი, გინა ღვინო და სხვასაცა შემზადებენ ZA (36,92). Cab. რედაქციაში ბალასინი ხეა, რომელიც ეგვიპტესა და ინდოეთში იზრდება, ზეთის მადინებელი. შდრ ვალსამოს.

ბალზამ-ი (ბალზამისა) [ბერძ. balsamon] სუბტროპიკულ ქვეყნებში გავრცელებული ზოგიერთი მცენარის სურნელოვანი წვენი (სხვადასხვა ეთერ-ზეთების შემცველობით), რომელსაც იყენებენ მედიცინასა და პარფიუმერიაში (39). ბალასინის ხილი - ირან. بلسان ბალასან, ან بلسم ბალსამ - ბალზამის ხე - Balsamodendron Myrra Neos. ბალასინის ზეთი - იგივე ბალასონის (24, 695).

ვალსამო ფორმა გვხვდება „ვისრამიანში“ - აწლა იზრდების ნაძუი, რათგან ჩემი ხე ვალსამოისა წაიქცა (21, 13-14). ქანანელის „უსწორო კარაბადინში“ აბი ბალასან (არ.სპ ჰაბი-ბალასან). ბალასანის ანუ ბალზამის აბი (38,471).

არაბ. بلسان ბალზამის ხე. სპ. Balsan, balsam, balasam - ბალზამი. Balsam/valsam თავკიდური v- ს მიხედვით ქართული ფორმა შეთვისებული უნდა იყოს საშუალო სპარსულიდან (6,57).

بلسان (ბალასან) ფორმითაა წარმოდგენილი ლექსემა სპარსულ ლექსიკონებში და ზოგიერთი მის ბერძნულ წარმომავლობაზე უთითებს: „ბალზამის ხე“ (32,216). „[ბერძნული] 1. ფესვოვანი მცენარე, რომელსაც პატარა ხის ფორმა და თეთრი ყვავილები აქვს. ამ მცენარის ყველა ნაწილი ზეთოვანი ნივთიერების შემცველია. მწერის კბენის ან მცენარეზე ნებისნიერი შეხებისას ეს წებოვანი წვენი გარეთ გამოდის. 2. ბალასინი ყველა იმ მცენარის სახელია, რომლისგანაც ზეთოვანი წვენი გამოიყოფა. ბალზამის ხე“ (28, 566). „მომცრო ზომის ხე, რომლის წვენისაგან სამკურნალო ზეთს ხდიან; + ყველა მცენარის კრებითი სახელი, რომლებიც ზეთოვან წვენს გამოყოფენ“ (19.20).

ბრინჯი - (ბალ.) მარცვალი თეთრი ZA. მეორე ვარიანტი ბრინჯი (ხე) (+ნინოს ცხ.)Z აკაკის ხე ZE. (1).

[ორიზა სატივა] პურეული მცენარე (მარცვლოვანთა ოჯახისა); მოჰყავთ ტენიან ადგილებში (39).

თათრ. ქრთილის გვარი თეთრი მარცვალი, *пись* (42,117). *Celtis australis celtis caucasica* –აკაკის ხე: “მუნ დგა ხეი შუენიერი ბრინჯისაი (2,35).

ირან. *چاڤ* ბირინჯ- იგ. მნ. *Oryza L.* (24, 697) იგივე მნიშვნელობითაა ქანანელის „უსწორო კარაბადინშიც“ (38,481). *Berenj* - ბრინჯი. სკრ. *vihi* სომხ.*brinj*, ახ.სპ. *berenj* და აგრეთვე *goronj* (36,54).

ალ-თუნჯის მიხედვით ეს ლექსემა არაბიზებული ფორმაა *چاڤ*- 1. ბრინჯი 2. ყვითელი სპილენძი (ლატუნი). ყვითელი მწარე მარცვალი ნახველის შესამსუბუქებელი (39). სპარსული წარმომავლობა უდასტურდება ჯონსონის ლექსიკონში *birinj* - ბრინჯი (45, 233).

چاڤ (ბერენჯ) ფორმითაა ეს ლექსემა წარმოდგენილი სპარსულ ლექსიკონებში „ბრინჯი“ (32,203). „ხორბლისებრთა ოჯახის მარცვლოვანი მცენარე, რომელიც დაჭაობებულ ნიადაგზე მოდის და ადამიანთა ნახევრის საკვების ძირითად შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს. მისი სამშობლო ჩინეთი, იაპონია და ინდოეთია, ასევე მოდის ირანის უმეტეს რაიონში (მაზანდარანი, გორგანი, გილანი, ხუზისტანი, ფარსი, ხორასანი, ქერმანშაჰი, აზერბაიჯანი, ისფაჰანი, ქერმანი, ყაზვინი, ლორესთანი და ქორდესთანი). მისი ყვავილი შედგება 6 ფურცლისგან, რომლებითაც მთლიანად დაფარულია ბრინჯის თეთრი ფერის მარცვლები. ამ მცენარის ღერო ხორბლის ღეროს მსგავსია. ბრინჯს ბევრი სახეობა აქვს და მათ სხვადასხვა სახელს უწოდებენ: არზ, გერენჯ, ბაჯ და სხვ.“ (28,513). „ხორბლისებრთა ოჯახის მცენარის ნაყოფი, რომლისგანაც ამზადებენ ფლავს, ჩელოუს, თაქეს. ბრინჯის შემდეგი სახეობები არსებობს: ჩომფა, დომსიაჰ, გერდე, ბინამ, სადრი, მულანი, ამზარბუ, რასმი, ზარჩე, დომსეფიდ“ (19,20).

ბუსტული - (ხე) ხულია ნაჟესავით, დიდი ბელეკონი. *Z.* (1). იქვე სინონიმად მოჰყავს ფსტა.

[პისტაცია ვერა] ტანმორჩილი რთულფოთლოვანი ხე; ისხამს თეთრ გლუვნაჭუჭიან მოგრძო ნაყოფს, რომელსაც მომწვანო გული აქვს (39). დ. ჩუბინაშვილი (42,125) და იოანე ბაგრატიონი (11,206) ამ ლექსემას სპარსულად მიიჩნევენ *фисташка* (42,125). „*фостол*“ - ფსტა, ფისტყი (40,1011). ქანანელის „უსწორო კარაბადინში“ გვხვდება ფუსტუყი სპარსული ფუსტუყ, იგივე ფუსტული (40,518). ბაგისმიერი ბ-ფ მონაცვლეობა.

Bustuka – *بستوقه* არაბული წარმოშობის ლექსემაა ოსმალურ ლექსიკონში (30,63) და ჯონსონის ლექსიკონში (45, 238).

სპარსულ ლექსიკონებში ლექსემა *پسته* (ფესთე) ფორმითაა წარმოდგენილი: „ფსტას ხე (32,299). „[არამ. *Φოსტოყა*, ბერძ. *pistakion*] თუთუბოსებრთა ოჯახის ხე, რომელიც განსაკუთრებულ სახეობას მიეკუთვნება. ეს ხე ორფესვიანია და ველურად იზრდება სირიასა და ავღანეთში (ირანში, ხორასნის ჩრდილოეთ ნაწილში ასევე თავისით ამოდის). ქერმანში, აზერბაიჯანში, ყაზვინში და დამღანში ძალიან ბევრი მოჰყავთ“ (28,784). „ნუშისებრთა ოჯახის ხის ნაყოფი,

თხელი ნიჟარისებური კანითა და მსხვილი, გემრიელი ნაყოფით. თხილისა და ნუშის მსგავსი სახეობა“ (19.20).

დასტამბო - (დასტანბო Ca) (ბალ.) სპარსულია, ქართულად პუმპულა ჰქვიან ZAB (1).

დასტამბო (დასტამბოსი) [სპარ. დასტამბუი] [chucumis antalupensis] ნესვის სახესხვაობა. ნაყოფი ჩვეულებრივ პატარაა, მრგვალი, ზოლებიანი, მეტად სურნელოვანი, მაგრამ ნაკლებად ტკბილი (სინონ. იმერ. პუმპულა) (39). ქიზიყური – დანტაბო, დაჰტამბო; იმერული – პუმპულა; ინგილოური – დესტამბუ; (27, 8).

ალ-თუნჯი მას განმარტავს, როგორც არაბიზებულ სპარსულ ლექსემას *دستتوية* - არომატული ნესვის სახეობა. შედგება *دست* ხელი + *انوي* - არომატი. ეს არომატული ნესვი ხელით მოჰყავთ. წვენსაც მთლიანად ხელით აცლიან (5, 77). სპარსული ეტიმოლოგია უდასტურდება ჯონსონის ლექსიკონშიც იგივე მნიშვნელობით (45, 569).

სპარსულში ეს ლექსემა *دستتوبو* (დასტამბუ) ფორმით გვხვდება: „1. ნესვის არომატული სახეობა, 2. არომატული ნაყოფი (ნებისმიერი)“ (32, 638). „1. ნებისმიერი სურნელოვანი ხილი. 2. გოგრისებრთა ოჯახის მცენარე, რომელსაც პატარა, მრგვალი, სურნელოვანი, ყვითელი ფერის, ნესვის მსგავსი მწვანე ან თეთრხაზებიანი ნაყოფი აქვს. შამამი“ (28, 1528). „ბუჩქის ნაყოფი, ძალიან გემრიელი ნესვისებური სახეობა“ (19.20).

ზამბახი - (ბალ.) სხვათა ენაა, ქართულად შროშანი ჰქვიან ZAB (1).

ზამბახი - (ზამბახისა) [არაბ.ზამბაკ „შროშანი“ ბოტან. ბალახოვანი, მეტწილად ფესურიანი მცენარე ზამბახისებრთა ოჯახისა. ფოთლები ხანჯლის ან ხმლის მსგავსი აქვს, ყვავილები მსხვილი, ლამაზი, მრავალნაირად შეფერილი. ყვავის აპრილსა და მაისში (39). ზამბახი - თათრ. მცენ. შროშანა (42,512).

ირან. *قنب زنبانق*. Iris. (24,703). დიდი ყვითელი ყვავილი მშვენნიერი (9.10.11). ბალ. შროშანა, ландыш, лилия თ. სუმბულ [სპ] (41.42). გ. წერეთელი არ მიუთითებს წარმომავლობას.

ალ-თუნჯი ამ ლექსემას არაბიზებულ ფორმად მიიჩნევს. რეჰანი, რომელსაც სუნი აქვს. არაბიზ. *قنب* ა/h იცვლება *ق/q* -ით (5,92). არაბული ფორმაა ოსმალური ლექსიკონის მიხედვითაც (30,585).

სპარსულ ლექსიკონებში ლექსემა *قنب* (ზამბაყ) ფორმით გვხვდება: „1. ზამბახი. 2. თეთრი ლილია (32, 767). „ზამბახისებრთა ოჯახის ფერადგვირგვინიანთა ჯგუფის ფესურიანი მცენარე. ამ მცენარეს აქვს სახამებლის შემცველი ბოლქვი და სურნელოვანი ფერადი ყვავილები. მისი ღერო ძალიან სადაა. ფოთლებს არა აქვს ყუნწი და ღერო ისეა ფოთოლში ჩამჯდარი, როგორც ხმალი ქარქაშში. ზამბახის ყვავილები ღია ცისფერი ან იისფერია და ზოგიერთ სახეობას ყვითელი ყვავილებიც აქვს“ (28). „*قنب* ზამბაყ-ის არაბიზებული ფორმა. სოსანის სახეობა, ორწლიანი მცენარე ლურჯი ან იისფერი სურნელოვანი ყვავილით, რომელიც წამლის დასამზადებლადაც გამოიყენება“ (19.20).

ზაფრანა - (ბალ.) კროკო ZAB (1).

ზაფრანა (ზაფრანისა) [არაბ. ზაფრან] [Crocus sativus] ბოტან. 1. კულტურული მცენარე ზამბახისებრთა ოჯახისა, დაბალია (10-20 სმ), ენძელასა ჰგავს, იისფერი ყვავილი და ნარინჯისფერი დინგი აქვს. || ცნობილი ნარინჯისფერი სულნელ-სანელელები, რომელიც ამ მცენარის გამხმარ დინგებს წარმოადგენს (39).

ზაფრანა დასტურდება „ვეფხისტყაოსანში“, სადაც აღნიშნული ლექსემა იდენტური მნიშვნელობით სომხურ-სპარსულ ლექსემადაა მიჩნეული (17,190), ხოლო „მაჰ-ნამეში“ ასეთივე სემანტიკით სპარსულად (3, 805), ხოლო „ძველ ქრესტომათიაში“, „ვისრამიანში“ „იადიგარ დაუდში“, „რუსუდანთანში“, „კარაბადინსა“ და „უსწორო კარაბადინში“, არაბულადაა ჩათვლილი. თვალშისაცემია ასევე ის ფაქტი, რომ ამ უკანასკნელ ძეგლში მას დამატებით ბოსტნეულის მნიშვნელობაც აქვს. მოგეხსენებათ, კულინარიაში ზაფრანას, როგორც სანე-ლებელს, ერთ-ერთი წამყვანი ადგილი უჭირავს.

სამეცნიერო ლიტერატურაში საკვლევი ლექსემის არაბული წარმომავლობა პირველად დ. ჩუბინაშვილმა აღნიშნა (42,514).

არაბულ ნასესხობად არის ჩათვლილი zaferah ფორმა თურქულში (23, 941). ლ.ფოჩხუა ზაფრანა ლექსემას ბერძნულიდან მომდინარედ მიიჩნევს (37,361).

არაბულ კ-სთან ქართული ზ საკმაო ფონეტიკურ მსგავსებას ამჟღავნებს და შემოსულ არაბულ სიტყვათა უმრავლესობაშიც კ-ს სანაცვლოდ, ქართულ ზ-ს ვხვდებით (26,64).

არაბული გ იკარგება, როგორც სიტყვის თავში (მაგ. ალამი, აქიმი, ალყა და ა.შ.), ასევე სიტყვის შუაშიც. არაბული გრძელი ა, ქართულში მოკლდება. მ. ანდრონიკაშვილი არაბული წარმომავლობის ამ სიტყვას ქართულში სპარსული გზით შემოსულად მიიჩნევს (7, 206).

ის ფაქტი, რომ აღნიშნული ლექსემა გირგასის „ყურანისა და ჰადისების ლექსიკონში“ არ მოიპოვება. ქართულში კი XI საუკუნით დათარიღებულ ძეგლში გვხვდება, გვადლევს საშუალებას, მხარი დავუჭიროთ მზია ანდრონიკაშვილის შეხედულებას.

ზაფრანა - زعفران (za'farān)-ყვითელი ყვავილი (12,329). შდრ.: ზაფრანა (ბალ.) კროკო-(1).

زعفران (ზა'ფარან) ფორმით გვხვდება ეს ლექსემა სპარსულ ენაში: „ზაფრანა“ (32, 762). „[არაბ.] ზამბახისებრთა ოჯახის ორწლოვანი მცენარე. აქვს ორი მიწისქვეშა ღერო, რომლებიც ორი ბოლქვიდან ამოდიან. მისი ბოლქვები არის მაგარი, მრგვალი და სავსე, დაფარულია ყავისფერი თხელი ფურცლებით. ბოლქვის შუაგულში ამოდის მიწისქვეშა ღერო, ამ ღეროზე იზრდება ვიწრო და გრძელი მწვანე ფოთლები. ამ ფოთლებიდან ამოიზრდება საყვავილე ღერო, რომელიც ბოლოვდება 1 ან 2, იშვიათად სამი საყვავილე კვირტით. ყვავილები სწორი და მილისებრ წაგრძელებულია, რომლებიც 3 გვირგვინის ფურცლითა და 3 ბუტკოთი ბოლოვდება. ყვავილის ფურცლები იისფერი, ვარდისფერი ან წითელია. ამ მცენარის მხოლოდ ყვავილის დინგები გამოიყენება, რომელიც ბაზარზე იყიდება „ზაფრანას“ სახელწოდებით. ზაფრანის სუნი ძლიერი და სასიამოვნოა, გემო -

მომყავო და ოდნავ ცხარე“ (28). „ზამბახისებრთა ოჯახის მცენარე, ბარხატისებური გვირგვინის ფოთლებით, რომლის შუაგულში წვრილი წითელი და ყვითელი ძაფებია, რომელთაგან მზადდება სურნელოვანი ზაფრანა, რომელიც გამოიყენება საჭმლის შესაფერად და კეთილსურნელების მისანიჭებლად“ (19.20).

ბიბლიოგრაფია:

1. აბულაძე ილ, სულხან–საბა ორბელიანის „ლექსიკონი ქართული“. თბილისი, 1998.
2. აბულაძე ილ. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი. თბილისი, 1973
3. შაჰ-ნამეს ანუ მეფეთა წიგნის ქართული ვერსიები. ტექსტი გამოსცა და წინასიტყვაობა დაურთო იუსტინე აბულაძემ. ტფილისი, 1916.
4. შოთა რუსთაველი „ვეფხისტყაოსანი“, იუსტინე აბულაძის რედაქტორობით. ტფილისი, 1926
5. محمد التونجي, معجم المعربات الفارسية في اللغة العربية, دمشق, لجنة التأليف والترجمة والنشر 1988
6. ანდრონიკაშვილი მ. არაბული სიტყვების სპარსული გზით შემოსვლის შესახებ ქართულში. „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები“, ტ. 105.1965
7. ანდრონიკაშვილი, მ. ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, „მასალები ქართული ეტიმოლოგიური ლექსიკონისათვის“, ტ. II. ნ. I. 1996
8. انوری ح. فرهنگ فشرده سخن. تهران: کتابخانه ملی ایران 1382
9. ბაგრატიონი თ. ქართული ლექსიკონი. ლ. ქუთათელაძის რედაქციით. თბილისი, 1975.
10. ბაგრატიონი თ. წიგნი ლექსიკონი. თბილისი, 1979
11. ბაგრატიონი ი. ქართული ლექსიკონი. რედ. ლ. ქუთათელაძე. თბილისი, 1975
12. Баранов Х. Арабско-русский словарь. Москва: изд. “Русский язык”. 1984
13. Гиргас В. Арабско-русский словарь к корану и хадисам. Казань: Типография императорского университета. 1981
14. გორგიჯანიძე ფ. ქართულ–არაბულ–სპარსული ლექსიკონი. გამოსცა ვ. ფუთურიძემ. თბილისი, 1941

15. გრიშაშვილი ი. ქალაქური ლექსიკონი. თბილისი, 1997
16. Devellioğlu F. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (eski veyeni harflerle). Ankara: Duğuş ltd. Şti. Matbaası. 1962
17. „ვეფხისტყაოსნის“ მასალები - საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტთან არსებული „ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის სალექსიკონო ფონდი
18. المعجم الوسيط . الطبعة الرابعة. مكتب الشروق الدولية 2004
19. انصاف پور غلامرضا، كامل فرهنگ فارسی (یا فرهنگ دری برای ملل ایرانی: تاجیک، افغان، 1377
20. خوارزم، فارسی زبانان از بنگال و هند و پاکستان تا قفقاز و آسیای غربی کرد). تهران. 1377
21. „ვისრამიანი“. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთეს ალ. გვახარიაშვილმა და მაგალი თოდუამ. თბილისი, 1962
22. İşler E. (2008). Türkçe-Arapça Kapsamlı Sözlük. Ankara. 2008
23. Турецко – русский словарь. Академия наук СССР институт востоковедения. Москва: изд. “Русский язык” 1977
24. იადიგარ-დაუდი. ლადო კოტეტიშვილის წინასიტყვაობითა და გამოკვლევით. თბილისი, 1938
25. Lane E. *Arabic-English Lexicon*. New-York: "Frederick Ungar Publishing Co". 1865-1893
26. ლეკიაშვილი ვ. ორიენტალიზმები ქართულში, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი 1992 ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
27. მაყაშვილი ალ. ბოტანიკური ლექსიკონი. მცენარეთა სახელწოდებანი. თბილისი, 1961
28. معین، محمد. فرهنگ فارسی (متوسط). مؤسسه انتشارات امیر کبیر. تهران. 1375
29. მოსე ხონელი „ამირანდარეჯანიანი“, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ლ ათანელიშვილმა. „ლიტერატურა და ხელოვნება“. 1967
30. Osmanlı Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Beşineî Basım 2007
31. Рубинчик Ю. Персидско-русский словарь. I–II. Москва: изд. "Русский Язык" 1964
32. روبینچیک، یوری. فرهنگ فارسی به روسی (دو جلدی). نشر بشارت. 1376
33. „რუსუდანიანი“ ილ. აბულაძისა და ივ. გიგინეიშვილის რედაქციით. თბილისი, 1957

34. ფანასკერტელ-ციციშვილი ზ. სამკურნალო წიგნი კარაბადინი. ტექსტი მოამზადა, გამოკვლევები, შენიშვნები, საძიებლები და ლექსიკონი დაურთო მ. შენგელიამ. ტ. II თბილისი, 1988
35. Faehnrich H. *Arabische Lehnwörter in der georgischen sprache*, Bedi kartlisa, vol. XVII-XVIII, №45-46. Paris 1964
36. ფინიკის ხე და თხა. ფალაურიდან თარგმნა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო თ. ჩხეიძემ. თბილისი, 1991
37. ფოჩხუა ბ. ქართული ენის ლექსიკოლოგია. თბილისი, 1974
38. ქანანელი. უსწორო კარაბადინი. ტექსტი დაამუშავა და წინასიტყვაობა დაურთო ლ. კოტეტიშვილმა. თბილისი, 1940
39. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. ტ. 1 და 8. თბილისი, 1950-1964
40. “ქილილა და დამანა” სპარსულიდან თარგმნილი მეფე ვახტანგ მეექვსისა და სულხან-საბა ორბელიანის მიერ. ტექსტი დაადგინა, შესავალი, კომენტარები და ლექსიკონი დაურთო მ. თოდუამ. თბილისი, 1940
41. ჩუბინაშვილი ნ. „რუსულ-ქართული ლექსიკონი“ ალ. დლონტის რედაქციითა და წინასიტყვაობით. ტ. I-II, თბილისი, 1971-1973
42. ჩუბინაშვილი დ. ქართულ-რუსული ლექსიკონი, სასტამბოდ მოამზადა და წინასიტყვაობა დაურთო ა. შანიძემ, თბილისი, 1984
43. წერეთელი გ. არაბულ-ქართული ლექსიკონი. თბილისი, 1951
44. კოტეტიშვილი ლ. „მედიცინა ძველ საქართველოში XIII საუკუნე“. თფილისი 1936
45. Jonson F. A Dictionary Persian, Arabic and English. London: Published under the Patronage of the Honourable East-india company. 1852

The names of the Arab-Persian origin plants according to Sulkhan-Saba Orbeliani “Georgian Dictionary”

Abstract

There is a vocabulary of oriental origin, the plant names that are sorted by the author, next to the word according to species (tree, grass, flowers) in Sulkhan-Saba Orbeliani's "Georgian Vocabulary".

As with other lexical units, Sulkhan-Saba points to the origin of different plants (Persian, Arabian, Tatar, not Georgian, other language, etc.), some are left without reference and the author considers them as a Georgian word. Often the Arabic-Persian origin words are considered by Saba to be Turkish, because for centuries the Arabic-Persian words were the most part of the Turkish language. In addition to this, the largest number of Persian-Arabic words are imported in Georgian through Turkish language.

The aim of the work is to identify the names of Arab-Persian origin plants in Sulkhan-Saba Orbeliani's "Georgian Vocabulary", to indicate their etymological origin and ways of settlement in Georgian language.

In this regard we will learn Arab-Persian and Arabic-Turkish language relations. We will determine and use the phonetic regularities that are bases of the phonetic conclusions of the vowels and consonants between the words of the unrelated languages.

The discussion of semantic transformation of the Arabic-Persian vocabulary shows that the process of settlement such vocabulary in Georgian language is characterized by number of peculiarities. Arabic words mostly retain key importance in Georgian, in some cases acquire additional nuance; sometimes their semantics greatly differ from the accepted meaning in foreign languages.

The Arabic, Persian, Turkish and Georgian sound systems that differ from each other in the lexical relationship use foreign phonetic supplies for bases. At this time some rules are established, which can be used to indicate the origin of the word.

AUTHOR OF TAZKIRA IN PERSIAN - GURJU AHMAD

INTRODUCTION

The representatives of many nations living in Iran have contributed to the development of Persian-language tazkira study. Among them were Georgians who, for various reasons, entered the Iranian social environment and converted to Islam. These were mainly Georgians and their descendants who were captured from Georgia and brought to the central cities of Iran during the wars that lasted from the Safavid period to the Afshar and Gajar rule.¹

These Georgians, who converted to Islam and became known as Muslim, were able to preserve their national costumes, dance and music, culinary and architectural styles in some parts of modern Iran. Georgians living in modern Iran, west of Isfahan, in the mountains, managed to preserve their language, at least in part.

The most productive period of the Georgians shining in the Iranian literary environment was the end of the Afshars, during the rule of the Gajars. Examples of Iranian literary figures of Georgian origin at that time were Ahmad bey Gurju by the pseudonym Akhtar, his brother Mahammad Bagir bey Nishati, Mirza Abdullah by the pseudonym Ishtaha, Khosrov bey by the pseudonym Gulam, Kami Gurju, Maknun Gurju, Yusif Gurju and others. From the sources that provide information about the biographies of these poets and provide valuable examples of their works - "Tazkireyi-Nasrabadi", "Sobhe-Golshan", "Ruz-e roushan", "Gamus ul-Elam", "Safineye-Mahmud", "Majma ul-Fusaha". We can name such valuable works as "Sham-e Anjoman", "Az-Zariya", "Riyaz ush-Shu'ara".

This article is about the most brilliant representative of Georgian literary figures, poet, master of tazkira, calligrapher, Ahmad Bey Gurju, nicknamed Akhtar, and his tazkira "Anjumanara". In the history of Persian tazkirah study, although this tazkira is presented with cross-references, it is an invaluable source in terms of its literary character and the information it provides about the period it covers.

¹ See more about this: Said Mulyani. *Jaygah-e Gorjiha der tarikh va farhang va tamaddon-e Iran*, 1380, Entesharat-e "Yekta", p.352 .

WHO IS AHMAD BEY GURJU

Ahmad bey Faramarz bey oghlu, originally from Georgia, was born in Iran to a Georgian family captured from the South Caucasus during the Safavid rule. The exact year of his birth is not known and sources give conflicting information about his place of birth. Although various sources state that he was born either in Isfahan or in Luristan, his biography states that he was born in Tabriz.²

In this autobiography, Ahmad Bey mentions that his father was one of the elders of Tbilisi and his mother was a descendant of Hasan Pasha Turkaman. Vamig Yazdi, the author of the tazkira "Meykada", writes a very interesting fact in his work, that is, he claims that Ahmad Bey was originally from the Georgian Turks.³ We cannot confirm or deny this fact, as we have not come across it in any other source.

Ahmad Bey spent part of his Georgian life in Shiraz and had close relations with Zandiya khans - especially his last representative Lutfali khan Zand (AH 1203-1209 AD [1789-1754](#)).

He fled to Khorasan after the Gajars came to power and lived there for some time, but returned to Tehran with the coming to power of Fatali Shah (d. [1797-1834](#)). Ahmad Bey was able to return to the socio-literary life by praising the new Shah. However, this time his tongue was torn out by his patron Suleyman khan⁴ out of jealousy for his love poem. Ahmad Gulchin Maani notes that the exact biography of Akhtar is in Vamig Yazdi's tazkira "Meykada". He presents Akhtar's biography in the part of his fundamental work "Meykada".⁵ After that, the poet went to Isfahan and began to work closely on one of his long-cherished works - the compilation of a literary treatise entitled "Anjumanara".

In this tazkira, Ahmad Bey gives information about poets who lived in Shiraz, Isfahan, Yazd and other cities he traveled to in the late 18th and early 19th centuries. Ahmad Bey, who has been working on tazkira for eight years, is not lucky enough to finish it. The poet-master of tazkira died in AH1232 /1816 AD.

THE NEXT FATE OF TAZKIRA "ANJUMANARA"

After the death of Ahmad Bey, his younger brother Mahammad Baghir Nishati tried to complete his unfinished tazkira. However, he is not able to do that, and died in AH 1234 / 1818 AD, the work on the tazkira was entrusted by Fatali Shah to Fazil khan Gorusi (AH 1198 / 1784 AD–AH 1253 / 1837 AD) of Turkish origin, nicknamed Ravi. Fazil khan

² Ahmad Gorcinejad, Tabrizi Mowalled "Tazkire-ye Akhtar" Be kushesh-e A.Khayyampur. Tabriz-1343, p.239

³ Ahmad Gulchin Maani. Tarixe-Tazkirehaye-Farsi. v. II, Tehran 1350, pp.328-330.

Ahmad Gulchin Maani. Tarixe-Tazkirehaye-Farsi. v. II, pp.328-331

⁴ Amir Suleyman khan Gajar Govanli, who wrote poems under the pseudonym "Izzet" (d. 1220 / m.1805-06) He was a guardian of Fatali Shah and played a great role in the return of Ahmad Bey to social and literary life.

His divan, dated 1214 h / 1800, is kept in the library of the Kingdom under number 2983.

⁵ Ahmad Gulchin Maani. Tarixe-Tazkirehaye-Farsi. v. II, pp.328-331

reworked the tazkira and in five months compiled almost a new one and named it "Anjumani-Khaqan" in accordance with the name of the literary assembly he was a member of the Shah's palace. Fazil khan does not consider the tazkira written by Ahmad bey, reworked by Mohammad Bagir Nishati satisfactory, he writes that they did not cope with this work. He makes even more serious accusations about their case.

Fazil khan Gorusi reworked the biographical and poetic samples in tazkira "Anjumanara" and added materials about the elders, kings and princes of that time and significantly increased the number of poets and the volume of the tazkira.⁶

ABOUT THE MANUSCRIPTS OF TAZKIRA "ANJUMANARA"

AND ITS TABRIZ EDITION

According to Ahmad Gulchin Maani, there are four manuscripts in the world of tazkira "Anjumanara" by Ahmad Gurju. Three of them are preserved in Iran and one in the Berlin library. One of the manuscripts in Iran is currently in the National Library of the Majlisi-Shura, one in the National Library of Tehran, and one in the personal library fund of Fakhraddin Nasiri Amini. L.G.Akhmedzyanova – a Soviet-era researcher of the tazkira "Anjumanara", compares the manuscript copies of the tazkira and concludes that there are information about 95 poets in the "Majlis" copy, 56 poets in the National Library copy, 127 poets in Fakhradin Nasiri Amini's copy, together with the author's own biography about 129 poets in Khayyampur editing of Berlin copy⁷.

In addition to the research work, a phot ofarsimil of the copy of tazkira kept in the "Majlis" library and a free translation of biographies about the poet were added.

The researcher diligently compared these copies and added the names of poets who were in one of these copies and not in the other.⁸

The tazkira "Anjumanara" is compiled in alphabetical order based on the initials of the poets' nicknames. A copy of this tazkira, in the "Majlis" library, written between AH [1222-1232](#) /[1807-1817](#) AD and covering from the Zandiyya period to the middle of the reign of Fatali Shah Gajar, was accepted as an autograph. Ahmad Gulchin Maani called the copy marked with the number 2513 "first edition", Fakhraddin, Nasiri Amini copy in the National Library the "second edition". He also called the Berlin copy of AH 1264/ 1848 AD under the number 664 the "second edition". Criticizing the fact that Khayyampur edition was compiled and published on the basis of one copy, while there were additional copies, Gulchin Maani refrained from pointing out its

⁶ See more about tazkirah "Anjumane-Khagan": Ahmad Gulchin Maani. *Tarikhe-Tazkirehaye-Farsi* v. 1 pp.60-70. It should be noted that the information about Fazil khan Gorusi in the book "History of Azerbaijan tazkirah study" by V.Musali was not accepted by us because he presented the information given by Ahmad Gulchin Maani without indicating the source.

⁷ Тазкере Ахмада Горджи Ахтара «Анджоман-ара» Публикация факсимиле текста и исследование Л.Г.Ахмедзяновой «Наука», Москва – 1986, pp 41-43.

⁸ The same source, pp.42-44.

shortcomings. Ahmad Gulchin Maani presents the manuscript of Mahammad Baghir bey Nishati, which is kept in the personal library of Seyyid Mahammad Hashemi Kirmani, a book collector and provides information about more than thirty poets – under the title “Anjumanara –Takmile” and presents examples of biographies and poems written by Fazil khan Gorusi about Nishati.⁹

ADVANTAGES OF TAZKIRA “ANJUMANARA”

Ahmad Bey Gurju did not think of writing a tazkira all of a sudden, he had been preparing for it for many years. He aspired to poetry meetings in Shiraz, Isfahan, Yazd and other places, and was in constant contacts with poets and writers. As a result of these meetings, he made notes of the favorite examples of poetry and wrote down his memories of the poets. For this reason, the biographies he wrote in his tazkira are distinguished by their authenticity and the examples of poetry are distinguished by their poeticity. In the biographies of the poets presented by Akhtar, he tries to emphasize as much as possible information about their appearances, their public position in the city where they live, their education, science, poetic skills, their position among poets, whether they are accepted as poets by their contemporaries, what kind of line they can write beautifully. Akhtar, in addition tries to mention as much as possible notes whether the author had a divan or not, what kind of poetry he was able to show, whether he met a master of tazkira or not, who wrote the history of his death, at what age and in what year he died.

Among the poets presented by Ahmad Bey, there are such names as Lutfali bey Azer Beydili – the author of tazkira titled “Ateshkada”, his brother Ishaq bey Uzri Beydili, his son Sharar Huseynali bey, Mirza Mahammadgulu Ulfat of turkish origin from the Afshar tribe. We can mention the names of Mirza Alimardan Khirad Nuri, who lived a part of his life in Nakhchivan and died there, Mehdi bey Shagagi, Abdurrazza bey Maftun Dunbuli, Mirza Mahammadrazi Banda Tabrizi, Mirza Mohammad Hasan Fani from Khoy. Akhtar, giving information about his brother Nishati, said that he had a divan of 6,000 verses. As Akhtar's information about Mehdi Shagaqi is unique, it is the basis of the article about the poet in Sokhanverane-Azerbaijan, written by Aziz Dovlatabadi.¹⁰

AHMAD BEY GURJU IS ALSO A POET NICKNAMED "AKHTAR"

Although Ahmed Gurju is considered to be the master of tazkira, in the history of literature, above all, he was a poet nicknamed "Akhtar". Ahmad bey Gurju did not stay away from literary gatherings in the cities he visited, he always was in the center of attention of his contemporaries with his poems. Two poems of Ahmad bey Gurju, 24 and

⁹ A.G.Maani. v. 1 pp 53-57.

¹⁰ Aziz Dovlatabadi. Sokhanvarane-Azerbaijan. Volume II Entesarate-Sotude, Tabriz - 1377 pp.854-856. It should be noted that a part of Mehdi bey Sagaqi's divan is protected in the central library of Tehran University under number 4239/2.

21 verses and a a gita of seven verses are presented in Tabriz edition of his tazkira. Aziz Dovletabadi informs about these poems in his article about the poet - master of tazkira and presents them again. According to him, Ahmad Gulchin gives information about the poet's 248-verse memoir in his manuscript "Tazkireyi-Peymana"¹¹ kept in the Maani Malik National Library under number 4928. He mentions that Ahmad Bey's 310-page manuscript, written in his own handwriting, contains verses, ghazals, rubais and satires.

List of the poets¹² presented in autograph copy manuscript of the tazkira kept in the Shoraye-Majlese Melle library under number 908.

Azer Beydili, Asiri (Hasankhan, from Isfahan), Ulfat (Muhammadgulu Afshar), Anis (Muhammad Sadig from Isfahan), Anvar (Karim khan Zand's youngest son), Mirza Abulgasim Shirazi, Akbar (Mirza Aliakbar Husseini Isfahani), Bahar (Mahammadali son of Molla Ishaq Darabjardin), Bidel (Mohammadamin khan Nishapuri), Basmal (Ali Akbar), Peymana (Aga Hussein Shirazi), Bagi (Abdulbagi Isfahani), Bikhod (Mirza Zeynalabdin from Isfahan), Mirza Javad (from Jar region of Isfahan), Jalali (Alirza Yazdi), Hajat (Aga Yadigar from Shiraz), Harif (Seyyid Mirza Abulhasan Jandagi), Heyran (Muhammadali Yazdi), Khirad (Alimardan Nuri), Khavari (Aga Masum Kuzakonani), Kashani, Khurram (Mirza Muhammad Hashim Isfahani) Khawari (Fazlullah Shirazi), Danesh (Mahammadali Agha Bozorg Isfahani), Dervish (Mullah Dervish Ali from Gainat), Rafig (Mullah Hussein Isfahani), Mirza Mohammadrza Tabib Isfahani, Sahab (Seyyid Muhammad Hatif oglu), Surush (Mohammad Bagir), Sagar (Sheikh Mohammad Shirazi), Salik (Mohammad Jafar Shirazi, mathematician), Sheyda (Mirza Abulhasan Yazdi), Shola (Seyyid Mohammad Isfahani), Mir Shamsaddin Sheyda (Muhammadali Isfahani), Shayig (Hadi bey Shirazi from Luristan), Shahab (Abdullah Turshizi), Shahna (Muhammad Mehdi khan Khorasani), Sahba (Muhammadtaqi Qumi), Saba (Aga Fathali), Sabur (Mirza Ahmad), Sabahi (Haji Suleyman Beydili), Safi (Seyyid Muhammadjafar), Safayi (Muhammadali Yazdi), Tabib (Seyyid Abdulbagi Tabibi-Nadir), Talat (Aga Muhammad Isfahani), Tarab (Mirza Yusif), Tair (Hasanali khan Shirazi), Tabib (Seyyid Zeynalabidin Isfahani), Ashig aga (Mansur Simnani), Ali (Muhammad Hussein from Persia), Ariz (Agababa from Isfahan), Abid (Isfahani), (Muhammadbagir), Ashig (Agha Muhammad Isfahani), Uzri (Ali), Geyrat (Muhammad Jafar Isfahani), Fada (Mohammad Said), Mohammad Hasan (Khoydan), Fardi (Safarali bey Zand), Firdovsi (Abulhasan, Shiraz), Furugi (Mirza Mohammad Isfahani), Ghazayi (Abdurrahim Yazdi), Gulshan (Mohammadali Zangara), Kovkab (Agha Mohammad Sadiq)), Muntahab (Mirza Huseynali Khorasani Torshizi), Mohammad Nasir, Munam, Mehdi bey (from the Shagagi tribe of Azerbaijan), Mukhlis (Muhammadvali Mirza Baba), Mushtaq (Mirza Seyyidali Isfahani), Dervish Majid (Taligani), Mashrab (Mirza Ashraf, Simnan), Mahjur (Isfahani), Mayil (Sheikh Rahim Isfahani), Maftun (Dunbili), Majmar (Seyyid Hussein), Nishat (Nurali

¹¹ Ahmed Gulchin Maani. Tazkireye-Peymane, Entesharate-Sanayi, 1368.

¹² The list is based on an autographed copy of the tazkirah.

Shah), Nazir (Amanulla Zangana), Nadim (Molla Nur Muhammad), Vusal, Vafa (Muhammad Hussein Farahani), Vamiq (Muhammad Saleh Isfahani), Huma (Muhammad Sadiq), Hatif.

CONCLUSION

As a result of the research, we can say that among the Persian-speaking writers, Ahmad bey Faramaz bey oglu Akhtar of Georgian origin had a special weight. In addition to writing poems and compiling divan, he also wrote a tazkiras on the poets of his time as a literary connoisseur who could appreciate poetry and literature. Although he could not complete his tazkira, the poems he collected throughout his life and the value he attached to the poets he met, were not in vain, and were widely used in the tazkiras written after him. In this tazkira, the peoples living in the geography of Iran, including the Azerbaijani Turks, were presented without national differences.

In this regard, the conclusion of L.G. Akhmetzyanova, who conducted a wonderful analysis of Ahmad Bey Gurju Akhtar and his tazkira and compared this tazkira with some Persian-language tazkiras of the XIX century, is very interesting and noteworthy; "Before Akhtar's tazkira, there was a tradition of compiling such works and, of course, Ahmad Bey was faithful to that tradition. However, the uniqueness of "Anjumanara" is that it contains biographies of people around the author, and in writing these biographies, Akhtar presented the points that he considered correct as an author, reflecting his views on many issues. After that, two tazkiras were written on the basis of Anjumanara's materials: Fazil khan Gorusi's "Anjumani-Khagan" and Abdurrazaq Dunbuli's "Nigaristani-Dara". Interestingly, Akhtar's criteria for evaluating poets and the points he emphasized have infected both of these works.¹³

Bibliography:

- 1- Tazkireye - Akhtar, Talife - Ahmad Goncinejad. Be kuşeşe - Dr. Abdurrasul Khayyampur. Tabriz - 1343
- 2- Tazkereye-Neqarestane Dara. Talife-Abdurrazaq Donboli, motexalles be Maftun. Be kuşeşe - Dr. Abdurrazaq Khayyampur. Tabriz - 1342
- 3- Ahmad Golchin Maani. Tarikhe-Tazkirehaye-Farsi. v.1-2. Tehran, 1348-1350
- 4- Ahmad Golchin Maani. Tazkereye-Peymane. Entcsarate –Sanaye– 1368
- 5- Tazkereye – Encomene – Khagan. Fazel khan Gorusi, motexalles be Ravi. Ketabxaneye-Majlese – Shoraye - Melli, № 3809

¹³ Тазкере Ахмада Горджи Ахтара «Анджоманара». Публикация факсимиле текста и исследование Л.Г.Ахмедзяновой – «Наука» Москва – 1986, стр.40

6- Aziz Dovletabadi. Sokhenvarane-Azerbaijan. v.II Entesarate – sotude, Tabriz – 1377

7- Aziz Dovletabadi. Shaerane – parsiquye – gorji. Majalleyi – Yagma, shomareye – 1, pp.157-175

8- Ali Akbar Nawwab Shirazi. Tazkereye – Delgosha. Tashih va tahshiye: Dr. Mansur Rastegar, Shiraz-1371 (1992), 816 pages.

9- Mahammadali Vamig. Tazkereye-Meykade. Be kushese – Hussein Masarrat, Asatir, 1371, 351 pages.

10- Said Mulyani. Caygahe-Gonjiha der tarikh va farhang va tamaddone-Iran, Entesarate - Yekta, 1380, 352 pages.

11- Тазкере Ахмада Горджи Ахтара «Анджоман-ара» Публикация факсимиле текста и исследование Л.Г.Ахмедзяновой «Наука», Москва – 1986.

Akram Bagirov

Azerbaijan National Academy of Sciences,
Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli

AUTHOR OF TAZKIRA IN PERSIAN - GURJU AHMAD

Abstract

One of the most interesting masters of tazkira in Persian is Ahmad bey Gurju – born near Tabriz – spent the most part of his life in Shiraz and at last died in Isfahan, written his poems with pseudonym Akhtar.

As it is known, that Persian tazkira study with rich history reached its peak in the XIX century and namely in this century the most of tazkiras were written in comparison with previous centuries. One of such works is “Anjumanara” compiled by Ahmad bey Gurju. He began to work on this tazkira in AH1222/1807 AD or AH1225/1810 AD and continued till AH1232/1817AD, but couldn` t finish it, because of his death. His brother Mahammad Baghir Nishati tried to finish it up between AH1232/1817AD – AH1234/1819AD, but because of his sudden death Fatali shah Gajar empowered Fazil khan Gorusi with pseudonym Ravi for this work. Fazil khan Gorusi on the base of this tazkira compiled the new tazkira “Anjumani-Khagan”. There are three in Iran and one copy in Europe-Berlin of “Anjumanara”. But according the information given by the

scientist on tazkira Ahmad Gulchin Maani, there is difference between these copies from point of view of numbers of poets.

Iranian scholars of Turkish origin Dr.Khayyampur edited this tazkira in AH1343 on shahrivar-on September of 1964 in Tabriz on the base of Berlin copy.

The interesting research work was edited in 1986 during the Soviet Union period by L.Q.Ahmadzyanova.

In the first chapter of this tazkirah consisting of a dibacha and two chapters, the detailed information about the poets and samples from their works was presented. The second part of tazkira wholly dedicated to the author himself.

The information given in the bibliographics in tazkira let you know Ahmad bey Gurju as a talented literary and tazkira scholar closely acquainted with the creativity of contemporary poets.

The article is dedicated to Ahmad bey Gurju, his tazkirah and XIX century Azerbaijan poets presented in tazkira.

آرمین حیدریان

کارشناس ارشد ایران‌شناسی، دانشگاه گیلان، ایران

نیوشا دقیقی ماسوله

کارشناس ارشد ایران‌شناسی، دانشگاه گیلان، ایران

نگاهی اجمالی به مناسبات متقابل ایران و گرجستان در دوران هخامنشی، پارتی و

ساسانی

مقدمه

ایران، یکی از سرزمین‌های کهن جهان است که از دیرباز محل سکونت، عبور، هجوم و البته مهاجرت مردمان مختلفی از تیره‌ها و اقوام گوناگون بوده است. مردمی که هر یک به عللی خاص مانند تأمین علوفه دام‌ها، بهبود وضعیت معیشت، فرار از دست دشمنان پشت سری و دیگر سبب‌های تاریخی بدان پای نهاده و در آن رحل اقامت افکنده‌اند.

جغرافیای سیاسی ایران امروز، مانند گذشته در مرکز فلاتی هم‌نام خود «ایران» قرار دارد. در اعصار تاریخی، تقسیمات سیاسی جدید باعث گردیده تا ژئوپلتیک ایران به معنای یک واحد سیاسی مشخص، تغییراتی را تجربه نماید اما آنچه آشکار است اینکه همیشه جغرافیای فرهنگی ایران متشکل از اقوام و زبان‌های بسیار و در عین حال با هویتی متحد و یکپارچه بزرگتر از واحد سیاسی آن بوده و هم‌اکنون نیز چنان است. حاکمان سرزمین ایران نیز همانند هر حکومت دیگری در طول تاریخ، تمایل به برقراری ارتباط و دوستی با کشورهای همسایه خویش داشته‌اند و در انجام آن اصرار ورزیده‌اند. ایران امروز با 1648195 کیلومتر مربع وسعت و حدود 79926270 نفر جمعیت - بر اساس سرشماری سال 1395 خورشیدی - در قلب خاورمیانه قرار دارد.

یکی از مهمترین مناطق پیرامونی ایران، قفقاز است که خود به دو بخش شمالی و جنوبی تقسیم می‌گردد. قفقاز جنوبی امروزه شامل کشورهای گرجستان، ارمنستان و جمهوری آذربایجان است. «حضور ایرانیان در قفقاز جنوبی به زمان مادها (559 - 708 پ.م.) باز می‌گردد، زیرا برای نبرد با لیدی می‌بایست از این منطقه گذشته و به سمت سارد لشکرکشی کرده باشند. سپس در دوره هخامنشی (330 - 559 پ.م.) قفقاز جنوبی به‌طور کامل در شاهنشاهی آنها قرار می‌گیرد. اشکانیان (247 پ.م. - 224 م.) از سال 56 م. موفق به ایجاد سلسله‌ای از خاندان شاهی خود در این منطقه می‌شوند و تا سال 428 میلادی که توسط

ساسانیان از بین می‌روند به حکومت خود در این منطقه ادامه می‌دهند» (قنواتی هندیکجانی و محمدی‌فر، 1396: 82).

در سکه‌های پارتی و کتیبه‌های برجای مانده از ساسانیان، نام گرجستان گاهی به‌عنوان جزئی از سرزمین ایران و گاهی به‌عنوان تابعی با حاکمیت خودمختار و یا همسایه درج گردیده است.

گرجستان یا ایبریای باستان به گرجی: "کارتلی"¹⁸³، به پارتی: "ورچن"¹⁸⁴ و به ارمنی: "ورک"¹⁸⁵، سرزمینی در مرکز قفقاز جنوبی است که با قفقاز بزرگ در شمال، کمر بند لیچی، جلگه کیروس در شرق و قفقاز کوچک در جنوب احاطه شده است. مرزهای جنوبی و غربی این کشور در طول تاریخ متغیر بوده است. پایتخت آن تا پایان سده پنجم میلادی "مستلتا"¹⁸⁶ در مصب رود آراگو در ناحیه کیروس بوده است (تاریخ جامع ایران، 1393: 2/169). گرجستان امروز با 69900 کیلومتر مربع وسعت و 3729000 نفر جمعیت در منطقه قفقاز جنوبی قرار دارد و از شمال با روسیه، از غرب با دریای سیاه، از جنوب شرق با جمهوری آذربایجان و از جنوب با ترکیه و ارمنستان هم‌مرز است.

گرچه در سال‌های اخیر، پژوهش‌های خوبی در مورد اشتراکات تاریخی و فرهنگی دو ملت ایران و گرجستان صورت گرفته است ولیکن به نظر می‌رسد که هنوز جای کار باقی می‌باشد. بنابراین، ضرورت انجام این تحقیق، مطالعه بیشتر و بازگویی شفافتر سطح مناسبات این دو کشور در دوران طلایی ایران باستان یعنی عهد هخامنشی، پارتی و ساسانی بوده است. موضوع و هدف پژوهش حاضر در راستای پاسخ‌گویی به این پرسش بوده است که چه مناسبات متقابلی بین ایران و گرجستان در دوران هخامنشیان، پارتیان (اشکانیان) و ساسانیان برقرار بوده است؟.

نتایج بدست آمده از تحقیق نشان می‌دهد که دو ملت مناسبات مثبت و دوستانه‌ای در دوران یاد شده داشته و تأثیراتی بر فرهنگ و هنر همدیگر گذارده‌اند که تأثیر هنر هخامنشی در آثار و بناهای برجای مانده از آنان در گرجستان بسیار آشکار است. در واقع ابعاد گوناگون تأثیرات ایرانیان بر هنر، معماری و حتی جهان‌بینی بومیان گرجستان قدیم بسیار بیشتر از تأثیرگیری متقابل آنان از گرجیان بوده است.

روش به‌کار رفته در این پژوهش، توصیفی - تحلیلی و شیوه گردآوری مطالب نیز بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای استوار بوده است. در پژوهش حاضر اسامی‌ای که از دیگر زبان‌ها ترجمه شده و در منابع فارسی به‌گونه‌های مختلف و گاهی اشتباه نوشته شده بودند؛ با شیوه نگارشی واحد از «گومبتی/ گومباتی، سمدلو/ سمدلو، تسیخیاگورا/ سیخیا گورا/ زیخیاگورا، اوپلیستسیخه/ اوپلیستیخه، قازبگی/ گازبکی/

183. Kārtli

184. Virçan

185. Virk

186. Mestletā

کازبکی/ کزبکی و کولخیس/ کلخیس/ کلخید» به شکل صحیح «گومبئی، سمدلو، تسیخیگورا، اوپلیستسیخه، قازبگی و کولخیس»، تغییر داده شدند.

1- هخامنشی

در منابع برجای مانده تاریخی و همچنین کتیبه‌های شاهان هخامنشی، اشاره روشنی به چگونگی وضعیت استقلال یا تابعیت گرجستان در رابطه با سرزمین‌های تحت سلطه هخامنشیان در دسترس نیست. با این حال در سایه مطالعه منابع دست اول تاریخی و نتایج بدست آمده از بررسی‌های باستان‌شناختی مشخص شده است که با حمله داریوش اول هخامنشی به سکاهاى غرب و شمال غرب دریای کاسپین، منطقه قفقاز جنوبی شامل کشورهای امروزی ارمنستان، آذربایجان و گرجستان نیز ضمیمه دولت قدرتمند هخامنشی شد.

سکاها مدام به مرزهای شمالی و گاهی مناطق مرکزی ایران تجاوز می‌نمودند و «به دلیل وجود همین خطرات بود که داریوش بزرگ دو بار به شخصه، به سکاها حمله کرد تا امنیت این راه را تأمین کند» (Narimanishvili, 2009: 104).

هخامنشیان درصدد ایجاد پایگاهی نظامی برای تأمین امنیت مرزهای خویش بودند و دولت کولخیس بهتر از هر دولتی می‌توانست این مسئولیت را برعهده بگیرد؛ بنابراین ایرانیان مناسبات سیاسی خود را با دولت‌های کولخیس و ایبری گسترش دادند. دولت‌های باستانی گرجی نیز متقابلاً مناسبات سیاسی، فرهنگی و اقتصادی خوبی با ایرانیان هخامنشی داشته‌اند؛ به‌خصوص که «دستاوردهای دوره هخامنشی در زمینه‌های اقتصادی، سنت‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی برای پیشرفت دولت ایبری یعنی گرجستان شرقی مهم بود» (منزولی، 1377: 11).

هرودوت در زمینه وسعت حکمرانی هخامنشیان و ساتراپی‌های تابعه آنان اطلاعات ارزشمندی ارائه نموده است. با کنکاش در فهرست و جغرافیای ساتراپی‌های هخامنشی ذکر شده در کتاب تاریخ هرودوت، به نظر می‌رسد که بخش شرقی گرجستان (ایبری)، احتمالاً داخل در ساتراپی هیجدهم یا یازدهم مندرج در لیست وی بوده است (ویسی و دیگران، 1393: 90).

در غرب گرجستان، پادشاهی کولخیس، حیات سیاسی داشت که تنها دولت مقتدر آن زمان منطقه قفقاز نیز بوده است. داده‌های باستان‌شناسی نمایانگر تبحر آنان در فلزکاری و توسعه چشمگیرشان به نسبت دیگر ملل قفقاز از نظر تشکیل جوامع پیشرفته است. دانشمندان اوج شکوه حکمرانان کولخیس را به قرون 4، 5 و 6 میلادی - همزمان با دوران برقراری ارتباطات سیاسی، فرهنگی و اقتصادی با حکومت هخامنشیان - دانسته‌اند (Bragvadze, 2010: 60/ Licheli: 2012).

درباره بخش غربی گرجستان، یعنی کولخیس آراء نویسندگان مختلف است. برخی معتقدند که: «کولخیس، به طور مستقیم وارد ساتراپی‌های پارسیان نبود و در حد نهایی مرزها وظیفه پاسداری از قسمت‌های شمالی در برابر حملات سکاها را برعهده داشت» (ویسی و دیگران، 1393: 90). ولی برخی با تکیه بر داده‌های کتاب هرودوت معتقدند که: «تمدن باستانی کولخیس که از کرانه خاوری دریای سیاه تا مناطق باختری تراقفنازی گسترش داشت و در شمال با قفقاز بزرگ و در جنوب با مسختی محصور شده بود، بی‌تردید در زمان هخامنشیان بخشی از فرمانروایی پارس بود» (Herodotus, 1988: 3/97 & 7/79).

یکی دیگر از نمونه‌های آشکار نفوذ عمیق دین مزدیسنا به‌عنوان بخشی از فرهنگ ایرانی در میان مردم سرزمین گرجستان در دوره هخامنشی را می‌توان در نام پایتخت پادشاهی ایبری، «آرمزی¹⁸⁷» یا «آرمز تسیکه¹⁸⁸» که به معنای قلعه آرمز است، دید که ارتباط آن با هُرمز/اورمزد/اهورامزدای ایرانی غیرقابل انکار است (Lang, 1986: 416). و «رواج آیین مزدایی در گرجستان بر اساس شواهد باستان‌شناختی تأیید می‌شود که شامل حدود پنج کاسه سیمین مکشوف در ارمازی و در محلی به‌نام «بوری¹⁸⁹» است، که تصویر اسبی را نشان می‌دهد که در برابر مذبح آتشکده ایستاده است و می‌خواهند او را قربانی کنند، حتی یکی از کاسه‌ها دارای نوشته‌ای به خط فارسی میانه است» (بهزادی، 1382: 103).

تأثیر و نفوذ هخامنشیان در گرجستان باستان به حدی ژرف و مهم بوده است که «در تاریخ گرجستان آمده است که اولین شاه ایبریا، پرنواز¹⁹⁰ که مادرش پارسی بود، حکومت خود را به شیوه پادشاهان پارسی بنا نهاد. اصطلاحات قدیم گرجی‌ها برای تشکیل حکومتی که ریشه ایرانی آنها اثبات شده است، این تئوری را تأیید می‌کند» (Gagoshidze, 1996: 136). امروزه هم آثار و مواد فرهنگی بسیاری که اثبات‌کننده نفوذ سیاسی، فرهنگی - هنری، اقتصادی، و تاریخی هخامنشیان در ایبریای باستان باشد، در نقاط گوناگون گرجستان بدست آمده است که مهمترین آنها بناهای باستانی باقی مانده و اشیاء هنری سفالین، زرین و سیمین با کاربری‌های مختلف است.

1-1- بناهای باستانی

یکی از مهمترین آثار باقی‌مانده از دوران باستان، بناهای تاریخی هستند. بناهای تاریخی شامل انواع گوناگونی می‌باشند که برخی از زمان ساخت همچنان بر روی سطح زمین باقی هستند و برخی دیگر پس از

187. Armazi

188. Armaz Tsikhe

189. Bori

190. Parnāvāz

مدتی درخشش و اتمام زمان اوج، در زیر تلی از خاک پنهان گشته‌اند و با گذشت صدها و بلکه هزاران سال و انجام حفاری‌های باستان‌شناسانه از زیر خاک نمایان گشته و چشمان محققان را حیرت‌زده می‌نمایند.

«در کاوش‌های باستان‌شناسی گرجستان و ارمنستان، کاخ‌های هخامنشی متعددی از زیر خاک خارج شده‌اند که نشان می‌دهد آن منطقه پس از پارس، دومین مکان است که مجموعه‌ای از کاخ‌های هخامنشی با فاصله‌های نسبتاً نزدیک به یکدیگر در آن وجود داشته است. طراحی این کاخ‌ها به‌طور کامل زیر نفوذ هنر معماری شاهنشاهی و رسمی هخامنشی قرار دارد. پایه ستون‌های زنگوله‌ای شکل و سرستون، به دو شکل دو گاو پشت به هم، به خوبی نشانه تأثیر معماری هخامنشی در این منطقه است. اما نشانه‌هایی از تأثیر سنت‌های هنری منطقه نیز در آن به چشم می‌خورد» (تاریخ جامع ایران، 1393: 3/766 و 765 به نقل از *Gagoshidze, 1996*). بناهای باستانی‌ای که در تحقیق حاضر، مورد بررسی قرار گرفته‌اند، عبارتند از: یک کاخ، یک برج آیینی و چند نیایشگاه باستانی گرجستان.

1-1-1- کاخ گومبَتی (گومباتی)¹⁹¹

کاخ گومبَتی از مهمترین بنای باستانی گرجستان می‌باشد که آثار هنر ایرانی به‌خصوص پایه‌ستون هخامنشی در آن بدست آمده است. «کاخ‌های گومبَتی حدوداً در شرقی‌ترین مناطق گرجستان (منطقه کچتین) مربوط به پایان سده پنجم و آغاز سده چهارم پیش از میلاد، در کنار دیگر بناها از سبک بناهای دوره ایرانی در منطقه تراقفقاز، شبکه‌ای از مناطق اداری و حکومتی را نشان می‌دهد که از آنها برای فرستادن اطلاعات به شاه بزرگ نظارت و رسیدگی می‌شده است» (تاریخ جامع ایران، 1393: 2/170).

به گفته منابع مکتوب، «مساحت طبقه همکف آن حدوداً 40×40 متر است. قطعاتی متعلق به حداقل 5 پایه‌ستون زنگی شکل، همچنین ستون هلالی که از سنگ آهک ساخته شده، شناسایی شده که متأسفانه هیچیک از آنها در مکان اصلی خود بدست نیامده‌اند. سه عدد از پایه‌ستون‌های زنگی شکل با قطری بزرگتر، دارای حداکثر قطر 84 سانتیمتر و دو عدد از آنها کمی کوچکتر، دارای قطر کمتر از 73 سانتیمتر می‌باشند. می‌توان حدس زد که دو تالار ستوندار و یا ایوان در آنجا وجود داشته است؛ یک تالار ورودی در غرب و یک تالار اصلی در مرکز بوده است» (بیک‌زاده و ایروانی‌قدیم، 1398: 85). در سرستون‌های این بنای کهن شکل گاو به چشم می‌خورد که یکی از مشخصه‌های هنر و معماری هخامنشی محسوب می‌گردد. از جمله پیش‌نمونه‌های این نوع بنا در تخت جمشید و شوش در مناطق جنوب غربی ایران است (نوس، 1391: 36). با توجه به پلان معماری و یافته‌های کوچک که تا حدودی بنا را مکانی غیرنظامی و غیرمذهبی معرفی می‌نمایند؛ این احتمال قوت می‌گیرد که آثار برجای مانده از هخامنشیان در گومبَتی،

کاخ‌ها با کاربردهای چندگانه، به‌ویژه محل اقامت یک صاحب منصب ایرانی یا رئیس محلی به‌عنوان خراجگذار شاه بزرگ بوده است (Knauss, 2006: 89-91 | Khatchadourian, 2008: 441).

1-1-2_ برج سمدلو¹⁹²

از دیگر بناهای تاریخی گرجستان که دانشمندان با کنکاش در قسمت‌های گوناگون آن اطلاعات ارزشمندی درباره‌ی حضور ایرانیان در قفقاز جنوبی به‌ویژه گرجستان بدست آورده‌اند، برج تاریخی سمدلو است. سمدلو در کناره‌های رود کورا در مرکز اراضی جمهوری گرجستان قرار دارد.

پیش از انجام مطالعات باستان‌شناختی در سمدلو، ارتباطات و مناسبات پررنگ ایران و حاکمان محلی گرجستان در دوران هخامنشی به قطعیت شناخته شده بود ولی از اسکان بلند مدت ایرانیان در این ناحیه اطلاع دقیقی در دست نبود تا اینکه سرانجام «کشف سازه‌های مشابه سازه‌های هخامنشی در چند سایت باستانی در مرکز و شرق گرجستان، حضور پارس‌ها در این ناحیه برای مدت طولانی را ثابت کرد. یکی از این سایت‌ها، سمدلو است» (Gagoišdse, 1979: 50 - 51). قدمت این بنای باستانی را مربوط به قرن 5 یا اوایل قرن 4 قبل از میلاد می‌دانند که در بالای تپه ساخته شده است. احتمال زیادی وجود دارد که این بنای برج مانند، شبیه به نمونه‌های اصلی و اولیه‌اش در ایران همچون زندان سلیمان در پاسارگاد و کعبه زرتشت در نقش رستم ساخته شده و مرتبط با عهد هخامنشی است. مدارک و شواهد باستان‌شناسی نیز کارکردهای آیینی برج‌های سمدلو را تأیید می‌کنند (Knauss, 2006: 87 - 89).

1-1-3_ نیایشگاه تسخییاگورا¹⁹³

دیوارهای سنگی و برج‌های مستطیلی‌شکلی تسخییاگورا بر روی تپه‌ای همان‌جا خود کشف گردید. بسیاری از باستان‌شناسان آن را یک نیایشگاه باستانی متعلق به دولت هخامنشی می‌دانند. قسم دیگر محققان غربی ردپای هلنی‌ها در تسخییاگورا را بیشتر مدنظر دارند و معتقدند که این نیایشگاه اثری مربوط به هلنی‌ها (یونانی‌ها) است و باید همه جنبه‌های هنری و معماری بدست آمده در بنا را در نظر گرفت و نه بخشی از آن را که مربوط به ایرانی‌ها است. البته «برخی از یافته‌ها از نظر زمانی قدیمی‌تر هستند؛ برای مثال، قطعاتی از پایه‌ستون‌های زنگی‌شکل از نوعی که در گومبتی یافت شده است. سرستون گاو شکل که در قرن 2 یا 3 ق.م. در سطح پرستشگاه برپا شده است؛ غیرمحمول نیست که این سرستون به ساختمانی قدیمی‌تر، در زمان هخامنشیان تعلق داشته باشد» (بیک‌زاده و ایروانی‌قدیم، 1398: 91).

192. Samadlo
193. Tsikhiāgora

با نگاهی تخصصی به اصل بنا و به‌ویژه سرستون گاوشکل تسیخیاگورا می‌توان به این نتیجه رسید که تقلیدی از سرستون‌های گاوشکل هخامنشی در شوش و تخت جمشید ایران است. با این وجود نباید از برخی تفاوت‌های ریز سرستون گاوشکل این بنا غافل شد؛ برای مثال، «چشم‌ها گرد و گوشه‌های داخلی چشم، تیز هستند. روی گونه چشم‌ها برآمدگی و در قسمت اتصال گوش‌ها دو نیمکره وجود دارد. ریش و پوشش روی سینه به‌صورت نوارهای تزئینی ساده (استیلیزه) شده هستند؛ اگرچه شیوه‌های متفاوت از نمونه‌های اصلی اجرا شده، ولی به نظر در گروه هنری هخامنشی - بربری قرار می‌گیرد» (Rehm, 2010: 180).

همچنین این بنا با دین زرتشتی پیوند داده می‌شود و ساختارهایی مشابه با این بنا در معماری هخامنشیان در تخت جمشید در مکانی که به‌نام «حَرَم¹⁹⁴» نامگذاری شده وجود دارد که یک دیوار با برج-های مربع‌شکل، مجموعه را احاطه کرده است. توازن نمای خارجی به‌وسیله ستون‌ها و طاق‌نماها که در برج آیینی سمدلو و کاخ گومبته شناخته شده، در تسیخیاگورا نیز ایجاد شده است (Knauss, 2006: 108).

1-1-4- نیایشگاه سایرخه¹⁹⁵

روستای سایرخه در دامنه تپه‌های شرق رودخانه کویریلا در شرقی‌ترین بخش کولخیس واقع شده است. در جریان کاوش‌های گامباشیدزه در محلی به‌نام «لومینوری»، بقایای ساختمان یک پرستشگاه بیرون آمد که امروزه به نیایشگاه سایرخه شهرت یافته است (نوس، 1392: 375). در میان بقایای این پرستشگاه، سرستون‌های دونیم پیکره گاو نیز کشف شد (Tsetskhladze, 2001: fig 7b). هم‌اکنون دو سرستون آهنی از این بنا در موزه هنرهای زیبای تفلیس قرار دارد.

براساس سرستون‌های بدست آمده، برخی معتقدند این آثار بی‌تردید در کارگاه‌های هخامنشیان ساخته شده‌اند. قدیمی‌ترین آثار بدست آمده از سایرخه متعلق به قرن 7 و 8 ق.م. می‌باشد. گویا آنجا در قرن 5 ق.م. به‌صورت مرکز منطقه درآمدی است (Knauss, 2006: 92). در همان منطقه در تپه «سابادوریس گورا»، گورستانی مربوط به اشراف محلی پیدا شده که در قبور آن آثاری با تزئینات هخامنشی همچون آویزهای طلا با تصویر اهورامزدا بدست آمده است (نوس، 1392: 376 - 375). و همین موضوع سبب گردید تا نفوذ آیین ایرانی مزدیسنا در میان گرجیان همزمان با سلطه یا مناسبات نزدیک هخامنشیان بر سرزمین‌های گرجی‌نشین ایبری و کولخیس بیش از پیش مُسَجَّل و قطعی گردد.

194. Haram
195. Säirkhe

اوپلیستسیخه شهری سنگی است که نیایشگاهی میتراپی در دل کوه‌های آن واقع است. «در بعضی از منابع از این مجموعه به‌عنوان مجموعه مسکونی یاد می‌شود. اما در اصل معنای تحت‌اللفظی آن به «معبد» یا «قلعه خدایان» برمی‌گردد. علاوه بر این وجود طاقچه‌هایی داخل دیوار که محل قرار دادن نور و روشنایی بوده و اتاقک‌های کوچک با حوضچه‌های بزرگ آب در کف اتاق این گمان را که تنها مجموعه مسکونی بوده نقض می‌کند» (شجاعی، 1393: 15). البته درست‌تر آن است که آنجا را شهری سنگی با دارا بودن نیایشگاهی میتراپی بدانیم تا تنها محل نیایش؛ زیرا تاکنون سد، داروخانه، بازار، آمفی تئاتر، کلیسای قدیمی، زندان، سیاه چال و چند اثر باستانی دیگر نیز در آن بدست آمده است.

لازم است دانسته شود که، «در میان مجموعه اوپلیستسیخه، بر بلندای تپه، کلیسای کوچکی واقع شده که از نمونه‌های قدیمی و بکر کلیساست که الگوی ساده و ابتدایی آن تقلید از معابد میتراپی منطقه را گواهی می‌کند؛ احتمالاً این مکان مهرابه‌ای بوده که به کلیسا تبدیل شده، زیرا مهراب رو به شرق آن با پنجره‌ای که زیر سقف قرار دارد نور را به فضای مهراب و شبستان کوچک مربع‌شکل آن می‌تاباند. در طرفین مهراب و گرداگرد اضلاع شبستان سکوهایی برای گردهم نشستن وجود دارد. ورودی این کلیسا (معبد) راهرویی است با سقف گهواره‌ای که منتهی به تاق چهارگوش (شبستان) شده و ضلع شمالی آن به اتاق مستطیل شکلی می‌پیوندد که این الگو (دو اتاق تودرتو و راهرو با سقف گهواره‌ای) شباهت بسیار به چارتاکی‌های ایران دارد» (جوادی، 1393: 35). این شهر سنگی که در سال 2007 میلادی به‌وسیله سازمان جهانی یونسکو نیز به ثبت رسید؛ نتیجه پیشرفت‌های تمدنی ملتی است که کوه و سکونت‌گاه‌های سنگی درون آن - فارغ از اینکه محل زندگی عمومی بوده یا یک نیایشگاه و زیارتگاه مقدس - بخشی از فضایی آیینی و خاص برگرفته از عناصر طبیعت بوده است.

1-2- اشیاء هنری

اشیاء هنری از جنس‌های گوناگون سفالین، فلزی، طلایی، نقره‌ای و ... یکی دیگر از مدارک اثبات‌کننده حضور هخامنشیان ایرانی در گرجستان هستند. ظروفی که در شکل‌های مختلف پیاله، کاسه، پارچ، و امثالهم به چشم می‌خورند و از سایت‌های باستانی گرجستان بدست آمده‌اند. برای مثال، در خصوص اشیاء هنری، نمونه‌های جالب توجهی از گنجینه‌های مناطق باستانی «آخالگوری»¹⁹⁷ و «قازبکی»¹⁹⁸ بدست آمده‌اند که در برگیرنده گلدان‌های فلزی و جواهرات هخامنشی هستند و اکثراً از مقابر اشراف محلی کولخیس و

196. Uplistsikhe

197. Ākhālgori

198. Kāzbegi

ایبریا یافته شده‌اند. این آثار که احتمال می‌رود به وسیله هنرمندان و صنعتگران بومی ساخته شده باشند، در پیاده‌نمودن نقوش بر روی اشیاء و نیز در نوع ساخت آنها از روش‌های بومی و غیربومی به حالت ترکیبی سود بسیار جسته‌اند. از جمله آن اشیاء می‌توان از عطردان سیمین بادامی شکل هخامنشی با نقش لوتوس برجسته که یک کتیبه آرامی نیز بر لبه آن نقش بسته است، نام برد (Knauss, 2006: 81).

آثار دیگر، کتیبه یا تاریخ ندارند ولی توسط محققان تاریخ گذاری دقیق شده‌اند. «از آثار تاریخ گذاری شده می‌توان به ظروف سفالی محوطه «وانی»¹⁹⁹ اشاره کرد که بیشتر آنها تولیدات بومی‌اند و کوزه‌های سفالی نقش دار آن تأثیرات الگوی هخامنشی را نشان می‌دهند» (نائبیان، 1390: 126).

برخی دیگر که تاریخ گذاری دقیق نشده‌اند نیز از الگوهای قدیمی تر هنر ایرانی منشعب هستند. برای نمونه می‌توان به سفال‌هایی با تزئینات نقش مثلث کلاسیک، جواهرات زرین و سیمین، چهار عطردان سیمین، کاسه شیشه‌ای و دو پیاله سیمین، سرمه‌دان و یک ظرف شیشه‌ای دیگر مخصوص آرایش کردن اشاره نمود که از درون گورهای دهکده «متیس‌زیری»²⁰⁰ و نیز روستای «آلگتی»²⁰¹ در جنوب گرجستان بدست آمده است (نوس، 1391: 82 و 35 - 31).

حفری‌های باستان‌شناسانه در غرب گرجستان نیز یافته‌های حاصل از کاوش‌های نواحی جنوب و دیگر مناطق تاریخی گرجستان را تایید می‌نماید و «در میان گورنهاده‌های این دو مرکز، اشیای نوع هخامنشی و اشیای تولید بومی و تقلیدی از اشیای هخامنشی یافت شده‌اند؛ برای نمونه می‌توان به دستبندهای نوع هخامنشی، تاجی با صحنه معروف حمله شیر به گاو و انواع بازوبندهای هخامنشی و جام هخامنشی مکشوفه از تدفین‌های وانی و همچنین آویزهای طلا از سایر خه با شمایل اهورامزدا و یک پیاله شیشه‌ای اشاره کرد» (Kacharava & Kvirkvelia, 2008: |Nadiradze, 1990: 222 - 231). (293).

2- پارتی (اشکانی)

در آغاز نیمه اول قرن دوم میلادی، پادشاهی کارتلی، به‌ویژه تحت فرمانروایی «فَرس‌من»²⁰² دوم در حال تجدید قوا و تحکیم سلطنت خویش در گرجستان بود. فرس‌من به‌طور آشکارا با روم مخالفت می‌کرد و

199. Vāni

200. Mtisdzire

201. Ālgeti

202. برخی نام وی را «پارس‌مان: Pārsman» نیز نوشته‌اند که در زبان پارسی باستان به معنی دارنده روح پارسی است. پارس‌مان یا فرس‌من در هر صورت نامی ایرانی است و جالب اینکه نام برادر وی «مهرداد» نیز یک نام ایرانی است.

روابط چندان صمیمی‌ای با شاه پارت نداشت. وی در سال 123 میلادی، آلان‌ها را فراخوانده و آنها را بر ضد خراج‌گذاران رومی‌ها و پارت‌ها یعنی سرزمین‌های آلبانیا، ماد، ارمنستان و کاپادوکیه هدایت کرد.

پس از مرگ فرهاد اشکانی، اردوان به سلطنت رسید. در این زمان فرس‌من با هدف نشان دادن برادرش مهرداد بر تخت سلطنت ارمنستان به اراضی پارت به‌ویژه ارمنستان حمله کرد. اردوان پسرش اُرد را به نبرد فرس‌من فرستاد تا حقوق اشکانیان را حفظ نماید ولی «چون قوای فرس‌من زیادتر بود و او آشنایی کامل به احوال این مملکت داشت، اُرد از جنگ در دشت نبرد احتراز کرد. قوای فرس‌من بیشتر بود زیرا او در این وقت کمک و همراهی آلبانی‌ها (ارانی‌ها) را طلبید. به این هم اکتفا نکرده در بند داریال را در کوه‌های قفقاز باز کرده، مردمان سکایی و سارماتی را در این جنگ شرکت داد» (پیرنیا، 1389: 2109/3). در نهایت با اصرار فرس‌من جنگ آغاز شد و به علت زمین خوردن اُرد در نبرد تن به تن، برخی از سربازان پارت، تصور کردند که وی کشته شده است و صحنه را ترک نمودند؛ در نتیجه پاتیان شکست سختی از ایبریان خوردند و ارمنستان نیز از دست اردوان اشکانی خارج شد.

ناگفته نماند دوران پارتیان همیشه با جنگ و درگیری همراه نبوده و در روابط طرفین، دوران صلح و آرامش هم برقرار گشته و نمایندگان از شاه پارت بر آن سرزمین حکومت کرده‌اند که نمونه بارز آن در متن کتیبه شاهزاده سراپیتا آشکار است. به این صورت که، «درهمسایگی متسختا، کتیبه‌ای دو زبانه از شاهزاده‌ای گرجی به‌نام سراپیتا، به یونانی و فارسی میانه کشف شده است که به گرجستان پیش از مسیحیت تعلق دارد (منزولی، 1377: 171). در این اسناد از عنوان پتیخش، نماینده شاه پارت در گرجستان سخن رفته است (پیگولوسکایا، 1372: 151).

شواهد و قرائن نشان می‌دهند که در دوره پارتیان، {حداقل} بخش‌هایی از سرزمین گرجستان زیر نظر امپراتور روم اداره می‌شده است. همچنین با نیرنگ تی‌پریوس رومی بود که فرس‌من، به تخت نشان دادن برادرش مهرداد را بهانه حمله به اراضی پارت به‌خصوص دست‌درازی به ارمنستان قرار داد.

در هر حال «ایبریا که در قرن سوم میلادی صحنه مبارزه و نبردهای مکرر ایران و روم شده بود، سرانجام در قرن چهارم میان ایران و بیزانس تقسیم شد. پیش از آن نیز دودمان اشکانی گرجستان که با اشکانیان ایران پیوند خونی داشتند، بیش از یک سده بر گرجستان حکومت کردند» (سلماسی‌زاده، 1378: 106 به نقل از *Mirza Bala, 1945*).

در کتاب‌های تاریخ‌نگاری، برخی تعداد فرمانروایان ایرانی (اشکانی) گرجستان را هفده عدد و برخی دیگر، پنج عدد دانسته‌اند. (علی‌بابایی درمنی، 1396: 23). اولین فرمانروای اشکانی گرجستان، «رو²⁰³» پسر

بلاش، پادشاه اشکانی ارمنستان است. از دیگر فرمانروایان اشکانی گرجستان که دارای شهرت هستند، می-توان به «واچه²⁰⁴»، «پاکور²⁰⁵»، «مهرداد²⁰⁶» و «آسپاگور²⁰⁷» اشاره نمود.

3- ساسانی

دربارهٔ مناسبات ایران با گرجستان در دورهٔ ساسانی نسبت به دوره‌های پیشین اطلاعات مکتوب بیشتری وجود دارد. «تاریخ ساسانیان گویای ارتباط با گرجستان است. گرجستان در مسیر راه‌های تجاری بین‌المللی قرار داشت که از آسیای صغیر به آرتاشات، پایتخت ارمنستان می‌رفت و به‌همین دلیل بسیار با اهمیت بود. با اقدام اردشیر اول برای رساندن حدود و مرزهای ایران به مرزهای دورهٔ هخامنشی، مرحلهٔ جدید جنگ‌های خونین ایران و روم آغاز شد» (مشکور، 1371: 387). برخی از منابع، از استقلال نسبی بخش‌هایی از گرجستان امروزی در دوران ساسانی خبر می‌دهند.

پس از اینکه مهران ساسانی به سلطنت گرجستان انتخاب گردید؛ تلاش نمود تا مسیحیت را دین رایج آنجا نماید و در این کار موفق گشت. پس از گسترش مسیحیت در گرجستان و کاهش نفوذ فرهنگ ایرانی در گرجستان، جنگی میان واختانگ گورگاسالی، پادشاه گرجستان و لشکر اعزامی ساسانی در گرفت که در آن جنگ، شاه گرجستان کشته شد و ایرانیان پیروز شدند.

در عهد ساسانی، در قفقاز سه دروازهٔ مهم وجود داشت که عبارت بودند از دروازهٔ دربند (باب الابواب)، دروازهٔ آلان (داریال) و دروازهٔ لازیکا (لاذقه) که شاهان ساسانی به‌علت اهمیت این سه دروازه همیشه تلاش می‌نمودند تا تسلط و کنترل آنها را در اختیار خود داشته باشند. کنترل بر دو دروازهٔ نخست، راه حملهٔ سارمات‌ها، سکاها و آلان‌ها به اراضی شمالی ایران را محدود می‌نمود. دروازهٔ لازیکا نیز به رومیان و سپس بیزانسی‌ها اجازهٔ تجاوز به سرزمین‌های شمال غربی ایران مانند ارمنستان را نمی‌داد.

مورخان و جغرافیدانان مسلمان از ساخته شدن قلعه‌ای در غرب گرجستان، به‌نام «باب لاذقه» یا «باب لازقه» بدست انوشیروان، بدین صورت یاد کرده‌اند: انوشیروان، «در قسمتی از بلاد جرزان که نزدیک روم است، کاخی بساخت که آن را باب فیروز قباد نامند و قصر دیگری بنا کرد که آن را باب لاذقه خوانند» (بلادری، 1337: 281/2). بر سر تصاحب این دروازه، بارها میان ایرانیان و رومیان صلح و جنگ در گرفت که معمولاً حاکمان محلی گرجی هم‌پیمان، عهده‌دار حفظ و نگهداری از آن بودند.

-
204. Vāche
205. Pākūr/Bākūr
206. Mehrdād
207. Āspāgur

در گرجستان عهد ساسانی، شاهان بسیاری از خاندانی موسوم به «خُسروانی» به سلطنت رسیدند که «شاهان خسروانی گرجستان از تبار ساسانیان ایران بودند. هفده خسروانی به‌عنوان شاه²⁰⁸ و چهار خسروانی در مقام رهبر اشراف در گرجستان به قدرت رسیدند» (علی‌بابایی درمنی، 1396: 23). که همگی از نسل میروان کبیر، نوۀ اردشیر بابکان بودند.

3-1- کتیبه‌های سنگی

یکی از مهمترین اسناد مکتوبی که تسلط ساسانیان بر گرجستان را به اثبات می‌رساند، کتیبه‌های سنگی‌ای هستند که توسط شاهان و بزرگان دربار ساسانی در مناطق مختلف ایران و خارج از ایران نگاشته شده و هنوز پا برجای‌اند. از جمله آنها، سنگ نبشته شاپور یکم شاهنشاه ساسانی و «کرتیر²⁰⁹» موبد موبدان ساسانی، بر دیوار مکانی موسوم به کعبۀ زرتشت نقش رستم و نیز کتیبه نرسه، دیگر پادشاه ساسانی در جنوب سلیمانیه کنونی در کشور عراق است.

3-1-1- کتیبه شاپور یکم در کعبۀ زرتشت

شاپور یکم در آن کتیبه سنگی، درباره گسترۀ حکمرانی خویش چنین نوشته است: «... خداوندگار ایران‌شهرم و {این} شهرها را دارم: پارس، پارت، خوزستان، میشان، آسورستان، اربایستان، اتورپاتکان، ارمنستان، وروچان، سیکان، اران، بلاسگان تا فراز به کوه قاف و در آرانان و به همه کوه پریشخوار، ...» (اکبرزاده، 1382: 42). دانشنامه ایرانیکا، با برگردان امروزی‌تر اسامی سرزمین‌های یاد شده در کتیبه کعبۀ زرتشت؛ «وروجان» موجود در آن را، معادل گرجستان امروزی در نظر گرفته است (www.Iranica.com).

3-1-2- کتیبه کرتیر در کعبۀ زرتشت

سنگ نوشته دیگری از کرتیر موبد موبدان دوره بهرام دوم در قرن سوم میلادی، برجای مانده است که در آنجا سرزمین‌های دولت ساسانی به دو بخش سرزمین‌های ایرانی و انیرانی (غیر ایرانی تابع ایران) تقسیم شده است. در واقع کرتیر، «در سنگ نبشته خود فهرست روشنتری از ایالت‌های انیران شامل ارمنستان، گرجستان، آلبانیا و بلاسگان، همراه با سوریه و آسیای صغیر را ارائه می‌دهد» (قنواتی هنديجانی و

208. در زبان گرجی: Mepe

209. Kartir

محمدی‌فر، 1396: 84). و براساس متن کتیبه، گرجستان بخشی از سرزمین‌های غیرایرانی تابع ایران در آن دوره ذکر گردیده است.

3-1-3 کتیبه نرسه در پایکولی

در کتیبه پایکولی که در جنوب سلیمانیه کشور عراق قرار گرفته است، سنگ نبشته‌ای از نرسه شاهنشاه ساسانی به دو زبان فارسی میانه و پارسی وجود دارد که در آن از حامیان نرسه در رسیدن به پادشاهی که تابع وی بودند، به ترتیب زیر نامبرده شده است: «... شاه {بلاس} گان، و شاه مسکوتان، و شاه ایبریا، و شاه سیگان، ...» (Skjærvø, 1983: 53). بنابر این سند محکم تاریخی باید تسلط ساسانیان بر گرجستان حداقل گرجستان شرقی را پذیرفت و بر درستی آن صحه نهاد.

3-2-3 سکه‌ها

از دوره ساسانی سکه‌هایی با محل ضرب «ویروزان»²¹⁰ و متعلق به شاهان ساسانی: خسرو یکم، هرمزد چهارم، اردشیر سوم و پوراندهت برجای مانده است که نشانگر وجود ضراب‌خانه سلطنتی ساسانی در گرجستان و در نتیجه داخل خاک ایران بودن اراضی گرجستان است. این نام، «در متن پهلوی به شکل *wlwcñ*، در پارسی *wyršn*، و در متن یونانی *Iberias* خوانده می‌شود. با توجه به متن پهلوی می‌توان آن را وروچان خواند که در واقع نام ساسانی گرجستان شرقی است» (قنواتی هندیجانی و محمدی‌فر، 1396: 90).

3-3-3 گل مهرها

از مهرهای باستانی که به‌طور معمول دارای جنس گلی هستند نیز گاهی می‌توان اطلاعات جالبی بدست آورد؛ از جمله در یکی از مهرهایی که بدست آمده است «نام ویروزان توسط یک مهر استاندار شناخته می‌شود. پیش از این با آردان روی یک مهر آمارگر و نیز با آردان، آرمین، سیسگان و مرز نیسوان روی یک مهر زربد مشاهده شد» (همان: 19/94). (Kettenhofen, 1995: 19). لازم به ذکر است که بر اساس عهدنامه 298 میلادی، ویروزان یا همان گرجستان از حوزه نفوذ ساسانیان خارج و به روم پیوسته بود که با پیمان صلح سال 363 میلادی که برابر با دوره پادشاهی شاپور دوم ساسانی بر ایران است، ویروزان مجدداً به جمع سرزمین‌های تابعه دولت ساسانی پیوست و تا فروپاشی ساسانیان تابع آن بود.

نتیجه‌گیری

ایران و گرجستان در دوران باستان به‌ویژه از سال‌های حکومت داریوش شاه هخامنشی روابط دوستانه‌ای را در چارچوب پیمان‌های فی‌مابین باهم آغاز نمودند که تا سده‌های بعدی نیز ادامه پیدا نمود. مواد فرهنگی زرین، سیمین و سفالین بدست آمده از هخامنشیان در گرجستان، مناسبات عمیق و دوستانه دو کشور به‌ویژه در عهد هخامنشی را تأیید نموده و از تأثیرات متقابل فرهنگ و هنر این دو ملت بر همدیگر خبر می‌دهد. با بررسی آثار باستانی و اشیاء برجای مانده از ایرانیان هخامنشی در سایت‌های تاریخی گرجستان و نیز با بازخوانی محتوای بدست آمده از کتیبه‌ها، سکه‌ها و مهرهای یادگار مانده از پارتیان و ساسانیان در اراضی ایران امروز و کشورهای همسایه‌ای مانند عراق، این موضوع روشن می‌گردد که به‌غیر از سال‌هایی در عصر پارتی که گرجیان تابع روم بودند و یا در راستای استقلال خویش تلاش می‌کردند؛ خاک گرجستان بخصوص بخش شرقی آن که ایبری، وروچان و وپروزان نامیده می‌شد، داخل در سرزمین‌های تحت سلطه هخامنشیان، اشکانیان و ساسانیان ایرانی بوده است.

داستان‌های تاریخی، بنیانگذار نخستین پادشاهی در گرجستان را فردی به‌نام پارناواز که مادرش دارای اصالت پارسی بود، دانسته‌اند. همچنین شاهان اشکانی و خسروانی که هم‌دوره با پارتیان و ساسانیان ایرانی در گرجستان فرمانروایی می‌نمودند نیز دارای ریشه ایرانی بودند. آثاری از باورداشتن به کیش مزدیسنا و ایرانی و نیز آیین پررمز و راز میتراپی در میان بومیان قدیم گرجستان در دوره هخامنشیان نیز بدست آمده است که همگی مناسبات عمیق دو ملت در ادوار تاریخ باستان را تثبیت می‌نمایند.

Bibliography:

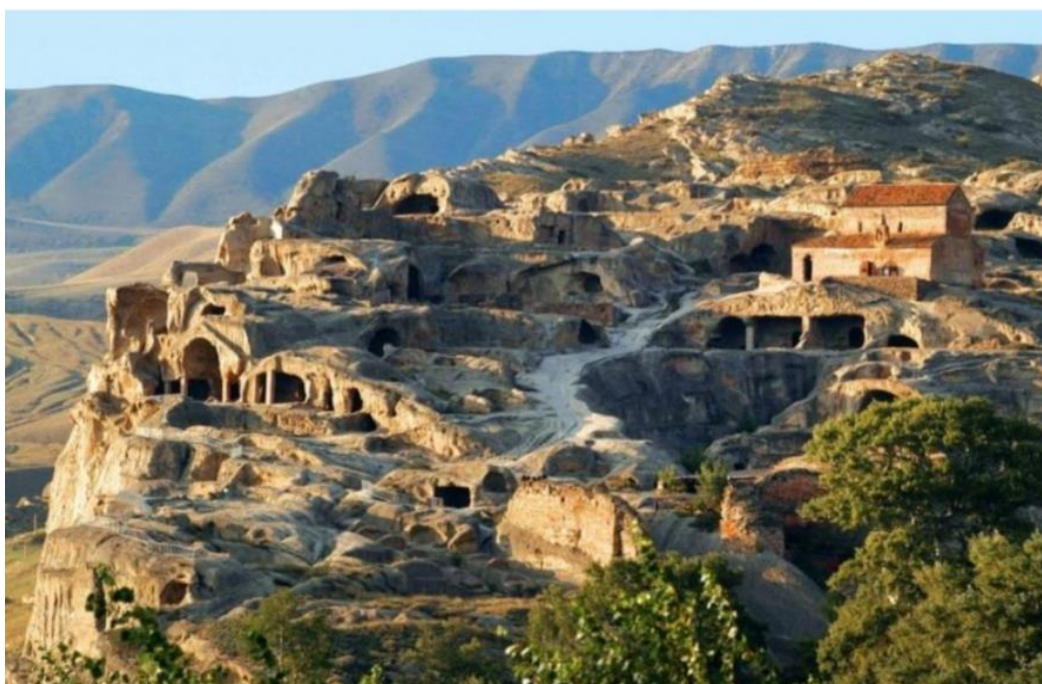
- اکبرزاده، داریوش، (1382)، سنگ نبشته‌های پهلوی اشکانی (پارتی)، تهران، نشر پازینه.
- بهزادی، رقیه، (1383)، قوم‌های کهن در قفقاز، ماورای قفقاز، بین‌النهرین و هلال حاصلخیز، تهران، نشر نی.
- بیک‌زاده، سبا و فرشید ایروانی‌قدیم، (1398)، «حضور هخامنشیان در قفقاز جنوبی و حوزه فرهنگی دریای سیاه بر اساس یافته‌های معماری»، فصلنامه پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، شماره 20، دوره 9، بهار 98.
- پیگولوسکایا، ن، (1372)، شهرهای ایران در زمان پارتیان و ساسانیان، برگردان عنایت‌الله رضا، جلد 2، تهران، نشر علمی و فرهنگی.
- تاریخ جامع ایران، (1393)، زیرنظر کاظم موسوی‌بجنوردی، جلد 2، تهران، مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی.

- تاریخ جامع ایران، (1393)، زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی، جلد 3، تهران، مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی.
- جواد، شهره، (1393)، «تداوم نشانه‌ها و بقایای معماری مهری قفقاز در کلیساهای ارمنستان و گرجستان»، فصلنامه علمی - پژوهشی باغ نظر، مرکز پژوهشی هنر، معماری و شهرسازی نظر، سال 11، شماره 31، زمستان، ص 44 - 33.
- سلماسی‌زاده، محمد، (1378)، «نگاهی به جغرافیای تاریخی گرجستان از قرن نخست تا پایان قرن دهم ه.ق»، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، سال 8، دوره 3، شماره 28، زمستان، صص 126 - 105.
- شجاعی، فاطمه‌السادات، (1393)، پیوند منظرین مذهب و طبیعت در قفقاز، فصلنامه هنر و تمدن شرق، سال 2، شماره 4، تابستان، صص 19 - 12.
- علی‌بابایی درمنی، علی، (1396)، «بررسی تطبیقی برخی ویژگی‌های تاریخ‌نگاری ارمنی و گرجی در دوره باستان»، نشریه پژوهش‌های علوم تاریخی، سال 9، شماره 2، پاییز و زمستان، صص 29 - 17.
- فنوتاتی‌هندیجانی، محمد و یعقوب محمدی‌فر، (1396)، «نگاهی به متصرفات انیرانی ساسانی در قفقاز جنوبی بر اساس داده‌های باستان‌شناختی»، نشریه مطالعات تاریخ فرهنگی؛ پژوهش‌نامه انجمن ایرانی تاریخ، سال 8، شماره 32، تابستان، صص 103 - 81.
- مشکور، محمدجواد، (1371)، جغرافیای تاریخ ایران باستان، تهران، نشر دنیای کتاب.
- منزولی، روئین، (1377)، گرجستان، ترجمه از بهرام امیراحمدیان، جلد 1، تهران، سفارت گرجستان.
- نائیبیان، جلیل و بهزاد مهدی‌زاده، (1390)، «آثار فرهنگی هخامنشیان در قفقاز جنوبی با استناد به متون نوشتاری»، نشریه پژوهش در تاریخ، دوره 4، شماره 3، شماره پیاپی 12، پاییز 1392، صص 147 - 125.
- نوس، فلوریان، (1391)، ایران هخامنشی و قفقاز، ترجمه علی‌بابایی درمنی، نشریه باستان‌پژوهی، سال پنجم، شماره 11 و 10.
- ویسی، مهسا و علیرضا هژبری نوبری، سیدمهدی موسوی کوهپیر و جواد نیستانی، (1393)، جایگاه تاریخی جوامع ارمنستان، گرجستان و آذربایجان (قفقاز جنوبی) در دستگاه اداری هخامنشیان، نشریه علمی - پژوهشی جامعه‌شناسی تاریخی، دوره 6، شماره 3، پاییز و زمستان 93.

- Bragvadze, Z, (2010). "Achaemenidian Archaeological Artefact from Sairkhe", *Archaeological Journal*, NO V.
- Erich Kettenhofen, (1995), "Tirdād und die Inschrift von Paikuli," *Kritik der Quellen zur Geschichte Armeniens im späten 3. und frühen 4. Jh. n. Chr.*, Wiesbaden: Dr.L. Reichert Verlag, p.19.
- Gagoshidze, J., 1996, *the Achaemenid Influence in Iberia*, BOREAS, Band, 19, Munster.
- Gagošidse, IU.M. (1979). *Samadlo, Archeologiceskie raskopki*. Tbilisi
- Gignoux, Ph., (1972), "L'inscription de Kirdir a Naqs-i Rostam", *Studia Iranica*, Tome 1, fascicule 2, Paris: Association Pour l'avancement des Etudes Iraniennes. pp. 177-205.
- Herodotus, (1988), *The History of Herodotus*, tr. D. Grene, Chicago and London.
- Mirza Bala, (1945), "Gurcistan Maddesi", *Islam Ansikopedisi*, H.Cilt, Istanbul.
- Nadiradze, J., (1990). *Sairkhe: an ancient city of Georgia* (ed.by O.Japaridze), Tbilis: Sakartvelo.
- Narimanishvili, G., (2009), "Settlement of Darak and some other question about history of south Caucasus in Achaemenid period", *Iberia & Kolxida*, NO. 56, (In Russian).
- Kacharava, D & Kvirkvrlia, G., (2008), "Recent archaeological finds on the terrace of the vani site", *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia*, Vol. 14, NO 3-4, Leiden: Brill.
- Khatchadourian, L., (2008), "Social Logics under Empire, The Armanian "Highland Satrapy" and Achaemenid Rule 600-300 B.C.", A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy Classical Art and Archaeology in the University of Michigan.
- Knauss, F., (2006), "Ancient Persia and the Caucasus", *Iranica Antiqua*, vol.XLI, pp.79-118.
- Knauss, Florian, (2006), *Ancient Persia and the Caucasus*, *iranica Antiqua*, vol, xLI.
- Licheli, V., (2012), "Colchis in the First Millennium BC: Oriental Trends," *Journal of Georgian Studies*, NO 2, (Available in <http://Kartvelologi.tsu.ge>).
- Rehm, E., (2010), "The Classification of Objects from the Black Sea Region Made or Influenced by the Achaemenids, *Achaemenid Impact in the Black Sea: Communication of Powers*", *Black Sea Studies* 11, Edit by Jens Nieling & Ellen Rehm, Denmark, Aarhus University Press, pp. 162-194.
- Skjærvø, P.O., (1983), *the Sassanian Inscription of Paikuli*, Munich: DR, Ludwig Reichert Verlag Wiesbaden, pp. 53.

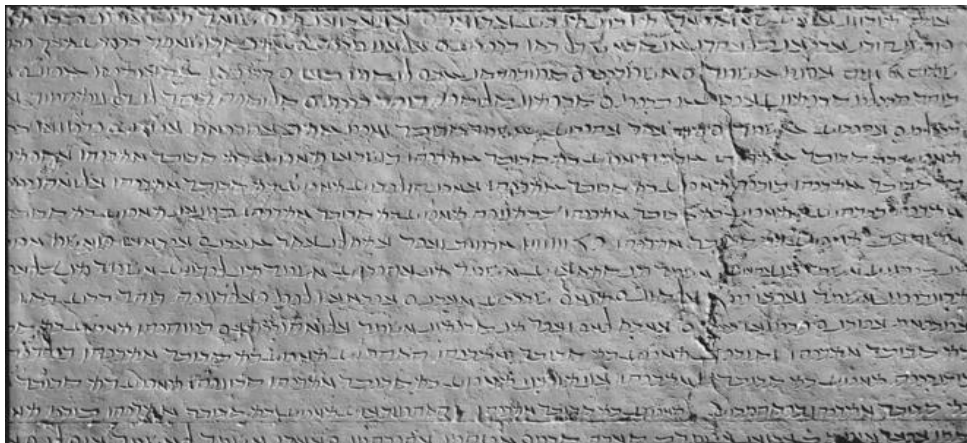
تصویر شماره 1. نقشه جغرافیای سیاسی کنونی دو کشور ایران و گرجستان

تصویر شماره 2. نمایی از شهر سنگی اوپلیستسیخه (گرجستان)

تصویر شماره 3. سرستون دوگاو پشت به هم، بدست آمده از نیایشگاه تسیخیاگورا (گرجستان)

تصویر شماره 4. نسخه پهلوی اشکانی کتیبه شاپور یکم در کعبه زرتشت (ایران)

تصویر شماره 5. سکه‌های پوراندخت و هرمزد چهارم از شاهان ساسانی، ضرب ویروزان (ایران)

Overview of Iran & Georgia Mutual Relations in the Achaemenid, Parthian and Sasanid Periods

Abstract

Iran and Georgia, as two ancient lands with a vibrant civilization and a vibrant history and culture, have undergone extensive political, cultural, and economic communication since the beginning of ancient history until now. Relationships that have been evident at some point in the history of short term conflict But most of the days have been based on respect, peace, friendship, and mutual brotherhood. The present study has attempted to examine written sources including inscriptions and texts, results of archaeological excavations at ancient sites, information obtained from monuments, as well as works in museums including clay inscriptions, Seals, Coins and ceramics in both Iran and Georgia provide a clear picture of the two nations' interactions in three important periods of ancient history including the Achaemenid, Parthian and Sasanid periods. The results of the studies, while showing the warm and friendly relations of the Two nations in three mentioned periods; the interactions between the two countries' art and architecture on each other, especially the effects of Achaemenid art on Georgian monuments Including the Gumbati Palace, the Samadlo Ritual Tower, the Uplistsikhe stone town, and the ancient temples of Tsikhiagora and Sairkhe. There are also works of Iranian secrets in the monuments of Uplistsikhe, as well as signs of Zoroastrianism in the ancient temples of Georgia's Tsikhiagora and Sairkhe, which further exemplify the proximity of the cultures of the two lands further exacerbates religious beliefs even in the debate.

სპარსულ-ქართული თეატრალური ურთიერთობანი

XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან ირანის პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში ახალი ეპოქა დაიწყო. კვლავ დაუბრუნდა სცენას თეატრალური ხელოვნება, მაგრამ ამჯერად ქალი ჩადრით. აღდგა თეატრის ტრადიციული ქანრები. ამ პერიოდიდან კვლავ დაიწყო ირანული კულტურის აღორძინება.

თეირანი ისევ იქცა საერთაშორისო თეატრალური ფესტივალების ასპარეზად. ირან-საქართველოს მრავალსაუკუნოვანი კულტურული ურთიერთობის შედეგად, დაიწყო ქართულ-ირანული თეატრალური ურთიერთობები.

1998 წელს თოჯინების თეირანის საერთაშორისო ფესტივალზე, სადაც მსოფლიოს ოცი ქვეყანა იყო წარმოდგენილი რუსთავის თოჯინების თეატრიც მონაწილეობდა, რაც უმნიშვნელოვანესი მოვლენა იყო ირან-საქართველოს თეატრალურ, კულტურულ ცხოვრებაში.

ფესტივალზე რუსთავის თოჯინების თეატრი წარსდგა სპექტაკლით “ეკო, ბეკო და ბეკეკო“, რომელიც ქართული ხალხური ზღაპრების მიხედვით შესანიშნავმა თეატრმცოდნე ნელი შურღაიამ შექმნა.

თეატრმცოდნე ვაჟა ძიგუა წერს: პირველი სპექტაკლი, რაც ფესტივალის ეგიდით ვნახეთ, მასპინელთა ნამუშევარი იყო, ათილა პესიანის „ხის მწვანე ფოთოლი“. კაცობრიობის მარადიული პრობლემების ამსახველი ლიბრეტო ცხოვრების ამოებაზე, მის კანონზომიერებაზე მოგვითხრობს. სპექტაკლში სიტყვის გარეშე მხოლოდ პლასტიკური და მუსიკალური გამომსახველობით მიღწეული იყო ფართო განზოგადება ადამიანის მიერ განვლილი გზისა. რეჟისორული ხედვა გამოირჩეოდა მეტაფორული აზროვნებითა და მინიმალური ხერხებით მოტანილი ფილოსოფიური სიღრმით. მარტივი აქსესუარების საშუალებით (ჯოხებით, ბამბუკებით, თოკებით, სპარსული ორნამენტებით აღბეჭდილი პანოებით) სცენაზე გადმოშლილი იყო მთელი პანორამა და სიცოცხლის, ძლევამოსილების სრული ილუზია იქმნებოდა.

ქართული თოჯინების დახვეწილობამ, უშუალობამ, კოლორიტულობამ, აქტიორული შესრულების სისადავემ და სახიერებამ ირანელები მოხიბლა.

2005 წელს ირანის ისლამური რესპუბლიკის საელჩოს მოწვევით ირანის თეატრი პირველად ესტუმრა საქართველოს, რომლის ძირითადი მასპინძელი შოთა რუსთაველის თეატრისა და კინოს სახელმწიფო უნივერსიტეტი (სამეფო უბნის თეატრთან ერთად) იყო, რითაც ახალი ეტაპი დაიწყო ირან-საქართველოს კულტურულ ურთიერთობაში.

ქ. არდებილის სახელმწიფო ფოლკლორული, თავისუფალი თეატრი - „ფორული“ მრავალი საერთაშორისო ფესტივალის მონაწილეა. მის მიერ წარმოდ-

გენილი იქნა X-XI საუკუნეების უდიდესი სპარსელი პოეტის ფირდოუსის „შაჰნამე“-ს ერთი მონაკვეთი „ზაჰაქის სახე“ თანამედროვე გააზრებით. სცენარის ავტორმა ჰასან ბასთანმა წინა ისლამურ, აქემენიდურ და სასანიდურ წყაროებზე დაყრდნობით, სიკეთისა და ბოროტების ჭიდილის ამსახველ ამ ეპოპეაში ყურადღება მითიური მეფის, ზაჰაქის სახეს მიაპყრო.

აღმოსავლური, ექსპრესიული, დრამატული მელოდია ეფინება დარბაზს. სცენის ცენტრში წრეზე მუხლებზე დაჩოქილი და თავჩაქინდრული შაოსანი მსახიობები დაბეჩავებულ და გონებადაკარგულ ადამიანებს განასახირებენ. ნაჭრის ურჩხულით ზაჰაქის მიერ (მას დიდი ოსტატობითა და დამაჯერებლობით განასახიერებს სპექტაკლის რეჟისორი მაჯიდ ვაჰედი ზადე) სიმბოლურად თამაშდება ადამიანებზე თავის მოკვეთა და ტვინის ჭამა. ამ მიზანსცენით მაყურებლისათვის სახიერი ხდება, როგორ იტანჯება და გმინავს ხალხი გველებიანი ურჩხულის ტირანიისაგან.

სპექტაკლის ფინალურ სცენაში, ძირს, მიწაზე გაფენილი მასხარბაზების დროშებზე, ზედ გაწოლილი და დამხობილი ხალხი მასხარბაზებთან ერთად მასზე მდუმარედ, იდუმალი მოძრაობით, თითქოს წერენ წინასწარმეტყველებას, რომელიც მათ ხელშია. მაჯიდ ვაჰად ზადეს-ზაჰაქი გამოდის ავანსცენაზე და ჩვეული ყვირილის ნაცვლად, ხმადაბლა მიმართავს მაყურებელს: “მერე ვნახოთ, ახლა ვიყუჩოთ, დავყუჩდეთ. ახლა სიფხიზლის დრო არ არის“. ამ სიტყვების შემდეგ მძლავრობს დრამატული სულისშემძვრელი მუსიკა, რომელიც თანდათან ფორტეს აღწევს და სპექტაკლიც ამით მთავრდება.

რა მოხდება მერე? მოიპოვებს თუ არა ხალხი ღირსეულ თავისუფლებას? თუმცა სპექტაკლის ფინალის შეგონება დამაფიქრებელია. თუ საზოგადოება ფხიზლად არ იქნება, ბოროტმა ძალამ შეიძლება გაიმარჯვოს დროებით. „ბონ-დაჰიშნი“ კი გვასწავლის, რომ კეთილი არსება ბოროტზე გრძელია. რა ნაცნობი სიბრძნეა ჩვენთვის - „ვეფხისტყაოსნის“ სამშობლოს მკვიდრთათვის - „ბოროტსა სძლია კეთილმან, არსება მის გრძელია“.

სცენარისტის, რეჟისორისა და მსახიობთა ანსამბლის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ ამ წარმოდგენით მაყურებელმა იხილა უძველესი სპარსული ლიტერატურის წიაღიდან ამოზრდილი უაღრესად თანამედროვე, აქტუალური, სიკეთისა და ბოროტების ჭიდილის ამსახველი მეტად ორიგინალური, ცოცხალი, გულწრფელი და პატრიოტული სპექტაკლი, რითაც ჰასან ბასთანი მისი შემოქმედებისა და მსოფლმხედველობის ერთგული რჩება. იგი სიკეთის გამარჯვებით გასხივოსნებული „შაჰნამე“-საგან განსხვავებით გულდამშვიდების უფლებას არ გვაძლევს, სიფხიზლისკენ და ბოროტებასთან საბრძოლველად მუდმივი მზადყოფნისკენ მოგვიწოდებს.

შემოქმედებითი ჯგუფის ჰასან ბასთანის და რეჟისორის მაჯიდ ვაჰედი ზადეს არჩევანი „შაჰნამე“-ს პროფესიულ სცენაზე განხორციელება, ნოვატორობა და გაბედულება იყო. წარმოდგენამ დიდი ინტერესი გამოიწვია, განსაკუთრებით, თეატრალურ წრეებში.

გასტროლების დასრულების შემდეგ თეატრისა და კინოს სახელმწიფო უნივერსიტეტში შეხვედრა მოეწყო შემოქმედებით ჯგუფთან და ირანის ისლამური რესპუბლიკის საელჩოს დიპლომატურ კორპუსთან. ელჩის მოადგილემ ბატონმა ჰასან ვაჰიზადემ სცენარის ავტორი, რეჟისორი, თეატრისა და კინოს სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორი და ამ სტრიქონების ავტორი მეორე დღეს საელჩოში მიგვიწვიეს, სადაც სამომავლო გეგმები დაისახა.

2009 წელს თეატრისა და კინოს სახელმწიფო უნივერსიტეტის მცირე დელეგაცია უნივერსიტეტის რექტორის გიორგი მარგველაშვილის ხელმძღვანელობით თეირანს ეწვია თოჯინების საერთაშორისო თეატრალურ ფესტივალზე.

თანამედროვე ირანი თოჯინების თეატრების საერთაშორისო ფესტივალის ასპარეზია და იგი ყოველწლიურად ფართოვდება. მასში ახლა ასორმოდიათამდე თოჯინების თეატრი მონაწილეობს.

2010 წელს თეირანის თოჯინების თეატრი „არანი“ თბილისის საერთაშორისო თეატრალურ ფესტივალზე იქნა მოწვეული განსაკუთრებული სტუმრის სტატუსით. მათ ფესტივალზე წარმოადგინეს ფირდოუსის „შაჰნამე“-ს ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი მონაკვეთი „როსთამ ვა სოჰრაბ“ („როსტომი და ზურაბი“). სპექტაკლის რეჟისორი იყო ბეჰრუზ ღარიბფური.

დიდი ირანელი რეჟისორი და საზოგადო მოღვაწე ბეჰრუზ ღარიბფური მრავალი პრემიის მფლობელია. მათ შორის, ჰასან ქრისტიან ანდერსენისა. მისი სამოღვაწეო ასპარეზი მრავალმხრივია. არის თეატრის, (დრამატული, თოჯინების) და კინოს სახელგანთქმული რეჟისორი, მეცნიერი, მთარგმნელი, კინოსცენარისტი, წერს პიესებს და მოთხრობებს ბავშვებისათვის. სპექტაკლებისათვის ლიბრეტოს თავად ქმნის. ის არის თეატრის დირექტორი და ბიუჯეტისათვის ფინანსების მოზიდვასა და განკარგვასაც თავად ხელმძღვანელობს.

ბეჰრუზ ღარიბფური დღეს ირანში ყველაზე ძვირადღირებული რეჟისორია. დაფინანსება სახელმწიფოს მიერ ხდება. უდიდესია მისი ღვაწლი მრავალსაუკუნოვანი ისტორიისა და მდიდარი ტრადიციების მქონე სპარსული თოჯინების თეატრის აღორძინებასა და საერთაშორისო ასპარეზზე გატანაში. 2003 წლიდან მან თეირანსა და ისფაჰანში რამდენიმე თეატრი შექმნა. თეირანში დაარსა ფირდოუსის ცენტრი, 2005 წელს კი, თოჯინების თეატრი „არანი“. სულ თხუთმეტი თოჯინური წარმოდგენა აქვს დადგმული, აქედან ოთხი ოპერით.

რეჟისორმა სრულიად არაორდინალური ხერხი გამოიყენა, როდესაც თოჯინების წარმოდგენა ირანელი სომეხი კომპოზიტორის ლორის ჩექნოვარიანის ოპერის „როსტამ ვა სოჰრაბ“-ის“ მიხედვით განახორციელა.

შესანიშნავმა მხატვრობამ, არაჩვეულებრივმა კოსტიუმებმა, მარიონეტების პლასტიკურობამ, მოქნილობამ, ძალიან მეტყველმა თვალებმა და უზადო თამაშმა განუმეორებელი თავისთავადობა მიანიჭა წარმოდგენას.

ბეჰრუზ ღარიბფურმა საფესტივალო სპექტაკლ „როსთამ ვა სოჰრაბ“-ით არა მარტო ახალი სიტყვა თქვა თოჯინების თეატრში, არამედ ნახევარსაუკუნოვანი,

ტრადიციული და ნაკლებად ცნობილი ნაციონალური ირანული ოპერის აღორძინებასა და პოპულარიზაციასაც შეუწყო ხელი.

გასტროლების დასრულების შემდეგ აკაკი ხორავას სახელობის მსახიობის სახლში საფესტივალო სპექტაკლების განხილვა მოეწყო. ამ სტრიქონების ავტორის მოსაზრებები ირანის თეატრის წარმატებულ გასტროლებზე გაიზიარა და სპსრსულ წარმოდგენას მაღალი შეფასება მისცა ბატონმა თემურ ჩხეიძემ. ირანული თეატრისადმი დიდი პატივისცემა და ინტერესი გამოხატა საქართველოს თეატრის მოღვაწეთა კავშირის თავმჯდომარემ ბატონმა გიორგი ქავთარაძემ.

„როსთამ ვა სოჰრაბ“-ის ნახვა ერთი ნოვატორული, წარმატებული სპექტაკლის ხილვა არ იყო. ეს იყო ერთგვარად დროში გაწყვეტილი ირან-საქართველოს მრავალსაუკუნოვანი კულტურული ურთიერთობის აღდგენა.

თბილისის ფესტივალიდან ორიოდე თვეში ბეჰრუზ ღარიბფური კვლავ ეწვია პროფესორ-მასწავლებლებისათვის და სტუდენტებისათვის მასტერ კლასი გამართა.

უაღრესად საინტერესო საუბართან ერთად ბეჰრუზ ღარიბფურმა დიდი ყურადღება დაუთმო პრაქტიკულ მეცადინეობებს. დამსწრეთ გააცნო ჩრდილების თეატრის სპეციფიკა და საიდუმლოებანი.

ეს იყო დიდ ხელოვანთან თავის ქვეყანაზე, კულტურაზე შეყვარებულ უნიჭიერეს შემოქმედთან შეხვედრის უაღრესად შთამბეჭდავი და დაუვიწყარი დღეები. კულტურათა დიალოგი და თანამშრომლობა არა მარტო კულტურის წინსვლას უწყობს ხელს, არამედ იგი საუკეთესო დესპანიცაა ხალხთა შორის დაახლოებისა.

ვფიქრობთ, ასეთი კულტურული კავშირები ხელს შეუწყობს ორი ქვეყნის, საქართველოსა და ირანის მეგობრულ ურთიერთობის კიდევ უფრო განმტკიცებას.

ბიბლიოგრაფია:

1. Бертель Е. Персидский Театр, М., 1924
2. Галунова Р. Персидский Театр Марионеток, Тегеран, 1927., с.с. 1-50;
3. Галунова Р. Атлетическая Арена Персий (Матерял), Иран, т.1, 1962, с.с. 87-89;
4. მუსტაფა ე. თარიხ-ე თათრ-ე ირან. თეირანი, 2000.
5. ბაჰრამ ბ. ნემაიემ დარ ირან. თეირანი, 1975.
6. ძიგუა ვ. ქართულმა თოჯინებმა ირანელები მოხიბლა, გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, N282. 31 ოქტომბერი, 1998.
7. გრიშაშვილი ი. ძველი თბილისის ლიტერატული ბოჰემა, თბილისი., 1927.

8. მამულაშვილი გ. სპარსული ეპოსი ქართულ სცენაზე. ჟურ. "თეატრი და ცხოვრება", N1. 2006.
9. მამულაშვილი გ. ირანული თოჯინების თეატრი თბილისის საერთაშორისო ფესტივალზე, ჟურ. „კალამი“, N8. 2011.
10. მამულაშვილი გ. ირანული თეატრი და ბეჰრუზ ღარიბფური თბილისში, გაზ. "ქართული თეატრი", 2012.

Guliko Mamulashvili

Shota Rustaveli Theatre and Film Georgia State University

Persian-Georgian Theatrical Relationships

Abstract

Since 90s, a new epoch has commenced in political and cultural life of Iran. Art of theatre returned to the stage, though, this time, women appear only with the hijabs. Traditional theatrical genres were restored. Tehran became the stage for international theatre festival again and Persian puppet theatre gained widespread recognition. After centuries-long cultural relationships between Iran and Georgia the new, Georgian-Persian theatrical relationships commenced. The work provides discussion of the following: Theatrical policies of contemporary Iranian theatre and processes ongoing there, entering the international arena and recognition. Rustavi Puppet Theatre at international festival in Iran. Iranian theatre for the first time in Georgia and Theatre and Cinema University. Iranian theatre at Tbilisi international theatre festival and Behrouz Gharibpour's master class at Shota Rustaveli Theatre and Film Georgia State University.

რიტორიკის დარგის ტიპოლოგიისთვის: გუშინ, დღეს, ხვალ

წინათქმა. ძველი მსოფლიოს და შუა საუკუნეების წერილობითი მემკვიდრეობის შესწავლა გვარწმუნებს, რომ რიტორიკა ზოგადად ამ შორეულ ეპოქათა ძეგლების უცილობელი შემადგენელი ნაწილია. სხვადასხვა ძველი ტექსტების წამყვანი საერთო რიტორიკული სტილი, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მიმართულება, მხატვრულ-ლიტერატურული გემოვნება თუ აზროვნების პარამეტრები ნათლად ავლენს ამა თუ იმ ეპოქისა და ავტორის მსოფლმხედველობას, იდეოლოგიას, შემეცნებით სფეროებს, მენტალობას, იდეებსა და მისწრაფებებს, მიზნებსა და ფასეულობებს, კულტურულ და სულიერ ღირებულებებს და სხვა. რაც ეხება სიმართლის ხარისხს, სამართლიანობასა და გულწრფელობას, ავ-კარგის გარჩევას, კეთილისა და ბოროტის ცნებით გაგებას და ა. შ., ყოველივე ეს შეძლებისდაგვარად დგინდება ისტორიულ მოვლენათა, საზოგადოებრივ-კულტუროლოგიური ცხოვრების მიმდინარეობის ფაქტებისა და სრულიად მსოფლიო კულტურული მემკვიდრეობის შესწავლისა და ურთიერთშეპირისპირების, ურთიერთშედარების საფუძველზე. მაგ., ძველსპარსულ აქემენიდურ ცალკეულ წარწერებში თუ ვრცელ სამეფო ისტორიულ ქრონიკებში აღბეჭდილი ტექსტოლოგიური მასალისა და პათოსის სიმართლის ხარისხი მოწმდება პირველ რიგში ანტიკურ ბერძნულ ძეგლწყაროთა ტექსტოლოგიური მონაცემებით, აგრეთვე იმ ეპოქის გლობალური ისტორიული მოვლენების გათვალისწინებით; საკმაოდ გულუბრყვილო და იმავდროულად დამატყვევებელ-მომწუსხველი, მომხიბლავ-მომაჯადოებელი პათოსის გულწრფელობა შეგვიძლია შევაფასოთ ეპოქალურ თუ ეპოქათა სხვადასხვა სულისკვეთებათა ურთიერთშეპირისპირებითაც და წმინდა მხატვრულ-ლიტერატურული თუ გემოვნებითი მიდგომებითაც. ტექსტურის მიმზიდველობა, ემხიანობა, ტექსტის დამუხტულობა, რაიმე მუხტის არსებობა ყველა შემთხვევაში, ყოველთვის მიუთითებს გარკვეული რიტორიკული დონის არსებობაზე ტექსტში. რიტორიკა უთუოდ უკავშირდება ემოციურ სფეროს: თუ რიტორიკა არ არის ყალბი, ცრუ ანუ ცუდი, ის გამოწვეულია, განპირობებულია ემოციით და ასევე იწვევს შესაბამის ემოციას. ჯამში, რიტორიკული კვლევები, თუნდაც ძველ ტექსტებში, უკავშირდება ტექსტის ლინგვისტიკასა და ტექსტოლოგიის დარგს. ზედმეტია იმის აღნიშვნა, რომ ცუდი რიტორიკა ნიშნავს და უტოლდება ცუდ ანუ არასწორ ტექსტს. მაგ., ტყუილზე ან ბოროტების თუ აშკარა ცოდვის ქადაგებაზე აგებული ტექსტი და მისი რიტორიკა ვერ იქნება სწორი და კარგი, ამ უკანასკნელ ლექსემათა სწორედ იმ ტერმინების მნიშვნელობით გამოყენებისას, რომელიც ტექსტის ლინგვისტიკის ანუ ტექსტის

შესახებ არსებული მოძღვრების კუთვნილებაა. თანამედროვე საერთაშორისო რიტორიკულ ტერმინოლოგიაში გამოიყენება ტერმინი „სიძულვილის ენა“, თუმცა მისი ცნება ხშირად ბუნდოვანდება და მორიტორიკო მხარეთა ურთიერთ-დაპირისპირებისას ძირითადად ურთიერთბრალდებებისთვის იხმარება, რითაც იკარგება საძიებელი და სასურველი აზრი, თვით სიმართლისა და ჭეშმარიტების არსი. თანამედროვე მსოფლიოს ღია და გახსნილი რიტორიკული სივრცეები დიდწილადაა აღსავსე ტყუილებით, არასწორი ან დამახინჯებული ინფორმაციით, სიკეთისა და სიბოროტის სრული აღრევით, ღირებულებათა სრული ქაოსით, ფასეულობათა გადაფასების იდეებით, ტყუილმართალის შეზავებით, ცოდვაბრალის განურჩევლობით, და ა. შ. მისთ. რთული იქნებოდა თანამედროვე რიტორიკული დონეების შედარებითი შესწავლა, მითუფრო ცრურიტორიკული პოლიტიკურ-საზოგადოებრივი ტექსტოლოგიური კვლევების ჩატარება და მათი კოდიფიკაცია თუ კლასიფიკაცია. უმეტესწილად ცუდ და არასწორ ტექსტებთან გვექნებოდა საქმე. სწორედ ამ თვალსაზრისითაც და ამ გადასახედიდან ძალიან საინტერესო ხდება ძველი ტექსტოლოგიური და სამწერლობო რიტორიკული მემკვიდრეობის მეცნიერული განხილვა, რაც ბევრს გვაძლევს ზოგადად რიტორიკული ხელოვნების ტიპოლოგიისათვის, ტიპოლოგიური შესწავლისთვის, თვით რიტორიკის და პირველ რიგში კარგი რიტორიკის ცნების გააზრებისა და განსაზღვრისათვის. მაგ., ქვემოთ წარმოდგენილი შესასწავლი და განხილვადი საგნების კოდიფიკაციასთან დაკავშირებით, წინასწარვე რომ დავასახელოთ სამეცნიერო ობიექტთა რიტორიკული მახასიათებლები, დავინახავთ გარკვეულ არგუმენტაციას, როგორცაა: პათოსის დამაჯერებლობა, ემოციური დამუხტულობა, იდეურობა და მიზანსწრაფვა, მხატვრულ-ლიტერატურული ხერხების არსებობა, ტექსტურათა გააზრებული შეგნებული სტრუქტურული აგება, ტექსტის ქსოვილის თავისებური ხლართვა, გამოკვეთილი იდეოლოგია და იდეების ერთგულება, სიმართლის ქადაგება და ტყუილის გმობა, შემოქმედი ღმერთის ცენტრალურობის მუდმივი შეგრძნება და დეკლარირება, ღვთის ქმნადი სამყაროს დასაბამობისა და დასასრულის აღიარება, სამართლიანობის გაცხადებული ძიება და და სიტყვიერი დაცვა, ისტორიული და სააღმშენებლო ფაქტების სწორი ზუსტი გადმოცემა, საკუთარ ყოველგვარ საქციელთა დაუფარავი თხრობა, ღვთის სასუფევლისკენ სულიერი სწრაფვა, სილამაზისა და სიტურფის ტრფობა, მშვენიერებით ტკბობა, სახელმწიფოზე და ხალხზე მზრუნველი იდეალური ხელმწიფის სახის გულმოდგინე აღწერა, სამეფოს ერთგულება და მისი სიკეთეების უშურველი დახატვა, სიკეთის მიმდევრობა ბოროტების წინააღმდეგ და ა. შ. მრ. სხვა მისთ. შინაარსობრივი თუ ფორმალურ-ტექსტოლოგიური ნიშნები, ფაქტორები, არგუმენტები. ასეთი მახასიათებლებით დახუნძლული ტექსტი ყოველთვის აგებულია ტიპოლოგიურად კარგ რიტორიკაზე და ტექსტის ლინგვისტიკის წესების თვალსაზრისით წარმოადგენს სწორ ტექსტს. ცხადია, ქვემოთ შედარებითად განხილვად მეცნიერულ ობიექტთაგან ერთ-ერთი, კერძოდ, ფირდოუსის პოემა „შაჰნამე“, სრულებით არ საჭიროებს არავითარ შეფასებით არგუმენტაციას

რიტორიკის ხარისხის თვალსაზრისით. ვნახოთ რას გვაძლევს რიტორიკის ზოგადტიპოლოგიური მონაცემებისთვის და ტექსტოლოგიის დარგისთვის ჩვენი ქვემოთ მოცემული კვლევები. შინაარსი. აქემენიდური წარწერების შაჰნამეს შორის რიტორიკული ხერხების მსგავსების მოძიების შედეგად ვხედავთ თანმიმდევრულად განმეორებადი რიტორიკული პარადიგმების მწკრივებს; სახეზეა ლექსიკური პარადიგმები, ფუნქციური სიტყვათშენაერთები, მორფოსინტაქსემები, სინტაგმები. შესაძლებელია ვილაპარაკოთ სპეციალური რიტორიკული კოდების, რიტორიკული წესების შესახებ, რაც საერთოა ირივე ეპოქის ძეგლთათვის. თავისთავად ასეთი კოდებისა და წესების არსებობა არის ბაზა ლიტერატურული, მხატვრული, პოეტური თარგმანებისთვის, რადგან რიტორიკის როგორც დარგის ნიშნები უკვე იძლევა ამგვარი წაკითხვის საშუალებას (იხ. ანდრონიკაშვილი, სახოკია; შდრ.: შალვაშვილი). აქტიურად გამოყენებადი რიტორიკული მასალა თავისთავად მხატვრული ლიტერატურული მათ შორის პოეტური (ან პოეტიზირებული) თარგმანების საფუძველიცაა (1. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 32).

ფენომენოლოგიურია ორ კვლევად ეპოქას შორის მხატვრულ-იდეოლოგიური ერთიანობა, რიტორიკულ ერთეულთა-მახასიათებელთა ერთობა. რიტორიკულ ერთეულთა მწკრივები პარადიგმულ ხასიათს ატარებს. ყალიბდება ფორმულები და სისტემურად გამეორებული ურთიერთმსგავსი სემანტიკური ჯგუფები. გამოიყოფა მკვეთრად გამორჩეული რიტორიკული ხერხები და წესები. ამჯერად ყურადღება შევაჩერეთ ერთ ასეთ ხერხზე. ესაა განმეორებვა, გამეორება. გვაქვს მრავალი, ზოგჯერ ზუსტად ერთნაირად განმეორებადი ერთეულები (ფრაზები, ფრაზემები, შენაერთები, სინტაგმები, კომპოზიტები, ცალკეული ლექსემები, წინადადებები, ტექსტური პასაჟები და ა. შ.). ცალკეული პრაგმატული სემანტიკა და ლექსიკური მასალა დიდწილად ტიპოლოგიურია. გავამახვილეთ მასალის კვლევა ტიპოლოგიური თვალთახედვით. რიტორიკა ტექსტოლოგიის დარგია, შეისწავლება კი ლინგვისტური მეთოდებით. რიტორიკული ერთეულები როგორც სისტემისა და სტრუქტურების შემადგენლები, მიიღება სწორედ ლინგვისტური ანალიზის გზით. ესაა ტექსტის ლინგვისტიკის პრინციპთა გათვალისწინებაც და მორფოსინტაქსური, სინტაქსური და ლექსიკოლოგიური საფუძვლების გამოყენებისა და მოზიდვის გზაც (ტექსტოლოგიისთვის იხ. სიაში ტექსტოლოგია 27. 28. 29).

მოცემულ ნაშრომში ძირითადად განიხილება შემდეგი მუხლები: ა)კოდირებული განმეორებანი ძველ სპარსულში; ბ)ურთიერთმსგავსი განმეორებანი აქემენიდურ ტექსტებსა და „შაჰნამეში“ ანალოგიურ კონტექსტებში; გ)კოდირებული განმეორებანი საკუთრივ „შაჰნამეში“. რიტორიკული წესები კოდებისა და პარადიგმების ლინგვისტური ერთეულების სახით გამოიყვანება სწორედ აღნიშნული მუხლების განხილვის შედეგად.

მანამადე ადრევე უკვე გვქონია ლაპარაკი საყოველთაოდ ცნობილ საკუთრივ აქემენიდურ კოდირებულ გამეორებებზე, მათ შორის სხვადასხვა ტიპისა და შინაარსის უვცლელ ფორმულათა მთელ სისტემაზე (11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20.

21. 22. 23. 24. 25. 26). როგორც უკვე ცნობილია, ძველსპარსული ტექსტების ვერსიფიკატორული მახასიათებლები, სხვადასხვა მრავალგვარ რიტორიკულ მონაცემებთან ერთად, უზრუნველყოფს მეტრისა და რიტმის მხატვრულ ეფექტსაც, ამდიდრებს ტექსტის სტრუქტურას, შეაქვს ტექსტურის ქსოვილში მელოდიკისა და მუსიკალობის ელემენტები. ყოველივე ეს ქმნის წარწერათა ტექსტების კეთილხმოვანებასა და ემოციურ დამუხტულობას (ამაზე დაწვრილებით იხ.:). (1. 11-26. 3.).

გარკვეულ პრაგმატულ-სემანტიკურ კონტექსტებთან დაკავშირებული რიტორიკული გამეორებანი ქმნიან ჩვენ მიერ გამოყოფად რიტორიკულ პარადიგმებს. ესაა ურთიერთმსგავსი, ანალოგიური შინაარსის ფრაზები (ბეითებში, მისრებში, ნახევარმისრებში) ან მეტი ტექსტური ფრაგმენტები მცირე სხვაობებით: უცვლელა ცალკეული ბირთვული სიტყვები-გასაღები (იგივე კოდური სიტყვები), საკუთარი სახელები, ზმნური ფორმები, ვლინდება სინონიმური რიგები, სხვადასხვა ფაკულტატური ლექსემები, მონაცვლე წევრები, ცალკეული ცვალებადი (მონაცვლე) ელემენტები (ნაწილაკები, კავშირები, შორისდებულები, დამხმარე მეორეხარისხოვანი წევრები), ფორმათა (გრამატიკულ კატეგორიათა) ცვლა, მეტყველების ნაწილთა ცვლილებანი, სიტყვათგანლაგების (სიტყვათა რიგის) შეცვლა და სხვა.

ძველსპარსულში ამგვარი ტექსტოლოგიური პარადიგმები თვალნათლივია, ადვილად მოპოვებადია და იოლად შესადგენია. „მაჰნამეში“ რიტორიკული პარადიგმები სიხშირის ხარისხის თვალსაზრისით დასადგენიცაა და უფრო რთულად მოსაძიებელიც.

ამ ნიმუშთა მსგავსადვე იოლად დაიძებნება უამრავი სხვა პარადიგმული ვერტიკალური ფრაზები როგორც ჩვენს მასალაში, ისე ზოგადად მთელ პოემაში. კოდებზე (კოდურ ლექსემებზე) იგება პარადიგმები (ვერტიკალები), რომელიც იმავდროულად შეიძლება რეალიზებული იყოს ტექსტურის ქსოვილში (ქსელში) ჰორიზონტალურ მწკრივთა სახით (მაგ., თუ ლაპარაკია პროზაულ ტექსტურ სტრუქტურაზე ან დისკურსზე). კოდებიც და პარადიგმებიც რიტორიკული სისტემის შემადგენლებია (კონსტიტუენტებია).

„მაჰნამეში“ გვხვდება სრულიად იდენტური პარადიგმატული ჯგუფები, – როცა რიტორიკული განმეორებანი პოემის ტექსტის სხვადასხვა ანალოგიურ კომტექსტებში სრულად ემთხვევა ერთმანეთს. მაგალითად, შდრ.: ფარიდუნი: ბე სარ ბარ ნეჰად ან კაყანი კოლჰჰ „თავზე დაიდგა ის ქაიანური (სამეფო) გვირგვინი“ (5, 79) *Manučehr: ბე სარ ბარ ნეჰად ან კაყანი კოლჰჰ „თავზე დაიდგა ის ქაიანური (სამეფო) გვირგვინი“ (7, 135)*

აქემენიდურ წარწერებში განმეორებათა სიხშირის უმაღლესი ხარისხია. ეს თვალნათლივია და თვალნათლივი. მაჰნამეში სასურველია სიხშირის შესწავლა სათანადო მეთოდებითა და ამოწურვადი სტატისტიკური განხილვით; თუმცა ერთი შეხედვითაც და წარმოებული კვლევებითაც ჩანს საფუძველი ვივარაუდოთ რიტორიკული გამეორების სიხშირის საკმაოდ მაღალი ხარისხი ყველა კონტექსტში. ამისთვის საკმარისია მოცემულ სტატიაში მოტანილი მასალობრივი

ნიმუშებიც. ძველსპარსული რიტორიკული სიხშირეები ერთი შეხედვითაც ზედაპირზე ძვეს, სტატისტიკურად ადვილად დათვლადი და აღნუსხვადია. შაჰნამეს რიტორიკული სიხშირეები უფრო მეტადაა დასაზუსტებელი განმეორადობის ხარისხების თვალსაზრისით.

სხვა ავტორის გამოკვლევაში განიხილება აქემენიდურ და სასანიდურ წარწერებს შორის არსებული სემანტიკური და ლექსიკური პარალელები (31). საერთო თემათა და იდეალთა ჩამონათვალი დიდწილად მაღალი ხარისხით ემთხვევა თემათა სიასა და იდეოლოგიას, რაც გამოყოფილი გვაქვს აქემენიდურ წარწერათა და „შაჰნამეს“ შედარებისას (24. 25). ასე, მაგალითად, აქ შეიძლება დავასახელოთ ისეთი თემები, როგორცაა: მეფეთა წარდგენა და თვითწარდგენა; მეფობის სივრცის აღწერა, დახასიათება; (სამეფო, სახელმწიფო, იმპერია, დაქვემდებარებული ქვეყნები, ქვეყნის ბუნება-ხასიათი); კარგი მეფის იდეალური თვისებები და ქცევები, ქვეყნის ვითარება იდეალური მონარქის მმართველობის დროს; სახელმწიფო რელიგიის განმტკიცება; სახელმწიფოს საზღვრების განმტკიცება; მტრისგან ქვეყნის დაცვა და გამარჯვება; მეფე-ავტორთა ვინაობა და მათი მონაცემები (წარწერებში) და მრ, სხვა. აქემენიდურ წარწერათა და ფირდოუსის პოემის შედარებისთვის ეს ჩამონათვალი ბევრად უფრო გრძელია. პ. შერვო აყალიბებს მთელ კონცეფციას რიტორიკული სკოლის არსებობის შესახებ, სადაც ამ ზეპირ თუ წერილობით მასალას ასწავლიდნენ სტილისტიკის სახით და ეს ცოდნა მემკვიდრეობით გადაეცემოდა. სწორედ ასეთ მოსაზრებას ეთანხმება ჩვენი დასკვნებიც: ახალსპარსული მწერლობის ეპოქაშიც შემოდის ეს ცოდნა, ხსოვნა, რაც არის ტრადიციული რიტორიკა. აქ უმნიშვნელოვანესია პ, შერვოს აზრი სკოლებზე, სასწავლებლებზეც კი, აღზრდის ინსტიტუტის არსებობაზე, – პირველ რიგში, სამეფო კარზე (31). უპრიანია ამ კონტექსტში მოვიხსენიოთ ნაშრომი სასანიურ ირანში აღზრდის ინსტიტუტის შესახებ (34). ეს სასწავლო წერილობითი, სამწერლობო თუ ზეპირსიტყვიერი რიტორიკული მასალა ერთ ნაკადად ერთიანდება და ნიაღვარივით მოედინება ტექსტოლოგიური ლიტერატურული მემკვიდრეობის ტრადიციული გზით. ამ დინამიკური პროცესის შედეგი, ასახვა, სარკე და მხატვრული გვირგვინია „შაჰნამე“.

ყველა კონტექსტში იოლად დაიძებნება კოდური ლექსიკური ერთეულები (ბირთვული ლექსემები-გასაღები), ყველა დროისთვის წარგზავნილ შეტყობინებათა ამა თუ იმ კონკრეტული ინფორმაციის წამყვანი ვერბალური ელემენტები. ასეთი სიტყვები-გასაღები კოდების სახით უზრუნველყოფენ ლინგვისტური ტექსტის სწორ წაკითხვას, გაგებას, შეცნობასა და ჯეროვან, შესატყვის აღქმას.

ამდენად, სახეზეა დროში ურთიერთდაშორებული, მაგრამ თემატურ-იდეოლოგიურად და ლინგვისტურ-რიტორიკულად ურთიერთმსგავსი საკვლევი ძეგლების შემაერთებელი და შემაკავშირებელი, მესამე, შუა ეპოქალური რგოლიც. ყოველივე ეს საფუძველს გვაძლევს ვილაპარაკოთ მთელს საერთო უწყვეტ მხატვრულ-ლიტერატურულ სკოლაზე, სრულიად გარკვეულ საერთო რიტორიკული, თემატურ-იდეოლოგიური და ლინგვისტურ-ლექსიკოლოგიური ტრადი-

ციის უწყვეტ მემკვიდრეობითობაზე. სამივე ეპოქას და მათ შესაბამის ეპოქალურ მასალობრივ რგოლს აერთიანებს და ერთმანეთთან ტექსტოლოგიურად თუ სულიერად აკავშირებს გარკვეული რიტორიკის უწყვეტი ტრადიციის მემკვიდრეობა, რომლის მხატვრულ გვირგვინსაც „შაჰნამე“ წარმოადგენს (შდრ.: იხ.: 4).

სამივე განხილვადი რგოლის ურთიერთმიმართების თვალსაჩინო სურათი შეიძლება იყოს გრაფიკული გამოსახულება სამი ეპოქის მომცველი დროისა და სივრცის სრული კონტექსტური გათვალისწინებით.

მოცემულ საგანზე ბევრი საგულისხმო კვლევაა შესაძლებელი. შეპირისპირებადი მასალის შედეგობრივი სურათი ავლენს კვლევადი მასალის ანალიზის გზას საერთოდ რიტორიკული ხელოვნების, შემოქმედებითი რიტორიკის მხატვრულობისა და მისი ხერხების ფუნქციობის ზოგადი ტიპოლოგიის მიმართულებით.

ბოლოთქმა და დასკვნა.

ბოლოთქმა. მას შემდეგ, რაც ვეზიარეთ ძველი სამყაროს დიდებულ გულწრფელ ემოციურად დამუხტულ, ღმერთის მაღივებელ, მაღალი ღირებულებებისა და ფასეულობების მატარებელ რიტორიკას, ტიპოლოგიურად ერთი შეხედვით დავკრათ თვალი დღევანდელობას, – რა რიტორიკა გვესმის დიდწილად თანამედროვე საჯარო სივრციდან, ეთერიდან, ინტერნეტიდან და სოცქსელებიდან? აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენ მიერ ზემოთ განხილულ რიტორიკულ ენობრივ მასალასაც ახასიათებს თანამედროვე რიტორიკისთვის დამახასიათებელი ფაქტორები და ცნებები: პიარი, პიარტექნოლოგია, რეკლამა, პროპაგანდა, იდეოლოგიზაცია, პოლიტიზირება. ეს მონაცემებიც შეგვიძლია დავინახოთ ძველ ტექსტთა სამწერლობო მემკვიდრეობაში, მაგრამ მაინც სულ სხვაგვარად, ვიდრე დღევანდელობაშია. ბევრი მოაზროვნე განათლებული მეცნიერული ხედვის ადამიანი მთელ მსოფლიოში და კერძოდ საქართველოშიც, აღნიშნავს და ადასტურებს, რომ დღევანდელი საჯარო სივრცის რიტორიკა ხასიათდება არაგულწრფელობით, სიცრუით, სიყალბით, ცნებათა აღრევით, ჯამბაზობით, სიტყვათა მნიშვნელობების ცვლილებით და ა. შ., ყოველგვარი ნეგატიური, უარყოფითი მუხტით. განსაკუთრებით ეს ეხება პოლიტიკური ნარატივებისა და დისკურსების რიტორიკას, ასევე პოლიტიზირებული მასმედიის სივრცეს, სოციალური ქსელებისა და ინტერნეტის სფეროს მთლიანად, მიტინგებისა და მანიფესტაციების სფეროს, ქუჩას. აქ არაა იმის ადგილი, რომ დაწვრილებით განვიხილოთ ზოგადად თანამედროვე და კერძოდ ქართული რიტორიკის დღევანდელობა, მაგრამ აღვნიშნავთ, რომ ეს უმნიშვნელოვანესი საენათმეცნიერო პრობლემაა, მომიჯნავე დისციპლინებთან ერთად კომპლექსურად შესასწავლი. მე ჩემის მხრიდან მოვუწოდებ ყველა ენის სპეციალისტს, მათ შორის პირველ რიგში ქართველოლოგებს, – მეცნიერულად იკვლიონ ზეპირი თუ ტექსტური მასალა ლინგვისტური მეთოდებით, ტექსტის ლინგვისტიკისა და ტექსტოლოგიური სხვადასხვა დარგების გათვალისწინებით. ცხადია აქ გასათვალისწინებელი იქნება ფართო სოციალური, ფსიქოლოგიური და კულტუროლოგიური ასპექტები. ისმის კითხვა,

რომელსაც დღეს უკვე ყველა უსვამს თავის თავს, რომელიც ჰაერში ტრიალებს: რა ემართება ენას? რა შეიძლება დაემართოს ენას, რიტორიკას და შედეგად ჩვენ აზროვნებას, როდესაც ენის (ენების) მატარებელი კაცობრიობა შლის ყოველგვარ წითელ ხაზებს, არღვევს ყველა წინაპართა ტრადიციულ ცნებებს, არ სცემს პატივს უზარმაზარ კულტურულ მემკვიდრეობას.

ვსაუბრობ მსოფლიო მასშტაბით, თუმცა ძირითადად პირველ რიგში განსჯის საგანია ჩემთვის საქართველოს რიტორიკული ვითარება ანუ ქართული ენის რიტორიკული დატვირთვა პოლიტიკურ-საზოგადოებრივ, კულტურულ, საგანმანათლებლო და სააზროვნო სივრცეებსა და სფეროებში. რას ემსახურება დღეს დიდწილად 80-90% საჯარო სივრცობრივი რიტორიკა საქართველოს მაგალითზე? ქართული ენის რიტორიკის მაგალითზე? ქვემოთ ოდენ მოკლედ და ნომინალურად ვიძლეებით ამ მხრივ ნეგატიურ მოვლენათა პირდაპირ ჩამონათვალს: პოლიტიკური ნარატივები პროვოკაციების შემცველია და ორიენტირებულია პროვოცირებაზე, პროვოკაციებზე. მოქმედებს პრინციპი: ენას ძვალი არა აქვს, რაც პოზიტივისთვის გამოუსადეგარია. რიტორიკა ჰიბრიდული ომის ნაწილია პრინციპით: რაც უფრო ცუდია მით უფრო კარგია. სიტყვების, ენის მაგიური ძალა გამოყენებულია ბოროტებისთვის, სიცრუისთვის, ტყუილისთვის. ხდება სრული სემანტიკური ამოყირავება: სიტყვებს ეცვლებათ პირვანდელი მნიშვნელობა, მახინჯდება მათი ენობრივი სიმბოლიკა და ნიშანი. ანტონიმები ადგილებს უცვლიან ერთმანეთს, სინონიმური რიგები კი სახეს იცვლიან. გაუკუღმართებული მეტყველება და აზროვნება, სიყალბე, უცენზურო გამოთქმები და სიტყვები, სკაბრეზები, ბილწსიტყვაობა. უშვერი სიტყვების ზეიმი, სიყალბის ზეიმი, გინება ღია ეთერში. ანტიჟურნალისტიკა. ანტისახელმწიფოებრივი ნარატივები ღია ტექსტით, მაგრამ თვალთმაქცური იდეოლოგიური შემოტრიალება-ამოტრიალებით. წმინდა წყლის დემაგოგია. ანტიდიპლომატია.

ქვეყნის ღალატი არის ნორმა და ესეც მიიღწევა გაუკუღმართებული ცუდი რიტორიკით. საჯარო სივრცე, ეთერი, საინფორმაციო ველი სავსეა დანაგვიანებული მეტყველებით. არევა ტყუილმართლის. ნახევრად სიმართლე, ნახევრად ტყუილი. სოცქსელი აღსავსეა ლანძღვა-გინებით, ბინძური სიტყვებით. კარგს ერქმევა ცუდი, ცუდს კარგი. (შდრ. ზევით ძველსპარსული შეგონებანი ართაზე (სიმართლე) და დრაუგაზე (ტყუილზე). სიცრუე და ორპირობა, რომელიც ვნებს ხორცსა და სულს (შდრ. ქართული მწერლობის იდეოლოგიური გამონათქვამები, აფორიზმები და ა. შ.).

ერთის მხრივ ლანძღვა-გინება, მეორეს მხრივ, _ პირფერობა, ქლესობა, ორპირობა, სიცრუე და ორპირობა. უნიჭო, უგემოვნო გაყინული ფორმულები. დემაგოგიური ლოზუნგები და ლოგოსები. დაინტერესებულ არასამთავრო სხვადასხვა ორგანიზაციათა პროპაგანდისტული მანქანა. იქმნება ყალბი რეალობა. ვირტუალური, დესტრუქციული, დამანგრეველი. ნგრევა აღმშენებლობის ნაცვლად. ადამიანებს აცხოვრებენ ვირტუალურ რეალობაში. იდგმება პოლიტიკური სპექტაკლები და პერფორმანსები. ყალბი ემოცია. ყალბი იდეა. ყალბი რიტორიკა.

სიტყვები უკუღმა. პირუკუ სემანტიკა. ყალბი სიტყვები. არასწორი ტექსტი. სიყალბის ენობრივი ზეიმი.

ჰიბრიდული ომები. დამანგრეველი რიტორიკის დაუსჯელობა. დაუსჯელი დანაშაულებრივი ნარატივი. ულტრალიბერალიზმის ჩიხი: ახალი ათეიზმი, მორალურ ღირებულებათა უარყოფა, ცოდვის ცნების წაშლის მცდელობა, უღმერთობა, მაღალი იდეალების დაცინვა, სიბრიყვე, სიცრუე და ორპირობა, ბოროტების წყარო, ენობრივ ფორმაში.

გააზრებული ანტიეროვნული პროპაგანდა. სახელმწიფოს, სამშობლოს, ერის, ეროვნული ღირებულებების უარყოფა და ჩანაცვლება ე. წ. გლობალისტური აკვიატებული იდეებით. ლიბერალური ცნებებისა და ტერმინების მავნე რადიკალიზმი, _ მაგალითად, რად ღირს (გა)დანომრილი მშობლების ოფიციალური დასახელებანი (ნომერი ერთი და ორი, ეგებ სამიც), ნაცვლად ბუნებრივი ადამიანური ღვთივ კურთხეული ურთიერთობების გამომხატველი მშობლიური გულთბილი სიტყვებისა; გენდერის დამაბნეველ ცნებათა და ტერმინთა შემოღება, პოლიტიკური სპექტაკლები პოლიტიკური პრაგმატიზმის ნაცვლად, პოლიტიკური ვამპირიზმი, სიტყვით ზომბირება. ფულის ბატონობა როგორც თავიდათავი. ნეოლიბერალიზმის უკიდურესობანი და უკუპროცესები, მისი უკურეაქციები, დამცინავი სახელების მოგონება. სიტყვების მოდა და მოდური სიტყვები. ცნობილი გამოთქმის მსგავსად, _ სიტყვები, სიტყვები, სიტყვები. და ბოლოს, ყველაფერს აგვირგვინებს ქართულში ინგლისური ბარბარიზმების მძლავრი, ჭარბი, არასაჭირო, მიუღებელი, დაუსრულებელი, ენის დამანაგვიანებელი ნაკადი, _ ხელოვნური ან მოდური. საზოგადოებრივი საეჭვო ქუჩური დადგმები.

ნახევარ(ვრად)ტყუილი, ნახევარ(ვრად)სიმართლე. ანტიგმირები. წლების მანძილზე წრეზე მოძრაობა ერთი და იმავე ფრაზებით. იარლიყები და იარლიყების მიკერების მეთოდოლოგია. დანაშაულებრივი, დესტრუქციული თუ ეგოისტური პიარტექნოლოგიები.

ფსიქიური აშლილობის ზღვარი, ირაციონალური სურათი. ბოდვას ერქმევა ინოვაციური აზროვნება და უახლესი მოდერნისტული ხელოვნება (არტი). იდიოტური დემაგოგიური ან სულაც მიუღებელი, უზნეო პერფორმანსები ანაცვლებენ მაღალ სულიერ იდეალებსა და პოეზიას. მოედინება ნეგატივის პათოლოგიური ვერბალური ნიაღვარი.

რელიგიის, რელიგიური გრძნობების, რწმენის, სარწმუნოების, სიწმინდეების შეურაცხყოფათა დაშვება. ეკლესიის მოზანმიმართული დისკრედიტაცია, ცილისწამება, სასულიერო პირთა დაუმსახურებელი ლანძღვა-გინება, უპატივცემულობა. ყოველივე ეს ხდება ვერბალურად, სიტყვიერად. ხელშეწყობილია და მხარდაჭერილია ეკლესიისადმი არასწორი დამოკიდებულება, ანტიეკლესიურობა ან აგრესიული არაეკლესიურობა, შესაბამისი ნეგატიური რიტორიკით, გინება. ლანძღვა _ თავისუფალი სიტყვაა, გამოხატვის თავისუფლებაა. ასევე გამოხატვაა რიტორიკული აგრესია ანუ აგრესიული რიტორიკა!ენა თუ ტყუის, აზროვნებაც ირღვევა. იწყება სულის ავადმყოფობა, სნეულება, რაც გადადის პირუტყვობაში.

გადატრიალებული აზროვნება. არადა: ენა აზროვნებაა და აზროვნება ენაა პირველ რიგში. ტრიალდება რიტორიკა – ტრიალდება ტვინები. ითიშება ნორმალური საღი აზროვნება. ყველაფერი პირიქითაა: მოღალატე გმირია, პროვოკატორი პატრიოტი; მსხვერპლი კრიმინალია, ჯალათი მსხვერპლია. უმცირესობა უმრავლესობაა. უმრავლესობა კი უმცირესობაა. ტვინები გადაბრუნებულია. სახელმწიფო ტერიტორიებისა და მიწების გამყიდველი შინაური მტერი დასავლური ღირებულებების მატარებელია, ეროვნულობისთვის და სამშობლოს ტერიტორიული მთლიანობისთვის მებრძოლი მამულიშვილი კი მოღალატეა. ნეოლიბერალები მოურიდებლად ქადაგებენ სიცრუეს, თითქოს ეკლესია ხელს უშლის პროგრესს, რადგან ეკლესია ხშირად ამხელს მათ მიერ ციდილობის პროპაგანდას. ღირსება უღირსობაა, უღირსობა ღირსებაა. ღმერთი არ არის, არ არის საზომი. ათვლის წერტილი არ არის, ჭეშმარიტება არ არსებობს, სიმართლე ყველას თავისი აქვს, ამიტომ ყველას შეუძლია აკეთოს რაც უნდა ისე, რომ არავის გაუწიოს ანგარიში. ყოველივე ეს წარმოითქმება 24 საათის განმავლობაში და არასასურველი შედეგი სუსტ მოწყვლად ადამიანებში ინერგება სწორედ ტექსტის, ენობრივი კოდური ერთეულების მეშვეობით, რაზედაც ჩვენ ზემოთ გვქონდა ლაპარაკი.

დასახელებათა პრობლემა და საკითხი: ყველაფერს დაერქვას თავისი სახელი. ეს მარტივი ბუნებრივი ჭეშმარიტება, აქსიომა უარყოფილია. შეიძლება დაარქვას სხვა სახელი: თეთრს შავი, შავს თეთრი, ორჯერ ორი კი ხუთია. მრავალი საჯარო პირისთვის ეს იქცა ცხოვრების ენობრივ წესად. არადა გავიხსენოთ უამრავი საპირისპირო შეგონება ქართული მწერლობიდან და ანდაზებიდან, ფოლკლორიდან და ხალხური სიბრძნეიდან. სხვათა შორის, უარყოფილია თავად ეს სიტყვა და ცნება – სიბრძნე არაა საჭირო, არ არსებობს, სიბრძნე დრომოჭმულია. ამუშავებენ ამ იდეას: თუ სიტყვას უარყოფ, – გაქრება თვით იდეა, მოვლენა, ცნება. სიტყვის გარეგნული დამახინჯებით ამახინჯებენ იდეას. ამით ინგრევა კულტურა და კულტურული მემკვიდრეობა, ბნელდება ცნობიერება, რაც საბედისწეროა ახალი თაობებისთვის. არ მოქმედებს პრინციპი: ცუდს თუ ცუდი არ დავარქვი, აბა კარგსა რა ვუწოდო. მტერს მტერი უნდა ეწოდოს დამნაშავეს დამნაშავე, პროვოკატორს პროვოკატორი, საფრთხეს საფრთხე, და ა. შ.

სინამდვილეში სიმართლე, პირველ რიგში ისტორიული სიმართლე დიდი ძალაა. არადა გაყალბება ისტორიისაც ხდება და კულტურისაც.

მთქმელის შეგნებული სიტყვიერი პროვოცირება და მსმენელ-გამგონის შეუგნებელი აღქმა, გონების სრული დაბნელება, სიბნელე. ენის დანაგვიანება. უწმაწურობების გამოცხადება პროგრესულ წინწასულ წარმატებულ მეტყველებად, წითელი ხაზების გადაბიჯება დესტრუქციულ რიტორიკაში. ლიტერატურის – პროზისა და პოეზიის ავსება სკაბრეზული უწმაწური ვითომდასამშვები და ძალმომრეობით დაშვებული გამონათქვამებითა და ავადმყოფური არაბუნებრივი იდეებით. ტვინები ბნელდება, ფუჭდება მხატვრული, სააზროვნო და ყოფითი გემოვნება, ისპობა ხელოვნებისადმი და ლიტერატურისადმი გათვითცნობიერებული, განათლებული მიდგომა. ცალკე საგანგებოდ სალაპარაკოა თანამედროვე

ქართული პოეზია როგორც ანტიპოეზია. ლიტერატურა – ანტილიტერატურა. ხელოვნება – ანტიხელოვნება. პოეტი – ანტიპოეტი. მწერალი – ანტიმწერალი. ხელოვანი – ანტიხელოვანი. ეს შორს წასული სპეციალური თემაა. გარკვეულ ფსევდოინტელექტუალურ, ფსევდომემოქმედებით წრეებში მდგომარეობა მძიმეა.

კარგი და ცუდი არ არსებობს. არ არსებობს მორალი და ზნეობა. არაა ცოდვის ცნება. ცოდვილი და მართალი მიუღებელია. ათეისტთა და მებრძოლ უღმერთოთა დემაგოგია. ულტრალიბერალური რიტორიკა. საინფორმაციო ომები. სიტყვიერი რიტორიკული ვერბალური ომები ტელევიზორებზე და სოცქსელებში, ქუჩებში და დარბაზებში. ფსიქიური აშლილობის ზღვარი, ირაციონალური სურათი. ბოდვითი მდგომარეობა. შიზოფრენიული ბოდვა ენობრივი დარღვევების გამოისობით. ფსიქოპათიური ვითარება, ფსიქოზი და ისტერია რიტორიკული სიყალბის, არასწორი ტექსტებისა და ზღვარგადასული დემაგოგიის გამო. შედეგად სახეზეა აბსურდის თეატრები, ისტორიული ცოდნისა და დღემდე დაგროვილ ყველა მემკვიდრეობათა სრული არაადეკვატურობა.

ეს ყოველივე ფარული იდეოლოგიის ქვედა დინებებია. მიზანმიმართული იდეოლოგიზაციაა, რომელიც იყენებს არსებითად ლინგვისტურ მეთოდებსა და ხერხებს. ეს რიტორიკის უახლესი იდეოლოგიაა, რომელიც ემუქრება საუკუნებრივ რიტორიკულ ტრადიციას. სწორედ აქ ხამს ლინგვისტებმა გაშიფრონ მატყუარა რიტორიკაში დამალული მავნე იდეები, აღმოაჩინონ ქვეცნობიერი ლინგვისტური მეთოდები და ხერხები. კლასიკური მემკვიდრეობის საფუძველზე იპოვეს მამხილებელი გასაღები, კოდები და პარადიგმები. ამით გააკონტროლონ და ამხილონ ვერბალური იდეოლოგიების წარმმართველი ქვეცნობიერი და ცნობიერი სიბრტყეები და დონეები.

სხვა სპევიალისტებიც აღნიშნავენ, რომ ძველ სამყაროში პოლიტიკური რიტორიკაც კი იყო ძალიან ღია, პირდაპირი და გულწრფელი, ზოგჯერ გულუბრყვილოც კი; მაშინ როდესაც დღევანდელი პოლიტიკური ენა გლობალურად არის გაცილებით არაგულწრფელი, დაფარული მნიშვნელობებით აღსავსე და დიდწილად აგებული სიცრუეზე, სიყალბეზე, ტყუილზე. ჩვენი დაკვირვებით, გამეორების ხერხი ახლაც ასრულებს წამყვან როლს რიტორიკაში. ნეგატიური, დაბალი ხარისხის რიტორიკაშიც გამეორების მეთოდი ეფექტურია დესტრუქციისთვის. დესტრუქციული გამეორება იძლევა საზოგადოებრივი დესტრუქციის ეფექტს: პოლიტიკური აზროვნების ზომბირება, ენერგეტიკული ვამპირიზმი, ყალბი და ვირტუალური რეალობის შექმნა, აზროვნების დაბნელება.

ყირავდება ღირებულება, ფასეულობა. ამას ადასტურებს მრავალი მოაზროვნე მოღვაწე. ძველ ეპოქებში ზეპირსიტყვიერად გადმოიცემოდა მაღალი იდეალების, უდიდესი სულიერი მიღწევებისა და დიადი გრძნობების სწავლებისა და მოძღვრების ნარატივი. მისი შესატყვისი დიდებული რიტორიკა ქმნიდა თვით პირად და საზოგადოებრივ ცნობიერებას, განსაზღვრავდა კულტურას. ჩვენს კვლევაში ზემოთ სწორედ ამგვარი მოვლენებისა და ფაქტების გაშუქებას შევეცადეთ.

ვსაუბრობ თითქოს პოლიტიკურ არგუმენტაციაზე, სინამდვილეში კი დიდწილად ეს არგუმენტები სწორედ ლინგვისტურ მონაცემებზეა ჩამოკიდებული: სიტყვებითა და ნარატივებით მანიპულირება არის ზომბირების იარაღი. ცარიელ ფრაზათა გაბატონება შინაარსის გარეშე, ლექსემებისა და ფრაზეოლოგიის დაცლა ნამდვილი მნიშვნელობისგან;

მაშინ როცა ზემოთ განხილული მასალით ჩვენ ვაჩვენებთ სწორედ გულწრფელი სემანტიკით დამუხტულ ენობრივ სემანტიკურ ერთეულთა მხატვრულ-რიტორიკული ძალა. ექსპერტები და თავად პოლიტიკოსებიც წამდაუწუმ ახსენებენ რიტორიკას, – უკვე ყველა მიხვედრილია, რომ რიტორიკა მართავს ტვინებს, სულებს, გულებს, ქვეყნებს, ცნობიერებას, შეგნებას, წარმართავს სწავლადზრდას და განათლებას. საბოლოო ჯამში დღესდღეობით, რიტორიკა დიდწილად წარმართავს გლობალურ პოლიტიკასაც.

ენისა და სიტყვის შესახებ ყველაზე ღირსსაცნობი და დიდად საცოდნელი, ღვთაებრივი სიბრძნით აღსავსე გამონათქვამები დაცულია ძველ და ახალ აღთქმაში, წმინდა მამათა წერილებში, ქადაგებებში. ესაა ჭეშმარიტი მოძღვრება ადამიანის ენის, ადამიანური ენის შესახებ.

დასკვნა.

რიტორიკა ეპოქის ვერბალური იდეოლოგიაა, ეპოქალური მოვლენაა. ეპოქათა რიტორიკები ტიპოლოგიურად შეპირისპირებადია. გულწრფელი მოაზროვნე ადამიანები, აგრეთვე პოზიტივისკენ მიმართული პოლიტიკოსები და მოღვაწენი შემფოთებით ადასტურებენ დღევანდელი მსოფლიოს მძიმე რიტორიკულ სურათს, გულწრფელი მუხტის საყოველთაოდ დაბალ ხარისხს. კაცობრიობას მოუწევს რიტორიკული ხელოვნების დაქვეითების პრობლემის სერიოზული გადახედვა, რადგან არასწორი ლინგვისტური ტექსტი ამახინჯებს აზროვნებას. ლინგვისტური ტექსტის სწორი შინაგანი (სემანტიკური) სტრუქტურა თუ დარღვეულია, ირღვევა თვით ცხოვრების წესი და მსოფლიო წესრიგი.

კაცობრიობამ უნდა გააცნობიეროს რიტორიკის მნიშვნელობა და სიტყვის ძალა. კაცობრიობამ უნდა გადაწყვიტოს, განაგრძობს ის არსებობას სიყალბის ზემოთ თუ დაუბრუნდება კონსერვატული ფასეულობებისა და ღირებულებების დიდებულ, დიად, გულწრფელი შემართებით ანთებულ და დამუხტულ რიტორიკას. დროა ყველა შეჩერდეს და გადახედოს სიყალბის, სიცრუის მოგონილ ზეიმს რისკების დანახვით. თუკი ორ-სამ უშვერ სიტყვას შეუძლია საომარი ვითარებაც კი შექმნას სახელმწიფოთა შორის, სიტყვას დიდი მაგიური და საკრალური ძალა ჰქონია. სიტყვა ღვთაებრივი წარმოშობისაა და იდუმალი მნიშვნელობის მატარებელია, მიუწვდომელი საიდუმლოს შემცველიცაა; ამიტომ ექცეოდნენ ძველები, ჩვენი წინაპრები სიფრთხილით სიტყვასა და რიტორიკას. კაცობრიობამ დღეს უნდა გადაწყვიტოს, შეთანხმდეს, – რა არის მისთვის ღირებული და ფასეული საჯარო რიტორიკის, ჯანსაღი პრაგმატული პოლიტიკური ენისა და პოზიტიური რიტორიკული განვითარებისთვის კულტურის სფეროში.

ამ საქმეში კი სწორედ რომ მეცნიერულ ანალიზს შეუძლია შეასრულოს და უნდა ითამაშოს გადამწყვეტი როლი, ტიპოლოგიური ლინგვისტური მეთოდებით, ტექსტის ლინგვისტიკის გამოყენებით, საჭიროა ტექსტოლოგიური კვლევების ჩატარება, ზეპირმეტყველების დისკურსთა შესწავლა რიტორიკული სემანტიკისა და სტრუქტურის თვალსაზრისით. აქ შესასწავლია ზეპირ დისკურსთა ინტონაციებიც. ზოგიერთი ამგვარი ნიმუში კვლევებისა მოცემულია ქვემოთ გამოყენებული ლიტერატურის სიაში, სადაც წარმოდგენილია ამ წერილის ავტორისაც და სხვათა ნაშრომებიც (იხ. მოკლე ბიბლიოგრაფია). აქ მხოლოდ თეორიული დასკვნითი მოსაზრებები ითქვა, რაც კვლევათა შედეგებისა და ცოცხალი სოციოლინგვისტური ვითარებების შეჯერებული ანალიზის შედეგად შეიძლება წარმოჩინდეს.. ხამს ლინგვისტებმა გაშიფრონ მატყუარა რიტორიკაში დამალული მავნე იდეები, აღმოაჩინონ ქვეცნობიერი ლინგვისტური მეთოდები და ხერხები, კლასიკური მემკვიდრეობის საფუძველზე იპოვონ მამხილებელი გასაღები, კოდები და პარადიგმები. ამით გააკონტროლონ და ამხილონ ვერბალური იდეოლოგიების ქვეცნობიერი და ცნობიერი სიბრტყეები.

ბიბლიოგრაფია:

1. ანდრონიკაშვილი მ, ძველი ირანი, ტექსტთა თარგმანები, შესავალი, კომენტარები, ლექსიკონი, 5 წარწერა; ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორიის ქრესტომათია. რედ. გრ. გიორგაძე. თბილისი, 1990
2. *Ахманова О.* Словарь лингвистических терминов. Москва: Издательство «Советская энциклопедия» (издание второе, стереотипное), 1969.
3. Bagheri M., Azarandaz A. gozar kard azānpas bekešti bar āb ze kešvar be kešvar gerefti šetāb Masoumeh Bagheri, Abbas Azarandaz . A Glance through Inscriptions of Xerxes in the Citadel of Van. 101, 14, The Seventh Biennial Convention, Association for the Study of Persianate Societies (ASPS), Istanbul, Turkey Ninar Sinan Fine Arts University, Findikli Campus, Orient Institut Istanbul, Program and Abstracts, 2015 Sept 8-11. Istanbul. 2015.
4. Vāheddoost Mahvash, Nehādinehāye asātiri dar Shāhnāme-ye Ferdousi. The Mythological Infrastructures in Shāhnāme-ye Ferdousi, Soroush Press, Tehran, 2008;
- 5 *1387* نهادهای اساطیری در شاهنامه فردوسی تهران سروش..مهوش واهد دوست
6. Vāhed-Doost Mahvash, Ruykardhāye elmi be osturešenāsi Scientific Approaches to Mythology, Soroush Press, Tehran, 2010;
- 7 *مهوش واهد دوست رویکردهای 7*
8. Kent R. Old Persian. New Hawen. 1956.
9. *Лингвистический энциклопедический словарь.* Главный редактор В. Н. Ярцева (с редколлегией). Москва: Издательство «Советская энциклопедия», 1990.

10. McDonough, Scott, "A Crown, Robes-on-Honor, and the Royal Standard" (Patronage and Power in Sasanian Caucasia), ASPS, 8th Biennial Convention, March 15-18, Tbilisi, Georgia, Program and Abstracts, Ilia State University, Tbilisi, 2018
11. სახოკია მ. აქემენიდური წარწერები კართულად: Zvel iranul ZeglTa Targmanuli parametrebi. 2015 w. saerTaSoriso konferenciis krebuli: saqarTvelo-iranis politikuri, ekonomikuri da kulturuli urTierTobebi. 8 gv. ksu Sromebi. Tbilisi 2015. kavkasiis saerTaSoriso universiteti. Tbilisi. 2015.
12. სახოკია მ, აქემენიდური ძველსპარსული წარწერები ქართულად – ძველირანულ ძეგლთა თარგმანული პარამეტრები; გვ. 5–18, რეზუმე სპარსულად და ინგლისურად; კსუ შრომები, პირველი საერთაშორისო კონფერენციის მასალები, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი, ირანის საელჩოს კულტურის განყოფილება, რედ. ც. ბუკია, ს. გაბუნია, თბილისი, 2016
13. სახოკია მ, აქემენიდური Zvelsparsuli წარწერები კართულად: mxatvruli Targmanis parametrebi. II saerTaSoriso samecniero konferencia `Tanamedrove interdisciplinarizmi da humanitaruli azrovneba~. quTaisis akwu, humanitaruli fak. აკუ-ს გამომც. quTaisi. 2015.
14. სახოკია მ, darios I-ის დიდი წარწერის კლდე. Targmani, komentari. leqsikoni. „armaRani“. Tbilisi 1983.
15. სახოკია მ, darios I-ის წარწერის კლდე. Targmani, komentari. leqsikoni. Zveli aRmosavleTis qrestomaTia. Tsu.Tbilisi. 1990.
16. სახოკია მ, „qserqesgan cru RmerTis gmoba“ anu qserqse I-ის ანტიწარწერის წარწერის კლდე. Targmani Zveli sparsulidan, Sesavali, komentari, leqsikoni. „armaRani“. Tbilisi 1988.
17. სახოკია მ, აქემენიდური წარწერის ფრაგმენტის Targmanebi Zvelsparsulidan SesavliTurT. Mmaia saxokia, Sromebis krebuli, I, nakveTi mesame: Targmanebi. Tbilisi, 2008, misi pirveli publikacia: Jurnal "Cveni mwerloba", 2007
18. სახოკია მ, აქემენიდური წარწერის Targmanebi Zvelsparsulidan SesavliT. Journ. "Cveni mwerloba" 2009 (warmoebaSi). #15.
19. სახოკია მ, აქემენიდური წარწერები, მათა სახოკიას თარგმანები, „კალამი“, ჟურნალი, საქართველოში ირანის საელჩოს პერიოდული გამოცემა, უნივერსალი, თბილისი, წწ. 2010
20. სახოკია მ, აქემენიდური ძველსპარსული წარწერები ქართულად – ძველირანულ ძეგლთა თარგმანული პარამეტრები; გვ. 5–18, რეზუმე სპარსულად და ინგლისურად; კსუ შრომები, პირველი საერთაშორისო კონფერენციის მასალები, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი, ირანის საელჩოს კულტურის განყოფილება, რედ. ც. ბუკია, ს. გაბუნია, თბილისი, 2016
21. სახოკია მ, აქემენიდური Zvelsparsuli წარწერები კართულად: mxatvruli Targmanis parametrebi. II saerTaSoriso samecniero konferencia `Tanamedrove interdisciplinarizmi da humanitaruli azrovneba~. quTaisis akwu, humanitaruli fak. აკუ-ს გამომც. quTaisi. 2015.

22. Сахокия М. Опыт литературного перевода древнеперсидских надписей: Ахемениды по-грузински, ПИСЬМЕННЫЕ ПАМЯТНИКИ ВОСТОКА, Проблемы перевода и интерпретации, избранные доклады, Материалы межд. конференций по текстологии, ред. Л. В. Горяева, Институт востоковедения РАН, Изд. ИВ РАН, <http://www.ivran.ru>, Москва, 2016, ციფრული გამოცემა მითითებულ საიტზე, ობიექტება 2017 ში.
23. Sakhokia M. The Achaemenian Old Persian Inscriptions on Georgian: Aspects (Parameters) of Literary Art Translation Tbilisi, Illiaun University, Head of Department International Conference Proceedings Humanities in the Information Society II. Batumi. II. Batumi Shota Rustaveli State University. Faculty of Humanities. 2014.
24. სახოკია მ., ritorikis samwerlobo memkvidreobiToba: aqemenidebi, sasanidebi, „Sahname“. ksu saqarTvelo-iranis politikuri, ekonomikuri da kulturuli urTierTobebvisadmi miZRvnili mesame saerTaSoriso konferenciis Sromebi. Tbilisi. 2017. red. c. bukia, s. gabunia, m. kapanaZe, iranis saelCos kultganyofilebis mxardaWeroT.
25. სახოკია მათა. რიტორიკის სამწერლობო მემკვიდრეობითობა: აქემენიდები, სასანიდები, შაჰნამე. III საერთაშორისო კონფერენცია მიძღვნილი საქართველო-ირანის ურთიერთობებისადმი. მოხსენებები. (Rhetorical Literary Tradition: Achaemenians, Sassanians, Shahnameh) In *Proceedings of International Conference on Iranian-Georgian Relationships*, კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი. თბილისი. 2017. Caucasus International University, Tbilisi. 2017.
26. Сахокия М. М., Опыт литературного перевода древнеперсидских надписей: Ахемениды по-грузински, Труды Института востоковедения РАН, Выпуск 2, Письменные памятники Востока, Проблемы перевода и интерпретации, Избранные доклады, РАН, ИВ, Ред. Л. Горяева, В. Настич, Н. Пригарина, Д. Микульский, Москва, 2017,
27. *Saxokia M.*, Literary Heritage of Rhetoric: Achaemenians, Sassanians, Shahnameh, ritorikis samwerlobo memkvidreobiToba: aqemenidebi, sasanidebi, Sahname, g. wereTlis aRmosavleTmcodneobis instituri, G. Tsereteli Institute of Oriental Studies, The Near East and Georgia, XI, axlo aRmosavleTi da saqarTvelo, XI, Tbilisi, Tbilisi, ilias saxelmwifo universiteti, Ilia State University,
28. Текстология. Конференция. ИВ РАН. Москва. Тезисы. 2015 და სხვა ყოველწლიური კონფერენციების მასალები შესატყვის ვებგვერდზე <http://www.ivran.ru>
29. Google IV RAN. “*Tekstologia*” (*Textology*) Papers presented at the II and III International conferences *Pismennie pamiatniki Vostoka, Problemi perevoda i interpretatsii*. Institute of Oriental Studies of Russian Academy of Sciences, Moscow. 2015, 2018. (october 2015. 2018). <http://www.ivran.ru>
30. ПИСЬМЕННЫЕ ПАМЯТНИКИ ВОСТОКА, Проблемы перевода и интерпретации, избранные доклады, Материалы межд. конференций по

текстологии, ред. Л. В. Горяева, Институт востоковедения РАН, Изд. ИВ РАН, <http://www.ivran.ru>, Москва, 2016,

31. *firdousi 1960-1971* _ Абул Касем Фирдоуси, Шахнаме, под ред. Е. Э. Бертельса. Критический текст. Памятники Литературы народов Востока, Тексты, Большая серия, тт. 1-9, 1960-1971, Изд. ВЛ.

32. Skjærvø Prods Oktor, "Thematic and linguistic parallels in the Achaemenian and Sassanian inscriptions," in *Papers in Honour of Professor Mary Boyce II*, Acta Iranica 25, Leiden, 1985,

33. შალვაშვილი ბ, აბულყასემ ფირდოუსი შაჰნამე, 2011, თბილისი, ნეკერი, რედ. ლ. ჟორჯოლიანი, სპარსულიდან თარგმნა ბელა შალვაშვილმა.

Sahname _ Shahnama-Shahnama Studies, III, The Reseption of the Shahnama, Ed. G. vab den Berg, Ch. Melville, VXIII ed., Brill; Leiden, Boston 2018.

34. ჩხეიძე თეო, აღზრდის ინსტიტუტი სასანურ ირანში, მეცნიერება, თბილისი, 1979.

Maia Sakhokia

Ilia State University
Giorgi Tsereteli Institute of Oriental Studies

Towards Typology of Rhetoric Art yesterday, today, tomorrow

Abstract

Basis of issue is experience of Achaemenian inscriptions and defining of Art Literary parameters of original version for its creative translation. It became relevant to carry out typological comparison of Old Persian thematic, linguistic and textological-idiomatic units with the Shahnameh of Firdousi.

Rhetoric and Rhetorical aspects shape a key axis of external, creative-literary, linguistic cover of all the mentioned aspects. The very rhetoric unites of two distant epochs: texture of the Achaemenian inscriptions and the verse of thick poem of Firdousi, are revealed. Various groups and elements of characteristics and features are outlined. All thematic components in both epochal chains mostly demonstrate mutually identical rhetorical aesthetics. Components and features of the texture demonstrate a general tradition of rhetoric and aesthetics. Rhetoric, as a subject for exploration (studies), is related to the linguistics and textology fields of the text. All these factors and arguments are applied for exploring the materials. These two chains have common aesthetics mostly.

Multilateral thematic-semantic, culturology and linguistic-textological analysis of the very rhetoric material demonstrates essential systematic nature of unity and similarity of literary signs between the Achaemenian epigraphical heritage and Shahnameh.

We can see here the paradigmatic lexical sequences as Rhetorical Codes: lexemes, taxemes, phrases, systematically repeated in the same one or in different chapters of Shahnameh. There are in OP texts the similar semantic groups by different corresponding Formulas.

The parallel typological-rhetoric samples submitted by us below mainly reflect the certain rhetoric-thematic textual-paradigmatic units, which are common and have common aspiration for both epochal chains (semantems, sememe). Pragmatic semantics and Lexical Data create indeed Rhetorical Rules and its Paradigms.

The main question in that case is really common rhetorical features, semasiological paradigms, semantic and lexical groups to morphosyntactic expressions in monuments of both different epochs. The Typological Unity of Rhetorical data of OP/Shahnameh, showing a live tradition of Pragmatic Rhetorical Ideas, is clear. It is actual.

Precise analysis reveals a lot of paradigmatic lexical sequences, paradigms of lexemes, taxemes or phrases functioning as special rhetorical rules, formulas, codes in both Shahnameh and Achaemenian inscriptions. These data create the basis to Art Literary Translations. Pragmatic semantics and Lexical Data create indeed Rhetorical Rules and its Paradigms. The paradigmatic vertical ranks by variable units (code words, etc.) can be singled out.

The data are important to discuss the general typological problems of Rhetoric Discourses across: Esterday, Today, Tomorrow.

მოკლედ საქართველო-ფერეიდნის ურთიერთობებზე

(ეტიმოლოგიური ძიებანი)

ქართული ენა ოდითგანვე მჭიდრო კავშირში იყო აღმოსავლურ ენობრივ სამყაროსთან, რამაც თავისი კვალი დატოვა მის ლექსიკურ ფონდში. წარმოდგენილ კვლევაში განხილულია სამი სპარსული (აღლო, გოროხი, ირიბი) და ერთი არაბულ-სპარსული (შარი) ნასესხობა.

1. აღლო

ქართულ ლექსიკონებში ეს სიტყვა განმარტებულია ასე:

აღლო - 1. ცხოველის მიერ სუნის აღების უნარი. *მეძებრულია*. 2. იგივეა, რაც ინსტიქტი. *მერცხლები აღლოთი პოულობენ გზას*. 3. მიხვედრის, გარემო ვითარებაში გარკვევის უნარი. *სადი პოლიტიკური*. აღლოს აიღებს (აუღებს...) - მიხვდება. მიუხვდება... (11).

აღლო - ნადირთაგან აზრის ქნა (6.7).

აღლო-მგრძნობელობა ნადირთაგან; კაცთაგან მიხვდომა მომავლის განსაცდელისა (13).

საიდან უნდა მოდიოდეს **აღლო**?

სპარსულ ენაში არის სიტყვა **اڭو** [olgu], შემდეგი მნიშვნელობებით: 1. ნიმუში, 2. თარგი, მეორე ფორმა; შაბლონი (2); ვინმე ან რაიმე, რაც ვინმეს რაიმესთვის ნიმუშს წარმოადგენს; მაგალითი; 3. ნახაზი, რომელსაც ქალაქდზე, ხეზე, მუყაოზე გამოჭრიან... (1).

ქართული გამოთქმა - **აღლო** აიღო, იგივე ჩანს, რაც სპარსული - **اڭو** [olgu] (ნიმუში, თარგი, ფორმა, შაბლონი...) აიღო (*اڭو بر داري, اڭو كاشيدان* [olgu kašidan, olgu bar dâri]).

ქართულ ენაში არსებული სიტყვა **აღლო**, გარკვეული სემანტიკური ცვლილებით, მომდინარე ჩანს სპარსული სიტყვიდან **اڭو** [algu].

ფონეტიკური გზა ასეთი უნდა იყოს: **ოღგუ** -> **აღგუ** -> **აღღუ** -> **აღლო**.

2. გოროხი

გოროხი, გორახი-კომტებად გამხმარი, გამაგრებული მიწა (11).

გოროხი – მიწა გასატყორცნი ქვასავით. მიწა გასატყორცნი ქვებრ. მიწა სატყორცნელი (6.7).

სპარსულ ენაში არის ლექსიკური ერთეული **گولخ** [qolux], რომლის მნიშვნელობებია: გუნდა, კომტი, ბელტი, ლოდი (ქვისა), ხორგი (ყინულისა).

სპარსულში **گولخ** [qolux] - იდან ნაწარმოებია შემდეგი რთული სიტყვები:

گولخ انداز [qolux andâz] – 1. ციხის კედლების ქონგურები, საიდანაც ქვებს ისვრიან. მემურდულე, შურდულთ ქვის მსროლელი,

گولخ اندازان [qolux andâzân] – რელიგიური დღესასწაული, ლხინი რამაზანის მარხვის დაწყებამდე,

گولخ زار [qolux zâr] - ბელტებიანი მიწა (8).

გოროხის საბასეული განმარტება ესადაგება ამ სიტყვის სპარსულ შინაარსს.

გოროხი ქართულში რომელიდაც ყვავილის სახელწოდებაც არის. მაგალითად, „კალმასობაში“ ვკითხულობთ: „ექმნების ყუავილნი **გოროხის** ყუავილის სახედ“ (4), რაც მხოლოდ ფონეტიკურად ემთხვევა ჩვენთვის საინტერესო ლექსიკურ ერთეულს.

ქართული **გოროხი** და სპარსული **گولخ** [qolux] – ერთი და იგივე ლექსიკური ერთეულები ჩანს.

ფონეტიკური გზა ასეთი იქნება: **qolux -> qolox -> gorox.**

3. ირიბი

ირიბი ქართული ლექსიკონებში ასეა განმარტებული:

ირიბი - გეზად, გვერდულად გავლებული. დახრილი, აღმაცერი, **ირიბად მიმავალი ბილიკი** (11).

ირიბი ზედ. სახ. ურიბი, უსწორო, აღმაცერი, მრუდე (13).

ირიბი განუმარტავია ნახე **ურიბი** (6.7).

ირიბი // **ურიბი**, მრუდად გაჭრილი. ეს სიტყვა საბას უცხო შესიტყვებანში აქვს შეტანილი ასეთი განმარტებით: **ურიბი** - ლელაჭ (6.7).

ქართულ ტექსტებში **ირიბი** გვხვდება აღორძინების ხანიდან: „თვითონ ორის ჯობით იარებოდა, თვალები, არას სულიერისა მის უსაკვირველესი არ მიწახავს, იმას ჰქონდა - **ირიბად** ეყარა უცნაურად საზარელი - და ერთი ასეთი ქვაბი წაიღო, რომ ცარიელი ის სამსა და ოთხს მოწიფულს კაცს ეყოფოდა საზიდავად“ (9).

„იგი **ირიბად**, წარბის მოხრით, გესვრისთ გულისა წამწამებით“ (3).

სპარსულ ენაში არის ლექსიკური ერთეული **اړيب** [orib], შემდეგი მნიშვნელობით: **ირიბად**, აღმაცერად (8); **ზედ. სახ.** არავერტიკალური

მდგომარეობის მქონე (2) სპარსულში ეს სიტყვა არის ფონეტიკური ვარიანტებითაც: **اُورِب** [orib] - **اورِ** [oriv], **اورِب** [varib] - მრუდე, მოხრილი (5).

4. შარი

შარ-ი 1. რისამე დაწამება, დაბრალება უსიამოვნების დაწამების მიზნით, - ცილისწმება. 2. დავიდარაბა, უსიამოვნება... (11).

შარი ცილი, ცილის წმება (13).

შარ-ს აქვს სხვა სემანტიკური დატვირთვანიც: კვალი; მწკრივი (ვაზის) (13); კეთილი ნარმა (6-7).

ჩვენ გვანტერესებს **შარ-ის** ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონისეული პირველი განმარტება.

შარი-დან ნაწრმოებია შემდეგი სიტყვები:

შარიანი შარის მოყვარული. *შარიანი კაცი*.

შარისთავი (საუბ.) შარის ატეხვის მოყვარული.

შარისთავობა (საუბ.) შარისთავად ყოფნა. შარისთავის თვისება (11).

შარზე **სიარული-მიზეზის** ძებნა ბოროტის საქნელად. ისინი სულ შ ა რ ზ ე და დ ი ა ნ, თვალი გაკვრა-გაგლეჯაზე უჭირავთ (10).

სპარსულ ენაში არის არაბულ-სპარსული ლექსიკური ერთეული **شَر** [šarr] შემდეგი მნიშვნელობებით: ბოროტება, უსამართლობა, უბედურება, მავნებლობა. შარიანობა (12).

ამგვარად, ქართულში არსებული ოთხივე ლექსიკური ერთეული: **ალო, გოროხი, ირიბი, შარი**, გარკვეული ფონეტიკური და სემანტიკური ცვლილებებით უნდა მოდიოდეს ახალი სპარსული (X საუკუნის შემდგომი პერიოდი) და არაბულ-სპარსული შემდეგი სიტყვებიდან: **الگو** [algu], **قلوٰخ** [qolux], **اورِب** [orib] და **شَر** [šarr].

რამდენადაც ეს ლექსიკური ერთეულები კლასიკური ხანის (XIII ს.) ძეგლებში არ დასტურდება. ამდენად, ისინი აღორძინების ხანიდან (XVI-XVIII სს.) ჩანს შემოსული ქართულში.

ბიბლიოგრაფია:

1. 1383, *انوری حسن، فرهنگ روز سخن*
2. 1384, *غلامحسین صدری افشار، نسرين حکمی، نسترن حکمی، فرهنگ فارس امروز، تهران*
3. **ემყი ხონია 1964** - იესე ბარათაშვილი, ემყი ხონია, გამოსაცემად მოამზადა გ. მიქაძემ, „ძველი ქართული მწერლობის საკითხები“, II, თბილისი, 1964.

4. ბატონიშვილი ი, კალმასობა, მეორე გამოცემა ზ. ჭიჭინაძისა, თბილისი, 1895.
5. 1363، عمید، فرهنگ فارسی، تهران،
6. სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბილისი, 1991-1993.
7. სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, აღ. ბარამიძისა და ელ. მეტრეველის რედაქციით, თბილისი, 1962.
8. Персидско-русский словарь, под редакцией Ю. Рубинчика, М. Османов, Тегеран, 1390.
9. რუსუდანინი, ილია აბულაძისა და ივანე გიგინეიშვილის რედაქციით, თბილისი, 1957.
10. თედო სახოკია, ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი, თბილისი, 1979.
11. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, თბილისი, 1986.
12. წერეთელი გ. არაბულ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი, 1951.
13. დავით ჩუბინაშვილი ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბილისი, 1984.

Nomadi Bartaia

Ak.Tsereteli Kutaisi State University

Briefly on Georgia-Fereydan relations

Abstract

There are two main periods in Georgia- Fereydan relations: I - From the 70s of the XIX century, i.e. from the first appearance of the Fereydanians in Georgia (1871-1922) to 90s of the XX century, i.e. before the restoration of Georgian statehood.

II – From the 90s of the XX century till today, when during centuries-long history of Iran-Georgia relations, for the first time, an equal rights based state relationship was established (1992).

If relations were limited in the first period, they were free in the second period, moreover, Fereydan even becomes one of the reliable bridges of the Iran-Georgia friendship.

Georgian in Tabriz and Rasht: a historical study on the role of Georgian militias in Iranian Constitutional Revolution

Introduction

The Constitutional Revolution, as a great movement in the history of Iran, initiated many great changes. Iranians, tired of the tyranny and of incompetent monarchs, raised the banner of Freedom and tried to establish and strengthen the rule of constitution in order to get rid of a long period of oppression and underdevelopment. Ulema and businessmen, along with craftsmen, intellectuals and women, all participated in this movement which resulted in a great turning point in the history of Iran. Apart from the role of internal forces in the Constitutional Revolution, the influence of foreign revolutionaries in this glorious movement should not be overlooked. At a time when the Mohammad Ali Shah forces were going to extinguish the trembling flame of constitutionalism forever and quench the last cries for freedom, the constitutionalist Mojahedin (militias) formed a resistance front in Tabriz and Gilan which revived hope in the hearts of Iranians and led to the overthrow of the tyrants. What has been neglected or underestimated is the role of Caucasian activists, especially Georgian ones, in resisting tyranny. Almost all of these fighters, who had been on many wars in Russia and had the necessary expertise in various fields, responded positively to the demands of their Iranian counterparts to help the constitution, despite the persecution of the Tsarist forces and the difficulties of traveling to Iran. They were able to help the Iranian revolutionaries to resist and heartened them by using their skills in the best way. This help was so important and effective that, according to one of the authors, it was only because of this assistance that Tabriz resistance lasted so long and led to the defeat of government forces. (Chaqueri, 1998: 89) On the other hand, many Iranians living in the Caucasus, especially Tbilisi, through their contacts and relations with Caucasian organizations and revolutionaries, especially Georgians, played an important role in transmitting libertarian ideas and raising awareness about Iran's events. The Georgian press and publications were of important factors in awakening the public opinion of the Caucasus, especially the revolutionary activists and their subsequent association with the Iranian Constitutional Revolution.

Sources that pointed out to the active presence of Georgian forces in the Iranian Constitutional Revolution are divided into two categories: Iranian and non-Iranian sources. The most important non-Iranian sources are the reports of a Georgian revolutionary named Velasse Magladze, published in 1910, which, of course, did not receive much attention at the time of publication. Sergo Gamdlishvili and Apalon

Japaridze have also made objective observations of the Constitutional Revolution. Of important Iranian sources include those cited by Ahmad Kasravi, Edward Browne, Nazim al-Islam Kermani, and a number of other writers who More or less wrote about the contributions of Caucasian activists, especially the Georgians. Using pages of books, documents and memoirs of these different authors, this article tries to analyze the important role and influence of the Georgian fighters in the Iranian Constitutional Revolution and shed new light on this important but less known history.

I. Georgia and Iran: A Historical Review

The relationship between Iran and Georgia is a long-standing one. The first connection between two countries dates back to the seventh century BC, and since then Georgia and the Georgians have always played a significant role in relation to the governments and Iran's states and people. Due to its special geographical location, Georgia has always been a crossroads for the conquerors from east to west. Over the years, Iran and Georgia have influenced each other culturally, for example, in the contemporary Georgian language we come across many Persian words and names derived from the **Shahnameh** by Ferdowsi. Georgia's wealth and suitable facilities made this country an attractive target for the invasion of various monarchs in different historical periods. The Safavid dynasty, meanwhile, made the most attacks on Georgia. For example, Shah Ismail, Shah Tahmasb and Shah Abbas invaded Georgia under the pretext of jihad and spreading Isla, killing many Georgians and gaining a lot of property. Specifically, Shah Tahmaseb I invaded Georgia four times with the same motive, and during these invasions he captured many Georgians and moved them to Iran. Shah Abbas I, like the previous kings, invaded Georgia successively and migrated Georgians to Iran and settled in areas such as Isfahan, Fars and Mazandaran. (Romlu, 1996: 247) Nader Shah Afshar and Agham Mohammad Khan Qajar also continued this process of bloodshed, looting and raiding. Of course, it goes without saying that despite these sufferings, the Georgians in Iran quickly rose through the ranks, as at the end of Shah Tahmasb's reign they formed an influential and powerful class in the Safavid court and people like Allah Verdi Khan, Imam Qoli Khan, Gorgin Khan and ... held some of the most important government positions.

II. Relations between Iranians and Georgians in Qajar period

According to a hadith from Imam Sadegh, God has valued three cities among other cities: Qom, Kufa and Tbilisi. (Majlisi, 2007: 60/ 214) Apart from the authenticity of this hadith, perhaps this can be considered a good entering into the discussion of the status of Georgia and especially Tbilisi between Iranians, a city that had attracted many Persian poets, writers and rulers. Georgia, and especially its capital Tbilisi, has always had close ties with Iran, and Iranians have historically been of the city's most important and influential

Muslim groups since the 18th century. For centuries, relations with Iran have been one of the most important aspects of Georgia's historical engagement in the Middle East. The consolidation of Russia's political influence in the Caucasus and Georgia's political affiliation with this state - especially after Agha Mohammad Khan's bloody invasion to East Georgia - also failed to break these ties. Even after becoming the political, administrative, and economic center of the Caucasus, Tbilisi maintained its long-standing ties with Iran, especially in the trade and economic spheres, where even in the midst of the Iran-Russia war, the Russian customs chief reported that Iranians and other Asian traders offer all kinds of goods in Tbilisi, which are soled in good priced. (Gocheleshvili, 2007: 61)

The old quarter of Seyedabad was the main dwelling for a large group of Iranians living in Tbilisi until the 19th century. These Iranians included a wide range from the officlas, writers and poets to political activists and thinkers such as Fazel Khan Grossi, Shafi Sultanbek, Abu Nasr Sheibani, Mirza Fath Ali Akhundzadeh, along with diplomats of the Iranian consulate in Tbilisi, businessmen and craftsmen. After becoming an administrative and economic center of the region, Tbilisi became an attractive destination for trade and immigrants from the near East and Europe. Tbilisi's low customs tariffs after Georgia's annexation to Russia led many European businesses to consider the city as an important base of influence in Iran. An important event that brought Tbilisi to the attention of Iranian immigrants was the connection of the Black Sea port of Puti to Tbilisi in the second half of the 1860s by rail, as well as the exploitation of the Tbilisi-Baku railway in 1882 which led to the more prosperity and welfare of this city. This played an important role in the development of trade and the improvement of the quantity and quality of the service sector, as well as its political and cultural situation. (Group of Writers, 2001: 202) Increasing the economic, political and cultural power of Tbilisi had a great impact on attracting Iranian job seekers with those who were on their way to exile due to the political oppression in Iran. Thus, by the twentieth century, the social composition of Iranian immigrants in Georgia and the Caucasus in general changed, and the number of seasonal workers among them was increased. According to the *Kavkaz* newspaper, the Tbilisi-based newspaper *Vaqiat-e-Etefaqiyah*, the number of Iranian residents in Tbilisi in 1858 were estimated at 5,000. (*Vaqaye Etefaqiyeh*, 1858: 5) Mirza Mohammad Hossein Farahani also estimated the number of Iranian citizens in 1885 in Tbilisi and surrounding villages over four thousand. (Farahani, 1983: 79-80) Arfa al-Dawlah, then Consul General of Iran in Tbilisi, recorded the number of Iranians living in Tbilisi in 1890 as ten thousand. (Arfa al-Dawlah, 1966: 316) At the beginning of the twentieth century, the Iranian population was the largest non-Georgian group in Tbilisi. According to the 1897 census, about 63% of the foreign population of Tbilisi was Iranian. (Gocheleshvili, 2007: 61) Due to this increasing growth, in 1906, with the help of Iranian businessmen and the official representative in the Caucasus, an Iranian school was opened in Tbilisi. In fact, Mushir al-Molk, Iran's ambassador to St. Petersburg, in numerous

consultations with Russian officials, asked them to allow Iranians in Tbilisi to form a charity association and establish a school. (Habl al-Matin, 1904: 27) Mirza Yahya Dolatabadi writes: A few years ago, when educating was emphasized everywhere in Iran, Iranian officials abroad made vigorous attempts to make Iranians literate. They established in the Caucasus, with the help and encouragement of Mirza Hossein Khan Mushir al-Dawla, the ambassador of Iran in Russia, a charity association for Iranians in Tbilisi. They also planned a good chart to build a school named *Ittifaq* which was greeted by Russian government. Unfortunately, after the closing of parliament by reactionary forces, the association does not work. (Dolatabadi, 1992: 17)

The school held classes in Persian, Arabic, Turkish, Georgian, French and Russian languages, as well as religion, geography, music, etc. Persian newspapers such as *Geirat* and *Sharq*, published in Tbilisi since the beginning of the twentieth century, printed articles in Persian. (Gocheleshvili, 2007: 64)

III. Georgia and the Constitutional Revolution of Iran: Activists, Organizations, and the Press

The Iranian Constitutional Revolution, as a distinct phenomenon, was influenced by various factors which without any of them, undoubtedly there would have occurred an important gap in the movement. One of the most important influences arose by forces that were mainly present in the Caucasus and especially in Tbilisi. Tbilisi was known as the most important cultural center of the Caucasus in the nineteenth and early twentieth centuries. This city has been considered as one of the major centers of Iranian migration since the mid-nineteenth century. Many Iranians, worked in oil refineries and factories in Baku, had close ties to working communities and trade unions in the Caucasus, and were in contact with and influenced by indigenous revolutionary groups. Of these groups include the Caucasus Social Democratic organizations. The connections between members of this organization and Iranian immigrants dates back to the beginning of the twentieth century. The Social Democratic Organization was formed in Baku in 1905 and consisted of Iranians populations in the Caucasus and had close ties to Russian branch of the Social Democratic Workers' Party in Baku and Tbilisi. (Afari, 1385: 114)

The strikes and protests in the oil regions of the Caucasus played an important role in raising the self-awareness and political consciousness of the workers, as well as leading public opinion of these regions to empathizing with the liberal developments in Iran. For example, many Iranian workers actively participated in strikes and demonstrations in various industrial units and factories of Baku and Tbilisi, as well as in Caucasian labor movements.

The need for working force was so great in the Caucasus that successive new groups of workers came from Iran to replace those who had left or been fired. At that time, these workers were mainly important and active elements in the relations between the Iranian and the Caucasian revolutionaries. In addition, they were in constant contact with their homeland and, most importantly, contributed to the spread of revolutionary ideas from the Caucasus to Iran. Many of these Iranians later returned from the Caucasus to accompany the constitutionalist warriors of Tabriz and other parts of Iran. It would be fair to say that the Caucasus Iranians, on the one hand, had a great contribution to the development of progressive ideas among the Iranian society, especially in the northern states, and on the other hand, impacted the formation of Caucasian public opinions pro Constitutional Revolution. The help and support of the Caucasians was very effective, especially in the early stages of the revolution. In this regard, for example, Chaqueri concluded that only because of this help from the Caucasians made Tabriz resistance front to last so long and the defeat of government forces took place. (Chaqueri, 1998: 89)

1. Georgian Internationalists and Revolutionary Organizations in the Caucasus

a. Social Democratic Party of Tbilisi

The activities of Georgian groups in contribution to Iranian libertarians are of the most important aspects of the Caucasians' involvement in the Iranian revolution. Two groups in Tbilisi were tasked with assisting the Iranian Mojahedin: one directly under the auspices of the Tbilisi Social Democratic Committee, and the other a Muslim group organized directly by the Hemmat branch in Tbilisi.

From the second half of the nineteenth century onwards, the authoritarian regime in Russia faced stubborn opposition that had formed nuclei of resistance inside and outside the country. Among these opponents were Plekhanov and a few of his colleagues who, in 1883, formed the Social Democratic Party outside Russia. (Rais nia, 1975: 14) After the establishment of the Social Democratic Workers' Party, opponents of the Tsarist government from other non-Russian nationalities such as Caucasian Muslims, Armenians and Georgians also joined it. (Adamiyat, 1975: 12)

The Social Democratic Committee had set up a branch in Tbilisi to help the Iranian revolution in order to coordinate its relations with the Iranian revolutionaries. Revolutionary groups sent by the Social Democratic Committees of Tbilisi and Batumi were among the first assistance cells to reach the Tabriz and Gilan Mojahedin from the Caucasus. In fact, not only Tbilisi and Batumi, but also other Georgian cities, such as Khashuri and Gori, responded to the Iranian revolutionaries' help and supported the Mojahedin of Tabriz and Gilan.

It should be noted that this organization and sending of aid in order to perpetuate the Iranian constitutional resistance was ostensibly carried out by the Social-Democratic Committees, but in the Georgian volunteer nuclei a very diverse ideological view prevailed. A member of the Gilan Resistance Front, Mikhail Bogdanov, notes that among the members of these volunteer groups sent from Georgia to Iran were the Menshevik, Bolshevik and anarchist Social Democrats.

Supporting the resistance front of Iran was accompanied by the help of Azerbaijani revolutionaries in Baku as well as Iranian-Armenian groups. There seems to have been an extraordinary closeness and cooperation between the Social Democratic Committees of Tbilisi and Baku. It turned out that this party immediately became a network through which revolutionary and constitutionalist ideas entered the northern states of Iran. The party also became a place for smuggling illegal Social Democratic pamphlets and leaflets, published in Europe by the Social Democrats, to the Caucasus which were distributed throughout the Russian Empire. From the beginning of the constitutionalist movement in Iran, Baku became one of the most important bases in support of Tabriz and later the Rasht resistance groups. During the constitutional movement, Azerbaijan and Gilan always enjoyed the ideological and technical support of the Baku revolutionaries and the Baku Social Democratic groups. They had their counterparts in Tbilisi. In fact, many Georgian revolutionaries came to Iran not through Tbilisi but through Baku. (Gocheleshvili, 2007: 64-7)

Rabino, the British consul in Rasht, refers to Social-Democratic Committee of Iranians in the Caucasus in a report on December 31, 1906, and wrote that In Baku, there is a sect of Mojahedin who have an underground organization named Ijtemaiyoun- Ammiyuon (Social-Democratic) (Rabino, 1989: 65) According to him, the members of this organization amounted to six thousand just in Baku, most of whom were Iranian immigrants, merchants and businessmen. Also Rabino mentioned Georgians and some Armenians and Russians who cooperated with Ijtemaeyoun- Ammiyuon. They made Explosives such as rifles, pistols, and dynamite in their Laboratories and, despite the Russian secret police arrested many of them. (Rabino, 1989: 65-6)

In 1901 the Russian Social Democratic Committee published the Georgian edition of the *Brdzola* newspaper. In 1903 the Baku, Tbilisi and Batumi branches of Social-Democratic Committees combined to a single party in the Caucasus named the **Russian Social-Democratic Workers Party**, to work together.

The Tbilisi revolutionaries had strong ties to the Iranian revolution. They welcomed Iranian representatives who came to Tbilisi in order to obtain . For example, Karim Khan, the brother of Mu'izz al-Sultan, one of the influential personalities of Gilan prepared 200 pounds for the Rasht revolt and traveled to Tbilisi and other parts of the Caucasus five times with some of his trusted comrades to obtain the necessary weapons and ammunition. (Browne, 2018: 450) There were similar relations between the Social

Democratic Organization of Tbilisi and The **Social Democrat Hunchakian Party**. Raphael Movsessian, for example, came to Tbilisi to ask for helping Iranian constitutionalists.

b. **Hemmat**

The Social Democratic Party was divided into "Bolshevik" (revolutionary) and "Menshevik" (moderate) factions. The Bolshevik faction sought to recruit workers from Baku oil industry, but, since the majority of the workers were Muslim and Turk and it had a large Armenian presence, they were reluctant to join the Party. (Yazdani, 2016: 153) For this reason, some local and Bolshevik leaders of the party, including Stalin Aziz Bekov and Zapadre, formed the Hemmat organization, which was initially under the influence of the Bolsheviks, but this condition changed and the Menshevik group, which were more moderate, dominated it. (Ittihadiyeh, 1982: 66) Thus, the Muslim revolutionaries of the Caucasus in late 1904 found a political organization headed by a doctor named Nariman Narimanov and individuals like Mohammad Amin Rasoulzadeh were prominent members.

In addition, many Iranian immigrants in the Caucasus were associated with the Hemmat organization. Through their relationship with this organization, they helped the constitutional revolution in Iran; According to Kasravi, after the constitution, since they were aware of the difficulty of the progress of the constitutional struggle, sent representatives to different cities and formed their branches in Tabriz, Mashhad and other cities. (Kasravi, 2014: 194) In fact, the role of this organization in establishing relations between Iranian immigrants and inside Iran was prominent.

By attracting and training Iranian workers, this organization played a major role in the growth of the political consciousness of Iranian immigrants. Of course, from another point of view, it can be said that some of the deviations that took place in the constitutional movement were also based on the ideas of groups that were supported in the north of Iran by groups such as Hemmat. In addition, Hemmat gradually established various branches in other cities of the Southern Caucasus, such as Ganja, Shusha, Nakhchivan, and Jolfa, but the Tbilisi branch was of particular importance to the Iranians because it played a major role in supporting the Iranian constitutional revolution. It sided with the Bolsheviks during the split in the Bolshevik and Menshevik factions of the Russian Workers' Social-Democratic Party, and, under the influence of the Georgian Mensheviks, pursued Menshevism. (Salmasizadeh et al, 2012: 62)

2. Georgian revolutionaries

There are not many sources about the role of Caucasian revolutionaries, especially Georgians, in the Iranian Constitutional Revolution. Among the non-Iranian sources is a report by Velasa Magladze, known as Tria, of the famous Georgian revolutionaries, which was published in 1910. We can also mention the memories of Georgians such as Sergo Gamdlisvili and Apalon Japaridze who fought in the resistance front. Iranian writers

such as Kasravi, Nazim al-Islam, and Edward Browne have also made some references to this important issue in their works. (Georgia and the Constitution, Baharestan Message, 281) Therefore, based on existing sources, documents and writings, the important role of Georgian activists is examined. Among the most important events that led to the increasing presence of Georgian forces in the Iranian revolution were the events of Tabriz and Gilan. As mentioned before, the Social Democratic Committee set up a branch in Tbilisi to assist the Iranian revolution, where it was decided that assistance to the emerging Tabriz Resistance front should be given priority due to its importance. According to the Georgian revolutionaries, after the events of Tehran in 1908, Tabriz had become the center of Iranian constitutionalism and, therefore, keeping the flame of resistance in this city burning was very important for the movement. Megladze's reports shows that Georgian activists did their best both in Tabriz and Rasht. According to him, the Tbilisi Committee recruited two of the most important Georgian revolutionaries, Sergo Gamdelshvili, a member of the Guilan resistance front who had fought in the Manchurian front, and Sergo Gagoshidze, a fighter of the Tabriz resistance front. The Georgian warriors were a regular regiment, many of them at the time had the experience of participating in the 1905 Russian Revolution. (Afari, 2006: 310)

In a special report by Megladze to the central body of the Russian Social Democratic Workers' Party, one can understand the role of the Caucasian revolutionaries in helping the Iranian Mojahedin. He, who was one of Sattar Khan's deputies, wrote that the Tabriz revolutionaries asked the Social Democratic Party for help, but the party-affiliated workers volunteered to be sent to Azerbaijan without waiting for the party's permission. As a result, a special force of revolutionaries with military experience was sent to Tabriz in small secret groups. It seems that a total of about 500 to 800 Caucasian revolutionaries entered Tabriz. The Tbilisi Committee of the Russian Social Democratic Workers' Party sent 135 Georgians led by Sadrak Bonovarian. (Kasravi, 2014: 753) Kasravi, referring to the role of the Social Democratic Party in his **Constitutional History of Iran**, writes that many workers affiliated with this party asked to be sent there to help the Tabriz resistance front. Although most of these volunteers were Georgians, there were also people of different nationalities, such as Armenians and Jews. While history has forgotten the names and memories of many of these activists, some of the most important Georgian revolutionaries are: Sergo Gamdlshvili was born on February 15, 1889, in the village of Avlevi of the Tbilisi. His service in the Russian Tsarist army in the 1904-1905 war with Japan led him to recognize the inefficiency of the Tsarist regime. Anti-tsarist feelings take root in him. In Baku he became a member of the Social Democratic Party and soon after, like many other Caucasian revolutionaries, he was sent to Gilan by the Baku Social Democratic Committee. His years of experience in the Russian army led him to become an active member of the Resistance Front, often taking on various missions. Gamdlshvili stayed years in Iran after the conquest of Tehran and then returned to Tbilisi. Shortly afterwards, he was arrested and executed by Tsarist regime in 1910.

Apolon Japaridze was one of the most famous Georgian revolutionaries who lived under many pseudonyms but was better known as Mikhail (Misha) Tratiants. Japaridze was born in 1888 in Racha, Georgia. In 1905 he became a member of the Social Democratic Party of Tbilisi and in 1908 left for Gilan to help the Iranian constitutionalists. He was wounded several times during the Iranian wars but eventually returned to Georgia. He is mentioned in historical sources as a very trustworthy person. (Gocheleshvili, 2014: 226)

Grigol Ordzhonikidze, nicknamed Sergo, was another important Georgian activist born in 1886 in Ghoresha, Georgia. He began his political career in 1903. Between 1907 and 1912 he was arrested, imprisoned and deported three times for his membership in the Russian Social Democratic Workers' Party and for his anti-government activities. He fought the White Army in the Russian Civil War and after the victory of the Bolsheviks in Georgia, Azerbaijan and the Caucasus, which led to the establishment of the Socialist Republic, he became the chairman of the Caucasus-Georgia Committee. (Raein, 1976: 44) Ordzhonikidze even became a member of the Politburo and was the second person of the People's Commissariat after Lenin. He also held important key positions under Stalin rule. (Khlevniuk, 1995: 56) In 1909, the Russian Social-Democratic Party sent Urzhenikidze, who was an active supporter of the Hemmat Party and the Social-Democratic Organization, to Rasht at the head of a group of Caucasian Bolsheviks. According to Grigor Yaghikian (Elikean), he was at the head of the first and most important group of revolutionaries who entered Rasht. After the fall of Mohammad Ali Shah, he came to Tehran and there with his direct participation formed two revolutionary groups to fight against the Shah and counter-revolution. He was in Iran until November 1910 and during this period a series of actions such as translating part of the Communist Manifesto. , Established the International Club to contact Iranian revolutionaries with Foreign ones, distributed foreign revolutionary Press, founded political clubs for workers in Rasht and Anzali and held discussion sessions to promote and explain Marxism and the 1905 Russian Revolution. (Yaghikian, 2007: 514)

Vlasi Mgeladze alias Teria was active in the Russian Revolution and was a member of the Menshevik government of the Autonomous Republic of Georgia. (Gocheleshvili, 2006: 11) After the occupation of Georgia by the Red Army, he emigrated to Paris and died there in 1943. During the battles of Tabriz, Teria came to Iran and fought with the constitutionalists against the forces of tyranny. He prepared a report on the developments and events in Tabriz and the performance of the Caucasian and Transcaucasian Social Democrats who had participated in the constitutionalist struggle and presented it to the Eighth Congress of the Second International. In addition, in May 1910, he gave lectures in several European cities on the situation in Iran and the activities of the Social Democrats in Iran. At these conferences, a resolution was adopted in support of the Iranian revolution and condemning the intervention of the great European powers in Iran. (Khosropanah, 2019: 89)

In a letter written by Vaso Akhatchaturi to Plekhanov on November 19, 1908, he reported that On November 7, 1908, while the Iranian Mojahedin were advancing on the Maragheh front, a bomb exploded in Tria's hand, injuring his right palm and two fingers had been wounded. The letter also states that since Tria was a well-known figure for the commander of the Julfa border fortifications, he was likely to be identified and captured by tsarist forces. (Khosropanah, 2019: 89-90)

Grigol Emkhvari or Emukhvaria was born in West Georgia to a noble family. While studying at the University of Novosibirsk, Emkhvari renounced his aristocratic privileges and joined the revolutionaries. Sali was killed in a battle near Tabriz. (Gocheleshvili, 2014: 225)

Vladimer Dumbadze was another vigorous Georgian revolutionary in Iran who was born in 1879 in a village in western Georgia. He participated in the resistance forces against the Russian invasion of Georgia and later went to Iran to help the Iranian constitutionalists. Dumbadze was killed at the age of twenty-four in a battle near Tabriz and was buried in the cemetery of the Armenian Church in Tabriz. He specialized in making bombs and incendiary materials.

Kako Korinteli and Giorgi Zaridze (Sedra) were other Georgian revolutionaries sent by the Tbilisi Social Democratic Committee to coordinate the delivery of aid to the Iranian Mujahidin in Gilan, both of whom were executed by tsarist authorities in 1910. (Gocheleshvili, 2006: 12)

Valiko Bakradze, alias Zhelezni, was one of the Georgian revolutionaries who took part in the battles of Tabriz. Bakradze was born in the village of Darkveti in western Georgia. Bakradze went to Iran in 1906 to join the Tabriz Resistance Front. At the age of 22, he was killed in a war near Tabriz and, like Dumbadze, was buried in the cemetery of the Armenian Church in Tabriz.

Viktor Nasaridze was born in the village of Krikhi in western Georgia. Nasaridze was skilled in making bombs and explosives and was involved in the underground battles in Tbilisi. In 1908, he left for Iran with Bakradze and Dumbadze. He returned to Tbilisi after taking part in the battles of Tabriz, but was detained and exiled by Tsarist Russian authorities. He later returned to his hometown.

Lazare Gachechiladze was born in the village of Tseva in western Georgia. Gachechiladze lived in exile in Russia from 1905 for revolutionary activities. From there he went to Baku and stayed there. In 1908, he left for Iran with 30 other Georgian fighters. He fought in the Tabriz resistance front and was killed in there.

Among the volunteers there was also a woman named Gulchina Lortkipanidze, who was known as Leila among the revolutionaries. Born in 1881 in Akhalbediseuli, Georgia, she was a brave, courageous and fearless woman hiding revolver in her hair. In 1905 in

Megrelia he collaborated with Davit Asatian, Vladimir Demurias, and Isaki Chochias and went to Iran through the Batumi Social Democratic Committee. (Amirkhizi, 1960: 304)

a. The performance of Georgian forces in Iran

One thing to keep in mind about the presence of the Caucasian militias is that the presence of these vigorous volunteers should be considered in the light of the dangers that threatened them. After the 1905 Russian Revolution, the Tsarist authorities strongly were sensitive to the activities of these groups, and these activists were forced to carry out their operations covertly. The Russian government was strongly opposed to the Iranian constitutional movement, barring Caucasian forces, particularly Georgian fighters, from cooperating with Iranian freedom fighters and imposing harsh punishments on violators of this rule. This led to the arrest of many members of the Social Democrats, who fell into the hands of the Tsarist forces both before and after their arrival in Iran and on their return to the Caucasus. For example, many Georgian internationalists, such as Giorgi Zaridze and Kako Korinteli, who regularly traveled to Iran despite many difficulties, were arrested after returning to Georgia and later executed.

There are some interesting points about the performance of these volunteers from the available texts and reports. Almost all available reports and analyzes indicate the decisive influence of these Mojahedin in the process of struggle for their order and experience. According to Afari, the Georgian fighters were experienced fighters who acted very carefully and calculatedly and were able to organize the situation of the Mojahedin Corps. (Afari, 2006: 310) For example, in the memoirs of Tria, it is mentioned that after the decision of the Tbilisi Committee to form and send militant groups, Sergo Gamdlishvili, a member of the Gilan Resistance Front Sergo Gagoshidze, one of the fighters of the Tabriz Resistance Front, was recruited. According to Fakhraie, among the Georgians who secretly entered Rasht under the revolutionary commander of Valikov, there were experienced combatants, making grenades and bombs in their hide-outs and identifying sensitive areas of the city. (Fakhraei, 1977: 117) These fighters showed great courage and valor during the combats of Gilan. For example, a group of Georgians led by Mu'izz al-Sultan stormed the garden of the Modirye outside the city, during which Sardar Afkham was killed by tyrannical forces. Another group, commanded by Valikov, attacked administration center, combated to Cossacks and reactionary forces which led to their surrendering three hours after a three-hour battle. About sixty volunteers took part in the uprising, thirty to thirty-five of whom were Georgians. (Ezam Ghodsi, 2000: 214-6)

Reports by one of the Georgian militia in Tabriz shows that organizing and sending help from Tbilisi played decisive role in the victory of the front. The skilled and experienced Georgian groups soon became important and influential forces of the battles. Ahmad Kasravi, who himself was closely involved in many events of the Constitutional Revolution and narrated first-hand reports about the incidents, wrote about the arrival of one of these Georgian forces in Tabriz: "... of this Georgians, all are brave and fearless

fighters. The arrival of these brave men in Tabriz brought great joy among the Mojahedin." (Kasravi, 2014: 754)

According to Kasravi, many of them who had a history of war presence and were familiar with making ammunition and bombs came to help revolutionaries with guns, bullets and other ammunition. In his view, the arrival of these militias in Tabriz in 1908 spirited the besieged people of Tabriz in two ways;

On the one hand, they realized that the reputation of their actions was spreaded everywhere and that Iranians had supporters among the Caucasian nations. On the other hand, they were brave and courageous warriors who showed great skill in warfare. They made bombs in their secret laboratories which were very effective in future wars" (Kasravi, 2014: 752-4)

According to a member of the Tabriz resistance front, when the first bombs of the Georgian Social Democrats exploded by the revolutionary brigades, it inspired and spirited the fighters who had long been resisting. It is obvious that Georgian organizations did not hesitated for a moment to help the Iranian constitutional revolution and help them as they could.

There were several key factors that made Georgian groups a staunch opponent of any royalist troops. As mentioned earlier, Georgian volunteers had a brilliant record of participating in rebellions of Georgia and the Russian Empire. Some of the volunteers were veterans of the Russia-Japan war and many of them took part in the 1905 Russian Anti-tsarist revolution. Those who did participate in war took part in an armed uprising against the tsarist authorities in West Georgia. Another important factor that made their role more prominent was their extensive and skillful use of the bombs and grenades they made their labs or brought with them to Tabriz and Rasht. Based on this period reports, West Georgia insurgents were skilled in overcoming obstacles and even wire-tapping. (Chehabi and Martin, 2013: 131) Georgian militias taught new methods of warfare to the Mujahedin and were themselves a strike force in the dangerous moments of the war, something explains why the tsarist agents considered them the backbone of the Tabriz resistance. (Yazdani, 2018: 98)

All these factors turned the Georgian troops into an extraordinary auxiliary force for the Tabriz Mujahedin. They significantly increased the military strength and raised the revolutionary spirit of the besieged Tabriz. Regarding the supply of weapons and ammos to the Iranian Mojahedin, it should be noted that some of the required weapons were brought to Tabriz by Caucasian volunteers. An efficient network brought weapons to Tabriz, some of whom were members of organizations such as Hemmat and the Social Democrats in Tbilisi. (Javid, 1964: 85)

Also the uncompromising and revolutionary spirit of these Mujahedin should be mentioned. Due to the their involvements in anti-Tsarist wars, these people also

considered the Iranian revolution as a continuation of their anti-authoritarian struggles and saw it as a war against the ruling class and aristocratic privileges. Many of the Georgian volunteers were young people who had abandoned their families and aristocratic privileges and were filled by ideas of the universality of the revolution and saw revolutionary internationalism as the only way to ultimate victory. In their view, the success of the Iranian revolution was an important step towards the victory of the revolution in their homeland. According to reports, they even played an active role in the decisions of the Tabriz Revolutionary Committees to Rasht, and for example, were able to thwart the efforts of the Russian consul in Tabriz to persuade the Tabriz resistance front to negotiate with the monarchists. In some cases, they were even more radical than their Iranian counterparts. (Chehabi and Martin, 2013: 128) These skills and assistances arose the concerns of the tsarist authorities. For example, the Russian viceroy of the Caucasus in Tbilisi, Count Vorontsov Dashkov, informed the Minister of Colonies about the events in Tabriz and warned about "the significant presence of Georgian, Armenians and Tatars (ie. Azerbaijanis) on the Iranian border." He also pointed out their prominent role in the events of Iran.

3. Georgian press

Another contribution of the Georgians to the constitutional movement was the role of the Georgian press in conveying the truth of the Iran's events and making the public opinion of Georgia familiar with its conditions. The problem was that because of Iran's status in Russia's interests, the Russian authorities closely monitored Iran's incidents. They tried to use media to represent Iranian Mojahedin as a bunch of outlaws who know nothing but killing, looting and savagery. Since the Caucasus environment was culturally developed and people were highly educated, the importance and influence of this medium was unquestionable. In this sense, Georgia experienced a culturally special atmosphere in the early twentieth century and had a dynamic and important press that played a significant role in informing and influencing public opinion. The Georgian press had experienced reporters who could cover the region with great speed and accuracy. Despite the tsarist influence in Georgia and the Caucasus in general, these newspapers were able to maintain their independence to a large extent and refrain from official propaganda of Tsarist Russian policies. For this reason, the Georgian press published articles and reports that largely scaped from censorship. (Gocheleishvili, 2002: 46)

The result was that the news published in these newspapers was very different from what the tsarist authorities were trying to convey through their propaganda apparatus. By doing so, these newspapers were able to promote modernist ideas and that the efforts of the Iranians would not be ignored. Since many Iranians lived in Georgia and were constantly on the move to Iran, the news of the events in Iran could not escape the sharp eyes of the Georgian media. So that newspapers such as *Talgha*, *Isari*, *Amirani*, *Ali*, *Chveni Khma*, *Imedi*, *Chveni Azri*, *Akhal*, *Skhivi*, *Momavali*, *Mnatobi* etc. regularly

published reports and analysis of these events. The formation of the Tabriz resistance front and its aftermath was one of the most important topics in these newspapers, so that detailed news and information about the events in Tabriz were published every day and Georgian public opinion became more and more sympathetic to the Iranian movement. The Tbilisi newspapers paid special attention to this issue due to the presence of Georgian volunteers in the ranks of the Mojahedin of Tabriz, and reported and praised the victories of the front militias. In their reports, one can find analysis of the social, political and economic situation in Iran. Some of the Georgian revolutionaries who were present on the Iranian fronts also sent first-hand reports on the events of the battles to these newspapers and informed their compatriots about the sacrifices and bravery of the fighters. For example, *Ali* newspaper dispatched its own reporter to Iran who published his reports in the fall of 1908. Another example was the *Chveni Kvali* newspaper, which printed journalistic reports under the alias Artemius. *Amirani* newspaper too published news and reports sent by its correspondent from Iran. The important point is that this level of attention to the events in Iran only expressed the position and importance of Iran and its events for Georgians. (Gocheleishvili, 2002: 46)

Conclusion

In the present study, the role and influence of Georgian activists in the Iranian Constitutional Revolution was investigated. since ancient past, the two nations of Iran and Georgia, despite all the ups and downs and misfortunes that have occurred, have never lost their common ties and have always helped each other in historical moments. The Iranian Constitutional Revolution, which was a major attempt to build an ideal society under the rule of law and freedom, immediately attracted the attention of Caucasian libertarians. Apart from the Iranians who lived in the Caucasus and Georgia for various reasons and returned home to join the constitutionalists in Tabriz and other parts of Iran, the Georgian activists who had a brilliant history of fighting against Russian dictatorships saw the Iranian movement as an important milestone at the history of the struggle against the dictators. That is why they looked and that is why they responded enthusiastically to the call of the Iranians for help and spared their lives. The presence of these self-devoted individuals gave an international character to the Iranian movement and led to defeating the reactionary forces. The Georgian revolutionaries should be considered as the most passionate and self-sacrificing pro-constitutional forces who devoted their lives to the victory of the Iranian people's movement. Their presence on the fronts of Tabriz and Gilan and their bravery in the battles have been written in the reports of many attendees, both Iranian and non-Iranian. These warriors, who were very experienced and skilled, played an undeniable role in the victories of the Iranian Mojahedin. Also, the use of weapons such as bombs and grenades, which many Iranian Mojahedin were not familiar with, was very effective in spiring Iranians and achieving instant victories. It is noteworthy that in some cases, the revolutionary ideas of these militias were even more radical than their Iranian counterparts. Because they saw the

Iranian revolution as a continuation of their own anti-authoritarian struggles and took it as a struggle against the ruling class and aristocratic privileges, they played an imperative role in the irreconcilability of the constitutionalist forces, despite some promises to end the war. On the other hand, the Georgian press and publications also participated in this course by shaping public opinion and arousing the sympathetic feelings of the Georgian people through publishing news on the Iranian fronts. This press, which in some cases even had journalists in important battles of Iran, did its job well in covering the Iranian news and exposing the crimes of the domestic tyranny front and its foreign accomplice, Russia.

Bibliography:

1. Adamiyat, Fereydoun (1975), **The Thought of Social Democracy in the Iranian Constitutional Movement**, Tehran: Payam.
2. Afari, Janet (2006), **The Iranian Constitutional Revolution**, translated into Persian by Reza Rezaei, Tehran: Biston.
3. Amirkhizi, Ismail (1960), **The Uprising of Azerbaijan and Sattar Khan**, Tehran: Shafaq.
4. Arfa, Mirza Reza Khan (1966), **Iran yesterday; Memoirs of Princess Arfa**, Tehran: Ministry of Culture and Arts.
5. Browne, Edward (2018), [The Persian Revolution of 1905–1909](#), Tehran: Kavir Publications.
6. Chaqueri, Cosroe (1998), **The Armenians of Iran: The Paradoxical Role of a Minority in a Dominant Culture**, Cambridge.
7. Chehabi, Houchang and Martin, Vanessa, (2013), **Iran's Constitutional Revolution**, translated into Persian by Mohammad Ebrahim Fattahi, Tehran: Ketab-e-Parseh.
8. Cronin, Stephanie (2014), **Iranian-Russian Encounters: Empires and Revolutions since 1800**, Routledge.
9. Dehnavi, Nizam Ali (2004), **Iranian Immigrants in the Caucasus: Iranian Cultural Activities from 1900 to 1931**, Tehran: Ministry of Foreign Affairs Publishing Center publications.
10. Dolatabadi, Yahya (1992), **Yahya's Life**, Vol 3, Tehran: Ferdows Publications.
- Ettehadieh, Mansoureh (1982), **The emergence and evolution of constitutional political parties (the first and second period of constitutionalism)**, Tehran: Gostareh.
11. Ezam Ghodsi, Hassan (2000), **My Memoirs or One Hundred Years of History**, Vol 1, Tehran: Karang.

12. Fakhraei, Ebrahim, (1977), **Iran in the Constitutional Movement**, Tehran Pocket books.
13. Fakhraei, Ebrahim, (1983), **Sardar Jangal**, Tehran: Javidan Publications.
14. Farahani, Mirza Mohammad Hossein, (1983), **Travelogue of Mirza Mohammad Hossein Farahani**, corrected by Massoud Golzari, Tehran: Ferdowsi Publications.
15. [Fitzpatrick, Sheila](#), (2015), **On Stalin's Team: The Years of Living Dangerously in Soviet Politics**, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
16. Gocheleishvili ,Iago (2006), "Georgian Connections of Iranian Constitutional Revolution 1905- 1911", in Central Euroasia Studies, Vol.5, No.1, winter.
17. Gocheleishvili Iago (2002), "First Georgian Newspaper—Sakartvelos Gazeti,"Perspective 4.
18. Gocheleshvili, Iago (2007), "[Georgian Sources on the Iranian Constitutional Revolution \(1905-1911\): Sergo Gamdlivili's Memoirs of the Gilan Resistance](#)," *Iranian Studies*, vol. 40, no 1.
19. Majlisi, Mohammad Baqir (2007), **Bihār al-nAnwār al-Jāmi‘ah li-Durar khAkhbār al-’A ’immah al-Athār**, Vol 60, Tehran: Eslamiyeh.
20. Javid, Salamollah (1964), **The Iranian Constitutional Movement and the Role of Liberals**, Tehran: The World.
21. Kasravi, Ahmad (2014), **Constitutional History of Iran**, Tehran: Negah.
22. [Khlevniuk, Oleg V.](#) (1995), **In Stalin's Shadow: The Career of "Sergo" Ordzhonikidze**, translated by Nordlander, David J., Aramonk, New York: [M. E. Sharpe](#).
23. Khosropanah, Mohammad Hossein (2009), **The Role of Armenians in Social Democracy of Iran (1905-1911)**, Tehran: Shirazeh.
24. Rabino, H. L (1989), **The Constitution of Gilan and the Chaos of the Apocalypse**, translated into persian by Mohammad Roshan, Tehran: Taati Publications.
25. Raein, Ismail (1976), **Heidar Khan Amu Ughli**, Tehran: Javidan Publications.
26. Rais nia, Rahim, (1978), **Aziz and Two Revolutions**, Tehran: Chapar.
27. Romlu, Hassan Beyk, (1996), **Ahsan Al-Tawarikh**, corrected by Abdolhossein Navaei, Tehran: Babak.
28. Salmasizadeh, Mohammad, Shahbazi, Maghsoud and Gholizadeh, Muharram, (2012), "The situation and political performance of Iranian immigrants in the Caucasus on the eve of constitutionalism," *History of Iran after Islam*, No. 4, Spring and Summer.
29. Writers Group, (2001), **The Historical and Cultural Interactions of Iran and Georgia**, Tehran: Ministry of Foreign Affairs Publishing Center.
30. Yazdani, Sohrab, (2006), "On the Sect of **Ejtemaieyun-Ammiyun**," *Quarterly Journal of History of Mahallat Azad University*, No. 3.
31. Yazdani, Sohrab, (2018), **Ejtemaieyun-Ammiyun**, Tehran: Ney Publishing.

32. Yaghikian, Gregor, (2007), **Soviet Union and the Jungle Movement**, translated into persian by Borzoyeh Dehgan, Tehran: Akhtaran.
33. *Habl al-Matin* (1904), June 27, Year 11, no. 27.
34. *Habl al-Matin* (1905), Septembre 4, no.
35. *Vaqaye Etefaqiyeh* (1858), Octobre 14, No. 402

Mahmoud Moqaddas

Guilan University

Georgian in Tabriz and Rasht: a historical study on the role of Georgian militias in Iranian Constitutional Revolution

Abstract

Constitutional Revolution, as a significant turning points in the history of Iran, shoked Iranian society. What has been more or less neglected in examining this movement is the role of non-Iranian forces. It is noteworthy that Iranian Mojahedin were never alone and also enjoyed the help of non- Iranian warriors. The Caucasian activists were among the most important pro-Iranian forces in achieving constitutionalism, which themselves consisted of various nationalities. The Georgian revolutionaries should be considered as one of the most passionate and self-sacrificing pro-constitutional forces who spared their lives for the victory of the Iranian movement. The question of this paper is what was the role and performance of the Georgian forces in Constitutional Revolution? The hypothesis is that, despite the persecution of the Russian Tsarist government, Georgian revolutionaries organized by parties such as Hemmat and Social Democracy, presented in the battlefields of Tabriz and Gilan and, due to their precious experiences, played vital role in the success of the constitutionalists. On the other hand, Georgian press could form public opinion in favor of the revolution, inform about Iran's events, and creat a stir among the Iranian Mojahedin by focusing on news of the events in Iran. It should not be neglected that Iranians presence in the Caucasus cities, especially Tbilisi, also helped to transfer revolutionary concepts to Iran and to fan the flames of the revolution.

ალი შარიათი - რადიკალი იდეოლოგიი იდეალური სოციალური სისტემის ძიებაში

ალი შარიათი (1933-1977 წწ.) XX საუკუნის გამორჩეული მოაზროვნეა, რომელსაც 1979 წლის ირანის ისლამური რევოლუციის ვოლტერს უწოდებენ. სორბონის უნივერსიტეტში დოქტორის ხარისხის მიღების შემდეგ, 1965-1973 წლებში შარიათი აქტიურად მოღვაწეობდა თეირანში, „ჰოსეინიე ერშადის“ ცენტრში. მისმა ლექციებმა რელიგიური და სოციალურ-პოლიტიკური თემების შესახებ, „ჰოსეინიე ერშადი“ პრაქტიკულად ახალი ტიპის რელიგიურ ცენტრად აქცია, რომელიც მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა ტრადიციული მედრესეებისაგან. შიიტური ელიტა უკმაყოფილებას გამოხატავდა შარიათის საჯარო გამოსვლების გამო „ჰოსეინიე ერშად“, ვინაიდან, მას არ ჰქონდა მუჯთაჰიდის წოდება და კანონიერი უფლება იჯთიჰადზე.

1973 წელს ხელისუფლებამ ცენტრი დახურა, შარიათი კი, 1975 წლამე ციხეში იმყოფებოდა; მისი ნაშრომები ხელნაწერების სახით ვრცელდებოდა და უამრავი მკითხველი ჰყავდა. 1977 წელს შარიათი ლონდონში გარდაიცვალა.

შარიათის ნაშრომები სოციოლოგიური და მემარცხენე პოლიტიკური იდეების ანალიზის საფუძველზე აქტიური, რადიკალური რელიგიური იდეოლოგიის შექმნის მცდელობაა. იგი აცხადებდა: „ჩვენ, მუსლიმები, მივხვდით, რომ ისლამი არაა ის, რაც დღეს არის; ჩვენი სარწმუნოებრივი პრინციპები გაურკვეველია, ან უცხო ელემენტებთანაა შერეული. ბოლო ასი წლის განმავლობაში დავინახეთ, რომ მუსლიმებს ძირეული რეფორმა, სწორი რელიგიური აზროვნება, ისლამის განახლება და იმ წმინდა საწყისებთან დაბრუნება გვესაჭიროება, რომლებსაც ცამეტი საუკუნის წინ დავშორდით (6:465).

შარიათი ირანელებს შეახსენებდა, რომ მათ თავდაპირველად მუსლიმის უფლებების დაცვისა და სამართლიანი მმართველობის გამო აირჩიეს შიიზმი. პირველყოფილი ისლამის პრინციპები ირანელმა ერმა ალის ცხოვრებაში დაინახა და სწორედ ექსპლოატაციისაგან თავის დასაღწევად აღიარა შიიტური ისლამი. შარიათი ისლამში ორგვარი შიიზმის არსებობაზე საუბრობდა: ალიდური, ანუ „წითელი შიიზმი“ (ალის, ჰასანისა და ჰოსეინის ეპოქის), რომლის არსი რევოლუციური მოძრაობა იყო და „შავი შიიზმი“, რომელმაც სეფიანთა დროს ოფიციალური სახე მიიღო (7:28). შიიზმის ამგვარ დაყოფაში შარიათის მიზანი იყო, დაესაბუთებინა სამართლიანობისთვის მეზრძოლი სარწმუნოების სიწმინდე და განესხვავებინა ის, გვიანდელი სახელმწიფო რელიგიისაგან. ალი შარიათი ე.წ. „წითელი“ და „შავი“ შიიზმის გამიჯვნასთან ერთად, ერთმანეთს უპირისპირებს მეზრძოლ უღემებს და „დადუმებულ“ სასულიერო პირებს, რომლებიც მონარქიის

აღიარებას შეგუებიან. შარიათი სასტიკად აკრიტიკებდა მათ: „მას შემდეგ, რაც შიიტმა ულემებმა სეფიანი შაჰებისგან სახელმწიფო და ადმინისტრაციული თანამდებობები მიიღეს, აღარაფერს აკეთებენ ცხოვრებაში ალის მიერ დადგენილი კანონების განსახორციელებლად“ (შარიათი:15). შიიტი ულემის წოდება თავისუფალი სოციალური ინსტიტუციაა და არაფერი აკავშირებს ხელისუფლებასთან. ისინი მატერიალურად მხოლოდ ხალხზე არიან დამოკიდებულნი; შიიტი ულემების ერთ-ერთი თავისებურება ხალხთან მჭიდრო კავშირში და არსებულ რეჟიმთან მუდმივ დაპირისპირებაში ყოფნაა.

პარალელურად, ალი შარიათი ცალკე განიხილავდა მოგვიანებით გაჩენილ სასულიერო პირებს [რუჰანინ], რომელთაც არათუ არაფერი აქვთ საერთო მოაზროვნე ულემებთან, არამედ საერთოდ არ იცნობენ თეოლოგიურ მეცნიერებებს. შარიათი თავის გამოსვლებში თავს ესხმოდა მის თანამედროვე სამღვდელთა: „სეფიანი სასულიერო პირი ბრმა ფანატიკოსია, რომელსაც აზრის გაგების ნიჭი და წინააღმდეგობის უნარი არ გააჩნია“ (9:18).

საკითხის ამგვარად დასმით შარიათი დაასკვნის, რომ „წითელი შიიზმი“ „შავმა შიიზმმა“ შეცვალა, წამებულის რელიგია - გლოვის რელიგიამ, იმამ ჰოსეინის სარწმუნოება - შაჰ სოლთან ჰოსეინის იდეოლოგიამ. შიიტური მოძრაობა ინსტიტუციად გადაიქცა, ცნობიერება - გატაცებად, ხოლო ულემი - „რუჰანიდ“ (7:134).

ალი შარიათი ირანელებს „საკუთარ თავთან“, ანუ საკუთარ ისლამურ საწყისებთან დაბრუნებისაკენ და მათი სოციალურად მოდერნიზებისაკენ მოუწოდებდა. მისი აზრით, ალი და მისი შთამომავლები პირველი თაობა იყო, რომლებმაც თავისი ცხოვრებით რევოლუციურ მოძრაობას - იდეოლოგიას ჩაუყარეს საფუძველი. იგი ქერბალას მოვლენებს ახასიათებს, როგორც განმათავისუფლებელ, მესიანისტურ ფაქტს და აცხადებს, რომ „ისლამის უმთავრესი ტრადიცია მოწამებრივი სიკვდილი და ადამიანის შრომაა, რომელიც დესპოტიზმთან ბრძოლის, სამართლიანობის დამყარებისა და ადამიანის უფლებათა დაცვის ისტორიასთან არის შერწყმული“ (10:545).

როგორც სოციოლოგი, ალი შარიათი ცდილობს მოძრაობის არსს ჩაწვდეს: „სოციოლოგიის ერთ-ერთი პრინციპი - მოძრაობა *ჰარაქათ* - [მოძრაობა/ გადაადგილება] საზოგადოებაში გარკვეულ იდეალებს ემყარება, რაც თავისთავად ახალ აზრს ბადებს, განაახლებს რწმენას და გარდაისახება მოძრაობად *ნეჰჰათ* - მოძრაობა/გამოსვლა, ამბოხი. ეს უკანასკნელი მიმართულია მიზნისკენ, ხოლო ყველა მისი მიმდევარი ინფორმირებულია ამ მიზნის შესახებ და მიჰყვება საერთო განაწესს. მიზნისაკენ სავალ გზაზე მოძრაობა [*ჰარაქათ*]/ხვდება დაბრკოლებებს და აქ წარმოიშვება დაპირისპირება, შეჯახება, ბრძოლა. სწორედ ამ გზაზე (დროის მოთხოვნების საპასუხოდ) წარმოიშვება საერთო საზოგადოებრივი, კლასობრივი, რელიგიური, ეროვნული იდეოლოგია და მიზნის განხორციელებისათვის მოძრაობაში [*ნეჰჰათ*] მოჰყავს თავისი მიმდევრები“ (7:30-31). მოძრაობის დეტალურ ანალიზთან ერთად შარიათი ისლამის ძირითად არსსაც სოციოლოგიური

თვალსაზრისით განიხილავდა: „*იჯთიჰადი* ამბობს: მას შემდეგ, რაც ისლამისა და *ფიკჰის* კანონები დადგინდა, საზოგადოება მუდმივად იცვლება და განსხვავებულია ცხოვრების წესებიც. ჩნდება ახალი მოთხოვნილებები, მაგრამ რელიგიური დოგმები დროსა და მოვლენებს ვერ პასუხობენ“ (7:232). ალი შარიათის აზრით, სწორედ აქ დგება მუსლიმთა ცხოვრებაში ყველაზე საპასუხისმგებლო მომენტი. ალი შარიათი იყო პირველი, ვინც დაარღვია “მოლოდინის” *[ენტეზარ]* პასიური ინტერპრეტაცია. მისი აზრით, “ფარული” იმამის გაუჩინარების პერიოდს გაცილებით ძლიერი პოლიტიკური და სოციალური დატვირთვა აქვს, ვიდრე მეტაფიზიკური და ფილოსოფიური. ხოლო სეფიანთა შიიზმმა ეს დრო „მოთმინების და პასიური მოლოდინის“ ეპოქად აქცია. შარიათი მას „ნეგატიურ მოლოდინს“ უწოდებს, ანუ აცხადებს, რომ სოციალურად ისლამი დახურულია და არ გაიღება, ვიდრე „ფარული“ იმამი მას თავად არ გახსნის. ხოლო მუსლიმები მოელიან მის მოსვლას. შარიათი დარწმუნებულია, რომ “ფარული” იმამის პასიური მოლოდინი ვერ დააჩქარებს მის მოსვლას და ვერ შეცვლის მუსლიმთა ცხოვრებას. მისი აზრით, ჭეშმარიტი მოლოდინი მუსლიმებს მოუწოდებს, აქტიური მონაწილეობა მიიღონ “ფარული” იმამის დაბრუნებაში, რადგან მხოლოდ მისი მოსვლის შედეგად დამყარდება სამართლიანობა დედამიწაზე. აუცილებელია სოციალური ხასიათის აქტიურ მოქმედებებზე გადასვლა, რათა *მაჰდის* (*ფარული იმამის*) მოსვლისათვის გზა გაიწმინდოს. იგი აცხადებდა, რომ მორწმუნემ იმამის რევოლუციაში მონაწილეობა უნდა მიიღოს „არა ლოცვით... არამედ ლოზუნგებითა და ხმლით, ჭეშმარიტი წმინდა ომით გადაჭრას ყველა შესაძლო დაბრკოლება“ (11:9).

შარიათის აზრით, მუჯთაჰიდი თავისუფალი მკვლევარია, ღრმა სულიერების, მეცნიერულად მოაზროვნე. მას შეუძლია ისლამის ოთხ საფუძველზე (წიგნი, ტრადიცია, გონება და საზოგადოება) დროის ახალი მოცემულობა, შექმნილი სოციალური, ეკონომიკური და სამართლებრივი პირობები გააანალიზოს და ახალი მიდგომები შეიმუშაოს. ამგვარად, შარიათისთან *იჯთიჰადი* თავისუფალია, არ ჩერდება და პროგრესული განვითარების გზით მიდის სრულყოფისაკენ, ვითარდება ისე, რომ არ გამოდის ისლამის ჩარჩოებიდან (7:232).

შარიათი მკაცრად აკრიტიკებდა დასავლეთსა და იმპერიალიზმს ძალადობის გამო და ამტკიცებდა, რომ შიიტური სამღვდელთა პასიურობა ახალ თაობებს ისლამს აშორებდა და მათ „დასავლეთის ხელში აგდებდა“. ალი შარიათი ირანში დასავლეთის პოლიტიკური კულტურის, მათ შორის კულტურული ნასესხობების, ბურჟუაზიული დემოკრატიისა და გარკვეული დოზით, მარქსიზმის მოწინააღმდეგე იყო. მისი აზრით, მარქსიზმიც დასავლური კულტურის ნაყოფია, თუმცა ამასთან, ფანონი, სარტრი და ჩე გევარა იყვნენ ის ადამიანები, რომელთა იდეებმაც ახალგაზრდა შარიათიზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინეს. მანამდე კი, ის მამამისთან ერთად „სოციალისტი თეოლოგების მოძრაობის“ წევრი იყო. შარიათი საზოგადოებრივი ისტორიის გააზრებისას მარქსიზმის სარგებლობას აღიარებს, ხოლო სოციალიზმი მისთვის არის კაცობრიობის გზა და რელიგიური იდეა,

რომლის მიღწევა სამართლიანობითა და პროგრესისაკენ საკუთარი თავის სრულყოფითაა შესაძლებელი (4:145).

შარიათი ასევე აკრიტიკებდა დასავლურ დემოკრატias და თვლიდა, რომ ის მანკიერი მოვლენაა და ირანისთვის შეუსაბამო. შარიათის აზრით, მესამე სამყაროს ხალხებს დასავლეთთან და იმპერიალიზმთან დასაპირისპირებლად უპირველესად საკუთარი კულტურული ცნობიერება უნდა აღმოეჩინათ, რომელიც ზოგ ქვეყანაში რელიგიურ ტრადიციებთან იყო შერწყმული (4:573).

შარიათის მიერ მარქსიზმის კრიტიკა გამომდინარეობდა მისი შეხედულებიდან ეროვნული კულტურის შესახებ. მას მიაჩნდა, რომ მესამე სამყაროს ხალხები მხოლოდ საკუთარ ფესვებთან, ეროვნულ საგანძურთან და საკუთარ ეროვნულ კულტურასთან დაბრუნებით შეძლებენ იმპერიალიზმის დამარცხებას, სოციალურ თვითგაუცხოებაზე გამარჯვებას და ფასეულობებისა და ღირსების დაკარგვის გარეშე მიაღწევენ დასავლურ ტექნიკურ პროგრესს. იგი ლექციებში, საერთო სათაურით „დაბრუნება“, ამბობს: „საკითხი, რომელიც დგას აფრიკის, ლათინური ამერიკისა და აზიის ინტელექტუალების წინაშე, „საკუთარ თავთან დაბრუნებაა“. „საკუთარ თავთან დაბრუნება“ არ არის მოწოდება, რომელიც რელიგიურ სფეროში განიხილება, ამ საკითხს უმეტესად არასასულიერო პროგრესული მოაზროვნეები აყენებენ. „საკუთარ თავთან დაბრუნებაში“ ჩვენი მიზანი საკუთარ კულტურასთან დაბრუნებაა. შესაძლოა, ეს იმგვარად იქნას გაგებული, რომ ჩვენ, ირანელები, ჩვენს ეთნიკურ (არიულ) თვითმყოფადობას უნდა დავუბრუნდეთ, მაგრამ მე ასეთ თვალსაზრისს სასტიკად უარვყოფ. თუ ეთნიკურ თვითმყოფადობასთან დავბრუნდებით, რასიზმს, ფაშიზმსა და ისლამამდელ ეთნიკურ სექტანტიზმთან მივალთ, რაც რეგრესული დაბრუნება იქნება. მაგრამ ისლამური ცივილიზაციის „მაკრატელმა“ ჩვენს ისლამამდელ და ისლამის შემდგომ ცნობიერებას შორის ზღვარი გაავლო. ისლამამდელ ინდივიდუალიზმს მეცნიერები მხოლოდ მუზეუმებსა და ბიბლიოთეკებში ეცნობიან. ჩვენს ხალხს იქიდან არაფერი ახსოვს, ისტორიულ ძეგლებსა და წარწერებთან ვერანაირ კავშირს ვერ პოულობს. იმ პერიოდის ლეგენდები და გმირები ხალხს მოძრაობის იმპულსს ვერ აძლევენ. ჩვენთვის საკუთარ თავთან დაბრუნება არ ნიშნავს ისლამამდელი ირანის აღმოჩენას, არამედ დაბრუნებას ისლამურ კულტურულ, შიიტურ ინდივიდუალიზმთან” (3:11-30).

შარიათის მიხედვით, ირანელების ლტოლვა შიიზმისაკენ ისლამის საპირისპირო მიმდინარეობის შექმნით კი არ აიხსნება, არამედ მათი მისწრაფებით ისლამის არსისადმი, რადგან მხოლოდ ალიდური შიიზმი აღიარებს ისლამის ორ ძირითად პრინციპს, სამართლიანობას და *იმამათს* (იმამის ფუნქციის განხორციელება). შიიტი მუსლიმისთვის სამართლიანობა უწმინდესი ღირებულებაა, რომელიც კაცობრიობის ისტორიის მანძილზე ბუნებრივად უნდა განხორციელდეს. ეს კი ნიშნავს სამართლიანობას ყველგან და ყოველთვის, ანუ „სამართლის მოთხოვნა“ - არამარტო ფილოსოფიური, არამედ სოციოლოგიური თვალსაზრისითაც (5:102).

რაც შეეხება *იმამათს*, ის მხოლოდ თორმეტი იმამის სიწმინდის აღიარება არ არის. ის მართველობის სისტემაა, რომელსაც აკისრია იმ მიზნებისა და კანონების განხორციელების სოციალური პასუხისმგებლობა, რომლებიც რელიგიის სახელით ადამიანის სრულყოფისა და საზოგადოებაში სამართლიანობის დასამყარებლად არის მოწოდებული. *იმამათი* ჭეშმარიტი ისლამური მმართველობის განხორციელებაა. შარიათის აზრით, სწორედ სამართლიანობა/*ედალათ* და *იმამათი* გამოარჩევენ ისლამს მანამდე არსებული რელიგიებისგან. ისლამის ეს ორი პრინციპი არის მოწოდება ყველა ჩაგრულისა [მოსთაზა'ფინ] და უუფლებოსადმი.

იმამათთან ერთად *უმმა* [თემი] ისლამის უძველესი და უმნიშვნელოვანესი საფუძველია. შარიათის ვრცელი ნაშრომის „*უმმა და იმამათის*“ მთავარი მიზანი ისლამური საზოგადოებისა და მისი მართვის სოციალური და სოციოლოგიური მხარეების განხილვაა. შარიათი თვლიდა, რომ *უმმა* და *იმამათი* მათი სოციალური ხასიათის გამო პირდაპირ კავშირშია ადამიანის ცხოვრებასთან დედამიწაზე და რაც დრო გადის, ისინი სულ უფრო აქტუალურ და სასიცოცხლო მნიშვნელობას იძენენ. შარიათი ეთნიკური და საზოგადოებრივი გაერთიანების აღმნიშვნელ ნებისმიერ ტერმინს უარყოფდა და დაასკვნიდა, რომ ისლამმა ადამიანთა საზოგადოების სახელწოდებად *უმმა* აირჩია. სიტყვა *უმმა* [თემი], რომლის ძირია „ამ“, ოთხი ელემენტისაგან შედგება: 1. არჩევანი 2. მოძრაობა 3. წინსვლა 4. მიზანი. ყველა ეს ელემენტი მოიცავს ტერმინს „ნათელი გზა“ [*ალ-თარიკ ალ-ვაზეჰ*] (6:492).

ამგვარად, შარი'ათისთან *უმმა* თანასწორუფლებიან (სამართლიანობაზე დამყარებული) ადამიანთა გაერთიანებაა, მიმართული საერთო მიზნისკენ [*ყებლე*], რომელიც მოძრაობა/ამბოხისათვის [*ნეჰზათ*] ირჩევს გზას [*ალ-თარიკ ალ-ვაზეჰ*], საერთო წინამძღოლით [*რაჰბარ*] და მისი მნიშვნელობა ევოლუცია და პროგრესია (6:495).

შარიათი შედარებისათვის დასავლეთში მომხდარ რევოლუციებსაც განიხილავს და დაასკვნის, რომ ყველა სხვა მოძრაობა სტატიკურია და „მოძრაობაა უძრაობაში“, რადგან არ ხდება საზოგადოების ცნობიერების ევოლუცია, მხოლოდ *უმმას* მოძრაობაა დინამიკური. შარიათი უმმას გაგებას შემდეგნაირად აყალიბებს: 1. ერთიანობა მიზნისათვის 2. სვლა მიზნისაკენ 3. საერთო მმართველობა. ამგვარად, *უმმა* უნივერსალური ისლამური საზოგადოებაა, სადაც ისლამი როგორც რელიგიური იდეოლოგია გზისა და მიზნის ორიენტირია. ეს არის საზოგადოება პროგრესული, ახალი აზროვნებით, რევოლუციური, დინამიური, მიმართული სრულყოფისაკენ.

უმმა იმამათის გარეშე წარმოუდგენელია. *იმამათი უმმას* მართავს. შარიათი პოლიტიკის დასავლურ ცნებას განასხვავებს მისი აღმნიშვნელი აღმოსავლური ტერმინისგან *სიასათ* [პოლიტიკა], რაც თავდაპირველი მნიშვნელობით „ცხენის გახედვას“ ნიშნავს. *სიასათ* ადამიანთა აღზრდას გულისხმობს. *იმამათის* პასუხისმგებლობაა, კონკრეტულ მომენტში ხალხის სულიერება და ცნობიერება განავითაროს და წარმართოს უკეთესი მდგომარეობისაკენ, რადგან საზოგადოების

წინამძღოლობა ნიშნავს, მის აღზრდას საუკეთესო ფორმით. *იმამთი* მმართველობაა, რომელიც *უმმას* მიზნისკენ სავალ გზაზე მართავს/აღზრდის (6:496).

იმამთი უმმას მშენებლობისათვის ერთიან ცნობიერებაზე დამყარებული ხალხის რევოლუციური მოძრაობაა, ხოლო სამართლიანობა [*ედალათ*] მოიცავს კლასობრივ თანასწორობას იმ მოწყობის საფუძველზე, რომლის ბაზისი *თოუჰიდია* (მონოთეიზმი), ხოლო ზედნაშენი - სამართალია სამყაროში.

ამგვარად, შარიათის განსაზღვრებით:

1. ისლამი მხოლოდ აზროვნების წესი არ არის, ის რეალური ჭეშმარიტება და მოქმედებაა.

2. ისლამი არამარტო სულიერი და პიროვნული მრწამსი, არამედ პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური წესრიგია.

3. ისლამის ძირითადი არსი ყურანის განმარტებებისა და მუსლიმის ძირითადი პასუხისმგებლობიდან გამომდინარე არის ამბოხი [*ყიაშ*] უსამართლობის წინააღმდეგ (1:288).

ამრიგად, ისლამი როგორც იდეოლოგია შარიათისთან საერთო აზროვნების ფორმაა, ძირითადი კანონი პროგრესული საზოგადოების დასამკვიდრებლად და სამართლიანობის პრინციპების საკვლევად (1:442).

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე შარიათის მიაჩნდა, რომ მხოლოდ ისლამს შეუძლია იხსნას მუსლიმური საზოგადოება „ბურჟუაზიის ბინძური სულისკვეთებისაგან“, ხოლო „ჭეშმარიტი სოციალიზმი და უკლასო საზოგადოება რელიგიის გარეშე ვერ იარსებებს“.

შარიათი თვლიდა, რომ რევოლუციური მოძრაობის სათავეში ხალხის მიერ აღიარებული გმირი უნდა იდგეს, რომელიც იქნება რევოლუციური ინტელიგენციის წარმომადგენელი. მისი ნააზრევის თანახმად, მასების განათლების ამოცანა ინტელექტუალს [*როუმანფეჟრ*] ეკისრება, რადგან „ისლამი არის იდეოლოგია ინტელექტუალის გონებაში და არა ძველი რელიგიური მეცნიერება ულემის ცნობიერებაში“(4:145). შარიათისთვის ინტელექტუალია ადამიანი, არა მხოლოდ გონებრივად მომუშავე, არამედ განათლებული, ღრმა რელიგიური შეგნების, რომელსაც გააჩნია სოციალური უსამართლობის შეგრძნება და პასუხისმგებლობა. შარიათი ასეთ ადამიანებს მოჯაჰედებს (რწმენისათვის მებრძოლებს) უწოდებდა. „ფარული“ იმამის გაუჩინარების პერიოდში ხალხმა უნდა აირჩიოს წინამძღოლი, რომელიც ღირსეულად მიიყვანს მას იმამის მოსვლამდე. მოაზროვნეს, ინტელექტუალს პასუხისმგებლობა ავალებს, საზოგადოების ნაკლოვანებათა შეცნობის პარალელურად დასახოს მისი გადაჭრის გზები, რომლებიც შესაბამისობაში იქნება საზოგადოების ანუ ისლამურ კულტურასთან. მან უნდა მოამზადოს ხალხი პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობისათვის და სახელმწიფოს პოლიტიკური კურსი შეიმუშაოს.

ერთის მხრივ, შარიათი მიჰყვებოდა ისლამურ პრინციპს, რომლის თანახმად სამყაროს ერთადერთი და აბსოლუტური მმართველი ღმერთია და ადამიანი მხოლოდ მას ემორჩილება. მეორე მხრივ კი აცხადებდა, რომ ადამიანს არ ძალუძს

იცხოვროს ხელმძღვანელის გარეშე, რომელიც შეძლებს, გაიგოს ღმერთის ჩანაფიქრი და ხალხის საჭიროება.

ნაშრომში *“ზაიდან დავიწყეთ”* შარიათი აღნიშნავს, რომ თავდაპირველად ინტელექტუალებმა უნდა გაარკვიონ, თუ ისტორიის რომელ ეტაპზე იმყოფებიან მუსლიმები და ისლამური საზოგადოება: “მართლაც ევროპულ მეოცე საუკუნეში ვართ თუ შუა საუკუნეებში; რელიგიური “რეფორმის” ხანაში ვიმყოფებით, “რენესანსის” თუ საფრანგეთის რევოლუციის. ჩვენ, ინტელექტუალებმა, პოლიტიკური აზროვნებიდან, სოციალური და კულტურული ხედვიდან გამომდინარე, საკუთარი “კულტურული ტიპი” უნდა შევიცნოთ. ეს სტრატეგიული საკითხია და არა იდეოლოგიური (2:40-41).

შარიათი მიიჩნევს, რომ ისლამისა და ყურანის კლიშედ ქცეული განმარტებები წარსულის გადმონაშთია. აუცილებელია, ინტელექტუალებმა დააყენონ საკითხი მათი ახლებურად გააზრების, რელიგიური შეხედულებების განვითარების, სარწმუნოებრივი ცხოვრების განახლების შესახებ. ეს ყველაფერი რელიგიას არამეცნიერული შეზღუდულობიდან გამოიყვანს და მას შემოქმედებით, მამოძრავებელ ხასიათს შემატებს. შარიათის სიტყვებით, „აუცილებელია რეფორმიზმი“. რელიგიის რეფორმიზმი არა მის რეფორმას, არამედ სარწმუნოებრივი აღქმისა და ხედვის შეცვლა-განახლებას, ჭეშმარიტ ისლამთან დაბრუნებას და პირველყოფილი ისლამის ნამდვილი არსის შეცნობას ნიშნავს. ამის აუცილებლობა ყველაზე მეტად ახალ თაობებში შეიგრძნობა. იგი წერს: „თუ ჩვენ საკუთარ რელიგიურ ხედვას დღევანდელ ლოგიკასთან არ შევთანხმებთ და ერთიან ისლამს არ შევიცნობთ, ვერ შევძლებთ ახალი ფილოსოფიური სკოლების სოციალური და სარწმუნოებრივი დამანგრეველი ტალღების მოგერიებას, ისინი ახალ თაობებს, მუსლიმთა სარწმუნოებრივ პრინციპებს ემუქრება. საჭიროა რელიგიის მეცნიერული ლოგიკით განხილვა; უნდა შეიცვალოს მეთოდი და ინტელექტუალები შეუდგნენ მათი ცხოვრებისეული მისიის შესრულებას. ამ თეორიის თანახმად, შარიათი იძლევა ახალი ტიპის რელიგიური ინტელექტუალის *[როუმანფექრ-ე მაზჰაბი/ნიმუშს* და მათ მოაზროვნე პროლეტარებს უწოდებს (9:6).

შარიათისათვის რეფორმიზმი რენესანსის საფუძველია. ისლამური რენესანსი არის ბრძოლა რეგრესთან, შუა საუკუნეობრივ ბრმა ფანატიზმთან. ისლამური რენესანსი პროგრესული სოციალური მოძრაობაა ყურანის საფუძველზე.

შარიათის აზრით, ისტორიის მამოძრავებელ ძალას და მთავარ სუბიექტს ხალხი წარმოადგენს, სავარაუდოდ, მარქსიზმის გავლენაა. ხალხი მისთვის ერთიანი სოციალური ორგანიზმია, რომელსაც გააჩნია საერთო სულიერება, აზროვნება, შეგნება, შესწევს უნარი, სწორი არჩევანი გააკეთოს. იგი აღნიშნავს, რომ „ყურანი იწყება ღმერთით და მთავრდება ხალხით“ - ყურანი გვიჩვენებს გზას ღმერთიდან ადამიანისაკენ, მკაცრად განსაზღვრავს განსაკუთრებულ ურთიერთობას ღმერთსა და ადამიანს შორის. მთავარი ყურადღება მასში ადამიანისკენაა მიმართული. შარი'ათი ისლამის წმინდა წიგნს შემდეგნაირად განმარტავს: „ადამიანი არ უნდა იყოს სკეპტიკურად განწყობილი ფანატიკოსი მორწმუნე და

ირგვლივ ვერაფერს ამჩნევდეს, ღმერთი თავად ცხოვრების განსახიერებაა, ხოლო ისლამი და მისი სრულყოფილი ფორმა - შიიზმი აიძულებენ ადამიანს საკუთარი ბედი თავად განაგოს. სწორედ ამიტომ უნდა ჩამოყალიბდეს ადამიანი მოაზროვნედ, მორწმუნედ, იმოდროს ღმერთისაკენ მიმავალ გზაზე” (6:471).

შარიათი „ჩაგრულების“, „ხალხის“ განმარტებაში დემოკრატიულ და ანტიექსპლოატატორულ შინაარსს დებდა. იგი მიანიშნებდა, რომ *თოუჰიდი* მწყემსი მოციქულების რწმენაა, რომლებმაც საკუთარ სულსა და ხორცზე შეიგრძნეს შრომის, გაჭირვებისა და შიმშილის სიმძიმე. აღსანიშნავია, რომ ისლამური რევოლუციის იდეოლოგი „ჩაგრულებში“ ძირითადად ქალაქის ღარიბ ფენებს მოიაზრებდა.

შარიათი იმედს გამოთქვამდა, რომ საბოლოოდ ყოფიერება ჰარმონიულ იმპერიად გარდაისახებოდა. იგი შიიტებისა და სუნიტების პირველსაწყისი ერთობის მომხრე იყო და დიდ ყურადღებას აქცევდა მუსლიმთა „კულტურული რეგიონის“ ჩარჩოებში გაერთიანების საკითხს. ეს რეგიონი მოიცავდა ერთიან, ისლამურ მსოფლიო სახელმწიფოს, რომელიც იქნებოდა ცენტრალიზებული და მას უხელმძღვანელებდა განუსაზღვრელი უფლებამოსილებით აღჭურვილი ქარიზმატული პიროვნება. მუსლიმები უნდა ისწრაფვოდნენ, რომ „მთელი კაცობრიობა აღიარებდეს თოუჰიდურ სარწმუნოებას - ისლამს. მათ უნდა შეასრულონ მოციქულის შეგონება - იბრძოლონ სამართლიანობის დამყარებისა და ხალხის ინტერესებისათვის, რომელიც ჯერ კიდევ ტირანების ძალაუფლების ქვეშაა” (12:171).

შარიათის ნააზრევი მე-20 საუკუნის 60-70-იან წლებში ირანში არსებული ლიბერალური, სოციალისტური, ნაციონალისტური და რელიგიური განწყობების სინთეზს წარმოადგენდა. მან, ისე რომ ზურგი არ აქცია 50-იანი წლების აქტიურ ნაციონალისტურ იდეებს, მის სრულყოფას შეუდგა. „რელიგიას ორი ასპექტი აქვს და ერთი მეორის ანტაგონისტურია. მაგალითად, არავის სძულს რელიგია ისე, როგორც მე და არავინ ამყარებს იმედს რელიგიაზე ისე, როგორც მე“ - აცხადებდა ის. საკუთარ მისიად იმგვარი სეკულარული რელიგიის შექმნას მიიჩნევდა, რომელიც საზოგადოების ტრადიციული და რელიგიური ჯგუფების უარყოფის გარეშე ინტელექტუალებს მიიზიდავდა” (8:575).

იგი სოციოლოგიური განხილვის საფუძველზე, რელიგიურ პოსტულატებს სხვადასხვა დასავლური ინტელექტუალური მიმდინარეობების პრინციპებთან ახამებდა და თავის სოციალურ-პოლიტიკურ ნააზრევში ცდილობდა, პასუხი მოეძებნა იმ პრობლემებისადმი, რომლებსაც დომინირებადი დასავლეთი უქმნიდა მესამე სამყაროს მუსლიმებს. შარიათი მოუწოდებდა "ახლებული გააზრებისკენ" და კაცობრიობის ჰუმანური პრინციპების ახლებური ხედვისკენ, რაც ისლამური საზოგადოების განვითარებას უზრუნველყოფდა ინდივიდუალური მახასიათებლების დაგარგვის გარეშე. შარიათი წარმოადგენდა რელიგიას, როგორც მოძრაობას, მოდერნულ იდეოლოგიურ მიმდინარეობას და მიაჩნდა, რომ ეს გახდებოდა საუკეთესო გზა წარმატებული სოციალური ცვლილებების განსახორ-

ციელებლად. მისი აზრით, თავისუფლება, თანასწორობა და სარწმუნოება "ალტერნატიული მოდერნიზაციის" იდეას განაპირობებდა, რაც ასევე უზრუნველყოფდა სოციალურ სამართლიანობასა და სოციალურ წესრიგს.

ბიბლიოგრაფია

1. Shariati A., *Ali, majmu'e-ie asār*, Tehran, Amun, 1377/1999.
2. Shariati A., *Az koja aqaz konim, bi ta., bi ja.*
3. Shariati A., *Bazgasht, bi ja*, 1356/1977.
4. Shariati A., *Eslāmshenāsi*, Tehrān, 1351/1972.
5. Shariati A., *Jehatgiri-e tabaqāti-e eslāmi*, Tehrān, ghalam, 1377/1999.
6. Shariati A., *Ommat va emāmāt*, ali, s.461-634, Tehrān, 1377/1999.
7. Shariati A., *Tashay'o-e alavi va tashay'o-e safavi*, Tehrān, chāpakhsh, 1377/1999.
8. Abrahamian E., *Iran bein-e do enqelab*, Tehran, Nei, 1383/2004
9. Ja'fariān R., *Shariati va ruhāniat*, Tehrān, 1376/1997.
10. Foran J., *Tārikh-e tahavolāt-e ejtemāi-e irān*, Tehrān, Rasā, 1378/1999.
11. Haggay R., *Exporting Iran's Islamic Revolution: Steering a Path between Pan-islamism and Nationalism in Religious Radicalism in the Greater Middle East*, ed. by B. Meddy-Weitzman & E.Inbar, London-Portland, OR, 1996. pp.9-24.
12. Дорошенко Е.А., *Шиитское духовенство в современном Иране*, М., Наука, 1985.

Ali Shariati - Radical Ideologist in Search of an Ideal Social System

Ali Shariati is one of the most prominent Muslim thinkers who tried to articulate a religiously-inflected discourse of radical social and political change in Iran during 1960s and 1970s. As a sociologist Shariati uniquely merged religion with other intellectual legacies. In his social-political thoughts he sought to provide answers to the problems confronting Third World Muslims in Western-dominated world. Shariati called for “new thinking” and a new modern humanity” that could help Muslim societies overcome the causes of underdevelopment. Shariati presented religion as a movement and modern school of thought and believed that through this way social change would be successful. Freedom, equality and spirituality in his thoughts contribute to the idea of an “alternative modernity” that at the same time can provide the social justice and social order.

ISBN 978-9941-8-3292-5

თბილისი, ჩარგლის ქ. N 73

ტელ: (995 32) 261 12 98, (995 32) 294 59 92

تفليس، خ. چارگالی شماره ۷۳

تلفن: ۲۶۱۱۲۹۸ (+۹۹۵۳۲) و ۲۹۴۵۹۹۲ (+۹۹۵۳۲)

facebook.com/CIUniversity

www.ciu.edu.ge